ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL LIMBEI ISTORICE SI POPORANE A ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEĬCU-HASDEU

Membru al Academieĭ Române, al Academieĭ Imperiale de Sciințe și al Societățiĭ Imperiale archeologice dela St. Petersburg, al Societățiĭ de Linguistică din Paris, al Academieĭ Regale din Belgrad, al Societățiĭ Academice din Sofia, al Syllogululuĭ filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Archivelor Statuluĭ; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucurescĭ.

Mănținem dar aceste frumóse expresiunĭ întrebuințate de străbunĭ, și nu ne temem de cuvinte carĭ aŭ căpĕtat de vécurĭ înpămîntenirea...

CAROL I.

... marĭ și nétede socotéle etimologhiceștĭ, adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL III.

B—BĂRBAT.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ

59 — Strada Berzeĭ — 59

INSCIINȚARE

Fie-care tom se va publica în 4 făsciόre.

Prețul unuĭ tom este 12 leĭ. Se primesc abonamente pentru fie-care tom, însă făsciόre separat nu se vînd.

Abonaților li se vor expedia făsciόrele îndată după tipărire.

Abonamentele se fac la *Stabilimentul grafic Socecŭ,* Bucurescĭ strada Berzeĭ No. 59.

B. PETRICEÏCU-HASDEU

ETYMOLOGICUM MAGNUM

ROMANIÆ

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE
A
ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEĬCU-HASDEU

Membru al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Sciințe și al Societății Imperiale archeologice dela St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Academiei Regale din Belgrad, al Societății Academice din Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Archivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresci.

Mănținem dar aceste frumóse expresiunĭ întrebuințate de străbunĭ, și nu ne temem de cuvinte carĭ aŭ căpĕtat de vécurĭ înpămîntenirea...

CAROL I.

... marĭ și nétede socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL III.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ

59 — Strada Berzeĭ — 59

1893.

STRAT ŞI SUBSTRAT

GENEALOGIA POPÓRELOR BALCANICE.

<table>
<tr><td>Dela secolul VII pînă astădĭ.</td><td rowspan="3">GRECIĬ</td><td>SERBIĬ</td><td>BULGARIĬ</td><td rowspan="2">ROMÂNIĬ</td><td rowspan="3">ALBANESIĬ</td></tr>
<tr><td>Dela secolul III pînă la secolul VII.</td><td colspan="2">LATINIĬ</td></tr>
<tr><td>Dela 1500 înainte de Crist pînă la secolul III.</td><td colspan="3">TRACIĬ</td></tr>
<tr><td>Circa 2000 anĭ înainte de Crist.</td><td colspan="5">PELASGIĬ</td></tr>
</table>

Cine sînt Greciĭ de astădĭ?

De unde vin Albanesiĭ?

Bulgariĭ şi Serbiĭ sînt eĭ óre în adevĕr înrudiţĭ maĭ de aprópe cu Ruşiĭ decât cu ceĭ-lalţĭ Slavĭ?

Româniĭ din Carpaţĭ venit'aŭ eĭ de peste Dunăre în vécul de mijloc, după cum ne asigură uniĭ? şi dacă n'aŭ venit de acolo, atuncĭ carĭ anume să fie legăturile lor de ném cu Macedo-româniĭ şi cu Istriano-româniĭ?

In fine, Greciĭ, Albanesiĭ, Serbiĭ, Bulgariĭ şi Româniĭ, grămădiţĭ toţĭ pe aceĭaşĭ Peninsulă Balcanică, sînt eĭ óre în realitate nesce

deosebite naţionalităţĭ străine una alteĭa, după cum s'ar păré a fi la prima vedere?

Acestea sînt problemele cele marĭ de limpeḑit în studiul de faţă, probleme pe carĭ de de-mult le-ar fi deslegat sciinţa, dacă într'una, pe fel de fel de căĭ pĭeḑişe, nu s'ar fi silit să le tot încurce politica.

Negreşit, politica unuĭ Stat póte şi chiar trebuĭ să se foloséscă de istoriă la aşeḑarea instituţiunilor interne şi a raporturilor externe ale naţiuniĭ, tot aşa precum profită de astronomiă pentru marină saŭ de geometriă pentru cadastru; dar o politică uneltind falsificarea verităţiĭ istorice este ca şi când ar cere să disparăă din spaţiŭ planeta Marte saŭ să se schimbe proprietăţile treunghĭuluĭ.

Eŭ-unul, dacă aş sci că Româniĭ sînt Ţiganĭ saŭ că Unguriĭ aŭ descoperit America, mĭ-ar păré reŭ, fórte reŭ, din punctul de vedere al simpatiilor şi antipatiilor mele personale; totuşĭ nu m'aş sfii o singură clipă de a spune adevĕrul în faţa tuturora.

După acéstă profesiune de credinţă, care nu e de prisos, întru d'a-dreptul în materiă.

Orĭ-unde istoria ne arată vre-o ginte temeĭnic aşeḑată, pretutindenea sub acéstă ginte ea ne lasă a vedé, saŭ măcar a zări pe furiş, nesce rĕmăşiţe maĭ mult saŭ puţin stăruitóre dintr'o altă ginte maĭ veche, cucerită saŭ cotropită. Orĭ-ce ginte se compune, ca terenurile în geologiă, dintr'un strat actual şi din substraturĭ succesive anterióre.

Pe Peninsula Balcanică, întru cât ne putem urca ce-va maĭ sigur pe scara timpuluĭ cu ajutorul scriitorilor şi al monumentelor, cincĭ-şése-şépte vécurĭ înainte de Crist, ne întimpină douĕ straturĭ etnice învecinate: gintea grécă şi gintea tracică, ambele supra-puse unuĭ substrat comun pelasgic.

Cine anume să fi fost Pelasgiĭ, aceĭ autoctonĭ între Marea-négră şi Marea-adriatică, maĭ presăraţĭ óre-când în Italia, póte şi'n Spania, şi din carĭ în epoca luĭ Herodot abia maĭ rĕmânea licărind o urmă? Acéstă întrebare este, fără îndoélă, maĭ întunecósă decât aceea despre originea Bascilor de astăḑĭ; dar cum-că Pelasgiĭ aŭ existat într'o vreme, e tot aşa de positiv ca şi existinţa în timpul nostru propriŭ a enigmaticuluĭ element bascic.

Este probabil că Pelasgiĭ n'aŭ fost nici Indo-europeĭ, nici Semiţĭ, ci maĭ curând Hamiţĭ. Aşeḑămintele lor în Asia-mică şi apoĭ în Europa sudică sînt în dreptul continentuluĭ african, unde Egiptul strălucĭa ca centru al hamitismuluĭ. Zidurile ciclopice ale Pelasgilor par a fi surorĭ piramidelor egiptene, cu carĭ le şi asemĕna în vechime Pausanias, pe când Semiţilor, şi chiar Indo-europeilor, nu le plăceaŭ nicĭ odată construcţiunile gigantice. Dacă Pelasgiĭ aŭ fost Hamiţĭ, după cum credem noĭ, atuncĭ o personificaţiune mitică a lor pe Peninsula Balcanică ar fi Egiptênul Danaos fratele luĭ Aegyptos, cu vr'o 1500 de anĭ înainte de Crist, să ḑicem cu 2000 de anĭ, — acel Danaos al căruia ném clădì minunata cetate ciclopică dela Tiryns.

Orĭ-cum, fie Hamiţĭ, fie Semiţĭ, fie Indo-europeĭ, Pelasgiĭ n'aŭ fost Grecĭ şi n'aŭ fost Tracĭ; însă Traciĭ şi Greciĭ, descălecând în Europa, găsiseră pretutindenĭ o grósă pătură pelasgică şi pretutindenĭ s'aŭ amestecat cu ea, astfel că eĭ scieaŭ că nu sînt Pelasgĭ, dar scieaŭ tot-o-dată că se trag din Pelasgĭ, de unde aserţiunile cele contraḑicĕtóre în aparinţă la scriitoriĭ anticĭ, carĭ deosebesc fórte lămurit pe Pelasgĭ, pe Grecĭ şi pe Tracĭ uniĭ de alţiĭ, şi totuşĭ adesea iĭ împleticesc la o-laltă.

Cu acest prim raport de strat şi substrat se începe istoria Peninsuleĭ Balcanice, şi se desfăşóră apoĭ de atuncĭ, la intervalurĭ depărtate, prin alte douĕ raporturĭ analóge:

1. peste cea maĭ mare parte din stratul tracic, devenit la rîndul seŭ substrat, se aşéḑă Latiniĭ, dând nascere naţionalităţiĭ traco-latine a Românilor;

2. peste cea maĭ mare parte din stratul român, devenit la rîndul seŭ substrat, se aşéḑă Slaviĭ, dând nascere naţionalităţiĭ româno-slavice a Serbilor şi naţionalităţiĭ româno-slavice a Bulgarilor.

Din prima amalgamare — latinisarea Tracilor — se sustrage numaĭ némul albanes, unicul supravieţuitor nemijlocit al stratuluĭ ante-latin şi acela mulţumită căruĭa noĭ putem sci astăḑĭ cam ce fel de ginte a fost acea tracică, ceea ce n'am sci aprópe de loc după puţinele date linguistice şi etice împrăştiate pe icĭ-colea în literatura clasică.

Din amalgamarea a doua — slavisarea Latinilor — s'aŭ sustras numaĭ Româniĭ din Dacia. Repetâm încă odată: *numaĭ Româniĭ din Dacia*, căcĭ aşa numiţiĭ Macedo-românĭ şi Istriano-românĭ,

Armânii din Pind şi *Rumerii* din Dalmaţia, după cum ne vom încredinţa maĭ la vale, nu se pogóră din Latinii de acolo din epoca cea ante-slavică, ci se trag din numeróse cete de Daco-românĭ din Carpaţĭ, trecute peste Dunăre abia în secolul X.

Pe Grecĭ, din causa înalteĭ lor culture literare, de 'naintea căriĭa se închinaŭ cu entusiasm Scipionii şi Cesariĭ, Romaniĭ n'aŭ putut şi chiar n'aŭ vrut să-ĭ latiniseze. Din ce în ce maĭ scăpětaţĭ sub raportul moral şi intelectual, Greciĭ totuşĭ şi-aŭ păstrat astfel străvechea lor naţionalitate, o păstréză şi o vor păstra şi de acum înainte. Amestecul medieval cu Slavĭ, cu Albanesĭ, cu Românĭ, cu cine maĭ scie cine, — un amestec care făcea pe al-de Fallmerayer să tăgăduéscă elenismul palicarilor de astăḑĭ — acel amestec grecisà pe ceĭ ce se însoţiaŭ cu dînşiĭ, dar pe dînşiĭ nu i-a românisat, nicĭ albanisat, nicĭ slavisat. Ca naţionalitate, Kir-Iane se trage d'a-dreptul din Leoniḑĭ şi din Aristotelĭ, din Temistocli şi din Platonĭ, din acea pleiadă de capete sublime şi de inimĭ uriaşe, a cărora resărire pe un peticuţ de spaţiŭ într'un peticuţ de timp este un fenomen fără păreche în istoria omeniriĭ. Greciĭ actualĭ sînt o continuitate directă a vechilor Elinĭ, tot aşa precum Copţiĭ actualĭ, fără graĭul cărora nu s'ar fi putut descifra hieroglifele, sînt o continuitate directă a vechilor Egiptenĭ.

Numaĭ şi numaĭ legionariĭ romanĭ ar fi fost în stare să desnaţionaliseze pe Grecĭ, şi eĭ n'aŭ făcut'o. In Grecia cea cucerită — observă Mommsen (Röm. Gesch. V, 249) — se învěţà maĭ puţin latinesce decum se învěţà grecesce în Roma cea cuceritóre. Maĭ mult decât atâta; Romaniĭ îngăduiaŭ de bună voe Grecilor să greciseze întréga parte meridională a Peninsuleĭ Balcanice, în care de altmintrelea procesul de grecisare se începuse deja sub Filip şi sub Alexandru cel Mare. La umbra aquileĭ capitoline, acéstă propagandă grecéscă se întindea pînă la Balcanĭ. In Tracia propriŭ ḑisă, devenită provincià romană cu un secol înainte de cucerirea Dacieĭ, inscripţiunile pînă la Traian, sub Traian şi după Traian sînt aprópe tóte grecesce; ba chiar şi legionariĭ ceĭ maĭ curaţĭ Romanĭ, bună-óră un *Aurelius Mucianus,* cum s'ar ḑice la noĭ un „Aurel Mucénu", îşĭ făceaŭ falà de a nu scrie lătinesce, ci: *Αὐρέλιος Μουκιανὸς πρετωριανὸς κωόρτης τρίτης πρετωρίου* etc. (Dumont, Inscr. de la Thrace p. 11; cfr. Heuzey et Daumet, Mission de Macédoine, Paris 1864; O. Антонинъ, Поѣздка въ Румелію, Petersb.

1880.) Este archeologicesce absurd de a crede că Românii de astăḑi din Macedonia, din Epir, din Tesalia, s'aŭ format acolo în acea epocă, şi vom vedé maĭ jos că acésta este absurd nu numaĭ archeologicesce. La nord însă, între Balcanĭ şi între Dunăre, apoĭ pe întregul teritoriŭ iliric ocupat astăḑĭ de elementul serbo-croat, cu atâta şi maĭ vîrtos în Dalmaţia cea pe atuncĭ privită ca o parte a Italieĭ, cultura latină şi numaĭ latină se lăţia fără nicĭ o pedecă de-asupra substratuluĭ tracic, pe care'l metamorfosà şi prin care se metamorfosà ea-însăşĭ într'o naţionalitate românéscă trans-danubiană, paralelă cu naţionalitatea românéscă cea cis-danubiană din Carpaţĭ, născêndă ce-va maĭ târḑiŭ din aceleaşĭ două ingrediente — din Latinĭ şi din ramura tracică a Dacilor. In Epir, graţiă unor fericite împregĭurărĭ topice excepţionale, Traciĭ scăpaŭ şi de Grecĭ şi de Romanĭ, însă numaĭ acolo.

Românii şi Greciĭ împărţĭaŭ dară atuncĭ, între seciliĭ III—VII, în doă jumătăţĭ aprópe d'o potrivă întinderea Peninsuleĭ Balcanice: uniĭ la nord de Balcanĭ, ceĭ-lalţĭ la sud. Greciĭ maĭ aveaŭ pe de-asupra insulele şi făşiĭ grecisate din Asia şi din Africa, ba încă şi oraşele din Dobrogea şi de lîngă Dunăre, ĭar Româniĭ, pe lîngă Oltenia, Banatul şi o parte din Ardél, îşĭ tindeaŭ ramure peste Pannonia, unde maĭ în urmă iĭ găsi năvala maghiară. Cât se atinge de Muntenia propriŭ ḑisă şi de Moldova, să nu căutâm acolo pe Românĭ în acea epocă, în care vîjăĭa pe ţermul nordic al Măriĭ-Negre rostogolirea hórdelor resăritene spre gurele Dunăriĭ. Dela Nistru şi pînă la Olt era o adevĕrată vale a plângeriĭ, de unde nu scăpaĭ decât numaĭ dóră înfundându-te în creeriĭ Carpaţilor.

E comic, şi totuşĭ este fórte adevĕrat, că cel maĭ vechĭu monument al limbeĭ române, un monument istoricesce maĭ preţios pentru noĭ decât însăşĭ Columna luĭ Traian, se datoréză unuĭ catâr; „τῷ ἡμίονῳ" despre care vorbesc pe larg doĭ scriitorĭ bizantinĭ din secolul VI: Theophanes în Ἱστοριῶν βίβλοι δέκα, şi Theophylactus Simocatta în Ἱστορία οἰκουμενική. Incepênd dela Thunmann şi pînă la Cipariu, începênd dela Cipariu şi pînă la mine, toţĭ pe rînd sîntem nevoiţĭ a încăleca pe acel năsdrăvan catâr, fără care n'am fi în stare astăḑĭ a dovedi printr'un text ne'ndoĭos vechea latinisare a Tracilor între Balcanĭ şi între Dunăre. Erà pe la

anul 580, sînt acum treĭ-spre-ḑecĭ vécurĭ. Chaganul Avarilor pustiĭà Imperiul Oriental. Doĭ hatmanĭ romanĭ, Comenţiol şi Martin, ascunşĭ în codriĭ Balcanilor, aŭ năvălit de acolo pe neaşteptate asupra barbarilor. Isbânda era sigură, să nu se fi intâmplat catârul de maĭ sus, care purta o povară. Povara alunecându-se şi căḑênd de pe catâr, fără s'o bage de samă stăpânul dobitoculuĭ, un alt ostaş strigâ cât îĭ ţinea gura să se întórcă ca s'o rădice: *τόρνα τόρνα φράτρε* = t ó r n ă, t ó r n ă, f r a t r e! Aşa ḑice Teofane, şi tot aşa povestesce Teofilact, la care însă este forma r e t ó r n ă: *ῥετόρνα*, şi se maĭ adaugă că aceste cuvinte eraŭ în limba ţereĭ, adecă în graĭul lŏcuitorilor din regiunea Balcanilor: „*ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ*". Intréga óste a luĭ Comenţiol şi a luĭ Martin fiind compusă din Românĭ, ţipetul „tórnă, fratre!" produse între dînşiĭ o mişcare de spaĭmă, căcĭ el însemna retragere: î n t u r n a r e saŭ r e ' n t u r n a r e. Româniĭ dară aŭ fugit, însă „t ó r n ă, t ó r n ă, f r a t r e" ne-a remas, încât istoricul trebuĭ să bine-cuvinteze acea fugă, datorită unuĭ catâr.

Acésta se petrecea, încă o dată, în a doua jumătate a seculuĭ al VI-lea.

Precum la nord în Dacia peste substratul tracic se aşternuse stratul latin, tot aşa dară aŭ despărut Traciĭ sub Latinĭ la sud în antica Mesiă, ĭar cu atât maĭ virtos nu puteaŭ să nu dispară în regiunea Ilirieĭ, unde elementul tracic fusese cel de'ntâiŭ cucerit şi latinisat.

In locul numeróselor dialecte tracice de altă dată, trebuĭaŭ să se formeze treĭ marĭ dialecte traco-latine: dialectul daco-latin în Carpaţĭ, dialectul meso-latin în Balcanĭ şi dialectul iliro-latin spre Adriatică; treĭ dialecte carĭ, dela apus spre rĕsărit, alcătuĭaŭ o prelungire organică a grupuluĭ dialectelor italiene.

Afară din Epir, Tracĭ nu maĭ eraŭ nicăirĭ, adecă nicăirĭ nu se maĭ vedeaŭ pe de asupra.

Acum, în secoliĭ VI şi VII, se arată un noŭ strat: stratul slavic. Intr'un mod sporadic şi fără a remâné pe loc, ci numaĭ năvălind, prĕdând, invărtindu-se şi apoĭ întorcêndu-se, Slaviĭ făcuseră cunoscinţă cu Peninsula Balcanică deja cu mult maĭ de 'nainte, maĭ ales amestecaţĭ pintre Goţĭ, pintre Hunĭ, pintre Avarĭ. In deşert însă slaviştiĭ de altă dată cu generalul Čertkow în frunte şi d. Drinow maĭ încóce (Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами,

Moscva 1873), şĭ-aŭ bătut şi'şĭ bat capul de a găsi lócuinţe compacte statornice de Slavĭ în Dacia pînă la secolul VI, ĭar peste Dunăre pînă cu un secol maĭ târḑiŭ.

Pentru a ajunge la scopul lor, Čertkowiĭ şi Drinowiĭ sînt siliţĭ a alerga la următórele mijlóce:

1⁰. dînşiĭ ĭeaŭ invasiunile momentane de Slavĭ, şi chĭar apariţiunile individuale de câte un Slav, drept aşeḑăminte etnice permanente, ca şi când — de pildă — ar susţine cine-va că România a fost colonisată de Germanĭ fiind-că armate austriace aŭ trecut pe la noĭ nu o dată, saŭ fiind-că un Winterhalter a fost sub-ministru la Finance, ĭar un Van Saanen la Externe;

2⁰. dînşiĭ restălmăcesc prin lexiconul slavic vechea nomenclatură topică şi personală a Peninsuleĭ Balcanice, adecă nesce cuvinte al cărora sens nu se scie şi, prin urmare, e lesne orĭ-şi-cuĭ, când apucă o vorbă *en bloc* fără s'o descompună în tulpină şi 'n sufix şi fără a se întemeĭa pe vr'o lege fonetică, să-ĭ dea tot felul de sensurĭ cu ajutorul unor asemenărĭ curat materiale, de exemplu un *Hasdeŭ* prin cele treĭ sonurĭ *h-s-d* póte să devină latinul *Hosidius* saŭ evreul *Khisdaĭ* saŭ olandesul *Heusde;*

3⁰. în fine, dînşiĭ resping mărturia contrariă a texturilor celor maĭ necontestabile, bună-óră a împĕratuluĭ Constantin Porfirogenet, şi se întemeéză pe vre-o interpolaţiune posterióră dintr'un text indiferent, bună-óră pe pasagĭul despre cele „şépte némurĭ slavice“ în Tracia la Armenul Moïse de Choren, scriitor din secolul V, dar a căruĭa cronică a fost refăcută în secolul X, când s'a şi intercalat în ea pasagĭul în cestiune, luat din Anastasius Bibliothecarius, scriitor din secolul IX.

Nicĭ o dovadă seriósă despre aşeḑarea Slavilor pe Peninsula Balcanică înainte de secolul VII, nu există.

Cele „şépte némurĭ slavice“ ne întimpină pentru prima óră la Bizantinul Teofane sub anul 678, o sută de anĭ după „tórnă, tórnă, fratre“.

Pe când Româniĭ din Balcanĭ strigaŭ: tórnă, tórnă, fratre, — tot atuncĭ trăia Gotul Iornande, ajuns episcop al Ravenneĭ în Italia, şi trăia Grecul Procopiŭ, devenit prefect al Bizanţiuluĭ, cele maĭ sigure doĕ izvóre despre începuturile Slavilor pe Peninsula Balcanică, cele maĭ sigure nu numaĭ prin aceea că

eraŭ contimpuranĭ, dar maĭ ales prin călătoriile lor şi prin înalta posiţiune politică a amîndurora. Pe timpul luĭ Procopiŭ şi al luĭ Iornande, adecă în secolul VI, la méḑă-ḑi de Dunăre nu se afla încă nicăirĭ nicĭ un aşeḑămînt slavic, ci numaĭ la nord, şi anume în sus dela gurele Dunăriĭ. Iornande, maĭ ales, descrie pe cât se póte de limpede marginile topografice ale celor doĕ marĭ ramure slavice orientale de atuncĭ: Anţiĭ şi Slaviniĭ. Slaviniĭ — ḑice el — se intind dela Dunăre pînă la Nistru şi apoĭ spre nord pînă la Vistula, ĭar Anţiĭ dela Nistru spre resărit pînă la Nipru.

Noĭ am tradus din textul luĭ Iornande numaĭ partea care se cuprinde in tóte ediţiunile şi în tóte manuscriptele. Am lăsat fără traducere pasagĭul, pe care slaviştiĭ, cu Schaffarik in cap, îl tăgăduesc sub cuvînt că n'are nicĭ un înţeles: „sinnlos“ (Abkunft d. Slawen, 115). Acel pasagĭu însă se găsesce atât într'un manuscript fórte important, precum şi 'n primele ediţiunĭ, şi dacă el nu avea nicĭ un înţeles pentru Schaffarik, l'a căpĕtat totuşĭ pentru Zeuss, ĭar dela Zeuss încóce se maĭ întăresce printr'o descoperire archeologică. Pasagĭul în cestiune sună într'un manuscript: „a civitate novi et Sclavino rumunnense et lacu qui appellatur Musianus“; în primele ediţiunĭ, începênd dela a luĭ Bonaventura Vulcanius: „a civitate nova et Sclavino Rumunnensi et lacu qui appellatur Musianus“. „Lacus Musianus“ se scie că este lacul Ramsin din Dobrogea. Aci se împacă toţĭ comentatoriĭ. Ceea ce nu plăcea luĭ Schaffarik este anume: „Sclavinum Rumunnense“. Zeuss, un cap genial ca linguist şi ca istoric tot-o-dată, acela care — după expresiunea luĭ Rösler (Üb. d. Zeitpunkt d. slaw. Ansiedlung, în Sitzungsb. d. Wien. Akad., phil.-hist. Cl. t. LXXIII p. 96) — ne minunéză cu atât maĭ mult cu cât maĭ bine îl cunóscem: „ein Forscher den wir desto mehr „bewundern, je mehr wir ihn studiren“; Zeuss, reproducênd pasagĭul de maĭ sus (Die Deutschen u. die Nachbarstämme p. 593—4), constată că „Civitas Nova“ se numĭa la Bizantinĭ oraşul Nicopole, ĭar „Sclavinum Rumunnense“ — ḑice el — ar puté să fie actualul sat Slăvenĭ din districtul Romanaţĭ, astfel că textul întreg din Iornande însemnéză că lócuinţele Slavinilor se întindeaŭ în jos pînă la gurele Dunăriĭ şi pînă la Olt: „die nördlichen Grenzen der Sklawenen lägen so am Dniester und an der Weichsel, die südlichen an der Donaumündung und der Aluta.“

Şi când dicea acestea pe ghicite prin puterea geniuluĭ seŭ, Zeuss nu sciea că satul Slăveniĭ de lîngă Olt a fost în adevĕr un punct fórte însemnat deja în epoca romană. Cu alte cuvinte, Zeuss nu putea să scie ceea ce va vorbi în urmă despre Slăvenĭ d. A. Odobescu bună-óră, când — profitând de săpăturile altora de maĭ 'nainte — ne dă în studiul seŭ despre „Antichitățile din Romanațĭ" (Scrierĭ t. 2 p. 414, 447) următórea notiță: „Maĭ spre nord „la Slăvenĭ, alăturĭ cu calea luĭ Traian, este o cetate pătrată cu „șanț întreit și cu un turn lîngă dînsa, aședate drept pe malul „înălțat al Oltuluĭ. In rîpa de sub cetate și sub curtea d-luĭ Murgășénu s'a deschis la 1837 o boltă subterană, din care s'aŭ scos „maĭ multe tăblițe de pétră sculptate cu icónele deuluĭ Mitra și „cu inscripțiunile: SOLI. INVICTO. MITHRAE., și un altar purtând cuvintele: ARA. SOLIS...." Şi apoĭ maĭ jos adaogă: „Iată „acum informațiunile ce ne veniră dela Slăvenĭ (plasa Ocoluluĭ): „în acéstă comună Slăveniĭ se află în centrul seŭ ruinele uneĭ *vechĭ* „*cetățuĭ*, care, după cercetările făcute prin bĕtrâniĭ comuneĭ, nu se „scie de când și de cine este zidită, ale căreĭ șanțurĭ se vĕd a fi „fost numaĭ de pămînt, ĭară nu de pétră saŭ de cărămidă. *Bănuțĭ* „*cu inscripțiunĭ* fórte vechĭ s'aŭ găsit adèsea de locuitorĭ pe ruinele acesteĭ cetățĭ. Se maĭ află încă prin acéstă comună, ruinat, „un *drum așternut cu pĭétră* măruntă, avênd direcțiune dela mĭédănópte spre mĭédă-di prin comună, care se dice a fi fost făcut de „impĕratul Traian. (subscr. P. Ionescu ...)."

In România sînt maĭ multe sate numite „Slăvescĭ", dar — afară de acel sat de lîngă Olt — nicĭ o localitate nu pórtă numele de Slăvenĭ, în care se păstrézā atât de viŭ „Sclavinum" al luĭ Iornande, „Sclavinum Rumunnense", adecă Slăvinul românesc, marginea cea apusénă a stăpâniriĭ slavice la noĭ în secolul VI. Sufixațiunea românéscă cea maĭ obicĭnuită a nomenclatureĭ de sate fiind în „-escĭ" și în „-enĭ", *Slăvenĭ* este o formă posteriórā analogică în loc de vechĭul *Slăvin*, „Sclavinum", în care ne întimpină sufixul -ìn, un sufix mult maĭ rar, dar fórte caracteristic în numirĭ topice oltene: Severin, Marotin, Potopin, Scorcodin, Robotin, Sâmbotin etc., și 'n cele personale ca: Tudorin, Florin, Sorin și altele. Fie topic, fie personal, sufixul nostru -ìn este vechĭul latin onomastic -īnus, -īna, -īnum, maĭ adesea numaĭ

amplificativ ca în „Severinus“ din „Severus“, „Justinus“ din „Justus“, „Constantinus“ din „Constans“, „Paulinus“ din „Paulus“ etc. Topicul „Slăvìn“ cată dară să se fi născut din personalul „Slăvìn“, o amplificaţiune printr'un sufix curat românesc din numele „Slav“ fórte întrebuinţat altă dată la toţĭ Slaviĭ: Slavata, Slavek, Slavko, Slaven etc. (Морошкинъ, Именословъ p. 179—80; cfr. Венелинъ, Граматы p. 348). Româniĭ, ca şi alte popóre, împrumutaŭ numĭ personale de pe la toţĭ veciniĭ, adesea fără nicĭ o schimbare; pe „Slav“ însă eĭ l'aŭ românisat în „Slăvìn“ printr'o sufixaţiune de tot romanică. Maĭ este de observat că *v* între doĕ vocale s'a conservat în „Slăvin“ ca şi'n „Severin“, căcĭ fonetica numirilor topice şi personale diferă în acéstă privinţă de fonetica vorbelor comune, în carĭ un asemenea *v* tinde a se vocalisa ca în „cal = ital. cavallo“. Identificarea între Slăveniĭ de astădĭ şi între „Sclavinum“ din secolul VI, bănuită de Zeuss printr'o interpretare exclusiv istorică a textuluĭ luĭ Iornande, se confirmă dară pe deplin prin archeologiă şi prin linguistică tot-o-dată.

Intregul pasagiŭ: „Sclavini a Civitate Nova et Sclavino Ru„munnensi et lacu qui appellatur Musianus usque ad Danastrum „et in boream Vistula tenus commorantur; hi paludes sylvasque pro „civitatibus habent“ însemnéză astfel: „Hotarele Slavilor se încep „în centru dela Dunăre în faţa Nicopoleĭ, apoĭ la stânga dela Olt „în dreptul Slăvinuluĭ românesc, ĭar la drépta dela lacul Ramsin „în Dobrogea, mergênd de aci spre nord şi spre resărit pînă la „Vistula şi pînă la Nistru, pe unde nu sînt oraşe, ci numaĭ bălţĭ „şi pădurĭ.“

Cele treĭ puncturĭ sudice, Iornande le înşiră în ordinea importanţeĭ lor relative: Nicopole, Slăvin, Ramsin; ĭar la „Sclavinum“ el adaogă epitetul „rumunnense“, „românesc“, tocmaĭ pentru a se feri de confusiune, de óră-ce în pasagiul întreg e vorba de poporul Slavinilor, cărora „Sclavinum“ nu le aparţinea, ci aparţinea Românilor.

Acest „rumunnensis“ ne aduce a-minte că sufixul -ensis devenise aşa dicênd specific pentru numirile etnice din Dacia: *Αλβοκήνσιοι, Πιαρήνσιοι, Τρικορνήνσιοι, Ποτουλατήνσιοι, Σαλδήνσιοι, Καυκοήνσιοι, Κοτήνσιοι, Ρατακήνσιοι*, Amicenses, Picenses etc. la Ptolemeŭ, la Dione Cassiŭ, la Ammian Marcellin şi la alţĭ. Către aceste numirĭ

etnice din Dacia, „Namen dakischer Völkerschaften“ după expresiunea luĭ Pott (Personennamen p. 459), se maĭ adaogă acum: Rumunnenses, — prima menţiune textuală a formeĭ Român saŭ Rumân.

Pe când d. Gr. Tocilescu scormolesce cu sapa în mână şi descopere în Dobrogea oraşul roman Tropaeum, despre existinţa căruia nu maĭ e chip a ne îndoi, îmĭ pare bine de a descoperi şi eŭ, la un alt capĕt al lumiĭ romănescĭ, oraşul oltenesc „Sclavinum rumunnense“; totuşĭ, maĭ puţin norocos decât vechĭul meŭ elev şi acuma iubit coleg, acéstă descoperire eŭ cată s'o împărţesc cu reposatul Zeuss, ba încă trebuĭ să-ĭ las luĭ partea cea maĭ frumósă. Merg cu altruismul şi maĭ departe: îmĭ pare reŭ că împărţéla nu s'a făcut maĭ de 'nainte între Zeuss şi între d. A. Odobescu, căruĭa un Zeuss ar fi trebuit să nu-ĭ scape din vedere când scriea tocmaĭ despre Slăvenĭ.

La Iornande ramura Slavinilor se întindea dela Dunăre în sus pînă la Vistula, pe când la resărit de dînşiĭ lŏcuia ramura Anţilor dela Nistru pînă la Nipru. Acéstă preţiósă indicaţiune „Vistula“ ar fi ea singură de ajuns pentru a ne arăta că Slaviniĭ eraŭ anume Polonĭ, ĭar Anţiĭ—Ruşĭ saŭ maĭ bine Rutenĭ. Poloniĭ dară aŭ fost aceĭa carĭ în secolul VI ocupaseră întréga Moldovă cu Muntenia pînă la Olt şi carĭ — cu câte-va ḑecimĭ de anĭ maĭ în urmă — s'aŭ revĕrsat peste Dunăre pentru a da acolo nascere naţionalităţiĭ bulgare. La acest polonism al Bulgarilor noĭ vom reveni maĭ jos. De-o-cam-dată să trecem la Serbĭ.

Ceea ce Procopiŭ şi Iornande sînt pentru începuturile Bulgarilor, pentru începuturile Serbilor este împĕratul Constantin Porfirogenet. Nimenĭ nu era maĭ în posiţiune decât dînsul de a cunósce tot ce se petrecea saŭ ceea ce se petrecuse într'o epocă destul de apropiată în marginile şi la hotarele imperiuluĭ. Eĭ bine, el ne spune fórte limpede că întréga ginte serbéscă, Serbiĭ propriŭ ḑişĭ şi Croaţiĭ cu diferitele lor subdivisiunĭ, s'a aşeḑat pe teritoriul spre Adriatică în secolul VII, sub împĕratul Eracliŭ, adecă ce-va înainte de anul 640, şi că se pogorîse acolo din părţile Bavarieĭ (*Βαγιβαρεία*) învecinate cu Franconia (*Φραγγία* = Francia orientalis), decĭ nicĭ decum din Rusia, şi nicĭ din Galiţia, după cum unul după altul şi unul dela altul tot repetă

slaviştiĭ, ci anume din ramura cea maĭ occidentală a Slavilor, adecă din ramura bohemă.

Se pare că însuşĭ cuvintul Serb a fost într'o vreme óre-care un nume generic pentru întréga ramură bohemă. Aşa ḑişiĭ Sorabĭ din Lusaţia, carĭ îşĭ daŭ eĭ înşiĭ numele de „Serbĭ" întocmaĭ ca şi Serbiĭ din Peninsula Balcanică, vorbesc un dialect bohem, amestecat cu elemente polone. Nu e apoĭ fără însemnătate, că în cronica bohemă rimată a luĭ Dalimil, scrisă pe la anul 1300 pe basa legendelor poporane, ne întimpină următorul pasagĭu despre „Ceh", fabulosul părinte al naţionalităţiĭ boheme:

W srbském jazyku jest zemie
Jejžto Charwati jest imie,
W tej zemi bieše lech
Jemuž imie bieše Čech . . .

Adecă: „In gintea serbă este o ţéră, care se numesce Croaţia; „în acea ţéră era un boĭer, care se numĭa Ceh . . ." Scriind acestea pe la finea secululuĭ XIII, Dalimil nu putea avé în vedere vre-o altă Serbiă saŭ vre-o altă Croaţiă decât singurele carĭ existaŭ atuncĭ şi carĭ există pînă astăḑĭ. Prin urmare, unicul sens legendar, care se póte da într'un mod firesc pasagĭuluĭ de maĭ sus, este că la Bohemĭ era încă próspĕtă în secolul XIII tradiţiunea despre strînsa lor legătură de ném cu Serbiĭ şi cu Croaţiĭ şi despre vechea respândire a numeluĭ de Serbĭ peste întréga ramură bohemă. Dalimil se împacă pe deplin în acéstă privinţă cu ceea ce ne spune Constantin Porfirogenet.

Bulgariĭ priviţĭ ca o coloniă polonă şi Serbiĭ ca o coloniă bohemă, ĭată ce-va cu totul noŭ, deşi resultă d'a-dreptul din mărturia fântânelor istorice celor maĭ temeĭnice.

Acéstă mărturiă atât de positivă n'o vedeaŭ óre predecesoriĭ meĭ, aceĭa carĭ citéză mereŭ pe Iornande şi pe Constantin Porfirogenet? Negreşit că eĭ o vedeaŭ, dar se sbucĭumaŭ a n'o vedé, adecă a o încungĭura saŭ a o restălmăci prin fel de fel de tertipurĭ, numaĭ şi numaĭ fiind-că pe ceĭ tendenţioşĭ îĭ nemulţumĭa că Slaviĭ nu sînt destul de vechĭ pe Peninsula Balcanică, ĭar pe ceĭ

nepărtenitorĭ îĭ încurca o teoriă linguistică cu desăvîrşire falsă, pe care dînşiĭ o îmbrăţişară fără s'o fi cercetat maĭ de aprópe. Vom vorbi numaĭ cu aceştĭ din urmă, a cărora retăcire e de bună credinţă.

Dobrowsky împărţia pe toţĭ Slaviĭ în doĕ ramure: o ramură orientală, în care el bagă pe Ruşĭ, pe Bulgarĭ şi pe Serbĭ, şi o ramură occidentală, în care el pune pe Polonĭ şi pe Bohemĭ. Criteriele acesteĭ clasificaţiunĭ, aşa cum ni le dă Dobrowsky (Institutiones linguae slavicae, Vindob. 1822, p. I), sînt tóte fără nicĭ o greutate. Primul criteriŭ este că Slaviĭ orientalĭ ḑic „razum", pe când ceĭ occidentalĭ „rozum"; ultimul criteriŭ este că Slaviĭ orientalĭ ḑic „desnitza", pe când ceĭ occidentalĭ „pravitza"; şi tot aşa sînt cele-lalte opt din numĕrul total de ḑece criterie. După nesce asemenea criterie, Ruteniĭ trebuesc despărţiţĭ de Slavĭ orientalĭ, căcĭ eĭ ḑic „rozum", nu „razum".

Nu după deosebirĭ lexice şi nu după forme rare saŭ isolate se clasifică dialectele uneĭ familie linguistice, ci ele trebuesc clasificate după trăsurile cele fundamentale fonetice. Ast-fel, de exemplu, ceea ce caracterisă graĭul rusesc şi pe cel rutenesc după tóte dialectele şi'n tóte monumentele literare, întru cât nu s'a furişat în ele limba bisericéscă paleo-slavică, este aşa numitul p l e n i - s o n, rusesce полногласіе, adecă sonurile liquide *l* şi *r* provócă o reduplicare vocalică a silabeĭ, de ex. „golovà" în loc de „glòva" saŭ „glàva", „gòrod" în loc de „grod" saŭ „grad", „koròlĭ" în loc de „krolĭ" saŭ „kralĭ" etc. Acest pleni-son, cu care s'aŭ bălăbănit toţĭ slaviştiĭ începĕnd dela Vostokov şi pînă la Potebnia, este atât de esenţial şi atât de circulator în graĭul Ruşilor şi al Rutenilor, încât isbesce dela cea de'ntâiŭ clipă urechea orĭ-căruĭ ne-Rus saŭ ne-Ruten. Nicĭ Poloniĭ, nicĭ Bohemiĭ, dar nicĭ Serbiĭ, nicĭ Bulgariĭ, nu cunosc câtu'şĭ de puţin acest fenomen fonetic, de ajuns el singur pentru a constitui o unitate dialectală deosebită ruteno-rusă.

Unitatea ruteno-rusă este aceĭa pe care Iornande o numĭa A n ţ ĭ, „Antes", spunĕndu-ne că eĭ stăpânesc de 'ncolo de Nistru şi că sînt ramura cea maĭ puternică a ginţiĭ slavice: „fortissimi eorum", ceea ce e adevĕrat pînă astăḑĭ.

Alăturĭ cu unitatea ruteno-rusă, fără ca să vorbim aci despre dialecte micĭ, carĭ lesne îşĭ pot găsi locul intern saŭ intermediar din dată ce se va stabili o adevĕrată clasificaţiune a dialectelor

celor marĭ, ne întimpină alte doĕ unitățĭ slavice dialectale: unitatea polono-bulgară și unitatea bohemo-serbă.

Pe Polono-bulgarĭ îĭ caracterisă:

1⁰ Vocala nasală. In vechea bulgară, adecă în așa numita paleoslavică, acéstă vocală se represinta prin literele cirilice ѫ și ѧ, rostite ca *on* și *en* în francesul „b*on*" și "f*in*"; la Polonĭ ea se scrie astădĭ prin *a* și *e* cu cedilă: ą, ę. La Bulgariĭ actualĭ vocala nasală s'a păstrat numaĭ în unele localitățĭ saŭ în unele vorbe, dar totușĭ s'a păstrat cu o deplină certitudine. Fenomenul a fost indicat de de-mult de Grigorovič, apoĭ studiat de Miklosich (Die Sprache d. Bulgaren, Wien, 1858) și urmărit de Hattala (Knijiževnik, t. 2 p. 461 sqq.). Intre vocala nasală polonă și între cea bulgară nu există cea maĭ mică diferință. Nicĭ Ruteno-rușiĭ, nicĭ Bohemo-serbiĭ nu cunosc acéstă particularitate atât de caracteristică pentru fonetismul polono-bulgar. Luând exemple din textul publicat de Hattala, noĭ vedem bulgăresce „*en*zik" = polonul „język (ĭ*en*zyk)", pe când rusesce, rutenesce, bohemesce și serbesce cuvîntul sună „ĭazyk" saŭ „ĭezik" fără nicĭ o nasală; bulgăresce „r*ăn*kă" = polonul „ręka (r*en*ka)", pe când rusesce, rutenesce, bohemesce și serbesce: „ruka". Vorbele nóstre „por*un*că", „r*ân*d", „m*un*că", „răsp*in*tie", „ogl*in*dă" etc., noĭ le-am împrumutat anume din vechea bulgară, și sub aceĭașĭ formă nasală le-am fi putut împrumuta dela Polonĭ, numaĭ dela Bulgarĭ și dela Polonĭ, nicĭ o dată dela ceĭ-lalțĭ Slavĭ. La ceĭ-lalțĭ Slavĭ vocala *on* și *en* nu ne întimpină nicĭ în graĭul de astădĭ, nicĭ în monumentele lor cele maĭ vechĭ, afară numaĭ de dialectul sloven, despre care vom vorbi maĭ jos.

2⁰ Sonul *dz* pe lîngă *z* nu există nicĭ la Ruteno-rușĭ, nicĭ la Bohemo-serbĭ, ci numaĭ la Polono-bulgarĭ. In grafica cirilică *z* se scriea з și se numĭa „zemlĭa", ĭar *dz* se scriea ѕ și se numĭa „dzĭalo", fie-care son posedênd câte un semn grafic deosebit. Câte un semn grafic deosebit aŭ ambele sonurĭ și 'n alfabetul slavic cel numit glagoliță. Miklosich a dovedit de de-mult, că litera ѕ și cea corespundĕtóre din glagoliță exprimă tot-d'a-una anume sonul *dz* (Rad jugoslov. Akad., IX, 11—16). Tot așa în texturile cirilice românescĭ ѕ se rostesce tot-d'a-una *dz* și este maĭ cu samă des în cele moldovenescĭ: раѕѫ = ra*dz*ă, брѫнѕѫ = brân*dz*ă

etc., dar зълог = *zălog*. Polonesce se scrie *z* şi *dz*: „ziemia" şi „dzień". La Bulgariĭ de astăḑĭ sonul *dz*, ca şi vocala nasală, nu se maĭ aude pretutindenea, dar pe unde s'a păstrat, acolo sună curat polonesce, şi fraţiĭ Tzankof (Gramm. d. bulg. Spr. 7) observă cu drept cuvînt: „das *z* in einigen Wörtern wird in manchen Gegenden wie das polnische *dz* ausgesprochen". In bulgarul *dzvăneţ* „clopoţel" *dz* sună întocmaĭ ca în polonul *dzwónek* „clopoţel", rusesce *zvonok*, bohemesce *zwonec*. Nemic analog la toţĭ ceĭ-lalţĭ Slavĭ, afară de Slovacĭ, la carĭ către elementul bohem s'a adaos cel polon. Belo-ruşiĭ sînt pe jumătate Polonĭ prin consonantismul lor. La Rutenĭ *dz* sună numaĭ în cuvintele împrumutate dela Polonĭ saŭ dela Moldovenĭ; ĭar la Montenegrinĭ este un italienism: „*z* dolce" ca în „razzo" saŭ „pranzo".

3⁰ In fine, Poloniĭ şi Bulgariĭ se întâlnesc în sonul *ĭa*, pe care Ruteno-ruşiĭ şi Bohemo-serbiĭ rostesc *ĭe*. In alfabetul cirilic acest *ĭa* e represintat prin litera ѣ numită „ĭatĭ". Imprumutând cirilica dela vechiĭ Bulgarĭ, Româniĭ aŭ conservat luĭ ѣ valórea-ĭ cea adevĕrată, pe care Ruşiĭ şi Serbiĭ aŭ schimbat'o în *ĭe*. Numaĭ Bulgariĭ şi Poloniĭ ḑic: v*ĭa*ra (вѣра)" — nu „v*ĭe*ra", „gn*ĭa*zdo (гнѣздо)" — nu „gn*ĭe*zdo", „nev*ĭa*sta (невѣста)" — nu „nev*ĭe*sta".

In acest mod, treĭ particularităţĭ fonetice de cea maĭ mare însemnătate: vocala nasală *on.* şi *en* (ѫ, ѧ), duplul *z* şi *dz* (з, ѕ) şi ĭatismul în loc de ĭetism, stabilesc o unitate dialectală polono-bulgară în oposiţiune cu unitatea dialectală cea ruteno-rusă.

Unitatea bohemo-serbă, pe de altă parte, se caracterisă prin:

1⁰ Funcţiunea vocalică a luĭ *r*. Bohemesce şi serbesce se ḑice de o potrivă *trn*, *prst*, *krk* etc., acolo unde toţĭ ceĭ-lalţĭ Slavĭ trebue să recurgă la o vocală propriŭ ḑisă: *tern*, *perst*. Nicĭ Ruteno-ruşiĭ, nicĭ Polono-bulgariĭ nu cunosc acest fenomen.

2⁰ Din tóte dialectele slavice, numaĭ Bohemiĭ şi Serbiĭ posedă quantitatea prosodică: vocale lungĭ şi vocale scurte în sensul cel clasic musical al cuvîntuluĭ. O vocală lungă la Bohemĭ póte fi scurtă la Serbĭ şi vice-versa, după cum este chĭar în unele dialecte boheme saŭ serbescĭ, dar fenomenul în sine e acelaşĭ, şi el deosebesce cu totul unitatea bohemo-serbă de cele-lalte două unităţĭ: cea ruteno-rusă şi cea polono-bulgară. Compare orĭ-cine:

Rusul:	*Polonul:*	*Bohemul.*	*Serbul:*
boloto	błoto	bláto	blàto
soloma	słoma	sláma	slàma
zdorov	zdrów	zdráv	zdràv
čerešnĭa	czeresznia	tře̊šně	trèšnĭa etc.

Despre accentuaţinnea polono-bulgară şi cea bohemo-serbă noĭ vom vorbi maĭ jos.

A pretinde că Ruteniĭ şi Ruşiĭ aŭ avut şi eĭ o-dată vocala nasală saŭ vocala liquidă şi le-aŭ perdut maĭ în urmă, saŭ că Poloniĭ nu avuseseră dintru 'ntâiŭ pe *dz* şi l'aŭ căpĕtat maĭ târḑiŭ, este a confunda noţiunea concretă de un dialect naţional cu noţiunea abstractă de o limbă primitivă comună uneĭ ginţĭ. E vorba de Rutenĭ, de Ruşĭ, de Polonĭ, de Bohemĭ, de când Ruteniĭ sînt Rutenĭ, de când Ruşiĭ sînt Ruşĭ, Poloniĭ Polonĭ şi Bohemiĭ Bohemĭ, ĭar nicĭ decum nu e vorba de o teoretică epocă anterióră unitară.

Eĭ bine, de când Ruteniĭ sînt Rutenĭ şi Ruşiĭ Ruşĭ, adecă dintr'o periódă cu mult maĭ veche decât secolul VI — şi numaĭ acest secol ne interesă pe noĭ în studiul de faţă, — eĭ n'aŭ nicĭ o urmă de vocala nasală a Polono-Bulgarilor, de vocala liquidă a Bohemo-serbilor, de *dz*, de quantitate prosodică etc.

Orĭ-care ar fi fost, sub raportul fonetismuluĭ, ipotetica „limbă primitivă comună" a Slavilor, ea se diferenţiase în câte-va dialecte marĭ dintr'un timp immemorial, fie-care mare dialect dobândind un caracter propriŭ prin acelaşĭ proces prin care s'aŭ caracterisat maĭ încóce Bulgariĭ şi Serbiĭ: stratificaţiune. Acéstă lucrare a substraturilor eterogene asupra diferenţiăriĭ Slavilor era cât p'aci s'o ghicéscă eminentul linguist rusesc Baudouin de Courtenay, elev al luĭ Ascoli, dar a trecut ĭute pe d'asupra'ĭ cu următórea observaţiune nedesvoltată şi neaplicată: „Probabil o înrîurire „străină, de alt ném, a comunicat deosebitelor grupurĭ de dialecte „şi sub-dialecte slavice caracterul cel distinctiv al fie-căruĭ grup." (Программа лекцій, Kazan 1881 p. 145: „Вѣроятное чужое, иностранное вліяніе, сообщившее отдѣльным группам словянских нарѣчій и говоров своебразный характер").

Treĭ straturĭ de o potrivă slavice aşeḑându-se fie-care în treĭ regiunĭ diferite peste câte un altfel de substrat etnic, unul a devenit bohem pe Elba, cel-lalt polon pe Vistula, cel de al treilea

ruteno-rus pe Nipru saŭ pe aĭurea, şi din acelaşĭ moment fonetismul fie-căruĭa din ele este un fonetism a-parte. Substratul Bohemilor va fi fost celtic saŭ german, substratul Ruteno-ruşilor va fi fost tătăresc saŭ fines, nu se scie; cu maĭ multă siguranţă se póte crede că substratul Polonilor a fost anume litvan, şi numaĭ asupra acestuĭa din urmă noĭ ne vom opri o clipă.

Litvaniĭ nu sînt Slavĭ, după cum nu sînt nicĭ Germanĭ, ci o ginte indo-europeă separată. Prin încălcărĭ succesive din partea altor némurĭ, eĭ aŭ ajuns a fi puţin numĕroşĭ, dar totuşĭ se împărţesc în doĕ marĭ dialecte: cel litvan propriŭ ḑis şi cel letic, după ce un al treilea dialect, cel prusic, a dispărut cu desăvîrşire. Leţiĭ saŭ Latîşiĭ sînt ramura cea maĭ nordică, lîngă Marea-Baltică; Litvaniĭ propriŭ ḑişĭ, ramura cea sudică, sînt din veciĭ vecilor la cósta Polonilor, în acelaşĭ chip în care Basciĭ sînt la cósta Spaniolilor saŭ Bretoniĭ la cósta Francesilor, adecă: înghiţind Spanioliĭ substratul iberic, aŭ rĕmas neînghiţiţĭ numaĭ Basciĭ; înghiţind Francesiĭ substratul gallic, aŭ rĕmas neînghiţiţĭ numaĭ Bretoniĭ; înghiţind Poloniĭ substratul litvan, pe care'l cotropiseră la aşeḑarea lor în regiunea Vistuleĭ, numaĭ o parte din acel substrat a rĕmas neînghiţită.

Acea vocală nasală pe care n'o aŭ Ruteno-ruşiĭ şi Bohemo-serbiĭ, pe care n'o are nicĭ chiar ramura cea letică a Litvanilor-Litvaniĭ propriŭ ḑişĭ o aŭ pe deplin desvoltată, de unde dînşiĭ, ca substrat, aŭ dat-o stratuluĭ polon.

Comparaţĭ:

Vechĭu bulgar:	**Polon:**	**Litvan:**	**Rus:**	**Ruten:**	**Bohem:**	**Serb:**
des*en*tĭ	dziesi*enć*	déši*m*tis	desĭatĭ	desĭatĭ	deset	deset
p*en*ta	pi*en*ta	pé*n*tis	pĭata	pĭata	peta	peta (pi*n*tene)
m*en*kŭkŭ	mi*en*kki	mè*n*kas	mĭagkiĭ	mĭahkyĭ	mĕkky	mek
*zen*tĭ	zi*enć*	ge*n*tìs	zĭatĭ	zĭatĭ	zet'	zet
z*on*bŭ	z*on*b	ža*m*bas	zub	zub	zub	zub (zî*m*besc)
m*on*drŭ	m*on*dry	ma*n*drùs	mudryĭ	mudryĭ	moudrý	mudr (mâ*n*dru)
r*on*ka	r*en*ka	ra*n*kà	ruka	ruka	ruka	ruka (poru*n*că)
bl*on*ditĭ	bł*on*dzić	bla*n*sti	bluditĭ	bluditi	blouditi	bluditi (blâ*n*dă)
*on*glĭ	w*en*gieł	a*n*glis	ugolĭ	uholĭ	uhel	ugalĭ...

Lăsâm ca alţiĭ să urmărescă maĭ departe ceea ce noĭ ne mărginim aci de a indica pe scurt, căcĭ nouĕ ne ajunge a constata conformitatea faptuluĭ istoric cu faptul linguistic. Când Iornande aduce pe Bulgarĭ dela Vistula, ĭar Constantin Porfirogenet pe Serbĭ din Bohemia, mărturia lor, atât de ponderósă prin sine însăşĭ,

nu numaĭ că nu e în contraḑicere cu adevĕrata clasificaţiune a dialectelor slavice, ci tocmaĭ se controléză şi se întăresce prin acéstă clasificaţiune.

In invasiunile Polonilor peste Dunăre, înainte de aşeḑarea lor acolo, aŭ participat une-orĭ şi cete vecine de Rutenĭ de peste Nistru, adecă — în graĭul luĭ Procopiŭ şi al luĭ Iornande — pe lîngă „Slavinĭ" aŭ fost şi „Anţĭ", din carĭ uniĭ n'aŭ putut să nu rĕmână şi eĭ peste Dunăre. Pe de altă parte, la năvălirea Bohemilor în laturea superióră apusénă a Peninsuleĭ Balcanice, ĭ-aŭ însoţit o samă de cete învecinate de Polonĭ, după cum ne dă a înţelege însuşĭ Constantin Porfirogenet, când ne spune că unul din principiĭ serbescĭ era venit din regiunea Vistuleĭ: „εἰς τὸν ποταμὸν Βίσλας". Dar grosul naţionalităţiĭ bulgare s'a format din Polonĭ cu un amestec pré-mic de Rutenĭ, ĭar grosul naţionalităţiĭ serbe s'a format din Bohemĭ cu un amestec pré-mic de Polonĭ, în ambele casurĭ fără nicĭ un ingredient de Ruşĭ propriŭ ḑişĭ.

Aceste doĕ straturĭ slavice, cel polon de o parte şi cel bohem de alta, s'aŭ suprapus d'o potrivă stratuluĭ anterior românesc, aşeḑat el-însuşĭ dela Marea-négră pînă la Marea adriatică peste substratul primitiv tracic, adecă s'aŭ suprapus celor doĕ dialecte latine transdanubiane despărute: cel meso-latin şi cel iliro-latin. Româniĭ de peste Dunăre aŭ fost slavisaţĭ astfel pe de asupra, ceea ce vrea să ḑică că Slaviĭ de peste Dunăre aŭ fost românisaţĭ astfel pe de de-supt: raport de strat şi de substrat.

Inainte de a trece maĭ departe, un cuvînt despre Sloveniĭ ceĭ din Carintia şi din Stiria, cărora şcóla luĭ Miklosich, saŭ maĭ bine a luĭ Kopitar, le atribue limba paleo-slavică, dându'ĭ numele de paleo-slovenică.

Strînsa înrudire dialectală a Slovenilor cu Serbiĭ este maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă, şi totuşĭ eĭ posedă pînă astăḑĭ pe a-locurĭ vocala nasală ca Poloniĭ şi aŭ avut'o deja în secolul X, judecând după textul aşa numit frisingian. Vocala nasală nu este singura particularitate fonetică, care'ĭ unesce cu Poloniĭ. In acelaşĭ text frisingian, bună-óră, ne întimpină contracţiunile *tva, me* pentru *tvoia*, *moie*, întocmaĭ ca polonesce, şi pînă astăḑĭ la Slovenĭ, ca şi

la Poloni, circuléză de o potrivă *člek* şi *človek* = *czlek* şi *człowiek*. Numele lor medieval „Sclavini“, identic cu numele medieval „Sclavini“ al Bulgarilor, indică érăşĭ un singur dialect polon, despărţit în doĕ ramure. Epoca despărţiriĭ cată să fi fost secolul VI, póte chĭar secolul V, când dintr'un punct comun la nord-ost de Carpaţĭ, adecă din Galiţia actuală, ramura cea maĭ orientală s'a pogorît spre gurele Dunăriĭ, unde nĭ-o arată Procopiŭ şi Iornande. Cea-laltă ramură, maĭ occidentală, remasă de'ntâiŭ în Galiţia, a început apoĭ, prin trecĕtorile munţilor Tatra şi Beskid, a străbate în Pannonia, nu înainte de finea secoluluĭ VII, după ce adecă o ramură a Bohemilor ocupase deja Iliria. Din Pannonia invasiunea maghiară împinse o parte din aceştĭ Polonĭ către Carintia şi către Stiria, unde eĭ s'aŭ amestecat cu Serbiĭ.

Sloveniĭ forméză astfel un dialect intermediar între unitatea polono-bulgară şi între acea bohemo-serbă. In timpul petreceriĭ lor în Pannonia — o vom vedé maĭ jos — Sloveniĭ s'aŭ intâlnit cu elementul românesc. Dela acestĭ Slovenĭ, ĭar nu dela Bulgarĭ, aŭ căpĕtat Unguriĭ cuvintele lor cu vocala nasală: p*én*tek = пѧтькъ, r*en*d = рѧдъ, szer*en*tse = съращa, par*an*cs — поржчж etc. Aceştĭ Slovenĭ, la rîndul lor, dela Româniĭ din Pannonia, ĭar nu dela ceĭ din Dacia, aŭ căpĕtat unele particularităţĭ linguistice, bună-óră diftongul nostru *oa* (Miklosich, Lautl. p. 228).

Este de observat că, după cum trecerea Polonilor din Moldova în Bulgaria in secolul VII a permis Rutenilor a se aşeḑa în urmă pe malul nordic al Dunăriĭ, tot aşa Ruteniĭ aŭ profitat de pogorîrea celor-lalţĭ Polonĭ în Pannonia pentru a urmà şi acolo după dînşiĭ, prin aceiaşĭ cale a Tatreĭ şi a Beskiduluĭ, aşeḑându-se în unele părţĭ nord-ostice ale Ungarieĭ, unde-ĭ găsim pînă astăḑĭ.

Cât se atinge de cestiunea, dacă limba paleo-slavică este vechea bulgară saŭ dacă e vechea slovenă, apoĭ pe noĭ — întru cât vechea slovenă şi vechea bulgară represintă de o potrivă un dialect paleo-polon — ea ne preocupă fórte puţin în casul de faţă: lăsâm pe slaviştĭ să se certe eĭ-înde-eĭ.

Raportul de s t r a t şi de s u b s t r a t constituă substanţa uneĭ naţionalităţĭ. Către acéstă substanţă se adaogă pretutindenĭ din când în când a c c i d e n t e, adecă o intervenire superficială a unor elemente etnice străine, deja după formarea cea definitivă

a uneĭ naţionalităţĭ. Fenicieniĭ aŭ fost un accident la vechiĭ Elenĭ. In Tracia occidentală a fost un accident elementul celtic al Scordiscilor saŭ al Tauriscilor; în Tracia orientală, elementul german al Bastarnilor. Goţiĭ, Gepiḑiĭ, Longobarḑiĭ, apoĭ Huniĭ, Avariĭ şi câţĭ alţiĭ, aŭ fost accidente pe întréga Peninsulă Balcanică. La Neo-latiniĭ din Apus n'a fost decât un accident reversarea elementuluĭ germanic peste stratul latin cel suprapus acolo substratuluĭ celtic, iberic, etrusc, pe a-locurĭ chĭar pelasgic. Din strat şi substrat se nasce organismul uneĭ naţionalităţĭ; prin accidente se pre'noesc moleculele acestuĭ organism, se activéză circulaţiunea, dar organismul remâne acelaşĭ.

In desvoltările de maĭ sus noĭ n'am vorbit nemic despre elementele cele accidentale turanice pe Peninsula Balcanică. Bohemiĭ găsiră în Iliria stolurĭ de Avarĭ, carĭ aŭ perit fără a lăsa maĭ nemic fino-tătăresc în naţionalitatea serbă. Asupra Polonilor, abia aşeḑaţĭ în Balcanĭ, năvăliră alte stolurĭ fino-tătărescĭ, aşa numiţiĭ Bulgarĭ din părţile rîuluĭ Volga, carĭ se arătaseră din când în când şi maĭ 'nainte în imperiul bizantin, atârnaţĭ la hórdele cele cotropitóre ale Hunilor (Zeuss, op. cit. 710—27), şi carĭ de astă dată, devenind stăpânĭ, deteră „Slavinilor“ luĭ Iornande şi aĭ luĭ Procopiŭ pînă şi numele de „Bulgarĭ“. Un nume şi nemic maĭ mult. Bulgariĭ sînt Tătarĭ numaĭ prin nume, după cum numaĭ prin nume sînt Germanĭ Francesiĭ: „Franken“; după cum numaĭ prin nume „Anţiĭ“ luĭ Procopiŭ şi aĭ luĭ Iornande sînt Scandinavĭ, căcĭ „Rus“ era numele Varegilor celor veniţĭ în Rusia din Sveḑia. De aceĭaşĭ natură ne-reală este numele de „Romanĭ“, „Ῥωμαῖοι“, pe care şi'l daŭ Greciĭ modernĭ.

Tătăresc între Grecĭ, Slavĭ şi Românĭ nu e aprópe nemic pe Peninsula Balcanică, afară numaĭ dóră de unele figure cu nasurĭ turtite saŭ de unele căpĕţine brachy-cephalice, pe carĭ le studiază antropologiştiĭ, dar carĭ nu dovedesc nemic, chĭar dacă ele s'ar puté supune unuĭ serios control statistic. La Serbĭ, la Bulgarĭ, la Românĭ, pretutindenĭ némurile turanice se desnaţionalisaŭ din dată ce se vedeaŭ isolate de restul Tătărimiĭ. Óre unde maĭ sînt astăḑĭ Cumaniĭ din Moldova?

Pentru Peninsula Balcanică întrégă, Tătariĭ aŭ fost ca o vijeliă care trece înainte, ĭar Slaviĭ — Polonĭ spre resărit, Bohemĭ spre apus — aŭ fost o mănósă plóiă care, întrând adânc în pămîntul cel romănesc de maĭ 'nainte, a făcut să rodéscă acolo

doë naţionalităţĭ nouë pline de viitor: naţionalitatea bulgară şi naţionalitatea serbă.

Fiind vorba despre numele „Bulgar", pe care şi-l'aŭ însuşit maĭ târḑiŭ Slavinii luĭ Iornande şi aĭ luĭ Procopiŭ, aci este locul de a observa în trécĕt că pînă 'n timpiĭ de tot nouĭ el era cu desăvîrşire necunoscut Românilor. Moşiĭ şi strămoşiĭ noştri numĭaŭ tot-d'a-una pe Bulgarĭ Ş c h ĭ a ĭ. Aşa, de exemplu, despre cucerirea Bulgarieĭ de către Turcĭ cronicarul oltén Moxa (Hasdeŭ, Cuv. d. bătrâni, I, 402) ḑice: „Baĭazitŭ prinse pre Şuşmanŭ domnulŭ Ş c h ĭ a i l o r ŭ de'l tăè, ani 1395, atunce luară Turcii ţara Ş c h ĭ a i l o r ŭ cu totulŭ..." Cuvîntul „schĭaŭ", ca simplu epitet, căpĕtase în gura poporuluĭ român înţelesul de „naiv" saŭ „rustic". Mitropolitul Dosofteĭu ḑice într'un loc (Synaxar, 1683, Dec. 29, f. 244 a): „om prostacŭ şi ş c h ĭ a u şi cu totulŭ ţărănatecŭ". Să se bage de samă că în „Şchĭaŭ", nefiind un nume personal saŭ topic, ci un termen comun, s'aŭ păzit cu rigóre legile fonetice: „Şchĭaŭ" derivă din „Sclavum" prin aceĭaşĭ trecere a luĭ *cl* in *chĭ* şi prin aceĭaşĭ vocalisare a luĭ *v* între vocale ca în „chee" vechĭu „chĭae" din „clavem", „chĭamă" din „clamat", „rĭŭ" din „rivum" etc. Româniĭ dară nu cunosceaŭ decât numele cel primitiv al ramureĭ polone aşeḑate în secolul VII peste substratul meso-latin: „Sclavini" la Iornande, „Σκλαβηνοὶ" la Procopiŭ. Albanesiĭ, al cărora fonetism se apropiă in acéstă privinţă şi 'n altele multe de cel românesc, nicĭ dînşiĭ nu numesc pe Bulgarĭ altfel decât Ş t ĭ a, Bulgaria — Ş t ĭ i n i c ă.

Despre rolul substratuluĭ românesc în nascerea şi 'n desvoltarea Slavilor trans-danubianĭ aŭ vorbit maĭ mult saŭ maĭ puţin uniĭ şi alţiĭ, maĭ ales reposatul Miklosich, şi eŭ însumĭ în studiul meŭ: „O pagină din sintaxa româno-albanesă" (Cuv. d. bătr., II p. 611—687). Va fi mult, mult, fórte mult de vorbit de acum înainte. Aci noĭ vom atinge un singur punct, care va întregi cele ḑise maĭ sus despre polonismul Bulgarilor şi bohemismul Serbilor.

Cele treĭ unităţĭ dialectale slavice se deosebesc una de alta nu numaĭ prin fonetism, dar şi prin accentuaţiune. Ruteno-ruşiĭ aŭ o accentuaţiune de tot liberă: accentul póte să caḑă pe orĭ-

care silabă a cuvîntuluĭ. La Polonĭ şi la Bohemĭ, din contra, accentul este nestrămutat, şi anume: la Polonĭ tot-d'a-una pe silaba penultimă, la Bohemĭ tot-d'a-una pe prima silabă. Aşa, de exemplu, numele rîuluĭ Ialomiţa póte să fie accentat rusesce în patru felurĭ: Iàlomiţa, Ialòmiţa, Ialomìţa şi Ialomiţà; polonesce numaĭ: Ialomìţa; bohemesce numaĭ: Iàlomiţa; — treĭ sisteme de accentuaţiune cu desăvîrşire deosebite.

De aci urméză că la Bulgarĭ, după cum este la Polonĭ, accentul ar trebui să cadă tot-d'a-una pe penultima, ĭar la Serbĭ, după cum este la Bohemĭ, tot-d'a-una pe prima; şi întocmaĭ aşa ar fi fost, dacă substratul românesc cel trans-danubian n'ar fi sguduit accentuaţiunea celor doě straturĭ slavice de acolo. Româniĭ, ca şi Italieniĭ, avênd o accentuaţiune pe deplin liberă, aŭ altoit'o Serbilor şi Bulgarilor. Acéstă libertate de accentuaţiune s'a socotit pînă acuma la Serbĭ şi la Bulgarĭ ca un semn de unitate dialectală cu Ruşiĭ, pe când în faptă Ruşiĭ, precum am vědut, n'aŭ avut de loc a face nicĭ cu Bulgariĭ, nicĭ cu Serbiĭ. Insă accentuaţiunea românéscă n'a putut să distrugă peste tot la Serbĭ şi la Bulgarĭ cele doě sisteme anteriόre, astfel că sistema penultimară cea polonă se maĭ recunόsce pînă astădĭ la Bulgarĭ, ĭar sistema primară cea bohemă se maĭ recunόsce pînă astădĭ la Serbĭ. Şi ĭată cum:

1⁰ Unele sub-dialecte bulgare, bună-όră Zagoriceniĭ şi Costureniĭ, accentéză tot-d'a-una pe penultima întocmaĭ ca Poloniĭ, èdno, mòmče, râkă, žènă, dète, òvčar, ùmrel, galèno, četìri, zatvorèni, napravìla, mesečìna, babìčkă, golèmo, kralìţă etc. etc., mutând accentul în flexiune érăşĭ întocmaĭ ca Poloniĭ, de exemplu: din *òvčar* „cĭoban" *ovčàrkă* „cĭobancă" = polonesce din „*òwczarz* — *owczàrka*" (Tzonev, Za udarenieto v bălgarski ezik, în Sbornik t. 6, Sofia 1891, p. 23).

2⁰ La Serbĭ, sdruncinându-se accentuaţiunea bohemă prin înrîurirea substratuluĭ românesc, a rěmas totuşĭ tendinţa de a accentà pe cât se póte maĭ sus, astfel că la aud se pare ca şi când accentul ar fi tot-d'a-una pe prima silabă. Din acéstă causă, ca o dovadă de tendinţa cea generală, când un nume se construesce cu o prepositiune, numele póte să devină atonic, urcându-se accentul pe prepositiunea, bună-όră: nà ranu, nà vodu, prèko brda etc. (Miklosich, Lautl. I, 320), întocmaĭ ca bohemesce: òb den, pòd nohou etc., ceea ce la numĭ disilabice saŭ polisilabice e peste putinţă în cele-lalte dialecte slavice.

Cunoscutul profesor dela Belgrad, d. Stoïan Bošković, actualul ministru al Serbieĭ în România, mĭ-a observat într'o ḑi că din toţĭ străinii, Slavĭ şi ne-Slavĭ, Bohemiĭ sînt aceĭa carĭ învéţă maĭ lesne şi vorbesc maĭ bine serbesce. Şi nu e de mirare, de vreme ce numaĭ pe Bohemĭ nu-ĭ póte încurca vocala *r*, quantitatea prosodică şi accentuaţiunea serbéscă.

In acest chip băgarea Serbilor şi Bulgarilor în unitatea ruteno-rusă a fost pînă acum ca un fel de ilusiune optică, datorită împregĭurăriĭ că Ruşiĭ, Serbiĭ şi Bulgariĭ aŭ acelaşĭ alfabet şi aceĭaşĭ limbă bisericéscă.

Limba bisericéscă maĭ cu deosebire, adecă vechea bulgară, a servit a formà limba ruséscă cea literară, dându'ĭ un aspect fórte depărtat de graĭul rusesc poporan şi apropiând'o într'un mod artificial de graĭurile slavice trans-danubiane, şi aceĭaşĭ limbă bisericéscă a fost în curs de secolĭ limba oficială şi literară a Serbilor, astfel că — la prima vedere — rusesce, serbesce şi bulgăresce se pare a fi maĭ-maĭ tot una, deşi în realitate aceste treĭ graĭurĭ aparţin la treĭ unităţĭ dialectale diferite.

Prin fonetism, pînă şi prin accentuaţiune, întru cât nu s'a amestecat în ele substratul cel românesc, bulgara este un vechĭu dialect polon, serba un vechiŭ dialect bohem.

La Bulgarĭ, fără îndoélă, înrîurirea românéscă se resimte maĭ puternic decât la Serbĭ, ceea ce însemnéză una din treĭ:

1⁰ Saŭ că stratul serbesc a fost, în provinciele pe carĭ le-a ocupat, maĭ numĕros decât stratul bulgar în cele-lalte provincie;

2⁰ Saŭ că Meso-latiniĭ aŭ fost maĭ compacţĭ şi maĭ energicĭ sub Bulgarĭ decât Iliro-latiniĭ sub Serbĭ;

3⁰ Saŭ că Serbiĭ n'aŭ încetat mult timp de a fi în contact cu dialectele cele înrudite dela Iliria în sus pînă la Bohemia, pe când Bulgariĭ s'aŭ vĕḑut de o dată despărţiţĭ de trunchĭul Polonilor, aşa că ceĭ de'ntâiŭ aŭ putut să resiste maĭ bine decât ceĭ-alţĭ acţiuniĭ substratuluĭ românesc.

Câte-trele causele aŭ putut să concurgă la producerea efectuluĭ; causa a treĭa însă ni se pare a fi fost cea maĭ decisivă: grabnica isolare a Bulgarilor de elementul polon şi prelungita comunitate a Serbilor cu elementul bohem.

Indată după trecerea şi aşeḑarea Slavinilor peste Dunăre, fóstele lor locuinţe dintre Olt şi Nistru aŭ fost ocupate de către porţiunea cea maĭ apusénă a Anţilor, anume de către Rutenĭ, carĭ s'aŭ grăbit a apuca Moldova, unde aŭ şi rĕmas în curs de maĭ mulţĭ secolĭ, luptându-se saŭ înfrăţindu-se acolo cu Pecenegiĭ, cu Comaniĭ, apoĭ cu Româniĭ. Pe lîngă Rutenĭ, cată să fi fost şi stolurĭ de vechiĭ vecinĭ aĭ Polonilor Litvanĭ, polonesce „Litwa", un ném mult maĭ sĕlbatec decât Slaviĭ şi a cărora atingere de atuncĭ cu Româniĭ, deşi fórte scurtă, totuşĭ ne-a lăsat o amintire supĕrăcĭósă în cuvîntul „litfă" saŭ „liftă": „litfă rea", „liftă spurcată". Acéstă „litfă" saŭ „liftă" la Moldovenĭ şi la Muntenĭ nu se póte trage decât numaĭ din acea epocă, de óră-ce cu Litvania propriŭ ḑisă Româniĭ dela Dunăre n'aŭ fost nicĭ o dată în vecinătate. Prin Rutenĭ dară şi prin ceĭ-lalţĭ, continuitatea între Slavinĭ, adecă vechiĭ Bulgarĭ, şi între Polonĭ a fost astfel ruptă pentru tot-d'a-una. Substratul romănesc a putut să lucreze fără nicĭ o pedecă asupra stratuluĭ bulgăresc, şi a lucrat atât de viguros, încât nu numaĭ a modificat gramatica şi a sguduit accentuaţiunea, dar încă a transmis Bulgarilor trăsurile cele maĭ caracteristice ale vocalismuluĭ romănesc: pe *ea*, pe *oa* şi pe vocala obscură mobilă. Despre *ea* şi *oa* la Bulgarĭ noĭ nu vom vorbi aci; despre vocala obscură mobilă vom constata numaĭ că Bulgariĭ, întocmaĭ ca Româniĭ şi contra tuturor legilor foneticeĭ slavice, lasă pe *a* a trece în *ă* de câte orĭ *a* perde accentul: *slàtkă* şi *slătkà*, ca la noĭ *bàrbă* şi *bărbàt*.

Incepĕnd de pe la finea seculuĭ VII şi pînă pe la începutul secoluluĭ X, adecă într'un interval de cel puţin două sute de anĭ, s'aŭ cristalisat naţionalitatea polono-romănă a Bulgarilor şi naţiolitatea bohemo-romănă a Serbilor, deja după ce se tradusese Sânta Scriptură în vechea bulgară, de vreme ce în limba aceleĭ traducerĭ nu se recunósce încă puternica lucrare a substratuluĭ romănesc asupra stratuluĭ slavic. In acest interval de timp, la finea secoluluĭ IX, cade năvălirea Ungurilor în Pannonia, — un eveniment care a dat nascere Moravo-romănilor pe de o parte, pe de alta Macedo-romănilor şi Istriano-romănilor.

Noĭ înlăturâm cu totul pe făimosul *Notarius anonymus Belae*

regis şi cele-lalte fântâne în carĭ se afirmă că Maghiariĭ la întrarea lor în Pannonia aŭ găsit acolo pe Slavĭ, maĭ corect pe Slovenĭ, şi pe Românĭ. Acele fântâne pot fi criticate, pot fi bănuite, pot fi spulberate, pot fi h u n f a l v i s a t e, — puţin ne pasă. Ca punct de plecare, nouĕ ne ajunge un text istoric maĭ pe sus de tóte texturile: existinţa Românilor în Moravia. Este un text, pe care o mie de Röslerĭ nu vor fi în stare să'l restórne, şi nicĭ măcar să'l restălmăcéscă în felul lor. Aceĭ Românĭ cum óre ar fi putut eĭ să nemeréscă în Moravia, dacă nu ĭ-ar fi împins într'acolo din Pannonia năvălirea Ungurilor?

Astăḑĭ, în urma cercetărilor luĭ Miklosich şi ale luĭ Bartoš (Moravské Valašsko, în Osvěta, 1880 p. 369—86), neminea nu se maĭ îndoesce că Valachiĭ din Moravia sînt adevĕraţĭ Românĭ, cu desăvîrşire slavisaţĭ de nu se maĭ scie de când, dar maĭ păstrând încă multe cuvinte românescĭ, unele sub forma românéscă cea maĭ veche, de exemplu „glag = chiag", din latinul rustic „clagum = coagulum", cu nemuiarea luĭ *cl* în *chĭ*, saŭ „merenda = merindă", latinul „merenda", cu netrecerea luĭ *e* în *i*. Moravo-româniĭ aŭ conservat chiar unele vorbe romanice despărute din graĭul românesc, bună-óră „tropa" = francesul „troupe" = spaniolul „tropa". Un Moravo-român, Beneš Kulda, a publicat în doĕ tomurĭ basmele româno-morave (Morawské národní pohádky, Praha, 1874—5), în carĭ cititorul se isbesce mereŭ de asemenĭ romånismĭ. Epoca slavisăriĭ acestor Românĭ din Moravia este aşa de veche, încât nicĭ un document morav nu-ĭ deosebesce de ceĭlalţĭ Slavĭ de acolo. In actele morave din secolul XI abia se maĭ găsesc câte-va numĭ personale românescĭ, precum „Crisan", „Bukan filius Neg" şi „Kokor" într'un act din 1052 (Boczek, Cod. Morav. I, 125), carĭ însă nicĭ acelea nu sînt pe deplin sigure. Aşeḑarea dară a acelor Românĭ în Moravia trebuĭ urcată cu vr'o doĭ secolĭ maĭ sus, întâlnindu-se astfel din punct în punct cu năvălirea Ungurilor în Pannonia.

Năvălind în Pannonia despre nord şi orient, Unguriĭ aŭ trebuit firesce să împingă pe Româniĭ de acolo în cele doĕ direcţiunĭ opuse puncturilor de întrare, adecă spre occident şi spre sud. Spre occident aŭ fost împinşĭ Româniĭ pe carĭ ĭĭ găsim apoĭ în Moravia, cu totul despărţiţĭ de restul românimiĭ şi slavisaţĭ fără

nicĭ o greutate; spre sud, adecă peste Dunăre, aŭ fost împinse alte cete de Românĭ, din carĭ uniĭ, ceĭ din Bosnia maĭ ales, şi-aŭ păstrat mult timp naţionalitatea şi s'aŭ serbisat d'abia după secolul XV (Miklosich, Wander. d. Rumunen, 3—6), alţiĭ — Istriano-româniĭ — aŭ nemerit tocmaĭ pe la Triest, unde aŭ putut să resiste bine-reŭ serbisăriĭ, mulţumită stăpâniriĭ italiene de acolo; în fine o samă, numĕrul cel maĭ mare, trecênd prin elementul serbesc şi prin cel bulgăresc, s'aŭ strecurat în Macedonia, în Epir şi 'n Tesalia, unde nu s'aŭ desnaţionalisat din causă că acolo se începuse deja lupta între Grecĭ şi între Slavĭ, astfel că nicĭ Greciĭ nu maĭ eraŭ tarĭ, nicĭ Slavii nu se întăriseră încă. Profitând de acest antagonism, Româniĭ sciură cu dibăcia a se însoţi: când cu Greciĭ contra Slavilor, când cu Slaviĭ contra Grecilor, căutând maĭ pe sus de tóte a se consolidà eĭ-înşişĭ, ĭar după ce se consolidară, peste vr'o doĭ secolĭ şi maĭ bine, eĭ aŭ isbutit a fundà imperiul româno-bulgar al Asanilor.

Aşa dară nascerea Macedo-românilor, a Istriano-românilor şi a Moravo-românilor datéză de o potrivă din secolul X, nefiind eĭ toţĭ alt ce-va decât nesce Daco-românĭ împinşĭ din Pannonia spre sud şi spre apus prin năvălirea maghiară. Tocmaĭ acésta resultă şi din cronica ruséscă a luĭ Nestor, scriitor din secolul XI, care ḑice sub aniĭ 886—898 (ed. Miklosich p. 12): „aŭ trecut lîngă „Kiew Unguriĭ, pe délul ce se numesce cel unguresc, şi ajungênd „la Nipru aŭ aşeḑat corturile lor, căcĭ umblă şi eĭ cu corturĭ ca „Cumaniĭ, şi venind din părţile resărituluĭ s'aŭ repeḑit peste „munţĭ marĭ şi aŭ început a face rĕsboiŭ cu Româniĭ şi cu Sloveniĭ „carĭ lŏcuiaŭ acolo, fiind-că de 'ntâiŭ lŏcuiseră acolo Sloveniĭ, apoĭ „Româniĭ aŭ cuprins pămîntul Slovenilor, de aci Unguriĭ aŭ „gonit pe Românĭ şi aŭ remas cu Sloveniĭ, pe carĭ „ĭ-aŭ supus, şi de atuncĭ se chiamă Ţéra-Ungurésca, şi aŭ început „Unguriĭ a face rĕsboiŭ Grecilor, predând Tracia şi Macedonia „pînă la Tesalonica, şi aŭ început a face rĕsboiŭ cu Moraviĭ şi „cu Bohemiĭ ...." In acest preţios text nu numaĭ se constată că Unguriĭ aŭ găsit pe Românĭ în Pannonia: „počaša voĭevati na živuščaĭa tu Vlahy" şi că ĭ-aŭ alungat de acolo: „Ugri prognaša Vlahy i naslĕdiša zemlĭu", dar se maĭ constată tot-o-dată că mişcarea cea centrifugă a Ungurilor s'a făcut anume în cele doĕ direcţiunĭ: spre sud către Balcanĭ şi spre apus către Moravia: prima mişcare ne-a explicat deja maĭ sus originea Românilor trans-

danubianĭ de astăḑĭ, ĭar a doua mişcare pe aceea a Moravo-românilor.

In cronica luĭ Nestor trebue despărţită cu stăruinţă partea cea dela început, în care nu se află nicĭ o indicaţiune cronologică, de partea cea următóre, unde evenimentele sînt inşirate an după an, anume dela anul 852 încóce. Prima parte, o stângace ţesetură de legende, n'are aprópe nicĭ o valóre istorică. Acolo, bună-óră, Nestor ne spune de 'ntâiŭ că „Vlachiĭ" aŭ alungat pe toţĭ Slaviĭ din regiunea Dunăriĭ, făcêndu-ĭ să plece spre nord, apoĭ maĭ jos ne povestesce că apostolul Andreiŭ a găsit pe Slavĭ tocmaĭ la Novgorod, de unde resultă că acea alungare a tuturor Slavilor din regiunea Dunăriĭ se întâmplase cu mult timp înainte de Crist, de vreme ce pe timpul apostolilor eĭ eraŭ deja aşeḑaţĭ la Novgorod, ĭar prin urmare numele „Vlachilor" nu se maĭ póte aplica nicĭ chiar la vechiĭ Romanĭ, astfel că şcóla luĭ Schaffarik se vêḑu silită a preface pe aceĭ „Vlachĭ" în Galĭ şi a născoci o fantasmagoriă a unor lupte pre-istorice între Slavĭ şi Celţĭ. Incă odată, prima parte a cronicei luĭ Nestor e aprópe o galimatiă. Cu totul alt ce-va este partea cea cronologică. Aci călugărul dela Kiew, înşirând lucrurĭ apropiate de timpul seŭ şi despre carĭ el avea informaţiunĭ precise, devine unul din isvórele cele maĭ preţióse pentru istoria medievală a Europeĭ orientale. De acéstă natură este şi relaţiunea de maĭ sus a luĭ Nestor despre mersul Ungurilor pe lîngă Kiew, despre trecerea lor prin Carpaţĭ, despre întrarea în Pannonia, despre lupta cu Sloveniĭ şi cu Româniĭ, despre gonirea Românilor. Acéstă relaţiune resistă orĭ-căriĭ restălmăcirĭ rösleriane.

Primul text, care menţionéză pe Macedo-românĭ, este din anul 976, adecă numaĭ vr'o opt-ḑecĭ de anĭ după năvălirea Ungurilor în Pannonia. Acel text se cuprinde anume la Bizantinul Kedrenos (II, 435) şi ne spune, că atuncĭ un principe bulgar a fost ucis de „nesce d r u m a ş ĭ românĭ": „*παρά τινων Βλαχῶν ὁδιτῶν*". Româniĭ ceĭ fugăriţĭ din Pannonia nu eraŭ încă aşeḑaţĭ nicăirĭ într'un mod statornic, ci alcătuiaŭ d'o-cam-dată cete de bejenarĭ fără adăpost.

Peste un secol lucrurile se schimbă. La Bizantinul Kekaumenos, scriitor de pe la 1070, al căruĭa text s'a descoperit abia de vr'o ḑece anĭ, ne întimpină următorul pasagĭu:

Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν καὶ τοῖς ἐξ ὑμῶν τοῦτο· ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Βλάχων γένος ἄπιστόν τε παντελῶς (ἐστι) καὶ διεστραμμένον, μήτε εἰς Θεὸν ἔχον πίστιν ὀρθὴν μήτε εἰς βασιλέα μήτε εἰς συγγενῆ, ἢ φίλον, ἀλλὰ ἀγονιζόμενον πάντας καταπραγματεύεσθαι· ψεύδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάνυ· ὀμνύμενον καθ᾽ ἑκάστην ὅρκους φρικωδεστάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ φίλους καὶ ἀθετοῦν ῥαδίως· ποιοῦντες ἀδελφοποιήσεις καὶ συντεκνίας καὶ σοφιζόμενοι διὰ τούτων ἀπατᾶν τοὺς ἁπλουστέρους· οὐδέποτε δὲ ἐφύλαξεν πίστιν πρός τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. Πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἑάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ᾤκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ἐληίζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων· ὅθεν ἀγανακτήσαντες κατ᾽ αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα....

Să sciţĭ dela mine, voĭ şi aĭ voştri, că al Vlachilor ném e necredincĭos la culme şi stricat, nicĭ luĭ Dumneḑeŭ ţinênd credinţă dréptă, nicĭ împĕratuluĭ, nicĭ rudeĭ saŭ amiculuĭ, ci silindu-se a-ĭ amăgi pe toţĭ. Marĭ mincĭunoşĭ şi tâlharĭ vestiţĭ, eĭ sînt pururea gata a jura prietenilor cele maĭ grozave jurăminte, şi a le călca apoĭ cu uşurinţă, făcênd frăţiĭ de cruce şi cumetriĭ, meşterĭ de a înşela prin ele pe ceĭ proştĭ. Nicĭ o dată n'aŭ fost eĭ cuĭ-va cu credinţă, nicĭ chiar vechilor împĕraţĭ aĭ Romanilor. Impĕratul Traian iĭ atacase, ĭ-a strivit de tot şi ĭ-a robit, uciḑênd pe împĕratul lor Decebal, al căruĭa cap a fost înfipt într'o suliţă în mijlocul oraşuluĭ Roma. Eĭ sînt aşa numiţiĭ Dacĭ şi Bessĭ. De 'ntâiŭ lŏcuiseră *în vecinătatea Dunăriĭ şi a fluviuluĭ. Saŭ numit astăḑĭ Sava*, *unde acum lŏcuesc Serbiĭ,* în locurĭ tarĭ şi grele de străbătut, pe carĭ răḑemându-se, făţărĭaŭ iubire şi supunere către vechiĭ împĕraţĭ, pe când din întăririle lor năvălĭaŭ şi pustiĭaŭ provinciele Romanilor, încât aceştiĭa, perḑênd răbdarea, precum am spus'o, ĭ-aŭ strivit. Atuncĭ *fugind de acolo,* eĭ s'aŭ respândit în tot Epirul şi Macedonia, ceĭ maĭ mulţĭ s'aŭ aşeḑat în Elada....

(Vasilievski, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка, Petersb., 1881, p. 106—2, 169).

In acest pasagĭu, este o parte pe care Kekaumenos a luat'o din lecturele sale clasice, bună-óră despre Bessĭ din Strabone (VII, 5 § 12) şi despre lupta luĭ Traĭan cu Decebal din Dione Cassiŭ

(ed. Groș, IX, 419); este o parte însă, în privința căriia el nu putea să aibă decât informațiunĭ personale, și anume:

1⁰ în secolul XI Românii locuiaŭ în Epir, în Macedonia, și fórte mulțĭ în Elada;

2⁰ aceĭ Românĭ scieaŭ să ameţéscă şi să înşele prin viclenià pe toțĭ duşmaniĭ lor;

3⁰ eĭ veniră acolo, fugind dintr'o regiune învecinată cu rîul Sava, adecă nu din Dacia, ci din Pannonia.

De către cine fuseseră alungațĭ Româniĭ din Pannonia? acésta Kekaumenos n'o sciea, și de aceea el o atribue într'un mod vag „vechilor împĕrațĭ", cădênd astfel în doĕ nepotrivelĭ:

1⁰ ar fi fost absurd ca „vechiĭ împĕrațĭ" să fugăréscă pe Românĭ din Pannonia tocmaĭ în interiorul imperiuluĭ, adecă să-ĭ adăpostéscă în loc de a'ĭ goni;

2⁰ din causa aceleĭ fugărirĭ Româniĭ veniseră a se aşeḑa pînă în Elada, unde ĭarăşĭ ar fi absurd de a'ĭ căuta sub „vechiĭ împĕrațĭ".

Pasagĭul din Kekaumenos se póte înțelege pe deplin numaĭ întregindu-se prin cronica luĭ Nestor: invasiunea maghiară a fost aceea care alungase pe Românĭ din Pannonia.

Tuturor istoricilor noştri a remas necunoscut un prețios crisov dela împĕratul bizantin Basiliŭ Bulgaroctonul, care — după ce nemicise primul imperiŭ bulgăresc — ne spune în anul 1020 că „în întréga Bulgarià se află împrăştiațĭ Românĭ, ĭar lîngă rîul „Vardari, adecă în Rumelia, lŏcuesc o samă de Ungurĭ": *τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τουρκῶν* (Голубинскій, Исторія церквей, Moskva 1871 p. 263).

Aceĭ Românĭ din 1020 nu eraŭ Meso-latiniĭ ceĭ găsițĭ de Slavinĭ în Balcanĭ în secolul VII şi despăruțĭ apoĭ prin amestec cu dînşiĭ, ci eraŭ Româniĭ ceĭ alungațĭ de către Ungurĭ din Pannonia pe la 900—950, pe carĭ gonindu-ĭ Maghiariĭ, „*Τοῦρκοι*" în cronicele bizantine, o samă din aceştĭ Maghiarĭ aŭ remas şi eĭ în Rumelia.

Menţiunea Ungurilor la un loc cu Româniĭ în crisovul împĕratuluĭ Basiliŭ Bulgaroctonul e fórte caracteristică. Pretinde-va un Hunfalvy, pentru a nu'şĭ perde procesul cu Româniĭ, cum-că şi aceĭ Ungurĭ lŏcuiaŭ peste Dunăre tot din epoca luĭ Aurelian,

ca şi colonia cea unguréscă de lîngă Ochrida, pe care o menţionéză Anna Comnena: οἱ περὶ τὴν Ἀχρίδὰν οἰκοῦντες Τοῦρκοι?

Despre aceştĭ Ungurĭ vorbesce şi Anonimul regeluĭ Bela, când ne spune că în invasiunea peste Dunăre, perḑênd pe căpitanul lor, eĭ din prostiă nu s'aŭ maĭ întors în Ungaria: „stultus populus, quia mortuo domino suo viam non dilexit redire ad patriam suam". Dînşiĭ aŭ remas dincolo de Balcanĭ din prostiă, fie şi aşa, de óră-ce nu avem nicĭ o probă contrariă; Româniĭ însă, alungaţĭ din Pannonia de némul acestuĭ „stultus populus", aŭ trebuit să remână peste Dunăre de nevoe.

Năvălirea Ungurilor a avut o importanţă extremă pentru istoria Peninsuleĭ Balcanice în vécul de mijloc. Pe Româniĭ din Dacia, tarĭ prin cetatea munţilor, Arpad şi urmaşiĭ seĭ n'aŭ fost în stare să-ĭ sfărame saŭ să-ĭ gonéscă, ci chiar din contra aŭ fost aprópe tot-d'a-una bătuţĭ de dînşiĭ; pe Româniĭ însă ceĭ de pe şesul Pannonieĭ, reŭ adăpostiţĭ şi póte şi reŭ organisaţĭ, Maghiariĭ ĭ-aŭ alungat, şi de aci următórele doĕ consecinţe:

de 'ntâiŭ, către naţionalitatea serbă, plămădită din amestecul Bohemilor cu Iliro-latiniĭ, s'a maĭ altoit acuma un element daco-latin, de astă dată nu ca substrat, ci numaĭ ca accident, dar accident fórte însemnat prin înrudirea sa cu substratul.

al doilea, s'a născut naţionalitatea macedo-română, care in curs de vr'o doĕ-sute de anĭ, dela secolul X pînă la secolul XII, n'a încetat de a se tot lăţi, de o parte pînă la pólele Balcanilor, de alta pînă la nordul Eladeĭ.

Calea fiind odată deschisă, din când în când puteaŭ a se maĭ adăuga către aceĭ Macedo-românĭ cete nouĕ de Românĭ din Dacia, saŭ din ceĭ eşiţĭ cu dînşiĭ tot din Pannonia şi carĭ se opriseră printre Serbĭ.

Să nu fi fost năvălirea Ungurilor, nu s'ar fi plămădit acel puternic imperiŭ româno-bulgar al luĭ Ioniţă Asén, care dete Bizanţiuluĭ prima adevĕrată lovitură de mórte.

Când alăturéză cine-va dialectul daco-român saŭ al *Românilor* propriŭ ḑişĭ cu dialectul macedo-român al *Armânilor* şi cu cel istriano-român al *Rumerilor*, nu póte să nu constate următórele:

1⁰ Aceste treĭ dialecte diferă între ele maĭ puţin decât dialectele provinciale din Italia şi din Franţa, ĭar prin urmare e peste putinţă ca rumperea continuităţiĭ între ele să fie veche. Separaţiunea s'a operat fórte târḑiŭ, după ce totalitatea uneĭ singure limbĭ românescĭ fusese deja pe deplin formată, crescută şi consolidată, ceea ce s'a întâmplat anume între seculiĭ III—IX, în curs de şése-sute de anĭ, în ţéra unde Traian îşĭ pusese picĭorul trecênd podul dela Severin şi de unde apoĭ elementul românesc s'a întins treptat în Ardél, în Banat, în Pannonia.

2⁰ Dialectul daco-român presintă o desvoltare liniştită organică, în care nu ne întîmpină contrastul între un pré-mare conservatism pe de o parte şi între o pré-mare desfigurare pe de alta, ca la Macedo-românĭ şi cu atât maĭ mult la Istriano-românĭ. Un asemenea contrast este resultatul uneĭ sguduirĭ. Orĭ-ce sguduire desequilibréză. Dialectul macedo-român şi cel istriano-român s'aŭ sdruncinat prin colindările lor, pe când cel daco-român s'a mişcat simetricesce, rĕmânênd nestrămutat în aceleaşĭ condiţiunĭ teritoriale, climaterice şi etnice.

Faĭmósa teoriă a luĭ Rösler este o ipotesă anti-linguistică şi anti-istorică tot-o-dată. Anti-linguistică, de vreme ce ea se întemeĭază pe absoluta nescire a legilor de formaţiunea dialectelor. Anti-istorică, fiind-că ea uĭtă în genere că popórele din vécul de mijloc se împingeaŭ dela nord spre sud, nicĭ o dată dela sud spre nord, şi uĭtă în specie că Româniĭ eraŭ atuncĭ cĭobanĭ, ĭar migraţiunile cĭobanilor sînt tot-d'a-una érăşĭ dela nord spre sud, nicĭ o dată dela sud spre nord.

Când e vorba de începutul popórelor şi de epoce întunecóse din viaţa lor, orĭ ce studiŭ exclusiv istoric duce la încheerĭ greşite; la încheerĭ greşite, nu maĭ puţin, duce orĭ-ce studiŭ exclusiv linguistic. Pentru a nemeri adevĕrul, saŭ încaĭ a ne apropia de adevĕr, trebuĭ neapĕrat un studiŭ paralel istorico-linguistic. Când un text istoric se întăresce printr'un fapt linguistic saŭ vice-versa, ambele urmărite pe o cale strîns metodică, atuncĭ şi numaĭ atuncĭ adevĕrul e găsit.

Isprăvind, mĕ 'ntreb acuma: isbutit'am óre a limpeḑi problemele cele marĭ, puse în capul studiuluĭ de faţă?

Primul strat etnic cunoscut al Peninsuleĭ Balcanice întregĭ aŭ fost Pelasgiĭ, o ginte ne-semitică şi ne-indo-europeă, sĕmĕnând la apucăturĭ maĭ ales cu vechiĭ Egipteni.

Peste substratul pelasgic, amestecându-se cu el, s'aŭ aşeḑat, cu vr'o 2000 de anĭ înainte de Crist, doĕ ginţĭ indo-europee deosebite: Eliniĭ şi Traciĭ.

Greciĭ de astăḑĭ, cu tóte ingredientele străine primite în cursul vécurilor, sînt o continuitate directă a anticilor Elinĭ; ĭar o continuitate directă a anticilor Tracĭ sînt Albanesiĭ de astăḑĭ, carĭ însă represintă numaĭ unul din numĕrósele dialecte tracice.

Afară de Albanesĭ, toţĭ ceĭ-alţĭ Tracĭ, împărţiţĭ într'o mulţime de popóre marĭ şi micĭ, aŭ fost desnaţionalisaţĭ sub dominaţiunea romană, şi anume Traciĭ ceĭ sudicĭ, dela Balcanĭ în jos pînă la Elada, aŭ fost grecisaţĭ, Traciĭ ceĭ nordicĭ aŭ fost latinisaţĭ.

Latinisarea Tracilor nordicĭ, făptuită între seculiĭ III—VI, aŭ produs treĭ dialecte traco-latine: dialectul meso-latin între Dunăre şi între Balcanĭ, dialectul iliro-latin între Balcanĭ şi între Adriatica, dialectul daco-latin în Carpaţĭ.

In secolul VII, aprópe în acelaşĭ timp, un popor slavic de ramura polonă s'a aşeḑat peste Meso-latinĭ, cu carĭ amestecându-se a dat nascere naţiuniĭ româno-slavice numite maĭ târḑiŭ Bulgarĭ, ĭar un popor slavic de ramura bohemă s'a aşeḑat peste Iliro-latinĭ, cu carĭ amestecându-se a dat nascere némuluĭ româno-slavic al Serbilor.

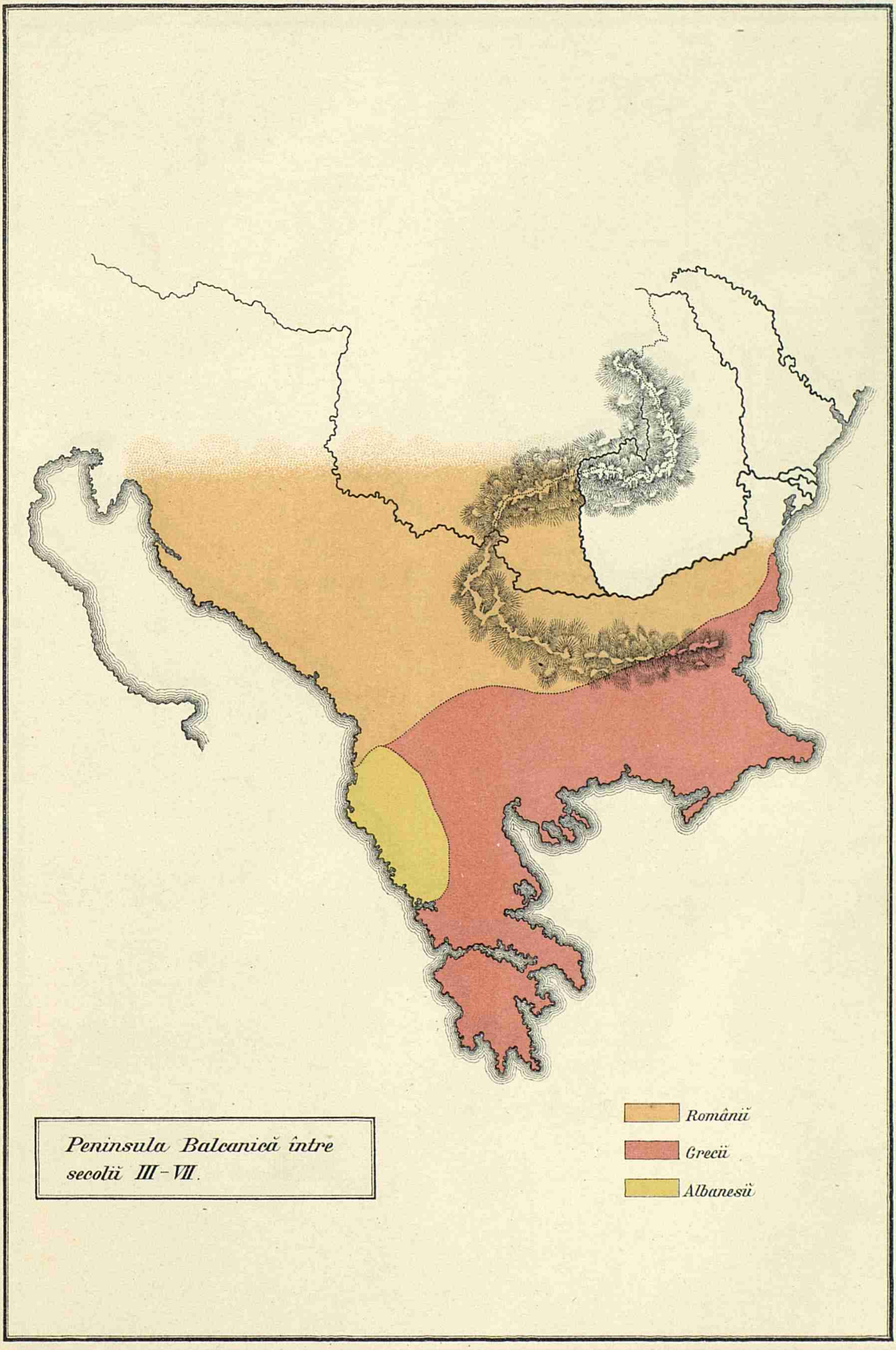
Inainte şi 'n tot timpul acelor mişcărĭ polono-boheme, Daco-latiniĭ lŏcuiaŭ netulburaţĭ în Oltenia, în Banat şi 'ntr'o parte a Ardéluluĭ, de unde cu încetul îşĭ întinseră crengile asupra Pannonieĭ, pe când în Moldova şi pînă la Olt se învîrtĭaŭ — parte Tătarĭ, parte Slavĭ — Pecenegiĭ, Comaniĭ, Ruteniĭ, şi chĭar Litvaniĭ.

Năvălirea Ungurilor în secolul X n'a putut să nimicéscă saŭ să alunge pe Româniĭ ceĭ din părţile Dacieĭ propriŭ ḑise, dar a reuşit să împingă o samă de Românĭ din Pannonia spre Moravia, unde eĭ n'aŭ întârḑiat a fi slavisaţĭ, ĭar pe ceĭ-alţĭ Românĭ tot din Pannonia ĭ-a gonit peste Dunăre, unde dînşiĭ parte s'aŭ slavisat, parte s'aŭ păstrat în Istria, partea cea maĭ mare aŭ alcătuit sîmburele Macedo-românilor de astăḑĭ.

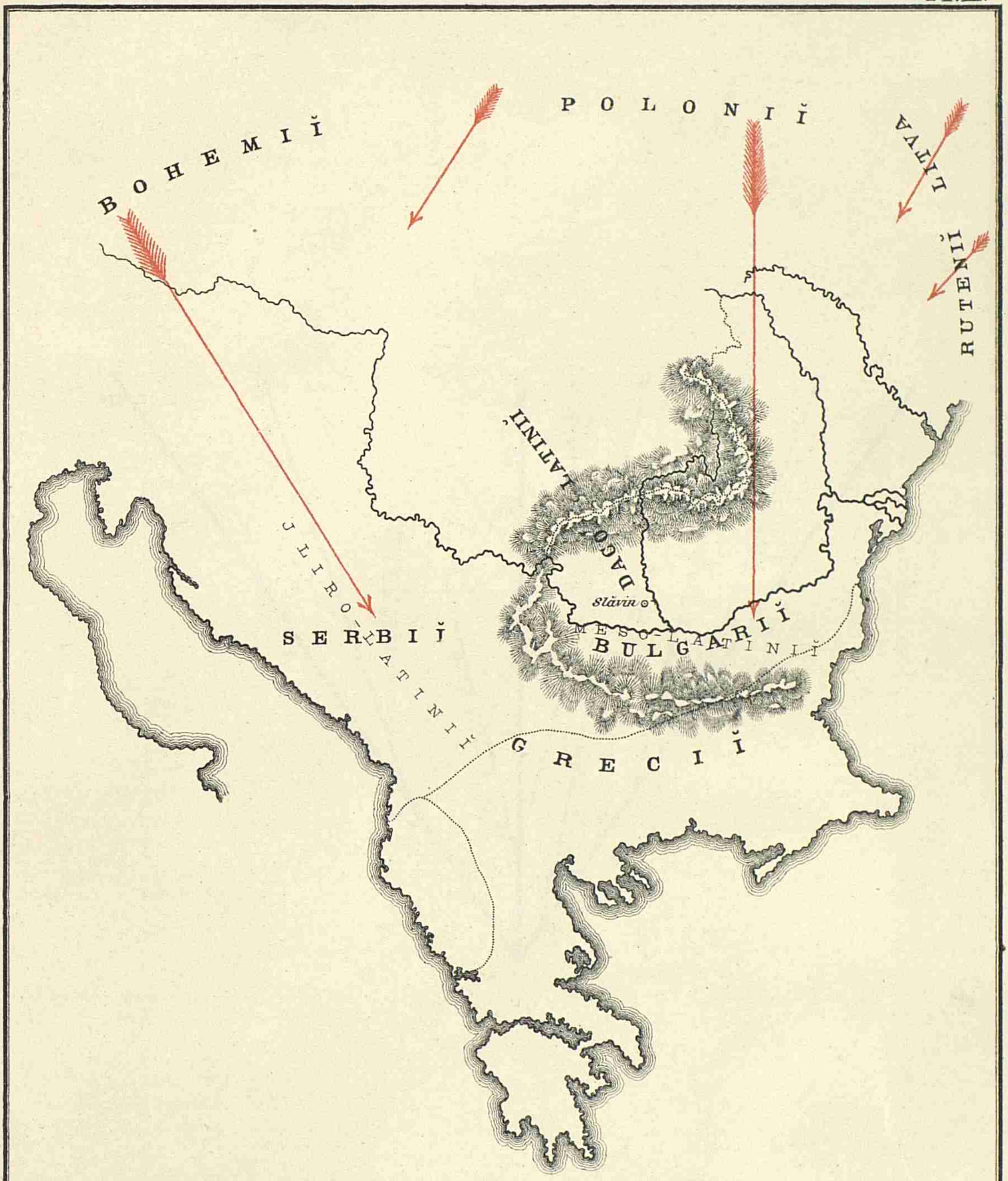
In acest mod, după secolul X, afară de Daco-latiniĭ ceĭ vechĭ remaşĭ în Carpaţĭ, carĭ aŭ păstrat numele de *Românĭ*, menţionat

deja la Iornande, s'aŭ ivit doĕ odrasle ale lor peste Dunăre: *Armânii* la sud de Balcanĭ şi *Rumerii* lîngă Triest.

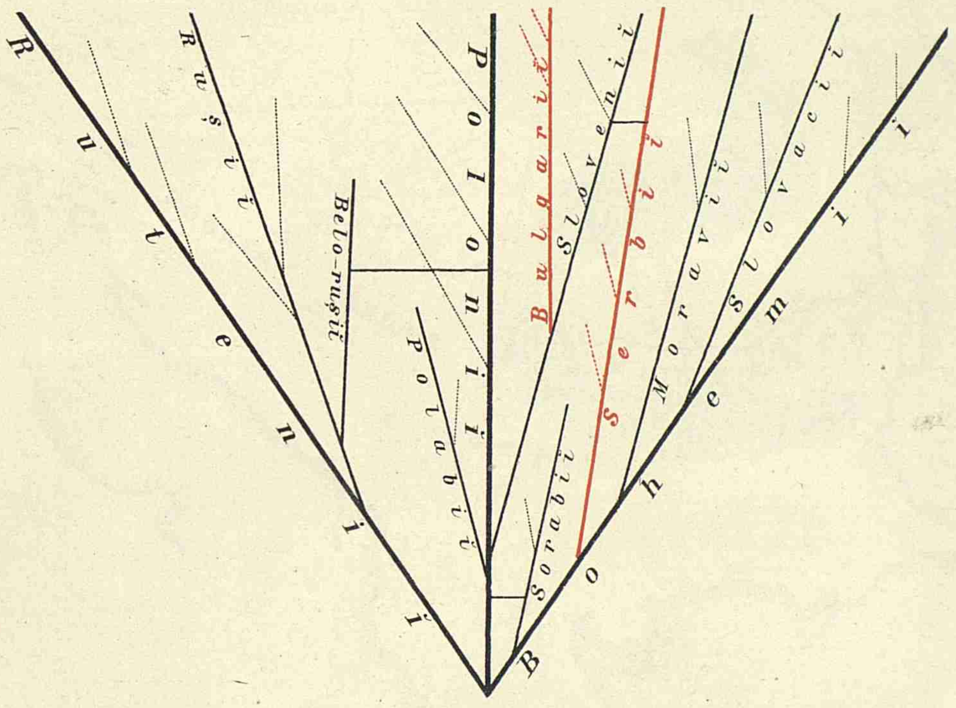
Sînt acum treĭ-ḑecĭ de anĭ şi maĭ bine de când, printr'o monografiă despre *Io* în titlul Domnilor românĭ şi bulgarĭ şi printr'un studiŭ întitulat „*Perit'aŭ Dacii?*" eŭ începusem un şir ne'ntrerupt de cercetărĭ analitice asupra istorieĭ române. Lucrarea de faţă, o scurtă sintesă a aceleĭ lungĭ analise, este ultimul cuvînt al meŭ asupra unor mărețe nedomerirĭ, carĭ m'aŭ sbucĭumat peste un pătrar de secol. Căutând tot-d'a-una adevĕrul numaĭ pentru adevĕr, fără nicĭ un folos egoist şi fără nicĭ o tendinţă şovinistă, sînt fericit de a constata că nu m'am contraḑis nicĭ o dată în trăsurile cele fundamentale, deşi mĭ-a plăcut tot-d'a-una a mĕ completa şi une-orĭ a mĕ rectifica eŭ-însumĭ în amărunte. Dar fericirea mea cea maĭ mare este, că resultatul definitiv al munceĭ mele nu împinge la desbinare, ci îndémnă la înfrăţire. Tóte popórele balcanice, Românii, Grecii, Albanesii, Serbii şi Bulgarii, ne apar acuma ca o singură familiă strîns înrudită, ca un *συμπόσιον* de fraţĭ, de verĭ şi de cumnaţĭ.

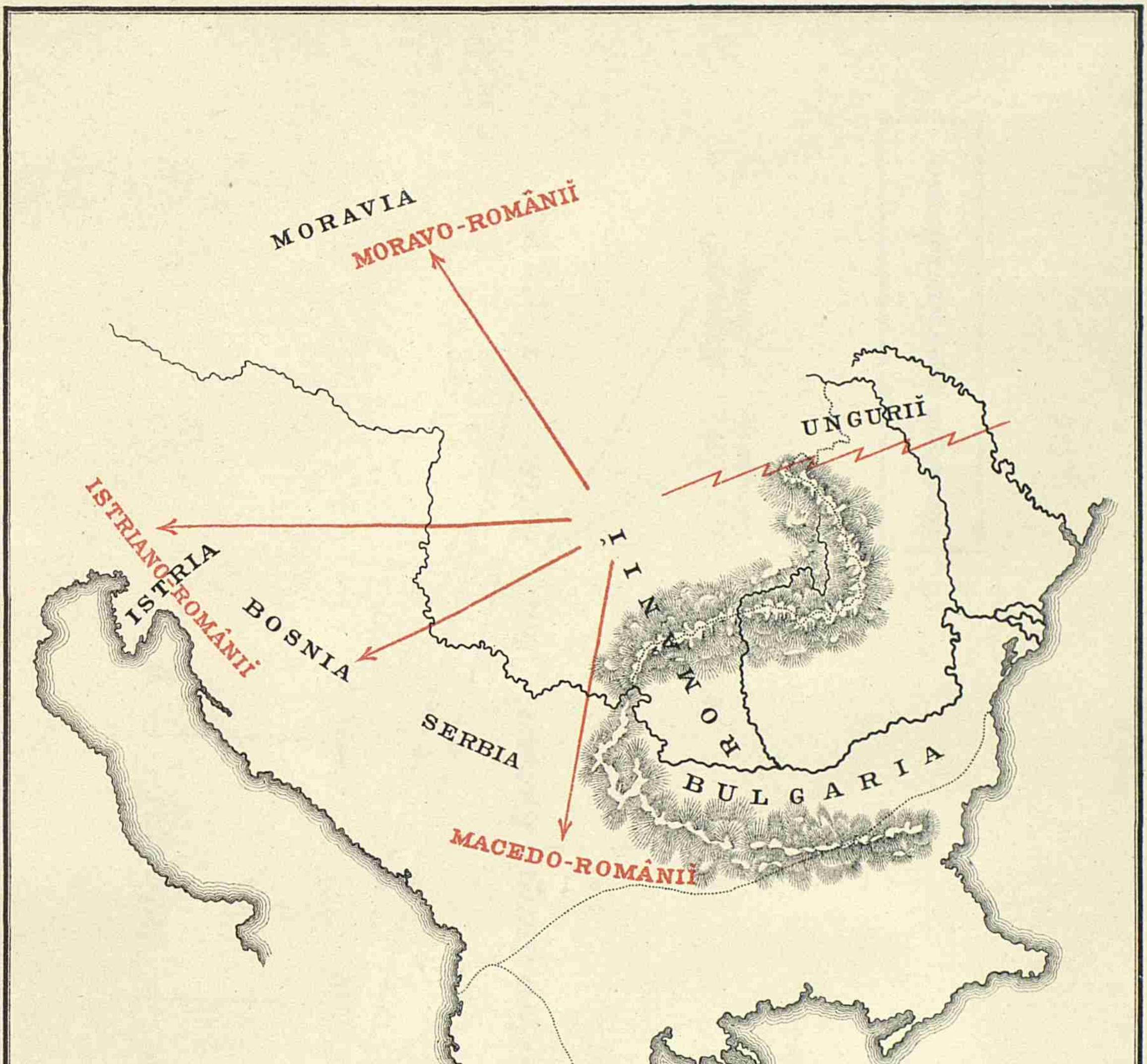
Peninsula Balcanică între secolii III – VII.

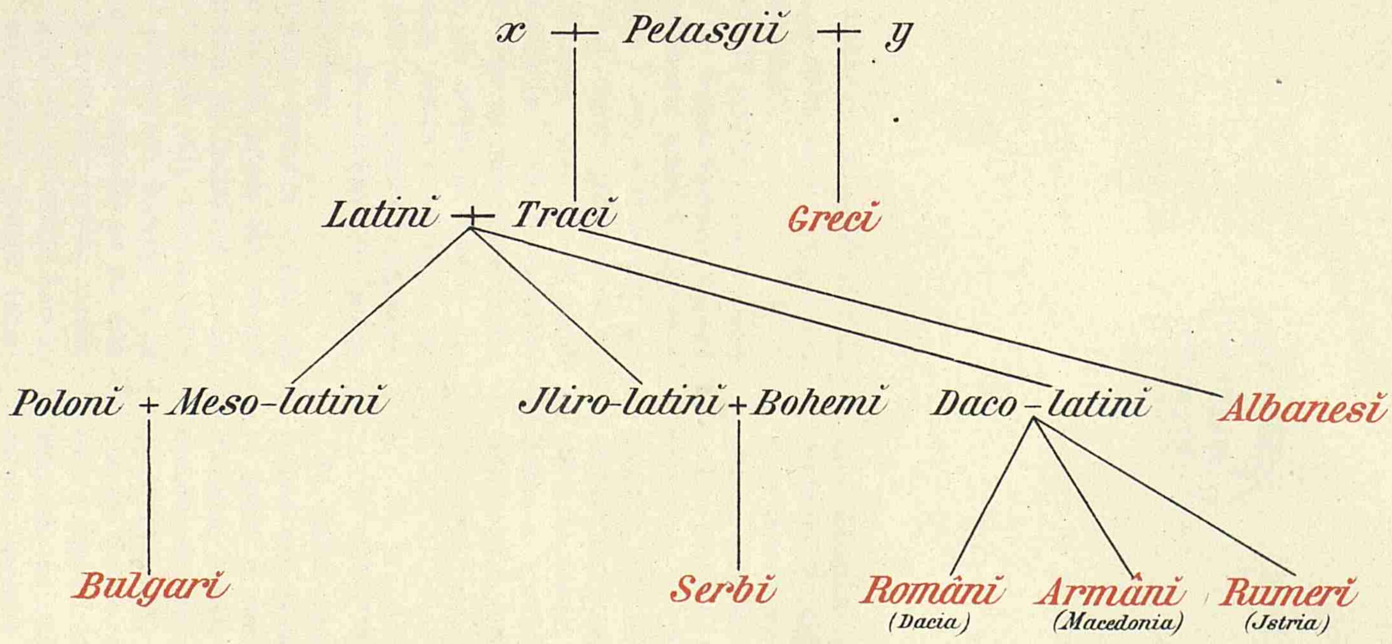
Descălecarea Serbilor și Bulgarilor în secolul VII.

Locul Serbilor și Bulgarilor între Slavĭ.

Gonirea Românilor din Pannonia de catră Ungurĭ în Secolul X.

Genealogia popórelor balcanice.

B

B, b; lettre et consonne. A doua literă a alfabetuluĭ, represintând o consónă labială lină.

Ca literă, în grafica română cirilică se scriea **Б**, **б**: **Барбѹл Басараба**, **бърбат**. In alfabetul slavic acest Б = *b*, ca şi litera a treïa В = *v*, s'aŭ format ambele din varianturile paleografice ale aceluĭaşĭ B (*Βῆτα*, beta), care la vechiĭ Grecĭ se rostĭa ca *b*, dar în epoca bizantină era deja cu desăvîrşire scădut la sonul *v*. In alfabetul neo-grec lipsind un semn pentru *b*, acest son se transcrie prin *μπ*, şi aşa îl transcrieaŭ altă dată şi Macedo-româniĭ: *μπϱ̨ϱμπάτου*, *μπϱοάσκϱ̨*.

Fisiologicesce, consóna *b* este pe de o parte labială, adecă din aceĭaşĭ ordine fonetică cu consónele labiale *p*, *m*, *v*, *f* şi *ŭ (w)*, cărora între vocale le corespunde labialul *u* şi semi-labialul *o* (=*au*), ĭar pe de altă parte este lină (mediă, sonóră, slabă), de acelaşĭ grad cu consónele line *g*, *d*, *v*. De aci urméză pentru trecerea luĭ *b* în alte labiale şi 'n alte line, adecă în alte sonurĭ de aceĭaşĭ ordine saŭ de acelaşĭ grad, o posibilitate teoretică, care însă nu în tóte graĭurile se realiséză în acelaşĭ mod, ci se deosebesce după caracterul propriŭ al graĭuluĭ.

La Românĭ fonetismul în genere resultând, în trăsurile sale cele fundamentale, din lucrarea converginte a elementuluĭ etnic latin şi a elementuluĭ etnic tracic, prin aceste două elemente se explică la noĭ şi transformaţiunile luĭ *b*, din carĭ cele principale sînt două:

I.

Şovăirea între b şi v.

In latina, începênd din secolul II, tocmaĭ din epoca luĭ Traian, se începe în graiŭ o confusiune între *b* şi *v* (Corssen, Ausspr.[2] I, 131 sqq.), două consóne de aceĭaşĭ ordine şi de acelaşĭ grad tot-o-dată, ambele fiind labiale line, cu deosebirea însă că *b* e o consónă propriŭ ḑisă, explosivă saŭ momentană, pe când *v* este o consono-vocală, sonantă saŭ continuă, astfel că trecerea luĭ *b* în *v* e tot-d'a-una o slăbire, ĭar trecerea luĭ *v* în *b* o întărire. In inscripţiunĭ latine ne întim-

pină de o potrivă: debitum și devitum, libenter și liventer, viridis și biridis, viginti și biginti, volo și bolo, vixit și bixet, veteranus și beteranus, ba chiar tripletul: verba, verva și berba. Ca resultat al acesteĭ confusiunĭ, resimțit în tóte dialectele neo-latine, maĭ mult saŭ maĭ puțin, a fost o tractare fórte neregulată a ambelor sonurĭ, latinul *b* trecênd în *v* saŭ latinul *v* trecênd în *b* saŭ unul și altul conservându-se, fără vre-o normă statornică. In loc de regule dară se pot constata aci numaĭ óre-carĭ tendințe, precum sînt:

1°. Inițialul *v* urmat de o vocală tinde a se întări în *b:* berbece = vervicem (ital. berbice, fr. brebis), bășică = vesicam (portug. bexiga), bătrân = veteranum, bóce = vocem (ital. voce, boce), biet = vietum, bétă = vittam (span. beta) etc.; dar în acelașĭ timp: vecin, venin, verde, verme, vespe (portug. bespa), viță, vorbă, și o mulțime de altele.

2°. Medialul *b* între vocale isbutesce a slăbi în *v*, vocalisându-se apoĭ de tot: cal = caballum (ital. cavallo, fr. cheval), nuor = nubilum (it. nuvolo), tăun = tabanum (provenț. tavan), șuer = sibilo, treer = tribulo, cot = cubitum (provenț. coto și covado), seŭ = sebum (it. sevo) etc.; totușĭ: roĭb = rubeum (portug. ruivo), sgaĭbă = scabiem, cuĭb = cubium (it. covo), unde mănținerea luĭ *b* pare a se datori numaĭ metateseĭ luĭ *i*, ca și 'n aĭbă = habeat; ĭar pe de altă parte: stavăr = stabilem, avăr = habilem, unde *v* nu s'a vocalisat, întréga silabă „văr = bilem“ fiind tractată ca sufix.

3°. Medialul *v* după o liquidă se întăresce în *b:* selbatec = silvaticum, cerb = cervus, corb = corvum (it. corvo și corbo, fr. corbeau), nalbă = malvam, pulbere = pulverem, șerb = servum, albiă = alveum etc., și numaĭ excepțional: arvă = arvam și sîlvă = silvam.

4°. Medialul *b* de 'naintea uneĭ liquide isbutesce a slăbi în *v* și apoĭ a se vocalisa: faur = fabrum (fr. orfèvre), făurar = Februarium (fr. février), uĭt = oblito (span. olvidar).

5°. In derivatele din „habeo“ graĭul conservă la olaltă în flexiune formele cu *b*, cu *v* și cu vocalisarea: avețĭ și ațĭ = habetis, aĭbă = habeat.

v. *V.*

De altmintrelea latinul *b*, întru cât nu'ĭ urméză un *i*, e maĭ persistinte la Românĭ decât la toțĭ ceĭ-lalțĭ Neo-latinĭ. El nu trece nicĭ într'o altă consónă și nu înlocuesce nicĭ o altă consónă afară de *v;* în cele doue-treĭ excepțiunĭ ca: „corfă = corbem“ și „bolf = bulbum“, trecerea luĭ *b* trebuĭ explicată a-parte, ca și înlocuirea luĭ *gu* prin *b* în „limbă = linguam“ și în „întreb = interrogo (interroguo)“, pe când o asemenea înlocuire nu ne întimpină în „lîngóre = languorem“ saŭ în „ung = unguo“.

v. *Bolf.—Intreb.*

Să cercetâm acuma pe *b* sub raportul elementuluĭ tracic.

II.

Trecerea luĭ bi în ghi.

Tóte dialectele române cunosc, maĭ mult saŭ maĭ puțin, trecerea labialelor în guturale de 'naintea luĭ *i*, fie când labiala este inițială ca în: ghine din bine, ghie din vie, kicĭor din picĭor, hire din fire, nie (nγie) din mie, — fie labiala medială ca în: alghină din albină, cokil din copil, trandahir din trandafir, dornire din dormire, - fie labiala urmată de finalul *i* scădut la *ĭ* ca în: cerghĭ din cerbĭ, lukĭ din lupĭ, dornĭ din dormĭ, — fie, în sfîrșit, vocala *i* trecută în *ĭ* și apoĭ dispărută ca în: kétră = kĭétră, herb = hĭerb etc., carĭ în ve-

chile texturĭ se scriŭ: пиатрѫ saŭ chiar пиıатрѫ, фиерѕ. Trecerea cea maĭ importantă este a celor douĕ labiale explosive *b* şi *p*, fiind cea maĭ rĕspândită în graĭu prin numĕrul cuvintelor în carĭ ne întimpină şi cea maĭ variată tot-o-dată prin complicaţiunĭ fonetice ulteriόre: *bi-ghi-bghi-bgi*, *pi-ki-pki-pci* (bine = ghine = bghine = bgine; picĭor = kicĭor = pkicĭor = pcicĭor = cicĭor). Ajunge dară a supune unuĭ studiŭ critic pe *ghi* din *bi*, de care nu putem despărţi pe *ki* din *pi*, pentru ca prin însăşĭ acésta să se limpeḑéscă cestiunea celor-lalte labiale guturalisate, carĭ sînt de o importanţă secundară.

Despre acest fenomen, întru cât îmĭ pociŭ aduce a-minte, aŭ scris maĭ pe larg Miklosich, Lambrior, Oncĭul şi Şăĭnénu, din carĭ primiĭ treĭ n'aŭ cunoscut în privinţa'ĭ preţiosisimul text al luĭ Cantemir, ĭar câte-patru nu puteaŭ să cunóscă adevĕrata mĕsură de circulaţiune în totalitatea dialectelor românescĭ a formelor celor guturalisate. Lipsindu-le ast-fel punctul istoric de plecare, şi maĭ ales statistica fenomenuluĭ, nu e de mirare că conclusiunile lor sînt cu desăvîrşire subiective.

Miklosich (Lautl. d. rum. Spr. Cons. II p. 14 sqq.; cfr. Schuchardt, Litteraturbl. f. germ. u. rom. Phil. 1892 No. 9) în deşert caută pentru guturalisarea labialelor române paralelurĭ neolatine occidentale. E cu totul alt-ceva când Neapolitaniĭ saŭ Siciliani ḑic „chianta" pentru „pianta" saŭ „ghianco" pentru „bianco", căcĭ neapolitano-sicilianul *ghi* şi *ki* nicĭ o-dată nu represintă pe primitivul *bi* şi *pi* ca la Românĭ, ci tot-d'a-una pe *bl* şi *pl*: ghianco = blanco, chianta = plantam, chiaga = plagam, chiano = planum, chiantu = planctum, chieno = plenum, chiu = plus, chiummo = plumbum etc. Guturalisarea grupurilor consonantice *bl* şi *pl*, ba şi *fl*, este romanică occidentală, fie italiană, fie chiar spaniolă, dar tocmaĭ Româniĭ n'o aŭ de loc; pe când guturalisarea grupurilor consono-vocalice *pi, bi, fi*, pe care o aŭ Româniĭ, e tocmaĭ ce-va cu totul necunoscut dialectelor romanice occidentale. Apoĭ Miklosich se înşélă (cfr. Rumun. Untersuch. II, 7) când atribue Românilor rostirea „dĭine" pentru „ghine" saŭ „tĭicĭor" pentru „kicĭor", după cum se rostesce numaĭ acolo unde elementul românesc este amestecat cu Unguriĭ, pe când Moldoveniĭ, Munteniĭ şi Macedo-româniĭ rostesc fórte lămurit *ghi* şi *ki*, nu *dĭi*, nicĭ *tĭi*.

Lambrior (Romania 1877 p. 446) nu se sfiesce a ne asigura că Româniĭ n'aŭ pe *ghi* = *bi* şi pe *ki* = *pi* decât de pe la finele secoluluĭ trecut: „ils n'ont „pu commencer que dans la seconde „moitié du XVIIIe siècle". Cu alte cuvinte, numaĭ după 1750 toţĭ Macedo-româniĭ şi toţĭ Moldoveniĭ aŭ început de o-dată a ḑice *ghine* şi *kicĭor*! Apoĭ Lambrior sciea că acest fonetism nu este numaĭ moldovenesc şi macedo-românesc: „Ce phénomène s'ob„serve dans tout le domaine „roumain, mais il n'est pas par„tout également développé; en Mol„davie, en Bessarabie et en Bouko„vine, c'est l'état normal du „parler populaire et même de la con„versation familière; on le trouve spo„radiquement en Valachie et en „Transylvanie et il est con„stant dans le dialecte macédo-rou„main..." Şi tóte astea abia de un secol!

D. Onciul (Conv. lit. 1885 p. 594) îşĭ pune întrebarea, dacă nu cum-va o samă de coloniĭ macedo-române, „un adaos de populaţiă română din peninsula balcanică", va fi altoit Daco-românilor guturalisarea labialelor; şi

acéstă ipotesă surîde de asemenea d-luĭ Şăĭneanu (Ist. filologieĭ p. 70—72), ambiĭ credênd că fenomenul e specific trans danubian şi necunoscênd faptul statistic că pînă şi între Macedo-româniĭ sînt uniĭ carĭ nu guturaliséză labialele, anume sub-dialectul macedo-român din Meglen (Weigand, Vlacho-Meglen p. 16), unde se dice: bine, corbĭ, picĭor, lupì, iar nu: ghine, corghĭ, kicĭor, lukĭ.

Din punctul de vedere curat fisiologic, trecerea luĭ *bi* în *ghi* saŭ a luĭ *pi* în *ki*, palatalisate apoĭ în *gi* şi *ci*, putea să se 'ntâmple în orĭ-ce limbă. Aşa, bună-óră, o aŭ în extremul Orient Tibetaniĭ, la carĭ „*pia* se prononce *cĭa* (tcha), *bia*—*gĭa* (dja)“ (Abel-Rémusat, Recherches sur les langues tartares p. 340). Alt-ceva însă este o posibilitate abstractă, şi alt-ceva realisarea concretă. In Europa întrégă, întru cât am putut cerceta, afară de Peninsula Balcanică nu se găsesce nicăirĭ *ghi* = *bi* şi *ki* = *pi*. Nu fisiologia dară, adecă nu elementul antropologic trebuĭ să ne preocupe, ci urmărirea causeĭ locale etnice.

Cantemir (Descr. Mold., ed. Papiŭ p. 151) dice: „Mulieres quoque moldavae peculiarem a viris pronunciationem habent. Mutant enim syllabas „*bi* et *vi* in *gi*, ut: bine (bene) = gine, „vie (vinea) = gie; *pi* in *ki*: pizma (in„vidia) = kizma, piatra (petra) = kiatra. „*Mi* initiale in *ng* literam, vix aliis „pronunciabilem, ut: mie (mihi) = ngie „etc. Qui semel e viris etiam ei pro„nunciationi asvetus fuerit, vix ac ne „vix quidem ab ea liberari potest, et „ceu sorex suo ore semper prodit se „nimis diu in matris sinu moratum „fuisse, qua de re etiam tales vulgo „ficior de baba, filii vetulae, per con„temtum dicuntur.“

Cantemir dară constată, că atât *ghi* = *bi* şi *ki* = *pi*, precum şi *ni* = *mi*, era la Românĭ un fonetism străin graĭuluĭ bărbătesc, caracterisând în specie graĭul femeiesc, aşa că bărbaţiĭ carì rostĭaŭ astfel eraŭ porecliţĭ cu dispreţ: „fecĭorĭ de babă“. Şi aserţiunea luĭ Cantemir se întăresce pe deplin prin faptul positiv, necontroversabil, că nu se află nicĭ un vechiŭ text românesc, fie din orĭ ce provincià şi fie de o provenință orĭ-cât de rustică, în care să ne întimpine *ghi* pentru *bi* saŭ *ki* pentru *pi*, ba nicĭ *ni* pentru *mi*. Sînt texturĭ cu rotacismul *r* din *n*, sînt texturĭ cu duplul *z* (з şi ѕ) saŭ cu *r* şi *rr*, sînt texturĭ cu *hi* pentru *fi*, sînt texturĭ cu χ şi гχ, dar texturĭ cu *ghi*, *ki* saŭ *ni* pentru *bi*, *pi* şi *mi* — nu există, căcĭ letopiseţele, zapisele, cărţile bisericescĭ, pisaniile de pe morminte etc. aŭ fost scrise tóte de bărbaţĭ, nu de femeĭ, nicĭ de „fecĭorĭ de babă“.

v. *N.*—*R.*—*F.*—*H.*

Una din pré-puţinele excepţiunĭ este actul moldovenesc din 1644 (Arch. ist. I, 1 p. 87) în care sînt descrise hotarele uneĭ moşiĭ: „şi de acolo suptŭ margine în capu k i c ĭ o r u l u i din mijloc lăngă mocirla Căcaţii într'o moviliţă, cari ĭaste suptŭ gropa boului alăture cu vale Căcacii, şi acolo s'au făcut bour într'un gĭugastru lăngă cel vechĭu, şi apucă k i c ĭ o r u l din mijloc la délŭ în pădure...“ Să se observe însă că în acest text k i c ĭ o r nu este un cuvînt comun, ci s'a stereotipat ca termen topic, încât trebuĭa scris întocmaĭ, chĭar dacă l'ar fi scris însuşĭ Cantemir.

v. *Chicĭor*.

Datele statistice, culese prin învĕţătorĭ şi prin preoţiĭ de prin sate, probéză pe de o parte marea rĕspândire teritorială a acestuĭ fonetism,

ĭar pe de alta: **o r i g i n e a l u ĭ c e a f e m e é s c ă p r e t u t i n d e n e a.**

In districtul Brăileĭ peste tot (comunele Cazas, Naziru, Slujitorĭ-Albotescĭ, Lacul-Rediĭ, Cotu-lung, Ruseţĭ, Tichilescĭ, Sutescĭ, Filipescĭ, Viziru etc.) se ḑice: ghine, kicĭor. In unele locurĭ fenomenul maĭ conservă caracterul seŭ femeesc, ĭar bărbaţiĭ, printr'o reacţiune, prefac vice-versa pe *ki* în *pi*. Aşa învĕţătorul I. Păişescu din comuna Stăncuţa ne scrie: „La noĭ *ghi* pentru *bi* se rostesce maĭ cu samă de femeĭ când ocăresc copiĭ: să'l mănânce corghiĭ! Apoĭ *ki* se amestecă cu *pi*, ḑicêndu-se nu numaĭ kept pentru pept, dar şi înpide pentru închide, pin pentru chin, pirìe pentru chirìe." In comuna Latinul bărbaţiĭ aŭ învins pe *ki*, încât toţĭ ḑic picĭor, nu kicĭor, dar femeile la rîndul lor aŭ învins pe *bi*, încât toţĭ ḑic ghine, nu bine.

In districtul Ialomiţa dela un capĕt pînă la cel-alalt (comunele Dudescĭ, Perieţiĭ, Coşerenĭ, Ograda, Borănescĭ, Reviga, Grindu, Cosumbescĭ, Larga, Pioa-Petriĭ, Poiana, Broştenĭ, Cĭochina, Copuzu, Gârboviĭ, Slobozia, Pribegiĭ, Iazu, Petroĭu etc.) se ḑice ghine, kicĭor. O mustră de graĭul ţĕrănesc de acolo, comunicată de învĕţătorul Th. Theodorescu din comuna Lupşénu: „Da „*ghi*ne, Mariĭo! tu staĭ şi eŭ nu maĭ „pocĭu dă fóme. Du-te şi fă ce-va dă „mâncare; hĭerbe nişte carne d'aĭa dă „óie cu varză; da s'o hĭer*ghĭ ghi*ne „că-ĭ cam bătrână.—A cumpĕrat arân„daşu nostru nişte caĭ negri ca cor*ghi*. „—Când am trecut lacu, nĭ-a vinit apa „pîn'la *ke*pt, ş'o scoĭcă nĭ-a sgâriet „*ke*lea dâla *ki*cĭoru stâng. As-nópte a „întrat lu*chi*'n zăvadă..." Nicĭ aicĭ totuşĭ lupta între rostirea bărbătéscă şi între cea femeéscă nu s'a isprăvit încă de tot. In unele comune (Socaricĭu, Ţăndăreĭ etc.) circuléză de o potrivă la plural: lupĭ şi lukĭ, popĭ şi pokĭ, dar tot-o-dată reacţiunea bărbătéscă a înlocuit pe *ki* prin *pi* în rapiŭ (rakiŭ) saŭ pirìe (kirìe). In comuna Cécu se aude de o potrivă kicĭor şi picĭor, kept şi pept etc., dar se ḑice numaĭ bine, nu ghine. In comuna Malu, după cum îmĭ scrie învĕţătorul Ion Cancĭu: „ci„cĭor **ḑ i c n u m a ĭ f e m e i l e** când „îşĭ mângâe copilul, ĭar ómeniĭ marĭ „nu întrebuinţéză decât forma kicĭor", adică femeile, după ce altoiră bărbaţilor pe *ki*, s'aŭ diferenţiat ele înseşĭ apoĭ maĭ departe palatalisându'l în *ci*.

In districtul Teleorman rostirea bărbătéscă a învins aprópe pretutindenea pe cea femeéscă, dar lăsând urme de luptă. Sînt unele comune în carĭ aŭ biruit femeile. Aşa învĕţătorul Cr. Voiculescu din Viişóra ne scrie: „Pe „la noĭ se ḑice: este *ghi*ne se te ducĭ „cu *ghi*oliĭ, cor*ghi* sînt negri, tu sor*ghi* „cĭorbă, lu*kiĭ* mănâncă un *ki*cĭor de „cal, po*kiĭ* cerşesc, *ke*ptenele meŭ „este rar".

In districtŭl Rîmnic Sărat (comunele Sgârciţiĭ, Bălăcénu, Obilescĭ, Corbu, Jirlăŭ, Dedulescĭ, Buda, Tâmboescĭ, Vişanĭ etc.) guturalisarea labialelor e maĭ generală decât chĭar în districtele Buzeŭ şi Prahova. In adevĕr, în Buzeŭ sînt multe comune (Săgéta, Petrósa, Gherasenĭ, Lipia, Stâlpu, Fundenĭ, Zernesciĭ-Călnăŭ, Tăbărescĭ, Boldescĭ, Pogónele, Cilibia, Sărulescĭ, Găvănescĭ etc.) în carĭ pe lîngă formele *ghi* şi *ki* se aude tot-o-dată *bi* şi *pi*. In Prahova de asemenea; ba chiar pe a-locurĭa (Scăienĭ, Mălăiescĭ etc.) nu se află de loc *ghi* pentru *bi*, ci numaĭ *ki* pentru *pi*.

In districtul Muscel formele *ghi* şi *ki* sînt fórte respândite (comunele Cetăţenĭ, Rădescĭ, Valea-mare, Nămăescĭ, Ţiţescĭ, Poienarĭ, Voinescĭ, Bălilescĭ, Cotescĭ etc.), dar în acelaşĭ timp se aud

şi formele *bi* şi *pi*, ĭar în unele locurĭ (comunele Băjescĭ, Măţăŭ, Vălenĭ etc.) există numaĭ *ki*, nu şi *ghi;* apoĭ la plural nu se ḑice maĭ nicĭ o dată cerghĭ, lukĭ, ci cerbĭ, lupĭ. In acest district, ca şi 'n nordul Moldoveĭ şi 'n partea rĕsăriténă a Transilvanieĭ, lupta între elementul bărbătesc şi între cel femeiesc se manifestă maĭ cu deosebire prin forme de compromis, prin acel „syllexis" despre care eŭ am vorbit cel de'ntâiŭ altă dată (Cuv. d. bătr. II p. 218, 240) şi am găsit apoĭ o confirmaţiune la Weigand (Olympo-Walachen p. 44). Circulând în acelaşĭ timp femeescul *ghi-ki* lîngă bărbătescul *bi-pi* şi ambele fiind de o potrivă tarĭ, din amestecul lor, ca un fel de împăcare, s'a născut *bghi* şi *pki*. Invĕţătorul G. Ţuţuianu din comuna Valea-mare: „P'aicea se rostesce *ghi* în loc de *bi* „în multe cuvinte, aşa se ḑice ghine „în loc de bine, cerghĭ în loc de cerbĭ, „corghĭ în loc de corbĭ, dar maĭ ales „se aude şi *b* înaintea luĭ *g*, carĭ con„topindu-se sună amîndouĕ slab, pre„cum: bghine, cerbghĭ, corbghĭ, orbghĭ, „neghiobghĭ etc. Tot asemenea se în„tâmplă şi cu *ki* în loc de *pi*, aşa se „ḑice kicĭor în loc de picĭor, kimniţă „în loc de pivniţă, kept în loc de pept, „okincĭ în loc de opincĭ, dar maĭ ales „se pune *p* înaintea luĭ *k*, spre ex.: „pkicĭor, pkimniţă, opkincĭ etc. La plu„ral: popkĭ, lupkĭ, vulpkĭ."

In districtul Dîmboviţa *ghi* pentru *bi* se aude numaĭ la cĭobanĭ (comuna Pietroşiţa), dar *ki* pentru *pi* se aude adesea şi din gura ţĕranilor. De asemenea numaĭ *ki* pentru *pi* se găsesce in districtul Romanaţĭ. Invĕţătorul Marin Stănescu din comuna Leul ne scrie: „Poporul din acéstă localitate ḑice kept, „kepten, dar nu lı kĭ saŭ pokĭ, ci lupĭ „şi popĭ". Tot aşa n districtul Dolj (comunele Cetatea, Vela, Ciupercenĭ, Ţinţărenĭ, Băilescĭ, Risipiţĭ, Dobridor, Poĭana, Coţofeniĭ-din-faţă, Maglavit, Gubancea, Plosca, Pelescĭ, Brésta, Adunaţiĭ-de-Geormane, Pleniţa, Séca-decâmp etc.). Alăturĭ cu *ki* circuléză însă forma cu *pi* şi cea silectică *pki:* pkĭatră, pkept, pkeptene.

Din districtul Vâlcea, preotul Istănescu din Recea ne scrie; „Aicĭ păs„toriĭ de oĭ ḑic ghine în loc de bine, „cerghĭ pentru cerbĭ etc. In glume ḑic „şi săteniĭ kept pentru pept, kicĭor „pentru picĭor". Adecă – după vorba luĭ Cantemir — bărbaţiĭ îşĭ bat joc de „fecĭorĭ de babă", a cărora rostire femeéscă a fost învinsă prin cea bărbătéscă.

Formele cele de compromis *bghi* şi *pki,* adesea palatalisate apoĭ în *bgi* şi *pci,* carĭ resultă, după cum am spus, din neputinţa formeĭ femeiescĭ de a goni cu totul pe cea bărbătéscă, sînt respândite maĭ cu deosebire în districtele Sucéva şi Némţ (comunele Fărcaşa, Tătăruşĭ, Broştenĭ, Borca, Botescĭ, Bodeştiĭ-Precisteĭ, Şaru-Dorneĭ, Dorna-Gura-Negriĭ etc.), unde se aude: bghine şi bgine, corbghĭ şi corbgĭ, cerbghĭ şi cerbgĭ, pkicĭor şi pcicĭor, opkincă şi opcincă, pkĭatră şi pcĭatră, pkept şi pcept, ĭar în unele vorbe labiala se perde: corgĭ, cergĭ, cicĭor, cĭatră, cept; de asemenea lupcĭ şi popcĭ. Cât se atinge de lupkĭ, popkĭ, copkil, stupkină, apoĭ aşa se rostesce în Moldova întrégă.

Acelaşĭ fenomen ne întimpină şi'n Transilvania, nu numaĭ în regiunea Năsăuduluĭ cea învecinată cu Moldova, dar şi în părţile Făgaraşuluĭ (comunele Voĭla, Vistea, Lisa etc.), unde se ḑice: bghine, albghină, corbghĭ, cerbghĭ, pkept, pkicur, pkele, pkerd, popkĭ etc. Tot aşa şi în Maramurăş, în Selagĭu, în aşa numita ţéră a Oaşuluĭ, unde totuşĭ guturalele tind a se palatalisa: bgine, pcicĭor (preut E. Bran, Selagĭu, com. Bârseul-de-jos). In regiu-

nea Sibiĭuluĭ (com. Sina, Orlat, Vestem etc.) se aud numaĭ formele nesilectice și nepalatalisate *ki* și *ghi*, ca și 'ntr'o mare parte din regiunea Făgărașuluĭ (com. Vaĭdarecea, Ohaba, Mărgineni, Copăcel etc.). Pretutindenea însă, cel puțin într'un mod sporadic, se aud și formele cele bărbătescĭ *bi* și *pi*.

In multe localitățĭ, după cum am vĕḑut'o deja maĭ sus, femeiescul *ghi* pentru *bi* n'a putut să se impună, dar s'a impus totușĭ femeiescul *ki* pentru *pi*. Față cu acest fenomen, se nasce o întrebare firéscă: de ce óre *ki* a fost maĭ tare decât *ghi*? Respunsul se cuprinde și se dă pe față dela sine în următorul șir de fapte decisive.

Intr'o mare parte din districtul Dolj (comunele Drănicu, Gogoș, Comoștenĭ, Bulzescĭ, Galicĭuĭca, Vela, Ișalnița, Murgaș, Șimnic, Căprenĭ, Bodăescĭ, Calopĕr etc.) nu se aude de loc *ghi* pentru *bi*, nicĭ *pi* pentru *ki*, afară de un singur cuvînt: kept, une-orĭ pkept.

In comuna Ploiescĭoriĭ din Prahova labiala se guturaliséză numaĭ în treĭ cuvinte: kept, kipotă și keptene, ĭar în comuna Mălăiescĭ numaĭ în douĕ: kept și keptene.

In comuna Bălțațiĭ din Teleorman numaĭ în singurul kept.

De asemenea în comuna Micloșanĭ din Muscel.

Dialectul istriano-român nu cunósce de loc guturalisarea labialelor, afară numaĭ și numaĭ în douĕ vorbe: kĭept și cĭaptere = kĭaptene (Miklosich, Rumun. Untersuch. I, 23—4).

Aceĭașĭ guturalisare este cu desăvîrșire necunoscută sub-dialectuluĭ macedo-român din Meglen, afară ĭarășĭ de cele douĕ vorbe: kĭept și kĭaptene (Weigand, op. cit.)

Nemic maĭ femeiesc ca noțiunile de „pept" și de „peptene", și tocmaĭ mulțumită lor, în lupta cea seculară între fonetismul bărbătesc și între cel femeiesc, *ki* s'a arătat aprópe pretutindenea maĭ fórte decât *ghi*, ĭar vorbele isolate kiept și kieptene aŭ isbutit a se furișa pînă și la Istrianoromânĭ.

De aci resultă că:

1. Guturalisarea labialelor există în tóte dialectele române: cel daco-român, cel macedo-român și chiar cel istrianoromân;

2. Ea este fórte veche, de óră-ce se urcă maĭ sus de formarea acestor dialecte, a cărora despărțire nicĭ într'un cas nu póte fi maĭ nouă de secolul X;

3. In tóte aceste dialecte ea ni se înfățișéză ca un element de tot femeiesc, persistând în cele douĕ cuvinte kept și keptene chiar acolo unde nu s'a putut încuĭba în restul graĭuluĭ;

4. Orĭ-unde s'a întrodus la noĭ și s'a propagat acest element de tot femeiesc, el a întimpinat o crâncenă resistință din partea elementuluĭ celuĭ bărbătesc a conservăriĭ labialelor.

Dar cum óre să se explice o asemenea resträbunéscă desbinare linguistică între cele douĕ sexurĭ în sînul uneĭ singure națiunĭ?

Pretutindenea unde o naționalitate s'a născut prin cucerire, elementul cuceritor cel bărbătesc vorbĭa la început o limbă cu totul alta decât elementul cucerit cel femeiesc. Dintre copiiĭ născuțĭ din căsătoriile cele bilinguice, băiețiĭ se deslipiaŭ maĭ curând „a matris sinu" după expresiunea luĭ Cantemir, susträgêndu-se astfel înrîuririĭ mumelor, pe când fetele, remănênd tot-d'a-una sub acéstă înrîurire, conservaŭ cu stăruință tradițiunea graĭuluĭ femeiesc, pe care vécurile o puteaŭ șterge numaĭ treptat-treptat, așa că la urma urmelor—după ce se plăsmuise

deja din amestec o singură limbă pentru bărbaţĭ şi pentru femeĭ — trebuĭa totuşĭ să maĭ trécă mult timp pînă să dispară orĭ-ce deosebire fonetică.

O divergință între graĭul bărbătesc şi graĭul femeiesc se constată pînă astădĭ pe o scară fórte întinsă la Caraibĭ, a cărora naţionalitate se născuse sînt acum câţĭ-va secolĭ prin cucerire, bărbaţiĭ din tribul Galibilor căsătorindu-se cu femeile din tribul Arruacilor; şi Adam Lucien (Revue de Linguistique, XII, 275—304) observă: „La science „saisit sur le vif, dans le double „parler caraïbe ramené à ses origi„nes, le phénomène instructif de la „formation d'une langue par l'effet „d'une conquête qui, d'une partie des „hommes de la nation conquérante et „d'une partie des femmes de la nation „vaincue, fait une nation nouvelle".

Dintr'o causă analogă la Eschimoşiĭ din Grœnlandia numaĭ femeile schimbă pe *k* în *ng* şi pe *t* în *n* (Sayce, Introd. to the Science of language, I, 205).

Tóte naţionalităţile latine extra-italice s'aŭ zămislit din amestecul bărbaţilor romanĭ cu femeile barbare. Despre Spaniolĭ, naţionalitatea extra-italică cea maĭ veche, noĭ avem în acéstă privinţă un text special categoric la Tit-Liviŭ (XLIII, 3): „Et alia novi ge„neris hominum ex Hispania „legatio venit. Ex militibus romanis et „ex hispanis mulieribus, cum quibus „connubium non esset, natos se me„morantes, supra quatuor millia homi„num..."

La Românĭ — pe carĭ Tit-Liviŭ ĭ-ar fi numit „novum genus hominum ex militibus romanis et dacicis mulieribus"—la Românĭ elementul cuceritor, adecă cel bărbătesc, fiind Latiniĭ, ĭar elementul cucerit saŭ femeiesc fiind Daciĭ, fenomenul linguistic *ghi* = *bi*, *ki* = *pi*, *ni* = *mi*, întru cât el este femeiesc, nu póte să fie decât o remăşiţă dacică, nicĭ decum latină.

Şi aci ni se presintă o dilemmă:

1. saŭ că în limba dacică labialele se guturalisaŭ de 'naintea luĭ *i*;

2. saŭ că în fonetismul latin grupurile *bi*, *pi*, *mi* se rostĭaŭ altfel decât aceleaşĭ grupurĭ în fonetismul dacic, adecă se rostĭaŭ în aşa fel încât pentru auḑul Dacilor ele cuprindeaŭ un element diferenţial gutural.

Prima ipotesă trebue înlăturată cu desăvîrşire, de vreme ce în nomenclatura personală, în cea locală şi în cea botanică a Dacilor ne întimpină fórte des labiale neguturalisate de 'naintea luĭ *i*, bună-óră:

Bere*bi*stes, nu Bere*gi*stes;
*Bi*cilis, nu *Gi*cilis;
*Pie*porus, nu *Kie*porus;
Cle*pi*dava, nu Cle*ki*dava;
Ti*bi*scum, nu Ti*gi*scum;

apoĭ Ca*pi*dava, *Pi*roboridava, *Pi*num, caro*pi*thla, rhathi*bi*da etc.

Traciĭ de peste Dunăre, despre carĭ noĭ scim că eĭ numĭaŭ tesaurul „pitu-", nu „kitu-" (Schol. Apollonii Rhodii I, 933: Θρᾶκες τὸν θησαυρὸν πιτύην λέγουσιν), de asemenea nu guturalisaŭ labialele, după cum nu le guturaliséză nicĭ posteritatea lor actuală Albanesiĭ.

Remâne dară în picĭóre numaĭ ipotesa a doua, şi anume: Daciĭ rostĭaŭ pe latinul *bi*, *pi*, *mi* ca *ghi*, *ki*, *ni*, un pseudo-fonetism cam aşa după cum Creoliĭ prefac sonurile francese, spaniole şi portugese (Schuchardt, Kreol. Studien, passim), saŭ după cum Alsacieniĭ, chĭar când aŭ învĕţat în şcólă franţuzesce, totuşĭ pronunţă:

Mon *bé*ti *V*rançois
Toi *f*ouloir que *che* t'apprenne
*G*omment au*d*refois
Che *f*alsais à la Prussienne
Ou *pi*en à la Tyrolienne...

(Nisard, Hist. d. livres popul. I, 73).

Fonetismul latin nu era tocmaĭ uşor pentru o ureche ne-romană. Aşa vechiĭ Grecĭ aveaŭ pe *ti* (τι), şi totuşĭ pe latinul *ti* îl rostĭaŭ ca *tzi:* „optzimus = optimus“. Aşa Celţiĭ aveaŭ pe *v*, dar pe latinul *v* îl amestecaŭ cu *f:* „vulgor=fulgur“, „figil=vigilia“ (Sittl, Verschiedenheiten d. lat. Spr. p. 51 sq.).

Intr'un singur punct, sub raportul guturalisăriĭ labialelor, fonetismul dacic se întâlnĭa întru cât-va cu cel latin. Se scie că Romaniĭ confundaŭ pe *f* cu *h:* faedus—haedus, fordeum—hordeum, folus—holus, fariolus—hariolus etc. (Corssen, Musspr.², I, 159 sqq.). Iată de ce *hi* pentru *fi* era nu numaĭ dacic, dar şi óre-cum latin, încât a putut să se introducă fără resistinţă în graĭul românesc: el figuréză adesea în vechea nóstră literatură şi nu se atribue de către Cantemir „fecĭorilor de babă“. In fond însă acest fonetism nu este la Românĭ latin, ci dacic, după cum fonetismul analog la Spaniolĭ în „hierro=ferrum“, „hacer=facere“ etc., nu este latin, ci iberic (cfr. Ascoli, Due lettere p. 29). Concordanţa latino-dacică într'o parte, ca şi concordanţa latino-iberică în cea-laltă, a fost o simplă înlesnire de propagandă fonetică.

Aplicarea Dacilor, saŭ maĭ bine ḑicênd a Tracilor în genere, de a guturalisa pe labialele latine de 'naintea luĭ *i* póte ea singură să deslege o enigmă din Hesychius. Acest culegĕtor de glose din secolul IV aduce pluralul: „ser*ghi*“ în loc de latinul „cer*vi*“ saŭ „cer*bi*“: „*σεϱγοί—ἔλαφοι*“, întocmaĭ ca la Românĭ în „cerghĭ“, moldovenesce „şerghĭ“. El nu ne spune de unde a luat'o, dar nefiind nicĭ grecéscă, nicĭ italică, este învederat că acéstă glosă nu póte să fie decât tracică. Tot de proveninţă tracică, directă saŭ indirectă, ni se pare a fi guturalisarea labialelor de 'naintea luĭ *i* în dialectul neo-grecesc aşa numit tzaconic, pe care însă aci noĭ ne mărginim a'l menţiona numaĭ.

v. *Cerb.*

Despre trecerea sporadică fórte interesantă a luĭ *b* în *m*, érăşĭ un fonetism tracic,

v. *Buzeu.*

In fine, cată să observâm că maioritatea cuvintelor române cu iniţialul *b* sînt de originea turanică şi de cea slavică. O mare parte circuléză în graĭu rar saŭ numaĭ ca provincialismĭ şi nu se ramifică. Cuvintele curat latine, în genere fórte circulătóre, bunăóră b a d e, b a t, b é ŭ, b a r b ă, b i n e, b r a ţ, b o ŭ etc., formézǎ abia vr'o cincĭ-ḑecĭ de familie. Iniţialul *b* este sărăcăcĭos atât în vocabularul latin precum şi 'n cele romanice occidentale; la Românĭ însă el este bogat prin mulţimea elementelor străine, unele fórte trebuincĭóse.

¹·**Ba**, adv. et conj.; 1⁰. non, pas, point; 2⁰. mais, d'autant plus. In ambele sensurĭ *ba* exprimă o oposiţiune, dar în primul sens oposiţiunea este negativă, în sensul al douilea restrictivă, ĭar o restricţiune este şi o afirmaţiune tot-o-dată. Din acest punct de plecare tóte accepţiunile luĭ *ba* se pot reduce la patru: 1⁰. „—Te ducĭ?—*ba*“ este o negaţiune simplă. 2⁰. „Te ducĭ acuma?—*ba* mĕ voiŭ duce maĭ târḑiŭ“ este o restricţiune, în care se négă ducerea „acum“, dar se afirmă ducerea „maĭ târḑiŭ“. 3⁰. „Te ducĭ? — *ba* nu“, este o negaţiune afirmată prin *ba*, adică o negaţiune duplă. 4⁰. Contrariul „nu te ducĭ? — *ba* da“ este o duplă afirmaţiune, care însă, cuprinḑênd în sine un element de oposiţiune, e maĭ puţin categorică decât simplul d a.

I. Negativul *ba* e tot-d'a-una maĭ

energic decât sinonimul n u. Când e vorba de o alternativă, el se légă de afirmaţiunea ce'ĭ precede prin conjuncţiunea a ŭ în graĭul vechĭu, prin o r ĭ în cel de astăḑĭ, rare-orĭ prin s a ŭ.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XXXVII, 32:

... cunoaşte de ĭaste haina fečorului tău au *ba*...	... agnosce si tunica filii tui est, an n o n ...

Ibid. Numeri XIII, 21:

... de sântŭ într'ănsulŭ copaci au *ba* ...	... si sunt in ea arbores an n o n ...

grecesce în ambele locurĭ: *ἢ οὔ*.

Şĭapte taine, 1644, p. 15: „va fi lucrulŭ cu prepusŭ, oare botedzaţi sămtŭ au *ba*..."

Pravila Moldov. 1646, f. 87: „stă pre sama gĭudeţului să gĭudece acel lucru şi acĭa vină de carĭa să téme muĭarĭa, poate să fie de chizeşie au *ba* ..."

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 27 b: „au putĭa-viĭ ačasta tăgăduì? saŭ putĭa-viĭ că ačasta nu ĭaste aşĭa să dzici *ba*? ...", unde în contextul grecesc luĭ *ba* îĭ corespunde „*ὄχι*".

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 140: „Şi cum cu singură numaĭ tăcérĭa spre robie şi suppunere véčnică ne vom lăsa? *Ba*, fraţilor, odată cu capul lucrul acesta neizbândit să nu lăsăm..." .

Costachi Negruzzi, Sobieski şi Româniĭ:

„— Incă o dată vĕ întreb, vĕ închinaţĭ orĭ *ba*?

„— *Ba*..."

Alexandri, Boierĭ şi cĭocoĭ, act. III, sc. I: „Mojicul nu póte să ḑică *ba*, când poruncesce guvernul..."

Basmul „Porcul fermecat" (Ispirescu, Legende p. 50): „de unde o să scie tata, daca noĭ am intrat aŭ *ba*..."

In basmurĭ, când e vorba de ceva peste mĕsură frumos, fie om, fie femee, fie lucru, este stereotipă locuţiunea: „La sóre te poţĭ uĭta, dar la dînsul saŭ la dînsa *ba*".

Balada „Cucul şi turturica":

Pentru dumnéta
Eŭ n'aş ḑice *ba*,
Dar ḑic şi ḑic *ba*
Pentru maĭcă-ta...

Doĭnă din Banat:

Strigă mórtea la feréstră:
Spoveditu-te-aĭ, nevóstă ?
— Ce-aĭ tu, mórte, a 'ntreba
Spoveditu-m'am orĭ *ba*?...

(S. Lĭuba, c. Maĭdan).

Doĭnă din Ardél:

Pîn' eram la maĭca fată,
Câţĭ voĭnicĭ mĕ întâlnĭaŭ,
Imĭ zîmbĭaŭ şi mĕ 'ntrebaŭ:
Maĭ sugĭ tu ţiţă orĭ *ba?*
Dómne, albă ţi-ĭ faţa!
De când m'am înstrăinat,
Câţĭ voinicĭ mĕ întâlnesc,
Cu toţiĭ mĕ jeluesc,
Cătră min' aşa grăesc:
Carĭ tu petre, ḑeŭ orĭ *ba?*
Dómne, négră ţi-ĭ faţa!...

(J. B. Trans. 177).

II°. *Ba* ca o restricţiune, prin care ce-va se mărginesce într'o sferă determinată.

Gavril Protul, Viaţa luĭ Nifon, 1652, ed. Erbicénu, p. 58: „boĭariĭ nu se putĭa voĭ pre cine vor pune domnŭ, că uniĭ zicĭa să fie cesta, ĭar alţiĭ *ba* c e l a, şi era gălčavă..."

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XIX, 2:

... abateţi-vă la casa slugiĭ voastre şi odihniţŭ şi spălaţŭ picoarele voastre, şi mânecândŭ veţŭ mér-	... declinate in domum pueri vestri, et divertite, et lavamini pedes vestros, et mane surgentes

ge la calé voastră; şi ziseră: *ba* în uliţă vomŭ odihni...	abibitis in viam vestram. Et dixerunt: Nequaquam, sed in platea divertemus...

în contextul grec: *οὐχὶ*.

A. Odobescu, Scrierĭ I, 162:

„—Dar ce, măre, să maĭ fie şi asta? strigaŭ uniĭ din drumeţĭ, ne'ncercaţĭ la sama cailor. Or că strechĭa a dat într'înşiĭ?

„—*Ba* aşa's bahmeţiĭ dela noĭ; —rĕspunse cu mândriă un bătrân lipcan tătar din Bugĭac..."

Laurian-Massim: „Ast om nu pré vede. *Ba* e orb cum se cade. — Furiĭ te pradă. *Ba* te şi omóră.—Nu'ţĭ respunde datoria. *Ba* te şi bate..."

Acelaşĭ sens are repetatul *ba*: „*ba* aşa, *ba* altfel", fórte obicĭnuit în graĭul poporan şi prin care lucrul nu se mărginesce într'o singură sferă, ci în maĭ multe sfere posibile, tóte însă determinate.

I. Crêngă, Scrierile I p. 109: „aveaĭ muştereĭ de nu eraĭ bucuros: *ba* să'ĭ ducĭ la Pétră, *ba* la Fălticenĭ, *ba* pe la ĭarmaróce, *ba* la mănăstirea Némţuluĭ, *ba* la Secu, *ba* la Rîşca, *ba* în tóte părţile pe la hramurĭ..."

Ibid. p. 139: „slujind cu credinţă *ba* la unul, *ba* la altul, pînă la vrîsta de treĭ-ḑecĭ şi maĭ bine de anĭ..."

Jipescu, Opincaru, p. 115: „pĕ dracu l'aŭ zărit ómeni ca o nălucă, *ba* ca o mogânḑéţă, *ba* că era cu córne, *ba* că şedea în casă pustiĭe cu spahiile, cu muma păduri, cu joĭmăriţa..."

Th. Speranţia, „Iţic gândesce":

> *Ba* că'ĭ trécă, *ba* că'ĭ mérgă,
> *Ba* că'ĭ asta, *ba* cutare,
> *Ba* chiar Iţic o să fie
> Un bancher, un lucru mare...

Basmul „Aleodor împĕrat" (Ispirescu, Legende p. 43): „Aleodor voi să se codéscă óre-cum, *ba* că trebile împĕrăţieĭ nu'l ĭértă să facă o călătorie aşa de lungă, *ba* că n'are călăuz, *ba* că una, *ba* că alta..."

Basmul „Inşiră-te mărgăritar" (ibid. p. 64):

„— Iată, stăpână, ce făcuşĭ d-ta!

„— Cum se póte una ca asta? ĭĭ respunse dómna.

„Şi pângara de cĭóră începù a se cĭorovoi cu dómna sa: *ba* c'o fi, *ba* că n'o fi..."

III⁰. *Ba* servind a maĭ întări o negaţiune: *ba* nu, *ba* nicĭ—, *ba* *ba*...

Costachi Negruzzi, „Gelosia":

> Sciĭ pentru ce? — *Ba* nu. — Ah! trebuĭ să ţĭ-o spun,
> Destul e de când chin în sufletu'mĭ adun!...

Acelaşĭ, „Cărlaniĭ", sc. 4:

„Miron: Ha! am înţeles. Îţĭ temĭ nevasta?

„Terinte: Eŭ? *Ba* nicĭ gândesc..."

Basmul „Treĭ fraţĭ împĕraţĭ" (Ispirescu, Legende p. 270):

„— Poţĭ tu să citescĭ ce ḑice aicĭ?

„— *Ba* nicĭ bóbă..."

Ţichindél, Fabule 1814, p. 228: „Dară ce se adună cu Hristos? banĭ? *ba*, *ba*, că el nicĭ au adunat, nicĭ au avut banĭ..."

Balada „Cucul şi turturica":

> *Ba*, cucule, *ba*,
> Nu te-oĭu asculta...

A. Pann, Povestea vorbeĭ I, p. 83:

> Şi altul are cap, da,
> Dar ca-al meŭ *ba-ba-ba*!

Basmul „Cĭobănaşul cel isteţ" (Ispirescu, Legende, p. 246): „Maĭ vĕḑuse el caĭ bunĭ, înşelaţĭ şi înfrînaţĭ frumos; maĭ vĕḑuse şi fiĭ tinerĭ de bo-

ierĭ îmbrăcaţĭ cu haĭne scumpe; audise că uniĭ dintr'înşiĭ sînt limbuţĭ, desmerdaţĭ, luătorĭ în rîs şi înfumuraţĭ de nu le ajunge cine-va cu strămurarea la nas; dar ca şi aceştiĭa, *ba, ba, ba !...*"

IV°. *Ba* întărind o afirmaţiune, maĭ cu samă în *ba* încă saŭ *ba* şi saŭ *ba* chĭar „et même, mais encore", şi în *ba* să dicĭ saŭ *ba* că să dicĭ „bien plus" etc. In genere însă, tocmaĭ din causa caracteruluĭ seŭ fundamental restrictiv, *ba* dă afirmaţiuniĭ pe care o însoţesce o nuanţă ironică: *ba* tocmaĭ, *ba* cum nu, etc.

Costachi Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „se deprinde a bé cafea turcéscă şi a fuma dintr'un cĭubuc lung, *ba* încă află multă poeziă în forma şliculuĭ şi a haĭnelor lungĭ..."

Ţichindél, Fabule 1814, p. 339: „pentru acéĭa nu mĕ muncéşte cugetul, *ba* încă din protivă mă bucur..."

Ibid. p. 18: „au văzut strâgoae prefăcându-se în găinĭ şi strigonĭ în pricolicĭ, apoĭ aşa se duc noapté şi mâncă inimile oamenilor celor adormiţĭ, *ba* încă să auzim ce povestéşte şi baba Socolana..."

I. Créngă, Scrierile I p. 4: „nunta se făcu, şi baba îşĭ luâ cămeşa de sócră, *ba* încă netăiată la gură..."

Doĭnă din Ardél:

Când eram la mama fată
Mĕ culcam destul pe vatră,
Pe vatră şi pe cuptorĭu,
Ba şi jos a-uneorĭ...

(J. B., Trans. p. 443).

Cu şi saŭ încă sub-înţeles:

Frundă verde sălcióră,
Trage-o cătană să móră,
Ş'aşa trage de cu milă
Că móre 'n ţéră străină,
Ba móre fără lumină...

(Ibid. p. 320).

„In locuţiunĭ particulare *ba* să dicĭ, *ba* să maĭ dicĭ, cine-va adaoge la cele spuse, afirmând că acestea's şi maĭ pe sus de ce spune. Ex.: Ce om învĕţat! *Ba* să dicĭ, frate.—Reŭ maĭ este domnul! *Ba* că să dicĭ, dĕŭ!" (L. M.). In aceste locuţiunĭ se sub-înţelege: „şi maĭ mult". Tot aşa, cu sensul de „à-fortiori", în doĭna din Ardél:

Eŭ pe dél, mândra pe vale,
Frică mi-ĭ să nu mĕ 'nşale;
Inşela-va pe dracul...
Ba pe badea săracul!

(J. B., Trans. p. 95).

In idiotismul *ba* că chĭar, fórte respândit maĭ ales în Moldova, *ba* dă afirmativuluĭ „chĭar" o accepţiune ironică: „à d'autres!"

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 4: „Miron: Par'că'ĭ numaĭ Vochiţa în tot satul.

„Terinte: Vochiţa, femeea mea! *ba* că chĭar..."

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. I:

„Afrodita: Dumnéluĭ care se culcă o dată cu găinele şi se trezesce o dată cu cucoşiĭ!

„Măndica: *Ba* că chĭar!... Maĭ diniórea s'o trezit şi dumnéluĭ..."

Acelaşĭ, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4:

„Gahiţa: Du-te de vedĭ paveoa cea nouă.

„Damian: *Ba* că chĭar! hodoronc-tronc..."

Cu acelaşĭ sens se aude în Muntenia exclamaţiunea: *ba* ce! scurtată din: *ba* ce se potrivesce.

„Ţĭ-e frică de mine. — *Ba* ce!" (L. M.).

E de asemenea ironic afirmativul *ba* în construcţiune cu subjonctivul:

„De când am tăiat copiluluĭ bine nasul, *ba* să maĭ facă ce maĭ făcea,

de atuncĭ *ba* să maĭ dea pe la mine“. (L. M.).

Aceĭaşĭ accepţiune ironică în legătură cu afirmaţiunea ne întimpină în „*ba* aĭa'ĭ vorbă“.

Basmul „Numaĭ cu vitele se scóte sărăcia“ (Ispirescu, Legende p. 209):

„— Da unde să maĭ mĕ daŭ? respunse Sărăcia.

„— Eşĭ afară, dacă n'aĭ loc, şi te du „în oţelele pusceĭ vr'unuĭ vînător, că „acolo ţi-e locul.

„— *Ba* aĭa'ĭ vorbă! maĭ pune'ţĭ pofta în cuĭu!...“

De asemenea afirmaţiunea „*ba* ḑeŭ“ e numaĭ pe jumĕtate seriósă, une-orĭ de tot glumétă, maĭ ales când se pune în formă interogativă.

Doĭnă din Ardél:

Cât de mare'ĭ pămîntul,
Ce'ĭ maĭ reŭ ca urîtul?
Ba ḑĕŭ, maĭ rea'ĭ dragostea,
Care uscă pajiştea...

(J. B., Trans. p. 9).

Alta:

Suflă vîntu 'n paiė ude,
Eŭ strig, mândra nu m'aude.
— *Ba* ḑeŭ, bade, aud bine,
Dar nu pot veni la tine!

(Ibid. 56).

Alta:

Frunḑă verde ş'un bănuţ,
Nu stă lumea 'ntr'un drăguţ...
— *Ba* stă, ḑeŭ, dacă 'ĭ mândruţ!
Frunḑă verde ş'o frăguţă,
Nu stă lumea 'ntr'o drăguţă...
— *Ba* stă, ḑeŭ, dacă 'ĭ mândruţă!

(Ibid. 405).

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ şi nouĭ p. 111:

„—Heĭ! dacă e aşa, lasă-mĕ pe mine; o să te fac să mănâncĭ un miel fript hoţesce.

„—*Ba* ḑĕŭ! şi ce fel frig hoţiĭ mieiĭ!...“

Alexandri, „Iorgu dela Sadagura“, act. I sc. I:

„Damian: Nu veḑĭ că cucóna Gahiţa 'ĭ damă de moda nouă, care cu cât îmbătrânesce, se socóte maĭ tînĕră?... Ce dracu 'ĭ vorbescĭ tot de lécurĭ?

„Gângu: *Ba* ḑeŭ?... Iaca dracul!...“

In Bucovina, póte întru cât-va şi pe aĭurĭ, sînt familiarĭ idiotismiĭ:

ca maĭ *ba* „pas du tout„;
nicĭ maĭ *ba* „impossible!“;
ba cam da „tout de même“.

Basmul „Hargatul năsdrăvan“(Sbiera, Poveştĭ p. 243): „Preutul sări îndatamare şi unde nu mi'l înhaţă pe lupul de moraĭu cu un par de pe cuptoriu, şi mi'l frécă aşa de tare încât abĭa aŭ scăpat numaĭ cu un pic de suflet din mânile morţilor, şi de-acù înainte ca maĭ *ba* să se ĭubéscă el cu cumătră-sa...“

Basmul „Sfînta Vinere“ (ibid. p. 309): „După acésta bĭéta fată nicĭ maĭ *ba* să zoléscă ea spre ḑiua de Vinerĭ...“

Basmul „Ceĭ treĭ tâlharĭ“ (ibid. p. 269): „Óspeţiĭ luĭ Petrea se cam pricepură ce făcu el, şi de aceĭa ḑise unul din eĭ către celalalt:

„— Nicĭ maĭ *ba!*

„— *Ba* cam da! Tot om păpa-o...“

La Macedo-românĭ *ba* se întrebuinţéză, deşi mult maĭ rar decât la Daco-românĭ (Dr. Obedenaru, Texte p. 133); cuvîntul însă, orĭ-cum ar fi, nu e de loc romanic, şi n'are a face nicĭ cu italianul oi bo, nicĭ cu francesul pas, cu carĭ îl alătură deja Lexiconul Budan; tot aşa n'are a face cu latinul vah şi cu francesul bah, de unde îl trag Laurian şi Massim. El este din punct în punct slavicul *ba*, conjuncţiune şi adverb, cunoscut Rutenilor, Bohemilor şi Polonilor (Cihac, II, 3). La Polonĭ şi la Bohemĭ, maĭ cu deosebire, el funcţionéză întocmaĭ ca la

noĭ. Iată câte-va exemple polone după Linde: b a bez małanie prawdą = *ba* puţin lipsesce ca să fie adevĕrat; b a łatwo to mówić, ale trudno czynić = *ba* e ușor s'o spuĭ, dar e greŭ s'o facĭ; nie wie, b a i wiedzieć nie chce = nu scie, *ba* nicĭ nu vrea să scie; nowy smutek, b a nie nowy = întristare nouă, *ba* nu nouă; b a toć się nie godzi = *ba* asta nu se cuvine; b a prawie! = *ba* ţĭ-aĭ găsit! Exemplele boheme se pot vedé la Jungmann, care compară pe slavicul b a cu latinul v a h, cu grecu *βᾶ* și cu sanscritul b a, tóte pré depărtate prin sens: așa sanscritul b ā, maĭ corect v ā, nu însemnéză alt ce-va decât „saŭ".

Pe lîngă simplul b a, Poloniĭ maĭ aŭ pe compusul b a i: „b a i bardzo!" „b a i prawie!" întrebuinţat ironic cu sensul de „ce spuĭ!" saŭ „ce are a face!" Acest b a i a trecut și el la Românĭ, în specie la Moldovenĭ, devenind negativul b ă ĭ u, dissilabic, care funcţionéză ca un fel de verb cu înţeles de „nu pot" saŭ „nu vreŭ".

Basmul din Bucovina „Délul roșu" (Sbiera, Poveștĭ p. 201):

„— Haĭ, întră de grabă în lăuntru! ĭĭ ḑise dracul.

„— B a ĭ u! n u v r e ŭ, ca să nu mĕ vadă..."

Basmul tot de acolo „Cucoșelul și mîţa" (ibid. p. 295): „Dar baba n'aŭ vrut, ci ĭ-aŭ ḑis b a ĭ u!"

Costachi Negruzzi, Cârlaniĭ, sc. 12:

„Lionescu: Ia stăĭ puţinel, dragă Vochiţo!

„Vochiţa: „B a ĭ u, b a ĭ u, nu se póte..."

Acest b a ĭ u se aude pe a-locurĭ și la Muntenĭ sub forma b a ĭ e ŭ, pe care Dr. Polysu a luat'o drept composiţiune din *ba* și e ŭ: „*ba* eŭ = ich nicht".

v. *Nu.* — *A-ba!* — *Abo!* — *Ama!*

²·**Ba.** — v. *Bale.*

Bàba-Cója, n. pr. f. artic.; t. de Mythol. popul.: ogresse qui tue les enfants non baptisés.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ, p. 33: „Româniĭ din unele părţĭ ale Transilvanieĭ încă cred că există un spirit necurat și reutăcĭos, care omóră pe copiiĭ ceĭ nebotezaţĭ și care se numesce *Baba-Cója*. *Baba-Cója*, care corespunde fiinţeĭ mitologice germane F r a u B r e c h t a m i t d e m K l u m p f u s s și care e regina tuturor spiritelor celor necurate și rele, are, după credinţa Românilor transilvănenĭ, un picĭor de fer, unghiĭ de aramă la degetele mânilor și un nas lung de sticlă. Ea omóră pe copiiĭ nebotezaţĭ, ĭar sufletele lor le închide în tufișe de soc, unde petrec apoĭ pînă ce le putreḑesce corpul. Din causa acésta apoĭ Româniĭ nicĭ când nu strică saŭ sapă bucuros soc" (cfr. Wlislocki, Siebenbürg. Rumänen p. 8)..."

Asemĕnările *Babeĭ-Cója* cu „Frau Brechta" a Germanilor, ca și cu a nóstră A v e s t i ţ ă (v. ad voc.), ca și cu ebraicul „Lilith" și cu alte miturĭ analóge, n'o împedecă de a avé o origine cu totul deosebită. Ea este o creaţiune specifică serbo-românéscă din epoca conlocuiriĭ Serbilor și Românilor în Pannonia.

Cea maĭ teribilă b a b ă în mitologia serbă este K u g a, la deminutiv K u ž i ţ a, adjectival k u ž n a. Ea personifică în genere pe „cĭuma", „pestis", dar o locuţiune proverbială dovedesce că are o misiune specială de a omorî pe copiĭ; și anume, când cine-va câștigă ceva hoţesce, se ḑice: „kupi kao Kuga dĭetzu", adecă: „a cumperat'o ca K u g a pe copil" (Karadžić). Dintre toţĭ Slaviĭ, pe K u g a n'o aŭ decât Serbiĭ cu veciniĭ lor Sloveniĭ, adecă ramura cea

pannonică a Slavilor. Matzenauer (Cizí slova p. 393) îĭ găsesce paralelurĭ numaĭ la Germanĭ, la carĭ în diferite dialecte vechĭ, în Bavaria, în Helveţia, pe Rin, k o g e însemnéză stîrv „cadaver" şi epidemiă „contagio". Serbiĭ din regiunea Bavarieĭ fiind pogorîţĭ în secolul VII în Pannonia, unde s'aŭ întâlnit cu crénga cea maĭ occidentală a Românilor — veḑĭ studiul introductiv la volumul de faţă —, se explică de ce *Baba-Cója*=serbul K u g a, K u ž i ţ a, k u ž n a = germ. k o g e n'a străbătut dincóce de Carpaţĭ la ramura cea orientală a Românilor. Dela Germanĭ cuvîntul a trecut la Serbĭ, dela Serbĭ la Românĭ, apoĭ la Serbĭ şi la Românĭ el s'a ramificat în doĕ tipurĭ mitice deosebite, dar strîns înrudite.

v. *Babă.* — *Soc.*

Babàc s. **babàcă,** s. m.; t. famil.: père, papa. Sinonim cu t a t ă. Se aude numaĭ în Moldova printre orăşenĭ. Deşi Italieniĭ aŭ pe b a b b o „tată", totuşĭ moldovenescul *babac* saŭ *babacă* vine d'a-dreptul din turcul b a b à „père", cu acelaşĭ sufix desmierdător ca şi 'n „duducă" din turcul „dudu", ambele din epoca Fanarioţilor.

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Cunosc pre *babaca* d-sale..."

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 7: „Dumnéluĭ îĭ slugerĭul Gângu, un prieten vechĭu a *babacă*-teŭ..."

In Moldova se aude şi forma b a b a e cu deminutivul b ă b ă i ţ ă, analógă cu d u d u e şi d u d u i ţ ă; de asemenea b ă b ă c u ţ ă ca şi d u d u c u ţ ă.

v. *Babalîc.* — *Băbăiţă.* — [1]*Turc.*

Bàba-Dochìa. — v. *Babele.*

Babàe. — v. *Babac.* — *Băbăiţă.*

Babalîc (pl. *babalîcĭ*), s. m.; 1⁰ t. famil.: homme âgé et vieillot; 2⁰ poutre qui soutient un moulin. In primul sens e sinonim cu m o ş n é g, g h ĭ u j, v î j, un om nu numaĭ bătrân, dar care e şi bătrânicĭos, de unde se póte ḑice în glumă *babalîc* şi la un tînĕr. Cuvîntul nu e vechĭu la Românĭ. venind din turcul b â b â l î q „homme âgé", dar totuşĭ s'a rĕspândit în graiŭ şi s'a înrădĕcinat tot-o-dată la ţéră prin sensul metaforic de o parte esenţială a uneĭ morĭ.

1⁰. *Babalîc* „homme âgé".

„*Babalîc* se ḑice la un bătrân saŭ şi tînĕr cu apucăturĭ bătrânescĭ. Ce maĭ face *babalîcul* cela de moş Ion? Pe Ion nu'l veḑĭ nicĭ o dată eşind cu flăcăiĭ de sama luĭ; îĭ un adevĕrat *babalîc* de o sută de anĭ..." (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Óncea).

2⁰. *Babalîc* „poutre de moulin".

In Tecucĭu, în Tutova, în Covurluĭu, pe lîngă *babalîc* se maĭ aude şi forma *babaluc*.

„*Babalîc* e un picĭor pe care stă móra" (C. Cĭurén, Vasluĭu, c. Zăpodenĭ).

„*Babalîc*, un lemn fórte gros, ce se bate în pămînt şi se aşéḑă pe dînsul móra de vînt, care are la centrul seŭ de desupt un lemn tare aşeḑat vertical spre a întra în o bortă făcută în *babalîc* ce-va maĭ lărguţă de cât lemnul ce întră în ea, ast-fel ca să pótă întórce stăpânul móra după vînt. *Babalîcul* supórtă tótă greutatea moriĭ. Cu multă trudă se drege o móră când i se strică *babalîcul*...." (E. Mironescu, Covurluĭu).

„Deosebitele părţĭ ale moriĭ poporul le numesce ast-fel: *babalâc*, la mijlocul *babalâculuĭ* douĕ c o p c h i l i ţ e care ţine masa în capul *babalâculuĭ*..." (D. Arghirescu, Covurluiŭ, c. Moscu).

Numele de „copiliţă" saŭ „copiliţe"

ce se dă une-orĭ lemnuluĭ saŭ lemnelor d'asupra *babalîculuĭ* ne explică metafora de m o ş n é g dată aceleĭ părţĭ care susţine móra întrégă: în ochiĭ poporuluĭ *babalîcul* este într'o móră ca un fel de patriarc cu familia luĭ.

Cum însă un cuvînt curat turcesc a putut să străbată în nomenclatura cea morăréscă, care la Românĭ e cu mult maĭ veche decât înriurirea otomană? S'a furişat printr'un q u i - p r o - q u o. In loc de *babalîc* se ḑicea înainte b a b ă, şi 'n multe locurĭ se maĭ ḑice şi pină astă-ḑĭ: „b a b ă, o grindă saŭ tălpóe ce întră în construcţiunea uneĭ morĭ" (Costinescu). Vechĭul termen b a b ă se potrivĭa şi maĭ bine cu c o p i l i ţ a pe care o ţine în braţe. Prefăcênd pe b a b a în *babalîc*, poporul nu sciea că înlocuesce o vorbă slavică printr'una turcéscă, ci voĭà numaĭ să masculiniseze termenul cel vechĭu, credênd că genul bărbătesc corespunde maĭ bine cu tăria ce se cere dela picĭorul moriĭ.

v. *Babă.—Băbăluc.— Copiliţă.—Móră.*

Babàn.—v. *Băban.*

Babànă (pl. *babane*), s. f.; t. pastor.: vieille brebis, brebis stérile. Cuvînt ciobănesc fórte întrebuinţat în Moldova şi 'n locul căruĭa în Muntenia se obicĭnuesce maĭ mult b o t ó ş ă. E format din b a b ă prin sufixul augmentativ - a n (v. *-an*), ca şi cum s'ar ḑice: „babă mare" saŭ „babă de tot".

„*Babane* se numesc oile atuncĭ când sînt ştirbe" (N. Petricénu, Iaşĭ, c. Popescĭ).

„Óia când e bătrână se ḑice *babană* saŭ h â ş t i ó g ă" (Mironescu, Némţ, c. Taslăŭ).

„Hârştiógă se numesce óia bătrână, căriĭa ĭĭ maĭ ḑice şi *babană*, care n'are dinţĭ şi nu maĭ póte produce mieĭ..." (D. Albotênu, Covurluiŭ, c. Mastacanĭ).

v. *Babă.—Botóşă.—Hîrştiógă.—Óiă.*

Babà-Novàc, n. pr. m.; 1° héros légendaire de l'épopée populaire roumaine, serbe et bulgare; 2° personnage historique, général roumain sous Michel le Brave. Baladele poporane române aŭ amestecat la un loc, ca şi când ar fi o singură individualitaţe, pe haĭducul *Baba-Novac* şi pe generalul *Baba-Novac*, între carĭ, în adevĕr, este nu numaĭ identitatea de numĭ, dar şi alte puncturĭ de asemĕnare: amîndoĭ Serbĭ, amîndoĭ duşmanì aĭ păgânilor; dar unul personagĭu curat legendar, care în orĭ-ce cas va fi trăit cu mult înainte de anul 1500, ĭar cel-alalt un personagĭu de tot istoric, braţul drept al luĭ Mihaiŭ cel Vitéz în luptele contra Turcilor, contra Polonilor şi contra Ungurilor, prins şi ars de viŭ de către aceştĭ din urmă la 1601.

Balada „Novac şi corbul":

> Fost'a, cică, un Novac
> Un Novac, *Baba-Novac*,
> Un vitéz d'aĭ luĭ M i h a ĭ u
> Ce sărĭa pe şépte caĭ
> De striga C r a ĭ o v a vaĭ!
> El un fecioraş avea
> Şi tot ast-fel ĭĭ ḑicea:
> Fecioraş Gruiuţul meŭ,
> Ascultă de ce'ţĭ ḑic eŭ!...

Lăsâm la o parte pe *Baba-Novac* cel istoric, despre care se póte citi maĭ ales la contimporanul seŭ Spontoni (Historia della Transilvania, Venezia, 1638), şi ne vom opri o clipă asupra luĭ *Baba-Novac* celuĭ legendar, care numaĭ el aparţine pe deplin literatureĭ poporane la Românĭ şi la Serbĭ, pînă la un punct şi la Bulgarĭ (Miladinovtzi, Bâlgarski narodni piesni, p. 209—11), tot-d'a-una în însoţire cu fiĭul seŭ Grue. Nicĭ o

baladă românéscă despre *Baba-Novac* nu este o traducere şi nicĭ măcar o imitaţiune a vre-uneĭ balade slavice trans-danubiane, deşi aceleaşĭ sînt caracterele celor doĭ eroĭ şi motivele epice, adecă un fond comun pe care Serbiĭ, Româniĭ şi Bulgariĭ l'aŭ utilisat pe treĭ căĭ neatârnate una de alta. Să luâm, bună-óră, următorul fragment din balada română:

In munţiĭ Catrinuluĭ,
In pădurea Pinuluĭ
Odihnĭa *Baba-Novac*
La umbra unuĭ copac,
Şi prin vis el tot vedea
Pe feciorul seŭ Gruĭa.
Iat'un corb că se ivĭa
Şi pe créngă se punea
Chĭar d'asupra capuluĭ,
Capuluĭ Novacului.
Corbuleţul uşurel
Avea'n ciocu-ĭ un inel,
Care jos cădea din el
Chĭar în barba luĭ Novac,
Luĭ Novac *Baba-Novac*.
Adormitul se trezĭa,
Şi inelul cât vedea,
Scotea haĭne novăcescĭ
De punea călugărescĭ,
Scotea cuca de Novac
Şi punea un comanac...

şi apoĭ purcedea la scăparea luĭ Grue. Să alăturâm acuma şi un cântec bulgăresc din Macedonia, în care motivul şi caracterul sînt aceleaşĭ, dar cu totul alt-fel este modul utilisăriĭ: „Infloresce de timpuriŭ flórea trandafiruluĭ! Sub trandafir se aşterne un covor, pe covor este pusă o perină albă, pe perina albă şéde m o ş N o v a c, bea şi mănâncă, mielul rumen e fript, vinul galben e turnat. Iată însă că sosesc treĭ porumbeĭ, se lasă din sborul lor pe trandafir, cade jos flórea trandafiruluĭ, iar eĭ vorbesc aşa: Ascultă, ascultă m o ş N o v a c e! Tu bine mănâncĭ şi bine beĭ, mielul rumĕn e fript, vinul galben e turnat, pe când piere scumpul teŭ fiŭ, scumpul teŭ fiŭ de 'mpreună cu cea de 'ntâiŭ a luĭ ĭubită, de 'mpreună cu băieţelul lor..." (Verković, Pesme Makedonski Bugara, t. I p. 205). Caracterul luĭ *Baba-Novac*—căcĭ fie-care eroŭ din epopeea poporană presintă o figură tipică a-parte—se zugrăvesce cu o deosebită plasticitate în următórea baladă serbă: „Novac şi Radivoe béŭ vin la rĕcóre lîngă fluviul Bosna la cnezul Bogoslav, iar după ce bĕuseră în voe, étă că acesta începe a grăi aşa: Spune'mĭ drept, fărtate m o ş N o v a c e, spune'mĭ pe faţă, de ce óre te-aĭ apucat tu, frate, tocmaĭ la bătrâneţe, când nu se maĭ cade, a'ţĭ frânge gâtul, a rĕtăci pe délurĭ, a duce traĭul mişelesc de hoţ? Bătrânul Novac îĭ rĕspunde: ascultă-mĕ, fărtate cneje Bogoslave, să'ţĭ povestesc cu dreptate cruda mea nevoe, de vreme ce mĕ'ntrebĭ. Precum scĭĭ şi'ţĭ aducĭ aminte, când Irena zidĭa oraşul Semendria, atuncĭ m'a pus şi pe mine la muncă de ĭ-am argăţit treĭ anĭ, cărând lemne şi petre tot cu căruţa mea şi tot cu boiĭ meĭ, ĭar la sfîrşitul acelor treĭ anĭ nu aveam nicĭ un ban în pungă, măcar ca să'mĭ pocĭu cumpĕra nesce opincĭ. Acésta n'ar fi fost nemica, dar maĭ este ce-va, frate. După ce isprăvise cetatea, ea începu a maĭ zidi şi turnurĭ, cu porţĭ şi cu ferestre tot aurite, aruncând bir asupra ómenilor câte treĭ litre de aur de fie-care casă, ceea-ce face, frate, câte treĭ sute de galbenĭ! Cine avea banĭ, îĭ da; cine da, rĕmânea; numaĭ eŭ, sărmanul, neavênd ce să'ĭ daŭ, mi-am luat tărnăcopul cu care argăţisem, şi luând tărnăcopul mĕ duseĭ în haĭducĭă, căcĭ nu maĭ era chip a maĭ rĕmâné în ţéra afurisiteĭ Irene. Şi fugiĭ spre Drinul cel rece, apoĭ spre Bosna cea petrósă, şi când mĕ apropiaĭ de muntele Romania, iată că întâlniĭ acolo în

cale nuntaşĭ Turcĭ, ducênd o fată Turcóĭcă. Toţĭ nuntaşiĭ trecură în linisce, numaĭ Turculeţul mire, care călăria pe un mare cal cam murg, nevrênd să mĕ lase în pace, scóse un biciŭ întreit, ferecat la treĭ capete, şi mĕ lovi peste spate. De treĭ orĭ ĭ-am spus chiar ca la un frate: mĕ rog ţie, Turculeţule mire, să aĭbĭ noroc şi vitejiă, bucuriă şi fericire, dar plécă înainte, caută-ţĭ de drum, căcĭ dóră mĕ veḑĭ bine că sînt om sărac. Turculeţul însă nu vru să mĕ ascuite, ci mĕ bătea din ce în ce maĭ tare, pînă ce a început să mĕ cam dóră, şi atuncĭ furia mĕ cuprinse, apucaĭ târnăcopul de pe umĕr, loviĭ pe Turculeţul ce mi se gurguţa călare, şi'l potriviĭ atât de bine, încât căḑu jos la pămînt. Apoĭ mĕ repeḑiĭ la dînsul, îl maĭ loviĭ de vr'o douĕ-treĭ orĭ pînă ce'l despărţiĭ de suflet, băgaĭ mânile în buzunarele sale, scoseĭ treĭ pungĭ pline, le aşeḑaĭ la mine în sîn, îĭ descinseĭ sabia dela brâŭ, luĭ ĭ-o descinseĭ şi mie mĭ-o încinseĭ, îĭ puseĭ la cap târnăcopul meŭ, ca să aĭbă Turciĭ cu ce să'l îngrópe, încălecaĭ pe murgul seŭ, şi plecaĭ drept spre muntele Romania; ĭar nuntaşiĭ Turcĭ se uĭtaŭ la mine şi nu voĭaŭ să mĕ iea la gónă, orĭ că nu voĭaŭ, orĭ că nu cuteḑaŭ. De atuncĭ, frate, sînt étă patru-ḑecĭ de anĭ de când petrec pe muntele Romania maĭ bine decum petreceam a-casă; staŭ aicĭ de pândesc calea din dél în vale, aştept pe tineriĭ Turcĭ ce vin dela Saraievo, le răpesc argint şi aur, catifea şi mândrul postav, cu care mĕ îmbrac apoĭ pe mine şi pe tovarăşiĭ meĭ; sciŭ când să atac, sciŭ când să fug, sciŭ când să mĕ bat, şi nu mĕ tem de nimenĭ, afară numaĭ de Dumneḑeŭ!..." (Karadžić, Spske narodne pjesme, ed. 1846, III p. 1—4.)

La Românĭ, ca şi la Serbĭ şi la Bulgarĭ, *Baba-Novac* este un tip de h a ĭ d u c - p a t r i a r c, un haĭduc p a t e r - f a m i l i a s:

La grădina cu cerdac
Luĭ H a g i - *Baba-Novac*
Care pórtă comanac,
Lungă mésă e întinsă
Şi de óspeţĭ mulţĭ cuprinsă.
Dar la mésă cine şede?
Pe 'mprejur cine se vede?
Şede bătrânul Novac
Ce trăesce-acum d'un véc,
Cu cincĭ-ḑecĭ de finişorĭ,
Tinereĭ mândri bujorĭ,
Şi cincĭ-ḑecĭ de finişóre,
Tinerele garofióre.
Toţĭ cu bine petrecea,
Pe Novac îl fericĭa...

Vechĭu de ḑile, dar de o putere gigantică; lung-rĕbdător, dar gróznic la mâniă; drept, dar rĕsbunător. Un altfel de caracter are fiĭul seŭ, despre care

v.[2.] *Grue.*

O particularitate interesantă este că numele de B a b ă, turcesce „tată", se dă luĭ N o v a c numaĭ la Românĭ, şi nu la toţĭ Româniĭ. In baladele serbe îĭ ţine locul epitetul S t a r i n a, care e sinonim cu B a b ă, de vreme ce însemnéză „bătrân". In baladele bulgare ne întimpină D e b e l - N o v a k, adecă „Novac cel gros". Acésta dovedesce că redacţiunile actuale ale baladelor române despre *Baba-Novac*, şi 'n specie cele publicate de Alexandri, sînt tóte posterióre epoceĭ luĭ Mihaiŭ-Vitézul, căcĭ numaĭ atuncĭ s'a putut face o fusiune între legendarul haĭduc şi între *Baba-Novac* cel istoric. Pînă la acea epocă trebuĭa să fi fost în epopeea nóstră cea poporană numaĭ N o v a c fără B a b ă. S'ar puté bănui că pe B a b ă l'a adaos dela sine Alexandri, dacă n'am găsi acest epitet şi în excelenta colecţiune bucovinénă a luĭ S. F. Marian (t. I p. 142):

La grădină, la cerdac
Luĭ H a g i *Baba-Novac*...

Fără B a b à totuşĭ sînt varianturile de peste Carpaţĭ, cele maĭ multe din Banat, ceea ce lesne se explică prin vecinătate cu Serbiĭ. Dr. At. Marienescu a cules peste 30 de balade cu N o v a c, în carĭ tóte lipsesce B a b à. Una se începe aşa:

Plecat'a Dómne! plecat
Un fecior de împĕrat
Şi de viţă de vitéz,
Cel N o v a c ca porcăraş
In cel codru 'ntunecat
Şi de nime neumblat,
Porciĭ dinapoĭ mînând,
Codru 'ntreg cutrierând.
N'a umblat o ḑi saŭ doĕ
Ci-a umblat el, ḑĕŭ, şi nouĕ
Ḑile mândre tot de véră,
Şi a noua ḑi 'n de-séră
Cel N o v a c mult s'a mirat
Că în codri el a dat
De un lac cu lapte dulce,
Ce tot cresce şi nu curge,
Unde şoĭmiĭ se adapă,
Unde ḑînele se scaldă
In tot anul de treĭ orĭ
Când aŭ ele sĕrbătorĭ!...
(Col. l. Tr. 1882 p. 354).

Chĭar în unele varianturĭ din Ţéra-Românéscă ne întimpină numaĭ N o v a c, bună-óră în acele din Brăila:

In vremile de de-mult
N'aŭ fost puşcă nicĭ săbiĭ
Pe N o v a c a'l prăpădi.
Sŭs la munte, la cerdac,
La cerdacul luĭ N o v a c,
La mésă de os de pesce
Bea N o v a c şi libovesce,
Numaĭ Gruia 'ĭ supĕrat,
Nebĕut şi nemâncat...
(Şeḑĕtórea 1892 p. 107).

In Oltenia, de asemenea, se conservă în graĭu simplul n o v a c cu înţeles de „uriaş", un înţeles pe care cuvîntul nu'l are în limbile slavice, unde el însemnéză „tînĕr", „νεανίας", tocmaĭ antitesă cu B a b à şi cu serbul S t a r i n a. In districtul Romanaţĭ circuléză pînă astăḑĭ legende despre un gigant numit N o v a c, care cu un plug avênd înjugaţĭ doĭ bivolĭ albĭ a tras o brazdă chĭar prin Olt, „maĭ adăugênd că Oltul face şi acum valurĭ pe unde a trecut acéstă brazdă" (A. Odobescu, Scrierĭ, II p. 420).

v. *Brasdă.—Novac.*

Babàr (pl. *babarĭ*), s. m.; t. famil.: homme marié, pris en ridicule. Format din b a b ă cu sufixul -a r. La Cihac (II, 4): „*băbar*, homme efféminé" este greşit ca formă şi ca sens, căcĭ primul *a* nu trece în *ă* şi cuvîntul nu însemnéză „efféminé", ceea ce se ḑice românesce m u ĭ e r c e, m u ĭ e r o t c ă, a f e m e ĭ a t (v. *Afemeĭat*).

A. Pann, Povestea vorbeĭ II p. 145: „Că aşa ḑic şi astăḑĭ la însuraţĭ: Eştĭ în catastihul nostru, te-am scris în rîndul *babarilor*..."

v. *Babă.—-ar.*

Babàş, s. m.; restes de la cire fondue. Ceea ce rĕmâne în fagur după ce s'a scos din el céra. Termenul cel maĭ obicĭnuit în popor este v o ş t i n ă saŭ b o ş t i n ă saŭ h o ş t i n ă, pe lîngă care circuléză ca sinonimĭ j i n t i ţ ă şi b a b a ş. „Productul albinelor: miere, j i n ţ i ţ a saŭ *babaş* şi céră" (I. Chirică, Tutova, c. Cârjăónĭ).

D. Şăĭnénu (Dict. germ. 30, 33) dă acestuĭ cuvînt două forme: *babàş* şi b à l b a ş şi'l trage din turcul b a l „miel" (cfr. Cihac, II, 546); tot d-sa (El. turc. p. 12) definesce însă pe b à l b a ş prin „un fel de bĕutură saŭ mâncare cu mĭere", ceea ce nu e de loc *babàş*, în care nicĭ o urmă de miere nu se pomenesce. Sînt două cuvinte cu totul deosebite. *Babaşul* fiind o

storsură, o remăşiţă, un ce aşa ḑicênd fără putere, Românul ĭ-a format un nume metaforic din b a b ă prin sufixul deminutival -a ş. Sînt nesce formaţiunĭ poporane curat românescĭ, pentru carĭ e de prisos a căuta cu orĭ-ce preţ o derivaţiune străină, cu atât maĭ vîrtos că în terminologia nóstră apicolă, destul de bogată, elementele turcescĭ lipsesc cu desăvîrşire.

v. *Albină.* — *Babă.* — *Boştină.* — *Jinţiţă*...

Babatiă. — v. *Băbătiă.*

Babàuă, s. f.; t. enfantin: nom fantastique pour épouvanter les enfants.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 342: „Când devin copiiĭ pré obraznicĭ, când prind a fi neascultătorĭ, atuncĭ îĭ ameninţă cu *Babaua,* spaĭma copiilor...“

Asemenea reduplicărĭ silabice, avênd un sens familiar aprópe acelaşĭ, se pot nasce pe căĭ neatârnate la popórele cele maĭ eterogene (v. *Babă*). In casul de faţă însă, între Românĭ şi între Italienĭ ne întimpină o identitate perfectă de fond şi de formă, pe care n'o găsim pe aĭurĭ. Mumele din Sicilia speriă pe copiiĭ lor întocmaĭ ca Româncele: „b a b b a u, nome vano per far paura a' bambini“ (Traina); tot aşa în Veneţia: „far b a b a o, certo scherzo per far paura ai fanciulli, coprendosi il viso“ (Boerio); tot aşa în dialectul sard: „b a b a o, paura, terrore, voce colla quale s'impauriscono i ragazzi“ (Spano); tot aşa în maĭ multe dialecte italiene secundare. Noĭ nu ne sfiim dară a privi acest cuvînt ca o moştenire curat italică.

v. *Copil.*

Bàbă (pl. *babe*), s. f.; 1⁰ grand'mère, vieille femme; 2⁰ femme mariée en général; 3⁰ personnage de certains jeux enfantins; 4⁰ sobriquet pour les hommes faibles et sans énergie; 5⁰ sorcière, sage-femme, guérisseuse; 6⁰ t. de Myth. popul.: vieilles femmes légendaires, malfaisantes et bienfaisantes; 7⁰ t. de Zool.: *a)* espèce de poisson, *b)* épithète de la cloporte; 8⁰ t. de Botan.: *a)* sorte de champignon, *b)* épithète d'une variété de saligot; 9⁰ t. de Construction: poutre, étai, soutien; 10⁰ sorte de gâteau. In diferitele sale sensurĭ şi prin mulţimea derivatelor de tot felul, *babă* este una din vorbele cele maĭ circulătóre în graĭu.

Reduplicarea silabică b a - b a, ca şi alte reduplicărĭ analóge de sonurĭ labiale şi dentale: ma-ma, pa-pa, ta-ta, na-na, da-da etc., alcătuesc în tóte graĭurile omenescĭ, pînă şi în cele maĭ străine unul altuĭa, un fond primordial comun, antropologic, din care s'a format terminologia familiară pentru părinţĭ şi némurĭ. Acest fond primordial comun s'a diferenţiat însă pretutindenea prin treĭ factorĭ: 1⁰ schimbărĭ fonetice şi metatetice, astfel că din „baba“ s'aŭ putut face „abab“, „aba“, „bubu“ etc.; 2⁰ diferita aplicare a aceleĭaşĭ reduplicărĭ, astfel că „baba“ într'un graĭu însemnéză pe mumă, în alt graĭu pe tată, aĭurĭ pe unchĭu etc.; 3⁰ diferita desfăşurare ulterióră a sensurilor la trecerea termenuluĭ din cercul familiar în cercul cuvintelor comune, astfel că „baba“ a putut să ajungă în unele graĭurĭ la sensul de preut, ĭar în altele la acela de copil. Numaĭ la Slavĭ, după tóte dialectele lor, primitivul b a - b a a căpĕtat înţelesul de „grand'mère“ şi apoĭ de „vieille femme“, ĭar dela Slavĭ d'a-dreptul, maĭ ales dela Polonĭ, aŭ împrumutat pe *babă* Româniĭ, fără ca s'o aĭbă Neo-latiniĭ din Occidinte.

Tóte accepţiunile cuvîntuluĭ *babă* în limba nóstră se găsesc de asemenea şi în cea polonă, deşi unele din ele lipsesc altor dialecte slavice.

Cu sensul cel fundamental slavic de „bunică“ *babă* se maĭ aude la Românií din Selagĭu (Tribuna din Sibiŭ, 1890 No. 85); maĭ pretutindenea însă acest sens a despărut, remânênd în locu'ĭ acela de „femee bătrână“. Dispariţiunea s'a început cam în secolul XVII.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 10 b (Sept. 8): „Deci Măriĭa s'au măritat şi au făcut pe Salomi *baba*, ĭară Sovi s'au măritatŭ ş'au făcut pre Elisavetŭ maĭca luĭ Ioanŭ Crăstitelŭ...“, unde la cuvîntul *baba*, autorul temêndu-se că nu va fi înţeles în sensul seŭ de „grand'mère“, adaugă la margine sinonimul: „m o a ş a“.

In sens de „femee bătrână“, care este cel maĭ respândit, *babă* e în antitesă cu m o ş saŭ cu m o ş n é g, o antitesă care ne întimpină la tot pasul în literatura poporană.

I. Créngă, Scrierile I p. 63: „Era o dat' o *babă* şi un m o ş n é g. *Baba* avea o găină şi moşnégul un cucoş; găina *babeĭ* se oŭa de câte două orĭ pe fie-care ḑi, şi *baba* mânca o mulţime de ouĕ, ĭar moşnéguluĭ nu'ĭ da nicĭ unul...“

Proverb din Banat: „M o ş i ĭ sînt bunĭ şi *Babele* rele“ (Marian, Inmormîntarea p. 393).

v. *Babele*.

Strigătură din Bucovina:

Cât e m o ş u l de bătrân
Tot doresce mĕr din sîn;
Cât e *baba* de bătrână
Tot doresce voe bună...

(Marian, Nunta p. 362).

Intre jocurile întrebuinţate la „priveghĭu“ în Bucovina unul se chiamă: M o ş n é g u l şi *Baba*. Il descrie pe larg d. S. F. Marian, Inmormîntarea la Românĭ p. 209—10.

A. Pann, Povestea vorbeĭ III, p. 150:

De-ar avé şi *baba* ca ómeniĭ barbă,
Atuncea ĭ-ar ḑice: ce maĭ m o ş de trébă!

Fără antitesă cu m o ş, *babă* se aplică maĭ în specie: pe de o parte la femeĭ bătrâne sărace, ĭar pe de alta la cele viciόse.

Ion Neculce, Letop. II p. 343: „băcăliile sta vărsate pre uliţe de era sătuĭ şi copiiĭ; stafide, smochine, alune era destule pre la toate *babele*...“

Nic. Costin, Letop. II p. 64: „măcar că era érna, éră bieţiĭ oamenĭ şi *babele* şi altă sărăcime pustiĭa casele şi fugĭa în lume plăngănd...“

Ion Canta, Letop. III p. 182: „şi o *babă* săracă ce torcea în furcă să'şĭ agonisésca hrana şi comăndul său, trebuĭa la acea vreme să dee şi ea banĭ la văcărit...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 218: „dar şi multe blăstămurĭ aŭ luat dela săracĭ pentru văcărit, ales dela *babile* cele văduve...“

Un cântec de nuntă:

Aşa jόcă *babele*,
Când le cad măselele,
Când se scurg ulcelele...

(G. D. T., Poes. pop. 332).

Strigătură de joc din Selagĭu, c. Gârceĭu:

Cine dracu-o şi vĕḑut
Iepure vara cosînd,
Iepuróĭc'adunând fîn,
Puiĭ după ea greblând
Şi *baba* de danţ fugênd...

După clasificaţiunea într'o glumă poporană din Ardél, din c o p i l ă se face

nevéstă, din nevéstă *babă*, din *babă* — cătărambă:

Dragele badiĭ copile,
de v'ar puté badea cresce
să vĕ facă tot neveste,
din neveste *babe*
slabe
și din *babe* cătărambe!"

(R. Simu, c. Orlat).

O variantă pentru *baba* cătăramba este: *baba* caraba (Conv. lit. t. IX p. 190).

v. *Carabă.*

Epitetul de „slabă" ne întimpină și în balada „Corbea", unde muma haĭducului este:

Babă slabă și 'nfocată,
Dar la minte înțeléptă...

(G. D. T., Poes. pop. 519).

Pînă n'ajunge cătărambă, o *babă* nu se crede încă a fi bătrână, după cum nu e bătrân nicĭ „moșul" pînă n'ajunge „ghĭuj" saŭ „vîj". De aceea expresiunea „*babă* bătrână", ca și „moș bătrân", nu e un pleonasm.

Cântecul „Pluguluĭ":

Șĭ-a strîns fine
Și vecine
Și toțĭ finiĭ
Și veciniĭ
Și vr'o treĭ *babe* bătrâne
Care sciŭ rîndul la pâine...

(G. D. T., Poes pop. 146).

Altul din Bucovina:

Ci sîntem din Câmpulung
Unde trag fetele 'n plug
Ș'o *babă* bătrână
Dinapoĭ le mînă
Cu un bicĭu de lână..

(S. F. Marian).

Ómenilor becisnicĭ saŭ nevolnicĭ, fără energiă, li se dă în bătae de joc epitetul de: ce *babă!* ce maĭ *babă!* curată *babă*...

Balada „Badĭul":

Aleĭ! frate Badĭule,
Cum te calcă *babele*!
Cât ḑicea, se repeḑĭa,
Stâlpul hornuluĭ smuncĭa,
Pe Badĭu că'l sloboḑĭa...

In graĭul familiar bărbatul ḑice nevesteĭ sale *babă*, chĭar dacă e tînĕră.

Cântec poporan la I. Créngă, Scrierile I, p. 108:

Când cu *baba* m'am luat,
Opt ibovnice-aŭ oftat:
Treĭ neveste cu bărbat
Și cincĭ fete dintr'un sat...

Doĭnă din Ardél:

Eŭ ĭubesc, *baba* ĭubesce,
Casa ni se pustiesce...

(J. B., Trans., p. 413).

„Jocul păpușilor" din Bucurescĭ:

(... ĭepurele)
Decât la tine pe mésă,
Maĭ bine la *baba* a-casă,
Să-ĭ facă din blană un mașoŭ
In chip de dar la anul noŭ...

(G. D. T., Poes. pop. 124).

„Scie cât *baba* mea", adecă pré-puțin, este o locuțiune proverbială.

A. Pann, Povestea vorbeĭ I, p. 10:

Scie sfătuirĭ să dea
Cât scie și *baba* mea...

Jipescu, Opincaru, p. 74: „N'ar strica să hiĭe și doftorĭ dĕ ghite, că mulțĭ din ăĭ d'aḑĭ sciŭ maĭ numa cât *baba* mea, vorba ăluĭa.."

Altă locuțiune proverbială la Țichindél, Fabule, 1814, p. 309: „după ce s'aŭ întâmplat ce-va, atuncĭa fie-ce *babă* poate proroci".

A îndrăgi ce-va de o dată şi peste mĕsură, se dice la Moldovenĭ: „a se arunca în el ca *babele* în căţeĭ şi motanĭ".

Cost. Negruzzi, Cum am învĕţat romănesce: „Pe când uĭtasem că suntem Românĭ şi că avem şi noĭ o limbă; pe când ne lipsĭa şi cărţĭ şi tipografiă; pe când toată lumea s e a r u n c a s e în dasiĭ şi perispomeniĭ c a *babele* î n c ă ţ e ĭ ş i m o t a n ĭ . . ."

Alte proverburĭ:

„Pentru o *babă* surdă popa nu tócă de doĕ orĭ" (Pann, III, p. 123).

„In urma dijmarilor multe bârfesc *babele*" (ibid. I, p. 169), adecă după ce trecuse primejdia saŭ năpastea.

„A căşunat ca *baba* la mormînt" (ibid. III, p. 4), se sub-înţelege pentru pomană.

Baba călătóre
N'are serbătóre.
(Pann, II, 85).

Blăstem proverbial: „Du-te unde a dus mutul ĭépa şi călugărul *baba*" (R. Simu, Trans. c. Orlat).

O variantă a acestuĭ proverb: „Să te ducĭ unde a dus mutul épa şi Ţiganul cârlanul" (Pann, Povestea vorbeĭ II, p. 118).

O altă variantă la Th. Speranţia (Contimporanul, 1882, p. 804):

Unde mutul dus'a róta, pe urlaţĭ pe unde-a dus
Surdul ĭépa, să te ducă naĭba naĭbeĭ tot pe sus . . .

A vorbi d'a-dreptul, fără a ocoli, fără a chibzui mult, se dice une-orĭ: a vorbi „ca *baba*-ó r b a" saŭ „ca *baba* chĭóra", care adecă taiă drumul d'a-dreptul.

Jipescu, Opincaru p. 61: „Bietu taĭca, şontorog cum era el, da vorbĭa omuluĭ drept, ca *baba* ó r b a , nu sĕ shiĭa..."

A. Pann, Povestea vorbeĭ I, p. 25: „Nu vorbi pe de'ntregul ca *baba* c h ĭ ó r a, că se găsesce vre-unul de'ţĭ umflă céfa de pumnĭ..."

Alt ce-va este jocui copilăresc „d'a-*baba*-ó r b a", despre care vorbesce I. Créngă, Scrierile I, p. 55: „Atuncĭ Dănilă légă strîns, c'un ştergar gros de câlţĭ, ochiĭ şi urechile draculuĭ, ca la *baba*-ó r b a..."

„*Baba*-ó r b a , joc în care unul din jucătorĭ, legat la ochĭ, caută să prindă pe vre-unul din ceĭ-lalţĭ jucătorĭ" (L.M.).

Despre fiinţa mitologică numită *Baba*-ó r b a , a se vedé maĭ jos.

Un alt joc copilăresc se chĭamă *baba*-m i j a.

Pontbriant: „*Baba*-ó r b a = Colin-Maillard, *baba*-m i j a = cligne-musette".

v. *Ajumitul.*

Alt joc copilăresc „*Baba*-g a ĭ a", în care o cloşcă îşĭ apĕră puiĭ contra gaĭeĭ saŭ ereteluĭ. Iată dialogul între ele după o variantă muntenéscă (G. D. T., Poes. pop. 198):

— Ce cauţĭ, *babo?*
— Acul Dómneĭ.
— O fi ăsta (arĕtând picĭorul drept).
— Ptiu! nu e ăsta!

(Cloşca aruncă departe băţul ce i-a dat gaĭa şi apoĭ dice):

— Treĭ, treĭ
colăceĭ,
pîn'o veni *baba*-g a ĭ a
cu tigaĭa!
Treĭ, treĭ
colăceĭ,
pîn'o veni *baba*-g a ĭ a
cu tigaĭa!

(După venirea gaĭeĭ).

— Mi că'ţĭ-oiŭ lua un puişor!
— Mi că'ţĭ-oiŭ scóte un ochişor!...

v. *Gaĭa.*

In jocul copilăresc „de-a luminărica" rolul principal aparţine copiluluĭ care

se face *babă*. Inceputul dialogului după o variantă (G. D. T., Poes. pop. 198):

— Unde-aĭ plecat, *babo?*
— La biserică, maică!
— Dar ce să facĭ acolo?
— Ia sĕ mĕ 'nchin şi eŭ?
— Ia-ne şi pe noĭ, *babo*.
— Haidețĭ şi voĭ cu mine,
Dar să nu mĕ dațĭ de ruşine.
— Nu, *babo*, feréscă 'mneḑeŭ!...

Copiiĭ ceĭ crescuțĭ pré mult timp pe mânele mumelor şi ale bunicelor pórtă din vechime în popor despreţuitórea poreclă de feciorĭ de *babă*, despre care vorbesce deja Cantemir, Descriptio Moldaviae ed. Papiŭ p. 151.

Babele sînt privite ca ființele cele maĭ „d'a draculuĭ", de unde vine obicĭnuita însoţire a cuvîntuluĭ *babă* cu epitetele cele pejorative: clónță, cotorónță, hîrcă, talpa-ĭaduluĭ, hónghină etc.

Bolintinénu, „Mihnea":

Aci se fac misterele
De *babe* blestemate
Ce scot la morţĭ arterele
Şi hârcele uscate...

I. Crénga, Scrierile I p. 142: „Tocmaĭ aşa s'aŭ întâmplat şi cu flăcâul acesta, că pînă la vremea asta nicĭ el dela sine, nicĭ prietenii, nicĭ *babele* — câtu's ele de-a draculuĭ, de prefăcute şi iscoditóre — tot nu l'aŭ putut face să se însóre..."

Ibid. I p. 97: „Ştirba-*baba*-clónţa, sciind că împĕratul are obiceĭu a bé în tótă séra o cupă de lapte dulce, ĭ-a pregătit acuma una ca să dórmă dus pînă a doua ḑi diminéţă..."

Basmul „Poveste ţĕrănéscă" (Ispirescu, Legende p. 260): „Stând el acolo şi uĭtându-se la cotorónţa de *babă*..."

v. *Clónţă*. — *Cotorónţă*. — *Hîrcă*. — *Hónghină*...

Ca ființe „d'a draculuĭ", *babele* sînt nu numaĭ móşe, dar şi doftoróĭce de tot felul şi vrăjitóre tot-o-dată.

„La móşa, care moşesce, în părţile Reciţeĭ se ḑice *babă*, în ale Bocşeĭ baĭcă" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Baĭcă*.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 420: „In Banat móşa, numită altmintrelea şi *babă* de buric, după ce a tăiat buricul pruncului noŭ-născut pe un bĕţ de corn, anume ca micuţul să fie mlădios şi tare ca cornul, îl învĕlesce într'un petec de pânză..."

v. *Buric*.

Dicţionarul romăno-latin bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426):

„*Babă*. Avia. Anus. Vetula."

„*Babă*. Obstetrix".

La Macedo-românĭ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.) o femeiă bătrână în genere se numesce móşă, ĭar *babă* se ḑice numaĭ despre „sage-femme."

v. *Móşă*.

Doue proverbe privitóre la rolul medical al *babelor*:

Lécul fie or nu fie,
Colacul *babeĭ* se scie
(Pann, Povestea III p. 140).

„*Babele* nicĭ nu'l scólă după bólă, nicĭ nu'l lasă ca să móră" (ibid.).

„Când pe un om îl chînuesce duhul cel reŭ, atuncĭ în ḑiua Sfîntuluĭ Ión Botezătorul de mânecate merge cu dînsul o *babă* la apă curgĕtóre şi bate cu o vargă de alun în apă, strigând: Mihăilă, Gărsăilă, Uniilă, veniţĭ la *baba* de'ĭ faceţĭ tréba! Apoĭ vin aceştĭ treĭ sub chip de câinĭ şi aduc după dînşiĭ alţiĭ mulţĭ ca spuḑa. Atuncĭ *baba* îĭ întrébă: care din voĭ toţĭ chinuiţĭ pe *X*? Unul rĕspunde că el, ca să slujéscă stăpânuluĭ seŭ. De aci *baba* îĭ poruncesce ca să lase pe om

în pace şi să péră toţĭ...“ (pr. I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ.)

Ţichindél, Fabule 1814 p. 46: „să zică şi eĭ ca *baba* acéĭa caré au zis: o, fătul mieu! bine e şi înnainté draculuĭ a aprinde când şi când câte o lumină...“

Costache Negruzzi, Toderică: „s'a coborît într'o ocnă părăsită, care ĭ-o arătase o *babă* vrăjitóre, şi s'a dus, s'a dus, s'a tot dus pe sub pămînt, pînă a ajuns la pórta Iaduluĭ...“

Basmul „Porcul fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 54): „într'o ḑi vĕḑŭ trecênd pe acolo o *babă* clónţă vrăjitóre...“

„*Babele* scot ochiĭ sfinţilor ca să fermece cu eĭ, să orbéscă pe vrăşmaşiĭ lor, saŭ să facă pe bărbaţĭ ca să nu vaḑă tóte ale femeilor“ (C. Ionescu, Dolj, c. Adunaţĭ-de-Geormane).

Unele din asemenea *babe* doftoróe şi vrăjitóre ajung în popor a fi atât de vestite, încât numele lor resună din gură în gură: *baba* cutare.

Ţichindél, Fabule p. 18: „Insă *baba* B r â n d u ş e, vrăjitóré cé bătrână, precum şi *baba* F r u g a, vestită descântătoare, spuné atâté şi atâté modurĭ de spaime cât cutremur mare te lové...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 5: „Intrébă, dacă nu mĕ creḑĭ, pe *baba* A n g h e l u ş a, sciĭ, cea care face dresurĭ de obraz, o cunoscĭ...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I p. 53:

> Căută o *babă*, auḑind că ele
> Il întrec pe dînsul la drăciĭ şi rele,
> Ş'a găsit pe una V i ş a n a anume,
> Intâia drăcóiă dracilor din lume...

Heliade, „Sburătorul“:

> Ór ce să fie asta? întrébă pe bunica,
> O sci vr'un lec ea dóră... a fi vr'un Sburător!
> Or aĭde l'alde *baba* C o m a n a or S o r i c a,
> Or du-te la moş Popa, or mergĭ la vrăjitor!...

Chiar *babele* cele bune, carĭ nu se închină necuratuluĭ, totuşĭ sînt cel puţin cărturărese saŭ daŭ cu bobiĭ saŭ prevestesc viitorul după semne.

Ţichindél, Fabule p. 17: „Când strigă vre-o canĭe sau vre-o cĭoară găĭaşte, se sparie *babele*, căcĭ acéĭa însemnéză moarte, adecă că va muri cine-va...“

Doĭnă din Ardél:

> Ucigă-te crucea, drace!
> Ce nu daĭ *babelor* pace?
> Să maĭ facă rugăcĭunĭ,
> Să nu tot pórte mincĭunĭ!...
> (J. B., Trans. p. 466).

De la Vrancea, Trubadurul p. 22: „Sciĭ c'o să te facĭ bine, voĭnic sănătoşel, şi c'o să ajungĭ om mare? Aşa mĭ-a spus d i n b o b ĭ *baba* bălbăita...“

O altă îndeletnicire favorită a *babelor* este de a b o c i la înmormîntărĭ. B ó c e t e l e formézâ în literatura poporană o adevĕrată poesiă b ă b é s c ă, câte-o-dată de o frumseţe rară.

v. *Bócet.*

De aci însă orĭ-ce plâns femeĭesc, ba şi bărbătesc, se califică ironic ca b o c i r e b ă b é s c ă.

Jipescu, Opincaru p. 84: „Numa *babili* bocesc, fără să puĭe umĕru la leoca caruluĭ să'l scóţă din făgaş...“

Babele jócă un rol însemnat în mitologia poporană.

Pricina vîntuluĭ după uniĭ este un m o ş, după alţiĭ o *babă*.

„Poporul de aice crede că vîntul ese dintr'o gaură ce este la capul pămîntuluĭ, pe care o astupă o *babă* ó r b ă cu un ghem, şi când se strînge vînt mult aruncă ghemul, şi bate vîntul pînă când *baba* găsesce ghemul érăşĭ şi astupă gaura...“ (St. Galicea, Dolj, c. Goicea-mare).

v. *Moş.* — *Vînt.*

Baba-R e l e a, în basmul din Bu-

covina „Fata Cĭudeĭ“ (Sbiera, Poveştĭ p. 56), este o fiinţă care locuesce „pe un ostrov de Mare“ şi are doĭ mânzĭ năsdrăvanĭ, unul cu doĕ şi cel-alalt cu treĭ inimĭ, pe carĭ nu-ĭ pot întrece nicĭ caiĭ Smeilor.

v. *Relea*.

Locuţiunea proverbială din Ardél: „Tórceţĭ, fete, tórceţĭ c'a murit *Baba*-Clónţa“, este întemeĭată pe un basm, în care *Baba*-Clónţa: „lungă, sécă, ghebósă, cu nesce dinţĭ lungĭ ca şi colţiĭ dela greblă“, e totuşĭ o fiinţă mitică bine-făcĕtóre, care ajuta altă dată la lucru pe fetele cele nenorocite (Reteganu, Poveştĭ I p. 51—9).

O *Babă*-órbă, ca fiinţă mitologică, ne întimpină în descântece, bună-óră următorul „de desfăcĕtură“ din Bucovina:

M'am tâlnit cu *Baba*-órba,
Baba-órba de mine s'a apropiat,
De mâna dréptă m'a luat,
In grópă cu spinĭ m'a aruncat
Şi cĭas de mórte că mĭ-a dat...
Haşĭ, cĭóră négră,
Négră, pământnógă!
Câţĭ mâţă,
Négră priscorniţă!
Iea-ţĭ urile,
Făcĕturile
Ş'aruncăturile:
Făcĕturile din lună nóuă,
Făcĕturile dela sfîrşit,
Făcĕturile dela ivit,
Făcĕturile mucede,
Făcĕturile putrede...
Ihi! haĭtă négră,
Ponégră!
P'icĭ vinovata mea,
Cară-te de-acolea,
Şi durerile îţĭ iea!...

(Marian, Inmormîntarea p. 17).

Baba-Dochia saŭ o *babă* óre-care saŭ maĭ multe *babe* sînt pricina ḑilelor celor nestatornice şi vijelóse dela începutul luĭ Marte, despre carĭ circulézā în popor, la noĭ şi pe aĭurĭ, o mulţime de legende.

v. *Babele*.

Când cine-va nu apucă folosul la timp, poporul îĭ ḑice: „a trecut *baba* cu colacul“, întocmaĭ ca în Veneţia: „Don' Ana spassizza“, „dómna Ana trece“, când e fóme.

In Banat, Ţichindél, Fabule p. 120: „ajută fratelui tău întru toate, şi în bună vréme la lucrurĭ bune şi de folos, căcĭ toţĭ purtăm o sarcină a neştiinţiĭ şi a slăbiciuneĭ, să nu'l facĭ să'ţĭ zică: după ploae căpenégul, şi: au trecut *baba* cu colacul...“

Tot aşa în Ţéra-Românéscă: „I-a trecut *baba* cu colaciĭ“ (Pann, Povestea vorbeĭ III p. 141.)

Despre originea acestuĭ proverb, care aparţine vecheĭ mitologie italice,

v.[2]·*Ana* (p. 1151).

In zoologia poporană, „câĭnele-*babeĭ* este un fel de vierme pĕros“ (pr. C. Alessandrescu, Némţ, c. Bistricĭóra), anume „oniscus asellus“, „cloporte“; ĭar în Banat: „*Baba* e un pesce scurt şi lat cam de 0.6 dm., în Caraş sînt şi maĭ marĭ, are solḑĭ; ómeniĭ noştri cred că pescele acesta este făcut din scóĭcă“ (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

v. *Câĭnele-babeĭ*.

In botanică, dinţiĭ-*babeĭ* (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus) saŭ colţul-*babeĭ* (Dr. Brândză) se chiamă o plantă din familia rutaceelor, „tribulus terrestris“, numită şi păduchelniţă, cu fructe spinóse, de unde'ĭ vine numele nemţesc de „Teufelsdorn“, „spinul draculuĭ“ (Nemnich).

Un fel de cĭupercĭ pórtă numele de *babă* saŭ urechea-*babeĭ*.

„Urechĭuşele sînt nesce cĭupercĭ de forma castronuluĭ, de mărimea uneĭ jumătăţĭ de cójă de nucă, de o culóre galbenă negricĭósă, se fac pe lemnele

putrede uscate. *Babele*, tot de aceiaşĭ formă şi mărime ca urechiuşele, dar pe partea concavă de o culóre roşiă, ĭar partea convexă albă; cresc pe crăcĭ uscate putrede; se mănâncă" (P. Michăilénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

„U r e c h e a-*babeĭ* are forma întocmaĭ ca urechea unuĭ om; este roşiă pe din afară, ĭar pe dinnăuntru alburiă; cresce pe putregaĭurile buturugelor" (St. Stănescu, Dîmboviţa, c Bilciurescĭ; Dumbravă, Némţ, c.Uscaţiĭ).

v. *Ciupercă.*

In technica poporană, *babă* însemnézâ: „trunchĭu saŭ căpĕtâiŭ de lemn de sprijinit greutăţĭ saŭ corpurĭ voluminóse; o grindă saŭ tălpóe ce întră în construcţiunea uneĭ morĭ" (Costinescu). Acéstă din urmă semnificaţiune îndemnase pe Laurian şi Masssim a crede că *babă* este la noĭ de origine latină: „fiind-că în casele Romanilor bătrânele purtaŭ de regulă greutăţile caseĭ, vorba *babă* va fi trecut în imaginaţiunea Românuluĭ dela însemnarea de b ă t r â n ă la cea de p u r t ă t ó r e d e g r e u t ă ţ ĭ, şi de aci la însemnarea şi maĭ generală de radem de greutăţĭ, temeliă, fundament, talpă saŭ tălpóe. Orĭ-cum ar fi însă, acéstă din urmă însemnare nu ocurge, precât scim, în limbile slavice..." Laurian şi Massim se 'nşélă: bohemesce şi polonesce b a b a este un lemn gros, un trunchĭu de bătut în pămînt saŭ în apă, pe care Francesiĭ şi Germaniĭ, printr'o metaforă fórte înrudită, îl numesc „domnişóră", d e m o i s e l l e, J u n g f e r.

v. *Babalîc.*

Intre aluaturĭ, un fel de cozonac cu stafide, întrodus din Polonia, se numesce *babă*, maĭ ales în părţile Moldoveĭ.

S. F. Marian, Nunta la Românĭ p. 236: „a cóce maĭ multe cuptóre de pâne, colacĭ, cozonacĭ, mălaie, plăcinte, *babe*, învîrtite şi alte c o p t u r ĭ..."

Dela Polonĭ pînă şi limba francesă a căpĕtat pe „b a b a, pâtisserie dans laquelle sont mêlés des raisins de Corinthe" (Littré).

O particularitate sintactică interesantă, care s'a putut deja observa din maĭ multe texte de maĭ sus, este că nu numaĭ numele propriŭ, dar şi adjectivul ce urméză după articulatul *baba* se articuléză de asemenea: *baba* órba, *baba* chĭóra, *baba* bălbâita, *baba* gaĭa, *baba* clónţa, *baba* hîrca, *baba* cotorónţa etc.

In fine, o mulţime de localităţĭ în România pórtă numele de *Babă* saŭ *Babe*, apoĭ B a b a-r e a, B a b a-r ó g a, B ă b a n ă, B ă b e n ĭ, B a b o ĭ u, B ă b e s c ĭ, B ă b u ţ a, B ă b u ş a etc. (Frundescu), din carĭ unele aŭ legendele lor. Numaĭ în districtul Buzeŭ ne întimpină: B a b a-Ana, B a b a-Chira, B a b a-Dobra, B a b a-Sorca, B a b a-Zamfira, isvorul B a b e ĭ-Dobróe, Picĭorul-B a b e ĭ, Pîrcĭu-B a b e ĭ, Vîrfu-B a b e ĭ etc.

„Inainte de 1830, B a b a-Ana era o vastă lésă de mărăcinĭ, avênd la drumul Mărginénuluĭ o cârcĭumă, unde vindea *baba* Ana, care a dat numele seŭ întregeĭ comune" (B. Iorgulescu, Judeţul Buzeŭ p. 16).

Derivatele din *babă*: b ă b ă r c ă, b ă b ă t i e, b ă b o r n i c, b ă b o ĭ u, b a b a ş, b ă b u ş c ă, b ă b u ţ ă, b ă b a r, b ă b a n, b a b a n ă, b a b i ţ ă etc.

v. *Femeiă.—Băbesc.*

Băbele, s. f. plur. artic.: 1°. t. du calendrier popul.: giboulées de Mars, jours d'emprunt; 2°. t. de Mythol. popul.: légende de Niobé.

Laurian-Massim: „*Babele*, cele de'ntâiŭ 9 ḑile din luna luĭ Marte. Est-

timp am avut bune *Babe*, éră cele de an ce rele maĭ fură!“

De la Vrancea, Trubadurul p. 152: „Şi nu trecu mult, cam între sfîrşitul luĭ Făurar şi începutul *Babelor*, p'un ger în nescirea firesculuĭ...“

Prin obicĭnuita antitesă între b a b ă şi m o ş (v. *Babă*), după cele 9 ḑile ale *Babelor* urméză M o ş i ĭ.

S. Mangĭucă, Călindar 1882: „In al 9-lea mărţişor es *Babele* şi se pun M o ş i ĭ. M o ş i ĭ — ḑice poporul — bat cu boţile pămîntul să între frigul şi să ésă căldura...“

v. *Moşiĭ*.

Inainte de începerea *Babelor* şi în cursul lor, femeiele din popor şi chĭar orăşencele îşĭ aleg saŭ îşĭ menesc fiecare în glumă câte o ḑi viitóre ca s'o represinte pe dînsa, bună-óră ḑiua de joĭ saŭ de miercurĭ etc., şi dacă ḑiua cea alésă se brodesce a nu fi viscolósă, femeea se laudă că e b a b ă bună, ĭar dacă e o ḑi urîtă — cele-lalte femeĭ o mustră că este b a b ă rea.

In loc de *Babele* se ḑice şi ḑ i l e l e B a b e ĭ, adecă ḑilele carĭ urméză după 1 Marte, când numaĭ atuncĭ, în ḑiua de Sânta Eudochiă după calendar, este adevĕrata B a b ă: B a b a - D o c h i a, un personagiŭ mitic căruĭa îĭ aparţin cele opt ḑile următóre, numite după dînsa *Babele*.

B a b a - D o c h i a cea maĭ vestită este aceĭa de pe muntele Céhlăŭ în Moldova, pe care o menţionase deja Cantemir şi pe care a poetisat'o apoĭ bătrânul Asachi (Doquie et Trajan, Iassy, 1840). Este o bucată de pétră naltă de vr'o cincĭ coţĭ, crescută chĭar din stâncă, avênd de departe forma uneĭ femeĭ de stil egiptén hieratic şi din mijlocul căriĭa isvoresce apă, ĭar de jur în jur sînt maĭ multe petróie maĭ micĭ în chip de turmă. Acésta este b a b a care se lăudase că nu'ĭ pasă de Marte, care şĭ-a luat 9 cojóce şi şĭ-a mînat turma la munte, care a ḑis în batjocură „de-o vrea Dumneḑeŭ, de n'o vrea!“, care s'a urcat pînă la mijlocul Céhlăuluĭ tot lepĕdând de căldură cojoc după cojoc, ĭar în ḑiua a noua, resbunându'şĭ Marte cu un ger pe neaşteptate, a făcut'o să plângă cu amar şi a împetrit'o plângĕtóre acolo împreună cu oiţele, de unde *Babele*, cele 9 ḑile ale B a b e ĭ D o c h i a.

Cu óre-carĭ varianturĭ în legendă şi cu deosebirĭ firescĭ în figura şi 'n posiţiunea bloculuĭ celuĭ representativ de pétră şi ale petróielor de pe 'nprejur, acéstă B a b ă - D o c h i ă se regăsesce pretutindenea la Românĭ: pe Bucegĭ ca şi pe Céhlăŭ, la isvorul Argeşuluĭ ca şi la isvorul Ialomiţeĭ, în Banat ca şi în Oltenia.

Babele forméză subiectul unuĭ excelent studiŭ al d-luĭ L. Şăĭnénu (Romania, XVIII, 108 – 127), în care e cules aprópe tot materialul relativ la cestiune şi ni se dă tot-o-dată un început de clasificaţiune: 1°. Germanilor şi Slavilor propriŭ ḑişĭ, adecă celor neamestecaţĭ cu Românii, *Babele* sînt cu totul străine; 2°. Popórelor neo-latine din Occident e familiar sensul cel calendaristic al *Babelor*, dar legendele de acolo, pe lîngă alte particularităţĭ, ne înfăţişéză trăsura caracteristică de a nu fi în legătură cu nicĭ un fel de s t a t u ă saŭ i d o l; 3°. Numaĭ popórele de pe Peninsula Balcanică: Românii, Bulgariĭ, Serbiĭ cu Sloveniĭ, Albanesiĭ şi Greciĭ, însoţesc mitul cu o representaţiune plastică, astfel că la eĭ toţĭ fondul se reduce la următorul prototip comun: sciind că a trecut ĭérna, o b a b ă crede că póte să înfrunteze pe M a r t e, îşĭ rîde de dînsul, ese cu oile saŭ caprele la munte, frigul o apucă fără veste şi furiosul Marte îşĭ resbună împetrind'o cu turma

cu tot, prefăcênd'o saŭ prefăcêndu-le într'un chip saŭ în chipurĭ de pétră, carĭ se vĕd pînă astăḑĭ pe muntele cutare saŭ cutare, fie pe Céhlăŭ în Moldova, fie pe Almaş în Banat, fie lîngă Marathon în Grecia, fie pe Şar--planina la Bulgarĭ etc.

O dată ajunşĭ aci, resultă dela sine, cred eŭ, că prototipul cel comun tuturor popórelor balcanice aparţine substratuluĭ lor etnic omogen: Tracilor; ĭar prin urmare nu póte fi decât acea Niobe, *Νιόβη*, despre care însuşĭ d. Şăĭnénu observă, pré în trécĕt, că: „la légende de Dokia, surtout au point de vue topographique, a une ressemblance frappante avec la fameuse tradition de Niobé“, uĭtând a adauga punctul cel esenţial că acéstă tradiţiune era anume frigiană, adecă tracică. Paralelismul după noĭ se întemeéză pe patru momente:

1°. Baba-Dochia este o fiinţă cutedătóre şi mândră, care'şĭ bate joc de Marte; Niobe insultă pe ḑîna Latona cu aceiaşĭ falĭ şi îndrăznélă:

... oculos circumtulit alta superbos...
... post tot quoque funera vinco!...
(Ovid., Metam., VI, 169, 285).

2°. Pedepsită de puterea cea de sus, Baba-Dochia se preface pe un vîrf de munte într'un stan de pétră, din care nu încetéză de a curge apă; tot aşa Niobe:

... et validi circumdata turbine venti
In patriam rapta est, ubi fixa cacumine montis
Liquitur, et lacrymas etiamnum marmora manant...
(Ib. 310).

3°. Cu Baba-Dochia sînt pedepsite tot-o-dată oile saŭ caprele sale; cu Niobe—fiiĭ şi fiĭcele.

4°. Baba-Dochia e tot-d'a-una acoperită cu zăpadă, aflându-se la mijlocul Céhlăuluĭ, unde—ḑice Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiĭ p. 24)—ometţiĭ nu se topesc nicĭ o dată: „in medio perpetuis riget nivibus“; tot astfel e descrisă Niobe de către Sofocle în Antigona:

Ἤκουσα δὴ λυγροτάταν ὀλέσθαι
τὰν Φρυγίαν ξέναν
Ταντάλου Σιπύλῳ πρὸς ἄκρῳ,
τὰν κισσὸς ὡς ἀτενὴς
πετραία βλάστα δάμασεν, καὶ νιν ὄμβροι τακομέναν,
ὡς φάτις ἀνδρῶν,
χιών τ' οὐδαμὰ λείπει,
τέγγει δ' ὑπ' ὀφρύσι παγκλαύτοις δειράδας· ἃ με
δαίμων ὁμοιοτάταν κατευνάζει....

Şi să nu uĭtâm: pe de o parte, că legenda Niobeĭ ne e cunoscută numaĭ aşa după cum ne-aŭ transmis'o Eleniĭ, ĭar nu în forma sa originală tracică; pe de alta, că în legenda actuală balcanică s'aŭ amestecat învederat maĭ târḑiŭ óre-carĭ ingrediente din prototipul occidental latin.

v. *Dochia.—Babură.*

Bàbicĭ, nom d'une ancienne famille noble moldave. Intr'un crisov dela Iliaş-vodă din 1434: „boĭarin pan Stan *Babič*“, căruĭa i se hărăzesc maĭ multe moşiĭ pentru serviciile aduse ţereĭ încă din timpul luĭ Alexandru cel Bun (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи, Moscva, 1887, p. 47).

v. *Boĭer.*

1·**Bàbiţă**, s. f.; t. de Zool.: pélican, pelecanus onocrotalus; oiseau de mer en général. „Cea maĭ mare pasere notătóre, cunoscută Românilor, este pelicanul, numit în unele locurĭ încă şi *babiţă* şi batcă“ (Marian, Ornit. II, 400). „*Babiţă*, vorbă după sufix ca şi după accent neîndoĭos slavică; pasere mare şi albă, cu o mare guşă sub cĭoc, în

care strînge pescele cu care se nutresce“ (L. M.). Pelicanul se chîamă b a b a la Ruşî, la Polonî şi la Bulgarî din causa aspectuluî seŭ grav şi bătrânicîos; la Bohemî însă şi la Serbî el pórtă numele de n e î e s y t saŭ n e n a s i t, adecă „care nu se satură“, întocmaî ca numele german al acesteî păserî N i m m e r s a t t „nicî o dată sătulă“. In vechile texturî române prin *babiţă* se înţelege o pasere de Mare în genere.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Levit. XI, 15:

... şi struţul şi bogza şi *babiţa* şi câte's asémene ei...	... et struthionem et noctuam et l a r u m et similia ei...

şi tot acolo, Deuteron. XIV, 15:

... şi struţul şi cîuhul şi *babiţa*...	... et struthion et noctuam et l a r u m...

A. Odobescu, Scrierî I, p. 154: „Pe ostrovul învecinat un stol de *babiţe* sta adormite...“

v. *Babă*.— ³·*Babiţă*.

²·**Bàbiţă,** s. f.; t. de Méd. popul.: sorte de maladie infantile, diarrhée qui accompagne la première dentition. Cuvîntul se întrebuinţéză maî ales la plural: *babiţe* saŭ *babiţî*.

S. F. Marian, Nascerea la Românî, p. 398 sqq.: „*Babiţa*, numită altmintrelea şi *baghiţă, baîghiţă* şi *babghiţă*, pl. *babiţî* şi *baghiţî* saŭ *baîghiţî*, e un fel de morb pre care îl capĕtă maî cu sămă copiiî, cărora nu le-aŭ crescut încă toţî dinţiî. Copiiî ce pătimesc de acest morb, spun Româncele că li se umflă pântecele, capĕtă durerî crâncene de stomah şi pântecare mare, din care causă apoî îngălbinesc şi slăbesc aşa de tare, că mulţî şi mor dacă nu sînt îngrijiţî şi vindecaţî de grabă. Morbul acesta se póte vindeca, după părerea celor maî multe Românce, prin aşa numitul „descântec de *babiţî*“. Descântătórea, care voesce a vindeca pre copilul ce pătimesce de acest morb, iea o ulcică nouă, tórnă într'însa apă ne'ncepută, apoî nouĕ petricele albe, crude, cu deosebire sarea-mâţeî, precum şi mălaîu merunţel saŭ păsat. După acésta pune ulcica, astfel umplută, la foc ca să férbă şi anume: Lunî diminéţa înainte de rĕsăritul sóreluî, apoî tot în acea ḑi, înainte de améḑî precum şi înainte de apusul sóreluî. Tot aşa face ea Miercurî şi Vinerî...“

Mijlócele băbescî de a vindeca *babiţele* sînt fórte variate, precum şi descântecele ce le însoţesc. Unul din acestea din urmă se începe aşa:

Ieşiţî,
Periţî!
Babiţî mâncăcióse
Babiţî puturóse
Babiţî cu arsură
Şi cu bĕutură
Şi cu pocitură,
Babiţî cu-ostinélă
Şi cu gălbinélă
Cu mâncare multă
Şi cu trudă multă,
Babiţî cu ne-odihnă,
Babiţî cu mult plâns
Şi cu foc nestîns.
Ieşiţî,
Periţî!
Din vîrvul capuluî,
Din crierii capuluî,
Din crescetul capuluî.
Ieşiţî,
Periţî!
Babiţî secî...

(Marian, Descântece p. 32).

Cuvîntul ne-a venit d'a-dreptul dela Bulgarî, la carî el se întrebuinţéză în acelaşî sens tot la plural: b à b i t z y, şi este în strînsă legătură cu vorba curat bulgară b a b e k saŭ b a b a „estomac“, însemnând literal „pântecare“. Prin urmare, el n'are a face cu b a b ă

„vieille femme", cu care'l asociază Cihac (II, 4), scriindu'l tot-o-dată greşit: *băbìţĭ*. Dela Românĭ cuvîntul a trecut la Rutenĭ: Bàbiţĭa „Art Krankheit" (Želechowski). In Lexiconul Budan ne întimpină formele băbìe şi băbìţă, explicate prin „profluvium alvi, Durchlauf". Dacă ele în adevĕr există unde-va în graïul poporan, atuncĭ nu sînt decât romanisărĭ din *bàbiţă* prin sufixele -ìă şi -ìţă, ambele de origine latină.

v. *-ìţă.* — *-iţă.*

La Bulgarĭ mijlócele băbescĭ contra *babiţelor* sînt aprópe aceleaşĭ ca şi la Românĭ. Iată începutul unuĭ descântec bulgăresc (Sboŕnik t. V, 1891, Narodni umotvoreniĭa p. 115; cfr. ibid. t. I, 1889, p. 82):

Drislívi bábitzi,
Piklivi babitzi,
Izleste, babitzi,
Ot lep babitzi,
Ot voda babitzi,
Ot stut babitzi,
Ot slântze babitzi etc.

v. *Copil.*

[3]**Bàbiţă,** s. m.; t. de Botan.: sorte d'éponge dont on fait des amadous et des mèches, agaricus betulinus.

„*Babiţe* sînt un fel de bureţĭ, carĭ se mănâncă şi din carĭ cĭobaniĭ scot prin ferbere în cenuşă aşa numita ĭéscă ce le servesce la scăpĕrat. Din *babiţe* neferte pe la munte se fac fitilurĭ pentru candelele dela bisericĭ: sînt mult maĭ durabile decât cele de bumbac saŭ cânepă" (Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu).

Despre cĭuperca numaĭ babă, v. *Babă.*

[1]**Babòïu,** s. m.; t. de Zool.: poisson d'étang, perca fluviatilis. Acest pesce fiind de diferite mărimĭ, în unele graĭurĭ fie-care mărime are câte un nume deosebit; aşa la Germaniĭ din Elveţia felul de tot mic se chiamă „hürlig", felul maĭ mare „kretzer", felul şi maĭ mare „rechling" saŭ „stichling", felul cel maĭ mare „barsch" (Rolland, Faune popul. III, p. 183). La Românĭ se pare că felul cel maĭ mic se ḑice plevuşcă, ce-va maĭ mare petroşel, şi maĭ mare *baboïu*, şi 'n fine costriş.

Poienar-Aaron-Hill: „alevin, plevuşcă, *baboïu*, petroşeĭ, pescişorĭ mărunţĭ".

Costinescu: „*Baboïu*, pesce mic, mărunt, pescişor, petroşel".

„Pescele costrăş saŭ *baboïu*" (I. Chirică, Tutova, c. Cârjăónĭ).

Laurian şi Massim (Gloss. 37) citéză locuţiunile: „un *baboïu* de pesce, am prins numaĭ doĭ *baboĭ* de pesce", în carĭ *baboïu* are înţelesul general de „pesce nu mare" saŭ „nu tocmaĭ mare".

Din *baboïu* se forméză deminutivul baboĭaş.

Cântec din Bucurescĭ:

Foicică ĭérbă mare,
Haĭ la pesce de vînḑare:
Ştĭuculiţa cincĭ parale,
Baboĭaşul opt parale,
Pescişorul âl maĭ mic
Ocaua c'un firfiric...

(G. D. T., Poes. pop. 299).

Cihac (II, 477) crede că *baboïu* se întrebuinţéză numaĭ la plural, ceea ce e fals; apoĭ îl trage din maghiarul báb „poupée, mannequin, nymphe d'un insecte". Este învederat că Româniĭ puteaŭ să acaţe sufixul augmentativ şi pejorativ -oĭu numaĭ dóră la un cuvînt care există deja de maĭ 'nainte în limba românéscă saŭ pe care l'aŭ împrumutat chiar atuncĭ din afară; din afară însă Româniĭ n'aŭ împrumutat pe maghiarul báb „păpuşă", şi

prin urmare *baboĭu* nu póte fi decât o metaforă curat românéscă din b a b ă, fără nicĭ un amestec unguresc. Pescele „perca fluviatilis“ este sur, de unde 'ĭ vine şi numele cel grecesc *πέρκη;* dela sur pînă la bătrân şi apoĭ la b a b ă — metafora e gata.

v. *Babă.* — *Costriş.*

²·Babòĭu. — v. *Băboĭu.*

Baboĭàş. — v. *Baboĭu.*

Babòlţ. — v. *Bătlan.*

Babòrniţă. — v. *Băborniţă.*

Bàbură, s.f.; grosses gouttes de pluie. „*Babură* se dice la picăturile de plóĭă marĭ, carĭ une-orĭ sînt mestecate cu grindină, ĭar când e timpul aşa se dice că b ă b u r é z ă“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Acest cuvînt este format după modelul altor doue vorbe mult maĭ respândite, analóge prin sufix şi prin sens tot-o-dată: p ì c u r ă „plóĭă mică şi rară, pluie fine“ şi c h ì c ĭ u r ă „brumă grósă ce se prinde érna de arburĭ, givre“ (Costinescu), în carĭ amîndoue ne întimpină acelaşĭ atonic -u r ă şi aceĭaşĭ noţiune fundamentală de „apă ce se lasă jos din atmosferă“. Modelându-se după p ì c u r ă şi c h ì c ĭ u r ă, *bàbură* s'a format d'a-dreptul saŭ din b a b e „giboulées de Mars“, prin adaosul sufixuluĭ celuĭ caracteristic, saŭ chiar din b u r ă, b u r é z ă „bruine“ prin reduplicarea frântă intensivă a primeĭ silabe. E cu putinţă chiar ca poporul să fi avut în vedere ambele elemente, formând pe *babură* prin aşa numita contaminaţiune saŭ fusiune de doue teme din b a b e şi b u r ă, un mijloc la care, în creaţiunea cuvintelor noue, nu o dată recurge etimologia poporană (cfr. Cuv. d. bătr. I p. 418, 436, 437). In orĭ-ce cas, este o vorbă curat românéscă fórte expresivă, aprópe onomatopoetică.

v. *Babele.* — *Bură.* — *-ură.*

Babùşcă. — v. *Băbuşcă.*

Babùt. — v. *Băbut.*

Bac! interj. — v. *Băcăesc.*

Bàca! interj.; provinc.: voyons! V e d ĭ b i n e! Se aude numaĭ în Banat. Este turcul b a k a „regarde!“ care s'a furişat şi la Serbĭ (Karadžić).

Ţichindél, Fabule 1814 p. 279: „...dară ĭaste în Alcoran scris — ĭarăşĭ întrebă Dervişul — că toţĭ Turciĭ sânt fraţĭ unul cu altul? — *Bàca!* cum nu ar fi, décă ĭaste? răspunse Sultanul...“

v. ¹·*Turc.*

Bacàl }
¹·Bacàn } v. *Băcan.*

²·Bacàn, s. m.; t. de Comm.: bois de Brésil. „Un lemn roşu, cu a căruĭ apă fértă se roşesc ouĕle etc.“ (Costinescu).

Tarifa vamală moldovenéscă din 1761 (Cogăln., Arch. Rom.): „*Bacan,* de 14 oca 1 leu vechĭu“.

Arabul b a k k a m, trecut în limbile turanice (Miklosich, Türk. Elem. I, 19). Deja la Cumanĭ: b a c h a n (Kuun, Codex Cumanicus p. 290).

v. ¹·*Cuman.* — ¹·*Turc.*

Bacâŭ, n. pr. m. loc.; ville en Moldavie, chef-lieu du district de même nom. Capitala districtuluĭ cu acelaşĭ nume în regiunea nord-vestică a Moldoveĭ. Se rostesce tot-d'a-una cu primul *a* clar: *Bacâŭ,* în documente scrise în limbĭ străine: Бакоўъ, Bakow, Ba-

cov, Bacovia, Bacovium etc. Deja la 1341 exista în Serbia un sat cu acest nume: Баково (Daničić, Rječnik iz knĭiževnih starina, I p. 22); de asemenea în Ungaria sînt o mulţime de localităţĭ numite Bakó, Baka, Bák, Bakov (Hornyanszky, Geogr. Lex. d. Ung.), dintre carĭ „claustrum de valle Bako-wa" se citéză deja la 1411 (Fejér, Cod. Diplom. Hung. X, 5 p. 207); cu tóte acestea vorba nu e de loc slavică, ba nicĭ neapĕrat unguréscă, dar tot-o-dată n'are a face nicĭ cu ḑeul Bacchus, cu care o înrudĭaŭ la noĭ latinomaniĭ de altă dată. Silaba bac se găsesce în orĭ-ce limbă, şi întru cât semnificaţiunea *Bacâuluĭ* nu e cunoscută, o etimologiă sigură e peste putinţă. Singura ipotesă plausibilă se póte răḑema pe următorul fapt istoric. La 1400 *Bacâul* era deja un oraş însemnat. Nemic nu arată şi nu e probabil că el se va fi întemeiat în scurtul interval de jumătate de secol după descălecarea Moldoveĭ în 1350. Inainte de venirea Românilor din Maramurăş, aci stăpânĭaŭ Cumaniĭ (v. ²·*Némţ*), pe când în partea orientală a Moldoveĭ se întinseseră Ruteniĭ (v. *Berlad*). *Bacâul* dară ar puté să fi avut ca oraş o origine cumanică, şi atuncĭ numele luĭ s'ar explica prin dialecte turce. A se compara în acest cas oraşul Bakù de lîngă Marea-Caspică.

Prin *Bacâŭ* se înţelege nu numaĭ oraşul, dar şi districtul întreg, bunăóră la Ion Neculce, Letop. II p. 246: „aŭ vĕndut un sat la *Bacăŭ* anume Făntănelele..."

Crisov dela Stefan Vodă Tomşa din 1614 (Condica Doljescilor No. II p. 186 în Arch. Stat. din Buc.): „câmpiĭa lui Dragoş voevod la *Bacăŭ*" — o câmpiă despre care a se vedé crisovul luĭ Alexandru cel Bun din 1419 (Arch. ist. I, 1 p. 111).

v. *Trotuş.—Câmpiă.—Dragoş.*

La 1646 episcopul italian Marco Bandini (ap. Kemény, Das Bisthum zu Bakov, în Kurz's Magazin, II p. 14) descriea *Bacâul* şi regiunea luĭ în următorul mod: „Oraşul *Bacâŭ* a fost într'o vreme reşedinţa Domnilor Moldoveĭ, maĭ ales atuncĭ când trăia Margareta, fiĭca voevoduluĭ ungurеsc Ştefan din Transilvania şi soţia luĭ Alexandru-vodă (mórtă la 1410). Pe atuncĭ se înălţa în partea sudică a oraşuluĭ un palat domnesc, care acuma zace în cenuşă. Posiţiunea oraşuluĭ e cea maĭ desfĕtată, scăldat la resărit de rîul Bistriţa, care se revérsă cu violenţă din munţiĭ Ardéluluĭ, la méḑă-ḑi privind o întinsă câmpiă acoperită cu dese sate românescĭ, despre crivĕţ pînă la Carpaţĭ avênd vestita vale a Bistriţeĭ, numită astfel după rîŭ, şi 'n fine despre apus, la depărtare de o legă, munţĭ şi délurĭ, întrerupte prin văĭ, cale de treĭ ḑile pînă la Transilvania. Aerul e cel maĭ sănĕtos; pădurĭ frumóse prin natură şi prin artă, stejărişe, fére sĕlbatece şi pasĕrĭ mulţime, rîurĭ pline de pescĭ delicioşĭ necunoscuţĭ în Italia, apoĭ belşug de vite, de grâne, de póme, unt şi mĭere..."

Despre Dómna Margareta, prima nevéstă a luĭ Alexandru cel Bun şi aceĭa sub care *Bacâul* ajunsese pe la 1400 la apogeul înfloririĭ,

v. ²·*Baiă.*

Un alt moment important în istoria *Bacâuluĭ* a fost episcopatul catolic de acolo, „episcopia cé ungurеscă din tărg din *Bacâŭ*" după cum îl numesc Duca-vodă şi Antonie Ruset (Fóia pentru minte, 1845 p. 25, 87), un episcopat fundat la 1401 de către papa Bonifaciŭ IX şi despre care pe la finea secoluluĭ XVII Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 169) ne spune: „Biscopul de *Bacâŭ* are titlul: al bisericelor ca-

tolice din tótă ţéra Moldoveĭ. Autoritatea luĭ se întinde şi asupra Bugĭaculuĭ, unde locuesc nu puţinĭ catolicĭ, anume în Cetatea-albă, în Ţeghinea şi în cele şépte sate hănescĭ..." Lista episcopilor catolicĭ dela *Bacâŭ* se póte vedé la Benkö, Milcovia, II, 24—35.

v. [2]·*Siret.*

In secolul XV *Bacâul* maĭ avea încă o altă însemnătate, cea maĭ mare din punctul nostru de vedere, fiind-că, după cum vom vedé maĭ jos, ea a lăsat pînă astăḑĭ o urmă în graĭu. Pînă la anexarea către Moldova în 1475 a districtuluĭ Putneĭ (Letop. I p. 128), *Bacâul* era oraş de hotar despre Muntenia şi chĭar despre Ardél. Aci trebuĭa să se vămuéscă mărfurile. In tractatul comercial cu Polonia din 1407 Alexandru cel Bun ḑice (Arch. ist. I, 1 p. 131): „Exportaţiunea postavurilor la Ungurĭ şi la Muntenĭ este slobodă, anume pentru exportaţiunea muntenéscă se va plăti în Suceva dela 1 grivnă 3 groşĭ, şi la fruntariă la *Bacâŭ* dela 1 grivnă 2 groşĭ, şi apoĭ la întórcere din Valachia cu marfă de acolo, fie piper, fie lână, fie orĭ-şi-ce, se va plăti în *Bacâu* dela 12 cântare ½ rublă de argint..."; şi maĭ jos: „importaţiunea cereĭ muntenescĭ şi braşovenescĭ e liberă, plătindu-se vamă dela o pétră de céră în *Bacâŭ* 1 groş..." Tot astfel sună tractatul comercial cu Polonia din 1434 dela Ştefan-vodă (Kaluźniacki, Dokumenta moldawskie, Lwów, 1874 p. 25) şi dela Petru-vodă din 1456 (ibid. p. 37). Despre depositul mărfurilor străine în *Bacâŭ* vorbesce un crisov al luĭ Ştefan cel Mare din 1460 (Arch. ist. I, 2 p. 7): „orĭ-care neguţitor va veni fie de orĭ-unde şi-şĭ va depune mărfurile în *Bacâŭ*, să dea călugărilor (dela Tazlâŭ) vama cea mare de grivnă, ĭar de mărfurile trecĕtóre să se ĭea după lege vamă de car...", adecă o vămuire mare după valóre şi o vămuire mică după greutate. Un alt crisov dela Ştefan cel Mare din 1459 (Arch. ist. I, 1 p. 114) ne arată în *Bacâu* o autoritate judiciară, compusă din judecătorĭ (sudtzi) avênd la disposiţiunea lor „globnicĭ" şi „slugĭ", agenţĭ pentru executarea sentinţelor.

Din acea epocă s'a născut şi a rĕmas în graĭul românesc o locuţiune proverbială fórte interesantă, pe care Cihac (II, 477) o scrie; „a'şĭ găsi băcăul", o traduce prin: „trouver son diable" şi o trage din cuvîntul unguresc bakó „bourreau". Tot aşa d. Şăinénu (Dicţ. germ. 30): „a'şĭ găsi băcăul = seinen Meister finden, ung. bakó, călăŭ", precum şi d. Mândrescu (Elem. ungurescĭ p. 134). Acéstă locuţiune, care nu însemnéză nicĭ odată „a perit" saŭ „a murit", ci numaĭ „a păţit'o", „şĭ-a găsit cine-va omul care să'l pună la loc şi să'l înveţe minte, a căḑut cine-va într'o nevoe din care învaţă minte" (Laurian-Massim, Gloss. p. 38), n'are a face de loc cu nicĭ un fel de „călăŭ". Apoĭ nu se rostesce „băcâul", ci totd'a-una „bacâul", cu *a* clar. Este o locuţiune de aceĭaşĭ natură ca şi: „orbul cu întrebarea a nimerit Brăila" (Pann, Povestea vorbeĭ II p. 4), a nimerit'o adecă măcar-că e orb şi măcar-că „Brăila" e departe, ceea ce Cihac ar fi trebuit să scrie cu iniţiala mică „a nimerit brăila", ş'apoĭ să'ĭ caute originea bună-óră în germanul „Brille = ochilarĭ", tocmaĭ ceea ce caută un orb! „Şĭ-a găsit *Bacâul*", nu „băcâul", vrea să ḑică pur şi simplu: a mers pînă ce a dat de hotar, a ajuns la vamă, a fost oprit şi scotocit, n'a putut să maĭ mórgă înainte. Născut în secolul XV, când pe călĕtorĭ şi maĭ ales pe

negustorĭ îĭ îngroziaŭ cele două vămĭ, „mĭ-am găsit Bacâul“ este un adevĕrat monument istoric.

Chiar după ce *Bacâul* încetase de de-mult a fi oraş de margine cu cele două vămĭ, totuşĭ apropierea acesteĭ regiunĭ de hotar şi posiţiunea’ĭ cea fórte muntósă, care înlesnĭa hoţiile de tot felul, făcea ca districtul întreg în curs de maĭ mult timp să fie organisat curat milităresce, cu sate scutite de dărĭ şi însărcinate a ţiné s t r a j ă.

Iată în acéstă privinţă un act inedit din 1633 (Doc. Rom. I No. 88 în Arch. Stat. din Buc.): „Io Alexandru Ilĭĭaş voevoda etc., scriem domniĭa mé tuturor slugilor domniei méle căţi veţi înbla cu slujbele domniei méle la ţinutul *Bacăuluĭ*, dămu-vă ştire, déca veţi vedé carté domniei méle, ĭară voi să aveţi a lăsa foarte în pace de toate angheriile satul Burleşti, numai să aibă ei a’şi plăti cisla lor căt vor hi scrişi la catastiv în vistérĭul domniei méle, nici iliş să nu dé nici sulğu nici unt nici čară nici lup nici o angherie căte sint pre alţi mişei a domniei méle, pentru căci domniĭa mé ĭ-am lăsat să ţie strajă pre apa Tazlăului celui mare, cum ţin şi alte străji, şi de toate să li se ţie în samă de căte se ţin şi altor străji, şi nime întru nimic să nu’i învăluĭască preste carté domniei méle, inak ne bădet. Sam gospodin velél. Io Alexandru Ilĭĭaş voevoda. (L. S.). u Ias lét 7141 mart 15. — Poĭannă“.

Bine scris şi întrebuinţat aprópe-aprópe în sensul seŭ cel adevĕrat, acest preţios idiotism ne întimpină la Costache Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „Cahin-caha am trecut prin Roman, a m g ă s i t *Bacăul*, şi am înaintat spre Tîrgu-Ocneĭ...“ Norocul luĭ Negruzzi că la *Bacăŭ* nu maĭ eraŭ vameşiĭ de altă dată, ba nicĭ măcar străjeriĭ luĭ Alexandru-vodă Iliaş, căcĭ atuncĭ el n’ar fi ḑis: „am găsit“, ci: „mĭ-am găsit *Bacâul*“.

„A’şĭ găsi *Bacâul*“ este ceea ce în folkloristică se numesce „blazon populaire“: porecle satirice saŭ ironice ce se daŭ de către popor diferitelor localităţĭ şi a cărora origine se perde une-orĭ în vechimea cea maĭ depărtată. Un alt b l a z o n al *Bacâuluĭ*, care n’a isbutit a se respândi şi a deveni proverbial, se cuprinde într’o colindă „a pluguluĭ“ din Moldova (Ghibănescu în Analele literare 1888 p. 44):

Uniĭ sîntem dela *Bacăŭ*,
Unde mămăliga e un leŭ,
Cea de făcăleţ
Un sorocovĕţ,
Cea de pe căldare
Doĕ-ḑecĭ de parale!...

v. *Gherghiţa*. — *Gĭurgĭu*. — *Tîrgovişte*.

Bacceà, s. f.; t. famil.: vieux décrépit, vieille décrépite. Termen burges, necunoscut la ţéră. D. Şăinénu (Elem. Turc. II) crede că *baccea* ar puté să fie din b a b c e a, un deminutiv din turcul b a b à „tată, bunic“. v. *Boccea*.

Baccevàn, s. m.; maraîcher, marchand de légumes. Z a r z a v a g i ŭ. Turcul b a g č e b a n „jardinier“, de unde la Bulgarĭ b a h č e v a n (Miklosich, Türk. Elem. I, 17). Cuvînt întrebuinţat de cronicarul Enachi Cogălnicénu în acelaşĭ pasagĭu cu o mulţime de alte turcisme:

Că boĭerul de divan
A s’agĭungă *baccevan*
Şi să strige pe s o c a c
Vănzând tot prajĭ şi spănac;
Acésta de nu le vine
Şi vor să trăéscă bine,
Apuce-s’ de b ă c ă l i e,
Că’ĭ maĭ mare boĭerie;
Ş’acésta de nu le place,
Pe h a m a l vază ce face...
(Letop. III, 284.)

Românii aŭ luat cuvîntul nu d'adreptul dela Turcĭ, ci dela Bulgarĭ, vestiţĭ la noĭ ca zarzavagiĭ. Nu scim, dacă se maĭ întrebuinţéză unde-va în graĭu.

v. *Zarzavagiŭ.*

Bàce. — v. *Bade.*

¹·Baciu (pl. *bacĭ*), s. m.; maître berger, fromager. Se rostesce monosilabic. „Acela care într'o stână saŭ căşăriă îngrijesce de brânḑurĭ şi face caşul" (Costinescu).

P. S. Aurelian, Sistemele de cultură p. 21—2: „*Bacĭul* este însărcinat cu facerea brânḑeĭ, a urdeĭ şi a untuluĭ. El cu tóte că nu poruncesce cĭobanilor, nimenĭ însă nu póte să ĭea ce-va din productele stâneĭ fără încuviinţarea sa. El ţine cheile şi îngrijesce de stâna oilor. El duce la căşăriă pe cal produsele stâneĭ. Simbria sa este ḑecĭuéla din tóte productele ce fabricéză, precum şi îndestularea. *Bacĭĭ* bunĭ sînt fórte căutaţĭ..."

v. ²·*Scutar.*

Balada „Gélip Costea":

Dur la mine, *bacilor*,
Bacilor voĭnicilor,
Voĭ la turme să'mĭ tot staţĭ,
Bine sama să'mĭ luaţĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 513).

Balada „Dobrişén":

Cĭobaniĭ luĭ Dobrişén
Sînt boĭerĭ ca de divan,
In toĭege reḑimaţĭ
Şi 'n caftane îmbrăcaţĭ;
Bacĭĭ luĭ pórtă cârlige,
Tot cârlige de argint
Cum n'am vĕḑut pe pămînt...
(ibid. 474).

Balada „Şalga":

La pordéua 'n mieḑul nopţiĭ
Nemerit'aŭ haĭduciĭ,
Nemerit'aŭ, năvălit'aŭ,
Paloşele zinghenit'aŭ,
Pe cĭobanĭ legatu-mĭ-aŭ,
Dulâĭ împuşcatu-ĭ-aŭ,
Iar pe *bacĭul* cel maĭ mare
Il fereca şi maĭ tare
Cu cótele la spinare...

Basmul „Sărăcia din casă" (Ispirescu, Legende p. 209): „Pe tómnă se pomenesce cu un alt argat că'ĭ aduce un burduşel de brânză. — *Bacĭul* dela stână, ḑice el, a adunat laptele dela óia finuluĭ, l'a făcut brânză şi l'am adus a-casă..."

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 18: „Dar câte una una căruţele sosesc la târla saŭ la stâna, unde vînătoriĭ aŭ să petrécă nóptea; un bordeĭu acoperit cu paĭe, câte-va saĭele şi olumurĭ pentru vite, o cétă de dulâĭ ţepenĭ lătrând cu învĭerşunare, şi în ţótă împrejurimea un miros greŭ de óiă, de cépă şi de rachiŭ, ĭată adăpostul şi straja ce le póte oferi *bacĭul* dela Rădana saŭ cel dela Rencĭu..."

In monumente istorice, cuvîntul *bacĭu* ne întimpină deja de pe la finea secoluluĭ XIII. Intr'un crisov al tzaruluĭ serbesc Stefan Uroş I (1293—1302), într'o lungă listă de **Românĭ** (**а се Власи**), figuréză şi unul cu numele *Bacĭu*: **Бачь** (Documente Hurmuzachi, I, 2 p. 797). Apoĭ într'un crisov al luĭ Stefan cel Mare din 1488 (Melchisedec, Chron. Romanuluĭ, I p. 147) se menţionéză doĭ Tatarĭ din ceĭ aşeḑaţĭ din vechime pe pămîntul Moldoveĭ: „*Bacĭul* cu copiiĭ şi fratele seŭ Ninga holteĭul" (**Татаръ на имѧ Бачюл съ челедію и брата его Нинга Холтѣюл**):

De unde vine cuvîntul?

Maĭ întâiŭ de tóte, trebuĭ să separâm pe *bacĭu* „cĭoban" de bade „frate", cu care'l amestecă Cihac şi alţiĭ şi pe care Bănăţeniĭ, dar numaĭ Bănăţeniĭ,

îl rostesc une-orĭ b a c e, căcĭ în graĭul lor dentala urmată de o vocală móle tinde regulat a se preface în palatală, ce-va cu desăvîrşire provincial, necunoscut celor-lalţĭ Românĭ şi datorit în regiunea Banatuluĭ exclusiv influinţeĭ serbe.

v. *Bade.* — *D.* — *T.*

Din dată ce rĕmâne numaĭ *bacĭu* „cĭoban", urmézā a se constata că el există la toţĭ Româniĭ, pretutindenea cu sensul bine determinat de „cel maĭ mare dintre cĭobanĭ", acela care e însărcinat în specie cu facerea caşuluĭ, ĭar la Macedo-românĭ „*bacĭu* se numesce acela care îngrijesce să strîngă seul la zallhana, adecă acela care dirigéză, care dă ordinĭ celor-lalţĭ argaţĭ" (Dr. Obedenaru, Dict. MSS. în Acad. Rom.).

Pentru a face de aci un pas înainte, cată să observâm că:

1⁰ la Albanesĭ *bacĭu* „cĭoban" nu se află de loc, încât Miklosich (Etym.Wtb. 6) numaĭ dóră din grăbire de condeĭu a putut să admită pentru acest cuvînt posibilitatea uneĭ originĭ albanese;

2⁰. între cuvintele române cĭobănescĭ nu se află de loc nicĭ un termen unguresc, pe când Unguriĭ, din contra, aŭ împrumutat dela Românĭ pînă şi pe b e r b e c s = berbece (=berbicem) şi pe p a k u l a r=păcurar (=pecuarium), astfel că românismele în terminologia pastorală unguréscă fiind un fenomen necontestabil, nu Româniĭ aŭ putut să ĭea dela Ungurĭ pe *bacĭu*, ci tocmaĭ Unguriĭ l'aŭ luat dela Românĭ, dându'ĭ formele de b a c s, b a c s a, b a c s o, „maître-berger".

La Slavĭ, după recunóscerea unanimă a slaviştilor (Miklosich, Matzenauer etc.), *bacĭu* este o vorbă străină. Ea nu se găsesce decât acolo pînă unde s'a putut întinde înrîurirea românéscă, şi anume:

a) La Româniĭ ceĭ slavisaţĭ din Moravia, de unde şi 'n limba bohemă şi la Slovacĭ „b a č a, b a č e, Oberschäfer bei den Walachen in Mähren" (Jungmann, Slownyk český, I, 59);

b) la Româniĭ ceĭ polonisaţĭ din Silesia de lîngă Teschen: b a c z a (L. Malinowski, Zarysy życia na Szląsku p. 51);

c) la Serbĭ, într'un mod provincial, b a č şi b a č a „Senner, pecoris custos", pe când termenul serbesc cel respândit este „stanar"; apoĭ b a č i ĭ a „locus et casa mulgendis aestate ovibus", pe lîngă termenĭ maĭ întrebuinţaţĭ „stan" şi „katun" (Karadžić);

d) în fine la Bulgarĭ b a č i l o „bergerie", maĭ puţin respândit decât sinonimul „mandră".

v. *Băciă.* — *Brândză.* — *Jintiţă.* — *Urdă...*

Aşa dară Unguriĭ şi Slaviĭ aŭ căpĕtat pe *bacĭu* d'a-dreptul dela Românĭ; de unde însă îl vor fi avênd Româniĭ? căcĭ latin saŭ romanic el nu este, şi nu este nicĭ dacic saŭ tracic.

Cuvîntul nostru „cĭoban", sinonim cu romanicul „pĕcurar", deşi persian de origine, totuşĭ ne-a venit noue fórte de de-mult prin Turanĭ, nu însă despre méḑi-ḑi dela Turciĭ Osmanliĭ, după cum îşĭ închipuesce Cihac (II, 566), ci despre resărit: dela acele triburĭ din vécul de mijloc, carĭ l'aŭ lăsat de asemenea Ruşilor şi Polonilor şi dintre carĭ Pecenegiĭ şi Cumaniĭ în specie aŭ trăit printre Românĭ secolĭ întregĭ. In tóte dialectele turco-tătare tulpina b a k însemnézā „regarder, surveiller", de unde prin sufixul -ci: b a k č i „surveillant". La Românĭ acest cuvînt a dobândit forma *bacĭu* şi sensul restrîns de „surveillant de la bergerie", cu carĭ ambele, ca un fel de pecete curat românéscă, el a trecut apoĭ la Slavĭ şi la Ungurĭ. In secolul X, când

s'a făcut despărţirea între Daco-românĭ şi Macedo-românĭ, sensul strict cĭobănesc al *bacĭuluĭ* se pare a nu se fi fixat încă pe deplin, şi de aceea în dialectul macedo-român cuvîntul însemnéză „surveillant de la boucherie".

O mulţime de localitătĭ în România pórtă numele de *Bacĭu*, între carĭ şi o insulă în Dunăre lîngă Turnu-Măgurele. De asemenea augmentativul B ă c ĭ o ĭ u. Cât privesce localităţile B a c e s c ĭ şi B ă c e n ĭ, numele lor ar puté să derive tot aşa de bine din B ă c.

v. [2]*Bacĭu.* — *Cĭoban.*

[2]**Bacĭu,** s. m., t. de jeu enfantin: le premier ou le plus habile au jeu d'osselets. Cel maĭ dibacĭu dintre copiiĭ carĭ se jócă „în armén", una din varietăţile joculuĭ „în arşicĭ", se numesce *bacĭu.*

Ispirescu, Jocurĭ de copiĭ p. 79: „Al cuĭ ichĭu cade maĭ întâĭu beĭu, este *bacĭul,* adecă cel ce trebue să dea întâĭu".

Ion Ghica, Scrisórea XV: „Teodoros era meşter de frunte în tóte jocurile de copiĭ. Reputaţia luĭ de giolar era mare dela Antim pînă în Lucacĭ. Averea nóstră în arşice se suia într'o vreme pînă la dóuĕ miĭ tot c a p r e curăţite în var şi îngropate în pămînt în doniţe. El ḑicea totdeauna pe

> Opus pocus imperator,
> Ţangăr mangăr nacaftu,
> Tacaftù melengher Buf!

Şi le potrivĭa aşa de bine, că Buful cădea totdeauna pe ceĭalalţĭ jucătorĭ, şi rĕmânea tot el *Bacĭul...*"

Arşicele în jocurile copilărescĭ fiind numite m ĭ e l e şi c a p r e, ca şi când ar închipui o turmă, se înţelege dela sine pentru ce jucătorul cel maĭ de frunte pórtă numele de *bacĭu,* adecă de „maître-berger".

v. [1]*Bacĭu.*

Baclavà (plur. *baclavale*), s. f.: espèce de patisserie ou de gâteau, massepain. „Plăcintă turcă saŭ grécă, cu miere saŭ zahar, cu nucĭ saŭ migdale" (Costinescu). Turcul b a k l a w a cu acelaşĭ sens.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXII: „Un Domn grec, a căruĭ nume ingrata istoriă a uĭtat a ni'l păstra, era un mare mâncăŭ de plăcinte. Caĭmac, gugóşe, alivencĭ, ĭaurt, seraliĭ, *baclavale,* plăcinte, învîrtite etc. se îngropaŭ în stomahul luĭ ca într'un abis fără fund..."

v. [1]*Turc.*

Bacòn, s. m.; t. de Bot.: tabac femelle, Nicotiana rustica. „*Bacon* saŭ B a c o n i ţ ă" (Dr. Brândza). Rusesce dialectic b a k u n (Будиловичъ, Первобытные Славяне, I p. 82). Cuvîntul pare a fi străbătut la noĭ cu ocupaţiunile rusescĭ.

v. *Dohan.* — *Tutun.*

Bacòniţă. — v. *Bacon.*

Bacşiş (plur. *bacşişurĭ*), s. n.; pourboir, pot-de-vin, étrennes. Turcul b a g-š y š. Cuvînt întrodus la Românĭ chĭar înainte de epoca Fanarioţilor. *Bacşişurĭ* se daŭ la subalternĭ, d a r u r ĭ la ceĭ de o potrivă saŭ la superiorĭ.

Axinti Uricarul, Letop. II p. 164: „Acésta ce aŭ făcut Iniceriĭ şi n'aŭ vrut să dea războĭu Şvezilor, aŭ făcut'o orĭ că nu se îndura de Craĭul că le da mult *bacşiş,* orĭ că agĭunsăse Craĭul cu d a r u r ĭ la capetele Inicerilor..."

Ion Neculce, Letop. II p. 218: „[Iliaş Alexandru] era şi darnic, *bacşişurĭ* da marĭ, că era om bun..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 197: „și așa trecând la Iașĭ aŭ sosit la Copoŭ și aŭ conăcit acolo șezănd pănă a treia zi, mergănd Domnul în toate zilele de se împreuna, triimețăndu-ĭ de toate tefaricule ce se afla în Iașĭ, dănd și *bacșișurĭ* îndestul la oamenii Pașiĭ..."

Ibid. p. 223: „le găsisă orz de agĭuns, dăndu-le și căte un *bacșiș* de cheltuĭală pentru bună venire..."

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 306: „apoĭ Dascalul scoaleĭ Slovenești asemene face orațiĭ printr'al său ucenic pe limba Romănéscă, și toțĭ acestiĭ mergănd pe rănduĭală sărută măna Domnuluĭ și'șĭ ĭeŭ *bacșișul* lor..."

Ibid. p. 314: „la partea slujitorésca se rănduesc *bacșășurile* dela Visterie cu catastif Domnesc..-"

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 1: „Să daĭ degrabă curcaniĭ la bucătărie să'ĭ puĭe 'n frigare, și să spuĭ luĭ Gheorghi bucătarĭul ca să mi'ĭ rumineéscă frumos, că ĭ-oĭu da *bacșiș* bun..."

v. [1]*Turc.*

Badanà.—v. *Bâlinca.*

Bàde, s. m.; 1°. t. famil. qu'on emploie: *a*) quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; *b*) quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant; *c*) quand on s'adresse à un paysan plus âgé que l'on veut honorer; 2°. Nom de baptême. Deși masculin, cuvîntul se declină femeiesce: articulat *badea*, genitiv și dativ singular *badiĭ*, vocativ *badeo*, plural n'are. In Banat se rostesce *bace*, cu trecerea silabeĭ *de* = *dĭe* în *ce* sub înriurirea foneticeĭ serbe, fără a se confunda însă cuvîntul vre-o-dată cu b a c ĭ u „maître-berger".

Dicționarul Bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426):

„B a c s. Opilio.

„*Bacse.* Frater maior natu".

Tot în Banat se aude și forma *baĭa*, care se explică érășĭ prin fonetism serb: „baĭam = badem" etc. (Karadžić).

Formézà o mulțime de deminutivĭ: b ă d i ț ă cu scurtatul b i ț ă, b ă d i c ă cu scurtatul b i c ă, b ă d i u c ă, b ă d u c ă, b ă d i c u ț ă, b ă d i l ă, și are o formă colaterală b a d ĭ u cu deminutiviĭ eĭ, despre carĭ tóte a se vedé la locurile lor.

Rar în orașe, acest cuvînt e fórte des pe la țéră. Ca nume pe care un frate saŭ vĕr îl dă frateluĭ saŭ vĕruluĭ maĭ mare, se întrebuințéză maĭ mult deminutiviĭ b ă d i c ă și b ă d i ț ă. In texturĭ literare, întru cât ne aducem a-minte, *bade* cu acéstă nuanță nu ne întimpină de loc. Nuanța a doua însă, ca nume pe care féta îl dă ĭubituluĭ eĭ, *bade* este de o circulațiune extremă, astfel că numaĭ în micul volum de doĭne și strigăturĭ culese de dd. Bârsan și Jarnik el se găsesce peste 150 de orĭ, afară de formele cele deminutivale; câte odată *bade* se repetă maĭ de multe orĭ într'o singură bucată, bună-óră:

Badea meŭ, tînĕr băĭat,
Nicĭ mustața nu i-a dat;
Badea meŭ tînĕr copil,
Roșu ca un trandafir;
Din obraz ĭi pică sânge,
Unde 'l vĕd inima 'mĭ plange.
Fața luĭ ca trandafirul,
Trupul luĭ ca rosmarinul.
Cum e bradul arătos,
Așa-ĭ *badea* de frumos;
Cum e bradul 'nalt din munte,
Așa-ĭ *badea* meŭ de frunte!...

(J. B. 39).

saŭ:

Fóiă verde nuc'amară,
Badea 'ĭ mânios de-aséră
Că n'am şest cu el afară!
Fóiă verde florĭ de fragă,
Iértă *badeo,* ĭértă dragă...
(ib. 105).

saŭ:

Floricică din grădină,
Badea dorul nu'mĭ alină;
Floricică de pe luncă,
Dorul *badiĭ* mĕ usucă;
Floricică din ogóră,
Dorul *badiĭ* mĕ omóră;
Floricică de isvor,
Vino, *bade*, altfel mor...
(Sevastos, Cântece moldov. 119).

Este de observat că, în poesia poporană, când despre flăcăŭ se ḑice *bade*, atuncĭ aprópe tot-d'a-una i se respunde despre fétă prin m â n d r ă:

Ce staĭ, *bade*, tot pe prag
Şi te uĭţĭ la noĭ cu drag?
— Mărită-te, m â n d r a mea,
C'apoĭ nu m'oĭu maĭ uĭta!
— Şi tu, *bade*, creḑĭ ca eŭ
Mĕ topesc de dorul teŭ?
— M â n d r ă, de nu ţĭ-ar pĕsa,
Acum nu m'aĭ întreba!
— *Bade*, mie mi-ĭ de tine
Chiar ca lupuluĭ de câne!
(ib 129.)

saŭ:

Rĕu e délul cu cucute
Şi *badea* cu m â n d r e multe...
(ibid. 407).

saŭ:

Suflă vîntu 'n paĭe ude,
Eŭ strig, m â n d r a nu m'aude.
— Ba ḑeŭ, *bade*, aud bine,
Dar nu pot veni la tine...
(ib. 56).

saŭ:

— Poţĭ tu, m â n d r ă, ḑice ḑeŭ
Că nu te-am sărutat eŭ?
— Ba eŭ, *badeo*, nu pot ḑice,
Că mĭ-a plăcut gura dulce...
(ib.).

saŭ:

Ese m â n d r a la portiţă
Numa 'n iĭe şi 'n cretinţă,
Badea trece pe uliţă;
M â n d r a trage cu ochĭul,
Badea sucesce clopul;
Badea trage cu géna,
M â n d r a scóte năfrana...
(ib. 72).

saŭ:

— Resaĭ lună şi suĭ sus
Şi du la m â n d r a respuns,
Saŭ să ésă saŭ să sciŭ
Pe la ea să nu maĭ viŭ.
— Resaĭ lună şi suĭ sus
Şi du la *badea* respuns
Să ĭubéscă 'n altă parte,
Că pe-aicĭ nu se maĭ poate...
(Sevastos, Cântece mold., 103).

Pentru acest important paralelism s'ar puté aduce sute de exemple.

In graĭul poporan, „femeiă m â n d r ă" saŭ „fétă m â n d r ă" însemnéză f r u m ó s ă nu numaĭ fisicesce, dar şi moralmente (v. *Mândru*). Tot aşa corelativul *bade* trebuĭ să exprime, din punctul de vedere fisic şi moral, o calitate caracteristică a bărbatuluĭ saŭ a flăcăuluĭ, o calitate ne-femeéscă, prin urmare nu frumuseţea, ci v î r t u t e a, prin care el apĕră şi protege pe femeia. Pentru ţerancă *bade* este „le maître", dar „le maître" ales de bună voe, nu prin impunere, adecă „le patron".

Tot ca „patron", dar numaĭ prin etichetă, nu prin simţimînt, se întrebuinţéză *bade* când ne adresăm cătră un ţeran maĭ în vrîstă, care nu e slugă a nóstră şi pe care voim a'l cinsti.

I. Créngă, Scrierĭ I p. 151:

„— Ba nu, *bade* Ipate, n'aĭbĭ grijă;

nu ţĭ-oiŭ maĭ cere vre-un lucru mare pînă pe-acolò. Ş'apoĭ ce ţĭ-oiŭ lua eŭ din casă, nu-ţĭ face trebuinţă d-tale.

„— Apoĭ na, zise Ipate. Măsură-ĭ vorba cu îmblăciul. Balan să-ţĭ alégă din gură, ce spuĭ, dacă nu vorbeştĭ desluşit.

„— Apoĭ dă, *bade* Ipate..."

In „Urarea pluguluĭ":

A ho! a ho!
Plugul *badeĭ* cu 12 boĭ,
Boĭ bourei...
La luna,
La septemâna,
S'a dus *badea* să végă
Grâul de'ĭ resărit,
Dar era de secerat;
Badea l'a secerat,
In giregĭ l'a adunat...

(G. D. T., Poes. pop. 141).

P. Ispirescu, Păcăliturile internaţionale (Col. l Tr. 1882 p. 158): „Un Român călătoria. Ajungênd într'un sat, unde îşĭ aducea aminte a cunósce p'un Sas, trase în gasdă la acesta, fiind-că înserase.

— Bună vremea, jupâne.

— No, bine aĭ venit, *bade* Ióne.

— Bucuroşĭ la óspeţĭ, jupâne?

— Bucuroşĭ, bucuroşĭ, *bade* Ióne".

In acest dialog, jupân şi *bade* sînt termenĭ corelativĭ; dar jupân „seigneur", pe care'l întrebuinţéză sătênul faţă de orăşén, arată lipsa de intimitate, pe când orăşénul prin *bade* vrea să între tocmaĭ în intimitatea săténuluĭ, vrea să'ĭ grăéscă aşa gicênd săţenesce; cu alte cuvinte, ţĕranul este cu un respect rece, orăşénul cu o amiciă prefăcută.

Ca nume propriŭ, *Bade* e fórte obicĭnuit printre sătenĭ, maĭ ales în Ţéra-Româneścă; altă dată era nu maĭ puţin respândit pe 'n oraşe şi chiar printre boerime. Fiind acelaşĭ cuvînt cu apelativul bade, se articuléză şi se declină întocmaĭ ca şi acela, avênd şi el o formă colaterală Badĭu, precum şi formele deminutivale Bădică, Bădiţă, Bădicuţă, Bică şi Biţă.

La 1430, sub Dan-vodă, trăia marele vornic *Badea* (Arch. ist. I, 1 p. 73).

La 1529, sub Moise-vodă, marele stolnic *Badea* (ibid. p. 30).

La 1575, sub Alexandru-vodă, un alt *Badea*, tot mare stolnic (ibid. p. 50), şi sub acelaşĭ Domn la 1577 (ib. p. 143) un simplu gramatic *Badea*.

Intr'un zapis din 1607 (Doc. rom. I No. 20, în Arch. Stat. din Buc.): „eu *Badé* fecorul Muşatii den Nagomireştii de jos ot sud Muşcel dat'am acesta al mieu zapis ca să fie de bună adevărată credinţă la măna dumnĭaluĭ *Badii* armaşul...", amîndoĭ contractanţiĭ purtând acelaşĭ nume de *Bade*.

Intr'un zapis din 1636 (Doc. rom. I No. 85 în Arch. Stat. din Buc.): „ĭ-am vândut o moră, care moră am luat dela *Badé* de Argeş 2 rote într'o casă..."

Intr'un zapis dîmboviţén din 1638 (Doc. rom. I No. 274 în Arch. Stat. din Buc.): „mărturie anume Coresie i Ignat i Gudé i Ion brat Cores i Comanŭ i Dragomir ot Fiĭani i Nécşul i Opré i Micul i Vasilie i *Badé* i Liĭa..."

Intr'un zapis piteştén din 1645 (Doc rom. II No. 8 p. 5 b, în Arch. Stat. din Buc.): „*Badé* den Grosi şi Ion şi Bobolé şi Micul şi Stancĭul şi Stan şi Mihaĭ Dumitru al *Badei*".

Intr'un zapis din 1657 (Doc. rom. I No. 132 în Arch. Stat. din Buc.): „eu *Badê* Lancé i Negré i Aldé Cărstocé i Radul Lancé i Aldé Vlădău ot Rucărŭ..."

La 1699 Constantin-vodă Brâncovénu (Cond. Mss. Brâncovenéscă p. 7 în Arch. Stat. din Buc.) vorbesce despre o rudă a sa: „*Badé* logofăt den Brâncovéni".

In acelaşĭ timp trăia faĭmosul mare

boïer *Badea* Bălăcénu, făcut conte de cătră Austria, un titlu pe care Românii îl metamorfosară în „contoş“.

Ion Canta, Letop. III p. 146: „era mulţĭ şi de aĭ noştri amestecaţĭ cu Leşiĭ, şi *Badea* Bălăcénu C o n t o ş....“

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ şi nouĭ, p. 331, scoţênd pe scenă douĭ ómenĭ din popor, pe unul îl face V l a d , pe celalalt *Bade:*

„— Nevoe mare, măĭ Vlade! eŭ de aş fi ca Vodă, în loc de a osândi pe tâlharĭ la ocna părăsită, le-aş tăia maĭ bine capetele.

„— Da de ce, măĭ *Badeo?...*“

Femininul din *Bade* B ă d é s ă, după cum se chiamă şi un sat în Argeş (Frundescu).

O mulţime de localităţĭ în Ţéra-Românéscă pórtă numele de B ă d e n ĭ, B ă d i c e n ĭ, B ă d i ţ ă, B ă d i ţ e s c ĭ, B ă d e s c ĭ, dintre carĭ una este istorică deja din secolul XIV (v. *Bădescì).*

Apoĭ patronimicul B ă d e s c u, ca nume de familiă, e fórte respândit la Românĭ.

In Moldova numele propriŭ *Bade* este astădĭ rar; însă numirile satelor ca B ă d e n ĭ şi B ă d e u ţ ĭ, dintre carĭ acesta din urmă e din secolul XV (v. *Bădeuţi*), dovedesc că el se obicĭnuia într'o vreme maĭ mult decât astădĭ.

La 1421 între boieriĭ luĭ Alexandru-vodă cel Bun figuréză Dumitru B a d e v i c ĭ, adecă fiul luĭ *Bade.* La 1443, între boieriĭ luĭ Ştefan-vodă ne întimpină marele vornic *Badea* (Documente Hurmuzake, t. 1 p. 833 şi 880).

In Transilvania numele propriŭ *Bade*, cu ortografia unguréscă B a g y e, a fost tot-d'a-una şi a remas fórte circulator printre Românĭ; ĭar din deminutiviĭ luĭ s'aŭ format numile a doue familie boierescĭ din Făgăraş, una B i ţ ă = B ă d i ţ ă în Veneţia-de-jos, şi cealaltă B i c a = B ă d i c a în Voevodeniĭ-marĭ (N. Densuşianu în Col. l. Tr. 1883 p. 443—4).

La Slavĭ onomasticul *Bade* nu există de loc. Tóte exemplele citate de Moroškin (Славянскій именословъ p. 6) sînt luate din nomenclatura curat românéscă în colecţiunea de documente moldo-muntene a luĭ Venelin şi în aşa numitul Sinodic al luĭ Sevastianov.

Ca apelativ, *bade* este de asemenea cu desăvîrşire străin Slavilor, ĭar la Rutenĭ — sub formele b a d ĭ o şi b a d i c a — el este un învederat împrumut dela Moldovenĭ, cu atât maĭ vîrtos că nicĭ nu'l aŭ decât numaĭ Ruteniĭ din Bucovina şi Huţaniĭ. Slavicul b a t ĭ a, de unde maghiarul b á t y a (Miklosich, Etymol. Wtb. v. bašta), cu sensul fundamental de „tată“, nu putea să devină *bade*, de óră-ce Româniĭ nu prefac nicĭ o dată pe *t* în *d*; ş'apoĭ dela noţiunea de „père“ şi chĭar de „frère“ era cam greŭ a ajunge la aceea de „amant“. Chĭar dacă fonetica română ar permite trecerea luĭ *t* în *d*, ceea ce nu este, totuşĭ acéstă trecere nu s'ar fi putut întêmpla la Românĭ anume cu slavicul b a t ĭ a, căcĭ analogia cuvîntuluĭ f r a t e ar fi apĕrat o formă cu *t*, nu cu *d*. In scurt, Unguriĭ şi Slaviĭ n'aŭ a face în cestiunea de faţă.

v. *Baştină.*

Noĭ am vĕdut că *bade*, fie ca frate maĭ mare, fie ca ţeran respectabil, fie ca amant, are la Românĭ înţelesul general de „amic maĭ cu autoritate“. Cu obicĭnuita şovăire romanică între *b* şi *v* (v. *B*), *bàde* este d'adreptul latinul v à d e m (vas -vadis) „celui qui garantit pour quelqu'un, celui qui répond de quelqu'un devant la justice“, sinonim cu „fidejussor“ şi cu „sponsor“. In dreptul roman imperial, s p o n s o r e s înlocuiră aprópe de tot pe v a d e s, carĭ însă n'aŭ încetat

de a trăi în gura poporuluĭ. In latinitatea medievală se maĭ întrebuința forma vadius, precum și verbul vadare „fidejubere pro alio“ (Du Cange); dar în dialectele romanice occidentale cuvîntul n'a remas. Românul *bade* = vade este o prețiósă remășiță juridică din acea epocă a colonisăriĭ Dacieĭ Traiane, când provincialiĭ, departe de contactul puteriĭ centrale, expușĭ la tot felul de vexațiunĭ administrative, aveaŭ necontenit trebuință, fie bărbațĭ, fie femeĭ, de cine-va maĭ cu védă ca să chezeșuéscă și să se facă rĕspundĕtor pentru dînșiĭ: „se dare vadem pro amico“, „vadari amicitiae nodulo“. De aceea *bade* la Românĭ exprimă o nuanță de ĭubire, pe care n'o are nicĭ „frate“, nicĭ „nene“, nicĭ ceĭ-lalțĭ termenĭ analogĭ din nomenclatura familiară. Noĭ credem că numaĭ lipsa acestuĭ cuvînt în limbile romanice occidentale a împedecat pînă acum pe linguiștĭ de a observa din capul loculuĭ că românul *bade* nu este alt ce-va decât latinul vadem; să nu uĭtâm însă nicĭ o dată că Româniĭ singurĭ forméză întréga ramură romanică orientală, a căriĭa formare înfățișéză o mulțime de particularitățĭ specifice.

Bade nu însemnéză o rudă de sânge, ci o rudă de alegere, o rudă convențională de acelașĭ fel cu fĕrtat (=ca și frate) și cu surată (=ca și soră). Intre fĕrtațĭ și surate există însă o egalitate de condițiunĭ, doĭ fĕrtațĭ fiind de o potrivă între eĭ, douĕ surate de asemenea fiind una ca și alta, pe când *bade* e tot-d'a-una maĭ mare față cu acela care'ĭ dice astfel, adecă pentru acela care, ca să aĭbă un apĕrător saŭ ocrotitor, „illum vadem constituit“.

v. *Badiu*. — *Fĕrtat*. — *Surată*. — *Nene*. — *Lele*...

Badie, s. f.; ?

In balada „Rada“ din colecțiunea luĭ Alexandri:

Și țĭ-oĭu da eŭ ție
Ruble chĭar o mie,
Papucĭ în *badiĭ*
Adușĭ din Indiĭ...

D. Șăĭnénu (Elem. turc. 116) scóte de aci singularul *badie*, pe care'l explică prin „coș, cutiă“ și'l trage din persianul badia „cruche“.

Noĭ ne temem fórte mult că „în *badiĭ*“ va fi o greșélă de tipar saŭ o greșélă de aud, una din doĕ. „Papucĭ în cutiĭ“ n'are nicĭ un sens, de vreme ce în cutiĭ se póte aduce orĭ-și-ce și n'ar fi vre-o deosebită laudă pentru papucĭ. Apoĭ dela noțiunea de „cruche“, „ulcĭor“, pînă la acea de „coș, cutiă“ e cam departe. Nu cum-va „în *badiĭ*“ ar trebui cetit îmbadiĭ, plural dela un adjectiv îmbadiŭ? In acest cas cuvîntul ar fi tot turcesc, dar din arabul bédì „nouveau, rare, merveilleux“, ceca ce ar avé un sens cât se póte de potrivit: „papucĭ minunațĭ, rarĭ, de modă nouă“:

Papucĭ îmbadiĭ
Adușĭ din Indiĭ...

v. [1]*Turc*.

Bàdĭu, s. m.; 1°. t. familier ayant toutes les significations de bade (v. ce mot); 2°. nom de baptême; 3°. nom propre d'un bandit légendaire. Se rostesce dissilabic. Maioritatea numilor masculine terminându-se în *-u*, *badiu* este o formă maĭ nouă analogică în locul formeĭ vechĭ organice bade, despre care vedĭ maĭ sus. Se articuléză *badĭul* și se declină în consecință. Forméză deminutivĭ: bădișor, bădic, bădiț, bădicuț. Ca nume personal se întrebuințéză

tot-d'a-una articulat: *Badĭul*, cu femininul B ă d ĭ u l é s ă. E mult maĭ rar în circulaţiune decât *bade*, de care se isbesce câte-o dată în acelaşĭ cântec poporan, orĭ îl înlocuesce numaĭ pentru hatîrul rîmeĭ saŭ al ritmuluĭ; bună-óră:

Fóiă verde-a macululuĭ,
Pentru voĭa *badĭuluĭ*
Dat'am trupul draculuĭ...
(J. B., Trans. 11.)

saŭ:

Frundă verde frunduliţă,
Rădică-te, neguriţă,
De pe perĭ, de pe gutuĭ,
De pe casa *badĭuluĭ*...
(ibid. 161.)

saŭ:

Fóiă verde de dupleŭ,
Insóră-te, *badĭul* meŭ,
Şi trăesce, b a d e o, 'n bine,
Şi gândesce şi la mine...
(ib. 404).

Cu sensul de frate maĭ mare şi cu acela de termen de cinste ca în „b a d e — I o n", „b a d e - cutare", forma *badĭu* nu ne întimpină aprópe nicĭ odată.

Intre maĭ mulţĭ moşnenĭ moldovenĭ dela 1554, carĭ cumpĕră un pămînt dela Alexandru-vodă Lăpuşnénul (Arch. ist. I, 1 p. 67): „*Badĭul* i Dobre i Ion Leul..."

Intr'un act muntenesc din 1601 (Doc. rom. I, No. 57 în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eŭ *Badul* Cǎndé ot Nucet înpreună cu soru-mé..."

La 1580, între chinesiĭ românĭ din Ardél *Badĭul*, cu ortografia unguréscă *Bagyul* (Kemény în Kurz's Magazin, II p. 329.)

Ca nume personal, e maĭ cu deosebire respândit în popor banditul *Badĭul*,

Cârcĭumarul Frâncilor,
Măcelarul Turcilor,
Spatiĭul Ovreilor
Şi gasdul holteilor...

cu nevastă-sa B ă d ĭ u l é s ă,

Cu stat ca de jupânésă,
Cu ochĭ marĭ de puĭc'alésă...

O lungă baladă despre acest *Badĭul*:

Ascultaţĭ, boĭerĭ, la mine,
Să vĕ s p u ĭ u p e *Badĭul* bine...

circuléză, cel puţin în patru varianturĭ, în Moldova, în Bucovina şi 'n Ţéra-Românéscă. Varianturile cele maĭ interesante sînt cele publicate de dd. G. D. Teodorescu şi S. F. Marian. Acéstă baladă s'a născut învederat în regiunea dunărénă a Românieĭ,

In cel mare sat s e r b e s c
Jumătate r o m â n e s c,

după variantul din colecţiunea luĭ Alexandri; dar fondul istoric este a-nevoe de limpedit. *Badĭul* e un nume curat românesc, dar acela care'l scapă în baladă din mâĭnile Turcilor, nepot după uniĭ, frate după alţiĭ, este când „Neculcea",

Fecĭoraş de Sêrb bogat,
Mare veste 'n Ţarigrad,

când un „Marcu",

Marculuĭ Bulgaruluĭ,
Frăţiorul *Badĭuluĭ*,

când un „Carabăţ". Apoĭ Alexandri observă că: „Acéstă baladă se cântă pe o arie cam serbéscă, cu trăgănăturĭ de glas orientale, şi lăutariĭ adaugă la sfîrşitul arieĭ un soĭu de suspin pe cuvintele turcescĭ: Bruĭ aman, aman!" Pré-veche nu este nicĭ într'un cas. *Badĭul* nu e un h a ĭ d u c, ci un h o ţ obicĭnuit, de o putere fisică îngrozitóre, dar fără nicĭ o trăsură

eroică, fără nicĭ o scânteiă nobilă, fără nemic din ceea ce caracteriséză pe Toma Alimoş, pe Baba-Novac, pe Grue Grozovan, pe Codrén, pe Mihu etc.

v. *Haĭduc.—Hoţ.*

Maĭ multe localităţĭ în România pórtă numele pe B ă d u l e s c ĭ, B ă d i c, B ă d u l é s ă, ĭar un munte în Gorj se chiamă chĭar *Badĭu*, negreşit după vre-o tradiţiune, pe care noĭ n'o cunóscem.

Ca nume de familiă, e fórte respândit la Românĭ patronimicul B ă d u l e s c u.

v. *Bade. — Bădăran.*

Bàe.—v. *Baiă.*

Bàea.—v. *Baĭa.*

Bàer.
Bàeră. } v. *Baĭer.*

Bàftă.—v. *Boftă.*

Bag (*băgat, băgare*), vb.; faire entrer, faire aller, faire avancer. A da luĭ *bag* înţelesul fundamental de „mettre, placer", după cum fac Pontbriant, Cihac şi alţiĭ, ca şi când ar fi sinonim cu p u n, este a nesocoti accepţiunile cele maĭ de căpeteniă ale acestuĭ verb, carĭ sînt tóte de o natură causativă. *Bag* n'are nicĭ un sinonim, afară de v î r „enfoncer, fourrer", dar şi cu acesta se întâlnesce numaĭ în unele accepţiunĭ strict materiale, bună-óră:

Mare şerpe s'aŭ aflat
Şi în sîn mi s'aŭ *băgat*.
Cu glas tare am strigat
Şi de maĭca m'am rugat,
Ca să v î r e mâna 'n sîn,
Să mĕ scape dela chin...
La puĭcuţă m'am rugat,
Mâna 'n sîn ea mĭ-aŭ *băgat*
Şi de şerpe m'aŭ scăpat...
(Sevastos, Cântece moldov. 180).

Aci „a *băga* mâna în sîn" şi „a v î r î mâna în sîn" este tot una; din dată însă ce eşim dintr'un cerc fórte restrîns, în care se póte întrebuinţa v î r, sinonimica încetéză şi nu se maĭ póte pune nemic în loc de *bag*, nicĭ chĭar în accepţiunĭ materiale, după cum vom vedé îndată din exemple.

v. *Vîr.*

Bag exprimă în modul cel maĭ general, sub raportul moral ca şi sub cel material, noţiunea de „faire entrer", şi este în antitesă cu s c o t, al căruĭ înţeles fundamental e de asemenea causativ: „faire sortir".

Coresi, Omiliar 1580, quatern. I p. 4: „trufa amu întru propaste *bagă* omulŭ, ĭară smereniĭa deîn cădére s c o a t e pre elŭ..."

Gavril Protul 1652, ed. Erbicénu, p. 84: „săpă până ajunse de moaştele sfântuluĭ, deciĭ le s c o a s e afară şi le *băgă* într'un secriu de lemnŭ..."

Doĭnă din Ardél:

Fóiă verde, verde mac,
Ochiĭ leliĭ care 'mĭ plac,
Dulcişorĭ şi mieriorĭ,
Mĕ chĭamă sub prunişorĭ
Să me scóţă din fiorĭ;
Nu sciŭ s c ó t e-mĕ orĭ ba,
Orĭ maĭ tare m'o *băga*!...
(J. B., Trans. 36.)

Alta:

Dragostile nevestescĭ
Mi te *bagă* pe fereştĭ,
Şi te s c o t
Pe unde pot,
Pe sub straşină prin pod!...
(ibid 393.)

„De unde l'am *băgat* eŭ, nicĭ dracul nu'l póte s c o a t e" (L. M.)

In tóte aceste texturĭ şi 'n altele analóge, *bag* se traduce d'a-dreptul prin „faire entrer", ĭar opusul s c o t prin „faire sortir".

In Psaltirea luĭ Coresi din 1577 *bag* corespunde în contexturile latin și grec:

ps. XLII:

... mâ năstăvirâ și *băgarâ*-mâ în păduré sfănta a ta...	...me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum...

grec: ἤγαγόν με.

ibid. ps. LXXVII:

... și'i *băgâ* în păduré sfinției sale...	...et induxit eos in montem sanctificationis suae...

grec: εἰσήγαγεν.

ibid. ps. LXXXIV:

...să *bage* slavâ în pămăntulŭ nostru...	... ut inhabitet gloria in terra nostra...

gr.: τοῦ κατασκηνῶσαι.

ibid. ps. CVI:

... și *băgâ* aciĭa flămânzii...	... et collocavit illic esurientes...

gr.: κατῴκισεν.

Eĭ bine, *bag* traduce pe quadruplul „adducere", „inducere", „inhabitare" și „collocare", în cele patru texturĭ de maĭ sus, numaĭ pentru că el exprimă noțiunea generală de „faire entrer": „me firent entrer dans la montagne", „faire entrer la gloire dans le pays", „fit entrer les affamés".

Tot așa numaĭ prin „faire entrer" *bag* se înțelege corect în Codicele Voronețian circa 1550, ed. Sbiera, Act. Apost. XXII, 19:

... eu era cela ce'i *băga* în temniță și ucidé priîn gloate ceĭa ce credé întru tiĭre..	...ego eram concludens in carcerem, et caedens per synagogas eos qui credebant in te...

unde în Noul Testament din Belgrad 1648: „am tras în temniță", ĭar în Biblia Șerban-vodă 1688: „puind în temniță".

In Noul Testament 1648, Luc. XXII, 54:

Și prinzăndu'l pre elŭ, duserâ'l și'lŭ *băgarâ* în curté popeĭ celuĭ mare...	Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum...

grecesce: ἤγαγον. Tot „duseră'l și 'lŭ *băgară*" și în Biblia Șerban-vodă 1688, adecă traducĕtoriĭ românĭ aŭ credut de cuviință de a traduce verbul din original printr'o gradațiune: duseră și *băgară* = „menèrent et firent entrer".

La Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 374 b: „Domnul Hristos, carele pentru voi au intratŭ acolo pentru ca să vă *bage* și pre voi..." = „entra pour vous y faire entrer".

Tocmaĭ din causa acestuĭ înțeles fundamental, *bag* se construesce maĭ cu samă cu în și apoĭ pe a doua liniă cu la, adecă cu „in" și „ad", cele două prepoșițiunĭ ale verbilor de mergere.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III p. 5: „striinii și ceĭa fără case în casele noastre să-ĭ *băgămŭ*, golii să'i îmbrăcămŭ...

Carte olteněscă de judecată din 1591 (Cuv. d. bătr. I p. 57): „se-au mărtirisit Lungul nainté judecăției, cum n'au *băgat* nici el nici frate-său pre Stănilă în moșia Moldovénului, ci fără lucru au întrat el într'ača moșie, ĭară Moldovénul se-au mărturisit înnainté acelui boĭarin că nici l'au *băgat* el într'ača moșie nici frate-său..."

Pravila Moldov. 1646 f. 83 a: „Cela ce'ș va *băga* muĭarĭa în hĭară sau o va închide unde-va ca într'o temnița..."

Biblia Șerban-vodă 1688, Genes.

XXIX, 23 (cfr. XXXIX, 17; XXXIII, 17—18 etc.):

...luîndu Lavanŭ pre Lia fata luĭ, o au *băgatŭ* în lăuntru la Iacov...	...sumens (Laban) Liam filiam suam, introduxit ad Jacob...

grecesce: εἰσήγαγεν...

Cantemir, Chron. I, 93: „aicé știm că în multe gândurĭ am *băgat* pre cetitorĭul nostru..."

Ibid. I, 152: „doară l'ar puté întoarce dintr'acé nedréptă socotélă ce'ș *băgasă* în cap..."

Acelașĭ, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom.) p. 155: „Dările de pre an, de bună voe, fără lipsă și fără bănat strîngându-le, să le numere, cumpănĭască, în pungĭ *băgându-le* să le lége și să le pecetluĭască..."

Nicolae Costin, Letop. II, p. 20: „Vezirul atuncĭa aruncând vina luĭ Lascarachie, l'aŭ luat de lângă Duca Vodă și l'aŭ *băgat* în fĭeră..."

Nicolae Mustea, Letop. III p. 13: „în loc de cinste și de milă, l'aŭ *băgat* în fere și l'aŭ trimis mazil la Țarigrad..."

Ibid. p. 44: „și ducăndu'l drept la Tighina cu mare pază, acolo *băgăndu'l* în cetate cu tot ce aŭ avut, aŭ pus Enicerĭ vartă de'l păzĭa..."

Țichindél, Fabule 1814 p 469: „Lesne vă ĭaste voao a rîde, că încă nu știțĭ ce e muĭaré ré; ĭa *băgațĭ* și voĭ capul în cĭubărul cu apa, apoĭ vețĭ vedé..."

I. Văcărescu p. 330:

Gât de lup unuĭa arătase,
Cocoșel negru 'n sînu'ĭ *băgase*...

Ion Crénga, Scrierĭ I p. 208: „Dar pînă atuncĭ, na'țĭ o palmă ca să țiĭ minte ce țĭ-am spus. *Băgat*'aĭ în cap vorbele mele?..."

A. Odobescu, Scrierĭ I, p. 431: „Dómne, veniră străiniĭ în moșia nóstră și spurcară mânele lor cu mite, și îndrăzniră a vinde, a cârcĭumări sfintele tale, și a goni pe moșteniĭ, și în trudele și ostenelile lor a *băga* pe străinĭ..."

Jipescu, Opincaru p. 143: „Rumânu cu ce pórtă și cu ce *bagă* 'n gură, cu aĭa s'alege pĕ lumea asta..."

O colindă din Ilfov:

Câmiĭ șĭ-a legat,
P'alțiĭ ĭ-a certat,
In cas' ne-a *bagat*...
(G. D. T, Poes. pop 19)

Doĭnă din Ardél:

Trage'țĭ, lele, cununa
Cam pe ochĭ, cam pe sprincene,
Că mĕ *bagĭ* în multe rele...
(J. B., Trans. 18.)

Proverbĭ:

„Nu'țĭ *băga* 'n cârd cu dracul" (Pann, I, 25).

„A *băga* mâna în miere și a nu'țĭ linge degetele, nu se póte" (ib. III, 30).

„Nu te *băga* în tărîțe, că te mănâncă porciĭ" (ib. III, 48).

„De drag ce'mĭ e, l'aș *băga* de pĕr în sîn" (ibid. II, 92).

Idiotismĭ din Laurian și Massim: „De frică toțĭ se *băgară* în gaura de șérpe. Imĭ *bagĭ* un fer ars în inimă. Nu maĭ bate copilul, că'l *bagĭ* în alte alea = în epilepsiă. Pe toțĭ vĕ *bag* în dracĭ! Vrea să mĕ *bage* în pĕcat. A *băga* în cap ce-va cuĭ-va, nu va să ḑică numaĭ a face pe cine-va să înțelégă ce-va, ci și a'l face să créḑă ce-va ce nu e, a'ĭ inspira o idee fixă, a'l înfumura, a'l ameți. Am *băgat* și eŭ în coș = am început a măcina, am căpĕtat rînd la móră. Cine'șĭ *bagă* în clin cu nebunul, e maĭ nebun ca dînsul. Pînă nu *bagĭ* în plug cu cine-va, nu'l poțĭ cunósce. Cine'șĭ *bagă* în cârd cu mișeiĭ, ca mine să pațe. Nu vréŭ

să'mĭ *bag* cu tine nicĭ în cĭur nicĭ în cĭurel".

v. *Clin.* — *Cĭur.* — *Coş.* — *Cârd...*

Frumósă locuţiune ardelenéscă: „a *băga* ḑiua în nópte = opus diurnum usque ad noctem protraho" (Lex. Bud.).

„*Bag* pe cine-va în gura diregĕtorilor, adecă îl păresc = accuso, incuso, defero" (ibid.).

„Imĭ *bag* nasul în ce-va, adecă mĕ amestec" (ib.).

Locuţiunea „a *băga* în bólă" saŭ „a *băga* bóla în" cu varianturile şi ramificaţiunile eĭ:

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 292 a: „Cumu-i lăngoarĭa cumplită trupului, aşĭa şi mărirĭa deşartă ĭaste cumplită sufletului, că multe boale *bagâ* într'ănsu..."

Basmul muntenesc „Iléna Simḑiana" (Ispirescu, Legende p. 20): „ochiĭ ăia mariĭ, frumoşĭ şi vioĭ de te *bagă* în bóle, mânuşiţa aĭa micuţa şi picĭoruşul ca de ḑînă..."

Basmul bucovinén „Pepelea": „Cum l'aŭ zărit popa, s'aŭ băgat în tóte bólele şi s'aŭ temut să'ĭ deschidă pórta..."

Doĭnă din Ardél:

> Măĭ bărbate
> Blăstemate,
> De când in aĭ semĕnat,
> Bólă 'n óse mĭ-ai *băgat...*
>
> (J. B. Trans. 457).

Alta:

> Că destul m'am supĕrat
> Şi nemic n'am căpĕtat,
> Făr' viaţa mĭ-am scurtat,
> Bóla 'n óse mĭ-am *băgat...*
>
> (Ibid., 215).

Alta:

> Ochiĭ teĭ mĕ *bagă* 'n bólă,
> Sprincenele ĭar mĕ scólă;
> Ochiĭ tĕĭ mĕ *bagă* 'n frică,
> Sprincenele ĭar ridică...
>
> (Ibid. 23).

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 196: „m'aĭ *băgat* în tóte grozile morţiĭ, căcĭ cuprins de ameţélă, nu maĭ scieam unde mĕ găsesc..."

Ibid. p. 9: „Fă cum sciĭ, numaĭ să nu ne *bagĭ* şi pe noĭ în belea..."

Proverbial:

> Eŭ fac, eŭ trag,
> P'altu 'n belea nu *bag.*
>
> (Pann, II, 10.).

v. *Belea.* — *Bólă.*

Une-orĭ *bag* se construesce de o potrivă cu în şi cu la pentru a exprime aprópe aceĭaşĭ noţiune: „a *băga* în mână" şi „a *băga* la mână", „a *băga* în ureche" şi „a *băga* la ureche".

Biblia Şerban-vodă 1688, Regn. I, XVIII, 25:

... şi Saulŭ au socotit să *bage* pre David în mânile celor streini de félĭu...	... et Saul cogitabat injicere eum in manus alienigenarum...

grecesce: *ἐμβαλεῖν.*

Cantemir, Chron. I, 281: „Emilian atâta de bine şi vitejéşte s'au purtat, cât în mare dragosté slujitorilor întrând, îndată l'au numit împărat, în protiva căruĭa Gallie cu oaste mergênd, siliĭa să'l *bage* la mână..."

Biblia Şerban-vodă 1688, Genes. IV, 23 (cfr. XV, 26):

...*băgaţĭ* în urechi cuvintele méle...	... auribus percipite verba mea...

Jipescu, Opincaru p. 59: „*Băgaţĭ* bine la urechĭe, codănei tati: limba asta d'o vorbiţĭ voĭ acuma, aşa am apucat'o ĭeŭ dĕla părinţi mĭeĭ..."

Laurian şi Massim (Gloss. 40), pe carĭ reŭ îĭ încurcă atât etimologia precum şi clasificaţiunea sensurilor luĭ *bag*, explică totuşĭ fórte bine deosebirea cea funcţională între ambele con-

strucţiunĭ în şi la: „Expresiunile cu în sînt maĭ energice decât cele cu la; deci expresiunile „a *băga* în închisóre“ şi „a *băga* la închisóre“ diferă între sine ca şi expresiunile: „a scăpa dela închisóre“ şi „a scăpa din închisóre“. Cela ce scapă de la închisóre n'a fost încă în închisóre, ci numaĭ pe cale de a fi pus în închisóre, pe când cel ce scapă din închisóre a stat de fapt maĭ mult saŭ maĭ puţin în închisóre. De asemenea un judecător decide prin sentenţă să *bage* pe cine-va la închisóre, dar prin sentenţă nu 'l şi *bagă* de fapt în închisóre, ci numaĭ executorul sentenţeĭ *bagă* pe condamnat în închisóre. Tot aşa „a *băga* caiĭ în ariă“ va să ḑică a'ĭ duce în faptă şi într'un moment dat în ariă, pe când prin „a *băga* caiĭ la ariă“ însémnă numaĭ saŭ: a'ĭ da cuĭ-va ca să treiere cu eĭ, saŭ: a'ĭ prinde de pe câmp şi a'ĭ avé la dispoşiţiunea sa pentru tot timpul treieratuluĭ. Preposiţiunea în exprimă dară relaţiunĭ materiale şi immediate, ĭară la relaţiunĭ ideale şi mediate saŭ depărtate“.

v. *În.—La.*

Cu la întrebuinţarea luĭ *bag* e mult maĭ rară decât cu în.

Urechea, Letop. I p. 100: „ĭ-aŭ amăgit [pe Leşĭ] aĭ noştri de ĭ-aŭ *băgat* la codru, fiind copaciĭ înţinaţĭ pre lângă drum, ĭ-aŭ surpat asupra lor...“

Ibid. p. 114: n'aŭ vrut să dea războĭu, socotind să'ĭ *bage* la locurĭ strimte şi zăbovindu'ĭ să'ĭ flămânzéscă...“

Şĭapte taine, 1644, p. 102: „spată de îmbe părţile ascuţită *bagi* la inima lui, de'l va gĭunghĭa pre dânsŭ şi trupéşte şi sufletéşte...“

Ibid. p. 141: „Preotulŭ ce va pără pre oameni şi-i va *băga* cu gura lui la vre o nevoe...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, ps. XLIX:

Limba'ţĭ ĭaste mincinoasâ
Şi gura lăuduroasâ,
Şedzînd grăeştĭ răŭ de frate
Ca să'lŭ *bagĭ* la greutate...

Ion Neculcea, Letop. II p. 390: „dela o vreme *băgându*-se la strimtorĭ, vrând să trécă părăul în ceĭa parte spre câmp, n'aŭ maĭ putut ţine răsboĭul...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 57: „boĭeriĭ îl sfătuĭa să'ĭ *bage* [pe Leşĭ] în târg pre la gazde...“

Ion Canta, Letop. III, p. 142: „ĭĭ *băga* la închisóre, poroncind să plătéscă dela casele lor acea datorie...“

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 234: „la grea nevoe m'a *băgat* ĭar spânul...“

„Îl *bagă* la umbră = în temniţă“ (Pann, II, 28).

Afară de în şi la, *bag* se maĭ construesce într'un mod excepţional cu pe, cu sub, cu între.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIV p. 16: „Aduceţi-vâ a-minte, zice Hristos, că n'amŭ venitŭ să *bagŭ* pace pre pământŭ, ce spatâ...“ = „faire entrer la paix sur la terre“.

Basmul „Smeul cu şépte capete“ (Ispirescu, Legende p. 203): „El însă o cam *băgase* pe mânecă, dară se prefăcea că nu'ĭ pasă...“, unde *bag* pe mânecă este un idiotism cu sensul de: încep a mĕ teme.

„*Bag* apă pe mânĭ, adecă torn, fundo, infundo“ (Lex. Bud.).

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 185: „se îmbracă pe ascuns într'o pele de urs, apoĭ încalecă pe cal, ese înaintea fecĭoru-seŭ pe altă cale şi se *bagă* sub un pod...“

Laurian-Massim: „Verbul *băgare* se construesce cu între, când obiectul pasiv al verbuluĭ însémnă desunire, neînţelegere etc., cum: nu sciĭ decât *băga* zizania între ómenĭ; aĭ *băgat* discordia între fraţĭ; inimicul *băgase* desunirea şi împărechiarea între cetă-

ţenĭ;—şi ca reflexiv cu însemnare de a se amesteca: tu, care eştĭ fétă mare, nu te *băga* între copile; cine se *bagă* între porcĭ, îl muşcă cânniĭ".

„A *băga* despre cine-va saŭ asupra cuĭ-va vorbă rea, adecă îl defaĭm, iĭ stric numele cel bun" (Lex. Bud.).

In însoţire cu vină, *bag* a căpĕtat în graĭu o interesantă accepţiune curat juridică.

Noul Testament 1648, Mat. XII, 10:

Şi ĭaca un omŭ era acolé avĕnd măna uscată, şi întrebară pre el zicĕnd: oare cade-să în sămbătă a vindeca? ca să'l *bage* în vină...	Et ecce homo manum habens aridam; et interrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare? ut accusarent eum...

Ibid. Mat. XXVII, 12:

Şi căndu-i *băga* vină mai mariĭ popilor...	Et quum accusaretur a principibus sacerdotum...

Doĭnă din Ardél:

Toţĭ aŭ casă şi moşie,
Numaĭ eŭ trag la urgie;
Nimĕnuĭ vină nu'ĭ *bag*,
Fără prostuluĭ de cap...

(J. B., Trans., 180).

Alta:

— Spune'mĭ, bade, din inimă,
Bagă'mĭ maĭcă-ta vr'o vină?
— Eŭ îţĭ spuĭu dela inimă
Că nu'ţĭ *bagă* nicĭ o vină...

(Ib. 271).

A *băga* în vină = „faire entrer quelqu'un dans la faute"; a *băga* vină = „faire entrer la faute dans quelqu'un".

Cu acelaşĭ sens, maĭ energic, însă tot-o-dată mult maĭ rar, se ḑice: arunc vină asupra cuĭ-va = jeter, lancer la faute sur quelqu'un".

v. *Vină*.

Dar însoţirea cea maĭ caracteristică a luĭ *bag* şi cea maĭ în circulaţiune este aceĭa cu samă; maĭ des: *bag* în samă şi *bag* samă, maĭ rar: *bag* de samă.

Bag în samă însemnéză literalmente: „faire entrer dans le compte".

Coresi, Omiliar 1580, quatern. I p. 7: „acéste toate *băga*-le în sémă şi le socotiĭa..."

Urechea, Letop. I p. 187: „aŭ perit atunce 47 de boĭerĭ, fără altă curte ce nu s'aŭ *băgat* în samă..."

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I p. 21 a: „de nu vom *bâga* în samâ mila lui, nice vom lua a-mente îndelungâ râbdarĭa lui..."

Ibid. II f. 73 a: „déca vâdzu că nu-i *bagâ* cuventele nice într'o samâ, negrì de mânie..."

Ibid. I f. 2 a: „să nu *bage* în samâ nice frica, nice moartĭa..."

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 14: „de să vor afla deîn ceĭ răĭ, cum am zis maĭ susŭ, nici într'un chip să nu li sâ *bage* în sémâ păra şi mărturia lor..."

Gavril Protul, 1652, ed. Erbicénu, p. 44: „şi porunci să nu'l maĭ *bage* niminĭa în samă, nice să'l socotĭască, nice să'l cinstĭască..."

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, ps. LXXXV:

Şi mişelulŭ mĭeŭ sufletŭ cercarâ
Şi de tine 'n samâ nu *băgarâ*...

Ibid. ps. XXI:

Şi oasele toate 'mĭ numărarâ
Şi nice 'ntr'o samâ mă *băgarâ*...

Cantemir, Chron. I, 348: „întâĭ au început frigurile a'l ispiti, el socotind că cu osteninţa drumuluĭ le va puté scutura, n'au *băgat* în samă..."

Acelaşĭ, Ist. Ierogl. p. 148: „Iară alalte de singe nevinovat vărsătoare jiganiĭ, fiete-carĭa trunchĭu de meser-

niţă şi prăvălie de carne deschisése, în toate părţile gĭunghind, zugrumând, tăind, despoind, aruncând, împărţind, şi nici de grasă în samă *băgând*, nici de vitioană cevaş milă având...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXIII:

Acest sărac sub cer au strigat
Şi Domnul în sémă l'au *băgat*...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 202: „văzănd ceĭlalţĭ boĭerĭ cum se poartă trebile, şi Domnul căzut cu totul la mese marĭ şi zeefeturĭ şi primblărĭ şi la alte desfătărĭ a lumiĭ, luasă cu toţiĭ un mare obraz şi nu'l *băga* în samă şi făcea ce le era voea lor...“

I. Văcărescu, p. 153:

Lira mea dragă,
Urc'al teŭ glas!
In sémă *bagă*
Şi an şi ceas!...

Ion Crénga, Scrierĭ I p. 49: „Tot mănăstirĭ să croescĭ, dacă vreĭ să te *bage* draciĭ în samă...“

Expresiunea „*bag* în samă“ se referă cătră „*bag* samă“ întocmaĭ ca „ĭeaŭ în socotélă“ cătră „ĭeaŭ socotélă“. În primul cas noĭ avem a face numaĭ cu o parte din ce-va, în casul al doilea cu totalitatea. Negreşit, în us se face o confusiune între ambele locuţiunĭ, remânênd însă între ele orĭ-şi-cum acea deosebire esenţială că *bag* samă este maĭ energic şi că póte să fie întrebuinţat într'un mod absolut, atât de independinte încât funcţionéză chĭar ca o interjecţiune.

Codicele Voroneţian circa 1550, ed. Sbiera, Act. Apost. XIX, 19:

...şi *băgară* sama preţului loru, şi aflară ciĭnci înturérece...	...et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam LM...

în Biblia Şerban-vodă 1688: socotiră.

Noul Testament 1648, Mat. XVIII, 23—4:

...asamănă-să înpărăţiĭa cerĭuluĭ omuluĭ craĭu, carele vru să *bage* samă cu slugile lui. Deci începăndŭ elŭ a *băga* samă...	...assimilatum est regnum cœlorum homini regi qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et quum cœpisset rationem ponere...

şi la margine: „să *bage* samă“ este explicat prin „să le ĭa samă“.

Ibid., Paul. ad Tim. I, 4:

Nece să *bage* samă povestilor menciunoase...	Neque intenderent fabulis..

Gavril Protul, 1652, ed. Erbicénu, p. 90: „el trecu cu meşteşug ca într'ascunsŭ şi nu'ĭ *băgă* nimĭanĭ samă...“

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 68: „Pedepsiré celuĭa ce înblă cu bani răĭ ĭaste maĭ mare căndu 'l vor şti c'au înblat de multe ori şi i s'au zis şi n'au *băgat* sémă...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, ps. LXXII:

Câtŭ de moarte eĭ nu *bagă* samă
Şi de boală cu lesne se 'ntramă...

Acelaşĭ, Synaxar 1683, f. 94 b (Oct. 30): „întăĭ o spândzurară şi o arsără cu fácliĭ de vântŭ, şi ĭa *băga* samă foculŭ ca apa, şi adeveriĭa la toţĭ cum vĭade pre svântulŭ îngerŭ roorându-o şi răcorindŭ para fácliilor...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 42: „văzându-se Câmpolungeniĭ sub altă stăpânire, trimiţând la dînşiĭ Cantemir Vodă cu poftă ca să dé ajutor ţăriĭ cu o samă de berbecĭ, ĭară eĭ n'aŭ *băgat* samă, ce încă cu ruşine aŭ scos pre trimişiĭ luĭ Cantemir Vodă...“

Axinti Uricarul, Letop. II p. 158: „Iată că trimite Hanul şi Paşa oaste

ca să vă scoată din ţară dela Moldova, dară voĭ să nu *băgaţĭ* samă, ce să vă stringeţĭ la un loc..."

A. Văcărescu p. 35:

De aceĭa de ţĭ-e temă,
De dreptate *bagă* sémă...

A. Pann, Povestea vorbeĭ, II, 97:

Şi caută 'n lume bărbat să găséscă
Ca pe o muĭere să'l îmbrobodéscă.
Ea să fie mare, ce o vré să facă,
Bărbatu'ĭ la tote ca mutul să tacă;
Şi dacă găsesce vre un lă-mĕ-mamă:
Nu vede, n'aude şi nu *bagă* samă,
De părere bună, pe care 'ntâlnesce
Îşĭ laudă casa şi se fericesce...

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „... vorbind singur, fără să *bag* samă la un bun bătrân, care mĕ privĭa cu mirare..."

Doĭnă din Ardél:

De lacrămĭ n'aş *băga* samă,
Că le şterg cu-a mea năframă,
Dar mi'ĭ milă de obraz
Că remâne fript şi ars...

(J. B., Trans. 101, 151).

Impersonal: „nu se *bagă* samă = man merkt es nicht, es macht nichts" (Dr. Polysu).

Bag samă se póte întrebuinţa interjecţional, ca un singur cuvînt bag-samă, cu înţelesul de „apparemment, à ce qu'il paraît".

Lexicon Budan: „Bag samă, interj., fors, forsitan, ut adverto, ut opinor, ni fallor, mihi videtur. Bagsamă, nu e nemine a-casă = ut adverto, nemo est domi".

Basmul Ardelén „Fiĭuţul oiĭ" (Tribuna din Sibiŭ, 1887 No. 4): „nu maĭ voiră a da faţă cu Fiĭul-oiĭ, că bagsamă se cam temea de el..."

Pe când *bag* în samă şi *bag* samă se desvóltă d'a-dreptul, într'un mod organic, din sensul cel fundamental al luĭ *bag* „faire entrer",—locuţiunea cea a treĭa: *bag* de samă, s'a născut pe o cale indirectă din *bag* samă prin construcţiunea substantivală băgare de samă, o construcţiune fórte corectă, căcĭ ceea ce verbal eŭ *bag* samă este neapĕrat substantival o băgare de samă, dar o construcţiune de unde numaĭ printr'o incorectitudine s'a putut trage noua formă verbală: *bag* de samă, de vreme ce verbul *bag* nu se construesce nicĭ o dată cu de.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673 ps. XIII:

Pentr'acĭaĭa, Doamne, le trimite spaĭmâ
Cîndŭ nu lĭ-a hi'n vĭaste să *bage* de samâ...

Ţichindél, Fabule 1814 p. 181: „care nu va *băga* de sémă la bună vréme de lucrul cel trebuincĭos, aceluĭa i se va piĭarde binele dinnainté uşiĭ..."

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 24: „*Bagă* de samă că aĭ a face cu un membru al Academieĭ..."

Bag de samă este o construcţiune cu totul de prisos, de vreme ce tot-d'a-una póte să fie înlocuită prin *bag* samă.

v. *Samă*.

Un verb causativ cu sensul de „faire entrer", din dată ce se pune în forma reflexivă de „se faire entrer soi-même" recapĕtă prin acésta sensul simplu de „entrer", căcĭ „mĕ fac eŭ pe mine a întra" saŭ „se face el pe sine a întra" este identic cu „eŭ întru", „el întră", elementul pasiv identificându-se cu cel activ. Astfel reflexivul mĕ *bag* încetéză de a avé un caracter causativ.

I. Văcărescu p. 11:

Strigând întreb: Cine este?
Cin' aicea s'a *băgat*?
Cin' aicĭ fără de veste
A 'ndrăznit de a întrat?...

In doïna din Ardél:

Frunḑă verde lapte acru,
Mĕ băgaĭ slugă la dracu...
(J. B., Trans. 193).

însemnéză „je suis entré au service du diable".

De asemenea în frasele citate de Laurian şi Massim: „Fiind-că nu maĭ aflu alt mijloc de traïu, m'aş băga argat la cel din urmă ţĕran. Eŭ nu mĕ bag respunḑĕtor pentru un om mişel ca tine. Dacă nu eştĭ băgat la cine-va, bagă-te la mine (sub-înţeles: argat, servitor etc.). Mĕ bag pentru tine, căcĭ pentru altul nu m'aş băga (sub-înţeles: respunḑĕtor saŭ alt ce-va analog). A se băga la vacĭ = a se băga văcar; a se băga la oĭ, a se băga la viţeĭ, a se băga la drumul de fer, a se băga la miliţiă etc."

Şiapte taine, 1644 p. 109: „de nu va ţiné mente nemică să fie vădzut în vis, atunce să va fi băgat diavolulŭ de-i va fi făcut pacoste..."

Pravila Mateïu Basaraba, 1652, p. 533: „eĭ să nu se lépede, ce să sté de faţă la vréme căndŭ trebue să se bage chezaşi..."

Pe dată însă ce forma nu e reflexivă, bag îşĭ păstréză caracterul seŭ fundamental causativ: te bag slugă, îl bag argat, vĕ bag la vacĭ, însemnéză: „je te (le, vous) fais entrer".

Mitropolitul Dosofteïu, 1673, ps. CXXVIII:

Să n'aĭbă cu sïacerïa 'n ce trage
Săcerătorĭ ce vorŭ vrïa să bage...

Doïnă din Ardél:

Cine m'a băgat cătană,
Nu'ĭ maĭ trebue pomană...
(J. B., Trans. 304).

Reflexivul mĕ bag diferă totuşĭ de simplul întru printr'o nuanţă fórte importantă, datorită tocmaĭ formeĭ reflexive, care materialmente se confundă cu forma reciprócă: când noĭ ḑicem „eĭ se bagă" şi „eĭ se céιrtă", numaĭ gramatica deosebesce în prima frasă un verb reflexiv „eĭ se bagă pe sine" şi 'n cea-laltă un verb reciproc „eĭ se céρtă uniĭ cu alţiĭ". Prin formă dară reflexivul mĕ bag capĕtă o nuanţă de amestec în afacerile altora, pe care neutrul întru n'o are. De aci mĕ bag, cu sensul pejorativ de „a se amesteca", în locuţiunile citate de Laurian şi Massim: „Tu eştĭ fétă mare şi nu ţi se cade a te băga cu copile. Nu vĕ băgaţĭ cu mişeiĭ. Eŭ nu mĕ bag cu tine. Cine se bagă cu copiiĭ, maĭ copil e. El se bagă în tóte. Faceţĭ ce sciţĭ, că eŭ nu mĕ bag. Se bagă în păreţĭ. Ce te bagĭ în mine? etc."

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „se temé de Jidovi, că aşa se băgase Jidovii: cine va ispovedi Hristos, lepădatŭ să fie de beséρecă..."

Urechea, Letop. I p. 172: „atâta groază le-aŭ dat [Ungurilor Petru Rareş], căt la vreme de primejdie ce era şi pribag la dânşiĭ şi'şĭ perduse Domnia, şi după ce s'aŭ dus la Turcĭ lăsându'şĭ Doamna şi cuconiĭ în Ciceŭ cu toată averea, atunce Unguriĭ, necum să se baye să'ĭ jăcuéscă, ce încă ĭ-aŭ păzit..."

La Macedo-românĭ bag funcţionéză — ḑic Laurian şi Massim — „maĭ ales cu însemnarea de punere, aşeḑare, culcare: pulïulu se bagă pre arbure; nu băgaţĭ mâna la capu; bagă-te în pat". Cu alte cuvinte, la Macedo-românĭ aŭ predomnit construcţiunea luĭ bag cu pe assupra construcţiuniĭ cu în şi cu la; aci este tótă deosebirea. Construcţiunea cu pe am vĕḑut'o maĭ sus şi la Daco-românĭ, dar fórte rar. Ambele dialecte despăr-

ţindu-se în secolul X, sensul cel fundamental causativ al luĭ *bag* „faire entrer“ a trecut treptat la Macedo-românĭ aprópe de tot la sensul derivat de „placer“, dar n'a despărut cu desăvîrşire. Macedo-româniĭ ḑic ca şi noĭ: „a *băga* lingura t r u cénac = în cenac“, „a *băga* mâna t r u ólă = î n ólă“ (Petrescu, Mostre I p. 39). In textele culese de Dr. Obedenaru (ed. Bianu, p. 87) noĭ citim:

Tóte sbóră̆le a calluĭ Perpiliţa îşĭ le *băgâ* tu minte ghine...	Tóte vorbele caluluĭ Perpeliţa şi-le *băgâ* bine în minte...

Asupra originiĭ luĭ *bag* s'aŭ emis pînă acum părerile cele maĭ curióse. Lăsând la o parte „*bag* ab obsoleto v a g i o unde et v a g i n a“ (Lex. Bud.); cu atât şi maĭ vîrtos etimologia cea celtico-franceso-englesă propusă de Sasul Schuller (Argumentorum epicrisis, Cibinii 1831 p. 79); ne vom mărgini cu Cihac, Laurian-Massim şi Miklosich.

După Cihac (II, 638) noĭ am împrumutat pe *bag* dela Neo-grecĭ, cel mult din epoca bizantină, anume din: „*βάζω, βάνω* (*βάλλω*) mettre, placer; mgr. *βι'ζειν* mittere, ponere, immittere, injicere, addere, adjungere, imponere, exequi, adimplere, adhibere, apponere (Du Cange), *βάζω μέσω* mettre dedans, introduire; *βάζω εἰς τὸν νοῦν μου* se mettre dans la tête, se proposer; *βάζω γνῶσιν* faire attention; *βάζω εἰσὲ τόπον* estimer, tenir compte; *βάζω ἄδικα ἀπάνω* accuser quelqu' un à tort; *βάζω μάρτορα* prendre quelqu 'un à témoin; *βάζω εἰς τὸ ποδάρι* substituer.“ Noĭ am reprodus părerea luĭ Cihac în tótă întregimea eĭ, căcĭ ea, dacă dovedesce ce-va, apoĭ negreşit nu că Româniĭ aŭ luat pe *bag* dela Neo-grecĭ, ci numaĭ dóră că Neo-greciĭ l'aŭ luat dela Românĭ. In adevĕr, nicĭ o-dată nicĭ într'o limbă un *z* (ζ) nu trece în *g*, şi prin urmare, lucrul fiind foneticesce peste putinţă, fie în cuvinte moştenite, fie în cele împrumutate, din grecul v a z o , orĭ-şi-cum l'am suci, nu e chip să ésă românul *bag*; un *g*, din contra, putênd prin palatalisare să trécă în *z* (ζ), maĭ cu samă în limba grécă, unde elenicul *ἅζω* vine din *ἁγ* (*ἅγιος, ἁγίζω, ἅγος*), decĭ medio-grecul *βάζω* póte să se tragă din românul *bag*. Afară de acésta, Româniĭ posedând ambele sonurĭ *b* şi *v*, carĭ şovăesc la noĭ numaĭ în vorbe de originea latină (v. *B*), nu aveaŭ nevoe de a preface pe medio-grecul *v* (*β*) în *b*, ci l'ar fi conservat ca şi 'n „văpsea = *βάψιμον*“; pe când Medio-greciĭ fiind lipsiţĭ de *b*, pe românul *b* din *bag* trebuĭaŭ vrênd-nevrênd să'l prefacă în *v* din *βάζω*. Nicĭ Greciĭ însă n'aŭ luat dela Românĭ, nicĭ Româniĭ dela Grecĭ. Analogiile între funcţiunile luĭ *bag* şi ale luĭ *βάζω*, analogiĭ necontestabile, se datoréză numaĭ împregĭurăriĭ că neo-grecul *βάζω* n'are a face cu *βάλλω*, ci este o desvoltare semasiologică a vechĭuluĭ grec *βάζω*, care era un causativ din *βα* „a merge“: „*βα* gehen, *βάζω* lasse kommen, bringe“ (Curtius). Neo-grecul *βάζω* însemnând dară în fond „faire entrer“, ca şi românul *bag*, accepţiunile cele ulterióre ale ambilor trebuiaŭ să se întâlnéscă maĭ mult saŭ maĭ puţin, şi ele s'aŭ întâlnit. Dacă vr'o înrudire genetică există, apoĭ póte numaĭ dóră, după cum vom vedé maĭ jos, între *bag* şi între vechĭul grec *βαδίζω* „aller“, dar o înrudire fórte depărtată.

Laurian şi Massim (Gloss. 42) propun următórea etimologiă: „Noĭ credem ca fórte probabil, că *băgare* derivă din latinul p a n g e r e , maĭ simplu p a g-e r e = grec. *πήγνυμι* (aorist *ἐπάγην*), cu însemnările: a înfige, a

îndesa, a stabili, a pune. Din acest înţeles al verbuluĭ latin ese fórte natural şi uşor înţelesul general al verbuluĭ românesc *băgare*, şi prin urmare din partea logică nu este nicĭ o dificultate. Să considerâm dară partea formală a vorbeĭ. Şi maĭ întâiŭ, că din verbe terminate la infinitiv cu -e r e, atât Latinul cât şi Românul pot forma alte verbe terminate cu -a r e, este ce-va fórte cunoscut: din „dicere", „sedere" etc. se formézâ în latinesce „dicare", „sedare"; aşa şi în românesce „aşeḑare", „scăpare" etc. comparate cu „şedere", „încăpere". In puterea acestuĭ proces, din p a g e r e Românul a putut forma p a g a r e. Remâne acum a explica trecerea luĭ *p* în *b*. Legea luĭ Grimm de substituţiunea consonantelor se aplică nu numaĭ dela o limbă la alta de aceĭaşĭ familiă, ci şi la aceĭaşĭ limbă în diferitele epoce ale vieţeĭ sale, deşi în unele limbĭ cu maĭ puţină rigóre decât în altele. De ce dară tocmaĭ limba nóstră, aşa de bătrână, ar face o excepţiune dela acéstă lege? De ce, în puterea acesteĭ legĭ, în latinesce aceĭaşĭ vorbă ar fi trecut prin tótă scara labialelor, încât să apără şi cu *p* şi cu *f* şi cu *b*, cum: pario = produc, nasc; fero = duc, şi „bero" în salu-ber = purtător saŭ aducĕtor de salute? Şi de ce şi în limba română labiala din aceĭaşĭ vorbă să nu fi putut percurge măcar unele din gradele aceleĭaşĭ scărĭ, încât să apară cu *p* în păgân, cu *b* în *băgare?*" Trecênd peste eresiele linguistice cele incidentale din acéstă argumentaţiune, carĭ în orĭ-ce cas sînt maĭ micĭ decât eresiile luĭ Cihac, ne mărginim a rĕspunde la întrebarea prin care încheiă Laurian şi Massim: „de ce?" De ce? pentru că aşa este: aşa este f a p t u l p o s i t i v că nicĭ odată, dar absolut nicĭ odată, latinul *p* nu trece la Românĭ în *b*, şi decĭ *băgare* n'are a face cu p a n g e r e.

Miklosich (Slav. Elem. im Rumun. p. 8) înrudĭa pe românul *bag* cu albanesul b a i g „a purta", privindu'l ca un element tracic în limba română. Diefenbach (Kuhn's Zeitschr. XI, 285) a nimicit acéstă etimologiă în următorul mod: „Nu maĭ puţin prin formă ca şi prin sens românul *băgare* nu se potrivesce cu albanesul gheghic b a i g, în care - i g este numaĭ o desininţă verbală, ĭar tulpina e b a r (sanscrit bhar), care s'a păstrat în albanesul toschic m b a r (la Xylander *μπάϊγ* şi *μπαρέϊγ*, la Hahn m b â cu sensul de ţinere, pe care'l are şi *μπάϊγ* la Xylander). Un cuvînt atât de des şi atât de multisemnificativ ca *bag* trebuĭ să fie fórte vechĭu şi baştinaş în limba română".

Din cele treĭ etimologie de maĭ sus, cea maĭ seriósă este aceĭa pe care o daŭ Laurian şi Massim, nu pentru că a nimerit adevĕrul, ci pentru că înlesnesce nimerirea luĭ prin următórele doĕ puncturĭ: *a) bag* este un element curat latin în graĭul românesc; *b) bag* póte să derive dintr'un verb latin de a treĭa conjugaţiune: -e r e, nu neapĕrat din prima: -a r e.

Trecerea din a treĭa în prima conjugaţiune servesce în latina, între altele, a forma verbĭ causativĭ. Astfel d i c a r e este un causativ din d i c e r e, s e d a r e un causativ din s e d e r e. Nu toţĭ causativiĭ de felul acesta figurézâ în latinitatea cea clasică; o samă cată să fi fost propriĭ numaĭ latinităţiĭ rustice. Sensul cel fundamental al luĭ *băgare* fiind causativ: „faire entrer", noĭ îl derivâm d'a-dreptul din latinul rustic v a d a r e „faire aller en avant", causativ din v a d e r e „aller en avant", înrudit — póte — cu vechĭul grec *βάδος* şi *βαδίζω*. Să se observe că v a d e r e în

sinonimica latină se deosebia de ire prin aceea anume că însemna o mergere energică, înlăturând și biruind pedecele (Barrault et Grégoire). Singurul punct de justificat în acéstă etimologiă este trecerea latinuluĭ *d* la Românĭ în *g*.

Din „occi*do*“ românesce „uci*d*“ și „uci*g*“, apoĭ „uci*g*aș“. Din „putridus“ și „mucidus“—„putre*d*“ cu „putre*g*aĭu“ și „muce*d*“ cu „muce*g*aĭu“; din „purce*d*“ gerundiul poporan „purce*g*ând“. In aceste exemple ne întimpină d'o-cam-dată numaĭ șovăirea între *d* și *g*, o șovăire însă fórte interesantă prin aceea că *d* tinde a deveni *g* tocmaĭ de 'naintea luĭ *a*, adecă a vocaleĭ celeĭ tematice din prima conjugațiune. O trecere însă perfectă există în „stri*g*“, „stri*ga*re“, din latinul „stri*do*“, „strì*d*ere“, unde este tot-o-dată trecerea din a treĭa în prima conjugațiune, dar o trecere întâmplată deja pe terenul românesc, nu pe cel latin, și de aceĭa ne-causativă. A trage pe „strigare“ din „exquiritare, par syncope critare —gritare—exgritare transposé en extrigare“, după cum o face Cihac (I, 266), este ce-va maĭ pe sus de orĭ-ce aberrațiune linguistică posibilă. Prin sens și prin formă, „strig“ este din punct în punct latinul „strido“.

In flexiunea luĭ „strigare“ din „stridere“ orĭ-ce urmă din *d* a dispărut. Tot așa în *băgare* = v a d a r e „faire aller en avant“ causativ din v a d e r e „aller en avant“. Din simplul v a d e r e Româniĭ aŭ conservat numaĭ imperativul „vă = vade!“, des încă în vechile tipăriturĭ și 'n care inițialul *v* n'a trecut în *b*, deși a trecut în *băgare* = v a d a r e, după cum n'a trecut în „vechĭu = vetulus“, deși a trecut în „bătrân = veteranus“, două vorbe din același „vetus“.

v. *Băgare.—Băgat.—Strig.*

Bagà, s. f.; t. de Comm.: écaille de tortue. „Țéstă de bróscă țestósă“ (Șăĭnénu). „Un fel de os din care se face diferite lucrurĭ și scule, precum tabachere, inele, brățare etc.“ (Costinescu). Turcul b a g a cu același sens.

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 451: „Ornamentele săpate nu se păstrară decât pentru unelte eclesiastice maĭ micĭ saŭ pentru mobile de biserică fără de însemnătate liturgică. Aceste obiecte nu se executaŭ maĭ nicĭ odată în pétră, ci maĭ adesea în metale de preț, în os, în corn, în fildeș, în sidef, în *baga* orĭ în deosebite lemne...“

v. *Fildeș.—Sidef.—*[1]*Turc.*

Bagatèl, s. m., saŭ **bagatèlă** și **bagateà**, s. f.; bagatelle. Un franțusism saŭ póte italianism (b a g a t e l l a, span. b a g a t e l a), întrat în limba română deja în secolul trecut și care, dacă va rĕmâné în graĭu alăturea cu f l é c, cu m o f t și cu alte c h i ț i b u ș u r ĭ, este o adevĕrată *bagatelă*. Româniĭ se încercară dintru 'ntâiŭ să'l turcéscă, dându-ĭ forma de *bagatea*, la plural *bagatele*.

Critil și Andronius, Iașĭ 1794 p. 29 „aĉasta nu este decâtŭ o *bagatè*, aŭ zisŭ Erosŭ; și de socotești, și acesté niște *bagatéle*...“

Ibid. p. 42: „nu'lŭ înpacă decâtŭ cu mâncaré, nu'lŭ veselește decâtŭ cu gĭucăreĭ și cu *bagatéle*...“

I. Văcărescu p. 317:

> Dar an nu bĕușĭ paharul?
> Ba doă pahare rele:
> Doĭ fecĭorĭ nu's *bagatele*!...

A. Văcărescu p. 34:

> Atâta numaĭ îțĭ zic,
> Să n'o numerĭ drept nimic
> Și drept *băgătelă* chiar
> A mĕ omorî 'n zadar...

Ţichindél, Fabule 1814 p. 407: „nu e lucru mic, înse pre lângă acésta ce vom zice, e *bagatel*..."

A. Pann, Erotocrit p. 82:

Acum o să se cunoască acel dulce cântăreţ,
Că trebuĭ să se arate din toţĭ vitéz maĭ isteţ,
Căcĭ dacă pe aceĭ ḑece a putut să 'nvingă el,
Astă luptă o să-ĭ pară că e un joc *băgătel*...

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act II sc. 6:

„Lunătescu: Cât îĭ acea socotélă?
„Cati: Treĭ-ḑecĭ şi doĭ de galbinĭ.
„Lunătescu: O *bagatelă*!..."

v. *Fléc.*

Bagdadià, s. f.; plafond. Se întrebuinţéză numaĭ în Moldova. Ne-a venit dela Turcĭ. Cihac (II, 545): „turc bagdādi stuc ou plâtre à la manière de Bagdad; de la même origine esp. baldaqui, baldaquin, it. baldacchino etc. de l'it. baldacco, nom de la ville de Bagdad (arabe bagdādi), où ces étoffes précieuses, ces brocarts se fabriquaient". Este istoricesce interesant numaĭ în legătură cu alţĭ terminĭ architectonici întraţĭ la Românĭ prin limba turcă, carĭ sînt multe şi între carĭ figuréză şi sinonimul tavan, maĭ respândit în graĭu.

v. [1]·*Turc.*—*Duşumea.*—*Bagdat.*

Bagdàt, s. m.; t. de Géogr.; Bagdad. Altă dată cel maĭ vestit centru al civilisaţiuniĭ mahometane, *Bagdatul* trăesce pînă astăḑĭ în literatura şi chĭar în memoria popórelor orientale şi a celor legate cu Orientul.

Ion Neculcea, Letop. II p. 422: „de o parte era tărgul *Bagdatul* şi de altă parte era apa Efratuluĭ..."

Cantemir, Chron. I, 258: „precum să zice prost cuvântul turcesc: socotéla smintită şi dela *Bagdat* să poate întoarce..."

Există în România o familiă *Bagdat*, apoĭ un sat în Brăila *Bagdatul*-noŭ, ba şi Slobodia-*Bagdat* în Rîmnic-sărat.

v. [1]·Turc.

Bagéc, bagég, s. n., saŭ **bagécă, bagégă**, s. f.; lucarne, le bas du tuyau de la cheminée. „*Bagĭagă* este locul pe unde ese fumul în pod" (I. Dimitriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ). Se întrebuinţéză numaĭ în Moldova. Este turcul bağa cu acelaşĭ înţeles, cuvînt trecut de asemenea la Bulgarĭ, la Serbĭ, la Albanesĭ şi la Neo-grecĭ (Miklosich, Türk. Elem. I, 17).

Alexandri, Paraclisierul: „în fund o portiţă se deschide în zaplaz; în drépta o şură ca *bagecă* spre scenă..." Şi la pag. 1767 explicaţiunea: „*bagécă*, gura de jos a coşuluĭ".

v. [1]·*Turc.*

Bàghiţă,—v. *Babiţă.*

Baghĭunètă (pl. *baghĭunete*), s. f.; t. milit.: baïonnette. Franţusism cunoscut în limba română aprópe de doĭ secolĭ, deşi nu sub forma actuală baĭonetă. L'aŭ întrodus la noĭ armata ruséscă a luĭ Petru cel Mare, saŭ póte maĭ de 'nainte Poloniĭ luĭ Sobieski. Polonesce bagnet, de unde se explică *g* în forma românéscă.

Nicolae Costin, Letop. II p. 68: „Moscaliĭ cu mare îndrăznire aŭ început a'ĭ goni şi a'ĭ gĭunghia cu şpege şi cu *baghĭunete* ce sînt în gura flintelor..."

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 601: „vîrful baĭonetelor şi tăişul săbiilor ajung pe luptătorĭ..."

v. *Şpagă.*

Bagĭòcură. | v. *Batjocură.* —
Bagĭocurèsc. | *Batjocuresc.*

Bagrìn, s. m.; t. de Botan.: 1°. Robinia pseudo-acacia, acacia blanc; 2°. Cytisus laburnum, aubours. S a l c â m, A c a ţ. Oltenesce d a f i n. *Bagrín*, une-orĭ *braghin* şi chïar *magrin*, se ḑice în Banat atât la salcâmul ordinar, precum şi la s a l c â m - g a l b e n (S. Lïuba, c. Maïdan). Se maĭ aude tot acolo pentru cel de'ntâïu şi termenul b r e b e n e (M. Juïca, Sredişţea-mică). *Bagrin* este serbul b a g r e n a (Karadžić), care însă nu se scie de unde vine, negreşit prin transposiţiune dela numele uneĭ alte plante. Din b a g r e n a Românii aŭ făcut *bagrin* prin analogiă cu a n i n saŭ a r i n.

v. *Salcâm.*—*Braghină.*

Bahadîrcă, s. f.; provinc.: bégueule. „Băborniţă ce face pe virtuósa bătrână prefăcută“ (Şăĭnénu, Elem. turc. 12). Acest moldovenism figuréză, după cât scim, numaĭ în dicţionarul frances-român al luĭ T. Codrescu. Intru cât privesce graïul românesc, *bahadîrcă* n'are a face de loc cu Turciĭ, ci ne-a rĕmas d'a-dreptul dela soldaţiĭ muscalĭ din epoca ocupaţiunilor militare, cel mult de pe la finea seculuĭ trecut. Rusesce femininul богатырка, rostit b a g a t î r c a, însemnéză eroină în sens ironic saŭ comic, adecă tocmaĭ „bégueule“, pe când masculinul „bagatîr“ se ïea ca „eroŭ“ numaĭ în acceptiune seriósă. Rutenesce b a h a - t i r c a „femeiă bogată“ (Želechowski).

v. [1]*Muscal.*

Bahamèt. — v. *Bahmet.*

Bahlùïu, n. pr. loc. m.; rivière en Moldavie, affluent de Jijia. Isvorînd în districtul Botoşanĭ, *Bahluïul* trece prin Iaşĭ, primesce în sine patru rîuleţe saŭ pĕraie, din carĭ unul se chiamă B a h l u ï e ţ, şi se vérsă în Jijia la Ţuţora. In documente scrise cu cirilica: Бахлѹи, bună-óră într'un crisov din 1453 (Arch. ist. I, 1 p. 103).

Ion Neculcea, Letop. II p. 449: „aŭ mers podghézul pe *Bahluïu* în gïos, aŭ trecut *Bahluïul* pre la Căcarăzenĭ şi aŭ luat pre la Şanta şi aŭ trecut codrul la V a s l u ï u...“

Am reprodus într'adins acest pasagïu, pentru a se vedé că originea numeluĭ *Bahluïu* pare a fi în cea maĭ strînsă legătură cu a celor-lalte localităţĭ avênd acelaşĭ sufix toponimic -l u ĭ, între carĭ cele maĭ cunoscute sînt V a s l u ï u, C o v u r l u ï u, de aci T e s l u ï u şi altele, nu numaĭ în Moldova, dar şi 'n Muntenia.

v. *-luïu.*

Cu tóte astea, pe de altă parte, este a-nevoiă a despărţi pe *Bahluïu* de un cuvînt comun existinte pînă astăḑĭ pe a-locurĭ în graïul poporan, şi anume b a l h u ï u.

„Balhuïu, sinonim cu m o c i r l ă şi cu n ă m o l, numesce poporul pămîntul înmuïat peste mĕsură cu apa ce vine de pe scursura uneĭ văĭ marĭ saŭ micĭ; când ómeniĭ trec prin astfel de locurĭ cu carul saŭ numaĭ cu vitele slobode, se înnomolesc saŭ se scufundă, încât abia cu mare greutate es afară. Când balhuïul nu e adînc, ci numaĭ de 1—2 decimetri, atuncĭ se chïamă ş l é f saŭ t u r b u c a l ă“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Nu cum-va *Bahluïu* şi b a l h u ï u să fie unul şi acelaşĭ cuvînt, diferenţiat printr'o uşóră metatesă?

v. *Covurluïu.*

Bahmèt (plur. *bahmeţĭ*), s. m.; petit cheval de race noghaï, cheval tar-

tare. Tătariĭ Nogaĭ din Crîm şi din Bugeac aveaŭ nesce caĭ micĭ, dar fórte ĭuţĭ şi tarĭ, pe carĭ îĭ numĭaŭ b a h m a t şi cu carĭ făceaŭ invasiunile lor în Rusia, în Polonia şi 'n Moldova, astfel că termenul *bahmet*, ca nume tecnic al aceleĭ varietăţĭ de caĭ, a pĕtruns tot-o-dată la noĭ şi la veciniĭ noştri. E cĭudat că Cihac (II, 4) vrea cu orĭ-ce preţ ca acest cuvînt curat tătăresc să fie la noĭ un slavism, deşi relaţiunile nóstre cu Tătariĭ eraŭ directe, fără nicĭ o mijlocire din partea Slavilor; ba încă *bahmeţiĭ* ceĭ maĭ vestiţĭ eraŭ din Bugeac, adecă chĭar de pe teritoriul Românieĭ. Vechiĭ scriitorĭ polonĭ (ap. Linde, v. Bachmat) ne spun că *bahmeţiĭ* aveaŭ picióre scurte, eraŭ grosolanĭ, începeaŭ a fi bunĭ de călăriă numaĭ dela patru anĭ în sus, dar întreceaŭ la gónă pe ceĭ maĭ frumoşĭ armăsarĭ.

Balada „Grue Grozovanul“:

Dacă vedea şi vedea,
El în grabă se ducea
Chĭar la grajdĭul Hanuluĭ,
Hanuluĭ Tătaruluĭ;
Când la grajdĭu el ce zărĭa?
Un *bahmet* ce tot sărĭa,
Un căluţ cam pătrărel,
Eşĭa 'n véră cincărel...

Cuvîntul se rostĭa şi trisilabic: *bahamet*.

Balada „Fata cadiuluĭ“:

Şi te du în grajdĭul meŭ
De'ţĭ alege-un puĭu de smeŭ
Din cincĭ-ḑecĭ de *bahameţĭ*,
Bahameţĭ cu periĭ creţĭ...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 161: „Eraŭ tot căluşeĭ rĕtunḑeĭ de Dobrogea şi *bahmeţĭ* sbîrliţĭ de Bugeac, abĭa tot pătrăreĭ şi cincăreĭ...“

v. *Bugeac*. — *Cal.*

Bàhnă (plur. *bahne*), s. f.; marécage, marais. „*Bahnă*, loc mlăştinos pe care cresce papură şi stuf“ (A. Cĭurénu, Vasluĭu, c. Zăpodenĭ). M o c i r l ă. M l a ş t i n ă. S m î r c. B ă l t ó c ă. B u l h a c...

Biblia Şerban-vodă 1688, Esa., XXXV, 7:

...acolo veselie pasărilorŭ, odâi de turme de trestie şi *bahnă*...	...ibi laetitia avium, caulae arundinis et p a l u d e s...

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act I sc. 12: „stejarul cel drept cresce pe munte, în aer viŭ şi 'n ţĕlină sănĕtósă, ĭar nu în *bahnă*...“

O mulţime de localităţĭ, unele fórte vechĭ, pórtă numele de *Bahnă*, B a h n i ţ ă, B ă h n i ş ó r ă, B ă h n ă ş e n ĭ.

Sfitocul mănăstiriĭ Tisména, MSS. 1646 (Doc. Rom. II No. 3 p. 5, în Arch. Stat. din Buc.): „Vladul voevod fecĭorul Vladuluĭ voevod, lét 7019 (1501) dat'au sfintei mănăstiri sat anume *Bahna* toată cu tot hotarul...“

Satul *Bahnă* deja înainte de 1360 sub Vladislav Basaraba (Venelin, p. 6, cfr. ibid. 129).

Este polonul b a g n o, bohemul b a h n o „marais“.

v. *Băhlesc*. — *Băhnire*. — *Băhniş*. — *Băhnos*.

[1] **Bàhniţă**. — v. *Bahnă*.

[2] **Bàhniţă**. — v. *Bahorniţă*.

Bahòrniţă, s. f.; t. famil.: femme dépravée. Un lung registru de sinonimĭ figuréză la Jipescu, Opincaru p. 56: „când e 'ndârjit Rumânu pĕ fĕmeĭa luĭ, îĭ ḑice ce'ĭ ghine 'n gură, adică: muĭere, muĭeruşcă, calu draculuĭ, dracu 'npeliţat, vulpe 'n patru labe, scorpiĭe, ĭasmă, puĭu de lele, teleleĭcă, talpa ĭaduluĭ, petrecută, hăcuită, tîrîtură, papină, paţachină, fleórţă, tîrfă, be-

șóndră, bașoldină, *bahorniță*, magmuză, ploscașă..."

Este serbul bahoritza „sorcière", bahoriti „ensorceller" (Karadžić), înrudit pe de o parte cu slovenul bahárija „fanfaronnade", bahulja „femme vaniteuse" (Murko), ĭar pe de alta cu bohemul báchora „superstition, fable" (Jungmann), adecă un cuvînt propriŭ ramureĭ slavice serbo-boheme. Pe serbul bahoritza Românul s'a mărginit a'l preface în *bahorniță* prin analogiă cu sufixul din băborniță; se póte însă ca și la Serbĭ să fie saŭ să fi fost forma bahornitza de vreme ce este la Slovenĭ bohornitza „sorcière" (Matzenauer, Cizí slova p. 115).

Alăturĭ cu *bahorniță* circuléză cu același sens bahniță, care ar puté să fie o simplă contracțiune românéscă din *bahorniță*, dacă nu cum-va este maĭ curând o vorbă slavică deosebită, căcĭ bohemesce bachna însemnéză „femeiă burtósă", de unde póte să existe bahnitza chĭar în vre-un dialect serbesc.

Basmul „Inșir'te mărgăritar" (Ispirescu, Legende p. 63): „o fată a uneĭ bahnițe de Țigancă ce'șĭ ținea dilele prin curtea boĭeruluĭ cu ce se înduraŭ stăpâniĭ..."

v. *Baborniță*.

Bàĭa-de-aramă.
Bàĭa-de-fer. } v. 1·*Baiă*.

1·**Bàiă** (plur. *băĭ*), s. f.; 1°. bain, baignoire; 2°. mine, minière, carrière. In primul sens, sinonim cu scaldă, nu și cu feredeŭ, care este o varietate a *băiĭ*; în sensul al doilea, sinonim cu ocnă. Forma organică, pe care aŭ păstrat'o în parte Bănățeniĭ, este *baniă*.

I. *Baiă* „bain".

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 3: „întru *bae* și în scăldătura apeĭ aduce vindecare..."

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. IV, X, 27:

Și surpară casa luĭ Vaalŭ și orânduiră pre ĭa să fie *bae* pănă în zioa ačasta...	Et diruerunt titulos Baal, et posuerunt eum in latrinam usque in diem hanc...

Țichindél, Fabule 1814 p. 286: „Șase lunĭ [Omer] toate *băile* noroadelor le-aŭ încălzit cu acéste cărțĭ..."

Colindă muntenéscă:

O tu, dalbă dînișóră,
O tu, mândră lebejóră,
In *baiă* te-oĭu îmbăia,
Cu tine că m'oĭu scălda,
In *baiă* de lapte dulce,
De-aicea nu te'l maĭ duce...

(G. D. T., Poes. pop. 89).

Poporul descrie une-orĭ *baĭa* astfel încât s'ar crede cine-va strămutat în anticitatea romană. Așa în basmul „Brósca țestósă" (Ispirescu, Legende p. 37):

„—La noĭ este obiceiul, adăogă dîna, ca înainte de a merge la cununiă, să ne îmbăĭăm.

„—Ne vom îmbăia la palaturile tătăluĭ meŭ, rĕspunse el.

„—De ce să maĭ facem p'acolo tevătură? să ne îmbăiăm aci.

„Și făcênd un semn cu mâna, apa eleșteuluĭ se trase într'o parte și într'alta, și în locul luĭ se vĕdură nisce palaturĭ strălucite de podóbe, încât la sóre te puteaĭ uita, dară la dînsele ba. Aurul cu care eraŭ poleițĭ stâlpiĭ și ciubucele de pe lîngă stréșină, licărĭaŭ de-țĭ luaŭ ochiĭ. Dîna luâ de mână pe fiul împĕratuluĭ și intrâ în palat. Vedĭ că el rĕmăsese cu ochiĭ bleojdițĭ, ca

unul ce nicĭ dînsul, deşi era fecior de împĕrat, nu maĭ vĕḑuse asemenea scumpeturĭ. Şi fiind *băile* gata şi apa încropită numaĭ ca laptele când îl mulge dela óiă, intrară fie-care în câte o *baiă* şi se îmbăiară. Fiul împĕratuluĭ nu cuteza să calce pe pardoséla *băiĭ* şi pe velinţele cele de mare preţ ce eraŭ aşternute prin palat, de milă să nu le strice frumuseţea. *Baia* era pardosită cu tot felul de marmură lustruită, şi adusă din meşteşug aşa încât închipuia fel de fel de florĭ, de pasĕrĭ şi câte nagode tóte. Apa ciuruia din ţevĭ aurite şi o luaŭ cu năstrape şi cu căuşe de aur. Ştergarele eraŭ de mătase şi în ţesĕtură cu fir de cel bun şi cu mărgăritare. După ce eşiră din *baiă* şi se îmbrăcară, trecură prin grădină, unde mirosul florilor îĭ îmbĕta..."

Ca termen bisericesc, *baiă* este vasul care servesce la botez, „fonts de baptême".

Omiliar dela Govora, 1642, p. 121: „Unulu e tatâl vostru în ceriu, o mumâ pre voi v'au născut: *baĭa* botejuniei; une ţiţe vâ hrănirâ pre voi..."

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu, p. 196: „ĭ-au dăruit nu numaĭ sănătatea trupuluĭ, ci şi a sufletuluĭ, botezându-se de sfîntul Silivestru; s'au botezat drept aceĭa în *baĭa* a doua a naştereĭ..."

v. *Cĭupă.—Feredeŭ.—Scaldă.*

II. *Baiă* „minière, carrière".

Dicţionarul MSS. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 427):

„*Banyĕ*. Fodina.
„*Banyĕ* de aur. Aurifodina.
„*Banyĕ* de argsent. Argentifodina.
„*Banyĕ* de arame. Aerifodina.
„*Banyĕ* de plumb. Plumbifodina.
„*Banyĕ* de fiĕr. Ferrifodina.
„*Banyĕ* de cositor. Stannifodina."

Geografia Ardéluluĭ Mss. circa 1650 (Cipariu, Archiv. 1869 p. 435): „unii lucră la argint viu, aur, argint, arame, plumb, her, oţel, şi pre alocuré sănt oraşe de *băi*..."

Astăḑĭ în Muntenia numaĭ numele tîrguşoruluĭ *Baĭa*-de-aramă în Mehedinţĭ şi al satuluĭ *Baĭa*-de fer în Gorj păstréză suvenirea vechilor miniere de acolo.

Constantin Brâncovén, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 217), în „o carte a Costii neguţitoriul dela *Baĭa*-de-aramă", ḑice: „...cari moşie şi rumăni au fost zălogit Ĭachim spătărelul drept aramă oca 700 la Dédĭul Duca, şi acei bani ce s'au dat pre aramă au fost ai Costii neguţitoriul, şi când au fost la zi, neputând să dé arama, au fost dat toate zapisele de acăstă cumpărătoare la măna Costii..."

Acelaşĭ (ibid. p. 109): „Şi ĭar am dat şi am adaos Domniĭa mé satul ce se chĭamă *Baĭa* de fer din sud Gorjiŭ.."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 21 b (Sept. 17): „le tăĭară gleznile dela picorul cel stângŭ şi'ĭ dĭaderâ la ocne la *băĭ* să paţâ rău..."

In secolul XVIII sensul cel montanistic al cuvîntuluĭ *baiă* a fost deja uĭtat în Moldova şi 'n Muntenia, fiind înlocuit prin turcul madem, ĭar episcopul Amfilohie Hotiniul (Gheografie, Iaşĭ 1795) s'a încercat chĭar a întroduce pe francesul minieră.

v. *Madem.*

Vîlva-*băilor* este o ființă mitologică, despre care se povestesce în Ardél.

Frâncu şi Candrea, Moţiĭ p. 67: „Găina e un munte situat la méḑă-ḑiapus a Munţilor apusenĭ şi are o înălţime de 1744 metri peste nivelul măriĭ. La pólele luĭ e Vidra-de-sus şi numirea sa se ascunde în întunericul

mitic. Vidrenii spun că în timpul când și în munții Bihariei se lucraŭ *băile*, o găină de aur eșa din *băĭ* spre a se așeḑa în vîrful munteluĭ pe cuibul seŭ în care eraŭ oĕle sale de aur. Vidrenii atrașĭ de frumusețea ne maĭ pomenită a găineĭ, în maĭ multe rînduri s'aŭ încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur dela Roșia. De atuncĭ ne maĭ putêndu-se găsi aur în *băile* din acest ținut, Moțiaŭ încetat de a le maĭ lucra, fiind-că găina din poveste era Vîlva-*băilor*, și ea a dus aurul cu sine în părțile unde a sburat..."

v. [1]·*Vîlvă.*

Cuvîntul *baiă* a avut în linguistică o sórtă fórte ciudată. Cihac îl pusese de'ntâiu între „elemente latine" (I, 21), apoĭ s'a resgândit și l'a băgat între „elemente slavice" (II, 5). Laurian și Massim îl consideraŭ ca latinesc, și totușĭ îl așéḑă în „Glosariul" lor adecă între „vorbe străine prin origine saŭ formă". Și tótă încurcătura vine numaĭ și numaĭ din împregĭurarea că și Slaviĭ nordicĭ — Rușiĭ, Poloniĭ, Bohemiĭ — aŭ cuvîntul bania cu acelașĭ înțeles. Dacă nu l'ar avé Slaviĭ nordicĭ, de sigur nu s'ar afla un singur glas care să tăgăduéscă originea *băiĭ* din latinul balnea. Să cercetâm.

In epoca imperială singularul balneum nu se maĭ întrebuința aprópe de loc, ci numaĭ pluralul balnea, care tindea astfel în graĭul poporan a trece la prima declinațiune, întocmaĭ ca „folia" din „folium", românul „fóiă" = italianul „foglia" = spaniolul „hoja" etc.

De altmintrelea, chĭar dacă latinesce s'ar fi întrebuințat numaĭ balneum, și tot încă Româniĭ l'ar puté avé în forma feminină, după cum aŭ pe „albiă" din latinul „alveus", de unde la Italienĭ și la Spaniolĭ „alveo".

Punctul nostru de plecare va fi dară latinul rustic balnea, cu accentul pe silaba inițială: bàlnea. Al doilea punct este grupul consonantic *-ln-*. El ne întimpină de asemenea în adjectivul „alninus", de unde Româniĭ aŭ făcut „anin" (v. [1]·*Anin*), ĭar prin urmare — după fonetica românéscă — din bàlnea trebuĭa să se facă bànea, de unde apoĭ d'a-dreptul bàniă și *baiă.* In baniă = balnea *a* de 'naintea luĭ *n* n'a trecut în *â*, după cum n'a trecut nicĭ în „anin = alninus". Decĭ, în privința transițiuniĭ regulate a sonurilor nu există nicĭ o umbră de dificultate. Nu maĭ puțin nicĭ în privința desfășurăriĭ sensurilor, căcĭ deja pe terenul italic balneum trebuĭa să fi căpĕtat înțelesul secundar de „ocnă", de vreme ce acest înțeles ne întimpină și 'n italianul bagno, de unde francesul bagne și spaniolul baño. Acest înțeles de „carrière" saŭ „minière" cată să se fi desfășurat din aspectul părților inferióre ale *băilor* greco-romane, maĭ cu samă din așa numitul „hypocaustum".

Pentru slavicul „bania" nu s'a găsit pînă acum nicĭ o origine slavică propriă. Este o vorbă împrumutată. De unde să fie? Ambele noțiunĭ cuprinse în *baiă*, cea igienică și cea montanistică, sînt de acelea carĭ lesne se respândesc orĭ-cât de departe pe calea culturală, trecênd pe nesimțite dela un popor la altul. După căderea imperiuluĭ roman, Italia n'a încetat nicĭ o-dată, maĭ mult saŭ maĭ puțin, de a exercita o acțiune industrială, comercială, tecnică asupra Europeĭ întregĭ. Din țerile slavice, acea acțiune trebuia s'o resimță maĭ ales Bohemia, cea maĭ veche ea-însășĭ prin civilisațiune. Bohemul baň saŭ banĕ „bain et mine" ar puté să fie un împrumut din italianul bagno, pe

care Bohemiĭ îl vor fi transmis apoĭ într'un sens Polonilor ca b a n i a „bain“, într'un alt sens Ungurilor ca b á n y a „mine“, călĕtorind de aci cuvîntul dela Polonĭ la Ruşĭ. E cu putinţă însă, şi e chiar de credut că Unguriĭ, carĭ la venirea lor în Europa găsiseră *băĭ* lucrate de vécurĭ în Ardél, să fi luat cuvîntul dela Românĭ. Posibilităţĭ de felul de maĭ sus sînt multe, în faţa cărora se rădică o singură imposibilitate, şi anume aceea ca Româniĭ să fi împrumutat dela Slavĭ saŭ dela Ungurĭ un cuvînt, care unguresc saŭ slavic nu este, pe când la noĭ, prin sens şi prin formă, ca şi prin tradiţiunea *băilor* romane din Dacia, el se constată a fi o continuitate directă din latinul b a l n e a. Cestiunea originiĭ externe şi a filiaţiunilor interne ale termenuluĭ b a n i a la Slavĭ maĭ rĕmâne de-o-cam-dată o problemă; cât se atinge însă de latinitatea *băiĭ* la Românĭ, ea ni se pare a fi scósă din orĭ ce îndoélă, deşi Macedo-româniĭ aŭ perdut acest cuvînt, păstrat în gĭurul lor de Serbĭ şi de Bulgarĭ. Turciĭ — dice Cihac (I, 21) — aŭ de asemenea „b ā n a bains d'eaux chaudes naturelles“; se póte, după cum Turciĭ prin împrumut aŭ o mulţime de cuvinte dela Italienĭ.

v. ²·*Baiă*.— ¹·²·*Băiaş*.— ¹·²·*Băiat*.

²·**Bàiă**, n. pr. loc. f.; t. de Géogr.: ancienne ville, aujourd'hui village en Moldavie. Se rostesce şi se declină întocmaĭ ca b a i ă „bain“.

Ion Neculce, Letop. II p. 255: „găsit'aŭ atunce un podghĭaz mare la *Bae* şi s'aŭ lovit hatmanul Velicĭco cu dînşiĭ...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 13: „mergănd spre ceĭ ce era în Sucévă, ĭ-aŭ lovit pe şesul *Băiĭ*...“

Astădĭ *Baĭa* este o simplă comună rurală în districtul Sucéva, cu vr'o 3000 locuitorĭ. La 1684 Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 172) o numĕră încă între oraşe, punênd'o în ţinutul Dorohoĭuluĭ înainte de Ştefănescĭ; peste puţin însă, sub Cantemir (Descr. Mold. p. 17), figuréză deja ca tîrg numaĭ Ştefánesciĭ, ĭar despre *Baĭa* nicĭ o vorbă.

Şi totuşĭ *Baĭa*, sub forma veche *Banĭa*, cu cirilica **Банꙗ**, este una din localităţile cele maĭ vechĭ în Moldova, întemeiată după uniĭ de Dragoş-vodă, după alţiĭ de o colonià săséscă din aceĭaşĭ epocă.

Cronica slavo moldovenéscă de pe la 1510 (Bogdan, Vechile cronice p. 188):

И Драгошь воевода насади пръвое мѣсто [Бооуренп] на рѣкѣ на Молдавѣ и потомъ насадиша мѣсто Б а н и и иные мѣста по рѣкамъ и по криницамъ...	Iar Dragoş-vodă a descălecat întâĭul loc pe apa Moldoveĭ [Boureniĭ], maĭ apoĭ a descălecat locul *Baĭa* şi alte locurĭ d'a-lungul apelor şi isvórelor...

Nicolae Costin, Letop. I p. 91: „Sucéva tărgul l'aŭ descălecat nişte cojocarĭ: socĭu se chĭamă ungureşte cojocar, éră Sucéva cojocărie. Aşijderé şi tărgul *Baĭa* l'aŭ descălecat nişte olarĭ Saşĭ: olărie săseşte se chiamă b a ĭ a...“

Cantemir, Hron. II p. 113: „hronicul moldovenesc cel vechĭu pomeneşte de nişte Ruşĭ ce-aŭ fost lăcuind la Sucéva şi la *Bae* maĭ de 'nainte de veniré luĭ Dragoş-vodă...“

Ibid. p. 377: „dintr'aceste létopiseţe, carile acmu prin mânule noastre să poartă, macar că chip şi socotélă de adevărată istorie nu pot avé, însă pre cât arată că şi maĭ de'nainte de întumaré Moldovénilor dela Ardél să să fie aflat nişte cojocarĭ Ungurĭ la Sucévă şi nişte olarĭ la *Bae* şi de un Iaţco Rus la satul carele de pe nu-

mele aceluĭ Rus şi acmu să să fie chemând Eţcaniĭ, aceste de aŭ fost aşé adevărate, putem zice că de mirat lucru este, cum Unguriĭ şi Ruşiĭ, oamenĭ streinĭ fiind, s'aŭ putut stăvi şi a să ţiné pre acéle locurĭ, ĭară ceĭ de moşie nicĭ cum..."

Cu tótă supĕrarea luĭ Cantemir, *Baĭa* încă pe la jumătatea seculuĭ XV, înainte de Ştefan cel Mare, era o localitate curat săséscă, avênd un regim municipal compus din Saşĭ.

Printr'un crisov din 1453 (Arch. ist. I, 1, p. 102), Alexandru-vodă Iliaş hărăzesce monastiriĭ Pobrata următórele drepturĭ în tîrgul *Baĭa*:

...єще єсми дали. с волєю шолтꙋзы и пръгары ѡт Бани. щобы имали ѡт ихъ млинъ. на кажды год. по двѣнадєсѣт колод. солод. и четири колод. пшеницы. и тои щобы давали на каждын год нашємꙋ монастирю безабава. протож. каре коли Сасове ѡт Бани. имет ѡтстоупити. ѡт своих. токмѧл. бꙋд коли. тогди Сасове. нам имет платити. ѯ҃. роубли сребра...

...am maĭ dat, cu voĭa şoltuzuluĭ şi părgarilor dela *Baĭa,* ca dela móra lor să aĭbă a lua mănăstirea nóstră pe tot anul câte 12 mĕsurĭ de orḑ şi 4 mĕsurĭ de grâŭ fără nicĭ o zăbavă; ĭară dacă Saşiĭ din *Baĭa* vor călca vre-o dată acéstă tocmélă, atuncĭ aceĭ Saşĭ ne vor plăti 60 ruble argint...

De aci însă nu urméză, negreşit, că Saşiĭ aŭ fost chiar întemeĭetorĭ aĭ *Băiĭ*, al căriĭa nume *Banĭa* nu e de loc săsesc.

Inflorirea *Băiĭ*, ca şi a Bacăuluĭ, se datorĭa Margareteĭ, prima soţiă a luĭ Alexandru cel Bun, papistaşă şi Unguróĭcă. Ea fusese înmormîntată aci într'o biserică, unde Marco Bandini (ap. Kemény în Kurz's Magazin II, 15) ĭ-a vĕḑut încă mormîntul la 1646 cu următórea inscripţiune: „Anno MCCCCX hoc templum in honorem Beatissimae Mariae Virginis dedicatum, ab Illustrissimo Principe Alexandro Vayvoda aedificatum est una cum Monasterio Moldaviensi, cujus piae memoriae conjux Margaretha sub fonte Baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen".

Inainte de acea epocă şi pînă mult maĭ târḑiŭ, afară de olăria despre care vorbesc Nicolae Costin şi Cantemir, *Baĭa* era renumită prin făinăriă.

Intr'un crisov din 1448, Domnul moldovenesc Petru-vodă ḑice că: „lîngă oraşul *Baĭa* aŭ fost din vechime morile domnescĭ pe timpul fraţilor şi al părinţilor seĭ" (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи p. 7).

La 1402 Alexandru cel Bun hărăzise mănăstiriĭ Moldoviţa doĕ morĭ întregĭ şi o jumătate de móră la *Baĭa*, şi 'n acelaşĭ timp patru case de Tătarĭ tot de acolo, negreşit remăşiţe din vechea împoporare cumanică a Moldoveĭ (Wickenhauser, Moldawa p. 55).

Acéstă donaţiune a fost întărită aprópe peste doĭ secolĭ — la 1581, 1593, 1595 — de către Iancu Sasul, Aron-vodă şi Ştefan Răsvan, carĭ maĭ adaugă că mănăstirea Moldoviţa, pe lîngă morĭ, sţăpânĭa în *Baĭa* şi o veche berăriă (ibid. p. 88, 94, 95).

In timpul luĭ Stefan cel Mare *Baĭa* a fost arsă, ilustrându-se prin victoria acestuĭ Domn asupra Ungurilor.

Urechea, Letop. I p. 119: „[Matiĭaş craĭul] aŭ lăsat calea despre Sucévă, unde'l aştepta Ştefan-vodă, şi aŭ luat spre *Bae*, unde aŭ sosit luna Dechem-

vrie 14 (1466), şi acolo la *Bae*, cum nu vré avé nicĭ o grijă de nicĭ o parte, îşĭ lăsă oastea fără nicĭ o pază, la băuturĭ şi la jacurĭ. De care lucru având Ştefan-vodă ştire şi prinzănd limbă marţí Dechemvrie 15, aŭ aprins târgul asupra lor, cănd eĭ era fără nicĭ o grijă; şi fiind eĭ beţĭ, ĭ-aŭ lovit Ştefan-vodă...“

Sulzer (Gesch. d. trans. Dac. I, 140 sqq.) s'a ocupat mult cu *Baĭa*. El a găsit în localitate mormîntul unuĭ Sas dela 1652: „Dominus Joannes Wolff de Banya“, care pare a dovedi că Saşiĭ ceĭ din secolul XV se mânţinură în *Baĭa* pînă 'n timpul luĭ vodă Vasile Lupul. Sulzer s'a încurcat însă, când se apucă a căuta la *Baĭa* urme montanistice, presupunênd că vechiĭ Romanĭ scoteaŭ de acolo aur.

Numele cel adevĕrat al pârîuluĭ, care curge lîngă *Baĭa* şi se vérsă apoĭ în Moldova, nu este Topoliţa, după cum se rostesce astăḑĭ (Frunḑescu), ci Topliţa, nume ce i se dă în crisóve începênd dela Alexandru cel Bun (Wickenhauser, op. cit. p. 81, 93). Toplitza slavonesce însemnéză tocmaĭ baiă: „топлица, θερμὰ ὕδατα, thermae“ (Miklosich, cfr. Karadžić ad voc.). In ţerile slavice o mulţime de localităţĭ pórtă acest nume, pe care Germaniĭ îl prefac în Tœplitz. Numele *Baĭa* nu este dară decât o traducere a numeluĭ pârîuluĭ Topliţa şi însemnéză „bain“, nu „minière“.

v. 1. *Baiă. — Topliţă.*

3. **Bàiă.** — v. *Bade.*

4. **Bàiă.** — v. *Baĭcu.*

Baĭb, s. m.; t. de Jardin.: plant d'ognon. Baronzi, Limba Română p. 128: „*Baĭb*, usturoĭu de sămînţă“.

„*Baĭb* se chiamă usturoĭul acela al căruĭa bulb nu e împărţit în căţeĭ, ci otova, adecă tot una dela periferĭă pînă la mijloc. Cuvîntul *baĭb* se întrebuinţéză numaĭ întovărăşind pe substantivul usturoĭu: usturoĭu *baĭb*. L'am auḑit în împregĭurimile Tîrguluĭ-Frumos“ (Th. Speranţia).

Baĭb pare a fi de o origine de tot romanică, ca şi aĭu, cépă, usturoĭu. Spaniolul babosa „ognon ou bulbe qu'on garde pour planter“ (Fonseca), să fie óre de aceĭaşĭ origine latină rustică cu al nostru *baĭb*? Cuvîntul spaniol presupune un prototip „babosus“ saŭ „bavosus“; cuvîntul român derivă, după noĭ, dintr'un prototip de asemenea adjectival babeus, cu conservarea luĭ *b* prin metatesa luĭ *i* = *e* întocmaĭ ca în „aĭbă = habeat, roĭb = rubeus, sgaĭbă = scabies“.

v. *Usturoĭu.*

Baĭbafìr. — v. *Başbafir.*

Baĭbaràc (pl. *baĭbarace*), s. n.; t. rust.: sorte de vêtement court, pourpoint. Un fel de ilic. Ca nume de haĭnă ţerănéscă scurtă, fie femeéscă, fie bărbătéscă, dar numaĭ pentru copiĭ saŭ flăcăĭ, *baĭbarac* se aude la săteniĭ din Moldova, din Ţéra-Românéscă, parte din Ardél, şi la Huţaniĭ saŭ Româniĭ ceĭ rutenisaţĭ din Galiţia, dela carĭ a trecut şi la alţĭ Rutenĭ (Želechowski, Ruthen. Wtb. I, 9).

„*Baĭbarac*, o haĭnă scurtă la ţerance şi la copiiĭ dela ţéră“ (I. Serbulescu, Mehedinţĭ, c. Butoiescĭ).

„*Baĭbarac* în Moldova, prin judeţele Iaşĭ şi Botoşanĭ pe cursul Miletinuluĭ, se numesce o haĭnă, scurtecică aşa cam pînă la brâŭ. E sinonim cu laĭbărul, cu acea deosebire însă că laĭbărul póte să fie şi din noŭ, pe când *baĭbaracul* se face dintr'o haĭnă

veche maĭ lungă, care a fost scurtată“ (Th. Speranţia).

In Transilvania *baĭbarac* s'a prefăcut în buĭbălac saŭ buĭbălăŭ „surtuc pentru femeĭ croit strîns la trup“ (Tribuna din Sibiĭu 1890 No. 86).

Intr'o doĭnă ardelénă:

Frundă verde ĭasomie,
Spusu-mĭ-a măicuţa mie,
Că mĭ-a face buĭbălac
Şi m'a da după diac...

(Gaz. Trans. 1888 No. 173).

Ca nume propriŭ personal, saŭ maĭ bine ca o poreclă ironică, în ghicitórea despre „dovléc“ :

Pe valea luĭ *Baĭbarac*
Şede Vlad mort şi umflat.

(Ţara-nouă 1887 p. 157).

Un fel de *baĭbarace* se aduceaŭ din Turcia, judecând după tarifa vamală din 1761 (Cogăln., Arch. ist.): „*Baĭbarace* noue, de 7 un leŭ“.

Cuvîntul e fórte vechĭu în limba română şi a avut o sórtă curiósă de scădere semasiologică. Baiborak era numele tătăresc al uneĭ stofe orientale preţióse, care se aducea din Crim prin comerciul genoves şi avea în secolul XV un deposit în Moldova. Din acea stofă se făceaŭ haĭne. Una din condiţiunile de alianţă între Domniĭ Moldoveĭ şi intre regiĭ Polonieĭ era de a trimite în fie-care an la curtea regéscă câte 400 bucăţĭ de baiborak (Linde ad voc.). Din palat şi dela boĭerĭ cuvîntul a trecut la bordeĭul ţeranuluĭ, unde însă *baĭbaracul* cel scump de altă dată s'a prefăcut într'o veche haĭnă scurtată, care adecă fost-a ce a fost, dar a ajuns un lucru prost.

v. *Coftiriă.* — *Ilic.* — *Băĭbărăcăriă.*

Baĭbazîr. — v. *Başbafir.*

Băĭcă, s. f.; provinc.: sage-femme. Móşă. Cuvînt întrebuinţat într'o parte a Banatuluĭ.

„La móşa, care moşesce, în părţile Reciţeĭ se dice babă, în ale Bocşeĭ *baĭcă*“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

S'a format din babă prin analogiă cu taĭcă şi maĭcă.

v. *Maĭcă.*

Baĭcénu, n. pr. pers. m.; ancienne famille noble moldave. — v. *Baĭco.*

Băĭco s. **Băĭcu,** n. pr. pers. m. Un nume de botez şi de familiă fórte respândit altă-dată la Românĭ, la Bulgarĭ şi la Serbĭ — fără a se puté sci care dela care a luat, saŭ dacă nu cum-va uniĭ şi alţiĭ vor fi căpĕtat din vre-o limbă turanică medievală — era şi Baĭu saŭ Baiă cu deminutiviĭ seĭ Baĭlă, Baĭce şi *Baĭcu* saŭ *Baĭco.*

Intre Româniĭ din Serbia, carĭ între aniĭ 1293—1302 aparţineaŭ mănăstiriĭ Hilandar, unul se chiăma Bailo (Docum. Hurmuzache, I p. 797; cfr. Daničić, Rječnik iz starina I p. 22).

La 1453, Alexandru-vodă Iliaş dăruesce mănăstiriĭ Pobrata treĭ dintre Tătariĭ ceĭ aşedaţĭ din vechime în Moldova, între carĭ unul se chiamă *Baico* (Arch. ist. I, 1 p. 103, 142).

Intre boieriĭ moldovenescĭ la 1448—53 era Ion Baičan (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи p. 72; Arch. ist. I, 1 p. 103).

Intre numĭ personale într'un crisov muntenesc din 1536 (Cuv. d. bătr. I p. 239): Baĭa.

Intr'un zapis muntenesc din 1604 (Cuv. d. bătr. I p. 136), între boieriĭ marturĭ: „*Baico* logofăt ot Drăghineşte“.

Un Român din Gherghiţă la 1642 *Baico* (Venelin, 323).

Zapis muntenesc din 1681 (Doc. Rom. I No. 174 în Arch. Stat. din Buc.): „ace delniţi anome care o a ţănot *Baĭcu* ot Voineşte şi o am vĕndut eu Stančol fečorul Bărangăi...“

Zapis muntenesc din 1686 (Doc. Rom. I No. 183): „Opré a lu Ion i *Baiculŭ...*“

„Poĭana *Baĭculuĭ*“, un sat în Moldova (Frunḑescu); apoĭ „calea B a ĭ u l u ĭ“ şi „B a ĭ u l - mic“ cu „B a ĭ u l - mare în Muntenia (ibid.).

Numele personal *Baĭcu* se întrebuinţézā pînă astăḑĭ printre Moţiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 117).

Aŭ existat şi formele feminine B a ĭ a şi B a i ţ a (Venelin).

De aci numirile de familiă B ă i c a n, B ă i c u l e s c u, B ă i l e s c u, precum şi cele topice B ă i e s c ĭ, B ă i c e n ĭ, B ă i c o ĭ u, B ă i c u l e s c ĭ, B ă i l e s c ĭ.

In dialectul turc djagataic b a ĭ însemnézā „homme riche, seigneur“ (Vámbéry). Tot aşa se ḑicea în limba cumanică: „b a y, dives“ (Kuun, Codex Cumanicus p. 299). Póte de aceiaşĭ origine este numele celebruluĭ khagan al Avarilor B a ĭ a n (626), precum şi al regeluĭ bulgar B a ĭ a n (762) din dinastia cea turanică.

v. [1]·*Coman.* — [2]·*Bale.*

Baĭcu. — v. *Baĭco.*

Baĭdir, s. n.; cache-nez, sorte de chale, long mouchoir de cou en laine ou en coton. Vorbă întrebuinţată în Moldova, póte şi pe aĭurĭ.

„Ţeraniĭ la frig îşĭ învălesc gâtul cu *baĭdir*, o lungă făşiă din bumbac saŭ lână colorată“ (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu; Tutova, c. Iepureniĭ).

Cuvîntul este învederat oriental turanic, dar nu turcesc.

v. [1]·*Coman.* — *Baĭbarac.* — *Baĭer.*

Bàĭer s. **bàĭerā** (plur. *baĭere, baĭerĭ, băĭerĭ*), s. n. et f.; 1°. lien, cordon, tirant, nœud; 2°. amulette. „Aţă maĭ mult saŭ maĭ puţin grósă, cordea, făşiă etc., cu care se prinde, se légă, se închide ce-va, saŭ de care spînḑură ce-va: cămeşile ţĕranilor noştri aŭ la guler două *baĭere* saŭ c h e ĭ e t o r ĭ. In special, sgardă ce se pune la gât, maĭ ales la copiĭ, ca preservativ în contra deochĭuluĭ saŭ altor rele, orĭ ca avênd puterea de a vindeca rele: de când am pus *baĭere* copiluluĭ, ba să se maĭ deochie! purtaţĭ, cum vĕḑ, *baĭere* de frigurĭ. Metaforic, *baĭerele* i n i m e ĭ: mi s'aŭ rupt *baĭerele* inimeĭ“ (L. M.).

„*Baer, baerile,* împletiturĭ de lână colorată cusute cu amîndoĕ capetele de partea deschisă a straiţeĭ spre a o puté anina după grumaz. *Baere* se numesc şi nişte împletiturĭ maĭ subţirĭ de lână, descântate de vre-o muĭere sciutóre, carĭ se pun la grumazul copiilor bolnavĭ spre a redobândi sănătatea. In fine, poporul numesce pre aicĭ *baere* şi urechile inimeĭ, nemţesce Herzklappe. Frase: Cósă *baerul* la straiţă. Am fost la baba Eva să'mĭ facă un *baer* la copil, că e bicĭag de gĭochĭu. Tuşesce aşa de tare, încât credĭ că i se rup *baerile* inimeĭ“ (M. Juĭcă, Banat, Sredişţea-mică).

„*Baĭer*, o aţă de lână care servesce în loc de tórtă la găleţile dela stână. *Baĭer* la straistă, la desagĭ, la pungă, la peptare lungĭ, aţele cele de pele cu canafĭ legate la pept şi trase pe subsuorĭ şi îmbinate la spate prin o mărgică“ (S. F. Marian).

I. *Baĭer, baĭeră* „lien“.

Baĭere la haĭne ţĕrănescĭ, maĭ cu samă la fete, „căpĕtâĭu de cingĕtóre etc. ce rĕmâne afară peste nodul de

strînsură saŭ de înnodare; cheotórea de aţă, de sfóră, de găitan la o haĭnă, o căméşă etc.“ (Costinescu).

Doĭnă din Ardél:

Frundă verde frundăliţă,
Eşĭ, mândruţo, la portiţă
Numa ’n *baierĭ* şi ’n crătinţă...
(R. Simu, c. Orlat).

„Să nu’şĭ facă fata *baierĭ* lungĭ la iĭe, că fetesce mult“ (R. Simu, c. Orlat).

Baiere la pungă, de unde locuţiunea proverbială „a strînge *baierele* pungeĭ = a nu pré cheltui, a face economiă.“

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 43: „Şi trecênd pe lîngă un negustorĭu cu pungĭ de vîndare, dă gînsacul pe o pungă de cele pe talger, cu *baerile* lungĭ, de pus în gît...“

Jipescu, Opincaru p. 58: „sĕ face că’ţĭ dă povaţă cum să nu chĭeltuĭeştĭ, pînă’ţĭ taĭe pĕ nesimţite *băĭerili* pungi...“

Alexandri, Ginerele luĭ Hagi-Petcu, act I sc. 5:

„Petcu: Ĭa veḑi’l, Adelo? Chĭar acu’mĭ ḑicea că bărbatu-teŭ te ruinéză...

„Verdulescu: Dar! o spuneam... însă tu n’aĭ decât să strîngĭ *baerile* pungiĭ...“

Ibid., sc. 14: „Iţĭ place să trăescĭ ca un haĭtuĭu, trăesce fĕtul meŭ; şi eŭ de aḑĭ înainte ’mĭ-oĭu strînge *băirile* pungiĭ...“

Baĭerele inimeĭ, „entrailles“, partea cea ascunsă, aşa ḑicênd legată saŭ înnodată a inimeĭ:

„A ofta din *băerile* inimeĭ“ (Jarnik, Sprachliches, 16).

Basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 54): „Mi se rupe, uĭte, *băerile* inimeĭ de milă pentru dumnéta...“

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 256: „simţindu-mĕ atuncĭ la largul meŭ, rîdeam din *băierile* inimeĭ...“

Descântec oltenesc de „aplecate“:

Să sărițĭ
Să resărițĭ
Din *baĭerile* inimeĭ,
Să vĕ duceţĭ la fete de împĕrat
Că v’aşteptă cu facliĭ aprinse
Cu mesele ’ntinse...
(F. Popescu, Romanaţĭ, c. Cilienĭ).

Metaforic, o „întrebare fare *baĭere* = fără nod, fără ascunḑĕtură“, la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 228: „Dulăiĭ câtă-va vréme în gândurĭ stând, şi la întrebare fără *baĭere* ca aceĭa ce să-ĭ răspunză socotind, maĭ tărḑiu într’acesta chip îĭ zisără...“

Printr’o metaforă analogă, la A. Odobescu, Scrierĭ II p. 268: „se înfundă în *baĭerile* uneĭ movile...“

Baĭere la un vas:

„Când este trebuinţă de muls oile, le bagă într’un ocol care se numesce strungă, din strungă oile ĭes în spătărĭ unde staŭ mulgariĭ, vasul unde mulge laptele se numesce gălétă, pe a căriĭa *băĭerĭ* stă aşeḑat un vas mic de lemn care se numesce cupă“ (P. Sălăgianu, Némţ, c. Hangu).

Baĭere la gât:

Basmul „Fĕt-frumos“ (Ispirescu, Legende p. 146): „Acest copil avea un *baer* atârnat de gât. Şi dacă îl luâ, vĕḑu că într’însul era o scrisóre...“

In acest sens, la Macedo-românĭ *baĭeru* se chiamă „salba de galbenĭ saŭ mărgén etc.“ la gâtul fetelor (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.).

Aci *baĭerul* trece deja la a doua accepţiune, şi anume:

II. *Baĭer*, *baĭeră* „amulette“.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 315: „ceĭa ce poartă *baere* sau nă-

roculŭ cesta ce zic oamenii că are năroc omulŭ, sau vorŭ căuta de vor socoti zioa în caré se-au născutŭ bună ĭaste au ré, aceĭa să se canonéscă ani 5..."

Ibid. p. 597: „Carele se va făgădui să fie preotŭ, aceluĭa nu'ĭ se cade să fie vrăjitorŭ sau cinpoitorĭu sau să aibă niscare învăţături réle sau cititorĭu de stéle sau să facă *baere*..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 215 a (Dec. 13): „ĭară svăntulŭ Orestŭ, déca să vădi că'ĭ creştinŭ şi elŭ, căce să lovisă de străjĭarĭulŭ, că avănd cruce în *baerŭ* la pieptŭ, i să vădzu crucĭa..."

Cantemir, Ist. Ierogl. p. 295: „în vréme ce noĭ gĭurămănturile cu iscălituri şi cu peceţi întărĭam, atuncĭa el cu mijlocul vrăjitorĭuluĭ despre Crivĕţ la vrăjitoriĭ ceĭ maĭ dela Delta un *baer* trimisése..."

Mărgăritare a luĭ Zlatoustŭ, 1691, f. 6: „chiamă pre draci şi'ţ scriu *baere* şi te despoae de măntuiré ta..."

Hronograf 1798 (Mss. în Arch. Stat. din Buc.) p. 889: „unul din boeriĭ luĭ, numele luĭ Theoctist, carele avé un *baer* la grumazĭ şi în *baer* era zugrăvit Domnul nostru Isus Hristos..."

Peste Carpaţĭ se aude şi o formă *baĭor*.

„*Băĭor* = *baĭer*. Se obicĭnuesc însă ambele forme; o colindă cu forma *baĭor*:

> Tri păcurereĭ,
> Tri turme ghe uăĭ,
> S'o suit la muntĭe
> Să'şĭ vaḑă maĭ multĭe:
> Fată ghe maĭor
> Cu galbân *baĭor*..."

(V. Vaĭda, Selagĭu, în Trib. 1890 No. 85).

Sub forma *băĭor*, cu sensul de un fel de „aţă", dela Românĭ d'a-dreptul aŭ împrumutat cuvîntul Poloniĭ, formând din el deminutivul bajorek (citesce: baĭorek), termen cu desăvîrşire isolat în limba polonă: „bajorek, nitki złote kręcone, Fadengold" (Linde). „La Polonĭ — ḑice Matzenauer (Cizí slova p. 101) — bajorek este fără nicĭ o îndoélă străin", dar nu'ĭ găsesce vre-o origine, comparându'l pe brodite cu italianul „bagliore = fulger"! Dela Polonĭ cuvîntul a trecut apoĭ la Rutenĭ: „baĭorok Fadengold, grobe mit Draht umsponnene Saite" (Želechowski).

Baĭer, *baĭor*, *baĭeră*, cuvîntul este fórte vechĭu şi fórte respândit la Românĭ. Îl aŭ Daco-româniĭ, Macedo-româniĭ şi chĭar Istriano-româniĭ: „*baieră*, perili in *baieră* = Haarflechtband" (Miklosich, Unters. I, 19). Dar de unde vine?

Deja Lexiconul Budan îl alătura cu italianul bavero. Laurian şi Massim (I, 114) revin asupra acesteĭ etimologie, desvoltând'o în următorul mod: „Spaniolul babera = sgardă de căciulă şi babero = şerveţel ce se spînḑură la gâtul copiilor spre a le preserva veştmintele de bale; italianul baviera = sgardă de cască saŭ făşiă la căciulă, care la trebuinţă se aduce peste gură, şi bàvero = guler de manta". Decĭ *baĭer* saŭ *baĭeră* este pentru Laurian şi Massim un derivat din: „bale, al căruĭa singular baua — ḑic eĭ — a căutat să dea şi în limba nóstră, ca şi în surorile eĭ, *baĭeră* şi *baĭer*". Puteaŭ să maĭ adaoge pe francesul bavette, care nu se deosebesce decât prin sufix: „petite pièce de toile qu'on attache sur la poitrine des petits enfants pour recevoir la bave" (Littré). Puteaŭ să maĭ adauge pe medio-latinul bavara şi bavarum „ad excipiendam in infantibus bavam" (Du Cange). Orĭ-câte însă ar fi maĭ adăogat, totuşĭ

dela noţiunea de b a l e pînă la acea de *baïer* saŭ *baïeră* e de tot departe.

Cihac (II, 546) desparte fără nicĭ un motiv pe *baïeră* „entrailles" de *baïeră* saŭ *baïer* „ceinture, ruban, cordon, tirant". Ambele după dînsul sînt turcescĭ osmanliĭ; dar cel de 'ntâiŭ vine din „b a g y r, b a g h r foie, cœur, intestins, entrailles", ïar cel al doilea din: „b ā g h, b ā g h y lien, nœud, bande, courroie". Se scie că pentru Cihac nicĭ un fel de legĭ fonetice nu există, încât după dînsul turcul *gh* lesne póte să trécă la Românĭ în *ĭ*. Dar, cel puţin sub raportul semnificaţiuniĭ, cum óre de uĭtă el şi nu menţionéză măcar in códă pentru românul *baïer* saŭ *baïeră* sensul cel fórte caracteristic de „amulette"? In sfîrşit, prin ce minune póte să fie o s m a n l i ŭ un cuvînt românesc de tot poporan, comun tuturor dialectelor române şi care trebuĭ să fie în orĭ-ce cas mult maĭ vechĭu decât cunoscinţa Românilor cu Otomaniĭ? Greşéla luĭ Cihac a repetat'o şi d. Şăĭnénu (Elem. turc. 12), dar cu o reservă óre-care, admiţênd turcismul numaĭ pentru *baïeră* „entrailles", după cum o făcuse deja maĭ de'nainte Miklosich (Türk. Elem. I, 17).

Latin *baïerul* nu este. Turcesc nu póte să fie; dar totuşĭ e turanic, adecă remas la noĭ dela Pecenegĭ saŭ dela Cumanĭ de prin secolul IX, înainte de separaţiunea Românilor în cele treĭ ramure. In dialectul turc oriental saŭ aşa numitul djagataic, care se deosebesce de turcul occidental saŭ osmanliŭ maĭ mult decum se deosebesce limba română de cea italiană, b a ĭ există pînă astădĭ cu ambele înţelesurĭ esenţiale de „lien" şi de „amulette": b a y „lien, charme, enchantement" (Vámbéry, Čagataische Sprachstudien p. 243). Din turanicul b a ĭ Româniĭ trebuĭaŭ să facă de'ntâiŭ pluralul *baïurĭ*, după care s'a format apoĭ un noŭ singular analogic: *baïur* saŭ *baïură*, *baïor* saŭ *baïoră*, întocmaĭ după cum din vechĭul grec γρύψ prin pluralul „gripţurĭ" Românul a ajuns la singularul „sgripţor". O paralelă şi maĭ interesantă ne oferă cuvîntul „pajură" saŭ „pajoră" saŭ „pajeră", care nu este decât persianul „pažan = falco milvus, milan royal" (Borhâni qâtiu ap. Vullers, Lex. Pers. I, 357), adus nouĕ ca şi *baïer* de către Pecenegĭ saŭ Comanĭ sub forma „paž", de unde Româniĭ, ĭarăşĭ prin pluralul „pajurĭ", aŭ căpĕtat singularul „pajură", „pajoră", „pajeră". Sub forma *baïur*, desfăşurată d'a-dreptul din pluralul *baïurĭ*, aŭ împrumutat dela noĭ cuvîntul Ruteniĭ: „B a ĭ u r, Schnurband, aus Wolle geflochten" (Želechowski).

Cam în aceĭaşĭ epocă medievală, în care străbătuse la Românĭ orientalul b a y „amulette", ceĭ-lalţĭ Neo-latinĭ primĭaŭ tot din Orient sinonimul „talisman"; şi este curios că şi acolo pluralul a jucat un mare rol în formaţiunea cuvîntuluĭ, căcĭ „talisman" nu vine din singularul arab „telsam", ci prin forma plurală „telsamān". Să maĭ adăogâm că şi latinul a m u l e t u m era de provenință orientala asiatică (Grünbaum în Z. d. deutsch. morgenl. Gesellsch. XXXI, 342).

v. *Pajură.*

Din *baïer* „lien" şi „charme" s'a format la noĭ verbul d e s b a ĭ e r „délier" şi „deshabituer = délivrer d'un charme", contras în d e s b â r. Pe acest d e s b â r Cihac (II, 94) îl trage din slavicul b r a t i „prendre"!

v. *Desbâr.*

Bàĭlă.—v. *Baïcu.*

Bàĭoş.—v. [2]*Baïu.*

Baïràc (pl. *baïrace*), s. n.; t. milit.: étendard. Stég. Prapure. Flamură. Purtătorul *baïracului* se numïa baïractar. Ambele cuvinte se întrebuinţaŭ în epoca fanariotică, dar numaĭ atuncĭ când era vorba de oştirea turcă saŭ organisată la noĭ după modul turcesc. Astăḑĭ baïractar a dispărut de tot, ïar *baïrac* se maĭ aude numaĭ dóră în sens ironic.

Lefile boierilor în 1776, ed. Răşcan p. 74: „4 Baïractarĭ dela 4 stégurĭ de Levenţĭ câte 7 pol leĭ unul...“

Alexandri, Sandu Napoilă: „pe când cu unirea, sciţĭ, maĭ an ţĕrţ, şi eŭ am purtat *baïracul*, şi eŭ am gïucat hora uniriĭ în colţ la Petrea bacalul...“

După Laurian şi Massim (Gloss. 46) se auḑe şi forma *baïarac*.

Turcul bāirāk „étendard“, bairākdār „porte-enseigne“ (Şăinénu).

v. *Sangïac*.

Baïractàr.—v. *Baïrac*.

Baïràm, s. n.; t. de Calendrier turc: le bairam, fête solennelle chez les musulmans. „Serbătóre cu care musulmaniĭ termină ramadanul saŭ ajunul lor“ (L. M.). „Pascile turcescĭ“ (Cantemir).

Cuvîntul s'a întrodus la Românĭ în secolul XVII din causa peşcheşuluĭ, pe care Domniĭ românĭ se făcură atuncĭ datorĭ de a trimite tot-d'a-una Sultanuluĭ cu ocasiunea aceleĭ sĕrbătorĭ, când se maĭ făceaŭ tot-o-dată darurĭ şi la alţĭ Turcĭ cu véḑă.

Constantin Brâncovénu, Condica de veniturĭ 1694—704, p. 516: „S'aŭ dat pentru un cojoc de rîs ce s'aŭ luat dela cojocar, care s'aŭ dat poclon împăratuluĭ la *bairam*...“

Se rostïa şi *bariam*.

Amiras, Letop. III p. 136: „n'aŭ putut să stringă haracïul ca să'l trimiţă după obiceïu la *bariam*, şi măniindu-se împărăţia l'aŭ mazilit...“

Darurile ce se dedeaŭ la *baïram* saŭ *bariam* Turcilor aşeḑaţĭ saŭ petrecĕtorĭ în România purtaŭ în specie numele de baïramlîc saŭ bariamlîc.

Brâncovénu, Condica p. 560: „977½ tal. s'aŭ dat pentru baïramlîcurile ce s'aŭ dat Turcilor de aicĭ la *baïram*...“

Ibid. p. 712: „bariamlîcurile Turcilor celor de aicĭ ce li se dă la *bariam*...“

Turcul bayrām „jour de fête“, bayrāmlyq „concernant le jour de fête“ (Şăinénu).

v. ¹.*Turc*.

Baïramlîc.—v. *Baïram*.

¹·Baïu.—v. *Băiez*.

²·Baïu (plur. *baïurĭ*), s. n.; peine, tourment, angoisse. Cuvîntul unguresc baj, trecut la Româniĭ de peste Carpaţĭ, fórte rar de dincóce, dar frumos şi energic.

„Multă hibă şi mult *baïu* pe capul nostru“ se ḑice pe la Năsăud (Gazeta Transilvanieĭ 1887 No. 261).

„*Baïu* = belea, năcaz, supĕrare, nevoe. Se maĭ folosesce în sensul: am de lucru = am *baïu* cu săpatul; mĕ dóre, mĭ-e reŭ la cap = am *baïu* cu capu; ce *baïu* aĭ = ce'ţĭ lipsesce? ce'ţĭ pasă? ce *baïu* aĭ cu...? In acest înţeles din urmă într'o doïnă:

> Fă inimă cum veĭ vré,
> Nicĭ un *baïu* nu ţĭ-oïu avé...

„Frasa: ce'ĭ *baïu* (cu -*u* articulat) maĭ are înţelesul: ce este? ce'ĭ de făcut?“ (V. Vaïda, Selagïu, în Tribuna din Sibiŭ 1890 No. 85).

Locuţiunĭ din Lexiconul Budan:

„Nu'mĭ face atâta *baĭu* = scârbă, val, peste-mână;

„Am mult *baĭu* = trébă, lucru;

„Am *baĭu* cu cine-va = price, cĭóndră;

„Câte odată se întrebuinţéză în loc de bólă".

Doĭnă din Ardél:

Aoleo, măĭ hoţ de dor,
N'am topor
Să te omor,
Nicĭ secure să te taĭu,
Să nu maĭ am nicĭ un *baĭu*!...

(J. B., Trans. p. 93).

Alta:

Nicĭ de pită n'ar fi *baĭu*,
Dar nu sciŭ face mălaĭu...

(Mândrescu, Elem. mag. 38).

Chiuitură din Selagĭu (c. Gârceĭu):

—N'aĭbă nĭime grije me,
Că ĭo joc cu vară-me;
— N'aĭbă nĭime *baĭu* mnĭeu,
Că ĭo joc cu văru-mnĭeu...

Alăturea cu substantivul baj, uniĭ Ardelenĭ aŭ luat dela Ungurĭ şi adverbul bajos.

„Băĭoş = cu anevoe, anevoios, cu greŭ, abĭa că" (V. Vaĭda, Selagĭu).

3·**Băĭu,** interj.; pas moi! moi non! Intrebuinţată numaĭ la prima persónă, acéstă interjecţiune, care se aude maĭ ales la Moldovenĭ, exprimă maĭ cu energiă noţiunea de eŭ nu vréŭ saŭ eŭ nu pocĭu.

Doĭnă din Moldova:

Puĭculiţă albă dragă,
Haĭ să'ţĭ daŭ mândruţo salbă!
— *Baĭu, baĭu,* nu maĭ vreŭ,
Că mi'ĭ drag puĭuţul meŭ.

— Să'ţĭ daŭ salbă şi mărgele,
Să'ţĭ ĭeŭ cerceĭ şi inele.
— *Baĭu,* marfa dela voĭ
Nu se pórtă pe la noĭ...

(Sevastos, Cântece moldov. 172).

Pentru alte exemple, precum şi originea cuvîntuluĭ,

v. 1·*Ba* (p. 2251).

Bajòcură } v. *Batjocură.* —
Bajocurèsc } *Batjocuresc.*

Balabàn. — v. *Bălăban.*

Balabùstă, s. f.; t. famil.: Juive mariée, femme d'un Juif. Tot-d'a-una se ĭea ironic, bună-óră *balabusta* în „Jocul păpuşilor" (G. D. T., Poes. pop. 126).

Th. Speranţia, „Iţic călare":

Un Ovreiŭ cu *balabusta*
Cum sub sară sta la masă,
Dintr'o dată 'mbucătura
Dela gură jos o lasă...

Alexandri, „Herşcu Boccegiul":

Mititică *balabustă,*
Dragă nĭeŭ,
Pórtă rochiĭ fără fustă,
Dic şi deŭ...

D. Şăĭnénu (Dicţ. germ. 32) dice că cuvîntul e chĭar evreesc. După o comunicaţiune orală din parte'ĭ, este baal-habaitha „maîtresse de la maison".

v. 1·*Jidov.*

Balamà (plur. *balamale*), s. f.; charnière, fiche, penture; figur.: *balamale,* facultés mentales. „Ferul ţintuit în uşă, în pórtă, în oblóne etc., prin care acestea se închid şi se deschid" (Costinescu). Turcul baglama cu acelaşĭ sens (Şăĭnénu).

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 321: „cumpără unelte de teslăriă, doĕ lătunóĭe gróse, patru *balamale*, câte-va piróne..."

Intrebuinţarea cea maĭ caracteristică a acestuĭ cuvînt, prin care el s'a românisat de tot, este pluralul *balamale* luat figurat în sens de facultăţĭ mentale.

Alexandri, Kir Zuliaridi, sc. 20:

„Afrodita: Ce aĭ? ce ţi'ĭ?

„Papă-lapte: Nimica... mĭ-o slăbit *balamalele*...

„Afrodita: Eştĭ bolnav?..."

Ion Ghica, Scrisórea XI: „bine aĭ făcut de nu te-aĭ potrivit luĭ, e om bătrân, ş'apoĭ i s'aŭ cam slăbit *balamalele* capuluĭ..."

„Figurat: a se înmuĭa *balamalele* semnifică a perde puterile, a îmbătrâni; de ex.: bĭetuluĭ moşnég i s'aŭ înmuĭat *balamalele*, nu maĭ merge dîrz cum mergea o-dată" (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Óncea).

Tot aşa: „a scóte pe cine-va din *balamale* = a scóte din minte, a zăpăci".

v. [1]*Turc.*

Balamiş-bàlmoş.—v. *Balmoş.*

Balamùc.—v. *Balamut.*

Balamùt (pl. *balamuţĭ*), blagueur, radoteur. Flecar. Farfară. Bărfitor. Nu însemnéză de loc pe „tont căruĭa abia scoţĭ vorba" (L. M.), ci din contra pe un om care vorbesce mult, dar prost, încurcându-se în vorbă şi încurcând pe alţiĭ. Este un cuvînt slavic, întrebuinţat la Ruşĭ, la Bohemĭ şi la Polonĭ.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 452: „dară voĭ, *balamuţilor*, pentru ce rânjiţĭ spre mine?..."

Intr'un crisov dela Radu-vodă din 1618 despre viile dela Cotnar (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat din Buc., t. 1 f. 199, cfr. t. II f. 51), după o veche traducere sună: „viĭ drepte cumpărăturĭ luĭ Dumitrache Chiriţă postelnic 2 falce care sint în dĭalul *Balamuţului*...", după originalul slavic însă: „въ гор Балаⷨѹцим", adecă „în délul *Balamuţilor*".

Din *balamut* Românul a format balamuc cu sensul de „casă de nebunĭ", „Irrenhaus" (Şăĭnénu). Trecerea cea neorganică a finaluluĭ *t* în *c* se datoresce înriuririĭ cuvintelor năuc şi hăbăuc.

v. *Balamuţesc.*

Balamuţèsc (*balamuţit*, *balamuţire*), vb.; radoter, blaguer, parler de but en blanc. Flecăresc. Vorbesc în bobote. Bărfesc.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 590: „mai bărfia de zicé că nesfârşita muncă are sfârşenie şi draciĭ ĭară vorŭ să'ş vie la a lorŭ cinste; maĭ *balamuţia* zicândŭ că nu e raĭulŭ nice e făcut de Dumnezău; maĭ bărfia zicândŭ că Adamŭ..."

v. *Balamut.*—*Bărfesc.*

Balamuţiă, s. f; radotage, blague. Bărfélă. Flecăriă. Vorbă de clacă.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 471: „au fostŭ începutŭ a filosofi şi a ijderă multe bărféle şi hule înpotriva pravoslavieĭ, dreptŭ acéĭa acestŭ sfântŭ săborŭ surpându-ĭ *balamuţiile* ca unuĭ ereticŭ şi întărindŭ pravoslavia, pre dinsulŭ şi pre soţiĭ luĭ déderă'lŭ anathemeĭ..."

v. *Balamut.*—*Balamuţesc.*

Balàn.—v. *Bălan.*

Balàncă s. **balàngă**, s. f.; clochette attachée au cou des bêtes. Sinonim cu talancă saŭ talangă.

„*Balangă*, clopotul ce se atârnă la gâtul caluluĭ" (Baronzi, Limba română p. 101).

T. Stamati, Pepelea (Alisandria, Iaşĭ 1868 p. 108): „se gĭuca de-a mijórca, de-a brăzdiţa, de-a puĭa-caĭa, de-a bostanul, de-a halea-malea saŭ în dupĭ, de a sita-la-cumătra, de-a boul, de-a *balanca*..."

Formele *balancă* şi t a l a n c ă, carĭ nu sînt decât unul şi acelaşĭ cuvînt, se explică printr'o reduplicare dissimilativă *balancă* - t a l a n c ă întocmaĭ ca în „balmeş-talmeş". Forma cu *b* în ambele casurĭ este cea primitivă, forma cu *t* fiind resultatul dissimilaţiuniĭ ulterióre. Nicĭ *balancă* dară, nicĭ t a l a n c ă, n'aŭ a face cu slavicul palitza „bâton", de unde le trage Cihac (II, 241). *Balancă* aparţine învederat aceleĭ tulpine latine rustice b a l l - cu sensul de mişcare necontenită, „s'agiter", „herumschwingen" (Körting, Romänisches Wtb. p. 96), care e fórte respândită şi ramificată în tóte dialectele romanice.

v. *Talancă*.—*Balmoş*.

Balàş (pl. *balaşurĭ*), s. n.; rubis balais. O pétră scumpă varietate de rubin. Cuvînt arab, întrodus în Europa în vécul de mijloc, de unde mediolatinul b a l a s c i u s, italianul b a l a s c i o, spaniolul b a l a x etc. Forma română indică o provenință italiană.

Zapis muntenesc din 1644 (Condica Mss. a mănăstiriĭ Hurezul 1754, în Arch. Stat. din Buc. f. 372 a): „Adecă eu Preda spatar sinŭ Tudosie iž biv vel ban, nepot banului Predei ot Cipturoaĭa, scriu şi mărturisesc cu acesta al mieu zapis să fie de mare credinţă la măna jupănului Chiriţă, cum să se ştie că m'am tocmit cu dumnélui de ĭ-am văndut parté mé de moşie den Jdegla a 7 parte, şi den Čubrova ĭară a şasé parte şi din Čuperceni a patra parte de mĭ au dat bani gata 9000 şi o p ă r é c h i e d e c e r c e ĭ c u *balaş* d r e p t b a n i 3000, fac cu tot 12000..."

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 134: „Ici se vedeaŭ sipeturĭ de sidef pline cu ghiordane, cu cerceĭ, cu lefturĭ de smaragdurĭ, de *balaşurĭ*, de rubinĭ, de zamfirĭ..."

v. *Nestimată*.

Balàşă —v. *Bălaşă*.

Balàur. – v. *Bălaur*.

1·Bàlă (plur. *bale*), s. f.; 1°. bave, salive; 2°. écume de bête fauve, monstre. In primul sens se întrebuinţéză numaĭ la plural: *bale*; în sensul al doilea, numaĭ la singular: *bală*.

I. *Bale* „salive".

Biblia Şerban-vodă 1688, Regn. I, XXI, 13:

... şi să nebuniĭa la uşăle cetăţii şi să sprijiniĭa întru mânile lui şi cădé pre uşăle cetăţii şi *balele* lui curà preste barba lui...	... et tympanizabat ad ostia civitatis, et collabebatur in manibus suis, et cadebat ad portas civitatis, et s a l i v a e ejus defluebant in barbam ejus...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 43): „Acéstă pasire dară cu mare mânie, mai mult din stomahul tulburat decât din rostul fără sfat, într'acesta chip cuvintele de odată cu *balele* îşĭ stropiĭa..."

Ibid. p. 218: „cu capul viperiĭ să închina, cu ochiĭ vulpeĭ căuta, cu trupul dulăuluĭ să clătina, şi ca cum de duh rău tulburat ar fi fost, cu fălcile căscate, cu buzele lăsate şi cu *balele* aspumate, cuvinte cu stropĭ şi stropĭ

cu cuvinte amestecate, într'acesta chip a împrăştia începu..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), starea I:

Toate poruncile tale,
Adevăr sînt, nu sînt *bale*...

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 187: „La gură împrejur s'a durat muşoroiŭ şi *balele* cătrănite pe care Ucigă-l-tóca le scuĭpă din văgăune..."

Glumă poporană: „—De ce'ĭ curg bouluĭ *balele*?—Că nu póte să scuĭpe" (G. D. T., Poes. pop. 249).

Ghicitórea despre „melc":

Imĭ port casa în spinare
Şi din gură 'mĭ pică *bale*.

(Ţara-nouă 1887 p. 159).

Balada „Balaurul":

Şi unde'l spěla,
Nistrul se 'nchiega
De *bale* de şérpe,
Pustiĭa l'ar bate...

(G. D. T., Poes. pop. 450)

Balada „Miul Sglobiul":

Pe marginĭ de drum
Nu e fir de fîn
Nicĭ de ĭérbă verde:
De fóme, de sete
Roḑ zăbalele
Şi'mĭ béŭ *balele*...

(Ibid. p. 497).

II. *Bală* „écume de bête fauve".

Basmul „Voĭnicul fără tată" (Ispirescu, Legende p. 131): „Şi cât aĭ ḑice meĭu, făcu micĭ fărâme pe necuratul smeŭ, *bala* d r a c u l u ĭ..."

Basmul „Gheorghe cel vitéz" (ibid. p. 133): „ĭată că un balaur, *bala* d r a c u l u ĭ, venĭa mâre spre dînsa ca un vîrtej..."

Basmul ardelén „Frunză-muză" (Telegraful din Sibiŭ 1886 No. 133): „Vino o-dată jos, *bală* s p u r c a t ă d e z m e ŭ! ḑise Frunḑa-muză bun vitéz, căcĭ acum n'o să'mĭ maĭ scapĭ cu mincĭunĭ deale tale..."

Poesiă ardelénă circa 1800 (Tribuna din Sibiŭ 1886 No. 128):

Maĭ bine m'aş fi 'ngropat
Decât m'am fost însurat
De-am luat acéstă *bală*
Care mě face obĭală...

Jipescu, Opincaru p. 24: „Noĭ Rumâni hiind răsniţĭ încoa şi 'ncolo dě *bala* dě duşmanĭ, par'că nu sîntem děplin, par'că ne pĭere ce-va..."

Ibid. p. 37: „Streinu, pîntru hirea ta, e *bală* n e b o t e z a t ă..."

Costinescu: „Acesta este o adevěrată *bală* = este o pângăricĭune, o spurcăcĭune. O *bală* = femeiă desfrînată şi murdară".

Strigătură din Ardél:

— Ce caţĭ, bădiţă, pe luncă?
— Cat o vacă ş'o juninca
Ş'o *bală* d e ibovnică...

(J. B., Trans. p. 414).

Lexiconul Budan, cel de'ntâĭu, trage pe *bală* din latinul b e l l u a „féră selbatecă", şi pentru hatîrul acesteĭ etimologie scrie cuvîntul *bélă*: „*bélă* spurcată = diavol", deşi nicĭ o-dată şi nicăirĭ Românul nu rostesce *bélă*, ci tot-d'a-una şi pretutindenĭ numaĭ *bală*. După Lexiconul Budan s'aŭ luat apoĭ toţĭ pînă la unul: Laurian şi Massim, Cihac, Şăĭnénu, Pontbriant etc., toţĭ cu *bélă* şi toţĭ cu „bellua". Orĭ-cine va alătura în texturile de maĭ sus pe *bală* cu *bale*, lesne se va încredinţa că este una şi aceĭaşĭ vorbă la singular şi la plural, căcĭ singularul *bală* nu însemnéză alt-ceva decât „écume, bave", şi anume:

„*bală* s p u r c a t ă = bave immonde";

„a d e v ĕ r a t ă *balǎ* = véritable bave“;

„*balǎ* (f e m e i ă) = femme baveuse“;

„*balǎ* n e b o t e z a t ă = mécréant b a v e u x“;

„*balǎ* d e d u ş m a n = ennemi écumant de fureur“;

„*bala* d r a c u l u ĭ = écume de diable“; şi aşa maĭ departe, în corelaţiune cu:

„*bale* d e ş é r p e“,

„*bale* c ă t r ă n i t e pe carĭ Ucigă'l-tóca le scuĭpă“,

„duhul reŭ cu *balele* a s p u m a t e“, etc.

Cuvîntul dară n'are de loc a face cu latinul b e l l u a, ci numaĭ cu romanul rustic b a v a, care nu se găsesce în latinitatea clasică, dar s'a păstrat pretutindenĭ în limbile neo-latine, afară de reto-romana: italianul b a v a, sardul b a a, spaniolul b a b a, portugesul b a v a, provenţalul b a v a r ca verb, francesul b a v e:

Rentre dans l'ombre où sont tous les monstres flétris
Qui, depuis quarante ans, b a v e n t sur nos débris...

(V. Hugo).

Din latinul rustic b a v a Românii trebuiaŭ să facă *ba* şi *baŭă*, la plural *bale*, întocmaĭ după cum din medio-latinul „zava“ eĭ aŭ făcut „za“ şi „zaŭă“, la plural „zale“; apoĭ înriurirea pluraluluĭ a înlocuit pe singularul cel organic prin forma analogică *balǎ*, întocmaĭ după cum şi pluralul din „zale“ a produs pe un singular inorganic „zală“.

Elementul -l e în *bale* este specific românesc. Cu acest element specific românesc aŭ împrumutat dela noĭ cuvîntul chiar la plural Serbo-croaţiĭ: „b a l e, f. pl. der Rotz, mucus“ (Karadžić), de unde apoĭ s'aŭ format la dînşiĭ: b a l a v saŭ b a l a v a ţ „bălos“, b a l i t i „a îmbăla“, b a l o şi b a l o n ĭ a „*balǎ* de om“, „der Rotzige, mucosus“, tóte fără nicĭ o legătură cu celelalte limbĭ slavice. Deja Miklosich (Rumun. Untersuch. II, 71) a recunoscut că Serbiĭ împrumutară cuvîntul dela Românĭ şi că la Românĭ el se trage din latinul b a v a. Şi totuşĭ Cihac (II, 7) ne asigură că Românii aŭ luat pe *bale* dela Serbĭ. Cu o asemenea metodă linguistică, el ar fi putut susţine că Francesiĭ aŭ împrumutat pe „merci“ dela Românĭ!

v. *Bălos.* — *Imbă'ez.* — *Bălaur.*

[2]**Bàlă**, s. f.; t. de Comm.: balle, gros paquet de marchandises. Italianul b a l l a, de unde şi la Germanĭ B a l l e n.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 263: „Şi isprăvindu-le aceste toate, şi stringănd şi lăna, s'aŭ apucat de lucrul postavuluĭ, şi aŭ început a face fel de fel de postav, şi aŭ făcut şi o *balǎ* de postav pré frumoasă de aŭ trimes'o la Impărăţie...“

v. *Postav.*

Balâc, s. m.; t. de Zool.: Raia torpedo, torpille. Cunoscutul pesce electric, care se chiamă şi c a l c a n.

„*Balâc* saŭ p e s c e - c' u n - o c h ĭ u“ (A. Mogoş, Rîmnicu-sărat, c. Obilescĭ).

Turcesce k a l k a n - b a l y k. Numele „pesce c'un ochĭu“ aduce a-minte sinonimul italian „occhiatella“ (Nemnich).

v. [1]*Turc.* — *Calcan.*

Balâcdiş, s. m.; t. de Comm.: fanon de poisson. „Os saŭ dinte de pesce, b a l y k poisson, d i š dent“ (Şăinénu, Elem. turc. p. 116).

Tarifa moldovenéscă din 1761 (Cogălnicénu, Arch. [2]II, 244): „*Balăcdiş*, oca 50 banĭ“.

v. *Balâc.*

Bàlbaş.—v. ²·*Baloş.*

Balc. -v. ²·*Bale.*

Balcâz, -ă, adj.; gros et gras, corpulent. „Vorbă turcéscă cunoscută numaĭ unora din orăşenĭ din România liberă: m a r e ş i g r a s, vorbind de ómenĭ" (L. M.).

Cuvîntul lipsesce la d. Şăĭnénu în „Elemente turcescĭ", ceea ce ne face a crede că nu l'a găsit în dicţionarul dialectuluĭ osmanliŭ. Turanic este în orĭ-ce cas.

Ion Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. Lit. XIV, 367): „Nica luĭ Costache cel răguşit, *balcâz* şi rĕutăcĭos, nu maĭ avea stăpânire asupra mea..."

Ibid. 374: „Irinuca avea bărbat şi o fată *balcâză* şi lălăe, de'ţĭ era frică să înnoptezĭ cu dînsa în casă..."

v. ¹·*Turc.*

Balcénu.—v. ²·*Bale.*

Bàlde.—v. *Baldovin.*

Baldovìn, n. pr. pers. m.; Baudoin. Acest nume personal, care nu era rar la Românĭ, s'a furişat la noĭ în vécul de mijloc, în epoca Cruciatelor, din Occident, căcĭ este învederat germanul B a l d e w e i n saŭ B a l d w i n, italianul B a l d o v i n o, francesul B a u d o i n.

La 1399 boĭerul *Baldovin* era logofĕt la Mircea cel Mare (Venelin, 18).

In vechĭul pomelnic al mitropolieĭ din Bucurescĭ figuréză *Baldovin* (Arch. ist. I, 1 p. 89).

La 1520, sub Négoe Basaraba (Condica Mss. a mănăstiriĭ Vieroş în Arch. Stat. din Buc., f. 58 b): „până în hotarul lui *Baldovin*..."

Un boĭer muntenesc *Baldovin* ne întimpină la 1557 (Arch. ist. I, 1 p. 40).

La 1578 (Condica Mss. a mănăstiriĭ Nucet 1753 în Arch. Stat. din Buc., p. 24): „din Anişani Stan logofăt şi Tudor logofăt şi *Baldovin* şi din Drăgoeşti Badé..."

La 1653, sub Mateĭu Basaraba (Cond. Mss. Vieroş f. 143 b): „Radul fečorul luĭ *Baldovin*..."

De aci apoĭ formele scurtate B a l d e saŭ B ă l d e.

Intr'un zapis din 1596 (Doc. Rom. II No. 41 în Arch. Stat. din Buc.): „B ă l d é brat Puĭa".

O varietate de strugurĭ se numesce b ă l d ó e saŭ b ă l d o v a e (Jipescu, Opincaru p. 54).

B ă l d a n a, un sat în Dîmboviţa; apoĭ câte-va sate B a l d o v i n e s c ĭ, tóte însă în Muntenia (Frunḑescu).

Numele personal *Baldovin* şi scurtatul B a l d e se întrebuinţaŭ şi la Serbĭ (Danicic, Rječnik I p. 23), de unde patronimicul B a l d o v i c ĭ.

¹·Bàle.—v. ¹·*Bală.*

²·Bàle, n. pr. pers. m. Un nume personal fórte poporan altă-dată la Românĭ şi fórte interesant prin ramificaţiunile sale.

Forma primitivă este B a l ă.

Deja la 1222, într'o lungă listă de Românĭ (**Влаcи**) aşeḑaţĭ atuncĭ în Serbia, ne întimpină: „Bucorŭ, Radŭ, Bratina, B a l a" (Miklosich, Monum. Serbica p. 12).

Sub acéstă formă B a l ă numele se întrebuinţéză pînă astăḑĭ la Româniĭ din munţiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ (Frâncu-Candrea, Moţiĭ p. 117).

Intr'un act din 1389 privitor la Româniĭ din Banat, între alţiĭ unul se chiamă *Balea*, „Balya" (Documente Hurmuzache, I p. 320).

In părţile Ardéluluĭ, un boĭer din Făgăraş la 1666 *Ballya* de Braza (Puşcarĭu, Date istorice p. 184), apoĭ în

Maramurăș un B a l i n la 1589 și un alt B a l i n la 1470 (ibid. p. 7, 9).

In crisovul luĭ Dan-vodă din 1430 (Arch. ist. I, 1 p. 73; ibid p. 142): „Coico *Balé* paharnicŭ".

Intr'un crisov dela Stefan-vodă din 1518 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. 1 p. 30, t. II p. 636): „*Bale* Plopescul".

Intre Românii menționațĭ într'un crisov muntenesc din 1588 (Cuv. d. bătr. I p. 258) unul se chiamă *Balé*.

Zapis muntenesc din 1601 (Doc. Rom. I No. 41 în Arch. Stat. din Buc.): „Ion, *Balé* i Stančul...".

Zapis moldovenesc din 1627 (Arch. ist. I, 1 p. 14): „Necula peh fečorul popeĭ *Balei* de Brașov..." .

Zapis muntenesc din 1657 (Doc. Rom. II No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): „fostu-se-au înfrățitu *Balé* moșul Tatului cu Micul vornicul..."

Zapis muntenesc din 1673 (Doc. Rom. I No. 305 în Arch. Stat. din Buc.): „ot Rușĭ *Balé* postelnic i ot Bucĭuméni Cărsté logofĕt..."

Intre Românii așeḑațĭ în Serbia pe la 1300 este un B a l o s i n și treĭ fiĭ aĭ luĭ B a l i n (Hurmuzache, Documente, I p. 797).

Un sat B a l o s i n e ș t i ĭ în Tutova la 1617 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 395).

In vechĭul pomelnic al mănăstiriĭ Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 73): „Tatenŭ, Mârie, B a l o s i n ŭ..."

Intr'un crisov muntenesc din 1624 (Venelin, Vlacho-bolgarskiĭa gramaty p. 286) se vorbesce despre „*Balé* fiĭul luĭ *Balé* din B a l o t e s c ĭ".

Intr'un alt crisov din 1631 (ibid.) figuréză „B a l o t ă din Urlațĭ" și „*Balé* fiĭul luĭ Silevestru".

La 1431 Alexadru cel Bun hărăzesce un sat luĭ B a l o t ă și luĭ Oancé (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи p. 34).

Intr'un zapis muntenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I p. 151): „Roman Minescol șe Radomirŭ șe B a l o t ă..."

Crisov dela Vasile-vodă din 1645 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 15 b): „fečorul Vărvareĭ nepot lui Ignat B a l o t ă..."

Să se observe însă că numele personal B a l o t ă, de unde maĭ multe localitățĭ B a l o t e s c ĭ, póte să nu derive din onomasticul *Bale,* ci se trage maĭ probabil din b a l ă „monstre, écume de bête fauve", întocmaĭ ca „Racotă" din „rac" saŭ „Calotă" din „cal" (v. *Arnotă*).

Zapis din 1652 (Doc. Rom. I No. 322 în Arch. Stat. din Buc.): „fečorii noștri anume Negul i B a l o m i r..."

Crisov dela Dan-vodă din 1430 (Arch. ist. I, 1 p. 73): „B a l o m i r e ș t i".

Alțĭ B a l o m i r e s c ĭ în Moldova la 1615 (ibid. p. 158).

Un sat B ă l e s c i ĭ în Muntenia se menționéză la 1429 (Venelin). Pînă astăḑĭ există o mulțime de sate B ă l e s c ĭ și B ă l e n ĭ, în legătură cu carĭ este și familia boĭerésca B ă l é n u; apoĭ o insulă în Dunăre numită Gura-*Baleĭ*, un munte *Bale* în Dîmbovița, un părîŭ *Bale* în Rîmnicul-sărat, isvorînd din muntele B ă l é n. Satele B ă l i l e s c ĭ, B ă l i n e s c ĭ și B a l o m i r e s c ĭ indică formele personale B ă l i l ă, B ă l i n și B a l o m i r, din carĭ aceste doue din urmă ne-aŭ și întimpinat deja în texturile de maĭ sus. Numile personale B a l i c ă și B a l i ț ă sînt deminutivĭ tot din *Bale*.

B a l c se numĭa, între alțiĭ, fiĭul luĭ Sas-vodă din Moldova din dinastia cea maramureșénă, întors apoĭ în Ungaria și, împreună cu fratele seŭ Drag, fundator al familieĭ conților Drágfy, jucând acolo un rol însemnat între

aniĭ 1365—1398, cât-va timp şi voevod al Transilvaniei (Puşcariu, Date istorice p. 116—7). In actele epoceĭ el se numesce Balc şi tot-o-dată Baliţă (Balicza), ceea ce dovedesce că şi Balc, contras din Balic, nu era decât o formă deminutivală a numeluĭ Bale.

Un boĭer moldovenesc „Baliţă fiĭul luĭ Bărlea" ne întimpină la 1404 (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи p. 15).

Din Balc vine numele patronimic Bălcescu cu cel topic Bălcescĭ şi numele vecheĭ familie boĭerescĭ din Moldova Balcénu, din care „Ion Balčan" mare păharnic la 1436 (Ulĭanitzki, op. cit. 54). O formă intensivă din Balc este Balcan (v. *Bărcan*). Vom vedé la locul seŭ că tot o formaţiune din *Bale* este şi cunoscutul nume de familiă Balş.

Faţă cu acéstă întinsă ramificaţiune a numeluĭ *Bale* la Românĭ, etimologia luĭ nu póte a nu fi interesantă. El ar trebui să fie slavic, dacă am judeca după forma Balomir; dar tocmaĭ acest „Balomir", atât de slavic în aparinţă prin finalul „-mir", nu se găsesce în nomenclatura Slavilor; ĭar *Bale*, Balin şi Baliţă se află rar şi numaĭ la Serbĭ, la Bulgarĭ şi la Moravĭ, adecă numaĭ în regiunile cele atinse de înriurirea românéscă. Acésta ne face a admite o origine cumanică. In limba djagataică bala însemnéză „copil", „ostaş", şi tot-o-dată „puĭu" în verbul bala-lamak „a avé puĭ" (Vámbéry, Čagat. Sprachst. 243). Cuvîntul există şi la Cumanĭ, după cum se constată prin deminutivul „balazuc = pulastrum" (Kuun, Codex Cumanicus p. 130). Pînă şi Balomir, departe de a fi slavic, ne duce la nomenclatura turanică, aducêndu-ne a-minte pe „Balamir rex Hunnorum" la Iornande. Elemente cumanice în onomastica română se vor constata fórte des.

v. [2]*Asan.*—*Baĭco.*—*Balică.*—*Balş.*—*Bole.*—[1]*Coman*...

Bàleg (*bălegat*, *bălegare*), vb.; fienter. Se rostesce şi *bălig*. „De regulă ca reflexiv: a se *bălega* = a'şĭ lepĕda balega, a scóte excremente, vorbind de vite, şi maĭ ales de boĭ saŭ caĭ; metaforic se aplică şi la om în înţeles spiritual: a se desonora cu vorbe spurcate şi ruşinóse" (L. M.)

Basmul bucovinén „Petrea Fĕt-frumos" (Sbiera, Poveştĭ p. 40): „Calul mânca jăratec şi *băliga* galbenĭ..."

Tot aşa de corect ar fi: „se *bălegă*..."

Ghicitórea despre „Sfredel": „Am un boŭ, el mănâncă, el se *baligă*, el mătură" (G. D. T., Poes. pop. 245).

Ion Neculce, Letop. II p. 364: „ĭar caiĭ se *bălega* tot apă, că altă n'avea ce *bălega*..."

v. *Balegă*.

Bàlegă s. **bàligă** (plur. *balige*, *baligĭ*), s. f.; bouse, fiente, excrément. „Excrement de vite, maĭ vîrtos de boŭ şi de cal: lutul de lipit casele se calcă şi se frămîntă cu *balegă* de boŭ; *balega* de cal nu e aşa bună pentru acest scop. Metaforic: un om móle şi lipsit de orĭ-ce tăriă de corp saŭ de suflet. Prin eufemism: *balegă* de vită botezată = excremente de om" (L. M).

Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 427):

„*Balegĕ*. Stercus jumentorum."

„Baleg. Stercus emitto."

Cuvîntul e fórte des în Biblia Şerban-vodă 1688, Exod. XXIX, 14:

...ĭară cărnurile viţeluluĭ şi piĭalé şi *balega* veĭ arde cu foc afară den tabără...	...carnes autem vituli, et pellem, et fimum combures igni extra castra...

Ibid. ps. LXXXII, 11:

Periră de tot în Aendorŭ, făcură-se ca *balega* pămêntuluĭ...	Disperierunt in Aendor, facti sunt ut stercus terrae...

la Coresi, 1577: „ca gunoĭulŭ pămêntuluĭ".

Ibid. Ezech. IV, 15:

...ĭată am datŭ ţie *balege* de boĭ pentru *balegile* céle de omŭ...	...ecce dedi tibi stercora boum pro stercoribus humanis...

Ibid. Sirach, XXII, 2:

Cu *balega* scârnelorŭ se asamână léneşulŭ...	Stercori boum de sterquiliniis comparatus est piger...

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683 f. 234 (Dec. 23): „purtaţŭ pedestri de-aceĭ fără rândŭ muncitorĭ 30 de dzâle, şi traş prin gunoae şi prin *baligĭ*..."

Ibid. f. 196 (Dec. 4): „Şi dirépta cé de Hristos tămăduită—o, minunată-ţă-ĭ bărbăţăĭa smereniiĭ, Ioane! — acĭaĭa o îmă cu *balegile*, şi nu 'ĭ era gréţă..."

Samuil Claĭu, Invăţăture, Blaj 1784 p. 41: „Alţiĭ îĭ umplé nările de scârnă şi de *balegă*, alţiĭ îĭ stórcé în faţă bureţĭ plinĭ de bale de om şi de boŭ..."

Basmul bucovinén „Finul luĭ Dumneḑeŭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 187): „Era o dată un om atât de sărac cât n'avea nimică la casa sa; el trebuĭa, sărmanul, să cócă *'baligă* de vită ca să'şĭ hrănéscă copiiĭ..."

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 253: Ḑeŭ, nu şuguescĭ, măĭ Buzilă? Da amarnic maĭ eştĭ la viéţă; când te mâniĭ, facĭ sânge 'n *baligă*..."

Cântec de glumă la un copil care plânge:

Rîs cu plâns,
Balegă de mânz,
Iépa fuge,
Mânzul suge!
(R. Simu, Trans., c. Orlat).

La Macedo-românĭ se ḑice cu acelaşĭ sens *balegă* (Dr. Obedenaru) şi *balică* (Weigand).

Este una din vorbele cele cĭobănescĭ lăsate la Dunăre prin invasiunile popórelor turanice din vécul de mijloc. In diferite dialecte tătare circuléză pînă astăḑĭ cu acelaşĭ sens balgas, balhas, balgaš, etc. (Castrén, Nordische Reisen II, 138, 156). Dela Românĭ a trecut cuvîntul la Serbĭ: balega (Karadžić) şi la Albanesĭ: baigă (Gustav Meyer, Wtb. 23). Rutenul belega saŭ baloh (Želechowski) póte să vină d'a-dreptul dintr'un dialect tătăresc.

v. [1]*Coman.*—*Bălegar.*

Balgiŭ / **Balgibaşă**. — v. [2]*Baloş.*

Balhuĭu, s. n.; marais. — v. *Bahluĭu.*

Balică, 1⁰ n. pr. pers. m.; 2⁰ une ancienne famille noble moldave. Ca nume personal, cunoscut în Moldova, în Muntenia şi 'n Ardél, *Balică* este, ca şi Baliţă, un deminutiv din onomasticul Bale, despre care a se vedé la locul seŭ.

Zapis muntenesc din 1628 (Doc. Rom. I, No. 298): „Să se ştie cum au venit aceştĭ megiaşi deîn Macsen anume Bogdan i *Balica* i Stan i Radul..."

Crisov muntenesc din 1670 (Condica Mss. a mănăstiriĭ Hurez în Arch. Stat. din Buc. 1754, f. 320) pe satul Craĭoviţa în Dolj: „care sat şi cu rumânĭ şi ţiganĭ aĭ jupânésiĭ Stancăĭ ce aŭ fost jupânésă *Balicăĭ* paharnic, din

brésla de zéstre, de tată-său Fiera logofătul Leurdénul..."

Intr'un crisov dela Constantin Brâncovénu din 1693: „*Balica* Pleşoĭanul" (Cond. Brâncovenéscă Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 26).

Constantin Brâncovén, 1693, ibid. p. 19: „şi cu mulţi boĭari mărturii iscăliţi în zapis, anume Necula căpitan Glogovénul i Rafail clucerul dela mănăstiré Topolniţa i Iancu ĭuzbaşa i Stoica sinŭ Iancului ĭuzbaşa i *Balica* ot Orbeşti..."

Numele personal şi de familiă *Balică* se întrebuinţéză şi la Românii de peste Carpaţĭ, unde l'a purtat, între alţiĭ, la începutul seculuĭ trecut un vestit căpitan Nichită *Balică* în armata de Curuţĭ a luĭ Francisc Rakoczy (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 30).

In Moldova, délul *Balicăĭ* şi pârîul *Balicăĭ* în judeţul Vasluĭu.

Némul boieresc moldovenesc *Balică*, de de-mult stîns, era strîns înrudit cu dinastia Movilescilor, căcĭ hatmanul Isac *Balică* ţinea în căsătoriă pe Şchĭauna, sora luĭ Ieremia-vodă şi a luĭ Simeon-vodă.

Crisov din 1583 dela Petru-vodă Şchĭopul (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. I f. 110, cfr. t. II f. 436 b): „Facem ştire tuturor cuĭ să cade că viind înainté domniei méle rugătorĭul nostru părintele Gheorghie episcopul de Rădăuţi şi cu fraţii săi Toader şi Eremie vornic şi Simion aprod şi cu sora lor Şchĭauna gĭupănésa *Balicăi* hatman, şi sora lor Gréca, ficĭorii Movilii logofăt mare..."

Acest text dovedesce că în actul din 1615 (Arch. ist. I, 1 p. 128): „Isac *Balica* hatman" este numit „fiĭu" al mumeĭ luĭ Ieremia Movilă nu pentru că ar fi fost frate cu acesta, ci numaĭ cumnat.

In acelaşĭ sens Moĭse-vodă, fiĭul luĭ Simeon Movilă, într'un crisov din 1634 (Arch. ist. I, 1 p. 72) ḑice: „varul domniei méle răpousatul Isac *Balica* ce au fost hatman..."

Mănăstirea Frumósa din Iaşĭ fusese dintru'ntâĭu o bisericuţă făcută de hatmanul *Balică.*

Ion Canta, Letop. III, p. 163: „era o biserică mică de pétră făcută de un *Balica* Hatman..."

Din acéstă causă locul învecinat, adecă şesul la méḑi-ḑi de Iaşĭ, se numĭa *Balică.*

Ion Neculcea, Letop. II p. 404: „[Grigorie Vodă] aŭ şezut cu corturile şi cu toată oastea luĭ în câmp la *Balica*..."

v. [2]*Bale.*

La 1649, printre Căzaciĭ Zaporojenĭ din Ucraina servĭaŭ doĭ Românĭ Ion şi Simeon *Balică*, căzăcesce Baličenco (Bodĭanski, Реестра войска запорожскаго p. 59, 146), şi un alt Român Iosif *Balica* (ibid. p. 62).

v. — *enco.* — *Căzac.*

Balimèz (plur. *balimezurĭ* şi *balimezĭ*), s. m. et n.; t. milit.: canon de siége. Tun de cel maĭ mare calibru. Cuvînt de de-mult dispărut din graĭu. Turcul baljemez-top „canon de gros calibre" (Şaĭnénu).

Ion Neculce, Letop. II p. 230: „[Vezirul] tot stricând şi arzind prin Podolia cetăţile şi târgurile cu *balimezurile* şi puşcele cele marĭ, şi Hanul cu Tătariĭ robind toată Podolia..."

Ibid. p. 290: „căte-va părechĭ de bivolĭ pentru rădicarea *balimezilor*..."

Axenti Uricarul, Letop. II p. 164: „aŭ lăsat tunurile care aduşăse întâiŭ, şi aŭ adus şi maĭ marĭ *baliemezurĭ* şi cumbarale..."

v. [1]*Turc.*

Balin. — v. [2]*Bale.*

Balindèţ. — v. *Bolindeţ.*

Baliţă. — v. [2]*Bale.*

Bàlmeş. — v. *Balmoş.*

Bàlmoş s. **bàlmăş** s. **bàlmuş** s. **bàlmeş** s. **bàlmăj** s. **balamìş**, subst. n.; sorte de talmouse, mot familier surtout aux bergers. După cum variază formele cuvîntuluĭ, cam tot aşa se deosebesce şi modul de gătire a *balmoşuluĭ*, care însă pretutindenea îşĭ păstréză caracterul seŭ c ĭ o b ă n e s c.

„*Balmăj* se ḑice la caş dulce, fïert în lapte dulce, scrobit cu puţină făină" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Dr. At. Marienescu (Familia 1873 p. 240): „Se adună lapte din tóte găletele în o căldare, se pune de fierbe, şi acuma se face întâĭul caş şi se taiă în bucăţele mărunte. Se adună lapte din noŭ din tóte găletele în căldare, şi când fierbe, se aruncă în ea bucăţelele de caş, şi după ce a fiert, îl scot sub numirea de *balmăş* saŭ *balmăj*, şi 'l pun pe şuba unuĭ pĕcurar ca să se recéscă şi stórcă."

„*Balmeşul* este unt cu brânḑă şi cu oue" (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

„*Balmuşul* se face din lapte, făină de grâŭ, unt şi câte o dată şi grăsime" (M. Dimitriŭ, Covurluĭu, c. Smulţĭ).

„La cĭobanĭ *balmuşul* se compune din unt pus pe foc saŭ jăntuit şi la fierberea luĭ se bagă făină de păpuşoĭu şi sare şi se face întocmaĭ ca mamaliga" (pr. C. Alessandrescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

Basmul ardelenesc „Stan Bolovan" (Reteganu, Poveştĭ IV p. 16): „Acum sĕ puse Stan la pândă în staur în mijlocul oilor, de bună samă după ce cinară un *balmoş* păcurăresc..."

Locuţiunea proverbială „a se întinde ca *balmoşul*" la Ţichindél, Fabule 1814 p. 400: „Muĭaré de cinste şi înţeléptă, de va fi şi în haĭne proaste înbrăcată, e vrédnică de cinste; ĭară cé deşartă, ţifrăşită, zădarnică şi fără de lucru, caré cu şuşeiré haĭnelor de mătasă i se întorc şi crieriĭ, sloboade graĭurile întinse ca *balmoşu*: unde nu se vorbéşte rău de alţiĭ, acolo nu rămâne ĭa..."

Laurian-Massim: „*Balmeş*, bucată de făină cu lapte şi unt. Metaforic, maĭ ales în unire cu t a l m e ş, amestecătură de lucrurĭ disparate, pisătură şi muĭetură vorbind de solide: a face pe cine-va t a l m e ş - *balmeş* = a'l rupe în bătaiă. Originea vorbeĭ ar fi grea de urmărit, căcĭ şi tonul eĭ nu e bine fixat, ci uniĭ pronunţă *bàlmeş*, alţiĭ *balmùş*."

Lexicon Budan: „*Balmoş* = eine mit Milchrahm oder Butterheften schmackhaft zubereitete Kukurutzmehlspeise."

Costinescu (Voc. II, 597) nu cunósce pe *balmeş*, ci numaĭ pe „t a l m i ş, un fel de plăcintă din brânḑă, ouĕ, unt; bucate gătite prost."

Alexandri, Păpuşarĭul: „Aĭ fost şi tu când aĭ fost, pe când te hrănĭaĭ cu *balamiş-balmuş* d e l a c u m ĕ t r a, şi aveaĭ 12 perine marĭ umplute cu frunḑarĭ...", unde „*balamiş* - *balmuş* d e l a c u m ĕ t r a" este o locuţiune proverbială cu sensul de „morceau pour la bonne bouche."

Acelaşĭ, Pétra din casă, sc. 1: „Zamfira: Ţĭ-am maĭ spus, Ióno, că nu's destul de legate dulceţile...

„Ióna: De le-oĭu maĭ pune pe jaratic, mĕ tem că din belte s'or priface în *balmuş*..."

Cuvîntul fiind curat cĭobănesc, nu Româniĭ l'aŭ împrumutat dela Ungurĭ, după cum crede Cihac (II, 478), ci Unguriĭ l'aŭ luat dela Românĭ împreună cu maĭ mulţĭ alţĭ termenĭ cĭobănescĭ (v. *Bacĭu*). Tot dela Românĭ

l'aŭ primit Ruteniĭ sub formele b a l m u s, b a l m u š, b a m u š, b a n u š, „Kukuruzpolenta auf Rahm gekocht", ba încă şi cu sensul cel metaforic: „pobiti na b a l m u s = tüchtig zusammenschlagen, gräulich misshandeln" (Želechowski). Deja Kałužniacki (ap. Miklosich, Wander. d. Rum. 12) observă: „b a l m u š, nur bei den Huculen und bei den Ruthenen der Bukovina, ein mit Schmetten gekochter Brei, vom rumun. *balmuş*". Cât se atinge de bohemul b a l e š „met farineux ordinaire", pe care'l citéză Cihac, apoĭ este o vorbă exclusiv moravă, „usus moravicus" (Jungmann), ĭar prin urmare căpĕtată dela Româniĭ ceĭ slavisaţĭ din Moravia.

In limba română sînt maĭ multe formaţiunĭ aşa ḑicênd reduplicative cu simpla schimbare a iniţialeĭ. Aşa sînt, între altele, „tanda-manda", „tranca-flénca", „balancă-talancă", pe lîngă carĭ se aşéḑă dela sine „*balmeş*-t a l m e ş", căcĭ în tóte ne întimpină de o potrivă o iniţială dentală *t* faţă cu o iniţială labială: *b*, *f*, *m*. Tot aşa, cu labiala iniţială *p*, este în „Păcală-Tândală". Dacă nu pururea, dar cel puţin în generalitatea casurilor, e organică forma cea cu labiala (v. *Balancă*). In privinţa *balmoşuluĭ* primitivitatea formeĭ cu *b* asupra celeĭ cu *t* e necontestabilă. Cuvîntul, fórte vechĭu la Românĭ, ne-a remas dela Peceneğĭ saŭ dela Cumanĭ, soţiĭ noştri ceĭ turanicĭ din vécul de mijloc. In dialectul djagataic el se păstréză pînă astăḑĭ: b u l a m u k şi b u l a m a č „une soupe épaisse et gluante, bouillie" (Vámbéry, Čagat. Sprachstud. 249). Aşa dară t a l m e ş, maĭ bine t a l m o ş, este o formaţiune posterióră curat românéscă din turanicul *ba'moş* = b a l u m u č. Deja Costinescu şi apoĭ Cihac aŭ observat apropiarea luĭ t a l m e ş de francesul t a l m o u s e „pièce de pâtisserie sucrée, dans laquelle il entre de la crême, du fromage et des œufs" (Littré). T a l m o u s e există la Francesĭ deja în secolul XIV. Să fie óre o asemĕnare întâmplătóre? saŭ o migraţiune a cuvîntuluĭ românesc? Ne mărginim a pune întrebarea, fără a respunde. O etimologiă seriósă a francesuluĭ t a l m o u s e nu s'a dat încă pînă acuma.

v. *Talmeş*. — *Bălmăşesc*. — ¹·*Coman*.

Balomìr. — v. ²·*Bale*.

Balosìn. — v. ²·*Bale*.

¹·Bàloş. — v. *Balş*.

²·Bàloş, s. n.; miel. Cuvînt care se află numaĭ la Dr. Polysu ca sinonim cu m i e r e, de unde l'a reprodus apoĭ d. Şăĭnénu (Elem. turc. 12), grupându'l la un loc cu următórele vorbe de aceĭaşĭ origine turcéscă:

b a l b a ş „un fel de bĕutură saŭ mâncare cu miere", la Cihac b a l b a ş „hydromel", citând tarifa de vamă;

b a l g i ŭ „vînḑĕtor de miere şi de balbaş", de exemplu la Ion Neculcea, Letop. II p. 413: „[Grigorie Vodă] pre Turciĭ *balgiĭ* din ţară foarte îĭ înfrănase şi se temea de dânsul, de nu putea face zapt întru nimică..."

„b a l g i b a ş a „trămisul Hanuluĭ pentru luarea dăjdieĭ de miere", de exemplu la Nicolae Muste, Letop. III p. 29: „aŭ prins atunce şi pe B a l g i b a ş a H a n u l u ĭ..."

tóte acestea din turcul b a l „miel", b a l ğ y „vendeur de miel et d'hydromel".

Să se observe o mică eróre din partea d-luĭ Şăĭnénu: în România Turciĭ b a l g i ĭ nu eraŭ „vînḑĕtorĭ", ci tocmaĭ din contra „cumpĕrătorĭ" de miere, carĭ umblaŭ pe'n districte pentru a

aprovisiona cu mĭerea Pórta Otomană, asuprind pe ómenĭ, şi ĭată de ce Grigorie vodă Ghica se vĕḑuse silit a înfrîna abusurile acestor Turcĭ, carĭ nu puteaŭ face nicĭ un reŭ dacă ar fi fost „vînḑĕtorĭ".

Faptul istoric este că, pe la începutul secoluluĭ XVII, Ieremia-vodă Movilă „s'aŭ legat — ḑice Miron Costin, Letop. I p. 217 — mĭere să dea Hanilor în toţĭ aniĭ". De aci „B a l g i b a ş a Hanuluĭ", carele venĭa din an în an să'şĭ priméscă tributul de miere. Acest B a l g i b a ş a nu avea întru nemic a face cu „Turciĭ b a l g i ĭ", nesce negustorĭ carĭ venĭaŭ nu din Crim, ci de peste Dunăre pentru a speculà cu mĭerea pe propria lor socotélă, căcĭ Moldova nu era datóre de a da mĭere Porţeĭ Otomane.

v. *Desetină.* — *Mĭere.* — v. 2·*Ban* (p. 2424).

Bàlotă. — v. 2·*Bale.*

Balsàm (plur. *balsame*, *balsamurĭ*), s. n.; t. de Comm.: baume. Cuvînt ebraic care, prin grecul *βάλσαμον* şi prin latinul b a l s a m u m, a străbătut în tóte limbile europene, încât Româniĭ puteaŭ să'l ĭea orĭ de unde. Este la noĭ un neologism, dar destul de vechĭu.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 425: „şi pănză cumpără şi cu unsori de *balsamŭ* unşe trupul..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683 f. 214 a (Dec. 12): „înfăşură cu pândze curate cu u n s o r ĭ d e m i r o s u r ĭ s c u m p e", ĭar la margine ca explicaţiune: *balsame.*

Axinti Uricarul, Letop. II p. 182: „fecĭorul luĭ Şeremet s'aŭ răsbolit şi degrabă i s'aŭ tămplat moartea, şi grijăndu'ĭ trupul cu *balsam*, l'aŭ dus la ţara luĭ..."

I. Văcărescu p. 18:

De miróse îmmulţite
Balsam viŭ din ele dând,
Zefir dulcĭ suflărĭ trimite
Icĭ şi colo se jucând...

A. Pann, Erotocrit p. 14:

La rana luĭ Erotocrit vorbele luĭ Polidor
Indată se prefăcură într'un *balsam* vindecător...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 381: „O atmosferă de *balsame* rĕcoróse învia suflarea, şi şopta frunḑelor, uşor cletinate de o lină adiere, se îngâna singură cu susurul greierilor ascunşĭ în frunḑiş..."

v. *Mirósmă.*

1·**Balş** s. **Bàlşe** s. **Bàlşa** (plur. *Balşĭ* şi *Bălşescĭ*), 1°. n. pr. pers. m.; 2°. une ancienne famille noble moldave. Vom vorbi de'ntâĭu despre némul boieresc al *Bălşescilor.* Se rostesce nu numaĭ monosilabic *Balş*, dar şi dissilabic *Balşe* saŭ *Balşa*; bună-óră:

Intr'un act din 1615: „Ghiorghie *Balşe* (Балше) vtorii logofet" (Arch. ist. I, 1 p. 158).

Intr'un crisov dela Grigorie Ghica din 1737 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 55 b): „vornicul Ion *Balşe*"; de asemenea într'un zapis din 1667 (ibid. f. 78 b): „Măricuţa fata Lupului *Balşe* sulger".

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: „aŭ trimis Petriceĭco Vodă pe Neculai Răcoviţi logofătul şi pe Ionaşco *Balşĭa* (Балшѧ) Vornicul..."

După o tradiţiune, care circula în secolul XVII, *Bălşesciĭ* ajunseseră la boieriă mare pe la 1564.

Ion Neculce, Letop. II p. 202: „Dela a doua domnie a luĭ Alexandru vodă Lăpuşnénul aŭ început Domniĭ a se aşăza maĭ cu temeĭu în scaun în Ĭaşĭ; şi când aŭ purces dela Poartă cu a doua domnie, zic să'l fie învăţat Turciĭ să taĭe boĭeriĭ să'ĭ slăbéscă, şi pe cuvântul Veziruluĭ aŭ tăiat atâta mul-

ţime de boierĭ, şi aŭ trimis şi aŭ ales din c u r t e n ĭ d e ţ a r ă pre Racoviţeştĭ şi pre Sturzeştĭ şi pre *Bălşeştĭ* şi pre alţiĭ mulţĭ...“

Ca „curtenĭ de ţară“, adecă boierime districtuală, *Bălşescíĭ* ne întimpină deja sub Stefan cel Mare, care la 1490 întăresce unuĭa din eĭ satul Drăguşaniĭ: „потврьдили слȣзѣ нашемȣ Балши“.

Genealogia regulată a *Bălşescilor* nu se 'ncepe decât dela 1598, când trăia marele vornic Cristea *Balş*, din aĭ căruĭa doĭ fiĭ, Lupul şi Gheorghie, s'aŭ tras cele două ramure cunoscute luĭ Cantemir (Descriptio Mold. ed. Papiŭ p. 115): „*Balszestii*, d u p l i c e s“.

Din prima ramură era vornicul Ionaşco *Balş*, pe a căruĭa fétă o ţinea unul din fiiĭ luĭ Brâncovén.

Ion Neculce, Letop. II p. 315: „ĭară în anul 7214 (1706) făcut'aŭ nuntă Brâncovanul Vodă cu un fecĭor a luĭ anume Dinul în târg în Bucureştĭ de aŭ luat o fată de aice din ţară dela noĭ din Moldova a luĭ Ioan *Balş* Vornicul, şi aŭ dus'o acolo la Bucureştĭ...“

După genealogia autentică, pe care ne-a împărtăşit'o d. Mihail *Balş*, toţĭ *Bălşescíĭ* de astăḑĭ se trag din ramura a doua, şi anume din însoţirea luĭ Vasile *Balş* cu Maria féta păharniculuĭ Stefan Hasdeŭ, nepóta luĭ Petriceĭcu-vodă (cfr. Arch. ist. I, 1 p. 52).

Iată acéstă parte a genealogieĭ:

Vasilie
vel-logofĕt, se mărturiseşte prin împărţala din 1721, s'au însoţit cu Marie fata păharnícului Stefan Hăjdeu

Andreĭu vel-spatar, se adevereşte prin cartea gospod din 1756.	Ecaterina a avut cu însoţire pe Toader Cuza, după cum se încredinţéza prin împărţala din 1751.	Roxandra s'au însoţit cu Neculaiu Cuco-ranu marele jicnicer, precum se adevereşte prin imparţala din 1751.

Vasilie marele stolnic, s'au însoţit cu Marie fata stolnicului Toader Cantacuzino.	Grigorie marele spatar, s'au însoţit cu Zoiţa fata spatarului Toader Costachi.	Sandu s'au însoţit cu Ana fata logofatului Constantin Catargiu.

Némul *Bălşescilor* este, negreşit, unul din cele maĭ vechĭ şi maĭ istorice în Moldova, fără a avé nevoe de a'şĭ căuta un fantastic légĕn nicĭ în vechea familiă contală ungurésca „B a l a s s a de Gyarmath“, nicĭ în ilustra familiă provenţală „de B a u l x“, din care o ramură se stabilise în secolul XIV pe teritoriul iliric şi este cunoscută în istoria serbă sub formele Балша şi Баоша. Cu tóte sbucĭumările istoriculuĭ serb Miĭatović (cfr. Kanitz, Neue freie Presse 1888 No. 8583) a trage pe *Bălşescĭ* din „de B a u l x“, acésta este tot aşa de arbitrar ca şi când ĭ-ar aduce cine-va din oraşul portuges B a l s a !

Balş, cu formele colaterale *Balşe* şi *Balşa*, este un nume curat românesc, derivat din vechĭul nume fórte respândit B a l ă saŭ B a l e prin acelaşĭ sufix onomastic -ş a ca şi în numile proprie „Lupşa din „Lup“, „Popşa“ din „Popă“, „Capşa“ din „Cap“, „Comşa“ din „Coman“ etc. Intre Moţiĭ din Ardél există pînă astăḑĭ numele de familiă *Balşa* (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 117), care n'are a face cu *Bălşescíĭ* din Moldova. Tot aşa n'are a face cu dînşiĭ satul *Balş* din Romanaţĭ.

Zapis oltenesc din 1636 (Doc. Rom. I No. 316, în Arch. Stat. din Buc.): „Radul căpitan din Fărcaş şi Stan clucer din *Balşi*...“

Altul din 1645 (Doc. Rom. II No. 5 p. 23 b, în Arch. Stat. din Buc.): „Dumitru postelnic ot *Balşi* i Preda postelnic ot Mileşti...“

Şerban-vodă, 1689 (Cond. Mss. a

mănăstiriĭ Hurez în Arch. Stat. din Buc. 1754, f. 427): „precum au fost avut şi mumă-sa Nidélĭa pără de faţă cu Vartolomeĭu sluj. la conacul domniei méle la pod la *Balşi...*"

O altă formă colaterală a aceluĭaşĭ nume este Baloş.

La 1433, între boieriĭ luĭ Alexandru cel Bun era şi marele păharnic Baloş (Ulĭanitzki, Матеріялы для исторіи p. 35).

O hotarnică din 1689 pe maĭ multe moşiĭ din Fălciĭu (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 240 b): „Loghin fičor Cărstei nepot lui Baloş şi cu nepotu-său Iordache fičor lui Gheorghie şi cu nepotu-său Ion fičor Uléchii, cum au văndut parte moşului lor lui Baloş gĭumătate de sat..."

O altă formă veche Balaşin se cuprinde în numele satuluĭ Balaşineşti, menţionat într'un crisov moldovenesc din 1442 (Arch. ist. I, 1 p. 74).

v. [2]*Bale.*

[2]**Balş**, n. pr. loc.—v. [1]*Balş.*

Bàltă (pl. *bălţĭ*), s. f.; amas d'eau dormante, étang, lac, marais, marécage. Semnificaţiunile cuvîntuluĭ sînt destul de bine arĕtate de Laurian şi Massim: „1°. Masă de apă maĭ mare saŭ maĭ mică, care prin vĕrsarea unuĭ rîŭ în lunca sa se grămădesce în basinurĭ din acea luncă, şi care apoĭ, când sécă rîul, sécă şi ea în parte saŭ de tot. *Bălţile* sînt de ordinar fórte pescóse; suprafaţa lor este saŭ deschisă saŭ ascunsă în parte orĭ în tot de papură, trestiă şi alte plante palustre fórte dese, în carĭ trăesc mulţime de paserĭ aquatice. 2°. Cu însemnare de lac: *Balta*-albă e un lac sărat. 3°. Locul pe unde se póte vĕrsa un rîŭ şi formă *bălţĭ:* pe ĭérnă mulţĭ îşĭ bagă vitele în *baltă,* unde acestea află păşĭune şi în timp de ĭérnă; *balta* a înflorit de minune. 4°. Masă de apă formată din plóiă".

Trăsura cea caracteristică a uneĭ adevĕrate *bălţĭ* este de a fi o apă stătătóre bogată în vegetaţiune, adecă tocmaĭ ceea ce era la Romanĭ „palus", de unde se scie că, prin forma latină rustică „padulem = paludem", s'a născut al nostru „pădure".

Biblia Şerban-vodă 1688, Esa. XLII, 15:

...voĭu pune râurile spre ostroave şi *bălţile* voĭu usca...	...ponam flumina in insulas, et paludes siccabo...

grec.: ἕλη.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683 f. 242 a (Dec. 27): „ĭ-au dusuĭ în pădure de luncă cu *bălţĭ,* unde era loculŭ plinŭ de vĭespĭ şi tăunĭ şi ţânţarĭ şi muşine..."

Ion Neculcea, Letop. II p. 380: „eşĭa Ruşiĭ de prin *bălţĭ* şi de prin pădurĭ de'ĭ ucidea..."

Balada „Mierla şi sturdul":

Peste cap se da
Şi mi se făcea
Se făcea d'o *baltă*
Cu papură naltă,
Cu papură grósă,
Naltă şi stufósă...

(G. D. T., Poes. pop. 455).

Doĭnă muntenéscă:

Foicică, fóiă lată,
Fóiă lată de pe *baltă,*
Bine maĭ trăiam, surată...

(ibid. 271).

Doĭnă din Ardél:

Frundulița încolțesce,
Iubesce, bade, iubesce
Trestie mândră din *baltă,*
Subţirea, verde şi naltă...

(J. B., Trans. p. 47).

Cantemir, Hron. I p. 150: „In ce chip limpede apa isvoruluĭ din curgeré sa, în piştélniţă şi în *bălţĭ* stătătoare oprindu-să, să strică...“

Adevĕrata *baltă* nu e mică, nu este o piştelniţă, o mlaştină, o băltócă, un balhuĭu, ci e mare ca şi un lac, de care se deosebesce maĭ mult numaĭ prin aspectul seŭ păduros.

Miron Costin, Letop. I p. 23: „aŭ şi murit în Cetatea-albă, şi o *baltă* ce este acolo Vidov pe numele aceluĭ Ovidius este...“

Urechea, Letop. I p. 195: „Apoĭ singur Ion Vodă cu vr'o 600 de oamenĭ s'aŭ lipit la *baltă* la Cahul unde era oastea turcéscă...“

Costachi Negruzzi, Cântec vechĭu:

„— Nu sciŭ, care e *balta* unde-aŭ perit atâta călărime leşéscă în vremea Domnuluĭ Constantin Cantemir? am întrebat pre călăuzul meŭ.

„—N'a fost nicĭ o-dată *baltă*, ci numaĭ un loc hleĭos, plin de mlaştine, colo de vale.

„— Unde mi se înglodaseră roţile trăsuriĭ?

„— Aşa...“

Bălţile fiind în genere fórte pescóse, formézĕ o însemnată ramură de venit teritorial, care ne întimpină mereŭ în vechile crisóve, unde *balta* e privită une-orĭ chĭar maĭ pe sus de sat.

Gavril Proţul, Mss. 1682, ed. Erbicénu, p. 136: „şi o am adaos [Curtea -de-Argeş] şi cu *bălţĭ* cu péşte, cu sate şi cu Ţiganĭ...“

Constantin Brâncovén, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. din Buc.) p. 37: „să'i fie lui ocină toată moşia satului Ulmuleţului ot sud Teleorman cu vii şi cu *balta*...“

Cântec de nuntă din Bucovina:

Codriĭ
Cu urşiĭ,
Măgurele
Cu férele,
Bâtcele
Cu ciutele,
Stâncele
Cu caprele,
Redĭurile
Cu vulpile,
Bălţile
Cu pescele,
Satele
Cu fetele,
Câmpiile
Cu florile,
Poĭenele
Cu ḑînele,
Dumbrăvele
Cu isvórele...

(Marian, Nunta p. 169).

In România tot lungul Dunăriĭ formézĕ o immensă zónă de *bălţĭ*.

Legĭuirea Caragea 1818 p. 26: „Clăcaşul să nu poată să vâneze peşte în heleşteul stăpânuluí, dar în *bălţile* Dunăriĭ să vâneze peşte, dând câte un peşte la zece...“

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 52): „Hanul s'aŭ dus în sus pre *baltă* către Cerneţĭ...“

Acelaşĭ (ibid. p. 107): „se tindea Brăilenĭĭ pănă la oraşul Flociĭ pe *baltă* în sus, şi despre Rîmnic şi Buzău se tindea pănă în apa Buzăuluĭ de stăpânĭa pământul şi satele, şi pusese subaşĭ prin sate şi scaun pe *baltă* de lua vamă din tóte cele ce eşĭa din *bălţĭ* şi lua dişmă de pre moşiile ţăriĭ. Aşişderea Dărstorenĭĭ s'aŭ tins de aŭ luat tóte *bălţile* dela oraş în sus pănă la Gréca, şi între *bălţĭ* pre unde este uscat făcuse tot sate turceştĭ cu subaşĭ...“

De aci, aşeḑată între Dunăre şi Carpaţĭ, România întrégă este privită de către popor ca: „dela *baltă* pînă la munte“.

Jipescu, Opincaru p. 126: „traĭu tăŭ dĕ vécurĭ așeḑat dĕla *baltă* pînă dîncolo dĕ m u n t e...“

Doĭnă muntenéscă:

Mărióră dintre *bălţĭ*
Cu dragostea 'n patru părţĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 312)

în oposiţiune cu:

Albo, Albo dela m u n t e...

Locuţiunile proverbiale aŭ în vedere maĭ ales natura cea stătătóre a *bălţiĭ* şi bogăţia de pesce.

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 141: „ba s'a însura la tómnă, ba la ĭórnă, ba la primăvară, ba la vară, ba ĭar la tómnă, ba vremea trece, flăcăul începe și el a se trece mergênd tot înainte cu burlăcia, și însurătórea r e m â n e a *baltă*...“

Ibid. p. 230: „Fost'aĭ și d-ta la tinereţe, nu ḑic, dar acum îţĭ cred; dĕ! bătrâneţe nu's? cum n'or s t a trebile *baltă*!...“

Proverb: „Are *balta* pesce“ (Ţara-nouă 1887 p. 536).

Altul: „rîde vîrșa de *baltă*“ (Doncev, Curs de limba română 1865 p. 59), sinonim cu: „rîde dracul de porumbre negre“.

Glumă din Ardél:

Tótă fata
Sare *balta*,
Numaĭ ştirba
Scóte limba,
Da şi órba pipăia,
Drăguţ, să saĭo şi ea!
(J. B., Trans., p. 434).

Descântec de „Iele“:

Vĕ duceţĭ în locurĭ depărtate,
In *baltă*, trestie, pustietate,
Unde popă nu tócă,
Fata nu jócă...
(G. D. T., Poes. pop. 380).

Despre un om bét: „i se oblâncesc picĭórele ca cânepa când o scoţĭ din *baltă*“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre cine-va care cântă prost: „cântă ca un boŭ de *baltă*“ (ibid.).

v. *Bătlan*.

După credinţa poporuluĭ, *balta* este o reşedinţă favorită a draculuĭ; de aci vorba: d r a c u l d i n *baltă*, la Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiŭ p. 141) „d r a c u l i n v a l l e daemones appellant, quos aquas habitare credunt“, unde v a l e este sinonim cu *baltă*, ca şi la Urechea, Letop. I p. 203: „mare săcetă s'aŭ făcut în ţară, cât aŭ săcat toate i z v o a r e l e, v ă i l e, *bălţile*, şi unde prindea maĭ 'nainte peşte, acolo ara cu plugul...“

Ghicitórea despre „buric“:

Cuìbul berzeĭ
In mijlocul *bălţiĭ*.
(G. D. T., Poes. pop. 218).

Ghicitórea despre „stele“:

Dela *baltă* pîn' la m u n t e
Tot zale mărunte.
(ibid 246).

Aceĭaşĭ ghicitóre şi despre „furnicĭ“ (Ţara-nouă 1887 p. 162).

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 174: „căḑù înţepenit într'o *baltă* d e s â n g e...“

Maĭ multe localităţĭ în România saŭ locuite de Românĭ pórtă numele de *Baltă*, dintre carĭ cele maĭ importante sînt: oraşul *Balta* în Podolia lîngă Nistru, „Cetatea-de-*Baltă*“ în Ardél şi tĕrgul *Bălţĭ* în Basarabia.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 269: „Iar la *Balta* nemerind nişte Mărzacĭ cu câtă-va Tătărime, şi văzănd pre Căzacĭ opriţĭ acolo cu atâta avere, aŭ omorit şi pre Căzacĭ şi pre Turcĭ, şi luănd averea şĭ-aŭ căutat de trébă...“

Urechea, Letop. I p. 122: „două cetăţĭ marĭ la Ardél, anume *Balta* şi Ciceul..." ; tot acolo p. 171: „cetatea de *Baltă*..."

Balada „Jicmond Craĭul":

Cetatea de *Baltă*
Dintre tóte 'ĭ naltă,
Naltă 'n foişóre,
Măruntă 'n pridvóre...

(Ţara-noua 1887 p. 190).

Doĭnă din Basarabia:

Maĭca s'a luat prin ţéră
Să ne strîngă grămăgĭóră,
Să ne deĭe 'n *Bălţĭ* la şcólă,
Maĭ bine-am muri de bólă!
Moscălesce să 'nvĕţâm,
Şi la óste să întrâm...

(Alexandri, Poes. pop.[2] 404).

Românul *baltă* este d'a-dreptul slavicul b l a t o, cu acelaşĭ vocalism ca în românul „daltă" din slavicul „dlato" (cfr. gard = градъ). Cuvîntul există în tóte dialectele slavice. Dela Românĭ, cu vocalismul nostru caracteristic b a l- = b l a-, cuvîntul a trecut la Albanesĭ b a l t ă şi la Neogrecĭ *βάλτη* saŭ *βάλτος*. E şi maĭ interesant că Ruteniĭ, deşi aveaŭ deja acéstă vorbă din fondul slavic comun sub forma b o l o t o, totuşĭ aŭ maĭ împrumutat apoĭ dela Românĭ pe *baltă* (Żelechowski, Ruth. Wtb. I, 11).

v. *Băltăreţ*.—*Băltócă*.

Balţ (plur. *balţurĭ*), s. n.; 1°. bande, bandelette, bandeau, lacet, lacs; 2°. voile, surtout voile de fiancée.

Lexicon Budan: „*balţ*, laqueus, die Schlinge".

Laurian-Massim: „*balţ*, 1°. cerc de fer cu care buţile rótelor se légă la capete saŭ pe la mijloc; 2°. la Macedo românĭ legătură de cap, maĭ ales albă; 3°. în genere laţ, ochĭu, faşă cu care se prinde, se légă, se încinge şi se strînge ce-va".

Dr. Obedenaru (Dicţ. macedo român Mss. în Acad. Rom. t. 1 p. 37): „*Balţu*, pl. *balţurĭ*, se ḑice o legătură albă de cap de femeiă, de unde verbul î m - b ă l ţ a r e = a se lega la cap".

Accepţiunea cea maĭ interesantă este aceĭa de „voile de fiancée", prin care *balţ* e sinonim cu h o b o t, s o v o n saŭ z o v o n, t u l b e n t, n i m i t e ţ, p o t i l a t şi p r o c o v, termenĭ întrebuinţaţĭ cu acelaşĭ sens în diferite regiunĭ ale Românieĭ, *balţ* maĭ ales în munţiĭ Bucovineĭ, în unele părţĭ ale Transilvanieĭ şi la Româniĭ din Ungaria.

„*Balţ* = vĕlul de mirésă, petéla albă ce împodobesce creştetul mireseĭ" (V. Vaida, Tribuna din Sibiĭu 1890 No. 85).

Descântec de „Iele" în regiunea Năsăuduluĭ:

In vîrful munţilor,
In cruşile braḑilor,
In cununa fetelor,
In *balţul* m i r e s e l o r...

(Şaĭnénu, Ielele p. 12).

S. F. Marian, Nunta la Românĭ: „In Selagĭu duce nănaşa în presara cununieĭ *balţul*, cu care are să se î m b ă l ţ e z e mirésa, la casa mireluĭ şi aice îl dă ea nunelor ca să'l tivéscă. Nunele, luându'l, îl tivesc cu primă mĭeriă. Fac apoĭ din altă primă tricoloră, precum şi din sasâŭ saŭ bărbenog (Vinca minor), după cum se numesce planta acésta în Chior, o cunună pe care o cóse pe *balţ*, astfel ca atuncĭ când vor pune-o mireseĭ pe cap să vină tocmaĭ d'asupra frunţiĭ..."

Balţul póte să fie alb, adesea e roşu, une-orĭ de altă culóre.

Deja Cihac (I, 21) a recunoscut în *balţ* pe latinul b a l t e u s saŭ b a l t e u m „ceinture" şi a adus următórele paralelurĭ romanice: „it. esp. port.

balteo baudrier; it. balza bordure, frange, précipice, balzo rebondissement; esp. balza bannière, balzo nœud; port. balsa, balza haie vive, bannière, balso câble; bresc. balsa bord, entraves, queue d'une robe; ferrare balz tortis de paille; parm. balz bord; piém. baltia brandilloire; reggiano belza entraves". Nu tóte paralelurile acestea sînt corecte: după obiceĭul seŭ, Cihac amestecă la un loc elemente eterogene (cfr. Körting, Roman. Wtb. v. balsa et balteus), ba maĭ adaogă încă că *balț* se rostesce în popor bîlț și gîlț, ceea ce e fals; noue ne ajunge latinul balteum, de unde vine d'adreptul românul *balț*. Lătinesce balteum era un termen curat milităresc: nu „ceinture", ci „ceinturon", cingĕtóre pentru armă, une-orĭ „sangle", chingă de cal. Vĕlul de mirésă în specie se chiăma lătinesce „flammeum".

Dela Românĭ aŭ împrumutat pe *balț* Ruteniĭ: „bǎletzĭ Kopftuch der Frauen" (Želechowski).

v. *Hobot.—Bălțat.—Bolindeț.*

Bàmă s. **bàmiă** s. **bàmbă** (pl. *bambe, bame, bamii*), s. f.; t. de Botan.: Hibiscus esculentus, gombaut, corne grecque. „Leguminósă de forma uneĭ tecĭ de ardeĭu, plină de semințe" (L. M.).

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I, 125:

Pe patlagelele 'n roșu îmbrăcate
Și pe cele 'n vînăt, ce sînt veninate;
Bamiile încă, loboda și știrul
Să se afle față să 'mplinéscă șirul...

Turcul bamia (Șăinénu).

v. 1·*Turc.*

1·**Ban** (plur. *Banĭ*), s. m.; 1°. d'abord prince ou souverain de la Petite-Valachie, plus tard vice-roi de la même province, enfin le premier des boyards de la Valachie; 2°. dignitaire moldave, intermédiaire entre le grand-porte-épée et le grand-échanson. Se dicea generalmente vel *Ban*, slavonesce велики Банъ, adecă „mare *Ban*", și așa deja în documentele cele maĭ vechĭ.

In Moldova boĭeria de *Ban* saŭ vel-*Ban* se introduse abia pe la începutul seculuiuĭ trecut saŭ cu puțin înainte.

Gheorgachi Logofĕt, 1762, Letop. III p. 292: „...vel Postelnic, vel Spatar, vel *Ban*. Insă acéstă boĭerie a Băniei în vechile vremĭ n'aŭ fost, și nu de mult s'aŭ adaos și acéstă boĭerie, făcându-i-se și venit un ban de drobul de sare dela ocnă. După vel *Ban*, vel Paharnic, vel Vist, vel Stolnic și vel Comis. Și fieste-care boĭerie se păzĭa și se cinstĭa la rânduĭala sa..."

Introducerea cea statornică a boĭerieĭ de vel-*Ban* în Moldova datéză din anul 1705, cu a doua venire la Domniă a luĭ Antioh Cantemir, despre care Ion Neculcea, Letop. II, 313, dice așa: „pre Lupul Bogdan ĭar l'aŭ pus Hatman, pre Maxut vel Postelnic, pre Ilie Cantacuzino vel Spatar, pre Savin Zmucilă vel *Ban*; și de atunce se așăză acéstă boĭerie cu temeĭu în Moldova de este așezată la rănd, că maĭ înainte vreme, deși era la vre-un Domn, une-orĭ ședea maĭ sus, ĭar alte orĭ maĭ gĭos: dupre cum le fusăse alte boĭeriĭ, așa ședè și cu Băniea la divan; ĭar de aci înainte i s'aŭ așezat răndul după Spatarul cel mare, și i s'aŭ făcut și venit boĭerieĭ căte un ban de drobul de sare dela Ocnă..."

Era o imitațiune nominală fórte scădută a trepteĭ de mare *Ban* din Muntenia, unde acéstă boieriă a fost în adevĕr „mare" și n'a încetat nicĭ odată de a sta în fruntea tuturor celorlalte.

Cantemir, Hron. II p. 372: „până astăzĭ *Banïĭ* în ţara Munténéscă, măcar că supt ascultaré şi voĭa Domnuluĭ sânt, însă după privileghiile—poate fi — carile d'inceput au fost având, şi la boĭerie sânt maĭ de frunte, şi altă putere au peste Olt, nu numaĭ a gĭudeca, ce şi cu moarte pre vinovaţĭ a căzni, şi tot acel vechĭu titlu de *Ban* îşĭ ţân..."

Inlăturându-se innovaţiunea cea din Moldova, istoria Băniеĭ ne înfăţişéză patru perióde:

1°. Pînă pe la 1300 *Banul* Severinuluĭ era singurul suveran al Olteniеĭ;

2°. De pe la 1300 pînă pe la 1600, de 'ntâĭu *Ban* al Severinuluĭ, apoĭ *Ban* al Craĭoveĭ (Ist. crit. 2·I p. 81 § 21), une-orĭ *Ban* al Mehedinţuluĭ ca în actul latinesc dela Vlad-vodă din 1511: „Radulo Bano de Mehedince" (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 224), câte o-dată *Ban* al Jiĭuluĭ ca într'un crisov din 1533 (Condica Mss. a mănăstiriĭ Govora 1753, în Arch. Stat. din Buc. p. 111; cfr. Venelin, p. 164), *Banul* scăḑu la a doua tréptă după Domnul Ţereĭ-Românescĭ, dar era maĭ tot-d'a-una din dinastia Basarabilor (v. *Banoveţ*), rudă fórte de aprópe al Domnuluĭ, care 'l numĭa şi'l lăsa să fie stăpân peste cele cincĭ judeţe ale Olteniеĭ, avênd o curte a sa princiară deosebită la Craĭova, o judecată, o armată etc.;

3°. De pe la 1600 pînă pe la 1700 *Ban* al Craĭoveĭ = un fel de vice-rege al Olteniеĭ, numit de către Domn dintre ómeniĭ ceĭ maĭ de frunte, maĭ ades dintr'o veche familiă boierésсă, rar din străinĭ, exercitând în marginea celor cincĭ judeţe o autoritate administrativă şi judiciară aprópe suverană;

4°. De pe la 1700 încóce pînă la stîngerea vechiĭ organisaţiunĭ ierarchice, *Ban* al Craĭoveĭ = primul boier al Ţereĭ-Românescĭ, une-orĭ Fanariot, figurând în fruntea sfatuluĭ domnesc, reşeḑênd tot-d'a-una în Bucurescĭ şi bucurându-se de o autoritate curat nominală asupra Olteniеĭ, unde administraŭ de fapt „ispravniciĭ" de judeţe sub o supremaţiă a unuĭ „caĭmacam al Craĭoveĭ".

Cu tótă scăderea treptată a importanţeĭ politice, *Banul* remase pînă la urma urmelor un personagĭu atât de mare, încât chĭar în ultima periódă dede nascere la locuţiunea proverbială: „voĭa la dumnóta ca la *Banul* Ghica" cu sensul de: poţĭ să facĭ tot ce'ţĭ place.

O colindă muntenéscă, în care se închipuesce vorbind un „Lixandru-vodă":

> Slujésce'mĭ, slujésce
> Pîn' la Sân-văsiĭ
> Să 'mpart boĭeriĭ,
> Că te-oĭu ridica
> ***Ban*** la Craĭova,
> Şi tu că'ĭ bănì
> De te'ĭ ferici...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 48).

unde e fórte interesant verbul bănesc corespunḑĕtor luĭ „domnesc".

Balada „Radu Calonfirescu":

> ***Banïĭ*** Suverinuluĭ,
> Caĭmacaniĭ Oltuluĭ
> Şi boĭeriĭ tîrguluĭ
> Staŭ la drépta Domnuluĭ
> Cam în faţa cortuluĭ;
> Iar la stânga Domnuluĭ,
> Domnuluĭ şi ***Banuluĭ***
> Şed Buzosciĭ
> Şi Căplesciĭ...
>
> (Ibid. 478).

Sînt casurĭ când aŭ fost tot-o-dată doĭ *Banĭ* de Craiova, deşi nu se scie cam ce fel anume să fi fost între dînşiĭ

despărţirea de atribuţiunĭ. Aşa sub Vlad-vodă Ţepeş, la 1486, eraŭ *Banĭ* „jupan Dimitru Ghizdavăţ“ şi „jupan Détco“ (Col. l. Tr. 1876 p. 469). Aşa érăşĭ la 1602 sub Simeon-vodă Movilă Oltenia era administrată în acelaşĭ timp de „Voda logofăt“ şi de „Sidor“, amîndoĭ de o potrivă *Banĭ* de Craĭova: „Бани крaлювски“ (Cuv. d. bătr. I. p. 125). Este probabil că acéstă reduplicare a Băniei se făcea numaĭ în timpurĭ grele, atuncĭ când unul din *Banĭ* trebuĭa să fie concentrat asupra administraţiuniĭ ostăşescĭ a Olteniеĭ, pe când cel-alalt remânea cu administraţiunea civilă, adecă cam în acelaşĭ mod cum se rînduĭaŭ în Moldova câte doĭ pǎrcălabĭ la districtele cele importante din punctul de vedere milităresc (v. *Părcălab*).

Un specimen de „carte de judecată“ dela un *Ban* de Craĭova:

„† Jupan Dragomir vel *Ban* cralevskiĭ. Scriim carté noastră sfintei mănăstiri Tisménei şi părinteluĭ Stefan igumenul, ca să aibă a ţiné pre Radul den Tismana rumănŭ să fie sfintei mănăstiri şi cu toţ fečorii lui, pentru că acest rumăn Radul ce scrie mai sus au fost de moşie al sfintei mănăstiri, ĭar Vintilă post den Glogova şi Ghiné post den Cătun ei au zis că ĭaste rumăn al lor den Bae; de-acia s'au pără̆t aceşti boĭarĭ ce scrie mai sus cu părinţii den mănăstire înnainté Hrizei *Banul* Dumnezeu 'l pomenéscă de faţă, şi s'au adevărat că ĭaste rumăn sfintei mănăstire; ĭar de-acia l'au tot ţinut mănăstiré cu pace; ĭar acum ĭar s'au sculat aceşti boĭari ce scriu mai sus de-au venit înnainté noastră cu pără de faţă cu părintele Stefan igumenul, zicănd că ĭaste rumănul lor, ĭar noi am căutat şi am judecat pre lége deréptă şi am adevărat cum ĭaste rumăn sfintei mănăstire şi data fi rumăn şi de Hriza *Banul*; noi încă am dat să fie rumăn Radul şi fečorii lui şi tot nómul lui sfintei mănăstiri în vécŭ neclătit, ş'au rămas Vintilă post şi Ghiné post de légè şi de judecată, ş'au zis şi ei înnainté noastră cum să nu mai scornéscă pără, ce să fie rumănŭ Radul sfintei mănăstiri, cum scrie mai sus; ĭar cine va mai scorni pără de acum înnainte să nu se cróze. Ačasta scriim, inak da nést po našemu rečeniĭu. Pis u Tismană ĭun 12 lét 7151 (1643). (L. S.)“ (Doc. Rom. II No. 11 în Arch Stat. din Buc.).

Nevésta saŭ vĕduva unuĭ *Ban* se ḑicea Bănésă.

Un zapis din 1656 (Doc. Rom. I No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): „scris'am eu Ilóna Bănésa Buzasca împreună cu fiĭu-mieu Mateĭ acesta al mieu zapis ca să fie de mare crediînţă la măna Vladului spătar ot Oteteliş, cum să se ştie că au botezat fiĭu-mieu Mateĭ un cocon al dumnĭalui de ş'au pus numele lui Mateĭ, deci căndu au fost la tunsoare hărăzit'au coconului partĭa noastră de moşăe den Cĭupercéni den vadul Diĭului, moşăĭa noastră den moş den strămoş al nostru dela *Banul* Vladul...“

Un zapis din 1699 (Doc. Rom. I No. 190 în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu jupănésa Mariĭa Bănésa, care au fostu a răposatului Barbului biv vel *Ban* Milescul...“

De aci maĭ multe localităţĭ în România numite Bănésă, precum şi satul din Teleorman Storo-bănésa, maĭ bine Stara-Bănésa „Bănésa cea bătrână“.

Ierarchia curţiĭ princiare la Românĭ era modelată întrégă după tipicul bulgar din epoca Asanilor, adecă după ierarchia bizantină slavisată: logofĕt =

λογοθέτης, vornic = дворьникъ, spatar = *σπαθάρης*, stolnic = стольникъ etc. Numaĭ *Ban* se sustrage acesteĭ ierarchie, fiind o demnitate supra-ierarchică cu mult maĭ veche.

Intre aniĭ 1350—1450 titlul de *Ban* al Severinuluĭ figura câte o-dată în titulatura Domnilor Țereĭ-Românescĭ; bună-óră:

In crisovul din 1360 dela Vladislav Basaraba, păstrat în Archivul municipal din Brașov (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 189): „Weyvoda Transalpinus et Banus de Zeurino", ĭar pe pecete: „WEYVODA TRANSALPINVS BAN DE ZEVRINO DUX DE FVGRVS", adecă „*Banul* de Severin" maĭ pe sus de „Duce de Făgăraș".

In doue acte din 1390 și 1391 Mircea cel Mare se întituléză: „Woyuoda Transalpinus, Ffogoras et Omlas Dux, Severini Comes", ĭar pe pecete: „WAIWODA TRANSALPIN BAN DE CZWRINIO". (Docum. Hurmuzache p. 322, 334), unde este interesantă traducerea luĭ *Ban* prin „Comes" (cfr. ibid. p. 374).

Pe un alt sigil al mareluĭ Mircea din 1411: „BANI SEVERINIENSIS" (ibid. 473).

Tot dînsul, într'un crisov slavic din 1406 (Venelin, Vlacho-bolgarskiĭa gramaty p. 22), îșĭ dă titlul: „stăpân al Băniei de Severin (Сѣверинскомꙋ Банствꙋ Господинъ)."

La 18 Iuliŭ 1387 istoria ne arată pe un mare demnitar unguresc Stefan Losonczy întitulându-se „Banus Sewrinensis", fiind-că administra regiunea Mehadieĭ și a Almașuluĭ din Temeșiana actuală (Kemény în Kurz's Magaz. II, 304); și 'n acelașĭ an la 27 Iuliŭ, aprópe tot atuncĭ, Mircea cel Mare hărăzĭa saŭ întărĭa mănăstiriĭ Tisména maĭ multe proprietățĭ în Oltenia propriŭ ȡisă (Arch. ist. III. p. 191), adecă era „Banus Sewrinensis" în tótă puterea cuvîntuluĭ. Noĭ am explicat deja altă dată (Ist. critică I § 11) că întregimea stăpâniriĭ *Banuluĭ* de Severin înainte de 1400, și chĭar ce-va maĭ încóce, era Oltenia și porțiunea orientală a Temeșianeĭ cam pînă la rîul Caraș. Rare-orĭ însă, bună-óră în ultimul pătrar al seculuĭ XIII și 'n primul pătrar al seculuĭ XIV, apoĭ în al treilea pătrar din secolul XIV și 'n primul pătrar al seculuĭ XV, afară de intervalurĭ de tot scurte, Basarabiĭ reușĭaŭ a cuprinde întregul acest teritoriŭ. Cele maĭ de multe orĭ regiunea Mehadieĭ și maĭ ales al Almașuluĭ remânea sub stăpânirea Ungurilor, carĭ îndată rînduĭaŭ acolo pe un „Banus Sewrinensis" din partea lor, pe când altmintrelea ȡiceaŭ în diplomele lor că „honos Banatus Sewrinensis vacat".

Primul „Banus Sewrinensis" de acest fel al Ungurilor, întru cât se póte constata prin documente, a fost un „Leukus" la 1233; și aprópe la acelașĭ timp se referă următorul pasagiŭ din cronica orientală a luĭ Fazel-ullah-Rašid (D'Ohsson, Hist. d. Mongols, I p. XXXV): „In primă-véra anuluĭ 1240 principiĭ mongolĭ trecură munțiĭ Galițieĭ pentru a întra în țéra Bulgarilor și Ungurilor. Ordà, carele mergea spre drépta, după ce a trecut țéra Oltuluĭ, îĭ ese înainte Bazaranbam cu o armată, dar e bătut..." Adecă: dintr'o parte spre apus era *Banul* de Severin cel unguresc Leukus, ĭar de altă parte spre resărit era Românul Basaraba-*ban*.

Negreșit, nu atuncĭ pe la 1230 în ajunul năvăliriĭ mongole, ci cu mult maĭ de 'nainte se vor fi înființat „*Baniĭ* de Severin", și anume ceĭ românescĭ,

de óră-ce ceĭ ungurescĭ n'aŭ fost nicĭ o-dată decât un fel de reacţiune contra Basarabilor, un titlu aşa ḑicênd de contrabandă. Nu este o socotélă încărcată de a crede că Bănia cea oltenéscă trebuia să fi existat deja cel puţin de vr'un secol, cam de pe la 1100—1150.

Intre 1189—1378 principele Bosnieĭ îşĭ dedea titlul de *Ban* şi de mare *Ban*: банъ велики. Pe la 1253 ne întîmpină un *Ban* la Ragusa (Daničić, Rječnik I p. 25). In Slavonia, Croaţia şi Dalmaţia *Banĭĭ* apar pe la 1150; în Serbia, aşa numiţiĭ *Banĭ* de Macĭva, „Bani Machovienses", pe la 1270 (Fejér, Cod. Diplom. passim). Temeşiana n'a fost nicĭ o dată Bănia, ci numaĭ din causa legătureĭ sale cu Oltenia, căriĭ ĭĭ aparţinuse în parte din timp în timp, şĭ-a căpĕtat numele cel modern de Banat, pentru prima óră abia în secolul XVI sub forma de „Banat de Lugoş şi de Caransebeş."

v. 2·*Bănat*.

In Ardél, de asemenea, n'aŭ fost *Banĭ*; Româniĭ de acolo cunosceaŭ însă pe ceĭ ungurescĭ pe de o parte, bună-óră la 1275 „Alexander Banus Comes Scibiniensis et de Doboka" (Fejér, Cod. dipl. V, 2, 298), ĭar pe de altă parte cunosceaŭ pe *Banĭĭ* Basarabĭ din Oltenia, ast-fel că suvenirea *Banilor*, ca şi când ar fi existat chĭar în Ardél, s'a păstrat în poesia poporană, de exemplu:

Eŭ sînt Niţa *Banuluĭ*
Din ţara Ardéluluĭ...

(Pompiliŭ, Balade p. 61).

„*Banul* din Ardél" e cunoscut şi'n poesia poporană epică a Serbilor:

.... bana Hrdellića,
Hrdelĭskoga bana....

(Bogisić, Narodne pĭesme p. 93).

La Serbĭ însă titlul de *Ban* se putea aplica într'un mod onorific la orĭ-ce principe saŭ om puternic, ĭar în Ragusa şi'n Muntenegru el se întrebuinţéză pînă astăḑĭ cu sensul de „seigneur" saŭ „monsieur" (Karadžić, Lex. ad voc.).

Bulgariĭ n'aŭ avut pe *Banĭ*, dar aŭ cunoscut pe ceĭ din Oltenia şi pe ceĭ din Serbia, încât în poesia epică bulgară *Ban* e aprópe sinonim cu Craĭu, bună-óră:

Sé sobrale, sé nabrale
Do tri Bana, do tri Kralĭa,
Vo grad Solun na Solunski
Na Solunski sedum kuli...

(Miladinovtzi p. 240).

saŭ:

Sednala ĭe Kralĭovitza,
Kralĭovitza Banovitza
Na visoki-te palati...

(ibid. 258).

adecă: „s'aŭ adunat, s'aŭ nemerit vr'o treĭ *Banĭ*, vr'o treĭ Craĭ, la oraşul Tesalonica, la cele şépte turnurĭ de acolo"; şi: „şedea Crăésa, Crăésa Bănésa, în cele nalte palaturĭ..."

Dan Basarab, fratele mareluĭ Mircea, trăesce pînă astăḑĭ în poesia poporană bulgară, maĭ ales în colinde, sub numele de „Dan-*Ban*, Dan-Vodă":

Dane Bano, Dan Voivodo...

(Sbornik, V, 12, etc.).

Din cele de maĭ sus resultă că înfiinţarea Băniilor peste tot se urcă istoricesce cel puţin la secolul XII, între 1100—1200.

Schafarik, şi alţiĭ după dînsul, pretind a găsi pe *Ban* la Croaţĭ deja în secolul X în *βοάνος* şi *βοεάνος* din Constantin Porfirogenet; dar elemen-

tul vocalic în aceste doĕ forme indică învederat pe slavicul воіє- în воієвати „pugnare“, вои „miles“, воієвода „belli dux“, de unde воіанъ=βοάνος, βοεάνος este o formaţiune serbéscă tot aşa de corectă ca воіанъ „bellator“ dela вои „pugna“. O observaţiune analógă o făcuse deja Diefenbach (Kuhn's Zeitschr. XI, 287): „βοεάνος, βοάνος, deutet eher auf sl. v o j a n, vgl. ngr. βοεβόδος“. Să maĭ adăogâm pe bohemul v o ĭ a n „ostaş“ (Jungmann, v. Wogan). Constantin Porfirogenet dară nu vorbesce de loc despre *Ban*, deşi de almintrelea *Banul* putea să fi petruns deja la Serbĭ de pe atunce.

La Bizantinĭ, prima menţiune despre *Ban* la Serbĭ ne întimpină abia în secolul XIII la Cinnam (Matzenauer, Cizí slova p. 104) sub forma μπάνος, singură care corespunde luĭ банъ.

De unde óre vîne cuvîntul?

Pentru a'l latinisa cu orĭ-ce preţ, Laurian şi Massim (Gloss. 58) pe de o parte explică pe βοεάνος din Constantin Porfirogenet prin b o u a n „avut în turme de b o ĭ“, ĭar pe de altă parte se acaţă de glossa lexicografuluĭ alexandrin Hesychius din secolul IV: „β ά ν ν α ς, βασιλεύς παρὰ Ἰταλιώταις, ὁ δὲ μέγιστος ἄρχων“. Eĭ uită că: 1. dintr'un latin b o v a n u s trebuĭa să se facă la Românĭ b o u â n, nicĭ o dată b o u a n; 2. βοεάνος din Porfirogenet, după cum am constatat'o maĭ sus, este v o ĭ a n, ĭar nu *Ban*; 3. „παρὰ Ἰταλιώταις“ la Hesychius însemnéză pe Greciĭ din Italia sudică, nicĭ decum pe Latinĭ; 4. între epoca romană şi între prima apariţiune istorică a *Banuluĭ* este o multi-seculară întrerumpere, care nu póte fi nesocotită pentru simplul hatâr al uneĭ etimologie de tot arbitrare.

Ban latin nu este şi nu póte fi. E adevĕrat însă că Serbiĭ l'aŭ primit dela Românĭ, dar pe o cale cu totul alta.

Cuvintele curat persiane, ca „cĭoban“ bună-óră, străbăteaŭ în vécul de mijloc în regiunea dunărénă maĭ cu samă prin mijlocirea celor doĕ marĭ popóre turanice năvălitóre, Pecenegiĭ şi Cumaniĭ, carĭ venĭaŭ în Carpaţĭ după o lungă şedere la cóstele Persieĭ. Un vocabular cumanic din secolul XIV, ajuns din fericire pînă la noĭ, este plin de persianisme (Kuun, Codex Cumanicus, passim). Eĭ bine, nemic nu póte fi maĭ persian ca *Ban*: b ā n (=zendicul v a n) „possessor, dominus, vir magnus, illustris“ (Vullers, I, 184). Dela Persianĭ b ā n a trecut la toţĭ veciniĭ lor, Turanĭ şi ne-Turanĭ. Aşa la Armenĭ compusul m a r z - b ā n era titlul capuluĭ oştiriĭ (De Lagarde, Abhandl. p. 64). Alaniĭ din Caucas, când aŭ înaintat în Europa împinşĭ de Hunĭ, unul din principiĭ lor se chiăma „Sangi b a n u s“ (Jornand.).

Continuitatea teritorială dela Oltenia prin Serbia pînă la Adriatică este învederată. Pe acest spaţiŭ geograficesce ne'ntrerupt, pecenegul saŭ cumanicul *Ban* „Domn“ nu putea să călĕtorescă decât plecând din România, prima staţiune balcanică a Pecenegilor şi a Cumanilor, ast-fel că după mine nu este nicĭ o îndoélă că Olteniĭ avuseseră pe *Banĭ* înainte de a'ĭ fi căpĕtat Serbiĭ. Ce-va maĭ mult; gonită prin invasiunea maghiară, ramura românéscă cea aşeḑată de vécurĭ în Pannonia, după cum am arĕtat'o în studiul cel introductiv la volumul de faţă, se revĕrsase în parte în secoliĭ X—XI tocmaĭ asupra Bosnieĭ şi Dalmaţieĭ, adecă acolo unde ne întimpină cele maĭ vechĭ B ă n i ĭ ale Serbilor. De aci resultă că în acea

epocă—o epocă în care o mare parte a Românieĭ era cuprinsă de Pecenegĭ, ast-fel că contimporanul Suidas ḑice: «Δάκες, οἱ νῦν Πατζινακῖται λεγόμενοι — în acea epocă Oltenia avea deja *Banĭ* titlul pe care prin Româniĭ ceĭ din Pannonia ea l'a transmis Serbilor.

Pe lîngă titlul *Ban*, Româniĭ aŭ avut din aceĭașĭ vechime numele personal Ban cu derivatele Bănilă, Bănică, Bănăŭ, Bancĭu, Băncilă, Banș etc., despre carĭ se va vorbi maĭ la vale.

v. ²·³ *Ban.* — *Banoveț.* — *Bănesc.* — *Băniă.* — ²·*Bănișor.*—*Basarabă...*

²·**Ban** (plur. *banĭ*), s. m.; 1° monnaie en général; 2° sou, denier, billon. „In genere, monetă de orĭ-ce fel și valóre; în specie, o monetă de aramă de cea maĭ mică valóre" (L. M.). In sensul general, *banul* este „numisma" saŭ „pecunia", ĭar pluralul *banĭ* însemnéză chĭar „divitiae"; în sensul special este „denarius" saŭ „obolus"; acésta se póte vedé maĭ bine din următórele contexturĭ:

Noul Testament Belgrad 1648, Matth. XVIII, 28:

... era lui détorĭu cu o sută de *bani*...	... debebat ei centum denarios..

ibid. XXII, 19:

Arătați'm *banul* dăjdeĭ. Ĭară ei adusără luĭ un *ban*...	Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium...

ibid. XXVIII, 12:

... *bani* mulți déderă vitéjilorŭ...	... pecuniam copiosam dederunt militibus....

Silvestru, 1651, p. XIV:

Banii săi nu 'i dă în camătă..	Pecuniam suam non dedit ad usuram...

unde la Coresi, 1577: „argintulŭ său."

Biblia Șerban-vodă 1688, Exod. XXX, 13:

... doao-zecĭ de *bani* didrahmul...	... viginti oboli ipsum didrachma...

ibid. Jes. Nav. XXII, 8:

... cu *bani* mulți aŭ mersu la casele lorŭ...	... in divitiis multis abierunt in domos suas...

Prin *ban* se înțelege obicĭnuit mijlocul metalic legal de transacțiunĭ, și ceea ce represintă acel mijloc, după cum sînt, bună-óră, *baniĭ* de hârtiă.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 13: „Când tocmindu-ne dăm lucru pă *banĭ* numaĭ, saŭ pă lucru numaĭ dar prețuit în *banĭ*, saŭ și pă *banĭ* și pă lucru maĭ puțin la preț decât *baniĭ* saŭ de o potrivă, atuncĭ acéstă tocmélă se numește vânzare..."

In același sens *banul* constitua o avuțiă metalică.

Ion Neculce, Letop. II p. 277: „când este mânia dela Dumnezeŭ, atunce nicĭ mintea nu slujește, nicĭ prieteniĭ, nicĭ *baniĭ*..."

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 335 a: „în trei lucruri dzace avuțiĭa, în *bani*, în veșmente, în pietri scuînpe; pentr'acé Domnulŭ acéste trei lucruri arată de spune, că *banii* să strică de rugină și cheltuindu-să vrémĭa 'i svărșéște, veșmentele moliile le mănăîncă, pietrile céle scuînpe ce nice ruginescŭ nice moliile le mănăîncă, de furi și de tălhari pierŭ, și toate trecŭ..."

In acest sens, *banul*=avere personală, în cântecul din Moldova:

> Și dacă eŭ cheltuesc,
> Eŭ singur agonisesc;
> Ce avețĭ cu **banul** meŭ,
> Judeca-v'ar Dumneḑeŭ?...

(Sevastos, Cântece mold. 258).

Ca avuţiă metalică, *banul* e nu numaĭ de aramă, ci maĭ ales de metalurĭ scumpe, de aur şi de argint.

Ureche, Letop. I p. 162: „el le-aŭ dat lor 70 galbenĭ, *banĭ* d e a u r ...“

Cantemir, Hron. I p. 194: „într'un rând mĭ-aŭ adus Theodori Pǎrcǎlabul de Galaţĭ un *ban* d e a r g i n t ...“

In privinţa transacţiunilor prin mijlocul *banilor*, frasa se construesce cu prepoşiţiunea p e: a cumpĕra p e *banĭ*, a vinde p e *banĭ*, a face p e *banĭ*...

Nicolae Costin, Letop. II p. 47: „păgâniĭ îşĭ cumpără robĭ p e *banĭ* şi în al şeptelea an îĭ értă...“

Axinti Uricarul, Letop. II p. 167: „nişte caĭ ce se cumpărase p e *banĭ* crăeştĭ...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 142: „alergaţĭ plătiţĭ preoţilor să se facă pe la toate bisericile rugăcĭunĭ şi bdeniĭ, socotind că şi sfinţiĭ p r e *banĭ* fac minunĭ...“

Expus la contrafacere saŭ la despreţiare, *banul* este b u n saŭ r e ŭ.

In Pravila luĭ Vasile Lupul, 1646, ne întimpină un capitol întreg: „Pentru c a l p u z a n i ceĭa ce fac *bani* r ă i şi pentru certarĭa lorŭ“, unde între altele (f. 40 a) se ḑice:

„*Banii* cei răi săntu de trei félĭuri mestecătură, ce să dzice aurulŭ cel curatŭ ce are fi să fie ei'l spurcă şi améstecă, argintulŭ aşijdere, unulŭ améstecă cu arame, altulŭ facŭ chĭar de arame şi numai că ce'l spoescŭ de-asupra cu argintŭ, ačasta'i una; a doo, s'are fi şi curaţi o samă de *bani*, ei fac mai mič de ce nu ağungŭ la cumpănă, ce păgubăscŭ oamenii ceĭa ce'i ĭau; a treĭa, aşijdere să chĭamă menčunoşŭ pentru căce chipulŭ şi scriptura ce pune pre dănşŭ ĭaste minčunoasă, nu ĭaste făcută den svat cu învăţătura cui-va, ce pre furiş ca un lucru rău, drept-acéĭa de-are fi şi curaţi cu nemică mestecaţi, şi de-are fi şi de plinŭ la cumpănă, totu-i un lucru mencĭunos şi să chiamă mincĭunos, soţŭ furtuşagului. *Banii* cei b u n i ş i d i r e p ţ i au patru lucruri pre'n pre gĭurul lorŭ: întăi cela ce face *bani* să aibă putére şi voe dela înpărăţie sau dela Domnulŭ locului aceluĭa, al doile să să facă în locŭ vestitŭ cum are fi în mijloculŭ tărgului să vadză toţŭ, al treile să aibă chipŭ şi scriptură cinstită şi frumoasă, ĭară să nu fie făcută acĭa scrisoare în vre-un chipŭ grozavŭ şi de ruşine; al patrulŭ ĭarăş să fie şi la cumpănă de plinŭ, nemică să nu'i lipsĭască...“

Cu schimbărĭ maĭ mult ortografice, acelaşĭ capitol figurézǎ în Pravila luĭ Mateĭu Basaraba, 1652, p. 67.

Puţin timp după Vasile Lupul, tocmaĭ un Domn din Moldova se apucă a fi c a l p u z a n, făcênd *banĭ* r e ĭ, anume Istrate Dabija.

Nicolae Muste, Letop. III p. 10: „făcea ş a l ă ĭ de aramă, cariĭ numaĭ aice în ţară îmbla, 4 şalăĭ la un *ban* bun...“

Doĕ zapise moldovenescĭ din 1665 (Arch. ist. I, 1 p. 79—80): „*banĭ* proştĭ ş a l ă ĭ in zilele Dabijiĭ vodă...“

v. *Bănar.* — *Bănăriă.* — *Calpuzan.* — *Tarapană.*

In graĭul de altă dată, fie-care categoriă de dărĭ fiscale purtă numele colectiv articolat de *baniĭ* urmat de specificarea dăriĭ la genitiv: *baniĭ* biruluĭ, *baniĭ* haracĭuluĭ, *baniĭ* văcărituluĭ, *baniĭ* baĭramuluĭ etc.

Ion Neculce, Letop. II p. 239: „multă strinsoare făcea pentru rămăşiţa *banilor* b i r u l u ĭ...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 83: „Inchisăse pe Rugină Sulgerul şi pe Stefan Luca Visternicul pentru *baniĭ* n ă p ă ş t i l o r...“

Amiras, Letop. III p. 127: „până

s'a împlini rămășița cea păsuită și *banii* pocloanelor...“

Ion Neculcea, Letop. II p. 458: „[Constantin Mavrocordat] aŭ scos *banii* stégului pe țară, de tot omul căte 105 parale...“

Nicolae Vodă Mavrocordat, 1745 (Condica MSS. a Hușilor în Arch. Stat. din Buc. t. III p. 124): „ĭ-am ertat ca să fie scutițĭ de *banii* peceților, însă să nu fie oamenĭ de țară saŭ din ceĭ ce aŭ lipsit din țară și acum să întorcu ĭarăș la urmă în țară, ce să fie oamenĭ streinĭ cum zăcem din țara ungurĭască sau dintr'alte părțĭ...“

Lefile boĭerilor 1776 ed. Rășcanu, p. 25: „*Banii* grosuluĭ dela ceĭ ce se vor închide, când se vor slobozi...“

Cea maĭ mare unitate monetară era punga de *banĭ*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 128: „Fost'aŭ să dea Lupul Vornicul și vr'o 60 pungĭ de *banĭ* la Vezirul din veniturile țăriĭ ce ĭeŭ Domniĭ din ocne și din vămĭ; ce alțĭ *banĭ* nu pré era fără căt copeĭce și dutce căte de patru *banĭ* și timfĭ de ceĭ noĭ moschiceștĭ...“

Constantin Basaraba, 1695 (Condica mănăstiriĭ Hurezul, MSS. 1754, în Arch. Stat. din Buc. f. 7 6): „Am dat domnĭa mé la sfântul mormânt treĭ pungĭ de *banĭ*, adecă talerĭ 1500...“

Ion Neculce, Letop. II p. 205: „După ce s'aŭ dus Vasilie Vodă la Poartă, l'aŭ închis Turciĭ în Edecule și 'l pârĭa Domnul Muntenesc și Domnul Moldovenesc și Racoți Craĭul Unguresc și sta tare asupra luĭ să 'l omoare Impărăția, și gĭuruĭa 3000 de pungĭ de *banĭ*....“

Ibid. p. 413: „Turcilor Agĭ ce venĭa dela Poartă cu trebĭ, căruĭa era să dee o pungă de *banĭ*, îĭ da cincĭ-șese tot ca să 'l laude...“

Ureche, Letop. I p. 146' „Trimis'aŭ la Impărăția Turcilor pre Tăutul Logofătul cel mare cu slujitorĭ, pedestrime dărăbanĭ, de aŭ dus birul zece pungĭ de *banĭ*...“

v. *Pungă*.

Monetele străine cele maĭ variate circulaŭ la Românĭ (Peyssonnel, Commerce de la mer noire 1787 t. II p. 189) și purtaŭ în popor numĭ deosebite, din carĭ unele s'aŭ păstrat pînă astădĭ în literatura poporană, deși însășĭ moneta a dispărut de-mult din circulațiune.

Balada „Badĭul“:

> Ĭa întră 'n odaĭa mea,
> Umple cu galbenĭ póla,
> Tot cu galbenĭ veneticĭ
> De câte-o sută și cincĭ,
> Cu mahmudele turcescĭ,
> Cu rubiele-arăpescĭ,
> Cu gróșe lipovenescĭ,
> Cu dinarĭ moldovenescĭ
> Și cu grivne muntenescĭ;
> In casă când veĭ întra,
> Să te facĭ a mătura,
> *Banĭ* prin casă că 'ĭ vĕrsa..,
>
> (G. D. T., Poes. pop. 541.)

Doĭnă din Moldova:

> Și salba 'ĭ de gologanĭ
> Făcută de doĭ ciobanĭ,
> Salba 'ĭ de sorocovețĭ
> Făcută de logofețĭ,
> Și salba 'ĭ de irmilicĭ
> Făcută de doĭ voinicĭ,
> Și salba 'ĭ de icosarĭ
> Făcută de doĭ primarĭ,
> Și salba 'ĭ de gălbenașĭ
> Făcută de coconașĭ...
>
> (Sevastos, Cântece moldov. 15:).

Cu sensul general de „monnaie“, *ban* a dat nascere la o mulțime de idiotismĭ.

Locuțiunĭ proverbiale adunate de P. Ispirescu (Tocil., Rev. I, 1 p. 450):

„Strînge *banĭ* albĭ pentru dile negre.“

„*Banĭ* aŭ și Țiganiĭ."

Baniĭ din mână îĭ scapă
Ca cĭurul cum ține apă.

„Cu *banĭ* facĭ *banĭ*."
„*Baniĭ* la *banĭ* trag."

Banul banĭ unde zăresce,
Colo se rostogolesce.

„*Baniĭ* nu aduc procopsélă, ci procopséla aduce *banĭ*."
„*Baniĭ* strîngĕtoruluĭ pe mâna cheltuitoruluĭ."
„*Baniĭ* sînt rŏtunḑĭ, bată'ĭ să'ĭ bată! îțĭ scapă printre degete și se duc d'adura."
„*Baniĭ* pe om îl învéță."
„*Banul* e ciocoĭu de ușĭ multe."
„*Banul* este ochiul draculuĭ."
„*Banul* muncit nu se prăpădesce."
„*Banul*, pasere cu aripĭ."
„*Banul* te bagă afund, *banul* te scóte."
Apoĭ:
„Din pétră sécă scóte *banul*" (Pann, II, 86), o figură tot atât de energică precum era la vechiĭ Romanĭ ḑicĕtórea conservată de Sf. Augustin: „Frange lunam et fac fortunam".

Cu toptanul,
Și *baniĭ* la anul.
(Pann, II, 86).

„Marfă gata *banĭ* aștéptă."
(ibid. 87).

„*Banul* reŭ nu se perde = omul fără merite, neînsemnat, nu se prăpădesce, nu este amenințat, nu móre lesne bolnăvindu-se" (Costinescu).

Locuțiunea observată de Jarnik (Sprachliches p. 19) în basmurĭ: „a trăi pe lîngă cine-va c a *banul* c e l b u n."

Alta tot din basmurĭ (ibid. p. 23): „o mie de vorbe un *ban* nu face."

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 38:

Frate, frate,
Dar pita'ĭ cu *banĭ*, bărbate!

sub forma maĭ obicĭnuită: „frate frate, dar brânḑa 'ĭ pe *banĭ*".

Acelașĭ, Scrierĭ I p. 3: „avea strînse și părăluțe albe pentru ḑile negre, căcĭ lega p a r a o a cu ḑece nodurĭ și tremura după *ban*..."

Ibid. p. 279: „cine are *banĭ*, bea și mănâncă, ĭară cine nu, se uĭtă și rabdă..."

Ibid. p. 185: „*banĭ* de cheltuélă, straĭe de priminélă..."

Alțĭ idiotismĭ:

A f a c e *banĭ*.

Cântec din Moldova:

Rachĭuașul tare'mĭ place,
Banĭ nu sciŭ de unde-oĭu face;
Oĭu face cum oĭu puté
Și ĭ-oĭu plăti cu vadé...
(Sevastos, Cântece mold., 257).

A s e u m p l e d e *banĭ*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 16: „u m p l u t u - s ' a ŭ Leșiĭ d e *banĭ* și de haĭne și de caĭ..."

A m â n c a *banĭ*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 38: „rămâind asupra luĭ din *baniĭ* țăriĭ m â n c a ț ĭ multe pungĭ de *banĭ*..."

A b é *banĭ*.

Doĭnă din Ardél:

Cucul cântă, mĭerla ḑice:
Nu 'țĭ b é *banii*, măĭ voĭnice!..
(Familia 1884 No. 50).

A î n g h i ț i *banĭ*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 91 a: „pentru să n'aibă a râpști ce-va că nu-ĭ soséște, ĭară elŭ și *banii* mirului vrĭa să î n g h i ț ă..."

L ă c o m i a de *banĭ*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 35: „ce

vor să isprăvéscă pravilele unde domneşte lăcomia *banilor*?..."

Nicolae Costin, Letop. II p. 88: „cu anevoe va fi Vezir dacă nu va fi lacom la *banĭ*..."

A se sătură de *banĭ*.

Nicolae Muste, Letop. III p. 21: „aŭ topit *baniĭ* ce aŭ luat dela Turcĭ pentru cetatea Cehrinul şi ĭ-aŭ turnat în gură să se sature de *banĭ*..."

A spune *baniĭ*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 112: „ĭĭ purta tot legaţĭ pre uliţe bătându'ĭ să'şĭ spue *baniĭ*..."

Ion Neculce, Letop. II p. 272: „femeile şi fetele, slujnicele din casă, le bătea să spue *banĭ* şi odoare şi haĭne mistuite..."

A ĭerta *baniĭ*.

Ureche, Letop. I p. 108: „le-aŭ întors Pocutia cu toate târgurile şi le-aŭ ertat şi *baniĭ*..."

A unge cu *banĭ* ochiĭ cuĭ-va.

Ureche, Letop. I p. 197: „avănd mare cunoştinţe între Căzacĭ, aŭ mers la dânşiĭ, pre uniĭ cu gĭuruinţă împlăndu'ĭ, pre alţĭ cu *banĭ* ungându-le ochiĭ..."

A ajunge cu *banĭ* la cine-va = a mitui.

Nicolae Costin, Letop. II p. 17: „zic uniĭ să fie agĭuns Vezirul cu *banĭ* la Popovicĭ, că acum le perise Turcilor nădejdea de a lua cetatea..."

Dare de *banĭ* = mituire.

Nicolae Costin, Letop. II p. 9: „ş'aŭ scos capul cu daré de *banĭ* dela moarté ce i să găté..."

Cantemir, Hron. II p. 45: „macar cevaş neprocopsind, de nevoe ĭ-aŭ căutat luĭ Theodosie a pleca la pace şi cu dare de *banĭ* vrăjmăşiĭa varvarilor a îmblânzi..."

A'şĭ porni firea asupra *banilor*.

Cronica muntenéscă (Magaz. ist. IV, 370): „Radul Vodă încă nu socotĭa nimica de unele ca acestea, ci numaĭ îşĭ pornise firea asupra *banilor*, pre svatul unor marghĭolĭ ca aceĭa..."

Vestit din *banĭ*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 25: „Ursachie ce aŭ fost Visternic mare, cel vestit de bogat şi din *banĭ* la toţĭ în toate ţerile..."

Strînsóre de *banĭ*=strîmtorare.

Nic. Costin, Letop. II p. 26: „rămas în mare nevoe şi supăr şi strinsoare de *banĭ*..."

A da *banĭ* pe mĭere=a batjocuri.

Melchisedec, Chronica Huşilor, I p. 87: „Unul din articulele de speculă ale comerciuluĭ turcesc în ţéră era mierea. Agenţiĭ antreprenorilor turcĭ, rĕspândiţĭ prin ţéră, arvuniaŭ de timpuriŭ miere de pe la locuitoriĭ ce aveaŭ prisăcĭ (stupine), cu condiţiă ca la termenul pus cătimea angajată să fiă la disposiţia Turculuĭ rînduit. Românul însă, neexact în daraverile luĭ ca şi astă-ḑĭ, puţin gândĭa la angajamentele sale, fiă chiar şi cu Turciĭ, carĭ nu'l cruţaŭ,—pînă ce da de ḑiua necazuluĭ. Dacă, din naturala apatiă saŭ din causa timpuluĭ nefavorabil stupilor, mierea nu era la timp pusă la disposiţia Turculuĭ ce o pretindea, atuncĭ vaĭ! Se începeaŭ schingiuirile fără cruţare. Românul dator alerga în tóte părţile, rugându-se de miere, ca să scape de Turc, ce se ţinea de el grapă; da pînă la cămaşă, numaĭ să scape. De aci expresiunile: „a lua *banĭ* pe miere"; „a da *banĭ* pe miere", aŭ devenit proverbiale la Românĭ. Chiar astăḑĭ ḑicerea: „a da *banĭ* pe miere" însémnă: a'ĭ face un atac, o necinste, o maltratare..."

„A da cuĭ-va *banĭ* pe mĭere = a 'l mustra, a 'l critica în faţă, a 'l învĕţa minte, a 'l bate" (Costinescu).

v. 2·*Baloş*.—*Miere*.

Baniĭ d'a-gata.

Ion Créngă, Scrierĭ I p. 49: „Tot

mănăstirĭ să croĭescĭ, dacă vreĭ să te bage draciĭ în samă, să'ţĭ vie cu *banĭ* de-a gata la piciόre şi să te facă putred de bogat..."

Alt ce-va este *banĭ* gata, expresiune fόrte désă în vechile zapise şi care însemna „numéraire". De aci şi locuţiunea „fecĭor de *banĭ* gata" despre un om care n'are grijă de a lucra, ci cheltuesce averea moştenită dela părinţĭ.

Ca monetă specială, *banul* este şi a fost tot-d'a-una cea maĭ mică saŭ aprόpe cea maĭ mică monetă de aramă, care preţuesce atât de puţin, încât expresiunea „nicĭ un *ban*" însemnéză „maĭ nemic".

Négoe Basaraba, 1512—21 (Arch. ist. I, 2 p. 129): „de n'aĭ haĭne, tu dă măcar o costandă saŭ un *ban*..."

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 28 b: „noĭ acum o fărămă de păine saŭ un *banŭ* ne scumpimŭ a da..."

Doĭnă din Ardél:

> Mândra când e rumenită
> Cu cincĭ-sute nu 'ĭ plătită;
> Dar când se desrumenesce,
> Nicĭ doĭ *banĭ* nu maĭ plătesce...
>
> (J. B., Trans. 440).

Lexicon Budan: „*Ban*, o jumătate de creĭtzar."

Adevĕrata valόre economică a *banuluĭ*, ca şi a *banilor* în genere, a şovăit tot-d'a-una după timpurĭ şi s'ar puté limpeḑi numaĭ prin preţul lucrurilor în diferite epoce; nu e greŭ însă a constata, prin studiul vechilor documente, valόrea nominală a *banuluĭ*, adecă raportul luĭ proporţional către alte felurĭ de *banĭ*, carĭ circulaŭ la Românĭ.

Vom da un simplu specimen de o asemenea lucrare.

Ion Neculce, Letop. II p. 463: „Socotit-aŭ măria sa Constantin Vodă şi pentru pârcălabiile de pe la târgurĭ, avĕnd obiceiŭ pârcălabiĭ de luaŭ osebit de ceĭ douĕ-zecĭ de *banĭ* şi câte două oca de vin de bute de vin saŭ de horilcă saŭ orĭ-ce fel de băutură ar fi fost, şi pârcălabiĭ nu lua numaĭ acele două ocă, precum era obiceĭul, ci luaŭ nişte tidve marĭ câte de patru cincĭ ocă, de jăcuĭa oameniĭ şi neguţitoriĭ, spărgându-le buţile. Ĭar măria sa Constantin Vodă aŭ stricat acel obiceiŭ rău să nu maĭ fie, să nu maĭ ĭée pârcălabiĭ tidve şi oce de vin şi de horilcă, ci numaĭ să ĭée pârcălăbiile drept pre obiceiŭ câte doĭ potronicĭ de car..." de unde resultă că „obiceĭul" era de a lua numaĭ „câte 2 potronicĭ" saŭ „20 *banĭ*", ĭar prin urmare un *ban* era a 10-a parte dintr'un potronic.

Potronicul, pe de altă parte, era tot una cu costanda, după cum se vede din alăturarea unuĭ text din Neculce cu un alt text din Nicolae Muste (Melchisedec, Cron. Huş. I, 82), şi decĭ un *ban* era de asemenea a 10-a parte dintr'o costandă.

Din Lefile boĭerilor Moldoveĭ în 1776, ed. Răşcanu, se vede la tot pasul, că un *ban* era a 120-a parte dintr'un leŭ şi a 330-a parte dintr'un galben; bună-όră:

p. 25: „Leĭ 70 *banĭ* 60 dela 47 Lefeciĭ câte 1 pol ($1\frac{1}{2}$) leŭ unul", adecă: $47 \times 1\frac{1}{2} = 70$ leĭ $+ \frac{1}{2}$ leŭ (=60 *banĭ*);

p. 26: „Leĭ 5 *banĭ* 60 adică 2 galbenĭ zărĭ dela fieşte-care carte gospod", adecă: 1 galben $= 2\frac{1}{2}$ leĭ (=300 *banĭ*) + 30 *banĭ*.

Zapis muntenesc din 1640 (Arch. ist. I, 1 p. 24): „acest loc l'am cumpărat noĭ dela Dumitru cojocarĭul derept ughĭ 5, ĭar noĭ l'am datu părinteluĭ Thanasie derept *banĭ* gata 700, ĭar pentru 300 de *banĭ* ĭ-am lăsat să-ĭ fie poménă...", de unde urméză că într'un

ughĭu era 200 de *banĭ*, de vreme ce 5 ughĭ corespundea cu 1000 *banĭ*.

Zapis muntenesc din 1683 (Arch. ist. I, 1 p. 62): „O bute de vin vedre 60, vadra câte *bani* 30, facu taleri 15 costande 12...“ ceea ce se lămuresce în următorul mod:

15 talerĭ à 52 *banĭ* unul fac 780 *banĭ;*

12 costande à 10 *banĭ* una fac 120 *banĭ*;

total 900 *banĭ*=preţul a 60 vedre câte 30 *banĭ* vadra.

Decĭ, un *ban* era:

a 10-a parte dintr'o costandă saŭ dintr'un potronic;

a 52-a parte dintr'un taler;

a 120-a parte dintr'un leŭ;

a 200-a parte dintr'un ughĭu;

a 330-a parte dintr'un galben...

O parà era ce-va maĭ mult decât *banul*, căcĭ Sulzer (Gesch. d. transalp. Dac. III, 352) ne spune că un taler avea 40 de parale.

Câte o dată vechile texturĭ alăturéză monetele una cu alta sub raportul volumuluĭ.

Miron Costin, Letop. I p. 17: „un *ban* de alamă galbăn ĭarăşĭ la acea cetate năruită am aflat, cât un ort de mare...“

Ibid. p. 25: „ĭar *banul* ce s'aŭ aflat maĭ jos de Roman aşa era de mare cât şăştacul cel de patru *banĭ* leşeştĭ...“

In acelaşĭ mod se póte desluşi raportul *banuluĭ* către ort, către zlot, către florint etc., ceea ce noĭ vom face treptat la locurile cuvenite.

v. ⁴·*Aspru.—Bătut.— Copeĭcă.— Costandă.—Dutcă.—Florint.*— ²·*Galben.* — *Gata.* — *Grivnă.* — *Lescae.* — ²·*Leŭ.* — ²·*Ort.* — *Parà.—Potronic.* — *Rublă.* — ²·*Şalâŭ.* — ².*Taler.* — *Ughĭu.* — ²·*Venetic.—Zlot...*

Afară de *banĭ* străinĭ, Românii avuseră din când în când o bănăriă propriă, în privinţa căriĭa reproduc aci textual notiţa, pe care mĭ-o comunică scumpul meŭ amic d. D. A. Sturdza, părintele numismaticeĭ române. Monetele, despre carĭ se vorbesce, represintate pe cele treĭ table alăturate, se află tóte, dăruite de către însuşĭ d. Sturdza, în colecţiunea Academieĭ Române, afară de doĕ.

„*Banii* moldovenescĭ şi muntenescĭ sînt dintre mărturiile cele maĭ pipăite a trecutuluĭ vieţeĭ nóstre naţionale şi aŭ o importanţă cu atât maĭ mare, cu cât şirul lor începe apróрe cu timpul fundăriĭ Principatelor, cu cât tocmaĭ timpurile cele maĭ vechĭ sînt maĭ bogat represintate, şi cu cât probleme istorice şi culturale nedeslegate încă se légă de examinarea lor.

„Intre aniĭ dela 1348 pînă la 1551 —în timp de 200 de anĭ — aŭ domnit în Moldova 28 principĭ, dintre carĭ 14 sînt represintaţĭ prin *banĭ*. Intre aniĭ dela 1272 pînă la 1552—în timp de 300 de anĭ — Muntenia a avut 32 domnĭ, şi dela 12 dintre dînşiĭ posedâm *banĭ*. Acesta este întâiul fapt important de constatat.

„Examinând acest material monetar, cât a ajuns pînă în ḑilele nóstre şi a intrat în colecţiunĭ cunoscute, se constată maĭ departe, că nu ne aflâm dinaintea unor bucăţĭ de *banĭ* isolate, simple curiosităţĭ. Academia posedă peste 2000 bucăţĭ de monete moldovenescĭ şi peste 400 bucăţĭ de monete muntenescĭ. In acéstă colecţiune se numĕră peste 350 *banĭ* dela Petru Muşat, peste 350 dela Alexandru cel Bun, peste 130 dela Stefan Locustă, peste 120 dela Vlad I, peste 87 dela Mircea I, peste 69 dela Vlăduţ.

„Aceste sînt doveḑĭ incontestabile, că Moldova şi Muntenia aveaŭ, chiar

din începuturile lor, *banĭ* propriĭ, înfăţişând un întreg sistem monetar.

„In Moldova ca şi în Muntenia tipul unităţiĭ *banilor* celor maĭ vechì se légă de tipul *banilor* Europeĭ Apusene, numit—g r o s s u s.

„Seria Moldovenéscă începe chiar cu Bogdan I (1348—1365) şi e întreruptă prin deosebirĭ de mărime şi de greutate numaĭ de seriile luĭ Stefan cel Mare (1457 — 1504) şi a luĭ Stefan ḑis Stefăniţă (1517—1527). Maĭ târḑiŭ, în al 16-lea şi al 17-lea secol, aflâm o schimbare mare, căcĭ Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574) are *banĭ* de un tip propriŭ; iar Alexandru Lăpuşnénu (1552—1561, 1563—1566) şi Despot (1561—1563) imitéză *baniĭ* ungurescĭ, şi Eustratie Dabija (1662—1666) *baniĭ* leşescĭ.

„Seria Muntenéscă începe cu Vlad I (1360—1375); dar Mircea I (1386—1418) şi fiĭul seŭ Mihail (1418—1420) aŭ un tip original şi cu totul noŭ; asemenea maĭ târḑiŭ Mihnea cel Reŭ (1658—1659).

„Precum tipul celor maĭ vechĭ *banĭ* românescĭ e acel apusén, asemenea şi legendele lor sînt latinescĭ.

„Acésta se constată pe toţĭ *baniĭ* moldovenescĭ dela 1348 pînă la 1546, cu patru excepţiunĭ, şi anume: legendele latinescĭ sînt înlocuite cu legende slavone pe *baniĭ* luĭ Alexandru II (1448—1449, 1451—1455), Bogdan II (1449—1451), Bogdan III (1538—1540) şi Stefan Locustă (1538—1540).

„Legendele latinescĭ se citesc pe *baniĭ* muntenescĭ delaVlad I, Radu-Negru, Dan I (1385—1386), dar cu Radu II încep şi urméză neîntrerupt legendele slavone.

„*Baniĭ* cu legende latinescĭ se ţin de arta monetară italiană; *baniĭ* cu legende slavone represintă o artă monetară propriă.

„Aceste constatărĭ ne conduc la următórele întrebărĭ: — Care a fost sistemul monetar în Principatele Române? De unde a fost el adoptat şi în ce împregĭurărĭ? De unde legendele latinescĭ? De unde legendele slavone? De ce sigiliele şi documentele (afară de fórte rare excepţiunĭ) sînt în limba slavonă, pe când *baniĭ* sînt în limba latinéscă? De unde arta monetară italiană, care se resfrânge şi asupra ornamentăriĭ din sigilie? Cum şi de ce s'a rupt şirul uneĭ desvoltărĭ normale şi s'a modificat sistemul monetar ca tip şi ca formă?

„Precum ceĭ maĭ mulţĭ *banĭ* românescĭ nu pórtă pe dînşiĭ vre-o dată, de asemenea numaĭ *baniĭ* luĭ Alexandru II pórtă pe eĭ denumirea lor — şi anume aceĭa de g r o ş. Maĭ scim încă din Cronica luĭ Nicolae Muste, că bănuţiĭ de aramă aĭ luĭ Dabija-vodă să numĭaŭ ş a l â ĭ. Maĭ avem încă denumirea generică de *ban*.

„Era denumirea de g r o ş constantă pentru *baniĭ* tip de argint? Se numĭaŭ bănuţiĭ de aramă în tóte timpurile ş a l â ĭ? Dacă groşul era unitatea *banuluĭ* de argint şi şalâul represintantul bucăţiĭ celeĭ maĭ micĭ de aramă, cum se numĭaŭ divisiunile şi subdivisiunile în jos şi în sus? Dacă aceste denumirĭ se află în Moldova, carĭ eraŭ denumirile usitate în Muntenia? Carĭ *banĭ* se numĭaŭ—*ban*? şi cum s'a generalisat acéstă denumire pînă a fi usitată pentru moneta curentă a ţereĭ?

„Dacă păşim la însăşĭ examinea *banilor* românescĭ, constatările nóstre nu sînt maĭ puţin interesante.

„Pe *baniĭ* moldovenescĭ—c a p u l d e b o u r cu stéoa între córne este constant, dacă facem abstracţiune de *baniĭ* luĭ Despot, carĭ sînt tot atât de fantasticĭ ca şi viaţa acestuĭ venetic cutrierător de lume. Dar afară de capul

de bour se maĭ află pe *baniĭ* moldovenescĭ scutul împărţit în două jumătăţĭ, pe una cu grinḑĭ transversale, pe alta cu florĭ de crin, asemĕnat cu scutul familieĭ Anjou, care domnĭa în Ungaria. Aceste embleme ale scutuluĭ se modifică însă adesea. Criniĭ sînt înlocuiţĭ cu un pumnal şi un buzdugan, cu un cap de bour, cu coróne, cu o cruce şi o rosetă, cu crucea cu patru braţe şi cu crucea cu şése braţe. Ce semnifică tóte acestea? Nu scim, precum nu scim nicĭ ce semnifică literele isolate, carĭ apar pe *baniĭ* luĭ Alexandru cel Bun şi aĭ succesorilor luĭ.

„Pe *baniĭ* muntenescĭ ceĭ vechĭ ca şi pe sigilie, vulturul e tot atât de constant ca şi capul de bour pe *baniĭ* şi sigiliele moldovenescĭ. Vulturul e fórte bine caracterisat prin cap şi cioc, prin statură şi aripĭ. Numaĭ maĭ târḑiŭ vulturul se preschimbă cu încetul în corb. Decadenţa arteĭ monetare merge mână 'n mână cu decadenţa Statuluĭ. Pe monetele cele maĭ vechĭ muntenescĭ, vulturul stă pe un coĭf cu totul eraldicesce desvoltat în formă. Acest coif nu se vede pe sigilie, dar el adesea lipsesce şi pe *banĭ* şi e înlocuit prin un postament cu crucea. Pe *baniĭ* luĭ Mircea I coiful cu vulturul e superpus unuĭ scut, pe care sînt grinḑĭ transversale şi florĭ de crin, embleme ale caseĭ Anjou. Florile de crin sînt însă înlocuite pe unele bucăţĭ cu o cruce saŭ cu semi-luna. Crucea cu patru braţe se află pe *banĭ* de aĭ luĭ Vlad I, Mircea I şi Dan I.

„Cu mijlocul secoluluĭ al 17-lea *baniĭ* românescĭ dispar. Un secol după acésta, *baniĭ* românescĭ sînt atât de rarĭ, încât chiar aceĭ aĭ luĭ Ion Vodă cel Cumplit devin anticităţĭ. E cert că *baniĭ* ţereĭ aŭ dispărut cu armata şi cu cetăţile eĭ. Apĕsarea din afară, care a micşurat posiţiunea politică a Principatelor, s'a făcut simţită şi pe câmpul economic; atât e de adevĕrat, că tóte mişcările din viaţa unuĭ popor sînt strîns legate unele de altele. Lucrurile aŭ ajuns la începutul secoluluĭ al 18-lea atât de departe, încât unul din capiĭ de acusaţiune a Porţiĭ în contra luĭ Constantin Brâncovanu a fost, că a îndrăznit să bată medaliĭ proprie ale sale.

„Din cele expuse reiese o mulţime de cestiunĭ istorice importante, carĭ maĭ tóte aŭ rĕmas pînă acum fără rĕspunsurĭ. Dar chiar şirul domnilor, represinţaţĭ prin *banĭ*, stă încă deschis. Astfel numismatica românéscă presintă şi de aci înainte încă un câmp larg de cercetărĭ.

„Intrând în clasificarea *banilor* românescĭ, constatâm maĭ întâiŭ două divisiunĭ principale — *baniĭ* cu dată şi *baniĭ* fără dată.

„*Baniĭ* cu dată sînt:

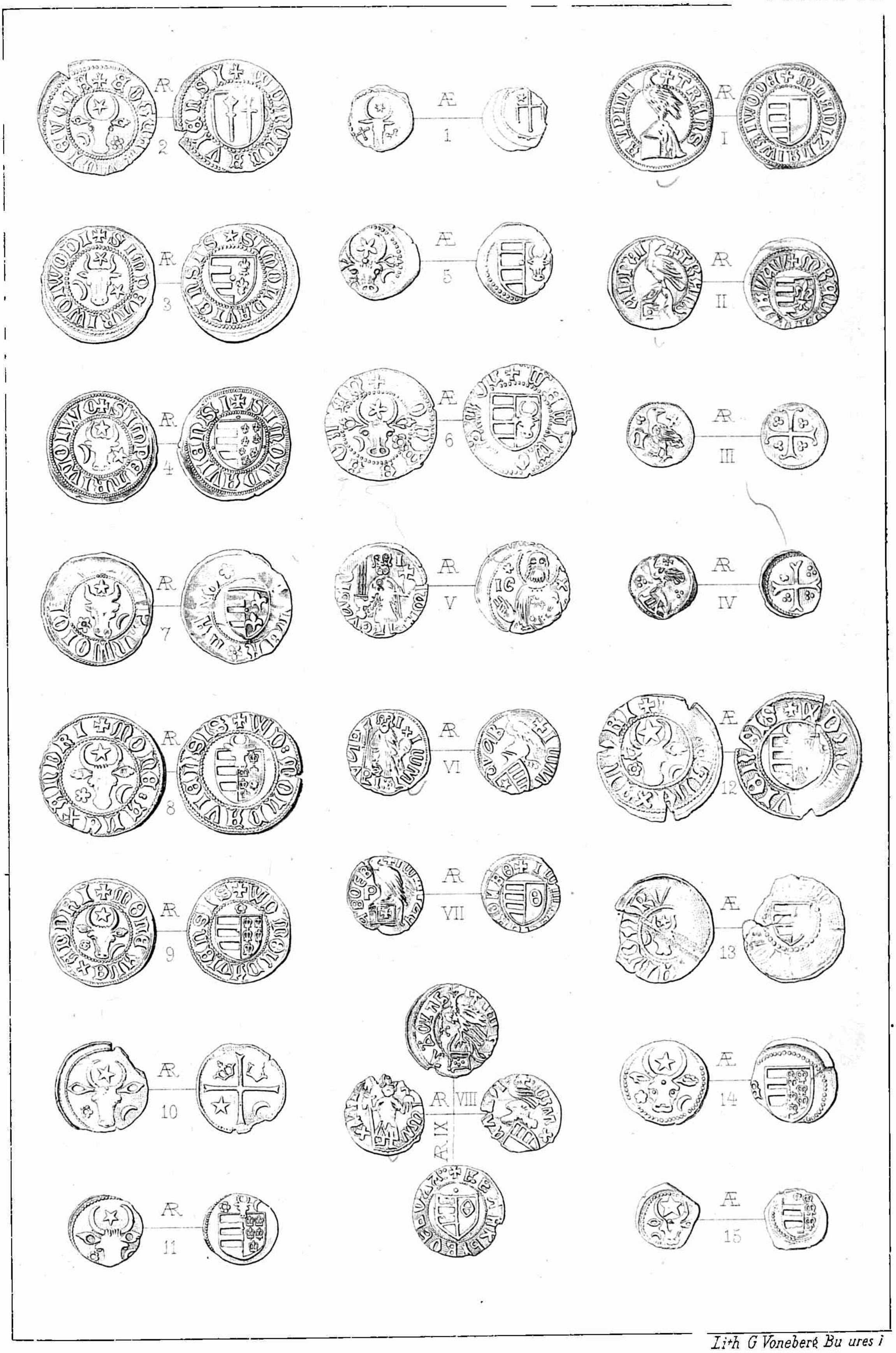
„Pentru Moldova — dela Alexandru Lăpuşnénu, dela Despot, dela Ion Vodă cel Cumplit, dela Răzvan, dela Eustratie Dabija; — pentru Muntenia — dela Mihnea cel Reŭ.

„Dacă *baniĭ* cu dată presintă dela sine o clasificare uşóră, întimpinâm marĭ dificultăţĭ la *baniĭ* fără dată.

„Semnele carĭ deosebesc între dînşiĭ *baniĭ* fără dată sînt: legendele latinescĭ şi legendele slavonescĭ — literele maĭ vechĭ şi literele maĭ noue.

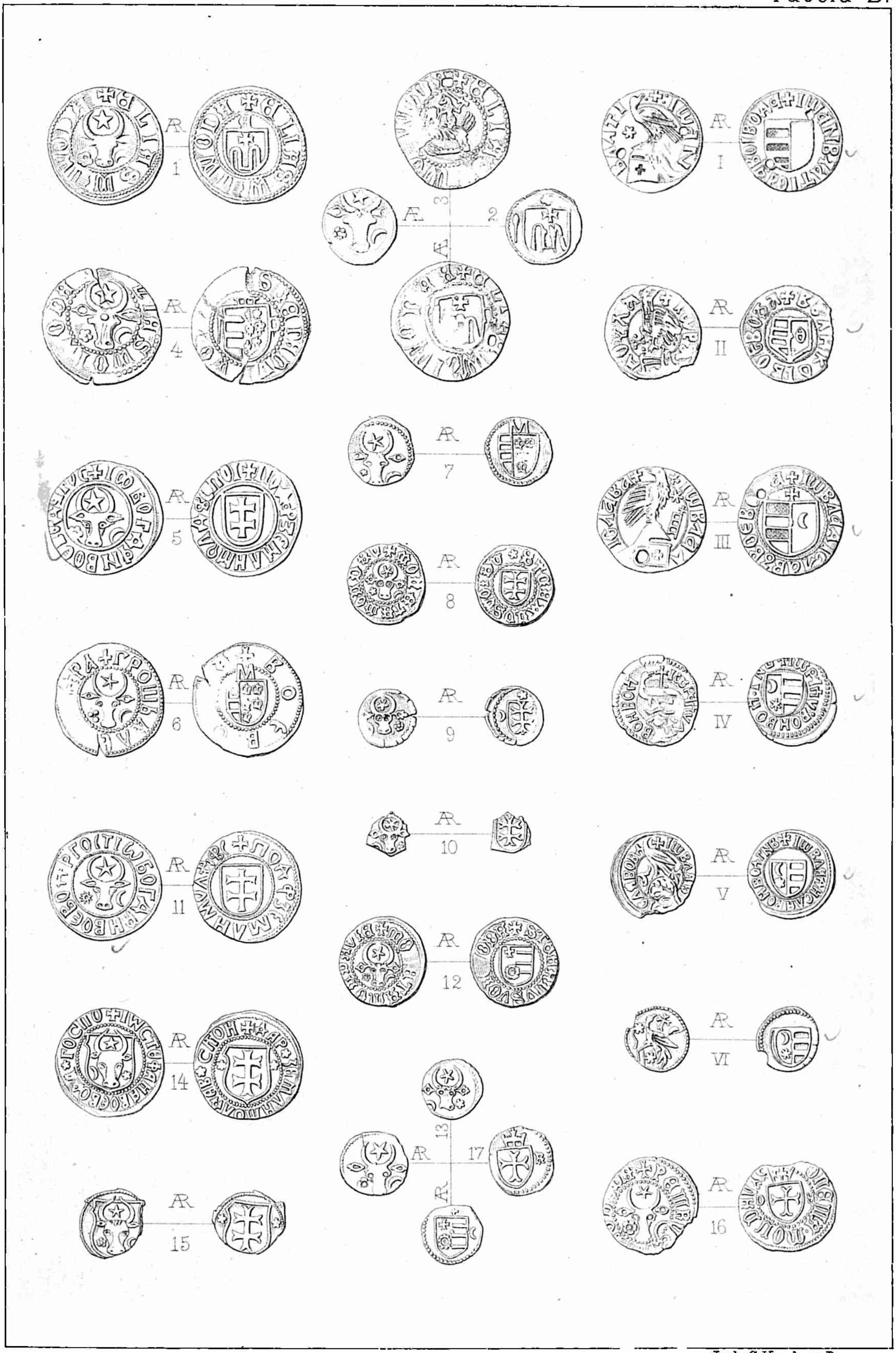
„Păşind cu multă prudenţă în compararea literelor de pe *baniĭ* românescĭ între dînşiĭ şi cu aceĭ aĭ ţerilor vecine, ne putem da o samă exactă de schimbările succesive în formă şi desemn şi putem isbuti a'ĭ înşira maĭ întâiŭ după numele domnilor ce pórtă, şi apoĭ după cum prin forma literelor uniĭ *banĭ* preced saŭ succed altora. In acéstă clasificare sîntem ajutaţĭ de întrebuinţarea în *baniĭ* cu legende latinescĭ de aşa nu-

Tabela A.

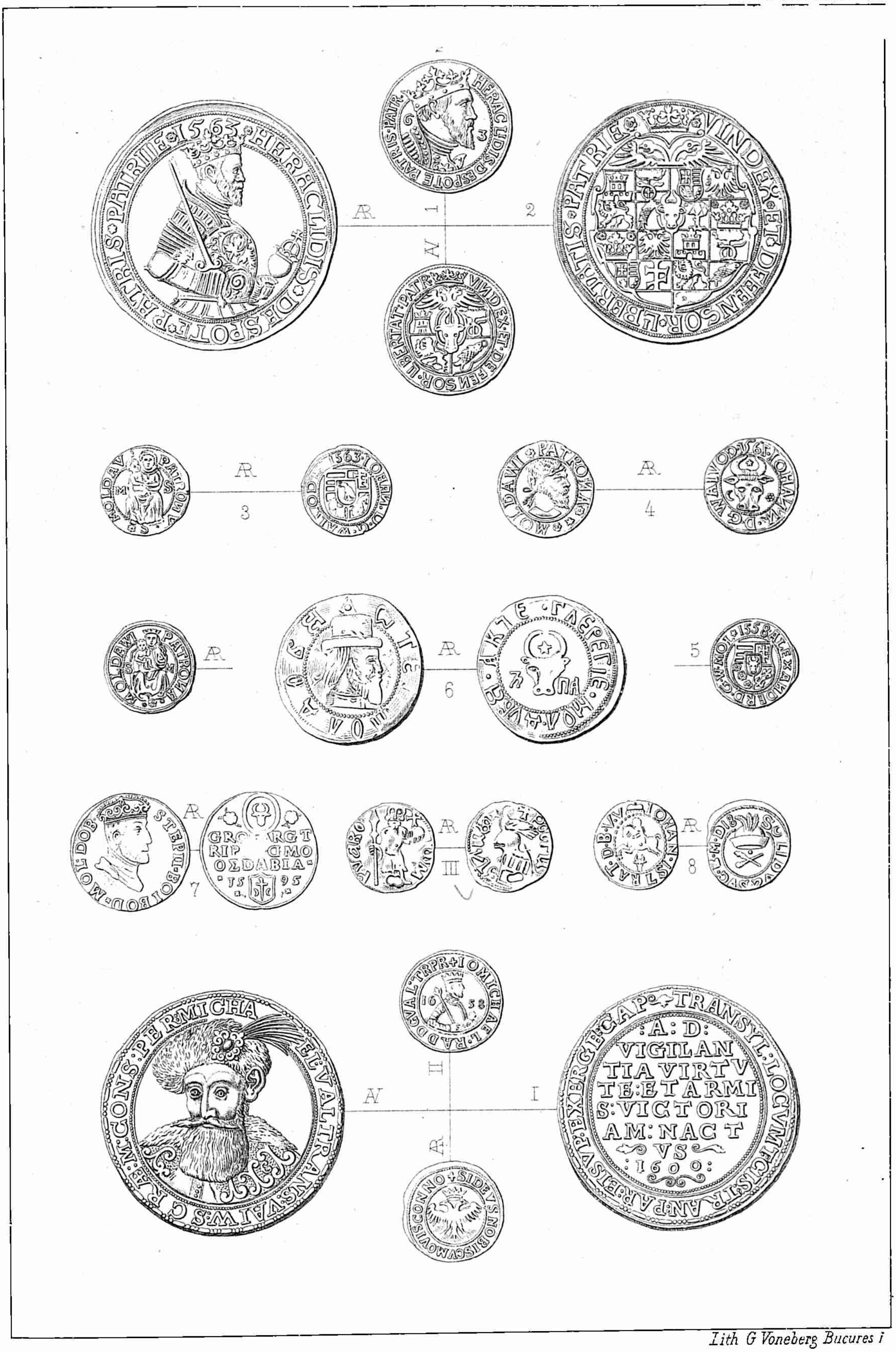

Lith G Voneberg Bucuresci

Tabela B.

Lith G Voneberg Buc re i

Lith G Voneberg Bucuresti

mitele litere monacale, întru cât acest soiŭ de litere nu trec peste jumătatea secoluluĭ al 15-lea, şi prin urmare *baniĭ* având legende cu litere monacale nu pot depăşi acéstă limită.

„Acéstă întâiă clasificare făcută, a doua e maĭ lesniciósă, căcĭ nu avem decât a întroduce *baniĭ*, aşeḑaţĭ după vechimea şi succesiunea lor, în rîndul diferiţilor domnĭ, precum aceştia se presintă după nume şi dată.

„Călăuzindu-ne de aceste principie, *baniĭ* moldovenescĭ şi muntenescĭ fără dată capĕtă următórea primă clasificare:

„*Banĭ* Moldovenescĭ—14 tipurĭ dela 14 domnĭ:

„3 dela Alexandru: 2 cu litere latinescĭ, 1 cu litere slavone;

„3 dela Bogdan: 1 cu litere latinescĭ, 2 cu litere slavone;

„5 dela Stefan: 4 cu litere latinescĭ, 1 cu litere slavone;

„1 dela Iliaş, cu litere latinescĭ;

„2 dela Petru, cu litere latinescĭ;

„1 dela Roman, cu litere latinescĭ.

„*Banĭ* Muntenescĭ—12 tipurĭ dela 12 domnĭ:

„1 dela Dan, cu litere latinescĭ;

„4 dela Radu: 1 cu litere latinescĭ, 3 cu litere slavone;

„4 dela Vlad: 1 cu litere latinescĭ, 3 cu litere slavone;

„2 dela Mircea, cu litere slavone;

„1 dela Mihail, cu litere slavone.

„Afară de *baniĭ* curenţĭ, câţĭ-va domnĭ aŭ bătut medaliĭ, şi anume: Mihaiŭ Viţézul, Constantin Brâncovanu şi Constantin Hangerli.

„Aceste premise puse înainte, păşim la descrierea cronologică a *banilor* şi a medaliilor cuprinse în cele treĭ stampe alăturate.

A Moldova.

I. Domn necunoscut.

1. *Av.* Intr'un cerc de perle capul de bour, între córne o stea cu şése raḑe, de-a drépta şi de-a stânga o cruce;

Rev. Intr'un cerc linear o cruce, în dr. sus o stea cu cincĭ raḑe.

Tab. A, 1.

II. Bogdan (1348—1365).

2. *Av.* † BOGDAN VOIEVODA între douĕ cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, in drépta semi-luna, în stânga o rosetă cu cincĭ frunḑe.

Rev. † WD MOLDAVIENSI, între douĕ cercurĭ de perle; în mijloc un scut cu un buzdugan şi un pumnal.

Tab. A, 2.

III. Petru Muşat (1375—1391).

3. *Av.* † SI M PETRI WOIWODI între doue cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. o stea cu cincĭ raḑe.

Rev. ✠ SI MOLDAVIENSIS între douĕ cercurĭ de perle; în mijloc un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. douĕ florĭ de crin una sub alta.

Tab. A, 3.

4. *Av.* † SI M PETRI WOIWO între doue cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. o stea cu cincĭ raḑe.

Rev. † SI MOLDAVIENSI între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. şépte florĭ de crin aşeḑate în doue rînduri de 3 şi de 4.

Tab. A, 4.

IV. Roman (1391—1394).

5. *Av.* † MONEA ROMAN între doue cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, in st. o rosetă cu cincĭ frunḑe.

Rev. WAWIWODA MOL între doue cercurĭ de perle; în mijloc un scut împar-

ţit de-a lungul în doue, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. capul de bour.

Tab. A, 6.

6. *Av.* In mijlocul unuĭ cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. roseta, în st. semi-luna.
Rev. In mijlocul unuĭ cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în doue, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. capul de bour.

Tab. A, 5.

V. Stefan (1395).

7. *Av.* . . stePAN WOIOD . . între două cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. moNEA ⊗TA WO între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. două frunḑe tri-lobate aşeḑate una sub alta.

Tab. A, 7.

VI. Alexandru cel Bun (1401—1433).

8. *Av.* MONE: ALEXANDRI între doue cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. † WD: MOLDAVIENSIS între doue cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în doue, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. şése coróne aşeḑate în două rîndurĭ de treĭ şi de treĭ. De-asupra scutuluĭ un cap de bour.

Tab. A, 8.

9. *Av.* † MONE ALEXANDRI între doue cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cinci frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. † WD. MOLDAVIENSIS între doue cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. cincĭ coróne aşeḑate în doue rîndurĭ de treĭ şi de doue. Deasupra scutuluĭ o rosetă cu cincĭ frunḑe.

Tab. A, 9.

10. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.
Rev. Intr'un cerc linear o cruce cu patru braţe, între braţele de sus câte o corónă cu treĭ florĭ; între braţele de jos, din dr. o stea cu cincĭ raḑe, în st. semi-luna.

Tab. A, 10.

11. *Av.* Ca şi la No. 10.
Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în doue, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. cincĭ coróne aşeḑate în două rîndurĭ câte două şi jos una singură. De-asupra scutuluĭ capul de bour, în dr. roseta cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.

Tab. A, 11.

12. *Av.* † . . . E ALEXANDRI între două cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. (corónele). Deasupra scutuluĭ un cap de bour.

Tab. A, 12.

13. *Av.* . . . . ANDDRV . . între două cercurĭ lineare, în mijloc capul de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. (?)
Rev. . . M. . . . între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, în st. gol.

Tab. A, 13.

14. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. şépte coróne aşeḑate în două rîndurĭ de 4 şi 3. In câmp de-a dr. A.

Tab. A, 14.

15. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. (?)

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. treĭ coróne una sub alta. De-asupra scutuluĭ o rosetă.

Tab. A, 15.

VII. Iliaş (*1433*)

16. *Av.* † ELIAS WAIWODA între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.
Rev. † ELIAS WAIWODA între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un scut cu o cruce şi un W. De-asupra scutuluĭ A.

Tab. B, 1.

17. *Av.* † ELIAS WOIWODA între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un lup saŭ un câne saŭ un urs călare ţiind în dr. o spadă, sub cal balaurul.
Rev. † ELIAS WOWODA A între douĕ cercurĭ de perle, in mijloc un scut cu o cruce şi un W.

Tab. B, 3.

18 *Av.* In mijlocul unuĭ cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. In mijlocul unuĭ cerc de perle un scut cu o cruce şi un W. In câmp sus o rosetă, în dr. un buzdugan.

Tab. B, 2.

VIII. Iliaş şi Ştefan (*1435—1444*)

19. *Av.* ... eLIAS WOIWODA între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. SDEPANV. WOI.... între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. şése coróne aşeḑate în douĕ rîndurĭ verticale de câte 3. De-asupra scutuluĭ o corónă; în câmp în dr.?

Tab. B, 4.

IX. Alexandru (*1448—1449, 1451—1455*)

20. *Av.* † **ГРОШЬ ЯЛЄ... ДРЯ** între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o frunḑă triilobată, în st. semi-luna.
Rev. † **ВОЄВОДЯ** între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. cincĭ coróne aşeḑate în douĕ rîndurĭ verticale de 3 şi 2. De asupra scutuluĭ M.

Tab. B, 6.

21. *Av.* In mijlocul unuĭ cerc de perle un cap de bour, între córne o stea, în dr. o rosetă cu cincĭ raḑe, în st. semi-luna.
Rev. In mijlocul unuĭ cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în douĕ, de-a dr. treĭ grinḑĭ transversale, de-a st. cincĭ coróne aşeḑate în douĕ rîndurĭ verticale de 3 şi 2. Deasupra scutuluĭ M.

Tab. B, 7.

X. Bogdan (*1449—1451*)

22. *Av.* † **Ію БОГДЯН ВОЄВОДЯ ГОС** între douĕ cercurĭ lineare, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.
Rev. † **ПОДАР ЗЄМЛИ МОЛДАВСКОІ** între douĕ cercurĭ lineare, în mijloc un scut cu crucea cu şése braţe.

Tab. B, 5.

XI Stefan cel Mare (*1457—1504*)

23. *Av.* † MONETA MOLDAV între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.
Rev. STEHANVS VOIEV între douĕ cercurĭ de perle, în mijloc un scut cu crucea cu şése braţe.

Tab. B, 8.

24. *Av.* Un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cincĭ frunḑe.
Rev. In mijlocul unuĭ cerc de perle un scut cu crucea cu şése braţe. In câmp sus o rosetă cu cincĭ frunḑe, în dr. semi-luna.

Tab. B, 9.

25. *Av.* Un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cincĭ frunḑe.
Rev. Un scut cu crucea cu şése braţe.

Tab. B, 10.

XII. Bogdan (*1504—1517*)

26. *Av.* Т **Ію БОГДАН ВОЄВОДА ГОС** între douĕ cercurĭ lineare, în mijloc capul de

bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. un sóre, în st. semi-luna.

Rev. † ПОДАР ЗЕМЛИ МОЛДАВС între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut cu crucea cu şése braţe.

Tab. B, 11.

XIII Stefaniţă (1517—1527)

27. *Av.* † MONETA MOLDAVIE între două cercurĭ de perle, în mijloc capul de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă, în st. semi-luna.

Rev. † STEHANVS VOIEVODA între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. o cruce şi o rosetă, de-a st. treĭ grinḑĭ transversale.

Tab. B, 12.

28. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. roseta cu cincĭ frunḑe.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-a lungul în două, de-a dr. o cruce şi o rosetă, de-a st. treĭ grinḑĭ transversale. In câmp, în dr. o cruce, în st. semi-luna.

Tab. B, 13.

XIV Petru Rareş (1527—1538, 1541—1546)

29. *Av.* † PETRVS VOIEVODA între două cercurĭ de perle, în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.

Rev.... ONETA MOLDAVIE între două cercurĭ de perle, în mijloc un scut cu crucea cu patru braţe, deasupra o corónă cu treĭ florĭ; în câmp, în dr. D, în st. Ч.

Tab. B, 16.

30. *Av.* Intr'un cerc de perle un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. roseta, în st. semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut cu crucea cu patru braţe, sus pe scut o corónă cu treĭ florĭ, în st. R.

Tab. B, 17.

XV. Stefan Locustă (1538—1540).

31. *Av.* † IW СТЕФАНЯ ВОЕВОДЯ ⊛ ГОСПО într'un cerc linear exterior şi altul de perle interior, în mijloc un scut cu capul de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu cincĭ frunḑe.

Rev. † ДЯР ⊛ ЗЕМЛИ МОЛДЯВ ⊛ СКОИ între un cerc linear exterior şi altul de perle interior, în mijloc un scut cu o cruce cu şése braţe, în câmp în dr. şi în st. câte o rosetă.

Tab. B, 14.

32. *Av.* Intr'un cerc linear un scut cu capul de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. o rosetă cu cincĭ frunḑe, în st. semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut cu crucea cu şése braţe, în câmp în dr. şi în st. câte o rosetă.

Tab. B, 15.

XVI. Alexandru Lăpuşnénu (1552—1561, 1563—1566).

33. *Av.* PATRONA MOLDAWI între un cerc linear exterior şi altul întors interior, în mijloc Madona cu pruncul, în dr. S, în st. M.

Rev. ALEXANDER D. G. W. MOL ⊛ 1558 într'un cerc linear interior şi unul întors exterior; în mijloc un scut împărţit în patru câmpurĭ şi cu un scutişor cu capul de bour în mijloc; în dr. sus treĭ grinḑĭ transversale, jos treĭ rosete aşeḑate pieḑiş din sus în jos; în st. sus crucea cu şése braţe, jos două florĭ de crin aşeḑate pieḑiş din sus în jos.

Tab. C, 5.

XVII. Despot (1561—1563).

34. *Av.* HERACLIDIS · DESPOTE PATRIS · PATR. între un cerc linear exterior şi altul de perle interior, în mijloc capul luĭ Despot încoronat spre st. cu trupul loricat, în dr. 6, în st. 3.

Rev. VINDEX . ET . DEFENSOR . LIBERTAT : PATR : între două cercurĭ lineare; în mijloc un scut împărţit în patru câmpurĭ şi cu un scut oval cu capul de bour; în dr. sus un turn, jos un leŭ eraldic spre dr., în st. sus un arbore cu un şérpe încolăcit, jos un pesce cu un inel. Deasupra scutuluĭ vulturul cu două capete şi aripele întinse.

Coll. Doboczky, Tab. C, 1.

35. *Av.* ⊛ HERACLIDIS ⊛ DESPOTE ⊛ PATRIS ⊛ PATRIE ⊛ 1563 între două cercurĭ de perle, în mijloc bustul luĭ De-

spot încoronat spre st. cu trupul toxicat, în mâna dr. spada, în st. globul cu crucea.

Rev. ⊛ VINDEX ⊛ ET ⊛ DEFENSOR ⊛ LIBERTATIS ⊛ PATRIE ⊛ între două cercurĭ de perle; în mijloc un scut împărţit în 16 câmpurĭ câte 4 de-a rîndul, în centru scutişor cu capul de bour; în întâiul rînd din dr. spre st. — o cetate cu turn, un arbore cu şérpele împleticit, scutul corvinian împărţit în patru cu crucea simplă, cu patru grinḑĭ transversale, cu corbul şi cu treĭ globule, vulturul cu două capete şi aripele întinse, — în al doilea rînd—un leŭ eraldic spre dr., un pesce spre st., arborele cu şerpele, o corónă în câmp cu două rosete, — în al treilea rînd—o corónă în câmp cu două rosete, vulturul cu două capete şi cu aripele întinse, cetatea cu turnul, arborele cu şérpele, — în al patrulea rînd — scutul împărţit în patru cu crucea, cele patru grinḑĭ, o stea şi treĭ globule, crucea cu şése braţe, leul eraldic spre dr. şi pescele spre st.— De-asupra scutuluĭ vulturul cu două capete şi aripele întinse. Peste acestea o corónă.

Tab. C, 2.

36. *Av.* PATRONV MOLDAV între două cercurĭ de perle, în mijloc Madona cu pruncul; în camp, în st. M, în dr. S, jos S.

Rev. IOHAN. D. G. WAIWODA.1563. între două cercurĭ de perle, în mijloc scutul corvinian, în centru alt scut cu corbul cu inel în plisc, de-a dr. sus treĭ grinḑĭ transversale, jos două capete încoronate, de-a st. sus crucea cu şése braţe, jos leul eraldic spre st.

Tab. C, 3.

37. *Av.* ⊛ PATRONA * ⊛ MOLDAWI între un cerc linear exterior şi de perle interior, în mijloc capul laureat al luĭ Despot spre st.

Rev. IOHANN. D. G. WAIVOD. 1562 între un cerc linear esterior şi de perle interior, în mijloc capul de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în dr. semi-luna, în st. o rosetă cu şése frunḑe.

Tab. C, 4.

XVIII. Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574).

38. *Av.* ѠТЄЧ . МОЛДОВЄІ între două cercurĭ de perle, în mijloc capul bărbos al luĭ Ion Vodă spre st., cu căçiula de blană şi gâtul loricat.

Rev. ІѠАНЄ . ГХЄРЄГІЄ . МОЛ . ДОВЄІ între două cercurĭ de perle, în mijloc capul de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe; în câmp în dr. З, în st. ПЯ, adecă 7081 saŭ 1573.

Tab. C, 6.

XIX. Stefan Răsvan (1595).

39. *Av.* STEPH . BOIBOD . MOL . DOB., în mijloc capul bărbos şi încoronat spre st.

Rev. GROS . ARG T|RIP ... ƆMO|OΣDA BIA*|*1595| Sus într'un scut rotund un cap de bour, în dr. şi în st. două crengĭ cu o rosă. Jos între 15 şi 95 un scut cu un pumnal, cu câte o semi-lună de-a dr. şi de-a st. In câmp de o parte şi de alta de acest scut câte o cruceliţă.

Tab. C, 7.

XX. Eustratie Dabija (1662—1666).

40. *Av.* IOHAN. ISTRAT. D. B. V. V. între un 'cerc linear în afară şi un cerc de perle în lăuntru. In mijloc un călăreţ în galop spre dr.; sus coróna princiară, jos capul de bour.

Rev. SOLIDVS. SAC. B. M. D. 18 între un cerc întors din afară şi un cerc linear în lăuntru. In mijloc două bastóne de comandament încrucişate, pe carĭ o căciulă cu treĭ pene.

Tab. C., 8.

B. Muntenia.

I. Vladislav (1360—1375).

1. *Av.* + M LADIZLAI WAIWODE între două cercurĭ de perle; în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în care în dr. 4 grinḑĭ transversale, în st. un câmp gol.

Rev. + TRANS | ALPINI între două cercurĭ de perle, în mijloc un coïf închis, deasupra vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A., 1.

II. Radu Negru (1375—1385)

2. *Av.* + M RADVL . . WAW între două cercurĭ de perle; în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în care în dr. treĭ grinḑĭ transversale, în st. două florĭ de crin opuse una alteïa.

Rev. + TRANS | ALPAI între două cercuri lineare, în mijloc un coif închis ornat, deasupra vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, II.

III. Dan (1386).

3. *Av.* In mijlocul unui cerc de perle vulturul spre dr. cu capul spre st. In câmp în dr. o frundă trilobată și D, în st. o cruce.

Rev. Intr'un cerc de perle o cruce cu trei brațe, între fie-care braț o frundă trilobată.

Tab. A, III.

IV. Mircea-cel-Mare (1386–1418).

4. *Av.* IIΩ M | PЧA BIO. In mijloc domnitorul în picióre cu plete, barbă și hlamidă, în mâna dr. o spadă, în mâna st. globul cu crucea.

Rev. Intr'un cerc de perle Domnul Christos binecuvîntând cu dr.; în câmp la dr. o stea cu cinci rade, de desubt IC; la st. o stea, de desubt XC.

Tab. A, V.

5. *Av.* I IΩ M | PЧA B într'un cerc de perle. în mijloc domnitorul în picióre cu plete, barbă și hlamidă, în mâna dr. o lance, în mâna st. globul cu crucea.

Rev. + IΩ M | PЧA B într'un cerc de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. o stea cu cinci rade, în st. 4 grinḑi transversale; deasupra colțului stâng al scutului un vultur întors spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, VI.

6. *Av.* IΩ M | PЧA BO; în mijloc domnitorul ca No. 5.

Rev. + POCГИ | SIAИB într'un cerc de perle; în mijloc scutul ca la No. 5, însă partea din dr. a scutului gólă.

Tab. C, III.

7. *Av.* Intr'un cerc de perle un scut cu grinḑi transversale; deasupra colțului stâng al scutului vulturul întors spre dr. cu capul spre st. In câmp la dr. trei globule, la st. trei globule, sus o cruce.

Rev. Intr'un cerc de perle o cruce cu trei brațe, între brațe în dr. sus o floricică, între cele-lalte câte trei globule.

Tab. C, IV.

V. Mircea II.

8. *Av.* IΩ MIZЧ | A BOЄB într'un cerc linear; în mijloc vulturul întors spre dr. pe un postament cub însemnat cu crucea, capul vulturului spre st. In câmp la dr. P.

Rev. + IΩ MPZЧA BOИBΘ între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. patru grinḑi transversale, în st. Θ.

Tab. A, VII.

VI. Mihail (1418–1420).

9. *Av.* IΩ M | XAΛ B; în mijloc domnitorul cu plete și barbă în picióre, în mâna dr. o lance, în mâna st. un glob cu crucea.

Rev. + IΩ MXAΛ BOI; în mijloc un scut împărțit de-a lungul în două, în dr. câmpul gol, în st. trei grinḑi transversale; deasupra colțului stâng al scutului un coif ornat, pe el vulturul spre dr. cu capul spre st.

Tab. A, VIII.

VII. Vlad Dracul (1430–1439, 1442–1446)

10. *Av.* + IΩAN | BΛATI într'un cerc de perle în afară și un cerc linear în lăuntru, în mijloc un coif ornat spre dr. d'asupra căruia vultur întors spre dr. cu capul spre st. In câmp din dr. o stea cu șése rade.

Rev. + IΩAN BΛATICΛA BOIBOДA într'un cerc linear exterior, în mijloc un scut împărțit de-alungul în două, în dr. patru grinḑi transversale, în st. câmpul gol.

Tab. B, I.

VIII. Radu (1425–1427).

11. *Av.* + IΩ PA | ДOУΛA între două cercuri lineare, în mijloc vulturul întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament. In câmp în dr. ×.

Rev. + BЄΛИKЫ BOЄBOДA între un cerc linear exterior și un cerc de perle interior, în mijloc un scut împărțit de-alungul în două, în dr. trei grinḑi transversale, în st. O.

Tab. B, II.

12. *Av.* + IΩ P | AДOУΛЬ între două cercuri lineare, în mijloc vulturul întors spre dr. cu capul spre st. pe un posta-

ment cub cu treĭ globule. In camp în dr. o cruce.

Rev. + ВЄЛИКЫ ВОЄВОДА ·· între un cerc linear şi unul de perle, în mijloc un scut împărţit de-a lungul în două, în dr. treĭ grinḑĭ transversale, în st. Θ. Deasupra scutuluĭ o globulă.

Tab. A, IX.

IX. Vlad Ţepeş (1456—1462, 1476).

13. *Av.* + IѠ ВЛАД | ІЄЛАВА în afară de un cerc linear intern; în mijloc un coïf spre st. cu cruce în partea inferióră, d'asupra luĭ un vultur întors spre st. cu capul spre dr.; în câmp la st. o scară cu cruce în vîrf şi o stea cu 6 raḑe.

Rev. + IѠ ВЛАДІЄЛАВЪ ВОЄВОДА în afară de un cerc de perle intern; în mijloc un scut împărţit d'alungul în două, în dr. două grinḑĭ transversale, în st. o semi-lună. D'asupra scutuluĭ o cruce.

Tab. B, III.

X. Radu Marele (1494—1507).

14. *Av.* IѠ РАДУЛ | ВОИВОД într'un cerc zimţuit extern şi unul linear intern; în mijloc un coïf ornat, d'asupra vulturul întors spre dr. cu capul spre st., cu crucea cu un braţ maĭ lung pe aripĭ.

Rev. + IѠ РАДУ. ВОИВОД. ГNВ între un cerc de perle exterior şi un cerc linear interior; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în două, în dr. semi-luna d'asupra uneĭ stele cu şése raḑe, în st. treĭ grinḑĭ transversale.

Tab. B, IV.

XI. Vlăduţ (1510—1512)

15. *Av.* + IѠ ВЛАД | ІЄЛА ВОВД între două cercurĭ lineare; în mijloc un coïf ornat spre dr., d'asupra luĭ vulturul întors spre dr. cu capul spre st.

Rev. + IѠ ВЛАДІЄЛА ВОИВОД ГNВ într'un cerc de perle extern şi un cerc linear intern; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în două, în dr. semi-luna d'asupra uneĭ stele cu şése raḑe, în st. două grinḑĭ transversale.

Tab. B, V.

16. *Av.* Intr'un cerc de perle un vultur întors spre dr. cu capul spre st. pe un postament cub cu o stea cu şése raḑe. În câmp în dr. o stea cu şése raḑe, în st. crucea şi semi-luna.

Rev. Intr'un cerc de perle un scut împărţit de-alungul în două, în dr. semi-luna de-asupra uneĭ stele cu şése raḑe, în st. treĭ grinḑĭ transversale.

Tab. B, VI.

XII. Mihaĭu Vitézul (1593—1601)

17. *Av.* MICHAEL: VAL: TRANS: WAIW: SCRÆ: M: CONS: PER: între doue cercurĭ de perle; în mijloc bustul bărbos al domnuluĭ, pe cap o căciulă de blană cu surgucĭu şi petre scumpe, pe umere o manta ornamentată cu guler de blană.

Rev. ☛ TRANSYL : LOCUMT : CIS : TRAN: PAR: EI SUP: EXER GE: CAP între doue cercurĭ de perle; în mijloc în 8 rîndurĭ — | : A : D : | VIGILAN | TIAVIRTU | TE: ET ARMI | S : VICTORI | AM: NACT | ∾VS∾ | :1600: | :1600: | . Jos o linią întórsă.

Colecţiunea imperială din Viena.

Tab. C, I.

XIII. Mihaĭu Radu (1658—1659)

18. *Av.* + IO MICHAEL. RAD D G VAL. TR PR între două cercurĭ lineare; în mijloc bustul principeluĭ încoronat şi loricat spre st., în mâna dr. sceptrul, în mâna st. sabia. In camp în dr. 16, în st. 58.

Rev. + SI DEUS NOBISCUM QUIS CON NO între două cercurĭ întórse, în mijloc vulturul cu două capete şi aripele întinse, d'asupra o corónă.

Tab. C, II.

Pînă aci d. D. Sturdza.

Să cercetâm acum originea *banuluĭ* românesc întru cât acésta întră în sfera Linguisticeĭ.

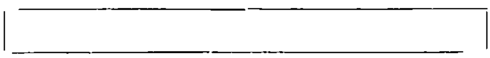
Nicĭ un Domn românesc n'a cărmuit maĭ mult timp ca Alexandru Basaraba, tatăl luĭ Vladislav-vodă şi al luĭ Radu-Negru, bunicul mareluĭ Mircea. Dela 1310 pînă la 1360, în curs de o jumătate de secol, „nobilissimul mare voevod şi domn al întregeĭ Ungro-vlachie“ (ὁ εὐγενέστατος μέγας Βοϊβόδας καὶ αὐθέντης πάσης Οὐγγροβλαχίας), după cum îl numĭa sinodul patriarcal din Constantinopole (Acta Patriarchatus I, 384), acest principe póte fi pri-

vit ca adevěratul întemeiător al Voevodatuluĭ saŭ Hospodaratuluĭ românesc în locul Băniei de Severin de pînă atuncĭ. Şi totuşĭ tocmaĭ dela Alexandru Basaraba nu s'a găsit pînă acum nicĭ o monetă, adecă nicĭ o bucată metalică lucrată, purtând o legendă saŭ o efigie, un „chip“ saŭ o „scriptură“. Dovedesce óre acésta că pînă la 1360 Româniĭ, şi 'n specie Olteniĭ, nu vor fi avut *banĭ* românescĭ? Iată o cestiune strîns legată cu însăşĭ originea cuvîntuluĭ *ban*.

Pentru trebuinţa miculuĭ schimb intern de tóte ḑilele, pe care o satisface arama, monetă poporană prin excelinţă, de unde la vechiĭ Romanĭ pînă şi galbeniĭ purtaŭ numele de aramă: „etiam aureos numos aes dicimus“ (Digesta), se obicĭnuiaŭ pretutindenĭ în unele epoce bucăţĭ metalice informe, destul numaĭ ca ele să fi fost cântărite şi să aĭbă d'asupra un semn convenţional recunoscut: „aes signatum“ (Plin.). Acest fel de *banĭ* nu s'aŭ păstrat aprópe nicăirea, şi chĭar dela popórele cele maĭ puternice abia dacă se vede câte un specimen pe icĭ şi pe colea în colecţiunĭ numismatice. Dintre veciniĭ noştri, la Ruşĭ pe la 1250 umblaŭ încă *banĭ* de pele: „pour les Russiens, la monnaie qui a cours entr'eux, est de petites pièces de cuir, marquetées de couleurs“ (Rubruquis, ed. Bergeron, I, 91). Tot atuncĭ *baniĭ* de pele circulaŭ şi la Polonĭ (Miechovius ad ann. 1298). In scurt, lipsa moneteĭ române propriŭ ḑise înainte de Vladislav Basaraba (1360) nu este o probă de lipsa pînă atuncĭ la Românĭ a vre-unuĭ fel de *banĭ* cu semnul autorităţiĭ suverane, adecă al Banuluĭ de Severin, ĭar prin urmare nicĭ lipsa unuĭ cuvînt cu sensul de „monnaie.“

A recurge la peĭ, ca Ruşiĭ şi Poloniĭ, nu era nevoe. Vechea lucrare a arameĭ în Oltenia, anume la Baĭa-de-aramă din Mehedinţĭ tocmaĭ lîngă scaunul Băniei, dovedesce că aceĭ *banĭ* nu eraŭ decât nesce bucăţĭ de aramă cu o stampilă óre-care, „aes signatum“ în sensul literal al cuvîntuluĭ; ĭar termenul *ban*, identic cu titlul suveranilor de atuncĭ aĭ Olteniеĭ, face a crede că acea stampilă, negreşit cu scrisorea cirilică, va fi fost БАН saŭ numaĭ Б saŭ БН saŭ vre-o monogramă, póte o figură rudimentară.

Aceĭ *banĭ* nu eraŭ bătuţĭ, „frappés“, după cum se ḑicea în urmă despre moneta propriŭ ḑisă, ci eraŭ tăiaţĭ. Forma lor cată să fi fost pătrată, fiind modul cel maĭ uşor de a tăia o bucată metalică. Astfel în secolul XIV rubla ruséscă (însăşĭ vorba rublă însemnéză literalmente „tăiat“) era o fâşiă lungă de argint, avênd următórea formă:

(Karamzin, t. IV nota 250). O monetă de aramă trebuia să fi fost maĭ mare, ĭată tot. Tradiţiunea *banilor* pătraţĭ pare a se fi conservat pînă astăḑĭ tocmaĭ într'o porţiune a vechiĭ Băniĭ de Severin, căcĭ la Bănăţeniĭ actualĭ bucăţĭ de aluat „tăiate în quadrat“ se chiamă bănuţeĭ (M. Juícă, c. Sredişteа-mică), ceea ce nu se potrivesce de loc cu moneta modernă. Dispariţiunea ulterióră a unor asemenea *banĭ* de aramă lesne se explică: pe de o parte, prin perderea caracteruluĭ şi chĭar a aspectuluĭ monetar din dată ce s'aŭ generalisat *baniĭ* ceĭ rŏtunḑĭ, ĭar pe de altă parte prin usul arameĭ pentru unelte de gospodăriă. In ḑilele nóstre, când Baĭa-de-aramă din Mehedinţĭ dórme de vécurĭ, se importéză din Au-

stria numaĭ prin Vîrcĭorova vr'o 30,000 ocà de aramă în fie-care an, atât de mare este căutarea acestuĭ metal. Cu tóte astea, nu e cu neputinţă ca să se descopere într'o ḑi vre-un *ban* de ceĭ pătraţĭ, asupra cărora noĭ atragem aci atenţiunea archeologilor.

Cumcă *ban* nu însemnéză alt ce-va decât „moneta B a n u l u ĭ", acésta resultă din analogia cu italianul „ducato", cu englesul „sovereign" etc., şi tot-o-dată se întăresce într'un mod curat documental. La 1272 un act din Croaţia, unde stăpânĭa atuncĭ un B a n, ḑice: „pro quinquaginta pensis denariorum b a n a l i u m" (Schoenvisner, Notitia rei numariae, 167). Intr'o diplomă a regeluĭ unguresc Carol-Robert din 1323 noĭ citim: „ad pondus denariorum b a n a l i u m antiquorum, quos Stephanus quondam B a n u s tempore Domini Belae Regis cudi fecerat", şi maĭ jos: „et pro duobus antiquis b a n a l i b u s similiter unus novus denarius" (Catal. nummor. Inst. Széchéniani, II, 164). In terminologia numismatică din vécul de mijloc, „denarius banalis" saŭ simplu „b a n a l i s" era dară moneta B a n u l u ĭ Croaţieĭ şi a orĭ-căriĭ ţerĭ unde se afla în frunte un B a n, ĭar prin urmare şi a Olenieĭ; ba încă cu atât maĭ vîrtos a Olenieĭ, unde B a n i ĭ aŭ existat maĭ mult timp decât în regiunile serbe. In adevěr, termenul b a n a l i s cu sensul de monetă nu s'a înrădăcinat nicăirĭ, trecênd repede pe aĭurĭ prin limba oficială fără a lăsa vre-o urmă în graĭu, pe când la Româniĭ din Dacia Traiană *banul* a remas pentru tot-d'a-una.

Dar cum óre să se explice faptul, că pe acest *ban* îl aŭ Româniĭ din Ardél, din Crişiana, din Maramurăş, din Moldova, departe pînă la Nistru şi chĭar de dincolo, deşi el e născut şi crescut în Oltenia? Problema este de cea maĭ mare însemnătate pentru istoria întregeĭ Românie carpatine în vécul de mijloc.

Pînă astăḑĭ Olteniĭ întrec pe toţĭ Româniĭ prin uşurinţa cu care emigréză. In multe sate poporaţiunea la dînşiĭ se îndoesce la fie-care 20 de anĭ (I. Ionescu, Mehedinţĭ p. 200, 674), aşa că n'ar maĭ avé unde să încapă după un timp óre-care, dacă nu şĭ-ar scutura din când în când prisosul prin revĕrsare asupra altor regiunĭ. Acest fenomen de îmmulţire peste mĕsură pe de o parte, de mişcare în afară pe de alta, fiind un resultat al natureĭ teritoriale, nu este ce-va modern, ci cată să fi fost orĭ-şi-când. Sînt acum aprópe şépte-sute de anĭ, în secolul XIII, deşi suferise tocmaĭ atuncĭ maĭ multe invasiunĭ tătare, Oltenia totuşĭ gemea de mulţimea noroduluĭ, după cum o constată treĭ bulle papale, din carĭ cea din 1236 ḑice: „m u l t i t u d o g e n t i u m terrae Ceurin", cea din 1238: „terram quae Zemram nominatur in qua dudum desolata e x c r e v i t p o p u l i m u l t i t u d o", cea din 1239: „p o p u l i m u l t i t u d o s u p e r c r e v e r i t" (Theiner, Monum. Hung. I, 150, 165, 171). Tot astfel, firesce, trebuĭa să fi fost şi 'n secoliĭ anteriorĭ, al XII-lea şi al XI-lea; şi ĭată de ce Româniĭ dela B a ĭ a - d e - a r a m ă se respândĭaŭ în tóte direcţiunile, ducênd cu dînşiĭ pretutindenea pe caracteristicul *ban*, chĭar pe acolo unde nu se sciea nemic despre B a n u l d e S e v e r i n.

Din Moldova, cuvîntul s'a furişat la Poloniĭ de peste Nistru, unde se aude în învecinata Podoliă, nu maĭ departe, şi se aude ca o vorbă străină, nicĭ de cum polonă. Termenul polon general pentru *ban* este p i e n i ą d z, paleo-slavicul **пѣнѧзь**. Orĭ-cine va ḑice *ban* în Volinia, cu atât şi maĭ mult

în regatul polon propriŭ ḑis, la Posen saŭ în Galiţia, va vorbi Polonilor chinezesce. Lexicograful Linde (Słownik ed. 1854, I, 51) a găsit pe b a n „ein Pfennig“ în doĕ texturĭ polone din secolul trecut, într'o comediă şi într'o fabulă, unde cuvîntul constituă un p o d o l i s m. Eĭ bine, Cihac (II, 8—9) afirmă că Românii aŭ luat pe *ban* dela Polonĭ, şi 'n acelaşĭ timp îl înrudesce şi cu b a i ă, o căsătoriă de greşelĭ maĭ fabulă şi maĭ comediă decât comedia şi fabula cele polone cu b a n.

v. 1·*Ban.* — *Bănarit.* — 3·*Bănat.* — *Bănesc.* — 1·2·*Bănişor.* — *Bănet.* — *Bănos.* — *Bănuţ...*

3·**Ban,** n. pr. pers. m. Numele personal *Ban*, de unde formele derivate B ă n i l ă, B ă n i c ă, B ă n ă ŭ, B a n c ĭ u, B ă n c i l ă, B ă n a c h i, B a n ş, póte să fie acelaşĭ cuvînt cu B a n „vice-roi“, ĭar prin urmare de origine pecenegă, saŭ póte să nu fie alt ce-va decât o scurtare din Ş e r b a n, după cum „Dan“ e scurtat din „Bogdan“, „Din“ din „Costandin“ etc. Orĭ-cum ar fi, este un nume românesc vechĭu şi fórte poporan.

v. *Şerban.*

Crisov dela Alexandru Lăpuşnénul, 1554 (Arch. ist. I, 1 p. 66): „*Banul* stolnicel i Vlaicul moşul i Dragotă...“, unde numele *Ban* n'are a face cu titlul B a n, care nu exista pe atuncĭ în Moldova. De asemenea la Miron Costin, Letop. I, p. 270, sub domnia luĭ Moĭse Movilă: „au ales Moĭse-vodă pre Cehan Vornicul şi pre Roşca Visternicul şi pre *Banul...*“

In vechĭul pomelnic al mitropolieĭ din Bucurescĭ (Venelin, Vlacho-bolgarskiĭa gramaty p. 342): *Banul* şi *Banŭ.*

In crisovul dela Mateĭu Basaraba din 1639 (Venelin, p. 309 sq.) se menţionéză un moşnén *Banul* şi doĭ ţeranĭ numiţĭ fie-care B a n c ĭ u.

Jipescu, Opincaru p. 34: „îmĭ spunea alde leĭca Ana, fata luĭ B ă n ă ŭ...“

Act muntenesc din secolul XVIII (Condica MSS. a mănăstiriĭ Vieroşul 1780 în Arch. Stat. din Buc., f. 265 b): „Dumnéluĭ B ă n i c ă Budişténul biv treti logofăt...“

Zapis moldovenesc din 1611 (Doc. Rom. I No. 172 în Arch. Stat. din Buc.): „şi Goĭan din Jadova şi Gheorghie Măndré de B ă n i l a...“

Despre aceĭaşĭ localitate vorbesce Ion Neculce, Letop. II p. 263: „în B ă n i l a pe Turculeţ cel mare cu Moldovenĭ, în Hliniţă pe Botez tij cu Moldovenĭ...“

Zapis muntenesc din 1649 (Doc. Rom. I No. 260 în Arch. Stat. din Buc.): „săntem fraţi pre délniţa lu B ă n a c h i şi al Şărban...“

Altul din 1632 (Doc. Rom. I No. 171): „Dumitru cu fečorii, Stoica cu fečori, B a n c ĭ u cu fečori...“

Crisovul muntenesc din 1573 (Cuv. d. bătr. I, 252): B a n c ĭ u l.

Zapis muntenesc din 1663 (Doc. Rom. I No. 23): „Eu Părvul, eu Stan B ă n c i l ă ot Boténi...“

Altul din 1630 (Doc. Rom. I No. 97): „Theodosie diĭacon de B ă n o l e ş t i...“, adecă B ă n u l e s c ĭ dintr'o formă patronimică B ă n u l e s c u.

Apoĭ o mulţime de sate B ă n e s c ĭ, B ă n c ĭ u l e s c ĭ etc., din patronimicele B ă n e s c u şi B ă n c ĭ u l e s c u.

Numele personal *Ban,* articulat *Banul,* se întrebuinţéză şi la Românii de peste Carpaţĭ. Sub forma B a n e el se obicĭnuesce la Moţĭ (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 117). Vestitul mitropolit Gavriil, exarc al Moldoveĭ şi Ţereĭ-Românescĭ la 1808, era Ardelén din Bistriţa, avênd numele de

familiă Bănulescul (Новороссійскій Календарь 1848 p. 379).

După cum din „Bal“ s'a format „Balș“, tot așa din *Ban* Românii din Ardél făcură Banș, numele a doi țerani fruntași de lîngă Sibiiu din 1383: „Negru Banș“ și „Radu Banș“ (Fejér, Cod. dipl. X, 1 p. 134).

v. *Balș*.

Bulgarii, la carĭ s'aŭ furișat maĭ multe numĭ personale românescĭ chĭar articulate, bună-óră „Radul“, „Négul“, „Vidul“, saŭ vocativul „Baleo“ din „Bale“, aŭ luat dela noĭ și pe Bance (Miladinovtzi, Bâlgarski pĭesni p. 529), care nu e de loc slavic. Serbiĭ nu'l aŭ. La Bohemĭ însă există numele personal Ban cu deminutiviĭ Banek și Baněš (Palacký, Popis gmen în Časopis Česk. Mus., VI, 60), póte dela Românii din Moravia. Rusul Moroškin, în al seŭ Onomastic slavic (Именословъ p. 7), citesce „Banul“ în loc de „Bandk“ într'un act polon din 1222, citesce „Bančula“ în loc de „Binčula“ într'un act serbesc din 1240, citesce „Banič“ în loc de „Rannich“ într'un act bohem din 1052 etc. Prin nesce asemenea contrafacerĭ nu e greŭ de a alcătui orĭ-ce fel de Onomastic! Faptul în adevĕr interesant este, că într'un act morav din 1248 ne întimpină „Stephanus filius Nycolay cognomento Ban“ (Boczek, Cod. diplom. Moraviae, III p. 85).

In documente din Ungaria, numele personal *Ban* e fórte rar, și este anevoe de a lămuri naționalitatea acelora ce l'aŭ purtat, bună-óră țeranul Ban din 1237 într'un act unde figurézăalăturea un „Formos“, un „Porck“, un „Olup“, un „Bugur“ (Fejér, Cod. dipl. IV, 1 p. 80), saŭ țeranul „Ladislaus Ban“ din 1437, unul din capii rescóleĭ în care eraŭ amestecațĭ la o-laltă Românĭ și Ungurĭ (Kemény în Kurz's Magaz. II, 367).

v. [1]*Ban*. — [2]*Bale*. — [1]*Coman*. — *Pecenég*...

[1,2]Banàt. — v. [1,2]*Bănat*.

Bànă, s. f.; t. macédo-roumain: vie. Deși cuvîntul s'a păstrat numaĭ la Macedo-românĭ, totușĭ noĭ nu-l putem trece cu vederea, fiind exclusiv românesc, cu desăvîrșire necunoscut popórelor învecinate.

Cuvîntul daco-român viéță se întrebuințéză și la Macedo-românĭ, dar maĭ mult cu înțelesul de „ființă“, pe când în sensul propriŭ el se înlocuesce tot d'a-una prin *bană*.

Iată câte-va exemple din texturile macedo-române culese de reposatul Dr. Obedenaru (ed. Acad. p. 12, 31, 66):

Basmul „Amirâŭlu cu zîna“:

Amirâŭlu treçea unâ *banâ* mușatâ cu nivésta'lĭ, çi nu se spune cu gura...	Impĕratul trăia o viéță frumósă cu nevéstăsa, cum nu se spune cu gura...

Ibid.:

Amirâŭlu bănâ tu unâ ahtare *banâ* doĭ-sprâ-ḑéce de anĭ întregĭ...	Impĕratul duse o viéță ca asta doĭ-spre-ḑece anĭ întregĭ...

Basmul „Picurarlu Perpilița“:

Ahtare turlie de *banâ* trapse treĭ anĭ de ḑile...	Astfel de viéță duse treĭ anĭ de ḑile...

De unde óre va fi venind acest *bană*, cu desăvîrșire necunoscut astăḑĭ Daco-românilor?

Rösler (Sitzungsb. d. wien. Akad., hist. Kl., L p. 588) îl trage din persianul zeban „vivre“, uĭtând că la Persianĭ finalul *an* este o simplă desinință a infinitivuluĭ, întocmaĭ ca nemțesce *en* în „leben“, tulpina cuvîntuluĭ fiind numaĭ zeb, de unde e tot așa

de peste putinţă a ajunge la *bană* ca şi din germanul l e b.

Miklosich pe de altă parte (Rumun. Untersuch. II p. 25) bănuesce înrudirea luĭ *bană* cu albanesul b ă „faire“, întemeiându-se pe formula albanesă de salutare: „tš b ă n? = comment vous portez-vous?“, care însă n'are nicĭ o însemnătate, căcĭ corespunde pe deplin românuluĭ „ce maĭ facĭ?“ saŭ englesuluĭ „how do you do?“ Albanesul b ă, ca şi românul „fac“ şi englesul „do“, măcar că figurézĕ în acea întrebare stereotipă, totuşĭ în afară de ea nu funcţionéză nicĭ o dată cu sensul de „vivre, exister, être“. Cu un asemenea temeĭu, *bană* s'ar puté trage şi maĭ bine din grecul $\beta\alpha i\nu\omega$ „merg“, fiind-că nemţesce noţiunea de mergere se cuprinde în formula corespundĕtóre „wie geht's?“, ba şi englesesce „how goes it?“! Să maĭ adăugâm că în albanesul b ă n din b ă finalul *n* este flexionar, ĭar nu aparţine tulpineĭ ca în românul *bană*.

Prin urmare, nicĭ cu persianul z e b a n, nicĭ cu albanesul b ă, acest cuvînt n'are a face. Greciĭ nu'l aŭ; Slaviĭ, Litvaniĭ, Germaniĭ şi Celţiĭ nu'l aŭ; Turciĭ, Unguriĭ şi cele-lalte graĭurĭ turanice nu'l aŭ nicĭ eĭ; aşa dară, încă o dată, ce să fie?

Substantivul *bană* nu póte fi fórte vechĭu la Românĭ; el este cel mult din perióda medievală, căcĭ clarul *a* tonic de'naintea nasaleĭ ne întimpină în unele vorbe împrumutate dela Slavĭ saŭ dela Turanĭ, de exemplu „rană“ saŭ „cĭoban“, dar nicĭ o dată în cuvintele cele m o ş t e n i t e, adecă din epoca nasceriĭ graĭuluĭ românesc, unde trebuĭ neapĕrat să fie -ân-, ca în „lână“, „mână“ etc. Verbiĭ însă cu -â n-, chĭar aceĭ din fondul curat latin, aŭ proprietatea de a puté forma la noĭ substantivĭ abstracţĭ cu terminaţiunea - a n ă. Astfel din „ademânare = lat. admanuare“ noĭ găsim „ademană“ în Psaltirea din 1651, ps. XXV: „dirépta lor plină-ĭ de a d e m a n ă = dextera eorum repleta est muneribus“. Tot aşa, prin urmare, substantivul macedo-român *bană* nu este decât o formaţiune ulterióră din verbul b ă n a r e „vivre“.

Iată câte-va exemple de acest b ă n a r e:

Că ĭeŭ înĭ plângu ş' lăcrămez
Că nu ştiŭ ca cum va s' b ă n e z...

saŭ:

Di uruteţĭ să nĭ-afirim
Pînă s' b ă n â m şi pînă s'him...
(Dr. Obedenaru, 113, 116).

Basmul „Fecĭor-muşat“ (V. Petrescu, Mostre I p. 11): „fómea îlĭ aduse aminte că era dator să b ă n é z e...“

Ca exclamaţiune de mulţumire: „să nĭi b ă n e z i! = ich danke dir dafür“ (Bojadschi, 162).

Este de observat că sinonimul dacoromân al macedo-românuluĭ *bană* e de asemenea o formaţiune fórte târdiă, anume „viéţă“, care nu e nicĭ decum latinul „vita“, după cum credea Cihac (I, 318), ci se trage la noĭ deja pe terenul post-latin din adjectivul „viŭ“, întocmaĭ ca „dulcéţă“ din „dulce“, „albéţă“ din „alb“ etc., saŭ ca italianul „vivezza“ din „vivo“. In acest mod derivaţiunea luĭ *bană* din b ă n a r e, necesară sub raportul fonetic, se justifică nu maĭ puţin şi din punctul de vedere logic.

Macrobius (Saturn. I, 12) ne-a transmis o locuţiune latină: „annare perennareque“, însemnând: „a trăi şi a vecui“. Din acel a n n a r e „vivre, passer l'année et les années“, termen curat rustic, de tot străin clasicităţiĭ,

prin intensivul a b se capĕtă a b a n n a r e „vivre longtemps“ saŭ „vivre depuis longtemps“, căcĭ prepositiunea a b, prin rolul seŭ în „ab antiquo“, „ab ovo“, „ab initio“, maĭ ales în „abavus“, „abnepos“, „abmatertera“, „abpatruus“ etc., îşĭ dobândise nuanţa de lungă durată. Rusticul a b a n n a r e a devenit apoĭ b a n n a r e prin perderea iniţialuluĭ *a*, o aferesă obicĭnuită în latina vulgară deja în epoca luĭ Plaut (Schuchardt, Vulgärlat. II, 380) şi pe care, între altele, o exemplifică al nostru „prier“ din „aprilis“. O paralelă şi maĭ perfectă pentru aferesa din b ă n a r e = a b a n n a r e este daco-românul b o r e s c „vomir“ din latinul rustic a b h o r r e s c o „avoir envie de vomir“; o paralelă asupra căriĭa noĭ ne vom opri o clipă.

Lexiconul Budan ḑice că b o r e s c vine din latinul v o m o „prin schimbarea luĭ *m* în *r*“, o schimbare fără exemplu pe suprafaţa globuluĭ pămîntesc. Laurian şi Maxim (Gloss. 86) nu eraŭ tocmaĭ contra acesteĭ minunate etimologie, dar adăugaŭ tot-o-dată ce-va şi maĭ minunat, anume că „b o r î r e ar puté fi în loc de f o r i r e, compus c o f o r i r e“, ceea-ce nu maĭ are nicĭ măcar un înţeles. Cihac însă (II, 23) n'a brodit'o nicĭ el cu mult maĭ bine, trăgênd pe b o r e s c din slavicul b l ĭ u v a t i, fără a ne spune, prin ce fel de transiţiunĭ fonetice un b l ĭ u v a t i póte să se transforme în b o r î r e.

B o r e s c nu este şi nu póte fi decât a b h o r r e s c o.

Chĭar latinul clasic a b h o r r e o însemna grétă, „actio vomiturientis“, „Verabscheuen besonders mit Ekel“ (Reisig, Lat. Sprachwiss. § 388). Dar e şi maĭ aprópe, negreşit, inchoativul vulgar a b h o r r e s c o, care ne întimpină în glosare medievale şi care s'a păstrat la Spanioliĭ şi la Portugesĭ: a b o r r e s c e r saŭ a b o r r e c e r cu sensul de „répugner“, precum şi în limba sardă: a b o r r ê s c i r i şi a b o r r ê s s e r e. Sinonimul latin a b o m i n o căpĕtase şi el o accepţiune fórte apropiată de b o r e s c, bună-óră în tractatul de medicină al luĭ Constantin Africanul, vestitul cap al şcóleĭ din Salerno: „a b o m i n a t i o et v o m i t u s aut ex cibi sunt quantitate aut de qualitate.“ E maĭ ales caracteristică la Româṇĭ forma participială b o r î t în locuţiunile cele citate de Laurian şi Maxim: „cĭocoĭu b o r î t, Ţigan b o r î t“ etc., carĭ se pot traduce fórte bine italienesce prin „abborrito“ şi spaniolesce prin „aborrecido“, „exécré, détesté, abominé“, în dialectul milanes chĭar „borito“. In unele dialecte francese se ḑice cu acelaşĭ sens a v o u r r y „homo aperte et palam nequissimus“, în vécul de mijloc a b o r r i s saŭ a b h o r r i s (Du Cange ed. Carpent. I, 27).

B o r e s c „vomir“ din a b h o r r e s c o „répugner“ şi b ă n a r e „vivre“ din a b a n n a r e „passer des années“, nemic nu póte fi maĭ limpede şi maĭ învederat, fie ca formă, fie ca semnificaţiune; în filologiă totuşĭ, ca şi în filosofiă, ceea ce este limpede şi învederat se nimeresce tot-d'a-una tocmaĭ la urma urmelor, spiritul omenesc fiind par'că osândit de a da multe tîrcóle înainte de a fi în stare să recunóscă adevĕrul.

După cum Daco-româniĭ aŭ perdut pe b ă n a r e, tot aşa Macedo-româniĭ nu maĭ aŭ pe b o r e s c, ci numaĭ pe v o m din latinul v o m o, pe care l'aŭ conservat şi la noĭ Româniĭ din Banat cu forma participială v o m u t.

Este învederat că Daco-româniĭ trebuĭaŭ să fi avut şi eĭ prin moştenire pe b â n a r e înainte de a se fi despărţit în secolul X de ramura macedo-

română. Dispariţiunea acestuĭ termen se explică la noĭ prin cĭocnirea sa cu vorbele b a n, b ă n a t, b ă n u e s c etc., împrumutate maĭ în urmă dela veciniĭ şi pe carĭ nu le aŭ de loc Macedo-româniĭ, aşa că numaĭ la dînşiĭ nicĭ o confusiune de omofonie nu era cu putinţă.

Cuvîntul a putut să existe şi în dialectele romanice occidentale, de unde îl va fi gonit concurenţa medievală a o mulţime de omofóne de provenință germanică: ban, bannire, bannalis etc. (cfr. Körting, Rom. Wtb. 99). E cu putinţă totuşĭ ca b â n a r e să nu fi fost din capul loculuĭ decât numaĭ în ramura romanică orientală, care în atâtea şi atâtea privinţe îşĭ are o fisionomiă a sa propriă independinte.

v. *Traĭu.—Viéţă.—Boresc.*

Bànciu / **Bàncu**.—v. [3]*Ban.*

Bàndă (plur. *bande*), s. f.; bande, crampon de fer. Luat din germanul B a n d, fie d'a-dreptul, fie prin mijlocirea francesuluĭ b a n d e saŭ a italianuluĭ b a n d a, acest cuvînt înlocuesce pe vechĭul românesc b a n t ă saŭ b é n t ă, cu care se şi confundă, circulând însă numaĭ prin oraşe, graţiă ferarilor străinĭ, aprópe de loc prin sate. Peste Carpaţĭ se întrebuinţéză şi forma p a n t ă, luată din maghiarul p á n t, şi pe care graĭul, érăşĭ prin confusiune cu b é n t ă, îl vocaliséză maĭ adesea în p é n t ă, după cum şi din *bandă* se face une-orĭ prin aceĭaşĭ confusiune pluralul *benḑĭ* în loc de *bande.*

Philimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 154: „un sipet mare legat în *bande* de fer alb peste pele de căprióră albastră...“

v. *Bantă.—Pantă.*

Bàndol.—v. *Bandoră.*

Bàndor (plur.: ?), subst.; ventre, estomac. Acest sinonim cu p â n t e c e, v i n t r e, s t o m a h, ne întimpină numaĭ în Biblia Şerban-vodă 1688 p. 613:

...ĭată eu osăbescu voao umărulŭ, şi voĭu răsipi *bandoru* preste obrazele voastre, *bandorulŭ* sărbătorilorŭ vóstre...	...ecce ego separo vobis humerum, et dispergam v e n t r i c u l u m super facies vestras, v e n t r i c u l u m solemnitatum vestrarum...

în contextul grec: ἔνυστρον.

In unele dialecte polone b a n d o h (asibilat: bandzoch) este sinonim cu „brzuch“, „ventre“ (Zawiliński în Rozprawy Akad. Krak. VIII, 226). Ungurescе b e n d ö „ventre“. Dar cum să se explice finalul *-r* în *bandor?*

v. *Burtă.* — *Pântece.* — *Stomah.* — *Vintre...*

Bàndoră şi bàndură, s. f.; sorte de chiffon. D. V. Vaida (Tribuna din Sibiĭu, 1890 No. 85) spune că aşa se numesce în regiunea Selagĭuluĭ: „pânḑătură de calitate dură în formă de ştergar, se folosesce spre a înlătura pulberea despre obiecte“. Pe de altă parte, cuvîntul se aude şi pe la Năsăud sub forma *bândură* cu sensul de cârpă saŭ legătură în care ţeraniĭ pun maĭ ales brânḑă, de unde deminutivul b ă n d u r i c ă la G. Coşbuc, „Draga mameĭ“:

Mĕduvă de soc,
Fir de busuĭoc,
Să férbă la foc
In apă curată
Bine străcurată,
Pin' va aburi,
Pin' va clocoti,
Pînă_ce vor fi

Ierbile 'ncălcite,
Arse şi topite;
Iar apoĭ ş'apoĭ
Fira le va scóte,
Le va pune tóte
Intr'o băndurică,
Intr'o cârpă mică,
Ş'apoĭ le va duce
Unde'ĭ drumul cruce...

(Tribuna din Sibiĭu, 1886 No. 120).

Se pare că tot aci, sub forma masculină, vine bucovinénul bàndol, cu sensul de obĭélă saŭ cârpă servind drept cĭorap, în ghicitórea despre „Cismă şi picĭorul" (Sbiera, Poveştĭ p. 321): „Stăĭ, négră, să-ţĭ bag *bandolul*".

Cuvîntul fiind cunoscut numaĭ peste Carpaţĭ, puţin respândit chĭar acolo, şi avênd tot-o-dată nesce forme străine foneticeĭ române, el nu este vechĭu şi s'ar puté bănui că se trage din germanul Bändel saŭ Bündel „legătură".

In privinţa ghicitóreĭ bucovinene, noĭ credem că prototipul eĭ trebuĭ să fi fost: „Stăĭ, négră, să'ţĭ bag obĭéla", unde există o antitesă, care s'a putut nasce numaĭ la Românii din Bucovina, vecinĭ de aprópe cu Rutenii şi cu Polonii. Polonesce adjectivul feminin „biala", rutenesce „bila", însemnéză albă. Astfel în ghicitórea de maĭ sus, întru cât figuréză în ea „obĭéla", se cuprinde un joc de cuvinte: „stăĭ, négră, să'ţĭ bag'o albă"; o antitesă poporană întocmaĭ ca în ghicitórea despre „Scrisóre": „câmpul alb, oile negre". Jocul de cuvinte a dispărut prin introducerea vorbeĭ bandol.

v. *Obĭélă.*

Bandrabùră. — v. *Bandraburcă.*

Bandrabùrcă (pl. *bandraburcĭ*), s. f., t. d'Hortic: pomme de terre, Solanum tuberosum. Unul din numerósele numĭ românescĭ provinciale ale cartofuluĭ.

„La ţeranĭ cartófele, numite barabule şi *bandraburce*, se gătesc cu borş, cu carne, prăjite, cu usturoĭu şi cu oţet" (G. Siretónu, Botoşanĭ, c. Rânghilescĭ).

„*Bandraburcĭ* saŭ picĭocĭ" (I. Andriescu, Iaşĭ, c. Zabolotenĭ).

Se aude şi o formă metatetică *brandaburcă.*

C. Barcianu, Nomenclatura plantelor p. 34: „Cartoful: picĭoĭcă, crumpenă, crumpiriĭ, gramcirĭ, pere de pămînt, ghibirónce, barabule, baraboĭu, ţermer, *brandaburce*, napĭ, bologene, hadaburce, picĭórcă, mere de pămînt, póme de pămînt".

Cihac (II, 9) aduce în paralelă bohemul bandor şi brambor, rutenul bandurka şi mandoburka, citând tot-o-dată şi o formă românéscă nedeminutivală bandrabură.

v. *Barabulă.*

Bànìţă (plur. *banițe*), s. f.; boisseau, mesure de blé. „Mĕsură de capacitate pentru lucrurĭ uscate: făină, grâŭ, orḑ etc., cuprinḑênd 20 de ocale" (L. M.). Sinonim cu dimirlia, care însă ar trebui să fie de fer, pe când *baniţa* póte fi de lemn, şi cu ferdelă, care se aude rar şi maĭ ales în vecinătatea Saşilor saŭ a Ungurilor.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 26: „*baniţa* de ocă doaozecĭ şi doao..."

Balada „Tudorel":

Şi da Tudor, şi maĭ da:
Nu da baniĭ cu punga,
Ci da saciĭ cu mâna,
Lĕscăĭ cu dimirlia,
Parale cu *baniţa*...

(G. D. T., Poes. pop. 676).

A. Pann, II, 56:

....să cer a'l împrumuta
C'o *baniță* de făină, or de mălaiu, ce'ĭ avé...

P. Ispirescu, Câtea 'n varḑă (Col. l. Tr. 1882 p. 124): „Când se ducea și el, ca toțĭ aĭ lor, prin sate să cumpere grâŭ saŭ alte bóbe, ca să facă negoț, apoĭ nu era destul că se tocmĭa cu bĭetul Român tocmélă ca la ușa oboruluĭ, nu era destul că rădea *banița* cum îĭ plăcea luĭ, nu era destul că lua 21 *banițe* în chilă în loc de 20, apoĭ se țigănĭa pînă i se ură Românuluĭ, cerênd să'ĭ maĭ adaoge pe d'asupra câte o jumătate de *baniță*...“

Philimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 115: „Pe mine m'a împrumutat cu doĕ *banițe* de mălaĭu, și sînt treĭ anĭ de când tot i le plătesc...“

„La câmp se duc bucatele în *baniță* saŭ f e r d e l ă, care este de lemn, rotundă și cu fund; în acésta se așéḑă ólele cu bucate, strachinele, castrónele și lingurile, și se duc de femeĭ în cap...“ (preut Istănescu, Vâlcea, c. Recea),

„La móră *banița* saŭ d i m e r l i a este aceea cu care se mĕsóră pâĭnea ce se macină; m e r t i c u l—cu care se ĭea vama“ (C. Teodorescu, Vasluĭu, c. Lipova).

„Pe la noĭ se ḑice o chilă de loc tarlaua, adecă suprafața de arat care coprinde sămînța de grâŭ din 8 *banițe*, adecă o chilă de Dobrogea...“ (St. Voĭnea, Dobrogea, c. Somova).

Ghicitórea despre *Baniță*:

In pădure născuĭ,
In pădure crescuĭ,
A-casă dacă m'aduse,
Curva satuluĭ mĕ puse.

(Șeḑĕtórea 1892 p. 27).

C a p c â t o *baniță*, locuțiune proverbială despre un cap voluminos, dar sec.

Delavrancea, Trubadurul p. 117: „Capul luĭ mare ca o *baniță* se rézĕmă p'un gât înfundat în umerĭ...“

„Mama-păduriĭ cu capul cât *banița* și c'o gură pînă la urechĭ“ (T. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșénu).

Cântec poporan din Covurluĭu:

Cu capul cât *banița*,
Cu căcĭula cât róta...

(G. Theodorescu, Galațĭ, Mavromolu).

Proverb: „*banița* nu se umple cu vorbe = lucrul nu se face cu vorbe“ (Laurian-Maxim).

In literatura poporană se obicĭnuesce antitesa între mărimea *banițeĭ* și micimea l i n g u r e ĭ.

Doĭnă din Ardél:

Cine a 'mpărțit urîtul?
Că bine nu l'a 'mpărțit!
Că mie mi s'a venit
Urîtul cu *banița*,
Dragostea cu l i n g u r a...

(Bibicescu, Poes. pop. 197).

Balada „Gruĭa luĭ Novac“ tot de acolo:

Dă-mĭ suflet cu l i n g u r a
Să-țĭ daŭ banĭ cu *banița*...

(Ibid. 289).

Sufixul cel netonic -i ț ă, străin limbilor romanice, face deja a bănui că termenul *baniță* ne-a venit pe de'ntregul dela Slavĭ, ca și „dònițā“, „rárițā“, „pìvnițā“, „mèrțā = mèrițā“ etc. Idiotismul polon: „Głowa jak b a n i a = ein Kopf wie ein F a s s“ (Linde), identic cu al nostru „capul cât *banița*“, întăresce acéstă etimologiă. Ast-fel cuvîntul român n'are a face d'a-dreptul cu medio-latinul b a n n a, b e n n a, b e n n a t a „mensura aridorum“ (Du

Cange), ci numaĭ prin mijlocirea vre-unuĭ dialect slavic, probabil a celuĭ paleo-serbic, care îl va fi căpĕtat din Occident pe calea terminologieĭ comerciale.

v. *Dimerliă.—Majă.*

Banovèţ, adj. et subst.; appartenant à la caste nobiliaire des Bassaraba. Deminutiv slavic din titlul Ban prin sufixul -eţ adaos la forma adjectivală Banov-, de unde la Serbĭ şi la Bulgarĭ femininul Banovitza = Banov-itza „nevésta Banuluĭ". *Banoveţ*, în grafica paleo-slavică **Бановьць**, este o formaţiune analógă cu paleo-slavicul **сыновьць**, polonesce „synowiec", literalmente „petit-fils". S'ar puté traduce prin „petit Ban". In biografia patriarculuĭ Nifon, scrisă de 'ntâĭu pe la 1517, ne întimpină după copia manuscrisă din 1682 (ed. Erbicénu p. 60): „un ném carele era maĭ alesu şi maĭ temătorĭu de Dumnezeu, căruĭa era numele de moşie *Banovţiĭ* adecă Băsărabeştiĭ, elŭ [Mihnea-vodă] cu multe amăgéle şi şutéle şi cu gréle jurămănturĭ să lega cu boĭariĭ cariĭ era de acel némŭ că nu-ĭ va omoră..." Toţĭ Băsărăbesciĭ fără deosebire eraŭ *Banoveţĭ*, adecă Bănişorĭ saŭ ném bănesc, ĭar numaĭ unul dintre dînşiĭ, anume Domnul ţereĭ, era Ban saŭ marele Ban. Fiiĭ Domnuluĭ, ca şi ceĭ-lalţĭ Băsărăbescĭ, eraŭ numaĭ *Banoveţĭ*. Există însă un indice că pînă şi Domnul ţereĭ, întru cât era Basarabă, putea fi numit *Banoveţ*. Este vorba de un pasagiŭ fórte interesant, publicat greşit în textul luĭ Windek, biograf contimpuran al împĕratuluĭ Sigismund. Vorbind despre protecţiunea acordată de către acest principe luĭ Vlad Dracul, Windek ḑice: „eines Suns Pangratz des Weissen, „der do von etlichen Jahren ein Herre „was gewesen derselben Landen, und „hatte geheissen Merziweyden. „Des Pankratzens Sun machte der „König zu einem Herren in demselben „Lande der grossen Walachey und der „Kleinen..." (Windek ap. Engel, Gesch. d. Wal. 167). O fântână istorică atât de importantă numesce aci fórte lămurit de doĕ orĭ pe Mircea cel Mare Pangratz şi Pankratz, adăugêndu-ĭ epitetul de cel alb: „der Weisse". Ce să fie óre acel „Pankratz" saŭ „Pangratz"? Nu póte fi decât o lectură greşită în loc de Panwatz, adecă *Banoveţ* rostit nemţesce cu schimbarea luĭ *b* în *p*. Editorul n'a sciut să descifreze în manuscript pe *w*, prefăcêndu'l o dată în *kr* şi a doua óră în *gr*. Aşa dară Mircea cel Mare era cunoscut contimpuranilor seĭ şi sub numele de *Banoveţul* cel alb. Epitetul de „alb" se explică pe deplin prin antitesă, de vreme ce Mircea era fiĭul luĭ Radu-Negru, adecă al *Banoveţuluĭ* celuĭ negru. Pasagĭul din Windek încetéză astfel de a maĭ fi o cimilitură.

După forma feminină *Banoviţă* se numesce pînă astăḑĭ un sat în Mehedinţĭ între Cerneţ şi Severin (I. Ionescu, Mehedinţĭ p. 555 sq.).

v. [1]*Ban.—Basarabă.—-eţ.*

Banoviţă.—v. *Banoveţ.*

Banş.—v. [3]*Ban.*

Bàntă s. **béntă** (genitiv *benteĭ*, plur. *bente*; rar: *benţiĭ*, *benţĭ*); s. f.; bande, lien. „*Bantă*, bată, fâşiă, legătură, şină, orĭ-ce lucru care este maĭ mult lung decât lat" (Costinescu). „Bandă, *a)* legătură, bétă, fâşiă; *b)* cerc, cércăn, margine, ce împresóră saŭ mărginesce un ce, maĭ ales o ţesĕtură; în acest înţeles şi sub forma *bantă*

saŭ *béntă*, plur. *bente* saŭ *benţĭ*: *benţile* cămeşeĭ" (Laurian-Maxim). Toţĭ trag acest cuvînt din germanul Band „legătură"; ba Cihac (II, 9) îl identifică încă cu sbanţ „bande de fer", care este la noĭ un termen cu totul modern de ferăriă, schimonosit din germanul „Eisenband" contras în sband, pe când *bantă* saŭ *béntă* e o vorbă poporană fórte respândită în întréga Daciă Traiană, întrebuinţată maĭ adesea la plural *bente*: *bente* la uşĭ, *bente* la lădĭ, *bente* la căruţă, *bente* la mânecĭ, *bente* în sens de obeḑĭ etc.

A. Pann, Moş-Albu II p. 15:

> .... că de ce nu l'a prins viŭ
> Să'l lege, să'l puĭe 'n *bente* şi să'l ducă la zapciŭ?...

Delavrancea, Intre vis p. 25: „Cântăreţul se făcu negru-verde, şi respunse, încheindu-şĭ *banta* dela mâna dréptă..."

Act muntenesc din 1630 (Doc. Rom. I No. 97 în Arch. Stat. din Buc.): „Eu Paraschiva muĭaré lu Ion fečorul Maneĭ *Bentii* deîn Fuléştii...", unde *bantă* forméză o poreclă personală, ca şi 'n numele de familiă boierécsă Bantăş, despre care a se vedé maĭ jos.

Deminutivul din *bantă* este benţiţă.

A. Odobescu, Scrierĭ I, 418: „un fel de semi-cerc de fir susţinut de benţiţe late tot de fir..."

Augmentativul este bântăŭ, ca în numele uneĭ localităţĭ din districtul Dîmboviţa (Frunḑescu).

Forma cu *d*, bandă, la plural bande, nu e de loc poporană, ci numaĭ literară, cel mult orăşenéscă, singură care are a face cu germanul Band, direct saŭ indirect.

v. *Bandă*.

Aşa dară vorba *bantă*, sub forma organică *béntă*, trebuĭ cu desăvîrşire despărţită de bandă pe de o parte, de sbanţ pe de alta, precum şi de maghiarismul din Ardél pantă saŭ péntă. Pentru a-ĭ descoperi maĭ lesne originea, noĭ cată s'o studiâm în paralelism cu sinonimul bétă, moldovenesce bată, la plural bete, cu care o şi confundă une-orĭ lexicografiĭ, ba şi graĭul poporan.

Cuvîntul bétă se aplică numaĭ la îmbrăcămintea ţĕrănéscă, fie la femeĭ, fie la bărbaţĭ. El însemnéză: „ceinture, lisière, bande, rabat, poignet, épaulette" (Cihac).

A. Pann, (III, 24), la locuţiunea proverbială:

> Îl luâ pe loc de bete
> Ş'afară pe uşă'l dete,

explică în parentesĭ bete prin brâŭ.

O altă locuţiune proverbială caracteristică cu bete este la Jipescu, Opincaru p. 129: „în loc dĕ boĭerule or cucóne, cum ĭ-ar hi'n plac, or pórtă condeĭu la urechĭe ca să'ţĭ ḑicem logofete, or logofete brânḑă 'n bete, caşcaval în buzunar, lapte acru 'n călimărĭ..."

Tot acolo p. 142: „dĕ ĭe iérnă, pune paĭe 'n opincĭ, sĕ 'ncinge cu betili piste antiriŭ, şi pînă să sosécă la oraş maĭ abate pĕ la câte o cârcĭumă..."

Ghicitórea despre „Ghem" (Sbĭera, Poveştĭ p. 320):

> Bete peste bete,
> Cincĭ miĭ încheĭete.

Ghicitórea despre „Ploscă":

> Am o fétă încinsă cu bete,
> Ş'o strigă din cetate
> Şépte leĭ şi jumătate.
> (G. D. T., Poes. pop. 240).

Balada oltenéscă „Mocanca și Vrâncénca“:

Băete, băete,
Cu ciucurĭ la b e t e ! . . .

(Col. l. Tr. 1883 p. 240).

Hora „Barbul“:

Foicică ș'un burete,
Vine Barbul dela fete
Cu mijlocul plin de b e t e ,
Cu căméșă de bumbac
Cum e Barbuluĭ pe plac...

(G. D. T., Poes. pop. 329).

Doĭna „Murguluĭ“:

Sora mea'ĭ o fétă mare:
Când vine vr'o serbătore
Se spélă, se premenesce,
Iea oglinda, se gătesce,
Se 'ncinge frumos cu b e t e
Și se duce 'n sat la fete...

(Ibid. 351).

Cântec moldovenesc:

De-aĭ fi om, mi te-aĭ pricepe:
Dragostea din ce se 'ncepe?
Din inele și din *bete*,
Véra din busuĭoc verde!

(Ședĕtórea 1892 p. 112).

Cihac (I, 24) a constatat fórte bine originea românuluĭ b é t ă din latinul v i t t a „legătură“, de unde italianul v e t t a, provențalul v e t a, spaniolul și portugesul b e t a (cfr. Körting, Wtb. No. 8788), cătră carĭ să maĭ adăugâm pe reto-romanul v ĕ t t a (Alton, Ladin. Idiome p. 370). Proveninţa latină a luĭ b é t ă este dară maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă. Intre b é t ă și *béntă* deosebirea logică fiind numaĭ acea de specialisare, aceĭașĭ noțiune fundamentală aplicându-se în b é t ă numaĭ la o stofă pentru haĭne, pe când în *béntă* predomnesce accepţiunea de metal pentru unelte saŭ gospodăriă, prima ipotesă etimologică ar puté să fie că *béntă* nu e decât o nasalisare din b é t ă. Acéstă ipotesă însă cade prin legea fonetică a limbeĭ române că vorbele latine nu se nasaliséză de loc, nicĭ prin proces curat fisiologic, nicĭ pentru diferențiare de funcțiune; din contra, de'naintea luĭ *t* chĭar nasala cea organică tinde a dispare, ca în „cât = quantum“, „cătră = contra“ etc. Trebuĭ căutată, prin urmare, o altă cale.

După cum în b é t ă = v i t t a latinul inițial *v* urmat de scurtul *i* tonic a trecut la Românĭ în b e a-, prin aceĭașĭ transițiune fonetică *béntă* nu póte fi decât latinul v i n c t a, rustic v i n t a cu obicĭnuita perdere a luĭ *c* între *n* și *t* întocmaĭ ca în „unt = unctum“. Lîngă latinul v i n c t u r a „bandage“, care ne întimpină la Pliniŭ și la Celsiŭ, trebuĭa să fi fost o formă participială aprópe cu acelașĭ sens v i n c t u m, ca „fissum“ lîngă „fissura“, „pistum“ lîngă „pistura“ etc. In adevĕr, substantivul masculin v i n c t u s se află la Varrone: „aut funiculo, aut v i n c t u“ (De r. rust. I, 8,6). Cu atât maĭ normal era neutrul v i n c t u m. Dela pluralul v i n t a = v i n c t a se trage d'adreptul românul b é n t ă, precum din pluralul neutral „folia“ s'a tras „fóiă“. Să se observe că verbul v i n c i r e se întrebuință chĭar în latina clasică tocmaĭ în casurile în carĭ Românul aplică *béntă*, de ex. „lacertos auro v i n c i a t“ la Tibul, „ferrum quo rotae v i n c i u n t u r“ la Quinctilian etc.: *bente* la rótă, *bente* la mânĭ saŭ la picĭóre, și altele.

Așa dară din latinul rustic v i n t a „legăturĭ“ Românul a format *béntă*, în care *é* după consóna labială trece la nominativ singular în *a*: *bantă*, după aceĭașĭ normă ca în: „masă = mésă“, „vargă = véргă“, „fată = fétă“, ba și b a t ă din b é t ă. Străvechĭul

bantă, moştenit din Roma, s'a întâlnit apoĭ la noĭ mult maĭ târḑiŭ cu neologismul germanic b a n d ă şi cu variantul maghiar al acestuĭa p a n t ă. Asemĕnarea fonetică şi logică lesne a făcut ca toţĭ aceştĭ termenĭ să încépă a se confunda unul cu altul, confundându-se tot-o-dată întru cât-va şi cu b e t e l e dela haĭne. Metóda sciinţifică e singură în stare a stabili între ele o distincţiune sigură: b a n d ă şi p a n t ă nu sînt nicĭ vechĭ, nicĭ proprie graĭuluĭ ţĕrănesc, căruĭa îĭ aparţin numaĭ b é t ă = lat. v i t t a şi *béntă* = lat. v i n c t a, doĕ vorbe latine separate, deşi născute din aceĭaşĭ radicală (Corssen, Ausspr.²·, I, 540—2).

Din *béntă*, saŭ maĭ bine din pluralul *bete*, s'a născut la noĭ prin privativul *s* = *ex* verbul denominativ s b ă n ţ u i r e, apoĭ s b ă n ţ u i t u r ă, cu sensul de „a se destrăbăla“ = „a eşi din *bente*“, după cum este în cele douĕ pasage din Alexandri, pe carĭ nu le-a înţeles Cihac: 1⁰ „Mĕ mir cum nu s'o săturat de s b ă n ţ u i t? Erĭ a fost la fteatru, şi 'n astă séră merg la bal...“ (Chiriţa în Iaşĭ); 2⁰. „Bată-te-ar gardu, coţofană! Numaĭ la s b ă n ţ u i t u r ĭ ţi-ĭ gându, ghidi, ghidi pupăză bălţată!...“ (Drumul de fer). In aceste doĕ pasage Cihac găsesce sensul de: „garnir de bandes de fer, garnir, ajuster en général“!

In vécul de mijloc, când se formase naţionalitatea serbă peste substratul românesc trans-danubian, românul *bantă* a trecut la Serbĭ cu sensul de „margine“. Schaffarik l'a aflat în vechea serbéscă transcris grecesce: *β ά ν τ α* „terminus“ (Das serbische Schriftthum, I, 156), fără ca să fie cu putinţă vr'o etimologiă slavică a acestuĭ cuvînt. La Serbiĭ moderni acel *βάντα* a perdut pe iniţialul *b*, devenind a n t a, şi se maĭ aude numaĭ în Sirmia: „a n t a, u Srijemu, der Markhaufen, cumulus terrae t e r m i n a l i s“ (Karadžić, Lex. ad. voc.).

Intr'un timp maĭ încóce, aŭ împrumutat dela Românĭ pe *bantă* veciniĭ Rutenĭ, la carĭ, sub formele b a n t a şi b a n t i n a, el se întrebuinţéză cu doĕ înţelesurĭ: *bentele* de lemn ce unesc căpriorií acoperişuluĭ caseĭ, şi — prin analogiă — *bentele* coteţuluĭ pentru găine, „Hühnersteige“ (Želechowski, I, 12).

v. *Bantăş.—Bétă.—Bértă.—Beteliă...*

Bàntăş (plur. *Bantăşescĭ*), n. pr. m. pers.; une ancienne famille noble moldave. *Bantăş* n'are a face cu maghĭarul b á n t a n i = b ă n t u e s c, ci este o formaţiune onomastică românéscă din substantivul b a n t ă, forma organică b é n t ă, prin acelaşĭ sufix -ă ş ca în numele de familiă B r a h ă ş dela „brahă = bragă“. (Cuv. d. bătr. I, 26); tot aşa o familiă boieréscă din timpul luĭ Stefan cel Mare se ḑicea S a c ă ş, o altă din epoca Movilescilor O r ă ş, apoĭ M a t c ă ş, B ó n c ă ş, B a r d ă ş, într'un crisov muntenesc din 1568: B r ă n z e ş (Cuv. d. bătr. I, 250), etc.

v. *Bantă.*—²·*-eş.*

Bantăşesciĭ se încuscriră în secolul XVII cu treĭ familie boierescĭ ajunse la Domniă: Dabija, Duca şi Cantemir. Muma nemuritoruluĭ Dimitrie Cantemir era fiĭca luĭ Tóder *Bantăş*, adecă o B a n t ă ş ó e. Tot atuncĭ trăia Artemie *Bantăş* şi Constantin *Bantăş*, toţĭ rude depărtate între dînşiĭ, dar pogorîtorĭ din acelaşĭ ném (Vita Constantini Cantemiri, Moskva 1783, p. 378—82).

In crisovul dela Miron-vodă Barnovski din 1628 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Bărnova, f. 29 b, în Arch. Stat. din Buc.) se menţionéză „Dumitru *Bantăş*

fečorul Sofronii nepot Grécăi strănepot luĭ Càpotă, din uricu de întăritură dela Bogdan voevod..."

In actul de împărţélă din 1689 (Cond. MSS. Asachi, t. 1 f. 319 în Arch. Stat. din Buc.), fraţiĭ „Andreĭu *Bantăş* clucerul", „Mihalachi *Bantăş*" şi sora lor „Aniţa soţul luĭ Constantin vodă" Cantèmir, vorbesc fórte lămurit despre „strămoşul lor Vicol neguţitoriul de Lăpuşna", care stăpânise în acele părţĭ satul Pojoreniĭ.

Prin urmare, boĭeria *Bantăşescilor* nu se urcă maĭ sus de jumătatea a doua a secoluluĭ XVI, trăgêndu-se dintr'un ném neguţitoresc din Basarabia.

La 1711, Dimitrie Cantemir pribegind în Rusia, ceĭ maĭ mulţĭ *Bantăşescĭ* din cele treĭ ramure s'aŭ retras şi eĭ acolo după dînsul, întrând în nobilimea ruséscă. Din ramura luĭ Constantin *Bantăş*, carea prin alianţă îşĭ adaose porecla Kamenski, s'a născut la 1738 Nicolae *Bantăş*-Kamenski, unul din ceĭ maĭ laborioşĭ scriitorĭ ruşĭ aĭ timpuluĭ seŭ (митрополитъ Евгеній, Словарь писателей, t. I p. 16—19). Fiĭul acestuĭa, Dimitrie *Bantăş*-Kamenski, s'a distins prin lucrărĭ istorice, dintre carĭ cea maĭ remarcabilă este o istoriă a Ucraineĭ în treĭ tomurĭ: Исторія Малой Россіи (Moscva, 1830).

Se pare că astăḑĭ *Bantàşescĭĭ* s'aŭ stins în Rusia, după cum s'aŭ stins nu de de-mult şi 'n Moldova.

v. *Abaza.* — *Cantemir.* — *Herescu.* — *Milescu...*

Bantăşóe. — v. *Bantăş*.

Bàpcă. — v. *Batcă*.

Barabàn | **Barabànă** — v. *Rus.* — *Tobă*.

1·Baraboìu s. **Barlaboìu**, s. m.; 1°. t. de Botan.: Chaerophylum bulbosum, cerfeuil bulbeux (Dr. Brândză); 2°. espèce de danse rustique. Se maĭ ḑice *barlaboĭu*, ĭar după Cihac şi *barboĭu*. Plantă leguminósă.

„Când *baraboĭul* e tînĕr, rădĕcina luĭ e dulce; cotorul şi frunḑele sémĕnă cu ale tinereĭ cucute. Copiiĭ se duc primă-véra la *baraboĭu*. *Baraboĭul* şi brânduşele plac mult copiilor" (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Óncea; D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Baraboĭu figuréză adesea în capul cântecelor poporane, maĭ tot-d'a-una a celor satirice saŭ de joc.

Cântec din Bucovina:

Frunḑă verde *baraboĭu*!
Lelea cea cu cămeşoĭu
Şi cu coḑile 'napoĭ,
Par' că'ĭ fétă de strigoĭu...

(Col. l. Tr. 1883 p. 140).

Altul tot de acolo:

Frunḑă verde *baraboĭu*!
La mórà la Dorohoĭu
Merge-un car cu patru boĭ
Incărcat cu păpuşoĭ;
Dinapoĭa caruluĭ
Merge 'n fuga caluluĭ
Cĭocoĭaşul satuluĭ...

(Col. l. Tr. 1882 p. 152).

Doĭna „Cĭocoĭul":

Frunḑă verde *baraboĭu*,
Mĕ 'ntâlniĭ cu un cĭocoĭu.
— Bună cale, măĭ Române!
— Mulţămim, cĭocoĭu de câne!...

(Alex., Poes. pop.[2] 250).

O variantă:

Frunḑă verde *barlaboĭu*,
La mórà la Torontoĭu
Vine-un car cu patru boĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 296).

Alexandri, Florin şi Florica, sc. 3:

Frunḑă verde *baraboïu*,
Am ajuns şi eŭ cïocoïu,
Sus, Florine, sus!...

Cântec poporan din Moldova:

Fóiă verde *baraboïu*,
Este horă 'n sat la noï,
Şi's poftiţï maï mulţï flăcăï...

(Şeḑătórea 1892 p. 75).

Tot de acolo:

Frunḑulénă *baraboïu*,
Ce nu viï, bade, la noï?...

(Sevastos, Cânt. Mold. 139).

Altul:

Frunḑuliţă *baraboïu*,
Ne-aŭ făcut maïca pe doï,
Unul Miercurï, altul Joï,
N'aŭ avut parte de noï...

(Ibid. 109).

Hora „Barbul":

Fóiă verde *barlaboïu*,
Ce caţï, Barbule, la noï?
Aŭ nu sînt fete la voï?...

(G. D. T., Poes. pop. 329).

„Intre jocurile ţĕrănescï de aice unul pórtă numele de *Baraboïu*" (P. Sălăgénu, Némţ, c. Hangu).

Jipescu, Opincaru p. 52, între jocurï ţĕrănescï pune şi: „nunésca, or frunḑuliţă *bârlaboï* şi la drépta câte doï".

v. *Barabulă*.

[2]**Baraboïu.** — v. *Barabulă*.

Barabulă (plur. *barabule*), s. f.; 1°, t. de Botan.: Solanum tuberosum, pomme de terre; 2°. bagatelle, pas grand' chose. Unul din mulţimea de numï poporane ale cartofuluï. Se aude şi deminutivul b a r a b u ş c ă. Se ḑice de asemenea b a r a b o ï u, ca şi la planta „cerfeuil bulbeux". Este o formă reduplicativă din latinul b u l b u s (= gr. *βολβός*), vechïu termen botanic întrebuinţat în genere despre rădĕcine bulbóse, „racines bulbeuses". De aci la Ungurï b a r a b o l y a „cerfeuil", la Rutenï бульба, бараболя, барабін, барабоня despre „pomme de terre" (Želechowski), la Românï *barabulă* şi b a r a b o ï u despre ambele de o potrivă, precum şi b u l u g h é n ă tot de acolo.

„Pe la noï la cartofï se ḑice *barabule*, b u l u g h e n e şi p i c e u c e" (Sucéva; c. Broştenï; C. Alessandrescu, Némţ, c. Bistricïóra).

Simu a luï Ión, Tribuna din Sibiïu 1885 p. 914: „Cartofiï se maï numesc: mere, pere, alune de pămînt, bóbe, b a r a b o ï, b a r a b u ş t e, picïocï, peruşte, crumpene, grumbe, ghiştine, hiribe..."

Ghicitorï despre *Barabulă*:

1°. Ce puï una, găsescï doĕ;
Ce puï doĕ, găsesc nouĕ.

2°. Mĕ duseï în pădure,
Săpaï ouĕ de bobice,
Săpaï noĕ,
Lăsaï doĕ,
Că bobiciï ïar se ouă.

3°. De desupt prescure,
De-asupra pădure.

(Şeḑătórea 1892 p. 28).

Forma b a r a b o ï u, luată aci maï potrivit despre „pomme de terre" decât despre „cerfeuil", se întrebuinţéză şi cu sensul de „un ce de puţină importanţă, un nemic, o secătură" (L. M.).

Doïnă din Ardél despre „popa Ionică":

Pentr'un blid de *baraboï*
Ne-a cununa şi pe noï...

(Familia 1885 p. 428).

Strigătură din Moldova:

Frunḑă verde *baraboĭu*,
Câte fete 'n sat la noĭ
Nu plătesc un *baraboĭu*:
Baraboĭu 'ĭ de mâncat,
Fetele 's de lepĕdat!

(Șeḑĕtórea 1892 p. 105).

De și *barabula* este nouă în Europa, fiind întrodusă abia după descoperirea Americeĭ, totușĭ în literatura poporană română ea a ajuns deja a deveni o ființă mitologică, a căriĭa legendă a povestit'o în următorul mod d. S. F. Marian (Albina Carpaților 1879 p. 327):

„A fost când a fost o fată, care nicĭ odată nu vrea să asculte de maica sa. Acésta a blăstĕmat-o ḑicĕnd:

„Fire-aĭ a draculuĭ să fiĭ! — Și totdéuna, când n'o asculta, îĭ spunea cuvintele acestea.

„Dar' écă într'o ḑi vine dracul și, luând fata, o duse acolo unde locuĭa el, și a luat-o de muĭere.

„După nóuĕ lunĭ născu nevasta o copilă.

„Dracul, cum e rîndul dracilor, se tot ducea de-acasă, și pe cine-l întâlnĭa și putea, îl îndemna spre fapte rele.

„Nevasta luĭ însĕ rĕmânea singură a-casă, și cât e ḑiulica de mare plângea legănând copila.

„Intr'o ḑi, nimerind din întâmplare un vînător pe-acolo și vĕḑênd'o că plânge, o întrebâ:

„— Ce-țĭ este ție, nevastă, că plângĭ așa de tare? și cum de te aflĭ tu pe-aicea?

„Nevasta a început a plânge și maĭ tare, pentru că de când o luase dracul dela părințiĭ eĭ și o dusese la dînsul a-casă, nu maĭ vĕḑuse ființă de om. Apoĭ îĭ istorisi din fir în pĕr tótă viéța sa. În urmă îĭ ḑise:

„— Voinice! du-te de grabă de-aicĭ, depărtéză-te de pe-acest loc necurat, căcĭ simt că-mĭ va veni îndată bărbatul și, de te-a afla aicĭ, are să ne omóre pe amîndoĭ!

„Dar încă nu sfîrșise bine cuvintele acestea, când și sosi dracul și ḑise plin de mânie:

„— Acum te-am prins, netrebnico, cu acest om nelegiuit!...

„Dar vînătorul nu-l lăsâ să vorbéscă multe, ci scoțênd de grabă o sfóră, prinse pe dracul cu ea de grumaz, și'ĭ ḑise:

„— Maĭ de grabă te-oiŭ omorî eŭ pe tine, împelițatule!... Cum aĭ cutezat tu a lua acéstă fată cu trup cu tot dela părințiĭ seĭ ș'a țĭ-o ține de muĭere?...

„Éră dracul spăimîntat strigâ:

„— Stăĭ, omule! nu mĕ omorî, că-țĭ daŭ ție muĭerea acésta dimpreună cu fiĭca sa!

„Atuncĭ vînătorul l'a lăsat de grumaz și voi să se depărteze de-acolo împreună cu muĭerea și cu fiĭca acesteĭa.

„Însĕ dracul îĭ opri ḑicêndu-le:

„— Stațĭ!... nu vĕ depărtațĭ așa de grabă, că după drept numaĭ jumătate de copilă e a muĭeriĭ mele, ér ceĭalaltă jumătate e a mea!

„Și rostind cuvintele acestea, scóse de grabă un paloș și cât aĭ clipi din ochĭ tăiâ copila drept în dóĕ din vîrful capuluĭ în jos. Jumătate din copilă șĭ-o luâ șie-șĭ, ér cealaltă jumătate o dete vînătoruluĭ ca să se ducă cu dînsa și cu maica sa unde vor voi.

„Nevasta se topĭa de plâns, că dracul ĭ-a omorît copila și șĭ-a oprit jumătate dintr'însa. Nicĭ n'avea ce face, căcĭ ce s'a 'ntâmplat odată nu putea să se maĭ îndrepte.

„După ce sosi nevasta a-casă la părințiĭ seĭ, a îngropat jumătatea de copilă sub talpa ținterimuluĭ și locul unde a îngropat-o l'a numit mormîntul

moróiceĭ, pentru-că a fost de simbră cu mamonul.

„La câtă-va vreme s'a vĕḑut apoĭ pe mormîntul acesta resărind și crescênd o buruénă cu maĭ multe odrasle, pe care eraŭ florĭ albe, vinete și roșiĭ. Și săpând buruéna acésta, află că din inima, plămânele și maiul (ficatul) feteĭ s'aŭ făcut o mulţime de *barabule*, unele ca óuĕle de găină, altele maĭ marĭ, și gustându-le să véḑă cum sînt, află că-s bune de mâncat. Deci luându-le le-a numit *barabule*, pentru că din b u c a t ă de copilă aŭ crescut.

„Vĕḑênd dracul, ce lucru se făcu din jumătatea de copilă a nevesteĭ sale, îngropă și el jumătatea luĭ, cugetând că și din aceĭa se va face așa ceva.

„Dar n'a fost după cum a gândit necuratul, căcĭ din jumătatea luĭ a crescut o buruénă mare, cu frunḑe late și cu flóre măruntă, și când a căutat în pămînt să véḑă ce este, n'a aflat nimic.

„Dracul, năcăjit peste mĕsură, nu sciea ce să facă cu frunḑele buruenei crescute. În urmă însĕ le strînse, le puse să se usuce, și apoĭ le dete unuia și altuia învĕţându-ĭ ca să le fumeze. De-atuncĭ apoĭ aŭ prins ceĭ maĭ mulţĭ ómenĭ a fuma frunḑe de-acestea, carĭ s'aŭ numit t u t u n, t i t ĭ u n și t a b a c, pentru că s'aŭ făcut din jumătatea de copilă a t a t ă l u ĭ.

„Ér nevasta n'a maĭ supĕrat de aci înainte pe maĭca sa, ci a învĕţat încă și pe alte fete să asculte de maĭcele lor, să nu păţéscă și ele ca dînsa. Așa a rĕmas apoĭ învĕţătură din ném în ném și frică de diavol pentru fetele neascultătóre de maĭcele lor.

„Fiind-că *barabulele*, după cum arată legenda acésta, se trag din o parte de viţă și sĕmînţă de diavol, Româniĭ din ţinutul Dorneĭ nicĭ când nu le 'ntrebuinţéză ca bucate la ospeţele lor publice, cum sînt bună-óră: cumĕtriile, colăcimile, nunţile, comândările, și nicĭ odată nu le daŭ de sufletul morţilor.

„*Barabulele* se 'ntrebuinţéză de către Românĭ nu numaĭ ca nutremînt pentru sine și pentru vite, ci și ca medicament. Așa, décă cine-va are gâlcĭ, frige o *barabulă*, apoĭ o turtesce șĭ-o pune la gâlcĭ și așa se vindecă. Décă cine-va se arde, se frige, saŭ se opăresce, rade una saŭ maĭ multe *barabule* pe-o răḑĕtóre; acéstă răsură, punêndu-se pe partea arsă, friptă saŭ opărită, îndată trage focul afară. Când îl dóre pe cine-va capul, se légă cu feliĭ de *barabulă*. Când are cine-va vre-o bubă rĕutăcióśă pe trup, încă se légă cu *barabule* rase, cu carĭ apoĭ se vindecă.

„V i ţ e l e de *barabulă* se maĭ numesc în limba poporuluĭ și b â l e (sing. b â l ă) și b e l d i ĭ (sing. b e l d i e). Éră ogorul, pe care sînt semĕnate *barabulele*, se numesce b a r a b u l i s c e.

v. ¹·*Baraboĭu.* — *Bulughénă.* — *Piceucă.*

Barabùlisce, **Barabùșcă**. — v. *Barabulă.*

¹·**Baràc.** — v. *Baragan.* — *Barà.*

²·**Baràc, -ă,** adj. et subst.; t. de chasse: nom de certains chiens. Acest termen vînătoresc pare a fi destul de respândit în România.

„Câniĭ de vînat se numesc: *Barac*, Gélap, Némţu..." (C. Nicolescu, Muscel, c. Vălenĭ).

„*Barac, Baracă*, figuréză aci pintre numile cânilor de vînat" (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Socaricĭu).

„In Dobrogea *barac* se ḑice la un

câne flocos la pĕr şi cu musteţĭ marĭ la bot“ (I. Negrescu, Constanţa, c. Paraschioĭ).

Este turcul baraq „poilu, vêlu, chien de chasse, grand épagneul originaire de Tartarie et de Sibérie“ (Barbier de Meynard, Dict. turc, I, 256).

v. *Câne.*

Baragàn, 1°. t. de Géogr.: „plaine très étendue et inculte dans le district de Ialomitza, entre le fleuve Ialomitza et le Danube“; 2°. „lieu inculte, désert en général“ (Cihac). Se ḑice şi: „câmpul *Baraganuluĭ*“. Se rostesce *Baragan* şi *Bărăgan.* O admirabilă descriere a *Baraganuluĭ* la Alexandri:

Pe cea câmpiă lungă, a căriĭ tristă zare
Sub cer, în fund, departe misterios dispare,
Niciĭ casă, nicĭ pădure, nicĭ rîŭ recoritor,
Nimic nu 'nveselesce pe bietul călĕtor.
Pustietatea gólă sub arşiţa de sóre
In patru părţĭ a lumiĭ se 'ntinde 'ngrozitóre,
Cu érba'ĭ mohorîtă, cu negrul eĭ pămînt,
Cu-a sale marĭ vîrtejurĭ de colb ce sbóră 'n vînt...

A. Pann, II p. 44:

La cercetare respunse
Că nicĭ o óiă nu tunse,
Ci'n *Bărăgan* pe câmpie —
Nu ar maĭ fi fost să fie! —
Păscând le-a zmuls'o cĭuliniĭ,
Maĭ cu samă mărăciniĭ...

Balada „Moş Stan din *Bărăgan*“:

La puţul luĭ Cĭoropină,
La Silistra a bătrână
Pascu-mi-se
Adapă-mi-se
Treĭ cărlaĭorĭ
Gĭugăĭorĭ,
Pintenogĭ de treĭ picĭóre,
Cu steluţĭ de câte-o nare,
Unde-ĭ vede — moş Stan móre!
Moş Stan
Din *Bărăgan*
Împletĭa la un arcan...
(Vulpian, Texturĭ p. 73).

Variantă:

Ĭa nea Stan din Piersica,
Care'ĭ om de nimica,
Nepotul luĭ moş Drăgan,
Moş Drăgan din *Bărăgan*...
(G. D. T., Poes. pop. 688).

In crisovul luĭ Mihnea-vodă din 1579 (Cuv. d. bătr. I, 254) se vorbesce despre „drumul *Baraganuluĭ* (прѣз пѫт Бъраганов)“.

Cihac (II, 6) trage pe *Baragan* din cuvîntul rusesc „balaganŭ, baraque d'été des Kamtchadales, échoppe de saltimbanque dans les foires“; apoĭ renunţă el însuşĭ la acéstă posnaşă etimologiă slavică, şi propune (II, 546) una turcéscă: „bî-âbân, vulg. bejâbân plaine inculte, désert“. D. Şăĭnénu (Elem. turc. p. 116) dă o altă derivaţiune, de asemenea turcéscă, saŭ maĭ bine arabo-persiană: „berr-i jaban, cuvînt ibrid compus din arabul berr (champ) şi din persianul jabân (désert)“, de unde—ḑice d. Şăĭnénu—de'ntâĭu baraban şi apoĭ *Baragan.* Câte-trele etimologiile sînt de o potrivă peste putinţă.

Regiunea întrégă învecinată cu Dunărea a fost tot-d'a-una privită la noĭ de popor ca baltă, şi tocmaĭ de aceea vîntul sudic se chiamă Băltăreţ. Acea baltă, negreşit, nu era Dunărea, ci numaĭ zona mareluĭ fluviŭ. Acésta e maĭ cu samă potrivit în privinţa judeţuluĭ Ialomiţa, unde Dunărea se bifurcă prin aşa numita „Borce“, ast-fel că într'o epocă óre-care o vastă întindere de pămînt de acolo trebuĭa să fi fost pururea acoperit de ape stătătóre saŭ mocirle, adecă de ceea ce se chiamă românesce bară. *Baraganul* nu este alt ce-va decât o immensă mlaştină secată, care a rĕmas nesănătósă şi neroditóre.

v. *Baltă.—Barà.—Băltăreţ.*

Precum din „baltă“ se formézǎ „băltâŭ“ și „băltac“ (Cihac), tot așa o formațiune poporană din b a r ă este b a r a c, de unde, ca desfășurare ulteriórǎ: b ă r ă c ĭ u n e. „B ă r ă c ĭ u n e se dice la o apă stătută, împuțită, d. ex.: nu lăsa să beĭe jitele din b ă r ă c ĭ u n e; saŭ: tătă diua am bĕut și io b ă r ă c ĭ u n e d'aceĭa, că nu'ĭ p'acolo nicĭ fântână, nicĭ isvor, numaĭ apă acea cu b ă r ă c ĭ u n e“ (I. Reteganu). Sufixul românesc -a c trecênd în -a g pentru a căpĕta o nuanță pejorativă (v. *-ag*), din b a r a c se face b a r a g; și 'n sfîrșit, prin sufixul intensiv -a n (v. ³.*-an*): *Baragan* „grand marais, grand étang, grande étendue d'eau stagnante“.

Să se observe că, pe aceĭașĭ cale fonetică și morfologică, din numele personal B â r ă amplificat în B ă r a c, păstrat în numele local „Bărăcescĭ“ (Frundescu), s'a format intensivul B ă r ă g a n, bună-óră în crisovul luĭ Radu-vodă Mihnea din 1615, relativ la nesce moșiĭ din Oltenia (Cond. MSS. a monastiriĭ Hurezu f. 410 a, în Arch. Stat. din Buc.): „de-aciĭa în lacurile albe de-aciĭa în lacul cu crucé, la puțul luĭ B ă r ă g a n, în lacul care să chiĭamă al satuluĭ...“

v. *Bâră.*

Este interesant, în fine, că în ghicitórea poporană despre „buric“, o variantă ne spune:

Cuĭbul berdeĭ
In mijlocul b ă l ț i ĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 218).

ĭar o altă variantă:

Cuĭbul cĭocărlanuluĭ
In mijlocul *Bărăganuluĭ...*
(Ședĕtórea 1892 p. 62).

v. *Bârc.—Bórce.*

Baràgă.—v. *Barangă.*

Baraglàdin.—v. *Bèrlad.*

Baraimlâc (pl. *baraimlâcurĭ*), s. n.; présent offert à la Porte-Ottomane à l'occasion de la fête du Baïram. Despre originea acestuĭ p o c l o n la Românĭ, vorbesce Ion Neculce, Letop. II p. 204: „[Vasile-vodă] atunce aŭ trimis la Poartă poclon de aŭ mulțămit Impăratuluĭ și Viziruluĭ și altor Turcĭ marĭ, blane de spinărĭ de sobolĭ, pentru binele ce aŭ făcut de aŭ așteptat țara, care acest d a r n'aŭ fost nicĭ de un folos țăriĭ, că aŭ rămas obiceĭu de dă țara *baraimlâc* de atunce încoace în toțĭ aniĭ...“

Ibid. p. 312, 315: „aŭ pârit pre Mihaĭ Vodă pentru două birurĭ și pentru două *baraimlâcurĭ*, că le-aŭ luat din țară când aŭ fost Domn, și la visteriea Impărătéscă nu le-aŭ dat...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 52: „despre Turcĭ era mare asuprélă, că aŭ început a cere toate obiceĭurile de plin, cumu'ĭ *Bariémlâcul*, Mucaréme...“

v. *Baïram.*

Baràngă, s. f.; 1⁰. épithète populaire du loup; 2⁰. fig. criard, braillard; 3⁰. nom propre personnel. Termen cunoscut de o potrivă în Moldova și 'n Țéra-Românéscă.

„Intre ocărĭ se aude la noĭ: *Baranga* l u p u l să te ĭea, dragul mameĭ!“ (I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

Intr'un act muntenesc din 1679: „Vasile nepotul *Bărangh*i...“; în altul din 1681: „Stancul fecorul *Bărangăi*“ (Doc. Rom. I No. 73 și 74, în Arch. Stat. din Buc.).

In districtul Argeș există pînă astădĭ un sat numit B ă r ă n g e s c ĭ și altul B ă r a n g ĭ (Frundescu).

„*Barangă* este lupul bătrân, care urlă întâĭu, când lupiĭ încep a urla. Tot *barangă* se maĭ numesce și taurul cel maĭ puternic și maĭ voĭnic,

care conduce ciréda și căruĭa i se atîrnă clopotul; de asemenea se ḑice vaceĭ care merge în capul turmeĭ și este de ordinar stérpă. *Barangă* ḑice ţeranca copiluluĭ care ţipă tare: ho, *barangă*, ce sberĭ așa? Când ţeranul sudue pe nevésta sa, strigând la dînsa, ţeranca îĭ ḑice: ce sberĭ ca o *barangă*? Aceste expresiunĭ se aud în Argeș, în Muscel și în Vâlcea“ (C. Dobrescu-Argeș).

Fără nasală, la A. Deparaţianu, Dorurĭ și amorurĭ p. 43:

La lumina steleĭ, steleĭ cobĭtóre,
Când s'ardică ursul în doĕ picĭóre,
Geme și copacĭul scóte din pămînt;
Și lupul cu capul înălţat în vînt
Urlă, când *baraga* întâĭu a urlat...

și 'n notă la *baraga*: „astfel numesc ţeraniĭ c ă p e t e n i a l u p i l o r“. Deparaţianu era din Teleorman.

Un cuvînt fórte interesant, numaĭ ţerănesc, care ne-a remas d'a-dreptul dela Comanĭ. In graĭul acestora b o r u însemna „lup“, ĭar a g a „bătrân“ (Kuun, Cod. Cuman. 248, 302), de unde b o r'a g a „lup bătrân“, tocmaĭ sensul luĭ *baragă*.

Aci este locul de a observa că la Comanĭ lupul se bucura de o véḑă cu totul excepţională, și anume lupul *baraga*, acela care

....întâĭu a urlat...

Cronicarul rus Nestor ne spune că urletul lupuluĭ era la dînșiĭ un augur de victoriă. Astfel, în ajunul lupteĭ cu Rușiĭ, hanul comanic Bonĭac, „când era mĭéḑi-nópte, s'a sculat, s'a depărtat de óste și se puse a urla lupesce, și atuncĭ lupul ĭ-a respuns, ĭar în urmă aŭ început a urla mulţĭ lupĭ“ (Chron. Nestoris ed. Miklosich p. 172).

v. 1·*Coman.* — 1·*Lup.*

Barànţă. — v. *Boranţă.*

Baraòn (pl. *Baraonĭ*), s. m.; sobriquet donné aux Bohémiens. Una din poreclele poporane de despreţ ce se daŭ Ţiganilor, modificată din F a r a o n.

P. Ispirescu, Snóve p. 116, despre „Ţiganul lăcătuș“: „Mergênd el, ce'ĭ plesni *baraonuluĭ* prin cap, că începu să vorbéscă cu uneltele luĭ, că de s'ar întâmpla să se întâlnéscă cu cine-va, să créḑă că sînt maĭ mulţĭ inșĭ...“

v. *Faraon.*

Baràt. — v. *Bărăţiă.*

Bàră, s. f.; terrain marécageux, bourbeux. O întindere de pămînt mocirlos.

„*Bară* se ḑice la un loc băltos cu imală ce se află în drum; de ex.: să nu bagĭ carul în *bară*, că nu'l scoţĭ nicĭ cu patru boĭ“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Din *bară* se formézâ deminutivul b a r a c saŭ b ă r a c, care pe de o parte trece în pejorativul b a r a g saŭ b ă r a g, de unde intensivul B a r a g a n saŭ B ă r ă g a n; ĭar pe de alta, se amplifică în b ă r ă c ĭ u n e. Tot din b a r a c saŭ b ă r a c, prin contracţiune ca în „usc“ din „usuc“ saŭ în „farm“ din „fărâm“, se nasce b a r c saŭ b ă r c „étang“, pe care Cihac (II, 546), necunoscênd existinţa vorbeĭ *bară* la Românĭ, îl trage din turcul b i r k è „piscine“.

v. *Baragan.*

Numaĭ în limba română *bară* se vede încungĭurat de o familiă lexică destul de numĕrósă. Pe aĭurĭa el este pretutindenĭ aprópe singuratec: serbesce b a r a, bulgăresce b a r ă, la Neo grecĭ *μπάρα*, cu acelașĭ înţeles ca și la noĭ. La Slaviĭ nordicĭ acéstă vorbă nu se găsesce, așa că Miklosich

crede că Bulgariĭ și Serbiĭ o aŭ numaĭ prin împrumut (Die slav. Elem. im Neugriech. p. 22). Fiind propriă Peninsuleĭ Balcanice, Schaffarik (Slowanské starožitnosti p. 380) privĭa *bară* ca o remășiță a limbeĭ dacice: „nepochybně ze starogetického gazyka". Matzenauer (Cizé slova p. 18) constată variantul sloven b a r a, une-orĭ b a r i n a, care pare a fi căpĕtat dela Serbĭ, și pe bohemul b a r ž i n a, care nu este decât forma slovenă cea amplificată, astfel că termenul tot încă nu încetéză de a fi exclusiv balcanic. *Bară* fiind tot-d'a-una cu *b*, nicĭ odată cu *p*, n'are a face cu finalul - p a r a în numile orașelor tracice, dar ar puté să fie alăturat într'un mod ipotetic cu finalul curat dacic - b a r a în „Zurobara" la Ptolemeŭ.

Dela Românĭ, *bară* a trecut prin Moldova la Rutenĭ cu același sens de „pămînt mocirlos", anume între două coline: „b a r, feuchter Ort zwischen zwei Hügeln" (Želechowski).

v. *Bârc.*

Bàrba-boièruluĭ, t. de Botan.: Nigella Damascena, nigelle de Damas. Frumósă plantă, cultivată în grădinĭ. Se maĭ ḑice și C h i c a v o ĭ n i c u l u ĭ (Dr. Brândză, Prodrom p. 5). Termenul *barba-boieruluĭ* se potrivesce cu numile poporane francese b a r b i c h o n și b a r b e d e c a p u c i n, datorindu-se aceleĭași asociațiunĭ de ideĭ, produsă prin aspectul planteĭ.

v. *Barbă.*

Bàrba-càpreĭ, t. de Botan.: 1°. tragopogon pratense, salsifis sauvage ou barbe de bouc; 2°. Spiraea Aruncus, barbe de chèvre. Ambele plante pórtă numĭ analóge aprópe în tóte limbile, și chĭar in terminologia botanică latină ele se numĭaŭ: b a r b u c a h i r c i și b a r b a c a p r a e (Nemnich). In sensul al doilea, Dr. Brândză (Prodrom p. 538) indică următoriĭ sinonimĭ poporanĭ: b a r b a - p o p e ĭ, b a r b a - ț a p u l u ĭ, f l ó r e a - s m e u l u ĭ, c o r n u l - d r a c u l u ĭ, c ó d a - p r i c o l i c i l o r, g o l i c ĭ u n e a - f e t e ĭ - p ă d u r i ĭ și m u m a - p ă d u r i ĭ.

v. *Barbă.—Pricolicĭu.—Smeŭ.*

Barba-cot (Statu-Palmă-), s. m.; t. de Myth.; personnage légendaire: vieux nain barbu d'une force épouvantable, habitant le centre de la terre et voyageant monté sur la moitié d'un lièvre boiteux. Piticiĭ, ca și uriașiĭ, sînt unul din elementele cele maĭ obicĭnuite ale basmelor la tóte popórele; dar, începênd dela grecul Pigmeŭ, *Πυγμαῖος*, adecă omul cât pumnul, *πυγμή*, și pînă la germanul „Däumling", francesul „Petit Poucet" și rusul „мальчикъ съ пальчикъ", adecă ómenĭ cât degetul, al nostru S t a t u - p a l m ă - *Barba-cot* îșĭ are o individualitate a sa fórte caracteristică între toțĭ piticiĭ ceĭ legendarĭ. El se luptă tot-d'a-una singur, fără ajutorul altor piticĭ, avênd tovarăș nedespărțit, în loc de cal, numaĭ pe „jumătatea de ĭepure schĭop"; și totușĭ biruesce fără nicĭ o greutate pe uriașiĭ ceĭ maĭ înspăĭmîntătorĭ, pe smuncitoriĭ stejarilor și aĭ stâncelor, pînă ce, în sfîrșit, îl dobóră și pe dînsul un Fĕt-frumos, care nu este urias. In Banat poporul îĭ ḑice S t a t i - c o t saŭ S t a ț i - c o t (Schott, Walach. Mährchen p. 298); în Ardél:

Omul cât șchĭopul
Cu barba cât cotul,
P'un ĭepure șchĭop călare,
Cu căpĕstru 'ntr'o chiotoare,
Răḑemat p'un paĭu de secară...

(Reteganu, Poveștĭ III. 63);

în Bucovina: Ș c h ĭ o p u l c u b a r b a

cât cot (Sbiera, Poveştĭ, 80); în Muntenia Tarta-cot; peste Dunăre Nă-palmă-om-douĕ-palñi-barbă în Macedoina, Palmă-om-şi- *barbă-cot* în Epir (Papa-hagi); numele însă cel maĭ obicĭnuit este: Statu-palmă-*Barba-cot.*

Alexandri, Poes. pop.[2] 132: „In poveştile poporale există o ființă fantastică ce se numesce: Statul-palmă, *Barba-cot*, adecă cu statul înalt de o palmă şi cu barba lungă de un cot. El trăesce sub pămînt şi umblă călare pe un ĭepure şchĭop".

C. Negruzzi, Toderică: „Pe când trăia Statu-palmă-*Barba-cot*, şi în Academia din Podul-Iloéeĭ da lecţiĭ vestiţiĭ dascălĭ Păcală şi Pepele..."

I. Créngă, Poveştĭ I p. 224: „Şi o dată scóte sfînta Duminecă obrăzarĭul şi sabia luĭ Statu-palmă-*Barba-cot* de unde le avea, şi dându-le luĭ Harap-Alb, ĭĭ ḑice: ţine acestea, că aŭ să'ţĭ fie de mare trebuinţă.."

Basmul „Sur-vultur" (D. Stăncescu, Basme p. 31): „În vreme ce plângea el, numaĭ ĭaca se pomenesce alăturĭ cu Tartacot, barbă d'un cot, călare p'o jumătate de ĭepure şchĭop..."

Armatura luĭ *Barba-cot*, după cum se vede de maĭ sus, variază în legendă: după uniĭ, este numaĭ „un paĭu de secară"; după alţiĭ: o sabiă şi un „obrăzar", adecă „casque à visière"; după alţiĭ — precum vom vedé maĭ jos — un colosal „busdugan".

Mersul cel tipic al basmelor cu *Barba-cot* este următorul: Un Fĕt-frumos, numit une-orĭ „Petru Firicel", alte-orĭ „Teĭu-legănat", alte-orĭ „Fiĭuţul oiĭ" etc., îşĭ asociază treptat pe doĭ saŭ treĭ uriaşĭ, a cărora grozavă putere se exprimă prin chĭar numile ce le dă poporul: Sfarmă-pétră, Strâmbă-lemne, Scutură-munţiĭ, uriaşĭ descrişĭ de Alexandri într'o admirabilă legendă:

Urlă 'n vaet urieşiĭ!... Amîndoĭ cuprinşĭ d'o-dată
În vîrtej de nebuniă, se fac Dunăre turbată,
Şi'n vĕzduh încep s'arunce, împroşcând ca doĭ vulcanĭ,
Ceĭ maĭ groşĭ stejarĭ din codri, ceĭ maĭ sdraveni bolovanĭ...

Impreună cu aceştĭ tovarăşĭ, Fĕt-frumos se aşéḑă într'un bunget, de unde în fie-care ḑi unul pe rând rĕmâne a-casă ca să gătéscă bucate, pe când ceĭ-lalţĭ plécă la vînătóre. De'ntâĭu remâne unul din uriaşĭ; dar tocmaĭ când bucatele eraŭ gata, ĭată că se ivesce *Barba-cot*, îl bate, îl dă jos, mănâncă bucatele fierbinţĭ pe pĭeptul învinsuluĭ, şi plécă liniştit călare pe jumătatea cea de ĭepure şchĭop. A doua ḑi, tot aşa o păţesce al doilea uriaş. A treĭa ḑi însă Fĕt-frumos biruesce pe *Barba-cot* şi'l robesce, închiḑêndu-ĭ barba în despicătura unuĭ copacĭu. Piticul totuşĭ scapă de acolo, smulgênd copacĭul din rădĕcină şi ducêndu'l cu sine. Fĕt-frumos cu uriaşiĭ îl urmăresc, pînă ce daŭ de grópa prin care *Barba-cot* întrase sub pămînt, ş'apoĭ urméză diferitele peripeţiĭ petrecute în „lumea-négră" pînă la „buricul pămîntuluĭ".

Reproducem aci întrégă varianta română trans-danubiană, culésă de d. St. Cĭumetti la Călive-Badralexi în Macedonia: „Nişte uriaşĭ răpesc o fétă de împĕrat şi o ascund în nesce pădurĭ înspăĭmîntătóre, unde pasere nu calcă. Palmă-om-şi-*barbă-cot* află acésta dela un ĭepure prieten al seŭ. Iute pune mâna pe busdugan, care cântărĭa o mie de ocale şi maĭ bine, şi ĭepurele mergênd înainte, ĭar el după ĭepure, ajunge la locuinţa uriaşilor. Era acolo numaĭ unul din eĭ, care cum îl vĕḑu, începu să'şĭ bată joc de dînsul.

Amîndoĭ se luptă, şi uriaşul e doborît. Când cade uriaşul, întréga pădure se clatină, încât al doilea uriaş se repede spre palat ca să védă ce este pe acolo; dar P a l m ă - o m - ş i - *barbă-cot* îl omóră şi pe dînsul. Acelaşĭ lucru se întîmplă şi cu al treilea uriaş. Atuncĭ féta de împărat, scăpată din robiă, îl ĭea de bărbat pe pitic, ĭar ĭepurele remâne pe lîngă dînşiĭ ca să servéscă".

Despărţiţĭ de Daco-românĭ în secolul X, Macedo-româniĭ, fugênd din Pannonia de'naintea invasiuniĭ maghiare, aŭ dus cu dînşiĭ peste Dunăre şi pe *Barba-cot* cu ĭ e p u r e l e; dar în cursul timpuluĭ numaĭ atâta le-a remas din ingredientele cele fundamentale ale basmuluĭ daco-român: restul a fost modificat; ba în unele variante, maĭ ales acelea din Epir, pe carĭ le cunóscem dela d. Papa-hagi, a dispărut chĭar ĭepurele, ĭar *Barba-cot* s'a prefăcut într'un pitic bine-făcĕtor, un fel de „spirituş" din legendele nóstre.

Un pitic, câte odată o pitică de felul luĭ *Barba-cot*, ne întimpină nu rareorĭ şi'n basmele occidentale, fie franceze, fie italiene saŭ reto-romane, ba şi în cele germane. Aşa este, bunăóră, basmul flamand despre „Ucenicul ferar", în care eroul Jan se asociază cu un uriaş ţinênd un pod pe spinare, apoĭ cu un altul desrădĕcinând copaciĭ din pămînt, de aci cu alţĭ treĭ, şi se opresc cu toţiĭ într'un castel pustiŭ în adâncul unuĭ codru, gospodărind în fie-care ḑi câte unul, întocmaĭ ca în basmul românesc. Aci se încep păţaniile uriaşilor din partea unuĭ pitic roşu cu o lungă barbă, care însă nu era singur, ci avea în ajutor o mulţime de alţĭ piticĭ, omorîţĭ la urmă de către eroul povestiĭ (Contes flamands, în Revue d. trad. popul. t. 2 p. 559 sq.).

Este învederat că basmul românesc şi cel flamand, ca şi cele-lalte occidentale cu aceĭaşĭ antitesă de un pitic faţă cu maĭ mulţĭ uriaşĭ bătuţĭ de dînsul, aparţin aceluĭaşĭ ciclu legendar, ciclu care n'a fost clasificat de Hahn între cele patru-ḑecĭ de tipurĭ generale de basme (Griechische Märchen, I, 45—61); dar trăsurile cele distinctive ale luĭ *Barba-cot* sînt cu totul altfel, şi ele nu ne întimpină pe deplin în Europa —dacă nu mĕ înşel—decât numaĭ la veciniĭ noştri Serbĭ şi Bulgarĭ. Profesorul Jagić (Archiv. f. slav. Phil. t. 5 p. 27—32) a descris vr'o şése variante serbescĭ, în carĭ maĭ în tóte piticul pórtă întocmaĭ numele S t a t u - p a l - m ă - *Barba-cot*: „der Ellenbart-Spannehoch". Intr'unul din ele tovarăşiĭ luĭ Fĕt-frumos sînt anume uriaşiĭ „Strâmbă-lemne" şi „Sfarmă-pétră". Apoĭ învingerea piticuluĭ, închiderea luĭ într'un copacĭu şi fuga pînă la gaura sub pămînt, se încheiă prin urmărire şi prin trecerea erouluĭ pe „cel-lalt tărîm". Aci nu este numaĭ acelaşĭ ciclu, ci chĭar acelaşĭ basm. La Bulgarĭ, de asemenea, piticul pórtă ca şi la noĭ numele cel compus: „Pedĭa čilĭak—lakătŭ brada", literalmente „om - palmă - barbă - cot" (Sbornik t. 2, Narodni umotvorenia p. 161). La ceĭ-lalţĭ Slavĭ, afară de Serbĭ şi Bulgarĭ, acest basm — nu ḑicem „acest ciclu" — nu s'a constatat pînă acuma; şi nu scim dacă ce-va în felul acesta există la Saşĭ saŭ la Ungurĭ, carĭ ar fi fost în stare de a'l căpĕta dela noĭ.

Este el originar românesc? Dar atuncĭ de unde 'l aŭ Româniĭ, de vreme ce nu se află la ceĭ-lalţĭ Neo-latinĭ?

Este el originar serbo-bulgăresc? Dar atuncĭ de unde 'l aŭ Serbo-bulgariĭ, de vreme ce nu se află la ceĭ-lalţĭ Slavĭ?

Un basm aidoma ca cel românesc, şi anume ca prototipul cel daco-românesc, nu ca sdruncinata copiă macedo-română, se găsesce în Caucas la po-

porul turanic numit Avarĭ, un rest al gróznicilor Avarĭ din vécul de mij-loc şi rude cu Pecenegiĭ, urmaşĭ aĭ acelor Avarĭ în regiunea Carpaţilor. v. *Avan.* — [1]·*Ban.*

In basmul avar eroul, numit „Ureche-de-urs“, se însoţesce cu doĭ uriaşĭ, din carĭ unul smulge palteniĭ din rădĕcină, ĭar cel-lalt învîrtesce o móră pe ge-nuchĭ. De aci să ascultâm basmul în resumatul frances de d. Cosquin (Romania, 1876 p. 89): „Les trois amis „s'établissent dans un endroit qu'ils „trouvent convenable et vivent de „leur chasse. Les deux compagnons „d'Oreille-d'Ours sont successivement, „pendant qu'ils apprêtent le repas, „garrottés par un petit homme à „longue barbe qui arrive chevau-„chant sur un lièvre boiteux „et qui mange toute la viande. Mais „l'Oreille-d'Ours empoigne le petit „homme et lui emprisonne la barbe „dans la fente d'un platane. Le nain „s'étant échappé traînant le platane „après lui, les compagnons suivent „ses traces et parviennent à une ou-„verture, sur le bord de laquelle le „platane à été jeté. Oreille-d'Ours s'y „fait descendre...“

In basmul avar se regăsesce pînă şi „ĭepurele şchĭop“, pe care'l aŭ nu-maĭ Româniĭ, ba încă numaĭ Daco-româniĭ, căcĭ Macedo-româniĭ, deşi aŭ păstrat pe „ĭepurele“, totuşĭ aŭ uĭtat că era „şchĭop“.

Conclusiunea nóstră este că pe *Barba-cot* ni l'a lăsat nouĕ în Dacia luĭ Traĭan nĕvălitoriĭ ceĭ turanicĭ din evul-mediŭ, maĭ probabil Pecenegiĭ; ĭar dela noĭ el a trecut apoĭ românisat la Serbĭ şi la Bulgarĭ. Ḑicem „româ-nisat“, şi sîntem datorĭ a explica acéstă „românisare“.

In basmul turanic nu ne întimpină de loc noţiunea de cot, pe care o aŭ toţĭ Româniĭ, transmiţênd'o şi Sla-vilor de peste Dunăre. La noĭ acéstă noţiune figuréză în tóte numirile cele daco-române şi cele macedo-române ale legendaruluĭ pitic: *Barba-cot*, „Stati-cot“, „Tarta-cot“ etc. In „Tarta-cot“, compus din „Tartar“ şi „cot“, — „Tartar“ = lat. „Tartaros“, adecă in-fern, ca în textul bogomilic circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 465): „în foculŭ ne-stinsu şi în vermii neadurmiţi şi în tartaru...“, — în „Tarta-cot“ noţiunea de cot ca termen de mĕsură n'are nicĭ un înţeles. Lasă că o barbă numaĭ de patru orĭ maĭ lungă decât statul nu este ce-va destul de iper-bolic în sensul iperboleĭ din basme, care ar cere un plus cel puţin de „şépte“ saŭ de „nouĕ“ orĭ. Noĭ bă-nuim dară că acest cot este resul-tatul posterior al uneĭ etimologie po-porane; şi ĭată cum:

La Dacĭ, saŭ maĭ bine la Tracĭ în genere, cuvîntul cot însemna ce-va fórte mic, „un rien, presque rien“. Cu acest sens el s'a conservat la Al-banesĭ în locuţiunea adverbială mbe kot „pour rien, en vain“, care se aude şi la Macedo-românĭ: „încotu = îndeşert, degĭaba.“ Existinţa vorbeĭ cot „très petit“ la Tracĭ nu este o simplă ipotesă, ci se întăresce printr'un vechĭu text decisiv. In glosarĭul cuvintelor tracice s'a scăpat pînă acum din ve-dere un preţios pasagĭu din bătrânul Pliniŭ. Vorbind despre regiunea nu-mită astăḑĭ Dobrogea, el ḑice (Hist. Nat. IV, 18): „In laturea unde fluviul Istru se vérsă în Marea-négră, Tra-cia posedă cele maĭ frumóse oraşe: Istropolea Milesianilor, Tomi, Callatis numit maĭ nainte Acervetis; maĭ era óre-când Heraclea, şi Bizonea cea scu-fundată sub pămînt; maĭ este Dioni-sopolea ḑisă altă dată Crunos, lîngă rîul Ziras; tótă acéstă regiune aŭ ocu-

pat'o Sciţiĭ ceĭ numiţĭ Plugarĭ; oraşele lor sînt: Afrodisias, Libistos, Zigere, Borcobe, Eumenia, Partenopolis, şi Gerania despre care se povestesce că existase acolo gintea Pigmeilor cea gonită de cocorĭ şi pe care barbariĭ o numesc Cattuzi": „Pygmaeorum gens fuisse proditur, Cattuzos Barbari vocant".

Pe piticĭ dară barbariĭ din Tracia în epoca luĭ Pliniŭ Naturalistul îĭ numĭaŭ cattuzi.

In acest cuvînt, finalul *-z* este sufixul deminutival albanes *-z* (de ex.: pak „puţin" — pak*ăză* „puţintel, doră „mână" — doră*ză*" mânuţă etc.), pe care dela Dacĭ l'aŭ moştenit şi Româniĭ, maĭ păstrându'l într'un numĕr de cuvinte, bună-óră: pupă*ză*, cóca*ză*, spetéză, cinte*ză*, spân*z*, mân*z* şi altele, unde sufixul tracic *z* s'a acăţat şi la unele tulpine latine: pupă*ză* = upupa + *ză*, spetéză = spatha + *ză* etc.

v. *-ză.*

In acest chip plinianul cattuz se descompune în cattu + z, în care cattu însemnéză ce-va mic, ĭar sufixul *-z* îl maĭ deminutivéză, întocmaĭ ca în „mititel" din „mic" saŭ „mărunţel" din „mărunt". Prin urmare, albanesul kot în mbe kot „pour rien, en vain" se urcă la vechĭul tracic cattu „pitic".

Tracicul cattu „pitic" se confirmă nu numaĭ prin derivatul albanes, dar şi prin paralelurile eranice, anume: zendicul kutaka şi afganicul kōtāh „petit" (Justi, Hb. d. Zendspr. 83), astfel că cuvîntul ni se presintă cu o genealogiă linguistică ramificată:

zend. *kutaka* — trac. *kattuza*

afgan. *kōtāh* alban. *kot* rom. *cot*

Finalul *-aka* în forma zendică este un sufix deminutival, ca şi finalul *-za* în forma cea tracică.

v. ²·*-ac.*

Concordanţa vocaleĭ labiale *u* (*o*) în tóte formele eranice şi în forma albanesă ne face a bănui că tot vocala labială cată să fi fost şi în forma tracică, şi prin urmare în textul luĭ Pliniŭ ar trebui citit Cuttazos (= Cutazos) în loc de „Cattuzos".

Inainte de secolul X, atuncĭ când primiseră dela Avarĭ saŭ dela Pecenegĭ basmul cel turanic, Româniĭ cată să fi avut încă pe acel dacic cot cu sensul de „pitic", care însă la noĭ nu putea să nu se cĭocnéscă foneticesce cu latinul cot = cubitum, şi de aceea, printr'o asociaţiune de ideĭ fórte obicĭnuită în aşa numita etimologiă poporană, ĭată că din cot cu barbă, adecă „nain barbu", se născuse *Barba-cot,* adecă „barbe d'une aune"; s'a amplificat apoĭ printr'o altă asociaţiune de ideĭ în Statu-palmă-*Barba-cot*; şi 'n sfîrşit, astfel pe deplin românisat, a trecut la Serbĭ şi la Bulgarĭ.

Prin amestecul anticuluĭ element linguistic dacic cu medievalul element legendar turanic, ambele cimentate printr'o etimologiă poporană curat latină: „Status-palma-barba-cubitus", *Barba-cot* este una din figurele cele maĭ interesante în mitologia poporană română.

v. *Iepure.* — *Pitic.* — *Uriaş...*

Bàrba-împĕratuluĭ, t. de Botan.: 1°. Viola tricolor, Pensée, herbe de la Trinité; 2°. Lychnis coronaria, Lychnide. In primul sens, se maĭ ḑice românesce Treĭ-fraţĭ-pĕtaţĭ; în sensul al doilea: Curcubeŭ, Flórea-cununeĭ, Flocoşele (Dr. Brândză). Ambele plante aŭ florĭ fórte frumóse, ceea ce explică pompósa lor

nomenclatură în maĭ tóte limbile. „Viola tricolor“ se chĭamă și unguresce: „Tsászár-szakál“, literalmente: *barba-împĕratuluĭ*.

v. *Barbă*. — *Curcubeŭ*. — *Treĭ-frațĭ-pĕtațĭ*...

Bàrba-luĭ-Aròn, t. de Botan.: Arum maculatum, gouet commun. Numele cel vechĭu latin tecnic al acesteĭ plante a r u m a dat nascere în tóte limbile europene la etimologia poporană dela biblicul A r o n, și anume *barba-luĭ-Aron*, fórte popularisată prin psaltire.

Coressi, 1577, ps. CXXXII:

Ca myrulŭ în capŭ ce deștinge în barbâ, în *barba lu Aaronŭ*...	Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam, b a r b a m A a r o n...

Românesce acéstă plantă maĭ are o mulțime de alte numĭ: R o d u - p ă m î n t u l u ĭ, U n g u r é n c ă, C o c o ș ó ĭ c ă, M ă r c e ț, P i c ĭ o r u - v i ț e l u l u ĭ (Dr. Brândză).

v. [1]*Aron*. — *Arumă*. — *Barbă*. — *Cocoșóĭcă*...

Bàrba-lùpuluĭ, t. de Botan.: Helleborus foetidus, pied-de-griffon. Numele obicĭnuit al acesteĭ plante este b o z ă ț e l.

v. *Bozățel*.

Bàrba-pòpeĭ. — v. *Barba-capreĭ*.

Barbarìc (mustéța î n), adv.; à la barbare, moustache longue et grosse propre aux bandits. Acest cuvînt ne întimpină numaĭ în construcțiunea adverbială cu î n, numaĭ în cântecele haĭducescĭ, și numaĭ urmat de: „cum stă bine la voĭnic“.

Balada „Fulga“:

Dupǎ Fulga se ținea
Și cu Fulga 'mĭ tot venia
Tocmaĭ patru-ḑecĭ și cincĭ,
Cincĭ-ḑecĭ, măre, fără cincĭ,
Tot voĭnicĭ și tot levințĭ,
Străiorĭ făr' de părințĭ,
Cu m u s t a ț a 'n *barbaric*
Cum stă bine la voĭnic...

(G. D. T., Poes. pop. 510.)

Balada „Vălcan“:

N'ațĭ vĕḑut pe ăl Vălcan,
Puișor de ortoman,
Om de trébă și chipos,
Copt la minte și la os,
Cu m u s t a ț a 'n *barbaric*
Cum stă bine la voĭnic...

(Ibid. 550).

Balada „Ĭencea Săbiencea“:

Dar cu ce e îmbrăcat?
Cu șalvarĭ de cĭocârlat
Cum se pórtă la 'mpĕrat,
Cu saĭaoa fiptă 'n brâŭ,
Cu murgul trăgênd de frâŭ,
Cu m u s t a ț a 'n *barbaric*
Cum stă bine la voĭnic...

(Ibid. 640).

Balada „Golea“:

Tot voĭnicĭ d'aĭ Oltuluĭ,
Cum îĭ place codruluĭ,
Cum nu'ĭ vine câmpuluĭ,
Lungĭ de mână,
Tarĭ de vînă,
Tot pornițĭ pentru pricină,
Lungĭ în cóte, lațĭ în spate,
Cu hangere ferecate,
Cu m u s t a ț a 'n *barbaric*
Cum stă bine la voĭnic,
Cu mustața cât o códă,
Două la céfă le 'nnódă,
Și face nodul cât pumnul
De se speriă păgânul...

(Ibid. 585).

Ultima baladă descrie lămurit aspectul uneĭ mustețĭ î n *barbaric*. Dar de

unde óre să fie cuvîntul? Dela b a r b ă nu, căcĭ tocmaĭ o asemenea mustéţă nu se lăsa în jos ca să se amestece cu barba propriŭ ḑisă; ş'apoĭ haĭduciĭ românĭ rare-orĭ eraŭ bărboşĭ, baladele represintând în genere cu barbe pe duşmaniĭ haĭducilor, bună-óră pe Ianuş Ungurénul în „Mihu Copilul“, pe când haĭducul ne apare numaĭ cu nesce gróznice musteţĭ, ca în balada „Gruĭa luĭ Novac“:

> Musteţile i's ca la rac
> Şi le 'nnódă după cap...
>
> (Şeḑĕtórea 1892 p. 44).

Aşa dară d. Damé (Dict. I, 119) se 'nşélă când explică pe *barbaric* prin „avec la moustache mêlée à la barbe“.

Noĭ credem că *barbaric* este la Românĭ singurul rest al latinuluĭ b a r b a r u s, pe care pe aĭurea eĭ l'aŭ înlocuit prin „varvar“, luat dela Bizantinĭ şi dela Slavĭ. Din forma b a r b à r i c u s al nostru *barbarìc* nu póte să se tragă din causa diferinţeĭ tonice, ci numaĭ din b a r b a r u s, saŭ maĭ bine din b a r b a r u m. Construcţiunea exclusivă „î n *barbarìc*“ maĭ întăresce încă acéstă bănuélă, de vreme ce tot aşa exclusiv cu i n se construĭa latinesce substantivul b a r b a r u m „à la barbare, d'une façon barbare“, de doĕ orĭ la Tacit: „non i n b a r b a r u m corrupta“ (Ann. VI, 42), „aucto i n b a r b a r u m cognomento“ (Hist. V, 2). Cătră construcţiunea cea latină „in barbarum“ Românul n'a făcut alt ce-va decât a adaos sufixul -ìc, nu ca micşurător, ci ca desmĭerdător. „Mustéţa în *barbaric*“ însemnéză dară: o mustéţă mare, grósă, spăĭmîntătóre ca la barbarĭ.

v. *Varvar.*

Bàrba-Sàsuluĭ, t. de Botan.: Equisetum arvense, prêle, queue-de-cheval. Se maĭ ḑice românesce: C ó d a - m â n z u l u ĭ, C ó d a - ĭ e p e ĭ, C ó d a - c a l u l u ĭ, P ĕ r u - p o r c u l u ĭ, É r b a d e c o s i t o r, B a r b a - u r s u l u ĭ (Dr. Brândză). Óre prin ce fel de asociaţiune de ideĭ s'a identificat „Sasul“ cu „calul“, cu „porcul“ şi cu „ursul“? Numaĭ dóră pentru a figura în nomenclatura nóstră botanică alăturea cu B a r b a - U n g u r u l u ĭ.

v. *Barba-Unguruluĭ.* — *Barbă.* — *Códă.*

Bàrba-ţàpuluĭ. — v. *Barba-capreĭ.*

Bàrba-Ùnguruluĭ, t. de Botan.: Dianthus plumarius, oeillet mignardise.

v. *Barba-Sasuluĭ.*

Bàrba-ùrsuluĭ. — v. *Barba-Sasuluĭ.*

Barbă (plur. *barbe*), s. f.; 1°. barbe d'homme; 2°. menton; 3°. les poils que certains animaux ont au museau; 4°. en botanique, arêtes des graminées et aigrettes des composées, nom de certaines plantes. Sensul de: „ómenĭ cu *barbe*, maĭ vîrtos cu *barbe* albe, bătrânĭ, şi de aci ruginiţĭ, împetriţĭ în ideile vechĭ şi opuşĭ la ideile nouĕ“, sens pe care'l daŭ Laurian şi Massim (I, 117), nu ne-a întimpinat nicĭ în texturĭ, nicĭ în graĭul poporan, şi ni se pare a fi un simplu galicism. *Barbă* este latinul b a r b a, trecut în tóte limbile romanice (Cihac, I, 22). Forma *bărbeĭ*, *bărbĭ*, *bărbile*, care se găsesce la uniĭ scriitorĭ modernĭ, de ex. la d. A. Odobescu, e necorectă: în limba literară veche şi la ceĭ dela ţéră pînă astăḑĭ forma normală este *barbeĭ*, *barbe*, *barbele*.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Levitic. XIX, 27:

Să nu faceţi creţ den chica capului vostru, nice să stricaţi faţa *barbei* voastre...	Non facietis sisoem ex coma capitis vestri, neque corrumpetis aspectum b a r b a e vestrae... .

Ibid., Regn. II, X, 4:

Şi au luat Annon slugile luĭ David şi au ras *barbele* lor...	Et cepit Annon pueros David, et rasit b a r b a s eorum...

Ib., Jerem. XLI, 5:

...80 de oameni raş la *barbe* şi rumte hainele lorŭ...	.....octuaginta viri, rasi b a r b a s et scissis vestibus...

I. *Barbă* „pĕr ce cresce pe bărbiă şi fălcĭ" (L. M.). Acesta este sensul fundamental, cuvîntul derivând dintr'o radicală indo-europeă v r d h, care însemnéză „crescere" şi de unde derivă de asemenea slavicul „brada", germanul „Bart" etc.

v. *Brad.*

Balada „Corbea":

Barba 'ĭ c r e s c u s e d'un cot,
Pletele ca de netot...

(Tocilescu, Rev. II p. 393.)

Cântec din Ardél:

Trandafir c r e s c u t în fîn,
Reŭ îmĭ stă june bătrân;
Trandafir c r e s c u t în érbă,
Reŭ îmĭ sta june cu *barbă*...

(I. B., Trans. 459).

Primiĭ perĭ ce se arată pe bărbia unuĭ băiat, se numesc t u l e ĭ e.

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 177: „De micuţ îl dase Dómna la carte, şi când abia începuse t u l e i e l e *bărbeĭ* să'ĭ umbréscă peliţa copilăréscă, el vorbĭa pe de rost tóte limbile de pe lume..."

v. *Tuleĭu.*

Cu acelaş sens se dice f u l g ĭ d e *barbă* (Strelbiţki, In scurt adunare numelor, Iaşĭ 1789 p. 22).

v. *Fulg.*

Când ese periĭ în *barbă*, se dice că r e s a r.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698 f. 94 b: „ĭată înnainte vestitorii ţ'au vinit, ĭată solii ţ'au sositŭ, ĭată perii albĭ în cap şi în *barbă* ţ'au r ă s s ă r i t..."

v. *Resar.*

Dela prima resărire a *barbeĭ*, urméză apoĭ trepte de crescere, pe carĭ literatura poporană le caracteriséză prin diferite lungimĭ, maĭ cu samă însă: p î n ă l a b r â ŭ şi p î n ă l a g e n u c h ĭ, une-orĭ maĭ nedefinit: c â t b r â u l.

Balada „Miul Cobiul":

Ianoş bătrânul,
Barba c â t b r â u l,
Bată'l tunetul...

(G. D. T., Poes. pop. 491).

Balada „Fulga":

Fulga moşul, moş bătrân,
Moş cu *barba* p î n' l a b r â n...

(Ibid. 510).

Balada „Dobrişén":

Nemerit'a,
Poposit'a,
Măre, treĭ moşnegĭ bătrânĭ,
Cu *barbele* pîn' la brânĭ,
Cu căĭulĭ la subţióre,
Cu vâslele la spinare...

(Ibid. 473).

Balada „Gruia luĭ Novac":

— Fa Aniţă,
Crîşmăriţă,
Spune'mĭ pĕrul cailor
Şi stamba voinicilor.

— Da'ĭ voĭnicul cel maĭ mare
Cu pĕr galben pe spinare ;
Iară celuĭ mijlociŭ
B a t e *barba* b r â i l e
Şi pĕrul călcâile...

(Şedĕtórea 1892 p. 44).

Balada bucovinénă „Voĭnicul scăpat“:

Şi el tare-a 'mbătrânit
De când şede osândit:
Chica 'ĭ bate călcâile,
Mustéţa umerele
Şi *barba* g e n u c h i l e...

(Marian, Bucov. I, 118).

Balada „Manea“:

Am fost june de 'nsurat,
Nicĭ mustaţa nu 'mĭ-a dat;
Acum *barba* 'mĭ b a t e g e n u c h i ĭ
Şi mustaţa umeriĭ...

(Bibicescu, Poes. pop. 327).

In basmul „Tinereţe fără bătrâneţe“ (Ispirescu, Legende p. 9—10), Fĕtul-Frumos, când începe a îmbătrâni, simte de 'ntâĭu ca este „cu *barba* albă pînă la brâŭ“, apoĭ „cu *barba* albă pînă la genuchĭ“.

v. *Brâŭ.*—*Genuchĭu.*

După cum lungimea *barbeĭ* se mĕsóră „pînă la brâŭ“ şi „pînă la genuchĭ“, tot aşa însăşĭ *barba* servă în poesia poporană ca o mĕsurătóre: de sus în jos pentru l a c r i m e, şi de jos în sus pentru s â n g e.

Doĭnă din Ardél:

Stăĭ, bade, şi odihnesce
Şi calul ţi'l potcovesce
Cu potcóve de aramă —
Cu lacrimele sub *barbă*,
Cu ţintuţe de argint —
Cu lacrimĭ pină 'n pămînt..

(I. B., Trans. 267).

Alta:

Cine desparte doĭ dragı,
Ducă'ĭ corbiĭ carnea 'n fagĭ;
Cine face orḑ din grâŭ,
Şéḑă 'n sânge pînă 'n brâŭ,
Să'l mânce viermiĭ de viŭ!
Şéḑă 'n sânge pînă 'n *barbă*,
Mânce'l viermiĭ de ispravă!..

(Ibid. 281).

Doină din regiunea Năsăuduluĭ:

Când am fost tatiĭ maĭ drag,
M'a băgat Némţu 'n şirég,
In şirégul de 'nainte,
Unde focul se aprinde,
Unde nu'ĭ spicuţ de grâŭ
Fără sânge p î n ' l a b r â ŭ,
Unde nu'ĭ spicuţ de ĭérbă
Fără sânge p î n ' l a *barbă*...

(Familia 1886 p. 54).

In literatura poporană, diferitele aspecte ale *barbeĭ* se descriŭ fórte comic în oraţiile de nuntă, când e vorba de a se alege un popă care să cetéscă „cartea împĕratuluĭ“:

Şi chemaţĭ popa să vie,
Că el lătinesce scie ;
Dar nu vr'unul *barbă*-l u n g ă
Treĭ ḑile să nu'ĭ ajungă,
Nicĭ vr'unul cu *barba*-r a r ă
Să ne ţiĭe pîn' de séră,
Nicĭ vr'unul cu *barba*-d é s ă
S'o citéscă ne 'nţelésă...

(G. D. T., Poes. pop. 171).

Variantă:

Vr'un popă cu *barba* d é s ă
Să ne citéscă cartea-alésă,
Să nu fie cu *barba* c ă n i t ă
Să remâie cartea necitită,
Orĭ vr'unul cu *barba* r a r ă
Să ne ţiĭe pîn' de séră,
Ci unul cu *barba* c a f u s u l
Să ne dea curând respunsul...

(Ibid. 175).

Despre *barba* c ă n i t ă la Românĭ vorbesce deja cu despreţ şi cu grózǎ Ion Neculce, Letop. II p. 245: „[Duca vodă] îşĭ c e r n ĭ a *barba*, pe atâta se

cunoştea că nu avea acătare minte saŭ frica luĭ Dumnezeŭ..."

Balada „Mihu Copilul":

Ianuş Ungurén,
Vechĭul hoţoman,
Cu *barba* sburlită,
De rele 'nvechită,
Pînă 'n brâŭ lungită,
Cu brâu 'nvĕlită...

Costachi Stamati, Muza I p. 234:

Un bătrân cu *barba* ţepósă, cĭudată...

Balada „Oprişanul":

Mihnea-vodă se scula,
Faţa albă îşĭ spĕla,
Barba négră 'şĭ peptina,
La icóne se 'nchina...

Fără antitesă de „alb" şi „negru", în balada „Constantin Brâncovanul":

Brâncovanul se scula,
Faţa blândă îşĭ spĕla,
Barba albă 'şĭ peptina...

Ion Neculce, Letop. II p. 254: „[Constantin Cantemir] la stat nu era mare, era gros, burduhos, rumăn la faţă, buzat; *barba* îĭ era albă ca zăpada..."

Despre *barba* albă e curiósă expresiunea „de pĕr oiesc" în balada „Gruĭa luĭ Novac":

Impĕratul că'l vedea,
Da din graĭu aşa 'ĭ grăia:
— Du-te, cuc călugăresc
Cu *barba* de pĕr oiesc!

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643 f. 104 a: „avu svenţiĭa sa legături gréle şi uciseturi dése, de pâr şi de svânta *barbâ* trasŭ şi schĭuopit în obraz..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Oct. 3 (f. 42 a), despre Sf. Dionisie Areopagitul: „căruntŭ, chicosŭ adecâ pĕrulŭ lungŭ, lungăréţâ *barba* rărişoarâ..."

Pentru o *barbă* albâ cu marginĭ sure saŭ gălbuĭ, ne întimpină un admirabil epitet tot la Dosofteĭu, Januar. 25, descrierea S-tuluĭ Grigorie Teologul: „nu forte lungâ *barba*, ce destul de désâ; pléşivŭ, alb la păr; *barba* pre la marginĭ afumatâ.

Acelaşĭ, Jan. 30, despre S-tul Vasile cel Mare: „albŭ la părŭ, afumatâ marginea *barbei*..."

Cu epitetele de albă, négră, lungă etc., *barba* figuréză adesea în porecle.

Sub Alexandu-vodă, predecesorul luĭ Mihaĭu Vitézul, marele vistier la 1592—1593 era boierul *Barba*-albă (Venelin, Vlacho-bolgarkiĭa gramaty p. 235).

Intr'un crisov dela Mihaĭu-vodă Racoviţă din 1726 (Cond. Mss. Asachi, t. I p. 512, 514, în Arch. Stat. din Buc.) se menţionéză un boĭer „Ianache *Barba*-lată" cu nevésta sa „Catrina *Barbă*-lătoae".

In vechea nóstră ierarchiă, chiar în prima jumătate a secoluluĭ XIX, *barba* mare era unul din semnele cele distinctive ale unuĭ boĭer de tréptă înaltă. E fórte interesantă în acéstă privinţă următórea naraţiune a unuĭ divanit:

Constantin Golescu, Călătoria, 1826 p. 161: „La noĭ, lăcuitoriĭ din multa juguire ce aŭ avut şi neluminare nu'şĭ cunoaşte nicĭ datoria cătră altul, aducând închinăcĭune numaĭ aceluĭa' de care să téme, cum stăpânuluĭ său, zapciuluĭ, ispravniculuĭ de'l va cunoaşte, ĭar cătră orĭ-care om nu-şĭ scoate căcĭula, fie măcar de cé maĭ mare tréptă. Cum mi s'aŭ întâmplat chĭar mie să mă întâlnesc cu mulţĭ lăcuitorĭ cu căruţe pe drumurĭ, şi nicĭ unul nicĭ căcĭula şĭ-au scos, nicĭ drumul jumătate mĭ-aŭ dat, în vréme ce, văzindu-mĕ cu *barbă*, m'au cunoscut că sânt de trépta Divanuluĭ. Iar maĭ tă-

năr fiind, dar Ispravnic și împrejurat de slujitorĭ, atuncĭ întâlnindu-mă au căzut la pământ cu capetele goale...“

v. *Boĭer.*

„A căuta cuĭ-va în *barbă* = a stima, a respecta pe cine-va, a'șĭ stăpâni furia către el pentru vîrsta saŭ óre-carĭ virtuțĭ ce posedă'“ (Costinescu).

Pentru un popă, *barba* este nu numaĭ o podóbă, dar încă un atribut atât de esențial, încât: a rade *barba* popeĭ însemnéză: a'l respopi, a'ĭ lua darul.

Țichindél, Fabule 1814 p. 60: „Insă ĭată nevoe mare! că zic oameniĭ: pre popa încălțat cu opincĭ și pre popa fără *barbă* nu trebue crezut; și apoĭ ačasta încă le maĭ ține *barbele*...“

„Nu maĭ tacĭ, popă? că fac de 'țĭ rade *barba*!“ (Laurian-Massim).

v. *Popă.*

Judecând după următorul text, raderea *barbeĭ* se întrebuința une-orĭ ca pedépsă și pentru poporul de jos:

Ion Canta, Letop. III p. 179: „Acest Domn [Constantin Mavrocordat] cu domnia întâĭ aŭ urmat cu obiceĭurile altor Domnĭ, ĭară într'acésta a doua domnie multă supărare aŭ făcut țăreĭ cu obiceĭurĭ noue, și macar-că în doĭ anĭ ce aŭ domnit văcărit n'aŭ scos, dar aŭ scos hărtiĭ: pre toată luna și sărac și bogat și tănăr și bătrăn, tot omul să aĭbă pecete în sîn, și pre toată luna cerea capurĭ, și mulțĭ oamenĭ de frică și de sărăcie fugĭa prin munțĭ și prin codri, și mulțĭ perĭa de frig și de foame, și mulțĭ din fruntașiĭ satelor s'aŭ primejduit cu ulița și le-aŭ ras *barbele*...“

„A rade *barba* cuĭ-va=a'l înfrunta, a'l bate“ (Costinescu).

Deja la vechiĭ Romanĭ, a pune mâna pe *barba* cuĭ-va era privit ca o gravă insultă.

Persius, II, 28:

Idcirco praebet stolidam tibi vellere bar-
[bam Iuppiter...

Horatius, Sat. I 3, 133:

...vellunt tibi barbam
Lascivi pueri...

Martialis, X, 90:

Barbam vellere mortuo leoni...

Se scie legenda din Tit-Liviŭ (V, 41) despre luarea Romeĭ de către Galĭ: a fost de ajuns ca un Gal să atingă ușurel *barba* senatoruluĭ Papirius pentru ca acesta, furios de o asemenea insultă, să'l isbéscă cu măcĭuca: „scipione eburneo in caput incusso iram movisse“. Cu acéstă ocasiune Tit-Liviŭ ne spune, că pe atuncĭ fruntașiĭ Romeĭ purtaŭ toțĭ *barbe* lungĭ: „barbam suam, ut tum omnibus promissam...“ De aci „*barba* strămoșilor“ la Juvenal, XVI, 31: „barba majorum“.

Cu tóte astea, Românul rîde de *barba* mare saŭ *barba* lungă.

Proverbiĭ din colecțiunea luĭ P. Ispirescu (Tocilescu, Rev. I p. 451):

„*Barba* lasă să se ducă, capul să trăéscă“;

„*Barbă* mare,
Dar minte n'are“;

„*Barbă* lungă pînă 'n burtă,
Și minte pînă 'n gât scurtă...“

Zilot, Cron. p. 20: „ocărîta ispravă a Căpitan-pașeĭ și a celor-lalțĭ pașĭ, plinĭ de *barbă* și goĭ de minte...“

Ast-fel epitetul „*barbă* mare“ putea fi luat și ca insultă, ca „sudalmă“ după expresiunea vechilor legĭ romănescĭ.

Pravila Moldov. 1646 f. 123 b.: „De va dzice neștine altuĭa: tu aĭ *barbă*

m a r e, ĭaste cuvântŭ ce să prinde și drept sudalmâ și nu dreptŭ sudalmâ, pentru că acéstĭa cuvinte să chĭamâ ca neşte izvoade, și gĭudețulŭ mai bine créde cumŭ să fie fără de sudalmâ, drept acéĭa nu să va certa atunce acela č'aŭ dzis acélĭa cuvinte..."

Tot așa, numaĭ cu ortografia schimbată, în Pravila luĭ Mateĭu Basarabă, 1652 p. 81.

Alte ḑicĕtorĭ saŭ locuțiunĭ proverbiale despre *barbă*:

„Cine scuĭpă în bàtaea vîntuluĭ, îșĭ scuĭpă în *barba* sa=cine batjocoresce pre altul, pre sine se batjocoresce" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Țichindél, Fabule 1814 p. 90: „să aĭ tu atâta minte în crierĭ câțĭ perĭ în *barbă*..."

Despre îmbătrânire:

Jipescu, Opincaru p. 56: „Ca s'ajungĭ acolo, hine, va să'țĭ ningă 'n cap nițel și să porțĭ gâsca 'n *barbă*..."

De asemenea:

An scuĭpam în ĭarbă
Şi es-timp în *barbă*...

(Pann, II, 146).

„Cine are *barbă*, să'șĭ cumpere și pieptene" (ibid. III, 111).

„Tragĭ nădejde ca spânul de *barbă*" (ibid. III, 118).

Laurian-Massim (Gloss. 228): „să nu se facă dîră prin *barbă*=să nu se deschiḑă cale, să nu se facă început, să nu devină un învĕț".

Zilot, Cron. p. 46: „El tot acela era, sărmanul; dar ce folos! că' ș ĭ d e d e s e *barba* î n m â n a fiĭu-seŭ, și cum este vorba rumânéscă: cum iĭ cânta, așa juca..."

In graĭul tălharilor, „mĕ mânâncă *barba*" însemnéză: „vĕḑ ce-va pe care aș vré să'l fur".

Basmul bucovinén „Ceĭ treĭ tâlharĭ" (Sbiera, Poveștĭ p. 268): „Intrând pe ușă în casă, aŭ aruncat unul din eĭ ochiĭ în pod și, zărind o slănină mândră și grósă aninată 'n pod, aŭ ḑis către cela-l'alt: Fârtate, mĕ mănâncă *barba*! — Lasă c'om rade-o! respunse cela-lalt..."

„*Barba* l u ĭ S o l o m o n" pare a juca un rol în vrăjile poporane.

Costachi Stamati, Muza I p. 116:

Iar ca să'l poțĭ omorî,
Tot drept în pept să isbescĭ,
Unde avanul de Han
Pórtă baĭer fermecat
Ce este puterea sa,
Fiind în baĭer cusut
Un deget afurisit,
Câte-va fire de pĕr
Din *barba* l u ĭ S o l o m o n
Şi alte lucrurĭ drăcescĭ...

v. *Solomon*.

II. *Barbă*=b ă r b i ă, maĭ ales la femeĭ și la copiĭ.

A. Pann, II, 95:

O văduvă 'n vîrstă, bătrână, zbârcită,
Cu doĭ dințĭ în gură, *barba* ascuțită,
Nas cât pătlăgéua...

C. Negruzzi, „Cum am învĕțat românesce": „Mumele uĭmite suspinaŭ sub bonetele înhorbotate. Lacrimĭ de bucuriă isvoraŭ din ochiĭ lor, o dată frumoșĭ póte, dar acum stînșĭ și împregĭurațĭ de un cerc purpuriŭ; aste lacrimĭ, strecurându-se pe lîngă sbârciturile nasuluĭ ca pe niște uluce firescĭ, ajungeaŭ sub buza dedesubt, unde *barba* î n t ó r s ă în năuntru le oprĭa ca o stavilă..."

Laurian-Massim: „Ce de bube a scos copilul pe *barbă*!"

III. *Barbă*=periĭ lungĭ carĭ cresc sub bot saŭ sub cĭoc la unele animale:

barba maĭmuţeĭ, *barba* ţapuluĭ, *barba* cosoşuluĭ...

Cimilitura despre „Capră“: „Cine se nasce cu *barbă?*“ (Şeḑetórea 1892 p. 63).

Laurian-Massim: „Ce frumósă *barbă* are cocoşul nostru!“

Metaforic se ḑice *barbă* despre o parte a unuĭ vas saŭ vre-un alt lucru pe care poţĭ să apucĭ ca de *barbă*.

Ghicitórea despre „Fedeleş“:

Urduc-burduc,
De *barbă* 'l duc,
De *barbă* 'l aduc.

(G. D. T., Poes. pop. 227).

IV. In botanică, se deosebesc la unele cereale varietăţĭ cu *barbă* şi fără *barbă*: grâŭ cu *barbă*, orḑ cu *barbă*, „*barba* spiculuĭ“ (L. M.). Apoĭ un numĕr de plante se numesc:

barba-boĭeruluĭ,
barba-căluguăruluĭ,
barba-capreĭ saŭ *barba*-popeĭ,
barba-împăratuluĭ,
barba-luĭ-Aron,
barba-lupuluĭ,
barba-Sasuluĭ,
barba-Unguruluĭ,
barba-ursuluĭ,

despre carĭ se vorbesce la locurile lor.

v. [1,2]*Bărbat.—Bărbiă.—Bărbuţă.—Bărbóe.—Bărbăriă.—Bărbătuş.—Bărbier.—Bărbos...*

Barbòvski, n. pr. pers.; une ancienne famille noble moldave. O veche familiă boeréscă din Moldova, care din numele seŭ primitiv Bărbescu dela Barbu făcuse deja în secolul XVI *Barbovski* pentru a imita finalul -owski al numilor nobilitare polone. Să se observe că numele propriŭ Barbu nu există de loc la Polonĭ şi nicĭ la ceĭlalţĭ Slavĭ.

v. *Barbu*.

Moda de a acăţa câte un -ski la nesce numĭ curat românescĭ s'a introdus în Moldova din ḑilele luĭ Alexandru cel Bun, încuscrit cu curtea din Cracovia. Aşa la 1404 ne întimpină boĭerul „Bârlea Horlovski = de Hărlăŭ“ (Ulĭanitzki, Матеріалы p. 15), la 1407: „Mihail Dorohunski=de Dorohoĭu“ şi „Ilieş Dumitrovski = de Dumitrescĭ“ (ibid. p. 16), la 1433: „Jurjea Fratovski = de Frătescĭ“ (ibid. 34) etc.; ĭar într'un act din 1435 ne isbim de o listă întrégă de boĭerĭ cu -ski:

Isaia Banovski,
Uclĭata Zubrovski,
Şteful Şerbanovski,
Duma Branişt arski,
Mândrea Jumatatinski,
Stancĭul Bagaetski,
Stan Bărlea Voroniţski,
Vitolt Ripujinski,
Denisco Hropotovski,
Steţco Jurjea Toporovski,
Danco Jurjea Fratovski,
Iliaş Negrinski,

şi alţĭ câţĭ-va (Ulĭanitzki, p. 50). Dacă acéstă modă ar fi persistat, întréga boĭerime a Moldoveĭ luà un aspect curat polones, deşi în sînul eĭ nu se aflà nicĭ un Polon; şi n'ar lipsi, de sigur, istoricĭ carĭ, pe un asemenea temeĭu, să susţină originea slavică a nobilimiĭ la Românĭ.

Cel maĭ vechĭu *Barbovski* cunoscut este marele boier al luĭ Petru-vodă Rareş, menţionat în crisovul din 1530 (Archiva ist. I, 133) ca „portar al Suceveĭ (Барвовского портарѣ сочавскаго)“, adecă castelan al capitaleĭ Moldoveĭ, demnitatea care se traducea obicĭnuit prin hatman.

Despre acest *Barbovski* vorbesce Urechia, Letop. I p. 1[illegible]7: „[Petru-vodă Rareş] aŭ trimis pre Grozea Vornicul cel mare şi pre *Barbovski* hatmanul, cariĭ era maĭ credincĭoşĭ din boĭeriĭ seĭ...“

De atuncĭ familia *Barbovski* a scădut pe nesimţite la trépta de boerinaşĭ.

Pe timpul luĭ Vasile-vodă Lupul trăĭaŭ ca „boĭerĭ de ţéră“ în districtul Dorohoĭuluĭ: Pentelie *Barbovske* şi Pătrul *Barbovske* (Condica Mss. a mănăstiriĭ Bărnova p. 51, în Arch. Stat. din Buc.).

„Păntelei *Barbovskiĭ*“ figuréză şi într'un act din 1656 (Arch. ist. III, 233), unde tot-o-dată se menţionéză satul B a r b e s c i ĭ, forma toponimică dela patronimicul B ă r b e s c u, de unde s'a polonisat apoĭ *Barbovski*.

In fine, între boieriĭ moldovenĭ emigraţĭ în Polonia cu Ştefan-vodă Petriceĭcu era şi: Ion *Barbowskiy* (Arch. ist. I, 53).

Nu scim, dacă acéstă familiă maĭ există astădĭ.

v. *Barnovski.*—*-ski.*

Bàrbu, n. pr. pers. m.; Balbus? *Barbu*, maĭ adesea articulat *Barbul*, la genitiv *Barbuluĭ*, la vocativ *Barbule*, a fost tot-d'a-una unul din numile cele maĭ poporane la Românĭ, maĭ ales în Ţéra-Românéscă, atât la boierĭ precum şi la ţeranĭ. El nu se află în calendar, şi de aceea *Barbiĭ*, printr'o asociaţiune curat fonetică, îşĭ serbézâ diua onomastică la sânta B a r b a r a, cu care însă n'aŭ a face etimologicesce. Românul *Barbu* să fie óre din latinul B a l b u s, un nume fórte obicĭnuit la vechiĭ Romanĭ? saŭ nu cum-va se va fi trăgênd dintr'un nume vechĭu latin nu maĭ puţin obicĭnuit B a r b a, cu trecerea finaluluĭ *-a* în *-u* prin analogiă cu majoritatea nomenclatureĭ personale bărbătescĭ? Este greŭ a ne rosti între ambele ipotese. In orĭ-ce cas, *Barbu* nu există la veciniĭ noştri Slavĭ, decât numaĭ la Bulgarĭ prin împrumut dela Românĭ, une-orĭ chĭar sub forma cea articulată *Barbul*, fie păstrată intactă, fie prefăcută în B a r b u r. Ast-fel într'o baladă poporană bulgăréscă publicată de Bezsonov (Временникъ Моск. Общества исторіи, t. XLIII p. 223—27) ne întimpină la un loc R a d u l şi B a r b u r.

Ion Ghica, Scrisórea XVI: „Pe cel de 'ntâĭu îl chema *Barbu* şi'ĭ dicea B ă r b u c i c ă...“

Balada „Fata Bărbuleseĭ“:

> Sus pe malul Oltuluĭ,
> La casele *Barbuluĭ*,
> *Barbuluĭ* boĭeruluĭ...

şi maĭ jos nevésta luĭ: B ă r b u l é s ă (Bibicescu, Poes. pop. 261 sqq.).

Hora „*Barbu*“:

> *Barbule* din Resucenĭ,
> Ce caţĭ la noĭ la Strâmbenĭ?
> Ce caţĭ, *Barbule*, la noĭ?
> Orĭ nu's fete pe la voĭ?...
>
> (Vulpian, Text p. 20).

Variantă:

> Ce caţĭ, *Barbule*, la noĭ?
> Nu sînt fete pe la voĭ?
> — Ba sînt, da's cam mititele,
> Nu mě pot iubi cu ele...
>
> (Alex., Poes. pop.² 385).

In Moldova numele *Barbu* a devenit fórte rar, şi'l maĭ pórtă numaĭ dóră Ţiganiĭ.

Cântecul „Pluguluĭ“ din Moldova:

> Dar a ajuns plugul într'un os de rîmă
> Şi s'a făcut micĭ şi fărâmă;
> Eŭ de grabă l'am luat
> Şi la *Barbu* ţ i g a n u l,
> Care bate cu cĭocanul,
> Am alergat...
>
> (Analele literare, 1888 p. 43).

Din *Barbu* se forméză patronimicul B ă r b u l e s c u şi toponimicul B ă r b u l e s c ĭ.

v. *Barbovski.*—*Bărbucă.*—*Bărbucică.*

Barbùn (pl. *barbunĭ*), s. m.; t. de Zool.: barbeau, Cyprinus barbus. Un pesce de rîŭ, cu patru fire de b a r b ă împregĭurul gureĭ, din care causă se numĭa lătinesce b a r b u s, b a r b o, b a r b u l u s (Nemnich), de unde tóte numirile sale neo-latine, apoĭ prin împrumut dela Românĭ serbul b a r b u n alăturea cu numele curat slavic „bradavatitza" şi neo-grecul *μπαρμποῦνι* (Cihac, I, 22). Forma românéscă *barbun*, ca şi cea veneţiană b a r b o n, vine din prototipul latin b a r b o n e m, întocmaĭ ca „păun" din „pavonem". *Barbunul* nu e tocmaĭ gustos, de unde proverbul frances: „Il ressemble au barbeau, lequel n'est bon ni à bouillir ni à rôtir" (Rolland, Faune popul. III, 148).

v. *Barbă.—Pesce.*

Bàrbur s. **bàrbure** (plur. *barburĭ*), s. m.: 1°. sorte de broderie sur la partie supérieure d'une chemise de paysan; 2°. tranchant ou fil d'une hache, d'une cognée. Cuvînt păstrat cu ambele sale sensurĭ, maĭ cu samă la Românii de peste Carpaţĭ.

Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 98: „*Barbur*, lărgitura cămeşeĭ bărbătescĭ dela pept şi spate"; ĭar la pag. 12 cămĕşa e descrisă aşa: „Cămaşa la guler e cusută cu arnicĭu, mânecele la încheietura pumnuluĭ sînt cu pumnişorĭ saŭ pumnaşĭ de mĕtase orĭ de arnicĭu, şi e croită cu clinĭ atârnaţĭ susuóră de pave saŭ păviţe, carĭ se împreună la pept şi la mijlocul spatelor de aşa numitul *barbur*..."

Doĭna din Ardél (I. B., Trans. 307):

Maĭcă, pînă ce-oĭu veni,
Tu cămaşă mi'ĭ croi,
Dar să n'o coşĭ omenesce,
Cĭ s'o coşĭ cătănăşesce:
Pe *barburul* de 'nainte
Pune plug cu şése vite,
Pe *barburul* dinapoĭ
Pune plug cu şése boĭ...

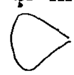
unde d. Jarnik observă în notă (p. 350): „După cât am aflat, *barburul* este o chindisitură în formă de triunghĭu", ĭar în Glosar (p. 20) traduce cuvîntul prin „broderie", ş'apoĭ într'o notă (p. 350) adaogă: „cuvîntul se întrebuinţéză şi despre alte lucrurĭ, de ex. *barburul* toporuluĭ".

„*Bàrbure* se numesce partea din jos a ascuţişuluĭ uneĭ securĭ; la plural *barburiĭ* securilor" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Intru cât privesce sensul de „tranchant", care e cel fundamental, Jarnik nu se înşélă când afirmă că *barbur* vine din b a r b ă: „barba toporuluĭ" saŭ „barba secureĭ", o expresiune metaforică de aceiaşĭ natură ca „buza" în doĭna „Lelea vitéză":

Cine are bardă mică,
Facă'ĭ b u z a subţirică:
Când s'a repeḑi prin glóte,
Să deĭe sărut de mórte...

(Alex., Poes. pop. [2] 319).

De 'ntâiŭ cată să fi fost femininul b a r b u r ă = lat. b a r b u l a, adecă „bărbióră", trecênd apoĭ la genul masculin prin analogiă cu sinonimiĭ t ă i ş, a s c u ţ i t etc. Cât se atinge de sensul „broderie", el este posterior, datorindu-se uneĭ óre-carĭ asociaţiunĭ de ideĭ, bună-óră între forma triunghiulară a *barburuluĭ* dela cămĕşă şi între aceĭa a feruluĭ uneĭ securĭ:

v. *Barbă. — Secure.*

Bàrbura, s. f. artic.; 1°. n. pr. pers. f.: Barbare; 2°. jour de la S-te Barbare et les coutumes populaires qui s'y rattachent. *Bàrbura* este o veche formă latină B ă r b a r a, păstrată la popor în locul formeĭ medievale paleoslavice V a r v à r a, care figuréză în

calendar. Scăderea luĭ al doilea *-ba-* la *-bu-* este un fenomen de dissimilaţiune, propriŭ silabelor reduplicate.

Slavicĭ, Novele p. 79: „*Barbura* luĭ Corbeĭu veni să spună din partea Simineĭ, că de cu sară nu póte veni...“

Sfânta Varvara se serbéză la 4 Decembre, urmată de Sf. Sava şi de Sf. Nicolae, alţĭ doĭ sfinţĭ fórte poporanĭ la Românĭ, ast-fel că cele treĭ ḑile sînt privite în popor ca una şi aceĭaşĭ serbătóre prelungită: o singură *Barbură*, „treĭ ḑile rele de bube“ şi în cursul cărora tot-o-dată la ţeraniĭ din Banat — ḑice Simeon Mangĭucă (Calendar pe 1882) — „se face turta de dragoste“.

v. *Dragoste.*

„La sfânta Varvara poporul ḑice *Barbura*. In ḑiua eĭ copiiĭ se îmbărburéză cu fructele călinuluĭ la barbă, la frunte şi la obrajĭ...“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Jipescu, Opincaru p. 67: „Ce maĭ aştepţĭ *barbura*? îmbărburéză-te încaĭ, în loc de căline, cu cocolóşe, şi pune'ţĭ şi tercĭu în cap...“

v. *Îmbărburez.*

„*Barbura* saŭ borbóşele, după cum îĭ ḑic ţeraniĭ, se face în prima ḑi a sântuluĭ Sava (4 Decembre) şi se obicĭnuesce aşa: fie-care femee însemnéză pe faţa copiilor chipul cruciĭ cu degetul arĕtător muĭat în mĭere saŭ în zahar disolvat. Scopul acesteĭ operaţiunĭ este, ca la aceĭ copiĭ, carĭ nu zăcuseră încă de vĕrsat, să le ésă vĕrsatul dulce ca mĭerea saŭ zaharul. Pe de altă parte, nu se dă copiilor de mâncare mere, pere, prune, nucĭ, cartofĭ, guliĭ saŭ bob, pentru ca să nu ésă vĕrsatul mare ca aceste póme“ (S. Poppescu, Buzeŭ, c. Chĭojdu-Bâsca).

v. *Borbóse.*

La Macedo-românĭ nu există forma *Barbura*, ci numaĭ cea grecéscă Varvara. Prin etimologia poporană dela varvar, acéstă sfântă a căpĕtat acolo un caracter de reutate, pe care nu'l are de loc la Daco-românĭ: ea omóră femeile carĭ lucréză în ḑiua eĭ şi pe carĭ apoĭ sf. Sava — printr'o altă etimologiă poporană — le însăvonéză, ĭar sf. Nicolae le 'ngrópă. De aci locuţiunea: „Varvara u 'nvărvără, Sava u 'nsăvănă, ş'aĭ Nicola u 'ngrupă“ (Papa-hagi).

v. *Nicóră. — Sava.*

[1]**Bardàc** s. **bardàcĭŭ**, s. m.; t. d'Hortic.: variété de prunier. „Prunus domestica şi prunus insititia, aceste doĕ speciĭ daŭ o mulţime de varietăţĭ ce se cultivă în tóte părţile ţereĭ, sub denumirile vulgare de: Prunĭ, Curcudeĭ, *Bardacĭ*, Avramĭ etc.“ (Dr. Brândză, Prodrom p. 67).

Fructul acestuĭ prun se ḑice: prună bardacă, perjă bardacă, saŭ numaĭ: bardacă.

„Soĭurile prunuluĭ: perj, perj-alb, *bardac*, avram, goldan, prun, curcudel şi porumbrel“ (preut N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tărnauca).

„.....perj, prun, prasad, motrun şi *bardacĭu*...“ (G. Pohrib, Berlad).

„Varietăţile prunelor: goldane = prune rotunde, bardace = prune cu gât, avrame = prune marĭ galbene“ (Stareţ Dionisie, Gorj, m-rea Polovragĭ).

Intrebuinţarea cuvîntuluĭ în Moldova şi tot-o-dată în Oltenia indică respândirea luĭ şi o vechime óre-care. D. Şainénu (Elem. turc. p. 13) crede că *bardac* „prun“ este acelaşĭ cuvînt cu bardac „ulcĭor“ din turcul bardak „cruche“. Nouĕ ni se pare cu totul alt-ceva. Descrierea acesteĭ varietăţĭ ca „prună cu gât“ ne face a bănui că bardacă derivă dintr'un prototip slavic bradač „bărbos“, adecă o prună cu barbă. Acéstă etimologiă *bardac* = bradač se împacă cu obicĭnuita

metatesă a luĭ *a* de 'naintea liquideĭ în vorbele românescĭ cele vechĭ împrumutate dela Slavĭ: „b*al*tă = bl*a*to", „d*al*tă=dl*a*to", „scov*ar*dă=skov*ra*da", „g*ar*d=g*ra*dŭ" etc., ĭar prin urmare: b*ar*dac=b*ra*dač. Cât se atinge de trecerea finaluluĭ slavic -č (-*cĭ*) la Românĭ în -*c* (-*k*), apoĭ este un fenomen de analogiă dissimilativă întocmaĭ ca în „berbec" în loc de „berbece", „şórec" în loc de „şórece" şi altele, adecă forma cea cu -*cĭ* fiind considerată de cătră popor ca pluralul unuĭ singular cu -*c* (*k*), pluralurile „berb*ecĭ*", „şór*ecĭ*", „bard*acĭ*" aŭ dissimilat analogicesce câte un singular neorganic ca „berb*ec*", „şór*ec*", „bard*ac*". Prin aceĭaşĭ procedere, pluralul feminin „prune b a r d a c e" a produs pe singularul b a r d a c ă. Cu tóte astea, într'un mod sporadic se aude şi forma *bardacĭu*, care ar fi din punct în punct slavicul b r a d a č, dacă nu cum-va este o palatalisare posterióră, deja pe terenul românesc, din forma *bardac* prin acţiunea inversă a analogieĭ asimilative cu pluralul, ca în „cărnaţ" în loc de „cărnat = lat. carnatum" din causa pluraluluĭ „cărnaţĭ", „Dorobanţ" în loc de „Dorobant = germ. Trabant" prin pluralul „Dorobanţĭ" etc. Serbesce un fel de prune se chiamă b a r d à c l i ĭ a, dar numaĭ în Sirmia, la cóstele Banatuluĭ (Karadžić). Să fie óre un împrumut dela Românĭ?

v. *Prun.*

[2]**Bardàc.** — [2] *Bardacă.*

[1]**Bardàcă.** — v. [1]*Bardac.*

[2] **Bardàcă** s. **bărdàcă** (plur. *bardace, bărdace*), s. f.; cruche, broc. C a n ă. U l c ĭ o r. „Vas mic de pămînt, ulcea cu tórtă de bĕut apă" (Costinescu). Se ḑice la singular şi b a r d a c saŭ b ă r d a c. Turcul b a r d a k „pot de terre, cruche" (Şaĭnénu); la Românĭ însă cuvîntul fiind fórte respândit şi de tot ţĕrănesc, nu pare a fi luat dela Osmanliĭ, ci dela Comanĭ, în graĭul cărora: „b a r d a c = urceus" (Kuun, Cod. Cuman. p. 300).

Basmul „Poveste ţĕrănéscă" (Ispirescu, Legende p. 263): „Dac' ar fi cine-va să'mĭ dea şi mie un colac să 'mbuc şi o *bardacă* de apă de isvor să béŭ..."

v. *Cană.*

Bàrdă (plur. *barde*, rar *bărḑĭ*), s. f.; hache. „Un fel de secure a tâmplarilor, cu tăişul lat şi códa scurtă, cu care lucréză numaĭ cu o mână" (Costinescu). Altă dată se întrebuinţa la Românĭ şi ca armă de resboĭu. Din maghiarul b á r d „hache" (Cihac).

Biblia Şerban-vodă, 1688, Psaltirea LXXIII, 6:

Ca întru o dumbravă de lémne, cu topoară au tăĭat uşile lui de odată, cu săcuri şi cu *bardă* surpară pre elŭ...	Quasi in sylva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et a s c i a dejecerunt eam...

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683 f. 203 b: „Dintru cariĭ, unulŭ cu foamĭa, altulŭ hăcuitŭ şi demicatŭ cu *barda*, ĭară al treile băgat în focŭ, să săvârşiră..."; şi maĭ jos:

Martinŭ demicatŭ de *barda* m â c i l é s c â
Ş'au deschisŭ colnicŭ cătră vĭaţa cerésca.....

Psaltirea luĭ Corbea, Mss. circa 1700 în Biblioteca Academieĭ Române, ps. LXXIII:

Cu săcure şi *bardă* l'au surpat pre el,
Şi l'au junghĭat ca pre un nevinovat miel...

Doïna „Lelea vitéză“:

Cine are topor mare,
Scótă-mi'l la foc de sóre;
Cine are *bardă* mică,
Facă'ĭ b u z a subţirică:
Când s'a repeḑi prin glóte,
Să deïe sărut de mórte...

(Alex., Poes. pop. ². 319).

Balada „Grue Grozovanul“:

Douĕ crucĭ numaĭ făcea,
„Dómne-agĭută!“ el ḑicea,
Bardă 'n mână apuca
Şi 'n Tătarĭ se arunca,
Ca un vînt înviforat
Intr'un lan de grâŭ uscat...

Cântecul „Pluguluĭ“ din Moldova:

Dar a ajuns plugul într'un os de rîmă
Şi s'a făcut micĭ şi fărîmă;
Eŭ de grabă l'am luat
Şi la Barbu ţiganul,
Care bate bine cu cĭocanul,
Am alergat;
El îndată l'a 'njghebat,
Căcĭ cu *barda* bărduïa
Şi cu chila chilĭa,
Aşa că singur pe brazdă mergea...

(Analele literare, 1888 p. 44).

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 127: „Acea uşă se deschidea pe o scară de pétră închisă între doĭ păreţĭ şi dréptă, care ducea într'un pridvor, al căruĭ acoperiş sta rezimat pe stâlpĭ cĭoplițĭ din *bardă*...“

Despre ómenĭ proştĭ şi grosolanĭ: „n e l u a t î n *bardă*, cĭoplit numaĭ cu securea“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

In balada „Corbea“ descrierea spînḑurătoriĭ:

Jupânésa Carpena
Adusă din Slatina,
Numaĭ din topor cĭoplită
Şi din *bardă* b ă r d u i t ă,
Pe la vîrf cam ascuţită...

(G. D. T., Poes. pop. 520).

Intr'o variantă:

Jupânésa Carpena,
Sor' bună cu Cânepa,
Adusă din Slatina,
Din pădurea Cocala,
Tăiată cu securea,
B ă r d u i t ă cu *barda*,
Din teslă frumos luată,
Cu rindéua îndreptată...

(Ibid. 530).

Pluralul *bărḑĭ* e rar; în vechile texturĭ ne întimpină numaĭ *barde*.

Cântecul poporan „Bradul şi teĭul“:

Meşteriĭ că mĕ ochesc,
La pămînt că mĕ trântesc,
Cu *bărḑile* mĕ cĭoplesc,
Cu gélâŭ mĕ geluesc..,

(Marian, Bucov. I, 192).

Biblia Şerban-vodă, 1688, Prov. XXX, 14: „nepotul rĕu are dinţi de sabie şi măsălele *barde*...“

v. *Secure*.

Bàrdăş. — v. *Barḑă*.

Bardiş (plur. *bardişe*), s. n.; ancien t. milit.: hache à longue manche. O armă pe care, în secolul XVII, Româniĭ aŭ cunoscut'o dela Polonĭ. Cuvîntul e înrudit cu b a r d ă.

Miron Costin, Letop. I p. 247: „*bardişe* este un fel de arme: topoare cu códe lungĭ...“

Polonesce b a r d y s z, rusesce бердышъ „lunata securis“ (Linde).

v. *Bardă*.

Bàrdoş. — v. *Barḑă*.

Barḑ. — v. *Bardă*.

Bàrḑă (plur. *barḑe* şi *berḑe*), s. f.; t. de Zool.: Ardea ciconia, cigogne. Pasere călĕtóre, mare, cu cĭocul şi picĭóre fórte lungĭ, pene albe pe corp, de acelaşĭ gen cu c o c o r u l saŭ g r u e a.

Afară de Muntenia și Banat, pe aiurĭ se dice maĭ mult s t â r c saŭ c o c o-s t â r c.

Berdele la apropiarea tómneĭ plécă dela noĭ spre țerĭ maĭ calde și se întorc cătră primăvéră.

„Despre cocorĭ și *berde* când se întorc în țéră pe la Martie, e un semn că nu maĭ ninge" (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăescĭ).

„La 1 Martie saŭ Mărțișor, ómeniĭ légă copiilor la gât ațe roșiĭ cu alb și cu banĭ; copiiĭ le păstréză pînă vin *bardele*, și atuncĭ dic: n'ațĭ negrețele și dă'mĭ albețele" (G. Eftușescu, Dobrogea, Constanța, c. Cĭobanu).

In unele locurĭ Româniĭ cred, că în călĕtoriile sale *barda* servesce pe nesciute drept cal pentru șiretul c u c.

„Poporul dice că cucul plécă peste mărĭ și se 'ntórce în țéră la primăvéră ședênd pe spatele *berdeĭ*, care astfel îl transportéză" (D. Vasilescu, Dolj, c. Séca-de-pădure).

La vechiĭ Romanĭ *barda* era privită ca un fel de pasere sfântă, „avis pia et benigna" (Nemnich). La Românĭ ea se bucură pretutindenĭ de aceĭașĭ socotință.

Alexandri, Poes. pop. [2.] p. 13: „Uniĭ șerpĭ însă aŭ privilegiul de a fi respectațĭ, de pildă aceĭ de casă. Eĭ, ca și *bardele* de pe coperișul caseĭ, și ca rîndunelele de sub stréșină, sînt óspețĭ neatinșĭ..."

Din legendele și credințele poporane despre *bardă*, adunate de S. F. Marian (Ornitologia poporană, II, 310 sqq.), sînt maĭ însemnate următórele:

1. *Barda* fusese dentru'ntâĭu un om, căruĭa Domnul Hristos iĭ dedese un sac legat, plin de șerpĭ, brósce și alte jigăniĭ, pentru ca să'l arunce în Mare și astfel să nu maĭ fie asemenĭ jivine pe uscat; omul însă a deslegat sacul, lăsând să se împrăștie jigâniĭ pe pămînt; atuncĭ D-deŭ l'a prefăcut pe el în *bardă*: „veĭ umbla prin tóte bahnele și pĕraele pînă ce veĭ aduna érășĭ la un loc în sac pre tóte jigăniile cărora le-aĭ dat drumul". Sacul este gușa cea mare la grumaz, pe care o are *barda*.

2. *Barda* este „împĕrat peste tóte bróscele din lume".

3. *Barda* fusese óre-când om, dar o babă vrăjitóre l'a prefăcut „într'o pasere cu picĭóre marĭ și cu gâtul lung".

4. *Barda* n'are códă, adecă este bércă, fiind-că mersese să aducă luĭ Fĕt-frumos „apă-viuă" și „apă-mórtă", carĭ nu se află decât numaĭ „între munțiĭ ce se bat în capete", și acolo vîrfurile munților isbindu-se tocmaĭ când *barda* isbutise să scape, iĭ apucară códa.

5. Dacă cine-va supĕră o *bardă*, furându-ĭ ouĕ saŭ omorîndu-ĭ puiĭ, ea îșĭ resbună aducênd în plisc un tăcĭune și aprindênd casa aceluĭ om.

6. *Barda* fiind din fire fórte recunoscĕtóre, „în tot anul, după ce 'șĭ-a scos puiĭ, aruncă pe unul jos stăpânuluĭ de casă în semn de mulțămită pentru că a lăsat'o să'șĭ facă cuĭbul pe casa acestuĭa și pentru că, prin tot timpul cât a stat aice, nu i s'a întâmplat nicĭ o neplăcere din partea căsașilor".

7. Când *barda* „îșĭ acopere puiĭ, e un semn că în scurt are să plóĭe".

8. Dacă cine-va împușcă o *bardă*, „trebue să pățéscă reŭ: orĭ că'ĭ înlemnesce vre-un picĭor, orĭ că i se 'ntâmplă altă nenorocire, căcĭ e pĕcat a omorî o pasere care nu face ómenilor nemic reŭ, ci din contra numaĭ bine".

Mersul *bardeĭ* fiind fórte falnic, de aci proverbul:

S'a 'nfoĭat ca varda
Și s'a 'ngămfat ca *barda*.

(Pann, I. 161).

O alusiune la firea cea resbunătóre a *barḍeĭ* ne întimpină în balada „Iorgovan“:

> Alţiĭ ḍiceaŭ ca să'l arḍă,
> Ochiĭ dór să'ĭ ĭea o *barḍă*
> Şi să'ĭ duc'a-cas' la el,
> La copilu'ĭ mititel...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 560).

Ghicitórea despre „Buric“:

> Cuĭbul *berḍeĭ*
> In mijlocul bălţiĭ...
>
> (Ibid. 218).

Pliscul *barḍeĭ* se numesce cĭoc şi maĭ ales clobanţ.

Delavrancea, Vis şi viéţă p. 137: „In sfîrşit ajunseră la pădure; şi de cum ajunseră, le clănţăniră dinţiĭ aşa de tare, că par'că cu toţiĭ ar fi avut cĭocurĭ de *barḍă*...“

S. F. Marian, Ornit. pop. II, 330: „luând un tăcĭune aprins în clobanţ...“

Sonul, pe care 'l produce *barḍa* cu clobanţul eĭ, a dat nascere la maĭ mulţĭ verbĭ onomatopoeticĭ:

„*Barḍa* tocăne, cocorul curuesce“ (C. Ionescu, Ialomiţa, c. Borănescĭ).

„*Barḍa* păcănesce“ (G. Poppescu, Ialomiţa, c. Broştenĭ).

„*Barḍa* tócă saŭ tocănesce“ (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegiĭ).

„*Berḍele* clăpăesc saŭ tócă“ (I. Mănescu, Ialomiţa, c. Mărculescĭ).

„*Barḍa* clămpănesce“ (G. Basoc, Tecucĭu, c. Homocea).

„*Barḍa* clăpănesce“ (I. Burghelea, Tutova, c. Ivescĭ; I. Chirica, Tutova, c. Cârjeóniĭ).

Toţĭ aceştĭ verbĭ isvoresc din onomatopeele toc, poc şi clap.

Poporul deosebesce doĕ varietăţĭ de *barḍă*: „*barḍa* albă şi *barḍa* grivă, adecă cea cu aripele negre“ (D. Damian, Rîmnic-Sărat, c. Bălăcénu).

Deşi termenul *barḍă*, întru cât scim noĭ, se aplică numaĭ la „cigogne“, totuşĭ el ne întimpină cu sensul de „pélican“ în Biblia Şerban-vodă 1688, Levit. XI, 17—18:

...şi stârcul şi porfirionŭ şi *barza* şi lebăda...	...et ibin et porphyrionem et pelecanem et cygnum...

Ibid. Deuter. XIV, 18:

...şi *barza* şi soĭumul şi câte-i samănă luĭ...	...et pelecanem et charadrium et similia ei...

v. [1]*Babiţă*. — *Batcă*.

De unde óre vine cuvîntul *barḍă*?

Etimologia propusă de Cihac (II, 10), care identifică *barḍa* cu polonul bag „cigogne noire“ şi tot-o-dată cu rusul buzanŭ, nu e seriósă. Tot atât de puţin seriósă din punctul de vedere fonetic este equaţiunea *barḍă* = bălţată la Laurian-Massim (Gloss. 66). Eŭ însu-mĭ am avut succesiv asupra acestuĭ cuvînt doĕ ipotese.

Iată prima părere, pe care am emis'o în „Istoria critică“ (ed. din 1873 p. 308: „Dintre cele treĭ păserĭ, pe carĭ Linneŭ le confunda într'un singur grup: ciconia, ardea şi grus, prima este cea maĭ albă. Genul ciconia se subdivide la rîndul seŭ în treĭ speciĭ, din carĭ érăşĭ maĭ albă decât tóte este cea vulgară, numită de Româniĭ din Muntenia: *barḍă*. In istoria naturală acéstă specie se chĭamă: ciconia alba, cigogne blanche. Eleniĭ îĭ ḍiceaŭ *πέλαργος*, în care lesne se recunósce de asemenea constitutivul *ἀργός*, alb. Astfel albéţa a fost tot-d'a-una trăsura exterióră cea maĭ caracteristică a *barḍeĭ* printre cele-lalte păserĭ de carĭ ea se apropiă prin configuraţiune. Insuşĭ terminul *barḍă* cată să exprime dară ideĭa de ce-va alb. Eĭ bine, îĭ veţĭ căuta în deşert acéstă derivaţiune în tóte lim-

bile de sub sóre. Veţĭ afla numaĭ şi numaĭ albanesce: b a r d „blanc“. Pretinde-va Rösler că Românii aŭ adus *barḍa* din Epir? Din norocire pentru noĭ, albanesce b a r d are exclusivamente înţelesul adiectival de a l b, ér la *barḍă* se ḍice „lelek“, încât este evident că Românii nu aveaŭ ce să împrumute de acolo, ci trebuĭaŭ s'o găséscă într'o altă limbă, în care era şi b a r d = albus şi *barḍă* = ciconia, ast-fel că, lăsând la o parte pe cel întâĭu, eĭ şĭ-aŭ apropriat numaĭ pe derivatul seŭ. Tot aşa, bună-óră, părinţiĭ noştri aŭ luat în timpiĭ moderni dela Slavĭ vorba „pagubă“, fără să ĭea totodată şi radicala „gubiti“; dacă însă limba slavică nu şĭ-ar fi format „paguba“ din „gubiti“ după cum Albanesiĭ nu şĭ-aŭ format *barḍă* din b a r d, puteaŭ óre să fi luat Româniĭ ceea ce nu exista?...“

A doua părere despre *barḍă* eŭ am expus'o la 1878 în „Cuvente den bătrâni“ t. I p. 269. Iat'o:

„Are afiliaţiunĭ sigure numaĭ cu limbile celtice. In unele dialecte francese o varietate de *barḍă* (ardea garzetta, Buschreiher) se chiamă pînă astăḍĭ b a r d e t, deminutiv dintr'un b a r d=*barḍă*. Despre vechiĭ Gallĭ, Turnebiŭ (Diefenbach, Origines p. 241, cfr. Kuhn's Beitr. V, 446) ne spune că la dînşiĭ cântăreţiĭ se numĭaŭ b a r d i, ĭar cĭocârlia b a r d a e a saŭ b a r d a l a. Să nu uităm că şi numele latin al *barḍeĭ*: ciconia, în dialectul prenestin conia, însemnéză de asemenea „cântătóre“, dela radicala „can“ (Corssen, Ausspr. ²· II, 248). Să maĭ amintim că la Celţĭ cuvîntul b a r d presintă o formă armoricană assibilată b a r z (Belloguet, Gloss. gaulois, 111), deşi acéstă transiţiune, negreşit, este independinte de cea românéscă. Óre nu cum-va dintr'un celtic b a r z a se va fi născut actualul spaniol g a r z a (portuges g a r ç a) „*barḍă*“, pătruns apoĭ şi 'n Italia? Cât pentru trecerea iniţialuluĭ *b* în *g* la Spaniolĭ, a se alătura: span. guró din franc. bourreau, span. gorracho = borracho din lat. ebriacus“.

Prima din cele doĕ ipotese ale mele a fost adoptată de Hugo Schuchardt (Ueb. Hasdeu's altrumän. Texte p. XXIII), care însă, în acelaşĭ timp, suggeră o fórte ingeniósă idee şi anume: nu cum-va la nascerea românuluĭ *barḍă* şi a spaniolului g a r z a va fi concurs într'un mod óre-care sinonimul latin a r d e a: „Dennoch liesse sich das südromanische und das ostromanische Wort zusammenbringen, wenn man von lat. a r d e a ausginge, worauf dort g a r z (in g a r z o n e, vgl. franz. g a r c e) eingewirkt haben würde, hier ein alteinheimisches Wort b a r d“.

Să supunem procesul uneĭ noue cercetărĭ, utilisând nesce materialurĭ, pe carĭ nu le cunoscurăm nicĭ la 1873 nicĭ la 1878.

In Oltenia şi'n Banat, adecă în chĭar cuĭbul naţionalităţiĭ române, s'a păstrat pînă astăḍĭ o formă neasibilată: b a r d, foneticesce maĭ veche decât *barḍă*.

„Cucostîrciĭ pe la noĭ se ḍic b a r d o ş ĭ, la singular b a r d o ş“ (Banat, c. Jupalnic lîngă Orşova).

„Pe la noĭ *berḍeĭ* îĭ ḍice b a r d ă ş, de ex.: vĕḍurăm b a r d ă ş i ĭ; era numaĭ b a r d ă ş ĭ“ (preut R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

Fie dară celtic ca în a doua a mea ipotesă, fie tracic ca în cea de'ntâĭu, *barḍă*, adecă b a r d ă, este la noĭ un element lexic ante-latin, primit dela Dacĭ, carĭ la rîndul lor puteaŭ să'l fi moştenit dela Tracĭ, saŭ să'l fi împrumutat dela Celţĭ, una din doĕ.

Găsind pe acest b a r d ă în Dacia ca termen autocton, „alteinheimisches Wort“ după expresiunea luĭ Schuchardt,

legionariĭ romanĭ n'aŭ uitat totușĭ pe străbunul latin a r d e a, din care fonetica românéscă trebuĭa să facă a r ḑ ă.

De aci ambiĭ sinonimĭ înriurind unul pe altul, prin fusiunea b a r d ă + a r ḑ ă s'a născut actualul *barḑă*.

Ceea ce confirmă din punctul de vedere semasiologic acéstă etimologiă, datorită luminóseĭ observațiunĭ a luĭ Schuchardt, este că cel-lalt nume românesc al *barḑeĭ*: c o c o s t â r c, s'a născut și el prin fusiunea a doĭ sinonimĭ: c o c o r și s t â r c.

Decĭ:

barḑă = bard + ardea : : cocostârc = cocor + stârc.

Barḑa a dat limbeĭ nóstre istorice câte-va interesante derivate:

1°. Numele personal B a r ḑ e saŭ B é r ḑ e și B a r ḑ u.

Intr'un crisov dela Stefan cel Mare din 1502 (Cond. MSS. Asaki t. 2 f. 24, în Arch. Stat. din Buc.) se vorbesce despre boĭerul *Bérzĭa* (Бѣрзѧ).

Crisov dela Miron-vodă Barnovski din 1629 (Cond. MSS. Asaki f. 92): „Gheorghie ficĭorul Zbĭarăi nepotul B a r z u l u i..."

Zapis muntenesc din 1649 (Doc. Rom. I No 244 în Arch. Stat. din Buc.): „locurele anume, la părul lu B a r z u 2 locure..."

2°. Numele personal B a r ḑ o t ă, cu acelașĭ sufix - o t ă ca în „Calotă", „Albotă", „Bòotă", „Càpotă", „Arnotă", „Bașotă", „Balotă" etc., de unde apoĭ topicul B ă r z o t e n ĭ, vechĭu sat în Vâlcea a mănăstiriĭ Hurezu (Condica MSS. a Hurezuluĭ în Arch. Stat. din Buc., t. 56, 59, 62 etc.).; de asemenea doĕ părae în Tutova: B â r ḑ o t a și B â r ḑ o ț e l (Condrea, Dicț. geogr. al Tutoveĭ p. 21).

v. *-otă*.

3°. Numele local compus B ă r z o g â r l ă = *Barḑă* + g â r l ă, analog cu numele local compus „Cĭorogârlă = Cĭóră + gârlă": B ă r z o g ă r l ă, o localitate peste Olt menționată în actele mănăstiriĭ Tisména (Doc. Rom. I în Arch. Stat. din Buc., N-rile 54, 55).

4. Intr'o hotărniciă din 1764 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Snagovu în Arch. Stat. din Buc. f. 44 a): „piscul *barḑeĭ*", unde este de observat genitivul cu *-a-* în loc de: *berḑeĭ*.

v. *Cocor*. — *Cocostârc*. — *Stârc*.

Barḑu. — v. *Barḑă*.

Barèm s. **bàrem**, adv.; au moins, du moins. Se maĭ aude: *barim* și *barâm*. Sinonim cu m ă c a r, b a t â r, î n c a ĭ, c e l p u ț i n. Turcul b a r i m „du moins" (Barbier de Meynard), de unde Serbiĭ și Bulgariĭ aŭ luat și eĭ b a r e m saŭ b a r i m (Miklosich), ba și Albanesiĭ b a r i saŭ b a r e (Gustav Meyer). Cihac totușĭ (II, 479) vrea cu orĭ-ce preț să tragă pe *barem* din maghiarul b à r „quoique", de unde numaĭ pe a-locurĭ în Ardél se aude b a r (Tribuna din Sibiŭ, 1890 No. 85).

„In loc de m a c a r pe la noĭ se ḑice maĭ mult *barâm* și b a t â r, de ex.: *barâm* o lécă de pâĭne, saŭ: b a t â r o lécă de pâĭne (N. Petricénu, Iașĭ, c. Popescĭ).

Cântec din Ardél:

Eŭ mĕ duc, mândra remâne.
Cum s'o fac s'o duc cu mine?
Barem calea jumătate,
Să n'o las așa departe!

(I. B., Trans. 112).

Tot de acolo:

Bade, inimă de pĭatră,
Ce nu viĭ la noĭ vr'o dată?
Barĕm numaĭ pînă 'n casă,
Să mĕ veḑĭ pe min' mirésă;
Barĕm numaĭ pîn' la pórtă,
Să mĕ veḑĭ pe mine mórtă...

(Ibid. 143).

Balada „Petrea și Măcinica“:

Bate-o-aș, de-o aș puté,
Pînă pielea ĭ-ar crepa,
Ca să maĭ capete minte
Barăm cât un bob de linte...

(Tribuna din Sibiiu 1887, p. 15).

Basmul „Voĭnicul cel fără de tată“ (Ispirescu, Legende, p. 123): „Voĭnicului îĭ păru bine de astă întâmplare, maĭ cu samă—gândĭa el—că va fi *barim* o slugă în curte...“

P. Ispirescu, Câtea 'n vardă (Col. l. Tr. 1882 p. 127):

„— Ce să'ţĭ daŭ, mĕ, omule? ce să'ţĭ daŭ acum la mĭedul nopţiĭ?

„— Scól' și fă *barim* o azimĭóră, că étă sînt pocăltit de tot...“

Basmul „Sfîntul Arhanghel“ (Stăncescu, Basme p. 288): „Tot sînt eŭ sărac lipit pămîntuluĭ, *barim* să găsesc copiluluĭ un naș cu dare de mână să ne maĭ fie și de un ajutor...“

Slavicĭ, Novele p. 429: „Dac'o fac, să o fac *barem* deplină!...

Delavrancea, Trubadurul p. 145: „Eĭ, dar la lăsatul-seculuĭ de paște e maĭ mare pĕcatul să nu'șĭ facă *barim* datinele moștenite dela părinţĭ. Nu să'șĭ mănânce plăcinta cu brândă împreună, nu dóră să bată alviţa băĭatul și fata la aceĭașĭ grindă, dar cel puţin ce se cuvine maĭ mult: doĭ bulgărĭ de alviţă și doĕ lumînărĭ de seŭ...“

v. *Batâr.—Incaĭ.—Măcar.*

Barìlcă s. **balèrcă** (plur. *barilce, balerce*), s. f.; baril. Buriŭ, Butoĭaș. Deși de origine occidentală, acest cuvînt ne-a venit d'a-dreptul dela Rușĭ sub forma *barilcă*=барылка saŭ барилка, care a devenit apoĭ prin metatesă *balercă*, întocmaĭ cum din rusul horilcă s'a făcut holercă.

Miron Costin, Letop. I p. 254, vorbind despre luxul unuĭ Polon: „Cĭuberele cu care adăpa caiĭ era de argint, și cofe, și *barilce*, și ţinte la hamurĭ...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 163: „împlând tóte vasele căte avea, *barilce* și altele...“

Amiras, Letop. III p. 133: „o *balercă* aŭ îngropat'o în acea pivniţă, zicând că este vișănap...“

Alexandri, Ginerele luĭ Hagi-Petcu, act. I sc. 6: „Spune stolniculuĭ să scótă din pivniţă o garafă de Comandaria de cea bună... Am adus'o eŭ însumĭ dela Chipru... ţine opt-sute de leĭ *balerca*...“

Căntec de nuntă:

Că mĭ-oĭu face gura leĭcă
Și pântecele-o *balercă*,
Ca să maĭ pot bé și holercă...

(Marian, Nunta p. 839).

Oraţiă de nuntă din Moldova:

Avênd pentru oștenĭ
Buţĭ cu vin
Și *balerce* cu rachiŭ...

(G. D. T., Poes. pop. 163.)

Ghicitórea despre *Balercă*: „Am o vacă cu buricul în spate“ (Sbiera, Poveștĭ p. 320).

v. *Buriŭ.*

Barìm.—v. *Barem.*

Barij }
Bariș }. — v. *Bariz.*

Barìz s. **bariș** s. **barij** (plur. *barizurĭ, barișurĭ, barijurĭ*); s. n.; barège, „étoffe de laine-légère et non croisée“ (Littré). Cuvînt curat franţusesc, întrodus la noĭ prin comerciŭ și devenit fórte poporan.

Baĭcan, Strigările precupeţilor (Buc. 1884) p. 8: „Poftiţĭ să vĕ dăm pălăriă, căcĭuliţă, cojocèle, sumăeșe, măntăluţe, cismușóre, pantofașĭ, *barizurĭ*, citurĭ, materiĭ de lână 'n lână...“

Doïna „Marióra“:

Of! leliţă Mărióră,
Cu polcuţa roşióră,
Cu *barizul* foc şi pară,
Mărită-te 'n astă véră...
(Marian, Bucov. I, 9).

Despre femeĭ bătrâne, locuţiunea: „a'şĭ da *barişul* pe céfă“ a căpĕtat înţelesul de: „a perde ruşinea“.

Delavrancea, Trubadurul p. 148: „bătrânele pré sînt de tot, pré daŭ pilde rele, pré se ocolesc, pré bombăne, pré se uĭtă chĭondorăş, pré 'şĭ daŭ, la vreme de bătrâneţe, *barişul* pe céfă şi'şĭ pun pólele 'n cap...“

v. *Anghină.*

Bàrnee, s. f.; dépouille, butin, proie. Pradă. Jaf. Cuvînt fórte enigmatic: барнее, care ne întimpină în Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu), de unde l'a reprodus întocmaĭ Coresi, 1577, ps. CXVIII:

Bucuru-mâ eu de cuvintele tale, că aflaïu *barnee* multâ...	Exsultabo ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa...

La Silvestru, 1651: „ca cela ce aflâ dobândâ multâ...“

In Biblia Şerban-vodă, 1688: „ca cela ce află jafuri multe...“

Nicĭ la Coresi, nicĭ în Psaltirea Scheiană cuvîntul nu e accentat; este învederat însă că tonul cade pe prima silabă, căcĭ dacă accentul ar fi pe a doua, am avé în textul cirilic: бърнѣе, nu барнее.

Noĭ credem că acest *bàrnee* nu e alt ce-va decât o formă metatetică din paleo-slavicul бранние „luare“, „collectio, συλλογή“.

v. *Jaf.*

Barnòschi. — v. *Barnovschi.*

Barnòvschi, n. pr. pers. m.; une branche de l'illustre famille noble moldave Movila. O ramură din némul domnesc al Movilescilor, carea a dat şi ea Moldoveĭ un Domn: pe Miron-vodă Movilă *Barnovschi* (1626—1630).

Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiŭ p. 45) ḑice că acest principe era Polon: „Miron *Barnovski*, natione Polonus“. Polonul Petricki, scriitor contimpuran, ni'l arată, din contra, nu numaĭ ca pe Român curat, dar încă, înainte de a fi ajuns la Domniă, ca pe cel maĭ înverşunat duşman al Polonilor: „erat in Castris Osmani, 1621, Bernavius, vetusto in nos odio perque latrocinia Podoliae clarus, magna gratia Valachus“ (apud Engel, Gesch. d. Mold. 262). In resboïul turco-polon din 1621 Miron *Barnovschi*, în capul uneĭ cete de voluntarĭ Moldovenĭ, îngrozise pe Polonĭ prin vitejia sa personală. Iacob Sobieski (Comment. Chotinensis belli, Dantisci 1646 p. 32) îl numesce: „Bernascius, praedonum gentis suae fax“. „Bernawski, — ḑice Stanislaŭ Lubomirski (Zegota Pauli, Pamiętniki o wyprawie Chocimskiej, Krak. 1853 p. 73) — este fórte bine vĕḑut de Sultanul Osman, căruïa ĭ-a dat vr'o câte-va ḑecimĭ de Polonĭ prinşĭ viĭ în resboïu şi pe care'l sfătuesce de a merge drept asupra Cameniţeĭ“. Tocmaĭ despre acel resboïu vorbesce Miron Costin, Letop. I p. 259, când ḑice: „După moartea Raduluĭ vodă celuĭ Mare, boeriĭ şi ţéra, văzĕnd pre *Barnovschi* ce era Hatman pre aceïa vreme, om de ţéră şi fără ficĭorĭ, cunoscut şi la Poarta Impărăţieĭ pentru slujbele ce făcusă la Hotin în vremea luĭ Sultan Osman, — aŭ ales cu glasurile tuturor pre *Barnovschi* Hatmanul la Domnie“.

Adevĕratul ném al acestuĭ principe, după cum am maĭ spus, era Movilă, ïar *Barnovschi* nu este decât o pore-

clă croită după modelul polon din numele moşieĭ B ă r n o v a (v. *Barbovschi*). El-însuşĭ, în maĭ tóte crisóvele sale, îşĭ dă numele întreg: „Miron M o v i l ă *Barnovschi*“ (Arch. ist., passim.).

Tatăl seŭ, la 1606, sub Ieremia Movilă, Dumitru *Bărnovske* era mare-postelnic (Cond. Asaki t. I f. 85 a., Mss. în Arch. Stat. din Buc.). Intr'un zapis din 1583 Ieremia Movilă, pe atuncĭ mare-vornic, şi cu toţĭ fraţiĭ seĭ, fiĭ aĭ mareluĭ-logofĕt Ion Movilă, numesc pe acest Dumitru: „nepotul lor Dumitru fiĉorul luĭ Văscan Movila părcălabul“, adaogênd că într'o vreme el „aŭ fostu pribag în Ţara Românéscă“ (Cond. Asaki t. I f. 456). V ă s c a n M o v i l ă, bunicul luĭ Miron *Barnovschi* şi vĕr-primar cu Ieremia Movilă, căcĭ nu era frate bun cu dînsul, este cel întâiŭ dintre M o v i l e s c ĭ care 'şĭ dedese porecla de *Barnovschi* şi care jucase un rol însemnat sub Despot-vodă. Sommer (Vita Despotae pag. 38, 45, 142) vorbesce de maĭ multe orĭ despre dînsul, punêndu'l între boĭeriĭ ceĭ maĭ de frunte aĭ Moldoveĭ: „Proceres qui dignitate et opibus pollebant plurimum: B e r n o v i u s, Moczog et Stroicza...“

O frumósă legendă despre calul luĭ Miron *Barnovschi* se citesce la Ion Neculce, Letop. II p. 203: „Când ĭ-aŭ tăĭat capul luĭ *Barnovskiĭ*-vodă, calul luĭ aŭ şi început a sări, cât n'aŭ maĭ putut să'l ţie Comisul în mână, şi scăpându'l din mână pe loc aŭ căzut de aŭ murit. Şi văzând Turciĭ, mult s'aŭ mirat şi aŭ zis: nevinovat aŭ fost acest om...“

Miron Costin, Letop. I p. 268: „Se pomenesce den zilele luĭ [*Barnovschi*-vodă] şi o ĭérnă ce căzuse în luna luĭ Mart, căriĭ ĭernĭ ĭĭ zic: I a r n a l u ĭ *Barnovschi*-vodă...“

Obiceĭul de a califica ĭernele cele grele cu numele principeluĭ care domnĭa atunce, a remas la Româniĭ pînă în timpiĭ modernĭ; bună-óră la Zilot, Cron. p. 10: „Ĭérna acésta aŭ fost din cele osebite, că şi zăpadă năprasnică aŭ căḑut, şi viscole deosebite şi gerurĭ aŭ fost; pentru aceea aŭ remas de se pomenesce: ĭ é r n a d e l a H a n g e r i u l...“

v. [2]*Movilă*.

Bàrniţă.—v. *Burniţă*.

Bàros s. **baròs** (plur. *barόse* şi *barosurĭ*), s. n.; gros marteau de forge. Cuvînt ţigănesc luat din grecul *βάρος* „poids“.

Cântecul Vasilceĭ:

Cĭobotarĭ cu 'ntinsorile,
Lăutarĭ cu arcuşele,
Ţiganĭ cu *barósele*...

şi maĭ jos:

Românĭ cu topórele,
Ţiganĭ cu *barósele*,
Cobzariĭ cu cobzele,
Lăutariĭ cu diblele,
Casapĭ cu masatele,
Oltenĭ cu palanţele,
Dăncĭucĭ cu copăile,
Bucătarĭ cu cleştile...

(G. D. T., Poes. pop. 135—6).

„Plugurelul“ din Moldova:

Nanu cum îl auḑĭa,
Indată afară eşĭa,
Cu *barosul* d'a spinare,
Cu ilâul după cap,
Negru ca un drac...

(Analele literare 1888 p. 51).

Cântecul de frică al Ţiganuluĭ într'o satiră poporană:

Temi-te tu, pilă?
— Nicĭ ţiră!

Dar voĭ,
Foĭ?
— Niciĭ noĭ!

Dar tu, *baros?*
Tu eştĭ maĭ fricos,
Ĭa dă-te jos!

(Familia 1885 p. 524).

O variantă:

Tu, *baros,*
Să mergĭ pe jos;
Tu, cleşte,
Mergĭ bărbătesce...

(P. Ispirescu, Snóve p. 117).

v. *Ţigan.*

Barşòn (plur. *barşóne*), s. n.; 1°. velours rouge pourpre; 2°. sorte de coiffure de femme. Maghĭarul b á r s o n y. Se aude numaĭ la Românii de peste Carpaţĭ. Sinonim cu c a t i f e a şi cu vechĭul u r ş i n i c.

Cântec din Ardél:

Că'ĭ rochiă de *barşon,*
Ş'aştéptă mână de domn;
Rochiă de c a t i f e a:
Umblă domniĭ după ea...

(Bibicescu, Poes. pop. 222).

Strigătură din Ardél:

Câte şute,
Câte mute,
Tóte 's cu *barşon* pe frunte;
Lelea cu *barşónele*
Nu şti mulge oile...

(I. B., Trans. 424).

Alta:

Şóde vremĭ am ajuns, Dómne!
Că fetele 's tóte dómne:
Cu laĭbere de *barşóne*
Şi cu şurţurĭ de cartóne,
Părinţiĭ le mor de fóme!

(Gaz. Trans. 1888 No. 52).

Pe lîngă *barşon* se maĭ aude în regiunea Turdeĭ şi forma metatetică *braşon* (Mândrescu, Elem. Unguresci p. 39).

v. *Catifea.*

Basamàc (plur. *basamacurĭ*), s. n.; eau-de-vie de la pire espèce. Sinonim cu h o l e r c ă, t ă r î ş, p o c i r l ă. *Basamac* se face din rachiŭ de bucate—porumb saŭ grâŭ—amestecat pe jumătate cu apă, une-orĭ chĭar 1/4 rachiŭ la 3/4 de apă.

Dr. C. Istrati, O pagină din istoria contimporană p. 295: „... otrăvitóre bĕuturĭ: pocirlă, tărîş, *basamac,* rachiŭ de Moldova, carĭ omóră clasa nóstră de jos!..."

Basamac circuléză une-orĭ şi ca poreclă pentru beţivĭ, bună-óră într'un cântec:

Basamace,
Nu te face,
Adă testimelu 'ncóce!..

Cuvîntul nu e vechĭu, şi totuşĭ a ajuns a fi fórte respândit. El se trage probabil dintr'o înjurătură ungurécă trivială.

v. *Horilcă.*

Bàsamă, adv.; apparemment, à ce qu'il paraît. O contracţiune din b a g s a m ă. Sinonim cu p e s e m n e. Acest adverb se aude la Românii din Biharia (Conv. lit. 1887 p. 1004).

v. *Bag.* — *Samă.*

Basaòchĭu s. **bazaòchĭu** (plur. *basaochĭ, bazaochĭ*), adj. et s. m.; drôle, coquin, mauvais plaisant. D e ş a n ţ a t. *Basaochĭu* se aude numaĭ în Moldova.

Alexandri, Harţă rezeşul, sc. 14:

„Harţă: Da ce este aicĭ? Ce plângĭ, Măriucă?

„Măriuca: Cum n'oĭu plânge, bădică,

dacă vine *basaochĭul* ista, de'mĭ tăvălesce pânza cu piciórele luĭ... gĭócă pe dînsa ca un curcan șuerat..."

Unul din jocurile copilărescĭ cele maĭ obicĭnuite este enumerațiunea comică a diferitelor părțĭ ale obrazuluĭ, bunăóră la Francesĭ:

Menton fourchu,
Bouche d'argent,
Nez cancan,
Joue bouillie,
Joue rôtie,
Oeil de Picard,
Oeil de saint Martin,
Tape, tape, tape sur le robin...

(Rolland, Jeux de l'enfance p. 19).

In Moldova unul din asemenea jocurĭ sună așa:

Barba bărbăriă,
Gura gurăriă,
Nas năsăliă,
Ochĭ *bazaochĭ*,
Sprîncene coțofene,
Frunte vălătuc,
Hap de țuluc!

„Se aude în județele Iașĭ și Botoșanĭ, în Tîrgul-frumos, Harlăŭ etc. La fie-care vers, acela care recită apucă pe copil de barbă, de nas etc., ĭar când ḑice „Hap de țuluc" îl apucă de pĕrul din frunte" (Th. Speranția).

Moldovenescul *basaochĭu* nu este alt ceva decât înjurătura rutenéscă b i s o - v o - o k o saŭ b i s o v - o k o, literalmente „ochĭul-draculuĭ".

O cĭudată etimologiă italiană a acestuĭ cuvînt ne întimpină la G. Seulescu (Archiva Albineĭ, Suplem. 1845 No. 11): „*Baza-ochĭu*, *basa-ochĭul*: căutătorĭu în gĭos=b a s s a - o c c h i o".

v. *Bujavercă*.

Basaràb. — v. *Basarabă*.

Basaràbă, articulat **Basaràba** (plur. *Băsărăbescĭ*, modern *Basarabĭ*); n. pr. pers. m.; 1. nom ancien général de la caste nobiliaire dans la Petite-Valachie; 2. nom spécial de l'ancienne dinastie princière en Valachie.

Basarabă este cuvîntul cel maĭ important din întréga l i m b ă i s t o r i c ă a Românilor.

Dacă ne va fi dat a lămuri cu deplinătate:

cine aŭ fost *Basarabiĭ*?
de unde?
de când?

o întinsă lumină se va respândi asupra periódeĭ celeĭ maĭ lungĭ și totodată celeĭ maĭ întunecóse din trecutul naționalitățiĭ române.

I. *BASARABIĬ* N'AŬ FOST O FAMILIĂ, CI O CASTĂ.

Cantemir ḑicea că pe timpul seŭ nu maĭ existaŭ de-mult *Basarabiĭ* (Gesch. d. osm. Reichs, 608).

Cantemir greșesce.

In adevĕr, contimpuranul seŭ Constantin Brâncovénul nu era *Basarabă* în linia bărbătéscă, măcar-că, după expresiunea cronicaruluĭ: „șĭ-aŭ pus nume de domnie Constantin *Basarabă*-vodă" (Nic. Costin), măcar-că pe medalia sa gravéză cu litere marĭ: CONSTANTINVS BASSARABA, măcar-că înjurătura trivială muntenéscă cu „*Basaraba* tateĭ" saŭ „*Basaraba* mameĭ" pare a se referi la dînsul, și măcar-că sub acest nume se memoréză el pînă astăḑĭ în jocul copilăresc Halea-malea din Moldova:

— De-a halea-malea!
— Incotro ți-ĭ calea?
— Deschide porțĭ!
— A cuĭ porțĭ?

— A luĭ *Basarabă*.
— Ce'ĭ daĭ vamă?
— Un căţel
Ş'un purcel
Şi pe N. de-un picior..

(Th. Stamati, Alixandria 100);

în unele varianturĭ chĭar cu numele de botez: „Costea *Basarabă*“ (G. D. Teodorescu, Poesiĭ pop. p. 197). Tot aşa de puţin *Basarabă* era cel-alt contimpuran al luĭ Cantemir, Şerban Cantacuzin, măcar-că îşĭ da numele de: **іѡаньь шꙁрбаньь кантакоꙋꙁино басарабъ**. Şi maĭ puţin *Basarabă* este astăḑĭ o ramură a Bibescilor, măcar-că 'şĭ croesce o fantastică genealogiă tocmaĭ dela Radu-Negru în ridicula carte a conteluĭ Amédée de Foras: „Notice historique et généalogique sur les Princes Bassaraba“! Prin urmare, se póte ḑice că pe timpul luĭ Cantemir nu maĭ existaŭ urmaşĭ recunoscuţĭ din acea ramură a *Basarabilor* care, începênd dela Mircea cel Mare şi dela frate-seŭ Dan, îşĭ monopolizase, fie ca „Dănescĭ“, fie ca „Drăculescĭ“, tronul Muntenieĭ; dar a ḑice că nu maĭ există n é m u l B ă s ă r ă b e s c i l o r e fals, fiind-că acel ném cuprindea nu o singură, ci o mulţime de ramurĭ, unele rĕmase în fiinţă pînă astăḑĭ.

In secolul XVI numaĭ dintre *Basarabĭ* se numĭaŭ Mariĭ Banĭ aĭ Craioveĭ, căcĭ numaĭ *Basarabiĭ* aveaŭ dreptul ereditar la Băniă, ca uniĭ ce eraŭ B a n o v e ţ ĭ, B a n ĭ ereditarĭ, Banĭ „de moşie“, după cum ne-o spune lămurit pe la 1530 biograful contimporan al patriarculuĭ Nifon (ed. Erbicénu p. 60): „un némŭ carele era maĭ alesu şi maĭ temătorĭu de Dumnezeŭ, căruĭa era n u m e l e d e m o ş i e B a n o v e ţ i, adecă *Băsărăbeştiĭ*“. Aşa dară Buzescii, bunăóră, pogorîtorĭ din Marele Ban Vlad de pe la 1535, eraŭ *Basarabĭ*; de asemenea *Basarabĭ* sînt Creţulesciĭ, pogorîtorĭ din Marele Ban Dobromir de pe la 1565. Chiar Mihnea Turcitul, când numise pe la 1568 Mare Ban al Craioveĭ pe Grecul Iane (Venelin p. 225), putea să pretexteze nu fără temeĭu că numesce pe unul din B ă s ă r ă b e s c ĭ, căcĭ acel Iane îşĭ măritase pe soru-sa după Petraşcu cel Bun şi era unchĭu al fiilor acestuĭa (cfr. Walther în Papiŭ, Tesaur, I, p. 9: „matris frater gente Graecus, qui et ipse antea dicto Bahni officio functus erat“), decĭ nu un om străin némuluĭ B a n o v e ţ i l o r. Cel de'ntâiŭ nepotul de soră al aceluĭ Iane, Mihaiŭ Vitézul, făcênd Marĭ Banĭ pe Grecul Manta şi pe Serbul George Raţ, îndrăznise a nesocoti pe deplin datina de a da Bănia Craioveĭ tot-d'auna pe mâna *Basarabilor*. In acest chip, orĭ-ce familiă de astăḑĭ va puté dovedi prin acte autentice, ca Buzesciĭ saŭ Creţulesciĭ, cumcă străbunul eĭ fusese Mare Ban al Craioveĭ înainte de anul 1600, este o familiă din „némul B ă s ă r ă b e s c“.

v. *Banoveţ*.

Alte ramure de *Basarabĭ* eraŭ aşeḑate de vécurĭ în Transilvania, anume în ţéra Haţeguluĭ. La 1398 un „*Bassarabe*“ este acolo chinez la Rîuşor (Fejér, Cod. Dipl. Hung. X, 8 p. 447; cfr. ib. XI p. 504). In colecţiunile documentale ale luĭ Kemény, păstrate în Biblioteca Universităţiĭ din Cluj, eŭ am găsit sub anul 1592 la marginea haţegană a Banatuluĭ pe nobilul „Franciscus *Bazaraba* de Karansebes“ (Kemény, Cod. Dipl. MSS. literalium instrumentor. t. VI p. 111—118), ĭar la 1686, chiar pe timpul luĭ Cantemir, în oraşul Hunyad trăia nobilul „Stephanus *Bazzarabai*“ (Kemény, Regestra MSS. archivorum, t. II p. 263). Tot acolo un sat pînă astăḑĭ se chiamă *Basarabésa* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 138), şi forma femeéscă *Basarabésă*, analógă

cu „bănésă“, „vornicésă“ etc., este fórte remarcabilă prin aceea că presupune numele *Basarabă* a fi ca o demnitate saŭ un rang, pe când femininul dela numĭ propriĭ de familiă se forméză o-bicĭnuit prin -óiă: Bălşóe, Sturḑóe etc. După datele oficiale adunate de cavalerul de Puşcarĭu (Familiele române p. 49—50), pînă astăḑĭ există doĕ familiĭ nobile române *Basaraba* în Haţeg, una în comuna Pescéna, cea-laltă în comuna Cornescĭ.

v. *Haţeg*.

In fine, nu mult înainte de Cantemir, la 1649, în oştirea căzăcéscă, printre o mulţime de Românĭ carĭ îşĭ făceaŭ a-colo tot-d'a-una ca un fel de şcólă militară şi une-orĭ ajungeaŭ polcovnicĭ saŭ hatmanĭ, servĭaŭ cincĭ *Basarabĭ*, fie din Muntenia, fie din Haţeg (Реестра всего войска запорожскаго, ed. Bodianski, Moscva 1875 p. 73, 142, 148, 187, 208), şi anume: Sava *Basarab* în regimentul de Kaniew şi Marcu *Basaraba* în regimentul de Kalniça; apoĭ Vasile *Basaraboĭ* în regimentul de Umanĭ şi Ion *Basarabeĭ* în acelaşĭ regiment, a cărora formă nominală cu -oĭ şi -eĭ nu este decât maghiarisatul *Bazzarabai* de maĭ sus, cu finalul *-i* nobilitar; în sfîrşit, Teodor *Basarabenco* în regimentul de Kiev. Se scie că Ruteniĭ acăţaŭ pe a-tuncĭ sufixul deminutival *-enco* la numele unuĭ tînĕr care trăĭa pe lîngă tată-seŭ saŭ o rudă maĭ mare, aşa că *Basarabenco* presupune pe un bătrân *Basarabă* venit la Căzacĭ o dată cu tînĕrul.

v. *Căzac*.

In scurt, crengile „némuluĭ Băsărăbesc“ eraŭ fórte întinse în afară din dinastia propriŭ ḑisă: nu era o familiă, ci o colectivitate de familiĭ cu tradiţiunĭ comune, un fel de castă care 'şĭ avea cuĭbul în Oltenia şi în Haţeg, nu maĭ departe, adecă cuprindea Dacia luĭ Traian în sensul cel restrîns al cuvîntuluĭ, acea Daciă unde se petrecuse lupta între Traian şi Decebal şi unde s'aŭ păstrat monumente din epoca cuceririĭ romane. Din acest cuĭb oltenesc şi circum-oltenesc, uniĭ *Basarabĭ* în cursul timpuluĭ emigraŭ în diferite direcţiunĭ, dar tulpina lor rĕmânea curat olteénscă. Intr'un alt loc (Ist. crit., I. 83 sqq.), eŭ am dovedit că dinastia Muşătescilor din Moldova a fost şi ea o ramură a *Basarabilor*; un fapt pe care astăḑĭ nu'l maĭ contestă nimenea. Póte să fi fost tot *Basarabĭ* şi Asaniĭ; dar acésta nu ne intereséză de o cam dată.

Dacă *Basarabiĭ* ar fi fost numaĭ o familiă, ĭar nu o întrégă clasă predomnitóre, atuncĭ Oltenia şi Ţéra-Românéscă n'ar fi căpĕtat numele „ţereĭ *Basarabilor*“, pe care l'a purtat deja în secolul XIII. Sub anul 1259, vorbind despre o invasiune a Mongolilor spre Carpaţĭ, cronicarul polon contimpuran ḑice: „MCCLIX. Thartari subiugatis B e s s a r e b e n i s“ (Sommersberg, Siles. rer. script. II, 82; cfr. Ossolinski, Vincent Kadlubek, ed. Linde, 622). In „Istoria critică“ (ed. 2 p. 62 sqq.) sînt grupate maĭ multe texturĭ din secoliĭ XIV şi XV, în carĭ Ţéra-Românéscă e numită „a *Basarabilor*“ saŭ B a s a r a b i ă: tzarul serbesc Stefan Duşan (1330—1356), papa Gregoriŭ XI (1370—1378), împĕratul Sigismund (1366—1437), regele Vladislav Iagello (1350—1434), annalistul Dlugosz (1415—1480), annalistul Miechowski (1450—1523), annalistul Thurocz (1450—1490) etc. Astăḑĭ se maĭ pot adăuga alte fântâne de prin documente publicate maĭ încóce (Ulĭanitzki, Матеріалы для исторіи, Moscva 1887). Aşa la 1429 marele duce litvan Vitold, vorbind despre certele dintre Muntenĭ şi Moldovenĭ, ḑice: „differencias pro quibus

inter Bessarabitas et Moldwanos oriuntur quesciones“, ïar la 1430 ambasadoriĭ polonĭ vorbesc despre: „woywoda Dan Bessarabie, adunatis sibi exercitibus gencium Bessarabicorum...“ Insușĭ Mircea cel Mare, la 1403, în doĕ acte de alianță cu regele Vladislav îșĭ dă titlul de: „mare voevod și domn autocrat a tótă țéra basarabéscă“. E nu maĭ puțin caracteristic că Domniĭ Moldoveĭ, cu Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare în frunte, numïaŭ și eĭ Țéra-Românéscă Basarabiă, saŭ și maĭ bine o numïaŭ cu pluralul: *Basarabĭ*, ca și când ar fi fost *Basarabĭ* toțĭ locuitoriĭ.

O causă fórte curiósă a concurs a face ca numĕrul cel mare al *Basarabilor* să fie așa ḑicênd învăluit începênd chïar din secolul XIV. Se pare că era un obiceïu, ca în fie-care familiă din acest ném numaĭ unul din frațĭ saŭ verĭ să pórte numele *Basarabă*, și încă să'l pórte în locul numeluĭ seŭ de botez. Acest obiceïu se învederéză maĭ întâiŭ la *Basarabiĭ* din Hațeg, carĭ apar în istoriă în secolul XIV și — după cum am vĕḑut maĭ sus — există acolo pînă astăḑĭ. In secoliĭ XIV și XV eĭ stăpânïaŭ, între altele, în însușire de „chinezĭ“ satul Rîușor. Actul din 1398 numesce treĭ frațĭ: „honestos viros Janustinum et fratres suos Bassarabe et Custe Knesios de Riusor“, și maĭ jos: „saepedicti Knesi Janustinus, Bessarabe et Custa“ (Fejér, Cod. dipl. Hung. X, 8, 447—8); numaĭ fratele al doilea pórtă numele de *Basarabă*, fără nicĭ o indicațiunne a numeluĭ de botez. Actul din 1435 constată că chineziĭ de atuncĭ din Rîușor, Costa, Stanciul și Volcul popă, aŭ trădat Ungaria trecênd în Moldova, și transmite chineziatul în partea „Nobilium Michaelis et Bazarad ac Joannis filiorum quondam Joannis de dicta Ryusor“ (Fejér, XI, 504). Toțĭ ceĭ menționațĭ, treĭ fugițĭ și treĭ rĕmașĭ, eraŭ din aceïașĭ familiă chinezială a *Basarabilor* din Rîușor, frațĭ și verĭ; totușĭ numaĭ unul din șése se numesce *Basarabă*, și érășĭ un frate al doilea, al căruĭ nume de botez ne rĕmâne necunoscut. Fără îndoélă, avem de 'naintea nóstră un obiceïu; un obiceïu, pe care întru cât-va îl putem urmări în aceïașĭ epocă și la *Basarabiĭ* din Țéra-Românéscă.

După mórtea primuluĭ Dan-vodă la 1386, apucând tronul fratele seŭ Mircea cel Mare, se pregătise pentru viitor o crâncenă luptă între cele doĕ crengĭ domnescĭ; o luptă care s'a trăgĕnat pînă departe în secolul XVI. O créngă numită „Drăculescĭ“ după numele luĭ Vlad Dracul, fiiŭ al luĭ Mircea și tată al luĭ Țepeș, se credea în drept a domni prin faptele adevĕrat eroice ale membrilor seĭ; posteritatea însă a luĭ Dan saŭ „Dănesciĭ“, de câte orĭ isbutïaŭ pe o clipă a apuca Domnia, pretindeaŭ că dînșiĭ singurĭ se pot numi *Basarabĭ*. Primiĭ doĭ „Dănescĭ“, Dan I și fiïul seŭ Vladislav, se mulțumïaŭ cu numile lor de botez (Arch. ist. I, 1 p, 19, 73, 142). Dar ïată că fiïul acestuĭ Vladislav nu se maĭ scie ce nume de botez va fi avut, căcĭ el se intituléză: „tînĕrul *Basaraba* voevoda fiïul bunuluĭ *Basaraba* voevoda“, ca și când *Basarabĭ* ar fi fost numaĭ el și tatăl seŭ (Venelin p. 111, 121). La 1476 domnesce fiïul luĭ Dan II, dându'șĭ numele tot așa: „*Basaraba* voevoda“ (ibid. p. 118). Cel maĭ celebru dintre „Dănescĭ“ a fost artistul Négoe. Și el de asemenea, din dată ce ajunge Domn la 1512, nu vrea să maĭ scie de numele seŭ de botez „Négoe“, ci începe a se scrie pretutindenea: „*Basaraba* voevoda fiïul pré-bunuluĭ *Basaraba* voevoda“ (ib. 137 etc.). Fenomenul este

cam acelaşĭ ca şi la *Basarabiĭ* din Haţeg; ba este chīar acelaşĭ, dacă vom judeca după crisovul luĭ Dan II din 1428, în care „sînt numiţĭ, ca fiĭ aĭ domnitoruluĭ, Dancĭul şi *Basaraba*“ (Odobescu, Scrierĭ I, 393), adecă este *Basarabă* numaĭ fiĭul al doilea, întocmaĭ ca în Haţeg.

In Ţéra Românéscă urmările acestuĭ fenomen aŭ fost mult maĭ însemnate decum puteaŭ ele să fie în Haţeg. Din dată ce stăpânul ţereĭ monopolisà numele *Basaraba*, boieriĭ din „némul Bă-sărăbesc“ eraŭ siliţĭ a lua alte porecle, din causa cărora cu timpul li se uĭta originea şi putea să se pară că *Basarabiĭ* ceĭ fórte mulţĭ de altă dată s'aŭ stins aprópe cu totul. Era şi maĭ reŭ când venĭaŭ la putere „Drăculescii“: atuncĭ orĭ-cine şĭ-ar fi ḑis *Basarabă* era expus a fi privit ca din ramura cea vrăjmaşă a „Dănescilor“. Ast-fel s'a întâmplat că în secolul XVII căutaĭ pe adevĕraţiĭ *Basarabĭ* şi nu'ĭ maĭ găsiaĭ, căcĭ *Basarabiĭ* — după cum observă fórte bine patriarcul constantinopolitan Dositeiŭ în prefaţa la Biblia din 1688: „cândŭ era boĭari, pentru zavistiĭa stăpânitorilor celor tiranĭ să chema cu altŭ nume“.

Obiceĭul de a reserva numele de *Basarabă* unuĭa dintre fraţĭ saŭ verĭ în fie-care din cele multe familiĭ de *Basarabĭ*, obiceĭu surprins de noĭ în Haţeg şi în Ţéra-Românéscă de o potrivă, a avut drept efect treptata împuţinare aparentă a *Basarabilor*; dar acest obiceĭu fusese el-însuşĭ la început efectul uneĭ cause. Şi care causă? Nu putea să fi fost alta decât tocmaĭ acea mulţime a *Basarabilor*, care făcea ca toţĭ locuitoriĭ din Ţéra-Românéscă să ajungă a fi priviţĭ de către străinĭ ca „Bassarabeni“, „Bassarabitae“, „Bassarabici“, ba la Moldovenĭ chĭar ca *Basarabĭ*. Fiind pré mulţĭ, *Basarabiĭ* aŭ căutat un mijloc de a nu se confunda cu poporul, şi acel mijloc l'aŭ găsit în obiceĭul de maĭ sus, care era un fel de **majorat** saŭ maĭ bine de **minorat** nominal: o concentrare nu de avere, ci de poreclă.

Aci este locul de a vindeca un text, pe care reŭ l'aŭ îmbolnăvit uniĭ istoricĭ aĭ noştri, deşi în fond el este tot ce póte fi maĭ sănătos. Vestitul împĕrat serbesc Ştefan Duşan, vorbind despre coaliţiunea tuturor popórelor învecinate carĭ năvăliseră asupra tatăluĭ seŭ Ştefan Milutin, numesce între duşmanĭ: „**Алеѯендра цара Бльгаромъ и Басарабꙋ Иванка таста Ꙗлеѯендра цара сꙋмегь живꙋщихь Чрьныихъ Татарь и господство сашко и прочїихь сьшнимь господа**“ adecă: „Alexandru ţarul Bulgarilor, şi Ivanco *Basaraba* socrul ţaruluĭ Alexandru al învecinaţilor Negri-Tătarĭ, şi domnia Săséscă şi alţĭ domnĭ cu dînşiĭ“. In paleografia cirilică lesne confundându-se grupul **са** cu grupul **ꙗ**, fiind că în acesta din urmă *i* este legat cu **а** printr'o liniuţă care'l asémĕnă cu cirilicul *s*, în loc de „**господство сашко**“ editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise „**господство ꙗшко**“, ca şi cum ar fi vorba despre **Iaşiĭ** din Moldova saŭ cine maĭ scie despre ce, pe când sînt în joc numaĭ **Saşiĭ** din Transilvania, „dominium Saxonum“, **сашки** fiind în vechea serbéşcă un adjectiv dela **сась**, de ex.: „**сашкимь пꙋтємь** = viâ Saxonum“ (Daničić, Rječnik, III' 81). Acéstă alianţă a Saşilor cu Bulgariĭ contra Serbilor merită a fi urmărită în fântânele istorice săsescĭ; în orĭ-ce cas, ea este un fapt. Mergem maĭ departe. Pe „Ivanco *Basarabà*“ istoriciĭ l'aŭ prefăcut în Domn al Ţereĭ Românescĭ, pe când el era numaĭ socrul Domnuluĭ: “**таст Ꙗлеѯендра цара**“, ĭar acel Domn nu era Alexandru din Bulgaria, menţionat deja deosebit în

acelaşĭ text, ci era celebrul Alexandru *Basarabă*, pe care Ştefan Duşan îl numesce aci: „ţar al Negrilor Tătarĭ", înţelegênd prin acésta „Nigra Cumania", după cum numĭaŭ atuncĭ Unguriĭ România (Ist. crit. I 99). Se scie că tocmaĭ la 1330 Alexandru *Basarabă* era în luptă contra regeluĭ unguresc Carol-Robert; şi ĭată de ce în ajutorul aliaţilor seĭ Bulgarĭ nu putea să mérgă peste Dunăre el-însuşĭ, ci le-a trimis pe socrul seŭ.

Când d. Xenopol ḑice (Ist. Rom. II, 77): „Ivancu *Basarab* 1310—1320, este „urmaşul şi probabil fiĭul luĭ Radu „Negru saŭ Tugomir *Basarab*. Despre „acest Ivancu se spune în legile sîr„bescĭ ale luĭ Stefan Duşan că el ca „Domn al Valachieĭ, ar fi ajutat ţaru„luĭ bulgar Mihail (1323—1331) în lupta „acestuĭa contra imperiuluĭ bizantin. „Ivancu *Basarab*, urmând exempluluĭ „dat de tatăl seŭ Radu Negru, mărită „pe fata luĭ după Alexandru, nepotul „şi urmaşul în tronul bulgăresc a luĭ „Mihail etc. etc."—în tóte acestea ne surprinde aritmetica autoruluĭ, în puterea căriĭa un Domn mort la 1320 merge totuşĭ la resboĭu între aniĭ 1323—1331, după ce de de-mult murise, dar nu ne surprinde de loc mulţimea de greşelĭ, maĭ multe greşelĭ decât cuvinte, împletite asupra unuĭ text slavic, pe care d. Xenopol nu l'a vĕḑut nicĭ o dată, şi care nu e altul decât cel de maĭ sus. Este însă fórte de mirare că acelaşĭ text, aşa de lămurit, aşa de limpede, n'a fost înţeles de profesorul rus Brun (Ж. Мин. Нар. Просв. t. 200, 1878, sect. 2 p. 237) şi de Bohemul Jireček (Gesch. d. Bulg. 290, 293, 298).

Aşa dară într'o căsătoriă a sa înainte de 1330 Alexandru *Basarabă*, puternicul Domn al Ţereĭ Românescĭ, ţinea pe féta unuĭ Ivancu *Basarabă*, membru şi el al némuluĭ *Băsărăbescilor*, B a n o v e ţ şi el, din aceĭaşĭ castă şi el, dar nu rudă cu principele, ceea ce ar fi împedecat căsătoria, ci numaĭ un boier mare, pe care ginerele seŭ l'a trimis în capul oştiriĭ contra Serbilor.

Acuma dară, după ce noĭ scim cine aŭ fost *Basarabiĭ*: nu o dinastiă, nu o familiă, ci o numerósă grupă de familiĭ, constituind o castă în tótă puterea cuvîntuluĭ, maĭ ales înainte de seculiĭ XV şi XVI, să ne întrebâm: de unde vine numele *Basarabă*?

II. *BASARABĂ* ESTE O COMPOSIŢIUNE DIN TITLUL BAN ŞI DIN NUMELE DE FAMILIĂ S A R A B Ă.

In prima ediţiune a „Istorieĭ critice", începĕtor atuncĭ în studiĭ linguistice, eŭ credeam (t. 1 p. 166) că: „*Basarab* este de aceĭaşĭ origine cu elenicul *βασιλεύς* principe" şi am căutat a mĕ urca pînă la radicala sanscrită bhas „briller"; dar: 1°. radicala cea indo-europeă nu e bhas, ci bha; 2°. *bh*, după legĭ fonetice cunoscute, trebue să trécă la Grecĭ în *φ*, nu în *β*; 3°. forma cea organică a cuvîntuluĭ romănesc este nu *Basarab*, ci *Basarabă*; 4°. în orĭ-ce cas finalul *b* nu se explică de loc prin grecul *βασιλεύς*. Deja în a 2-a ediţiune a „Istorieĭ critice" eŭ renunţaĭ cu totul la acea etimologiă, şi o maĭ citez astăḑĭ numaĭ dóră ca o fasă fórte trecĕtóre în cronologia cercetărilor mele asupra luĭ *Basarabă*.

In cronice, în unele texturĭ maĭ noue, rare-orĭ în acte oficiale, ne întimpină trisilabicul *Basarab* în loc de tetrasilabicul *Basarabă*. Acésta se póte privi în parte ca o scurtare poporană prin analogiă cu cele-lalte numĭ bărbătescĭ: aşa eŭ-însumĭ scrieam altă dată *Basarab*, ĭar d. Odobescu, chĭar atuncĭ când traduce un text slavic dela Négoe-vodă,

unde de doĕ orĭ e pus fórte clar nominativul Басараба, îl preface de doĕ orĭ în *Basarab* (Rev. Rom. I, 816—817). Maĭ obicĭnuit însă acest *Basarab* în loc de *Basarabă* este din partea editorilor de cronice și de vechĭ texturĭ o lectură greșită și o greșită transcriere a graficeĭ cirilice, în care finalul *bă* se scrie d'asupra rînduluĭ cu un singur б, dar prin consóna cea suprascrisă se sub-înțelege tot-d'a-una și vocala ce o însoțesce, adecă nu „Basara*b*", ci „Basara*bă*". Apoĭ nu o dată în texturĭ se citesce *Băsărabă* saŭ *Băsărab*, cu ceĭ doĭ *a* netonicĭ trecuțĭ în *ă*, prin analogiă cu fonetica normală a limbeĭ românescĭ, și tot-o-dată prin înriurirea pluraluluĭ celuĭ poporan *Băsărăbescĭ*, unde toțĭ *a* scad la *ă*. Forma însă *Băsărabă* este fórte rară în texturile cele vechĭ și aprópe fără exemplu în cele oficiale, maĭ ales pînă la anul 1600, unde scrierea cea tradițională nu e alt-fel decât articulat Басараба saŭ nearticulat Басарабѫ și Басарабъ. Ast-fel în colecțiunea de crisóve slavice muntenescĭ a luĭ Venelin:

1472: Басараба cu genitivul Басарабѣ, nu cu genitivul Басарабы, după cum cere gramatica slavică;

1476: Басараба;

1480: Басарабъ cu genitivul Басарабѣ;

1514: Басараба cu acelașĭ genitiv, fórte interesant, căcĭ nu e slavic, ci este genitivul românesc nearticulat, care nu póte să provină decât dela un nominativ cu *-ă*, nicĭ o dată cu *-ŭ*: babă—(uneĭ) babe, róbă—(uneĭ) róbe, bubă—(uneĭ) bube, tată—tate(ĭ)—popă—pope(ĭ).

Forma cea organică este dară *Basarabă*, și în acéstă formă totul arată că ea s'a compus din doĕ cuvinte:

de 'ntâiu, lungimea Ba—sa—ra—bă e neobicĭnuită în numĭ propriĭ carĭ nu sînt formate prin sufixele onomastice „-énu" saŭ „-escu" și carĭ tot-d'a-una sînt monosilabice, dissilabice, cel mult trisilabice, afară numaĭ de străinul „Cantacuzino", scurtat și acela la Moldovenĭ în „Canta".

al doilea, patru *a*, din carĭ primiĭ treĭ sînt pururea clarĭ în vechile monumente: *Ba—sa—ra—*, nu se pot explica decât prin fusiunea a doĕ cuvinte deosebite fie-care cu tonicul *a*, ceea ce a făcut ca asimilarea vocalică bilaterală să mânțină clar pe *a* cel de la mijloc, prin urmare: bà—s*a*—ràbă.

Resultă dar că inițialul *Ba* aparține în composițiune unuĭ alt cuvînt decât finalul *ràbă*, medialul *sa* putênd să aparțină unuĭa saŭ altuĭa din cele doĕ cuvinte în composițiune.

Ajunșĭ aci, lucrul se limpeḑesce dela sine.

Fiind vorba despre némul cel b ă n e s c din Oltenia saŭ despre acea castă nobilitară a B a n o v e ț i l o r din care se alegeaŭ B a n i ĭ, compusul *Basarabă* este B a n - S a r a b ă; și acésta se întăresce pe deplin prin sintaxă și prin fonetică în acelașĭ timp.

Românesce titlurile se pun înainte de nume saŭ se pun după nume, nu însă arbitrar, nu de o potrivă, nu fără nicĭ o deosebire, ci urmând uneĭ regule statornice. După nume se pun titlurĭ individuale: Ion-v o d ă, Ștefan l o g o f ĕ t, Petru-s t o l n i c etc.; înainte de nume se pun titlurĭ carĭ aparțin uneĭ clase de indiviḑĭ: j u p â n u l Ștefan-logofĕt, b o ĭ e r u l Petru-stolnic, c u c o n u l cutare. In *Basarabă* = Ban Sarabă titlul figuréză fórte corect înainte de nume, căcĭ acest titlu distingea pe toțĭ membriĭ casteĭ nobilitare din care se alegea capul țereĭ, pe toțĭ B a n o v e ț i ĭ. Ast-fel într'un crisov dela Vlad Țepeș din 1491 figuréză patru boĭerĭ purtând toțĭ de o potrivă titlul de „Ban", deșĭ nicĭ unul din eĭ nu era „Marele Ban": ba-

nul Détco, banul Dédĭu, banul Diĭcu şi banul Dragomir (Venelin, 130). Eraŭ patru Banovețĭ, adecă patru *Basarabĭ.*

Ca titlu de bréslă, nu de persónă, graĭul cerea dară ca Ban să se pună de 'naintea numeluĭ: „Ban Sarabă“. Tinḑênd apoĭ a se aglutinà ambele elemente, de vreme ce Ban era inseparabil de Sarabă, o lege fonetică imperiósă în limba română impunea maĭ departe disparițiunea luĭ *n* de 'naintea luĭ *s* din Ban-Sarabă. Trebuĭa să devină *Basarabă* după cum din „mensa“ s'a făcut „masă“, din „densus“ — „des“, “pensare“ — „păsare“, „pinso“ — „pisez“, „mansum“ — „mas“ etc., căcĭ *n* de 'naintea luĭ *s* n'a dispărut numaĭ în flexiunea verbală cu tematicul *d* şi *g*: tind — tins, plâng — plâns, ung — uns. Fenomenul a fost în parte cunoscut deja în latina, şi ne întimpină şi în alte dialecte romanice; la noĭ însă el forméză o normă.

Aşa dară, din punctul de vedere sintactic, ca şi din punctul de vedere fonetic, *Basarabă* este Ban Sarabă; şi decĭ, înainte de a se fi putut introduce la Românĭ titlul Ban, adecă înainte de secolul X, marea castă olténéscă, din care a isvorît dinastia *Basarabilor*, se numĭa: Sarabă.

Aglutinarea luĭ Ban cu S'arabă pentru a forma *Basarabă* trebuĭa să fi fost completă deja în secolul XIII; cel puțin străiniĭ nu maĭ deosebĭaŭ de pe atuncĭ în composițiune elementul cel titular „Ban“, de vreme ce cronicarul Fazel-Ullah-Raşid, descriind sub anul 1240 năvălirea Mongolilor asupra „țereĭ Oltuluĭ“, numesce pe capul acesteĭa din urmă „Bazaranbam“ (D'Ohsson, Hist. d. Mong. II, 627—8), adecă „Basarabă-ban“, maĭ adăogênd o dată titlul în códa numeluĭ, după usul oriental. Cu tóte acestea, primitivul Sarabă, dacă nu în memoria poporuluĭ, încaĭ în tradițiunea propriă a *Basarabilor* cată să fi rĕmas multă vreme cunoscut ca numele cel primitiv al casteĭ. In adevĕr, în secolul XIV nu se accentă *Basaràbă*, ci *Bàsarabă*, unde accentul pe *Ba* arată că în acéstă silabă se simțĭa încă titlul Ban. Pe mormîntul luĭ Alexandru *Basarabă* din 1364, descoperit de către d. Tocilescu în interiorul bisericeĭ mănăstiriĭ Câmpulung, se citesce:

МЦА НОЕБРІА·ЅІ ДНЬ·ПРѢСТАВИСА ВЕЛИКІИ И САМОДРЬЖАВНЫ ГДРЬ·IѠ·НИКОЛА АЛЕѮАНДРЬ ВОЕВОДА· СНЬ ВЕЛИКАГО БАСАРАБѪ ВОЕВОДѪ· ВЬЛѢТ· Ѕ· Ѿ ОГ· ЕН· Г· ВѢЧНАꙖ ЕМꙊ ПАМАТ·:

(† lura Noembre 16 ḑile a reposat marele şi autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru voevoda, fiĭul mareluĭ *Bàsarabâ* voevodă, în anul 6873 indiction 3, fie-ĭ eternă memoria).

In acéstă înscripțiune Бáсарабѫ e prețios nu numaĭ prin inițialul *Bà* = Ban, dar şi prin finalul cel nearticulat: *Basarabâ*=Ban-Sarabă.

Inainte de a păşi maĭ departe, o parentesă. Asemĕnarea fonetică între elementul -sarabă din numele *Basarabă* şi între Sărb fiind fórte mare, uniĭ din cronicariĭ noştri s'aŭ apucat de timpuriŭ a face pe *Basarabĭ* de origine serbéscă. In cronica pe care, orĭ-câte ar spune d. V. A. Urechia (Tocilescu, Revista an. II vol. I, fasc. 1; cfr. Sîrcu în Ж. Мин. Нар. Просв. t. 239 secț. 2, p. 345), eŭ persist a o atribui luĭ Nicolae Milescu, se ḑice despre boĭerimea românéscă: „Uniĭ sînt din Sărbĭ, alțiĭ din Grecĭ, alțiĭ din Albănaşĭ, alțiĭ din Francĭ, alțiĭ dintr'alte

limbĭ, că și Domniĭ încă maĭ mulțĭ din străinĭ aŭ stătut, cum și *Basarabiĭ* se trag din ném sărbesc" (cfr. Istoria critică, ed. 2, t. 1 p. 81). In cronica luĭ Zilot Românul (ed. Hasd. p. 113); „Acest ném al Cantacozinilor rudindu-se de aprópe cu némul *Basarabescilor*, care aŭ stătut și stă cel maĭ slăvit ném aicĭ în țéră, și pentru căcĭ se trage despre tată din sângele împĕraților Servieĭ, ĭar despre mumă din sângele împĕraților Țarigraduluĭ, și pentru căcĭ cel d'întâiŭ Domn al țereĭ, de când avem istorie, aŭ stătut *Basarab*, și pentru căcĭ eĭ cu vrednicia lor stătură destoĭnicĭ a înfrîna pe Turc pe acele vremĭ când el dedese gróză în tot pămîntul și cădeaŭ supt dînsul împărățiile și crăiile, precum pică pómele când se coc, abia mișcând pomul la rădăcină; ĭar maĭ vîrtos Mircea-vodă cel Bătrîn și Laiotă-vodă, amîndoĭ *Basarabescĭ*..." In așa numita Cronică Cantacuzinéscă, la Cantemir și în genealogia Domnilor Românescĭ cea publicată de Pray (Dissert., 140) noĭ vedem aceĭașĭ confusiune între *Basarabĭ* și Serbĭ; o confusiune care, cu totul necunoscută cronicelor serbescĭ și fântânelor slavice în genere, este datorită în fond numaĭ numeluĭ celuĭ primitiv:

Sarabă.

Dar ce este acest Sarabă? De unde vine? De când se începe?

Am vĕdut că e vorba nu de o familiă, ci de o castă întrégă, de un fel de bréslă, o colectivitate tradițională, formată prin secolĭ și ale căriĭa rădăcinĭ sînt înfipte în istoriă cu mult maĭ adânc decât se pare la prima vedere.

Sînt acum vr'o 20 de anĭ, pe la 1874, într'o notiță pe care o dedeĭ d-luĭ F. Damé (Annuaire générale de la Roumanie 1879, p. 41), eŭ diceam: „La caste nobiliaire, du sein de laquelle on tirait par élection les princes et les pontifes, s'appelait chez les Daces Bassarabi, nom tronqué en Zarabi dans Jornandès". Astădĭ nu voĭu avé decât a modifica pasagiul în următorul chip: „s'appelait chez les Daces Sarabi, nom amplifié chez les Roumains en Basarabi".

Să vedem.

III. SARABI ESTE NUMELE CASTEĬ NOBILITARE LA DACĬ.

La Iornande, după tóte edițiunile cele vechĭ, dintre carĭ vom pomeni pe cea de'ntâĭu din 1515 a luĭ Conrad Peutinger, apoĭ a luĭ Bonaventura Vulcanius (1597), a dominicanuluĭ Jean Garet (1679) și a luĭ Muratori (1723), se citesce următorul pasagĭu:

„.... ut refert Dio, qui historias eorum (Getarum) annalesque graeco stilo composuit, qui dixit primum Zarabos Tereos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges, et sacerdotes ordinabantur..."

In nouele edițiunĭ, dintre carĭ avem de 'naintea nóstră pe a luĭ Closs (1866) și pe a luĭ Holder (1882), afară de a luĭ Mommsen (1882), în loc de „Zarabos Tereos" ne întimpină: „Tarabostes eos". In codicilĭ manuscripțĭ, așa cum ĭ-a colaționat Mommsen, se găsesce:

cel Ottobonian: „tarabostereos";
cel Berlines: „thorabostes eos";
cel Laurențian: „strabostes eos";
cel Breslavian: „zarabostereos".

Puțin ne pésă în casul de față, dacă pasagĭul de maĭ sus Iornande l'a luat d'a-dreptul din Dione Crisostom saŭ numaĭ prin mijlocirea luĭ Cassiodor. Nu este de loc important, pe de altă parte, de a se sci, care din codicilĭ manuscripțĭ e maĭ vechĭu și care e maĭ

noŭ, de óră ce o copiă maĭ veche după acelaşĭ original póte să fie maĭ puţin corectă decât o copiă maĭ nouă. Singurul lucru de căpeteniă, tocmaĭ acela pe care nimenea nu l'a băgat pînă acum în samă, este concordanţa pasagĭuluĭ în cestiune cu un alt pasagĭu tot din Iornande, şi anume:

„Elegit namque (Diceneus) ex eis tunc nobilissimos prudentioresque viros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella venerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis Pileatorum contradens, ut reor, quia opertis capitibus tiaris, quos pileos alio nomine nuncupamus, litabant; reliquam vero gentem Capillatos dicere jussit..."

Se scie că Iornande, ca şi prototipul seŭ Cassiodor, confundă pe Dacĭ cu Goţiĭ; în pasagele însă de maĭ sus este învederat că se povestesce numaĭ despre Dacĭ, căcĭ în cel al doilea e vorba în specie de marele legislator dacic Deceneŭ, amic al regeluĭ dacic Berebista din epoca luĭ Cesar, ambiĭ bine cunoscuţĭ din Strabone (VII, c. 3 § 5, 11; XVI, c. 2 § 39); ş'apoĭ, direct saŭ indirect, relaţiunea e luată din Dione Crisostom, scriitor din epoca luĭ Traian şi autor al uneĭ opere perdute despre Dacĭ, nu despre Goţĭ.

In pasagĭul al doilea este fórte interesantă menţiunea tiarelor ca acoperemînt de cap la nobiliĭ Dacĭ. „Tiara" nu este un cuvînt grecesc, ba Greciĭ nu scieaŭ nicĭ măcar la ce gen să-l pună, ḑicênd „ἡ τιάρα" şi „ὁ τιάρας". Pentru copiştiĭ ceĭ latinĭ aĭ luĭ Iornande, acéstă vorbă era atât de neobicĭnuită, încât în manuscriptele consultate de Mommsen fie-care o scrie altfel: „tyaris", „thyaris", „thiaris" şi „tiaris". Tiara era o căciulă curat tracică, pe care Servius în scoliele la Virgiliŭ (Aen. 247) o explică prin „pileum phrygium". Ea se întrebuinţa şi la vechiĭ Persĭ, dar Lagarde (Abhandl. 206) n'a putut să'ĭ găséscă vre-o etimologiă eranică.

La Dacĭ dară exista o clasă nobilitară şi sacerdotală, care nu umbla cu capul gol ca poporul, ci purta pe cap tiare, de unde latinesce eĭ se numĭaŭ „pileati", ĭar în limba dacică se ḑiceaŭ „Zarabi Terei" saŭ „Tarabi Terei". Care din aceste doĕ lecturĭ este óre cea maĭ corectă?

Să presupunem că la Dacĭ saraba însemna „cap"; o presupunere provisoriă, pe care maĭ jos o vom verifica pe calea positivă. Nobiliĭ Dacĭ umblaŭ cu capul acoperit cu tiara, adecă eraŭ capete tiarate: „capita tiaris operta" la Iornande în pasagĭul al doilea, întocmaĭ aşa şi la Dione Crisostom (Or. LXXII): „πίλους ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς ἔχοντας". Intru cât Sarabi ar însemna „capete", a doua parte a numeluĭ: Terei, cată neapĕrat să cuprinḑă o noţiune privitóre la tiară: un adjectiv „tiareus = couvert d'une tiare" este din punct în punct tot aşa de tracic ca şi adjectivul recunoscut tracic „bassareus, βασσαρεύς = couvert d'une pelisse de renard" din cuvîntul tracic βασσάρα „pelisse de renard" (De Lagarde, op. cit. 278). Este un raport fonetic şi morfologic perfect:

tiareus : tiara : : bassareus : bassara.

Pentru a demonstra că textul luĭ Iornande nu póte fi citit şi înţeles altfel decât aşa cum l'am citit şi înţeles noĭ, să luăm ipotesa contrariă, întemeĭată pe lectura „Tarabostes eos", şi lesne se va vedé că ea duce la absurd.

In acéstă ipotesă „Tarabosti" se explică (Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ p. 657) prin „neo-persianul

tărbus, căciulă ascuţită, pileus“, şi deci se referă la „Pileati“. Insă „eos“ care urméză după „Tarabostes“, în antitesă cu „hos“ care precede pe „Pileatos“, vĕdesce că „Tarabostes“ în acéstă ipotesă nu póte fi clasa cea nobilitară care purta căciule, ci numaĭ restul poporuluĭ dacic, ceĭ pletoşĭ, „Capillati“ din pasagiul al doilea, către carĭ nu se potrivesce de loc „căciula“, căcĭ tocmaĭ eĭ umblaŭ cu capul gol. Pe lîngă acéstă absurditate logică, vine apoĭ absurditatea etimologică de a atribui Dacilor un cuvînt neo-persian, fără a dovedi că el a existat la Tracĭ saŭ măcar la vechiĭ Perşĭ.

Am puté să nu maĭ vorbim despre etimologia cea gotică a luĭ „Tarabosti“ din „tharbôstai, was zwar egentes, necessarii, vielleicht aber auch sacrifici, sacrificantes heissen kann“ (Grimm, Gesch. d. d. Spr. 820). Astăḑĭ nimenea nu maĭ amestecă pe Dacĭ cu Goţiĭ, una la mână; ş'apoĭ al doilea, „tharbôstai“ însemnând „săracĭ“, este absurd ca să fie un nume tocmaĭ pentru casta cea domnitóre.

Numaĭ prin lectura „tereos = tiareos“ dispare acel „eos“ care încurcă orĭ-ce ipotesă contrariă. Dar culmea demonstraţiuniĭ este că numaĭ prin lectura „Sarabos“ noĭ ajungem la un cuvînt curat dacic, asupra căruĭa ne vom opri acuma o clipă.

Maĭ sus noĭ ne-am mărginit a bănui că în limba dacică s a r a b a însemna „cap“, după cum se admit presupunerĭ provisorie chiar în matematice, cu condiţiunea însă, neapĕrat, ca să le verifice şi să le confirme apoĭ consecinţele. In casul de faţă consecinţele aŭ justificat bănuéla, şi am avé dreptul din parte-ne de a ne mulţumi cu atâta. Din fericire, avem material îndestulător ca să mergem maĭ departe.

Pentru noţiunea de „cap“, cuvîntul indo-europeŭ primitiv cel maĭ comun era ç a r a (Pauli, Benennung d. Körpertheile, Stettin 1867 p. 8), scăḑut în sanscrita la ç i r a şi din care d'adreptul s'aŭ desvoltat:

cu *k*:	cu *s*:
gr. *κι΄ρα, κάρη, κάρ*; lat. vulg. cara, de unde cara la Sarḑĭ, Provenţalĭ, Spaniolĭ şi Portugesĭ, vechĭu frances chiere (Körting, Rom. Wtb. 171).	zend. çara; armén. sar; pers. sar, ser.

Se află o mărturiă textuală din epoca luĭ Cesar cumcă Traciĭ, ĭar prin urmare şi Daciĭ, aveaŭ pentru „cap“ acelaşĭ nume, dar cu *s* ca Eraniĭ, nu cu *k* ca Greco-italiĭ, anume la Strabone (XI, 14): „*Φασὶ δὲ καὶ Θρᾳκῶν τινας, τοὺς προσαγορευομένους Σ α ρ α π ά ρ α ς, οἷον κ ε φ α λ ο τ ό μ ο υ ς . . .*“, în traducere: „nesce Tracĭ poreclițĭ S a r a - pare, adecă c a p - tăiătorĭ...“ (cfr. Lassen în Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch., X, 367).

La Dacĭ în specie s a r a „cap“ ni se înfăţişéză în nomenclatura topică la oraşul „Sarmizegethusa“, capitala Dacilor, „caput Daciæ“, după cum Tit-Liviŭ numesce Roma „caput Italiæ“ saŭ Larissa „caput Thessaliæ“, ast-fel că acest nume trebuĭ descompus în Sar-mizegethusa. Apoĭ peste acelaşĭ s a r noĭ dăm la „Sargetia“, rîuleţ ce curgea lîngă Sarmizegethusa şi care tocmaĭ prin acésta căpĕta importanţa de a fi şi el „caput“, descompunêndu-se în Sar-getia. In restul Dacieĭ s a r a se găsesce tot în composiţiune, întru cât îmĭ aduc a-minte, numaĭ la finea unor numĭ locale: Germi-sara şi Deusara, peste Dunăre Sapri-sara, unde Germi-, Deu- şi Sapri- trebuĭ să fie elemente adjectivale.

Alăturĭ cu ç a r a se constată în limba indo-europeă primitivă o formă

amplificată ç a r a b h a, cu un *bh* care se scie că trece la Greci în *φ*, la Eranĭ și Latinĭ în *b*. Așa sînt:

la Grecĭ: *κορυφή* „cap“ cu nasalisatul *κόρυμβος*;

la Latinĭ: c e r e b r u m „crier“, adecă c e r e b - r u m „aparținênd capuluĭ“, nicĭ decum c e r e - b r u m „purtător de cap“, ceea ce n'are nicĭ un sens, de vreme ce nu crierul pórtă capul, ci vice-versa;

vechea formă persică la Isidor: „s a r a b a r a e quædam capitum tegmina nuncupantur qualia videmus in capite magorum picta“ (De Lagarde, Abhandl. 206), adecă s a r a b a - r a „căcĭulă“, literalmente ĭarăşĭ „aparținênd capuluĭ“, cu acelaşĭ sufix adjectival -ro- ca și în latinul c e r e b - r u m;

în fine, zendicul ç ā r a v ā r a „căcĭulă“, „Kopfbedeckung“ (Justi, Handb. 294), urméză și el a fi îndreptat în ç ā r a b ā r a.

Așa dară Tracĭĭ, pe lîngă s a r a trebuĭ să fi avut și eĭ pe amplificatul s a r a b a, și tocmaĭ pe acesta noĭ îl vedem la Dacĭ ca nume al casteĭ celeĭ nobilitare în prețiosul pasagiŭ din Dione Crisostom.

Prin urmare, din tóte puncturile de vedere, cea maĭ corectă lectură a primuluĭ pasagĭu din Iornande remâne aceea din edițiunea luĭ Peutinger: „Zarabos Tereos“ = Sarabos tiareos“, și maĭ bine: „Sarabas tiareos“. Intregul pasagĭu va suna ast-fel: „ut refert Dio, qui historias eorum annalesque græco stilo composuit, qui dixit primum S a r a b a s t i a r e o s, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur...“

In acest pasagiŭ „primum“ se raportă la cuvîntul original dacic: „Sarabas“, ĭar „deinde“ la traducerea luĭ, fie grécă, fie latină: „*πιλοφόροι*“ la Dione Crisostom, „pileati“ la Iornande. Sensul dară este: „Dione, care a scris grecesce istoria Dacilor, ne spune că la dînșiĭ se numĭa S a r a b i t i a r e i, adecă c a p e t e c u c ă c ĭ u l ĭ, pe latinesce p i l e a t i, clasa cea de sus, din care se alegeaŭ regĭ și sacerdoțĭ“.

S a r a b a însemnând „cap“, este învederat că și fără epitetul t i a r e u s acest cuvînt caracterisa deja în deajuns casta cea nobilitară, ast-fel că maĭ adesea saŭ chĭar tot-d'a-una el urmà să se întrebuințeze singur în gura poporuluĭ de câte orĭ era vorba de „pileati“ saŭ „*πιλοφόροι*“, și de aceea t i a r e u s trebuĭa dela sineșĭ să dispară, devenind de prisos.

IV. O URMĂ A DACICULUĬ S A R A B A IN GRAIUL ROMÂNESC DE ASTĂḌĬ.

Noĭ am vĕḍut că la Dacĭ s a r a b a era nu numaĭ un titlu, dar circulà tot-o-dată cu sensul comun de „cap“. Ca titlu, forma cea dacică, orĭ-care să fi fost, lesne putea să se conserve intactă la Românĭ, după cum se conservă intact un nume propriŭ prin tradițiunea familiară, deși tendințele fonetice ale poporuluĭ supun în restul graĭuluĭ aceleașĭ sonurĭ la diferite modificărĭ succesive. In compusul *Basarabă* = Ban-S a r a b ă dacicul s a r a b a ajunge pînă la noĭ cu vocalismul ne'ntunecat și cu *b* între vocale. Este adevĕrat că în aceĭașĭ posițiune, după silaba tonică -ra-, *b* s'a păstrat în „scărăbuș“, deminutiv din „scăràbu = scarabeus, *scarabus“. Orĭ-cum însă, conservațiunea aceluĭ *-b-* și a vocalismuluĭ era cu mult maĭ anevoe pentru dacicul s a r a b a cu sensul comun de „cap“. Aci trebuĭaŭ să'șĭ reĭa deplina lor putere tendințele cele fonetice ale graĭuluĭ. Precum din „strabus“ s'a făcut romànesce „strâmbu“, italienesce

„strambo“, deja în epoca latină, tot aşa saraba ar fi căutat de pe atuncĭ a da o formă nasalisată sărâmbă. Eĭ bine, acest sărâmbă trăesce la noĭ pînă astăḑĭ în gura poporuluĭ, şi trăesce ĭarăşĭ numaĭ într'o composiţiune: năsărâmbă = ne-sărâmbă, lucru fără minte, fără cap, ἀκέφαλον, ἀκόρυφον, „minus-caput“.

Miklosich (Slav. El. im Rumun. 46) trage pe românul нѣсърѫмбъ din slavicul срамъ „pudor“, ca şi când ar însemna „impudentia“. Cihac (II, 215) îşĭ apropriază acéstă etimologiă, traducênd pe „năsărâmbă“ prin „impudence“. Vom vedé maĭ jos, dacă acésta se potrivesce din punctul de vedere al sensuluĭ; nu merge însă de loc sub raportul morfologic şi sub cel fonetic, căcĭ:

1⁰. Româniĭ puteaŭ să adaoge negaţiunea numaĭ la un cuvînt slavic trecut în limba română, pe când nu este nicĭ o urmă la noĭ de slavicul „sramŭ“, ĭar prin urmare nu se putea formà o negaţiune pentru ce-va neexistinte;

2⁰. E peste putinţă a presupune că Româniĭ aŭ împrumutat dela Slavĭ cuvîntul cu negaţiunea cu tot, adecă „nesramŭ“, fiind-că acéstă formă substantivală negativă nu se află la Slavĭ, şi este cu totul excepţională la dînşiĭ chiar forma adjectivală „nesramînĭ = impudicus“;

3⁰. Slavicul „sramŭ“ ar fi rĕmas la Românĭ „sram“, după cum „hramŭ“ a rĕmas „hram“, „gramada—grămadă“, „păstramă — παστραμᾶς“, „dram — δράμι“, „cramă—krama“, „năframà—maqrama“ etc.;

4⁰. Chĭar trecerea masculinuluĭ „sramŭ“ în femininul „sărâmbă“ ar fi ce-va anormal, de vreme ce limba română femininéză numaĭ pe neutriĭ slavicĭ, de ex. „baltă = blato“, nu însă pe masculinĭ.

Dar derivaţiunea luĭ năsărâmbă din slavicul „sramŭ“ este nu maĭ puţin greşită din punctul de vedere al sensuluĭ.

Lexiconul Budan din 1825, singurul pe care'l cunoscuse Miklosich, vede de asemenea în năsărâmbă o negaţiune, însă anume din latinul „siremps“: „Siremps prorsus obsoletum apud Latinos, denotabat omnimodam rei similitudinem, et hinc negatio apud Valachos Nesîrîmbă“.

Adjectivul latin „siremps“ era un termen exclusiv juridic, contras din „si-rem-ipse“ şi însemnând: „parfaitement égal, absolument semblable“; decĭ forma negativă nu'ĭ putea da un alt sens decât numaĭ dóră acela de „tout-à-fait différent“, de unde nu ajungem la năsărâmbă, chĭar dacă trecerea latinuluĭ -pse în românul -bă n'ar fi o imposibilitate tot aşa de mare.

Cum óre se traduce năsărâmbă în cele-lalte vocabulare?

La Budai-Delénu, care observă fórte bine că acest cuvînt este numaĭ ţerănesc: „năsărâmbă, der Possen“ (Lex. MSS. circa 1820 în Muz. ist. din Buc.), adecă „farce, bouffonnerie, arlequinade“.

La Sava Barcianu (Wtb. 1868 p. 153) „năsărâmbă“ se explică prin „neghiobiă“.

La Laurian-Massim (Gloss. 406) „năsărâmbă“ este: „stultéţă, nebuniă, inepţiă“.

Prin urmare, „năsărâmbă“ nu e de loc „impudence“ a luĭ Cihac.

Ne 'ncreḑĕtor în vocabulare, eŭ am făcut o anchetă în graĭul poporan, şi ĭată resultatul:

„Năsărâmbă însemnéză: prost, prostovan, meteleŭ“ (avocat P. Călcĭunarĭu, Banat, Orşova).

„Năsărâmb se întrebuinţéză cu înţelesul de: prost, hăbăuc, tîmpit la minte, fără socotă“ (Dr. I. Roşiu, Banat, Biserica-albă).

„In graĭul poporuluĭ, a face năsărâmbă însémnă a face un lucru nepotrivit, slab, prost“ (preot D. Popovicĭ, Banat, Lugoş).

„Năsărâmbă însemnéză în Transilvania, de ex. în comitatul Alba-Iulia şi pe la Braşov: om prostănac, într'o ureche; ĭar cu sensul ruşinos se ḑice numaĭ în privinţa caluluĭ, ca şi când s'ar ḑice: prostia caluluĭ“ (N. Mănăràḑianu).

Cumcă năsărâmbă n'are în fond alt sens decât acela de nerod saŭ neghiob, probă este că poporul îl amalgaméză une-orĭ cu „nătâng“, prefăcêndu'l în năsă*rângă*, şi cu „nătăreŭ“ prefăcêndu'l în *nă*tărâmbă.

„Nătărâmb şi nătărâmbă se aude în Banat şi pe la Lipova. Nătărâmb este un om care face o prostiă, nătărâmbă o muĭere care nu îngrijesce de afacerile sale. Se maĭ ḑice şi ca substantiv, de ex.: acest om a făcut o nătărâmbă, s'a îmbĕtat şi şĭ-a bătut muĭerea“ (I. Tuducescu, Banat, Lipova).

„Năsărângă, la plural năsărângurĭ însemnéză ce-va reŭ, de ex.: acest argat numaĭ năsărângurĭ îmĭ face orĭ-unde îl măĭu“ (I. Pop-Reteganul, Transilvania).

„Cuvintele năsărâmbă şi nătărâmbă se întrebuinţéză în înţelesul de a face d'ale nefăcute, adecă un non-sens, un lucru reŭ, gâlcévă, potcă, ce-va nebunesc. Apoĭ năsărâmbă maĭ însemnéză a face o faţă urîtă cuĭ-va, a încreţi fruntea“ (avocat P. Rotariu, Timişóra).

Afară de substantivul năsărâmbă şi adjectivul năsărâmb, Lexiconul Budan ne maĭ dă adjectivul năsărâmbos. Ambele forme adjectivale sînt însă învederat posterióre şi sporadice, ca şi formele analogice nătărâmb şi năsărângă. Forma cea primitivă, singură respândită în popor, este cea substantivală, maĭ ales în locuţiunea: a face o năsărâmbă. Cuvîntul se descompune dela sine-şĭ în ne-sărâmbă = „ne-cap“, o composiţiune prin care s'a tradus literalmente în Dacia latinul rustic minus-caput, conservat pînă astăḑĭ în Occident. Acest minus-caput „ne-cap“ era tocmaĭ ceea ce însemnéză substantivul nesărâmbă, adecă o pagubă saŭ o neplăcere făcută prin lipsă de judecată, de unde spaniolul menoscabo „dommage, détriment, atteinte“, apoĭ portugesul menoscabo „mépris, dépréciation“, în fine provenţalul mescap şi francesul méchef „fâcheuse aventure“, nuanţa logică cea maĭ apropiată de românul nesărâmbă, aşt-fel că, bună-óră, în vechea francesă versul luĭ Gringoire în „Les folles entreprises“:

Tu m'as fait meschief
En me cuydant faire tres grant service...

se traduce perfect românesce: vrênd să'mĭ facĭ un pré-mare bine, mĭ-aĭ făcut o năsărâmbă.

Aşa dară dacicul saraba, „cap“ şi tot-o-dată numele membrilor casteĭ nobilitare, s'a păstrat la Românĭ în ambele sale înţelesurĭ: ca vorbă comună în ne-sărâmbă „minus-caput“ şi ca nume în *Basarabă* = Ban-Sarabă.

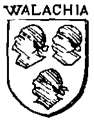
După ce am constatat modul de desfăşurare a *Basarabilor* din Sarabi aĭ luĭ Dione Crisostom, să ne oprim acuma cu tot dinadinsul asupra unor fase din istoria lor între seculiĭ II şi XI.

V. CAPUL NEGRU ESTE EMBLEMA ERALDICĂ A BASARABILOR.

Se scie că în vécul de mijloc o mare parte din mărcĭ nobilitare eraŭ ceea ce se numesce în eraldică „armes parlantes“, „figurae paronomasticae“, adecă pe pecete saŭ pe stég figuraŭ lucrurĭ al cărora nume, peste tot saŭ măcar întru cât-va, aducea a-minte de numele familieĭ nobile respective. Așa, bună-óră, dinastia regală a Plantageneților avea în marca sa o drobiță, modesta plantă numită latinesce „genista“ și din care se fac măturĭ. Aceste figure paronomastice nu eraŭ o invențiune a feudalitățiĭ, căcĭ ele ne întimpină și la selbatecĭ: nu este în fond alt-ceva decât așa numitul „totem“ al Pieilor-Roșiĭ din America, o asociațiune de ideĭ propriă mințiĭ omenescĭ în genere. In acest mod, marca *Basarabilor*, din causa elementuluĭ fonetic *arab*, trebuĭa să fi fost un cap negru, adecă un cap de Arap. Orĭ-cine cunósce istoria blazonuluĭ medieval, póte să afirme à-priori pe acest trebuĭ, chĭar dacă n'ar exista nicĭ un document în sprijinul afirmațiuniĭ.

Olandesul Levinus Hulsius a publicat la 1597 o marcă a Țereĭ-Romănescĭ cu treĭ capete negre, și tot-o-dată o marcă a Moldoveĭ cu doĕ capete negre puse în vîrfurĭ a doĕ ramurĭ încrucișate, ĭar ramurile, „les ramaux“, se scie că însemnéză în limbagiul eraldic derivațiune, adecă marca Moldoveĭ derivând din aceĭa a Țereĭ-Românescĭ (Ist. crit. [2]·I, 95).

Iată cele doĕ mărcĭ:

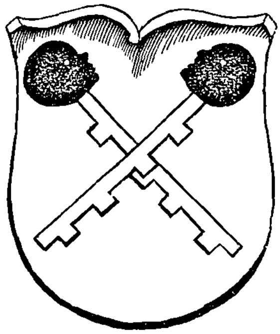
Hulsius se ocupase în specie cu țerile românescĭ, scriind chĭar o carte intitulată „Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae“ (Engel, Gesch. d. Wal. 69). Acele mărcĭ dară el le-a luat de unde-va dintr'o fântână consultată. Orĭ-care să fi fost însă acea fântână, în casul de față o întăresc doĕ fapte positive:

1⁰. Preceptele blazonuluĭ, după carĭ numele *Basarabă* urmà să aĭbă ca „armes parlantes“ un cap negru;

2⁰. Impregĭurarea că dinastia Mușăteșcilor din Moldova era în adevĕr o ramură, o derivațiune din *Basarabĭ*.

v. *Mușat*.

In Cosmografia luĭ Sebastian Münster (1541), în „Illyricum“ al luĭ Du Cange (1746) și pe aiurĭ cele doĕ capete negre, pe carĭ Hulsius le pune în marca Moldoveĭ, sînt atribuite Bosnieĭ:

Să fie óre printr'o confusiune între Ban și Ban, fiind-că în vechea Bosniă principiĭ purtaŭ titlul de Ban ca și în Oltenia?

Saŭ nu cum-va printr'o confusiune de o altă natură între inițialul Bos din „Bosnia“ și inițialul Bas din *Basarabă*?

Saŭ póte va fi fost în adevĕr așa óre-când marca Bosnieĭ?

Ar trebui studiată sigilografia specială a acesteĭ țerĭ. Să nu se uĭte în orĭ-ce cas că, din tóte regiunile ser-

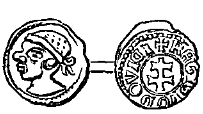
bescĭ, Bosnia este aceea unde s'a conservat maĭ mult timp un element românesc fórte puternic, immigrat din Pannonia cam în secolul X, şi cuprindênd nu numaĭ cĭobanĭ, dar şi căpeteniĭ, bună-óră acel „cnez Markul“, adecă „Marco“ cu articlul românesc -*l*, de care se plângeaŭ la 1401 Ragusaniĭ că a apucat cu forţa şi nu lasă din mână oraşul dalmatin Almissa (Puţzić, Споменици сръбски, t. I, p. 35). La 1373 un district întreg al Bosnieĭ se numĭa „România-mare“, „Major Vlachia“ (Miklosich, Wander. d. Rum. 5).

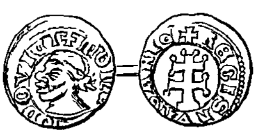
Dar să ne 'ntórcem la marca *Basarabilor*.

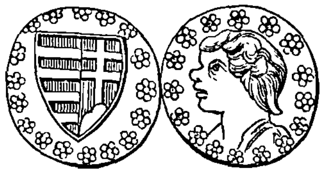
In Biblioteca imperială din Viena se află într'o traducere germană anterióră secoluluĭ XVIII o colecţiune de blazonurĭ făcută de unul numit Rubčić, care îşĭ dă titlul de eraldist (Wappenherold) al împĕratuluĭ serbesc Stefan Duşan (Ianko Schaffarik în Гласник, t. 9, 1857 p. 348). Dacă acéstă indicaţiune cronologică ar fi adevĕrată, atuncĭ noĭ am avé a face cu un monument eraldic tocmaĭ de pe la 1340. In acea colecţiune, marca Ţereĭ-Românescĭ este din punct în punct ca la Hulsius.

Tóte acestea, neapĕrat, sînt deja ce-va; dar în cestiunĭ de o asemenea natură se cere cu orĭ-ce preţ un isvor fórte autorisat, când e vorba maĭ ales nu de o marcă particulară, ci de blazonul uneĭ ţerĭ. Prima confirmaţiune oficială ne oferă numismatica maghiară.

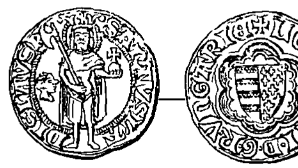
La 1368 Vladislav *Basarabă* recunoscuse suzeranitatea Ungarieĭ asupra Ţereĭ-Românescĭ (Fejér, IX. 4, p. 148, 210). Din aceĭaşĭ epocă există monete dela regele Ludovic, de diverse mărimĭ, purtând pe o parte c a p n e g r u:

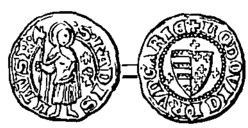

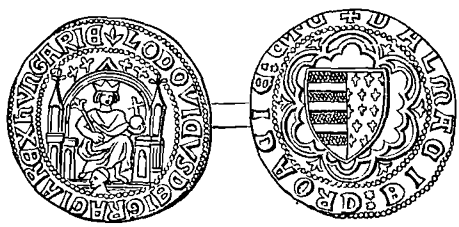

Pe alte monete dela regele Ludovic, asupra cărora mĭ-a atras atenţiunea amicul meŭ d. D. A. Sturdza, acelaşĭ cap-negru nu ocupă scutul întreg, ci se află numaĭ la o parte saŭ de-desubtul efigieĭ regescĭ, ceea ce represintă şi maĭ expresiv triumful cel jubilat al Ungarieĭ asupra luĭ Vladislav *Basarabă*:

Acest c a p n e g r u nu póte fi marca Siciliei, care va fi avut a face cu familia Anjou a regeluĭ Ludovic, dar în orĭ-ce cas nu avea a face de loc cu Ungaria; cu atât maĭ vîrtos un cap figurând alăturea cu efigia regéscă, saŭ chiar ocupând scutul întreg, nu póte fi marca vre-unuĭ fabricant de monetă. Singura explicaţiune seriósă remâne dară „subjectio Valachiae“, după cum presupuneaŭ deja în secolul trecut ar-

cheologiĭ ungurĭ: „hoc esse Mauri caput, eoque subjectionem Valachiae notari autumant“ (Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206).

Numismatica maghiară ne dă o mărturiă oficială preţiósă, dar numaĭ externă, nu internă, adecă nu din partea *Basarabilor*, şi de aceea ea tot încă nu ne mulţumesce pe deplin.

Confirmaţiunea, pe care o dorim noĭ, ne vine pe o altă cale, graţiă uneĭ descoperirĭ făcute de d. D. A. Sturdza.

Maĭ întâiŭ o observaţiune preliminară.

Orĭ-cine a avut în mână crisóve muntenescĭ, n'a putut să nu fie isbit de împregĭurarea că sigiliile lor presintă nu o singură marcă a ţereĭ, ci doĕ mărcĭ diferite: una cu vulturul, cea-laltă cu sfinţiĭ Constantin şi Elena, întrebuinţate când una, când cea-laltă, când ambele în composiţiune.

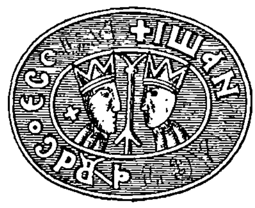
Faţă cu acéstă duplicitate, lucrul cel maĭ natural este de a admite că o marcă era a Statuluĭ, cea-laltă a dinastieĭ. A Statuluĭ fiind vulturul, care singurul figuréză pe sigiliile cele marĭ atîrnate, pe sama dinastieĭ remân sfinţiĭ Constantin şi Elena. Dar sfinţiĭ Constantin şi Elena ce aŭ eĭ a face cu dinastia *Basarabilor?* Să se bage de samă că este tocmaĭ o dinastiă, care pînă la a doua jumătate a seculuiĭ XVII n'a avut în curs de cincĭ secolĭ nicĭ un membru cu numele „Constantin“, ast-fel că nu sfântul Constantin ar fi fost dispus s'o patroneze.

Acuma vine descoperirea d-luĭ Sturdza: un act dela Vlad Dracul şi doĕ acte dela fratele seŭ Alexandru, ambiĭ fiĭ aĭ luĭ Mircea cel Mare. Actele sînt anterióre anuluĭ 1444, ĭar cele dela Alexandru sînt anume din 1431.

Pecetea luĭ Vlad Dracul este:

Pecetea luĭ Alexandru:

Către acestea vom maĭ adăuga, că întocmaĭ aşa se află doĕ capete deja pe pecetea luĭ Mircea cel Mare într'un act din 1403: „duo capita humana coronis ornata“ (Hurmuzaki, Documente t. I, partea 2, p. 825, nota 4).

Negreşit, aceste capete se deosebesc de Arapiĭ luĭ Hulsius şi aĭ luĭ Rubčić, dar ele se deosebesc cel puţin tot pe atâta şi de figurele sfinţilor Constantin şi Elena de pe peceţile din secoliĭ XVI şi XVII. Numĕrul capetelor este indiferent, ca şi ramura dela mijloc, de vreme ce şi la Hulsius este o marcă numaĭ cu doĕ capete şi cu ramurĭ. Indiferentă maĭ este şi gătéla de cap, de óră-ce se deosebesc între ele în astă privinţă chĭar cele doĕ peceţĭ de maĭ sus. Acestea fiind indiferente, marca dela 1431 devine tocmaĭ ce-va intermediar între fasa cea de tot veche cu capete negre şi între fasa cea nouă cu sfinţiĭ Constantin şi Elena.

Inainte de a se fi metamorfosat de tot în sfinţiĭ Constantin şi Elena, cele doĕ capete dela 1431, saŭ maĭ corect dela 1403, aŭ trecut printr'o lungire trep-

tată şi ramura s'a prefăcut într'un arbore, după cum d. Sturdza o constată fórte bine pe următórea pecete dela Ţepeş, fiĭul luĭ Vlad Dracul:

Nu sînt încă nicĭ aicĭ sfinţiĭ Constantin şi Elena, dar nu maĭ e departe pînă la dînşiĭ. „Capetele de pe sigiliile luĭ Vlad şi Alexandru—ḑice d. Sturdza — capĕtă trup, însă nu pe deplin, ci numaĭ pe treĭ pătrare, la sigiliile luĭ Vlad Ţepeş, şi se desvóltă la urmă în trupurile întregĭ ale sfinţilor Constantin şi Elena pe sigiliile posterióre" (Sturdza, Dare de samă p. 10).

Ce resultă de aci? Resultă că A r a p i ĭ, capetele cele negre, fie unul, fie maĭ multe, singura emblemă eraldică potrivită a *Basarabilor*, s'aŭ transformat pas la pas în sfinţiĭ Constantin şi Elena, trecênd prin maĭ multe trepte decât zîmbrul pentru a ajunge boŭ şi vulturul pentru a ajunge corb, dar trecêndu-le pe temeĭul aceluĭaşĭ principiŭ, principiul că poporul, când o póte face, înlocuesce tot-d'a-una noţiunile maĭ rare saŭ maĭ puţin cunoscute prin noţiunĭ maĭ familiare: boul e maĭ familiar decât zîmbrul, corbul e maĭ familiar decât vulturul, sfinţiĭ ceĭ sĕrbătoriţĭ mereŭ sînt maĭ familiarĭ decât A r a p i ĭ.

Evoluţiunea mărciĭ *Basarabilor* cată dară să se fi operat cam în următorul mod:

de'ntâiŭ un singur cap negru ca pe monetele regeluĭ Ludovic, ceea ce era suficient pentru „armes parlantes";

apoĭ doĕ capete negre unul lîngă altul, adecă ce va ca în marca Muşătescilor;

apoĭ treĭ capete negre ca la Hulsius şi la Rubčić;

apoĭ capul al treilea transformat într'o ramură înflorită între cele-lalte doĕ capete, tóte perḑênd tipul negritén, ca pe sigiliele din 1403—1431;

apoĭ sub capete adăogêndu-se o parte din corp, ĭar ramura cea înflorită prefăcêndu-se în copăcel, ca pe sigilul luĭ Ţepeş;

apoĭ corpul lungindu-se etc. etc. pînă la figura sfinţilor Constantin şi Elena.

In orĭ-ce problemă din archeologia figurată lipsa uneĭ verigĭ dela mijloc împedecă nu numaĭ de a lega ambele capete ale lanţuluĭ, dar chiar de a recunósce că acele capete aparţin unuĭ singur lanţ. Intr'un asemenea cas fiecare capĕt se studiéză în deosebĭ ca ce-va străin unul altuĭa, găsindu-se pentru fie-care în parte multe analogiĭ carĭ totuşĭ perd orĭ-ce valóre din dată ce, prin aflarea verigeĭ celeĭ dela mijloc, se reconstitue totalitatea lanţuluĭ. Doĕ figure în felul sfinţilor Constantin şi Elena de pe sigiliile românescĭ se vĕd pe monete şi la Bizantinĭ, şi la Serbĭ, şi la Ungurĭ, şi cine maĭ scie pe unde; în acelaşĭ mod în Portugalia, în Sicilia, în Polonia şi pe aĭurĭ se nemeresc pe mărcĭ capete-negre; ast-fel dintr'o parte şi din cea-laltă se puteaŭ face cu multă erudiţiune nesce apropierĭ fórte ingenióse, a cărora lipsă de temeiŭ se învederéză însă pe dată ce regăsirea verigeĭ celeĭ dela mijloc restabilesce la Românĭ în specie strînsa filiaţiune între capetele cele negre şi între cele doĕ figure. Acéstă filiaţiune ar fi rĕmas ascunsă fără descoperirea d-luĭ Sturdza, o descoperire în aştep-

tarea căriĭa sfinţiĭ Constantin şi Elena eraŭ o nestrăbătută enigmă în marca *Basarabilor.*

Post-scriptum. Cele de maĭ sus eraŭ scrise, când d. Dim. Sturdza, în şedinţa Academieĭ Române din 12 Novembre 1893, a comunicat o carte care — ḑice d-sa — „din câmpul îndoelilor l'a făcut să între în acel al realităţiĭ“ întru cât privesce capetele de Arapĭ din Levinus Hulsius. Este anume descrierea Conciliuluĭ dela Constanţa, făcută de către Ulric de Reichental la 1417, nu numaĭ ca martur ocular, dar încă după o însărcinare expresă din partea municipalităţiĭ de acolo, în archivul căriĭa s'a şi depus atuncĭ manuscriptul original. După 1450, adecă după descoperirea tiparuluĭ, opera luĭ Reichental fu tipărită la Augsburg; dar acea ediţiune devenise în scurt timp atât de rară, încât la 1536 a retipărit'o tot la Augsburg Enric Steiner, in-folio sub titlul: „Das Concilium so zu Constantz gehalten ist worden“. Acéstă a doua ediţiune, devenită şi ea fórte rară şi fórte scumpă, este aceea pe care d. Sturdza a dăruit'o Academieĭ Române. In cartea luĭ Reichental numile propriĭ sînt maĭ-maĭ tóte desfigurate, cel puţin în textul cel tipărit; adevěrat importantă însă nu este nomenclatura personală, ci partea cea figurativă, în care nu încăpea nicĭ erorĭ de pronunciaţiune, nicĭ acelea de tipar. Intre maĭ multe steme, copiate de către Reichental la 1417 de pe stégurile celor veniţĭ la Constanţa, se află şi doě steme princiare pe carĭ le aduseră cu sine representanţiĭ oficialĭ aĭ Românieĭ: „die Walachie“. Ambele sînt sub o corónă ducală şi 'n ambele ne întimpină de o potrivă c a p e t e d e A r a p ĭ, cu deosebirea numaĭ că pe una sînt treĭ capete negre întórse spre stânga, pe cea-laltă doě figure aprope întocmaĭ ca cele publicate de Boliac (Daco-romane No. XXII), care nu arată de unde le-a luat, şi anume: „doĭ Arapĭ întregĭ, goĭ, fără legătură, întorşĭ cu spatele unul către altul, braţul stâng al fie-căruĭa fiind rădicat în sus, ast-fel că ambele se unesc încrucişându-se în nivelul capetelor, ĭară braţele drepte sînt lăsate în jos şi picĭórele aŭ aerul de a danţa“. In acest mod cercetarea nóstră despre blazonul *Basarabilor* primesce o nouă strălucită confirmaţiune, printr'un document autentic din epoca luĭ Mircea cel Mare şi a luĭ Alexandru cel Bun, dovedindu-se tot-o-dată că atât numěrul capetelor precum şi proporţiunile corpuluĭ eraŭ supuse la variaţiunĭ chĭar în sînul dinastieĭ, ĭar cu atât maĭ vîrtos în totalitatea casteĭ *Basarabilor.*

VI. S A R A B I Ĭ AŬ FOST CUNOSCUŢĬ VECINILOR SUB PORECLA DE A R A B Ĭ.

„Arab“ este un element eraldic al numeluĭ *Basarabă*, dar maĭ ales al formeĭ celeĭ vechĭ S a r a b ă, de care se deosebesce printr'o singură consónă.

Inainte dară de a fi devenit *Basarabĭ*, adecă înainte de a'şĭ fi aglutinat titlul de „Ban“, S a r a b i ĭ cată să fi avut deja pe pecetea şi pe stégul lor capete negre saŭ un cap negru. Numele şi emblema trebuĭaŭ de o potrivă să le dea în ochiĭ tuturor vecinilor un aspect de A r a p ĭ, şi tocmaĭ acésta o constatase cel d'întâiŭ d. Bezsonov în poesia poporană epică serbă şi bulgară, unde fórte adesea Româniĭ sînt numiţĭ A r a p ĭ (Rybnikov, Народныя былины p. CCCXXX sq.).

Nu voesc a reveni aci asupra celor desvoltate pe larg în „Istoria critică“; voĭu semnala însă ce-va noŭ.

Căzaciĭ ceĭ rutenĭ din Ucraina nu puteaŭ să aĭbă a face cu *Basarabiĭ*

dela Olt; dar începênd din secolul XVI eĭ aŭ fost mereŭ în contact cu acea parte a Moldoveĭ, căriĭa din timpul stăpânirii munteneseĭ acolo în secoliĭ XIV şi XV, de pe când Mircea cel Mare şi Vlad Dracul eraŭ Domnĭ pînă la gurele Dunăriĭ, iĭ remăsese numele de „Basarabiă“, după cum o spune deja Miron Costin în poema sa polonă: „Gĭurgĭul şi Brăila sînt eterne suvenirĭ ale acelor domnĭ muntenescĭ *Basarabĭ*, carĭ stăpâniseră o parte a Bulgarieĭ şi peste ţermul Măriĭ unde s'a lăţit numele Basarabieĭ“ (Arch. ist. I, 162).

Dd. Antonowicz şi Dragomanov aŭ publicat în ḑece variante o baladă poporană ruténă de pe la finea secoluluĭ XVI, întitulată „Alexe Popovicĭ şi furtuna pe Marea-négră“ (Историческія пѣсни Малорусскаго народа, I, 176—208), unde este vorba anume despre acea Basarabiă dela Nistru.

Primul variant se'ncepe aşa:

„Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă „şéde un şoĭm luminos şi suspină cu jale, „privind îngrijit la Marea-négră. Nu va fi „bine pe Marea-négră, căcĭ furtuna cea rea „se rădică, împrăştiănd în treĭ părţĭ luntrile „cele voĭnicescĭ ale Cazacilor: o parte din „ele spre ţéra Bilarapéscă (u Bilarapsĭku „zemlĭu), a doua parte în gârla Dunăriĭ, a „treĭa parte in mijlocul Măriĭ-negre...“

Variantul al optulea:

„Acolo pe Marea cea vînătă, pe o pétră „albă, şéde luminosul şoĭm cu ochiĭ strălu„citorĭ; el îşĭ plécă în jos capul şi suspină „cu jale, privind la sfântul cer, căcĭ întune„recul a acoperit jumătatea sóreluĭ, jumăta„tea luneĭ, şi se începe furtuna pe Marea „cea vînătă, se rădică valurĭ din fundul măriĭ „şi împrăştiă în treĭ părţĭ luntrile căzăcescĭ: „duc o parte din ele în Dunărea cea liniştită, „împing a doua parte spre ţéra Arabéscă „(v. Arabsĭku zemlĭu), înnécă a treĭa parte în „mijlocul Măriĭ...“

Variantul al şéselea:

„Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă, „şéde luminosul şoĭmuleţ, trist şi jelitor, „privind departe la lucĭul Măriĭ-negre, căcĭ „nu va fi bine pe Marea-négră: se rădică din „fundu'ĭ valurĭ duşmănescĭ şi împrăştiă în „treĭ părţĭ luntrile căzăcescĭ, asvârlind o „parte din ele în gârla Dunăriĭ, împingênd „pe a doua parte spre ţéra Orabéscă (u „zemlĭu Orabsĭku), ér pe a treĭa parte, ne„sciind ce să'ĭ maĭ facă, o înnécă în mijlocul „Măriĭ...“

Variantul al şéptelea se începe ca şi cel al optulea, cu deosebirea numaĭ că în loc de „ţéra Arăbéscă“ este „ţéra Orabéscă“ (u zemlĭu Orabsĭkuĭu) ca şi în variantul al şéselea:

Variantul al treilea:

„Pe Marea-négră, pe o pétră albă suspină „cu jale luminosul şoĭm; e trist şi privesce „îngrijit la Marea-négră, căcĭ nu va fi bine „pe Marea-négră; s'aŭ întunecat pe cer tóte „stelele, aŭ acoperit noriĭ jumătatea luneĭ, „şi din jos suflă vîntul cu furiă împrăştiând „în treĭ părţĭ luntrile căzăcescĭ: a dus o „parte spre ţéra Agarésca (v zemlĭu A„garsku), a doua parte a înghiţit'o gârla Du„năriĭ, a treĭa parte — unde să fie? — se 'n„necă în Marea-négră...“

In fine, în variantul al patrulea „ţéra Agarésca“ este amplificată în „ţéra Agaranéscă“ (v. Agaranĭsku zemlĭu).

Precum vedeţĭ, naufragiul se întâmplă pe Marea-négră, aprópe de gurele Dunăriĭ, faţă cu ţermiĭ Basarabieĭ.

Din „Basarabiă“, prin o schimbare fonetică nesimţită, balada de maĭ sus, după primul seŭ variant, a făcut „Bilarapiă“, ceĭa-ce însemnéză „Alba-arabiă“; din acéstă „Bilarapiă“, omiţêndu-se iniţialul *bil*, considerat ca un simplu epitet de alb, a remas în variantul VIII numaĭ „Arabiă“, de unde apoĭ în variantul VI şi VII a eşit o formă maĭ coruptă „Orabiă“; în sfîrşit, numele „Arabilor“ amintind imagina-

ţiunii poporane, prin asociaţiunea de ideĭ, pe al „Agarilor“ saŭ „Agarenilor“, ambele aceste numĭ aplicându-se d'o potrivă la păgânĭ şi maĭ ales la mahometanĭ, ĭată că în loc de „Arabia“ saŭ „Orabia“ ne întimpină în variantele III şi IV „Agaria“ şi „Agarania“.

Este o procedură identică cu aceĭa prin care, într'o epocă maĭ veche, Serbiĭ şi Bulgariĭ a r a b i z a ŭ pe *Basarabiĭ* dela Olt; o procedură însă pe care balada ruténă, graţiă numeróselor sale variante, ne permite, ca să ḑic aşa, a o pipăi de astă-dată cu degetul, urmărind pas la pas tóte fasele succesiveĭ sale transformaţiunĭ. Dacă o scurtă cunoscinţă cu B a s a r a b i a cea dela gurele Dunăriĭ aŭ permis Rutenilor a o preface în A r a b i ă şi apoĭ chĭar în A g a r i ă, cu cât maĭ vîrtos Serbiĭ şi Bulgariĭ, puşĭ în contact cu *Basarabiĭ* şi maĭ întâĭu ca S a r a b i ĭ dela Olt în curs de maĭ mulţĭ secolĭ, trebuĭaŭ neapĕrat să urḑéscă asupra acestor A r a b ĭ din Dacia o vastă ţesĕtură de complicaţiunĭ! Bezsonov ne-a indicat abia câte-va puncturĭ; restul urmeză să'l studieze alţiĭ.

Vom maĭ adăoga în trécĕt, că pînă astăḑĭ numele cel legendar al B a s a r a b i e ĭ la învecinaţiĭ Rutenĭ este B i s o v a A r a p i a, literalmente „Arabia draculuĭ“ (Želechowski, Ruthen. Wtb., I, 31).

Ceea ce s'a întâmplat Rutenilor, ceea ce s'a întâmplat Serbilor şi Bulgarilor, nu putea să nu se întâmple şi maĭ de'nainte tuturor némurilor învecinate cu *Basarabiĭ*, adecă tóte trebuĭaŭ de asemenea să'ĭ arabiseze maĭ mult saŭ maĭ puţin; şi întru cât începutul S a r a b i l o r se înfundă în epoca dacică, de pe atuncĭ deja ar puté să ne fi remas în istoriă vre-o urmă de acest fenomen.

S a r a b i ĭ luĭ Dione Crisostom, ca şi *Basarabiĭ* posteriorĭ, îşĭ aveaŭ cuĭbul lor în munţiĭ Haţeguluĭ şi aĭ Olteniei, căcĭ aci, în gĭurul Drobeteĭ şi al Sarmizegetuseĭ, fusese centrul Statuluĭ luĭ Decebal, ĭar prin urmare şi al casteĭ celeĭ nobilitare. Haţegul şi Oltenia sînt tocmaĭ regiunea pe care, sub raportul idrografic, o represintă rîul Jiĭu, isvorînd din Haţeg şi străbătênd apoĭ pe lîngă Vulcan pentru a şerpui în lung prin întréga Olteniă. Eĭ bine, în geografia luĭ Ptolemeŭ Jiĭul n'are alt nume decât: *κατ' Ἀρά-βων ποταμός*, literal „de Arabibus fluvius“, adecă: „rîul care se pogóră din ţéra A r a b i l o r“, pe când Dunărea este *Δανούβιος ποταμός*, Oltul—*Ἀλούτας ποταμός*, Temeşul — *Τίβισκος ποταμός* etc.

Dăm maĭ jos secţiunea corespondinte din atlantele luĭ Ptolemeŭ, luată după preţiosul manuscript din secolul XII, cel maĭ vechĭu din cele cunoscute pînă acum, descoperit de Sevastianoff la Vatopedi în Atos (Géogr. de Ptolémée, 1867, p. LXXVIII).

Fiind-că editoriĭ luĭ Ptolemeŭ citesc tot-d'a-una: *κατὰ Ῥαβῶνος ποταμοῦ*, cată să facem următórele observaţiunĭ paleografice asupra manuscriptuluĭ:

1°. De câte orĭ preposiţiunea *κατὰ* nu se unesce prin elipsă cu vorba ce'ĭ urméză, manuscriptul ĭĭ dă regulat accentul, pe când în casul de faţă accentul lipsesce pe chartă ca şi'n text (p. XXXIII), ceea ce dovedesce că nu póte fi „*κατὰ Ῥαβ-*“, ci este „*κατ' Ἀραβ-*“.

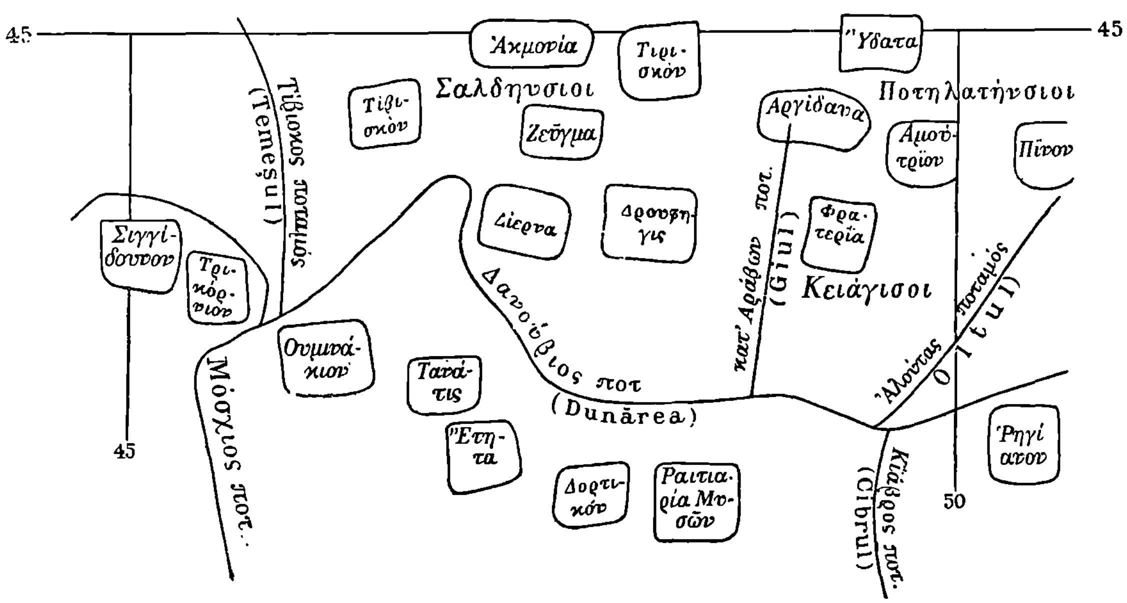
2°. Atât în text precum şi pe chartă se vede *-βων* fără obicĭnuita abreviaţiune suprascrisă pentru finalul *-ος*, astfel că este arbitrar de a citi *-βωνος*.

3°. In text acest *-βων* nu e accentat de loc, ĭar pe chartă accentul este dubios, căcĭ copistul trage de 'ntâĭu o liniuţă din vîrful luĭ *β* spre a forma

un ὀξύς pe α din ϱα, şi după aceea se resgândesce şi se întórce spre ω accentându'l cu un lung βαϱύς, o nedumerire care probéză că în original lipsĭa accentul.

Lectura dară cea maĭ corectă este: *κατ' 'Αϱάβων ποταμός*, unde noĭ completâm pe *ποτ* prin nominativul *ποταμός*, după cum tot la nominativ sînt puse şi cele-lalte rîurĭ.

r a b ĭ cu maĭ mulţĭ secolĭ înainte de Serbĭ şi de Bulgarĭ. In orĭ-ce cas, numaĭ prin S a r a b i din Dione Crisostom se póte înţelege „*κατ' 'Α ϱ ά β ω ν ποταμός*" din Ptolemeŭ, şi acésta este punctul cel esenţial, dela care putem trece d'a-dreptul la una din cestiunile cele maĭ interesante în istoria *Basarabilor*.

Ptolemeŭ scriea pe la 170, peste vr'o 50 de anĭ după Dione Crisostom. Dione Crisostom fusese el însuşĭ în Dacia, unde cunoscuse casta cea nobilitară a S a r a b i l o r. Ptolemeŭ, trăind departe în Alexandria, putea să culégă numaĭ nesce informaţiunĭ indirecte, extra-dacice, dar tocmaĭ de aceea noĭ îĭ datorim cunoscinţa celeĭ maĭ vechĭ transformaţiunĭ a S a r a b i l o r în A r a b ĭ. Gura Jiĭuluĭ fiind pe charta luĭ Ptolemeŭ faţă 'n faţă cu Misiĭ din oraşul Ratiaria: *Ῥαιτιαϱία Μυσῶν*, este probabil că fântâna luĭ Ptolemeŭ îşĭ luase pe *Ἄϱαβες* din Oltenia dela Misĭ, carĭ, ocupând regiunea Slavilor meridionalĭ de astădĭ, vor fi numit astfel pe S a-

VII. IMPĔRAŢIĬ FILIP ŞI LICINIŬ AŬ FOST DACĬ DIN CASTA S A R A B I L O R.

Despre împĕratul roman Filip dintre 244—249, acela sub care Roma îşĭ serbase jubileul de 1000 de anĭ şi care a fost cel întâĭu împĕrat creştin, fântânele istorice sînt fórte puţine. Toţĭ se unesc a'ĭ da porecla de „Arabs", A r a b u l; dar de ce „Arab"? ce fel de „Arab" şi de unde?

Bizantinul Zonara ne spune că Filip era din regiunea Bostreĭ în Palestina, unde a şi fundat oraşul Filipopole. Cedren însă dice că acea Bostră, de unde era Filip, se afla nu în Asia, ci în Europa, adecă Filipopole din Tracia. Cedren trăia în secolul XI, Zonara şi maĭ

târḑiŭ cu un secol. Despre fundarea Filipopoleĭ de către împĕratul Filip maĭ vorbesc Cassiodor din secolul V și Iornande din secolul VI, amîndoĭ însă o pun în Europa: „Philippus urbem nominis sui in Thracia construxit“ ; ba Iornande (Summa temporum, 283) maĭ adaoge și numele cel curat tracic al acestuĭ oraș: „Pulpudeva“. Toţĭ însă de o potrivă uĭtă că orașul cel pretins fundat atuncea, fie Filipopole din Tracia, fie Bostra din Asia, existaseră cu mult maĭ de'nainte.

Făntâna cea maĭ importantă, întru cât e scrisă numaĭ cu un secol după mórtea luĭ Filip, este Aurelius Victor. In capitolul 28 din cartea sa „De Caesaribus“ el ḑice: „M. Julius Philippus A r a b s T r a c h o n i t e s, sumpto in consortium Philippo filio, rebus ad Orientem compositis, conditoque apud Arabiam Philippopoli oppido, Romam venit.“ Deci orașul cel fundat era în Asia, dar nu Bostra, ci o altă localitate, pe care se pare că a și descoperit'o d. Waddington în ruinele satuluĭ Șehebe din Hauran (Sur l'emplacement de Philippopolis d'Arabie, în Revue numismatique, X, 56 sqq.). Deși satul Șehebe nu se află tocmaĭ în regiunea numită la ceĭ vechĭ „Trachonitis“, *Τραχωνῖτις*, *Τραχωνῖται Ἄραβες* la Ptolemeŭ, totușĭ archeologul frances crede pe deplin confirmată prin acéstă descoperire originea luĭ Filip anume din acea provincĭă, adecă crede că așa trebuĭ să fie înţeles textul luĭ Aurelius Victor: „Arabs Trachonites“.

Maĭ întâiŭ, „Trachonites“ saŭ „trachonites“ — majusculul T aparţine editorilor modernĭ, ĭar nu paleografieĭ — póte să nu însemneze alt-ceva decât „hoţ“ saŭ „fecĭor de hoţ“, „ném de haĭduc“ ; și acésta în doĕ felurĭ:

1o. Locuitoriĭ Trachoniteĭ eraŭ vestiţĭ departe prin hoţiile lor, după cum nĭ-o spune Strabone (XVI, c. II § 20), și prin urmare numele lor putea să fi devenit un simplu epitet pentru orĭ-ce bandit;

2o. Din grecul *τραχών* se formase în latinitatea vulgară t r a c h o n e s cu sensul de ascunḑĕturĭ sub pămînt și chĭar cu acela de balaurĭ. Vilhelm de Tyr, vorbind despre regiunea Trachoniteĭ, ḑice : „Videtur nobis a traconibus dicta; tracones enim dicuntur occulti et subteranei meatus, quibus ea regio abundat...“ Intr'un glosar din evul mediŭ: „Traco idem est quod via subterranea, vel ubi habitant dracones fantastici...“ (ap. Du Cange, ed. Carpent. VI, 625).

Decĭ, prin „Trachonites“ Aurelius Victor nu trebuĭa neapĕrat să aĭbă în vedere ţéra Trachonită, ci putea să înţelégă originea cea hoţéscă a luĭ Filip; saŭ maĭ bine, profitând de porecla „Arabs“ el putea să'ĭ acaţe un epitet în legătură cu hoţiĭ din Arabia propriŭ ḑisă. Noĭ ḑicem de o cam dată „putea“, fără a afirma că așa a și fost. Pentru afirmaţiune se cere o probă; și o asemenea probă cine óre póte să ne-o dea maĭ cu temeĭu decât însușĭ Aurelius Victor?

Noĭ am vĕḑut maĭ sus că pasagĭul din Iornande n'a fost înţeles numaĭ și numaĭ fiind-că nu se pusese în alăturare cu un alt pasagĭu corespunḑĕtor tot din Iornande. Pasagĭul din Aurelius Victor, de asemenea, nu póte fi înţeles decât alăturându-se cu un alt pasagĭu corespunḑĕtor tot din Aurelius Victor, și anume capitolul 28 din cartea sa „De vita et moribus“, unde despre originea împĕratuluĭ Filip se ḑice: „Is Philippus humillimo ortus loco fuit, patre nobilissimo l a t r o n u m d u c t o r e . . .“

Iată dară în loc de: „Trachonites“ — „latronum ductoris filius“, „fiĭul unuĭ căpitan de hoţĭ.“

In acest pasagĭu ne maĭ întimpină un „nobilissimus“ fórte caracteristic. Cum putea óre să fie „nobilissimus“ un bandit? Ş'apoĭ fiĭul unuĭ „nobilissimus“ cum óre să fi fost „humillimo ortus loco“? Este învederat că pasagĭul întreg trebuĭ să fie tradus: „Acest Filip a fost născut în obscuritate, fiind-că tatăl seŭ, deşi de un ném ilustru, totuşĭ se făcuse căpitan de hoţĭ“. Şi atuncĭ „nobilissimus“ din pasagĭul al doilea ne va da o cheiă pentru „Arabs“ din pasagĭul întâiŭ, dacă în adevĕr „Arabs“, după cum ne vom încredinţa în dată, nu este alt-ceva decât numele „Saraba“ al casteĭ celeĭ aristocratice din Dacia, „virorum nobilissimorum“ din Dione Crisostom.

Pînă aci noĭ am stabilit numaĭ posibilitatea ca Filip să nu fi fost de loc „Arab“ în sensul geografic al cuvîntuluĭ; dar o pură posibilitate. De aci înainte urméză argumentaţiunea, cum-că el a fost în realitate D a c.

Rolul acestuĭ împĕrat în privinţa Dacieĭ n'a fost încă destul de studiat. Usurpând tronul imperial după măcelul luĭ Gordian III în rĕsboĭul contra Persieĭ, Filip nu'şĭ maĭ bate capul cu Asia, cedéză Perşilor Mesopotamia, le-ar fi cedat la nevoe şi Arabia, se întórce în Europa, serbéză în Roma jubileul cel mare şi apoĭ... apoĭ s'ar păré că nu se maĭ gândesce decât numaĭ la Dacia. După ce perduse cu nepĕsare o mare provinciă asiatică, el ţine ca Dacia să nu fie nicĭ măcar turburată de barbarĭ. La cea de 'ntâiŭ ocasiune Filip lasă în Roma pe fiĭul seŭ numit de asemenea Filip, înaintéză cu o armată în Dacia, se luptă cu o invasiune germanică, maĭ ales cu Carpiĭ, învinge şi linişteşce provincia. Acésta nĭ-o spune Zosima (I, 20), dar şi maĭ cu autoritate monetele cu legenda „Victoria Carpica“ şi cu titlurile „Carpicus Maximus“ şi „Germanicus Maximus“, urmate la 248 de un triumf. Nu e încă tot. La 247 Filip înfiinţéză în Dacia o monetăriă propriă, ceea ce este o mare graţiă imperială şi dovedesce tot-o-dată o stare comercială înflorită a provincieĭ. Pe aceste „monete dacice“ figuréză Dacia ca o femeiă între o aquilă şi un leŭ, cu numerele Legiunilor V şi XIII, ţinênd într'o mână sabia dacică cea încovoiată întocmaĭ ca pe bas-reliefurile Columneĭ Traiane, ĭar în cea-laltă un stég. Sabia cea dacică nu se vede decât numaĭ pe aceste monete ale luĭ Filip. Pe unele exemplare Dacia pórtă tiara saŭ bonetul cel frigian, simbol de libertate. Pe altele, noĭ citim: „Dacia Felix“. Locuitoriĭ Dacieĭ îşĭ creaseră chiar o eră propriă dela împĕrăţirea luĭ Filip, numĕrând anul 247 ca cel întâiŭ, şi acéstă eră a durat acolo cat-va timp şi sub urmaşiĭ luĭ Filip: Deciŭ, Valerian, Emilian şi Galien (Katancsich, Istri geographia, II, 347). Eră un fel de renascere a Dacieĭ, operată sub Filip în scurtul interval de vr'o treĭ anĭ.

Ce îndemn să fi avut un A r a b din Asia de a face tóte acestea pentru Dacia? Intrebarea e cu atât maĭ legitimă, cu cât pentru restul Imperiuluĭ Roman Filip n'a făcut nemic, saŭ nu va fi făcut decât acel oraş din Hauran despre care vorbesce d. Waddington, deşi însuşĭ d. Waddington ne face a bănui că oraşul în cestiune, negreşit sub un alt nume, existase acolo deja sub împĕratul Marc-Aureliŭ (161—180): „sur les dix inscriptions que j'ai copiées à Chéhebé, il y en a une d'une époque incertaine, une d u r è g n e d e M a r c A u r è l e...“ (loco cit. p. 62). Incă o dată, de unde o asemenea dragoste exclusivă a luĭ Filip pentru Dacia? Fiind-că acel A r a b nu era din

Asia, ci era un Saraba, un „nobilissimus“ din Dacia, din provincia luĭ Traian; şi despre acésta, ca ultimul argument decisiv, vom da acum un text, care a scăpat cu totul din vedere d-luĭ Waddington şi celor-lalţĭ istoricĭ aĭ împĕratuluĭ Filip.

Dintre împĕraţiĭ pe carĭ ĭ-aŭ luat Roma din Dacia, cel maĭ celebru a fost Liciniŭ, cumnatul luĭ Constantin cel Mare şi înverşunatul duşman al creştinilor. Făntânele sînt unanime asupra originiĭ sale: „Licinius imperator est factus, Dacia oriundus“ (Eutrop.); „ἀπὸ Δακίας ὁρμώμενος“ (Socrates Scholasticus). Şi se maĭ adaoge că era un barbar, un om crescut şi născut departe de oraşe: „agraribus plane ac rusticantibus, quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis“ (Aur. Victor). Despre Liciniŭ dară este necontroversabil că a fost „natione Dacus“, ca să vorbim în stilul inscripţiunilor. Eĭ bine, acest Dac Liciniŭ ḑicea că se trage din némul luĭ Filip Arabul; ĭar prin urmare una din doĕ: saŭ Liciniŭ a fost Arab din Asia, ceea ce'ĭ peste putinţă, saŭ Filip a fost Saraba din Dacia, după cum am vĕḑut că'l arétă şi faptele sale.

Julius Capitolinus trăia sub Constantin cel Mare, căruĭa ĭ-a şi închinat scrierile sale. In viéţa luĭ Gordian III (c. XXXIV) la sfîrşit, tocmaĭ în pasagĭul unde se adreséză către Constantin cel Mare, Capitolinus vorbesce despre o inscripţiune în care se menţiona că Gordian fusese învins de Filipĭ, adecă de împĕraţiĭ Filip Arabul şi fiĭul seŭ Filip II; apoĭ adaoge că se ḑice cum-că Liciniŭ, când ajunse împĕrat, a distrus acea inscripţiune, fiind-că el, Liciniŭ, „pretindea a se trage din némul celor doĭ Filipĭ“: „Quem titulum evertisse Licinius dicitur eo tempore quo est nactus imperium, quum se vellet videri a Philippis originem trahere“.

Acest text este nec-plus-ultra categoric. Tótă lumea sciea că Liciniŭ era Dac, ba încă barbar din Dacia; dar toţĭ trebuĭaŭ să scie nu maĭ puţin că el îşĭ urcă originea némuluĭ la Filip Arabul, pe care însuşĭ Julius Capitolinus îl numesce „Philippus Arabs“; şi trebuia s'o scie maĭ ales Constantin cel Mare, când iĭ deduse pe soru-sa în căsătoriă. Inrudirea însă între Liciniŭ şi între Filip nu putea să fi fost în fapt decât identitatea de castă: amîndoĭ Sarabĭ. Elementul cel maĭ resistinte contra dominaţiuniĭ romane în Dacia, Sarabiĭ, flórea Dacilor de altă dată, par a se fi ţinut tot-d'a-una retraşĭ, departe de cultura cea curat latină a oraşelor: de aci tatăl luĭ Filip ne este descris ca un hoţ de codru, ĭar Liciniŭ ca un ţerănoĭu. Ném barbar pentru urbanitatea romană, Sarabiĭ se destingeaŭ totuşĭ prin trăsura caracteristică de a fi toţĭ fórte mândri: „superbus“, ḑice Capitolinus despre Filip. Asupra aceste trăsurĭ caracteristice noĭ vom reveni maĭ jos.

Originea dacică a împĕratuluĭ Filip şi sensul porecleĭ sale „Arabs“ fiind lămurite, nu ne va fi greŭ acuma de a explica greşéla acelora carĭ îl aduceaŭ din „Bostra“, o greşélă fórte instructivă prin aceea ca pînă şi ea, bine înţelésă, servesce a confirma adevĕrul. Ca Dac, Filip era un „Traĭanensis“, era din „Provincia Traiana“, şi o alusiune la acésta cată să fi fost în vre-o făntână cunoscută încă Bizantinilor înainte de Cedren şi de Zonara. Din dată însă ce porecla „Arabs“ era luată în sensul geografic, Bizantiniĭ trebuĭaŭ vrênd-nevrênd să caute anume în Arabia vre-un oraş cu numele luĭ Traian, şi n'aŭ putut să găséscă acolo decât numaĭ unul singur, căcĭ numaĭ unul

singur exista: „Nova Traiana Bostra“, care pe monetele sale pórtă legenda: *ΝΕΑ ΤΡΑΙΑΝΗ ΒΟΣΤΡΑ* (Mionnet, Descr. d. médailles, V, 579 sq.; Eckhel, III, 500 sq.). Fără acest „*ΤΡΑΙΑΝΗ*“ nimenuĭ n'ar fi venit în cap să aducă pe Filip din Bostra, ci l'ar fi lăsat simplu cu porecla sa de „Arabs“. Orĭ-ce poreclă însă să fi avut, stăruinţa luĭ Filip de a rădica Dacia şi preţiosul text al luĭ Capitolinus demonstréză că el era Dac.

Confusiunea între doĕ regiunĭ traianense ca „Dacia“ şi „Bostra“ ne amintesce ce-va absolut de aceĭaşĭ natură la Ammian Marcellin. Dacia era „provincia luĭ Traian“; Spania era „patria luĭ Traian“; de aci unul şi acelaşĭ „Traianensis“, Paulus Notarius, personagĭu important sub împĕratul Constanţiŭ, este numit la Ammian Marcellin în cartea XIV: „ortus in Hispania“, ĭar în cartea XV: „natus in Dacia“. Un alt qui-pro-quo cam de acelaşĭ fel ne întimpină în privinţa împĕratuluĭ Carus, despre care nu se sciea dacă a fost de origine din Pannonia saŭ din Africa, fiind-că se confundaseră termeniĭ „Pannonius“ şi „Poenus“ (Vopisc., Car. IV).

D. Waddington susţine că tatăl împĕratuluĭ Filip, „nobilissimus latronum ductor“ al luĭ Aurelius Victor, — o expresiune care, fie ḑis în parentesĭ, ne amintesce cuvintele luĭ Vopiscus despre împĕratul Proculus: „domi nobilis, sed majoribus latrocinantibus“ (IV Tyr., XII), — d. Waddington susţine că acel tată se numĭa „Marinus“ şi că a fost apoteosat în Filipopole cel din Hauran. Lucrul e cu putinţă, cu atât maĭ mult că tocmaĭ acolo nu se sciea că el fusese bandit. Noĭ lăsâm dară în picióre tot ce spune d. Waddington despre monete şi inscripţiunĭ cu *ΘΕΩ ΜΑΡΙΝΩ*, deşi argumentaţiunea sa e departe de a fi suggestivă. Marin saŭ ne-Marin, tatăl luĭ Filip a fost un Saraba din Dacia, după cum un Saraba din Dacia a fost şi tatăl cel necunoscut al luĭ Liciniŭ, ambiĭ din regiunea cea caracterisată de către Ptolemeŭ prin „*κατ᾽ Ἀράβων ποταμός*“.

VIII. ALŢI SARABĬ ÎMPĔRAŢĬ ROMANĬ.

Dominaţiunea romană în urma cuceririĭ Dacieĭ nu exterminase acolo nicĭ poporul de jos, pe ceĭ „pĕroşĭ“, „capillatos“, nicĭ casta cea aristocatică a „căcĭulaţilor“, „Sarabas“, ba nicĭ chĭar în sînul acesteĭ caste dinastia cea regéscă a luĭ Decebal. Filip, un Saraba ordinar, adecă ne-dinastic, apucă sceptrul imperial la 244. Peste 17 anĭ, la 261, pe fostul tron al cuceritoruluĭ Dacieĭ se urcă un alt Dac, dar nu Sarabă ordinar, ci tocmaĭ din dinastia luĭ Decebal, anume Regillian: „gentis Daciae, Decibali ipsius, ut fertur, affinis“ (Treb. Pollio, XXX Tyr. IX). Acésta învederéză pe deplin puternica persistinţă a Sarabilor în Dacia un secol şi jumătate după mórtea luĭ Traian. Ce-va maĭ mult; peste vr'o ḑece anĭ după Regillian împĕratul Aurelian retrage din Dacia administraţiunea romană şi legiunile, lăsând pe ceĭ-lalţĭ locuitorĭ în voĭa furtunelor: dar elementul cel nedomolit al Sarabilor rĕmâne nestrămutat acolo, şi, după ce Roma perde cu totul Dacia, doĭ dintr'înşiĭ maĭ isbutesc a deveni împĕraţĭ Romanĭ: la 307 Liciniŭ, despre care s'a vorbit deja, ĭar la 305 Galeriŭ.

Se repetă mereŭ că împĕratul Galeriŭ a fost născut în Dacia cea nouă saŭ a luĭ Aurelian nu departe de Sardica, adecă aprópe de Sofia, în Bulgaria actuală, fiind-că Eutropius (IX, 22) ḑice: „Maximianus Galerius in Dacia

haud longe a Sardica natus". In privința luĭ Galeriŭ, o fântână mult maĭ sigură decât Eutropius este Lactantius, contimpuran cu acest principe, nu posterior ca cela-lalt, și carele ne spune fórte lămurit că Galeriŭ era din Dacia cea veche saŭ a luĭ Traian, de unde mumă-sa fugise cu dînsul trecênd Dunărea de'naintea uneĭ invasiunĭ a Carpilor, și prin urmare putea să fie crescut în Sardica saŭ pe aprópe, dar nu fusese născut acolo. Lactantius maĭ adaogă că Galeriŭ nu era Latin, ci barbar din Dacia cea veche, și anume indigen, adecă Dac, de vreme ce fugĭa de'naintea năvălitorilor străinĭ. Iată chĭar textul: „Inerat huic bestiae naturalis barbaries et feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus T r a n s d a n u v i a n a infestantibus Carpis in Daciam novam transiecto amne confugerat" (De mort. persecutor. IX). De aci se explică amicia sa cu Liciniŭ: „veteris conturbernii amicum et a prima militia familiarem", pe care dînsul l'a ajutat a se urca pe tron, ast-fel că în acelașĭ timp Roma avea doĭ Dacĭ împărațĭ.

Despre Liciniŭ noĭ scim că a fost S a r a b ă, de óră-ce pretindea a fi din némul luĭ Filip Arabul. Fost'a óre tot S a r a b ă și Galeriŭ?

A-priori se póte rĕspunde că da, căcĭ este de credut că în secolul IV, față cu agera sistemă romană de desnaționalisare în curs de doĭ secolĭ trecuțĭ, din întregul popor dacic de altă dată numaĭ dóră elementul cel ne'nduplecat al S a r a b i l o r, cu tradițiunile sale de veche mărire, a putut să păstreze acea atitudine autoctonă pe care Romaniĭ o numĭaŭ „barbaries". Poporul de jos, „pletoșiĭ", „capillati", afară de ceĭ adăpostițĭ în creeriĭ munților sub îndatinata căpetenie a S a r a b i l o r, cată să fi devenit de de-mult o singură apă cu coloniĭ romanĭ. Dacă dară Galeriŭ ar fi fost dintre aceștiĭa, Lactantius nu putea să'l numéscă barbar „a Romano sanguine alienus".

A-posteriori, Galeriŭ era fórte mândru de originea sa. Pe când alțiĭ îl poreclĭaŭ „cĭoban", „armentarius", după cum diceaŭ luĭ Filip „haĭduc" și luĭ Liciniŭ „bădăran", însușĭ Galeriŭ pretindea a fi dintr'un ném deesc: „diis oriundus" după Lactantius, saŭ un ném de balaur: „matre compressa dracone" după Aurelius Victor.

Considerațiunile de maĭ sus ar fi ele singure destul de ponderóse pentru a ne îndemna să credem că Galeriŭ, ca și prietenul seŭ Liciniŭ, a fost din casta S a r a b i l o r; dar ce-va și maĭ hotărîtor este însușĭ numele „Galerius". Dacă nu s'ar sci cu certitudine că acest împĕrat a fost Dac, numele seŭ „Galerius" n'ar avé nicĭ o importanță deosebită; când se scie însă că el era nu numaĭ Dac, dar încă se pretindea a fi de o origine ilustră, atuncĭ ne isbesce împregĭurarea că „Galerius" însemnéză tocmaĭ „pileatus", derivând din „galerus" sinonim cu „pileus": „galerus est genus pilei" dice Servius într'o scolie la Virgiliŭ, și prin urmare nu este alt ce-va decât o traducere latină literală a daciculuĭ S a r a b a.

Maĭ este ce-va. Din Dione Crisostom noĭ am vĕdut că S a r a b i ĭ eraŭ la Dacĭ o castă nu numaĭ nobilitară, dar și sacerdotală tot-o-dată. Eĭ bine, Lactantius (De morte persec., XI) ne spune că muma luĭ Galeriŭ cea „transdanuviană" era o bogată preotésă păgână a „deilor de munte": „mater Galerii erat deorum montium cultrix, quae sacrificabat paene quotidie et vicarios suos dapibus et epulis exhibebat" (cfr. Van Haag, De Galerio Caesare p. 3).

IX. CONCLUSIUNEA.

Am urmărit pe Sarabĭ începênd din epoca luĭ Cesar, când casta lor fusese organisată de către regele dacic Berebista, şi pînă la epoca luĭ Constantin cel Mare, când Sarabiĭ Galeriŭ şi Liciniŭ reuşesc a se înălţa pe tronul imperial al Romeĭ, tóte acestea în curs de vr'o patru secolĭ.

Am urmărit pe *Basarabĭ* începênd dela lupta lor cu Mongoliĭ la 1240 şi pînă astădĭ, în curs de şése secolĭ şi maĭ bine, constatând că eĭ aŭ fost tot o castă nobilitară ca şi Sarabiĭ sub Dacĭ, că purtaŭ la veciniĭ acelaşĭ epitet de „Arabĭ" ca şi Sarabiĭ pe timpul luĭ Ptolemeŭ şi al împĕratuluĭ Filip, că n'aŭ încetat nicĭ o dată de a avé centrul lor, ca şi Sarabiĭ, în aceïaşĭ regiune a Jiĭuluĭ, în Oltenia şi în Hăţeg.

Cunóscem dară o mie de anĭ din istoria *Basarabilor*, fie sub numele lor cel primitiv de Sarabĭ, fie după alipirea către acest nume a titluluĭ de Ban.

Ne maĭ rĕmâne necunoscut intervalul de opt vécurĭ dintre secoliĭ V şi XIII; dar pînă şi acest interval se luminézĕ acum pe neaşteptate. Când un lanţ solidar de probe peremptoriĭ demonstrézĕ că un fluviŭ între aniĭ *A—C* avusese acelaşĭ curs sub acelaşĭ nume între aceleaşĭ malurĭ pe aceïaşĭ albiă ca şi între aniĭ *H—L*, maĭ trebuĭ óre demonstrat că pe aceïaşĭ albiă între aceleaşĭ malurĭ sub acelaşĭ nume el avusese acelaşĭ curs în intervalul cel mijlociŭ dintre aniĭ *D—G?* O demonstrézĕ însăşĭ logica faptelor, maĭ probă decât orĭ-ce probă. Aşa dară:

1o. De vreme ce înainte de secolul V şi pe urmă după secolul XII, întâĭu Sarabiĭ şi apoĭ *Basarabiĭ* n'aŭ părăsit nicĭ o dată Oltenia şi Haţegul, decĭ: tot acolo aŭ fost eĭ şi între secoliĭ V şi XIII;

2o. De vreme ce Sarabiĭ înainte de secolul V şi *Basarabiĭ* după secolul XII constituiaŭ ne'ntrerupt o castă nobilitară, decĭ: tot o castă nobilitară aŭ fost eĭ şi între secoliĭ V şi XIII;

3o. De vreme ce Sarabiĭ înainte de secolul V aŭ fost dat Dacilor pe ceĭ maĭ marĭ regĭ cu Decebal în frunte şi deteră apoĭ Romeĭ cincĭ împĕraţĭ: pe doĭ Filipĭ, pe Regilian, pe Galeriŭ şi pe Liciniŭ, toţĭ de o energiă mărturisită chĭar de către duşmaniĭ lor, şi de vreme ce după secolul XII *Basarabiĭ* aŭ dat Românilor un lung şir de eroĭ ca Alexandru, ca Mircea, ca Vlad Dracul, ca Ţepeş etc.: decĭ: acelaşĭ rol conducĕtor în capul némuluĭ românesc contra furtunelor din afară avuseseră eĭ şi între secoliĭ V şi XIII.

In acest mod, pentru intervalul dintre secoliĭ V şi XIII ne lipsesc texturĭ, ne lipsesc documente, ne lipsesc numĭ propriĭ, ne lipsesc amărunte, dar perspectiva istorică nu ne maĭ lipsesce de astă dată: în Oltenia şi în Haţeg, luptându-se contra năvălitorilor şi revĕrsându-se din când în când asupra regiunilor de pregĭur, trăia pe atuncĭ poporul românesc avênd Domnĭ din casta Sarabilor, ascuns în munţĭ ca o comóră depusă de Traian şi păzită de urmaşiĭ luĭ Decebal.

Iată cine, iată de când, iată de unde sînt *Basarabiĭ*.

v. *Sărăbar*.

Basaràbiă s. **Besaràbiă**, s. f.; t. de Géogr.: 1o. actuelle Bessarabie, province entre le Pruth et le Dniéster appartenant à la Russie; 2o. avant 1812, la partie sud-est de la Moldavie avoisinant les bouches du Danube et la Mer-noir; 3o. avant la moitié du XV-e siècle, la Valachie entière.

Sub numele actual de *Basarabiă* se înțelege întréga regiune a Românieĭ dela Prut spre resărit, pe care și-a annexat'o Rușiĭ la 1812 și care se compunea atuncĭ din treĭ părțĭ: așa numita raĭà a Hotinuluĭ, supusă d'a-dreptul Turcieĭ; o porțiune din Moldova de mijloc; și maĭ jos, posesiunile tătărescĭ și turcescĭ dintre Prut, Nistru și Marea-négră, carĭ numaĭ acelea se numĭaŭ *Basarabiă*.

Înainte de 1812, *Basarabia* era sinonim cu Bugĭac, aparținênd Tătarilor, afară de orașele mărginașe Ismail, Chilia și Akerman, pe carĭ le stăpânĭaŭ Turciĭ (Sulzer, Gesch. d. transalp. Daciens t. 1 p. 376; Peyssonel, Commerce de la Mer-Noire, t. I p. 304).

Cantemir, Chron. II p. 371: „*Basarabia*, saŭ precum noĭ acum cu nume tătărăsc îĭ ḑicem, Bugécul...".

Cu acest înțeles, ce-va maĭ lărgit, ne întimpină *Basarabia* deja în secolul XVI ca un nume vechĭu, de óră-ce Polonul Broniowski, care scriea pe la 1579, ḑice: „Moldaviae seu Valachiae inferioris pars, quae olim Bessarabia dicta fuit" (Broniovius, Tartariae descriptio, ed. 1595 p. 2), vorbind despre întréga zonă danubiană a Moldoveĭ pînă la Marea-négră.

Tocmaĭ acest teritoriŭ, așa cum îl înțelege Broniowski, în prima jumătate a secoluluĭ XV aparținuse Munteniei, aĭ carora Domnĭ Basarabĭ eraŭ: „stăpânĭ pe Dunăre pe ambele malurĭ pînă la Marea-négră", ĭar Țéra-Românéscă peste tot, dela Severin pînă la Chilia, se chĭăma *Basarabiă*, adecă „țéra Basarabilor". La 1396, Vlad-vodă Dracul, resculându-se contra tătăluĭ seŭ Mircea cel Mare, se intitulă: „Waywoda Bessarabiae nec non Comes de Severino" (Dogiel, Cod. diplom. I, 623). Insușĭ Mircea îșĭ dă acelașĭ titlu în unele acte internaționale (Ulĭanitzki, Матеріалы p. 13, 14 etc.).

In scurt, numele *Basarabiă* este o simplă suvenire a vechiĭ dominațiunĭ a Basarabilor peste gurile Dunăriĭ, atuncĭ când dînșiĭ aŭ fost cuprins și Dobrogea.

Poporul român din *Basarabia* nu'șĭ dă nicĭ o dată numele de Basarabenĭ, ci numaĭ pe acela de Moldovenĭ, după cum face și poporul român din Bucovina. Rușiĭ de asemenea le ḑic Basarabenilor: Молдованы. Limba este moldovenéscă; se vorbesce moldovenesce.

v. *Basarabă*. — *Bugĭac*. — *Dobrogea*. — *Hotin*...

Bàscă, s. f.; toison. Un cuvînt fórte prețios din maĭ multe puncturĭ de vedere. Astăḑĭ dialectul daco-român nu are decât un singur termen lână pentru „laine" și pentru „toison", adecă pentru cele doĕ noțiunĭ pe carĭ le deosebĭa și limba latină prin "lana" și „vellus". Macedo-româniĭ, din contra, aŭ păstrat doĕ vorbe separate: lână = lat. lanam, și *bască* cu sencul de „vellus" saŭ „toison". Acest *bască* a existat óre-când și la Daco-românĭ, dar s'a conservat o singură dată într'un singur text, anume în Psaltirea Șcheĭană, scrisă înainte de 1500 în Transilvania (ed. Bianu, 1889), unde ne întimpină anume în ps. LXXI v. 6:

Deștinge-va ca ploa spre *bască*...	Descendet sicut pluvia in vellus...

La 1577, când Coresi copià acelașĭ text care este în Psaltirea Scheĭană, vorba *bască* nu se maĭ obicĭnuĭa în graĭu, și de aceea dînsul a înlocuit'o prin lână: „deștinge-va ca ploaĭa spre lână".

In terminologia cea păstorĕscă a Ro-

mânuluĭ elementul slavic nu jócă vre-un rol; ș'apoĭ la Slavĭ nu se află nicĭ un cuvînt care să se pótă apropia de *bască*. Elementul turanic, prin Pecenegĭ și prin Comanĭ, a lăsat câte ce-va cĭobanuluĭ român; dar nicĭ la Turanĭ nemic de felul luĭ *bască* nu se găsesce. Marea majoritate a graĭuluĭ nostru pĕcurăresc este latină pe de o parte, pe de alta autoctonă, anterióră cuceririĭ romane, cum sînt, bună-óră: brânḑă, urdă, jintă etc. Nefiind latin, *bască* să nu fie óre dacic?

In adevĕr, la Albanesĭ b a s k ă însemnéză întocmaĭ ca la noĭ „toison"; și negreșit Daco-româniĭ nu l'aŭ împrumutat cine scie când din Epir, ci trebuĭ să fi fost un antic termin comun tuturor Tracilor, remas moștenire Albanesilor dela ceĭ trans-danubianĭ, ĭar noue dela Dacĭ.

Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alban. Spr. pag. 28) bănuesce că albanesul b a s k ă póte să fie înrudit cu vechĭul tracic *βασσάρα*, fiind-că Lagarde (Gesamm. Abhandl. 275) derivă pe acest *βασσάρα* din zendicul v a r e ç a „pĕr", ast-fel că *β α σ σ ά ρ α* ar fi o asimilațiune din *β α ρ σ ά ρ α*, ĭar albanesul b a s k ă din v a r s k ă. Acéstă etimologiă nu se susține, căcĭ: 1o. forma dacică *baskă* probéză că și 'n cea albanesă n'a fost nicĭ un *r*; 2o. glosele antice, citate chĭar de Lagarde și de Meyer, sînt unanime a da traciculuĭ *βασσάρα* sensul precis de „piele de vulpe". Etimologia daco-epiroticuluĭ *bască*, după noĭ, este cu totul alta.

In limba indo-europeă primitivă se constată o radicală v a, care prin determinativele *r* și *s* s'a diferențiat în sub-radicale v a r și v a s, ambele însemnând „a acoperi, a îmbrăca". Din sub-radicala v a r se trag ceĭ maĭ mulțĭ termenĭ cu sensul de „laine" și „toison"; sanscritul „ūrna = varna", grecul ἔρος=Fέρος, slavicul „vlŭna", latinul „vellus", goticul „vulla" etc., dar tot-o-dată și unele cu sensul de „vêtement": sanscritul „varutra", scandinavul „veria" și altele (Pictet, Origines[2] II, 30—31, 384). Tot așa din sub-radicala paralelă v a s, alăturea cu termeniĭ însemnând „vetêment", între carĭ și latinul „vestis", a putut să se desvólte pe a-locurĭ semnificațiunea „laine" saŭ „toison", care ne întimpină în tracicul b a s k a = v a s k a din √v a s cu sufixul -k a.

Orĭ-care ar fi însă originea cuvîntuluĭ *bască*, noĭ ne mulțumim a sci că el este tracic, fără a fi vre-o neapĕrată trebuință de a ne urca maĭ sus la un prototip indo-europeŭ.

v. *Branḑă.* — *Cĭoban.* — *Lână...*

Bàse. — v. *Băsescĭ.*

Basm, une-orĭ *bàsmu* (plur. *basme* și *basmurĭ*), s. n.; conte populaire. conte bleu, conte féerique. Ramura cea maĭ importantă din literatura poporană a orĭ-căriĭ națiunĭ, *basmul* pentru Românĭ în parte este cel maĭ bogat isvor de credințe saŭ noțiunĭ mitologice și de date linguistice, ast-fel că „Etymologicum Magnum Romaniae" e dator a da acestuĭ cuvînt un loc de onóre cu totul excepțional, cu atat maĭ vîrtos că originea și natura *basmuluĭ* sînt pînă acum nesce enigme, pe carĭ sciința contimpurană, în loc de a le limpeḑi, le-a întunecat și maĭ mult prin fel de fel de teoriĭ subiective: ba teoria cea solară a luĭ Max Müller, ba teoria cea meteorologică a luĭ Adalbert Kuhn, ba teoria cea de migrațiune din India a luĭ Benfey, ba teoria cea animistică a luĭ Tylor, ba câte altele, tóte aprópe de o potrivă false.

Cea de 'ntâiŭ adunare sistematică

de *basme* în literatura europeană în genere a fost acea germană a fraţilor Grimm la 1812; tot doi fraţi Germanĭ, Artur şi Albert Schott, aŭ publicat nemţesce la 1845 prima colecţiune, şi o colecţiune fórte seriósă, de *basme* române în specie, adunate anume în Banat. Româneşce însă ni se pare că nu s'a dat la lumină nicĭ un *basm* pînă la 1862, când Filimon scóse pe „Românul năsdrăvan“ în ḑiarul „Ţeranul Român“. De atuncĭ colecţiunile s'aŭ înmulţit şi se înmulţesc mereŭ, bune şi mediocre: Fundescu (1867), N. D. Popescu (1874—85), D. Stăncescu (1885), Hinţescu (1879), Sbĭera (1886), Pop-Reteganul (1882—88) şi alţiĭ, ĭar în fruntea tuturora, ca adevaraţĭ maestri: Petre Ispirescu şi Ion Créngă. In acest mod noĭ avem deja destule specimene din Ţéra-Românéscă, din Moldova, din Bucovina, din Ardél şi din Banat, ba încă şi dela Macedo-românĭ, graţiă maĭ ales luĭ Dr. Obedenaru.

Cuvîntul nostru *basm* este de originea slavică, însă numaĭ ca material brut.

Româniĭ împrumutară pe calea cărturărescă pe paleo-slavicul басиь „fable“, care nicĭ o dată nu însemnéză la Slavĭ *basmul* propriŭ ḑis, „conte“, ceea ce se chĭamă rusesce „сказка“, polonesce „bajka“, bohemesce „bágka“, bulgăresce şi serbesce „prikazka“. In limba literară, sub formele b a s n ă şi b a s n u, cuvîntul cel paleo-slavic a păstrat la noĭ tot-d'a-una sensul seŭ primitiv de „fabulă“ saŭ „apolog“ cu nuanţa cea obicĭnuită de „mincĭună“. Bună-óră:

Noul Testament 1648, Epist. Petri II, I, 16:

...nu îmblând după b a s n e cu măestriĭ am arătat voao...	... non enim doctas f a b u l a s secuti notam fecimus vobis...

Biblia Şerban-vodă, 1688, Sirach XX, 21:

Omulŭ fără harŭ, b a s n u fără vréme...	Homo sine gratia, f a b u l a intempestiva...

Cantemir, Chron. I p. XLII, LXV:

...nu istorie, ce b a s n e...	...non historiam, sed f a b u l a m...

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif, (MSS. în Acad. Rom.) p. 206 a: „la viclĭan parola dumnezăĭască şi b a s n a poeticĭască, tot o cinste au...

Miron Costin, Letop. I p. 59: „Acea Alexandrie mincĭunoasă ce'ĭ pre limba românéscă, plină de b a s n e...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 13.: „Aşa dară ne învaţă pre noĭ acéstă b a s n ă că némul omenesc nu poate fi norocos fără stăpânire...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ:

> Câte b a s n e firoscoşiĭ
> Unde-va spunea 'n vilég,
> Şi eŭ ca năbădáioşiĭ
> Alergam s'ascult cu drag...

Ibid. 175:

> Neputênd să se 'nţelégă,
> In véc nu se maĭ împac,
> Ajung judecăţĭ să tragă,
> De b a s n u 'n lume se fac...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 236:

„— Ce spuĭ tu mĕ, Tomo! exclamară cĭocoiĭ cu mirare; sînt astea adevĕrate?

„— Adevĕrul curat, fraţilor.

„— Bree! dar asta sémĕnă a b a s n u...“

v. *Basnă*.

Pe acest b a s n graĭul poporan l'a prefăcut foneticesce în *basm* şi ĭ-a dat sensul precis de „conte“, făcêndu'l ast-fel să nu se maĭ confunde cu noţiunea de „fable“ şi maĭ cu samă cu acea de „mensonge“, căcĭ ţeranul, după cum vom vedé maĭ la vale, crede în

posibilitatea şi chîar în realitatea celor povestite în *basme*, încât pentru dînsul *basmul* e departe de a fi mincîună, îar când recunósce şi el că e mincîună, atuncî nu este *basm* ţerănesc, ci *basm* din lume, ca în oraţia de nuntă din Ialomiţa:

Poftiţî de 'nchinaţî o dată,
Vĕ udaţî gura căscată,
Ş'o treceţî din mână 'n mână,
Să ne daţî pe acea ḑînă,
Ca s'o ducem la 'mpĕratul
Şi să contenim tot sfatul;
Nu gândiţî că vorbim glume
Orî niscaî *basme* din lume...

(G. D. T., Poes. pop. 172).

Din dată ce nu-î vine a crede într'o naraţiune ce i se presintă sub numele de *basm*, ţĕranul caută a'î da un epitet, prin care s'o înlăture din sfera *basmelor* propriŭ ḑise. Aşa este *basmul* cu cocoşul roşu, numele uneî glume copilărescî ajuns a fi o locuţiune proverbială cu sensul de o flecăriă fără sfîrşit (v. *Cocoş*). Astfel e, maî cu deosebire, aşa numitul *basm* cu mincîunile, al căruîa însuşî numele arată că pentru popor celelalte *basme* nu sînt de loc cu mincîunî. In acel *basm* cu mincîunile (Fundescu, p. 93) un herghelegiŭ îşî perde herghelia într'un dovléc saŭ într'un pepene şi o tot caută în zădar treî ḑile, apoî pe capul uneî albine, înjugate la plug cu un boŭ, cresce un nuc etc., adecă nu se povestesce lucrurî supra-naturale, ci se îndrugă nesce absurdităţî, îar poporul face totd'a-una o mare deosebire între supranatural şi între absurd. In absurd el nu crede, în supra-natural — da.

Transiţiunea logică a paleo-slaviculuî basnĭ „fable" la românul *basm* „conte" se explică prin strînsa înrudire a ambelor genurî de naraţiune. Latinesce, ca şi grecesce, ele purtaŭ unul şi acelaşî nume: fabula, μῦθος. Fabula nicî nu este alt-ceva decât o aplicaţiune didactică saŭ etică a particularităţiî luate din *basm* că dobitócele vorbesc ca şi ómeniî, adecă este un produs al *basmuluî*, o micşurare a luî, o „fabella" din „fabula", după cum o şi numesce Quintilian: „Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt" (Inst. I, 9). Este probabil că din latinul fàbula Româniî, după legile fonetice cunoscute, îşî vor fi format din capul loculuî fàură, care însă cîocnindu-se la noî cu omofónele fàur „ferar" şi fàur „Februarie", a căutat să dispară din graîu, înlocuindu-se maî târḑiŭ prin *basm* şi prin poveste, carî nu provocaŭ nicî o confusiune.

Sinonimul poveste, întrebuinţat maî cu deosebire în Moldova, este de asemenea paleo-slavic: повѣсть; la Slavî însă el însemnéză naraţiune în genere, chîar o relaţiune curat istorică, une-orî roman, nicî odată *basm*.

Deja în vechile texturî basnă şi poveste figuréză câte-o-dată alăturea ca sinonimî, dar nu cu sensul de „conte", ci cu acela de „légende", „récit fabuleux", de exemplu la Urechia, Letop. I p. 96: „ca neşte oamini neaşăzaţi şi mai mult proşti şi necărturari, ce şi ei au scris mai mult den basne şi den povéşti...", pasagîu pe care'l putem opune aceluîa din A. Pann, Moş-Albu, I, 28:

Scie poveştî pré-frumóse, cum şi basne, ghicitorî;
D'aceea îl şi tot chîamă fetele la şeḑĕtorî...

Alăturându-se ambele pasage, se vede lămurit marea deosebire între sensul literar şi între acela poporan al sinonimilor *basm* şi poveste. Cu

sensul cel poporan ambele cuvinte figuréză la A. Odobescu, Scrierĭ II p. 511: „treptele de jos ale naţiuniĭ, unde *basmele*, poveştile, cântecele şi snóvele aŭ ţinut loc pururea de crisóve domnescĭ şi de pisaniĭ ctitoricescĭ...“

Pentru a diferenţià ceĭ doĭ sinonimĭ, cuvîntul poveste trebuĭ luat, cum se şi ĭea pînă la un punct în popor, cu înţelesul de orĭ-ce fel de naraţiune, fie legendă, fie snóvă, fie anecdotă, fie „povestea vorbeĭ“ după cum ḑicea fórte nimerit Anton Pann, în carĭ nu ne întimpină nemic miraculos saŭ supra-natural, pe când *basm* este şi remâne numaĭ „conte bleu“, numaĭ „Mährchen“, numaĭ:

Şi eŭ încălecaĭ p'un gătej uscat,
Să fie *basmul* băsmuit şi 'n alt sat...

(Stăncescu, Basme, 164, 323).

Ast-fel, de exemplu, „Păcală“ nu este un *basm*, ci numaĭ o poveste, căcĭ tóte păcăliturile luĭ sînt fórte firescĭ, afară de singurul epizod al flueruluĭ celuĭ magic, care însă este împrumutat dintr'un deosebit *basm*, cunoscut maĭ pretutindenea şi publicat în versiunea germană sub titlul „Der Jude im Dorn“ în colecţiunea fraţilor Grimm (v. *Păcală*). In poveste element supra-natural nu există de loc; în fabulă saŭ apolog elementul cel supra-natural al vorbiriĭ dobitócelor este o simplă convenţiune, o stravestire care nu înşélă pe nimenĭ, pe care nimenĭ n'o ĭea ad-litteram, şi care, deşi născută din popor, totuşĭ s'a făcut maĭ a-casă în literatura cea cultă; numaĭ în *basm* supra-naturalul constituă un element esenţial.

După ce am deosebit *basmul* de fabulă şi de poveste, să'l studiâm acum în specie, reservându-ne însă dreptul de a reveni la fabulă ca produs al *basmuluĭ*.

v. *Poveste*.

I. Fondul *basmuluĭ*.

In literatura poporană *basmul* ocupă întocmaĭ acelaşĭ loc ca romanul în literatura cea cultă, şi de aceea uniĭ le cuprind pe amîndoĕ sub aceĭaşĭ rubrică de „ficţiune“, o caracteristică cu desăvîrşire necorectă. *Basmul*, ca şi romanul, represintă fie-care câte o realitate, realitate în tótă puterea cuvîntuluĭ, dar doĕ realităţĭ fórte diferite, aprópe antagoniste.

Littré (Dict. v. Conte) ḑice: „Il n'y a pas de différence fondamentale entre le conte et le roman; l'un et l'autre sont des narrations mensongères ou regardées comme telles. Tout ce qu'on peut dire, c'est que conte est le terme générique puisqu'il s'applique à toutes les narrations fictives, depuis les plus courtes jusqu'aux plus longues. Le roman ne se dit que de celles-ci. Un conte de trois pages ne s'appellera jamais un roman, tandis qu'un roman est, dans toute la rigueur du mot, un conte suffisamment long. La nouvelle ne se distingue pas non plus au fond du conte ou du roman. Dans l'usage ordinaire, c'est un roman de petite dimension dont le sujet est présenté comme nouveau ou peu ancien, ou avec des détails inconnus jusqu'ici...“

Sînt minunaţĭ filosofiĭ aşa numiţĭ positiviştĭ! Pentru dînşiĭ în lumea întrégă nu există nemic decât numaĭ raportul între dimensiunĭ. Romanul e maĭ lung, nuvela e maĭ scurtă, *basmul* e şi lung şi scurt, câte-trele de o potrivă minciună, „narration mensongère“, adecă: minciună maĭ lungă, minciună maĭ scurtă, minciună maĭ aşa saŭ aşa, ĭată tótă deosebirea cea macaronică.

Lăsând de o cam-dată la o parte *basmul*, să ne întrebâm: romanul și nuvela sînt ele minciunĭ? Un romancier adevĕrat, un Dickens, un Balzac, un Thakeray, nu face alt ce-va în privința realitățiĭ celeĭ concrete decât ceea ce face algebra în privința aritmeticeĭ, adecă din ceea ce în realitate ne întimpină la fie-care pas ca figure saŭ evenimente deosebite, împrăștiate, individuale, romancierul abstrage tipurĭ de figure și tipurĭ de evenimente, pe carĭ le grupéză apoĭ întocmaĭ după cum ele ar fi cu putință de a se grupà dela sine'șĭ în realitate. In loc de operațiunea aritmetică: 1+1, 1+2, 1+3..., romancierul ne dă: *A*+*B*. Óre *A*+*B* să fie o minciună? Tot așa face și nuvelistul, tractând un epizod acolo unde romancierul tractéză o vastă totalitate. Când un romancier saŭ un nuvelist ne-ar da tipurĭ false și când le-ar grupà fals, numaĭ atuncĭ ar fi o minciună, dar atuncĭ nimenea nu'ĭ citesce! O minciună nu póte trăi. Nu va trăi filosofia positivistă, dar romanul și nuvela vor trăi, căcĭ ele nu sînt minciunĭ: ele nu fac decât a reduce aritmetica fenomenelor la algebra tipurilor. Și dacă *basmul* trăesce și el, trăesce de când e lumea, probă că reproduce și el o realitate.

Nu în lungime consistă deosebirea între roman saŭ nuvelă de o parte și între *basm* de alta, ci maĭ întâiu în deosebirea sferelor respective. Romanul și nuvela, începênd dela Daphnis și Chloe a luĭ Longus, începênd dela Satyriconul luĭ Petroniŭ, ba începênd chĭar dela specimene chinese, indiene, egiptene și asiriene, aparțin numaĭ literatureĭ culte, sînt creațiunĭ exclusiv individuale, nicĭ odată o operă colectivă anonimă a popórelor, după cum este *basmul*. Nu e deosebire de maĭ scurt și maĭ lung, ci este deosebire de cult saŭ individual și de poporan saŭ colectiv. Dar acéstă deosebire de sfere nu este încă destul de caracteristică. Un individ de geniŭ, un Hoffmann saŭ Edgar Poe, aparținênd pe deplin literatureĭ culte, póte să scrie totușĭ un *basm*, fără a trece prin acésta în literatura poporană. „Orlando furioso" al luĭ Ariosto și „Gerusalemme liberata" a luĭ Tasso sînt țesĕturĭ de *basme*, ca și multe alte opere curat individuale din vécul de mijloc saŭ din alte epoce, și totușĭ ele nu sînt poporane, chĭar atuncĭ când sînt inspirate din popor, ceea ce trebuĭa să se fi întâmplat fórte adesea. Și'n literatura cultă, prin urmare, se póte furișa *basmul*; el va fi însă acolo ca o plantă exotică, care póte să fie frumósă, póte să placă, după cum este la noĭ, de exemplu, *basmul* cutare saŭ cutare eșit din fantasia luĭ Delavrancea. Deosebirea dară, care ne preocupă, trebuĭ să consiste nu numaĭ în sfere, ci maĭ ales în natura diferită a celor doĕ realitățĭ, din carĭ una se resfrânge în roman și în nuvelă, cea-laltă în *basm*.

În adevĕr, omul, ca și alte ființe organice, trăesce nu o singură viéță, ci doĕ viețe: viéța veghiăriĭ și viéța somnuluĭ. Ceea ce facem noĭ în veghiăre, ceea ce lucrâm, vedem, simțim, cugetâm, este o realitate; dar nu maĭ puțin realitate, deși de o altă natură, este ceea ce facem noĭ, ceea ce lucrâm, vedem, simțim, cugetâm în stare de somn, adecă în vis. Și omul primitiv crede de o potrivă, cu aceĭașĭ tăriă de convicțiune, în ambele aceste realitățĭ. „Ca și copilul — ḑice fórte bine ilustrul filolog engles Sayce (Science of lunguage, II, 290) — el nu póte să deosebéscă limpede una de alta starea de veghiăre și ceea ce vede în vis".

Romanul și nuvela oglindesc într'un mod algebraic realitatea veghiăriĭ; *basmul*, tot într'un mod algebraic, este o oglindă a realitățiĭ visuluĭ.

D. Șăĭnénu (Ist. Filol. române p. 360) ḑice: „In timpul din urmă, d. Hasdeŭ a expus, într'o serie de prelegerĭ universitare, o nouă teoriă despre formațiunea *basmelor*. După d-sa, explicațiunea elementuluĭ antropologic saŭ a miraculosuluĭ din poveștĭ o póte da numaĭ visul, care, asemenea *basmuluĭ*, nu cunósce nicĭ timp nicĭ spațiŭ. Astfel într'ambele aceste elemente, deopotrivă caracterisate prin fenomenul miraculosuluĭ, n'ar exista nicĭ o deosebire esențială...“ Teoria mea este nouă numaĭ fiind-că omenirea a uĭtat'o de vr'o cincĭ-spre-ḑece secolĭ, în cursul cărora sciința nu s'a ocupat de loc cu literatura poporană. Acéstă teoriă pare a se fi născut în școla neo-platonică din Alexandria, și anume în creerul martireĭ Hypatia, ultima raḑă a filosofieĭ antice. Se scie, cu ce nepovestită barbariă calâiĭ patriarculuĭ Ciril sfâșiaseră în bucățĭ pe marea profesóre de filosofiă a Museuluĭ din Alexandria, în momentul chĭar când sublima virgină se ducea a'șĭ face cursul despre armonia între Platone și Aristotele. Operele eĭ, afară de un fragment astronomic, aŭ fost tóte nimicite de către sĕlbatecele fĭare, carĭ cuteḑaŭ a vorbi în numele luĭ Crist. Din fericire, cel maĭ ĭubit elev al Hypatieĭ a fost tocmaĭ un episcop creștin, nobilul Synesius. Intre altele, Synesius ne-a lăsat un tractat „despre vise“, „*περὶ ἐνυπνίων λόγος*“, pe care'l închinase magistreĭ sale Hypatia „*τῇ φιλοσόφῳ*“, și 'n care spune în trécĕt, ca ce-va cunoscut deja în școla de atuncĭ din Alexandria, că originea miturilor este în vise: „*μερὶς τῶν ἐνυπνίων ὄντες οἱ μῦθοι*“ (Synesii Opera, Lutetiae 1623 p. 157). Așa dară, dacă nu teoria mea cu d'amăruntul, cel puțin „le bout d'idée“ se datoréză Hypatieĭ.

Rare-orĭ mi se 'ntâmplă a îmbrățișa vre-o aserțiune a luĭ Schopenhauer; dar tocmaĭ de aceea sînt pentru mine fórte importante acele puncturĭ, în carĭ noĭ ne putem întâlni, căcĭ îmĭ ḑic atuncĭ eŭ însumĭ: dacă un lucru are acelașĭ aspect pentru un ultra-pesimist și pentru un ultra-optimist, este cea maĭ sigură dovédă despre veritatea aspectuluĭ.

In studiul seŭ „Versuch über Geistersehn“, Schopenhauer ḑice: „A lua visurile drept un simplu joc al cugetăriĭ, drept nesce simple imaginĭ fantastice, este a fi lipsit cine-va de reflexiune saŭ de bună-credință, fiind învederat că visurile sînt cu totul alt ce-va. Imaginile pornite din fantasiă sînt slabe, palide, fragmentare, unilaterale, și atât de efemere încât prin fantasiă noĭ abia în curs de câte-va secunde ne putem creà în minte imaginea unuĭ om absent. Pînă și fantasia cea maĭ viuă n'are nimic comparabil cu acea realitate palpabilă (handgreifliche Wirklichkeit) pe care ne-o dă visul. E cu totul fals de a explica acest fenomen prin aceea că imaginile fantasieĭ sînt tulburate și slăbite prin impresiunea produsă asupra lor de către lumea exterióră. Chĭar în liniștea cea maĭ adâncă a nopțiĭ celeĭ maĭ întunecóse, fantasia nu póte să producă nemic care să se apropie măcar de evidența și de corporalitatea cele obiective ale visuluĭ (obiektive Anschaulichkeit und Leibhaftigkeit des Traumes). Apoĭ imaginile fantasieĭ sînt tot-d'a-una provocate de asociațiunĭ de ideĭ saŭ de alte motive, și omul are consciință de arbitraritatea lor; pe când visul, din contra, ni se impune

nouĕ ca ce-va de tot străin, ca o lume exterióră, independinte de voinţa nóstră şi chĭar contrariă voinţeĭ nóstre“.

Schopenhauer conchide că omul posedă pentru vis un deosebit organ, „Traumorgan“, „organul visuluĭ“, prin care vede, aude, simte. Dar un singur organ are o singură misiune: ochiĭ de a vedé, urechile de a audi, mânile de a pipăi etc., pe când organul visuluĭ întrunesce tóte acestea, decĭ nu este un organ, ci un organism, un complex de organe. Omul dară, după Schopenhauer, are doĕ organisme deosebite, prin carĭ trăesce în doĕ lumĭ, în doĕ realităţĭ: realitatea veghiăriĭ şi realitatea somnuluĭ. Negreşit, prin strînsa întrunire a ambelor organisme în acelaşĭ individ, elemente din starea de veghiăre se resfrâng în somn şi, vice-versa, elemente din somn se pot resfrânge în starea de veghiăre. Elementul cel maĭ important de acéstă natură: resfrângerea somnuluĭ în veghiăre, este *basmul*, care constituă pentru om literatura visuluĭ, o literatură întemeiată şi ea, ca şi acea a veghiăriĭ, pe observaţiunĭ, dar observaţiunĭ nu prin organe corporale, ci prin cel-alt organism, prin „Traumorganismus“ al luĭ Schopenhauer.

Visul însoţesce tot-d'a-una somnul, deşi nu tot-d'a-una omul şi'l aduce aminte. Şi este sciut de de-mult că: cu cât omul e maĭ primitiv, maĭ incult, maĭ natură, cu atâta maĭ bine el îşĭ amintesce visul cu tóte amăruntele luĭ.

Alfred Maury a scris o carte întrégă pentru a dovedi că visul resultă din impresiunĭ exterióre primite de corp în timpul somnuluĭ. Descartes, dice el, a fost pişcat de un purice şi visă că'l străpunge o sabiă. Insuşĭ Maury a pus pe un amic să-l gâdile uşor cu o peniţă pe obraz pe când dormĭa, şi visă că este torturat.

Ce urméză de aci? In vis, ca şi 'n *basm*, piticul devine uriaş, totul cresce, totul se măresce, totul ĭea proporţiunĭ gigantice.

Acéstă trăsură caracteristică a visuluĭ, şi ce-va maĭ mult decât numaĭ atâta, nĭ-o descrie cu o admirabilă plasticitate următorul scurt *basm* românesc din colecţiunea luĭ Ispirescu, întitulat „Sufletul“ (Legende, ed. 1872, p. 119—23):

„A fost odată doĭ muncitorĭ. Prietinĭ din copilăriă, orĭ-ce găsĭaŭ de muncă, lucraŭ împreună, şi nicĭ odată nu se despărţĭaŭ. Şi ca să nu şédă fără trébă, nu se codĭaŭ la nicĭ un fel de muncă; puneaŭ mâna şi la una şi la alta, numaĭ să nu se lenevéscă. Dacă într'un loc nu găsĭaŭ de muncă, eĭ se duceaŭ în altă parte. Şi la câmp, şi în oraş, eĭ muncĭaŭ la orĭ-ce le eşĭa înainte, numaĭ să trăiască cinstiţĭ şi cu frica luĭ Dumnedeŭ. Mergênd odată pentru muncă la un sat, şi fiind timpul frumos şi nóptea recorósă, merseră, merseră pînă în revĕrsat de dio. Ajunseră într'o poiană verde şi frumósă, cu fel de fel de floricele; se puseră a se odihni şi a trage câte un puiŭ de somn, maĭ cu samă că eraŭ şi obosiţĭ de drum. Pe unul dintr'înşiĭ, cum puse capul jos, îl fură sântul; celalalt însă, nu sciŭ cum, nu sciŭ de ce, dară nu'l putea fura somnul, nicĭ cât aĭ da în cremene. Se întórse pe o parte, se întórse pe alta, să adórmă nicĭ decum; strînse ochiĭ cât putu, şi cu tóte acestea nu fu putinţă nicĭ măcar a aromi; par'că ar fi fost cu ochiĭ în sóre. Dacă vĕdu şi vĕdu, se puse şi el pe brâncĭ cu cotele pe pămînt şi cu capul rezemat de mâinĭ, şi privĭa la tovarăşul seŭ cum dormĭa de dulce.

„Era jumătate de oră de când pri-

vĭa el ast-fel; când de odată se scólă în sus şi rĕmâne cu gura căscată, vĕdênd un porumbel alb care sbura pe d'asupra omuluĭ adormit, şi pe care nu-l băgase de samă pînă aci. Şi findcă era aşa de jos, credu că ar puté să'l prindă cu mâna; dară unde! că porumbul, cât de blând se părea a fi, avea aripĭ, bată-l nevoia, şi sburând maĭ cât colea, se puse jos. Omul nostru se iea după dînsul; porumbul sbóră maĭ 'nainte, şi tot ast-fel trecură livedea cu floricele şi cu iarba verde, pînă ajunse la un crânguleţ. Acolo dete peste o căpĕţînă de cal, pe care plóia şi sórele o albise ca osul de fildeş. Porumbelul întrâ pe gură, şi sări afară prin locul ochilor, maĭ întrâ şi eşi de maĭ multe orĭ; apoĭ eşind se scuturâ şi părea a se veseli, luă iară drumul ca maĭ 'nainte, sburând cât colea şi uĭtându-se la om ca cum ĭ-ar fi dis, vino după mine; şi merse şi merse pînă la o măgură, unde porumbelul se înălţâ pînă în slava ceruluĭ de nu-l maĭ puteaĭ vedé. Omul nostru se gătĭa a se întórce credênd că noriĭ aŭ luat pe porumbel, când de odată îl vĕdu că se cobórâ în jocurĭ, iute ca o săgétă; şi luă drumul înapoĭ pînă la tovarăşul ce rĕmăsese dormind. Aci, se puse pe fruntea luĭ şi peri. Atuncĭ se culcâ şi omul nostru, şi îndată adormi, par'că l'ar fi lovit cine-va cu muchea în cap.

„După ce îşĭ făcură povara de somn, se sculară şi se gătĭaŭ a'şĭ urma calea, când omul pe fruntea căruia se pusese porumbelul dise:

„— Ce vis frumos am visat!

„— Ce vis? Şi ce aĭ vĕdut? dise cela-lalt.

„— Dădusem cu mâna în foc. Se făcea că eram pe o câmpiă frumósă şi plină de florĭ. După ce am âmblat cât-va, am ajuns la un palat numaĭ de marmoră. Am intrat acolo, şi aşa de bine ce'mĭ părea, ca cum ar fi fost al meŭ. Am intrat pe uşă, m'am preumblat prin tóte odăile, sărĭam pe ferestre şi ĭară întram. Era acolo nisce scaune şi paturĭ numaĭ de mătase. Oglindĭ marĭ cu cercevele de aur, păreţiĭ poleiţĭ, şi părea că era al meŭ. Cu tóte astea nu sciŭ, de ce, dară trebuia să plec. După ce am mers o bucată bună de drum prin iarbă verde şi 'nnaltă, care da un miros de te 'mbĕta, am ajuns la o movilă mare şi am intrat într'însa printr'o crăpĕtură. De pe cele ce vedeam, mĕ aşteptam să vĕd cine scie ce minunĭ, când colo nu găsiĭ decât un chĭup d'alea marile, şi vechiŭ, şi muced, de nu'ţĭ venĭa să puĭ mâna pe el. Apoĭ mĭ-am luat inima în dinţĭ şi am dis: fie ce-o fi; şi am ridicat capacul; când acolo, ce să vedĭ? jaratec. Am băgat prin buzunărĭ, am luat în căciulă, am luat cât am putut să duc, dar nicĭ pomenélă nu era să se goléscă chiupul. Şi nisce banĭ, nu maĭ de aur; şi strălucĭaŭ de'ţĭ lua ochiĭ. Am plecat şi l'am lăsat aşa, cu gând să te găsesc şi pe tine ca să mergem să'l golim; sciŭ că eram rupt de ostenélă; m'am întors pe la palat, dară n'am maĭ intrat în el, fiind că mĕ grăbĭam; am ajuns de unde plecasem, apoĭ nu-mĭ aduc aminte ce am maĭ făcut, şi m'am deşteptat.

„Pe când acesta îşĭ spunea visul, cela-lalt zîmbĭa. Apoĭ după ce sfîrşi de spus, ĭĭ dise:

„— Mĕĭ vere, ceea ce n'aĭ putut să facĭ tu singur, aĭdem să facem amîndoĭ. Vom merge să luăm baniĭ. Ce dicĭ tu?

„ - Da ce mĕ, nebun eştĭ tu? Ce banĭ să luăm? Eŭ îţĭ spuseĭ că am visat, şi tu, tronc, te pomenescĭ vorbind. Dar de unde să ĭeĭ baniĭ?

„Tovarăşul seŭ ĭĭ vorbi aşa de se-

rios încât îl încredinţă şi primi să mérgă cu el, dară cam cu îndoială şi cam ciorovăindu-se.

„Porniră, decĭ, tot pe drumul ce apucase porumbelul, şi, ba că a fi una, ba că a fi alta, ba că tunsă, ba că rasă, ajunseră la căpĕţîna de cal, şi o arătă cu degetul celuĭ ce visase, ḑicêndu'ĭ:

„— Iată palatul teŭ de marmură în care aĭ umblat şi atâta te-aĭ veselit. Omul cu visul se uĭtă cam cu códa ochiuluĭ la tovarăşul seŭ, şi se gândi: el este nebun saŭ îşĭ rîde de mine. Pînă a nu apuca să maĭ ḑică ce-va, se luă după tovarăşul seŭ, care pornise înainte; el era fórte hotărît a nu maĭ urma pe tovarăşul seŭ daca 'şĭ-ar rîde de dînsul maĭ mult, spuindu-ĭ ast-fel de minciunĭ, şi a se despărţi de dînsul.

„Maĭ merseră însă ce merseră şi ajunseră în pólele movileĭ. Apoĭ omul ḑise celuĭ ce visase:

„— Aci este.

„— Ce este?

„— Eĭ bine, comóra... Dar, ia stăĭ, ce-om găsi pe jumătate.

„— Totul, dacă vreĭ! era să ḑică; dară, luându-şĭ sama, începu la glumă: eĭ bine, pe din doĕ; nu sîntem noĭ tovarăşĭ la muncă?

„Nu făcură ḑece paşĭ în crăpĕtură şi dĕdură peste chĭupul cel vechiŭ, muced şi mâncat de rugină. Pînă a nu se atinge de dînsul, se uĭtară unul la altul şi începură a rîde de bucuriă. In sfîrşit ridicară capacul şi rĕmaseră înmărmuriţĭ, când vĕḑură că chiupul era plin cu vîrf numaĭ cu banĭ de aur, şi fiind-că eraŭ ómenĭ de omeniă, împărţiră frăţesce şi se legară între dînşiĭ a fi tovarăşĭ pînă la mórte".

In acest *basm*-v i s saŭ v i s-*basm*, *basmul* şi v i s u l sînt minunat de bine caracterisate prin cele doĕ ale lor trăsurĭ comune fundamentale:

1°. In v i s totul capĕtă forme maĭ mult decât iperbolice: o căpĕţînă de cal din realitatea veghiăriĭ devine un palat în realitatea somnuluĭ; aceĭaşĭ ultra-exageraţiune în *basme*.

2°. Ceea ce viséză omul póte să se adeveréscă în starea'ĭ de veghiăre, după cum s'a adeverit chĭupul cel cu galbenĭ în crăpĕtura movileĭ; visurile dară, orĭ cât de cĭudate în aparenţă, pot fi creḑute, pot fi ceea ce Virgiliŭ numĭa „vera somnia", pot descoperi ceea ce nu se vede saŭ nu se scie; de aci orĭ-ce popor crede în v i s e, şi tot aşa el crede în *basme*, pe carĭ — la noĭ şi pretutindenĭ — le începe maĭ tot-d'a-una prin afirmativul „fost'a-fost", ba în limba sanscrită însuşĭ *basmul* se chiamă i t i h a s a=„iti ha āsa", adecă „aşa a fost" (Pott, Etym. Forsch. [2]II, I p. 430).

Plecând de aci, nu este greŭ de a urmări maĭ departe strînsul paralelism omni-lateral între v i s şi între *basm*; un paralelism sdrobitor pentru teoriile cele solare, meteorologice etc. etc. despre originea *basmuluĭ*.

3°. In *basm*, ca şi în v i s, spaţiul se şterge: dormind în Bucurescĭ, omul se viséză la Paris, şi peste o clipă la New-York, tot aşa precum eroul basmuluĭ străbate ca săgéta pînă la buricul-pămîntuluĭ, peste nouĕ mărĭ şi nouĕ ţerĭ, în lumea-albă şi 'n lumea-négră, fără a se pré-plânge de obosélă.

4°. In *basm*, ca şi 'n v i s, se şterge nu numaĭ spaţiul, dar şi timpul: în câte-va minute visătorul trăesce maĭ mulţĭ anĭ; eroina *basmuluĭ* umblă atâta încât îşĭ tocesce toĭagul şi papuciĭ de fer, dar totuşĭ ajunge la ţel tînĕră şi frumósă ca şi 'n ḑiua plecăriĭ.

5°. In *basm*, ca şi 'n v i s, sborul

este un mijloc fórte îndemânatec de locomoţiune.

6o. In *basm*, ca şi 'n vis, omul vede ḑeĭ saŭ ḑîne şi petrece cu sfinţiĭ.

7o. In *basm*, ca şi 'n vis, ne întimpină monstri, cu carĭ ne luptâm şi pe carĭ maĭ tot-d'a-una îĭ învingem.

8o. In *basm*, ca şi 'n vis, deosebirea de limbĭ nu există, toţĭ se înţeleg uniĭ cu alţiĭ, ba vorbesc omenesce până şi dobitócele.

9o. In *basm*, ca şi 'n vis, metamorfósele cele maĭ extravagante sînt ce-va fórte normal.

10o. In fine, în *basm* ca şi 'n vis, suferinţele şi nenorocirile cele maĭ cumplite se încheiă sistematic printr'un bun desnodămînt, printr'o nuntă, printr'un banchet, căcĭ coşmarul în ipnologiă este o excepţiune.

Nu se póte găsi un singur element al *basmuluĭ*, care să nu'şĭ aĭbă obârşia în vis; şi dacă sciinţa n'a observat pînă acum acest perfect paralelism, dacă ea a alergat la tot soiul de teoriĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin absurde, dintre carĭ cea maĭ absurdă este neapěrat aceĭa a luĭ Dr. Gaster despre nascerea *basmelor* din cărţĭ şi maĭ ales din cărţĭ evreescĭ (Lit. populară română p. 545 sqq.), causa este că sciinţa, cam tot-d'a-una şi cam în tóte, începe ca Don-Quixote prin excentricităţĭ, şi numaĭ la urma urmeĭ, tot ca Don-Quixote, se pocăesce şi 'şĭ vine în fire.

Toţĭ ómeniĭ, ceĭ inculţĭ însă maĭ viŭ decât ceĭ lalţĭ, aŭ visat, viséză şi vor visa pînă la sfîrşitul pămîntuluĭ: de aceea şi *basmul* nu s'a născut într'o epocă saŭ într'o ţéră óre care, ci pretutindenea s'a născut o dată cu nascerea omeniriĭ.

Stările psichice ale ómenilor primitivĭ, ca şi ale copiluluĭ în genere, fiind puţine şi aprópe cu aceleaşĭ variaţiunĭ saŭ asociaţiunĭ de ideĭ, visurile lor—fie la Indianĭ, fie la Hotentoţĭ, la Japonesĭ, la Zelandesĭ, la orĭ-cine—s'ar puté restrînge la un numěr fórte mărginit de norme comune identice, pe carĭ etnologiĭ ar trebui să le adune şi să le grupeze, ceea ce nu s'a făcut încă pînă acuma. Iată de ce şi *basmele* se asémĕnă într'un mod atât de uĭmitor la némurile cele maĭ diverse, chĭar atuncĭ când şi acolo unde e absolut peste putinţă de a admite vre-o umbră de împrumut dela ném la ném; şi ĭată de ce, în acelaşĭ timp, totalitatea *basmelor*, fie ele indo-europee, fie turanice, fie africane, fie americane saŭ australiane, se póte restrînge la un numěr fórte mărginit de norme comune identice. O ingeniósă încercare în acéstă privinţă s'a făcut de către Hahn (Griech. Märchen, I, 45 sqq.), care a reuşit a împărţi întregul tesaur antropologic de *basme* numaĭ în patru-ḑecĭ de prototipurĭ, ba şi chĭar patru-ḑecĭ sînt încă pré-multe. După indicaţiunile mele, elevul meŭ d. C. Litzica dela Şcóla Normală Superióră a redus prototipurile luĭ Hahn la următórele doĕ-ḑecĭ şi opt:

I. *a)* O fiinţă supra-omenéscă se căsătoresce cu una umană, punênd la nuntă o condiţiă; *b)* Omul calcă condiţia şi fiinţa supra-umană îl părăsesce; *c)* Omul plécă după ea şi o regăsesce saŭ nu.

II. *a)* Bărbatul lasă pe nevastă, fără nicĭ o vină; *b)* Ea îl aşteptă cu credinţă; *c)* Intórcerea luĭ şi veselia.

III. *a)* Copiiĭ ceĭ noĭ-n scuţĭ sînt furaţĭ şi duşĭ departe; *b)* Mama e acusată că ĭ-a ucis; *c)* Ca urmare e pedépsa mameĭ; *d)* Copiiĭ sînt regăsiţĭ de tatăl lor şi vine împăcarea.

IV. *a)* O femee perde soţul care plécă în lume şi se însóră iar; *b)* Femeea îl regăsesce, dar nu se póte apropia din causa neveseteĭ de a doua; *c)* Pentru darurĭ minunate nevasta a doua o lasă să vie la el; *d)* A 3-a nópte el o aude cum i se plânge şi o reia.

V. *a)* O virgină cere darurĭ dela un bărbat; *b)* Il inşélă de două orĭ, dar a treia óră e prinsă şi se mărită cu el.

VI. *a)* Părinţiĭ dorind un copil, la nascere, din vre-o causă, îl făgăduesc draculuĭ; *b)* Dracul vine la termen, dar copilul fuge; *c)* Dracul îl caută; *d)* Dracul e învins.

VII. O fată e aruncată în mare împreună cu copilul ce a născut, dar scapă ambiĭ şi se reîntorc după cât-va timp la tatăl feteĭ.

VIII. *a)* O fată de 'mpĕrat e expusă spre a fi mâncată de un monstru; *b)* Un eroŭ omóră monstrul; *c)* Urméză căsătoria.

IX. *a)* O mamă vitregă isgonesce pe fiica bărbatuluĭ seŭ, pentru că e maĭ frumósă; *b)* Reuşesce s'o omóre; *c)* Un eroŭ o găsesce mórtă, o învie şi pedepsesce pe vitregă.

X. *a)* Fratele şi sora fug de vitregă; *b)* Unul saŭ chiar ambiĭ sînt schimbaţĭ în fiare, dar scapă curând de vrajă şi redevin ómenĭ.

XI. *a)* Spre a face o isbândă se încércă treĭ fraţĭ, dar reuşesce cel maĭ mic; *b)* Invingĕtor, scapă pe ceĭ maĭ marĭ; *c)* Aceştia voind să'l pérdă, spun că eĭ aŭ reuşit; *d)* Fratele maĭ mic vine travestit, se descopere şi iĭ pedepsesce.

XII. *a)* Sora cea maĭ mică e dispreţuită de două surorĭ maĭ marĭ; *b)* Apare de două orĭ la curte îmbracată împĕrătesce; *c)* A treia óră e recunoscută şi o ia de soţiă fiul împĕratuluĭ.

XIII. *a)* Doĭ fraţĭ gemenĭ se duc spre a găsi noroc; *b)* Unul cade în pericol; *c)* Celalalt alérga de'l scapă.

XIV. *a)* Un eroŭ omóră pe toţĭ smeiĭ afară de unul; *b)* Acesta se 'nţelege cu mama saŭ sóra erouluĭ spre a'l perde: ea se face bolnavă şi'l trimite după lécurĭ; *c)* Eroul scapă şi-ĭ pedepsesce.

XV. *a)* O soră are maĭ mulţĭ fraţĭ schimbaţĭ în animale; *b)* Plécă după oĭ, îĭ găsesce şi 'ĭ scapă.

XVI. *a)* Adevĕratul copil saŭ nevasta sînt trimişĭ la tată saŭ mire, însoţiţĭ de o sluga; *b)* Pe drum copilul saŭ nevasta orĭ se rătăcesc orĭ schimbă locul cu sluga din causa vre-unuĭ pericol; *c)* Ajungĕnd la destinare, sluga trăesce ca copil orĭ nevasta; *d)* Minciuna e descoperită şi pedepsita.

XVII. *a)* Eroul are treĭ surorĭ căsătorite după fiĭ de 'mpĕraţĭ schimbaţĭ în fiare; *b)* Eroul iĭ cercetéză pe fiecare; *c)* Ajungĕnd în pericol, cumnaţiĭ îl scapă; *d)* Scăpând el, iĭ scapă şi pe dînşiĭ.

XVIII. Eroul nu póte căpĕta mâna iubiteĭ decât de va executa întreprinderĭ grele saŭ va deslega enigme.

XIX. *a)* Eroul răpesce o femee cu saŭ fără voia eĭ; *b)* Răpirea póte să fie saŭ să nu fie urmată de căsătoriă.

XX. *a)* O fiinţă maĭ bătrână, de natura demonică, opresce pe o fiinţă tînĕră de a deschide o uşă; *b)* Ea nu ascultă; *c)* El vrea să o omóre, dar nu póte.

XXI. *a)* Forţa fisică a erouluĭ este ascunsă într'un loc; *b)* O rudă, mamă, soră saŭ nevastă, află locul, şi demoniĭ iĭ iaŭ puterea; *c)* Eroul recapĕtă puterea singur, saŭ cu ajutorul neveseĭ, daca nu e vinovată, şi pedepsesce pe culpabiliĭ.

XXII. *a)* Eroul scapă dela mórte nişte fiare; *b)* Ajungĕnd in pericol, fiarele îl scapa.

XXIII. E vorba de un pitic de o tăriă extraordinară, viclén şi maliţios.

XXIV. *a)* Un amic răpesce pentru eroŭ o fată şi-ĭ o duce; *b)* Pe drum pĕsĕrile îĭ spun că acasă îl aştéptă pericol şi 'l învaţa cum să scape, dar să nu spue nimenuĭ; *c)* El scapa, dar divulga secretul şi e metamorfozat; *d)* Eroul saŭ mirésa îl scapă.

XXV. *a)* Eroul în călătoriă e silit să se facă slugă; *b)* De două orĭ se arată el sub adevĕratu-ĭ chip, apoĭ se străvestesce; *c)* A treia óră lucrul se descopere şi eroul îşĭ reia locul.

XXVI. *a)* Eroul prinde pe demoniĭ în cursa ce-ĭ pregătiaŭ luĭ; *b)* Iĭ robesce şi le iea comorile.

XXVII. Un om slab, dar şiret, prin ifos face să i se supună nişte forţe diabolice.

XXVIII. Un om merge în infern, şi după multe lupte, vine iar în lume cu comorĭ şi cu nevasta.

Hahn a făcut, firesce, câte-va scăpărĭ din vedere. Aşa, ca să nu dâm decât un singur exemplu, el a uĭtat cu totul acel prototip în care o ḑeitate călĕtoresce pe pămînt pentru a pedepsi saŭ a resplăti pe ómenĭ; un prototip fórte respândit pretutindenĭ şi represintat admirabil la Românĭ, între al-

tele, prin *basmul* „Azima călĕtóre“ (v. *Azimă*). Cătră cele doĕ-ḑecĭ şi opt de prototipurĭ din tabelul de maĭ sus, cercetările ulterióre, negreşit, vor maĭ adăuga un numĕr óre-care, în orĭ-ce cas nu pré-însemnat, şi atuncĭ noĭ vom avé fondul complet al *basmuluĭ*. Un fond atât de mic, şi totuşĭ susceptibil de a se multiplica în miĭ şi miĭ de varianturĭ! Lucrul nu este de mirare. Scribe, cel maĭ fecund scriitor teatral din timpul nostru, ḑicea că tóte situaţiunile comice se reduc în ultima analisă la şépte. Din acest fond de şépte situaţiunĭ, prin diferite combinărĭ şi complicărĭ, se nasce un milion. Cu atât şi maĭ lesne se póte multiplica într'un mod îndefinit numĕrul cel cu mult maĭ mare al prototipurilor de *basme*, şi acésta anume amestecându-se fie-care *basm*:

cu elemente din alte *basme*;

cu elemente din viéţa de veghiare, fie actuală, fie istorică;

cu elemente psichice saŭ fisice proprie poporuluĭ, în sînul căruĭa se operéză amestecul;

cu elemente topice saŭ climaterice ale fie-căriĭ ţerĭ;

cu elemente cărturărescĭ, datorite contactuluĭ claseĭ inculte cu stratul cel cult al societăţiĭ;

cu elemente linguistice de etimologiă poporană ale fie-căruĭ graĭu în deosebĭ;

cu câte altele, carĭ îmĭ scapă din vedere;

şi 'n fine, ast-fel modificat printr'un amestec simplu saŭ multiplu, *basmul* trece prin moştenire la generaţiunĭ viitóre, carĭ érăşĭ îl maĭ modifică, saŭ trece prin împrumut la alte naţiunĭ, unde se supune unor noue modificărĭ.

Cât de anevoe este a descurca unele amestecurĭ, se póte vedé în studiul meŭ despre „Povestea numerelor“ (Cuv. d. bătr. II).

Une-orĭ amestecul lesne se constată, dar totuşĭ remâne o enigmă modalitatea prin care s'a putut întroduce. Aşa în *basmul* „George cel vitéz“ din colecţiunea luĭ Ispirescu (Legende p. 139) eroul botéză sabia sa, punêndu'ĭ numele „B a l m u t ajutătorul meŭ“. Acest „Balmut“ este învederat faĭmósa sabiă magică B a l m u n g a erouluĭ epic german Siegfried (cfr. Cox, Aryan mythol. I, 292, 300). Dar cum óre a petruns ea într'un *basm* românesc, auḑit în Bucurescĭ dela „Mihalache Constantinescu din mahalaua Delea-veche“? Urméză a se cerceta. Şi câtă bătae de cap! Să se observe că botezarea săbielor pare a fi fost un vechĭu obiceĭu exclusiv germanic: sabia „Mimung“ a luĭ Wieland, sabia „Nägling“ a luĭ Beóvulf“, sabia „Durndart“ saŭ „Durandal“ a luĭ Roland etc. (cfr. Schrader, Sprachvergleichung u. Urgeschichte p. 241).

Cu chipul acesta, unul şi acelaşĭ prototip póte să se transforme în treĭ, cincĭ, ḑece, nu numaĭ variaţiunĭ, ci chĭar *basme* diferite în una şi aceĭaşĭ literatură poporană. Ĭată de ce se cere adesea o muncă colosală şi cea maĭ ageră pĕtrundere din partea filologuluĭ pentru a discerne originea şi filiaţiunile unuĭ *basm*. Prima încercare comparativă metodică asupra unuĭ *basm* românesc, a fost monografia mea despre „Măzărel împĕrat“ (Cuv. d. bătr. II, 567—608).

v. *Afin*. — *Aleodor*. — *Arăpuşca*. — *Aripa-câmpuluĭ*. — *Barba-cot*...

Şi totuşĭ, trecênd prin fel de fel de modificărĭ, trăsurile cele caracteristice ale fie-căruĭ *basm*, câte o dată pînă şi amăruntele, se păstréză une-orĭ din secol în secol cu o minunată statornicia, graţiă pe de o parte spirituluĭ celuĭ pretutindenea fórte staţionar şi conservator al poporuluĭ de jos, ĭar

pe de altă parte graţiă veşmîntuluĭ stereotip pe care 'l are saŭ la care tinde.

II. Forma *basmuluĭ*.

Nu e nicĭ exageraţiune teoretică, nicĭ şovinism naţional, când vom ḑice că *basmele* românescĭ aŭ fost culese şi publicate maĭ bine decât cele francese, germane, englese etc., câte aŭ apărut pînă acum la lumină; şi meritul nu este de loc al editorilor noştri, ci se datoréză pe deplin la treĭ împregĭurărĭ: 1°. Daco-româniĭ n'aŭ dialecte şi sub-dialecte; 2°. limba literară nu s'a pré depărtat la noĭ de graĭul poporuluĭ; 3°. nu pĕtrunsese la noĭ eresia aşa numiteĭ şcóle mitologico-comparative din Occident de a se da importanţă numaĭ fonduluĭ *basmelor* şi de a se nesocoti cu desăvîrşire forma lor. Mulţumită acestor treĭ împregĭurărĭ, *basmele* românescĭ, chĭar în colecţiunile cele maĭ mediocre, ni se înfăţişéză cu îmbrăcămintea lor originală întrégă, necĭuntită şi nedescolorată, înţelésă şi gustată de toţĭ Româniĭ şi unde ne isbim din capul loculuĭ de patru particularităţĭ ale formeĭ, cam rare în colecţiunile *basmelor* străine:

1°. locuţiunĭ metaforice;
2°. formule:
a) iniţiale;
b) finale;
c) mediale.

I. Locuţiunile metaforice ale *basmuluĭ*.

Dr. Urban Jarník (Sprachliches aus rumän. Volksmärchen, Wien, 1877) atrase cel de 'ntâĭu atenţiunea asupra bogăţieĭ elementuluĭ metaforic în *basmele* române, publicând şi explicând un numĕr de specimene. Elevul meŭ d. I. D. Valaori dela Şcóla Normală Superióră a completat pentru mine lucrarea luĭ Dr. Jarník în următórea listă de vre-o 230 metafore relative la 86 de noţiunĭ:

1. Abundanţă: Norocu 'ĭ curgea gârlă (Créngă Nr. 7 p. 153).
   Iĭ curgeaŭ lacrimile pârîŭ (Conv. lit. VI. 6—232 ap. Jarnik).
2. Adevĕrat: Bine ar fi, măĭ Chirică, de-ar fi tóte cu lapte câte le spuĭ (Conv. lit. XI. 1—25 ap. Jarnik).
3. A se amoreză: Aşa-ĭ că ţi-a căḑut cu tronc la inimă? (Creangă 7. 166).
   I se aprind luĭ Ipate călcâile (Cr. 7. 163).
   A început a le sfîrîi inimele unul după altul (Cr. 7. 167).
4. Asociaţiă: Şi-a pus boiĭ în când cu dracul (Cr. 8. 250).
   Cu capra ţi-aĭ pus în când? (Conv. lit. IX. 9.—343 ap. Jarnik).
   Cu mine ţi-aĭ pus boiĭ în plug? (Ibid. 342).
5. A bate joc: Eĭ îl luaŭ cam peste picior despre avuţiile luĭ (Isp. I, 51 ap. Jarnik).
6. Bĕtrân: O babă gârbovă de bĕtrâneţe (Cr. 8. 139).
   Femeĭa luĭ era bĕtrână ca nu sciŭ cine; să spun: era ca sf-ta Vinerĭ (Conv. lit. IX. 5—185 ap. Jarnik).
   Un pusnic bĕtrân, bĕtrân ca D-ḑeŭ (Ibid. 186).
7. Belea: Vreĭ să ne aprindem pae 'n cap? (Cr. 1. 9).
   Iată în ce chichion am intrat (Cr. 5. 84).
8. Bucuriă: Rîdea inima babeĭ de bucuriă (Cr. 1. 4).
   I se părea c'apucă pe D-ḑeŭ de

un picior (C. Tr. 1876. 176 ap. Jarnik).

9. Bucuros: Eĭ îĭ daŭ fata cu mânecĭ largĭ (Cr. 7. 165).

10. Bun: Un băiat bun, drept şi nevinovat, de să'l puĭ la rană şi să se vindece (Column. Traian 1876. 369 ap. Jarnik).

Un stăpân ca pânea cea bună (Conv. lit. XI. 1—25 ap. Jarnik).

Bărbatul meŭ e bun ca pânea cea bună (Ibid. 33 ap. Jarnik).

11. Căinţă: O rodea la ficaţĭ călcarea poruncei tatăluĭ lor (Col. Tr. 1876, 172 ap. Jarnik).

Vĕ vor eşi ele tóte pe nas (Cr. 8. 260).

12. Cértă: Nu te pune 'n póră cu împĕratul iaduluĭ (Cr. 3. 49).

13. Comunitate: Ţĕraniĭ carĭ n'avusese nicĭ în clin nicĭ în mânecă cu dînsul (Isp. I. 144 ap. Jarnik).

14. A dispăré: Parcă a intrat în pămînt (Cr. 2. 24).

S'a dus pe urlaţĭ după ceĭa-lalţĭ (Cr. 3. 60).

Ia pe unchiaş de unde nu ĭe (Isp. I. 56 ap. Jarn.).

Ia caiĭ de unde nu-e (ibid. 151).

Ia iapa daca aĭ de unde (Conv. lit. IX. 12—456 ap. Jarn.).

15. A dormi: Se pune Enache pe gene (Cr. 1. 6).

Adórme mort de puteaĭ să taĭ lemne pe dînsul (Cr. 8, 215).

Muĭerea cóce somnul pînă după nouĕ césurĭ (Stănc. 22, ap. Jarn.).

Se puseră a trage câte un puiŭ de somn (Isp. I, 119 ap. Jarn.).

După ce-şĭ făcură povara de somn, se sculară (Isp. I, 121).

Tu dormĭ ca un buştén (Isp. II, 1—37 ap. Jarn.).

Adormi par'că l'ar fi lovit cine-va cu muchea 'n cap (Isp. I, 120 ap. Jarnik).

Nu fu cu putinţă nicĭ măcar a aromi, par'că ar fi fost cu ochiĭ în sóre (Isp. I, 120 ap. Jarnik).

16. Drac: Par'că eştĭ cel de pe comóră de sciĭ tóte cele (Cr. 7, 150).

17. Durere: Cu inima arsă (Cr. 5, 79).

18. Fără grijă: Trecea prin pădure fără să'l dóră măcar capul (Isp. I, 10 ap. Jarnik).

Trăí acolo ca 'n sînul mă-seĭ (Isp. II, 263 ap. Jarnik).

Îĭ (veĭ) trăi pe lîngă noĭ ca banul cel bun (Conv. lit. XI. 1. 33 ap. Jarnik).

19. Flămând: Imĭ gărăiaŭ maţele de fóme (ibid. 23).

Imĭ ghiorăiaŭ maţele de fóme (Cr. 8, 257).

Îĭ chiorăia maţele de fóme (Isp. II, 1, 76 ap. Jarnik).

Par'că nu mâncase de o lună de ḑile (Col. Traian. 1872, 257 ap. Jarnik).

Mĕ róde la inimă de fóme ce'mĭ e (Cr. 8, 259).

Dór nu v'aŭ mas şóreciĭ în pântece (ibid.).

20. A flecări: Îĭ mergea gura ca pupăza (ibid. 230).

Nu'mĭ tot spuneţĭ caĭ verḑĭ pe păreţĭ (Conv. lit. XI, 1, 34 ap. Jarnik).

Incepu să'ĭ spue verḑĭ şi uscate (Cal. Bucur. 1876, 48 ap. Jarn.).

Ce-or maĭ fi dondănit şi cât or maĭ fi dondănit (Cr. 8, 255).

Ómeniĭ vorbesc vrute şi nevrute (C. lit. X, 10, 330 ap. Jarn.).

Iţĭ va toca câte 'n lună şi 'n sóre (C. lit. VI 1, 27 ap. Jarn.)

Spunea ala 'n d'ala (Isp. II, 1, 141 ap. Jarnik).

21. Frumos: O fată scrisă de frumósă (Sbiera 2, 23).

La sóre te puteaĭ uĭta, dar la dînsa ba (Isp. I, 76 ap. Jarn.).
Par'că era făcută de zahăr (Isp. I, 86 ap. Jarnik).
Iţĭ era maĭ mare drag să te uiţĭ la el (Cr. 5, 76).
Mĕrul numaĭ nu ḑicea : mâncă-mĕ, surióră (Conv. lit. VI, 6, 230 ap. Jarnik).
Amîndoĭ aveaŭ pe vino 'ncóce (Col. Tr. 1876, 277, ap. Jarn.).
Ruptă din sóre întocmaĭ ca Iléna Cosînzéna (Conv. lit. IX 1, 30 ap. Jarnik).
Frumósă de mama foculuĭ (Cr. 8, 276).
Ca un boboc de trandafir (Isp. I, 128 ap. Jarnik).
De'ţĭ era dragă lumea să te uiţĭ la el (Sb. 152).

22. A fugi : Pe aicĭ ţi-e drumul (Col. Tr. 1872, 260 ap. Jarnik).
O iea la papuc (Cr. 3, 47).
Işĭ luă piciórele pe umerĭ (Conv. lit. VI, 6, 229 ap. Jarnik).
O apucă la sănătósa (Isp. I, 66 ap. Jarnik).
Iepuriĭ o croiră la fugă (Cal. Bucur. 1877, 10).
O tuli la fugă, o tuli d'a fuga (Isp. I, 67 ap. Jarnik).

23. A medita: A se aşterne pe gândurĭ (Cr. 3, 45).

24. Gol: Punga pute a pustiŭ (ibid.).

25. A împinge: Iĭ făcu vînt în cazan (Isp. I, 66 ap. Jarnik).
Iĭ făcură vînt pe pórtă afară (Col. Tr. 1876, 370 ap. Jarn.).

26. A nu se 'mplini: Insurătórea rĕmâne baltă (Conv. lit. XI, 1, 22 ap. Jarnik).

27. Indrăsnélă: Cercaţĭ marea cu degetul (Cr. 8, 260).

28. A îndura: Inghiţiră găluşca (Isp. II, 2, 24 ap. Jarnik).
Tăcea şi 'nghiţia undurĭ (C. lit. IX, 12, 453 ap. Jarn.).

29. A înşela: L'am boit (ibid., 454).
L'am potcovit bine (ibid.).

30. A întinde curse: Fraţiĭ meĭ îmĭ cocea turta (Isp. I, 89).
Işĭ puseră 'n gând să-ĭ o cócă (Isp. II, 42, ap. Jarnik).
Mirosi cam ce papară i se gătesce (Isp. I, 137).
Vĕḑu ce plăcinte i se pregătesce (Col. Tr. 1876 No. 28).
Simţise că fraţiĭ seĭ îĭ pórtă Sâmbetele (Isp. I, 42, ap. Jarnik).

31. Invĕţătură : Cartea a 'nvĕţat'o tótă din scórţă 'n scórţă (C. lit. IX, 23).
Invĕţase cartea pînă la brâŭ, adică se făcuse burduf de carte (Snóve I. 27 ap. Jarnik).

32. A învinge : Îl mânca urîtul (Cr. 5, 73).
Urîtul îĭ venia de hac (Conv. lit. XI, 1, 21).
Am eŭ ac de cojocul teŭ (Isp. I, 40 ap. Jarnik).
A încăleca pe nevoiă (Cr. 5, 78).
Să iasă d'asupra ca unt-de-lemnul (Isp. I, 21).

33. A ĭubi: Se uita la dînsul ca la sóre (Isp. I, 72).
Drag ca ochiĭ din cap (Conv. lit. XI, 1, 25).
Ca lumina ochilor (Cal. Bucur. 1877, 23, ap. Jarnik).
Par'că 'mĭ vine s'o sorb cu ochiĭ de dragă ce 'mĭ e (Conv. lit. XI. 1. 30).
O prăpădĭa din ochĭ de dragă ce'ĭ era (Créngă).
Se iubiaŭ ca nişte hulubaşĭ (C. lit. XI, 1, 30).

34. In zadar: De florile mĕruluĭ (Isp. II, 2, 67 ap. Jarn.).
Sarĭ în sec (ibid. 62).
Dar de géba, să te puĭ şi 'n pi-

cióre și 'n cap, tot nu poţĭ (ibid. 1, 118).
De géba maĭ baţĭ apa 'n chiuă să se alégă unt (Conv. lit. X, 10, 378).
Umblă 'n gol (Ibid. XI, 1, 22).
Ce s'a făcut s'a făcut, vědu el acum că o mie de vorbe un ban nu fac (C. Tr. 1876, 173).

35. Lămurit: Văd ca un copil de 7 anĭ (Sbiera 3, 40).

36. De lucru: Nicĭ a casă n'am de cósă (Cr. 2, 24).

37. A lega: M'a legat snopĭ (Isp. II, 1, 57 ap. Jarnik).
El o legă de copaciŭ cobză (Ibid. I, 66).
Îĭ legară fedeleș (Snóve, 1, 18 ap. Jarnik).

38. Mare: O turtă cât tóte ḑilele de mare (Isp. I, 180).
O gură largă cât o șură (Conv. lit. VI, 1, 28 ap. Jarnik).

39. A mânca: Dă-le colb ș'apoĭ te apucă de trébă (Cr. 7, 153).
Mânca și bea pînă chiuia ș'apoĭ cu pălăria după lună asvârlia (C. lit. IX, 5, 192 ap. Jarnik).
Mânca de par'că i se bătea lupiĭ la gura luĭ (Isp. II, 1, 119 ap. Jarnik).
Mânca așa de iute și cu așa poftă de'ţĭ părea că nicĭ pe o măsea n'are ce pune (C. lit. IX, 5, 340 ap. Jarnik).

40. Mânia: Nu scii cine-ĭ mămuca, n'aĭ mâncat nicĭ o dată mórea eĭ (Cr. I, 8).

41. Meșter: Baba meșteșugósă la trebile sale cum e sfredelul draculuĭ (Conv. lit. XI, 1, 31 ap. Jarnik).

42. Milă: Le plânge lumea de milă (Cr. 5, 78).

43. Moleșire: Ea a fost crescută numaĭ în bumbac (Isp. I, 126, ap. Jarnik).

44. A muri: Maĭ mult nu veĭ maĭ bea apă (Sb. 2, 26).
Voiŭ adormi somnul ăl vecĭnic (Isp. I, 18, ap. Jarnik).
Era să dea ortu popiĭ (C. Bucur. 1876, 8 ap. Jarnik).
Și póte acum o fi óle și ulcĭóre (Cr. 6, 136).

45. Nebun: Trebue să'ĭ lipsésca vr'o dógă (Isp. II, 2, 42).
A mâncat laurĭ (Ibid. I, 97 ap. Jarnik).
Nu umbla cu gărgăuni 'n cap (C. lit. X, 3, 108 ap. Jarnik).

46. Necas: Găsi prilej a'ĭ face pe obraz (Cr. I, 12).
Capra ţi-a veni de hac (Ib. 2, 32).
I-oiŭ face eŭ una de șĭ-a mușca labele (Ibid).
Eĭ las, că'ţĭ găsesc eŭ acuș lécul (C. lit. XI, 1, 23 ap. Jarnik).
Stăĭ măĭ tu că ţi-o fac eŭ ţie pe piele (Isp. II, 1, 80 ap. Jarn.).
Cu răbdarea îĭ frigĭ pielea (Cr. 8, 223).

47. Nenorocire: Îl păscea păcatul și 'l mânca spinarea (Ibid. 1, 24).

48. Nevinovat: Se așéḑă în cămara sa ca cum usturoiŭ n'ar fi mâncat și gura nu i-ar fi mirosit (Cal. Buc. 1876, 41 ap. Jarnik).
A se face mort în păpușoiŭ (Cr. I, 13).

49. Obosit: Mi-a trecut ciolan prin ciolan (C. lit. IX, 7, 283 ap. Jarn.).
Ostenit ca vaĭ de el (Isp. II, 2. 43 ap. Jarnik).

50. Obraznic: Daŭ prin băţ de obraznicĭ ce eraŭ (Cr. 2, 19).

51. A ocărî: Mânca-l'ar brânca să'l mănânce (C. lit. X, 3, 106 ap. Jarnik).
Mânca-v'ar fripte ăl de vě are (Isp. II, 1, 140 ap. Jarnik).

Incepuĭ să ţip şi să'l daŭ tuturor reilor, strigând că nu mĕ mărit (Cal. Bucur. 1877, 39 ap. Jarn.).
Am s'o daŭ draculuĭ de pomană (C. lit. XI, 1, 32 ap. Jarnik).
L'aŭ dat în burduful draculuĭ şi l'aŭ lăsat pe sama luĭ (Ib. 22).
Mama smeuluĭ se dă de césul morţiĭ, că nu putea descoperi adevĕrul (C. Tr. 1872, 258).
52. A ofta: Oftâ din greŭ (Cr. 5. 74).
Oftâ din baerile inimeĭ (C. Buc. 1877, 39 ap. Jarnik).
53. A se opune: Cela nu se pune de pricină (Cr. 3, 42).
54. Pĕr: O apucâ de cânepa draculuĭ (Cr. I, 13).
55. Cu amăruntul: Află şiretenia pricineĭ din fir pînă 'n aţă (C. Tr. 1876, 431).
Cunoscea ca 'n palmă tóte cotiturile munţilor (Conv. lit IX, 1, 21 ap. Jarnik).
56. A perde: Dacă vĕḑu că s'a spĕlat pe mâĭnĭ de vasul cu botez (C. Tr. 1872, 260 ap. Jarnik).
Să te ştergĭ pe bot despre dînsul (C. lit. IX, 12, 459 ap. Jarnik).
57. A plăcé: Ochiĭ luĭ căḑu tronc pe un boŭ (Isp. II, 1, 115, ap. Jarnik).
Se uita la dînsa ca la un cireş copt (Ib. 16, 89).
58. Poftă: Îĭ lăsa gura apă (Créngă).
59. Nepotrivire: Se potrivesce ca nuca 'n părete (C. lit. IX, 12, 456 ap. Jarnik).
60. Priceput: El trecuse şi prin ciur şi prin dîrmon (Isp. I, 49 ap. Jarnik).
Am vĕḑut şi eŭ hoĭturĭ marĭ (Cr. 7, 149).
61. Prost; Tu numaĭ nu daĭ în gropĭ de prost ce eştĭ (Cr. 3 52).
Omul nostru era om de aceĭa, căruĭa 'ĭ mănâncă câiniĭ din traistă (Conv. lit. IX. 12, 453 ap. Jarnik).
Vorbescĭ de tine, care nu sciĭ nicĭ cum se mănâncă mămăliga (C. Tr. 1872, 257 ap. Jarnik).
D-vóstră se vede că pasceţĭ bobociĭ de nu vĕ pricepeţĭ al cuĭ fapt e ăsta (Cr. 8. 233).
62. A nu puté: Dac'ar fi fost în baniĭ lor, s'ar fi lepădat de spân (Cr. 8. 210).
63. Repede: Cât aĭ îmbuca o dată (C. Tr. 1876, 269 ap. Jarnik).
Nicĭ cât aĭ da 'n cremene (Isp. I, 120 ap. Jarnik).
Cât te ştergĭ la ochĭ (Fund. I, 18 ap. Jarnik).
Numaĭ cât te-aĭ freca la ochĭ (Isp. II. 1, 139, ap. Jarnik).
Cum aĭ strînge ochiĭ (C. lit. VI, 1, 20 ap. Jarnik).
Cum aĭ clipi cu ochiĭ (Ib. IX, 5, 188).
Cât aĭ bate 'n palme (Ibid. XI, 1, 25 ap. Jarnik).
Cum aĭ bé o lingură de apă (Ib. IX, 5, 188 ap. Jarnik).
64. Reŭ: Baba cânósă la inimă (Cr. 4, 65).
Nevasta era pestriţă la maţe (C. lit. IX, 12, 453 ap. Jarnik).
65. Sărac: Săracă lipită pămîntuluĭ (Cr. 4, 70).
N'avea după ce bé apă (Isp. I 49 ap. Jarnik).
Doĕ 'n teĭu nu putea lega şi el (Ib. II, 1, 53 ap. Jarnik).
Eraŭ aşa de săracĭ că nu se ţinea sdrénţă de sdrénţă (Cal. Buc. 1876, 16 ap. Jarnik).
66. Sete: Imĭ sfîrîe gâtlejul de sete (Cr. 8, 257).
67. A sforăi: Şi unde nu începe a mâna porciĭ la jir (Cr. 8, 226).
68. Sgârcit: Lega paraua cu 10 nodurĭ şi tremura după ban (Ib. I, 3).

69. Silinţă: Se făcea luntre şi punte (Isp. I, 124 ap. Jarnik).
70. Singur: Se vědu singură cuc (Col. Tr. 1876, 175).
71. A spune: Iţĭ spun verde şi curat (C. lit. VI, 1, 29 ap. Jarnik).
Ţi-oiŭ spune românesce pe şleaŭ (Isp. II, 61 ap. Jarnik).
Să nu spuneţĭ nicĭ lae nicĭ bălae (C. lit. IX, 7, 286 ap. Jarnik).
72. A urî: Nu'l póte mistui (Cr. 8, 210).
Mi'ĭ negru de 'naintea ochilor.
73. A supěra: Să nu mě scoţĭ din sărite, să nu mě facĭ să ĭes din răbuş afară (Cr. 7, 152).
74. A se supune: Incet-încet nora s'a dat la brazdă (Cr. 1, 7).
75. A tăcé: Tace ca pămîntul (Ibid. 2, 23).
Ĭedul cel cu minte tăcea molcum în horn, cum tace pescele în borş la foc (Ib. 2, 25).
76. A se teme: Tremura ca varga de frică (Ib. 2, 23).
Iĭ sărise inima de frică (C. Tr. 1876, 426 ap. Jarnik).
Tălhariĭ rěmăsese ca scrişĭ pe părete (Ib. 431).
Se făcea pěrul măciucă (Isp. I, 31).
I se făcuse inima cât un purece (Ib. 64).
Se făcură ca pămîntul (Cal. Buc. 1874, 49 ap. Jarnik).
Se făcu verde de frică (Ib. 16, 50).
Ceea ce am audit mi-a băgat gróza pînă la měduva óselor (Isp. I, 130 ap. Jarnik).
Tremura carnea pe dînsul (Cr. 2, 23).
Mi s'a suit pěrul în vîrful capuluĭ; cred că ţi s'a încrâncina şi ţie carnea (Cr. 5, 77).
Eĭ cum vědură pe Prâslea, o sfecliră (Ib. 16, 48).
77. Ţépăn: Găsi pe toţĭ morţĭ buştenĭ (C. Tr. 1876, 429 ap. Jarnik).
78. A da a înţelege: Dascălul bătea şéua să pricépă iapa (Isp. II, 1, 61).
79. Tortură: Făcea dile fripte bărbatuluĭ (C. lit. IX. 12, 453).
De ce mě chinuescĭ ca pe hoţiĭ de caĭ? (Ib. 3, 36 ap. Jarnik).
80. Trist: Nu'ĭ eraŭ boiĭ a-casă (Cr. 6, 111).
Par'că ţi s'a 'necat corăbiile pe mare (Isp. I, 51 ap. Jarn.).
Posomorîţĭ ca vremea cea rea (C. lit. X, 3, 105).
Posmăgit ca cum i-aĭ fi luat boiĭ şi l'aĭ fi lăsat cu carul în drum (C. Bucur. 1877, 47 ap. Jarn.).
81. A se trudi: Mi-am stupit sufletul cu dînsul (Cr. 8, 230).
82. A umbla în zadar: Să umblaţĭ aşa frunda frăsineluluĭ (Cr. 8, 188).
Mergênd ast-fel în dorul leleĭ (C. Bucur. 1877, 44 ap. Jarnik).
Pe când umbla tăind căinilor frundă (Isp. I, 132).
Să nu maĭ umble ca un pierde-vară după icre verdĭ (Isp. II, 1, 78).
83. A umbla puţin: După ce merse o bucăţică cât daĭ cu praştia (Cla. Buc. 1877, 5).
84. A ucide: Să'ţĭ scurteze cărările (Cr. 8, 199).
Lovi pe smeŭ, iĭ luă mirul, apoĭ iĭ tăia capul (Isp. II, 2. 58 ap. Jarnik).
Îl lovi cu copitele drept la mir (Cal. Buc. 1877, 10 ap. Jarn.).
Ciomăgel, sciĭ colea, tocmaĭ bun de pălit la mir (Ib. 34).
85. A valorà: Chirică băiatul scie cât le póte calul (Cr. 6).
Dascăl d'ăĭa terchea-berchea treĭ leĭ perechea (Isp. II, 1, 66 ap. Jarnik).
86. Veselià: Veselià şi petrecanià ca'n diua de pasce (C. lit. VI, 1, 24).

Acéstă listă este departe şi pré departe de a fi completă. Aşa la cele şépte metafore despre „Adormire" s'ar maĭ puté adăoga din *basme* şi numaĭ din *basme* altele multe, dintre carĭ noĭ ne aducem aminte vr'o doĕ fórte interesante:

„l'a furat sfântul", când adórme cine-va liniştit şi are un vis plăcut;

„l'a furat aghiuţă", când somnul e neliniscit şi visul ameninţă a deveni coşmar;

în fine, dacă cine-va se sbucĭumă a adormi şi nu póte, atuncĭ: „l'a uĭtat sfântul".

Chĭar cu materialul astădĭ publicat, maĭ ales cu *basmele* din Ardél şi din Banat, lista de maĭ sus s'ar puté îndoi şi întrei. Noĭ o dâm însă ca o simplă indicaţiune a elementuluĭ metaforic în *basme,* observând tot-o-dată că unele locuţiunĭ, bună-óră: „la sóre te poţĭ uĭta, ĭar la dînsul saŭ la dînsa ba", nicĭ nu ne întimpină unde-va în graĭu afară din cercul *basmelor.*

2°. Formule.

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 401—406) a fost pînă acum singurul la noĭ care s'a ocupat cu formulele *basmelor,* dând câte-va specimene de „începutul *basmelor*", de aci interióre „din *basm*" şi apoĭ „sfîrşitul *basmelor*".

a) Formula iniţială.

Maĭ la tóte popórele *basmele* se încep cu ce-va în felul luĭ „aşa a fost" saŭ „a fost o-dată", afirmând adecă realitatea celor povestite. Câte-o-dată însă formula e maĭ lungă, saŭ pentru a fi şi maĭ afirmativă, saŭ pentru ca povestitorul să arate într'un mod acoperit că dînsul nu e tocmaĭ sigur de cele spuse, deşi ascultătoriĭ trebue să fie sigurĭ, saŭ maĭ ales: pentru a asocià la un loc maĭ multe imaginĭ disparate, a cărora capriciósă grupare se asémĕnă cu începutul adormiriĭ, atuncĭ când omul nu viséză încă, dar începe deja a vedé ce-va confus. Astfel o formulă iniţială celtică din Bretania ḑice: „Nu este nicĭ o îndoélă că altă dată cine avea doĭ ochĭ nu era orb, cine avea unul singur era chĭor şi trebuĭa să facă drumul de doĕ orĭ ca să véḑă şi la drépta şi la stânga", şi apoĭ urméză *basmul* (Revue celtique, III, 337). La Românĭ începutul cel maĭ obicĭnuit este: „A fost o dată ca nicĭ o dată, că de n'ar fi nu s'ar povesti"; adesea însă formula e maĭ complicată, de exemplu: „A fost o dată ca nicĭ o dată,

pe când era lupul căţel
şi leul se făcuse mĭel,
de se jucaŭ copiiĭ cu el".

(G. D. T., Poes. pop., 401);

saŭ: „A fost o dată ca nicĭ o dată,

când se coceaŭ ouĕle în ghĭaţă
şi nóptea se făcea de diminéţă".

(Fundescu, p. 97);

ĭar une-orĭ începutul e de tot lung, bună-óră: „A fost o dată ca nicĭ o dată, că de n'ar fi nu s'ar maĭ povesti; de când făcea plopşorul pere şi răchita micşunele; de când se băteaŭ urşiĭ în códă; de când se luaŭ de gât lupiĭ cu mieiĭ de se sărutaŭ înfrăţindu-se; de când se potcovĭa puricele la un picior cu nouĕ-ḑecĭ şi nouĕ de oca de fer şi s'arunca in slava ceruluĭ de ne aducea povestĭ,

de când se scriea musca pe părete,
maĭ mincinos cine nu crede".

(Ispirescu, Legende p. 1).

Asupra caracteruluĭ acestor din urmă

formule noĭ vom reveni maĭ jos cu ocasiunea formulelor celor finale.

b) Formula medială.

Formulele mediale sînt tot-d'a-una rimate, producênd ast-fel o neaşteptată plăcută diversiune în mijlocul prozeĭ. D. G. D. Teodorescu a reprodus asemenea formule din *basmele*: „Féta din dafin“, „Ţugunea feciorul mătuşeĭ“, „Impěratul şi crivěţul“, „Cruce cruciuliţa mea“, „Poteca cu dorul“, „Păpuşica licărea“, „Năramza cea frumósă“, „Capra cu treĭ ieḑĭ“, „Noue viteji“, „Femeĭa lenevósă“, „Şoimeĭ şi ogăreĭ“, „Doĭ împěraţĭ“ şi „Carakîz vitézul“. Cele maĭ interesante sînt din „Ţugunea“, şi anume:

„Dintre treĭ fraţĭ, cel maĭ mic, Ţugunea, e ologit de muma a treĭ smeĭ, ca să nu'ĭ pótă omorî. Plecând câte-şĭ-treĭ, el se rógă la Dumneḑeŭ

să'l fac'o albină
să trécă pe mare
ca printr'o grădină.

„Ţugunea fură vinele din casa smeilor şi plécă ca să'ĭ întimpine. Fie-care smeŭ, ajungênd la podul sub care era ascuns vitézul, vede că i se poticnesce calul, şi ḑice:

— Hii, cal de smeŭ,
de paraleŭ,
ce saĭ
şi'ndărît te daĭ?
De cine ţĭ-e ţie frică?
că mie nu mĭ-e de nimenĭ,
decât numaĭ de Ţugunea,
feciorul móle-al mătuşiĭ;
şi nicĭ de el nu mĭ-e frică
că vinele'ĭ sînt a-casă,
şi dór nu i-o fi adus p'aicea
cióra osciorul
şi vîntul perişorul!

„Ţugunea (arětându-se):

— Ba am venit eŭ,
ca un vitéz ce sînt.
Cum vreĭ să ne měsurăm?
In săbiĭ să ne tăiăm,
orĭ luptă să ne luptăm?

„Smeul:

— Mie tot una 'mĭ face!

„Ţugunea:

In luptă,
că e maĭ dréptă,
dela Dumneḑeŭ lăsată.

Se luptară,
se luptară,
ḑi de véră
pînă 'n séră.

„Smeul (către un corb):

Corbule, corbule,
adu niţel seŭ în unghişoră
şi'n cioc niţică apşóră:
cu seul să ungĭ
şi cu apa să udĭ
flacăr' asta
albastra,
ca s'o îmoĭ şi s'o stingĭ,
că ţĭ-oiŭ da sě mănâncĭ
un stîrv de om!

„Ţugunea (către corb):

Corbule, corbule,
adu niţel seŭ în unghişóră
şi 'n cioc niţică apşóră:
cu seul să ungĭ,
cu apa să udĭ
flacăr'asta
roşiă,
ca s'o îmoĭ şi s'o stingĭ,
că 'ţĭ-oiŭ da să mănâncĭ
două stîrvurĭ de caĭ paraleĭ
şi treĭ stîrvurĭ de smeĭ!

„Femeia smeuluĭ maĭ în vîrstă se face:

o viă mănósă
la strugurĭ frumósă:
uniĭ înfloresc,
alţiĭ rodesc,
alţiĭ se pârguesc,
altora le cad bóbele de cópte.

„Cea mijlociă dintre femeile smeilor se face:

o livede de perĭ:
periĭ înfloresc,
uniĭ rodesc,
perele se pârguiesc,
multe se coc,
multe se rĕscoc.

„Cea maĭ mică se face asemenea:

o fântână
lină
cu apă puţină,
apă limpegióră
ca o lăcremióră.

„In călĕtoria ce face, Ţugunea se întâlnesce cu:

o dróiă de ţînţarĭ,
uniĭ maĭ micĭ, alţiĭ maĭ marĭ;

apoĭ cu un năsdrăvan de om, care

alerga pe câmp
cu nouĕ pietre de móră
şi nouĕ de rîjnicióră,
şi fugia aşa de iute
c'ajungea iepurele la nódă
şi'l apuca de códă..."

Câte o dată aceĭaşĭ formulă medială se repetă de maĭ multe orĭ în cursul *basmuluĭ*, aşa că povestirea întrégă se pare a fi împletită cu versurĭ, de pildă în *basmul* ardelenesc „Ganul Ţiganul" (Reteganul, Poveştĭ, I, 59—79), unde se tot repetă formula:

Scumpă masă
De mătasă,
Iea aminte
De te 'ntinde,
Cu mâncărĭ,
Cu ţîgărĭ,
Şi cu vin
De pelin,

când Ganul vrea să prânḑéscă; apoĭ după prânḑ:

Ĭan adună,
Masă bună,
Bucăturĭ
Şi sfărmiturĭ
La o-laltă
Pîn' de d'altă-dată!

De aci formula cătră miraculosul ca care face banĭ:

Scump cal
Din Ardél,
Dă'mĭ banĭ,
Gologanĭ,
Talerĭ laţĭ,
Galbenĭ spĕlaţĭ;

ĭar când Ganul ĭea numaĭ o parte din banĭ, despre remăşiţa lor ḑice caluluĭ:

Sórbe baniĭ,
Gologaniĭ
Ce-aŭ remas,
Iar pe nas!

Şi 'n fine formula cătră cĭomagul fermecat, care bătea pe orĭ-cine după poruncă:

Jilovéţă,
Legată cu aţă,
Să te 'ntorcĭ şi să te sucĭ,
Şi mintea la loc s'o ducĭ;

ĭar ca să se oprésca:

Acum lasă ş'odihnesce,
Căcĭ asta mult folosesce...

Asemenea formule mediale ne întimpină din când în când în *basmele* tutuṛor popórelor; dar ele sînt pretutindenĭ fără alăturare maĭ rare decât cele iniţiale şi cele finale, nu se presintă nicăirĭ ca ce-va tipic, ş'apoĭ une-orĭ se află în unele varianturĭ şi lipsesc în altele din acelaşĭ *basm*, de exemplu sînt multe în *basmul* „Ţugunea" din colecţiunea cea inedită a d-luĭ G. D. Teodorescu şi lipsesc de tot în acelaşĭ

basm „Ţugulea“ din colecţiunea luĭ Ispirescu.

c) Formula finală.

Formula medială este un accident al *basmuluĭ*; numaĭ formula finală, ca şi cea iniţială, fie ambele cât de scurte, închipuesc o particularitate stereotipă a acestuĭ gen din literatura poporană, corespundênd cu cele doĕ capete ale visuluĭ: adormire şi deşteptare. Tocmaĭ de aceea formula cea iniţială consistă adesea dintr'o grămădire de imaginĭ disparate, analóge cu confusiunea de ideĭ prin care se caracterisézĕ începutul adormiriĭ; ĭar formula cea finală se deosebesce printr'un ton de ne'ncredere, de îndoélă, de nesiguranţă, cu totul străin întreguluĭ cuprins al *basmuluĭ*. Deşteptându-se din vis, omul se simte de odată în realitatea veghiăriĭ, care'l face să nu maĭ fie pe deplin sigur de realitatea somnuluĭ; tot aşa isprăvind *basmul*, pe care'l povestise cu cea maĭ viuă credinţă în cele spuse, omul tocmaĭ atuncĭ vede că lumea în care petrecuse nu se pré potrivesce cu lumea la care se deşteptă, şi transiţiunea dela o stare la cea-laltă se manifestă printr'o glumă, printr'o păcălélă, printr'un scepticism aparent, care nu este decât un fel de cĭocnire momentană între cele doĕ stărĭ, fără ca prin acésta să se sgudue credinţa cea statornică a poporuluĭ în adevĕrul *basmuluĭ*.

Formulele finale ale *basmelor* române, fie în proză, fie în versurĭ, fie amestecate, sînt multe şi felurite.

Bună-óră:

In „Balaurul cel cu şépte capete“ (Ispirescu, Legende, 204):

„Eram şi eŭ p'acolo şi dedeam ajutor la nuntă, unde căram apă cu ciurul, éră la sfîrşitul nunţiĭ

aduseră un coş cu prune uscate
să arunce în cele gurĭ căscate...“

In „Cĭobănaşul cel isteţ“ (ibid. 252):

Incălecaĭ p'un mărăcine,
Să m'asculte orĭ-şi-cine.

In „Poveste ţerănéscă“ (ib. 265): „Am fost şi eŭ acolo şi am vĕḑut tóte chefurile, căcĭ de n'aş fi fost, de unde aş fi sciut eŭ să vĕ povestesc:

O lingură scurtă,
Pe la nasul cuĭ n'ascultă“.

In „Ţugulea“ (ib. 332):

Incălecaĭ pe un lemn
La bine să vĕ îndemn,
Incălecaĭ pe un cocoş
Să vĕ spuĭu la moş pe groş.

In „Sucnă-murgă“ (Sbiera, Poveştĭ, 98):

Şi am fost şi eŭ la nuntă
De v'am spus'o voĕ frîntă.

In „Mintă-créţă“ (ibid. 107): „La nunta luĭ Sucnă-murgă m'am întîmplat şi eŭ. Of! ce bucate alese maĭ era la acea masă, tot numaĭ fripturĭ şi copturĭ ca acelea de le-aĭ fi înghiţit şi cu ochiĭ! Da încă vinurile acelea! Le-aĭ fi bĕut pe tóte de nu te-aĭ fi temut de vr'o ameţélă! Mie mĭ-aŭ plăcut maĭ ales un fel de friptură de raţă; am mîncat din ea cât n'am maĭ putut, şi pentru că îmĭ plăcea aşa de tare, am vîrît un picĭoruş în buzunar ca să'l am de merinde pe drum când m'oĭu întórce a-casă. Când venĭam a-casă, cam pe la mijlocul căiĭ, am fost flămînḑit şi m'am apucat să rod picĭoruşul acela. Tocmaĭ când îmĭ era carnea maĭ dulce, m'a întâlnit un om învĕţat, care îmĭ spunea că a în-

vĕţat carte pe la toţĭ înţelepţiĭ lumiĭ, şi a început a mĕ tot ruga şi a mĕ cehăi ca să-ĭ daŭ şi luĭ să mănânce, că era fript de fóme. Tot nĕcăjindu-mĕ el ca să'ĭ daŭ şi să'ĭ daŭ, m'am cam supĕrat şi ĭ-am asvîrlit cam repede piciorul acela. El, sărmanul, în loc să'l prindă în mânĭ, a ţinut mânile în buzunar. Piciorul de friptură nu i s'a putut vîrî în buzunar, ci l'a lovit amarnic peste un picior, de merge bĭetul şi pînă acuma şchĭop. De nu mĕ credeţĭ, ĭa să vĕ uĭtaţĭ numaĭ la cutare învĕţat şi'l veţĭ vedé şchĭopĕtând pînă astăḑĭ din pricina aceea!"

In „Fata Rumpe-haĭne" (ibid. 147):

„La nunta feteĭ acesteĭa m'am tîmplat şi eŭ de faţă. Era o nuntă alésă, boĭerésca, şi nuntaşĭ pozderiă! Toţĭ eraŭ voĭoşĭ şi chiuĭaŭ şi jucaŭ de rĕsuna pămîntul sub dînşiĭ! Pînă şi mirésa era voĭósă, măcar-că nu'ĭ pré era eĭ de măritat! Dar la masă, ce bucate şi ce bĕuturĭ, cât te-aĭ fi descins şĭ-aĭ fi tot mâncat şi bĕut, numaĭ de-aĭ fi avut unde băga atâta! Între tóte bucatele eraŭ nisce plăcinte aţât de gustóse, cât făcea poznă, nu alta! Maĭ ales eŭ nu mĕ puteam sătura de ele, aşa de tare îmĭ plăcea! Era călduţe şi molcuţe cât le-aĭ fi mâncat şi cu ochiĭ! O plăcintă de acestea am băgat'o în sîn ca s'o am de merinde pe drum, când m'oĭu inturna a-casă. Când pe la mijlocul căiĭ, mĭ-a venit poftă de plăcintă şi am scos'o din sîn şi voĭam s'o mănânc. Atuncĭa numaĭ ce mĕ trezesc ĭa cu cutare om, drept în faţă. Vĕḑêndu-mĭ plăcinta în mânĭ şi plăcêndu-ĭ şi luĭ, se vede ca şi mie, unde n'a prins a mĕ ruga şi a mĕ pofti ca să ĭ-o daŭ luĭ numaĭ decât şi numaĭ decât, că, de nu ĭ-oĭu da-o, el îĭ în stare să crepe de poftă, nu alta! Tot îmbulḑindu-mĕ cu cererile şi poftele sale, n'am avut dela o vreme încotro şi ĭ-am aruncat'o ca s'o prindă. El însă, în loc să întindă mânile şi s'o apuce, închide ochiĭ şi plécă capul în jos. Atuncĭ plăcinta lĭop, tocmaĭ în vîrful capuluĭ, şi pentru că era molcuţă şi călduţă, i s'a lipit tot pĕrul de dînsa. Dând el s'o ĭea, şĭ-a smuls toţĭ periĭ de pe cap de-a rĕmas pleşuv pînă astăḑĭ. De nu mĕ credeţĭ, ĭan să vĕ uĭtaţĭ numaĭ la capul luĭ, când vĕ veţĭ întâlni cu el, şi vĕ veţĭ încredinţa că vĕ spun adevĕrul!"

In „Tâlharul cel vestit" (ib. 261):

M'am suit pe o prăjină
Şi v'am spus chĭar o mincĭună!
Şĭ-am încălecat pe-o şea
Şi v'am spus'o toat' aşa!
Plătiţi-mĭ-o!
— Să ţĭ-o plătéscă Dumneḑeŭ
Din pré mare darul seŭ!

In „Crăésa ḑînelor" (Reteganul, Poveştĭ, II, 21):

Iar eŭ mĕ suiĭ pe o şea
Şi o spuseĭ aşa,
Şéua a fost cam ruginósă
Şi povestea mincinósă!

cu varianta (ibid. III, 26):

Eŭ mĕ suiĭ pe-un cuĭu
Şi pînă 'n alt rînd nu v'o maĭ spuĭu;
Mĕ suiĭ pe-o custură ruginósă
Şi póte că povestea fu cam mincinósă.

In „Fĕt-frumos cu pĕrul de aur" (Fundescu, 76):

„... se făcu bucuriă mare şi masă împĕrătéscă. Eram şi eŭ p'acolo, şi căram mereŭ la vatră lemne cu frigarea, apă cu cĭurul şi glume cu căldarea, pentru care căpĕtaĭ

Un năpârstoc de cĭorbă
Ş'o sfântă de cocĭorbă
Pentru ceĭ ce's lungă vorbă!"

In „Balaurul cu doě-spre-ḑece capete“ (ibid. 126):

Şi 'ncălecaĭ p'o lingură scurtă
S'o bag în gura cuĭ ascultă:
Lingură de prun orĭ de teĭ,
Plină cu minciunĭ de care vě spuseĭ!

La Macedo-românĭ formula finală cea maĭ obicĭnuită este: „aşì, părmith nìi sciam, părmith vă spuşĭ; nu sciŭ cum fecĭ, ma nu vă arîşĭ = aşa *basm* scieam, aşa *basm* vě spuseĭ; nu sciŭ cum făcuĭ, dar n'am rîs de voĭ“ (Dr. Obedenaru, Texte).

Româniĭ din Moravia aŭ unele formule finale fórte frumóse, de exemplu:

„Şi de multă veseliă nuntaşiĭ dedeaŭ mereŭ din pistóle; unul, din greşélă, în loc de glonţ m'a băgat în pistol pe mine, a tras şi m'a aruncat drept aice“.

O formulă rimată: am fost şi eŭ acolo, s'a mâncat pâne de orḑ, dar tu, Marcule, să nu spuĭ minciunĭ“:

jedli tam chleb ze rži,
a ty, Marku, nelži.

(Kulda, Morawské pohádky, passim).

Numaĭ dóră Italieniĭ s'ar puté pune la întrecere cu Româniĭ prin bogăţia formulelor finale ale *basmuluĭ*. D. Stanislao Prato (Quattro novelline livornesi, Spoleto, 1880 p. 85 sqq.) a adunat din ele o mulţime de specimene, din carĭ noĭ vom reproduce vre-o câte-va. In Toscana *basmul* se încheiă obicĭnuit prin:

Stretta la foglia, larga la vìa,
Dite la vostra, chè ho detto la mia...

saŭ:

Stretta la foglia, e stretta l'ugna,
La mia novella non è piu lunga...

In *basme* marchegiane:

Fecero le nozze e le nozzarelle,
A me'n me dettero cuèlle,
Me dettero 'n biscotti,
El buttai sotto 'l tauli,
Me dettero 'n confetto,
El buttai sotto 'l letto...

Pe la Roma:

Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo,
Uno alla gallina
Che m'insegnò la via,
Uno al porco
Che m'insegnò la porta,
Uno ne mangiai,
E uno ne missi là,
Che ancora ci sarà...

Pe la Neapole: „Fecero tante feste e festini con un gran pranzo e tanta carne che si mangiarono; io stava sotto la tavola, mi gettarono un osso, e mi ruppero il vomero del naso“.

Pe la Veneţia:

Se la volè più lunga,
Tagieve el naso e feve 'na tromba;
Se la volè più curta,
Tagieve el naso e feve 'na zuca...

D. Prato aḑuce apoĭ în paralelă câte-va formule finale francese, spaniόle, scotlandese şi ruse, carĭ tóte se acaţă de nuntă, desnodămîntul cel obicĭnuit al *basmuluĭ*, povestitorul afirmând că a fost şi el pe acolo, că a mancat câte şi maĭ câte, dar la urma urmelor a păţit'o. In descrierea acelor bancheturĭ din formula cea finală a *basmuluĭ* nimenea însă nu întrece pe Celţĭ, despre carĭ d. Luzel (Revue celtique, III, 338) ḑice: „On sait que les contes populaires, quelque merveilleux qu'ils soient, se terminent presque toujours par le mariage du prince et de la princesse, du héros et de l'héroïne,

et, à cette occasion, il y a des fêtes, des jeux et des festins surtout, dans la description desquels se complaisent d'ordinaire les conteurs. Pauvres diables, qui, le plus souvent, ont dîné de patates frites avec des pommes de terre, comme ils le disent avec une résignation et un accent mélancolique fort touchants, et qui, en imagination du moins, se promènent dans des palais de marbre et d'or, au milieu des enchantements d'un luxe tout oriental, et prennent part à des festins interminables..." Dacă d. Luzel cunoscea adevĕrata natură a *basmuluĭ*, el nu s'ar fi mirat, căcĭ ar fi înţeles că fenomenul este absolut analog cu flămândul care'şĭ aduce a-minte după deşteptare despre bĭelşugul bucatelor mâncate în vis. Astfel asemĕnarea formulelor finale la diferite popóre sub raportul banchetuluĭ de nuntă îşĭ are o explicaţiune curat antropologică, fără a fi la mijloc un împrumut saŭ o filiaţiune etnică. Sînt de tot rare saŭ chĭar excepţionale acele formule, pentru carĭ s'ar puté constata saŭ măcar a bănui cu temeĭu o origine istorică, după cum ni se pare a fi una singură românéscă, şi anume cea maĭ respândită, cea maĭ tipică din tóte:

Incălecaĭ pe-o şea
Şi v'o spuseĭ aşa,

pe care Julia Hasdeŭ (Théâtre, légendes et contes p. 369) l'a tradus franţuzesce:

Je montai en selle
Et vous contai cette kyrielle.

Acéstă formulă circulézǎ pretutindenĭ la Daco-românĭ, începĕnd dela Nistru şi pînă la Tisa. O urmă a eĭ s'a păstrat şi la Macedo-românĭ, bunăóră în basmul „Fiĭul de împĕrat şi cheleşul" (Petrescu, Mostre, II, 44):

Eram şi eŭ aclo când se féce numta şi haraua,
Şi vhineam pe un cal cu şéua...

Ce să fie óre acest „încălecaĭ pe-o şea" saŭ „cal cu şéua"?

Judecând după o novelă a luĭ Boccacio (Decamer. lib. VI), în vechea italiană *basmul* se numĭa „novella a cavallo", „povestire d'a 'ncălarele": „Un cavaliere dice a madonna Oretta di portarla con una novella a cavallo". Boccacio a profitat de acéstă expresiune metaforică pentru a croi asupra'ĭ o anecdotă, în care i se dă un sens literal. In fond însă acea „novella a cavallo" este identică cu al nostru „încălecaĭ pe-o şea", şi constituă o particularitate comună italiano-română, ĭar prin urmare trebuĭ să se urce la epoca romană.

O urmă a aceleĭaşĭ metafore ni se pare păstrată în formula finală a *basmelor* dela Roma:

Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo...

Latinesce „inequito", adecă încalec, construit cu dativul, însemna a rîde de cine-va, a'l lua peste picĭor. Ast-fel la Arnobiŭ: „frustra inequitas nobis = degĭaba îţĭ rîḑĭ de noĭ"; la Macrobiŭ în Saturnalele: „Medicina audet inequitare philosophiae = medicina cutéḑă a'şĭ rîde de filosofiă". Formula finală românéscă cea cu încalec s'ar puté traduce exact latinesce prin: „inequitavi et sic vobis narravi".

Metafora dară „încălecaĭ pe-o şea", „novella a cavallo", „inequitavi", adecă

„am glumit saŭ am mințit“, este o vechie moștenire latină.

Să se observe că ideea latinuluĭ „inequitare“ s'a păstrat la noĭ și 'n verbul „înșel = insello“, literalmente „pun șéua pe cine-va“, „îl încalec“, un verb care de loc n'are a face cu slavicul мѣшелъ „usure“, de unde'l trăgeaŭ Miklosich și Cihac.

III. Deceurile.

Noțiunea despre *basm* nu va fi completă, dacă nu'ĭ vom restitui un gen literar poporan, care'ĭ aparține din tóte puncturile de vedere.

Am vĕḑut maĭ sus că fabula este un produs al *basmuluĭ*; nu însă un produs nemijlocit. D'a-dreptul din *basmul* propriŭ ḑis, adecă din unul din cele douĕ-ḑecĭ și opt saŭ maĭ multe prototipurĭ din clasificațiunea luĭ Hahn, fabula nu póte să derive, căcĭ *basmuluĭ* ĭĭ lipsesce cu desăvîrșire orĭ-ce tendință, pe când fabula este tot-d'a-una tendențiósă, tot-d'a-una îndreptată a ajunge la un scop determinat, la așa numita „morale de la fable“. Intre *basmul* ordinar și între fabula ordinară trebuĭ să fie o specie intermediară, în care *basmul*, fără a'șĭ perde caracterul seŭ, să aĭbă totușĭ o tendință, să țintéscă la un țel, să fie un „conte à thèse“. O asemenea specie există și chĭar e fórte respândită, deși folk-loriștiĭ nu ĭ-aŭ găsit încă un termen propriŭ, numind'o d'o-cam-dată „le pourquoi“, „das Warum“, „the why“, ceea ce românesce nu se póte exprime decât prin: deceul.

Deceul este un *basm* menit a da soluțiunea uneĭ probleme. Prin forma sa interogativă el se apropiă de ghicitóre; prin fond însă, prin mijlócele pe carĭ le întrebuințéză, prin elementul cel supranatural, deceul face pe deplin parte din *basm*. Un deceŭ, fie cât de scurt, nu se va confunda nicĭ o dată cu ghicitorile; pe când, din contra, un deceŭ ce-va maĭ lung are pînă 'ntr'atâta aspectul unuĭ *basm*, încât colectoriĭ îl publică fără nicĭ o sfială între *basmele* propriŭ ḑise; și nicĭ n'aŭ unde aĭurea să'ĭ afle locul în întréga sistemă a literatureĭ poporane. Așa *basmul* publicat de Ispirescu (Legende p. 205—210) sub titlul: „Numaĭ cu vitele se scóte sărăcia din casă“, nu este decât un lung deceŭ: de ce vînătoriĭ sînt săracĭ, ĭar cĭobaniĭ bogațĭ? Și maĭ interesant e deceul: de ce ómeniĭ mor? pe care tot Ispirescu (ed. 1872 pag. 102—105) l'a publicat ca *basm* sub titlul „Glasul morțiĭ“. Câte un deceŭ înrudit ne întimpină maĭ-maĭ în tóte limbile. Reinhold Köhler (Archivio per le tradizioni, I, 71) alăturase patru versiunĭ din țerile cele maĭ diferite: una svedĭană, una austriacă, una bascică și una slavică: „perchè gli uomini non sanno più quando devono morire?“ In asemenea casurĭ nemic nu împedecă pe popor de a acăța la cele doĕ capete ale deceuluĭ formula inițială și pe cea finală, ba încă de a găsi unde-va loc și pentru vre-o formulă medială; și atuncĭ ce deosebire maĭ există óre între *basm* și între deceŭ, afară numaĭ de caracterul cel tendențios al acestuĭ din urmă?

Câte-o-dată doĕ saŭ maĭ multe deceurĭ sînt cimentate într'o singură bucată, întocmaĭ după cum une-orĭ un singur *basm* se cimentéză din doĕ saŭ maĭ multe. Iată, de exemplu, un *basm* moldovenesc despre Maĭca-Domnuluĭ (Șeḑetórea, 1892 p. 177—179):

„A fost o dată un om mare, cu toporul mare, și s'a dus în pădurea mare, ca să facă lemn mare, și l'a scos în câmpul mare, ș'a făcut biserică mare, cu nouă ușĭ, cu nouă altare, cu fere-

strele spre sfântul sóre. In altarul cel mare şedea Sînta-Maria-Mare; în altarul cel mic şedea Sînta-Maria-Mică; în altarul de mărgăritar şedea Maïca Domnuluĭ 'de cetĭa şi slujĭa. Căta în cărţĭ, căta în tóte părţile, ca să vadă pe fiu-seŭ, pe Dumneḑeŭ. Pe fiu-seŭ D-ḑeŭ nu l'a vĕḑut, ci a vĕḑut pe Ion, Sînt-Ion, nanaşul luĭ D-ḑeŭ. De cât loc l'a vĕḑut, înainte ĭ-a eşit cu pĕr galben pînă 'n pămînt, năfrămĭ înainte i-a întins, calea i-a cuprins:

„— Heĭ Ióne, St. Ióne! n'aĭ vĕḑut, n'aĭ întîlnit pe fiul meŭ, pe fiul teŭ, pe D-ḑeŭ?

„— De vĕḑut nu l'am vĕḑut, de patimă am auḑit, că îl chinuiră câniĭ păgânĭ de jîdanĭ spurcaţĭ nebotezaţĭ; corónă de spinĭ pe cap pusu-ĭ-aŭ, cu brâŭ de cĭulinĭ încinsu-l'aŭ, în sus svîrlitu-l'aŭ, treĭ rânĭ făcutu-ĭ-aŭ, treĭ pahare de sânge cursu-ĭ-aŭ, câniĭ păgâniĭ de mare bucuriă bĕutu-l'aŭ; cât bĕut, bĕut, cât maĭ mult irosit.

„Maĭca Domnuluĭ când a auḑit, a sciut un munte mare ascuţit, ca o sîmcea de cuţit şi s'a dus acolo ca să'şĭ puĭe inima să'şĭ facă samă singură; când a ajuns acolo, s'a topit ca céra muntele şi s'a sleit ca aurul.

A sciut un bulătăŭ mare fără fund; când a ajuns a fost prund, a fost rĕmas numaĭ o lécă de băltiţă, din care a eşit o broscuţă.

„— Of maĭcă! ce te văĭcărescĭ, ce te tânguescĭ aşa tare?

„— Cum nu m'oiŭ văĭcăra şi cum nu m'oiŭ tângui după fiul meŭ, după D-ḑeŭ?

„— Maĭcă! nu băga sama, nu te văĭcăra aşa tare, că şi eŭ am avut 12 puişorĭ, ş'a venit o rótă forforótă şi ĭ-a călcat pe toţĭ odată, şi numaĭ unul a scăpat, care a fost maĭ mititel, şi de drag ce mi-a fost, ĭ-am pus numele Busuĭoc.

„— Ia să'l vĕd şi eŭ, broscuţă.

„— Busuĭóce, vin la mama 'ncóce!

„Tare era supĕrată Maĭca Domnuluĭ, dar când l'a vĕḑut

cu nisce picióre băscăreţele,
cu nisce mânĭ lăboşele,
cu nisce ochĭ bolditeĭ,

a zimbit a rîde, şi a luat Maica-Domnuluĭ pe bróscă, ş'a asvîrlit'o cu piciorul şi-a ḑis: „bróscă unde n'a fi, apa să nu fie bună de bĕut“.

„Şi s'a luat Maĭca Domnuluĭ şi s'a dus înainte; s'a întâlnit pe drum cu meşterul de lemn şi l'a întrebat Maĭca Domnuluĭ:

„— De unde viĭ, meştere de lemn?

„— Da vin că m'o chemat jidaniĭ să le fac o cruce de răstignit; eĭ aŭ ḑis s'o fac uşóră ca s'o putem purta, dar eŭ am făcut'o mare, că este lemn destul.

„Maĭca Domnuluĭ l'a blăstemat aşa:

să lucri cu anu
şi să capeţĭ banu.

„Şi a pornit tot înainte Maĭca Domnuluĭ şi s'a întâlnit cu un ţigan; ţiganul de departe a ḑis:

„— Bună calea, maĭcă!

„— De unde viĭ, meştere de fer?

„— Da vin că m'o pus jidaniĭ să fac piróne; mi-o dat fier puţintel şi încă am maĭ furat din el, ca să nu fie pirónele gróse ca să'l dóră de tot pe fiu-teŭ.

„— Să daĭ odată cu ciocanu
şi să capeţĭ banu.

„Şi s'a dus tot înainte Maĭca Domnuluĭ, ş'a ajuns la jidanĭ unde s'a chinuit Domnul Hristos, şi-a intrat în casă la jidanĭ. Jidaniĭ tocmaĭ atuncĭ se puneaŭ la masă. Atuncĭ aŭ strigat jidoviĭ:

„— Ce cauţĭ? pe fiu-teŭ, pe D-ḑeŭ? El este al şéptelea pĕrete; cât sânge ĭ-am bĕut, cât ĭ-am irosit, atuncĭ va învia el de unde este dela al 7-lea pĕrete, când va cânta cocoşul ista că-ĭ fiert, şi-a bate din aripĭ şi-a cânta; şi când a mişca păstrăvul ista că este fiert, şĭ-a eşi din blid afară. Atuncĭ eĭ uitându-se la Maĭca Domnuluĭ, cucoşul a înviat şi a eşit din blid afară şi a cântat, şi păstrăvul iarăşĭ a eşit din blid afară şi a înviat; eĭ uĭtându-se în blid, păstrăvul a dat din códă şi ĭ-aŭ stropit; şi cocoşul a bătut din aripĭ ca să cânte şi iar ĭ-aŭ stropit pe obraz, şi de atuncĭ pestriţĭ aŭ rĕmas şi eĭ pe obraz. Domnul Sfînt a eşit de unde a fost, şi s'aŭ luat pe drum Jidaniĭ după Maĭca Domnuluĭ de daŭ cu fuga şi svârlĭaŭ cu bolovanĭ. Maĭca Domnuluĭ lua bolohaniĭ şi-ĭ svîrlĭa înapoĭ, şi din bolohanĭ se făceaŭ ouă roşiĭ. Şi a întrebat jidaniĭ ce sînt acelea? Maĭca Domnuluĭ a ḑis că: sînt ouă roşiĭ, căcĭ astăḑĭ este ḑiua de Paştĭ şi va fi cât va fi lumea“.

Acest *basm* se alcătuesce din începutul unuĭ descântec, urmat de cincĭ deceurĭ deosebite, şi anume:

de ce apa fără brósce nu e bună?

de ce lemnariĭ câştigă baniĭ cu anevoe?

de ce ferariĭ câştigă baniĭ uşor?

de ce Evreiĭ aŭ pistruĭ pe obraz?

de ce la Pascĭ se mănâncă ouĕ roşiĭ?

Elementul cel tendenţios al deceuluĭ resultă din amestecul celor doĕ r e a l i t ă ţ ĭ: realitatea stăriĭ celeĭ neconsciente din somn, de unde isvoresce *basmul* propriŭ ḑis, şi realitatea stăriĭ celeĭ consciente de veghiăre, care impune minţiĭ omenescĭ la tot pasul tendinţa de a resolvi probleme. Deceul este fiĭu al ambelor acestor realităţĭ, aparţinênd pe jumătate visuluĭ şi pe jumătate aĭeveĭ. El se nasce din înso-ţirea în părţĭ egale a v i s u l u ĭ cu aĭ e v e a. Când *basmul* propriŭ ḑis şi copilul seŭ deceul ajung de o potrivă la un însemnat grad de desvoltare într'o societate deja relativ destul de înaintată, elementele lor se fusionéză, sistematisându-se într'un complex numit m i t o l o g i ă, în care sînt doĕ pătrimĭ neconsciente provenite direct saŭ indirect din *basmul* propriŭ ḑis, o pătrime conscientă datorită caracteruluĭ celuĭ tendenţios al deceuluĭ, şi o altă pătrime conscientă resultată din opera ulterióră de sistematisare. Prin jumătatea cea neconscientă, sustrasă liberuluĭ arbitriŭ, tóte m i t o l o g i e l e se asémĕnă una cu alta, şi ele nu se deosebesc decât prin jumătatea cea conscientă, care le apropiă de natura literatureĭ celeĭ culte.

Deceurile în genere, fie romănescĭ, fie străine, sînt de o varietate extremă şi de o extremă ingeniositate. Ele daŭ o soluţiune poporană neaşteptată problemelor celor maĭ marĭ ca şi problemelor celor maĭ micĭ, şi poporul are o deplină credinţă în d e c e ŭ, ca şi 'n *basm*, ca şi 'n v i s, măcar că nu crede în f a b u l ă, acest produs deja pré depărtat al *basmuluĭ*.

De ce sînt pete în lună?

v. *Avel.*

De ce luna şi sórele se întunecă?

v. *Vîrcolac.*

De ce Sasul n'ar sfinţĭ, ci numaĭ pe Dumneḑeŭ?

v. *Cărnat.—Sas.*

De ce păĭanjenul e blăstemat?

v. *Păĭanjen.*

De ce câniĭ şi pisicele nu se 'mpacă?

v. *Câne.*

De ce suflă vîntul?

v. *Vînt.*

De ce capra ţine códa în sus?

v. *Capră.*

De ce ĭepurele are buza crĕpată?

v. *Ĭepure.*

De ce bradul are o cruce în vîrf? v. *Brad.*

De ce ursul n'are códă?...

Iată un deceŭ, asupra căruĭa ne vom opri pentru a arĕta, în ce chip o problemă analógă capĕtă pe calea curat antropologică câte-o analógă soluţiune la popóre diferite.

La Românĭ ursul n'are códă, fiind-că l'a înşelat vulpea făcêndu'l să 'şĭ-o bage din lăcomiă într'un rîŭ ca să se prinḑă pescĭ de códă, şi apa îngheţând de ger, ursul abia a putut să scape berc. De aci, când o pate cine-va din lăcomiă vre-o pacoste, se ḑice proverbial: de aĭa n'are ursul códă.

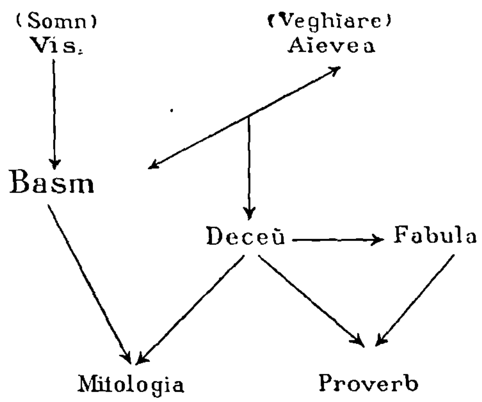
In Franţa ursul este o raritate, dar sînt fórte popularĭ ĭepuriĭ. Iepurele n'are nicĭ el códă. De ce? Când arca luĭ Noe plutia pe apă, dracul o tot găurĭa mereŭ, ca dóră-dóră să se 'nnece. Noe tot astupa găurele cu piróne. Isprăvind pirónele şi vĕḑênd că dracul a maĭ făcut o gaură, Noe s'a repeḑit de a tăiat códa ĭepureluĭ, băgând'o în acea crĕpătură. Faţă cu un piron cum nu s'a maĭ vĕḑut, dracul a fugit, ĭar ĭepurele a remas fără códă (Revue d. trad. pop. V, 244).

Din Franţa să sărim tocmaĭ la Zuluşiĭ din sudul Africeĭ. Acolo nu sînt nicĭ urşĭ, nicĭ ĭepurĭ, dar este un fel de bursuc fără códă. De ce? Fiind-că la zidirea lumiĭ, atuncĭ când tóte dobitócele merseră la Dumneḑeŭ ca să'şĭ céră fie-care câte o códă, numaĭ bursucul din lene nu s'a dus singur, ci a trimis în locu'ĭ pe altul ca să ĭ-o aducă, şi acela nu ĭ-a adus'o. De aci în Africa sudică proverbul despre ómenĭ leneşĭ: „de aĭa n'are bursucul códă" (Revue d. trad. IV, 110).

Din deceul romănesc, proverbul: „de aĭa n'are ursul códă" despre ceĭ lacomĭ; din deceul Zuluşilor, proverbul: „de aĭa n'are bursucul códă" despre ceĭ leneşĭ; este învederat că Româniĭ nu s'aŭ înţeles cu Zuluşiĭ; dar natura cea antropologică a deceuluĭ este ast-fel, încât chĭar la capetele opuse ale lumiĭ el póte să dea o soluţiune asemĕnată uneĭ probleme înrudite, ĭar acea soluţiune să devină apoĭ un proverb aprópe identic.

Proverbul, care nu este în principiŭ decât conclusiunea uneĭ povestirĭ, persistând chĭar atuncĭ când însăşĭ povestirea s'a uĭtat de de-mult, îşĭ are originea de 'ntâĭu în deceŭ, şi apoĭ în fabulă ca produs direct al deceuluĭ.

In acest mod filiaţiunile categorieĭ literare poporane a *basmuluĭ* se pot represinta prin următórea genealogiă:

v. *Cimilitură.* — *Ḑicĕtore.* — *Somn.* — *Vis...*

— **Basmà** (artic. *basmaoa*, plur. *basmale*), s. f.; mouchoir, foulard. „Bucată de materiă de bumbac saŭ de mĕtasă" (Costinescu), care servă: *a)* a şterge nasul, *b)* a se lega saŭ a se acoperi la gât, *c)* a cuprinde şi a purta órecarĭ lucrurĭ mărunte. *Basmalele* sînt marĭ saŭ micĭ, maĭ tot-d'a una colorate. Sinonim cu n ă f r a m ă, t e s t e m e l, t u l p a n, carĭ sînt tot de origine comercială orientală ca şi *basmaoa*=turc.

b a s m à „toile peinte“, de unde cuvîntul a trecut şi la Serbĭ (Cihac).

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act II sc. 2: „Nu'ţĭ maĭ uda *basmaoa* degeaba!... Schimosîturile aceste mĕ strîng de gât!... In tóte ḑilele tot ţipete şi bocete!...“

Acelaşĭ, Iaşiĭ în carnaval, act. II sc. 1: „Înger cu bonetă şi cu pipilĭote, care 'mĭ îndulcescĭ viéţa şi'mĭ tivescĭ *basmalele*!...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I p. 67:

Respunse altul: pré bine, bravo! aşa vom [urma,
Să legâm pe câreĭumarul la ochĭ bine c'o *basma*...

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 414: „De partea stângă a uşeĭ stă Io Petru Voevod, purtând într'o mână o *basma* roşiă cu bordurĭ de fir şi în cea-laltă o cruce cu treĭ rescrucĭ...“

„Pluguşorul“ din Bucovina:

Lîngă grâŭ mi s'a plecat,
Treĭ spice 'n mânĭ a luat,
In *basma* mi le-a legat,
In curea că le-a băgat
Şi spre casă s'a 'nturnat...

(G. D. T., Poes. pop. 150).

Balada „Mitul“:

Ş'a căḑut
Un şérpe reŭ
Ce-a 'ncăput
In sînul meŭ,
Mijlocelul mĭ-a cuprins
Şi de inimă s'a prins:
Ţine tu *basmaua* mea,
Infăşóră mâna 'n ea
Şi apucă procletul,
Că'mĭ repune sufletul...

(Ibid. 684).

La popor, *basmaoa* caracteriséză maĭ mult pe femee decât pe bărbat.

Colindă din Dobrogea:

Ea tot cósă şi 'nchindesce,
Şi frumos maĭ potrivesce,
Intr'un guler ş'o *basma*
Albă-dalbă ca ḑiua:
Guleru'ĭ a fraţilor,
Basmaoa-a surorilor...

(Burada, Călĕt. 103).

Doĭnă din Ardél:

Spune, dragă, maĭcă-ta,
Dacă vrea să mi te dea,
Nemic ḑestre eŭ nu'ţĭ ĭeaŭ;
Papucĭ, dragă, eŭ îţĭ daŭ,
Ş'o rochiţă, ş'o *basma*,
Numaĭ să mĕ uĭt la ea...

(Bibicescu, Poes. pop. 370).

Basmaoa n é g r ă, fie la bărbaţĭ, fie la femeĭ, exprimă ce-va trist în poesia poporană.

Doĭnă din Bucovina:

Puĭculiţa mea cea dragă
E 'nvĕlită 'n *basma* n é g r ă;
Ce să fac s'o desvĕlesc,
Inima să'mĭ recoresc?...

(Marian, Bucov. II, 100).

Alta:

Chĭar a-séră a venit,
Cu suman negru cernit,
Cu *basma* n é g r ă la gît,
Cum mi'ĭ mie maĭ urît...

(Ibid. 143).

In credinţele poporane *basmaoa*, maĭ ales acea de cununiă, póte servi ca un prevestitor de nenorocire pentru soţiĭ carĭ se depărtéză pe un timp unul de altul.

Basmul „Voĭnicul cel cu cartea în mână“ (Ispirescu, Legende p. 95): „Ĭa să ĭeĭ tu *basmaoa* mea, care am avut'o în ḑiua de cununiă, şi eŭ ştergarul cel vĕrgăţel ce mĭ-aĭ adus de ḑestre; şi

când vom vedé pe ele câte treĭ picăturĭ de sânge, să ne întórcem a-casă: acesta să fie semnul că mórtea s'a apropiat de unul din noĭ..."

In balada „Inelul şi năframa" acelaşĭ rol jócă sinonimul n ă f r a m ă :

— Draga mea, sufletul meŭ,
Ţine tu inelul meŭ,
Pune'l în degetul teŭ:
Când inelu-a rugini,
Să sciĭ, dragă, c'oĭu muri!
— De mĕ laşĭ plângênd a-casă,
Na'ţĭ n a f r a m a de mătasă
Pe marginĭ cu aur trasă:
Aurul când s'a topi,
Să sciĭ, frate, c'oĭu muri!

(Alex., Poes. pop.² 319).

Ce-va analog ne întimpină la deminutivul b a s m a l u ţ ă. Intr'un cântec din Moldova, orfanul o trimite în mormînt la maĭcă-sa:

Frunḑulénă sălcióră,
Apuşóră Bistrióră,
Face-te-aĭ négră cernélă,
Să'mĭ cernesc o b ă s m ă l u ţ ă,
S'o trimet l'a mea măĭcuţă
Pe şuerul vîntuluĭ
In fundul pămîntuluĭ...

(Sevastos, Cânt. 30).

De asemenea în următórele alte doĭne din Moldova:

Sciĭ, bădiţă, ce-am visat?
Un vis mare minunat:
B ă s m ă l u ţ a ta cea nouă
Am visat'o ruptă 'n două...

(Ibid. 62).

Şi:

Că de'ĭ zăbovi o lună,
Me'ĭ găsi pe dél nebună,
B ă s m ă l u ţ a ta pe mână
Culegênd la mătrăgună...

(Ibid. 66).

v. *Maramă.*

Basmalùţă s. **băsmălùţă**, s. f.; petit mouchoir, petit foulard. Deminutiv desmierdător din b a s m à, de care de altmintrelea nu se deosebesce prin sens.

Doĭnă din Bucovina:

Légă'ţĭ doru 'n *basmaluţă*
Şi'l sădesce 'n grădinuţă,
Ca să créscă merişor,
Şi măncând, ţĭ-a fi uşor!...

(Marian, Bucov. I, 22).

v. *Basma.*

Basmagìŭ s. **basmangìŭ** (pl. *basmagiĭ, basmangiĭ*), s. m.; fabricant de mouchoirs, marchand de mouchoirs. „Acela care fabrică saŭ vinde b a s m a l e" (Costinescu). Turcul b a s m a ğ i „imprimeur sur indienne" (Şăĭnénu).

v. *Basma.*

Basmangìŭ. — v. *Basmagiŭ.*

Basn s. **bàsnu** s. **bàsnă**, une-orĭ **bàznu** (plur. *basne, basmurĭ, baznurĭ*); 1°. fable, apologue; 2°. fiction, mensonge. Paleo-slavicul баснь, cu aceleaşĭ doĕ înţelesurĭ, pe carĭ Româniĭ le-aŭ păstrat formeĭ celeĭ foneticesce intacte *basn*, pe când formeĭ modificate b a s m i s'a dat accepţiunea specială de „conte bleu".

Cu sensul al doilea, *basn* e sinonim cu m i n c ĭ u n ă, n ă s c o c i r e, s c o r n i t u r ă, f l e c ă r i ă, vechĭu m ă n i e c i ă şi altele, tóte în antitesă cu a d e v ĕ r u l.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 25 f. 164 b: „batgĭocurédză pre aĭ noştri marĭ dumnădzăĭ, numind facerile lorŭ *basne* şi m ă n i e c i ĭ..."

Cantemir, Chron. I p. 121: „Cine este acela carele zice, că numele acestuĭ ném, adecă a Moldovénilor şi a Munténilor, este de pe numele hatmanuluĭ de Râm Flac, *basne* zic..."

Ibid. p. 151: „capul mort, dela carele izvorâîa zisa maĭ dinainte putu-roasa *basnă*...“

Ib. p. 208: „când slaba omuluĭ socotélă cu tot dédinsul să pune pentru ca cé adevĕrată istorie din *basne*, ca grâul din neghină, să alégă...“

Ib. II p. 191: „O! cât de grozav stă minciuna în scaunul adevĕruluĭ! O! cum să dovedeşte *basna*, măcar că câtă-va vreme ar trece până a să dezvăli!...“

Miron Costin, Letop. I p. 4: „de unde sănt dară aceste *basne*, că sănt moşii ţărăi aceştiîa din temniţile Rămuluĭ?...“

Nicolae Costin, Letop. I p. 65: „Caută-te acum, cetitorule, ca într'o oglindă şi privesce de unde eştĭ, lepădând dela tine toate cele-lalte *basne* căte uniĭ aŭ însămnat de tine den nesciinţă rătăciţĭ, alţiĭ den zavistie...“

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 52: „Filosofilor nu credé, că eĭ cuvintele sale nu cu dovedirĭ Dumnezeescĭ, ci numaĭ cu nisce *baznurĭ* le întăré...“

Zilot Românul, Chron. p. 88: „Jeluirea nu avea loc, pentru că toţĭ era căptuşiţĭ de hrăpire şi mituire. Dreptatea? ḑicea că a perit, fiind vremea turburată. Lege, suflet, Dumneḑeŭ, resplătirea? ḑicea că sînt tóte nimicurĭ şi *basne* călugărescĭ...“

A. Pann, Moş-Albu, I p. 16:

Îmĭ frec ochiĭ, mĕ uĭt bine, vĕḑ că s'a fost [înserat,
Ş'alăturea un foc mare, de fete încunjurat,
Care din sat se strînsese la şeḑătóre cu furcĭ,
Şi de glume, *basne*, rîsurĭ, hohotĭa ca nişte [curcĭ...

Din contra, cu sensul de „fabulă“ saŭ „apolog“, din causa moraleĭ finale *basn* póte să devină sinonim cu adevĕr saŭ cu înţelepcĭune.

Cantemir, Chron. I p. 345: „O! cât este de frumoasă şi adevĕrată *basna* luĭ Esop, caré zice: că cânele cu carné în gură trecând pe punte s'aŭ văzut în apă...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 41: „taurul *basneĭ* acestia foarte cu înţelepcĭune să poartă...“

Locuţiunea proverbială: „a se face de *basnu* în lume“ (Pann, I, 175) = „devenir la fable du monde“, sinonim cu „a se face de rîs“.

v. *Basm.*—*Băsnesc.*

Bàsnă }
Bàsnu } — v. *Basn.*

Bastarà, s. f.; sorte de brouillard pendant l'été. Cuvînt, pe care 'l cunóscem dintr'o singură informaţiune şi asupra căruĭa nu ne putem rosti de o cam dată.

„*Bastarà* se numesce céţa în timpul vereĭ, fórte periculósă semĕnăturilor“ (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegiĭ).

v. *Céţă.*

Bastòn (plur. *bastóne*), s. n.; bâton. Bâtă, bâţ, toĭag, de carĭ tóte *bastonul* se deosebesce prin aceea că e maĭ fin, maĭ elegant, maĭ meşterit, şi 'l pórtă numaĭ orăşeniĭ. Este italianul bastone (fr. bâton=span. baston etc.), întrodus prin comerciŭ la noĭ ca şi la Neo-grecĭ: μπαστοῦνι, pare-se în secolul XVII, căcĭ pe la începutul seculuĭ XVIII poporul dete deja porecla de Baston unuĭ mare boĭer din Moldova, Iordachi Rusăt Baston, medelnicer sub Constantin-vodă Mavrocordat (Ioan Canta, Letop. III p. 177), pe fiĭul căruĭa, sub Teodor-vodă Calimah, Enachi Cogălnicénu (Letop. III p. 244) îl numĭa simplu: „fecĭorul luĭ Baston stolnic“.

v. *Ruset.*

In „Cuvântul Sfântuluĭ Sisoe“, scris la 1770 și legat la un loc cu „Alexandria“ din 1714 (v. *Alexandria*, p. 860 *b*): „și'l înpunse coasta cu paloșul, și o bătu foarte tare, și o bătu cu *bastoane* de usturime...“

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „La alaĭurĭ și la ceremoniĭ, protipendada și veliţiĭ purtaŭ pe cap gugĭuman de samur cu fundul de postav roșu, véra feregea și érna contoș; bașboĭerul purta hanger la brâŭ; boĭeriĭ ceĭ halea staŭ împregĭurul Domnuluĭ cu *bastóne* lungĭ în mână...“

Delavrancea, Trubadurul p. 190: „Cu *bastonul* și cu mâĭnile în buzunar, cu capul plecat în jos, adus de spate, tresărind din vreme în vreme, el mergea încetișor...“

v. *Bâtă*.

Bastonàș (pl. *bastonașe*), s. n., petit bâton. Deminutiv din b a s t o n.

v. *Baston*.

¹·Baș, s. n.; t. de Commerce: agio, change. „*Baș*, ceea ce se lasă schimbătoruluĭ pentru schimbatul uneĭ monete“ (Costinescu). Cuvînt turcesc, ca și z a r a f „changeur, banquier“. Din turcul b ā š are și neo-gréca cu acelașĭ sens: μπάσι (Cihac, II, 547).

v. ¹·*Turc*.

²·Baș-, préfixe pour marquer un degré de supériorité: archi-. Este turcul b a š „tête, chef, le premier“, întrodus la Românĭ d'o dată cu titulatura ierarchică otomană, în care acest *baș* se aglutinéză cu numele diferitelor funcţiunĭ, precum:

1⁰. *Baș*-b u l u c - b a ș a, cap peste ḑece plutóne.

După Așeḑămîntul luĭ Grigorie-vodă Ghica din 1776 (ap. Rășcan, Lefile boĭerilor Moldoveĭ p. 8 etc.) eraŭ în Moldova un *Baș*-b u l u b a ș „a Curţiĭ Gospod“ și un alt *Baș*-b u l u b a ș „a Hătmănieĭ“, din carĭ cel de'ntâĭu avea 360 leĭ pe an, ĭar cel-alt 180.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 218: „Pe Costache Purice încă până a nu sosi Grigorie Vodă la Iașĭ, cu bună pază închizându'l la Cetăţue, șăzând până aŭ venit Domniea în Iașĭ, și atuncea l'aŭ scoborît în curte la *Baș*-b u l u c b a ș a de Simenĭ...“

v. *Bulucbașă*.

2⁰. *Baș*-c ĭ a u ș, „colonelul unuĭ regiment de ĭenicerĭ“ (Șăĭnénu).

Ion Neculce, Letop. II p. 220: „luară pre Duca-vodă de l'aŭ dus de l'aŭ închis la *Baș*-c é u ș...“

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „Domnul din oameniĭ Pașiĭ pe altul pe nimene n'aŭ îmbrăcat, fără numaĭ pe *Baș*-c é u ș...“

v. *Céuș*.

3⁰. *Baș*-c ĭ o h o d a r „întâĭul cămărаș al palatuluĭ“ (Șăĭnénu).

Ion Ghica, Scrisorĭ p. X: „Pe fecĭoriĭ de boĭer, când făceaŭ vre-o neorînduélă saŭ vre-o necuviinţă, ĭĭ poftĭa la cafea, în odae la Cămăraș, la Tufeccibașa saŭ la *Baș*-c ĭ o h o d a r, și acolo li se trăgea câte-va nuĭele la tălpĭ ca să le vie mintea la cap...“

Acelașĭ, Scrisórea I: „reposatul Măcĭucă, Dumneḑeŭ să'l ĭerte, *Baș*-c ĭ o h o d a r și mâna dréptă a luĭ Vodă, cum s'ar ḑice astăḑĭ î n t â ĭ u l a g h ĭ o t a n t d o m n e s c...“

v. *Cĭohodar*.

4⁰. *Baș*-c o n a c c i ŭ, cap peste ceĭ însărcinaţĭ cu îngrijirea conacelor pentru Turciĭ călĕtorĭ.

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „și Domnul încă aŭ poroncit de s'aŭ rânduit conacile, orânduindu-se *Baș*-c o n a c c i ŭ pe Constantin Canano...“

v. *Conac*.

5⁰. *Baş*-a g a, cap al uneĭ cete de Turcĭ.

Balada „Badĭul“:

Mândra cât se arăta,
Baş-a g a o a se 'mbĕta...

(Alex., Poes. pop.²· 125).

v. *Agă*.

6⁰. *Baş*-b e ş l i-a g a.

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Pentru mânţinerea ordiniĭ, Kehaia-Beg în Valachia şi Iusuf-Paşa în Moldova orînduise în fie-care plasă câte un b e ş l i ŭ cu 10 neferĭ, în oraşele principale câte un B e ş l i-A g a cu 50 de neferĭ, şi la Iaşĭ şi Bucurescĭ câte un *Baş*-B e-ş l i-A g a cu câte 200 de neferĭ...“

v. *Beşlégă*.

7⁰. *Baş*-i-b u z u c, turcesce b a š-i-b o z u k „milice irrégulière“, literalmente „cap sucit“ (Şăinénu).

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 603: „In răsboĭu ostaşul turc, fie Nizam, orĭ *Baş* i b u z u c, fie Seiḑ orĭ Paşa, rĕmâne pururé o fiéră sĕlbatică...“

Baş i b u z u c, cu sensul de bĕutură, la Delavrancea, Paraziţiĭ p. 156: „Dacă iĭ este sete, întră într'o bragagiriă. Eĭ, să gust, ce *başĭ*-b u z u c aveţĭ? Suge un fund de tinichea...“

8⁰. *Baş*-b u z à, bragă de cea maĭ bună calitate.

„Jocul păpuşilor“ în Bucurescĭ:

Haĭ la bragă,
Soră dragă,
Bragă bună, *baş*-b u z à:
Cine bea, rĕmâne grea...

(G. D. T., Poes. pop. 121).

v. *Bragă*.

O dată întrodus în graĭu prin maĭ mulţĭ termenĭ turcescĭ ca ceĭ de maĭ sus, prefixul *baş* n'a întârḑiat a se acăţa, cu acelaşĭ sens de „archi-“, la unele vorbe vechĭ românescĭ; de exemplu:

1⁰. *Baş*-b o ĭ e r, „cel întâĭu boĭer al ţereĭ.“

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „La alaĭurĭ şi la ceremoniĭ, protipendada şi veliţiĭ purtaŭ pe cap gugĭuman de samur cu fundul de postav roşu, véra feregea şi érna contoş; *baş*-b o ĭ e r u l purta hanger la brâŭ...“

v. *Boĭer*.

2⁰. *Baş*-m a r g h ĭ o l, ştrengar de frunte.

Balada „Necola Neculcea“ din Dobrogea:

Necola Neculcea,
Din oraş din Tulcea,
Fecĭoraş de Sîrb,
Baş-m a r g h ĭ o l de tîrg...

(Burada, Călĕt. 134).

v. *Marghĭol*.

3⁰. *Baş*-Ţ a r i g r a d é n, fruntaş din Constantinopole, Constantinopolitan get-beget.

O colindă muntenéscă:

Iar voĭ, corăbierĭ,
Baş-Ţ ă r i g r ă d e n ĭ,
Trageţĭ şi tăceţĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 86).

v. *Ţarigrad*.

4⁰. *Baş*-f i r.

v. *Başbafir*.

5⁰. *Baş*-n e g h ĭ o b „maître-sot“ (Pontbriant).

6⁰. *Baş*-n e g u ţ i t o r (Laurian-Massim).

Şi altele.

In acelaşĭ mod, *baş* s'ar puté anina la o mulţime de termenĭ românescĭ: *baş*-c ĭ o c o ĭ u, *baş*-c ă r t u r a r, *baş*-m i ş e l etc., unde ar fi une-orĭ maĭ expresiv decât sinonimul a r c h i-, de care diferă printr'o nuanţă ironică.

v. ¹·*Turc*.

[3]·**Baş**, adj.; épithète du coq qui chante le premier, qui annonce le premier la nuit. In bogata monografiă a luĭ Rolland despre c o c o ş (Faune popul. VI, 1—122), eŭ n'am găsit nicĭ un termen special pentru cocoşul *baş* şi nemic analog cu credinţele poporane române relative la acest cocoş n ă s d r ă v a n.

„Poporul crede că este o t ó c ă î n c e r, după care cântă cocoşiĭ. In fiecare sat este un cocoş, care cântă când este numaĭ de treĭ ḑile. Acest cocoş aude cel de'ntâĭu t ó c a d i n c e r, şi după ce cântă el, apoĭ încep a cânta şi ceĭ-lalţĭ cocoşĭ. Acel cocoş se numesce c o c o ş *baş*" (S. Ionescu, Buzeŭ, c. Gherasenĭ).

In Moldova este maĭ obicĭnuit pentru un asemenea cocoş epitetul de n ă s d r ă v a n.

S. F. Marian, Ornit. II, 243: „Despre aceĭ cocoşĭ, carĭ cântă tocmaĭ la mĭeḑul nopţiĭ, carĭ cântă de doĕ-spre-ḑece orĭ după olaltă, éră maĭ mult nu, poporul ḑice că sînt n ă s d r ă v a n ĭ. Intr'un sat nu se găsesc decât puţinĭ cocoşĭ n ă s d r ă v a n ĭ, treĭ pînă la patru, maĭ mulţĭ nu. Aceştia încep maĭ întâĭu să cânte, şi numaĭ după dînşiĭ cântă apoĭ şi ceĭalalţĭ cocoşĭ de rînd; însă cocoşiĭ de rînd n'aŭ darul de-a puté cânta de doĕ-spre-ḑece orĭ după olaltă, prin urmare eĭ nu ne pot numĕra cele doĕ-spre-ḑece óre din nópte. Cocoşiĭ n ă s d r ă v a n ĭ, spune maĭ departe poporul, că de aceea se trezesc drept la meḑul nopţiĭ şi cântă de doĕ-spre-ḑece orĭ după olaltă şi anume înaintea celorlalţĭ cocoşĭ, pentru că eĭ aud atuncĭ pe îngerĭ cântând în cer. Eĭ se cunosc pe aceea, căcĭ, după credinţa poporuluĭ, îndată ce ĭes din găóce, şi încep a cânta. Asemenea se maĭ ḑice, că numaĭ aceĭ cocoşĭ pot fi n ă s d r ă v a n ĭ, carĭ aŭ pene negre saŭ roşiĭ, ér ceĭa-lalţĭ nu. Poporul crede, că muerea, care taiă vre-un cocoş n ă s d r ă v a n, trebue să păţéscă ce-va reŭ: ea orĭ îşĭ perde glasul şi nu póte maĭ mult vorbi, ca să fie auḑită şi înţelésă de alţiĭ, orĭ că i se sclintesce vre-un picĭor şi rĕmâne apoĭ şchĭópă în tótă viéţa."

E sigur că epitetul *baş* n'are a face cu turcul b a š, care se pune la noĭ (v. [2]·*Baş*) tot-d'a-una de'naintea substantivuluĭ, şi care – tot-o-dată – este fără exemplu în terminologia română curat ţeranéscă. Cu tóte astea, fără a fi turcesc osmanliŭ, acest *baş* este totuşĭ turanic, şi póte să fie de asemenea turanică şi credinţa poporană despre c o c o ş *baş*.

Noĭ am vĕḑut într'un alt loc (v. *Barangă*) că dela Cumanĭ a remas Românilor numele lupuluĭ care urlă cel de'ntâĭu în capul unuĭ haĭtic. Tot dela Cumanĭ cată să fie şi epitetul *baş* al aceluĭ cocoş prin care se începe cântatul cocoşilor într'un sat. In adevĕr, în limba cumanică, ca şi turcesce, b a š însemna „cap" şi „început" (Kuun, Cod. Cuman. p. 31).

v. *Başotă*. — [1]·*Coman*. — *Tócă*.

[4]·**Baş**, adv.; justement, exactement, à point. Cuvînt întrebuinţat, pare-ni-se, numaĭ în Banat.

„*Baş* este un adverb cu sensul de c h ĭ a r" (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visag).

Doĭnă din Banat:

Când te vĕd, bade, la sóre,
Inima mi-ĭ ca o flóre;
Când te vĕd, bade, la lună,
Inima nu mi-ĭ *baş* bună,
Şi cu dor mare aştept
Să te pocĭu strînge la pĭept...

(Hodoş, Poes. pop. 113).

Alta tot de acolo:

Frunḑă 'n merĭ,
Frunḑă sub perĭ,
Pe mine mĕ cer doĭ verĭ;
Nu mĕ cer *baş* de de-mult...

(Ibid. 117).

Este adverbul serb b a š „chĭar, tocmaĭ“ din paleo-slavicul въшь „omnino“ (Miklosich).

v. *Chĭar*.

Baş-agà.—v. 2·*Baş*.

Başardină s. **başoldină** (plur. *başardine*, *başoldine*), s. f., femme âgée de mauvaise vie. Nu se pré ḑice despre fete, ci maĭ ales despre o „muĭere grasă bătrână“ saŭ „cotorónţă“ desfrînată (Şăĭnénu, Semasiologia p. 253). Dr. Polysu: „*Başardină* = das Mensch, die Bestie“. Este un cuvînt ţĕrănesc fórte respândit. Cihac (II, 481) îl trage din maghĭarul b a s z o s (citesce: b o s o ş) „débauché“ prin forma maghĭară intermediară b a s z á r k a (citesce: b o s a r c o) „gibecière, valise, casaque fourrée“. D. Şăĭnénu (Elem. turc. 116) îĭ caută o origine turcă, şi anume în: „b a š k a d y n, la première dame d'un harem et surtout de celui du Grand Seigneur; cuvîntul, care însemnéză întâia favorită a Sultanuluĭ, ar fi dobândit în gura poporuluĭ un sens pejorativ, altminterea lesne de explicat“. Nu e de loc „lesne de explicat“: nicĭ *başardină* din b o s a r c o, nicĭ *başardină* din b a ş c a d î n. D. Şăĭnénu, pe de altă parte, identifică tot-o-dată *başardina* cu b e ş ó n d r ă, un sinonim în adevĕr, dar care derivă d'a-dreptul din românul trivial „beş-“ prin analogiă sufixală cu sinonimul b u l é n d r ă, însemnând literalmente „grande péteuse“.

v. *Beşóndră*.—*Bosorcă*. — *Buléndră*.

Jipescu, Opincaru p. 56, are o bogată gradaţiune a acestuĭ cuvînt: „Când e 'ndîrjit Rumânu pĕ fĕmeĭa luĭ, îĭ ḑice ce'ĭ ghine 'n gură, adică: muĭere, muĭeruşcă, calu draculuĭ, dracu 'npeliţat, vulpe 'n patru labe, scorpie, ĭasmă, puĭu de lele, teleleĭcă, talpa ĭaduluĭ, petrecută, hăcuită, tîrîtură, papină, paţachină, fleórţă, tîrfă, b e ş ó n d r ă, *başoldină*, bahorniţă, magmuză, ploscaşă, verigaşă, hârlavă, tigóre, îngălată, trântoriţă, tartoriţă, hóncă, tóntă, mototólă, hóşcă, cĭumă...“

D. Jipescu a scăpat din vedere sinonimul cel maĭ important: s c o r ţ o t i n ă, derivat din latinul s c o r t u m, care însemnà în acelaşĭ timp „peau d'animal“ şi „femme de mauvaise vie“: „scorta appellantur meretrices“ (Paul. Diac.). In „scorţotină“ este de observat sufixul primar -o t ă: „scorţotă“ întocmaĭ ca în „pipotă“, şi apoĭ maĭ ales sufixul secundar -i n ă“, sufix caracteristic de vreme ce el ne 'ntimpină de asemenea în sinonimiĭ:

p a p i n ă,
p a ţ a c h i n ă,
başardină.

Din cele doĕ variante: *başardină* şi *başoldină*, forma cea maĭ veche este învederat *başardină*, nu numaĭ pentru că e cea maĭ în circulaţiune, dar maĭ cu samă fiind-că nu oferă în graĭu nicĭ o analogiă după care s'ar fi putut modifica, pe când *başoldină* a suferit confusiunea poporană posterióră cu ş o l d „hanche“, ca şi când s'ar ḑice: „femme aux grandes hanches“.

Separând sufixul -i n ă, tulpina cuvîntuluĭ remâne b a ş a r-, căcĭ -*d*- ar puté să fie restul unuĭ alt sufix anterior.

Eĭ bine, acest *başar*- „femme de mauvaise vie“ se regăsesce pe deplin în de de-mult cunoscuta glosă tracică *βασσάρα* „femme de mauvaise vie,

bacchante": „λέγονται Βασσάραι αἱ Θράκιαι Βάκχαι" (Hesych., Suid., Etym. magn.), cu forma colaterală βασσαριδ-: „bassarides omnes bacchae dictae sunt" (Schol. ad Pers., I, 101), fiind-că bacchantele tracice se îmbrăcaŭ cu pieĭ de vulpe, ĭar vulpea se numĭa la Tracĭ bassar: „vulpes Thraces bassares dicunt" (ibid.; cfr. Henric. Steph., Thes. ad voc. βασσάρα). Acest nume al vulpiĭ Traciĭ îl împrumutaseră dela vechiĭ Egipteni, la posteritatea cărora, în limba coptică, pînă astădĭ başor insemnéză vulpe. Forma egipténă cu -ş-, regăsită de Brugsch (Dict. hierogl., ad voc.) şi 'n ieroglife, ne face a susţine că tot cu -ş-, ca şi la noĭ în *başardină*, era cuvîntul tracic, pe care Greciĭ, lipsindu-le acest son, l'aŭ transcris prin -σσ-, căcĭ altmintrelea, dacă ar fi fost simplul -s-, ajungea grecesce transcrierea prin simplul -σ-.

Este fórte preţios paralelismul nu numaĭ sufixal, dar maĭ cu samă cel logic între ceĭ doĭ sinonimĭ românescĭ: *başardină*, moştenit din limba tracică prin Dacĭ, şi scorţotină, remas din latina prin Romanĭ. *Başardină*, ca şi scorţotină, avuseseră de o potrivă dintru'ntâĭu sensul de „peau", dela care aŭ trecut apoĭ la acela de „femme de mauvaise vie".

Vom maĭ adăoga, că prin Grecĭ acéstă vorbă tracică se pare a fi străbătut şi 'n latina vulgară, căpĕtând însă acolo o nuanţă de sens fórte curiósă şi cu totul diferită, acea de „ţîţă de vacă" saŭ de „vacă ţîţósă": „bassarides vaccae mulsariae uberes, Bassarides etiam sacerdotissae Bacchi" (Du Cange, ed. Carpent. I, 612).

v. *Curvă.*

Başbafir s. **baĭbafir** (plur. *başbafire, baĭbafire*), s. n.; t. de Comm.: fil d'or pur. La ceprazarĭ se dice simplu baş-fir. *Başbafir*=baş-baş-fir, o formă reduplicată, care ne întimpină numaĭ în graĭul poporan poetic, unde ea s'a maĭ diferenţiat apoĭ în *baĭbafir*, ba se aude şi baĭbazîr.

Colindă din Muntenia:

C'o furcă dalbă la brâŭ,
Caĭer verde de mătase,
Tot cu 'mpletitura 'n şése.
P'un fuscĭor
De arginţel
Trage fir
De *baĭbafir*:
Tórce faşă luĭ Hristos...,

unde d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 31) observă în notă: „*baĭbafir* şi *başbafir*, fir de aur, bun, exceliente, de prima calitate".

Altă colindă muntenéscă:

Cu cĭoltar de fir,
Fir şi *başbafir*...

(Ibid. 46).

Alta:

Şi mĕ pórtă bine,
Cum mi se cuvine,
Căméşă de in,
Guler *baĭbafir*,
Nasturĭ de arginţĭ
Cu fir potrivițĭ...

(Ibid. 80).

Alta:

Căméşă de in
Cusută cu fir
Şi cu *başbafir*...

(Ibid. 79).

Balada „Moşnégul" din Muntenia:

Busdugane pentru fin
Şi mireseĭ *baĭbafir*:
Dar bogat că se făcea,
Avuţiă se strîngea...

(Ibid. 620).

v. [1]*Baş.—Fir.*

Baş-beşli-àgă | **Baş boièr** | **Baş-bulucbàş** | **Baş-buzà**. — v. [2]*Baş*.

Başcà s. **bàşcă**, adv.; en outre de, en dehors de, séparément. In deosebĭ. Se ḑice şi: de *başca*, de *başcă*. Este turcul baška, cu acelaşĭ înţeles (Şaĭnénu).

Zapis muntenesc din 1715 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezul, f. 593 a, în Arch. Stat. din Buc.): „care scrie mai sus, sânt céle doao livezi *başcà*, cumpărături ale popei luĭ Ioan..."

I. Créngă, Harap-alb (Poveştĭ p. 266): „Stăpânu-teŭ, ca stăpânu-teŭ; ce ţĭ-a face el, asta 'ĭ deosebit, de *başca*, ḑise împĕratul..."

Marion, Viaţa la mahala p. 143: „o vie de vr'o opt pogóne şi ce-va, *başca* crama şi casele..."

„*Băşca*=de chilin; a desbăşcăşi =a despărţi unul de altul" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Se ḑice şi d'a-*başcà* saŭ d'a-*başcă*. v. [1]*Turc.* — *Chilin.* — *Deosebĭ*.

[1]**Bàşcă**. — v. *Başca*.

[2]**Bàşcă** s. **bàştă** (pl. *băscĭ* şi *başte*), s. f.; 1°. t. milit.: bastion; 2°. souterrain, voûte, sous-sol. Din forma germană Bastey Poloniĭ şĭ-aŭ făcut baszta (citesce: başta), de unde d'adreptul românul *baştă*, apoĭ *başcă*, în care trecerea luĭ *t* în *c* se datoréză acţiuniĭ analogice a pluraluluĭ *băştĭ*=*băscĭ*.

I. *başcă* saŭ *baştă* „bastion":

Miron Costin, Letop. I p. 217: „între acele *băştĭ* aŭ scos Zamoĭskiĭ oaste leşéscă împrotiva grosimeĭ tătărescĭ; năvălĭa Tătariĭ cu tótă óstea asupra Leşilor, ce Leşiĭ sta neclătiţĭ şi din *băştĭ* da din tunurĭ..."

Ibid. I p. 240: „aŭ scos Jolkovski toată oastea leşéscă pe pilda luĭ Zamoĭskiĭ când cu Cazi-Ghereĭ Sultan, şi aŭ tocmit oastea cât ajungea glonţul puşciĭ, făcând şi doă *băştĭ* de pământ, una la un corn de oaste, alta la alt corn, câte cu patru puscĭ..."; şi maĭ jos: „Schindir Paşa tot cu acea năvală aŭ lovit la *başca* cea den jos, şi îndată aŭ întrat Eniceriĭ în *başcă*; sărit'aŭ Leşiĭ de lângă şanţurĭ şi aŭ apucat de aŭ scos o samă de pedestrime ce era în *başcă*, éră maĭ mulţĭ aŭ perit, şi puşcele tus-patru aŭ luat Turciĭ...", unde prin „puşcă" se înţelege „canon", ĭar nu „fusil".

Tot la Miron Costin, p. 250, ne întimpină şi forma singulară *baştă*: „făcuse Leşiĭ în cele treĭ zile o tabie, adecă o *baştă* den-afară de şanţurĭ..."

Corbeą, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLVII:

Sionul a crivăţuluĭ marĭ coaste,
Cetatea cea cu *băştĭ* şi şanţurĭ nu proaste,
A împăratuluĭ decât toţĭ maĭ mare,
Care stăpânéşte pre cer şi pre mare...

II°. *bască* saŭ *baştă* „voûte":

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 128: „Tóte aceste încăperĭ, precum şi deosebitele *băscĭ* saŭ cămărĭ boltite..."

Ibid. p. 130: „întrară în *başca* rŏtundă cu păreţiĭ şi pardoséla de pétră, unde le aştepta Chiajna..."

Astăḑĭ în popor *başcă* are maĭ ales sensul de prăvăliă sub pămînt.

v. *Bóltă*. — *Pràvăliă*.

Baş-céùş | **Baş-cĭohodàr** | **Baş-conaccìŭ** | **Başibuzùc**. — v. [2]*Baş*.

Başoldìnă. — *Başardină.*

Bàşotă (plur. *Başotescĭ*), n. pr. m.; nom d'une ancienne famille noble moldave. La Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiŭ, p. 115) în lista familiilor boierescĭ din Moldova: „Baszotestii". Paharnicul Sion (Archondologia, ed. Ghibănescu p. 31) ḑice că pe la jumătatea secoluluĭ XVI Alexandru-vodă Lăpuşnénul rădicase pe „ţĕranul Tóder *Başotă* de o dată hatman". De unde va fi luat'o Sion? nu se scie. Numaĭ pe la începutul secoluluĭ XVII, sub Movilescĭ, *Başotescĭĭ* ne apar ca boierĭ marĭ şi fórte avuţĭ.

Intre boĭeriĭ luĭ Moĭse-vodă Movilă, Miron Costin (Letop I p. 263) pune: „Buhuş visternicul, Furtuna comisul, *Başotă* logofătul...", şi pe acelaşĭ *Başotă* maĭ jos, p. 269, ni'l arată ca hatman sub Miron-vodă Barnovski. Din ambele pasage se vede că acest *Başotă* de două orĭ fusese la Constantinopole în afacerile ţeriĭ, unde a fost şi închis într'un rînd.

Un act moldovenesc din ianuàriŭ 1631 e subscris de treĭ *Başotescĭ*: „Pătraşco *Başotă* biv-logofĕt", „Iuraşco *Başotă* biv-dvornic" şi „Gheorghie *Başotă* biv-vistĭarnic" (Arch. ist. I, 71); în acelaşĭ an, pe la august (ibid. 112), Petraşco *Başotă* funcţionéză ca marevisternic şi capĕtă dela Moĭse-vodă Movilă un sat „pentru a sa dréptă şi credincĭósă slujbă către domnia-mea şi pentru că a dat în visteria domnéscă 200 galbenĭ unguresci, carĭ banĭ s'aŭ cheltuit cu merticul Turcilor Balgiĭ şi cu alte nevoĭ ale ţeriĭ..."

Iuraşco *Başotă* ne apare ca hatman în crisovul luĭ Alexandru-vodă Ilieş din 1632 (Cond. Mss. Asachi, t. I f. 91 a, în Arch. Stat. din Buc.).

Între boĭeriĭ luĭ Constantin-vodă Duca era: „Pătraşco Zosin *Başotă* vel stolnic..."

Cel de pe urmă pogorîtor al vechĭuluĭ ném boieresc al *Başotescilor* a fost în ḑilele nóstre marele logofĕt Anastasie *Başotă*, fundatorul institutuluĭ liceal cu acelaşĭ nume pe moşia Pomîrla din districtul Dorohoĭu.

Bàşotă aparţine la o categorià de numĭ propriĭ fórte interesantă, formată prin sufixul atonic -otă, precum:

Càlotă,
Àlbotă,
Bàlotă,
Bârḑotă,
Àrnotă,
Càpotă,
Bòotă,
Mèşotă,
Hârgotă,
Bòrfotă,
Ràcotă,
Cĭòcotă etc.,

în carĭ -otă se adaogă de o potrivă la tulpine masculine ca „Rac-otă" saŭ la cele feminine ca „Barḑă-otă". Cele maĭ multe din asemenea tulpine fiind numĭ de animale: cal, arn (= ţap), boŭ, barḑă, cĭócă etc., *Başotă* nu se póte trage decât din epitetul poporan baş al cocoşuluĭ care cântă cel de 'ntâĭu (v. [3]-*Baş*). In acest mod, pe o cale cu totul independinte, din aceĭaşĭ tulpină şi din acelaşĭ sufix s'aŭ născut numele personal *Başotă* în Moldova şi acelaşĭ nume personal *Başotă* în Ardél. Un Ardelén Vasile *Başotă*, fără nicĭ o înrudire cu Moldoveniĭ *Başotescĭ*, este autorul studiuluĭ geologic „Munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ" (Blaj, 1883).

v. *-otă*.

Bàşte (pl. *bâştĭ*), s. f.; bête à laine.

La singular nu se pré aude, persistând totuşĭ în numele de familiă *Başte*, articulat *Baştea*, la Rucăr. Pluralul *bâştĭ*, termen exclusiv cĭobănesc, e destul de respândit, cel puţin în Muntenia.

„Óia cu clopot se ḑice: óia de *bâştĭ*“ (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Socaricĭu).

„*Bâşti*-belu se ḑice la berbecul cel cu clopot; ĭar la toţĭ berbeciĭ şi oile când le mână dela urmă se ḑice *bâştĭ*“ (G. Secărénu, Dâmboviţa, c. Runcu).

Forma organică este *béşte*, cu obicĭnuita trecere a tonicului *e* în *a* după o consónă labială: bată = bétă, vargă = vérgă, masă = mésă, fată = fétă etc. *Béşte* este unicul rest în limba română din latinul bestia „animal“, care maĭ avea în latina rustică doĕ forme colaterale besta, una cu *e* scurt şi cealaltă cu *e* lung (Körting, Rom. Wtb. 113).

Şi în limbile romanice occidentale bestia a căpĕtat une-orĭ sensul restrîns de „bête à laine“, bună-óră la Reto-romanĭ biscia „óiă“, biscer „pĕcurar“, de asemenea în dialectul italian din Comasco bescia „óiă“ (Diez, Etym. Wtb. [2.] 10).

v. *Bel.* — *Berbec.*

Bàştină (plur. *baştine*), s. f.; t. jurid.: propriété héréditaire à titre perpétuel. Se întrebuinţéză maĭ adesea construcţiunea adverbială şi adjectivală: de *baştină*, maĭ rar din *baştină* „à titre héréditaire“, sinonim cu pe vecĭ saŭ de vecĭ, dar cu acea deosebire că acesta din urmă nu cuprind în sine noţiunea de „moştenire“.

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act I sc. 3:

„Lipicescu: N'auḑĭ, bade Arbure? ĭe sama c'aicĭ nu te afli la Arburenĭ.

„Arbore: Cred şi eŭ, ciocorofléndură... Acolo 'ĭ *baştina* de răḑĕşĭ, ş'aicĭ e roĭu de cĭocoĭ...“

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 466: „In acel pămînt de *baştină* română, mulţĭ străinĭ aŭ sciut a se prefira şi maĭ cu samă a se încuiba în cetăţĭ...“

Ibid. t. III p. 14: „Din copilăriă şi eŭ am trăit cu Tămădăieniĭ, vînătorĭ de dropiĭ din *baştină*, carĭ ném de némul lor aŭ rătăcit prin Bărăgan...“

Costinescu: „De *baştină* = nestrămutat, neînstrăinat, nemişcat din loc de anĭ nepomeniţĭ; locuitorĭ de *baştină* = locuitorĭ carĭ nu s'aŭ strămutat din locul, din satul orĭ din oraşul, saŭ din ţéra ce lŏcuesc nicĭ o dată...“

Cuvîntul **баштина**, de unde vine d'a dreptul românul *baştină*, este numaĭ serbo-bulgar. Slaviĭ nordicĭ nu'l aŭ de loc. El se trage din bulgarul **башта** „tată“, însemnând literalmente avere remasă dela tată“, „patrimonium“. La Bulgarĭ însă *baştina* nu şĭ-a desvoltat un sens juridic bine determinat de „dominium“, pe carĭ la Serbĭ, din contra, ni'l înfăţişéză în monumentele lor cele maĭ vechĭ (cfr. Daničić, Rječnik, I, 30—31). Dintre acestea noĭ vom utilisà aci pe cele maĭ importante doĕ: Zakonnikul împĕratuluĭ Ştefan Duşan de pe la 1349 şi crisovul tot de pe atuncĭ dela acelaşĭ împĕrat, dat mănăstiriĭ Arcangelilor dela Prisren şi pe care eŭ l'am studiat altă dată pe larg în întregul seŭ (Arch. ist. III, 85–196).

In Zakonnik ne întimpină maĭ întâiŭ următórele cincĭ §§-rĭ despre *baştină:*

§ 40. **Властеле и властеличити иже се обрѣтаю ꙋ дрьжаве моеи. Срьбли и Грьци, што естъ комꙋ дато имъ прѣ дръжаве моей ꙋ баштинꙋ до**	Boeriĭ marĭ şi boeriĭ micĭ, carĭ se află în Statul meŭ, Serbĭ şi Grecĭ, câte li s'aŭ dat lor de *baştină* inainte de domnirea mea prin crisov şi le-aŭ stă-

дѫнѫсѫ, до сего сѫбора, те башти не да сѹ тврѫде...

§ 41. И вѫси хрисовѹли и простагме што есть комѹ сѫтворило царство ми и што вѫсхоштетѫ комѹ сѫтворитми, и те зи баштине да сѹ тврѫде, ıакоже и прѫвіихѫ праковѣрныхѫ царѫ, и да сѹтѫ волни ними или подѫ цєрковъ дати или за дѹшѹ отдати или продати комѹ любо...

§ 42. Кои властелинѫ иматѫ дѣтцѹ или неиматѫ, и ѹмретѫ и по нѣговє смѫрти баштина пѹста останетѫ, аште се обрѣштетѫ отѫ нѣгова рода до третіего братѹчеда, тѫ да иматѫ еговѹ баштинѹ.

§ 43. И баштине вѫсе да сѹть свободне отѫ всѣхѫ работѫ и поданѫкѫ царства ми, развѣ да давлютѫ конѣ и воискѹ да воюютѫ по законѹ.

pănit pînă astădĭ, pînă la acéstă adunare generală, acele *baştine* să rĕmână stabile.

Şi tóte crisóvele şi daniele, câte le-a acordat cuĭ-va împĕrăţia mea, şi câte va vrea să maĭ acórde cuĭ-va, şi acele *baştine* să fie stabile, întocmaĭ ca ale impĕraţilor bine-credincĭoşĭ predecesorĭ, şi să fie liberĭ peste ele, saŭ a le inchina bisericeĭ, saŭ a le da pentru suflet, saŭ a le vinde cuĭ-va-şĭ...

Care boer are (o avere cu dreptul de a trece la) copiĭ, dar nu are copiĭ, şi după mórtea luĭ *baştina* va rĕmâné deşértă, dacă se va găsi din némul seŭ pînă la a treĭa generaţiune fraternă, acela să aibă *baştina* sa.

Şi tóte *baştinele* să fie libere de tóte muncele şi dările cătră împĕrăţia mea, afară numaĭ ca să dea caĭ şi să mérgă la resboĭu după lege.

§ 44. И да нѣстѫ волнѫ господинѫ царѫ или кралѫ или госпожда царица никомѹ ѹзєти баштине по силѣ, ни кѹпити, ни замѣнити развѣ аште си кто самѫ полюби...

Şi să nu aĭbă voe domnul împĕrat, saŭ regele, saŭ dómna impĕrătésă de a lua *baştinele* prin forţă, nicĭ a cumpĕra, nicĭ a schimba, afară numaĭ cu învoirea proprietaruluĭ...

Din aceste cincĭ §-furĭ se constată, că *baştina* in sensul Zakonnikuluĭ luĭ Stefan Duşan:

1-o. Emana şi se confirma dela imperat;

2-o. Era cu dreptul de a se vinde, de a se dărui, de a se schimba, în fine „cum jure utendi et abutendi“;

3-o. Se da numaĭ nobililor (властелини);

4-o. Era liberă de diferite obligaţiunĭ fiscale;

5-o. Indatorĭa pe proprietar numaĭ la serviciul militar;

6-o. Era apĕrată contra arbitrariuluĭ chĭar din partea puteriĭ suverane...

Insă acéstă *baştină* perfectă, singură cunoscută în Zakonnikul luĭ Stefan Duşan şi care presinta drept condiţiunĭ principale distinctive: nobleţa proprietaruluĭ, obligaţiunea serviciuluĭ militar, scutéla de orĭ-ce greutăţĭ fiscale şi lipsa de presiune din partea capuluĭ Statuluĭ, ne apare în chrisovul monastiriĭ Archangelilor însoţită de o altă specie de *baştină*, maĭ mult saŭ maĭ puţin imperfectă, şi despre care se póte judeca după următórele câte-va exemple:

...Такогіе приложи царство ми Ѡрландоѹ мицовикıа з бащиномь, с винограды, с малины,

...De asemenea adause impĕrăţia mea pe Orland al luĭ Miţă cu *baştina*, cu viĭ, cu morĭ, cu ómenĭ,

и людми и сьс всѣмь що си има оу градоу и сь іегвѣмь селомь баштиннимь селчани...

şi cu tot ce are în oraş, şi cu al seŭ sat de *baştină* Selcĭanĭ...

Iată dară o *baştină*, pe care monarcul o supunea tótă de 'mpreună cu titularul la o a treĭa faţă, fără ca să fi întrebat măcar pe Orland al luĭ Miţă, dacă el se învoesce saŭ nu cu atare disposiţiune. Este vederat, că o proprietate ereditară de acéstă natură nu era supusă numaĭ obligaţiuniĭ serviciuluĭ militar, care n'ar fi putut aduce nicĭ un folos mănăstiriĭ, încât trebue să admitem necesarmente, cumcă Orland al luĭ Miţă era constrîns la alte îndatorirĭ, la un tribut în banĭ saŭ în natură către Stat, şi aceste obligaţiunĭ saŭ acest tribut, mult saŭ puţin, era aceea ce Stefan Duşan transmitea acum prin cesiune călugărilor dela Prizren, deşi Orland al luĭ Miţă remânea tot proprietar ereditar, adecă tot cu dreptul de a lăsa averea sa la copiĭ, şi deşi condiţiunea sa primitivă nu se schimba de loc, cu acea numaĭ diferinţă că în locul Statuluĭ el şi posteritatea sa deveniră contribuabilĭ către mănăstire.

Următorul pasagĭu confirmă cu deplinătate aserţiunea nóstră:

Нось з братиѡмь и з дѣтию— да имь царствоми землю оу Лютоглавѣхь-нивиіє и ливадє и мьлинь и виноградь на рѣцѣ Милкоусовь, и да си имаю сніѥзи всє оу баштиноу и дѣтца ихь, и да имь нѣ инє работє развѣ зиданиꙗ и бѣдбє дєнь и лѣха винограда, и да имь нѣ никоє приплатє жоупьскє...

Luĭ Nos cu fraţiĭ şi cu copiiĭ ĭĭ dă împĕrăţia mea pămînt la Liutoglave, holde şi livedĭ şi o móră şi o viiă lângă rîul luĭ Milcus, pe carĭ acestea tóte să le aĭbă de *baştină*, eĭ şi copiiĭ lor, şi să nu aĭbă alte clăcĭ de cât numaĭ o ḑi pentru zidăriă, lucrul câmpuluĭ şi culesul viĭeĭ, şi să nu plătéscă nimic către judeţ...

Stefan Duşan acórdă aci o proprietate ereditară la nesce bĭeţĭ zidarĭ, „lor şi copiilor", făcêndu-ĭ contribuabilĭ nu cu serviciul militar, precum era în respectul proprietăţiĭ ereditare celeĭ perfecte saŭ nobilitare, ci cu o cantitate de muncă la câmp, la viiă şi la clădirea edificielor; care muncă, datorită în principiŭ Statuluĭ, împĕratul o cedéză acum monastiriĭ Archangelilor. Este de observat, că crisovul scutesce pe aceştĭ zidarĭ într'un mod excepţional de contribuţiunĭ de „jupă" saŭ districtuale, ceea ce dovedesce, că generalitatea unor asemenĭ proprietăţĭ ereditare neperfecte saŭ „roturières" era supusă la un numĕr mult maĭ mare de obligaţiunĭ fiscale.

Tot în acest sens, deşi nu atât de explicit, se maĭ pronunţă următórele pasage:

И приложи царствоми владимира чрѣпникꙗ и боика петровикꙗ сь всомь баштиномь що си имаю оу градоу, и ієщє имь придасмо цєрковнє зємліє ѡт посоугꙗ поустє....

Şi maĭ adause împĕrăţia mea (mănăstiriĭ Archangelilor) pe Vladimir olarĭul şi pe Boĭco al luĭ Petru cu tótă *baştina* lor, câtă este în oraş, maĭ dându-le lor pămînturile bisericescĭ nelŏcuite dela Posug...

И благословєниіємь игоумєна хиландарскога и всє братіє приложи царство ми прь-

Şi cu binecuvîntarea egumenuluĭ de Chilandar şi a tuturor fraţilor, maĭ adause

воу снови и з бащиномь...	împĕrăţia mea pe Pĕrvu cu fiiĭ şi cu *baştina*...

In fine, maĭ era încă o a treĭa specie de proprietate ereditară, anume acea preoţéscă, despre care găsim următórea unică alusiune destul de obscúră în Zakonnikul luĭ Stefan Duşan:

§ 31. И поповѣ бащинници да си имають свою бащину землю и да су свободни.	§ 31. Şi preuţiĭ ceĭ cu *baştine* să'şĭ ţină *baştinele* şi să fie liberĭ...

Zakonnikul luĭ Stefan Duşan menţionéză aci proprietatea preuţéscă cea ereditară, fără însă a da un alt amărunt, afară numaĭ că un popă proprietar ereditar „este liber“, o expresiune fórte vagă, ce ne lasă în confusiune asupra caracteruluĭ şi graduluĭ uneĭ asemenea „libertăţĭ“, care firesce nu putea fi decât numaĭ relativă, şi pe care noĭ nu scim dacă trebue s'o înţelegem în privinţa individuluĭ ca un drept personal, saŭ în acea a teritoriuluĭ ca un drept real.

Crisovul mănăstiriĭ dela Prizren ne procură următórele pasage maĭ mult saŭ maĭ puţin preţióse asupra *baştineĭ* celeĭ preoţescĭ:

И іеще приложи царство ми село рабча с' попомь главатомь и с попомь райкомь с нихь родомь и сь нихь бащинами...	Şi încă maĭ dărui împĕrăţia mea satul Rabcea cu preutul Glavat şi cu preutul Raĭcu cu némul lor şi cu *baştinele* lor...
И іеще приложи царство ми село бродь и дроуги бродь с попови дикановикы и с нихь родомь и с нихь бащинами и сь заселкомь грьмлıани.	Şi încă maĭ dărui împĕrăţia mea satul Vad, şi un alt Vad cu preuţiĭ Dicanescĭ şi cu némul lor şi cu *baştinele* lor şi cu cotunul Gromleniĭ...
И попове латиньсци кои соу оу шикли тере дрьже винограде бащинне, да даіе всаки попь чьбрь вина церкви, а ине работе да имь нѣстни поданка.	Şi preuţiĭ lătinescĭ (catolicĭ), carĭ sînt la Şiclea, posedênd acolo viĭe de *baştină*, să dea fiecare preut câte un cĭubĕr de vin bisericeĭ (Archangelilor), ĭar altă muncă să nu aĭbă, nicĭ altă dare.

Din aceste treĭ pasage se vede că, de vreme ce proprietariĭ ereditarĭ din clerul catolic eraŭ obligaţĭ a da numaĭ câte un cĭubĕr de vin fisculuĭ saŭ aceluĭa cuĭ suveranul îĭ cedase dreptul fiscal, apoĭ naturalmente cu atâta şi maĭ neînsemnată trebuĭa să fi fost în casul analog obligaţiunea cleruluĭ predomnitor ortodox.

Aşa dară, putem stabili acum, în deplină cunoscinţă de causă, că *baştina* în imperiul serb al luĭ Stefan Duşan presinta următórele treĭ varietăţĭ gradate:

1o. Proprietatea ereditară nobilitară, scutită de orĭ-ce sarcine, afară numaĭ de obligaţiunea serviciuluĭ militar;

2o. Proprietatea ereditară preoţéscă, supusă unor sarcine pecuniare saŭ în natură, însă fórte micĭ;

3o. Proprietatea ereditară aşa ḑicênd roturieră, subordinată unuĭ mare numĕr de munce şi dărĭ.

Ca o consecinţă logică a natureĭ acestor treĭ *baştine* era, că suveranul nu putea ceda nimĕnuĭ drepturile sale asupra proprietăţilor ereditare nobilitare, căcĭ numaĭ Statul avea trebuinţă de prestaţiunea simplă şi pură a serviciuluĭ militar, singura obligaţiune a unor aşa proprietăţĭ; pe când, din contra, drepturile suveranuluĭ asupra pro-

prietăţilor ereditare preoţescĭ şi roturiere consistând în nesce utilităţĭ curat economice, puteaŭ trece şi treceaŭ prin cesiune la orĭ-care particular, dupre cum ne-o arată acésta crisovul luĭ Ştefan Duşan în privinţa luĭ popa Raĭcu, a popilor Dicanescĭ, a preoţilor catolicĭ dela Şiclea, a olaruluĭ Vladimir, a luĭ Orland etc., trecuţĭ de'mpreună cu tóte *baştinele* lor pe sama mănăstiriĭ Archangelilor de lîngă Prizren, care căpĕtâ astfel dreptul de a percepe dela eĭ ceea ce se datorĭa în principiŭ Statuluĭ, însă nu maĭ mult decât atâta, şi fără ca eĭ să pérdă câtuşĭ de puţin calitatea lor primitivă de proprietarĭ ereditarĭ.

Trecênd dintru'ntâĭu dela împĕrat către un particular, un asemenea drept de a primi un folos óre-care dela proprietăţĭ ereditare nenobilitare respective putea trece apoĭ maĭ departe, tot prin cesiune, dela un particular la altul, deşi crisovul luĭ Stefan Duşan nu ne presintă într'acésta exemple clare, căcĭ următorul pasagĭu, prin care un mare boĭer cedâ mănăstiriĭ Archangelilor dreptul seŭ de a exige anualmente câte 18 vulpĭ dela unul Dabija, nu se scie dacă se rapórtă la proprietatea ereditară saŭ la acea usufructuară a contribuabiluluĭ:

И сѫ милостию и хотѣнiем царствами приложи кесарь грѫгоурь церкви царствами архаггелоу дабиживa каматника. да даie за годище нї лисиць...	Şi cu mila şi vointa împĕrăţieĭ mele, dărui cesarul Gregoriŭ bisericeĭ împĕrăţieĭ mele a Archangelilor pe Dabija cămătar, ca să dea pe an câte 18 vulpĭ...

Orĭ-cum să fie, acest pasagĭu ne arată, că în unele transacţiunĭ teritoriale între particularĭ se necesită autorisaţiunea, adecă „mila şi voinţa" suveranuluĭ.

Trecênd la Românĭ, noĭ putem urmări *baştina* numaĭ în actele scrise românesce şi 'n traducerea românéscă veche de pe documentele cele scrise slavonesce.

a) Acte scrise românesce:

1°. Act muntenesc din 1596 (Cuv. d. bătr. I, 66): „am văndut moşia deîn Glodéni, părţile nostré, căte să va alege den *baştina* dela moşii noştri..."

2°. Zapis muntenesc din 1659 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Vieroşul f. 134 a, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Andronie ot Piteşti scriu şi mărturisescu cu acest al mieu zapis, ca să fie de mare credinţă la mâna dumnélui jupan Manta vel căm., cum să să ştie că ĭ-am vândut dumnélui parté mé de moara căte (sic) înĭ vin, însă treĭ ciricuri ot Piteşti în apa Argeşului, unde să hotăraşte cu Goleştii, drept bani gata ug 130, şi o am văndut dă a mé bună voe fără nič o silă, cu ştiré vecinilor tuturor de pre împrejurul locului, ca să fie dumnélui stătătoare şi coconilor dumnélui, că moşiĭa au fost de *baştină*, şi când au fost de am văndut acastă moară, fost'au mulţi boĭari mărturii..."

3°. Zapis muntenesc din 1692 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Hurezul p. 668 b, în Arch. Stat. din Buc.): „fečoriĭ Raduluĭ ţigan şi aĭ Marineĭ graseĭ, care ţiganĭ aŭ fost aĭ noştri de *baştină* şi de la moşĭ..."

4°. Zapis moldovenesc din 1755 (Cond. MSS. a episc. Huşĭ, t. V p. 64, în Arch. Stat. din Buc.): „un fičor a luĭ Mihălachi ţine o fată moşancă de *baştină* di pe Rusăştĭ..."

5°. Zapis moldovenesc din 1759 (Cond. MSS. a episc. Huşĭ, t. III p. 284);

„dat'am danie aceştiĭ sfinteĭ episcopiĭ o fată de ţigan anume pre Catrina fata luĭ Toader Stăngă ţiganul, cariĭ sînt din drepţĭ ţiganiĭ noştri ce avem părinţăştĭ den *baştenă.*

6⁰. Act dela Grigorie-vodă Ghica din 1762 (Cond. MSS. a episc. Huşĭ, t. III p. 312): „să cercetaţĭ foarte cu amăruntul şi în frica luĭ Dumnezăŭ, după scrisorĭ: atâta de cumpărăturĭ şi *baştinĭ* cât şi de daniĭ..."

7⁰. Act moldovenesc din 1766 (Cond. MSS. a episc. Huşĭ, t. V p. 10): „jăluind Simeon Turbatul, cumcă în satul Brădiceştiĭ are di pe părinţiĭ seĭ şepti pămănturĭ *baştină;* aşijdere şi Tacul Frătiţa ĭarăşĭ aŭ jăluit, că tot într'acel sat Brădiceştiĭ are *baştină* pămănturĭ..."

b) Acte traduse din slavonesce.

1⁰. Crisov dela Négoe Basaraba din 1517 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Govora, p. 124, în Arch. Stat. din Buc.): „ĭaste moşie de *baştină* a sfinteĭ mănăstirĭ, şi încă şi de cumpărătoare din zilele Raduluĭ voevod..."

2⁰. Crisov dela Radu-vodă din 1526 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Govora, p. 24): „pentru că ĭaste a lor bătrănă şi dréptă moşie şi de *baştină,* pentru ačasta am dat lor şi domniĭa mé ca să le fie lor moşiĭa de *baştină* şi ohabnică lor şi fečorilor lor, şi să nu să vănză de dănşiĭ, ci să le fie acelor ce vor rămăné dintru dănşiĭ, şi de nimené să nu se clătéscă..."

3⁰. Crisov dela Mircea-vodă din 1539 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Govora, p. 43): „ĭaste a luĭ bătrână şi dréptă moşie de *baştină,* şi hotărâtă şi alésă cu 24 de boĭarĭ şi cu hotarnic sluga domnieĭ méle Stancĭul Scurtul..."

4⁰. Crisov dela Alexandru-vodă 1574 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Vieroşul, p. 162 b, în Arch. Stat. din Buc.): „am cetit domniĭa mé cărţile domnilor celor bătrâni ale Codriĭ logofătuluĭ şi ale fraţilor luĭ, carté răpoosatuluĭ Raduluĭ voevoda Ţepeş, şi carté răpoosatuluĭ Basaraba voevoda cel bătrân, şi am văzut şi am adevărat foarte bine cumcă ĭaste a slugilor domnieĭ méle Codriĭ logofătul şi a fraţilor luĭ dintru acest sat jumătate de *baştină* de la moşĭ dela strămoşiĭ lor de când ĭaste ţara rumănéscă..."

5⁰. Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul f. 20 b, în Arch. Stat. din Buc.): „sânt ale sfinteĭ mănăstiri bătrâne şi drepte moşiĭ de *baştină,* căştigate şi date de răpăosatul Gherghina părcălabul..."

6⁰. Crisov dela Radu-vodă din 1616 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul f. 38 b): „să'ĭ fie luĭ aceste prăvăliĭ şi pivniţă ce sănt maĭ sus zise, de *baştină* şi ohabnice..."

7⁰. Crisov dela Radu-vodă din 1617 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezul f. 453 a, în Arch. Stat. din Buc.): „din cămp, din pădure, din apă, din silişté satuluĭ şi de pres' tot hotarul, şi cu moşiĭa de peste Olt cât ĭaste parté lor, pentru că ačastă moşie ce s'aŭ zis maĭ sus aŭ fost a lor bătrână şi dréptă moşie şi de *baştină...*"

8⁰. Crisov dela Vasile-vodă din 1632 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Bărnova f. 30, în Arch. Stat. din Buc.): „din uric de *baştină* č'au avut moaşele lor Anna şi Marina dela bătrănul Stefan-voevod, care acé silişte se înparte în cinci părţi..."

9⁰. Crisov dela Mateiŭ Basaraba din 1645 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezul f. 92 a): „boĭarĭuluĭ domniĭ méle jupan Diĭcul vel spatar ot Buĭceştĭ, ca să'ĭ fie luĭ aceştĭ maĭ sus zişĭ rumănĭ din Urşanĭ şi din Bărzoténĭ şi cu toţĭ ficĭoriĭ lor şi cu toate délniţele lor de peste

tot hotaru şi cu tot venitul, de *baştină* şi ohabnicĭ, şi fecĭorilor luĭ, nepoţilor şi strănepoţilor..."

Unul din epitetele cele maĭ obicĭnuite ale *baştineĭ* este „bătrână şi dréptă" (*b*, 2; *b*, 3; *b*, 5; *b*, 7), fiind căpĕtată „dela părinţĭ" (*a*, 5; *a*, 7) saŭ „dela moşĭ" (*a*, 1; *a*, 3; *b*, 4), iperbolic: „de când este Ţéra-Românéscă" (*b*, 4). Ca sinonim cu *baştină* figuréză une-orĭ adjectivul ohabnic (*b*, 2; *b*, 8). La vîndarea uneĭ moşiĭ de *baştină* eraŭ de faţă veciniĭ (*a*, 2), ĭar în unele casurĭ vîndarea era chĭar oprită: „să nu se vîndă, ci să le fie acelora ce vor remâné dintre dînşiĭ" (*b*, 2). Stăpânirea uneĭ asemenea moşie se întemeĭa pe „un uric de *baştină*" (*b*, 8). Afară de pămînt puteaŭ să fie de *baştină* case (*b*, 6), Ţiganiĭ (*a*, 3; *a*, 5), ba chĭar şi rumâniĭ (b, 9), adecă ţeraniĭ ceĭ liberĭ, supuşĭ numaĭ la unele dărĭ, întocmaĭ ca în legea serbéscă a luĭ Stefan Duşan. Orĭ-cine va întreprinde un studiŭ monografic asupra *baştineĭ* la Românĭ, lesne va completa prin sute de documente aceste câte-va date, carĭ nu sînt de o camdată alt ce-va decât nisce simple indicaţiunĭ (v. [2]*.Bătrân.—Moşiă.—Reḑaş* etc.) Noĭ ne mărginim din parte-ne a constata identitatea juridică cea fundamentală a *baştineĭ* române cu *baştina* serbéscă din legile cele de pe la 1348—49, şi tot o-dată înrădăcinata respândire a acestuĭ termen în graĭul poporan atât la Muntenĭ precum şi la Moldovenĭ.

Este învederat că *baştina* la noĭ s'a întrodus nu maĭ târḑiŭ de secolul XIV, căcĭ după mórtea luĭ Duşan se începe ĭute sdruncinarea şi apoĭ căderea Statuluĭ serbesc, care de atuncĭ încóce nu putea să maĭ exercite nicĭ o înrĭurire destul de simţită asupra vecinilor.

Pe la 1270 împĕratul serbesc Stefan Milutin ţinuse în căsătoriă pe fiĭca „Domnuluĭ Românilor", după mărturia contimporană a Bizantinuluĭ Nicefor Gregoras (VI, 9). Nepotul luĭ Milutin, împĕratul Ştefan Uroş, a luat apoĭ de nevastă — spun cronicele serbescĭ — pe fiĭca luĭ Alexandru Basaraba (Glasnik, V, 69; cfr. Hasdeu, Ist. crit. [2], 83). In acest interval de strînsă încuscrire între Serbia şi România, cam între 1270—1350, cată să se fi întâmplat introducerea la noĭ a termenuluĭ juridic *baştină*. Să observâm în trécĕt, că unul din vechile manuscripte ale Zakonnikuluĭ luĭ Stefan Duşan a fost găsit anume în mănăstirea Bistriţa din Oltenia (Bogišić, Pisani zakoni na slovenskom jugu, p. 38).

Intrat în graĭul poporan înainte de 1350, cuvîntul *baştină* a devenit în scurt timp atât de românesc, încât după 1360, de când se încep la noĭ primele crisóve scrise slavonesce, gramaticiĭ îl respingeaŭ sistematic din stilul cel oficial al cancelarieĭ domnescĭ. Iată de ce maĭ sus noĭ l'am putut cită numaĭ după zapise scrise românesce şi după traducerea cea românéscă a crisóvelor, crisóve în carĭ—dacă nu cum-va va fi vre-o excepţiune ce ne scapă din vedere—el nu ne întimpină nicĭ odată; nicĭ o dată. Acolo unde românesce figuréză *baştină*, acele crisóve întrebuinţéză alţĭ douĭ termenĭ, prin carĭ diferă cele muntenescĭ de cele moldovenescĭ şi carĭ aŭ rĕmas de o potrivă aprópe cu totul străinĭ graĭuluĭ poporan, deprins de secolĭ şi mulţumit cu *baştina*. Ceĭ doĭ termenĭ în cestiune sînt:

în Muntenia — ohabă, de unde adjectivul ohabnic saŭ ohavnic;

în Moldova — uric.

De unde ohabă? şi de unde uric?

In Lexiconul paleo-slavic, în care sînt trecuţĭ toţĭ termeniĭ din crisóvele slavo-române, cel puţin din colecţiunea luĭ Venelin, Miklosich a uĭtat saŭ n'a vrut să pună pe ohabă „ѡхабѧ"; pe uric

însă îl pune (Lex. 1063), identificându'l cu paleo-slavicul urokŭ „оурокъ“, care vrea să ḑică „sententia“, şi cu maghiarul örök „aeternus“; ĭar după Miklosich, firesce, repetă Cihac (II, 441) aceĭaşĭ etimologiă, cu desăvîrşire greşită, şi uĭtă şi el ca şi Miklosich pe ohabă.

Muntenescul ohabă însemnéză „hrană,“ din bulgarul ohap -, uhap — „a muşca“, acţiunea de „muşcare“ şi aceea de „mâncare“ confundându-se întocmaĭ ca în paleo-slavicul кѫс „mordere et edere“ (Mikl. Lex. 329). Aşa în crisóvele muntenescĭ, începênd bunăóră dela ale luĭ Mircea cel Mare din 1387 şi 1399 (Venelin, Влахо-болгарскіа граматы p. 19, 26), expresiunea „да ест на ѡхабѫ“ saŭ „да имыте въ охабѫ“ n'are alt sens decât: „să fie pentru hrană“, „să aveţĭ pentru hrană“, „entretien, subsistance“. Numaĭ prin acordarea acestuĭ mijloc de hrană într'un mod ereditar cuvîntul ohabă a putut să capete înţelesul de „ereditate“.

Moldovenescul uric are o origine şi maĭ curiósă, dar fórte sigură. Unul din cele maĭ vechĭ crisóve moldovenescĭ existente este acela dela Roman-vodă din 1392 (Arch. ist. I, 18). El se începe în următorul mod:

Аз велики самодержѣвнѕи милости божи господинъ iѡ Романъ коевода. обладаѧ землею молдавъскою ѿт планины до морѧ. далъ есмъ. и с моимъ сынѕми Олександро и Богданъ. слѹзѣ нашемѹ Иванышю Витѣзю. за его вѣрнѹю слѹжбѹ. г. села на Серетѣ. емѹ оу рѹкъ со оусѣмъ доходомъ. оу вѣкы...	Eŭ, marele autocrat cu mila luĭ Dumneḑeŭ domn Ion Roman voevoda, stăpânind ţéra Moldoveĭ dela munte pînă la Mare, din preună cu fiiĭ meĭ Alexandru şi Bogdan, am dat slugeĭ nóstre Ianăş Vitézul, pentru a luĭ credincĭósă slujbă, 3 sate pe Siret, luĭ în mânĭ cu tot venitul pe vecĭ...

Expresiunea atât de lămurită: „оу рѹкъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы“, adecă „în mânĭ cu tot venitul pe vecĭ“, se trasforméză deja în crisóvele luĭ Alexandru cel Bun, de exemplu în acela din 1419 (Arch. ist. I, 110), în: „оурикъ со оусѣмь доходомь на вѣкы“, adecă: „uric cu tot venitul pe vecĭ“, unde construcţiunea „оурѹкъ“, „în mânĭ“, devine un singur termen juridic „оурикъ“ cu sensul de „donaţiune domnéscă“; apoĭ maĭ tărḑiŭ acest uric trece la semnificaţiunea generală de „act domnesc pe o moşiă saŭ pe o altă proprietate“, încurcând ast-fel pe Miklosich şi pe Cihac, din carĭ cel puţin acesta din urmă, vorbind la 1879, ar fi putut să bage în samă crisovul luĭ Roman-vodă, publicat deja la 1865.

In cronologia elementelor slavice în limba română, ohabă şi uric sînt cu mult maĭ noue decât *baştină*; ĭar în geografia acelor elemente, numaĭ *baştină* este adevĕrat rĕspândit şi fórte poporan, atât în Moldova precum şi 'n Muntenia, deşi nu pare a fi străbătut în Transilvania, unde înriurirea serbéscă propriŭ ḑisă a fost în tot-d'a una aprópe nulă: cel puţin în Lexiconul Budan din 1825 şi în Dicţionarul luĭ Bobb din 1822 *baştină* nu se află, ĭar în Vocabularul luĭ Budai-Delénu de pe la 1820 (Mss. în Muz. ist. din Buc.) acest cuvînt este indicat anume ca moldovenesc.

Despre elementul juridic slavic la Românĭ există un studiŭ al luĭ Dr. Píč: „Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht“ (Prag, 1886), tradus şi franţusesce: „Les lois roumaines et

leur connexité avec le Droit byzantin et slave" (Bucur. 1887). Cestiunea proprietățiĭ ereditare este abia atinsă acolo pe o jumătate de pagină, ĭar despre *baștină* nicĭ o vorbă.

v. *Girebiă.* — *Serb.*

¹. **Bat** *(bătut, batere)*, vb.; battre=1°· sens fondamental: frapper plusieurs fois de suite ou consécutivement: *a)* de près (rosser, flageller, taper, trépigner, heurter, cogner, épousseter, tisser etc.); *b)* de loin (canonner, bombarder, darder, projeter);—2°· sens secondaires: *a)* vaincre; *b)* punir; *c)* secouer; *d)* viser; *e)* danser; *f)* tinter.

Cuvîntul latin rustic b a t u o, pe care clasicitatea îl înlocuĭa prin „icere", „ferire", „verberare", „caedere", „pulsare", „mulcare", „tundere" etc., a rĕmas la toțĭ Neo-latiniĭ, ĭar dela Românĭ a trecut și la Serbĭ: батати „schlagen" (Karadžić), pe când maĭ toțĭ ceĭlalțĭ sinonimĭ aŭ dispărut de o dată cu latina cea clasică. In diverse dialecte romanice, din acest b a t u o s'aŭ desfășurat o mulțime de sensurĭ secundare și terțiare; dar pretutindenea el a conservat acelașĭ sens fundamental, și anume: noțiunea continuă saŭ frequentativă a l o v i r i ĭ: *bat* însemnéză lovesc nu o dată, ci lovesc de maĭ multe orĭ în șir, fie șirul ne 'ntrerupt, fie el despărțit într'un mod periodic prin intervalurĭ, de exemplu: il *bătea* tótă ḑiua, îl *bătea* în tóte sâmbetele. Plecând dela acest sens fundamental, să căutâm a clasifica după putință pe românul *bat*, lăsând de o parte paralelurile neo-latine occidentale.

Pînă acuma o asemenea clasificare nu s'a făcut, și nu e de mirare, de vreme ce nicĭ Littré n'a fost în stare de a clasifica pe francesul b a t t r e. Sub raportul fraseologieĭ, un bogat material se găsesce la Laurian-Massim, pe care întreg noĭ îl vom utilisă maĭ jos, dar un material grămădit într'o cĭudată desordine.

v. *Lovesc.*

I. S e n s u l f u n d a m e n t a l.

In *bat*, fie cu accepțiunea propriă, fie cu cele figurate, acțiunea se operéză printr'un instrument saŭ un organ saŭ un mijloc, care este numit saŭ care numaĭ se sub-înțelege: *bat*=l o v e s c de maĭ multe orĭ în șir c u mâna, c u bățul, p r i n scris, d i n gură, c u picĭorul saŭ d i n picior etc.

Acest sens fundamental ni se presintă sub doue aspecte paralele: *bat* =l o v e s c de maĭ multe orĭ în șir de aprópe, și *bat*=l o v e s c de maĭ multe orĭ în șir de departe, carĭ aspecte, ambele saŭ fie-care în parte, daŭ nascere la ulteriórele sensurĭ secundare.

Fară a avé în vedere vre-unul din cele doĕ aspecte, saŭ maĭ bine ḑis avêndu-le în vedere pe amîndoĕ împreună, se ḑicea în graĭul vechĭu *bat* r e s b o ĭ u = mĕ lovesc cu cine-va saŭ cu ce-va de maĭ multe orĭ în șir, când de aprópe, când de departe, fie în privința materială, fie în acea morală.

Coresi, Omiliar 1580 quat. XXIV p. 10: „voiniculŭ nu numai pre elușŭ să se mântuĭască *bate* r ă z b o ĭ u și se chinuĭaște, ce și cetățile întru tărie să pue..."

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 91 a: „fiĭ bărbatŭ vârtos și *bate* r ă z b o ĭ u.."

Ibid. f. 114 b: „cé mai de apoi a poftelor celor ce cu sufletulŭ r ă z b o ĭ u *batŭ*, într'acesta chipŭ ĭaste..."

Samuil Claĭn, Invățăturĭ (Blaj, 1784) p. 25: „atuncĭ de toate părțile tare r ă z b o ĭ u *bate* Diĭavolul cu trupul..."

Biblia Șerban-vodă, 1688, Regn. I, XXV, 28:

... r ă z b o ĭ u l domnului mieu Domnul va *bate*...	...p r a e l i u m domini mei Dominus p r a e l i a t u r...

unde sensul locuţiunii române nu este de loc „praelium praeliare“, ci maĭ curând „bellum bellare“, saŭ simplul „bellare“ ca la Tacit în: „non ad pugnandum, sed ad bellandum“.

v. 1· *Resboĭu.*

1⁰. *Bat* de aprópe.

De 'ntâĭu sub forma activă.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Matth. X, 17:

...şi în săboarăle lor vor *bate* pre voĭ...	...et in synagogis suis flagella-b-unt vos...

Ibid. Matth. XXI, 35:

... pre unul *bătură*, ĭară pre altul omorără...	... alium ceciderunt, alium occiderunt...

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II p. 82 a: „ĭată'ţi trupul înaintĭa ta gol, *bate*'lŭ cu toĭage, arde'lŭ cu focŭ, înécă'lŭ cu apă, tae'lŭ cu sabie...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 306):

Şi'ĭ voĭ *bate* cu toĭage
Pre de laturĭ să n'alĭarge,
Şi cu varga âĭ voĭ *bate*
Prin strâmbătăţĭ şi păcate...

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: „Husein Paşĭa în multe chipurĭ supăra pe Petriceĭco Vodă, pe bieţiĭ boeriĭ ceĭ mari îĭ *bătĭa* la talpe...“

ibid. 25: „ţiindu'l un an în temniţă şi *bătăndu*'l la talpe...“

„A *bate* la talpe“ a devenit în graĭul actual o locuţiune proverbială cu sensul de „a risipi,“ „a cheltui cu destrăbălare“; de exemplu la Ión Ghica, Scrisórea IV: „ceĭ maĭ mulţĭ s'aŭ adăpostit prin curţile boĭerescĭ ca grămăticĭ, vătafĭ de curte, stolnicĭ, trăind pe bere şi pe mâncare fără grijă de ḑiua de mâne; când puneaŭ mâna pe câte o pară, o *băteaŭ* la tălpĭ pe must, pe cârnaţĭ, cu lăutarĭ la Filaret...“

v. *Talpă.*

Ion Neculcea, Letop. II p. 239: „[Duca-vodă] aŭ făcut un băţ în opt muchĭ de *bătea* pre boĭerĭ şi pre zlotaşĭ cu băţul...“

Cântĕc din Ardél:

Câtu 'ĭ copila de mică,
Bate-o ş'o pune la furcă,
Că iubesce
De pârlesce,
Şi la lucru nu gândesce!

(J. B. Trans. 389).

Altul:

Vaĭ, leliţă, cum te-aş *bate*!
Dar mi's mânile legate...

(Ibid. 78).

Colindă muntenéscă:

Când e capul véculuĭ,
Sfîrşitul pămîntuluĭ?
Când o *bate* fiĭu pe taĭcă,
Fiĭcă-sa pe maĭcă-sa;
Când o *bate* fin pe naş,
Fină-sa pe naşă-sa;
Atuncĭ capul véculuĭ,
Sfîrşitul pămîntuluĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 23).

I. Créngă, Scrierĭ I, 70: „o prinde ş'o *bate*, ş'o *bate* pînă o omóră în bătae...“

Proverbul omuluĭ leneş:

Ast lucru l'aş face 'ndată,
Dar n'am cine să mĕ *bată*.

(Pann, I, 107).

Activul *bat* de aprópe póte să fie luat şi într'un înţeles de tot amical în expresiunea: a *bate* pe umerĭ, întru cât acţiunea loviriĭ nu este duşmănéscă saŭ durerósă, ci e desmĭerdătóre.

Laurian-Massim: „Nu numaĭ că nu

mĭ-a ḑis nemica reŭ, dară încă m'a *bătut* cu mulţumire pe umerĭ..."

Cântec oltenesc:

C'a-sérâ-am venit la voĭ
Şi te găsiĭ între doĭ;
Unul te *bătea* pe spate:
Juraşĭ, mândro, că ţĭ-e frate;
Altul te *bătea* pe pĕr:
Juraşĭ, mândro, că ţĭ-e vĕr...

(Vulpian, Text p. 40).

Tot aşa „a *bate* pe spate" în privinţa unuĭ animal, maĭ ales a caluluĭ.

Colinda „Solul":

... un cal legat,
Legat şi 'nfrănat...
Şi pe el mi'l ţin
Vr'o cincĭ vornĭceĭ,
Vr'o cincĭ comişeĭ:
Doĭ de dîrlogeĭ,
Doĭ de dalbe scărĭ,
Iar al cincilea
Frumuşel mi'l *bate*,
Mi'l *bate* pe spate
Şi mi'l neteḑesce
Şi mi'l potrivesce...

(G. D. T., Poes. pop. 45)

Cu un alt sens, în locuţiunea proverbială: „gura *bate* spatele."

Basmul „Teĭu-legĕnat" (Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 26): „Strâmbă-lemne a fost aşa cum v'am spus încât pentru puterĭ, pătimĭa însă de limbuţiă. Nu'ĭ pĕsa luĭ de faţa cu care grăia nemic, şi gura 'ĭ umbla ca o pârpăriţă, cât cu trébă, cât fără trébă. Aşa nu 'ĭ bine, căcĭ bricĭul pré-ager se ştirbă şi gura *bate* spatele" = limbuţia aduce după sine bătaiă.

v. *Spate*.

„A *bate* cu capul în pămînt = a se umili cu pocăinţă".

Omiliarul dela Dél, 1644, p. 41: „au venit osăndit şi cu faţa ruşinată şi cu capul său în pămănt *bătĕ*..."

„A *bate* în palme" are patru accepţiunĭ deosebite:

a) a aplauda, lovind de maĭ multe orĭ palmele mânilor una de alta.

Biblia Serban-vodă, 1688, Jerem. V 31:

... şi preoţii *bătură* în palmele lor, şi norodul mieu au ĭubit aşa...	... et sacerdotes applauserunt manibus suis, et populus meus dilexit sic...

Cu acelaşĭ sens la Coresi, Omiliar 1580, quat. XIII, pag. 2: „toate limbile *bateţi* cu mânile, strigaţi lu Dumnezeu cu glasŭ de bucurie...", în psalmul XLVI, care în traducerea luĭ Silvestru, 1651, sună: „toţi oamenii *bateţi* cu mânule..."

Balada „Sórele şi luna":

Puternicul soare,
Ca puternic mare,
Unde-o auḑĭa,
Bine că'ĭ părea,
'n palme că *bătea*...

(G. D. T., Poes. pop. 413).

b) a chiăma o slugă, lovind de asemenea de maĭ multe orĭ palmele mânilor una de alta, deşi intenţiunile într'un cas şi în cel-alalt diferă cu desăvîrşire.

Balada „Dobrişén":

Şi când ochiĭ deschidea,
Zare 'n casă că 'mĭ vedea,
Lumina şi zarele
Cum resare soarele;
El în palme că 'şĭ *bătea*,
Sluguliţa că 'şĭ chiăma
Şi din gură că 'ĭ ḑicea...

(G. D. T., Poes. pop. 475).

Portbriant: „Acéstă slugă e nesuferită, trebue să *bat* de ḑece orĭ în palme ca să vie = il faut que je l'appelle dix fois pour qu'il vienne."

c) ca expresiune metaforică despre scurţimea timpuluĭ celuĭ întrebuinţat pentru o lucrare; un timp însă maĭ lung decât acela cuprins în metafora analogă: „cât aĭ clipi din ochĭ."

Basmul „Fata Ciudeĭ“ (Sbiera, Poveştĭ, p. 63): „C â t *baţĭ* în p ă l m ĭ, aŭ şi fost la curţile Smĕuluĭ şi aŭ intrat în casă...“

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. 4: „Cât se póte maĭ d e g r a b ă. Haĭ, să te vĕd. C â t o ĭ u *bate* 'n p a l m e, să fiĭ înapoĭ...“

I. Créngă, Scrierĭ I, 153: „şi câte alte lucrurĭ de gospodăriă, făcute de mâna luĭ Chirică c â t a ĭ *bate* d i n p a l m e...“

d) In fine, expresiunea „a *bate* p a l m ă î n p a l m ă“ însemnéză a isprăvi o tocmélă, a se înţelege deplin asupra uneĭ învoelĭ.

Delavrancea, Vis şi viéţă, p. 46: „Şi *bătu* p a l m ă î n p ă l m ă cu negustorul. Tocméla se făcuse...“

v. *Palmă.*

Bat cu p i c ĭ o r u l saŭ *bat* d i n p i c ĭ o r „taper du pied, trépigner“, este obicĭnuit un semn de mâniă saŭ de supĕrare, ca şi *bat* c u p u m n u l.

I. Créngă, Scrierĭ I, 57: „Scaraoschi îngrijit şi mânios grozav, chiămâ înaintea sa tótă drăcimea şi *bătu* d i n p i c ĭ o r, strigând...“

Doĭnă din Ardél:

Maĭcă-ta 'ĭ femee rea:
Ea *bate* cu pumnu 'n mésă
Că 'ĭ trebe noră alésă,
Bate c u picĭoru 'n prag
Că 'ĭ trebe noră pe plac,
Şi *bate* cu pumnu 'n vatră
Că 'ĭ trebe noră bogată...

(Familia 1883, p. 215).

Laurian-Massim: „focosul armăsar *bate* tot într'una din p i c ĭ ó r e; n'am decât să *bat* d i n p i c ĭ o r l a e ĭ, şi toţĭ se bagă în gaură de şérpe...“

v. *Picĭor.*

Bat î n u ş ă saŭ *bat* l a u ş ă, l a p ó r t ă, la f e r é s t r ă...

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Act. Apost., XII, 13:

Şi *bătând* Pătru î n uşa tărnaţului, mérse o fată...	P u l s a n t e autem eo ostium januæ, processit puella...

Ibid. Matth. VII, 8:

...şi cine caută află, şi celui ce *bate*, i să deşchide...	...et qui quaerit, invenit; et p u l s a n t i aperietur...

Proverb: „L a p ó r t a surduluĭ poţĭ să *baţĭ* orĭ-cât de mult“ (Pann, I, 94).

Laurian-Massim: „a *bate* l a t ó t e u ş e l e = a se îndrepta şi solicita la toţĭ ca să capete ce-va...“

Cântec poporan:

— Cine *bate* la f e r é s t r ă,
Nevéstă, nevéstă?
— Omule, pisica nóstră...

Sînt unele lucrurĭ, carĭ nu se pot înfige fără a fi lovite de maĭ multe orĭ în şir, adecă b ă t u t e, deşi *bat* nu trece prin acésta la sensul de î n f i g.

v. *Înfig.*

Mitropolitul Varlam, Omiliar, 1643, II f. 73 a: „întinsără'l pri'nsŭ la pămăntŭ şi picĭórele 'i *bătură* în g r o s ŭ...“

Gavril Protul, Viaţa luĭ Nifon, Mss. 1682 (ed. Erbicénu p. 104): „pre făcătoarĭa de minunĭ icoană a sfântuluĭ mucenic *bătut*'au însuş Négoe-vodă cu cuişoare un m ă r d e a u r c u r a t...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Ghen. 23 f. 276 a: „pe'ntre dĭagete le *bătură* ţ ă p u ş ŭ de herŭ înfocate...“

Ibid. Noevr. 4 f. 103 a: „prin cap şi prin plămâne, prin mănuntăĭ să le *bată* c u e de herŭ...“

Anton Pann, Povestea vorbeĭ, II, 119:

. . . . respunde dracul
Că pân'aci ĭ-a fost lacul,
Şi că aci e hotarul
Unde şĭ-a *bătut* el p a r u l.

Slavicĭ, Novele p. 29: „Părintele

trimise pe Cozonac în vale după nuïele, *bătu* doï parï în pămînt, între parï tot în depărtare de o palmă *bătu* beţicaşe maï subţirele...“

Acéstă acţiune de a *bate* avênd de scop ca lucrul cel bătut să stea tare, de aci cuvîntul se aplică la alte lucrurï bătute în acelaşï mod, cu cïocanul saŭ cu orï-ce fel de unéltă, în vedere de a le înţepeni într'un loc.

Laurian-Massim: „a *bate* cercurï la o bute; a *bate* o bróscă la o uşă; a *bate* o feréstră etc.“

Tot prin bătaiă cu un cïocănaş se ascute cósa, de unde termenul *bat* cósa, se *bate* cósa.

Proverbul din Bucovina, comunicat de d. S. F. Marian:

La tótă casa
Bate cósa,
Numaï la mine
N'are cine.

De asemenea se *bat* secerile (L. M.).

Despre *bat* banï,

v. *Bătut.*

Bat se întrebuinţéză în privinţa orïcăruï lucru, pe care cine-va îl lovesce de aprópe de maï multe orï în şir cu o unéltă determinată şi cu un scop determinat: a *bate* un drum, a *bate* o ariă, a *bate* grâne, a *bate* haïne, a *bate* lâna, a *bate* scaune saŭ scórţe, a *bate* pânza, a *bate* pomiï, a *bate* oue, a *bate* laptele, a *bate* stupiï, a *bate* sîta saŭ cïurul, a *bate* mazere, a *bate* carnea etc. etc., în carï tóte se păstréză intact sensul cel fundamental al cuvîntuluï *bat*, de vreme ce el se cuprinde în natura acţiuniï, ïar nicï de cum în acea a unelteï saŭ a scopuluï.

Costinescu: „a *bate* aurul, argintul, arama, ca să se facă dintr'însele foï subţirï.“

Laurian-Massim: „ïea acest veşmînt şi 'l *bate* bine de pulbere; inul, cânepa, le topescï întâiŭ, apoï le *baţï* ca să se alégă ce e bun de tors; lâna însă o *baţï* înainte de a o băga în straie, ca să se afîne şi să se curăţe de pulbere; porumbul s'a cules şi s'a *bătut;* pune grâŭ în cea piuă şi 'l *bate* bine; am *bătut* ceï doï perï şi mï-aŭ dat douĕ care de pere; când *bateţï* pomiï, luaţï aminte să nu-ï vătămaţï, rupêndu-le ramure; veniţï să *batem* nuciï; a *bate* nucile, perele etc. = a le da jos, *bătênd* pomul cu ce-va; *bat* despre liquide saŭ vasele ce le cuprind = a amesteca *bătêndu*-le: a *bate* oue; pune vin, piper şi ardeïu în acelaşï vas şi *bate*-le bine să se amestece; *bate* laptele ca să scótă unt; în acelaşï înţeles: a *bate* putineïul; a *bate* stupiï ca să ésă albinele şi să se scóţă mïerea; a *bate* sîta, ca să ésă din ea liquidul saŭ făina; a *bate* cïurul, ca să ésă din el grăunţele; a *bate* grăunţe saŭ bóbe, ferte maï vîrtos, spre a le reduce în stare liquidă: a *bate* mazere, fasole, linte...“

Lexicon Budan: „*Bat* grâŭ, secară etc. = înblătesc.“

Proverb:

Laptele pînă nu 'l baţï
Smântână nu poţï să scoţï.

(Pann, II, 34)

I. Créngă, Scrierï I, 118: „degïaba maï *baţï* apa 'n chiuă să s'alégă unt, că nu s'alege nicï odată...“

Proverb: „*Bate* nucile pînă nu pică frunḑa“ (Hinţescu, 125).

Cu acelaşï sens proverbul: „*Bate* ferul pînă e cald“; şi altul: „ferul reŭ cât să 'l *baţï*, e degébă“ (Pann. II, 57).

Costachi Negruzzi, Scrisórea XII: „*Bate* ferul pînă e cald, şi fă tot lucrul la vremea luï...“

De departe calu'şĭ *bate*,
De aprópe ochi'ţĭ scoate.

(Pann, II, 111),

ceea-ce Laurian-Massim explică: „de departe bun saŭ frumos, de aprópe reŭ saŭ urît.“

Balada „Rada“:

Pe tine te vreŭ
Bărbat să te ĭeŭ,
Că 'ĭ o ḑicĕtóre
De însurătóre:
Cine *bate* D u n ă r e a,
Nu mi'l *bate* muĭerea!..

(Alex., Poes. pop. 2, 122),

adecă un voĭnic, care nu se teme a trece Dunărea în not, *bătênd* valurile.

v. *Dunăre.*

Costachi Negruzzi, Scrisórea XII: „*Bate* ş é o a s ă 'nţelégă épa, căcĭ femeea'ĭ dracul: şéde în dél şi prăvale carul în vale...“

Alexandri, Ginerele luĭ Hagi-Petcu, act I, sc. 6:

„Petcu: Vĕd cu mulţămire, beĭzade, că vĕ place a nu şidé cu mânile subsuorĭ.

„Radu (în parte): *Bate* ş é o a socrul, dar mĕ fac că nu pricep...“

Acest proverb există în maĭ multe limbĭ. Rolland (Faune popul. IV, 155) citéză pe cel vechĭu frances: „qui ne peut b a t t r e le cheval, b a t t e la selle ou le bast“ şi pe cel italian: „Si b a t t e la sella per non b a t t e r e il cavallo“, unde însă ne întimpină o altă nuanţă de sens.

v. *Şea.*

Variantă:

Bate samarul
Să pricépă măgarul.

(Pann, II, 144).

Figurat, a *bate* c u c u v i n t e l e = a lua socotélă, a cere samă cu asprime. Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 284:

Şi vor să ne amărască
Pentru Ţara Românéscă,
Bătênd c u c u v i n t e l e:
Ce am făcut pungele?...

Sub forma pronominală, s e *bat* póte fi reciproc, reflexiv saŭ pasiv.

a) reciprocul s e *bate*, când doĭ saŭ maĭ mulţĭ se lovesc de maĭ multe orĭ în şir unul pe altul.

Laurian-Massim: „Cocoşul s e *bate* cu gâina; bărbatul s e *bate* cu muĭerea; fraţiĭ nu s e *bat* unul cu altul; Româniĭ s e *bătură* cu Turciĭ; popórele învĕţate cu pacea a-nevoe se *bat*; berbeciĭ s e *bat* în capete...“

Silvestru, 1651, ps. XXXIV:

...*bate*-te cu ceĭa ce să *bat* cu mine...	...πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με...

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XIV, 31:

Sau care craĭu mergăndŭ să s ă *bată* cu altŭ craĭu au nu va şădé mainte să să sfătuĭască...?	Aut quis rex iturus c o m m i t t e r e b e l l u m adversus alium regem, non sedens prius cogitat...?

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XXVI, 20:

Şi s ă *bătură* păstoriĭ Gherarilor cu păstoriĭ luĭ Isaac, zicând cum a lor ĭaste apa...	Et p u g n a v e r u n t pastores Gerarorum cum pastoribus Isaac, dicentes suam esse aquam...

Ibid., Exod. XIV, 14:

Domnul s e v a *bate* pentru voĭ, şi voĭ veţ tăcé...	Dominus p u g n a b i t pro vobis, et vos tacebitis..

Pravila Moldov. 1646, f. 63 a: „Totŭ omulŭ are putére să s e *bată* cu vrăjmaşulŭ cela ce vine asupra luĭ să 'l ucigă...“

Cantemir, Chron. I, 239: „precum Romaniĭ să biruĭască, așé Daciĭ să nu să dé, dintr'âmbe părțile vitejește s ă bătĕ..."

Ion Neculce, Letop. II p. 300: „Svedul rămasă a s e *batere* în două părțĭ. Și Moscul cu oastea luĭ ĭar *bătea* în două părțĭ, cu o samă de oaste s e *bătea* la Narva cu Șveziĭ, ĭar pe altă parte dede oaste luĭ August Craĭuluĭ Leșesc..."

Zilot Românul, Cron. 67:

Corbul să scóță ochĭ la alt corb nu se poate,
Turcul pentru creștin cu Turcul nu se *bate*...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Dos la dos, spate la spate, s e *bat* desnedejduit,
Lovirile li 's grozave încât nu-ĭ de pomenit...

Iancu Văcărescu p. 411:

Căutătura 'țĭ va războiŭ,
Zîmbirea 'țĭ cere pace;
Și să mĕ 'mpac cu tine voiŭ,
Dar să m ĕ *bat* îmĭ place!

Balada „Pĕtru Haĭducul":

Impĕrate
Înălțate!
Imĭ daĭ oaste să mĕ *bat?*
Orĭ la ce tu m'aĭ chiămat?...
(G. D. T., Poes. pop 611)

Proverb: „se certă ca Țiganiĭ și s e *bat* ca orbiĭ" (Pann, III, 23).

O locuțiune proverbială la Jipescu, Opincaru p. 153: „sĕ pun ca lupi lignițĭ împrejurul mămăligi și 'mbucă cu așa poftă, dĕ pare că sĕ *bat* d o ĭ n e b u n ĭ l a g u r a l o r..."

Altă locuțiune proverbială despre timpurĭ fabulóse: „când s e *băteaŭ* u r ș i ĭ î n c ó d e" (Ispirescu, Legende p. 1), adecă pe când urșiĭ maĭ aveaŭ códe, pe carĭ nu le maĭ aŭ.

v. *Basm.*

O admirablă metaforă poporană din Moldova: „Pe când se *bate* ḑ i u a c u n ó p t e a = pe la amurg, pe'nserate" (S. F. Marian).

O locuțiune ironică: „a s e *bate* cu o bucată, cu o plăcintă etc. = a 'șĭ pune tóte puterile ca s'o mănânce tótă" (L. M.), ca și când plăcinta s'ar opune din parte'ĭ, *bătênd* și ea pe cel ce vrea s'o mănânce.

b) reflexivul s e *bate*, când cine-va se lovesce pe sine-însușĭ de maĭ multe orĭ în șir.

Laurian-Massim: „A s e *bate* cu pumniĭ în cap = a fi desperat; a s e *bate* cu pumnul în pept = a arăta că vrea a 'șĭ resbuna..."

Costinescu: „A s e *bate* î n p e p t = a se lăuda și amenința pe cine-va."

„A s e *bate* î n p e p t" maĭ are și accepțiunea religiósă de pocăință.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I, f. 182 b: „apostolii râmasărâ gĭos și cu mare jale câota spre cerĭu și s ă *bâtĭa* î n p i e p t ŭ și lacrâmi pre fétele sale vârsa..."

v. *Pept.*

c) pasivul s e *bate,* când cine-va este saŭ urméză a fi saŭ să fie lovit de maĭ multe orĭ în șir.

Noul Testament din Bălgrad, 1648; Luc. XII, 48: „Ĭară cela ce n'au știut, și făcând lucruri care să cuvine pre bătae, *bate*-s ă-va puținŭ..." = „va fi bătut."

Mitropolitul Antim, Predice, ed. Bianu, p. 192: „să se închiză ca Petru în temniță cu lanț de gât, să s e *bată* cu toĭege ca Pavel..." = „a fi bătut".

Caragea, Legĭuire 1818 p. 85: „Cățĭ să vor vădi martorĭ mincinoșĭ, să se dé prin târg *bătându*-se și să se trécă în condicile judecătoriilor..." = "fiind bătuțĭ."

Zilot Românul, Cron. p. 99: „și, o! minune! óste înfricoșată ca acésta — remase róbă, *bătĕndu*-s e de două părțĭ: și de peste Dunăre și de din-

cóce, fără nădejde de scăpare de nicăirĭ...“=„fiind bătută“.

2⁰. *Bat* de departe.

Armele cele aruncătóre *bat* la distanţă, avênd drept ţintă un lucru, o fiinţă, o oştire vrăjmaşă saŭ o cetate, pe carĭ le lovesc de maĭ multe orĭ în şir prin glónţe saŭ alte projectile şi unelte.

Laurian-Massim: „tunul *bate* maĭ departe ca puşca“.

Tunul saŭ puşca fiind însă nisce simple instrumente la disposiţiunea omuluĭ, ele pot să nu fie menţionate anume, menţionându-se numaĭ agentul.

Urechea, Letop. I pag. 135: „aŭ trimes (Albert Craĭul Leşesc) solĭ la Stefan Vodă de ĭ-aŭ dat ştire să se găteze să mérgă cu dânsul să *bată* Chilia şi Cetatea-albă...“

Miron Costin, Letop. I p. 283: „aŭ luat Sultan Murat Bagdadul cu mare vărsare de sânge dela Perşĭ, după patru lunĭ den ce zi începuse a *batere* oraşul...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 6: „atuncé *bătéaă* cetatea cé vestită a Francilor Critul, adecă Candiĭa, pre care apoĭ o aŭ şi luat'o acel vezir...“

Ibid. p. 9: „Atuncé aŭ *bătut* şi târgul Liovul un Caplan Paşă...“

Cantemir, Chron. I, 362: „(Gotthiĭ) nicĭ arme având de trébă, nicĭ până atunce a *bate* la cetate fiind deprinşĭ, de cetate s'aŭ lăsat...“

N. Muste, Letop. III pag. 14.: „In Cameniţă era numaĭ oameniĭ ceĭ de loc, şi vr'o 7000 de Drăganĭ la Porţĭ, şi cum aŭ tăbărit Turciĭ lângă cetatea Cameniţeĭ, n'aŭ zăbovit zece zile, *bătând* din pusce, s'aŭ şi închinat...“

Ibid. p. 8: „Aŭ lăsat Vezirul pre un Sarascher cu oştĭ şi un Sultan cu vre-o treĭ zecĭ de miĭ de Tătarĭ să *bată* cetatea Leva să o dobândéscă...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 138: „aŭ şi sosit Moscaliĭ şi aŭ început a *bate* cetatea, care aŭ şi luat'o până în treĭ zile...“

Ibid. p. 164: „aŭ pogorit din cetatea veche tunurĭ, şi le-aŭ tocmit să *bată* asupra caseĭ Craĭuluĭ...“

Prin analogiă cu acţiunea omuluĭ de a *bate* de departe, cuvîntul se aplică la unele elemente, carĭ lovesc de asemenea de maĭ multe orĭ în şir dela distanţă, deşi lovirea póte să nu fie decât o simplă atingere saŭ chiar o desmĭerdare.

Expresiunea cea maĭ obicĭnuită în acéstă privinţă este: *bate* vîntul.

Urechea, Letop. I p. 203: „atâta prav aŭ fost cât să strîngea troĭene la gardurĭ când *bătea* vânt, ca de omăt era troĭene de pulbere...“

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II, f. 31 b: „déca văDzură că le *bate* văntŭ bunŭ de-a mérgerĭa cătră loculŭ de unde era ei, svătuiră să margă...“

Cântec moldovenesc:

Vîntul *bate* vălurèle
Şi 'mĭ aduce dor şi jele...
(Sevastos, Cânt. 79).

Balada „Jiĭanul“:

Bate vîntul, viscolesce,
Şi de gazdă n'am nădejde:
Gazda mea e 'n Valea-rea,
Mĭ-o căznesce potera...
(Col. l. Tr. 1873 p. 53)

Doĭna „Pleopul“:

Fóiă verde de sipică,
Vîntul *bate*, frunḑă'ţĭ pică,
Veselia mi se strică...
(G. D. T., Poes. pop. 354).

Colinda „Tóder Diaconul“:

Nicĭ popă tocând,
Nicĭ clopot trăgênd,
Nicĭ paserĭ cântând,
Ci vîntul *bătênd*
Şi ape curgênd...
(Ibid. 37).

Cântec din Ardél:

Bate'mĭ vîntul dinspre munţĭ,
Vine'mĭ dor dela părinţĭ;
Bate'mĭ vîntul dinspre dél,
Vine'mĭ dor dela Ardél...

(I. B., Trans. 200).

Cântec moldovenesc:

Bate, vînte, pintre munţĭ:
Adă'mĭ dor dela părinţĭ;
Bate, vînte, pintre bradĭ:
Adă'mĭ dor şi dela fraţĭ;
Bate, vînte, pintre florĭ:
Adă'mĭ dor dela surorĭ...

(Sevastos, Cânt. 80).

Tot aşa o doĭnă din Ardél la d. Bibicescu (Poes. pop. 108).

Figurat: de unde *bate* cuĭ-va vîntul = în ce fel de disposiţiune se află omul.

A. Văcărescu, p. 37:

Ci dar mě rog să mě ĭerţĭ
De vreme ce 'n doă părţĭ
Ţi se 'nduplecă cuvîntul:
Din contro îţi *bate* vîntul...

Locuţiune proverbială despre risipitorĭ la Jipescu, Opincaru, p. 109: „Da la hăĭ Bucurescĭ, nu cunosc eŭ pe un boĭer, care a risipit douo sutişóre dě miĭ dé galbinĭ? Ti! A *bătut* vînt de vară piste ele, n'a maĭ aşteptat bruma..."

v. *Vînt*.

Tot aşa: *bate* grindina saŭ pétra, *bate* plóĭa, *bate* bruma, *bate* lumina saŭ sórele saŭ luna, *bate* céţa etc., în unele casurĭ prepoziţional: *bate* cu grindina, *bate* cu céţa şi altele.

Proverb: „După ce pomul îl *bate* grindina, îl *bate* şi omul dându'ĭ cu prăjina" (Pann, I, 144).

Psaltirea Scheĭană circa 1500 (ed. Bianu p. 251):

Şi *bătu* cu grindire vinile lorŭ şi sicamenele lorŭ cu brumă...	Occidit in grandine vineam eorum, et moros eorum in pruina.

Cântec din Ardél:

Codrule cu frunḑa lată,
Bruma caḑă, nu te *bată*...

(I. B., Trans. 199).

Mitropolitul Dosofteiŭ, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 262):

Muriĭ le-aŭ *bătutu*-le cu brumâ
Şi de dobitocŭ n'aŭ rămas urmâ...,

unde este de observat forma moldovenéscă poporană cu pronumele repetat: „le-aŭ *bătutu*-le."

Corbea, Psaltirea circa 1700 (MSS. în Acad. Rom.):

Veĭ găti lor faţa
Ca să-ĭ *bată* céţa...

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu, p. 43: „par'că věḑ corabia Apostolilor că se luptă cu multă selbătăcie în turburarea Măriĭ, de o parte o *bat* valurile, de altă parte o *bat* vînturile şi o turbură..."

Colindă muntenéscă:

Plécă Ion botezând,
Sfânt-Ilie fulgerând,
Sfântul Petre ploĭ *bătênd*...

(G. D. T., Poes. pop. 34).

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 126: „Cosmin stă trântit, cu faţa în sus, în odăiţa din fund. O lumină tristă îĭ *bate* în gémurĭ: cele din urmă unde gălbuĭ ale apusuluĭ..."

Ibid. p. 173: „Câte-va picăturĭ de plóe *bat* în gémurile Hagiuluĭ..."

Proverbul Ţiganuluĭ:

Tot la noĭ în şatră
Bate vînt şi pétră.

(Pann, II, 17).

Laurian-Massim: „Un sóre violent ne *bătea* în faţă; un vînt cu plóiă ne-a *bătut* tótă nóptea pe cale; puneţi-vě pělăriile în cap, că vě *bate* sórele; luna *bătea* în feréstră; un dulce vînt *bătea* în pânzele nóstre; bruma a *bătut* reŭ viile...“

Este invederat că la *bat* forma pronominală, întru cât este vorba de o acţiune de departe, nu póte să fie reflexivă şi nicĭ chĭar reciprócă, ci numaĭ dóră pasivă, bună-óră: „grânele s'aŭ *bătut* de pétră=aŭ fost bătute“, care însă şi aceea se întrebuinţéză fórte rar.

II. Sensurile secundare.

1°. *Bat* = biruesc.

Cine *bate*, fie de aprópe, fie de departe, este saŭ se presupune a fi maĭ fórte decât adversarul seŭ, căcĭ altfel ar fi bătut. De aci *bat* = lovesc de maĭ multe orĭ în şir trece d'a-dreptul la sensul de biruesc, dovedesc, înving. Totuşĭ maĭ adesea se adaoge într'un asemenea cas adverbul „reŭ“: a *bate* reŭ.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 55 a: „crucĭa ĭaste armâ vonicilorŭ, că într'ănsa nedejduindŭ, întrâ în războĭu şi cu putérĭa eĭ *batŭ* şi izbăndescŭ...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 29: „dănd Creştiniĭ răsboĭu Turcilor şi Tătarilor, ĭ-aŭ biruit şi ĭ-aŭ *bătut* peste putere, căt aŭ scăpat de acolo Vezirul cu fuga..“

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 131 a: „Nu vei biruinţa dobândi până nu te vei vitejĭaşte *bate*...“

Acelaşĭ, Chron. I, 318: „îndată cu oaste le-au eşit înainte, pre cariĭ rău *bătându*-ĭ până peste Dunăre ĭ-au gonit...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 193: „Şi de acolo aŭ mers (Moscul) la cetatea Vozia de s'aŭ *bătut*, ş'atâta ĭ-aŭ *bătut* de rău, căt s'aŭ omorît mulţime de Turcĭ...“

Laurian-Massim: „leul *bate* pe urs; la Călugărenĭ Româniĭ *băturŭ* înfricoşat pe Turcĭ; nimenea nu te póte *bate* în cărţĭ; tu *baţĭ* pe toţĭ la jocul de mince; cartea mea *bate* pe a vóstră; cine a *bătut* şi cine a fost bătut? — de astă dată am *bătut* eŭ...“

v. *Biruesc*.

2° *Bat* = pedepsesc.

Bătênd pe cine-va, fie de aprópe, fie de departe, noĭ îl pedepsim saŭ credem a 'l pedepsi pentru o faptă órecare. De aci *bat* se ĭea fórte des drept pedepsesc.

Pravila Moldov. 1646 f. XVIII b: „Căndŭ va fura neştine de va sparge vre un zid sau uşe sau secriĭu saŭ altâ asémenĭa acestora, de va fi făcutŭ ačasta dzua şi de va fi omŭ de rod bunŭ, să 'lŭ scoaţâ den loculŭ lui o samâ de vréme, ačasta să înţelége de va fi omŭ de ocinâ să 'l scoaţâ den ocinile lui câtâ-va vréme cătu va fi voĭa gĭudeţului; ĭară de va fi omŭ mai de ğosŭ, să 'l *batâ* ca pre unŭ furŭ şi să 'lŭ trimiţâ la ocnâ câtâ-va vréme...“

Pravila luĭ Mateĭu Basaraba, 1652 p. 201: „şi'ĭ purta pre măgari, despuĭaţi, *bătăndu*-ĭ preîn toate uliţele...“

Este interesant în acéstă Pravilă, pe p. 152, capitolul: „Căndŭ şi cum poate bărbatulŭ să'ş *batâ* muĭaré şi în ce chip.“

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Matth. XXVI, 31; Marc. XIV, 27:

. . . *bate*-voĭu păstorĭul, şi să va răsfira turma oilorŭ...	... percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis...

Nicolae Mustea, Letop. III p. 18: „Tătariĭ sănt lupĭ apucătorĭ, pradă, robescŭ, *batŭ* şi căznescŭ pe Creştinĭ...“

Miron Costin, Letop. I p. 241: „Iară a doua zi l'aŭ legat hinu-seŭ şi l'aŭ

dus legat la Schindir Paşa. O! să 'l *bată* Dumnezeŭ hinŭ ca acela!..."

Cântec din Ardél:

Tot de reŭ parte-am avut:
Dumneḑeŭ m'a tot *bătut*!...

Altul:

Nu sciŭ ḑilele mi-s rele,
Orĭ mĕ *bat* faptele mele;
Nu sciŭ locu 'mĭ este reŭ,
Orĭ mĕ *bate* Dumneḑeŭ!
Nu mĕ *bate*, sfinte Dómne,
Nu mĕ *bate* cu canóne,
Dacă nu m'aĭ fost *bătut*
Când faptele le-am făcut...

(Ibid. 194).

Bat = pedepsesc este maĭ cu deosebire des şi caracteristic în invocaţiunile din blestemele poporane şi 'n jurăminte.

Doĭnă din Ardél:

Să te *bată*, badeo, *bată*
Noue bóle dintr'o dată,
Noue bóle
S'o lîngóre
Din arat
Pînă 'n cărat,
Din culesul cânepiĭ
Pînă 'n ruptul cămăşiĭ!...

(I. B. Trans., 265)

Cântec din Banat:

Bată-mi-te, neĭco, *bată*
Rădăcina fagilor
Şi treĭ ḑile-a paştilor!
Bată-mi-te, neico, *bată*,
Bată-mi-te vînturile,
Vînturile, ploile,
Să 'ţĭ remână ósele!

(Hodoş, Poes. pop. 129)

Doĭnă din Moldova:

Ea prinse a se gĭura:
Să mĕ *bată*-anaftema
De-am maĭ dat gură cuĭ-va
Afară de dumnéta!...

(Alex., Poes. pop. [2] 313)

Doĭnă din Ardél:

Bată-mi-te, leleo, *bată*
Inima mea întristată!
Bată-te, leleo, pe tine
Cele patru-ḑecĭ de ḑile
Ce le-am postit pentru tine!
Să te *bată*-un dor şi drag
Să şeḑĭ tótă ḑiua 'n pat...

(J. B. Trans. 259).

Doĭna bucovinénă „Nevésta cu prunc mic":

Ardă'l focu blăstĕmat,
Că s'a dus şi m'a lăsat!
Ardă'l focu, ticălos,
Că mĭ-a fost necredincĭos!
Bată'l lacrimile mele,
Bată'l cugetele grele,
Bată'l mila de la mine,
Când ĭ-a fi 'n lume maĭ bine!...

(Marian, Bucov. I. 108).

Doĭnă din Moldova:

Bată'l crucea om bogat,
Om bogat şi făr' de sfat!...

(Alex., Poes. pop. [2] 259).

Balada „Blăstemul":

Să te-agĭungă dorul meŭ
Unde-a fi drumul maĭ greŭ!
Să te *bată* jalea mea
Unde-a fi calea maĭ grea!...

(Ibid. 17).

v. *Ard*.

Une-orĭ asemenea blăsteme şi jurăminte sînt fórte uşóre saŭ chĭar glumeţe.

Cântec moldovenesc:

Frunḑă verde liliac,
Bată'l vina de gândac,
C'aŭ mâncat frunḑa de fag...

(Sevastos, Cânt. 88).

Cântec din Vâlcea:

Suiă mândra pe colnic
Resucind la borangic,
Şi pe fus n'a pus nemic,
Pe cer cătând dup'un nor:
Bată-te pustia dor!
(G. D. T., Poes pop. 278)

Doĭna „Femeĭa cu doĭ bărbaţĭ":

Îmĭ usucă inima
Ş'a uscat'o dragostea,
Bate-o-ar pârdalnica!...
(Ibid. 307.)

Doĭnă din Ardél:

Dorul rîde şi se duce,
Bate-mi-l'ar sfânta cruce!..
(Familia 1884, p. 443).

Satira poporană „Nevasta frumósă":

Şovîrnog
Şi tîrfălog
Şéde lungit lîngă foc
Şi 'şĭ uscă obĭelele
Şi 'şĭ cóce lulelele,
Bate-mi-l' ar stelele!...

şi maĭ jos:

Omule, ţie nu'ţĭ cânt,
Vide-te-aş pus în mormînt;
D'aşa merge cântecul,
Bată-te 'ntunerecul!..
(Marian, Satire pop. 19—20).

Cântec moldovenesc:

Frunḑuléna puĭu de nuc,
Bate-te-ar pustia, cuc,
Ţĭ-am plătit să 'mĭ cânţĭ un an,
Nu mĭ-aĭ cântat nicĭ de-un ban...
(Sevastos, Cânt. 18.)

1. Crénga, Scrierĭ I, 172: „Eŭ sciŭ ce vra să ḑică durerea de inimă, *bat*'o pârdalnica s'o *bată!*..."

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I, sc. 2: „*Bată*-te cucul să te *bată!* Haĭ, du-te de te pune la pândă..."

Blăstemele cu pustia, pârdalnica, vina, cucul, sînt tot-d'a-una puţin seriόse.

v. *Cuc.*

Câte-o-dată rĕmâne numaĭ forma cea stereotipă de blăstem cu *bată*, pe când în realitate este un fel de bine-cuvîntare, de exemplu: *bată*-te norocul să te *bată!*

Bată'l Dumneḑeŭ d'amor
Că m'a prăpădit de dor!
Ḑio, nόpte mĕ muncesce
Trupul reŭ îmĭ chinuesce...

Jipescu, Opincaru p. 157: „o să ghĭe binili buluc piste noĭ, c'o să ne *bată* fericea: pόte pe lumea aĭlantă..."

Proverb:

Unul umblă şi străbate,
Şi pe alt fericea *bate*.
(Pann, II, 42).

v. [2.] *Ferice.*

E fόrte cĭudat blăstemul la Zilot Românul, Cron. 49:

Cum se mânâncă ca câinii
Nesăţioşiĭ de Grecĭ,
Bată'ĭ câştigarea pâinii
Cu grozavul foc de vecĭ!...

Un energic pleonasm tot la Zilot Românul, p. 41: „de aceea dar şi Dumneḑeŭ, vĕḑênd neîntόrcerea şi împetrirea inimeĭ nόstre, pré-puţin ne-aŭ lăsat în chipul de linişte, şi apoĭ érăşĭ cu asemenea şi maĭ rele bătăĭ ne-aŭ *bătut*..."

In următorul cântec din Ardél se însoţesce la un loc treĭ accepţiunĭ d'ale luĭ *bat:* reciprocul „a se *bate*", apoĭ „*bat* de departe", şi *bat* „pedepsesc" din blăsteme:

Inălţate
Impĕrate,
Pune pace, nu te *bate*,
C'or cădé pe capu'ţĭ tόte:
Nu te-or *bate* tunurile,
Ci te-or *bate* lacrimile,
Lacrimile maĭcelor
Ş'ale suriόrelor...
(I. B., Trans. 316).

v. *Pedépsă.*

3°. *bat* = clatin.

Sensul fundamental *bat* = lovesc de maĭ multe orĭ în şir de aprópe cuprinde în sine necesarmente noţiunea de clătinare; şi astfel, printr'un sens secundar, trece în sfera acesteĭ noţiunĭ,cu aplicaţiunile eĭ cele materiale ca şi cele morale de o potrivă, fie sub forma activă, fie sub acea pronominală.

Coresi, Psaltirea 1577, ps. LXXVI, 7: „Noapté cu inema mé scrăbia-mă şi *bătĕ*-se duhulŭ mieu...", şi tot aşa în Psaltirea Şcheĭană circa 1500 (ed. Bianu p. 239), acolo unde contextul slavic are: „клъцадше доухъ мои", verbul клъцати însemnând maĭ ales „palpiter, trembler", de unde—prin forma slavică nasalisată клѫцати — vine românul „clănţenesc", ĭar prin urmare: „*bătea*-se duhul meŭ = mon esprit palpitait". In psaltirea mitropolituluĭ Dosofteĭu, 1680: „să izbiĭa sufletulŭ mĭeu", ceea ce exprimă aceĭaşĭ idee.

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 38 b: „dormind, numaĭ vinele céle viĭ mi să clătescŭ şi să *batŭ*..."

Lexicon Budan: „Mi se *bate* inima, adecă svîcnesce; cor palpitat, trepidat, micat".

Conachi, p. 223:

Ca să'mĭ laud desfătarea, trebue să gust pe-a ta;
Doresc să'mĭ simt inimĭóra *bătêndu*-se supt a ta...

A. Văcărescu, p. 28:

Pieptule, ce pînă aḑĭ
Nu sciuşĭ decât să arḑĭ,
Aflând acum unde mergĭ —
Bate în césurĭ întregĭ...

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 93: „inima'ĭ a *bătut* cu tăriă la acele splendide priveliştĭ..."

Ochĭul se *bate* când svîcnesce. După credinţa poporană, e un semn reŭ când se *bate* ochĭul stâng.

Balada „Ioviţă":

Ochĭul cel stâng ţi se *bate:*
Sciŭ că vor fi nisce fapte,
Orĭ nisce pĕcate multe.
Orĭ nisce ḑile sfîrşite...
(Marian, Bucov. I, 149).

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act I sc. 1: „Nu rîde, soro, că, ḑĕŭ, nu'ĭ de şagă. De câte-va ḑile mi se *bate* ochĭul stâng, şi sînt sigur că are să se 'ntâmple în curând vr'o blestemăţiă grozavă..."

v. *Svîcnesc.*

Laurian-Massim observă: „Ochĭul, sprincéna, peptul, vîna, inima se *bate*. Expresiunile de formă pronominală ḑic maĭ mult ca cele de formă simplă. Inima se *bate* — este o expresiune cu mult maĭ energică decât inima *bate*: inima se *bate* numaĭ când e atinsă de bucuriă mare, de spaĭmă, de frică, de orĭ-ce alte sentimente viue şi tarĭ; inima *bate* tot-d'a-una în starea eĭ normală. De asemenea vîna, pulsul *bat* în starea lor ordinară, se *bat* însă numaĭ în paroxismul frigurilor..."

Clătinarea, care e indiferentă în casurile de maĭ sus, adecă póte să fie normală saŭ anormală, este susceptibilă de două nuanţe maĭ definite, maĭ caracterisate, şi anume: *α*) sensul terţiar de sbucĭumare, o clătinare rea saŭ grea saŭ neplăcută; şi *β*) sensul terţiar de o mişcare repeţită într'o parte şi 'n alta, o simplă frequentativitate, un neastîmpĕr.

α) *bat* = sbucĭum.

In acéstă clasă întră maĭ multe locuţiunĭ privitóre la sguduirea, sbucĭumarea, turburarea momentană a minţiĭ: gândurile *bat* pe om, cugetul îl *bate*, apoĭ el

însuşĭ îşĭ *bate* capul saŭ *bate* capul altuĭa.

Balada „Iviţă“:

Nicĭ nu beŭ, nicĭ nu mănânc,
Că mĕ *bate*-un gând adânc...

(Marian, Bucov. 144).

Doĭnă din Ardél:

Bată-te, bădiţă, *bată*,
Nu te *bată* alte rele,
Numaĭ gândurile mele:
Gândurile dintr'o nópte
Te *bată* pînă la mórte,
Gândurile dintr'o ḑi
Te *bata* cât îĭ trăi...

(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 1098).

Cântec din Ardél:

Câţĭ frăgarĭ pe la Arad,
Atâtea gândurĭ mĕ *bat*;
Câţĭ frăgarĭ pe la Ineŭ,
Atâtea gândurĭ am eŭ!...

(I. B, Trans. 139).

Basmul „Cele doue-spre-ḑece fete de împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 231): „Stăpâne, pe mine mĕ *bate* gândurile să mĕ duc în lume să 'mĭ caut norocul...“

Jipescu, Opincaru p. 71: „De, vere Moţăilă, mĕ *bat* gândurili, fel şi chip; nu 'ndrăznesc să 'ţĭ spuĭu; n'are cum hi maĭ sucit...“

Ibid. p. 156: „pârcălabu nostru, mânca-l'ar tăuni, tot cere, plătim şi ĭară ne apucă cu veste dĕ rĕvaş galben! Mĕ *bate* gându să bănuim că ne 'nşală ca pĕ copiĭ şi ne papă bani...“

v. *Gând.*

Doĭnă din Bucovina:

Pe cel dél, pe cea lupcină,
Este-o créngă de sulcină,
Bate vîntul ş'o clătină
Din vîrf pîn'la rădăcină.
Nu'ĭ pricina de crenguţă,
Da'ĭ pricina de mămuţă,
Şi nu *bate* vîntul crénga,
Bate cugetul pe mama
Că nu mĕ las' a ĭubi
Cu cine m'aş potrivi...

(Marian, Bucov., II, 82).

Doĭna „Nevasta“:

Tacă 'ţĭ gura, măĭ bărbate,
Că, ḑĕŭ, cugetul îmĭ *bate*
Din străin să'mĭ fac un frate
Ca să 'mĭ cate
De dreptate...

(Alex., Poes. pop. [2] 308).

v. *Cuget.*

Ţichindél, Fabule 1814, p. 6: „tot gândéşte şi iscodéşte şi 'şĭ *bate* capul cum ar face rău altuĭa, până când cade el însuşĭ în rău...“

Ibid. p. 23: „De ĭaste leneş, nu va el să 'şĭ *bată* capul ca maĭ departe să ajungă cu minté...“

I. Créngă, Scrierĭ I, 263: „Şi apoĭ ducêndu-se împĕratul în tréba luĭ, ĭ-a lăsat să 'şĭ *bată* capul cum vor sci..“

Uneĭ asemenea sbucĭumărĭ morale îĭ corespunde o sbucĭumare analógă materială, fie a omuluĭ, fie a altor fiinţe saŭ lucrurĭ mişcătóre.

Cântec din Ardél:

Săracele fetele,
Mult îşĭ *bat* piciórele
Pe tóte răzórele
S'adune cépă cĭoréscă,
Faţa să şi-o rumenéscă...

(I. B., Trans. 489).

I. Créngă, Scrierĭ I, 246: „De n'ar fi şi unul ca mine pe acolo, degéba vĕ maĭ *bateţĭ* piciórele ducêndu-vĕ...“

Se *bat*=se sbucĭumă valurile unuĭ rîŭ saŭ talazurile Măriĭ.

Intre danţurile şi jocurile poporane, unul se numesce: Cum se *bate* Dunărea (Jipescu, Opincaru, p. 52).

v. *Dunăre.*

Laurian-Massim: „A'şĭ *bate* capul cu ce-va saŭ cu cine-va=a se frămînta, a asuda: mult mĭ-am *bătut* capul să pricep ce spuĭ; mult ne-am *bătut* capul cu acésta, fără s'o putem scóte la capĕt. In acelaşĭ înţeles se ḑice, când e vorba de labóre intelectuală, şi: a'şĭ *bate* mintea cu ce-va. A *bate* capul cuĭ-va=a sta de dînsul, a nu'ĭ da pace, a'l supĕra cu o cerere: mult am *bătut* capul bĭeteĭ muĭerĭ; muĭerea îmĭ *bate* capul de lunĭ de ḑile ca s'o duc la bal..."

v. *Cap.*

Din acelaşĭ sens de turburare se desfăşóră:

a) vinul saŭ beutura *bate* la cap;

b) fumul saŭ cărbuniĭ saŭ diferite mirosurĭ şi gazurĭ *bat* la cap.

Basmul „Petre Fĕt-frumos" (Sbiera, Poveştĭ p. 36): „El îĭ maĭ dă şi ceĭalaltă ploscă cu rachiŭ să beĭe şi dintr'acésta. Ea aŭ luat'o şi aŭ bĕut şi dinţr'acésta, ş'apoĭ ĭ-aŭ ḑis: Heĭ! acésta'ĭ altă bĕutură: *bate* maĭ tare la cap..."

Locuţiune proverbială despre om bét: „L'a *bătut* cărbuniĭ la cap=a suflat în fundul óleĭ" (Pann, I, 111).

Laurian-Massim: „vinul beut ĭerĭ m'a *bătut* reŭ la cap; cărbuniĭ ne-aŭ *bătut* la cap=a îmbĕta, a ameţi".

Fiind însoţit de noţiunea de ne'ndemână saŭ de stricăcĭune, tot aci se clasifică *bat* în următórele locuţiunĭ din Laurian-Massim: „a se *bate* cu mórtea = a fi în agonie; a se *bate* în parte=a se *bate* şi lupta aşa că nicĭ unul nu învinge pe cel-alt; boul se *bate* la céfă de jug = jugul *bate* pe boŭ la céfă; calul se *bate* la spate de şea = şéua *bate* pe cal la spate; cóstele caluluĭ se *bat* de opritorĭ = opritorile *bat* cóstele caluluĭ; pómele se *bat* de păreţiĭ caruluĭ = păreţiĭ caruluĭ *bat* pómele; absolut: calul se *bate* = se cosesce, se lovesce cu picĭorul de picĭor; scos din apă pescele se *bate* pe uscat pînă móre; tótă nóptea m'am *bătut* în pat fără să pot închide ochiĭ; paserile şi alte animale înjunghiate se *bat* maĭ multe minute pînă să móră; cismele mĕ *bat* reŭ la picióre...", locuţiunĭ din carĭ unele se pot întrebuinţa numaĭ sub forma pronominală.

β) *bat* = neastîmpĕr.

A *bate*, fie de aprópe, fie de departe, exprimă o acţiune tot-d'a-una frequentativă; de aci apoĭ aplicarea acestuĭ cuvînt la orĭ-ce mişcare repeţită saŭ fără astîmpĕr.

O pasere *bate* din aripĭ:

Balada „Novac şi Corbul":

Un corb negru, corbişor,
Ce sbura încetişor
Şi din aripĭ tot *bătea*
Şi cu jale croncănĭa...

(Alex., Poes. pop. [2] 145).

I. Văcărescu, p. 452:

Aĭ vĕḑut p'o rămurea
Turturel cu turturea
Bot în bot se sărutând
Şi din pene des *bătênd?...*

Locuţiunea proverbială: „se *bate* ca pescele pe uscat" (Pann, II, 49). = ca o fiinţă pusă afară din elementul eĭ propriŭ, deşi acest proverb, exprimênd nu numaĭ neastîmpĕr, dar maĭ vîrtos suferinţă, aparţine maĭ mult sensuluĭ terţiar *α*.

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. VIII:

Paserile de cerĭ
Şi peştiĭ ceĭ din mărĭ,
Carĭ cărările *bat*
A mărilor şi străbat...

Laurian-Massim: „Am *bătut* tóte căile şi cărările fără să pot afla ce căutam; câte ţerĭ şi mărĭ a maĭ *bàtut* şi acest om! calul *bate* câmpiĭ, pădurile, bălţile; acéstă vacă *bate* laturile = umblă retăcită de altele; tótă ḑiua *batem* podurile; *bat* uşele = umblu fără căpĕtâiŭ din casă în casă; vînătoriĭ *bat* pădurile saŭ câmpiĭ, cu ómenĭ saŭ cu cânĭ, ca să scornéscă vînatul; de aci şi absolut, fără obiect direct: câniĭ meĭ *bat* de minune; în deşert doue-ḑecĭ de ómenĭ aŭ *bătut* treĭ ḑile, că n'aŭ putut prinde nicĭ măcar un ĭepure; proverb: a *bate* câmpiĭ = a vorbi altele de ce se cade; a *bate* podurile = a umbla fără căpĕtâiŭ şi fără lucru, de unde ca substantiv compus: un *bate*-podurĭ = un perde-véră, care nu se maĭ astîmpĕră de pe drumurĭ..."

„E un *bate*-lela = c'est un freluquet" (Th. Codrescu, Dialogurĭ 1880, p. 234).

„A *bate* crăşmele = „hanter les tavernes, les mauvais lieux."

Balada „Muĭerea cosaşuluĭ":

> Merge bărbatul la cósă,
> Muĭerea'ĭ remâne acasă:
> Bărbatul *bate* cósa,
> Muĭerea *bate* crâşma...
>
> (Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 266),

unde „a *bate* cósa" are un alt sens, despre care s'a vorbit maĭ sus la sensul fundamental 1.

Laurian-Massim: „ĭan veḑĭ cum se *bate* limba şerpeluĭ în gura luĭ; a *bate* din buză saŭ din buze = a 'şĭ face să tremure buza, şi în sens metaforic a fi mânios, a remâné duĭos de ce-va, a perde şi duce dorul de ce-va: dacă nu mănâncĭ acum, mult aĭ să *baţĭ* din buze de mâncare..."

I. Créngă, Scrierĭ I, 46: „lişiţele, nefiind chĭóre nicĭ mórte, aŭ sburat; toporul s'a cufundat, şi Prepelécа remas *bătênd* în buze..."

Poienar-Aaron-Hill: „Le chien frétille de la queue = cânele *bate* din códă..."

Fie cu sensul terţiar α, fie cu sensul terţiar β, se ḑice în privinţa sexuală: pesciĭ se *bat* = „sînt în căldura de împuĭare" (L. M.), „lépĕdă sămînţa saŭ icrele lor" (Costinescu); „berbeciĭ *bat* oile, caiĭ *bat* ĭepele, tauriĭ *bat* vacele" (L. M.), deşi în privinţa tauruluĭ expresiunea cea obicĭnuită este gonesce. Numaĭ despre armăsar se ḑice tot-d'a-una că *bate*.

Colindă munteneéscă:

> Tot stave de juganĭ galbenĭ.
> Stavele cine le *bate?*
> *Bate*-le negrul nebun
> Ce 'ĭ cu cóma viforită
> Şi cu códa biciŭ făcută...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 74).

Despre expresiunea „a *bate* pe berbec = châtrer un bélier",

v. *Bătut*. — *Berbec*. — *Întorc*.

4°. *bat* = ţintesc.

Sensul fundamental *bat* = lovesc de maĭ multe orĭ în şir de departe are neapĕrat în vedere o ţintă, pînă la care lovirea trebuĭ să ajungă dela distanţă; de aci se nasce sensul secundar de ţintire, de năzuire, fie materială, fie morală. Macedo-românesce pînă astăḑĭ: „*bate*-să" însemnéză „caută" saŭ „doresce", „are în vedere să fie saŭ să facă ce-va" (Dr. Obedenaru, Texte, p. 60). Acest sens ne întimpină une-orĭ întocmaĭ aşa în vechile texturĭ daco-române.

Moxa 1620, p. 388: „Varda *bâtĭa* să fie înpăratŭ şi păziĭa dein zi în zi..."

Ibid. p. 392: „Romanŭ de eluş să făcĭa a purta grijĭa înpăratului, ĭară dentru adâncul inimiei lui elŭ *bătě* să fie înpăratŭ..."

In aceste pasage: „*bătea* să fie împěrat“ însemnéză ţintĭa saŭ năzuĭa să ajungă la împĕrăţiă.

Cu un sens apropiat, tot la Moxa: „ĭară Mihail déca văzu că vine Leulŭ cel cu năravŭ de fiară, se duse de voe-şi şi lăsă scaunul celui ce-i *batŭ* mulţi pizmă...“ = cătră care se îndreptéză invidia.

E nu maĭ puţin interesant pasagĭul la mitropolitul Dosofteiŭ, Synaxar 1683, Dec. 15, f. 221 a: „începu a'l lingări cu cuvinte măgulĭŏase, ispitind că va slăbi bărbăţăĭa Svântuluĭ, ce de vrĭame că, *bătândŭ* văzduhulŭ pildelorŭ, n'avu pre Svântulŭ înduplecatŭ în cuvintele luĭ, pentr'acĭaĭa învăţă de'ĭ tăĭară capulŭ...“, unde „a *bate* văsduhul pildelor“, după cum resultă din context, vrea să ḑică: „a tinde prin vorbe dulcĭ să încurce saŭ să ameţéscă.“

Lexicon Budan: „*bat* bucuriă de ce-va = aliquid cum laetitia exspecto.“

Laurian-Massim: „a *bate* cu prepoziţiunea cu = a fi plecat tare spre cine-va saŭ ce-va, a avé mare plăcere, a afecţiona; de ex.: vulpile *bat* cu găinele; copilul *bate* cu tată-seŭ; n'am vĕḑut om care să *bată* aşa de mult cu alunele şi nucile; fetele *bat* maĭ mult cu mama, băieţiĭ cu tatăl; copilul nostru *bate* tare cu cartea; maĭ rar în acest înţeles *bat* se construesce cu după saŭ spre: *bate* după muĭerĭ = umblă după muĭerĭ...“

Descântec de dragoste:

Cum se *bate* tótă lumea,
Tótă omenimea,
Tóte sufletele,
Tóte vitele,
Tóte paserile
Tóte lighioile
După apă bună şi curată,
Aşa să se *bată*
Toţĭ fecĭoriĭ,
Toţĭ voĭniciĭ
După dragostile mele,
După frumuseţile mele,
După mândreţele mele,
După vorba mea...

(Marian, Vrăjĭ p. 43).

Altul:

Cum se *bat* Greciĭ
Di pe óue,
Şi berbeciĭ
Di pe sare,
Şi viţeiĭ
Di pe lapte,
Şi pruncíĭ
Di pe ţîţă,
Aşa să se *bată* flăcăiĭ
Di pe mine...

(ibid. 49).

Acelaşĭ sens de ţintire are *bat* construit cu la în următórele exemple din Laurian-Massim: „cartea *bătea* la tine ĭerĭ, astăḑĭ *bate* la mine; nu sciŭ de ce lumea *bate* aşa la dînsul; limba cântaruluĭ *bate* la o parte...“

De asemenea fără la, tot din Laurian-Massim: „acum înţeleg unde *bătea* vorba ta.“

Lexicon Budan: „mĕ *bat* spre ce-va = mĕ silesc, mĕ nevoesc, năzuesc“.

Tot sensul de ţintire aŭ următórele exemple din Laurian-Massim cu preposiţiunile după, la şi pre: „a se *bate* după plăcinte“ = a le rîvni; „vĕ *băteţi* la căştig şi fugiţĭ de perdere; muscele se *bat* la mĭere; toţĭ se *bat* pre Domniă, pre ministere, pre funcţiunĭ; mulţĭ se maĭ *bat* pre mâna aceseĭ frumóse şi avute vĕduve; moştenitoriĭ se *bat* pre remasul mortuluĭ...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 489):

Că Domnulŭ pre caĭ nu se *bate*,
Nice pre vitĭajĭ cu staturĭ nalte,
Ce Domnuluĭ acela om place
Ce'ĭ plinĭaşte porunca cu pace...

Tot acolo, p. 183, fără prepositiune, „mulţĭ se *bat* să surpe“ = năzuesc:

Sîntŭ cu mulţâĭ strînşĭ asupră'mĭ să mă dĭa de râpâ,
Şi să *batŭ* dela nălţâme să mă surpe 'n pripâ...

Afară de exemplele de maĭ sus, tot aci aparţine *bat* construit cu obiectul direct saŭ cu preposiţiunĭ în următórele treĭ casurĭ:

a) Laurian-Massim: „A *bate* ochĭul= a face impresiune bună, de ex.: acest om nu 'mĭ *bate* ochĭul; acest cal îmĭ *bate* maĭ mult ochĭul ca cel-alt; mie unuĭa lucrul nu 'mĭ *bate* ochĭul...“

b) „a *bate* la...“ = „exercer une attraction...“

Jipescu, Opincaru p. 130: „unu vas e maĭ smănţuit, una ólă maĭ cóptă, o pârnaĭe maĭ arătósă: unu *bate* la ochĭ, altu la pungă, altu la cap...“

c) „a *bate* în...“ în privinţa culorilor, franţusesce „tirer sur le...“

A. Pann, Erotocrit, II, 17:

Era îmbrăcat cu haĭne albastre 'n roşu [*bătênd*...

„A *bate* în verde = tirer sur le vert“ (Cihac).

„Faţa frunḑelor începea să *bată* în galben“ (L. M.).

5°. *bat* = joc.

O trăsură caracteristică a jocurilor poporane la Românĭ este că maĭ tóte sînt bătute, adecă jucătoriĭ, şi maĭ ales flăcăiĭ, *bat* vîrtos şi des cu picĭórele în pamînt. De aci întrebuinţarea luĭ *bat* în privinţa deosebitelor jocurĭ, ajungênd la o schimbare totală a sensuluĭ celuĭ fundamental. Nu vorbim aci despre jocurĭ copilărescĭ: „a *bate* mincea, a *bate* popicul, a *bate* pórca etc.“ (L. M.), căcĭ în acelea sensul cel fundamental al cuvîntuluĭ se păstréză, *bătêndu*-se în realitate obiectele joculuĭ cu mâna, cu băţ saŭ cu altele.

Laurian-Massim: „a *bate* = a juca cu joc, *bătênd* tare şi ĭute în pămînt cu picĭórele: a *bate* hora, a *bate* brâul etc., de unde bătuta, joc cu mişcare repede şi animată“.

Nicolae Costin, Letop. II p. 124: „strîns'aŭ mehteriĭ şi tabulhanagiĭ a ţăriĭ, şi punea de *bătea* chindie în tóte zilele în curte...“

Locuţiune proverbială: „a *bătut* ţurca tótă ḑiua şi n'a făcut nicĭ o trébă“ (N. Andriescu, Covurluĭu, com. Cuca).

„Un copil când nu vrea să asculte pe părinţiĭ seĭ, se ḑice: *bate* cĭamburu saŭ *bate* dragaĭca...“ (S. Velişcu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

v. *Bătuta.* — *Brâul.* — *Chindiă.* — *Cĭambur.* — *Dragaĭcă.* — *Horă.* — *Ţurcă*...

In acest mod, a *bate* joc însemnéză literalmente „danser“. Pînă aci totul este limpede; dar se nasce acum întrebarea: din sensul „danser“ cum óre a putut să se desfăşóre acela de „se moquer, persifler, ridiculiser“, pe care îl are la noĭ locuţiunea *bat* joc?

Pentru a respunde în cunoscinţă de causă, cată să studiâm maĭ întâiŭ natura joculuĭ poporan la Românĭ. Iată, bună-óră, cum descrie d. Th. Burada o horă (Almanah musical 1877 p. 57):

„In lăuntrul cerculuĭ staŭ lăutariĭ ţiganĭ, avênd unul scripca, ĭar altul cobza; eĭ umblă necontenit pe lîngă dănţuitorĭ, înveselindu-ĭ şi spunênd din când în când versurĭ şegalnice pentru flăcăĭ, şi adese orĭ atingĕtóre pentru bărbaţiĭ însuraţĭ. Aşa, de pildă, lăutarul, trecênd pe lîngă o copilă din cercul danţuluĭ, îĭ cântă:

Ḑis'a badea c'a veni
Luna 'n cer când s'a ivi...

„Şi apoĭ:

Pentru tine am tras tóte,
Ş'apoĭ ḑicĭ că nu se póte?
Am să mor, n'am să trăesc
Pîn' ce-o să te dobândesc...

„Pe urmă, apropiindu-se de badea în altă parte a cerculuĭ, îĭ arată mândra cu ochĭul, şi ḑice în trécĕt:

Să te ducĭ, voĭnice, ducĭ
In livada cea de nucĭ,
Că te-aşţéptă nu sciŭ ce
Şi-ĭ găsi o florice...

„Badea şi cu fata se întâlnesc cu ochiĭ: copila se roşesce, plécă capul în jos, uitându-se în pămînt, ĭar voĭnicul ridică capul şi 'şĭ rĕsucesce mustéţa; lăutarul continuă maĭ departe, şi alăturându-se de vre-un bărbat îĭ cântă:

Sărmanul bărbatul prost,
Bun odor la casă-a fost,
Orĭ-ce vede
Nu maĭ crede...

„Bărbatul se mănià, dănţuitoriĭ rîd cu hohote şi se uită la femeea odoruluĭ lîngă care s'a oprit lăutarul ḑicênd:

Ilenuţa dela Piatră,
Cu percica retezată,
Ce-aĭ fermecat lumea tótă,
Vin să te sărut odată!...“

Aşa se petrece când cântă lăutarul; adevĕrata însă b ă t ă e d e j o c este atuncĭ când flăcăiĭ ceĭ jucătorĭ încep a improvisà eĭ-înşiĭ câte o e p i g r a m ă din cele aşa numite „strigăturĭ“ saŭ „chiuiturĭ“, prin care ĭeaŭ peste picĭor pe unul din jucătorĭ, saŭ pe o fétă, saŭ pe o nevéstă cu bărbatul eĭ, saŭ pe cine-va din ceĭ ce asistă la joc.

Privind la un rival fără mustéţă, jucătorul îĭ chiue:

Dragu-mi-ĭ fecĭorul spân,
Ca'ĭ şi tînĕr şi bătrân!...

Vĕḑênd o babă, pe care are necaz că'l vorbise unde-va de reŭ:

Ucigă-te crucea, drace!
Ce nu daĭ babelor pace?
Să maĭ facă rugăcĭunĭ,
Să nu tot pórte minciunĭ!...

Zărind afară din horă pe un preut:

Fă-mĕ, Dómne, cum îţĭ place,
Numaĭ popă nu mĕ face:
Să mânc pită
Bombăită
Şi colacĭ
Dela săracĭ!...

Pentru a păcăli pe o fétă:

Tótă féta
Sare balta,
Numaĭ ştirba
Scóte limba,
Da şi órba pipăia,
Drăguţ, să saie şi ea!...

saŭ:

La mândruţa jucăuşă
E gunoĭul după uşă;
La mândruţa 'n joc bărbată
Curtea nu e măturată;
La mândruţa 'n joc voĭnică
Spală óla tu, pisică!...

şi ca să nu se supere féta:

Păseruĭcă de pe culme,
Iértă-mĕ, mândro, de glume,
Că nu'ĭ om să nu gluméscă
Şi să nu pĕcătuéscă!..

Sînt miĭ de asemenĭ „strigăturĭ“ ironice saŭ sarcastice, prin carĭ jocul poporan la Românĭ se deosebesce cu desăvîrşire de sentimentalismul cântecelor analóge la Italienĭ şi la ceĭ-lalţĭ Neo-latinĭ.

Iată de ce a *bate* j o c, la noĭ şi numaĭ la noĭ, este nu atâta „danser“ pe cât „se moquer, persifler, ridiculiser“, singurul sens, cu care acéstă locuţiune

s'a respândit în graĭul poporan şi a dat apoĭ nascere cuvîntelor batjoc, batjocură, batjocuresc.

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Luc. XXIII, 35:

Şi sta oameniĭ de previĭa, *bătândușĭ* giocŭ de elŭ...	Et stabat populus spectans, et deridebant eum...

Ibid. Matth. XXVII, 31; Marc. XV, 10:

Şi déca'ş *bătură* giocŭ de elŭ, dezbrăcară de pre elŭ veşmăntulŭ...	Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde...

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXIX p. 13: „frămséţé lumiei şi grija bunătăţiei cu céĭa ce înşală pre noi draculŭ şi-şŭ *bate* jocŭ..."

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I, f. 71 a: „şi'lŭ vor da pri'însŭ limbilorŭ şi' şŭ vor *bate* ğocŭ di'nsulŭ..."

Ibid. I, f. 363 a: „să vedemŭ pre alţi oaspeţi la masă şi să dzicem: dară ačasta ce ĭaste? de carii ne-am răsŭ şi ne-am *bătut* ğoc şi ne-au părut că săntŭ fără de mente şi nebuni..."

Miron Costin, Letop. I. p. 338: „ce le este lor [păgânilor] a *batere* jocurĭ pre creştinĭ?.."

v. *Batjoc*.

6⁰. *bat* = resun.

Sînt unele instrumente musicale, şi tocmaĭ dintre cele maĭ primitive, carĭ nu funcţionéză fără a fi lovite; ĭar pentru ca ele să execute o bucată, trebuĭ ca lovirea să fie de maĭ multe orĭ în şir, adecă să fie o adevĕrată bătae. Acéstă bătae se produce cu un beţişor la tobă, cu o pénă de gâscă la cobză, maĭ ales însă cu degetele, ca la telincă, la fluer, la flaut, la trişcă, la caval, la cimpoĭu. Numaĭ asemenea instrumente *bat*, pe când cele fără bătae ḑic, o deosebire pe care o observă fórte bine deja mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1671 (ed. Bianu p. 273):

Bateţĭ tâmpăna şi dzâceţĭ în lăute...

De asemenea la Ion Neculce, Letop. II p. 252: „zicea surlele şi trâmbiţele şi *bătea* dobele..."

v. *Ḑic*.

Axinte Uricarul, Letop. II p. 166: „mergea Chihaelele Paşilor, şi pre urmă mergea mehterhanelele *bătând*...", adecă „musica militară".

v. *Mehterhané*.

Gheorgachi, Letop. III p. 327: „In câte ḑile aŭ fost zăbava Paşiĭ aicĭ, mehterhanéoa Domnuluĭ, după obiceĭul ce este de *bate* în tóte zilele nubet...", adecă érăşĭ musica militară.

v. *Nubet*.

Proverb:

Bate toba în Moldova
Şi s'aude la Craĭova...,

un proverb, care descrie de minune resunetul diferitelor invasiunĭ, maĭ cu samă a celor căzăcescĭ şi apoĭ rusescĭ, de câte orĭ treceaŭ Nistrul şi maĭ tărḑiŭ Prutul.

Basmul „Fata săraculuĭ" (Ispirescu, Legende p. 75): „Dară *bate* toba la urechea surduluĭ. Adecă, de! Ce să ḑicĭ? Ar fi fost şi eĭ, póte, maĭ îngăduitorĭ şi maĭ cu răbdare, dar burta le da ghies şi 'ĭ făcea de multe orĭ să fie ne'nţelegĕtorĭ..."

Cântec din Ardél:

Auḑĭ, mândră, doba *bate*...
Maĭ remâĭ cu sănătate!...

(I. B., Trans., 298)

Altul:

Când mĕ puĭu să odihnesc,
D o b a 'mĭ *bate* să pornesc,
D o b a 'mĭ *bate* de pornit,
Nu cată că 's ostenit!..

(Ibid. 302)

v. *Dobă.*

La Macedo-românĭ se dice de asemenea: „a *bate* f l u e r u l saŭ f l u e r a = a sufla în fluer, a cânta cu fluerul" (L. M.), din causa b ă t ă i ĭ cu degetele pe gaurele fluieruluĭ.

Tot atât de neapĕrată este bătaea, în sensul cel obicĭnuit al cuvîntuluĭ, la c l o p o t, pe care 'l *bate* limba, şi la t ó c ă, pe care o *bate* cĭocanul.

Colindă din Dobrogea:

Bre, dascăle Constantine,
De tocat vremea ne vine;
Eşĭ afară,
Suĭ pe scară
La dalba clopotnicĭóră,
De treĭ orĭ tu *bate* 'n t ó c ă
Să s'audă 'n valea sécă,
Noue orĭ tu *bate* 'n c l o p o t
S'audă norodul tot...

(Burada, Călĕt. 47)

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 105: „C l o p o t e l e bisericeĭ domnescĭ din tîrguleţul Bucurescilor *băteaŭ* cu g l a s jalnic şi treptat..."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 301: „rĕspunseĭ c'un glas ce 'mĭ tremura ca şi cum cine-va ar fi *bătut* t ó c a pe beregata mea...

v. *Clopot.— Tócă.*

Dela c l o p o t şi dela t ó c ă se trece d'a-dreptul la g l a s u l pe care 'l scóte un césornic, când *bate* c é s u l.

I. Văcărescu p. 527:

Ce audirĭ d'o dată!
Ce taĭnic g l a s ascult!
Simt c é s u l c'o să *bată*
Ce 'l aşteptam de mult...

Doĭnă din Ardél:

Când *bătea* c é s u l l a u n u l,
Eram gata ca păunul;
Când *bătea* c é s u l l a d o ĭ,
Eram cu mândr'amîndoĭ;
Când *bătea* césul la triĭ,
Ne jucam ca doĭ copiĭ...

(I. B., Trans. 259)

Alta:

Când va *bate* m ĭ e d - d e - n ó p t e,
Trĕcă-te sudorĭ de mórte...

(Ibid. 259)

v. *Cés.*

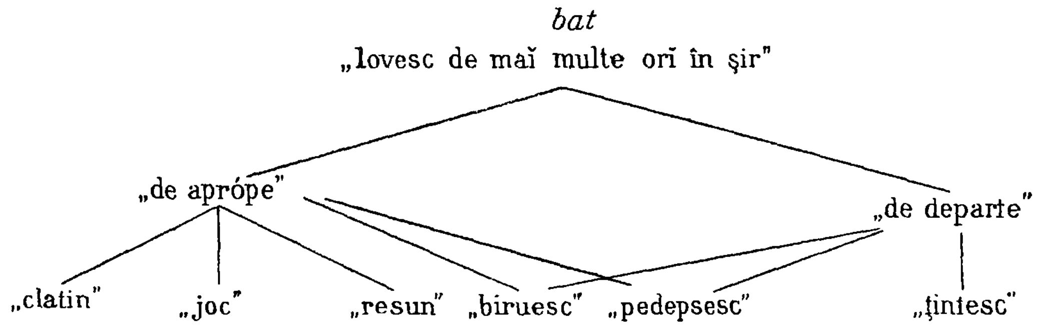
Ast-fel *bat* căpĕtâ treptat sensul secundar de r e s u n, în care noţiunea cea fundamentală de bătae materială despare de tot în: „cânele *bate*" sinonim cu „cânele l a t r ă". Şi despre vulpe se dice tot că *bate.*

v. *Câne.*

Figurat, e fórte energică expresiunea „a *bate* c u g ă l c é v ă u r e c h i l e" în Pravila luĭ Mateiŭ Basaraba 1652, p. 483: „nu cum-va să mérgâ la înpăratulŭ saŭ la domnŭ să *batâ* c u g â l - č a v â u r e c h i l e luĭ..." = „cu plângerĭ, cu judecăţĭ".

In acest mod, din sensul cel fundamental al luĭ *bat:* „lovesc de maĭ multe orĭ în şir" se desvóltă de 'ntâĭu cele doĕ aspecturĭ: „lovesc de aprópe" şi „lovesc de departe"; apoĭ din ambele aspecturĭ de o potrivă se desfăşóră sensurile secundare „biruesc" şi „pedepsesc"; în fine, din aspectul „lovesc de aprópe" se nasc sensurile secundare „clatin", „joc" şi „resun", ĭar din aspectul „lovesc de departe" sensul secundar „ţintesc", fără a ne opri aci asupra unor sensurĭ terţiare, arătate sub cele secundare.

Biografia cea semasiologică a cuvîntuluĭ se resumă ast-fel în următorul tabel:

v. *Abat.* — *Bătălâŭ.* — *Bàtaiă.* — *Bătăliă.* — *Bătăiaş.* — *Bătăios.* — *Bătĕtor.* — *Bătătură.* — *Bătăuş.* — *Bătélă.* — *Bàtelisce.* — *Bătucesc.* — *Bătut.* — *Desbat.* — *Sbat.* — *Străbat...*

[2] **Bat.** — v. *Bét.*

[3] **Bat.** — v. *Bătescĭ.*

Batàc, s.; „bourbier, marais". Cuvînt înregistrat de Cihac (II, 547), de unde l'a luat şi d. Şaĭnénu: „*batac* = loc smîrcos" (Elem. turc. 14), derivându'l ambiĭ din turcul b a t h a k „bourbier", fără nicĭ un text saŭ vre-o altă probă, care să dovedéscă că el circulézĕ în adevĕr saŭ a circulat vre-o dată în graĭul romànesc.

v. [1] *Turc.*

Batàl (plur. *batalĭ*), s. m.; t. pastor.: bélier châtré, mouton; bouc châtré. B e r b e c î n t o r s. B e r b e c b ă t u t. Câte-o-dată ţ a p b ă t u t.

„Când un berbec este scopit, se numesce *batal.* Acésta o fac numaĭ locuitoriĭ carĭ se ocupă cu crescerea oilor, pentru a avé pe lîngă carne bună şi seŭ mult, căcĭ un berbec nescopit nu se îngraşă aşa de tare" (M. Busuioc, Sucéva, c. Paşcanĭ-Stolnicenĭ).

„*Batal* este berbecul întors, ĭar cel lăsat de rudă saŭ de prăsilă se chĭamă t a u r..." (I. Vişoĭanu, Muscel, c. Măţăŭ).

„Dacă berbeciĭ se castrézĕ, se dic *batalĭ,* şi oile dacă îmbătrânesc — b a b a n e" (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

„*Batal,* berbecul dela doĭ anĭ în sus" (C. Păsculescu, Brăila, c. Suţescĭ).

„Şi la ţap scopit se dice *batal* (G. Munténu, Covurluĭu, c. Jorăscĭ).

Jipescu, Opincaru p. 48: „Ce'ţĭ pare maĭ blând, maĭ plăpând ca oiţili, berbeci, mĭeórili, *batali...*?"

D. Saĭnénu (Elem. turc. 14) căuta de 'ntâĭu originea acestuĭ cuvînt în turco-arabul b a t t ā l „oisif, aboli, vieilli"; apoĭ renunţând cu drept cuvînt la acéstă etimologiă, admise (Dicţ. rom.-germ. 36) că *batal* „bélier châtré" se trage din verbul b a t, şi anume din b a t u n b e r b e c e „châtrer un bélier".

Să începem prin a urmări filiaţiunile luĭ *batal* la Românĭ.

Peste Carpaţĭ, după Lexiconul Budan, ne întimpină augmentativul b ă t ă l â ŭ cu sensul de „mulierosus, effoeminatus, ein weiberhafter Mann", în care sufixul augmentativ -â ŭ s'a adaos la tulpina *batal.*

Afară de *batal,* Româniĭ aŭ pe v ă t u ĭ u cn femininul v ă t u e.

Costinescu: „V ă t u ĭ u=ĭepure mic."

Stamati: „V ă t u ĭ u=berbec scopit."

Lexicon Budan: „V ă t u e = capră tînĕră, capra novella, eine junge Ziege."

In v ă t u ĭ u, separându-se sufixul -u ĭ u, remâne tulpina v a t, avênd acelaşĭ sens fundamental de „slab, ne-

putincios, castrat“ ca şi 'n *batal* şi aplicându-se de asemenea la „berbec“ şi la „ţap“, pe lîngă carĭ se maĭ adaoge „ĭepurele“.

După fonetica română, iniţialul *b* nu scade nicĭ o dată la *v*, pe când iniţialul *v* se întăresce fórte adesea în *b*, şi acésta deja din epoca formaţiuniĭ graĭuluĭ românesc (v. *B* p. 2227). Prin urmare, în *batal* (= bat + al) alăturea cu vătuĭu (= vat + uĭu) tulpina cea prototipică est vat-, nu bat-, adecă *batal* represintă o formă primitivă vatal.

In acéstă formă merită o deosebită atenţiune sufixul -al. Cum-că acest sufix a existat o dată în limba română, dovadă este cuvîntul fătălăŭ „hermaphrodite“, compus întocmaĭ ca bătălăŭ, adecă dintr'o tulpină fĕtal = fétă + al. La vechiĭ Romanĭ se află o singură vorbă cu sufixul -allus, anume hirquitallus „pârcĭu.“ La Tracĭ însă un sufix -al- pare a fi fost fórte respândit, judecând după numĭ proprie ca: Dizala, Diszatral, Attalus, *Σαδάλας*, Zantiala, *Μουκατράλης* etc. (cfr. Dumont, Monum. figurés, 1877, 66, 78—81). Probabilitatea este dară, că în *batal* = vatal, ca şi 'n fătal, noĭ avem a face cu un sufix remas Românilor dela Dacĭ.

Să trecem acum d'a-dreptul la vechĭul grec *βάταλος*, a căruĭ asemĕnare fonetică şi logică cu bătălăŭ o observase deja Lexiconul Budan.

De câte orĭ acest cuvînt ne întimpină în texturĭ elenice (cfr. Henr. Stephanus, ad voc.), tot-d'a una îl însoţesce o explicaţiune despre ceea-ce însemnéză, probă că era o vorbă puţin cunoscută în literatură. Neputêndu'ĭ găsi o origine grecéscă, Eleniĭ pretindeaŭ că el s'a născut dela numele propriŭ *Βάταλος* al unuĭ flautist, care cel de'ntâĭu va fi eşit pe scenă încălţat femeiesce, deşi este lucru maĭ firesc, vice-versa, că tocmaĭ din acea causă i se va fi dat flautistuluĭ porecla de *Βάταλος* „efféminé“. In orĭ-ce cas, elenicul *βάταλος* n'are alt sens decât pe acela al românuluĭ bătălăŭ: *οὐκ ἄνδρας, μαλακός, αἰσχρὸς πρός τι* etc., la Plutarc, la Climente Alexandrinul, la Hesychius, la Suidas şi la alţiĭ; adecă: „fiinţă slabă, nebărbătéscă, móle, nevoĭaşă, pasivă.“ Ce-va maĭ mult; un indice ne face a crede cum-că în graĭul cel poporan la vechiĭ Grecĭ *βάταλος* era chĭar al nostru *batal* „bélier ou bouc châtré“. Vestitul Demosten avusese în viéţa sa două porecle: în tinereţe poporul îĭ dicea *βάταλος*, la bătrâneţe: *ἀργάς*. Porecla cea bătrânéscă *ἀργάς* însemnéză „şérpe“, arătându-se prin ea că Demosten era saŭ avea renumele de a fi viclén ca un şérpe. Dar atuncĭ nu cum-va tot un nume de animal va fi fost şi porecla cea tineréscă *βάταλος*? „Pe Demosten, dice Libanius (ap. Phot., Myriobibl. ed. 1612 p. 1480), îl numĭaŭ *Βάταλος* fiind că în tinereţe el fusese neputincĭos: *ἀσθενής*, şi şubred: *νοσώδης*“, adecă un adevĕrat „eunuc“, un *batal*. Ast-fel între cele două porecle: *ἀργάς* şi *βάταλος*, se stabilesce o perfectă corelaţiune.

Cuvîntul nefiind indigen la vechiĭ Grecĭ, ĭar la Românĭ el neputênd să fie decât numaĭ o moştenire dacică de 'mpreună cu o mare parte din terminologia nóstră curat pastorală, resultă că în limba Tracilor în genere, a celor nordicĭ dela Dunăre ca şi a celor sudicĭ de lîngă Elada, existà vorba vatal- cu sensul de „dobitoc scopit“, fie berbec, fie ţap, fie alt animal domestic, de unde a căpĕtat'o apoĭ atât vechiĭ Grecĭ precum şi colonia latină din Dacia.

Ca observaţiune în trécĕt, finalul -al într'un cuvînt de o origine sigură tracică ne întimpină nu numaĭ în *batal*,

dar şi al nostru mal = albanesul malĭ. Dacă Românii ar fi împrumutat pe „mal" dela Albanesĭ, am avé „maĭ", nicĭ odată „mal", căcĭ muĭatul -lĭ trebuĭa la noĭ să dispară cu orĭ-ce preţ, urmând uneĭ norme fonetice fără nicĭ o excepţiune. Tracicul *l* în *-al* cată dară să fi fost o liquidă fórte dură, ce-va ca polonesul "*l* barré", fără a fi fost reduplicat.

v. *Bătălâŭ. — Vătuĭu.*

Batalamà (plur. *batalamale)*, s. f.; quittance, reçu. Inscrisul prin care se adeveresce că datoria s'a plătit. O cĭudată scurtare din turcul battal-etmèk „abolir, anéantir". Se ḑice cu o nuanţă comică: dă'mĭ o *batalama* la mână; dă'mĭ *batalamaua*, nu'mĭ ajunge numaĭ cuvîntul din gură. Locuţiune proverbială: „A face capul *batalama* = a zăpaci, verwirren" (Şaĭnénu). In epoca fanariotică, din turcul battal se maĭ formase verbul batalisesc „abandonner" cu substântivul batalisire (Dr. Polyzu), a cărora durată în graĭu a fost maĭ mult decât efemeră.

v. ¹. *Turc.*

Batàlă s. **vatàlă** (plur. *batale, vatale)*, s. f.; t. de tisser.: ros, tavelle du métier. O parte a stativeĭ saŭ a resboiuluĭ de ţesut. Sinonim cu brâglă, care se întrebuinţéză maĭ ales peste Carpaţĭ, pe când *batală* saŭ *vatală* circuléză pretutindenĭ în Moldova şi în Muntenia. Se aude maĭ ales la plural, ca şi brâgle, fiind-că se compune din nesce beţe paralele, între carĭ la mijloc se prinde aşa numita spată a resboiuluĭ.

„*Batale* saŭ *vatale*, unéltă în care stă aşeḑată spata pentru bătaea saŭ îndesirea firelor ţesute..." (G. Voĭcu, Tecuciŭ, c. Stănişescĭ).

„In *vatale* se pune spata cu tortul" (P. Căderea, Némţ, c. Bistricĭóra; N. Petricénu, Iaşĭ, c. Popescĭ).

„Pe la noĭ brâglele dela resboiŭ se chĭamă şi *vatale*" (Făgăraş: Ios. Stoĭca, c. Ohaba; G. Dobrin, c. Bucĭum).

Marginile *batalei*, prin carĭ se reţine spata, apucată ca într'un jug, se chĭamă în unele locurĭ fălcĭ (T. Crişianu, Trans., c. Cugieru), în altele mânĭ (P. Michailescu, Brăila, c. Cécâru).

Cihac (I, 23), fără a'şĭ fi dat ostenéla de a afla cu precisiune ceea-ce este *batală*, ĭ-a căutat originea după simpla asemĕnare fonetică cu bat, deşi tocmaĭ ea nu bate de loc, acéstă sarcină aparţinênd numaĭ spateĭ. Din aceĭaşĭ causă Cihac a confundat *batala* cu bătélă „trame", carĭ n'aŭ a face una cu alta, *batală* fiind o parte de instrument, ĭar bătélă o parte din ţesetură. Singurul lucru bun la Cihac în acéstă privinţă, este că el constată ambele forme *batală* şi *vatală*, recunoscênd tot-o-dată că Bulgariĭ aŭ luat pe vatală dela Românĭ, pe când d. Şaĭnénu (Dicţ. rom.-germ. 411) crede, din contra, că Româniĭ aŭ luat *vatala* dela Bulgarĭ.

v. *Bătélă.*

Să examinâm cestiunea.

Chĭar dacă *batală* ar avé funcţiunea de a bate, pe care n'o are, totuşĭ forma colaterală *vatală* ar împedeca înrudirea acestuĭ cuvînt cu verbul românesc bat, al căruĭa iniţial *b* nu póte să trécă în *v* (v. *Batal*). Finalul -ală, pe de altă parte, ne amintesce neutriĭ slavicĭ cu sufixul instrumental -лѻ (= -длѻ), trecuţĭ regulat la Românĭ în femininul -ală: „cesală", „zăbală", „tînjală" etc. (v. ¹. ². *-ală*). In terminologia românéscă a ţesutuluĭ vorbele slavice, maĭ ales cele de provenință serbéscă, sînt numeróse în genere; ĭar în specie cu acelaşĭ sufix -лѻ ne întimpină acolo femininul „sucală" = serbul neutru „su-

kalo", literalmente „torcĕtóre" dela сукати „tórcere". In fonetica serbéscă inițialul *v* represintă adesea pe paleoslavicul хв; și, între altele, trec la Serbĭ în *v* anume derivatele paleo-slaviculuĭ хват „apuc":

vat = хват,
vatanĭe = хватанье,
vatati = хватати,
vatiti = хватити,
vatlĭika = хватлика...

In vechea serbéscă trebuĭa dară să fi fost, ca nume al bârgleĭ dela resboiŭ: v a t a l o = хватало „unéltă care apucă spata", după cum în realitate o a p u c ă, de unde prin împrumut s'a născut apoĭ d'a-dreptul al nostru *vatală*, pe care fonetica românéscă l'a întărit după aceea pe a-locurĭ în *batală*, deși variantul cu *b* a remas puțin respândit. Dela Românĭ, sub forma cea feminină care nu póte să fie slavică, ba încă tocmaĭ sub forma feminină cea articulată românésce: *vatala*, aŭ împrumutat cuvîntul Bulgariĭ: „батала, la tavelle du métier de tisserand" (Bogorov). In acest mod, la Românĭ acest termen este serbesc, la Bulgarĭ însă el e curat românesc.

Genealogia cuvîntuluĭ este dară:

serbul v a t a l o = хватало
|
românul *vatală (batală)*
|
bulgarul v a ť a l a.

Bulgariĭ întrebuințéză în graĭu și pluralul românesc *vatale*, moldovenesce *vatali*, pe care 'l citéză Cihac.

v. *Bârglă*. — [2]. *Resboĭu*. — *Vatală*.

Batalìon (plur. *batalióne)*, s. n.; t. milit.: bataillon. Un galicism, care a străbătut la noĭ de pe la începutul seculuĭ XVIII prin terminologia militară ruséscă.

Nic. Costin, Letop. II p. 67: „șese *batalioane* de pedestrime ale Sveduluĭ și câte-va s t é g u r ĭ de călărime ce se numescŭ șvadroane, din-a-drépta din fruntea oștiĭ s'aŭ rupt și de nevoe la pădure s'aŭ tras..."

v. [1]. *Rus*. — *Stég*.

Batalisèsc | **Batalisìre** | . — v. *Batalama*.

Bàtă. — v. *Bantă*. — *Bétă*.

Batâr s. **bàtăr**, adv.; au moins, du moins. Sinonim cu b a r e m, m ă c a r, î n c a ĭ, c e l p u ț i n. Cuvînt destul de respândit în popor. Este maghĭarul á m b á t o r, b á t o r „quoique, quand même" (Cihac). Peste Carpațĭ se aude și o formă lungită b a t ă r ă ș (Mândrescu, Elem. Ungur. 39).

Noul Testament 1648, f. 205 a: „nu pentru destoĭnicĭa fapteloru, *batâru* că să cuvine să facemŭ fapte bune...", unde *batâr* - c ă însemnéză „deși", „quoique".

Țichindél, Fabule 1814 p. 60: „moșiĭ acestĭa, ca să scape de râsul și batjocura pruncilor, aŭ început unul câte unul a'șĭ rade barba, până ce nu aŭ maĭ remas n i c ĭ *batâr* unul să se îngroape cu barbă..." = „nicĭ m ă c a r".

Ibid. p. 335: „nu ĭaste într'o mie de capete *batăr* unul, carele n'ar fi în stat șépte rândurĭ într'o zi să țină în minte..." = „c e l p u ț i n unul".

Balada „Petreа":

Batăr capul mi'țĭ lua,
Aduceți'mĭ pe Țurca,
Să'mĭ pun șéua pe dînsa,
Să'mĭ recoresc inima...

(Marian, Bucov., I, 60).

Cântec din Ardél:

De când s'a dus bădița
Mi'ĭ pustie ulița:
Mi'ĭ pustie
Numaĭ mie,

C'a ḑis că n'o să mai vie!
Turturea fără soţie,
Eŭ tot creḑ c'o să mai vie
Batăr la sfînta Marie,
Cându 's copţĭ struguri 'n vie...

(I. B. Trans. 129).

Altul:

Ce focul, bade, te ţine
De nu viĭ séra la mine
Batăr la doĕ-treĭ ḑile?...

(Ibid. 237).

In limba nóstră literară *batâr* este şi maĭ rar decât b a r e m.

v. *Barem*.

Bàtăràş. — v. *Batăr*.

1. **Bàtcă** s. **bàpcă**, s. f.; denier, vieille monnaie. Termen eşit de mult din întrebuinţare şi în privinţa căruĭa Cihac (II, 4) are dreptate când ḑice că e străin: unguresce b a p k a şi b a t k a „denier".

Dicţionar bănăţén MSS. circa 1670, (Col. l. Tr. 1883 p. 426):

„B a p k ĕ. Grossus, obolus, denarius.
„*Batkè*, idem."

Este unul din ceĭ fórte mulţĭ termenĭ străinĭ numismaticĭ, carĭ prin comerciŭ se furişéză atât de lesne în orĭ-ce limbă.

v. 2. *Ban*.

2. **Bàtcă** (pl. *batce* s. *bătce*), s. f.; chaploir, petite enclume dont se servent les faucheurs. O mică nicovală pe care se ascute cósa, adecă s e b a t e cósa.

S. F. Marian: „*Batcă*, un instrument de oţel saŭ de criţă, pe care s e b a t e cósa. B u t u c de *batcă* se numesce lemnul pe care se înţepenesce *batca*.."

„*Batcă* este un instrument pe care se ascute cósa, b a t ê n d u - s e cu un fel de cĭocan" (P. Sălăgianu, Némţ, c. Hangu).

Cuvîntul *batcă*, prin acelaşĭ sufix ca în h a p c ă, vine d'a-dreptul din b a t, întocmaĭ după cum termenul frances corespunḑĕtor „chaploir" se trage din vechĭul frances „chapler=battre" (Littré).

v. 1. *Bat.* — *Cósă.* — *-că.*

3. **Bàtcă** (pl. *batce* s. *bătce*), s. f.; souricière. C u r s ă saŭ c ă p c a n ă de prins şórecĭ. La intrarea şóreceluĭ în cursă, găurica pe unde întrase se închide cu sgomot printr'o b ă t a e, de unde şi cuvîntul *batcă*, format întocmaĭ ca şi cel precedinte.

v. 2. *Batcă.* — *Bătae.*

4. **Bàtcă**, s. f.; t. de Zool.: sorte de poisson. „Pe la noĭ un fel de pesce se chiamă *batcă*" (I. Dan, Braila, c. Slujitorĭ-Albotescĭ). Să nu fie óre o formaţiune feminină dela b a t o c?

v. *Batoc*.

5. **Batcă**, s. f.; t. de Zool: pélican, pelecanus onocrotalus (S. F. Marian). B a b i ţ ă. Nu ne putem rosti asupra originiĭ acestuĭ termen, pe care Cihac (II, 4) il crede a fi un deminutiv din b a b ă, dar nu explică trecerea luĭ *b* în *t* în fonetica românéscă fără nicĭ o înriurire a analogieĭ saŭ a etimologieĭ poporane.

v. *Babiţă*.

Batèĭu. — v. *Bătescĭ*.

Bàte-lèla. — v. 1. *Bat.* — *Lela*.

Bàte-pòdurĭ. — v. 1. *Bat.* — *Pod*.

Bàtere (plur. *baterĭ*), s. f.; l'infin. de bat: action de battre dans toutes ses acceptions; battement. Se póte între-

buinţa ca substantiv abstract în tóte sensurile verbuluĭ **bat**: *baterea* cetăţiĭ, *baterea* duşmanuluĭ, *batere* de cuĭu, *batere* de joc, *batere* de palme saŭ din palme, *batere* din picióre, *baterea* ĭepeĭ, *baterea* berbeculuĭ, *baterea* untuluĭ etc. etc.; în multe însă din aceste expresiunĭ figuréză maĭ potrivit şi maĭ energic sinonimul **bătae**, ast-fel că ambele cuvinte urméză maĭ bine a fi studiate împreună.

v. [1] *Bat.—Bătae.*

Batìn. — v. *Bătescĭ.*

Batìstă (plur. *batiste*), s. f.; mouchoir de poche, batiste. Sinonim cu **basma**, dar numaĭ de buzunar, apoĭ de o stofă mult maĭ fină şi servind tot-o-odată şi la facerea rochilor. Rar pe la săteni, cuvîntul totuşĭ s'a respândit şi pe la ţéră. Este francesul **batiste**, după numele unuĭ fabricant (Littré).

Basmul „Porcul cel fermecat" (Ispirescu, Legende p. 53): „... se dete jos şi se tăvăli în noroĭu pînă se făcu una cu tina, apoĭ suindu-se ḑise mireseĭ să'l sărute. Bĭata fată, ce să facă? Scóse *batistá*, îl şterse niţel la bot şi'l sărutâ..."

Doĭnă din Moldova:

> De 'napoĭ bade-aĭ veni,
> Eŭ minténul ţĭ-oĭu blăni,
> Şi cămeşa ţĭ-oĭu călca,
> Şi *batista* ţĭ-oĭu spĕla...
>
> (Sevastos, Cânt. 172).

C. Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „Faţa eĭ era atât de slabă, atât de schimbată! Peliţa eĭ sĕmĕna cu *batista* subţire, fără pic de viaţă; o mórte se vestĭa în ochiĭ eĭ schînteietorĭ..."

A. Odobescu, Scrierĭ III, p. 520: „Nemeşilor ungurĭ, fiind poftiţĭ la prânḑul împĕrătesc, nu se cuvine să se desculţe de cisme pe sub masă, nicĭ să bage degetele în bucate, nicĭ să'şĭ sufle nasul fără *batistă*..."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 237: „Ea apăru la feréstră; întinse o mână, o aduse la gură uşurel şi lung, apoĭ o destinse repede; scutură o *batistă* albă... Mĕ chĭămà?..."

Ibid. p. 283: „Vîntul pe care 'l făcea ea în fugă, îĭ flutura **rochia uşurică** de *batistă* albă cu bobiţe negre..."

v. *Basma.*

Batgĭoc. — s. *Batjoc.*

Batgĭòcoră / **Batgĭòcură** — v. *Batjocoră.*

Batgĭocorèsc / **Batgĭocurèsc** —v. *Batjocoresc.*

Batjòc s. **batgĭòc** (plur. *batjocurĭ, batgĭocurĭ*), s. n.; dérision, risée. Acéstă formă substantivală nu ne întimpină de loc în dicţionare, deşi ea nu este rară în vechile texturĭ, şi n'a despărut de tot nicĭ din graĭul poporuluĭ, fiind în acelaşĭ timp mult maĭ energică decât sinonimul **batjocoră**, căruĭa ĭ-a dat nascere.

E de tótă frumuseţea idiotismul „**joc şi** *batjoc*" la Cantemir, Chron. I p. 205: „într'un chip oare-carile de **gĭoc** şi de *batgĭoc*, câte şi câte félĭurĭ de schimonositurĭ şi din zi în zi altele şi altele una după alta schimbărĭ şi mutărĭ în faptele şi lucrurile omeneştĭ...", unde se pipăe aşa ḑicênd cu degetul originea cuvîntului *batjoc* din locuţiunea verbală **bat joc**, despre care noĭ am vorbit pe larg la locul seŭ.

Vom începe prin pluralul *batjocurĭ*, din care s'a născut d'a-dreptul substantivul **batjocoră**, ĭar mediat saŭ îmmediat verbul **batjocoresc**.

Coresi, Psaltirea 1577, ps. CXVIII, 22:

Ĭa dela mine înputaré şi *batŭjocurile*...	Aufer a me opprobrium et contemptum...

unde este de observat grafica *batŭjocurile*, „БАТЪЖОКЅРИЛЄ", în care prin litera ъ (*ŭ*) se mânţine separaţiunea între elementele cele constitutive bat şi joc.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643. I p. 73 a: „ştiu ce mă va tămpina dela dănşi, ce *batgĭocuri* şi ce ocări.."

Ion Neculce, Letop. II p. 382: „ca nişte oşteni păgânĭ ce era, tot stricăcĭunĭ făcea cu fel de fel de rîsurĭ şi *batjocurĭ* a fete fecĭoare şi a femeĭ înţălepte..."

Singularul *batjoc* se construesce maĭ tot-da-una cu în şi cu de la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 20 (f. 75 a): „ĭară omulŭ, vădzândŭ că 'l ĭa în *batğoc*, nu'ĭ maĭ răspunsă..."

Ibid. Noemv. 4 (f. 104 b): „Şi 'l dusără legat la Vavilonŭ de *batğocŭ*, ş'au murit acolo în robie..."

Acelaşĭ, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 192):

Ce tu, Doamne, de dînşiĭ veĭ răde,
Cînd în laţŭ cu păgâniĭ s'or prinde,
De vorŭ fi de *batğocŭ*, de ocară,
Şi lĭ-a eşi vĭastĭa peste ţară...

Ibid. p. 223:

Ĭară cînd mă 'mbracŭ în strecătoare,
Le sînt de *batğocŭ* în sărbătoare:
Ceĭa ce bĭaŭ la crăşme mă cîntă...

v. [1] *Bat.—Batjocoră.—Batjocoresc.—Bătae*...

Batjòcoră, batgĭòcoră, s. **batjòcură, batgĭòcură** (plur. *batjocore* s. *batgĭocore*, *batjocure* s. *batgĭocure*, *batjocurĭ* s. *batgĭocurĭ*), s. f.; dérision, persiflage, raillerie, risée, outrage. Cuvîntul s'a născut printr'o formă singulară analogică din pluralul vechĭuluĭ substantiv neutru batjoc: batjocurĭ, conservând acelaşĭ plural; ĭar din *batjocoră* s'a format apoĭ verbul batjocoresc. Natura compusă a luĭ *batjocură* din bat şi joc fiind pré învederată, în vechile texturĭ, din carĭ unele sînt reproduse maĭ jos, ne întimpină câte o-dată scrierea БАТЪЖОКОУРѪ=*batŭjocură*, ca şi când ar fi două cuvinte despărţite prin obicĭnuitul ъ, ь (*ŭ*). Aglutinarea completă a ambelor elemente a produs forma poporană *bagĭocură*, bagĭocuresc, cu perderea luĭ *t*, care formă însă e de tot nouă. A fost o zăpăcire nepilduită din partea luĭ Cihac (II, 638) de a trage acéstă familiă de cuvinte atât de néoşă românéscă din grecul „Βαγυρίζω insulter, „outrager, offenser par des paroles, „βαγύρισμα insulte, outrage, offense, „βαγυριστής impostor (Du Cange), cfr. „βαγίζω pleurer, crier"! Şi fiind-că Cihac pretindea, cu tonul cel maĭ afirmativ, cum-că: „batjocuresc n'a „pas du tout l'acception de se moquer „de quelqu'un, mais bien et seulement „d'insulter quelqu'un par des paroles „et même par des faits", să începem prin:

Sinonimică.

Sinonimul cel maĭ des al luĭ *batjocură* este rîs „risée, dérision, moquerie".

Omiliarul din Dél, 1644, p. 186: „când pui mâna ta întâi în frunte, după acéĭa în umărul dirept sau în stăng, şi atunce pui pre păntece, ce cruce faci atunce? nu ĭaste acĭasta cruce, ce maĭ vrătos *batjocură* şi răs faci..."

Pravila Moldov. 1646, f. 108 a: „Cela ce să va însura de'ş va lua muĭarĭa călugăriţă, acéĭa nuntă nu e destulŭ că ĭaste de răsŭ şi de *batgĭocură* şi urătă tuturorŭ, ce încă să cĭartă şi cu moarte..."

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652 p.

152: „Trebue să fie mărturiile, carele vorŭ vré să arate vrăjmășiĭa bărbatuluĭ, să fie destoĭnici de-a să crédere, să nu fie rudâ sau oamenii mueriĭ, nice să fie de răsŭ și de *batjocurâ:* oameni de cariĭ să nu'ĭ bage nimenilé nice într'o sémâ..."

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 21: „pre toţĭ iĭ hulim, pre toţĭ iĭ grăim de reŭ, pre toţĭ iĭ părîm, pre toţĭ iĭ luâm în rîs și în *batjocură,* tuturor le ḑicem că sînt nebunĭ și fără nicĭ o socotélă..."

Ţichindél, Fabule 1814 p. 209: „așa s'au rușinat aicĭa, cât nu e vrédnic numaĭ de râs și de *batjocură,* ci încă și de jalé cé maĭ de pre urmă..."

Ibid. p. 174: „încépe a sări asupra celor maĭ bunĭ decât dânsul, și așa rămâne de râs și de *batjocură* și némurilor din urmă..."

Ibid. p. 60: „ca să scape de râsul și *batjocura* pruncilor, au început unul câte unul a'șĭ rade barba..."

Zilot Românul, Cron. 88: „Și așa ajunseră casele dumnélor rîs și *batjocoră* némurilor, și încă începură a se și urî și a se pîrî uniĭ pre alţiĭ..."

Biblia Șerban-vodă 1688, Job. XII, 4:

. . . direptulŭ omŭ și fără de prihană s'au făcutŭ întru *batjocură...*	. . . justus vir et sine crimine venit in derisum...

Ibid. Job. XXXIV, 7:

Cine e omŭ ca Iovŭ, bândŭ *batjocură* ca apa?...	Quis vir ut Job, bibens subsannationem sicut aquam?...

I. Créngă, Scrierĭ I p. 84: „(moșnégul peţind pentru purcelul seŭ pe féta împĕratuluĭ), multă vorbă, mult rîs și mare nedumerire se maĭ făcuse la palat și în tóte părţile despre o astfel de *batjocură* ne maĭ pomenită..."

Tot aci, în legătură directă cu rîs, vine sinonimica luĭ *batjocură* cu mascară.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 47: „Deci uniĭ de mânie și de necaz să aprindĭa, ĭară alţiĭ cu *batjocură* în laude și cu mascara în pofală o lua..."

Dela acéstă noţiune fundamentală de „dérision", „risée", *batjocură* trece apoĭ la sensul de ocară, rușine, necinste...

Coresi, Psaltirea 1577, ps. XLIII, 14:

Pus'ai noi *batjocurâ* vecinilorŭ noștri, întărâtare și ocărâre ce sântŭ înprejurulŭ nostru...	Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his qui sunt in circuitu nostro...

Ibid. ps. LXXVIII, 4:

Fumŭ *batŭjocurâ* vecinilorŭ noștri...	Facti sumus in opprobrium vicinis nostris...

Șĭapte taine, 1644, p. 239: „să nu fie bărbatulŭ de 50 de ai și fata de 12, sau muĭarĭa de 50 și bărbatulŭ de 20 de ai, că acéĭa nu ĭaste nuntâ, ce ĭaste o *batŭgĭocurâ* și o ocarâ și din nafarâ de direptate și lucru plinŭ de rușine și numai ce ĭaste de răsŭ și de graĭurile oamenilor și de mustrare și ponoslu în tot cĭas..."

Silvestru, 1651, ps. XXI, 7:

Ĭară eu sântŭ viĭarme și nu om, *batğocurâ* oamenilorŭ și ocarâ năroduluĭ...	Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis...

Ibid. ps. XXX, 14:

... Că audziĭu *batğocura* a mulţi...	... quoniam audivi vituperationem multorum...

Ibid. ps. LXVIII, 8:

... pentru tine am suferit *batğocurâ* şi acoperi ruşinĭa faţa mĭa...	... propter te sustinui exprobrationem, operuit confusio faciem meam...

Ibid. ps. LXXIII, 12:

Dâ vecinilorŭ noştri de şĭapte ori în sănulŭ lorŭ *batgĭocura* ce batgĭocorirâ pre tine...	Redde vicinis nostris septuplum in sinum eorum opprobrium ipsorum quod exprobaverunt tibi...

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 29 (f. 94 a): „şi ocărâ idoliĭ luĭ toţŭ, defăĭmându'ĭ pre rândŭ: carele din ce *batŭğocurâ* 'ĭ scornitŭ..."

Cantemir, Cron. I, 284: „[Valerian] biruit fiind la bătae, viu au căzut pre mâna luĭ Sapor împăratul Persilor, unde Sapor în mare *batgĭocură* şi ocară ţiindu'l, când vré să încalece pre cal, în loc de scăueş supt picĭóre îl siliĭa de să supuné..."

Omiliarul din Dél, 1644, p. 182: „*batjocura* şi fără-cinsté rabdâ, ca să te proslăveşti tu şi cinste să ĭaĭ..."

Ţichindél, Fabule 1814 p. 483: „De nu vré fi fost Petru cel Mare împăratul Moscalilor, pănă astăzĭ se vré închina Moscaliĭ picĭoarelor de măgarĭu, căcĭ începuse călugăriĭ lor a le purta prin ţéră; însă pre el l'au luminat Dumnezeu: le adunâ şi le îngropâ, ca să nu se facă acéstă ruşine şi *batjocură* Creştinilor..."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 119: „Toţĭ vor insulta pe un nenorocit? Ce crimă a comis pentru ca să merite o asemenea *batjocoră?* Cosmin fu coprins de o milă nemărginită..."

Balada „Darie şi potera":

> Stînsu-mi-s'ar fi lumina
> Maĭ 'nainte de-a 'ţĭ da mâna,
> Decât să remâĭu vĕdană
> Fără casă, fără hrană,
> Fără milă de bărbat,
> Spre *batjocura* din sat...
>
> (Marian, Bucov. I, 11).

E fórte interesant următorul pasagĭu din Codicele Voroneţian circa 1500 (ed. Sbiera p. 10, Act. Apost. XIX, 31):

Urii ce era dîntru Asia începători, fiindu lui ĭubiţi, treméseră la elu de lu rugară se nu 'ş dé siĭnre întru zborişte întru *batğocură*...	Quidam autem et de Asiae principibus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum...

unde în Noul Testament din 1648: „să nu ĭasă în teatru", ĭar în Biblia Şerban-vodă 1688: „să nu dĭa pre sine la privélă". Este învederat că în Codicele Voroneţian expresiunea „întru zborişte întru *batgĭocură*" are vechĭul sens teologic pejorativ despre representaţiunile scenice ca nesce lucrurĭ neruşinate, nesce mascarale.

v. *Mascara.*

In acelaşĭ înţeles se rostesc vechile legĭ românescĭ despre ne-cinstea lăutarilor.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 191: „Alăutarĭulŭ, carele zice cu vioara şi alăuta pre la târgure şi pre la zborure şi pre la nunte, nu poate să ĭa fatâ de omŭ bunŭ saŭ de boĭarĭu, că unii ca aceĭa săntŭ *batjocurâ* luĭ Dumnezeu şi oamenilor...", unde este de observat şi construcţiunea luĭ *batjocură* cu dativul.

In acest mod *batjocură* devine antitesă cu cinste.

Urechea, Letop. I p. 139: „maĭ apoĭ nice aĭ săĭ nu'l băga în samă, ce era în zavistia celor de casă și în *batjocora* tuturor; așa și cinstea den zi în zi micșurăndu-i-se, de inimă rea puțin de n'aŭ murit...“

Țichindél, p. 452: „sau spre vecĭnica cinste și mărire, dacă sânt bunĭ, sau, dacă sânt răĭ și netrébnicĭ, spre vecĭnica *batjocură* să rămână...“

Laurian și Massim stabilesc destul de bine o gradațiune între bătae de joc și între *batjocură*, carĭ amîndoue îșĭ aŭ punctul de plecare în rîs, dar bătaea de joc nu este decât „o satirisare, care póte fi cât de împungĕtóre și amară, însă nu țintesce nicĭ decum la despreț, umilire și desonorare, carĭ sînt tot-d'a-una motivul și ținta *batjocureĭ*: îmĭ place rîsul, dar nu sufĕr *batjocura* dela orĭ-cine ar veni...“

Este fórte poporană locuțiunea: a fi de *batjocură*, a remâné de *batjocură*, care figuréză și în înjurăturĭ: fire-aĭ de *batjocură!* remânere-aĭ de *batjocură!* De asemenea: a ajunge de *batjocură*, a ține pe cine-va de *batjocură* etc.

Urechea, Letop. I p. 180: „nu numaĭ călca obiceele țeriĭ și jacurĭ făcea, ce și legea cu totul rămăsese de *batjocură*, decĭ cu toțiĭ 'sfătuindu-se, maĭ cu dédinsul Tomșa hatmanul, ca să scóță pre Despot-vodă den domnie...“

Țichindél, Fabule 1814 p. 12: „Vulpoĭul nu numaĭ nu omenéște, ci încă tréce cu vedéré și de *batjocură* ține pre domnul său, adecă pre Leu...“

Basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispirescu, Legende p. 52): „Ea nu maĭ voĭă să mănânce, nu se maĭ gătĭa, nu maĭ eșĭa la plimbare; voĭă să se lase să móră, maĭ bine decât să ajungă de *batjocura* lumiĭ...“

Cu un sens apropiat, se póte ḑice: în *batjocură*.

Omiliarul din Dél, 1644, p. 182: „cu veșmânt mohorăt înbrăcat în *batjocură* și pre cruce fără milă cu ascuțite piroane țintuit...“

Tot acolo adverbial: cu *batjocură*: „mulți deîntru voi vor zice mie cu *batjocură:* nu avem a ascultaré acéste cuvinte...“

Spre *batjocură*:

Viéța luĭ Nifon, MSS. din 1682, ed. Erbicénu p. 64: „preoților de prin satele lor tuturor le-au tăĭat nasurile spre *batjocura* bisericii...“

Laurian-Massim: „A se face, a ajunge, a fi *batjocură;* a se face, a ajunge, a fi de *batjocură:* nu voĭu să fiŭ *batjocura* nimenuĭ; nu vrem să ne facem de *batjocura* lumiĭ. Intre expresiunile: a se face, a ajunge saŭ a fi *batjocură*, și expresiunile: a se face, a ajunge saŭ a fi de *batjocură*, este o diferință de înțeles, așa că expresiunile fără preposițiunea de sînt maĭ energice și ḑic maĭ mult decât cele construite cu de: cine se va face de *batjocură*, merită prin purtarea sa *batjocura*, dar expresiunea în sine nu implică că *batjocura* meritată i se și aplică în faptă de către cine-va; din contra, cine se face *batjocură*, acela nu numaĭ merită prin a sa purtare, dar și sufere în faptă *batjocura...*“

Acéstă observațiune despre *batjocură* fără de este fórte justă.

Un exemplu:

Zilot Românul, Cron. p. 109: „boĭeriĭ și consuliĭ ajunseră batjocură..“

Ibid. p. 118: „se uniră cu duhurile lor și la fără-de-legĭ și la despuĭerea noroduluĭ și la trufia drăcéscă, care Fanarioțiĭ o aŭ avut strămoșéscă, din care apoĭ scăḑură de tot și ajunseră *batjocură* Grecilor...“

In ambele aceste pasage, locuțiunea

„de *batjocură*" ar fi fost nu numaĭ maĭ puţin energică, dar încă ar fi expres nu tocmaĭ noţiunea de „bafoué", ci maĭ curând pe aceĭa de „bafouable".

In fine, cuvîntul funcţionéză cu sensul cam de „caricature, parodie" în locuţiunile citate de Laurian-Massim: „nu mĭ-aĭ făcut căméşă, ci *batjocură* de căméşă; tu nu eştĭ om, ci *batjocură* de om..." = căméşă de rîs, om de rîs...

v. [1]*Bat.* — *Batjoc.* — *Batjocoresc*...

Batjocorèsc s. **batgĭocorèsc, batjocurèsc** s. **batgĭocurèsc** (*batjocorit* s. *batjocurit, batjocorire* s. *batjocurire*), vb.; prendre en dérision, tourner en ridicule, persifler, bafouer, se gauser, outrager. In graĭul poporan se aude şi forma de tot asimilată *bajocoresc* (*bajocuresc*) saŭ *bagĭocoresc* (*bagĭocuresc*), în care nu se maĭ recunosc cele doĕ elemente lexice constitutive bat şi joc, din carĭ s'a născut acest verb: fie prin mijlocirea substantivuluĭ feminin batjocoră, după cum ni se pare a fi maĭ probabil; fie din pluralul batjocurĭ al substantivuluĭ neutru batjoc; fie, în sfîrşit, d'a-dreptul din locuţiunea verbală bat joc, prin acelaşĭ element formativ oresc ca în „josoresc" din „jos". Orĭ-cum ar fi, noţiunea cea fundamentală a luĭ *batjocoresc* este „se moquer de". Numaĭ printr'o desvoltare ulterióră, întocmaĭ ca şi 'n batjocoră, el ajunge a fi sinonim cu necinstesc.

Noul Testament din Bălgrad 1648, Ep. Paul. ad. Galat. VI, 7:

Nu vâ amegireţi, Dumnezău nu sâ *batğocurésşte*....	Nolite errare: Deus non irridetur...

Silvestru, 1651, ps. II, 4:

Celŭ ce vieţuĭaşte în cerĭu răde-i-va, şi Domnulŭ *batgĭocori*-i-va pre eĭ...	bit eos, et Dominus subsannabit eos...

Ibid. ps. LVIII, 9:

Ĭară tu, Doamne, răde-veĭ de eĭ, *batgĭocori*-veri toate limbile...	Et tu, Domine, deridebis eos, pro nihilo habebis omnes gentes...

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 80: „Cela ce va grăi omuluĭ cuvinte bune, şi le va grăi cu hiclenşugŭ de 'l va *batjocori*, adecă va grăi peste piezi, acela se va pedepsi ca un suduitorĭu...", unde amîndoĭ sinonimiĭ: *batjocoresc* şi grăesc peste piezĭ exprimă admirabil în graĭul curat poporan ideea de ironiă.

Cu aceĭaşĭ nuanţă de sens la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noev. 24 (f. 150 a): „ĭară filosofiĭ âl *batğocuriĭa*, aruncându-ĭ întrebărĭ şi cĭumiliturĭ..."

Ibid. Ghen. 27 (f. 287 a): „şi cu spinĭ âl încununa, şi cădĭa în genunchĭ de 'ĭ să 'nchina *batğocurindŭ*, şi tot fĭalĭul de bat ğocurâ făcându-ĭ..,"

Biblia Şerban-vodă 1688, Num. XXII p. 29:

Căce m'ai *batjocorit*, şi de-aş fi avut cuţit în mâna mé, te-aş fi junghiat...	Quia illusisti mihi, et si habuissem gladium in manu, jam transfixissem te...

Ibid. Neem. II, 19:

... ne-au *batjocuritŭ* pre noĭ şi veniră spre noĭ...	..subsannaverunt nos et venerunt super nos...

Ibid. Paralip. XXX, 10:

... şi să făcură ca cândŭ arŭ *batjocuri* pre ei şi ĭ-arŭ măscări..	... et fuerunt sicut irridentes eos et subsannantes...,

unde *batjocoresc* ne apare ca sinonim

cu m ă s c ă r e s c „dire des polissonneries, des saletés“.

Ţichindél, Fabule 1814 p. 255: „să *batjocoréşte* vecinu de vecin, satu de sat, ţara de ţară, şi toate noroadele unul de altul...“

Ibid. p. 186: „însăşĭ aceĭa cariĭ béu la pomană pentru sufletul nostru, ne *batjocoresc* şi r â d de noĭ...“

Ibid. p. 200. „ce folos vom avé noĭ să spunem nenorociré noastră acelora, cariĭ ne vor r â d e şi ne vor *batjocori...*“

Poienar-Aaron-Hill: „Persifler, a *batjocori* = a lua pe cine-va în rîs = a'şĭ b a t e j o c de dînsul spuindu'ĭ lucrurĭ linguşitóre pe care el le crede adevĕrate = a vorbi cu ironie, î n b ă t a e d e j o c...“

Dela sensul „se moquer“ se trece immediat la acela de „ne pas respecter, mépriser“.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 43 b: „omenĭasca minte cereştile s o c o t ĭ a s c ă, ĭară păminteştile să *batgĭocurĭască...*“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noev. 22 (f. 141 a): „Deci Tivurtie şi Valerianŭ *batğocurirâ* i d o l i ĭ, dzâcândŭ: aceştĭa nu's dumnedzăĭ, ce sânt dracĭ...“

Ib. Oct. 13 (f. 626): „astătu naintĭa boĭarinuluĭ Lukianŭ, şi d e f ă ĭ m â n d u ' l ŭ şi *batğocurindu*'lŭ şi n e b ă g â n d ŭ s a m â n i c e 'n t r ' o n e m i c â îngrozâturile şi răstiturile luĭ...“

Biblia Şerban-vodă 1688, Regn. I, XXVII, 42:

Şi văzu [Goliath] pre David, şi *batjocori* pre elŭ, căce elŭ era copilaşu...	Et vidit Goliath David, et c o n t e m p s i t eum, quoniam ipse erat puer...

Nic. Mustea, Letop. III p. 36: „Domnul pururea să fie ĭubitor adevăruluĭ şi să se feréscă la voroave să nu fie deşirat, că Domnul la cuvânt nestătător şi la făgăduinţă pentru slujbe cu credinţă îndoită, aşa prietiniĭ îl vor uri şi 'l vor părăsi, cum neprieteniĭ îl vor *batjocori...*“

Zilot Românul, Cron. p. 91: „Acest Mitropolit Ignatie era fórte împodobit cu învĕţăturĭ şi cu alte darurĭ firescĭ; dar de trufiă mult se stăpânĭa, şi deosebit era ficlén fórte; ĭar pe d'asupra tuturor, multa învĕţătură, care la mulţĭ se întâmplă vătămătóre de suflet, îl surpa şi pe dînsul întru nebăgarea de sémă a dogmelor Apostolescĭ, pentru că maĭ naintea altora *batjocorĭĭa* p o s t u r i l e, până şi cel mare post al sfintelor Pascĭ, cu m â n c a r e a d e c a r n e.“

Jipescu, Opincaru p. 132: „Cât ăĭ trăi, hine, nu *bajocori* omeniĭa, înţelepcĭunea şi prisosu...“

D e s p r e ţ u l aduce o c a r ă şi r u ş i n e, carĭ aceluĭa ce le îndură din partea altora i se par a fi n e d r e p t a t e şi c l e v e t i r e saŭ d e f ă i m a r e.

Coresi, Omiliar 1580, quat. X p. 15: „de ce vor o c ă r â şi vor *batjocuri* Jidovii, şi mai auzită şi mai arâtată să fie acé minune...“.

Ibid. quat. VI p. 7: „şi da-vorŭ elŭ păgânilorŭ, şi *bătŭjocuri*-vor elŭ, şi vor râni elŭ...“, unde este de observat grafica: бътьжокꙋрн, în care pe de o parte *a* a trecut în *ă*, ceea ce ar indica o deplină asimilare a ambelor elemente constitutive b a t şi j o c, pe de altă parte însă, din contra, b a t este separat de j o c prin ь (ŭ), care 'ĭ dă aparinţa unuĭ cuvînt deosebit.

Noul Testament din Bălgrad 1648, Ep. Paul. ad Rom. II, 23:

Carele cu légé te lauzi, cu călcaré legiei pre Dumnezău *batğocureşti...*	Qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum in h o n o r a s...

Ibid. Luc. XX, 11:

Ĭară elŭ trimése și altă slugă; ĭară eĭ și acela'lŭ bătură, și *batgiocorindu '* lŭ trimisără'lŭ desărtŭ...	Et addidit alterum servum mittere. Illi autem hinc quoque caedentes, et afficientes contumelia, dimiserunt inanem...

Ibid. Matth. XXII, 6:

... alții prinsără slugile lui, *batgiocurirâ*-i și-i omorără...	. . reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt...

Silvestru, 1651, ps. XLI, 11:

... mâ *batgĭocoriĭa* pre mine pizmașiĭ mieĭ, zicăndŭ eĭ mie în toată dzua: unde ĭaste Dumnezăulŭ tău?...	... exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum dicunt mihi per singulos dies: ubi est Deus tuus?...

Ibid. ps. LXX, 24:

... s'au rușinat și s'au *batgĭocoritŭ* carii caută răulŭ mieu...	... confusi fuerint et erubuerint qui quaerunt mala mihi...

Ibid. ps. CXVIII, 51:

Fălosii foarte mă *batgĭocorirâ*...	Superbi inique agebant usque valde...

Biblia Șerban-vodă 1688, Deuter. XXXIII, 8:

... l'au *batjocoritŭ* pre elŭ la apa pricii...	... jurgati sunt eum super aquam contradictionis...

Mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 176: „tótă ḑiua clevetim, *batjocorim*, ocărîm, înjurâm, și ne pohtim unul altuĭa reul și paguba..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXI:

Toțĭ carĭ m'au văzut, m'au *batjocurit*,
Din buze-au grăit, din cap au clătit...

Țichindél, Fabule 1814 p. 231: „cu limba lor cé șerpéscă rău cuvintéză și mușcă învățătura și luminaré norodului, clevetind și *batjocorind*..."

Costachi Conachi p. 221:

Te-am vědut supt un cer negru, ce trăsnĭa, ce fulgera,
Luptându-te cu furtuna ce mările rădica:
Batjocoriaĭ stăncĭ și petre că nu te-aŭ putut opri
Și te lăudaĭ în brațe'mĭ că stihiĭ poțĭ birui...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 446: „Atuncĭ îl cunoscură toțĭ, — spune cronica — și'l *batjocorĭa* și marĭ și micĭ, și'l suduĭa muĭerile și copiiĭ...", unde este fórte fină distincțiunea cea psicologică între *batjocorĭa* din partea bărbaților și suduĭa din partea muĭerilor și copiilor.

Batjocoresc pus la mijloc între ocăresc și măscăresc la mitropolitul Antim, Predice ed. Bianu p. 129, în următorul pasagĭu important sub raportul folk-loruluĭ românesc: „... ce ném înjură ca noĭ de lege, de cruce, de cuminicătură, de morțĭ, de pomene, de lumănare, de suflet, de mormînt, de colivă, de prescurĭ, de ispovedanie, de botez, de cununie și de tóte taĭnele sfinteĭ bisericĭ? și ne ocărîm și ne *batjocorim* înșine legea! cine din păgânĭ face acésta? saŭ cine'șĭ măscăresce legea ca noĭ?...

O energică reduplicare la Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 192: „O, faptă spurcată și lucru scârnav! O, batgĭocură de *batgĭocurit* și ocară de ocărît!..."

Supinalul „de *batjocorit*“ într'un cântec din Banat:

Gândit'aĭ, bade, gândit,
Că ĭo flóre ţĭ-am găsit
Ţie de *batjocorit!*
Dar ĭo's flóre dintr'o fragă,
La tótă lumea ĭs dragă...

(Hodoş, Poes. pop. 120).

Variantul din Ardél:

Tu, bădiţ, aş'aĭ gândit
Că sînt flóre de pe rît
Ţie de *batjocorit;*
Dar mi's flórea florilor
Din grădina domnilor...

(J. B., Trans. 285).

Batjocoresc, în genere, este rar în poesia poporană. Totuşĭ el ne intimpină într'un mod fórte caracteristic în balada „Marcu“ din Ardél, care ne arată că, după credinţa poporuluĭ românesc, orĭ-cât de „reŭ“ ar *batjocori* cine-va pe altul, pînă şi atuncĭ când ĭĭ calcă pe mumă-sa sub piciórele cailor, totuşĭ culmea batjocoreĭ, adecă aşa cum nu se póte „maĭ reŭ“, este numaĭ atuncĭ când ĭĭ fură pe nevasta.

Cărpiniş, pădure désă,
Mărculeţ s'a dus d'a-casă,
Şi Turcul a d'oblicit
Şi la el d'a-drept a vint,
Şi reŭ l'a *batjocorit:*
Cetatea predatu-l-a,
Măicuţa călcatu-l-a
Cu copita caluluĭ
Tocma 'n capul pieptuluĭ!
Fóiă verde lemn sucit,
Şi păgânul încânit
Cu-atât nu s'a 'ndestulit,
Maĭ reŭ l'a *batjocorit*:
Nevasta robitu-l-a,
Departe pornitu-l-a...

(J. B., Trans., 485).

Cu acelaşĭ sens curat poporan la Delavrancea, Paraziţiĭ p. 138: „S'a încăldit în casa luĭ, s'a săturat la masa luĭ... şi el, el care trăesce, ce a făcut? I-a dat foc caseĭ? I-a răpit averea?... I-a *batjocorit* viéţa, apoĭ ĭ-a pus un revolver în mână şi ĭ-a ḑis: orĭ te împuscĭ, saŭ să'ţĭ veḑĭ casa casă de prostituţie!...“

Construcţiunea cea normală a luĭ *batjocoresc* este cu acusativul: *batjocoresc* pe cutare saŭ cutare lucru. In vechile texturĭ ni se înfăţişéză însă alte două construcţiunĭ de observat.

a) batjocoresc de cine-va:

Nic. Costin, Letop. I p. 46: „ n'aŭ ascultat oameniĭ să se întoarcă dela răutăţile lor, ce încă îşĭ *batjocurĭa* de Noe de ce făcea corabie în munte...“

Ibid. p. 51: „ĭară Dumnezeŭ cum şĭ-aŭ *batjocorit* de deşarta socotélă a luĭ Nevrod...“

Ibid. p. 128: „craĭul Şveduluĭ îşĭ *batjocurĭa* de Turcĭ, şi n'aŭ vrut să mérgă...“

b) batjocoresc cuĭ-va:

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXIII p. 8: „pre toţi spre Hristos rădică-i vrăjmaşulŭ Diavolulŭ, şi ucenicii făcu-i să se lépede, ĭară voinicii a se *bătjocuri* lui, şi cei ce trecé pre elŭ să huléscă...“

Biblia Şerban-vodă 1688, Exod. X, 2:

... ca să povestiţi în urechile fiilorŭ voştri şi ale fečorilor fiilor voştri, câte am *batjocorit* Eghypténilor...	... ut narretis in auribus filiorum vestrorum, et filiis filiorum vestrorum, quaecunque illusi Aegyptiis...,

în contextul grec de asemenea la dativ: *τοῖς Αἰγυπτίοις*...

v. *Batjoc.* — *Batjocoră.* — *Batjocorit...*

Batjocorèz *(batjocorat, batjocorare)*, vb.; persifler. O formă excepţională, în

loc de normalul batjocoresc, la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noev. 25 (f. 164 b): „o pré înțăléptă femĭae ce s'au ivit într'acĭaste dzâle de *batğocurédzâ* pre aĭ noștri marĭ dumnedzăĭ..."
v. *Batjocoresc.*

Batjocoricĭòs. — v. *Batjocoros.*

Batjocorìt s. **batgĭocorìt, batjocurìt** s. **batgĭocurìt, — ă,** adj.; le part. passé de batjocoresc: pris en dérision, tourné en ridicule, persiflé, bafoué, outragé. *Batjocorit* funcționéză ca adjectiv în tóte sensurile verbuluĭ batjocoresc, avênd aceĭașĭ sinonimică.

Coresi, Omiliar 1580, quat. VIII p. 15: „amârâ-se amu, căce *batjocuritŭ* fu; amârâ-se amu, căce legatŭ fu..."

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 77 a: „ĭarâ cei nemilostivi și nemiluitori vor hi ocârâț și *batgĭocuriți...*"

Ibid. f. 103 b: „în vartâ prespre toatâ noaptĭa răsŭ și *batgĭocurit* de slujitori, și în multe chipuri dosădit..."

Noul Testament din Bălgrad 1648, Matth. II, 16:

Atunci Irod văzăndŭ că fu *batğocuritŭ* de maghĭ, să mânie foarte...	Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde...

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 12 (f. 16 a): „Ĭară înțălépta bătrână dzâsâ: dară ce osândâ sau rușine 'm va fi căce 'm vor rușina și'm vor ocărâ čolanele decumŭ dzăcĭ, că încă 'm va fi cinste căce 'm voĭu lăsa *batğocurite* oasele pentru credința svântă..."

Ibid. Oct. 1 (f. 39 b): „Ĭară Maximian, vădzându-să *batğocoritŭ* și ocărâtŭ de Svântulŭ, nebăgându'ĭ samâ muncile, învățâ de 'l scoaserâ afarâ..."

Urechea, Letop. I p. 175: „care poate fi om ca acela, să'șĭ vază muĭerea silită și *batjocorită*, și să sufere?.."

Biblia Șerban-vodă 1688, Regn. II, X, 5:

...era oamenii *batjocuriț* foarte..	...erant viri inhonorati valde..

Cantemir, Chron. I p. 64: „rușinațĭ și *batgĭocorițĭ* vor rămâné, de nu să vor scula să 'ș răscumpere necinstea..."

Samuil Claĭn, Invățăturĭ (Blaj, 1784) p. 40: „Și cu picĭoarele în fiéră ocărât și *batjocorit*, așa au poruncit de l'au adus înaintĭa sa..."

Țichindél, Fabule, 1814 p. 240: „el nu numaĭ ce au fost gonit, ocărât, *batjocorit*, scuĭpat, ci și picătura cé maĭ de pre urmă a sângeluĭ său o au vărsat'o..."

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 246: „Rănică Vulpoiul îșĭ petrecu viața furișindu-se prin tufe și prin vizuinĭ, huĭduit și *batjocorit* de toțĭ..."

Delavrancea, Parazițiĭ p. 233: „Eĭ rîdeaŭ, rîdeaŭ, făcênd din inima mea o minge, pe care o asvîrlĭaŭ din mână în mână. Oh! unde eraŭ câmpiile, în carĭ mĕ născusem, pentru ca să pot plânge în voe, neaudit de nimenĭ? Unde era mama ca să mĕ mângâe și să m'adórmă? Amintirile acesteĭ fericirĭ stinse eraŭ niște junghiurĭ carĭ se înfigeaŭ adânc în inima mea *batjocorită...*"
v. *Batjocoresc.*

Batjocoritòr, — óre, subst. et adj.; celui ou celle qui persifle, qui raille, qui bafoue, qui outrage, railleur, moqueur, outrageant etc. Acela saŭ aceĭa care batjocoresce pe cine-va saŭ ce-va, luându'l în rîs saŭ înfruntându'l cu dispreț.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652 p. 627: „Nu se cade cui-va ca să strice

ce-va deîn toate cărţile deîn Légé Véche sau deîn Légé Nouo, şi maĭ alesŭ deîntr'ale sfinţilorŭ învăţători, sau să le dé *batjocoritorilor* de cărţĭ...", unde cuvîntul figurézǎ ca substantiv.

Ibid. p. 614: „Clириculŭ, căndu-ĭ chemat la nuntâ, şi nu se va scula să fugâ maĭ nainte pǎnâ nu întrâ înşelătoarele şi *batjocoritoarele* jocure, atunce nu i se ĭa darulŭ numaĭ căt...", unde cuvîntul figuréză ca adjectiv.

Mitropolitul Dosofteĭu, Parimiar 1673, Gĭoĭ I (f. 10), Esa. III, 4:

... şi *batğocoritorĭ* vor stăpâni lor...	...et illusores dominabuntur eis...

Biblia Şerban-vodă 1688, Ep. Petri II, III, 3:

... vor veni în zilele céle de apoi *batjocuritori*, după ale lor pohte umblândŭ...	... venient in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes...

P. Ispirescu (ap. Damé, Dicţ. 126): „Mĕ uĭtam cu milă şi la *batjocoritorĭ* şi la batjocoriţĭ..."

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 543: „Tot ast-fel odiniórǎ, la césul îngrozitor al ispăşiriĭ de vecĭ, călăiĭ Mântuitoruluĭ nostru cutezase a'l insulta cu cunună de spinĭ şi cu numele *batjocoritor* de Rege al Iudeilor..."

Laurian-Massim: „Cuvinţe *batjocoritóre*, fapte şi maĭ *batjocoritóre* am avut să sufĕr chiar din partea celora cărora le-am făcut bine..."

v. *Batjocoresc*. — *Batjocoros*.

Batjocoròs, -ósă, s. **batjocoricĭòs, -ósă,** s. et adj.; celui ou celle qui aime à persifler, à railler, à bafouer, à outrager etc. *Batjocoros* se deosebesce de batjocoritor prin aceea că cel de 'ntâĭu arată numaĭ tendinţa cătră batjocoră, pe când cel-alt o şi aplică.

Silvestru, 1651, ps. I, 1:

Fericit bărbatŭ, carele nu îmblă în sfatulŭ necuraţilorŭ şi în calĭa păcătoşilor n'au stătut, şi în scaunulŭ *batğocoroşilorŭ* n'au şezutŭ...	Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit...

In contextul paleo-slavic: „гоубитель", ceea-ce mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1680, a tradus perfect prin „pierzătorilor"; e tot aşa de bine tradus în Biblia Şerban-vodă, 1688: „scaunul ucigaşilor"; în Psaltirea Scheiană circa 1500 (ed. Bianu p. 1): „şederile pierdzâtorilor."

Ibid. ps. XXXIV, 16:

... şi cu *batğocoroşiĭ* batğocorind şi scărşnind spre mine cu dinţiĭ săĭ...	...subsannaverunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis...

E fórte curiósă forma *batjocoricĭos* în Omiliarul din Dél, 1644, p. 69: „pre păcătoşii chĭamâ capre, ca neşte osândiţ şi nedestoĭnici cinsteĭ luĭ, că cum sânt caprele sirépe şi *batjocuricĭoase* şi put rău, sărind şi înblând pre sus hrănindu-să cu măncare amarâ, aşa şi păcătoşii îmblă fără fricâ preste prilazurile a toatâ fără-légé, sirépi şi neplecaţi poruncelor luĭ Dumnezeu..."

v. *Batjocoritor*.

Batjocorìre (pl. *batjocorirĭ*), s. f.; l'infin. de batjocoresc pris comme substantif: action de persifler, railler,

bafouer etc. Se póte întrebuința ca substantiv abstract în tóte sensurile verbuluĭ batjocoresc: *batjocorirea* celor slabĭ, *batjocorirea* obiceielor, *batjocorirea* celor sfinte etc.; dar circuléză rar, ĭar la plural maĭ nicĭ o dată.

v. *Batjocoresc.*

Batjocoritùră (pl. *batjocoriturĭ*), s. f.; dérision sans portée, persiflage dont on ne tient pas compte. O batjocoră trecĕtóre saŭ fără nicĭ o însemnătate, de ex.: nu se póte băga în samă o asemenea *batjocuritură* saŭ orĭ ce fel de *batjocoritură*. Acéstă formă este indicată numaĭ în Lexiconul Budan.

v. *Batjocoră.—-ură.*

Batjocur... — v. *Batjocor...*

Batòc (plur. *batocĭ*), s. m.; t. de Zool.: Gadus morhua, morue, poisson séché. Ŭn fel de pesce, care fiind uscat se chiamă și nemțesce stockfisch, adecă „pesce-băț". Acest paralelism nu dovedesce de loc, cum că românul *batoc* s'ar trage neapĕrat din slavicul батогъ „bicĭu", după cum credeaŭ Miklosich și Cihac, de vreme ce slavicul batogŭ n'a trecut în limba română și de vreme ce, tot-o-dată, la Slavĭ, afară numaĭ de veciniĭ noștri Serbĭ, nicĭ un fel de pesce nu se chĭamă batogŭ. La Serbĭ forma este întocmaĭ ca cea românéscă: баток (Karadžić), cu acelașĭ sufix deminutival -oc acățat la tulpina bat „battre", pe care dela Românĭ aŭ împrumutat'o și Serbiĭ: батати, fără ca s'o aibă ceĭlalțĭ Slavĭ. Noĭ nu ne sfiim dară a da dreptate luĭ Laurian și luĭ Massim, când eĭ contestă slavismul luĭ *batoc*.

v. ¹ *Bat.* — ⁴· *Batcă.* — *Pesce.*

¹· ²· ³· **Bațachìnă,** — v. ¹· ²· ³· *Pațachină.*

Bațagònià. — v. *Bazaconiă.*

Bàur, adj.; laborieux, travailleur. Cuvîntul se întrebuințéză numaĭ la Româniĭ din munțiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ, de unde l'aŭ scos dd. Frâncu și Candrea (Moțiĭ p. 88): „*baur*=harnic, muncitor". Să fie óre germanul Bauer „paysan", care însemnéză în fond „muncitor", ca și francesul „laboureur"? Dar cum și de unde un asemenea germanism tocmaĭ în graĭul Moților și tocmaĭ într'un adjectiv cu totul în afară din cercul terminologieĭ celeĭ industriale saŭ comerciale? Ș'apoĭ însășĭ conservarea atât de intactă a fonetismuluĭ german într'o vorbă împrumutată pe calea poporană nu este probabilă. Grupul vocalic dissilabic *-àu-* ne întimpină la Românĭ în àur, tàur, gràur, làur, bălàur etc., ast-fel că prin vocalism *bàur* ar puté să fie la noĭ indigen; însă latinul bàbulus din epoca luĭ Traian la Apulejus, de unde foneticesce ar eși românul *bàur* prin vocalisarea cea normală a medialuluĭ *b* între vocale și prin trecerea luĭ *l* în *r* în aceĭașĭ posițiune, acel bàbulus însemnéză „limbut, palavragiŭ", și prin urmare este fórte departe de noțiunea de „laborieux". Renunțâm dară de o cam dată a găsi originea luĭ *baur*. Să adăogâm ca dd. Frâncu și Candrea aŭ uĭtat a ne spune, dacă acest adjectiv se întrebuințéză și la feminin.

Baŭ, t. enfantin: syllabe par laquelle les tout petits enfants croient effrayer quelqu'un. O onomatopeiă, a căriĭ reduplicare produce un alt termen copilăresc: babaŭa, despre care s'a vorbit la locul seŭ. Prin *baŭ* copiiĭ vor să sperie pe ceĭ marĭ; prin babaua ceĭ marĭ speriă pe copiĭ.

Delavrancea, Vis și viéță p. 7:

„... peste capul feteĭ cu cosiţe de aur cădea barba albă a împĕratuluĭ ca nişte şuvóe de apă, — şi fata, despicând în douĕ barba luĭ, maĭ lungă decât ea, scotea capul, ca printr'o gaură de cămaşe, şi ḑicea rîḑênd: *Baŭ*, tată! *baŭ!...*"

Ibid. p. 10:

„— Dar, măria ta, ce aĭ?

„— Ce să am, ale pustiĭ de bătrâneţĭ; nu mĕ maĭ ţin genuchiĭ ca să'mĭ joc copila; ce n'aş da să'mĭ maĭ facă *baŭ* prin barbă!..."

v. *Babaua.* — *Copil.*

Bazacònià (plur. *bazaconiĭ*), s. f.; 1°. iniquité, injustice; 2°. farce, blague, bêtise. Astăḑĭ cuvîntul maĭ circuléză numaĭ cu sensul al doilea şi numaĭ în Moldova.

Laurian-Massim: „*Bazacanià* şi *bezaconiă*, necuviinţă, prostiă, nebuniă, ḑisă saŭ faptă necuvenită saŭ prostéscă..."

D. Şăinénu a studiat acest cuvînt din tóte puncturile de vedere în următórea notiţă (Semasiologia p. 218):

„*Bazaconie*, arhaic *bezaconie*, din paleo-slavicul *bezakoniie* „iniquitas, injuria" (*bezŭ* „sine", *zakoniie* „justitia"), are, în vechile tipăriturĭ, sensul exclusiv de „fără-de-lege, nedreptate, nelegĭuire".

„Psaltirea luĭ Coresi din 1577:

„Ps. XXXVIII: „... Că *bezaconiile* méle prénălţară-se capul mieu, ca tar greu păsară spre mine... = Nam iniquitates meae transcendunt caput meum ut onus grave..."

„Ps. CXXX: „Şi el izbăvéşte Israil de toate *bezaconiile* lui... = Et ipse redimet Israelem ab omnibus iniquitatibus ejus."

„Pravila de Govora din 1640, p. 13: „Iară ce ĭaste de mulare, cu mult maĭ bine să întrebĭ pre acéstĭa şi să iscodeştĭ de cât pre bărbat, că ajung acéstĭa şi în maĭ marĭ *bezaconiĭ*, că fac farmece şi vrăjĭ şi pĭerd sufletele cuconilor la vréme de naştere, şi încă fiind şi în trupul lor, şi beŭ oarecarĭ erbĭ céle ce înseşĭ le ştiu".

„In Alexandria scrisă la 1620 (ed. Bianu în Columna pe 1883, p. 450): „Inpărate, noi simtem dela ţara grečască şi am avut înpàrat la Machidonie pre Araclie şi împărătĭasă Seramida; şi văzură acolo omeni râi şi să făce multe răotăţi, şi să vîrsa sângele omenesc şi războe şi multe *bezaconii* văzu pre lume făcând omenii".

„In ediţiunile moderne ale cărţiĭ populare acest pasaj sună astfel: „Impărate, noĭ sîntem dela ţara grecéscă şi am avut împărat elinesc dela Machedonia pre Eraclie împăratul şi împărătésa luĭ Semiramida. Şi văzură acolo atâta strâmbătate şi războae şi multe *bazaconiĭ* şi sânge vîrsat".

„In limba modernă cuvîntul, sub forma *bazaconie* saŭ *baţagonie*, a încercat o scădere logică extraordinară, redus fiind a însemna faptă hazlie, istorie cĭudată, gogomăniă, prostiă, câteodată numaĭ cu o uşóră nuanţă pesimistă.

„Jipescu, Opincar, p. 45, 115: „Aicĭ în oraş alte *baţagoniĭ*: caleştile îţĭ hauĭesc capu". — „Că pe dracu l'aŭ zărit oamini ca o năluca, ba ca o mogândéţă, ba că era cu córne, ba că şedea în casă pustiĭe cu spaiiile, cu muma pădurii, cu joĭmăriţa: tóte *baţagoniile* astea sînt scóse d'ăl de n'are de lucru".

„De la Vrancea, Sultănica, p. 260 (Odinióră): „Pe loc împĕratul porunci la doĭ ćetaşĭ să întórcă călugărul din cale, ca să'ĭ spue şi luĭ *bazaconia* de ghicitóre, pe care n'a dovedit'o nicĭ cĭobaniĭ, nicĭ mocaniĭ, nicĭ ţurcaniĭ, nicĭ iţaniĭ".

„Crénga, în povestea „Stan-păţitul" Conv. lit. XI, 22): „Atuncĭ draciĭ s'aŭ

împrăştiet ïute ca fulgerul în tóte părţile. Uniĭ din eĭ aŭ apucat spre pădurĭ se vadă de n'a puté trebălui ceva şi pe acolo: dór a face pe vr'un om să bărféscă împotriva luĭ Dumneḑeŭ, pe altul să chinuĭască boiĭ; altuĭa să'ĭ rupă vr'un capĕt saŭ alt-ceva de la car, altuĭa să'ĭ schilodéscă vr'un boŭ, pe alţiĭ să'ĭ facă să se bată până s'or ucide, şi câte alte *bazaconiĭ* şi năzbutiĭ de care iscodeşte şi vrăjeşte dracul".

„Alexandri, în cânticelul comic „Sandu Napoilă" (Teatru, p. 40): „Bre! bre: adică multe am vĕḑut în vïaţa mea!... c'am vĕḑut Ieniceri şi rĕzmeriţĭ; am vĕḑut cïuma, holera şi lăcustele, dar încă aşa *bazaconie* n'am chitit c'oĭu agïunge să vĕd... Auḑĭ? reforme? îmbunătăţirĭ?..."

„In „Kera Nastasia" (Teatru, p. 104): „El învaţă acum de şase lunĭ la şcóla publică şi ştie o mulţime de *bazaconiĭ*, ştie constituţiunea şi convenţiunea şi drepturile cetăţeneştĭ şi paternitatea..."

„In opereta „Craiŭ-Noŭ" (Teatru, p. 226): „Acu... nepóta ca nepóta; dar altă *bazaconie*!... In ziua, când aŭ spălat putina Anica cu Leonaş, am găsit lada sămăşieĭ deschisă, brósca stricată şi în năuntru 40,000 leĭ lipsă".

„In „Iorgu dela Sadagura" (Teatru, p. 993): „Ce spuĭ, cucónă Gahiţo?... Argaţiĭ meĭ aŭ făcut vr'o *bazaconie* la d-ta în casă?... nu mĕ 'nebuni!...""

Pînă aci am reprodus pe d. Şaĭnénu. Acum să maĭ adăogâm ce-va.

In pasagïul de maĭ sus din Créngă, *bazaconiă* e pus ca sinonim cu năzbutiă, un moldovenism fórte interesant, tot de originea slavică, dar pe care Cihac (II, 32) nu l'a înţeles de loc, derivându'l din paleo-slavicul buĭ „insipidus, temerarius, crudelis, petulans". Pe năzbutiă Moldoveniĭ l'aŭ luat anume dela Rutenĭ, la carĭ din negativul ne şi din verbul zbuti „a se desface de ce-va" s'a format nezbutniĭ „nicht verwirklicht, unerfüllt" (Zelechowski, Ruth. Wtb. II, 511), o belea de care nu póte cine-va să scape.

In fine, să observâm că la Bănăţenĭ *bazaconiă*, sub forma bozocóne, aŭ luat sensul de „farmece, făcĕturĭ orĭ vrăjiturĭ" (S. Lïuba, Banat, c. Maĭdan), adecă „fără legĭ" din punctul de vedere teologic.

v. *Fără-lege.—Năsbutiă.*

Bazamòc; t. de Botan.: ? G. Baronzi (Limba română p. 128), într'un capitol întitulat „Botanica română", pune între alte numĭ de plante: „*Bazamoc*", fără nicĭ o explicaţiune. Să fie óre un adevĕrat termen botanic românesc? De unde? Nu scim.

Bazàochïu. — v. *Basaochïu.*

Bàznu. — v. *Basnu.*

Băbàcă. — v. *Babac.*

Băbàe (sans pluriel), s. m.; t. famil.: petit père, petit papa. Termen poporan orăşenesc în Moldova. Formă desmerdătóre din babacă, nu prin vre-un sufix deminutival, ci prin procesul curat fonetic de a înlocui pe durul -că prin vocala dulce -e, întocmaĭ ca în „dudue" din „duducă". Din *băbae* se forméză apoĭ deminutivul băbăiţă, ca din „dudue"—„duduiţă".

Acest termen familiar e moldovenesc; totuşĭ un sat din Vlaşca se chiamă Băbăiţă (Frunḑescu).

v. *Babac.*

Băbàn (plur. *băbanĭ*), s. m.; vieux rabougri (Cihac). Nu e sinonim cu băbar, căruĭa îĭ place societatea babelor, ci însemnéză pe acela care trăesce

el însuşĭ ca o b a b ă saŭ are înfăţişare şi apucăturĭ de b a b ă. E maĭ curând sinonim cu b ă b â r c ă, când se aplică la un bărbat.

Ca nume propriŭ personal, într'un crisov dela Eustratie-vodă Dabija din 1663 (Doc. Rom. II No. 6 în Arch. Stat. din Buc.): „şi Ţigan anume *Băban* cu feméĭa şi cu fecĭorii lor..."

In districtul Rîmnicul-sărat un sat se chĭamă: Lacul-luĭ-*Baban* (Frunḑescu).

v. *Babă.—Babană.—Băbârcă.—-an.*

Băbàr.—v. *Babar.*

Băbàscă.—v. *Băbéscă.*

Băbăiţă.—v. *Băbae.*

Băbălâĭ, s. plur. m.; t. de Botan.: ? „*Băbălâĭ*, cu flórea galbenă, cresc înalţĭ" (Cărare, Iaşĭ, c. Cucutenĭ).

Băbălùc, s. m.; 1°. poutre qui soutient un moulin; 2°. vieux temps, antiquité, temps jadis. In primul sens cuvîntul se întrebuinţéză în Moldova, maĭ adesea însă sub forma b a b a l î c; cu sensul al doilea se aude numaĭ în Banat, fiind moştenit acolo din epoca dominaţiuniĭ turce.

„Picĭorul pe care stă móra se ḑice *băbăluc*" (I. Corcĭovă, Tutova, c. Docanĭ).

„Aşa ne-am pomenit din *băbăluc* însemnéză la noĭ tocmaĭ cum am ḑice: aşa ne-am pomenit din moşĭ-strămoşĭ" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Babalîc.—Bătrân.*

Băbârcă (plur. *băbârce*), s. f.; t. famil.: 1°. vieille peau, vieille ridée; 2°. barbon, petit vieillard.

Cu sensul al doilea acest cuvînt este indicat numaĭ de Pontbriant, deşi nu este rar în graĭul familiar despre un moşnég cu o înfăţişare de b a b ă, mic, slab saŭ spân. Este şi maĭ pejorativ decât sinonimul b ă b a n.

Cu primul sens, care e cel fundamental, *băbârcă* este o b a b ă neplăcută, supĕrăcĭósă, dar maĭ puţin rea decât o b ă b o r n i ţ ă. De b ă b o r n i ţ ă se teme şi fuge omul; pe *băbârca* o despreţuesce numaĭ.

Lexicon Budan: „*Băbârcă* se ḑice în chip de batjocură muĭerilor celor trecute, das Mütterchen, die Vettel".

Laurian-Massim cred că: „în *băbârcă* pare a se fi combinat şi conceptul de s b â r c i r e, şi de aci în batjocură: babă sbârcită, babă fórte bătrână".

Despre adevĕrata derivaţiune a acestuĭ cuvînt, care etimologicesce n'are a face cu s b â r c i r e,

v. *Bîbornĭţă.*

Băbărèt (sans pluriel), s. n. collect.; les vieilles femmes. Format din b a b ă nu prin sufixul -e t, de unde ar fi „băbet", ci d'a-dreptul prin analogiă cu colectivul t i n ĕ r e t „les jeunes gens", astfel că elementul fonic -r- în *băbăret* constituă un curios împrumut din „tinĕret=tinĕr-et", unde acest -r- este organic. Insemnéză b a b e l e peste tot, ca şi când ar fi un sex deosebit, cu tóte ale lor, maĭ cu samă cu apucăturile cele rele.

Jipescu, Opincaru p. 150:

„— Ce-o hi, cuscre Zăbîrneo, şi ghisili astea? Să hiĭe adăvărate videniili, or că sĕ shiĭeşte aşa şi'ĭ năluceşte mintea rumânuluĭ nóptea, când sĕ plimbă prin cap fără frâŭ?

„Zăbîrnea, rîcăindu'şĭ hălăcĭuga ţesti, dă cu socotĭéla că ĭe maĭ bine sĕ ispitĭéscă pĕ popa or pĕ logofătu satuluĭ, sĕ caute dînşi la cărţĭ, că póte sĕ hiĭe ce-va. Or sĕ dea cu bobi la al de lea Comăniţa şi sĕ'ĭ descânte de césu rău.

„Foloştină dă cu pĕrerea că *băbăretu*

nu póte nimic înaintea sfântuluĭ. Vere, strigă ĭel, ce ţĭ-o hi scris dĕla ursitóre, aĭa aĭ sĕ paţĭ..."

v. *Babă.—Tineret.—-et.*

Băbărìă (plur. *băbărĭĭ*), s. f.: sortilége, maléfice, enchantement, superstition de vieille femme. Sinonim cu b o s c ó n ă. Se întrebuinţéză maĭ ales la plural. Derivă din b a b ă prin sufixul romanic compus -r i a (=ar+ia), care figuréză fórte des în numĭ colective cu sensul pejorativ, de ex. la Francesĭ: „bigoterie", „diablerie", „fourberie", „juiverie" etc., cu formele corespundinţĭ în tóte dialectele neo-latine. Prin sens şi prin sufix, *băbăriă* nu se deosebesce de francesul „sorcellerie".

v. *R.*

Jipescu, Opincaru p. 76: „Cuĭ i-s dragĭ tare sĕrbătorili, cine-ascultă dĕ i r e s u r ĭ, dĕ *băbărĭĭ*, rĕmâne şi desculţ şi dator la toţĭ câĭni şi mort de fóme..."

Ibid. p. 105: „să se tipăréscă néoş românesce dĕspre tóte obiceĭurili vóstre, la clacă, la nuntă, la sărbătorĭ, dĕspre *băbărĭĭ* şi credinţe, dĕspre nevoĭ..."

v. *Babă. — Băborniţă. — -iă.*

Băbârnă. — v. *Băbărnac.*

Băbărnàc s. **bobârnàc** (plur. *băbărnace, bobârnace*), s. n.; 1°. t. famil: chiquenaude, croquignole, fig.: affront, reproche; 2°. nom d'un jeu d'enfant. Rostirea cea obicĭnuită este *bobârnac*, cu *ă* scădut la labialul *o* din causa celor doĭ *b*, forma cea organică fiind *băbărnac*, care se maĭ aude une-orĭ în graĭu.

Dr. Polysu: „*Băbârnac* s. *bobârnac*= der Nasenstüber".

Laurian-Massim: „*Bobărnac* = lovitură peste nas saŭ la alt loc cu degetul de mijloc pus aşa sub degetul cel mare încât scapă de sub acesta cu violenţă. A d a, a l u a *bobărnace.* Proverb: a da *bobărnace* = a imputa, a mustra, a tăia nasul; a lua *bobărnace* =a primi imputărĭ, mustrărĭ etc."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 306: „Îşĭ ştergea ghetele cu batista, dedea necontenit *bobărnace* gunóielor de pe haĭne, şi după *bobărnac* sufla de treĭ orĭ, scurt şi repede..."

Basmul „Cele douĕ-spre ḑece fete de împĕrat" (Ispirescu, Legende p. 232): „Grădinarul fu bun bucuros să'l priméscă, când îl vĕḑu aşa curăţel, căcĭ dobândise pînă atuncĭ câte-va *bobărnace* dela fetele împĕratuluĭ că bagă argaţĭ tot ce este maĭ urîcĭos..."

P. Ispirescu, Snóve p. 33: „Stăĭ acum să'ţĭ daŭ un *bobărnac*, ḑise Românul Némţuluĭ, şi bea'ţĭ berea; eŭ însă îmĭ voĭu bé vinişorul meŭ de Drăgăşanĭ, ca să nu maĭ stric orḑul pe gâsce..."

„De-a *bobărnacul* este un joc copilăresc, care se jócă cu cincĭ petricele saŭ gónţe" (P. Olténu, Trans., Haţeg).

„De-a *bobărnacul* se jócă cu maĭ multe petricele, aruncându-le în sus spre a le prinde cu dosul mâneĭ" (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ; I. Vulcănescu, Dolj, c. Pelescĭ).

In acest joc copilăresc, care pare a fi propriŭ regiuniĭ Oltuluĭ, *bobărnacul* însemnéză că petricelele, dacă nu sînt prinse cu dibăciă, pot cădé p e n a s u l copiluluĭ.

Bobărnac, organic *băbărnac*, n'are a face cu b o b „fève", de unde 'l trage Cihac şi Laurian-Massim din causa simpleĭ asemĕnărĭ fonetice între b o b şi între forma cea labialisată.

Sensul cel fundamental al cuvîntuluĭ este o p e d é p s ă uşóră, dar ruşinósă, şi acest sens ne duce d'a-dreptul la o vorbă conservată pînă astăḑĭ, pare-ni-se,

numaĭ în Banat: băbârnă, labialisat bobârnă.

„Bobârnă se ḑice la arest. Când duce pe cine-va la închisóre, privitoriĭ, dacă voesc să'l huĭduéscă, strigă după el: haĭt la bobârnă cu tine!" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

A fi huĭduit mergênd la bobârnă şi a primi *bobărnace* este de o potrivă „subir un affront".

Costinescu, Vocab. I, 118, aduce şi un verb: bobărnăcesc pe cine-va: „nasarder, croquignoter", care se aplică tot aşa de bine la huĭduirea cea bănăţenéscă: „haĭt la bobârnă!"

Băbărnac este învederat o formaţiune deminutivală din băbârnă, cuvînt despre a căruĭa origine

v. *Cobârnă.—Bobărnăcesc.*

Băbătiă (plur. *băbătiĭ*), s. f.; t. famil.: chère vieillotte (en parlant de la femme mariée, pas d'une veuve). Sinonim cu băbuşcă, băbuţă, băbucă, care însă are o nuanţă maĭ puţin desmierdătóre şi nu se întrebuinţéză nicĭ o dată despre o vĕduvă saŭ o femeiă fără bărbat, ci numaĭ despre nevéstă.

Laurian-Massim: „*Băbătiă*, în înţeles de resfĕţare saŭ compasiune: bună bătrână, biétă bătrână".

Pontbriant (Dicţ. 60) scrie greşit acest cuvînt „băbăţiă" şi'l confundă apoĭ cu bobotae, traducêndu'l prin „grande flamme".

I. Créngă, Poveştĭ I, 111: „De glumeţ, glumeţ era moş Nichifor, nu'ĭ vorbă, dar de multe ce dăduse peste dînsul, se făcuse cam ursuz. *Băbătiea* luĭ, de la o vreme încóce, nu sciŭ ce avea, că începuse a scârţîi: ba c'o dóre ceea, ba că'ĭ e făcut de năjit, ba că'ĭ e făcut pe ursită, ba că'ĭ e făcut de plânsorĭ, şi tot îmbla din babă în babă cu descântece şi cu oblojele, încât luĭ moş Nichifor acestea nu'ĭ pré venĭaŭ la socotélă..."

Cântec poporan din Bucovina:

O, saraca *băbătie*,
Eŭ sciŭ ce'ţĭ trebue ţie:
Un cojoc mare miţos
Ş'un feclor care'ĭ frumos...

(S. F. Marian).

Acest cuvînt este fórte interesant din punctul de vedere al formaţiuniĭ sale. El se descompune în babă şi în duplul sufix -ătiă, adecă -otiă, compus din sufixul secundar -iă, avênd aci sensul fórte rar de amplificaţiune, şi din sufixul primar deminutiv aprópe despărut din graĭu -ot, acelaşĭ ca în „mititel=mic-ot-el", „puţintel=puţin-ot-el", „pip-otă" etc. (v. *Başotă*). *Băbătiă* presupune dară o formă deminutivală anterióră băbotă, către care s'a adaos apoĭ amplificativul -iă. Despre femeiă bătrână se ḑice *băbătiă* cu acelaş -iă pe care 'l vedem în termenul poporan bărbăriă când se vorbesce despre un om bărbos.

v. *Babă.—Băbuşcă.—Băbucă.—Băbuţă.—Bărbăriă.—-iă.—-ot...*

Băbâŭ s. **bobâŭ** s. **bubâŭ** (plur. *băbauă* s. *băbauo, boboуă* s. *bobouo*), s. n., t. rust.: manteau grossier à longs poils. Sinonim cu sarică. Un fel de çojoc ţĕrănesc cu flociĭ pe din afară saŭ pĕros pe din afară. Laurian-Massim, când afirmă (Gloss. 77) că acest cuvînt e „necunoscut de'ncóce de Carpaţĭ", se înşélă: el ne întimpină atât în vechile tipăriturĭ muntene şi moldovene, precum şi 'n graĭul poporuluĭ.

Glosar romăno-slavic circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 271): „*Bobou* = port, zéchie".

Mitropolitul Teofil, Cazania 1642 f.

217 a: „când vei lua deîn mâinile lui Hristos cununa cé neveştejită a biruirei tale, pentru zăblae şi *boboao* veşmântul celŭ fără moarte...“

Ibid. f. 438 b: „în locul brâului cel de aur se va încinge cu aţă, şi în loc de veşmente luminate vor pune pre dinsele drăştine şi *bobou* de jale...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1682, prefaţa: „Săhastriĭ aschitaciĭ, cariĭ ača maĭ zăbavnică şi maĭ trudnică mâcenicie a ştiinţiĭ luptară, cariĭ petrecură în *boboaă* (бобоаѫ) şi 'n pieĭ de capră, lipsiţŭ, scârbiţŭ, păţăţŭ rău...“

Corbea, psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXVIII:

Şi am pus îmbrăcămintĭa'mĭ *bobou*,
Şi m'am făcut lor piildă ca un bou...

Satira poporană din Ardél „Mândra şi Iuda“:

— Câţĭ fecĭorĭ aĭ sărutat
Pînă a nu veni 'n ĭad?
— Aŭ fost doĭ
Cu călţunĭ noĭ,
Ş'aŭ fost cincĭ
Cu opincĭ,
Ş'aŭ fost nouĕ
Cu *bobóuĕ*,
Iar ḑece
Cu chepenege...

(S. F. Marian, Satire p. 160).

„Locuţiunea: umblă cu cămaşa ca *boboul*, însemnéză: cu cămésa négră. Intr'un cântec se ḑice:

Aruncă'ţĭ, bade-o, *boboul*,
Nu juca ca boul!...“

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

Notiţă dela G. Bariţ: „*Boboul* este o şubă, îmbrăcăminte d'asupra mare, port din districtul Făgăraşuluĭ...“

„*Bubâŭ*, la plural *bubóuă*“ (I. Georgescu, Trans., Făgăraş, c. Scoreĭu).

„Sarica se numesce şi *boboŭ*“ (D. Pop, Trans., Făgăraş, c. Copăcel).

„Deosebitele felurĭ de ţeseturĭ ţărănescĭ sînt: plocad, procov, sacĭ, desaghĭ de pĕr, straĭu, *băbâŭ*, velinţe...“ (G. Secărénu, Dîmboviţa, c. Runcu).

„*Băbâŭ* este o ţesĕtură ţărănéscă din pĕr de capră şi puţină lână...“ (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

Lexicon Budan: „*Bubâŭ* = sarică, ein von einer Seite zottiges Oberkleid“.

Pisone, Dicţ. 39: „*Băbâŭ*=zeche, ţundră, manteau grossier pour les paysans; îmbrăcat cu *băbâŭ*=vêtu d'un manteau grossier“.

Cihac (II, 485) cunósce numaĭ forma *bubâŭ* şi trage cuvîntul din maghiarul gubo, care are acelaşĭ înţeles. Eŭ-însumĭ aprobasem altă dată acéstă etimologiă, explicând'o (Cuv. d. bătr. I, 271) prin asimilaţiune consonantică regresivă peste silabă: $g+b=b+b$“ şi alăturând'o cu o altă equaţiune tot din Cihac: „românul bumb = maghiarul gomb“.

După Laurian-Massim (Dict. I, 79) *bubâŭ* vine din bombyx = βόμβυξ „verme de mătasă“, însemnând „veşmînt bombiceŭ“. In sprijinul acesteĭ etimologie Laurian-Massim ar fi putut aduce multe din medio-gréca şi din medio-latina, bună-óră formele βάμβαξ şi βαμβάκιον, bambacinum=tela facta ex bambace“, „meum bombicum et meas pellicias“ etc. (Du Cange).

Astăḑĭ, graţiă nouluĭ material adunat, nicĭ ipotesa Laurian-Massim, dar nicĭ acea a luĭ Cihac, nu ne mulţumesc, căcĭ:

1°. Cuvîntul se constată a fi fost respândit în România întrégă, nu numaĭ peste Carpaţĭ, şi decĭ originea maghiară devine, nu ḑic imposibilă, dar maĭ puţin probabilă.

2°. Termeniĭ cĭobănescĭ, între carĭ putem să punem și pe *băbâŭ*, aŭ trecut generalmente dela Românĭ la Ungurĭ, ĭar nu vice-versa.

3°. Analogia fonetică cu „bumb = ung. g o m b“ e riscată, de vreme ce femininul român „bómbă“ în loc de „bóbă“ lasă a crede că și masculinul „bumb“ nu este decât o formă nasalisată pentru „bob“, nasturul fiind mic și rotund ca un „bob“ printr'o metaforă nu departe de aceea care ne întimpină în francesul „bouton“ saŭ în germanul „Knopf“.

4°. Graĭul românesc nasaliséză uneorĭ o vocală, dar maĭ nicĭ o dată din contra nu suprimă o nasală organică, și prin urmare *băbâŭ* nu pare a se trage dintr'un b ă m b â ŭ, adecă din grecolatinul b o m b y x, de unde vine al nostru „bumbac“.

5°. Intre doĭ *b* trebuĭa neapĕrat să se mânțină vocala labială *u (o)*, așa că maghĭarul g u b o nu putea să tréCă la Românĭ în *băbâŭ*, ci ar fi remas exclusiv *bubâŭ* saŭ *boboŭ*.

De unde dară vine cuvîntul?

Sub raportul formeĭ, față cu cele treĭ varianturĭ vocalice: *băbâŭ*, *boboŭ* și *bubâŭ*, este sigur că cel maĭ vechĭu e *băbâŭ*, ĭar cele-lalte se datoréză treptat numaĭ acțiuniĭ labialisatóre a celor doĭ *b*.

Sub raportul sensuluĭ, *băbâŭ* însemnéză o manta l u n g ă, u r i c ĭ ó s ă și p ĕ r ó s ă.

Sciindu-se nuanța cea pejorativă propriă cuvîntuluĭ b a b ă, maĭ ales atuncĭ când i se dă un sufix bărbătesc că în „babaș“, „băban“, „băboĭu“, — lungul, uricĭosul și pĕrosul *băbâŭ*, printr'o metaforă lesne de înțeles, nu este alt ce-va decât b a b ă cu sufixul augmentativ -â ŭ: sîntem dară departe de g u b o, ca și de b o m b y x.

Acéstă etimologiă, atât de simplă, se maĭ întăresce prin împregĭurarea că în multe localitățĭ flăcăiĭ și bărbațiĭ ceĭ tinerĭ se feresc de a purta b ă b a u ă, reservându-le bătrânilor.

Așa despre Ardeleniĭ din Rășinar, d-na Aurelia Goga (Silv. Moldovan, Țara nóstră p. 127) ḑice: „Maĭ pórtă ceĭ maĭ bătrânĭ vara așa numitul *boboŭ*, o haĭnă lungă, négră, cu mânecile fórte lungĭ, făcută din pănură de casă; *boboul* se pune numaĭ pe umerĭ, fără a'l îmbrăca pe mânecĭ, fiind acelea fórte lungĭ. C e ĭ t i n e r ĭ n u p ó r t ă *boboŭ*“.

Apoĭ la Ardeleniĭ dela Avrig (ibid. 174) mamele îmbracă pe copiĭ cu o „sarică mică“ numită *buboŭ* și b u b o ĭ a ș.

Un om saŭ un copil cu *băbâŭ* are pe deplin înfățișarea cea informă a cozonacilor numițĭ b a b ă, când sînt bine crescuțĭ (v. maĭ sus p. 2278), saŭ a acelor figure de pétră în felul „B a b e ĭ-D o c h i a“, fórte numeróse pe movilele din Rusia meridională și pe carĭ poporul le numesce b a b e.

v. *Babă*. — *-âŭ*. — *Sarică*. — *Seghe*. *Țundră*...

Băbenèsc. — v. *Băbénu*.

Băbènĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Valachie. In Moldova, pare-mi-se, nu există nicĭ un sat numit *Băbenĭ*, ci numaĭ în Muntenia, și maĭ ales peste Olt.

Act din 1573 (Doc. Rom. II No. 36 în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eu Evtemie egumenul ot Bistrița cum să se știe č'am cheltuit pre ĭazul de moară dela *Băbéni*...“

Zapis oltenesc din 1644 (Doc. Rom. I No. 309 în Arch. Stat. din Buc.): „Adécă noi fičori Zahariĭai log ot *Băbenii* anume Préda post și Iscrul post și Zahariĭa, scris'am acesta al nostru

zapis ca să fiĭa dé mare crediînţe la măna părîntelui Stefan déla mănăstire ot Coziĭa, cum să să ştie că am văîndut ocina déla Frăsinet parté nostră toată..."

Alt zapis din 1645: „dela fečorii Zahariei log ot *Băbéni* anume dela Zahariĭa şi dela Ionŭ peh şi Iscrul..."

Opisul veniturilor mănăstirescĭ din 1827: „mănăstiré *Băbeniĭ* sud Slam Rămnic, închinată la velă ot Ioanina".

Băbenĭ, plural dela Băbén, însemnéză literalmente „locuitor din Baba" saŭ „venit din Baba". Ar fi interesant de a urmări localitatea Baba, de unde se trag *Băbeniĭ*.

v. *Băbénu*.

Băbénu (plur. *Băbenĭ*), n. pr. m. pers.: nom d'une famille noble valaque. La feminin Băbéncă. *Băbeniĭ*, boierĭ de a doua mână saŭ maĭ mult moşnenĭ, se par a fi fost din districtul Vălciĭ, vecinĭ cu Oteteleşeniĭ.

In lungul şi interesantul testament al vorniculuĭ Ilie Oteteleşénu din 1732 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezul, în Arch. Stat. din Buc., f. 571): „pétece de moşie de pen prejur ce mai am de cumpărături: Gergeni jumătate din parté mătuşiĭ méle Ilinca, în Zbărcĭogeni dela Barbul Cojocarĭul, în Mereşani dela Stroe *Băbénul* din Băbeni i dela Radul Berendei..."

Crisov muntenesc dela Mihaĭu Racoviţă din 1742 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 19): „şi s'au scris hrisovul acesta în anul dintăi într'a doao domnie a domniei méle aici în oraşul scaunului în Bucureşti de Mihai logofăt *Băbénul*..."

Intr'un alt crisov din acelaşĭ an (Cond. Mss. a măn. Nucetul, în Arch. Stat. f. 61): „Mihai logofătul fecĭorul Tomeĭ *Băbén*".

Adjectivul băbenesc, probabil „proprietate a unuĭ *Băbénu*, ne întimpină în următorul zapis muntenesc din 1669 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 69 b): „Adică eu Marco den Vulpeşti, fecĭorul luĭ Slav, scris'am acest al mieu zapis să fie dă credinţă la măna jupănului Fierăi vel logofăt, ca să să ştie că am venit eu dă a mé bună voe la dumnélui dă m'am văndut rumăn drept trei mii dă bani gata, şă m'am văndut eu dă a mé bună voe şă cu toţi fecĭorii miei şă toată parté mé dă ocină, care o am cumpărat dăla mătuşă-mé Călină dăn funiĭa băbenéscă..."

v. *Băbeni*. — *Slăvitescu*.

¹·**Băbèsc, -éscă**, adj.: de vieille, appartenant aux vieilles; altmütterlich, altweiberhaft. De felul cum fac, saŭ de felul cum cred babele. Totd'a-una se întrebuinţéză cu o nuanţă de despreţ.

Laurian-Massim: „port *băbesc*; vorbe *băbescĭ*".

Noul Testament din Bălgrad, 1648, Paul. ad Tim. I, IV, 7:

Ĭară de cuvintele spurcate şi *băbeşti* te lépădă...	Ineptas autem et aniles fabulas devita...

In contextul grecesc: γραώδεις μύθους...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 70): „Că voroava frumoasă la ceĭ cunoscătorĭ de n'ar maĭ sfîrşi, încă maĭ plăcută ar fi; ĭară ceĭ necunoscătorĭ maĭ tare dulcéţă în basnele *băbeştĭ* decât în sentenţiile filosofeştĭ află..."

Acelaşĭ, Chron. I, 299: „...să ispitéscă: custura este în técă? şi de este, oare sabie slujitoréscă? şi tăiósă este? au tâmpă custură *băbască*, şi numaĭ de covăţi răzătoare este?...

Aci se póte observa că femininul *bă-*

béscă se rostesce pînă astădĭ în Moldova *băbască*, întocmaĭ ca la Cantemir.

A. Odobescu, Scrierĭ t. III p. 245: „Aşa îl învăţase jupânésa Albina, care se pricepea la tot felul de farmece *băbescĭ*..."

v. *Babă*. — *Băbesce*. — *Băbéscă*.

Băbèsc (*băbit, băbire*), vb.; 1°. assister les femmes qui sont en travail d'enfant, exercer la profession de sage-femme; 2°. être vieille femme, vivre comme une vieille femme.

In primul sens, *băbesc* = serb. babim „obstetricem ago" se ḑice în Bănat, unde substantivul babă are înţelesul de „sage-femme". Sinonim cu al nostru moşesc.

Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕbesk* = obstetricor".

In sensul al doilea cuvîntul se întrebuinţéză la toţĭ Româniĭ.

Laurian-Massim: „A *băbi*, a petrece etatea de babă, a fi babă. De ex.: mulţĭ anĭ a maĭ *băbit* şi astă muĭere!"

v. *Babă*. — *Moşesc*.

Băbéscă, s. f.; t. de Botan.: variété de raisin. Se întrebuinţéză maĭ ales în regiunea Tecucĭuluĭ, unde se ḑice şi „pómă *băbéscă*". Nu este alt ce-va decât adjectivul băbéscă substantivat prin sub-înţelegerea „pómă". Rostirea obicĭnuită moldovenéscă este *babască*.

„Varietăţile pómeĭ negre sînt: *băbască*, tare, păsĕréscă şi córnă (C. Dămăcescu, Tecucĭu, c. Visurescĭ).

„Un fel de strugure se numesce pómă *băbască*" (A. Negri, Tecucĭu, c. Poĭana).

„Póma *băbască* este cu bóbele marĭ negre" (G. Bunescu, Tecucĭu, c. Brăhăşescĭ).

„*Băbéscă* este o pómă négră cu bóbele rare..." (I. Chirvăsuţă, Tecucĭu, c. Ionăşescĭ).

E interesant sinonimul: pómă crăcană.

„Pómă *băbéscă* saŭ crăcană" (preut I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

v. *Băbesc*. — *Crăcană*. — *Strugur*.

Băbèsce, adv.; „en vieille femme, comme une vieille" (Pontbriant). A face, a vorbi, a se purta ca o babă. Eştĭ fétă tînĕră şi totuşĭ te 'mbracĭ *băbesce*. Nu maĭ vorbiţĭ *băbesce!*

v. *Babă*. — ¹·*Băbesc*.

Băbìcă (sans pluriel), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv din babă. Sinonim cu băbucă, dar cu o nuanţă şi maĭ desmierdătóre. Cihac şi Laurian-Massim nu cunosc pe băbucă, ci numaĭ pe *băbică*.

v. *Băbucă*. — *-ică*.

Băbìcĭu, s. m.; n. pr., t. de Géogr.: village dans la Petite-Valachie. Comună mare în districtul Romanaţĭ: „Maĭ multe măgurĭ încongĭură satul, şi aprópe de Olt se observă nişce ruine, de sigur romane" (Locusténu, Dicţ. 35).

v. *Babă*. — *Babicĭu*.

Băbìre
Băbìt } — v. ²·*Băbesc*.

Băbìţă (plur. *băbiţe*), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv din babă. Sinonim cu băbuţă, dar cu o nuanţă şi maĭ desmierdătóre. Cihac şi Laurian-Massim nu cunosc pe băbuţă, ci numaĭ pe *băbiţă*.

v. *Băbuţă*. — *-iţă*.

¹·**Băbòĭu**. — *Baboĭu*.

²·**Băbòĭu** (sans pluriel), s. m.; t. famil.: vieille virago; femme âgée,

grande, robuste et méchante. Sinonim cu hârcă. Format din babă prin sufixul augmentativ -oĭu de gen bărbătesc, întocmaĭ ca „fĕtoĭu“ din „fétă“, probabil chĭar după analogia acestuĭ din urmă.

I. Créngă, Poveştĭ I, 97: „Hîrca, nu dór că şoptĭa şi îmbla câtinel ca să n'o audă împĕratul, ci avea grijă să n'o audă din odaĭa de alăturea un credincĭos al împĕratuluĭ, care în tóte ḑilele îmbla cu dînsul la vînat. Şi cum s'a depărtat *băboĭul* de acolo, nenorocita druméţă a îngenunchĭat lîngă patul soţuluĭ eĭ...“

v. *Babă.* — *Fĕtoĭu.* — *-oĭu.*

Băbòrniţă (plur. *băborniţe*), s. f.; t. famil.: vieille sorcière, vieille femme laide et acariâtre. *Băborniţă* prin sufixul -niţă, ca şi băbârcă prin sufixul -că, s'aŭ format de o potrivă dintr'o tulpină babură, care se recunósce şi la Serbĭ éräşĭ într'o composiţiune: baburina (Karadžić), pe când simplul babură s'a perdut şi acolo, dar s'a păstrat în dialectul sloven: babùra „ein verächtliches Weib“ (Murko).

O băbârcă este maĭ puţin rea şi slută decât o *băborniţă*. Cihac (II, 4) grămădesce la un loc: „băbăchie, băbârcă, băbătie, băbică, băbiţă, *băborniţă*, băbuşcă“, tóte cu aceĭaşĭ explicaţiune de „vieille femme“, deşi numaĭ „băbică“ şi „băbiţă“, maĭ bine băbucă şi băbuţă, se pot considera ca equivalente, ĭar cele-lalte tóte (observâm că „băbăchie“ nu este decât o variantă fonetică pentru „băbătie“) se deosebesc fie-care una de alta prin nuanţe de sens fórte caracteristice, carĭ românisézâ aşa ḑicênd prototipul slavic babă.

Imaginea poporană a ĭaduluĭ:

Increḑuţiĭ satuluĭ
Tăiaŭ lemne draculuĭ,
Şi juratul satuluĭ
Căra apă draculuĭ,
Iar vornicul satuluĭ
Ţinea talpa ĭaduluĭ;
Băborniţa draculuĭ
Ce ĭea mana vacilor
Era calul dracilor:
Doĭ-spre-ḑece mĭ-o ţinea,
Şéua pe dînsa punea...

(Marian, Satire popor., 72).

Alexandri, Chiriţa în provincíă, act II sc. 4:

Vaĭ! *băborniţă* bătrână,
Bine că te-am pus la mână,
Cum te-oĭu maĭ suci!...

I. Créngă, Poveştĭ I, 99:

„—Dómne, stăpână, Dómne! Ce-am vĕḑut eŭ! Femeea ceĭa are acum o tipsiă de aur şi o cloşcă de aur, cu puiĭ tot de aur, aşa de frumoşĭ de 'ţĭ fug ochiĭ pe dînşiĭ!

„*Băborniţa*, cum aude acésta, pe loc trimite s'o chieme, ḑicênd în gândul seŭ: după ce îmblă ea, nu se mănâncă...

„Şi cum vine străina, hónghina pune mâna şi pe tablaua cea de aur...“

Rădulescu-Niger, Rustice, III, 11: „Toţĭ se scutură, se spală; toţĭ alérgă de pe unde eraŭ la muncă şi se înşirue, jos pe érbă, de 'naintea a doue rîndurĭ de făşiĭ de zăblăŭ. E masa obştéscă. O *băborniţă* le-aruncă din grabă o halcă de mămăligă, la faţă nu pré aidoma auruluĭ; un isprăvnicel le împarte rachiŭ....“

v. *Babă.* — *Băbârcă.*

Băbùcă (sans pluriel), s. f.; t. famil.: petite chère vieille. Deminutiv desmierdător din babă. Sinonim cu băbuţă, dar însemnând o vrîstă maĭ înaintată. Termen desmierdător pentru femeĭ bătrâne drăgălaşe.

Albina Carpaţilor 1879 p. 332: „Când se vede mirésa aşeḑată în mijlocul caseĭ pe un scaun cu perină, atuncĭ drept că nicĭ n'ar sci pe ce lume e, de n'ar trezi-o *băbuca* cea bătrână, care aduce o cépă frântă şi ĭ-o dă pe la ochĭ ca să plângă niţel...

In Moldova se aude şi o formă maĭ desmierdătóre băbue, după analogia luĭ „dudue" din „duducă".

v. *Babă*. — *Băbuţă*. — *Băbuşcă*.

Băbùe. — v. *Băbucă*.

Băburéză, vb. impers.: il pleut à grosses gouttes.

v. *Bahură*.

Băbùşcă (plur. *băbuşce*), s. f.; 1°. t. famil.: petite vieille, chère vieillotte; 2°. petit oiseau chanteur vieilli, qui ne chante plus; 3°. t. de Zool.: très petit poisson en général, alevin, perca fluviatilis; 4¹. t. de Botan.: sorte d'herbe. Deminutiv din babă, în genere cu o nuanţă desmierdătóre. In primul sens e sinonim cu băbuţă, cu băbucă şi cu băbătiă; în sensul al treilea, cu baboĭu saŭ baboĭaş, cu plevuşcă, cu petroşel etc.

1°. *Băbuscă* „chère vieillotte".

Vorbind bărbatul către saŭ despre nevéstă-sa:

I. Créngă, Poveştĭ I, 75: „Slavă ţie, Dómne! ḑise moşnégul, că pot să duc şi babeĭ mele o mângâiere! Maĭ sciŭ eŭ! Póte orĭ că Dumneḑeŭ orĭ că dracul ĭ-a dat în gând, ĭerĭ nópte, de una ca asta. Şi cum ajunse a-casă, ḑise: ĭaca, măĭ *băbuşcă*, ce odor ţĭ-am adus eŭ!..."

Ibidem I, 111: „... bĭéta *băbuşca* luĭ era une-orĭ şi răzbucurósă în sufletul eĭ să 'l vadă cum l'a vedé urnit de a-casă. Se vede lucru, că şi moş Nichifor era făcut pe drumurĭ..."

Ibidem p. 135:

> Sărmana *băbuşca* mea,
> Fie bună, fie rea,
> Am să ţin casă cu ea!...

P. Ispirescu, snóva „Câtea 'n vérḑă" (Col. l. Tr. 1882 p. 127): „Ce'ĭ facĭ tu fómeĭ? că Sĕrbul nu putea dormi. Incepu ĭar să strige:

„— Babo, *babuşcă!* Scól' de'mĭ dă ce-va de mâncare, că mĕ sfîrşesc de tot..."

Vorbind prietenesce către saŭ despre o femeiă bătrână în genere:

La Jipescu, Opincaru p. 44, o convorbire de ţeranĭ:

„—... Îţĭ cat la obraz, c'acù ţi l'aş terfeli!

„— Dă'ĭ dĕ'l lasă, *băbuşco!*

„— Că ĭa tacă'ţĭ fleónca şi ţie, Stârceo! Nu veḑĭ că 'mĭ crapă hĭerea 'n mine dĕ supĕr şi dĕ cĭudă?..."

Balada „Voĭcu":

> — Uĭuĭu, *băbuşca* mea,
> Ce maĭ cauţĭ pe-acolea?
> — Am venit l'al meŭ fecĭor,
> Ca să'l ĭeŭ să mi'l însor...
> (Sevastos, Cânt. mold. 309).

Despre bătrână mică şi drăgălaşă, la Rădulescu-Niger, Rustice, III, 39', tabloŭ de copiĭ:

> Se jóca de-a boĭeriĭ, şi tot ca eĭ se cértă;
> Ca doue micĭ *băbusce* se pup, apoĭ se érta;
> Şi fuga vin la mine ca basme să le spun..

2°. *Băbuşcă* „petit oiseau vieilli", termen desmierdător ca şi în sensul de maĭ sus.

G. D. Teodorescu, Poesiĭ populare p. 123: „*Babuşcă* se numesce sticletele, scatiul şi orĭ-ce pasĕre îmbătrânită, care nu maĭ cântă..."

Basmul „Sărăcia din casă" (Ispirescu, Legende p. 209): „Şi d'atuncĭ a remas de vînătoriĭ sînt săracĭ, fiind-că 'şĭ perd

vremea prin colţiĭ de pétră, prin mărăcinĭ, umblând tótă ḑiua pînă să împusce şi eĭ câte vr'o *babuşcă* de nu sciŭ care păserică..."

3⁰. *Băbuşcă* „alevin".

Laurian-Massim: „*Băbuşcă*, pesce mic şi mărunt = baboĭu, plevuşcă."

Acéstă formă în loc de baboĭu se întrebuinţéză maĭ ales în Dobrogea (N. Ludovic, Dobr., c. Niculiţel), unde se aude însă şi băboĭu (G. Eftuşescu, Dobr., c. Cĭobanul).

4⁰. *Babuşcă* „sorte d'herbe".

Termenul se aude maĭ cu samă în partea de jos a Moldoveĭ.

„*Băbuşca* este un fel de érbă crescênd fórte désă, pînă la înălţime de 11 c.m." (preut G. Rotarĭu, Tutova, c. Grăjdenĭ; C. Bumbar, Tut., c. Bursucanĭ; D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu; preut T. Jalbă, Tecucĭu, c. Corod).

Să maĭ adăugâm în trécĕt că între numirĭ de oĭ la Valachiĭ din Moravia se aude *babuşca* şi babana (T. Burada, Călăt. la Rom. din Mor. p. 13).

v. *Babă.* — *Babană.* — *Baboĭu.* — *Băbătiă.* — *Băbucă.* — *Băbuţă...*

Băbùt. — v. *Car.*

Băbùţă (plur. *băbuţe*), s. f.; t. famil.: femme mariée âgée, mais coquette. Deminutiv desmierdător din babă. *Băbuţa* e maĭ tînĕră decât băbuca; ba încă fetele marĭ sînt dispuse a privi ca *băbuţă* pe orĭ-ce femeiă măritată.

Cântec din Moldova:

Frunḑă verde de-alunică,
Ce să facem noĭ, fetică?
Câţĭ flăcăĭ ni se rădică,
Toţĭ *băbuţele* 'ĭ apucă;
Să ne strîngem fete multe,
Să dâm răvaşul la Curte;
Să ésă răvaşul bun —
Să dâm la babe surgun...

(Sevastos, Cânt. mold. 154).

In jocul copilăresc „d'a-luminărica":

— Und' te ducĭ, *băbuţa?*
— La bisericuţă.
— Să mergem şi noĭ?
— Haide, măĭculiţă!
Dar nu care-cum-va
Să faceţĭ pe drum ceva.
— Nu, *băbuţo*, nu...

(G. D. T., Poes. pop. 198).

v. *Babă.* — *Băbucă.*

1·Bâc, s. m.; n. pr. pers.; nom de famille. Intre numele de familiă la Moţiĭ din munţiĭ Ardéluluĭ, Frâncu şi Candrea (Româniĭ din munţiĭ apusenĭ p. 117) pun: *Bâcu.* De asemenea în Moldova există în districtul Suceveĭ nume ţĕrănesc de familiă: *Bâcu* (Şeḑĕtórea 1893 p. 13). *Bâcu*, adecă *Bâcul*, este forma articulată din *Bâc.*

Un deminutiv din acest nume este Bâce, articulat Bâcea, format ca „Petre" din „Petru", „Sturḑe" din „Sturḑ" etc. Act moldovenesc din 1610 (Arch. ist. I, I p. 22) despre nesce sate dela munte: „oameni buni şi bătrâni din megiĭaşi, anume Vasilie din Urecheni şi Pătraşco aprodul de acolé şi Băcĭa (Бѣчѧ) cel mai bătrân de acolé..."; ĭar maĭ jos: „Băcé (Бѣчѣ)..."

Un augmentativ saŭ intensiv din *Bâc* ar puté să fie numele personal Băcan. Zapis muntenesc din 1662 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc., f. 69): „Adică noi megĭaşiĭ ot Unghiĭani anume Mané, Băcan i Stan ot tam, care am fost hotarnici la moşiĭa satului Vulpeştii cu Radu logofat Dudescul..."

v. *-an.*

Din Băcan, dacă nu din vre-un nume topic Bâc, vine vechiul sat Băcanĭ în Moldova. Ion Neculce, Letop. II, 265: „strinsu-s'aŭ toţĭ fecĭorii luĭ Gavriliţă şi cu alţĭ boĭeri mulţi de

ţara de gios la nunta luĭ Ioan Paladi, la Băcanĭ din sus de Bărlad..."

Póte de asemenea din *Bâc,* ca o formă amplificată saŭ compusă, se va fi trăgênd numele personal Băcălae. Zapis muntenesc din 1692 despre o moşiă din Romanaţĭ (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 110): „din măgura Cĭobanului la poĭana Dracei, din poĭana Dracĭĭ pe den sus den grindul luĭ *Băcălae* pănă la Făntănéle..."

In fine, tot din *Băc,* de nu cum-va din Bacĭu (v. ¹·*Bacĭu*), derivă numele maĭ multor sate Băcescĭ şi Băcenĭ, ba şi Băcĭoŭ, atât în Moldova cât şi 'n Muntenia.

Acest *Bâc* să fie óre slavicul быкъ „taur"? La Slavĭ Bâc ca nume propriŭ personal nu e rar, maĭ ales în Rusia şi în Bohemia (Moroškin, Славянскій именословъ p. 31). Cu tóte astea, *Bâc* la Românĭ ar puté să fie fórte bine de originea turanică, dela Pecenegĭ saŭ dela Comanĭ, căcĭ în dialectul djagataic bek însemnéză „tare, îndesat", de unde — după cum se va vedé maĭ jos — graĭul românesc a format pe băcsaĭu, băcsăŭ, bâcsesc şi băcuéţă.

Atât în Moldova, cum şi în Ţéra-Românéscă, se află sate cu numele *Bâc* (Frunḑescu), afară de rîul *Bâc* în Basarabia, despre care se vorbesce pe larg la locul seŭ. Ca şi numele personal, acest nume topic póte să fie slavic, dar ar puté să fie şi de vre-o altă provenință, fie-care cas concret trebuind a fi supus uneĭ cercetăţĭ a-parte.

v. ²·*Bâc.* — *Băcilă.* — *Băcĭoc.*

²·**Bâc,** s. m.; t. de Géogr.: Byk, petite rivière en Bessarabie, très remarquable sous le rapport archéologique. Rîul *Bâc,* care s'ar puté ḑice maĭ mult rîuleţ, îşĭ ĭea începutul în partea cea muntósă a Basarabieĭ de sus, trece pe lîngă Chişinăŭ şi se vérsă în Nistru lângă satul numit Gura-*Bâculuĭ.* E mocirlos, şi 'n multe locurĭ scade de tot în timpul vereĭ. Se pare însă că în trecut *Bâcul* era maĭ mare.

Miron Costin, Letop. I, 345: „Rămăind Ghica-Vodă numaĭ cu boĭeriĭ, n'aŭ cutezat să maĭ zăbăvéscă la Lăpuşna, ce aŭ purces pre *Bâc* spre Tighinea pănă la Luţenĭ..."; şi maĭ jos: „s'aŭ mutat şi Ghica-vodă de pre *Bâc* spre Botna..."

v. *Botna.*

Pe timpul când partea de jos a Basarabieĭ aparţinea Tătarilor şi se numĭa Bugĭac, *Bâcul* era fórte apropiat de hotarul tătăresc, şi une-orĭ Tătariĭ îl şi usurpaŭ dela Moldovenĭ.

Nic. Costin, Letop. II, 49: „Tătariĭ, carĭ s'aŭ fost tras de şĭ-aŭ fost făcut Gĭaun-Mărzea şi cu alţĭ Mărzacĭ sate la ţinutul Lăpuşniĭ, din gĭos de Chişănăŭ, pe de îmbe părţile de *Bâc,* încă aŭ lăsat locul ţăriĭ şi aŭ lipsit de acea stăpânire..."

Dacă noĭ am avé în vedere numaĭ monosilaba B-â-c, originea acestuĭ nume ar remâné fórte obscură, căcĭ maĭ în tóte limbile se pot afla asemenea monosilabe, ba chĭar în terminologia geografică, de exemplu germanul Bach, vechĭul engles beck „părîŭ". Din fericire, există un mijloc metodic de a găsi etimologia *Bâculuĭ.* Cea maĭ veche menţiune despre acest rîŭ, pe care o cunosc eŭ, ne întimpină în crisovul luĭ Alexandru cel Bun din 1420, publicat de Venelin (Влахо-болгарскія грамaты p. 61), unde de doue orĭ acest rîŭ este numit Bâcoveţ: „на Быковци", ceea ce înlătură orĭ-ce altă origine a cuvîntuluĭ decât numaĭ acea din slavicul быкъ „taur", căcĭ Bâcoveţ este o formaţiune exclusiv slavică din быкъ prin

forma adjectivală быковъ „al taurului“ cu sufixul deminutival -ецъ. Astăḑĭ un părîŭ ce se vérsă în *Bâc* se chiamă Bâcoveţ. Póte că şi crisovul luĭ Alexandru cel Bun va fi avut în vedere anume acest părîŭ; în casul de faţă însă acésta este indiferent, de vreme ce deminutivul Bâcoveţ, fie el nume al rîuluĭ, fie al părîuluĭ, nu póte să derive decât din slavicul Быкъ. Bâcoveţ însemnéză literalmente „al tauraşuluĭ“, ĭar simplul *Bâc* — „taur“. Acest nume, negreşit, trebuĭa să fi avut din capul loculuĭ o legendă a sa, după cum are, bună-óră, isvorul „Vaca-babeĭ“ din Némţ, satul „Boureniĭ“ din Bucovina etc.; o legendă din timpul când, după cum vom vedé maĭ la vale, Basarabia de jos era ocupată de triburĭ slavice. Un vechĭu nume de rîŭ Bâc, Быкъ „taur“, se găsesce şi 'n Rusia meridională, tocmaĭ în vecinătate de un alt rîŭ numit „apele oilor“: Овечьи-воды (Книга Большой чертежъ, Moscva 1846 p. 88), care cată să fi avut şi el o legendă a sa, de astă dată cu „óiă“ în loc de „taur“.

v. *Bourenĭ.*

Intr'un crisov dela Iliaş-vodă, scris la 1436 în Vasluĭu (Hurmuzache, Documente t. I part. 2 p. 870), se citesce nu Bâcoveţ, ci *Bâc*:

...и на Иткилѣ межꙋ Кротолчи пониже, где камень стоить, повыше Оцелоко мѣсто, и близь Быкꙋ по тои сторонѣ на долинꙋ що падает протик Ꙗкбашева Кешенека оу крꙋници, где ес Татарскаꙗ селища, протик лѣска...

...şi pe Ichel între Crotolci maĭ jos, unde stă pétra, maĭ sus de locul luĭ Oţel, şi lînga *Bâc* de ceĭa parte în valea ce se pogóră în faţa Chişinâuluĭ luĭ Akbaş spre fântâna, unde sînt săliştele tătăresci, în faţa păduriciĭ...

Partea finală e tradusă latinesce de d. profesor Kałužniacki aşa: „et prope a Byco ex hac parte secundo fluvio, qui contra Acbasevum Chesenevium in Fontinam cadet, ubi coloniae Tatarorum sunt, luco ex adverso...“

Dacă numele *Bâc* n'ar fi slavic, deminutivul cel poporan din el ar suna Bâculeţ, ca în „lăculeţ“ din „lac“, „rîuleţ“ din „rîŭ“, etc.

Slavic însă este aci numaĭ numele, şi nu prin nume *Bâcul* are o importanţă istorică, ci printr'un monument dintr'o epocă immemorială, cu mulţĭ secolĭ maĭ veche decât prima apariţiune a Slavilor pe ţermiĭ Dunăriĭ.

Acel monument se chiamă în popor Cheile *Bâculuĭ.*

Iată textul luĭ Cantemir (Descr. Mold. ed. Papiŭ, p. 15): „Kissnou, ad flumen *Bycul,* non magni momenti urbecula. Haud procul ab ea conspicitur series maximorum lapidum, ita in recta linea dispositorum, ac si humana industria illuc essent collocati. At hoc credere impedit et ipsorum lapidum magnitudo, et spatii, per quod extenduntur, longitudo. Continent enim aliqui trium aut quatuor ulnarum spatium in tetragono eorumque series trans Tyratem usque ad Crimæam pergit. Vernacula lingua kieile *Bykului* vocant, diabolorumque opus esse rustica refert simplicitas, obstruere amnem *Bycul* conjuratorum. Certum, aliquot principes alveum hujus amnis, qui longo tractu inter montes decurrit, obstruere tentasse, quo vicina loca, non nisi secandis fœnis apta, in lacum converterentur, at nunquam opus potuisse perficere“.

Adecă:

„Chişinâŭ, lîngă rîul *Bâc*, este un târguşor fără însemnătate. Nu departe de el se vede un şir de petróie fórte marĭ, aşeḑate în liniă dréptă, ca şi când le-ar fi pus acolo meşteşugul omenesc,

deşi acésta nu se póte crede atât din causa mărimiĭ lor, precum şi din acea a mărimiĭ spaţiuluĭ pe care ele se întind. In adevĕr, unele din acele petróie sînt nesce patrate de treĭ saŭ patru coţĭ, şi şirul lor, trecênd peste Nistru, merge pînă la Crîm. Locuitoriĭ le numesc cheile *Bâcului*, şi naivitatea ţĕrănéscă crede că ele sînt opera dracilor, carĭ aŭ voit printr'însele să astupe rîul *Bâc*. Ce e dreptul, uniĭ princıpı plănuiseră de a face un lac prin astuparea albieĭ acestuĭ rîŭ, care curge pe o lungă întindere între munţĭ pe un pămînt bun numaĭ pentru fîneţe, dar acel plan nu s'a pus nicĭ o dată în lucrare.... ".

In povestirea luĭ Cantemir este o lipsă.

El nu ne spune: de unde anume se începe şirul de petróie? Dela Chişinăŭ? saŭ nu cum-va înainte de Chişinăŭ dela Prut?

Legenda despre astuparea *Bâcului* prin acele petróie, legendă audită la Chişinăŭ, face a conchide că unde-va pe aprópe de acolo acele Cheĭ treceaŭ de pe un mal al *Bâcului* pe cela-lalt mal, adecă obstruĭaŭ rîul.

Cât se atinge de afirmaţiunea că şirul de petróie înaintéză nu numaĭ pînă la Nistru, dar încă trece Nistrul mergênd pînă la Crim, acésta urméză a se cerceta în Rusia meridională; putem totuşĭ să spunem maĭ de 'nainte că orĭ-ce s'ar constata pe acolo, resultatul nu va sgudui conclusiunile studiuluĭ de faţă.

In urma luĭ Cantemir, cestiunea Cheilor *Bâcului* a fost atinsă nu o dată.

La 1781, Sulzer (Gesch. d. transalp. Daciens, I, 405), după ce reproduce cele din Cantemir, dice că acel mur a putut să fi fost construit saŭ de Avarĭ, saŭ de Romanĭ, saŭ de Goţĭ, adecă nu se rostesce de loc, mulţumindu-se a protesta că nu este o operă a draculuĭ: „Bei einer von diesen Gelegenheiten sind diese Steine sicherlich dahin gekommen, und weil es seither niemanden daran gelegen war, sie wegzuschaffen, dorten liegen geblieben, ohne dass man den Teufel darbey zu bemühen nöthig gehabt hätte".

Puţin după aceea, colonelul rusesc Meier din timpul împĕrăteseĭ Ecaterina vorbesce despre Cheile *Bâcului* ce-va alt-fel decât Cantemir. El le numesce (Описаніе Очаковскія земли, Peterb. 1794 p. 126): „cărare de pétră, care dintr'o parte atinge *Bâcul*, ĭar din cea-laltă merge pe o întindere destul de mare şi se perde lîngă Orheĭu" (каменная стежка, примыкающаяся съ одной стороны къ Быку, а съ другой по довольно великомъ продолженіи теряющаяся подъ Орхѣемъ). Meier crede că acéstă construcţiune a fost făcută de Ion Huniade spre a trage hotar între Moldova şi Basarabia,— o ipotesă cu totul absurdă, asupra căriĭa noĭ nu ne vom opri. Meier vorbesce despre Cheile *Bâcului* numaĭ de pe audite şi fără a se fi uĭtat măcar pe o chartă geografică, unde ar fi vĕdut că Orheĭul este despărţit de *Bâc* prin alte douĕ rîurĭ: Ichel şi Reut.

La începutul seculuĭ nostru, Grecul Dimitrie Philippide, altfel dis călugărul Danıil, vorbesce şi el despre acéstă construcţiune, pe care o aseménéză cu zidurile ciclopice, dicênd că Româniĭ o numesc nu numaĭ Cheile *Bâcului*, dar şi „Cheile Reutuluĭ": *„Κέϊ Μπύκουλουϊ καὶ Κέϊ Ρέουτουλουϊ"* (*Γεωγραφικόν τῆς Ρουμουνίας* p. 57). Ca şi colonelul Meier, Philippide n'a înţeles ceea ce audise dela alţiĭ. El nu sciea bine romănesce, după cum dovedesce *„Κέϊ"* în loc de *„Κέϊλε"*. Spunêndu-i-se că poporul numesce zidul în cestiune „Cheile

rîuluĭ“, luĭ Philippide i s'a părut că e vorba de „Cheile Reutuluĭ“, ceea ce constituă o imposibilitate topografică, de vreme ce între *Bâc* și între Reut se află la mijloc rîul Ichel, și deci înainte de „Cheile Reutuluĭ“ ar fi trebuit să fie „Cheile Icheluluĭ“.

De aci poetul Constantin Stamati, care locuĭa chiar în Chișinău, într'o notiță scrisă rusesce despre anticitățile Basarabieĭ (Записки Одесс. Общ. Ист. 1850, t. II p. 812), ḑice: „Ca la treĭ verste maĭ jos de Chișinău se vede un șir în linia dréptă de lespeḑĭ fórte marĭ, îngropate pînă la jumătate în pămînt, pe carĭ locuitoriĭ le numesc cheile rîuluĭ *Bâc.* Acest șir de petre se începe dela Prut (отъ Прута), construit în chip de părete (въ видѣ стѣны), trece prin codriĭ Căprianeĭ și taĭă în lat întréga Basarabiă. Locuitoriĭ însă din timp în timp desgrópă acele petre, astfel că vechĭul zid se distruge (древняя стѣна сія уничтожается)...“

Apoĭ căpitanul Zaščuk, în cea maĭ bună descriere statistico-geografică a Basarabieĭ (Бессарабская область, Peter. 1862, t. 2 p. 240), pe care o scrisese din însărcinarea guvernuluĭ rusesc ca ofițer de Stat-major, ḑice: „Dela actualul Chișinău în direcțiunea cătră Prut prin codriĭ Căprianeĭ se întindea o dată un șir de lespeḑĭ pe jumătate îngropate în pămînt. Acele lespeḑĭ s'aŭ maĭ conservat încă în unele locurĭ, ĭar despre altele maĭ povestesc țĕraniĭ, carĭ le-aŭ luat rîndurĭ-rîndurĭ pentru trebuințele lor. Nu cred că cine-va se va apuca a dovedi că acele petre formaŭ óre-când un zid compact, din dosul căruĭa vechiĭ locuitorĭ se vor fi apĕrat contra invasiuniĭ răpitorilor vecinĭ. Acele petre mergeaŭ fără întrerupere prin pădurĭ, prin bălțĭ și prin rîpe. După tótă probabilĭtatea, ele servĭaŭ, ca și șanțurile de pămînt, drept semne de hotar...“ Și Zaščuk adaugă în notă: „In delimitările posterióre ale unor moșiĭ monastiresci din Basarabia, maĭ ales ale celor din zóna cea pădurósă a districtelor Chișinău, Orheĭu și Iașĭ, se menționéză în acte șirurĭ de petre saŭ lespeḑĭ, împlântate în pămînt și rĕmase din timpurĭ vechĭ“.

Cu vr'o 40 de anĭ înainte de Zaščuk visitase Basarabia diletantul rus Svinĭin (Свиньинъ), care n'a făcut nicĭ o cercetare sciințifică la fața loculuĭ, dar căruĭa i se vor fi povestit minunĭ despre Cheile *Bâculuĭ,* așa că în capul bietuluĭ călĕtor se făcuse o adevĕrată arababură: el ne spune că ele formézĕ un crescet de munțĭ, uniĭ trecênd peste 1000 picĭóre de înălțime (apud Zaščuk p. 43; cfr. Зап. Од. Общ. t. VI p. 179).

Tot ca munțĭ fórte nalțĭ figuréză Cheile *Bâculuĭ,* sub cĭudata desfigurare în „Кай Добыкуло“, în articolul luĭ Stürmer despre Basarabia, publicat la 1838 în Enciclopedia rusésca (Энциклопедическій Лексиконъ t. 2 p. 304—308).

In fine, după o notiță manuscriptă, rĕmasă dela tatăl meŭ, se constată că el-însușĭ a vĕḑut acele „blocurĭ de pétră înfipte în pămînt“ aprópe de Chișinău, pe moșiile Petricanĭ și Ghidighiș,—singura indicațiune topografică precisă, pe care o avem pînă astăḑĭ.

Din cele de maĭ sus, înlăturându-se mărturiile cele confuse ale coloneluluĭ Meier și a călugăruluĭ Daniil, precum și fantasmagoria cea orografică a luĭ Svinĭin și a luĭ Stürmer, al cărora folos este numaĭ dóră de a se sci că pe timpul lor se vorbĭa despre Cheile *Bâculuĭ,* ne vor remâné următórele date :

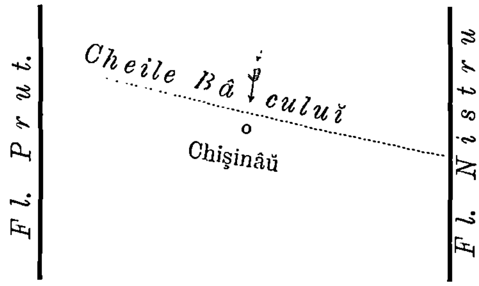
a) Acest zid se începea la Prut, înaintă de acolo spre rĕsărit prin vestițiĭ pînă astăḑĭ codri aĭ Căprianeĭ,

trecea la nord de Chişinău prin satele Ghidighiş şi Petricanĭ, carĭ se află lîngă *Bâc*, şi mergênd înainte se isbĭa de malul Nistruluĭ;

b) Din zidul cel primitiv locuitoriĭ de pe 'npregĭur răpĭaŭ treptat petróie ce le era de trebuinţă, aşa că construcţiunea se desfiinţa mereŭ pe nesimţite şi, dacă n'a ajuns încă, dar este de sigur ameninţată de a ajunge peste puţin la o nimicire totală;

c) Expresiunea luĭ Cantemir: „în linia dréptă" nu trebue să fie înţelésă literal, de óră-ce dela Prut pînă la Nistru, adecă dela apus spre rĕsărit saŭ vice-versa o linĭă dréptă nu póte să tréćă prin satele Ghidighiş şi Petricanĭ tot-odată, căcĭ aceste două sate sînt aşeḑate unul în privinţa celuĭ-lalt într'o direcţiune aprópe dela nord spre sud.

Prin linĭă dréptă, „recta linea", Cantemir înţelege că petróiele nu sînt aruncate într'un mod neregulat, ci că înfăţişéză ce-va avênd un rost, o direcţiune. Dar ce fel de direcţiune anume? Iată o întrebare de cea maĭ mare importanţă în casul de faţă. Pentru a lega Prutul cu Nistrul trecênd pe lîngă Chişinău, sînt cu putinţă treĭ direcţiunĭ: 1⁰ o linĭă ne'nchinată dela vest spre ost; 2⁰ o linĭă închinată dela sud-vest spre nord-ost; 3⁰ o linĭă închinată dela nord-vest spre sud-ost. Cursul rîuluĭ *Bâc* este în acéstă din urmă linĭă: dela nord-vest spre sud-ost. In aceĭaşĭ linĭă este raportul între cele două sate Ghidighiş şi Petricanĭ. In sfîrşit, tot aceĭaşĭ posiţiune are Chişinăul faţă cu punctul unde rîul *Bâc* se vérsă în Nistru. Putem dară afirma fără nicĭ o sfiélă, că construcţiunea numită Cheile *Bâculuĭ* tăia în două părţĭ Basarabia nu printr'o linĭă dela vest spre ost, nicĭ printr'o linĭă dela sud-vest spre nord-ost, ci printr'o linĭă dela nord-vest plecându-se spre sud-ost, ceea-ce se póte represinta grosso modo prin următórea figură, în care ségéta indică aproximativ punctul unde zidul trecea de pe un mal al *Bâculuĭ* pe malul celalalt:

Acuma, preliminarele fiind limpeḑite, să cercetăm originea Cheilor *Bâculuĭ*.

Legenda poporană înregistrată de Cantemir, despre dracĭĭ carĭ aŭ grămădit bolovanĭ pentru a împedeca cursul *Bâculuĭ*, este de o natură antropologică. Pretutindenĭ, fie la Românĭ, fie la Germanĭ, fie la sĕlbatecĭ, se găsesc asemenea legende. Orĭ-ce construcţiune fórte veche şi neobicĭnuită prin mărimea saŭ prin posiţiunea sa, omul primitiv o crede a fi opera demonilor. Ast-fel la Nemţĭ se numesc „zidurĭ ale draculuĭ", „Teufelsmauern", numeróse remăşiţe de castre saŭ fortificaţiunĭ romane, împrăştiate în Bavaria, în Würtemberg şi pe aĭurea (Grimm, Deutsche Myth. p. 75, 500, 975). Profesorul Brandes (Die Teufel in den geographischen Namen, Lemgo, 1866) a strîns o mulţime de exemple de atarĭ „construcţiunĭ drăcescĭ". Bună-óră: nu departe de Mölk pe Dunăre, între Linz şi Viena, sînt blocurĭ de petróie, despre carĭ poporul ḑice că le-a zidit dracul pentru a astupa Dunărea; saŭ: la Harz lîngă Blankenburg se vede un zid de stâncĭ, lungit cale de un cés şi despre care se povestesce că 'ĭ făcut de dracul pentru a despărţi moşia sa propriă de

moşia luĭ Dumneḑeŭ. Aşa dară, fie un fenomen natural, fie o lucrare a braţelor, destul numaĭ ca o grămadă de blocurĭ să fie antică şi extra-ordinară, pentru ca omul primitiv s'o atribue draculuĭ. In privinţa Cheilor *Băculuĭ* în specie, orĭ-ce ar ḑice Cantemir, este învederat că ele nu pot fi un joc al natureĭ, căcĭ nu sînt stâncĭ saŭ roce, nu constituă o formaţiune geologică, nu forméză masse prelungite, ci sînt nesce blocurĭ isolate, aduse de aĭurea, aşeḑate unul lîngă altul şi adâncite într'un teren, care în apropiarea Băculuĭ este aprópe pretutindenea fórte móle şi chiar mocirlos.

Dar atuncĭ cine óre le-a zidit?

In crisovul dela Alexandru cel Bun din 1420, citat maĭ sus, ne întimpină:

Ꙗ хотары тѣмь селомь, що сѹть наБыковци. Кишновѫрзарева монастырѣ на верхъ пасикѣ Ꙗчибковы поверхьгородища на верхь Лозовы на мостъ Грѫланичь отъ малои на великую крѫницѹ, а отъ великои крѫницы верхомь на Терновскоу полѣноу отъ Коприꙗновы полѣны моловати емѹ на Быковци отъ малого лоужка и къ Поросѣчои, а отъ Поросѣчеи на оустие Питѹшка на Тигомирово селище...

Iar hotarele acelor sate carĭ sînt pe *Bâcoveţ*: dela Chişinâul mănăstiriĭ Vărḑar în sus la priséca luĭ Acibec, pe vîrful gradişteĭ în sus la Lozova, la podul luĭ Grălan, dela fântâna mică pînă la cea mare, ĭar dela fântâna mare în sus la poéna dela Ternova, dela poéna Căpriană mergênd pe malul luĭ *Bâcoveţ* şi dela luncuşóra mică cătră Peresecina, ĭar de la Peresecina la guraluĭ Pituşoc la sălişlea luĭ Tigomir...

Venelin, după obiceĭul seŭ, nu şĭ-a dat ostenéla de a reproduce exact textul, astfel că lectura şi traducerea de maĭ sus nu pot a nu fi în mare parte ipotetice; sigure însă, în orĭ-ce cas, sînt următórele patru puncturĭ:

a) Intre aniĭ 1420—1435, intervalul între crisovul luĭ Alexandru cel Bun şi între acela al fiĭuluĭ seŭ Iliaş-vodă, Chişinâul era împărţit între doĭ stăpânĭ: pe de o parte o colonią tătăréscă, din care era prisěcarul Aci-bek, tătăresce „Domn sărac“, şi în fruntea căriĭa se afla Ak-baş, tătăresce „cap-alb“; pe de altă parte, o mănăstire numită Vărḑar saŭ a luĭ Vărḑar;

b) Posesiunea luĭ Ak-baş privĭa spre Nistru, de vreme ce moşiele enumĕrate în crisovul luĭ Iliaş-vodă ating nu numaĭ rîul *Bâc*, dar şi rîurile Ichel şi Reut; ĭar posesiunea cea mănăstiréscă privĭa spre Prut, de vreme ce, vorbindu-se despre ea, se pomenesce Căpriana, care se află între Prut şi între Chişinâŭ;

c) Numele Chişinâuluĭ este scris în crisovul luĭ Iliaş-vodă: Кешенев, ceea ce dovedesce că era o localitate curat tătăréscă, unde se afla o capelă pe mormîntul vre-unuĭ mare Tătar, căcĭ tătăresce k e ş e n è însemnéză „capelă pe mormînt“;

d) Spre apus de Chişinâul cel mănăstiresc, adecă în direcţiunea Căprianeĭ, hotarul mergea „pe vîrful g r a d i ş t e ĭ“: „по верхь городища“.

Ce însemnéză óre городище, forma ruténă din paleo-slavicul градище, de unde al nostru g r a d i ş t e?

In Romània sînt o mulţime de localităţĭ numite „Gradişte“ (Frunḑescu, Dict. top. 222). Româniĭ din Ardél numesc aşa în ţéra Haţeguluĭ locul unde fusese Sarmigethusa, — nume pe care Unguriĭ il traduc prin „Várhely“ dela „vár=cetate“, ĭar Nemţiĭ prin „Lagerdorf“ dela „lager=taběră“ (Windisch, Geogr. d. Siebenb., Pressburg 1790, p.

130). Chiar în Basarabia sînt vr'o douĕ-treĭ localitățĭ numite pînă astăḑĭ Horodişte, maĭ ales frumosul schit aşeḑat, în districtul Orheĭuluĭ, pe vîrful unuĭ munte în faţa Nistruluĭ (Skalkowski, Описаніе Новороссійскаго края, t. I p. 190). La Miklosich (Lex. palaeosl. 140) градище se explică prin *φρούριον*, castrum", ĭar sensul cel fundamental al primitivuluĭ градъ se dă la dînsul ca: „*τοῖχος*, murus". Dela acel градъ limba românéscă are familia de vorbe: „gard", „îngrădesc", „sgardă", „ogradă" etc. Sufixul slavic augmentativ -ище, trecut şi la Românĭ ca -işte în „mirişte", „porumbişte" şi altele, indică în nomenclatura topică locul unde fusese ce-va altă dată saŭ pe unde maĭ este ce-va învechit. Ast-fel gradişte vrea să ḑică: locul unde a fost saŭ este o zidăriă veche, o ruină, neapĕrat de o întindere însemnată, cel puţin cât o cetăţue. Polonul Broniovius, scriind la 1579, explică fórte bine „Horodisce" prin „territorium ruinosum lapideum" (Tartariae descriptio, Colon. 1595 p. 1). Eĭ bine, în apropiarea Chişinăuluĭ neexistând nicĭ o zidăriă de felul acesta afară numaĭ şi numaĭ de Cheile *Bâcului*, este evident că tocmaĭ despre o parte din ele se vorbesce la 1420 în crisovul luĭ Alexandru cel Bun: „hotarul merge pe vîrful gradişteĭ dela priséca luĭ Acibec în sus pînă la Lozova". Să se observe că în acest pasagĭu, dacă ar fi vorba numaĭ de vre-un castru aşeḑat pe o înălţime, textul ar fi ḑis: „на верхъ городища", cu prepoziţiunea „на" ca în restul crisovuluĭ: „на верхъ паснкѣ", на верхъ Лозова", „wтъ великои кръницы верхомъ на", pe când prepoşiţiunea „по", întrebuinţată numaĭ despre городище, arată că aci gradişte nu era un punct, ci o liniă, un mur, un lung zid, d'asupra căruĭa înaintă hotarul între doĕ puncturĭ.

Orĭ-ce gradişte presupune o existenţă cel puţin de un secol a împregĭurăriĭ care dete nascere acestuĭ nume. Prin urmare, menţionate ca „gradişte" deja pe la 1420, Cheile *Bâculuĭ* cată să 'şĭ urce originea maĭ sus de anul 1300, ba şi de 1200. Să cercetâm dară, ca ce fel de popor înainte de 1200—1300 ar fi putut să clădéscă uriaşul mur care, dela Prut pînă la Nistru, tăia óre-când în lat Basarabia actuală aprópe în doue jumătăţĭ.

Ar fi ridicol de a atribui executarea uneĭ asemenea construcţiunĭ unuĭ popor, care n'a locuit mult timp în porţiunea sudică a Basarabieĭ, ci numaĭ dóră a pustiit'o în trécĕt, saŭ unuĭ popor care ocupase nu numaĭ acéstă regiune, dar îşĭ întindea stăpânirea şi maĭ sus la nord, astfel că ar fi fost din parte'ĭ a înstrăina el-însuşĭ tot pămîntul dincolo de zid. De aci resultă ca ce-va de bun simţ, chĭar fără probe istorice, că constructoriĭ Cheilor *Bâcului* aŭ fost:

a) un ném aşeḑat statornic, în curs de mulţĭ anĭ, în Basarabia maĭ jos de *Bâc* pînă la gurele Dunăriĭ;

b) un ném pe care nu 'l interesă Basarabia pe sus decât numaĭ întru cât el trebuĭa să se apere de năvălitoriĭ străinĭ din acea parte.

Prin aceste doue criterie eliminative cercetarea se uşuréză fórte mult, de óră-ce se exclud din ea Cumaniĭ, Pecenegiĭ, Unguriĭ etc., carĭ nu întrunesc condiţiunile de admisibilitate. Dar maĭ este un al treilea criteriŭ, nu maĭ puţin important.

Tătariĭ, când cuprinseseră partea de jos a Basarabieĭ, aŭ numit'o *Bugĭac*, ceea ce în tóte dialectele turce însemnéză „unghĭu": „boudjaq = angle, coin; sifri boudjaq = angle aigu; gueuniè boudjaq = angle droit; gueut boudjaq = angle obtus" (Barbier de Meynard).

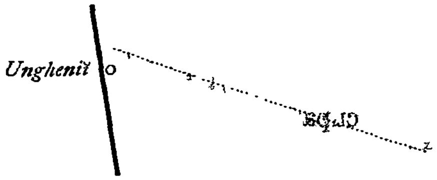
Dar de ce „unghĭu“? Dacă e vorba de Basarabia actuală întrégă, nicĭ o asemĕnare cu un „unghĭu“. Dacă e vorba numaĭ de Basarabia de jos, apoĭ unde óre anume trebuĭ să te puĭ pentru ca să 'ĭ poţĭ închipui forma de „unghĭu“? Dacă te uĭţĭ dela Nistru spre Prut saŭ vice-versa, nu veḑĭ nicĭ un fel de „unghĭu“. Dacă te uĭţĭ dela gurile Dunăriĭ saŭ dela Akkerman în sus, şi maĭ puţin.

Cantemir cel întâĭu, dacă nu mĕ'nşel, spusese că Bugĭacul sémĕnă cu un unghĭu, ba încă un unghĭu ascuţit: „Budziak Tartarica lingua angulum significat, eo quod ipsa regio Danubium inter atque Tyratem versus Pontum Euxinum longe sese protendat, et in acutum angulum desinat“ (Descr. Mold. 19). Totuşĭ chĭar pe charta făcută de însuşĭ Cantemir se desminte cu totul vre-o asemĕnare de configuraţiune între Bugĭac şi vre-o categoriă de unghĭu. Pe Cantemir l'aŭ întrecut însă învĕţaţiĭ ruşĭ. Unul din eĭ, Nadeždin (Зап. Од. Общ. Ист. t. I p. 252) ḑice: „ţĕrmul Măriĭ-negre între gurele Dunăriĭ şi între gura Nistruluĭ presintă prin figura sa geografică un adevĕrat unghĭu“. Un alt învĕţat rus, Venelin (Граматы p. 74) ne lămuresce că, pentru a dobândi acéstă figură, trebuĭ să se uĭte cine-va anume din Galaţĭ. O comediă întrégă!

Orĭ-cum s'ar uĭta cine-va la Basarabia, fie peste tot, fie în parte, nu va puté descoperi în configuraţiunea teritoriuluĭ eĭ nicĭ o asemĕnare de unghĭu. Ceea ce spun Nadeždin şi Venelin, este o curată fantasiă. Ş'apoĭ să presupunem că partea de jos a Basarabieĭ ar avé în adevĕr forma de unghĭu. Ce ar urma de aci? La o ţéră atât de întinsă, configuraţiunea totală se póte recunósce numaĭ dóră pe o chartă, saŭ urcându-se cine-va în balon şi uĭtându-se de sus în jos „à vol d'oiseau“ dela o mare înălţime. Tătariĭ nu aveaŭ chărţĭ şi nu aveaŭ balóne. Pentru ca dînşiĭ să fi dat Basarabieĭ sudice numele de unghĭu, trebuĭă să fi fost vre-o împregĭurare teritorială susceptibilă de a fi lesne observată de către orĭ-cine fără chărţĭ şi fără balóne. Trecênd Nistrul, la intrarea lor în Basarabia, ce fel de împregĭurare teritorială anume întimpină óre pe Tătarĭ? şi noĭ vorbim aci nu de Tătariĭ ceĭ propriŭ ḑişĭ „Bugecenĭ“ de prin secoliĭ XVI şi XVII, ci avem în vedere pe Tătariĭ ceĭ aşeḑaţĭ pe acolo cu mult maĭ de'nainte, pe aceĭ Ak-başĭ şi Aci-bekĭ cu „sălişţile tătărescĭ“ de lîngă Keşenè, pe carĭ iĭ găsise deja la *Bâc* Alexandru cel Bun pe la 1420. Aceştiĭa, nu alt cine-va, fuseseră în partea loculuĭ primiĭ fabricanţĭ aĭ nomenclatureĭ tătărescĭ topice, pe care Tătariĭ ceĭ posteriorĭ aŭ găsit'o gata şi n'aŭ avut decât să şĭ-o apropriezе.

Chĭar la începutul studiuluĭ de faţă noĭ ne dădurăm ostenéla de a constata direcţiunea, pe care o aveaŭ Cheile *Bâculuĭ:* ele se începeaŭ la Nistru lîngă gura *Bâculuĭ* pe malul cel nordic al acestuĭ rîŭ şi mergeaŭ de acolo pe lîngă *Bâc* pînă la Chişinăŭ, în apropierea căruĭa, unde-va nu departe de satul Ghidighiş, petróiele treceaŭ *Bâcul,* ca şi când ar fi vrut să 'ĭ astupe cursul, şi apoĭ depărtându-se întru câtva de malul sudic al *Bâculuĭ* înaintaŭ prin codriĭ Căprianeĭ pînă la Prut, oprindu-se... unde?... Priviţĭ pe o chartă în acéstă direcţiune, şi nu va fi greŭ să daţĭ îndată peste satul Ungheniĭ. „Unghenĭ“ însemnéză locuitoriĭ dela unghĭu, întocmaĭ după cum „Muntenĭ“ se chiamă locuitoriĭ dela munte, „Câmpenĭ“ locuitoriĭ dela câmp, „Vălenĭ“ locuitoriĭ din vale etc. Prutul, cotind pe lîngă Unghenĭ ca şi pe aĭu-

rea, nu formézà acolo nicĭ o figură de unghĭu; din dată însă ce vom restitui zidul cel numit Cheile *Bâculuĭ*, pâmîntul închis între Prut și între acel zid va lua aspectul:

adecă devine un unghĭu în tótă puterea cuvîntuluĭ, un unghĭu fórte ascuțit, pe care nu putea să nu'l observe din capul loculuĭ orĭ-cine se apropia de el și pentru care „Ak-bașiĭ" și „Aci-bekiĭ" nu aveaŭ nevoe de chărțĭ saŭ de balóne. Iată de unde numele Bugĭac.

In acest mod noĭ căpĕtâm un al treilea criteriŭ, și anume:

c) Cheile *Bâculuĭ* sînt anterióre epoceĭ când s'a dat numele de „unghĭu" porțiuniĭ meridionale a Basarabieĭ.

De aci putem să ne urcâm d'a-dreptul la năvălirea Bulgarilor către gurile Dunăriĭ în secolul VII. Despre ea în secolul VIII vorbesc Bizantiniĭ Nicefor și Teofan, ambiĭ după fântâne contimpurane evenimentuluĭ (cfr. Krumbacher, Gesch. d. byzant. Litt. p. 127), pe carĭ însă Nicefor le-a utilisat în acéstă privință cu maĭ multă exactitate, după cum se unesc a recunósce toțĭ, începênd dela Schafarik (Slow. starož. p. 573 nota 52) pînă la Jireček (Gesch. d. Bulg. p. 129). Ore ce ne spun Nicefor și Teofan? Cam pe la anul 650 principele bulgar Asparuch, despărțindu-se de ceĭ-lalțĭ frațĭ aĭ seĭ din regiunea Volgeĭ și a Donuluĭ, a venit să se așeḑe la Dunăre între Nistru și între Prut, în țéra numită de locuitorĭ Onglu: «Ὄγκλος» saŭ «Ὄγγλος», adecă din punct în punct cuvîntul paleoslavic жглъ (citesce: onglŭ), care însemnézà „unghĭu", întocmaĭ ca și numele posterior tătăresc „Bugĭac". Nicĭ în privința posițiuniĭ geografice a acesteĭ țĕrĭ, nicĭ sub raportul numeluĭ «Ὄγγλος», nu există controversă. Se scie însă că Bulgariĭ luĭ Asparuch nu eraŭ Slavĭ, ci Turanĭ din ramura finesă, și prin urmare nu dînșiĭ aŭ numit onglu Basarabia de jos, ci găsiră acest nume dat de maĭ nainte de către Slavĭ. Maĭ adăugâm că șederea Bulgarilor între Prut și între Nistru a fost de fórte scurtă durată, urmând fără zăbavă trecerea lor peste Dunăre.

Așa dară înainte de anul 650, pe când Basarabia meridională era ocupată de Slavĭ, existaŭ deja Cheile *Bâculuĭ*; ș'apoĭ pe atuncĭ, firesce, ele existaŭ nu prin acele slabe remășițe despre carĭ vorbesc Stamati și Zaščuk, ba nicĭ chĭar așa cum le vĕḑuse Cantemir, ci existaŭ în deplinătate, ca un adevĕrat zid ciclopic de blocurĭ de pétră pătrată, nalt de treĭ saŭ patru coțĭ, întins dela Prut pînă la Nistru și tăind latul Basarabieĭ actuale în două jumătățĭ. Orĭ-ce popor trecea Nistrul în intervalul dintre Dubasarĭ și Bender, trebuĭa să dea peste acest zid, care 'l ducea drept la unghĭu saŭ drept în unghĭu.

Călăuzițĭ pînă aci, să maĭ facem un pas înainte.

La Ammian Marcellin (XXXI, 3) se află un prețios pasagiŭ despre pregătirile regeluĭ Athanaric contra Hunilor, carĭ îl bătuseră deja o dată în Galiția actuală pe malul Nistruluĭ nu departe de Carpațĭ, trecuțĭ pe neașteptate printr'un vad al acestuĭ fluviŭ, destul de mic pe acolo. Scăpat în munțĭ și apoĭ pogorîndu-se spre Dunăre, Athanaric concepuse atuncĭ un plan măreț: a rădica un zid înalt care să unéscă Prutul (Gerasus=la Ptolemeŭ Hierasus)

cu Dunărea și din dosul căruia dînsul să se pótă apĕra contra năvălirii dela nord a Hunilor. Iată textul: „a superciliis Gerasi fluminis adusque Danubium, Taifalorum terras praestringens, muros altius erigebat: hac lorica diligentia celeri consummata, in tuto locandam securitatem suam existimans et salutem. Dumque efficax opera suscitatur, Hunni passibus eum citis urgebant..." In adevĕr, Huniĭ fiind grózniciĭ numaĭ călărĭ, se zăpăcĭaŭ de'naintea unuĭ zid; dar zidul luĭ Athanaric, chĭar să fi fost destul timp pentru a'l realisa, totușĭ remânea nefolositor, pe cât timp Huniĭ din Galiția puteaŭ să străbată la Dunăre prin Basarabia și să trécă de acolo în refugiul luĭ Athanaric prin vre-unul din vadurile Prutuluĭ. Resultă dară că din partea Basarabieĭ Athanaric se credea asigurat, și nu putea să fie asigurat dacă n'ar fi existat deja de pe atuncĭ Cheile *Bâculuĭ* cele dela Nistru pînă la Prut, astfel că el nu întreprinsese alt ce-va decât anume a prelungi linia aceleĭ fortificațiunĭ dela Prut pînă la Dunăre. Se póte chĭar ḑice că opera luĭ Athanaric era să fie o simplă imitațiune a zidărieĭ din Basarabia, căcĭ asemenea construcțiunĭ eraŭ cu totul străine Germanilor, ca și Slavilor.

Astfel dară pe la anul 370 aceste Cheĭ eraŭ deja în ființă, și ne vine rîndul de a ne întreba: înainte de acea dată, atât de depărtată, cine óre aŭ putut să fie constructoriĭ lor?

Dintre popórele, carĭ în anticitate aŭ ocupat maĭ mult saŭ maĭ puțin Basarabia sudică, cel maĭ remarcabil și cel maĭ caracteristic aŭ fost Bastarniĭ. Cu doĭ secolĭ înainte de Crist eĭ apar în istoriă ca aliațĭ aĭ regeluĭ macedonén Perseŭ contra Romanilor, pe când despre Germanĭ nu se sciea încă nimica. Polybiŭ, Plutarc, Appian și alțiĭ îĭ descriŭ ca teribilĭ prin mulțime, prin stature uriașe și prin vitejiă. In rĕsboiŭ Bastarniĭ eraŭ călărețĭ și pedestri totodată. Cuĭbul lor, din care eĭ se reversaŭ din când în când și unde se întorceaŭ érășĭ, era la gurele Dunăriĭ în ţéra dintre Prut și Nistru. Strabone (lib. VII, c. 1, 1; c. III, 17; etc.) ḑice lămurit că eĭ se învecinaŭ cu Tyrigețiĭ, carĭ ocupaŭ regiunea la resărit de Nistru, și că o parte dintr'înșiĭ stăpânĭaŭ gurile Dunăriĭ cu insula Peuce, din causa căriĭa o ramură de Bastarnĭ purta numele de Peucinĭ. Istoriciĭ germanĭ, cu Grimm (Gesch. d. deutschen Spr. 458) în frunte, sînt plecațĭ a crede că Bastarniĭ eraŭ Germanĭ. Niebuhr însă (Kleine Schr. I, 386) admite posibilitatea ca eĭ să fi fost Celțĭ germanisațĭ: „wenn man nicht die Möglichkeit gelten lassen müsste, dass ein gallisches Volk, ohne seinen Namen zu verlieren, bis zum Tausch der Sprache mit Deutschen hätte gemischt werden können"; și acésta ni se pare a fi părerea cea maĭ apropiată de realitate. In adevĕr, scriitoriĭ ceĭ maĭ vechĭ, Polybiŭ, Plutarc, Tit-Liviŭ și alțiĭ, ni-ĭ arată ca Celțĭ; ba Tit-Liviŭ (XL, 57) ḑice anume că „eĭ aveaŭ aceĭașĭ limbă și aceleașĭ moravurĭ cu Scordisciĭ", al cărora celtism este recunoscut de către toțĭ: „Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos, nec enim aut lingua aut moribus aequales abhorrere". Numaĭ scriitoriĭ posteriorĭ ni-ĭ presintă ca Germanĭ, căcĭ în epoca gotică, fără îndoélă, eĭ s'aŭ și fusionat pe deplin cu Germaniĭ, părăsind tot-odată gurile Dunăriĭ. Pe noĭ însă ne preocupă aci într'un mod exclusiv primiĭ doĭ secolĭ înainte de Crist, atuncĭ când Bastarniĭ locuiaŭ în Basarabia de jos și când o importantisimă inscripțiune pontică dela Olbia în apropiare de Crîm, o inscripțiune tocmaĭ de pe la anul 218 înainte de Crist, îĭ numesce

fórte limpede Celţĭ: «*Γαλάται*», după cum e silit a mărturisi însuşĭ Zeuss (Die Deutschen p. 61): „Galater, unter denen man nur die nahen Bastarnen verstehen kann.“ Pe atuncĭ, repet încă o dată, Bastarniĭ locuĭaŭ deja la gurele Dunăriĭ, de unde făceaŭ invasiunĭ spre rĕsărit pînă la Crîm. Inscripţiunea de maĭ sus ne spune că Sciţiĭ şi toţĭ locuitoriĭ de pe 'mpregĭur nu se temeaŭ de nemine ca de aceştĭ Celţĭ. Intăriţĭ la sud prin stăpânirea insuleĭ Peuce, nu cum-va Bastarniĭ vor fi fost aceĭa carĭ aŭ căutat a se întări la nord prin Cheile *Bâculuĭ?* Din partea lor ar fi avut un sens chĭar acea prelungire a Cheilor *Bâculuĭ* pînă la Crîm, despre care vorbesce Cantemir şi pe care noĭ am lăsat'o afară din desbatere în studiul de faţă. Să nu uĭtâm apoĭ că tocmaĭ Celţiĭ — nu Slaviĭ, nicĭ Germaniĭ — aŭ fost în vechime clăditorĭ specialĭ aĭ monumentelor de pétră brută: „cormlechĭ“, „peulvanĭ“, „menhirĭ“, „barow'ĭ“, „galgalĭ“ etc., şi să ne aducem a-minte, faţă cu destrucţiunea actuală a Cheilor *Bâculuĭ*, ceea ce spune Boucher de Perthes (Antiquités celtiques, I, 506) despre destrucţiunea petróielor celtice din Occident: „Allant un jour pour revoir des monuments que j'avais admirés quelques mois auparavant, je les ai cherchés en vain; ils avaient disparu. La sappe, la mine et la civilisation avaient fait en trois jours ce que le temps et la barbarie n'avaient pu faire en trente siècles.“

Decĭ singura conclusiune la care ne este permis pînă acum a ajunge printr'o cercetare sciinţifică metodică, este că originea Cheilor *Bâculuĭ*, anterióră ereĭ creştine, se datoréză naţionalităţiĭ celeĭ celtice a Bastarnilor: dînşiĭ şi-aŭ fost format din Basarabia sudică o formidabilă cetate, încongĭurată din treĭ părţĭ de Prut, Nistru, gurele Dunăriĭ şi Marea-négră, ĭar din partea a patra apĕrată de o zidăriă gigantică, din care — după o durată de două miĭ de anĭ — secolul viitor nu va maĭ găsi nicĭ o urmă:

> nec locus ubi fuit Troja...

Despre Basarabia, cele maĭ noue scrierĭ, remarcabile prin numĕrul paginelor, sînt două: o „Istoriă a Basarabieĭ“ rusesce de d. Alexie Nacu în 2 tomurĭ, şi un mare studiŭ oficial asupra Basarabieĭ, negreşit tot rusesce, de vestitul spion Batĭuškov. In ambele — nicĭ o vorbă despre Cheile *Bâculuĭ*. Batĭuškov ca Batĭuškov, căcĭ luĭ cel puţin i se aplică vorba luĭ Montesquieu (Esprit d. lois XIV, 2): „Il faut écorcher un Moscovite pour lui donner du sentiment“; dar d. Nacu, ca Român, maĭ bine ar fi făcut să studieze anticităţile Moldoveĭ de peste Prut, decât să ne spună (I, 13) că: „Prin unire cu Rusia Basarabia întră în cercul cultureĭ europeene“, şi apoĭ maĭ departe că: „sub umbra autocraţilor protectorĭ, perfecţionându-se în regiunea cugetăriĭ şi a spirituluĭ, Basarabia înaintéză cu paşĭ repeḑĭ pe calea civilisaţiuniĭ“. Apoĭ de! „Italiano tedescato è un diabolo incarnato“.

v. *Budjac — Cetate. — Chişinâŭ. — Gorgan. — Gradişte. — Jidov. — Movilă. — Şanţ. — Troĭan.*

3·**Bâc.** — v. *Bâca. — Băcăesc. — Băldăbâc.*

1· **Bâca**, adv.; à la culbute, la tête la première. A da *bâca*, a face *bâca* = a cădé busta cu capul în jos.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 340: „Dacă un copil se apropiă de vre-un obiect de care ar puté să se împedece şi să pice, saŭ vrea să se suie într'un loc de unde lesne ar puté

să cadă şi să se sdruncineze, atuncĭ Româncele din Bucovina, făcêndu'l atent ca să se feréscă, spun: *bâca!* ferĭ că'ĭ da *bâca!* nu te sui că acuşĭ îĭ da *bâca!...*"

Alexandri, Chiriţa în Iaşĭ, act III, sc. I: „Carnacsî! că era să facă *bâca!...*"

Bâca este compus din amplificativul -*a* ca în h o p a, ţ u p a, etc. şi din elementul interjecţional b a c, prin care, ca şi prin varianturile sale vocalice b o c şi b u c, se exprimă o lovire sgomotósă, bună-óră la Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. IX:

> Ochiĭ luĭ la cel săracŭ
> Căută să'ĭ dea în cap b a c ŭ (ѣа́кь)...

O formă lungită b ă c a l ă, cu o nuanţă de sens, se aude în Moldova: „B a c a l â = belea pe cap, de care nu te maĭ poţĭ discotorosi: cade b a c a l â, pkicĭ b a c a l â = cade necaz pe capul omuluĭ" (Şedĕtórea 1893 p. 126).

Bâca ne apare în balada muntenéscă „Buruléнu" ca nume personal al unuĭ vestit bandit, duşman şi ucigaş al acestuĭ boier (v. *Burilén*):

> *Bâca* ridênd îĭ dicea:
> Burulene dumnéta,
> Nu maĭ ţecăni cu puşca!
> Vedĭ că érba s'a udat
> Şi vĭéţa ţi s'a scurtat.
> Iară *Bâca* ce'mĭ făcea?
> Mâna 'n cismă că'mĭ băga,
> Un pistolaş că'mĭ scotea,
> Un pistolaş ruginit
> De cincĭ lunĭ neslobodit.
> Cum a tras, foc a luat,
> Pe Burulén l'a puşcat...
>
> (Vulpian, Texte p. 18)

v. *Băcăesc.* – *Boc!* – *Buc!*

2· **Bâca**, s. m.; n. pr. pers. — v. 1· *Bâca.*

Băcàl. — v. 1·*Băcan.*

Băcàlă. — v. 1·*Bâca.*

1· **Băcàn** s. **băcàl** (pl. *băcanĭ, băcalĭ*), s. m.; épicier. „Neguţitor în mărunt de felurĭ de obiecte pentru hrană, orez, undelemn, mezele etc." (Costinescu). Cuvîntul ne vine prin Turcĭ din arabul b a k k ā l „marchand de légumes et d'autres comestibles" (Şaĭnénu, Elem. turc. 11); prin urmare, forma cea originală s'a conservat la Moldovenĭ în *băcal*, rostit maĭ adesea *bacal*, pe când Munteniĭ şi Ardeleniĭ aŭ romanisat'o în *băcan*, ca şi când ea ar avé sufixul a n, ca în „lipscan".

Constantin Brâncovénu, Condica Vistieriеĭ 1693, ed. Aricescu p. 175: „unt ce aŭ dat *băcaniĭ*, care s'aŭ trimis la Dărstor la Capi-chehaĭaoa Hanuluĭ..."

A. Pann, Povestea vorbeĭ, II, 8:

> Îl îndréptă pe feréstră, dându'ĭ în mână un ban,
> Dicêndu'ĭ: na, ţine asta şi mergĭ colea la *băcan*
> Să-ţĭ dea mezelicurĭ, pâĭne şi o carafă de vin...

C. Negruzzi, Scrisórea XXV: „am să'l daŭ calfă la vr'un lipscan saŭ la vr'un *bacal*, să 'nveţe neguţitoria..."

Delavrancea, Trubadurul p. 62: „furnicele strîng, economisesc ca *băcaniĭ*, bob cu bob, firimitură cu firimitură..."

Negoţul de *băcan* a fost tot-d'a-una privit ca maĭ lucrativ şi maĭ sigur decât alte felurĭ de negoţ. De aceea, după Aşedămîntul moldovenesc al luĭ Grigorie-vodă Ghica din 1776 (ed. Răşcan p. 14), în Iaşĭ „starostele de *băcalĭ*" plătĭa p o c l o n anual Agieĭ câte 30 leĭ, maĭ mult cu 10 leĭ decât toţĭ ceĭ-l'alţĭ staroştĭ.

Cuvîntul, deşi turcesc, saŭ maĭ bine arabesc, totuşĭ a fost întrodus la noĭ

prin Grecĭ, carĭ se par a fi fost ceĭ întâĭ *băcanĭ* în România.

Intr'un act moldovenesc din 1669, scris în Iaşĭ, sînt menţionaţĭ: „Drosé ce am fost staroste de blănarĭ, şi Petco *băcalul* şi Gheorghie But *băcal...*", apoĭ ambiĭ *băcalĭ* sînt iscăliţĭ grecesce: „*Γοργις Μπουτης μαρτηρας — Πετηκος μπακαλης μαρτηρας...*» (Arch. ist. I, p. 136).

Băcan şi Grec ajunseseră la noĭ într'un timp a fi ca şi sinonimĭ.

C. Negruzzi, Muza dela Burdujenĭ, sc. 10:

Dĕŭ, cuconiţă, păcătu mare!
Eŭ vĕd că Grecul aista are
Lucrurĭ plăcute, bune bucate,
Tot cam sărate şi chipărate;
Sciŭ că stomacul mĭ-ar fi tot plin
Dacă *bacalul* mĭ-ar fi stăpân...

Laurian-Massim: „Băcănésă = 1° care ţine o băcăniă; 2° muĭerea unuĭ *băcan*".

v. *Băcăniă.*

²· **Băcàn**, s. m.; t. de Comm.: couleur rouge extraite du bois de Brésil. „*Băcan,* lemn bun de văpsea roşiă, şi în specie roşul cu care muĭerile îşĭ direg şi roşesc faţa" (Laurian-Massim).

I. Créngă, Scrierĭ I, 112: „Ĭaca se trezesce la spatele luĭ cu jupân Strul din Tîrgul Némţuluĭ, negustor de *băcan,* inurĭ, ghilélă, suliminélă, boĭă de pĕr..."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 161:

— „Ce prostiă! Oue roşiĭ? Nu e maĭ bine să le măncâm próspete? Oue roşiĭ, oue ţinute.

— „Să roşim puţintele.

— „Dacă roşim puţine, ardem focul degĭaba, cumpĕrâm d'a surda *băcanul.* Cheltuélă zadarnică..."

Ibid. p. 152: „Vardiştĭ naţionalĭ cu códe de cocoş muĭate în *băcan...*"

Costinescu: „*Băcan,* un lemn roşu cu a căruĭ apă fértă se roşesc ouele etc."

Despre originea cuvîntuluĭ, v. ²·*Bacan.*

³**Băcàn.** } — v. ¹·*Bâc.*
Băcanĭ. }

Băcăèsc (*băcăit, băcăire*), vb.; tinter. A produce un resunet prelungit şi monoton, dar puternic. Frasa citată de d. Damé: „*băcăie* inima" nu este corectă, căcĭ la inimă şi la cĭasornic, al cărora resunet nu este nicĭ prelungit, nicĭ puternic, ci numaĭ monoton, se aplică verbul tăcăesc. *Băcăesc* derivă din elementul onomatopoetic bac, de unde şi locuţiunea adverbială băca.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Corinth. I, XIII, 1:

De voĭu grăi cu limbile oamenilorŭ şi cu ale îngerilorŭ, şi dragoste nu amŭ, făcutu-m'am aramă răsunândŭ au tâmpănă *băcăindŭ...*"	Si linguis hominum loquor et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens..."

în contextul grecesc: *ἀλαλάζον.*

v. *Bâca. — Tăcăesc.*

Băcăélă (plur. *băcăelĭ*), s. f.; o băcăire care nu se maĭ isprăvesce saŭ care se uresce. Are un sens maĭ frequentativ decât snbstantivul băcăit, care este şi el maĭ frequentativ decât băcăire.

v. *Băcăesc.*

Băcăìre (plur. *băcăirĭ*). — v. *Băcăesc. — Băcăélă.*

¹·**Băcăit.** — v. *Băcăesc.*

²·**Băcăit.** — v. *Băcăélă.*

Băcălăe. — v. 1·*Bàc.*

1·**Băcălìă.** — v. *Băcăniă.*

2·**Băcălìă.** — v. *Vàcăliă.*

Băcâncă s. **bocâncă** s. **bocóncă** (plur. *băcâncĭ*, *bocâncĭ*, *boconcĭ*), s. f.; t. rust.: sandale, chaussure très ordinaire. Numele acesteĭ încălţăminţĭ fórte primitive vine, ca şi lucrul însuşĭ, dela Ungurĭ: maghiarul b a k a n c s saŭ b o k a n c s (Cihac), de unde şi forma românéscă plurală *băcâncĭ* şi *bocâncĭ* saŭ *boconcĭ*, după care s'a format deja în urmă pe cale analogică substantivul *băcâncă*, *bocâncă*, *bocóncă*. Serbiĭ aŭ luat şi eĭ dela Ungurĭ: бaканчa „soulier à cordons, sandale" (Pavlovitch).

Act dela Gaspar-vodă Graţiani din 1620 (Cond. Mss. Asaki în Arch. Stat. din Buc. t. 1 p. 225): „pişet gospodstvo-mi slugam naşim părcălabe ot tărgul Romanului i şoltuz i părgare ot tam, décă veţ vedé carté domnii-méle, ĭară voi să aveţ a lăsa în pace satul Tămăşénii ce ĭaste a sfintei mănăstiri a Gălatei de podvoade şi de cai de olac şi de toate angariile şi gloabă ce să vor face, ca să aibă a'i judecaré rugătorii noştri călugării dela sfănta mănăstire, să le fie de *băcănci* (бъкънчы) şi de îmbrăcăminte, ĭar cu tărgul şi cu ţinutul nimic să nu'i trageţ, numai să'ş plătéscă cisla..."

Acelaşĭ ordin este repetat de Antonie-vodă Rusăt la 1675: „să le fie de *bocănci* (бoкънчи) şi de îmbrăcăminte..."

Cântec cătănesc din Ardél:

Dusu-m'aŭ la măgăzină,
Deteră'mĭ şi puşca 'n mână,
Şi nădragĭ vînăţĭ frumoşĭ;
Abĭa 'ĭ port de petecoşĭ,
Şi *boconcĭ* frumoşĭ purtaţĭ
Ce-aŭ remăs de ceĭa-lalţĭ...

(Tribuna din Sibiĭu 1886 p. 1086).

„*Boconcĭ* sînt nesce scarpĭ d'asupra cu pele şi talpă de lemn" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

„Papuciĭ marĭ se numesc *bocăncĭ*" (I. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

Rădulescu-Niger, Rustice III p. 33: „Uĭte'l pe Costandin gătit şi măndru, cu cĭórecĭ albĭ strînşĭ pe picĭor, cu *bocâncĭ* nouĭ cu tălpile gróse şi bătute 'n ţinte..."

In bătae de joc, Româniĭ numĭaŭ b o c â n c a r ĭ pe cătanele austriace.

Doĭnă din Moldova:

Nu mĭ-e cĭudă de Muscalĭ,
Nicĭ de Nemţiĭ b o c â n c a r ĭ,
Cât mĭ-e cĭudă de cĭocoĭ,
Că te lasă la nevoĭ...

(Alex., Poes. pop. 2· 246).

v. 1·*Ungur.*

Băcănésă. — v. 1·*Băcan.* — *-esă.*

1·**Băcănèsc** (*băcănit*, *băcănire*), vb., teindre en rouge avec du bois de Brésil. Laurian-Massim: „a s e *băcăni* = a se drege cu roşu, a'şĭ da roşu pe faţă, se ḑice de muĭerĭ". A *bàcăni* o u e l e.

v. 2·*Băcan.*

2·**Băcănèsc, -éscă,** adj.; d'épicier, appartenant à un épicier. Lucrul *băcănesc.* Socotélă *băcănéscă.* Se ḑice însă maĭ obicĭnuit: d e băcan, d e băcănésă.

v. 1·*Băcan.*

Băcănìă s. **băcălìă** (plur. *băcăniĭ*, *băcăliĭ*), s. f.; épicerie, droguerie. Cuvîntul are treĭ accepţiunĭ: 1⁰. prăvălia unde se vînd coloniale; 2⁰. „tot ce se pune în bucate spre a le face gustóse şi maĭ ales înţepătóre la limbă" (Laurian-Massim); 3⁰. profesiunea de b ă c a n.

1⁰. *Băcăniă* ca prăvăliă.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 26: „Clăcaşul să nu poată să deschiză *băcănie* pe moşie de nu să va tocmi cu stăpânul...“

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I, 64:

> . . . un mare ulcĭor luând
> Şi pe gură un burete înlăuntru luĭ băgând,
> Se duse la *băcănie* cu dînsul numaĭ decât
> Şi poruncesce să'l umple cu unt-de-lemn pînă 'n gât;
> După ce'l umple băcanul, el atuncĭ cu graĭu semeţ
> Îl întrébă ca să'ĭ spuĭe: cum îl vinde? cu ce preţ?...

Jocul „de-a gâsca“ în Bucovina:

> Că făceam 12 alămâe
> Şi le dam la *băcălie*...
>
> (Marian, Inmorm. 218).

2⁰. *Băcăniă* = marfă ce se vinde de un băcan.

Balada „Chiva“:

> La Brăila 'n vale
> Şépte bolozale
> Şi şépte sandale
> Descarc la zambóle
> Şi'ncarc la stambóle,
> Descarc *băcălii*
> Şi 'ncarc dimerliĭ
> Tot de grâŭ mărunt
> Şi de arnăut...

Ion Ghica, Scrisórea IV: „Când era la câte un ziafet, îşĭ sufleca mânecile şi ĭată cum frigea mĭelul: îl înjunghia, îl spinteca, îĭ scotea pântecele, îl cosĭa la loc şi'l acoperĭa cu pelea, după aceea îl băga într'o grópă plină de jaratec cu curpenĭ de viţă selbatecă, unde 'l lăsa pînă când pocnĭa ca un tun; atuncĭ îl scotea, il învălĭa într'o pânḑă şi'l ungea cu un fel de salţă inventată de dînsul, făcută cu vin amestecat cu usturoĭu pisat şi cu *băcăniĭ*, cu lămâe şi cu sare...“

3⁰. *Băcăniă*=profesiunea de băcan.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 284:

> Că boĭerul de divan
> A s'agĭungă baccevan
> Şi să strige pe Socac,
> Vănzănd tot prajĭ şi spănac;
> Acésta de nu le vine
> Şi vor să trăéscă bine,
> Apuce-s' de *băcălie*,
> Că'ĭ maĭ mare boĭerie...

Prin Românĭ, *băcăniă* a trecut şi la Ungurĭ: bakonyás cu acelaşĭ sens (I. Szinnyei în Ungaria din Cluj, 1893 p. 286).

v. [1]*Băcan*. — *-iă*.

Băcănióră (plur. *băcănióre*), s. f.; petite épicerie. Deminutiv din băcăniă.

Opisul veniturilor mănăstirescĭ din 1827 (Doc. Rom. II No. 2 p. 3 şi 11, în Arch. Stat. din Buc.): „arenda uneĭ *băcănioare* 180 talerĭ“, pe când „băcănia cea mare“ era arendată cu 900.

v. *Băcăniă*. — *-óră*.

Băcâŭ.
Băcăuàn. — v. *Bacâŭ*.

Bâce. — v. [1]*Bâc*.

Băcènĭ
Băcèscĭ — v. [1]*Bâc*.

Băcìă (sans pluriel), s. f.; t. pastor.: endroit de la bergerie où demeurent les bergers et où l'on fabrique le fromage. Bacĭul fiind cel maĭ mare dintre cĭobanĭ şi principala'ĭ sarcină fiind facerea brânḑeĭ, de aci *băciă* se chiamă partea stâneĭ unde se face brânḑă şi unde şed cĭobaniĭ.

„Colibă în care locuesc cĭobaniĭ şi unde se fabrică brânḑa se ḑice *băciă*“ (Mehedinţĭ, c. Isverna, preut R. Popescu).

Dela Românĭ cuvîntul a trecut nu numaĭ la Serbĭ: „bačiĭa = locus et casa mulgendis aestate ovibus“ (Karadžić), dar încă şi în dialectul bulgar occidental bačiĭa (бачия), cu accentul pe *i*, se chiamă totalitatea sarcinelor de îngrijire a uneĭ turme de oĭ, ĭar verbul bačvam (бачвам) „băcĭuesc“ = a lua din lapte şi din altele partea ce se cuvine după datină celuĭ însărcinat cu îngrijirea turmeĭ (Marinov în Сборник t. X p. 221).

Este de observat că în acel dialect bulgar există o mulţime de elemente lexice curat românescĭ de origine latină, dintre carĭ vom aduce aci următórele treĭ, luându-le numaĭ din literele *a* şi *b*:

aranìia (араннія) „o mare căldare“ (Marinov, op. cit. p. 218) = românul arămiă „grand chaudron en cuivre“ din lat. aeramen = ital. rame = portug. arame etc.

v. ²·*Arămiă* (p. 1468).

bunìca (бѹника) „o buruénă de léc, pe care babele o întrebuinţéză şi pentru fermece“ (Marinov, op. cit. p. 228) =românul bunică „grand-mère, vieille femme“, deminutiv femeiesc din „bun“ = lat. „bonus“.

v. *Bunică.*

bucimìş (бѹчимиш), planta „Conium maculatum“ (Marinov, op. cit. p. 229) =românul bucimiş, numele aceleĭaşĭ plante, din „bucĭum“, formă labialisată din organicul „bucin“=lat. „bucinum“.

v. *Bucĭumiş. — Băcĭuesc.*

Băcilă, s. m., n. pr. pers. Unul din interesanta listă de numĭ proprie, personale saŭ mitice, cu sufixul -ilă, ca „Frăţilă“, „Plesnilă“, „Buşilă“, „Vintilă“, „Zorilă“, „Murgilă“, „Serilă“, „Flămânḑilă“ etc. *Băcilă* póte să fie o amplificaţiune din numele personal Băc, maĭ curând însă din Bacĭu.

In ţéra Făgăraşuluĭ se află treĭ familiĭ române boierescĭ purtând fie-care numele ereditar *Băcilă*: una în satul Ludişor şi două în Ucea-de-jos (N. Densuşianu, Monum. p. ist. Făgăr. pag. 152—3). La 1630 trăia acolo boerul Oprea *Băcilă* (ibid. 20; cfr. Puşcarĭu, Familiele nobile române p. 177).

v. ²·*Bacĭu.* — ¹·*Bâc.* — *-ilă.*

¹·Băcĭòc. — v. *Băcĭuliă.*

Băcĭòc (plur. *Băcĭocescĭ*), s. m.; n. pr. pers.: illustre famille noble moldave, depuis longtemps éteinte. Némul *Băcĭocescilor* apare în istoria Moldoveĭ sub Ion-vodă cel Cumplit, în timpul căruĭa unul din eĭ cumpĕrase o moşiă, pe care ĭ-a întărit-o apoĭ la 1585 Domnul Petru cel Şchiop, când acel *Băcĭoc* era părcălab de Hotin. Să se observe că, după vechea ierarchiă boieréscă din Moldova, părcălabul de Hotin ocupa locul immediat după ceĭ doĭ marĭ-vornicĭ şi înainte de hatman (Letop. I p. 104). Ba chĭar un fost mare-vornic putea să fie numit părcălab de Hotin, atât de importantă era acéstă funcţiune. In adevĕr, acelaşĭ *Băcĭoc* fusese deja mare vornic al ţĕreĭ de joş sub vodă Iancu Sasul între 1580—84 (Записки Одесск. Общ. Ист. t. IV p. 313).

Crisovul cel dîn 1585 e publicat numaĭ într'o traducere din slavonesce (Codrescu, Uricarĭul t. II p. 254), în care numele e scris *Bucĭoc* în loc de *Băcĭoc*. Tot aşa la Miron Costin ne întîmpină éraşĭ *Bucĭoc*, adecă cu vocala *ă* labialisată în *u* prin acomodaţiune cu *b*. Forma cea corectă însă, singură

care se află în crisóve originale şi 'n iscălituri, este *Băcioc*: Бъчок.

Act moldovenesc din 1619 (Arch. ist. I, 2 p. 6): „Coste *Băcioc* vel dvornic dolnei zemli..." şi tot aşa în iscălitură: „*Băcioc* dvornic".

Tot forma *Băcioc* se recunósce în transcripţiunea polonă Byczek la Sobieski şi în transcripţiunea francesă Bicho la Joppecourt, pe carĭ le vom vedé maĭ la vale.

Etimologia acestuĭ nume póte să fie una din patru:

a) polonul byczek (rusesce бычекъ =бычокъ, bohemesce býček) „taurillon" şi „scarabaens typhoeus", în care cas originea *Băciocescilor* ar fi polonă, de vreme ce cuvîntul ca vorbă comună n'a trecut la Românĭ;

b) deminutivul băcĭoc din bacĭu „maître-berger", în antitesă cu augmentativul băcĭoĭu;

c) un deminutiv din numele personal ţĕrănesc Bâce, deminutiv el-însuşĭ din numele personal ţĕrănesc Bâc.

d) vechĭul cuvînt băcĭoc „măcĭucă".

v. [1]*Băcioiu.* — [1]*Bâc.* — *Bâce.* — *Băciulă.*

Prima ipotesă trebuĭ înlăturată, de vreme ce nu este probabil ca Petru cel Schĭop să fi încredinţat unuĭ Polon, fie chiar numaĭ de origine, tocmaĭ cetatea Hotinuluĭ, vechĭul bulevard al Moldoveĭ contra Polonieĭ.

A doua ipotesă este slabă prin lipsa în graĭu a deminutivuluĭ băcĭoc din bacĭu, din care se face numaĭ deminutivul băcĭucă.

A treĭa ipotesă nu este maĭ tare, căcĭ nicĭ deminutivul Băcĭoc din numele personal Bâc nu e dovedit.

Remâne dară numaĭ ipotesa a patra, contra căriĭa nu se rădică nicĭ o obiecţiune.

Fiĭul părcălabuluĭ de Hotin *Băcioc* a fost vestitul mare-vornic Costea *Băcioc.*

La 1603, sub vodă Ieremia Movilă, el avea boeria de clucer (Зап. Од. Общ. IV, 343).

Pe la 1617 *Băcioc* comandă 2000 călăreţĭ în serviciul pretendentuluĭ Alexandru Movilă, pe care însă n'a zăbovit a'l părăsi, trecênd cu óstea cu tot la Radu-vodă Mihnea, numit domn al Moldoveĭ: „se retira clandestinement et desbaucha bien deux mille chevaux qui le suivirent", ḑice contimporanul Joppecourt (Papiŭ, Tesaur t. 2 p. 66); apoĭ peste puţin „le traistre *Bicho*" a tăiat Movilescilor între Cotnar şi Botoşanĭ drumul de retragere în Polonia, şi astfel a fost principala causă a căderiĭ lor în mâna Turcilor (ibid. p. 73).

Domnia luĭ Gaspar-vodă Graţiani găsesce pe *Băcioc* mare-vornic al ţĕreĭ de jos.

Miron Costin, Letop. I, 237—8, povestind alianţa luĭ Gaspar-vodă cu Poloniĭ contra Turcilor: „Nu putea de tot slobod să hie în gândul seŭ de boĭerĭ, cariĭ socotind cea de apoĭ să nu vie vre o peire ţeriĭ, nu 'ĭ pristănia boĭeriĭ, dintre care maĭ cap era ţeriĭ pre atunce *Bucioc* Vornicul ţeriĭ de jos; Vasilie Vodă era Visternic mare la acea domnie. Ce în multe felĭurĭ se ispitĭa să omoare o sémă de boĭerĭ, ca să hie singur slobod în faptele sale. Ce aşa aevea nu se cuteza să'ĭ omoare pentru ţéră, că era *Bucioc* la ţéră ales din toţĭ, éră luĭ Vasilie-Vodă ĭ-aŭ dat pricină că nu dă sémă de o samă de banĭ a Visterieĭ, măcar că era hin de cununie, l'aŭ băgat în temniţă şi l'aŭ pus şi la muncă, ér pre *Bucioc* aŭ socotit să 'l otrăvéscă. Şi într'o zi oprindu'l la masă, şi-aŭ scornit voĭe bună, închinând la *Bucioc* cu veselie, aŭ pus de ĭ-aŭ dat otravă. În loc s'aŭ simţit *Bucioc* otrăvit, şi

s'aŭ și sculat dela masă și s'aŭ dus la gazdă, avĕnd erbĭ împotriva otrăviĭ date dela un Doftor prietin (v. *Doftor*), că aștepta el una ca aceea dela Gaspar-vodă. Indată căt aŭ luat erbĭ, aŭ și început a vărsare otrava cu mare cumpănă de viéță. A doua zi s'aŭ făcut răsbolit și Gaspar-vodă, dănd vina stolnicilor că aŭ făcut bucatele cotlite. Văzănd grijă de viéță *Bucĭoc* Vornicul, numaĭ ce'ĭ căută a pristănire cătră sfatul luĭ Gaspar-vodă ce avea așezat cu Leșiĭ..."

Se înșélă cronicarul, când crede că *Băcĭoc* s'a făcut polonofil numaĭ de gróza luĭ Gaspar-vodă. El fusese de de-mult înțeles cu Poloniĭ, precum o constată contimporanul Iacob Sobieski (Comment. Chotinensis belli, Dantisci 1636 p. 33): „cum *Byczek*, nobili Moldavo, Regias partes jam pridem secuto..." Chĭar atuncĭ când trădase pe Alexandru Movilă, *Băcĭoc* nu combătea de loc pe Polonĭ, ci numaĭ coteria Movilescilor.

Miron Costin, I, 241, vorbind apoĭ despre peirea luĭ Gaspar-vodă, ḑice: „Iară bĭetul *Bucĭoc* Vornicul în Braniște aŭ căzut la un hin al seŭ anume Toader Brănișterĭul, unde lăcuĭa acel Toader, singur nemerit den răsipă fără slugĭ pre lăngă sine, precum vremea aceĭa în răsipa oștiĭ așa aduce, și cu multă rugăminte și gĭuruită cătră hinu-seŭ s'aŭ oploșit în viclénă făgăduința luĭ. Ĭară a doua zi l'aŭ legat hinu-seŭ și l'aŭ dus legat la Schindir-Pașa. O! să'l bată Dumnezeŭ hin ca acela! Și dacă l'aŭ dus la Schindir-Pașa, îndată aŭ apucat de l'aŭ înțăpat pe *Bucĭoc* săracul, cela ce pururea sfătuĭa pre Gaspar-vodă spre bine, și de mare nevoĭe ĭ-aŭ căutat a'ĭ pristănire la sfatul luĭ Gaspar-vodă..."

In fine, tot la Miron Costin, I, 282: „într'acestaș an (1637) șĭ-aŭ sfărșit viéța și Dómna luĭ Vasilie-vodă cea de'ntăĭ, fata luĭ *Bucĭoc*. După moartea Doamneĭ aŭ trimis Vasilie-Vodă pre Catargiul în țéra Cerchezéscă și de acolo ĭ-aŭ adus Doamnă pre fata unuĭ Mărzac de aĭ lor..."

Din acea căsătoriă cu „fata luĭ *Băcĭoc*", anume Tudosca, fusese primul fiĭu al luĭ Vasilie Lupul, Ioan, pe care vroise cu orĭ-ce preț să 'l facă Domn în Muntenia în locul luĭ Mateĭu Basaraba.

D. V. A. Urechia, într'o notiță despre „Biserica din cetatea Némțu" (Anal. Acad. seria II t. 11 p. 115, 137), asigură că vornicul *Băcĭoc* ținuse într'o a douа căsătoriă pe o „femee din némul Cantacuzin". D. I. Tanovicénu (Archiva din Iașĭ 1892 p. 14 sqq.) arată imposibilitatea acesteĭ căsătoriĭ și susține pe base documentale cum-că acea nevastă a doua a luĭ *Băcĭoc* era „Candachia" fiĭca luĭ „Petrașcu mare logofĕt din 1610" și că ea avusese doue fete: Alexandra căsătorită cu vistierul Mălaĭu și Catrina măritată după vistierul Iordache Cantacuzino. Greșéla d-luĭ Tanovicénu ni se pare a fi numaĭ că pe marele logofĕt Petrașcu îl face din némul boieresc Șoldan.

v. *Șoldan.*

După tragica mórte a vorniculuĭ *Băcĭoc*, averea luĭ a fost confiscată.

Crisov dela Alexandru-vodă Iliaș din 1621 (Arch. ist. I, 112):

... четир фалчи за виноград что ꙋ гор Мѫндрꙋл и ꙋ Ласлѫꙋ ꙋ Котнарѣ, что тїи винограді бѣше Костеві Бѫчок дворник и изгибли ѡт него и вьси инших ѡтнини его за ѡхищрен,	... patru fălcĭ de viiă în délul Măndruluĭ și în délul Laslăuluĭ la Cotnar, care viiă fusese a vorniculuĭ Costea *Băcĭoc*, confiscată împreună cu alte averĭ ale luĭ pentru trădare, sculăndu-se

за что ѡн съ Гашпар воєвода вяздвизалсѣ на Тȣрки и многТȣрки посѣкошѣ ȣ Iасоχ, и потом поимано єго и на пал избит бист ȣ Ѳкиндєр пашѣ...

el cu Gaspar-vodă contra Turcilor și ucidênd mulțĭ Turcĭ în Iașĭ, ĭar după aceĭa a fost prins și pus în țépă de cătră Schinder-pașa...

Urcându-se pe tronul Moldoveĭ Vasile Lupul, ginere al vorniculuĭ *Băcĭoc*, acea avere cată să fi fost restituită familieĭ, căcĭ sub urmașiĭ acestuĭ principe un *Băcĭoc*, probabil fiĭu al vorniculuĭ, figuréză între boieriĭ ceĭ marĭ.

Intr'un zapis din 1662 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Bărnova, în Arch. Stat. din Buc. f. 51 b) el iscălesce: „Miron *Băcĭoc* vel stolnic".

Miron Costin, Letop. I, 331: „Se rădicase pre acele vremĭ un tâlharĭu anume Detinca, carele aeve îmbla fără siélă în ținutul Hotinuluĭ și a Cernăuților și poroncĭa satelor. Decĭ aŭ trimes Stefan-vodă [Gheorghie] pre *Bucĭoc* Stolnicul cu o sémă de slujitorĭ, și l'aŭ spart, și toțĭ oameniĭ ĭ-aŭ risipit..."

Tot ca ostaș, Miron Băcĭoc ne apare sub domnia luĭ Ghica-vodă cel bătrân în lupta acestuĭa contra luĭ Constantin Basaraba Cârnul pe apa Jijia.

Miron Costin, I, 344: „acolo multă oaste de a noastră aŭ perit, și maĭ mulțĭ de apă; aŭ căzut și viĭ cățĭ-va pre măna luĭ Constantin-vodă, și maĭ ales den boĭerĭ: *Bucĭoc*, Buhuș Slugerul cel mare și Gavriliță Costachi vel Jignicerĭu pre atuncĭ, pre cariĭ dacă ĭ-aŭ dus la Constantin-vodă, îndată ĭ-aŭ boĭerit și ĭ-aŭ slobozit fără de nice o pază éră la boĭeriile lor..."

De atuncĭ *Băcĭocesciĭ* — pare-ni-se — dispar din istoriă.

In ḑilele nóstre memoria vorniculuĭ Coste *Băcĭoc* s'a re'mprospĕtat prin o dramă a d-luĭ V. A. Urechia.

v. *Boĭer.*

Băcĭòĭu (sans pluriel), s. m.; t. pastor.: maître-berger, propriétaire de la laiterie. Augmentativ din b a c ĭ u prin sufixul -o ĭ u = -o n ĭ u, în oposițiune cu deminutivul b ă c ĭ u c ă (Laurian-Massim). In Banat se rostesce *băcĭonĭu*, cu *n* nemuĭat.

„Stăpânuluĭ peste ceĭ-lalțĭ cĭobanĭ, carele ĭ e a dela oĭ, adecă strînge și închégă laptele, ĭĭ ḑic *băcĭonĭu*" (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregova).

„Primul între păcurarĭ se numesce vătaŭ; ceĭ ce mulg — mulgașĭ; ceĭ ce mînă oile la muls — strungașĭ; proprietarul lapteluĭ se chiamă *băcĭonĭu*" (M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

O localitate din Muscel se chiamă *Băcĭoĭu.*

v. 1·*Bacĭu.*

Băcĭócă. — v. *Băcĭuliă.*

Băcĭònĭu. — v. *Băcĭoĭu.*

Băcĭùcă. — v. *Băcĭoĭu.*

1·2·**Băcĭuèsc** (*băcĭuit*, *băcĭuire*) vb.; 1°. t. past.: avoir la surveillance d'une bergerie ou bien d'une ferme; 2°. t. famil.: venir souvent ou rester longtemps dans le même lieu, hanter.

Cu primul sens, *băcĭuesc* însemnéză: a face tréba saŭ meseria de b a c ĭ u.

Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕcsuiesk* = villicor".

Satira poporană din Bucovina „Oĭa Țiganuluĭ":

Pe când *băcĭuĭa*
Dada și storcea

Untul dintr'un caş,
Caşul din urdaş,
Urdaşul din unt...

(Marian, Satire p. 320).

Cu sensul al doilea, cuvîntul se află nu numaĭ la Pontbriant, după cum credea Laurian-Massim, dar şi 'n Vocabularul fórte important al luĭ Costinescu, care observă că e un termen familiar: „A *băcĭui* = a sta, a se opri des la o casă, la o familiă, la o persónă óre-care".

Care să fie óre raportul cel logic între ambele sensurĭ?

v. *Băciă*. — *-uesc*.

[1.2.]**Băcĭuìre** } [1.2.]*Băcĭuesc*.
[1.2.]**Băcĭuit** }

Băĉĭuliă s. **bocĭulìă** (plur. *băcĭulĭĭ*, *bocĭulĭĭ*), s. f.; t. de Botan.: partie arrondie d'une plante, soit bulbe, soit sommet. Sinonim cu m ă c ĭ u l i ă.

„In Bucovina: *Băcĭuliă* = căpĕţîna usturoĭuluĭ ce cresce în pămînt" (S. F. Marian).

Doĭnă din Ardél:

Magheran de cel tufos!
Draguţul mi-ĭ mânios;
Magheran cu *bocĭuliă!*
Dracul sci de-a luĭ mânie,
C'a merge-astară la boĭ
Ş'a sări gardul la noĭ...

(Tribuna din Sibiŭ, 1886 p. 467).

Ca tot-d'a-una când o vorbă românéscă are un variant cu *bă* şi un altul cu *bo*, primul este cel maĭ vechĭu, ĭar cela-lalt se datoréză numaĭ acţiuniĭ celeĭ labialisatóre a luĭ *b*. Forma cea organică este dară *băcĭuliă*.

E învederat că acest cuvînt s'a născut dintr'o tulpină bac-, sufixată într'un mod analogic cu sinonimul m ă c ĭ u l i ă; ĭar prin urmare, credem noĭ, acea tulpină nu póte fi decât latinul b a c u l u m saŭ maĭ bine b a c i l l u m, care însemna „bĕţ, toĭag" aprópe sinonim cu m a t e u c a, de unde vechĭul portuges m a s s u c a, francesul m a s s u e şi al nostru m ă c ĭ u c ă (Körting, Roman. Wtb. 481).

Acéstă etimologiă se confirmă şi se limpeḑesce tot-o-dată pe deplin prin dialectologia română de peste Carpaţĭ.

În Biharia — ḑice Miron Pompiliŭ — b o c ĭ o c, b o c ĭ ó c ă însemnéză măcĭucă (Conv. lit. 1887 p. 1005).

In acest mod, dintr'o formă română primitivă b ă c e l = b a c i l l u m se formase de'ntâĭu b ă c ĭ o c şi b ă c ĭ ó c ă prin analogiă cu sinonimul m ă c ĭ u c ă, şi apoĭ numaĭ după aceea s'a operat formaţiunea analogică ulterióră: *băcĭuliă* = m ă c ĭ u l i ă.

v. *Măcĭuliă*.

Băcovèţ. — v. [2.]*Bâc*.

Băcsàĭu s. **bucsaĭu**, s. m.; 1° „ramassé, trapu, gros et court, se dit surtout des enfants" (Damé); 2°. sorte de polenta frite dans de la graisse de porc.

In primul sens, Laurian-Massim: „*Bucsaĭu*, mic, scurt şi gros; cuvînt, pre cât scim, necunoscut dincóce de Carpaţĭ; se aude însă şi în acéstă parte: b u c ş ă saŭ b o c ş ă, b o c z ă, b o g z ă, aplicat la o femeiă grósă, îndesată şi măruntă..."

Inlăturâm aci din discuţiune termeniĭ b u c ş ă şi b o g z ă, doue cuvinte cu totul deosebite, pe carĭ Laurian-Massim le amestecă cu *băcsaĭu*; şi înlăturâm cu atât maĭ vîrtos pe b o c z ă, o formă care nu există nicăirĭ şi care este chĭar foneticesce imposibilă, de vreme ce *c* de 'naintea luĭ *z* nu póte să nu trécă în *g*.

v. *Bogză*. — *Bucşă*.

„*Băcsaŭ* = îndesat. Un *băcsaŭ* de fată = o fată scurtuţă şi grósă; un *băcsaŭ* de băiat" (Th. Speranţia, Iaşĭ, c. Şipote).

In sensul al doilea:

In graĭul din Biharia: „*Bocsaŭ* = turtă de mălaĭu copt, d'abia scósă din cuptor, ruptă bucăţele, carĭ se ung cu grăsime de porc" (M. Pompiliŭ în Conv. lit. 1887 p. 1005).

„*Băcsaŭ* = mămăligă friptă în unsóre; se dice şi: găgâŭ" (R. Simu, Trans., c. Orlat). La Damé: „*Bocşaŭ* (Trans.), galette de farine de maïs, qui se mange chaude avec du saindoux".

Ambele sensurĭ ale cuvîntuluĭ revin la un singur sens fundamental: îndesat, adecă mic, gras şi tare tot-odată, fiind de aceĭaşĭ origine cu verbul băcsesc saŭ bucsesc, precum şi cu termenul botanic băcsâŭ saŭ bucsâŭ, despre carĭ a se vedé maĭ la vale.

v. *Băcsâŭ.* — *Băcsesc.* — *Găgâŭ.* — *Balmeş.* — *Mămăligă.*

Băcsăilă s. **bucsăilă**, s. m., enfant dodu. Sinonim cu băcsaĭu şi cu băcsăĭos, dar cu o nuanţă maĭ ironică, datorită sufixuluĭ intensiv -ilă. Se află înregistrat numaĭ la Costinescu: „Bucsaĭu, *Bucsăilă*, copil îndesat, gras şi scurt".

v. *Băcsăĭos.*

Băcsăĭòs s. **bucsăĭòs**, -**ósă**; adj.; ramassé, trapu. Acelaşĭ sens cu substantivul băcsaĭu saŭ bucsaĭu, dar întrebuinţându-se ca adjectiv, de ex.: „ĭată un băĭat fórte *băcsăĭos*" în loc de: „băcsaĭu de băĭat". La d. Damé este numaĭ forma: *bucşăĭos*. La Costinescu: „*bucsăĭos* = îndesat, scurt şi gras, se dice copiilor".

v. *Băcsaŭ.*

Băcsâŭ s. **bucsâŭ**, s. m.; t. de Botan.: 1°. Typha latifolia, massette d'eau; 2°. Sparganium ramosum, ruban d'eau. Două plante de genul Typhaceelor, pe carĭ poporul la noĭ, ca şi pe aĭurĭ, obicĭnuesce a le confunda. Sinonimĭ: papură, busdugan, póte şi spetéză, care aparţine însă maĭ mult genuluĭ fórte apropiat al juncaceelor (Dr. Brândză). Spaniolesce şi portugesesce „typha latifolia" se chiamă espadana (Nemnich), ceea-ce concórdă cu al nostru spetéză.

Laurian-Massim: „*Bucsâŭ*, o specie de papură, numită şi spetéză, probabil după latele sale foĭ ce sémĕnă óre-cum cu spata, precum numirea de *băcsâŭ* póte venì dela împregĭurarea că aceste foĭ sînt dese"; şi dicênd acésta Laurian-Massim se referă la cele ce spuseseră despre băcsaĭu.

v. *Băcsaŭ.* — *Băcsesc.* — *Busdugan.* — *Papură.* — *Rogoz.* — *Spetéză*....

Băcsélă s. **bucsélă** (plur. *băcselĭ*, *bucselĭ*), s. f.; tassement, presse, serrement, comblement. *Băcsélă* însemnéză o îndesire prelungită, nu momentană ca în băcsire.

v. *Băcsesc.* — *Îmbăcsélă.*

Băcsèsc s. **bucsèsc** (*băcsit*, *băcsire*; *bucsit*, *bucsire*), vb.; mettre ensemble, bourrer, remplir jusqu'au bord, tasser, serrer, combler, Indes. Ticsesc. Se întrebuinţéză cu acelaşĭ sens compusul îmbăcsesc.

Laurian-Massim: „*bucsire* saŭ *băcsire*, cu înţelesul de a îndesa, şi maĭ ales ca reflexiv: a se *băcsi* = a se îndesa, a se lipi şi intrà unul prin altul: mi s'a *băcsit* pĕrul; ordul e pré băcsit saŭ îmbăcsit, compusul îmbăcsire şi îmbăcsare fiind încă şi maĭ des usitat ca simplul *băcsire*...."

Balada „Corbea":

Dar să nu uĭţĭ, maĭca mea,
O perniţă de supt şea,

Nicĭ pré lungă,
Nici pré scurtă,
Cusută cu feţe multe,
B ă c s i t ă cu petre scumpe,
Şĭ cĭoltarul de argint...

(G. D. T., Poes. pop. 521).

Delavrancea, Trubadurul p. 20: „slăbisem ca nişte móşte, de capul meŭ nu remăsese decât pĕrul vulvoĭu, î m b â c s i t de praf...“

Ibid. p. 166: „Negru, uscat şi ars în obrajĭ, cu ochiĭ marĭ şi albĭ, cu luléua stinsă şi pleoştită într'o parte a gureĭ, când pipăe aruncă scrumul în sus, şi 'şĭ desvălesce, din buzele marĭ şi din barba şi mustăţile cărunte şi î m b â c s i t e de cenuşe, dinţiĭ laţĭ şi petrecuţĭ pe din două c'o largă strungăréţă...“

„S'aŭ *băcsit* în mine şi m'aŭ strîns de nu mĕ puteam rĕsufla. Cârcĭuma era b ă c s i t ă de lume; podul era b ă c s i t de şórecĭ; era cu nările b ă c s i t e de colb; era cu urechile b ă c s i t e de lână“ (Th. Speranţia, Iaşĭ, c. Sirca).

Basmul bucovinén „Ion Săracul“ (Sbiera, Poveştĭ p. 160): „Eŭ am o arie b u c ş i t ă de şîreḑĭ şi de stogurĭ. Intr'astă nópte să mi le îmblătescĭ tóte...“

Altul „Finul luĭ Dumneḑeŭ“ (ibid. pag. 187): „Pe lîngă sărăcia luĭ maĭ avea încă şi o casă b u c ş i t ă de copiĭ...“

S. F. Marian: „B u c ş i t = plin, îndesat; de ex.: un sac plin de grăunte, că nu maĭ aŭ unde încăpé, se ḑice că e b u c ş i t; un porc, saŭ un viţel, care din causa păduchilor hitionesce, se ḑice că e b u c ş i t de păduchĭ şi de aceea nu se póte îndrepta“.

In Bucovina dară ne întimpină o formă palatalisată *bucşesc* în loc de *bucsesc*, după cum am vĕḑut maĭ sus (v. *Băcsaĭu*) o formă palatalisată b o c ş a ĭ u pentru b ă c s a ĭ u, palatalisare care se datoréză acomodaţiuniĭ cu guturalul *c*. De altmintrelea formele cele palatalisate n'aŭ aci nicĭ o importanţă pentru etimologiă, ci numaĭ desbinarea vocalică între *băcsesc* şi *bucsesc*, b ă c s a ĭ u şi b u c s a ĭ u, ceea ce presupune că există óre-când şi o formă b ă c s ă ŭ, deşi astăḑĭ se aude, pare-ni-se, numaĭ b u c s ă ŭ.

Pe lîngă forma cea bucovinénă *bucşesc* să maĭ adăugâm o formă bănăţénă: „b u ş i t = plin, îndesat“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan), în care guturala, după ce produsese palatalisarea sibilanteĭ, a despărut apoĭ ea-însăşĭ.

In fine, chiar forma *băcsesc*, puţin stropşită, se regăsesce tocmaĭ la Moţiĭ din fundul Ardéluluĭ: „a se *begsi* şi a se imbegsi = a se înghĭoldi“ (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 98).

Care este óre vocalismul cel organic?

Negreşit acela cu *băc-*, în care *-ă-* a trecut apoĭ în vocala labială *u*, pe când vice-versa dintr'un *buc-* nicĭ un motiv fonetic nu putea să provóce trecerea luĭ *u* în *ă*.

Care este acuma sensul cel fundamental?

Când alăturâm pe ceĭ treĭ membri aĭ familieĭ: *băcsesc*, b ă c s a ĭ u şi b ă c s ă ŭ, pe lîngă carĭ se va maĭ adaoga la locul seŭ b ă c u é ţ ă, înţelesul comun tuturora, după cum aŭ nimerit'o deja Laurian-Massim, este acela de î n d e s a t.

Avem dară forma cea maĭ veche şi cunóscem şi sensul cel fundamental; să maĭ amintim că familia acestuĭ cuvînt este fórte poporană, cunoscută peste tot în Dacia Traiană.

Să trecem acum la etimologiă.

Cihac nu scie pe *băcsesc=bucsesc*, nicĭ pe b ă c s a ĭ u, cu atâta şi maĭ puţin pe b ă c u é ţ ă, dar pe b u c s a ĭ u îl cunósce şi 'l trage (Dict. II, 485) din maghiarul b u c k ó, b u c k ó s „ramassé, trapu, gros et court“, carĭ se citesc

„buţco“ şi „buţcoş“, de unde pînă la bucsaïu, chïar dacă n'ar fi o formă maï veche băcsaïu, este maï departe decât dela „puţ“ pînă la „puşcă“.

Laurian-Massim (Gloss. p. 97) pe de o parte confundă pe *băcsesc* cu bucşă, pe de alta caută pentru amîndoï o origine comună în latinul buxus „plantă ce cresce fórte îmbăcsată“, uïtând că forma cea organică este *băcs-*, ér nu *bucs-*, şi silindu-se a uïta că latinul *x* (*cs*) nicï o dată nu se conservă în graïul românesc, ci tot-d'a-una, fără nicï o excepţiune, trece în *s* saŭ în *ps*, ast-fel că derivaţiunea din latinul buxus este absolut imposibilă, chïar dacă sensul acestuïa ar fi maï apropiat de *băcsesc*.

La Grecï, la Slavï, la Ungurï, eŭ am căutat în deşert originea acestuï cuvînt.

El trebuïe să fie la noï o moştenire dela vre-un trib turanic din vécul de mijloc: Pecenegï saŭ Comanï. Turciï Osmanliï nu ne daŭ nicï o soluţiune, dar în turca cea orientală saŭ djagataică adjectivul bek însemnéză „compacte, solide, très dur“, adecă îndesat, sensul cel fundamental al luï *băcsesc*, ïar în dialectul uïguric bak „lien, corde“, unélta pentru a strînge, a îndesa la un loc (Vambéry, Čagat. Sprachstud. 252; Etymol. Wtb. 192). Totuşï prin singurul bek saŭ bak nu s'ar explica finalul *s*. Aci ne vine în ajutor principiul analogieï, de vreme ce sinonimul luï *băcsesc* este ticsesc, după care era lucru firesc de a se forma un verb din turanicul bak saŭ bek. Este ceea ce se numesce în Linguistică contaminaţiune saŭ fusiunea a două teme:

băcsesc=bak+[tic]sesc,

după cum francesul „girouette =gyro+[r]ouette“ saŭ „massacrer = masso + [s]acrare“; după cum italianul „tambussare=tamb[urare] + [b]ussare“ saŭ „stamberga =stan[za] + [al]bergo“ (cfr. Caix, Stud. di etim. p. 199—203).

Verbul *băcsesc* o dată format, graïul poporan nu putea să considere pe băks alt-fel decât ca tulpină faţă cu obicïnuitul element verbal formativ -esc, şi din acea tulpină băcs s'aŭ născut apoï băcsaïu şi băcsâŭ prin sufixele nominale curat românescï -aïu şi -âŭ.

v. -aïu. — -âŭ.

Din cele de maï sus resultă că ticsesc este la Românï maï vechïu decât *băcsesc*. In adevĕr, cunoscinţa nóstră cu Slaviï e maï veche decât acea cu Pecenegiï şi cu Comaniï. Etimologia luï ticsesc a fost bine nimerită de Cihac (II, 405). Din slavicul tésc, тѣскъ, Româniï aŭ făcut verbul denominativ tescuesc, de unde apoï prin metatesă tecsuesc saŭ ticsuesc, formă întrebuinţată pînă astădï peste Carpaţï (Lexic. Bud.), şi în fine contrasul ticsesc.

v. *Imbăcsesc.*—*Ticsesc.*— *Băcuéţă.*— *Coman.*

Băcsìre s. **bucsìre** (plur. *băcsirï, bucsirï*), s. f.; l'infin. du verbe băcsesc ou bucsesc pris comme substantif. Acţiunea de a băcsi saŭ bucsi, de a îndesa la un loc. Sinonim cu ticsire. Se întrebuinţéză maï mult compusul îmbăcsire.

v. *Băcsélă.* — *Băcsesc.* — *Imbăcsire.*

Băcsìt. — v. *Băcsesc.* — *Imbăcsesc.*

Băcuïéţă, s. f.; t. rust.: taie d'oreiller employée comme sacoche ou besace. Cuvînt păstrat în Transilvania. „*Băcuïéţă* se dice la faţa de perină când este folosită în loc de sac, cum fac bună-óră muïerile când merg la tîrg, căcï merindele, cïobótele şi ce-va haïne, ele le pun într'o faţă de perină

curată, cusută, pe care o ïeaŭ subsuóră orĭ pe cap, ïar la cas de lipsă scot din ea cele trebuincïóse; numaĭ pe cât timp face serviciul saculuĭ, faţa de perină se chiamă *băcuĭéţă*" (I. Pop Reteganu).

Băcuĭeţă, feminin dela b ă c u ï e ţ, este o formă adjectivală întocmaĭ ca „lunguïéţă" dela „lung" şi presupune un adjectiv bâc, care, în adevĕr, a existat în graïul românesc cu sensul de în d e s a t, u m p l u t, t i c s i t, adecă tocmaĭ ceea ce trebuĭ să fie o faţă de perină pentru a deveni *băcuĭéţă*.

v. *Băcsesc*.

Bâculuĭ (Cheile-). — v. [2]*Bâc*.

Bădàlă, s. m., n. pr. pers. *Bădală* este un nume de familiă în Bucovina (A. Pumnul, Fund religionar p. 39). Vine din B a d e prin sufixul fórte interesant şi fórte rar - a l ă, ca în „Păcală", „Cicală", „Tăndală" etc.

O formă B ă d ă l a n, amplificată prin sufixul augmentativ - a n, ne întîmpină în colinda moldovenéscă „Pluguşorul" din colecţiunea d-luĭ G. Ghibănescu:

Şi încărcară
Douĕ-spre ḑecĭ cară
Cu povară,
Şi plecară
La moară
La B ă d ă l a n,
Unde-am măcinat şi an...

(Analele literare 1888 p. 87).

Apoĭ cu scăderea luĭ *bă* la *bo*, găsim între numĭ proprie de familiă din munţiĭ Suceveĭ: B o d o l a n (Şeḑĕtórea 1893 p. 13).

v. *Bade*—[1,2]*ală*.—*an*.

Bădàn (plur. *bădane*), **bădâĭu** s. **bădâŭ, budâĭu** s. **budâŭ** (plur. *bădaĭe, budaĭe*), **budàc** s. **budàcă** (pl. *budace*), **budàrcă** s. **budàşcă** (pl. *budărcĭ, budasce*), **bădùĭu** s. **budùĭu** (pl. *băduie, buduie*), s. m.; t. rust.: baratte, tinette à beurre, cuve, baquet. Un fel de p u t i n e ï u, întrebuinţat la cïobanĭ maĭ în specie pentru facerea untuluĭ, ïar la sătenĭ maĭ ales pentru ducerea bucatelor la câmp, une-orĭ pentru fabricaţiunea rachiuluĭ, pentru păstrarea făineĭ etc. Cuvîntul se aude nu numaĭ în Transilvania, dar şi'n Moldova, ïar în Bănat şi 'n părţile Haţeguluĭ el a păstrat în multe localităţĭ forma cea maĭ veche: *bădan* cu derivatul *bădânĭu*. *Bădan* se aude şi 'n Oltenia.

„...mulge laptele; apoĭ îl bagă în troce, unde se alege smăntâna; smăntâna luată de pe lapte o bagă în *bădâĭu* şi acolo o bate de se alege unt din ea; ïar care vrea să o păstreze, o bagă în botice..." (T. Crişianu, Trans., c. Cugieru).

„Zĕrul se ferbe şi se alege din el urdă dulce; din acésta, băgată în *bădâŭ* saŭ h u r d a ï u, se alege untul" (R. Simu, Trans, c. Orlat; A. Bunea, Făgăraş, c. Vaĭdarece).

„*Bădâĭu* este un fel de vas cât o cofă de mare" (P. Căderea, Némţ, c. Bistricïóra).

„*Bădânĭu* = vasul în care se pune smântâna spre a scóte untul din ea" (M. Juĭca, Banat, c. Srediştea-mică).

„...*bădânĭu* cu mătcă de bătut smăntâna ca să facă unt..." (S. Lïuba, Banat, c. Maĭdan).

„*Bădânĭu* (cu *n* nemuïat) se numesce la cïobanĭ h u r d o ï u l în care se bate zara şi se alege untul" (P. Olténu, Trans., Haţeg; M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

O locuţiune proverbială: „ca mâţa din *bădâĭu*" la Ţichindél, Fabule 1814

p. 59: „Ca hârţul din tărâţe şi ca mâţa din *bădâĭu*, nu trăbue fraţilor căutat: ĭaste preotul cu barbă; fie cu barbă, orĭ fără barbă, acéĭa să fie la noĭ tot una; ci trăbue căutat: are preotul nostru în cap din destul învăţătură..."

„După ce a fert vinul şi s'a limpeḑit, se trage de pre logor. Din logor, ḑis şi groşală pre aicĭ, se face răchiă =vinars de logor; remăşiţele clĭuculuĭ ce aŭ remas în tésc se ḑic comină şi cominiţă, se pun în c ă ḑ ĭ saŭ *bădane*, şi dintr'însele se ferbe răchia de loză. *Bădan, bădane*, se ḑice şi la nesce vase marĭ, în carĭ se pun prunele spre ferbere" (M. Juĭca, Banat, c. Sredistea-mică).

„...o b ă d a n i ţ ă de lemn orĭ un burduş din o pele pănuşită pentru păstrat fănina..." (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Cuvîntul dară nu este de loc aşa de rar, cum îl presupunea Laurian-Massim (Gloss. 38), când ḑiceaŭ cu un aer de îndoélă: „*Bădâŭ?* s. m., aflat numai în dicţionarul luĭ Bărcianu şi explicat prin germ. Butterfassel, putineĭu?"

Ş'apoĭ exemplele cele de maĭ sus nu sînt decât o parte din totalitatea materialuluĭ.

Ca maĭ în tóte cuvintele românescĭ cu iniţialul *bă-*, s'a produs şi aci o labialisare vocalică *bu-*, născêndu-se formele fórte poporane: *budâŭ*, *budâĭu* cu deminutivul b u d ă ĭ e ş, *budac*, *budacă* cu deminutivul b u d ă c i c ă, *budarcă*, *budaşcă*, *buduĭu*, remase cu totul necunoscute lexicografilor noştri, afară numaĭ de două, pe carĭ le găsim la d. Fr. Damé (Dicţ. I, 163), unde ele sînt indicate ca „din Transilvania", şi anume:

„*Budaşcă*, s. f.; 1°. tinette plus large que haute; 2°. se dit d'une femme petite et grasse".

„*Buduĭu*, s. n., maie, huche:

Ĭa şi cea sită din cuĭu
Şi fărina din *buduĭu*...

(P. Pop.)

= décroche le tamis et prend la farine dans la maie".

Lîngă *buduĭu* cată să existe şi o formă *băduĭu*.

In adevĕr, G. Baronzi, Limba română p. 126, între „ḑicerĭ culese din cărţĭ vechĭ precum şi din gura poporuluĭ", aduce: *băduĭu*, dar fără nicĭ o explicaţiune.

D. Damé cunósce şi forma *bădan*, pe care o numesce „olténéscă", ceea ce este fórte apropiat de adevĕr.

Forma *budâĭu* saŭ *budâŭ* se aude maĭ ales în Bucovina şi 'n munţiĭ Moldoveĭ.

Basmul bucovinén „Sfînta Vinerĭ şi fata sărmană" (Sbiera, Poveştĭ p. 308): „întórce tóte lucrurile din casă cu dosul în sus: strachina, covata, căldarea, óla, *budâĭul*, cocĭorva, lopata..."

„Vasele pentru gătirea bucatelor sînt: ulcică, craston, *budâiŭ*..." (T. Rosescu, Némţ, c. Bistricióra).

„Vasele pentru ducerea bucatelor la câmp sînt: ólă, cofă, *budâŭ*, traistă..." (T. Bălănescu, Némţ, c. Bălţătescĭ).

La Româniĭ din părţile Ungarieĭ, bună-óră în Biharia, circuléză deminutivul „b u d ă e ş=balercuţă" (M. Pompiliŭ în Conv. lit. 1887 p. 1005).

Forma *budac* cu femininul *budacă* e fórte respândită în Moldova, unde se aude în regiunea Bărladuluĭ şi *budarcă*.

„Laptele muls îl strecóră prin strecătóre, strecătórea e aşeḑată pe hârzob şi hârzobul pe *budacă*; în *budacă* se închĭagă laptele, bătêndu'l cu brighidâŭ ca să se amestece cu chĭagul; după ce s'a închegat, îl scóte din *bu*-

dacă...“ (E. Canu, Dorohoĭu, c. Sîrbiĭ; I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristescĭ).

„*Budaca* este o putină largă în gură şi strîmtă la fund“ (I. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ; V. Popescu, Tecucĭu, c. Boghescĭ).

„Inchegătórea de închegat laptele se chiamă *budac*. După ce s'a muls laptele, îl strecóră, îl pune în *budac* şi'ĭ dă chiag...“ (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Mosc).

„Cĭobaniĭ în *budacă* închiagă laptele de se face caşul“ (pr. C. Ionescu, Iaşĭ, c. Sinescĭĭ).

„Termenul general pentru tóte uneltele cu carĭ se servesc cĭobaniĭ la lucrul brânḑeĭ, este h o d r o b e ĭ e, ĭar uneltele în specie sînt: găléta, cupa, *budaca*, hărzob, strecătórea...“ (pr. E. Rugescu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

„*Budaca* servă la închegat şi strîns caşul“ (pr. G. Talpalar, Tîrgu-frumos; T. Rosescu, Németĭ, c. Bistricĭóra).

„Cĭubărul în care se face caşul se ḑice h ă r d ă ŭ şi *budacă*“ (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

„După ce aŭ străcurat caşul în *budac*, îĭ dă chĭag, apoĭ îl bate cu brighidâul...“ (Carare, Iaşĭ, c. Cucutenĭ).

„O *budacă* mică se ḑice b u d ă c i c ă“ (V. Vamanu, Sucéva, c. Rotopănescĭ; T. Liţescu, Sucéva, c. Horodniceniĭ).

Forma *budaşcă*, transilvănénă după d. Damé, se aude şi în Ţéra-Românéscă.

„Pentru ducerea bucatelor la câmp servesc: cofiţă, *budaşcă*, putineĭu, botă, lăcriţă...“ (A. Mogoş, Rîmnic-sărat, c. Obilescĭ).

Forma *budarcă*, pe cât scim, se întrebuinţéză numaĭ în Tutova (pr. M. Topolov, c. Costescĭ; N. Ghenghea, c. Puntişenĭ).

In unele localităţĭ circulând în acelaşĭ timp formele *bădâŭ* şi *budacă*, s'a produs o diferenţiare logică, şi anume *budacă* a remas ca nume de vas, „tinette à beurre“, ĭar *bădâŭ* a început a se ḑice la bĕţul de fărmat caşul în *budacă*, „moulinet, moussoir“, al căruĭa nume cĭobănesc cel maĭ obicĭnuit în Moldova este t ă u j e r saŭ t ă u ş e r.

„Vasul unde mulge laptele se numesce g ă l é t ă, pe a căriĭa băerĭ stă aşeḑat un vas mic de lemn care se numesce c u p ă; apoĭ laptele se pune într'un vas numit *budacă*, unde pune chĭag, după care laptele se închégă; laptele cel închegat bacĭul îl rupe cu mâĭnile şi'l tot strînge grămadă pînă când se formézǎ un boţ, apoĭ scurge zerul în c ă l d a r e, îl fierbe şi din el ese urda, ĭar caşul cel rĕmas în *budacă* îl farmă cu un lemn ce'ĭ ḑice *bădâŭ*; remăşiţa din caş se numesce jîntuit, pe care'l pune în *budacă*, îl bate cu un lemn numit b r i d i d â ŭ şi din acest jîntuit ese untul...“ (P. Selagénu, Németĭ, c. Hangu).

Cu acéstă nouă semnificaţiune, forma *budâŭ* s'a amplificat apoĭ în b u d ă l â ŭ, ambele varianturĭ circulând însă numaĭ în munţiĭ Moldoveĭ.

„Untul se bate cu b u d ă l â u l“ (Dumbravă, Németĭ, c. Resboĭenĭ; G. Leonescu, Németĭ, c. Hangu; T. Liţescu, Sucéva, c. Horodniceniĭ; V. Vamanu, Sucéva, C. Rotopănescĭ).

Confruntând acum numerósele forme ale cuvîntuluĭ, este fórte lesne de a restabili prototipul b a d, de unde prin cele două sufixurĭ augmentative - a n şi - â ŭ, carĭ constitue în fond unul şi acelaşĭ sufix (v. *-âŭ*), se nasc *bădan* şi *bădâŭ*, apoĭ din cel de'ntâĭu: *bădâĭu*=*bădânĭu* şi b ă d a n i ţ ă, în sfîrşit prin obicĭnuita scădere a luĭ *bă* în *bu*: *budâĭu* saŭ *budâŭ*, ĭar printr'o nouă sufixaţiune: *budac*, *budacă*, *budarcă*, *budaşcă*.

Dela Românĭ, prin forma cea derivată *bădânĭu*, cuvîntul—negreşit într'o

epocă destul de veche — a trecut la Serbĭ: b a d a n ĭ „die Kufe, labrum“ (Karadžić) şi la Slovenĭ: b e d e n ĭ „cadus“ (Habdelich); de aci, fie prin Românĭ, fie prin Serbĭ, la Ungurĭ: b o d o n y, b ö d ö n y „Fässchen, Tönnchen“; dar n'are a face cu germanul B ü t t e, care se înrudesce numaĭ cu românul b u t e.

v. *Bute.*

Ne remâne dară prototipul românesc b a d, care nu póte fi alt ce-va decât latinul vulgar b a d u s „amphore, grand vase, mesure pour liquides“, grecul *βάδος* în glosarul luĭ Hesychius. Se crede, şi este permis a crede, că Greciĭ şi Romaniĭ împrumutaseră acest cuvînt dela Semiţĭ, nu însă neapĕrat dela Evreĭ, ci maĭ probabil dela Feniciénĭ. După Iosef Flaviŭ (Antiq. Jud. VIII c. 2 § 9) regele Salomon trimitea regeluĭ fenician din Tyr unt-de-lemn şi vin anume în aceste vase numite b a d: „*σίτου μὲν αὐτῷ κατ᾽ἔτος πέμψας δισμυρίους κόρους, καὶ τοσούτους ἐλαίου βάδους· ὁ δὲ βάδος δύναται ξέστας ἑβδομήκοντα δύο. Τὸ δ᾽αὐτὸ μέτρον καὶ οἴνου παρεῖχεν...*“ Orĭ-cum ar fi, în latinitatea din vécul de mijloc cuvîntul circulà sub formele b a d u s şi b a t u s, tot-d'a-una cu acelaşĭ saŭ aprópe cu acelaşĭ sens ca în variantele române de maĭ sus, adecă „amphorae species vel pelvis“ (Du Cange, vv. Badus, Batus, Abatis).

Aci îşĭ are locul o cestiune. Latinesce b a d u s = *βάδος* era masculin întocmaĭ ca şi c a d u s = *κάδος*, de care foneticesce diferă numaĭ prin iniţială şi cu care se înrudesce prin sens. De ce dară din b a d u s Româniĭ aŭ făcut *bad (bădan, bădâŭ, bădâĭu)*, pe când pe c a d u s l'a trecut la feminin în „cadă“?

Cihac (II, 37) crede că Româniĭ n'aŭ luat pe „cadă“ dela Latinĭ saŭ dela Grecĭ, ci dela Slavĭ, de vreme ce în dialectele slavice acest cuvînt se află pretutindenea la feminin. Argumentul se póte fórte bine întórce, adecă: Slaviĭ n'aŭ luat pe „cadă“ dela Latinĭ saŭ dela Grecĭ, ci dela Românĭ, de vreme ce numaĭ românesce el este feminin. Asemenea argument nu e argument. Forma slavică a cuvîntuluĭ este k a d ĭ (paleo-sl. **кадь**, rusul кадь, polonul kadź, bohemul kad' etc.), un învederat împrumut din deminutivul grecesc *κάδιον*, şi de aceea este feminin, ca şi 'n **тетрадь** = *τετράδιον*. Din acest slavic k a d i nu putea să se nască românul k a d ă. Dintre toţĭ Slaviĭ numaĭ la Serbĭ este forma k a d a, pe care eĭ, prin urmare, n'aŭ luat'o dela Grecĭ, nicĭ dela ceĭ-lalţĭ Slavĭ, ci lesne puteaŭ s'o fi căpĕtat dela Românĭ. Este probabil că 'n latina rustică a existat o formă feminină c a d a alăturĭ cu masculinul c a d u s, după cum vom vedé maĭ jos pe masculinul „galetus“ alăturĭ cu femininul „galeta“, şi atuncĭ se explică desbinarea de gen între *bad-* şi c a d ă.

In orĭ-ce cas, ambele aceste vorbe sînt la noĭ de proveninţă romanică, deşi nu numaĭ b a d u s, dar şi c a d u s pare a fi semitic prin prima'ĭ origine: ebraicul k a d, כד „vasis genus“ (Lenormant, Les premières civilisations, II, 426). Există însă un al treilea sinonim, de sigur ne-semitic, anume g ă l é t ă, pe care Cihac (II, 113) îl face éraşĭ slavic, fiind-că 'l aŭ Bohemiĭ. Din g a l e a „coĭf“ (cfr. Körting, Lat.-rom. Wtb. 353) latina rustică îşĭ formase un deminutiv g a l e t a cu sensul de o mĕsură de capacitate. Din dialectele neo-latine îl păstréză pînă astăḑĭ portugesa. În latinitatea medievală era un termen fórte respândit: g a l e t a saŭ g a l l e t a „mensura vinaria“, une-orĭ masculinul g a l e t u s „mensura frumentaria“ (Du Cange). De acolo l'aŭ căpĕtat Bohemiĭ prin împrumut; Româniĭ însă nu aveaŭ

decât să moştenéscă din latinitatea rustică forma galleta cea cu *l* reduplicat, de unde vine d'a-dreptul al nostru gălétă.

v. *Bădócă*.—*Cófă*.—*Putină*.

Bădàniţă.—v. *Bădan*.

Bădălàn.—v. *Bădală*.

Bădănà.—v. *Bidinea*.

[1]·**Bădâniu**.—v. *Bădan*.

[2]·**Bădâniu**, s. m.; t. de Botan.: Amygdalus communis, amandier. Cuvîntul se aude numaĭ în Banat. Din turcul badem, de unde şi serbul badem. In unele dialecte tătărescĭ badan (Nemnich).

„Pe la noĭ migdaluluĭ i se ḑice bagim şi *bădâniu*" (M. Juĭcă, Banat, c. Sredîştea-mică).

Sinonimul bagim nu este decât o variantă fonetică din badem, printr'o palatalisare propriă graĭuluĭ bănăţenesc, care şi din „bade" face „bage".

v. *Migdal*.

Bădăràn (plur. *bădăranĭ*), s. m.; rustre, roturier, maroufle, hobereau. La feminin se ḑice bădărancă.

Laurian-Massim: „*Bădăran,* aplicat numaĭ la persóne: nepilit, necĭoplit, grosolan. *Bădăran* boĭerit—homo novus, parvenu".

Costinescu: „*Bădăran*=grosolan, îngâmfat prost, care între aĭ seĭ trece de persónă cu merite, care sub maniere ridicole afectéză pe nobilul, pe avutul, pe omul de spirit, maroufle; boier de ţéră prost, îngâmfat şi mândru, hobereau".

Poĭenar-Aaron-Hill, la vorba „roturier": „mojic, grosolan, *bădăran*".

A. Pann, Povestea vorbeĭ, III, 144:

> De unde scie cĭobanul,
> Mojicul şi *bădăranul*
> Ce fel să te priiméscă
> Şi ce fel să te cinstéscă?...

G. Baronzi (Limba română p. 89) compară pe *bădăran* cu francesul badaud şi italianul badare. Vom vedé maĭ la vale că acéstă etimologiă pe ghicite nu e tocmaĭ departe de adevĕr.

Cihac (II, 477) légă pe *bădăran* pe de o parte cu bade, pe de alta cu bacĭu, doue cuvinte fără nicĭ o legătură între ele şi ambele de o potrivă fără nicĭ o legătură cu *bădăran*, în care sub raportul fonetic trebuĭ explicat tematicul *-r-*, ĭar sub raportul logic nu se póte a se perde din vedere sensul cel esenţial de: o fiinţă care superă, umilesce, insultă prin chipul eĭ de a se purta cu alţiĭ.

Prin acest sens *bădăran* se apropiă de cĭocoĭu, cu singura deosebire că cĭocoĭul s'ar puté ḑice un *bădăran* orăşenesc, adecă maĭ cĭoplit, pe când *bădăranul* este un cĭocoĭu dela ţéră, adecă maĭ neobrăzat.

Nu vom urmări aci originea cea fórte interesantă a cuvîntuluĭ cĭocoĭu, pe care Cihac (II, 55) îl trage din slavicul чловѣкъ „om "(!!). Ne va fi de ajuns de astă dată a constata că în secolul trecut cĭocoĭ se numĭaŭ perceptoriĭ, după cum o arată însuşĭ Cihac prin două texturĭ, şi că o formă maĭ lungă a aceluĭaşĭ cuvînt, anume cĭocotniţă, pe care Cihac n'o cunósce, avea în România acelaşĭ înţeles deja în secolul XVI, după cum ne-o spune un Grec contimpurén cu Mihaĭu Vitézul: „*τζοκκότνητζες, ἐκεῖνοι ὁποῦ μαζώνουν τὰ ἀφεντικὰ τέλη*=ceux qui perçoivent les impôts des hospodars" (Legrand, Poëmes en grec vul-

gaire p. 26; cf. Cuv. d. bătr. I, 273). Cĭocoiĭ dară eraŭ dintru'ntâĭu un fel de micĭ funcţionarĭ administrativĭ, trimişĭ din oraş la ţéră. Ore *bădăranĭĭ* să nu fi fost vice-versa nesce micĭ funcţionarĭ administrativĭ veniţĭ dela ţéră în oraş? Dacă va fi aşa, atuncĭ neapĕrat rolul lor cel oficial cată să fi fost fórte vechĭu, mult maĭ vechĭu decât al cĭocoilor, de vreme ce nu i se găsesc urmele în documente, ci numaĭ în studiul linguistic. In scurt, *bădăranul* trebuĭ să fie la noĭ un rest din vécul de mijloc.

Cuvîntul se descompune în tulpina bădar, la care s'a acăţat sufixul augmentativ -an. Acest sufix, după cum am arătat'o la locul seŭ (v. *-âŭ*), este acelaşĭ cu -âŭ, ambele forme luând adesea o nuanţă pejorativă. *Bădăran* dară nu se deosebesce în fond de bădărâŭ, o formă care nu maĭ circuléză în graĭul comun, dar s'a păstrat ca poreclă saŭ nume de familiă, maĭ ales în Moldova.

Un act din 1757 (Cond. Mss. a Episc. Huşilor, t. IV f. 25 a, în Arch. Stat. din Buc.): „ĭar de 5 anĭ s'au sculat aceştĭ oamenĭ anume Andreĭ vornicul şi Iordachi Focşe şi Constantin Bădărău şi popa Ioan Hirţă şi Toader Gânscă şi alte rudeniĭ a lor de împresoară locul episcopiĭ moşie Cărligaţiĭ..."

La 1778 (ibid. f. 131, 132, 135) figuréză tot acolo reḑeşul Vasilie Bădărău şi frate-seŭ „Constantin Diacon brat luĭ" cu „Catrina Bădăroae".

Apoĭ un sat în districtul Iaşilor se chiamă la plural Bădărâĭ (Frunḑescu).

Avem dară:

1°. tulpina bădar-;

2°. sensul cel fundamental de mic funcţionar administrativ din ţeranĭ, un sens atât de bine conservat în locuţiunea proverbială: *bădaran* boĭerit;

3°. epoca medievală.

In latinitatea din vécul de mijloc, badellus saŭ baderius, doue forme de o potrivă întrebuinţate, însemna pe un fel de aprod, „apparitor, serviens, sergeant". Să luâm din Du Cange (ad voc.) următórele texturĭ:

1272. „... a civitate Lugdunensi removeret gentes domini regis, vicelicet judicem, vegerium, badellos et alios exercentes jurisdictionem nomine dicti domini regis in civitate Lugduni..."

1338. „... quod nos habebimus probos et fideles badellos seu servientes..."

1312. „... baderius seu maynerius curiae dicti loci non levet nec levare debeat de labore suo, de aliquo gagiamento, nisi duntaxat duos denarios..."

1308. „... dicti consules habebunt potestatem eligendi annis singulis baderios sive messegerios, homines bonae famae, ad custodienda blada, vineas etc".

Forma cu *r* a remas la Românĭ în *bădăran* şi bădărâŭ; forma cu *l* s'a conservat în tóte dialectele neo-latine occidentale: ital. bedello, provenţ. bedels, span. şi port. bedel, frances bedel saŭ bedeau. Despre cuvîntul frances în specie se pot vede o mulţime de texturĭ la Godefroy (Dict. de l'anc. langue fr. I, 608—609), din carĭ resultă că bedeliĭ eraŭ micĭ funcţionarĭ municipalĭ din ţeranĭ, „paysans", însărcinaţĭ de a face „les offices qui ne sont pas si honnestes" şi al cărora nume devenise şi acolo un termen de injuriă, căcĭ purtarea lor era superăcĭósă pentru popor: „baillifz ne prevos ne autres ne tiegnent trop grant plenté de serjant ne de bediaus, pource que le peuple ne soit grevé..."

Scheler (Dict. d'etym. 1873 p. 45) ḑice că romanicul bedel vine: saŭ din vechĭul german petil „emissarius" = anglo-saxonul bydel „messager",

saŭ din vechĭul german butil „praeco“, de unde modernul german Büttel. Acéstă duplă etimologiă scapă de o potrivă din vedere forma medio-latină cu *a*: b*a*dellus, şi pe acea cu *a* şi cu *r*: b*a*de*r*ius, de unde şi terminul juridic „baderia = districtus et officium baderii, seu apparitoris, vel fructuum custodis“, bună óră într'un text din 1192: „qui post eum baderiam illam tenebunt“ (Du Cange). Cuvîntul vine din latinul rustic „badare = hippitare, oscitare“ (Isid.), de unde italianul badare „faire attention, être attentif“. Sensul fundamental cată să fi fost: a sta nemişcat, a veghĭa aţintit, a observa, de unde apoĭ sensul secundar de a căsca. Din sensul cel primar s'a născut badellus şi baderius, maĭ bine badarius „surveillant“; din sensul cel secundar francesul badaud, italianul badalone etc. In orĭ-ce cas, românul *bădăran* înlătură posibilitatea uneĭ originĭ germane pentru cele-lalte variantuuĭ neo-latine.
v. *Cĭocoĭu.*

Bădărănèsc, -éscă, adj.; de manières rustiques, roturier. Vorbe *bădărănescĭ.* Purtare *bădărănéscă.* Obraz *bădărănesc.*
v. *Bădăran.* — *Bădărănos.*

Bădărăniă (plur. *bădărăniĭ*)), s. f.; rusticité, balourdise, grossiéreté. „Calitate, stare, faptă saŭ ḑisă de bădăran“ (Laurian-Massim). Lasă-te de *bădăraniă!* Să nu maĭ vĕd aceste *bădărăniĭ!*
v. *Bădăran.* — *-iă.*

Bădărănòs, -ósă, adj.; rustaud, grossier, maladroit. Asemenea unuĭ bădăran, fără a fi tocmaĭ bădăran. Nu fiĭ *bădarănos.*
v. *Bădăran.* — *Bădărănesc.*

[1]**Bădâŭ.** — v. *Bădan.*

[2]**Bădâŭ,** s. m.; n. pr. pers. O formaţiune din numele personal Bade prin sufixul -âŭ. Ne întimpină într'un vechĭu zapis muntenesc (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 96 şi 986). Apoĭ la Moţiĭ din Ardél (Francu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 117), între numile de familiă: *Bădâŭ.*
v. *Bade.* — *-âŭ.*

Bădènĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Roumanie. *Bădenĭ* este pluralul dela Bădén, însemnând literal „din Bade“ saŭ „dela Bade“. Numele de *Bădenĭ* îl pórtă maĭ multe localităţĭ atât în Moldova precum şi 'n Ţéra-Românéscă, dar nicĭ unul nu se chiamă Bade, ceea ce face a conchide că aşa se numĭaŭ dintru 'ntâĭu tocmaĭ aceste sate, remânênd apoĭ în locul termenuluĭ primitiv topic termenul cel derivat etnic: „*Bădenĭ* = toţĭ ceĭ din satul Bade“.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Bibl. Acad. Rom. No. 113), între o mulţime de moşiĭ confirmate fostuluĭ mare logofĕt Stoĭca: „*Bădéni* (Бѣдѣни) a treĭa parte cu délul.“

Din *Bădenĭ* s'a format în Moldova prin sufixul polon -ski curiosul Bădenski saŭ Badenski (v. *Barbovski*), nume de familiă destul de vechĭu al unor moşnenĭ néoşĭ Moldovenĭ, dintre carĭ merită a nu fi uĭtat archimandritul Andronic Badenski, cunoscut pînă acum numaĭ după o interesantă notiţă de d. C. Erbicénu (Despre Eteria saŭ Zavera, Buc. 1893): „născut la 4 Iulie 1820 în judeţul Vasluĭu, fiĭu de rezeş, ca laic se numĭa Andreĭu, purta familia Badenski“, apoĭ mort „la 12 August 1893 şi s'a înmormîntat la mănăstirea Noul-Némţ“ în Basarabia. După informaţiunile căpĕtate

de d. Erbicénu dela d. G. Samurénu, stareţul B a d e n s k i era un muncitor prodigios, scriind mereŭ, dar nepublicând nemica: „După sine a lăsat 40 volume fórte marĭ în folio manuscripte, în carĭ tratéză pe larg despre Monastirile Némţul, Secul, Schiturile Pocrov, Sihăstria, Monastirile Rîşca, Slatina, Bistriţa, Horaiţa, ambele Agapiĭ, Varaticul, Metropolia de Iaşĭ, Episcopiile de Roman, Huşĭ şi Rădăuţĭ, Arhiepiscopia Chişinăuluĭ şi Hotinuluĭ, Episcopia Benderuluĭ şi Achermanuluĭ; viaţa stareţuluĭ Paisie (treĭ volume); viaţa stareţuluĭ Vasile dela Poiana Măruluĭ (Rîmnicul-sărat) Eparhia Buzeuluĭ; despre St. Nicodim Sânţitul şi Monastirea Tismana unde se află reliquiele luĭ; despre patriarhul ecumenic Nifon, în urmă Mitropolit al Ungro-vlahieĭ; despre St. Grigorie Decapolitul, al căruĭ cinstit cap se află în Monastirea Bistriţa. A maĭ scris despre: doĭ ereticĭ Moldovenĭ, furătorĭ aĭ Monastiriĭ Némţuluĭ, Sofronie Vârnav, otrăvit de o jidancă la un otel din Bârlad, şi Naum Romano, care în urmă avu un sfîrşit tragic. Apoĭ despre secularisarea Monastiriĭ Némţuluĭ. A maĭ scris: Scurtă istoriă a ĭerarchieĭ Moldoveĭ (1861); Călĕtoria la Muntele Sinaĭ şi în Egipt; Călĕtoria în Palestina şi Sinaĭ; Călĕtoria la Constantinopol, Muntele Atos şi Tesalonic; Călĕtoria la Odesa şi Chiev; apoĭ despre Petru Movilă, Pahomie Episcopul Romanuluĭ, care a adus degetul cel mare al mâneĭ drepte din Schitul Pocrov (lîngă Némţ) la Lavra Pecerschi lîngă Chiev; despre Schitul Goloscev, unde se află Patronul Sf. Ioan dela Sucéva şi o părticică din reliquiele luĭ; despre Stareţiĭ Monastiriĭ Némţuluĭ Timoteiŭ (dela Orheĭu), Natanail, Neonil (rus), Gherasim (rus), Dometian, Ilarie şi Dositeĭ Metropolitul Moldoveĭ (mort la 1707 în Moscva ca Metropolit al Azovuluĭ); Istoria politicéscă a Moldoveĭ dela Iuga Voevod pînă la Căimacămia luĭ Todiriţă Balş (tratată după o mulţime de acte şi documente autentice din Monastirea Némţuluĭ, din carĭ unele pe pergament); Istoria Noueĭ Monastirĭ Némţul din Basarabia dela 1861—1893; Istoria Icóneĭ făcĕtóre de minunĭ din Monastirea Némţuluĭ, dăruită de Ioan Paleologul la 1401 luĭ Iosif Metropolitul Moldoveĭ; Catagrafia averilor Monastiriĭ Némţuluĭ fórte pe larg; Vieţele Sânţilor din România; Felurite încercărĭ poetice, polemice şi canonice (contra jurnalelor: „Bondarul" şi contra „Steleĭ Dunăreĭ"); Inscripţiele dela Aerul dăruit de Impĕrătésa Elisabeta a Rusieĭ (1741—1761) bisericeĭ Sf. Gheorghe dela Némţ; Amintirĭ despre Ierarhiĭ Românĭ Meletie Burdujanul, Iustin Edesis şi Veniamin Costache, la înmormîntarea căruĭa a servit şi Părintele Andronic (1846)..."

Este învederat că aceste manuscripte ale stareţuluĭ Badenski ar trebui urmărite şi utilisate, maĭ ales în tot ce se întemeéză pe vechĭul archiv al mănăstiriĭ Némţuluĭ, distrus printr'un incendiŭ pe la 1861.

v. *Bade.*—*-ski.*

Bădén.—v. *Bădenĭ*.—*Bădilă.*

Bădènski s. **Badènski**.—v. *Bădenĭ.*

Bădèscĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de plusieurs villages en Valachie. *Bădesciĭ* este pluralul dela patronimicul B ă d e s c u = fiĭul luĭ B a d e, însemnând prin urmare „ném al luĭ B a d e." In Moldova nu sînt sate cu acest nume, ci numaĭ B ă d e n ĭ şi vestitul sat B ă d e u ţ ĭ, despre care a se vedé la locul seŭ.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1590 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroșul în Arch. Stat. din Buc., f. 154 b): „satul anume Crăciuniĭ i *Bădeștiĭ* și Jupăneștiĭ..."

Dintre sate cu acest nume, cel maĭ istoric este: „*Bădescĭ*, comună în județul Muscel plaĭul Nucșóra, cu 600 locuitorĭ, cuprinde și 1200 pogóne pădure. A fost proprietatea luĭ Necolae Basarab-voevod și la 1352 prin crisov o dăruesce mănăstiriĭ Câmpu-lung, precum o dovedesce pisania de pre pétra mormîntală a acestuĭ Domn, dar care astăḑĭ nu se maĭ vede, fiind póte astupată saŭ strămutată din loc" (Frunḑescu, Dicț. top. 16).

Prețiósa pétră mormîntală, găsită de d. Gr. Tocilescu și a căriĭa inscripțiune noĭ am reprodus'o la cuvîntul Basarabă (v. maĭ sus p. 2554), dovedesce într'un mod definitiv că „Nicolae-vodă" de pe la 1352 n'a fost alt cine-va decât celebrul Domn Alexandru Basarabă purtând duplul nume „Nicola-Alexandru", și că mormîntul luĭ se află anume în interiorul bisericeĭ mănăstiriĭ Câmpu-lung, ĭar nicĭ decum la *Bădescĭ*. Cu tóte acestea, remâne nu maĭ puțin adevĕrat că *Bădeniĭ* sînt satul românesc cel maĭ vechĭu printr'o mențiune documentală precisă: el exista deja sub același nume la 1352, atuncĭ când abia se întemeia Domnia Moldoveĭ.

v. *Bade* (p. 2307).

Bădèscu. — v. *Bade.* — *Bădescĭ.*

Bădèuți s. **Badeùți** (artic. *Bădeuțiĭ*, *Badeuțiĭ*) s. **Bădeùț**, **Badeùț** (artic. *Bădeuțul*, *Badeuțul*), s. m.; t. de Géogr.: un village historique en Moldavie. Nu este de loc satul din districtul Botoșanĭ, formând o singură comună cu satele Ștefănescĭ și Stanca (Frunḑescu), ci un mare sat în Bucovina, pe rîul Sucevița, nu departe de Rădăuțĭ, cu vre-o mie de locuitorĭ.

Cântecul joculuĭ „de-a gâsca" din Bucovina (Marian, Inmormînt. 217) ḑice despre botul gâsceĭ:

> Că făceam din el un pod
> Și 'l puneam la *Badeuț*
> Să trécă la Rădăuț...

Urechia, Letop. I p. 133, vorbind despre bătălia între Stefan cel Mare și între Muntenĭ la Rîmnic în 1480, urméză: „Zic uniĭ să se fi arătat luĭ Stefan-vodă sfântul mucenic Procopie îmblănd désupra răsboĭuluĭ călare și întrarmat ca un vitéz, fiind într'agĭutor luĭ Stefan-vodă și dănd vălhvă oștiĭ sale. Este de crezut acest cuvânt, că dacă s'aŭ întors Stefan-vodă cu toată oastea sa, cu mare laudă ca un biruitor, la scaunul seŭ la Sucévă, aŭ zidit biserică întru numele sfântuluĭ mucenic Procopie la sat la *Badeuțĭ*, care trăește și până astăzĭ..."

Printr'un crisov din 1490 (Wickenhauser, Gesch. d. Bist. Radautz p. 132), acea biserică a fost închinată episcopieĭ din Rădăuțĭ.

Apoĭ sub 1538, tot Urechĭa, Letop. I p. 164: „Prădănd și stropșind țéra Sultan Suleiman Împăratul turcesc, și fiind țéra bejenită spre munțĭ, s'aŭ strins vlădiciĭ și boĭeriĭ țeriĭ la sat la *Badeuțĭ*, den sus de Sucévă, de s'aŭ sfătuit cu toțiĭ, ce vor face de acea nevoĭe ce le venisă asupra. Maĭ apoĭ de toate și-aŭ ales sfat ca să trimiță solĭ la Împăratul..."

Pe atuncĭ, sub Petru-vodă Rareș, *Bădeuțiĭ* cată să fi avut o deosebită importanță, de vreme ce pe mappa contimpurană a Sasuluĭ Reychersdorfer acest sat este indicat ca și când ar fi fost un orășel: *Badeorcze* = *Badeovce* (Moldaviae chorografia, ed. 1595)

ceea ce explică pentru ce tocmaĭ acolo se strînseseră „vlădiciĭ şi boieriĭ ţereĭ“.

Biserica din *Bădeuţĭ*, aşa cum este ea astădĭ, o descrie d. Olinski-Olinescu (Bulet. Societăţiĭ geografice române, 1894 p. 92): „este zugrăvită pe din lăuntru a-la-fresco şi în dedicaţiă aflâm pre Stefan într'o mantă roşiă înfrumuseţată cu florĭ de aur, ţinênd în mână biserica, înaintea luĭ pe băiatul Bogdan, în parte soţia luĭ Stefan cu o fiĭcă. Stefan e plin la faţă şi cu barbă...“

Acéstă biserică din *Bădeuţĭ* pare a fi fost îngrijită în trecut cu nesce preuţĭ de frunte, de vreme ce unul din eĭ, „pop Sidor ot Badeuţ“, era atât de vestit prin caligrafiă, încât pe dînsul l'a însărcinat Vasile-vodă Lupul a scrie la 1640 frumosul Evangeliar, care se află la Treĭ-ierarchĭ din Iaşĭ (Melchisedec, Notiţe istorice p. 177).

Wickenhauser (Gesch. d. Kl. Solka p. 217) căuta pentru *Bădeuţĭ* o etimologiă gotică, care însemnéză: „der Ort an der Wate (Furt)“, sat pe vad, deşi în acest cas ar fi fost maĭ aprópe pînă la latinul vadum. *Bădeuţiĭ* însă n'aŭ a face nicĭ cu Wat, nicĭ cu vadum.

In Bucovina şi 'n partea învecinată din Moldova şi din Basarabia o mulţime de sate pórtă numĭ cu sufixul -uţĭ, care ne întimpină chĭar la oraşele „Cernăuţĭ“ şi „Rădăuţĭ“, dar este ce-va neaudit în restul Moldoveĭ, în Ardél şi 'n Muntenia. Acest sufix se găsesce dară numaĭ acolo unde Româniĭ sînt amestecaţĭ cu Ruteniĭ, şi nu este alt ce-va decât un interesant compromis între sufixul românesc deminutival -uţ, ca în „micuţ“, „albuţ“, „berbecuţ“, „Petruţ“, „văcuţă“, „bărbuţă“ etc. şi între sufixul deminutival compus al Slavilor în genere şi al Rutenilor în specie -ovetz (= ov + etz), obicĭnuit maĭ cu samă în nomenclatura topică. Ast-fel, bună-óră, al nostru Rădăuţ, la plural Rădăuţĭ, se chiamă rutenesce Radovetz, la plural Radovtzi, Toporouţĭ = Toporovtzi, Climouţĭ = Klimovtzi, Vascouţĭ = Vaşcovtzi. Tulpina numeluĭ celuĭ topic cu un asemenea sufix póte fi slavică saŭ póte să fie românéscă. Nu departe de *Bădeuţĭ* se află vechĭul sat Frăteuţĭ, rutenesce Fratovtzi, a căruĭa origine nominală din „frate“ e maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă; şi tot aşa de sigură este originea nominală a satuluĭ *Bădeuţĭ* din românul bade.

v. *Bade*. — *-uţ*.

Bădiàn, s. m., t. de Botan.: anis, badiane, Anisum. Plantă aromatică din familia ombilliferelor, care se întrebuinţéză la fabricarea unuĭ fel de rachiŭ. Din causa popularităţiĭ rachiuluĭ, a devenit óre-cum poporan şi acest termen, împrumutat dela Nemţĭ saŭ dela Ungurĭ saŭ de pe aĭurĭa, căcĭ se află maĭ pretutindenea (Lex. Bud.).

v. *Anason*.

Bădìc. — v. *Bădică*.

Bădìcă (sans pluriel), s. m.; 1°. t. famil. diminutif qu'on emploie: *a)* quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; *b)* quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant, à son courtisan ou de son courtisan, quelquefois aussi à son mari; *c)* quand on s'adresse familièrement à un paysan plus âgé que l'on veut honorer, ou quand on parle de lui; 2°. nom de baptême. Deminutiv din bade, păstrând aceleaşĭ înţelesurĭ, dar cu o nuanţă desmierdătóre, care însă e maĭ slabă decât în sinoni-

miĭ b ă d i ţ ă şi maĭ ales b ă d i ş o r. La genitiv: *bădicăĭ.* Articulat: *bădica.*

1⁰. Termen comun.

a) Intre fraţĭ.

I. Créngă, Poveştĭ I, 22:

„— Eĭ, vedeţĭ? ḑise érăşĭ cel mare; dacă mĕ potrivesc eŭ voue!

„— Nu'ĭ mămuca, nu'ĭ mămuca.

„— D'apoĭ cine'ĭ, dacă nu'ĭ ea? Că dór şi eŭ am urechĭ. Mĕ duc să 'ĭ deschid.

„— *Bădică! bădică!* ḑice érăşĭ c e l m i c. Ascultaţi-mĕ şi pe mine!...“

b) Despre amant saŭ curtesan.

Doïna „Ionică“:

Fóiă verde foicică!
Nu te duce, măĭ *bădică:*
Oltu'ĭ mare, luntrea'ĭ mică,
Să nu te 'nnecĭ, Ionică...

(G. D. T., Poes. pop. 323).

Cântecul „Alba dela munte“:

Inima'mĭ de dor e arsă,
Că *bădica* 'ĭ dus d'a-casă
Să'mĭ coséscă fîn cu rouă,
Frânge-i-s'ar cósa 'n două...

(Alex., Poes. pop. ² 267).

Cântecul „Fa leliţă“:

Drag îmĭ e *bădica* nalt,
Că sărută desmĭerdat:
El se plécă de eştĭ mică
Şi în braţe'ĭ te ridică;
Dar *bădica* mititel
Mĭ-e urît şi fug de el...

(Ibid. 366).

Variantă din Ardél:

Dragu-mi'ĭ b ă d i ţ a nalt,
Că sărută desmierdat:
El se plécă de eştĭ mică
Şi în braţă te ridică;
Iar *bădica* mititel
Mi-ĭ urît şi fug de el,
Că cu nasu 'n brâŭ te 'mpunge
Şi cu gura nu te-ajunge...

(Familia din Pesta, 1884 p. 516).

In acéstă variantă e fórte caracteristic antagonismul între *bădică* şi b ă d i ţ ă.

c) Nevésta către bărbat.

C. Negruzzi, Cărlaniĭ sc. 8:

„Terinte: Vochiţo! Vochiţo!

„Vochiţa: Cum îĭ, *bădică?* Ĭată-mĕ-s.

„Terinte: Vrem să 'ţĭ spuĭu, n e v ĕ s t u ĭ c ă, că eŭ şi cu cumĕtru ne ducem pîn' la tîrg...“

d) Ca termen familiar de respect.

I. Créngă, Poveştĭ I, 147:

„— Da de unde eştĭ tu, măĭ ţică? şi ce cauţĭ pe-aicĭ, spaĭma câĭnilor?

„— De unde să fiŭ, *bădică?* Ĭa sînt şi eŭ un băiet sărman, din tótă lumea, fără tată şi mamă, şi vreŭ să întru la stăpân...“

Radulescu-Niger, Rustice, III, 164: „Acu doĭ-spre'ce anĭ, voĭ toţĭ, feţiĭ meĭ, abia eraţĭ nişte bucăţele de ómeni şi vĕ hărjonĭaţĭ în bătătură cu dulâiĭ, or făceaţĭ turte de ţĕrnă şi păpuşĭ din hlujanĭ de păpuşoĭu. Pe-atuncĭ alde *bădica* Bercea era fruntaş în satu nostru, om cu tot rostu la muncă şi la cheĭ, om cu patru pluguri...“

Se întrebuinţéză une-orĭ şi forma scurtată *bădic* cu vocativul *bădicule.*

S. F. Marian, Nunta p. 702, dintr'o oraţiă din Transilvania:

„— ... da d-vóstră vĕ duceţĭ pe târfăriă?

„— Acolo, acolo, *bădicule.*

„— Dumneḑeŭ să vĕ ajute!...“

Din *badică* se face un al ḑoilea deminutiv b ă d i c u ţ ă, cu o nuanţă mult maĭ desmierdătóre.

C. Negruzzi, Cărlaniĭ sc. 8:

„Miron: Ĭa, Domnico, o să ne ducem la tîrg cu cumĕtrul...

„Domnica: Cum? te ducĭ şi mĕ

Iaşĭ? Nu scĭĭ, b ă d i c u ţ ă, că nu pot şidé un cés fără dumneta?...“

2⁰. Nume propriŭ personal.

In Muntenia, la 1524 (Arch. ist. I, 104), printre boieriĭ Curţiĭ: „*Bădica* comis“.

Act oltenesc din 1660 (Doc. Rom. I No. 93 în Arch. Stat. din Buc.): „şi *Bădica* ot Cădéni şi Gligori brat ego fečorii luĭ Cămărzan...“

Forma feminină: B ă d i c é s ă.

Act muntenesc din 1572 (Doc. Rom. I No. 84 în Arch. Stat. din Buc.): „şi au fost mărturie Bran i Nan i Stoica al B ă d i c é s e i...“

Se pare că tot din *badică* saŭ din *bădic* s'aŭ format numile personale B ă d i c ĭ u cu intensivul B ă d i c ĭ a n şi nasalisatul B ă d i n c ă.

Zapis muntenesc din 1680 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul, în Arch. Stat. din Buc., f. 110 b): „am cumpărat o vie în délul Gorgoteĭ dela *Badič* şi dela fraţiĭ luĭ Mité şi Cărsté...“

Act muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 205 în Arch. Stat din Buc.): „şi deîn Devesel unchéşul *Bădicĭan* şi Vladul...“

Într'un crisov muntenesc din 1501 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul, în Arch. Stat. din Buc., f. 12 b), între maĭ multe numĭ de Ţiganĭ: „Nénĭul şi *Badinca* cel bătrân, Radul cu sălaşul şi B a d é...“

v. *Bade.—Bădiţă.—Bădisor.—Bică.*

Bădicésă
Bădicĭu
Bădicĭàn
Bădicùţă
} v. *Bădică.*

Bădílă, s. m.; n. pr. pers. *Badilă* s'a format din B a d e prin acelaşĭ interesant sufix - i l ă ca în „Băcilă“, „Fraţilă“ etc. (v. *Băcilă*).

Act moldovenesc din 1680 (Doc Rom. I No. 60 în Arch. Stat. din Buc.): „şi *Bădilă* ottam şi Betelie şi Ursul Corne...“

Crisov muntenesc din 1737 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 93 b): „un unchéş Necola i Négoe *Bădilă* i Toader i Ion Lupescul...“, ĭar într'un crisov din 1733 (ibid. f. 92) acelaşĭ moşnén se numesce „Négoe B ă d é n u l“.

Equaţiunea între *Bădilă* şi între B ă d é n pare a arĕta că acesta din urmă ar fi maĭ corect B ă d a n, adecă cu sufixul intensiv - a n, după cum intensiv este sufixul - i l ă.

v. *-an.*

Forma femeéscă deminutivală B ă d i l i ţ a, numele unuĭ părîŭ în districtul Suceveĭ (Şeḑĕtórea 1892 p. 155).

Bădilă cată să fi circulat o dată şi ca vorbă comună, ca o simplă formă intensivă din b a d e, de vreme ce se deminutivéză în b ă d i l u c ă, sinonim cu b a d i c ă, b ă d i ţ ă, b ă d i ş o r.

v. *Bade.—Bădală.—-ilă.—Bădilucă.*

Bădiliţă.—v. *Bădilă.*

Bădilùcă (sans pluriel), s. m.; t. famil.: amant, chéri. Un deminutiv fórte remarcabil, căcĭ el nu se trage d'a-dreptul din b a d e, ci din derivatul B ă d i l ă, deşi acesta nu se maĭ întrebuinţéză decât numaĭ ca nume personal.

Cântec din Moldova:

> Fóiă verde mieḑ de nucă,
> Măĭ b ă d i ţ ă, *bădilucă!*
> Dac'aĭ avut gând de ducă,
> De ce m'aĭ prins ibovnică?..
>
> (Şeḑĕtórea 1894 p. 19).

v. *Bădilă.—-ucă.*

Bădîncă.—v. *Bădică.*

Bădişòr (plur. *bădişorĭ*), s. m.; t. famil. diminutif qu'on emploie: 1°. quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant; 2°. quand on veut aduler un individu plus fort; 3°. ironiquement, quand on parle à quelqu'un qui nous importune. *Bădişor* este un deminutiv din b a d e maĭ desmierdător decât b ă d i ţ ă, care la rîndul seŭ e maĭ desmierdător decât b ă d i c ă. Tocmaĭ de aceea, fiind culmea expresiuniĭ de desmierdare, *bădişor* se întrebuinţéză aprópe exclusiv în raporturile feteĭ cătră ĭubitul eĭ; ĭar când vorbesc doĭ bărbaţĭ, el capĕtă o nuanţă de exageraţiune ironică. Aşa, de exemplu, una şi aceĭaşĭ locuţiune: „lasă-mĕ, *bădişorule!*" exprimă ĭubire din gura uneĭ fete, dar ce-va despreţuitor din partea unuĭ bărbat.

Doĭnă din Ardél:

Bădişor,
Depărtişor,
Nu'mĭ trimite-atâta dor
Pe părâŭ şi pe isvór...

(Bibicescu, Poes. pop. 37).

Cântec din Bucovina:

Bădişor cu pĕrul creţ
Şi cu ochişoriĭ verḑĭ!
Eŭ tare m'aş mărita,
Dar nu pot de dumnĭa-ta...

(Marian, Poes. pop. II 150).

Ca o gradaţiune de desmierdare după b a d e:

Doĭnă din Ardél:

Ară badea cu plugul
Alăturea cu drumul;
Merge mândra cu prânḑul.
— Haĭ, mândră, să odihnim
Şi maĭ târḑiŭ să prânḑim.
— B a d e, *bădişorul* meŭ,
N'am venit să odihnesc,
C'am venit să'ţĭ povestesc...

(Tribuna, 1885 p. 182)

Alta:

B a d e, *bădişorul* meŭ!
De-am călcat cuvîntul teŭ,
Să mĕ bată Dumneḑeŭ!
De-oĭu fi călcat vorba ta,
Să mĕ bată Precista!...

(Bibicescu, Poes. pop. 65).

Alta:

Ba eŭ, b a d e, *bădişor*,
Nu mĕ prind de al teŭ dor,
Că'ĭ cu totul înfocat
Şi mĕ arde 'nflăcărat...

(Ibid. 28).

unde însă cele treĭ versurĭ din urmă sînt maĭ curînd cărturărescĭ decât poporane.

Ca gradaţiune după b ă d i ţ ă:

Cântec din Bucovina:

Măĭ b ă d i ţ ă, *bădişor*,
Nu trimite-atâta dor
Pe părâŭ şi pe isvor...

(Marian, Poes. pop. II, 151).

Ca un termen de linguşire saŭ îmbunare:

Snóva „Ţiganul sfînt" din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 283): „Intâlnind pe un om de aceştia, l'aŭ întrebat Ţiganul, ḑicênd: *Bădişorule!* mĕ rog, ĭan să'mĭ spuĭ şi mie, ce casă este aceĭa..."

In balada „Savelcuţa", variantă ardelenéscă pentru „Inelul şi Năframa" din colecţiunea luĭ Alexandri:

Frunḑă verde de bujor,
Fost'a fost un *bădişor*:
El de tînĕr s'a 'nsurat,
Mândră fétă şĭ-a luat...

(Familia din Pesta, 1886 p. 320).

acolo unde la Alexandri:

Fost'a fost un crăişor...

Aci *bădişor* pare a indica că acea variantă se datoréză uneĭ fete, şi chiar balada întrégă, fórte duiósă şi lipsită tot-o-dată de orĭ-ce element eroic, pare a fi o operă femeéscă. Prin acésta nu se exclude posibilitatea ca subiectul acesteĭ balade să existe şi'n alte limbĭ, căcĭ este vorba numaĭ de redacţiunea cea românéscă.

v. *Bade.* — *Bădică.* — *Bădiţă.* — *Crăişor*...

Bădìţ. — v. *Bădiţă.*

Bădìţă (sans pluriel), s. m.; t. famil. diminutif qu'on emploie: *a)* quand on parle à son frère aîné ou de son frère aîné, frère ou cousin plus âgé; *b)* quand une jeune paysanne parle à son amant ou de son amant. Deminutiv din bade, maĭ desmierdător decât bădică şi maĭ puţin decât bădişor, *bădiţă* este mijlociŭ între amîndouĕ, de unde resultă că se întrebuinţéză când în locul unuĭa, când în locul celuĭ-lalt.

Intre fraţĭ:

I. Créngă, Poveştĭ I, 44: „Şi ajungênd în sat, se duse drept la frate-seŭ, ca să'ĭ ducă bucuriă.

„— Bine v'am găsit, *bădiţă!*

„— Bine aĭ venit, frate Dănilă! Da mult aĭ zăbovit în tîrg!

„— Apoĭ dă, *bădiţă;* m'am pornit cu graba şi m'am întâlnit cu zăbava..."

Pe când bădişor nu se ḑice între bărbaţĭ decât numaĭ dóră ca termen ironic, *bădiţă* se întrebuinţéză în semn de familiaritate saŭ de afecţiune chiar când nu există la mijloc nicĭ o înrudire, apropiĭndu-se prin acésta de bădică.

Balada „Balaurul":

Cel balaur din pĕcate
Înghiţise ĭumătate
Trup cu arme ferecate,
Trupuşor de voĭnicel
Ce striga mereŭ din el:
Saĭ, *bădiţă* ortomane,
Că m'ajunge la cĭolane!
Saĭ, *bădiţă*, de mĕ scóte
Că m'apuc fiorĭ de mórte...

Bădiţă exprimênd o nuanţă maĭ rece decât bădişor, o fétă saŭ o femeiă póte să'l întrebuinţeze chĭar atuncĭ când nu ĭubesce de loc pe un bărbat.

Balada „Năluca":

— Copiliţă, stăĭ să beŭ,
Recori-te-ar Dumneḑeŭ!
— Ba, *bădiţă*, ba nu vreŭ,
Că mĕ tem de dragul meŭ:
El mĭ-a ḑis să mĕ feresc
De străinĭ ce'ĭ întâlnesc...

Aci *bădiţă* este într'un fel de antagonism cu dragul.

Cântec moldovenesc:

— Frunḑulénă lozióră!
Ce-aĭ în gură, Mărióră?
— Trandafir şi tălióră.
— Dă'mĭ şi mie, Mărióră,
Ca să mĕ scol dela bólă.
— Ba, *bădiţă*, nu ţĭ-oĭu da
Aşa cum creḑĭ dumnéta,
C'astă vară n'aŭ plouat
Ş'am plătit de le-aŭ udat
Cu banĭ de pe sărutat...

(Sevastos, Cânt mold. 56).

Cântec din Bucovina:

Pîn' ce'ĭ fata mititică,
Bate-o, mamă, şi'ĭ dă frică,
Că după ce cresce mare,
Svîrle furca pe cărare
Şi tot strigă 'n gura mare:
Vină, *bădiţă*, maĭ tare...

(Marian, Poes. pop. II, 211).

In balada „Păunașul codrilor“ féta ḑice *bădiță* ca sinonim cu frate tocmaĭ când îșĭ arată rĕcéla față cu iubitul eĭ:

— Mândro, mândrulița mea!
Vin' de'mĭ strînge brâul meŭ,
Apĕra-te-ar Dumneḑeŭ,
Că'mĭ slăbesc puterile,
Mi se duc averile!
— Ba nu, nu, *bădiță* frate,
Că vi'ĭ lupta pe dreptate...

In următórele texturĭ se póte urmări șovăirea sensuluĭ luĭ *bădiță* între bădică și între bădișor.

Doĭnă din Ardél:

Arde focu 'n paie ude,
Strig la mândra; nu m'aude.
— Ba te-aud, *bădiță,* bine,
Dar nu pot eși la tine
Că-s dușmaniĭ lîngă mine.
Vin, *bădiță,* mâne séră
Că-s dușmaniĭ dușĭ în țară;
Vino pe la mieḑ de nópte
Când dușmaniĭ dorm pe mórte.
Vin, *bădiță,* pe din dos
Că e pórta de rogoz:
Când puĭ mâna, pică jos.
Vin, *bădiță,* prin grădină
Că țĭ-am pus o rogojină...

(Bibicescu, Poes. pop. 67).

Satira poporană din Bucovina „Jurămîntul drăguțuluĭ“:

— Haĭ, haĭ, haĭ, *bădiță,* bine:
Tu maĭ aĭ pe óre-cine!
— Ba eŭ, mândră, m'oĭu jura,
De maĭ am pe cine-va
Să mor, dragă, înnecat
În vin fiert și pipérat...

(S. F. Marian, Satire 32).

Doĭnă din Banat:

Măĭ *bădiță,* nu 'ntreba:
Ce'ĭ maĭ reŭ ca frigura?
Frigura te maĭ trezesce,
Dar dorul te prăpădesce...

(Hodoș, Poes. pop 36).

Doĭnă din Ardél:

Și gândesc atuncĭ în mine,
Dómne! cum ar fi de bine
Să'țĭ fiŭ fluer, măĭ *bădiță*:
Să mĕ puĭ l'a ta guriță...

(Bibicescu, Poes. pop. 33).

Doĭnă din Bucovina:

Frunḑă verde peliniță,
Merg la apă c'o cofiță,
Mĕ 'ntâlnesc cu-al meŭ *bădiță*:
Vĕd, *bădiță,* eŭ pré bine
C'aĭ bé apă dela mine...

(Marian, Poes. pop. II, 156).

Doĭnă din Ardél:

Vin', *bădiță,* când gândesc,
N'așteptа să te doresc...

(Bibicescu, Poes. pop. 38).

Cântec din Bucovina:

Măĭ *bădiță,* pĕr sucit,
Șeḑĭ la noĭ dac'aĭ venit...

(Marian, Poes. pop. II, 131).

Ca termen ironic despre amant, în satira poporană din Bucovina „Cumĕtrița“:

Și *bădița,*
Cu lelița,
Se duse la cumetrița...

(Marian, Satire 66)

Badiță fiind un termen maĭ mult de afecțiune decât de amor, un frate póte să ḑică *badiță* suroriĭ sale, întocmaĭ după cum un tată saŭ o mumă desmérdă pe copil ḑicêndu'ĭ „taĭcă“, „mamă“, — un obiceĭu fórte caracteristic în graĭul țĕrănesc.

Radulescu-Niger, Rustice, III, 99:

„— Iar ție, Dokio *bădiță,*—grăi feteĭ (frate-seŭ Corbea) — o să'țĭ aduc o vulpe cum nu s'o maĭ vĕḑut.

„— Bércă mătiucă, —rîse Dokia.
„— Ba cu códa de-un stînjen...“

şi maĭ jos:

„— Eaca! Da ce aĭ, Dokio *bădiţă*, că par'că nu mijesce a ḑiuă în ochişoriĭ teĭ?... Orĭ aĭ visat apă 'n iastă-nópte?
„— Apoĭ c'aĭ gîcit... Apă şi nuntă, că par'că se făcea nunta că trece pe-o apă adîncă şi mare... grăi Dokia, cu grijă...
„— Ia lasă, Dokio *bădiţă*; asta-ĭ semn c'o să facem nuntă mare şi ţie, la nuntă o să'ţĭ daŭ să beĭ apă în loc de vin...“

După cum bădică se scurtéză în bădic, tot aşa *bădiţă* are o formă maĭ scurtă *bădiţ*.

Cântec moldovenesc:

Badiţă de pe isvor,
Nu'mĭ trimite-atâta dor,
Că's copilă tinerè:
Dorul teŭ nu'l pot ţinè.
Maĭ bine, *bădiţul* meŭ,
Răsădesce'l dorul teŭ,
Răsădesce'l prin livedĭ
Să se facă mere verḑĭ...

(Sevastos, Cânt. mold. 177).

Doĭnă din Banat:

Vaĭ bade, *bădiţul* meŭ,
Ascultă ce'ţĭ spun şi eŭ:
Decât să te vĕd sub stég,
Maĭ bine în pat betég...

(Hodoş, Poes. pop. 215).

Doĭnă din Ardél:

Bădişor ca badĭul meŭ
Nu'ĭ cât ţine Dumneḑeŭ,
Făr' maĭ este-un brad a-munte
Ca *bădiţul* meŭ de frunte;
Dar nicĭ bradul
Nu'ĭ ca badĭul,
Că bradul mi-ĭ clencuros,
Nu'ĭ ca badĭul de frumos...

(R. Simu, Trans., c. Orlat).

La vocativ: *bădiţule* din *bădiţ*, ca bădicule din bădic, ĭar din *bădiţă*—*bădiţo*.

Doĭna muntenéscă cu refrenul „*Bădiţo, bădiţo!*“

Frunḑă verde lemn plouat,
Of, *bădiţo, bădiţo!*
S'a dus neĭca, m'a lăsat,
Of, *bădiţo, bădiţo!*

(Vulpian, Texte p. 25).

Din *bădiţă* se formézà un al doilea deminutiv maĭ desmierdător bădiţel.

Doĭnă din Ardél:

Măĭ *bădiţă*, bădiţele,
Mĭ-aĭ furat minţile mele,
Şi cu dorul m'aĭ lăsat
Tot în jale şi bănat...

(Familia din Pesta 1866 p. 263).

Cel maĭ vechĭu deminutiv din bade nu este nicĭ bădişor, nicĭ *bădiţă*, ci bădică, pe care dela noĭ l'aŭ moştenit Huţuliĭ. La Huţulĭ: bàdika, deminutiv bàdičko (бадїка, бадїчко), cu strămutarea accentuluĭ pe prima silabă, însemnézà „frère aîné, homme âgé, maître de la maison“ (Zelechowski, Ruth. Wtb. I, 9). La ceĭ-alţĭ Rutenĭ cuvîntul nu se află. Noĭ am spus că Huţuliĭ aŭ moştenit dela Românĭ, căcĭ cercetările profesoruluĭ Kałužniacki (ap. Miklosich, Wander. d. Rumunen p. 49) aŭ dovedit că eĭ nu sînt alt ce-va decât Românĭ rutenisaţĭ şi, prin urmare, tot ce aŭ remas românesc în graĭul lor se urcă sus în vécul de mijloc. In epoca despărţiriĭ lor de restul Românilor, póte să fi existat deminu-

tivii *băḑiţă* şi b ă d i ş o r, dar înrădăcinat şi respândit era numaĭ b ă d i c ă cu sensul cel fundamental de „patron“.
v. *Bade.—Bădică.—Bădişor. Biţă.*

Bădiţèl.—v. *Bădiţă.*

Bădĭulésă s. **Bădulésă,** n. pr. f.: 1°. femme du bandit légendaire Badĭul; 2°. t. de Géogr.: nom d'un ancien village. *Bădĭulésă* este în genere forma feminină dela numele personal B a d ĭ u; în poesia poporană însă aşa se chiamă în specie nevésta vestituluĭ hoţ cu acest nume.

Balada „Badĭul“ din Bucovina:

Tot umblând
Şi întrebând
De curţile B a d ĭ u l u ĭ
Şi de soţióra luĭ,
De vestita *Bădĭulésă*
Cu ochiĭ de pulc'alésă...

(Marian, Poes. pop I, 12b).

Áceĭaşĭ baladă din Muntenia:

Bădĭulésă mult frumósă,
Cu port de cârcĭumărésă,
Cu stat ca de jupânésă,
Cu ochĭ marĭ de pulc'alésă,
Unde este B a d ĭ u l teŭ?...

(G. D. T., Poes. pop. 539).

Aceĭaşĭ baladă din Moldova:

B a d ĭ u l greŭ se resucĭa
Şi din gură 'ncet ḑicea:
Bădulésa mea frumósă,
De mĭ-aĭ fost tu credincĭósă,
Mergĭ degrabă la cămară
De ĭea galbenĭ din comóră...

O altă *Bădĭulésă*, dacă nu chĭar aceĭaşĭ, a lăsat numele seŭ unuĭ vechĭu sat din regiunea dunărénă.

Zapis muntenesc din 1689 (Doc. Rom. II No. 8 p. 22 b, în Arch. Stat. din Buc.): „noĭ megiĭaşiĭ den sat den *Bădulésă* den judeţul Teleormanuluĭ anume Zărnă nepotul Porcii cu veriĭ miei...“; şi maĭ jos: „moşie alésă a *Bădulései* toată pre sémnele şi pre hotarele céle bătrâne...“; şi: „acéstă moşie a *Bădulései...*“
v. *Badĭu.*—*-esă.*

Bădĭuşòr, n. pr. pers. Deminutiv din numele personal B a d ĭ u.

Nu e dus B a d ĭ u l la vie
Ca d'acolo 'n pas să vie,
Ci a-séră, pe 'nnoptat,
Bădĭuşorul s'a 'mbĕtat,
Somnul greŭ l'a apucat...

(G. D. T., Poes. pop. 540).

v. *Badĭu.*

Bădócă (plur. *bădóce*), s. f.; boite, cassette, nécessaire. Cuvînt cunoscut nouĕ numaĭ la Moţiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 98): „*bădócă*=o c u t i ă de lemn pentru mărunţişurĭ“. Nu ne putem rosti asupra originiĭ acestuĭ cuvînt, întru cât nu cunóscem nicĭ gradul seŭ de respândire, nicĭ variantele sale fonetice şi logice, nicĭ forma aceleĭ c u t i ĭ. Să nu fie óre înrudit cu b ă d a n, adecă cu latinul vulgar b a d u s? Intr'un text italic din evul-mediŭ acest b a d u s ne întimpină cam cu sensul de „cutiă pentru mărunţişurĭ“, deşi de aur, nu „de lemn“: „scutellam argenteam, et scattones tres, garales duos, b a d u m aureum unum“ (Du Cange, v. Badus). Acest text însă e dubios. Tot ce e sigur în *bădócă* din punctul de vedere etimologic, este numaĭ dóră sufixul deminutival -o c.
v. *Bădan.*—*-ac.*

Bădùgă, s. f.; t. de Méd.: toux phthisique. Termen bănăţenesc. „*Bădugă* se numesce tusea urîtă ce scuĭpă un of-

ticos; Crişeniĭ îĭ ḑic hâră" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan). Este slavicul бѣда „periculum, flagellum" (Miklosich) cu sufixul nostru pejorativ -ugă, întocmaĭ ca în răpcĭugă.

v. *Hâră.—Tuse.—-ugă.*

Bădulèscĭ, n. pr. m. plur., t. de Géographie: nom de certains villages. Numele maĭ multor sate în Muntenia (Frunḑescu). Maĭ corect ar fi *Bădĭulescĭ*, de vreme ce derivă din numele personal Badĭu, prin patrimonicul Bădĭulescu=Bădulescu.

Zapis muntenesc din 1656 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroşul, în Arch. Stat. din Buc. f. 121): „Adică noi 6 megiĭaşi din *Băduleştĭ* pre nume Stan şi Mihăilă şi Cărsté şi Vlad..."

v. *Badĭu.*

Băgàre (plur. *băgărĭ)*, s. f.; l'infin. de bag pris comme substantif: action de faire entrer, de faire aller, de faire avancer. „*Bagare*= fapta, lucrarea de a băga, de a vîrî, de a face să între" (Costinescu). Infinitivul *băgare* exprimă ca substantiv tóte noţiunile verbuluĭ bag în antitesă cu scótere. Intrebuinţarea'ĭ însă cea maĭ caracteristică, în care nu se póte înlocui printr'un sinonim, este compusul *băgare* de samă.

Zilot Românul, Cron. p. 108: „(Ionvodă Caragĭa), după *băgarea* ḑe sémă ce aŭ făcut în anul de'ntâĭu, pricepênd că firile boerilor cu răzmiriţa s'aŭ prefăcut cu totul şi sînt gata a'ĭ plini relele voinţe ale sale spre hrăpire, în al doilea an se desbracă de ficléna şi linguşitórea pele a vulpiĭ şi se îmbracă cu fiorelnicul şi fricosul cojoc lupesc..."

I. Créngă, Poveştĭ I, 64: „Boĭeriul se uĭtă cu *băgare* de sémă la cucoş, vede în clonţu'ĭ o punguţă, şi ḑice vezeteuluĭ..."

Ibid. I, 115: „D-ta, moş Nichifor, eştĭ om purtat, sciĭ maĭ bine decât mine; dar totuşĭ te rog, să mâĭ cu *băgare* de sémă, ca să nu'mĭ prăvăliĭ nora..."

v. *Bag.—Băgat.—Băgătură.*

Băgàt, -ă, adj.; le part. passé de bag pris comme adjectif: enfoncé, fourré, introduit, mis dedans. Sensul cel fundamental al verbuluĭ bag fiind causativul „faire entrer", participiul *băgat* se întrebuinţéză relativ rar ca adjectiv, căcĭ el nu póte să exprime noţiunea de causalitate, ci numaĭ resultatul causalităţiĭ: „entré", şi ast-fel se află fórte adesea în concurenţă cu maĭ mulţĭ sinonimĭ, pe când verbul bag are un singur sinonim vîr, ba şi pe acesta exclusiv în accepţiunile strict materiale.

Aşa:

„cuĭul *băgat* în părete"=înfipt;
„trăsura *băgată* în curte"=întrată;
„musafirul *băgat* în casă"=adus;
„sabia *băgată* în técă"=vîrîtă, etc.

O întrebuinţare însă, în care *băgat* se póte înlocui cam cu anevoe, este compusul *băgat* în samă.

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1673, ed. Bianu p. 189:

> Şi leilorŭ le despică
> Fălcile cu carĭ strică:
> Fá-ĭ ca apa ce-ĭ vărsată,
> Ce nu-ĭ în samâ *băgatâ*...

I. Créngă, Poveştĭ I, 279: „Şi maĭ fost'aŭ poftiţĭ încă:

> Craĭ, crăese şi 'mpĕraţĭ,
> Ómenĭ în samă *băgaţĭ*,
> Ş'un pĕcat de povestarĭu
> Fără banĭ în buzunarĭu.
> Veseliă mare între toţĭ era,
> Chĭar şi sărăcimea ospĕta şi bea..."

Mult maĭ des se întrebuinţéză însă negativul **nebăgat în samă**, după cum şi infinitivul substantivat **băgare de samă**, circuléză maĭ puţin decât **nebăgare de samă**.

Cu tóte acestea, *băgat* circuléză mult în graĭu în antitesă cu **scos**: *băgat* în temniţă, *băgat* în dracĭ, *băgat* în bólă, *băgat* în spaĭmă, *băgat* în cap, *băgat* în datoriĭ, etc.; de asemenea în idiotismul: *băgat* slugă la cine-va, argatul *băgat* la cutare, *băgat* la stăpân.

Rădulescu-Niger, Rustice III, 22: „După conacu al doilea, sórele par'că e un cuptor fără fund, în care 's *băgate* tóte pădurile pămîntuluĭ, aşa dogorélă ce bate de sus pe lumea de jos. Pînă şi vîntu are în gura luĭ suflare de foc!..“

v. *Bag.*

Băgătòr,-óre, adj. et subst.; celui ou celle qui enfonce, qui fait entrer. „*Băgător* = care **bagă** saŭ prin care se **bagă**“ (Costinescu). Cuvîntul e puţin întrebuinţat, afară numaĭ de compusul „*băgător* **de samă**.

Ţichindél, Fabule 1814, p. 282: „Omul *băgătoriu* **de samă** şi înţălept, carele toate maĭ nainte le prejudecă...“

v. *Bag.*

Băgătùră (plur. *băgăturĭ*), s. f.; 1°. enfonçure, coin; 2°. gousset de chemise; 3°. t. de Méd.: ophthalmie variolique. In primul sens se ḑice maĭ des **înfundătură**; în sensul al doilea **clin**; în sensul al treilea, cuvîntul pare a fi numaĭ bănăţenesc, însemnând semnele de vĕrsat la ochĭ.

Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426):

„*Bĕgĕturĕ* = Impositio.

„*Bĕgĕturĕ* = Laesio oculorum propter variolas“.

Laurian-Massim: „*Băgătură*, s. f. cu cele maĭ multe din însemnările verbuluĭ **bag**, şi maĭ mult încă: 1°. înfundătură; 2°. clin de veşmînt“.

Lexicon Budan: „*Băgătură* într'un veşmînt, de ex. la căméşă sub-suóră, der Zwickel“.

v. *Bag.*— *Băgat.* — *-ură.*

Băgâŭ, s. m.; culot de pipe, chique. Maghĭarul **bagó** cu acelaşĭ sens (Cihac). Deşi figuréză şi în dicţionarul luĭ Pontbriant, totuşĭ pare a fi întrebuinţat numaĭ peste Carpaţĭ în loc de **scrum**.

Strigătură din Ardél, cu un învederat joc de cuvinte trivial:

> Fetele din Arpătac
> Mereŭ pipă la tăbac,
> Ĭar cele din Satu-noŭ
> Se întrec după *băgâŭ*...
> (I. B., Poes pop. 452),

unde editoriĭ observă în notă (p. 481): „*băgâul* este scrumul ce rĕmâne în pipă (lulea)“.

v. *Scrum.* — [1].*Ungur.*

Băhàniă.—v. *Bidiganiă.*

Bâhă, s. f.; déni, refus d'avancer. Sinonim cu **tăgadă**, dar cu un înţeles maĭ puţin general. Este o împrotivire de a înainta, de a merge înainte, fie sub raportul material, fie sub cel moral.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1699, f. 83 a: „au pildă nu ai avut? au învăţătură saŭ învăţătoriu ţ'au lipsit? au nebunŭ ai fost, şi acéstĭa a cunoaşte înţelepcĭune n'ai avutŭ? carile a **tăgădui** şi *bâhă* (БѪХЪ) a **prinde** nu vei putĭa, căcĭ ţie înţelepcĭunea duhuluĭ, carĭa ĭaste viaţă, ţi s'au dat... “.

„Dă *bâha* — însemnéză pe aicĭ: nu vrea să mérgă“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Există și ca nume propriŭ personal, neapĕrat pentru a caracterisa pe un individ obicĭnuit a p r i n d e *bâhă* saŭ a da *bâha*.

Act din 1779 (Cond. MSS. a Episc. Hușilor, t. V f. 139, 141, în Arh. Stat. din Buc.): „Toader Bătcă căpitan i Pavăl *Băha* i Simion Beșlĭaga..."

Cuvîntul circulând pînă acum în graĭul românesc de peste Carpațĭ și figurând tot-o-dată în limba cea curat moldovenéscă a luĭ Cantemir, e învederat că este saŭ că a fost óre-când destul de respândit și că nu e de loc noŭ. Este totușĭ fórte anevoe de a constata adevĕrata 'ĭ origine. La Serbĭ, tocmaĭ în dialectul dela Ragusa și numaĭ într'acela, b a h (бах) însemnéză „déni", „das Läugnen, infitiae" (Karadžić), și se scie că regiunea Raguseĭ pînă în secolul XV era plină de Românĭ (Miklosich, Wander. d. Rum. 3—6). Al nostru *bâhă* să nu fie óre înrudit cu latinul vulgar b a f a saŭ b e f a, trecut la Italienĭ în b e f f a, la Provențalĭ în b a f a, la Francesĭ în b e f f e (Körting, Roman. Wtb. 108), pretutindenĭ cu sensul de „nesocotire, batjoc, luare în rîs", care nu e pré-departe de „déni"? In acest cas, finalul - f ă a devenit la Românĭ - h ă într'un cuvînt dissilabic cu inițialul *b* întocmaĭ ca în b u h ă = b u f ă, portugesul b u f o = spaniolul b u h o, unde trasițiunea luĭ *f* în *h* nu este nicĭ germanică la Spaniolĭ, după cum crede Diez (Etym. Wtb. II². 106), nicĭ slavică la Românĭ, după cum afirmă Cihac (I, 30), ci presintă pur și simplu fenomenul dissimilațiuniĭ prin guturalisarea uneĭa din cele două labiale: în latina clasică era b u b o, de unde rusticul b u f o este primul grad de dissimilațiune, ĭar ulteriorul provincial b u h o constituă un al doilea grad, acesta din urmă operat anume la Spaniolĭ și la Românĭ, adecă în singurele dialecte neo-latine, în carĭ de o potrivă *b* și *h* se încumetresc sistematicesce în unele condițiunĭ (v. *B* p. 2241). Este de observat, că și în italiana s'a întâmplat o a doua dissimilațiune, de o altă natură, dar tot prin guturalisarea uneĭa din labiale: din b u f o — g u f o.

v. *Tăgadă*.

Băhăràn. — v. *Băhăraucă*.

Băhăràucă (plur. *băhărauce*), s. f.; femme grasse, corpulente, replète. Se dice și b ă h ă r ó s ă. Cuvînt moldovenesc. In districtul Suceveĭ: „*Baharàŭcâ* saŭ b a h a r ó s â = femeiă grósă, încalată" (Ședĕtórea 1893 p. 126). Ambele forme feminine presupun termenĭ corespundĕtorĭ pentru bărbațĭ:

băhăran,

băhăros.

In ambele forme este un nume, fie substantiv, fie adjectiv, născut din slavicul b a h o r „pântece": bohemesce și slovacesce b a c h o r „der Bauch, der Wanst" (J u n g m a n n), de unde și polonesce adjectivul b a c h u r o w a t y „bauchig" (Linde).

v. *Balcâz*.

Băhăròs. — *Băhăraucă*.

Băhlèsc. — v. *Băhlit*.

Băhlire. — *Băhlit*.

Băhlìt,-ă, adj.; croupi, ranci. Sinonim cu s t ă t u t, când se vorbesce despre apă, dar cu o nuanță tot-o-dată de m u c e d saŭ r â n c e d. Frasa din I. Créngă: „Apa era *băhlită* și ne-am fi putut îmbolnăvi", d. Damé o traduce: „l'eau était croupie..."

Ședĕtórea 1893 p. 149: „*Băhlit* =

s t ă t u t, î n v e c h i t și p u t u r o s, apă stătută într'un vas necurat".

Cuvîntul se aude numaĭ în Moldova.

Cihac (II, 14) reproduce locuţiunea: „a mirosi a *băhlit* = sentir le relent, corner", pentru a trage apoĭ conclusiunea că *băhlit* este bohemul tuchly „qui sent le relent" = rusul тухлый „pourri" și că, deci, *băhlit* vine din tăhlit.

Dar în ce fel de limbă óre sonul *t* se identifică cu *b*?

Băhlit este învederat o formă participială dintr'un verb băhlesc. Finalele verbale -lesc și -nesc une-orĭ se confundă, ceea ce scie însușĭ Cihac, când reproduce alăturea (II, 44) variantele fonetice scormonesc și scormolesc. Eĭ bine, verbul băhnesc există în faptă, după cum érășĭ o scie însușĭ Cihac, care 'l citéză (II, 5): „băhnesc = devenir marécageux; băhnire = croupissement de l'eau"; ĭar prin urmare forma participială *băhlit* vine d'a dreptul din băhlesc = băhnesc. Băhlesc = băhnesc nu póte fi alt ce-va decât o derivaţiune din bahnă, ca și „mocirlesc" din „mocirlă". Și tocmaĭ analogia cu sinonimul mocirlesc pare a fi concurs a preface pe băhnit în *băhlit*. Apă *băhlită* însemnéză literalmente apă de bahnă „eau de marais, eau bourbeuse".

v. *Bahnă.*—*Băhniș.*

Băhnàr (plur. *băhnarĭ*), s. m.; marécage, bourbier, marais. Sinonim cu băhniș. Se aude maĭ ales în Moldova de jos. Este format din bahnă prin sufixul neutral -ar ca în „furnicar", „băligar" etc., care însemnéză că *băhnarul* cuprinde în sine bahnă. Două sate în districtul Vasluĭu pórtă numele de Băhnarĭ (Chiriţă, Dicţ. geogr. 16).

v. *Bahnă.* — *Băhniș.* — [3]*.-ar.*

Băhnèsc
Băhnire } .— *Băhlit.*

Băhnìș (plur. *băhnișurĭ*), s. m.; marécage, bourbier. Sinonim cu bahnă, din care derivă prin sufixul -iș ca în „desiș", „petriș" etc., dar însemnând o întindere de pămînt maĭ mare și tot-odată o adîncime maĭ mică. *Băhniș* este maĭ mult un loc băhnos decât o bahnă propriŭ ḑisă.

Miron Costin, Letop. I, 280: „Vasile Vodă dacă aŭ sosit la Praova, știind den limbĭ de gătirea luĭ Mateĭ Vodă împrotiva sa, și cu oștĭ câte-va, și străine și de ţéră, aŭ făcut sfat acolo la Ojogenĭ, socotind și trecătorile apelor, și locurĭ închise cu pădurĭ den toate părţile, și *băhnișurĭ*..."

Biblia Șerban-vodă 1688, Maccab. I, IX, 42, 45:

..și s'au întorsŭ la *băhnișul* Iordanuluĭ...	... et reversi sunt ad ripam Iordanis...
..și apa Iordanuluĭ de 'ncoace și de 'ncolé și *băhniș* și dumbravă...	... aqua vero Iordanis hinc et inde et palus et saltus...

„Locul unde se găsesce lut galben se ḑice lutăriă; unde cresce érba — șes; unde cresce rogoz — bahnă saŭ *băhniș*" (Gr. Gheorghiŭ, Botoșanĭ, c. Călinesciĭ).

Din *băhniș* se forméză deminutivul băhnișóră, după cum se numesce și un sat în districtul Némţ (Frunḑescu.

v. *Bahnă.* — *Mocirlă.* — *-iș.*

Băhnișóră. — v. *Băhniș.*

Băhnit. — v. *Băhlit.*

Băhnòs, -ósă, adj.; marécageux, bourbeux. Ce-va ca b a h n ă. Sinonim cu m o c i r l o s, n ă m ă l o s, m l ă ş t i n o s. Pămînt *băhnos.* Luncă *băhnósă.*
v. *Bahnă.* — *Băhniş.*

Bâhnurĭ, s. n. plur.; champ bourbeux. Un plural neutru din femininul b a h n ă, întrebuinţat în unele regiunĭ din Moldova pentru a specificà o varietate de câmp care se asémĕnă cu b ă h n i ş.

„Deosebitele câmpurĭ lucrate şi nelucrate pe aicĭ se numesc: lanurĭ, părlóge, sărăturĭ, şesurĭ, nireşte, b ă h n u r ĭ, plajişte etc". (G. Vicol, Botoşanĭ, c. Brihuescĭ).
v. *Bahnă.* — *Băhniş.* — *-urĭ.*

Băhtisélă (plur. *băhtiselĭ*), s. f.; ennui, embêtement. Sinonim cu substantivul u r î t. Cuvînt orăşenesc din epoca fanariotică, de când se introdusese cu acelaşĭ înţeles şi p l i c s i s.
v. *Băhtisesc.*

Băhtisèsc (*băhtisit*, *băhtisire*), vb.; ennuyer. Se întrebuinţéză numaĭ ca reflexiv: mĕ *băhtisesc*=m i s e u r e s c e. Sinonim cu p l i c t i s e s c. Vorbă introdusă în oraşe pe timpul fanarioţilor, deşi nu e grecéscă, ci este turcul b a k h t s y z „malheureux", b a k h t s y z l y k „disgrâce, infortune".
v. [1].*Turc.* — *Plictisesc.*

Băilèscĭ (rostit trisilabic), s. m. plur.; t. de Géogr.: nom propre d'un village dans la Petite-Valachie. O mare comună în districtul Dolj, nu departe de Dunăre, vestită printr'o bătăliă din 1828, în care 20,000 de Turcĭ aŭ fost bătuţĭ de generalul rus Geismar numaĭ prin vitejia Românilor.

Ión Ghica, Scrisórea II, povestirea polcovniculuĭ Ioniţă Ceganu: „Ne-am bătut cu Turciĭ patru-spre-ḑece lunĭ mereŭ, ḑiua şi nóptea, sub conducerea luĭ Geismar şi a luĭ Roth; vedeam în tóte ḑilele mórtea cu ochiĭ, că ne puneaŭ Muscaliĭ tot înainte la avantposturĭ. Geismar, îndată cum a trecut Oltul, a trămis pe generalul Roth înainte să coprinḑă Calafatul, şi el s'a dus de s'a aşeḑat la Cioroĭu. Când s'a pomenit d'o dată că îl iea Paşa dela Diĭ cu vestitul Ciapanoglu pe la spate cu 15,000 de Suvariĭ cu 30 de tunurĭ, care, după ce bătuse pe Roth lîngă Maglavit de-l topise, se aruncase asupra luĭ Geismar, îĭ tăiase drumul şi spre Cioroĭu şi spre Calafat, îĭ luase tóte vitele şi tot proviantul din magasiile dela Galicea şi le trecuse la Vidin. Muscaliĭ speriaţĭ, când îĭ răsbise Turciĭ la *Băilescĭ*, fugiaŭ în tóte părţile strigând cât puteaŭ: n a z a t! n a z a t! T u r e ţ k i d u h! când farmazonul nostru, bietul căpitan Ciupagea, care nu sciea că pe muscălesce n a z a t va să ḑică îndărît, înapoĭ, alérgă printre şirégurile nóstre strigând: auḑiţĭ băieţĭ, ghinărarul poruncesce să mergem l a s a t". Alt sat nu maĭ era decât *Băilesciĭ*, de unde Turciĭ băteaŭ cu tunurile în Muscalĭ de 'ĭ prăpădiaŭ; noĭ am dat năvală la sat, ne-am repeḑit la dél şi am pus mâna pe tunurile turcescĭ; atuncĭ Ciapanoglu, creḑênd că sîntem putere mare şi că fuga Muscalilor era numaĭ o stratagemă, s'a speriat şi a luat'o la fugă spre Calafat, lăsând tóte provisiile şi muniţiile. Le-am luat în ḑiua aĭa douĕḑecĭ-şi-patru de cară cu iarbă şi patru sute de cară de zaherea. Roth, vĕḑênd că fug Turciĭ dinaintea nóstră, a luat curagĭu, s'a întors, s'a pus şi eĭ pe góna Turcilor. Astfel s'a căştigat cea maĭ vestită bătăliă din tótă campania. Lupta a ţinut treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ; am alergat după Turcĭ pînă ĭ-am bă-

gat în Dunăre. Başibuzucii omorau pe agalele carĭ voĭaŭ să 'ĭ reţină să nu trécă Dunărea şi să 'ĭ întórcă la bătăliă spre Calafat. Să sciĭ, Domnule, că fără Ciupagea al nostru, mâncaŭ Muscaliĭ o păpară de n'o maĭ uĭtaŭ nicĭ o dată..."

Despre originea numeluĭ *Băilescĭ*, v. *Baĭco*.

Băilèscu. — v. *Baĭco.*

Băinţĭ s. **Bainţĭ**, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom d'un village en Bucovine. Numele satuluĭ bucovinén *Băinţĭ*, în regiunea Siretuluĭ, este o formă rutenéscă din românul B ă i ţ ă (v. *Băiţă*). Satul există deja şi avea şi o biserică sub Ştefan cel Mare la 1490 (Wickenhauser, Gesch. d. Bist. Radautz p. 132). După acest sat, o veche familiă boieréscă din Moldova s'a numit B ă i n s k i saŭ B a i n s k i, adăugêndu'şĭ din modă terminaţiunea polonă - s k i (v. *Barbovschi*), deşi era un ném curat românesc. Un rol istoric a jucat Vasilie B a i n s k i, pe care la 1683 Ştefan-vodă Petriceĭcu l'a trimis să prindă pe Duca-vodă.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 34: „B a e n s k i e şi cu ceĭ-lalţĭ boĭerĭ ce era trimişĭ cu dânsul, prinzând de veste cum cu Duca-vodă oaste nu 'ĭ, şi cine şi era îl urise, şi slujitoriĭ toţĭ era îndoiţĭ, puţinteĭ Siĭmenĭ ce era, şi aşa fără veste aŭ sirguit de l'aŭ lovit pre Duca-vodă Dechemvrie în 25 marţĭ în zioa de Crăcĭun, la vremea ce aŭ şezut la masă..."

Şi maĭ departe, p. 35: „Iară luĭ Petriceĭco-vodă mergănd veste de bătaea Căzacilor şi Moldovenilor din Bugeag, după ce aŭ şezut în scaun în Iaşĭ numaĭ 15 zile, ĭ-aŭ căutat a eşi din Iaşĭ şi luând calea spre Sucévă, unde aducând şi nepotul seŭ Vasilie B a e n s k i e pre Duca-vodă, s'aŭ împreunat la mănăstire la Dragomirna amăndoĭ, şi aşa de acolo l'a trimes în ţara Leşască la robie..."

Ion Neculce, Letop. II p. 243: „Petriceĭco-vodă dacă aŭ sosit în Iaşĭ, îndată aŭ slobozit podghézurĭ Căzacĭ şi Leşĭ cu Demideţki şi cu Constantin Turculeţ polcovnicul şi cu B a i n s k i sardarul, să mérgă să lovéscă pre Duca-vodă la Domneştĭ..."

B a i n s k i era „serdar", adecă general peste tótă călărimea din Orheĭu, Lăpuşna şi Soroca. Cantemir vorbesce şi el despre dînsul, numindu'l rudă de aprópe cu Petriceĭcu-vodă şi unchĭu al hatmanuluĭ Lupu Bogdan, carele ţinea în căsătoriă pe sora luĭ însuşĭ Cantemir (Cantemir, Opere, ed. Acad. Rom. t. VII p. 80; cfr. Исторія Константина Кантемира, Moscva 1783 p. 82). Aci noĭ vom limpedi numaĭ felul de înrudire cu Petriceĭcu-vodă: B a i n s k i era însurat cu Maria, fiĭca luĭ Gheorghie Hasdeŭ (Pumnul, Moşiile mănastirescĭ din Bucovina p. 57; cfr. Arch. ist. I, 1 p. 54), care dînsa era nepótă luĭ Petriceĭcu-vodă, şi de aceea Nicolae Costin numesce pe B a i n s k i „nepot" al acestuĭ principe.

v. ². *Bogdan.*

Băişăg. — v. *Băieşag.*—

Băiţă, s. f.; 1°. petite mine, petite carrière; 2°. t. de Géogr.: village en Transylvanie. Deminutiv din b a i ă „mine, carrière" prin sufixul - i ţ ă, *băiţă* nu este sinonim cu b ă ĭ ó r ă, deminutiv prin sufixul - ó r ă din b a i ă „bain", deşi ambele forme deminutivale s'ar puté întrebuinţa de o potrivă în fie-care din cele două sensurĭ. In sensul al doilea, desvoltat din cel de'ntâĭu, *Băiţa* este numele unuĭ sat în regiunea auriferă a Transilvanieĭ, nu departe de Zlatna.

Balada „Pintea Vitézul“:

In cetate în *Băiță*
Sîntu'mĭ doĭ robĭ în temniță,
Unu 'ĭ Pintea hoțomanul,
Unul e Stan Ungurénul...

(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 110).

Frâncu-Candrea, Munțiĭ apusenĭ p. 39: „In localitățile unde Româniĭ sînt amestecațĭ cu Nemțĭ, la Săcărâmb, Hondol și *Băița*, lucrătoriĭ minierĭ aŭ o sĕrbătóre numită: Kirvaĭ la berbece. La *Băița* serbătórea se ține în ḑiua de Regina, hramul bisericeĭ romano-catolice, iar la Săcărâmb în ḑiua de Teresia. Româniĭ se adună într'un birt, iar Nemțiĭ într'altul. Petrecerile țin câte două și treĭ ḑile. Se alege un berbece dintre ceĭ maĭ frumoșĭ, care, împodobit cu ederă, cu florĭ și cu panglicĭ, se pune la licitațiune prin jocurĭ de sorțĭ, compuse din treĭ bile micĭ cu fețe și punctate. Punctele sînt pînă la 8, și séra pe la 9 ore, când se termină jocul, cine are maĭ multe puncte acela câștigă berbecul. A doua ḑi plécă pe strade cu berbecul condus de vătaf, cu lăutariĭ în frunte, jucând și chiuind: Kirvaĭ la berbece! După terminarea procesiuniĭ se întorc la birt și se începe încercarea de a lovi berbecul cu toporul în cap. Unul îl ține de córne și îĭ feresce capul, iar cel care dă, dacă nu 'l nemeresce, plătesce ca pedépsă o anumită taxă. Pe urmă berbecul se junghe, și pelea și un picior e al aceluia care l'a câștigat, iar carnea se frige și se consumă împreună. Din baniĭ adunațĭ se plătesc lăutariĭ și beutura. După o petrecere de treĭ ḑile și treĭ nopțĭ, întră iarășĭ cu toțiĭ pe sub pămînt...“

In exclamațiunea: „kirvaĭ la berbece“, „kirvaĭ“ este o ciudată romănisare din germanul Kirchweihe „fête anniversaire d'une église“; o romănisare ciudată nu numaĭ sub raportul formeĭ, dar și maĭ mult încă sub al înțelesuluĭ, căcĭ în strigătul de maĭ sus acest cuvînt jócă rolul de îndemn, ca și când ar fi: „haĭ la berbece!“ Este un specimen fórte interesant de modul cum se pot introduce în graĭu unele elemente străine. Ce-va maĭ mult; acest kirvaĭ dovedesce că un obiceĭu străin, cu numele cu tot, póte să trécă dela un popor la altul fără amestec etnic, după cum în Ardél nu se amestecă nicĭ o dată Româniĭ cu Nemțiĭ.

v. 1.2.*Baiă.* — 2.*Alivencĭ* (p. 901). — *Băințĭ.*

Băicàn
Băicènĭ
Băicòĭu
Băiculèscĭ
Băiculèscu
— v. *Baico.*

Băiélă (plur. *băielĭ*), s. f.; peine, angoisse, désagrément. Năcaz. Supĕr. Cuvîntul se găsesce la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muzeul istor. din Buc.). E sinonim cu baĭu, din care s'a format prin sufixul -élă pentru a arĕta o stare maĭ prelungită.

v. 2. *Baĭu.*

Băiàș. — v. *Băiéș.*

1.**Băiàt.** — v. *Băiez.*

2.**Băiàt.** — v. *Băiét.*

Băierùță (plur. *băierușe*), s. f.; 1°. petit cordon, petit tirant; 2°. petite

amulette. Deminutiv din baieră, avênd ambele înțelesurĭ ale acesteĭa.

v. *Baier*.

[1]**Băièsc** *(băit, băire)*, vb.; 1°. être employé à la monnaierie; 2°. travailler aux mines, exploiter les carrières. Verbul *băire* s'a format din organicul băiare(=balneare) pentru a diferenția sensul „miner" de sensul „baigner"; se întrebuințéză însă numaĭ în unele regiunĭ din Ardél și din Banat, ca un fel de cuvînt technic băieșesc.

Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕnyesk*= Nummos cudo".

Frâncu-Candrea, Munțiĭ apusenĭ p. 41, termenĭ propriĭ minerilor: „A *băi* =a exploata"; și „*băire* de la ḑiuă =lucrare pe suprafață la lumina ḑileĭ".

v. *Băiez*. —*Băiéș*.—*Băieșag*.— -*esc*.

[2]**Băièsc, -éscă,** adj.; minier, qui a rapport aux mines. Cuvînt trecut în Lexiconul Budan și întrebuințat, probabil, în regiunea cea auriferă a Ardéluluĭ. Laurian-Massim: „*băiesc* = ce se atinge de o baĭă de metale".

v. *Baiă*.—*Băișag*.

Băièscĭ.—v. *Baĭco*.

***Băiéstră,** s. f.; panier à provisions.

v. *Băiestrar*.

Băiestràr (plur. *băiestrarĭ*), s. m.; marmiton, aide de cuisine. Vechĭu cuvînt, pe care l'a înlocuit rîndaș saŭ rîndaș-de-bucătăriă.

Zapis moldovenesc din 1820 (Doc. 78 pach. XV în Acad. Rom.): „Adecă eŭ Simion bucătar, rob a dumisale vel visternic Costachi Rusăt, daŭ adevărat și în credință zapisul meu la cinstită măna dumisale cucoanei Catincăi Canta, precum să fie știut că cu voé noastră am făcut tocmală cu dumnéei cucoana de am luat pe triĭ ani un *băestrar* a dumisale ca să'l învăț bucătăriĭ în triĭ ani..."

Băiestrar însemnéză pe băiatul care aduce provisiunile din piață într'o coșniță, ca și când s'ar ḑice coșnițar, cu acelașĭ sufix -ar ca în „măcelar", „cărbunar", „ferar" etc. Cuvîntul cuprinde dară în sine tulpina băiéstră „panier à provisions", care duce drept la un prototip latin rustic. In mediolatina „banastum=cista rotunda et oblonga, ad modum sportae dossuariae efficta, quae ex palea contorta atque in orbem ducta rubis caninis dedolatis et tenuatis consuitur; hac uti solent rustici ad pisa, fabas, frumenta aliaque id genus portanda vel reservanda" (Du Cange). In vechea francesă (Godefroy, I, 566) ne întimpină formele banastre, bennastre, benaistre „sorte de panier, corbeille". Iată un text frances medieval:

Et de corbeilles et de vans
Et de paniers et de banastres...

Spaniolesce banastra „grand panier, grande corbeille de forme arrondie", ĭar banastero, adecă cu sufixul -arius ca și 'n românul *băiestrar*, „celui qui fait ou qui vend ou qui porte de grands paniers". Fără sufixul -*st*-, cuvîntul benna este indicat deja în vechea rusticitate latină ca un împrumut dela Celțĭ: „benna lingua Gallica genus vehiculi appellatur" (Paul. Diac.); un împrumut însă atât de vechĭu, încât devenise poporan deja în epoca luĭ Catone (De re rust. XXIII). In legenda medievală a luĭ St. Rémy (ap. Roget de Belloguet, Gloss. gaulois p. 112) benna însemnéză „un grand vase ou panier dans lequel on mettait des denrées et des bouteilles

de cervoise". Din benna se făcuse în graĭul latin poporan bennistra și bennastra prin analogiă cu sinonimul canistrum, canastrum, canastra (Körting, Roman. Wtb. 163), derivat din grecul *κάναστρον* saŭ *κάναστρα* și care însemnà de asemenea „panier à provisions". Din forma bennastra aŭ isvorît apoĭ varianturile neo-latine occidentale, ĭar din forma bennistra = beniistra — românul băiestră, ca din „magistra" = măĭéstră", și 'n sfîrșit *băiestrar*.

Este una dintre cele maĭ interesante remășițe, astăḑĭ póte perdută, a latinitățiĭ rustice la Românĭ.

v. *Bădâŭ*. — *Bădăran*. — *Coșniță*. — *Cuptă* — *Rîndaș*...

Băieșàg s. **băișàg** (plur. *băieșagurĭ*, *băișagurĭ*), s. n.; profession de mineur, travail aux mines. Formă împrumutată din maghiarul bányoság, în loc de termenul curat românesc băieșit, de care nu se deosebesce prin sens: meseria saŭ munca de băiaș.

Frâncu Candrea, Munțiĭ apusenĭ p. 32: „Dela Baia pe Arieș în sus, la gura Cărpenișuluĭ, începe adevĕratul ținut al *băișagurilor*..."

Aceĭașĭ, Rotacismul la Moțĭ p. 84: „Bucĭum-sat, Bucium-isbita, Bucĭum-muntarĭ, Bucĭum-șasa, Bucĭum-poĭenĭ și Bucĭum-valea-albă, acestea sînt unele din cele maĭ frumóse și renumite sate din apropierea Abruduluĭ și sînt cunoscute sub numirea colectivă: Bucĭumanĭ. Locuitoriĭ acestor sate maĭ toțĭ se ocupă cu *băișagul* și, împreună cu ceĭ aĭ Abruduluĭ, încă din vechime se bucuraŭ de anumite drepturĭ și libertățĭ..."

v. *Băiéș*.

Băièz (*băiat*, *băiare*), vb.; baigner. Sinonim cu spĕl când e vorba de persónă, și maĭ ales cu scald în privința copiilor. Corespunde italianuluĭ bagnare, franc. baigner, span. bañar etc., tóte din prototipul latin balneare.

Forma cea organică a presinteluĭ indicativ singular cată să fi fost: eŭ *baĭu* = balneo, tu *baĭ*, el *baiă*.

Colindă muntenéscă:

> Maĭ din jos de vadul lor,
> Vadul lor ș'al domnilor,
> Scaldă-se sfîntul Ion:
> Scaldă-se, *băiéză*-se,
> Cu vin bun botéză-se...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 30).

O deosebită importanță în graĭu a căpĕtat în specie participiul acestuĭ verb, despre care

v. *Băiét*.

Băiéș s. **băiàș** (plur. *băieșĭ*), s. m.; 1°. celui qui fait le service du bain, baigneur; 2°. ouvrier mineur; 3°. celui qui fait du mortier; 4° ouvrier monnayeur; 5°. Bohémien orpailleur; 6°. Bohémien qui fabrique des ustensils en bois.

In primul sens, cuvîntul e cel maĭ respândit, avênd treĭ accepțiunĭ: „*a) băiaș* = cel ce are saŭ posedă o baiă de scăldat; *b)* cel ce îngrijesce un stabiliment de baiă; *c)* cel ce servesce la baiă" (Laurian-Massim).

Cu sensul al doilea, cuvîntul se întrebuințéză maĭ ales în Ardél.

Poienar-Aaron-Hill la cuvîntul „Mineur": „*băiaș*, ocnaș, cĭocănaș, care sapă la o mină spre a scóte materiă minerală..."

Frâncu-Candrea, Rotacismul la Moțĭ p. 12, 15: „Locuitoriĭ munților se împart după numire în Moțĭ, cărora le maĭ ḑic și Țopĭ, în Mocanĭ, *Băieșĭ* și Crișenĭ... Aceĭ dintre muntenĭ,

carĭ se ocupă, după cum se ḑice pe acolo, cu b ă ĭ e ş a g u l saŭ lucrarea minelor, se numesc *Băieşĭ*..."

Cu acelaşĭ sens cuvîntul circulà altă dată în Ţéra-Românéscă, pe când se lucraŭ încă minele din Oltenia.

Crisov dela Mateĭu Basaraba din 1644 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezu, f. 171, în Arch. Stat. din Buc.): „şi ĭară să fie domniei sale moşie la B a ĭ a-de-fer, însă din parté Stanciuluĭ *bă-ĭaşul* o fune mare, într'acé fune mare stănjeni 774..."

La acest sens se referă ghicitórea poporană din Bucovina: „Când şede un *băiaş* maĭ mult în munte?—Când e în mormînt" (Sbiera, Poveştĭ p. 322).

In Moldova, între numĭ de familiă ţĕrănescĭ se aud: *Băeşu* şi B ă i ş a n u (Şeḑĕtórea 1893 p. 13), acesta din urmă fiind format prin sufixul intensiv -a n.

v. *-an*.

Bănăţenescul vechĭu *bănĭeş* în Dicţionarul Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕnyesh* = Nummos cudens, Zingarus vagabundus", presintă două semnificaţiunĭ:

a) lucrător la bănăriă, „taraphangiŭ" cum se ḑicea la noĭ sub Fanarioţĭ, negreşit prin asociaţiune de ideĭ între monetă şi între minele de metal;

b) Ţigan de lae, confundat cu aşa numiţiĭ altă dată Ţiganĭ a u r a r ĭ, carĭ spĕlaŭ aur din năsipul rîurilor şi cărora li s'a ḑis *băieşĭ* prin asociaţiune de ideĭ cu lucrătoriĭ în mine de aur.

v. [1]*Aurar*.

Printr'o altă asociaţiune de ideĭ, anume acea între cuptóre săpate în pămînt şi între grópele de mine, s'aŭ numit *băieşĭ* tot în Banat şi în Haţeg Ţiganiĭ saŭ chĭar ne-Ţiganiĭ carĭ lucréză la morţar şi la facerea uneltelor de lemn.

„Aice se află cuptóre de var; ómeniĭ carĭ se ocupă cu scóterea petreĭ de var se numesc *băiaşĭ*, ĭar meseria lor b ă i e ş i t u l. Tot *băiaşĭ* se numesc şi un fel dé Ţiganĭ carĭ se ocupă cu facerea fuselor, lingurilor, trocilor, corfelor, lopeţilor etc. Aceştĭ Ţiganĭ confundă în graĭu pe *v* cu *ŭ*, de ex. eĭ ḑic ḑ i v a în loc de ḑ i u a, ŭ a d a în loc de v a d a" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Ţiganiĭ *băieşĭ* se numĭaŭ la noĭ altă dată l i n g u r a r ĭ.

v. *Lingurar*.

„*Bănĭaşiĭ* = *băiaşiĭ* fac fuse, lopeţĭ şi trocĭ" (P. Olténu, Trans., Haţeg).

v. [1]*Baiă*. — *Băişag*. — *-aş*. — *Ciocănaş*. — *Ocnaş*...

Băieşèsc, -éscă, adj.; minier, appartenant aux mineurs. In munţiĭ Ardéluluĭ se aud unele vorbe *băieşescĭ* necunoscute pe câmpiă. Portul *băieşesc* se deosebesce de al celor-lalţĭ muntenĭ.

v. *Băieşesce*.

Băieşèsce, adv.; à la façon des mineurs. Aşa cum fac saŭ cum ḑic b ă - i e ş i ĭ. L'am vĕḑut îmbrăcat *băieşesce*. „*Băieşesce*=more metallurgorum" (Lex. Budan).

v. *Băiéş*.

Băieşìt. — v. *Băieş*. — *Băieşag*.

Băiét s. **băiàt** (plur. *băieţĭ*), s. m.; petit enfant mâle, garçon; adolescent, gars, gamin; courtaud de boutique, commis, apprenti. Laurian-Massim: „*Băiat* = 1o. copil ce are încă lipsă de îngrijirea plină de solicitudine a cuĭva: născĕtórea unuĭ *băiat* e datóre să'l nutréscă cu laptele eĭ; *băieţiĭ* teĭ se jócă cu aĭ meĭ în curte; aĭ copiĭ? am şi eŭ un *băiat* şi o b ă i a t ă; mă *băiete* cucuiete... — 2o. în înţeles maĭ larg se ḑice şi la ómenĭ marĭ, maĭ tinerĭ saŭ maĭ micĭ ca noĭ: săriţĭ, *băieţĭ!* daţĭ, *bă-*

ieţĭ, de foc; ascultă-mĕ pe mine, *băiete*; *băieţiĭ* noştri dorm şi nu se scólă să înjuge boiĭ...; maĭ ales în însemnare de subordinat, argat etc.: seceraţĭ, *băieţĭ*, cu inimă; toţĭ *băieţiĭ* dela noĭ mĭ-aŭ fugit; *băiatul* meŭ din casă m'a furat şi m'a despoĭat... — 3o. în oposiţiune cu fétă, ca franc. „garçon" cu „fille", distinge sexul copiilor: *băiat* a născut soru-ta? ba fétă; *băieţĭ* aĭ saŭ fete? şi *băieţĭ* şi fete; *băieţiĭ*, nu fetele, se jócă cu mincea..."

Pe când copil, prunc, sugar, cócă, se aplică la amîndouĕ sexele de o potrivă, *băiat* se ḑice numaĭ despre cel bărbătesc; cu tóte astea, Românul privind sexul bărbătesc ca pe cel maĭ de frunte şi maĭ dorit la un copil, uneorĭ într'un mod excepţional *băiat* se ĭea cu înţelesul de „enfant" în genere, de exemplu:

Coresi, 1577, ps. CXXX, 2:

Să nu plecaretŭ mândriĭa, ce înnălţară sufletulŭ mieu, ca *băĭatulŭ* spre mumâ-sa...	Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam: sicut ablactatus super matrem suam...

unde la mitropolitul Dosofteĭu, 1680: „ca înţărcatulŭ supra maĭcă-sa", ĭar la Silvestru, 1651: „ca înţărcatulŭ la maĭcă-sa".

I. Créngă, Poveştĭ I, 118:

„— ...de *băieţĭ* nu maĭ trag nădejde, pentru că baba mea e o sterpătură: n'a fost harnică să'mĭ facă nicĭ unul...

„—Nu te supĕra, moş Nichifor, ḑise Malca, că póte aşa a fost ca să fie dela Dumneḑeŭ, pentru că aşa scrie şi la noĭ în cărţĭ despre uniĭ că tocmaĭ la bătrâneţe aŭ făcut copiĭ..."

Băiat este termenul cel maĭ propriŭ pentru un copil de sex bărbătesc, începênd din légĕn.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 348: „In Bucovina copiiĭ dela nascere şi pînă la un an se numesc fără deosebire de sex cocă, deminutiv cocuţă. Cele-lalte numirĭ ale copiilor sînt, şi anume pentru *băieţĭ*: *băiat* (maĭ adesea *băiet*), băieţel, şi când e maĭ mare băietan; băieţan, care e fórte usitat în Bucovina şi ca nume de familiă; apoĭ băieţandru..."

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 21: „Eram *băiat* de treĭ-spre-ḑece anĭ când am învĕţat să daŭ cu puşca..."

Doĭnă din Ardél:

Când d'a-casă am plecat,
Eram tinerel *băiat*,
Tinerel fără mustaţă,
Şi acum barbă stufósă:
Nu m'or maĭ cunósce-a-casă...

(I. B., Poes. pop. 300).

Alta:

Merg mumânile gemênd
Şi tătâniĭ suspinând
Şi din graĭu aşa grăind:
Vaĭ de mine, reŭ mĕ tem,
Reŭ mĕ tem şi mĕ blăstem,
C'am un *băiét* tinerel
Ş'oĭu remâné fără el!...

(Ibid. 304)

Cu sensul de „adolescent" saŭ de pârcĭu, „hirquitallus" după cum se ḑicea lătinesce prin aceĭaşĭ asociaţiune de ideĭ:

Cântec din Ardél:

Am ĭubit un bĭet *băiat*,
Nicĭ mustaţa nu ĭ-a dat,
C'ala 'ĭ bun de sărutat...

(Bibicescu, Poes. pop. 388).

Altul:

Pe supt dél, pe supt pădure,
Merg fetiţele la mure
Şi *băieţiĭ* la nuĭele,
Să se 'ntâlnéscă cu ele...

(Ibid., 220).

I. Crégă, Poveştĭ I, 162: „Ĭa în Duminica viitóre, stăpâne, să mergem în sat la horă. Eŭ oĭu sta de-o parte cu *băieţiĭ*, ĭar dumnéta să te prindĭ în joc lîngă o f a t ă..."

Ibid. I, 306: „Iară ó m e n i ĭ ce priviaŭ, şi maĭ ales *băieţiĭ*, leşinaŭ de rîs..."

Ibid. I, 20: „Să n'aĭ nicĭ o grijă, mămucă,—apucară cu gura înainte ceĭ maĭ marĭ. Noĭ sîntem o-d a t ă *băieţi*, şi ce-am vorbit o-dată, vorbit remâne..."

De aci *băiat* se iea ca sinonim cu v o ĭ n i c saŭ ş t r e n g a r.

In unele „oraţiĭ de nuntă" ne întimpină neologismul *băiat* m i l i t a r:

— Bună diminéţă,
Cinstiţĭ socri marĭ!
— Mulţăm dumnévóstră,
Băieţĭ m i l i t a r ĭ...

(G. D. T., Poes. pop., 173).

Şi totuşĭ pentru ţeranul român „a fi *băiat*", cu sensul de v o ĭ n i c, nu este de loc a fi soldat, ci a trăi în libertate, după cum o exprimă fórte bine frumósa doĭnă ardelenéscă:

Fóiă verde ş'o alună,
Italia 'ĭ ţéră bună,
Fără mie 'mĭ pare rea,
C'am şeḑut doĭ anĭ în ea
Departe de mândra mea.
Cât te uĭţĭ în lung şi'n lat,
Nu maĭ veḑĭ pămînt uscat,
Ci tot ape tulburele
Umblând corăbiĭ pe ele,
Tot corăbiĭ ferecate
Ce pe mare staŭ plecate
Şi's cu tunurĭ încărcate,
Tunurĭ marĭ şi tunurĭ micĭ,
La tot tunul cincĭ voĭnicĭ:
Heĭ, mare! apă sărată!
Maĭ lasă-m' afar o dată
Să maĭ vĕḑ pămînt uscat,
Să maĭ fiŭ o dat *băiat!*...

(I. B., Poes. pop. 321).

După popor, nu soldatul e *băiat*, ci numaĭ dóră haĭducul.

Balada „Vălcan":

Moş călugăr, de eştĭ bét,
Du-te de te culcă 'n sat,
Orĭ te du la mănăstire
De'ţĭ citesce pe saltire,
C'am aci nisce *băieţĭ*
I e n i c e r ĭ, t u r l a c ĭ şi b e ţ ĭ,
Şi dacă'ĭ veĭ deştepta,
O să daĭ din rasa ta...

(Ibid. 557).

Băiét, *băieţĭ* este în armată un termen de familiaritate din partea unuĭ superior: „înainte, *băieţĭ!*" „la rînd, *băieţĭ!*" „*băieţĭ*, ascultaţĭ porunca.."

Ion Ghica, Scrisórea II: „auḑiţĭ, *băieţĭ*, ghinărarul poruncesce să mergem la sat..."

Rare-orĭ însă se întrebuinţéză la singular, căcĭ atuncĭ din familiaritate trece la intimitate.

C. Negruzzi, „Aprodul Purice":

De va vré Dumneḑeŭ astăḑĭ să putem ca să scăpâm
De primejdia acésta întru care ne aflâm,
Să sciĭ, Purice *băiete*...

Este curiósă apropiarea între *băiat* şi c r e ş t i n, adecă „om bun", în doĭna din Ardél:

Măĭ *băiete*, măĭ c r e ş t i n e,
Când te 'nsorĭ, gândesce bine,
Să nu păţescĭ ca şi mine!...

(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 90).

Cu sensul de v o ĭ n i c, *băiat* se póte aplica şi la un animal domestic, care ne este drag.

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 381: „Surugiul, spre a îndemna caiĭ, învîrtĭa une-orĭ bicĭul a-lene peste capul lor, ş'apoĭ le adresa din când în când, cu glas domol, strigătul prelungit de: haĭ, *băieţĭ!*.."

Băiat cu sensul de f l ă c ă ŭ, om ne 'nsurat:

I. Crégă, Poveştĭ I, 139: „Era o dată un f l ă c ă ŭ s t ă t u t, pe care 'l chema Stan. Şi flăcăul acela din copi-

lăria luĭ se trezise prin străinĭ, fără să cunóscă tată şi mamă şi fără nicĭ o rudă, care să 'l ocrotéscă şi să 'l ajute. Şi, ca *baĭet* străin ce se găsĭa, nemernicind el de colo pînă colo pe la uşele ómenilor, de unde pînă unde s'a oploşit dela o vreme într'un sat..."
Ibid. I, 114: „Şi cum era moş Nichifor strădalnic şi ĭute la trebile luĭ, repede svîrle nisce coşolină în căruţă, aşterne de-asupra o părechie de poclădĭ, înhamă ĭepuşórele, îşĭ ea cojocul între umere şi biciul în mână, şi tiva *băiete*! N'apucase jupânul Strul a ajunge bine a-casă, şi moş Nichifor şi trăsese căruţa de 'naintea uşeĭ..." unde *băiat* se aplică chĭar la un moş.

In sfîrşit, *baiat* însemnéză pe slugă de sex bărbătesc, nu însă bătrână, şi maĭ cu samă pe calfă.

A. Pann, Povestea vorbeĭ, II, 55:

Un ţĕran viind o dată cu trébă la [Bucurescĭ,
Şi trecĕnd pe dinnaintea bolţilor [bogăserescĭ,
Băieţiĭ ce staŭ la uşă şi uniĭ pe [alţĭ se 'ntrec
Ca să cheme şi să 'ndemne pe câţĭ [pe uliţă trec,
Incepură tot-d'o-dată a 'l striga...

Nemic nu póte fi maĭ limpede şi maĭ uşor ca etimologia luĭ *băiat*, şi totuşĭ s'a găsit şi aci un mijloc de încurcătură. Lexiconul Budan, p. 44, a dat verbuluĭ băiesc o semnificaţiune falsă: „băiesc saŭ băiez vre-un prunc la ţîţă, adecă cresc, hrănesc, verpflegen, versorgen, erziehen ein Kind". Intemeindu-se pe acéstă semnificaţiune falsă, Diez (Etym. Wtb. I [2].45) bagă forma participială *băiat* în aceiaşĭ familiă cu italianul balio, bailo, balivo, francesul bailli etc., tóte din latinul vulgar bajulus „custos, paedagogus"; şi acéstă etimologiă o repetă apoĭ Cihac (I, 21), ba încă n'o resping nicĭ Laurian şi Massim (Gloss. 45), cărora le pĕsă puţin de adevĕr, numaĭ şi numaĭ să fie o etimologiă latină. Profitând de aceiaşĭ falsă semnificaţiune, Miklosich (Slav. Elem. im Rum. 14) identifică pe românul băiesc cu slavicul БАИТИ „allaiter". Eĭ bine, nicăirĭ la Românĭ băiesc, saŭ maĭ bine băiez cu participiul *băiat*, n'are alt sens fundamental decât pe acela cuprins în baiă; şi întru cât baiă însemnéză „bain", băiez e sinonim cu scald, spĕl, ĭar *băiat* cu scăldat, spĕlat. Ca punct de plecare, să luâm pe mitropolitul Varlam, Cazania 1643; II f. 108 a: „roagă pre fiĭul tău, ce l'ai *bâĭatŭ* şi l'ai înfăşatŭ şi l'ai aplecatŭ, să ne agĭute..." Dacă *băiat* ar însemna aci „crescut", ar fi absurd de a pune după el: „şi l'ai înfăşatŭ şi l'ai aplecatŭ", căcĭ înfăşarea şi aplecarea fac abia o mică parte din crescerea copiluluĭ. Textul nu póte să însemneze alt ce-va decât: „l'aĭ *băiat* (= scăldat) şi l'aĭ înfăşat şi l'aĭ aplecat".

Tot aşa în texturile poporane chiar de peste Carpaţĭ. Bună-óră:

De când, maĭcă, m'aĭ *băiat*,
Cu amar m'aĭ blestemat
Cu mânile cătră sóre
Să trăesc cu supĕrare,
Cu mânile cătră lună
Să n'am nicĭ o voiă bună...

(J. B., Poes. pop. 183),

unde se cuprinde aceiaşĭ idee ca în:

Frunḑulénă lemn uscat,
Când mămuca m'a scăldat
Of! că reŭ m'a maĭ scăldat
Cu apuşóră din vad
Să umblu din sat în sat,
Cu apuşóră din ĭaz
Să fiŭ lumiĭ de năcaz...

(Sevastos, Cânt. 21).

saŭ:

Dacă m'aĭ s c ă l d a t
Şi dac'am ţipat,
Reŭ m'aĭ blăstemat,
Blăstem cu păcat:
— Tacĭ că te-am s c ă l d a t
Cu apă de Prut
Să fiĭ tot urît,
Cu apă de luncă
Să fiĭ tot de ducă...

(G. D. T., Poes. pop. 438).

Apoĭ:

Mândră maĭc'am maĭ avut!
Copil mândru m'a făcut,
M'a *băiat* c u f l o r ĭ d e m u n t e...

(I. B., Poes. pop. 362),

unde se vorbesce despre o s c a l d ă „cu florĭ de munte" într'însa, după cum se obicĭnuesce a se pune florĭ saŭ ierburĭ într'o b a i ă pentru copiĭ, ĭar nicĭ decum despre „crescere" cu florĭ de munte! Se scie că 'n scăldătórea copiluluĭ se pune busuĭoc, bujor, viorele, lemnul-Domnuluĭ şi „felurite florĭ, ca să fie drăgălaş ca florile" (S. F. Marian, Nascerea p. 84). De aci, ca un fel de comentar la „m'a *băiat* cu florĭ de munte", o altă doină tot din Ardél ne spune:

Nu 'ĭ de vină cununa,
Că 'ĭ de vină maică-mea
De ce m'a făcut aşa:
Frunḑă verde lemn de brad,
Că pe mine m'a s c ă l d a t
Tot în rosmarin şi florĭ
Să fiŭ dragă la fecĭorĭ,
In rosmarin de cel verde
Să fiŭ dragă cuĭ mĕ vede...

(Reteganu, Trandafirĭ p. 89).

Unde aci să fie vre-o altă idee decât acea de b a i ă?

La Laurian-Massim ni se ḑice: „b ă i e z = a da ţîţă unuĭ copil, a'l îngriji, a'l cresce, a'l priveghĭa, de ex.; nu 'ţĭ bate joc de ceĭa ce te-a *băiat*". Acest unic exemplu însemnéză însă pur şi simplu: „nu 'ţĭ bate joc de ceĭa ce te-a s c ă l d a t când eraĭ prunc". Chĭar în Bucurescĭ, o femee bătrână când mustră pe cine-va pe care 'l îngrijise de mic, îĭ ḑice: „eŭ te-am s p ĕ l a t, nu m'aĭ s p ĕ l a t tu pe mine", încât ar trebui să conchidem că şi a „spĕla" vrea să ḑică a „cresce".

Se póte dară afirmà cu o deplină certitudine că *băiat* n'are a face întru nemic, nicĭ direct, nicĭ indirect, cu latinul b a j u l u s, ci numaĭ cu latinul b a l n e a r e, însemnând literalmente „spĕlat" saŭ „scăldat".

Maĭ însemnéză apoĭ d e s m i e r d a t, şi étă cum:

La ţĕranĭ, scăldarea este o parte esenţială în crescerea copiluluĭ, şi tocmaĭ atuncĭ când îl scaldă, pentru ca pruncul să nu plângă şi să nu ţipe de frica apeĭ, mama îl gĭugĭulesce maĭ mult ca orĭ-când altă dată. De aceea b ă i e z a căpĕtat în unele locurĭ sensul secundar de d e s m i e r d, care nicĭ acesta nu se légă câtuşĭ de puţin cu noţiunea de „bajulus", ci numaĭ cu acea de „balneare".

„Când plâng copiiĭ ceĭ micĭ, mama îĭ b a i ă, adecă îĭ neteḑesce pre faţă cu mâna, ḑicênd: tacĭ, ţuce'l mama!" (S. Liuba, Banat, c. Maĭdan).

Să terminâm acum printr'o comparaţiune.

O datină fórte interesantă din primiĭ anişorĭ aĭ copiluluĭ este tunderea pĕruluĭ.

La Românĭ, d. S. F. Marian (Nascerea, p. 409 sqq.) a consacrat acestuĭ obiceiŭ un deosebit capitol, din care extragem următórele: „In ajunul ḑileĭ pentru tuns saŭ retezat, tatăl saŭ mama copiluluĭ, care are să fie retezat, se duce şi poftesce pre naşul saŭ naşa sa ca să vie pe a doua ḑi şi să-şĭ reteze finul, căcĭ eĭ singurĭ nu se cade să 'l reteze, pentru că dacă l'ar reteza,

după ce va cresce mare și se va căsătorì i-ar arde casa. Dacă nașul e împedicat de a venì, póte să vie și soţia luĭ, și din contră. In cas însă când sînt amîndoĭ împedicaţĭ, póte veni și unul străin ca să reteze. Acesta se numesce apoĭ j u m ă t a t e d e n a ș. In casul din urmă însă nânașul adevěrat maĭ tot-d'a-una se supěră pe cumetriĭ seĭ: de ce s'aŭ grăbit așa de tare, și aŭ chemat pre un străin ca să tundă pre finul? Din causa acésta apoĭ ceĭ maĭ mulţĭ părinţĭ chiamă pre un străin la tunderea pěruluĭ numaĭ atuncĭ, când nașul saŭ nașa copiluluĭ aŭ murit în restimpul dela botez și pînă la tunderea acestuĭa. In ḑiua tunderiĭ, părinţiĭ maĭ avuţĭ daŭ și puţină masă, la care poftesc, pe lîngă nânașĭ, încă și unele dintre némurile cele maĭ de aprópe, precum și vr'o doĭ treĭ megieșĭ..."

La Italienĭ, acest obiceiŭ al tunderiĭ a dat nascere termenuluĭ t o s o „tuns", care însemnéză la dînșiĭ întocmaĭ ceea ce este la noĭ *băiat*. Astfel italienesce copilul se chiamă „le tondu", la Românĭ „le baigné", două noţiunĭ diferite, dar luate d'o potrivă din traĭul concret, nu dintr'o generalitate abstractă ca aceea de „élevé".

v. [1]*Baiă*. — *Băiétă*. — *Cocon*. — *Copil*...

Băietàn (plur. *băietanĭ*), s. m.; adolescent, tout jeune homme. După o clasificaţiune de vîrste făcută de C. Stamati, Muza I p. 535, *băietan* e sinonim cu z ă b l ă ŭ și c o p i l a n d r u, fiind intermediar între c o p i l și f l ă c ă ŭ:

„P r u n c u l	pînă la treĭ anĭ.
„C o p i l u l	pînă la doĭspreḑece anĭ.
„*Băetan* „Z a b l ă ŭ „C o p i l a n d r u	pînă la douěḑecĭ anĭ.
„F l ě c ă ŭ „H o l t e ĭ u	pînă la doueḑecĭ și cincĭ anĭ.
„B ă r b a t	pînă la patruḑecĭ anĭ.
„B ă r b ă t o i ŭ „M a t u r	pînă la cincĭḑecĭ anĭ.
„U n c h e ș „M o ș n é g „G h ĭ u j	dela cincĭḑecĭ anĭ înainte.
„H â r c ă	femee fórte bătrână".

I. Slavicĭ, Nuvele p. 306: „Unul dintre boĭtarĭ, un *băietan* ca de șéptespre-ḑece anĭ, întră în cărcĭumă și căută pe Ghiţă..."

I. Créngă, Poveștĭ I, 156: „Ce să cer, cucóne? ĭa când ţĭ-oĭu da grâul în gireḑĭ, să am voiă a lua numaĭ atâta grâŭ cu paiă cu tot, cât oĭu puté duce în spate eŭ și cu un *băietan* al meŭ..."

„Dintre comparaţiunĭ poporane: un bărbat nalt și frumos ca un brad; un flăcăŭ ca un bujor; un *băietan* nalt și subţire ca o cucută..." (pr. G. Grosu, Iașĭ, c. Voĭnescĭ).

O povestire ţěrănéscă din Moldova: „... un *băietan* frumos de nu maĭ era altul ca el, îmĭ ḑise: ĭe sama, Petrache! ţine la dreptul! Nu lua nicĭ dela sărac pentru boĭer, nicĭ dela boĭer pentru sărac, căcĭ înaintea luĭ D-ḑeŭ eĭ sînt de-o potrivă! — Vorbele f l ă c ă u l u ĭ eraŭ așa de blânde..." (Șeḑětórea 1894 p. 161).

O altă povestire în graĭul ţěrănesc din Moldova: „Ci-că într'un sat era o crâșmă pustii; v'o câti-va feti s'o apucat s'o grijască ca să facă în è șădzătóri, adică să s'adune maĭ multe feti la tors. După cĭ-o grijit'o și s'o adunat fetili într'o sară și flăcăiĭ; și fetili torcè, ĭar *băietaniĭ* maĭ spunè polojăniĭ. Numaĭ ĭaca că întră'n casă doĭ *băietanĭ* nalţĭ, sdravinĭ și frumoșĭ, și sta așa maĭ dĭ-oparte, și nu prè vorghè. O fată adornĭĭsă pi cuptĭorĭu, ĭar una dintri celelanti, cari

torcè, nu ştiŭ cum o scăpat fusu gĭos şi s'o dus dĭ-adura până lângă chicĭórili *băietanilor* celor doĭ. Atuncĭ, è când s'o plecat să 'şĭ ĭei fusu, o vădzut că chicĭórili celor doĭ *băietanĭ* era numa ca fusîli, şi 'ndată s'o şi priceput că acie 's strâgoĭ, şi pi semni că crâşma cee era casa lor. Atuncĭ è a spus încet la celelanti feti şi la *băietanĭ*, şi s'o sfătuit cum să fugă..." (S. Teodorescu, Iaşĭ, c. Miroslava).

Băietan este augmentativ din *băiat* prin sufixul -an.

v. *Băiét.* — *Băieţandru.*

Băiétă (plur. *băiete*), s. f.; fille. Feminin din băiét.

S. F. Marian, Nascerea la Românĭ p. 348: „... *băiată*, băieţică, se întrebuinţéză maĭ mult în Transilvania; copilă, copiliţă, şi după ce a crescut maĭ mărişóră: copilandră; pruncă, pruncuţă, pruncuşóră; fetiţă, fětuţă, fetişóră, după ce a crescut maĭ mare fětuĭcă, fetişcană, ĭar când ĭ-a sosit timpul de măritat fétă, fétă 'n flóre, fétă-mare şi fětoc saŭ fětoĭu, dacă e naltă şi robustă..."

Doĭnă din Ardél:

> Ghiţule,
> Drăguţule,
> Resări-ţĭ-ar numele
> Prin tóte grădinile,
> Să resară florile,
> Să le strîngă fetele,
> Fetele, nevestele,
> Maĭ cu drag *băietele*...
>
> (Bibicescu, Poes. pop. 32).

v. *Băiét.*

Băietòr, -óre, adj. et subst.: celui qui baigne, qui lave les petits enfants. Acela saŭ aceĭa care băiéză, adecă scaldă saŭ spélă pe prunc; şi fiind-că acéstă sarcină aparţine în specie femeiĭ care îngrijesce pe copil, se întrebuinţéză aprópe exclusiv femininul *băietóre*: „die Kinderwärterinn, die Amme" (Lex. Bud.). Cu tóte astea, masculinul *băietor* ne întimpină într'un frumos pasagiŭ la mitropolitul Dosofteĭu, Liturgiar 1681 f. 104 a: „... curăţĭaşte, fericĭaşte-mă pre unŭ pone-gritŭ, o! părinte şi fiĭule şi duhule troĭţă sfântă! tu 'mĭ dă îngerŭ lumină-purtăreţ, minţăĭ sporitorĭu, *bătorĭu* (бѣторю) şi socotitorĭu...", unde sensul este: „cel ce spélă pe cel ponegrit".

v. *Băiez.* — *Băiet.*

Băieţan. — v. *Băieţaş.*

Băieţàndru (plur. *băieţandrĭ*), s. m.; grand garçon, gamin. Sinonim cu băietan, ca şi cu copilandru, după analogia căruia pare a fi format.

Ion Ghica, Scrisórea II: „eram abia *băieţandru* ca de vre-o opt-spre-ḑece anĭ, când m'am scris la căzacĭ cu bietul Tudor al nostru...".

v. *Băiét.* — *Băietan.* — *Băieţaş.* — *Copilandru.*— *-éndru.*

Băieţàş (plur. *băieţaşĭ*), s. m.; 1°. garçon, garçonnet, bambin; 2°. chéri. Sub raportul formeĭ, *băieţas* nu póte fi un deminutiv d'a-dreptul din băiét, căcĭ atuncĭ ar fi băietaş, ci s'a modificat prin analogiă cu sinonimul băieţel, de unde s'a furişat în el inorganicul *ţ* pentru *t*. Prin aceĭaşĭ influinţă analogică s'aŭ format băieţandru şi băieţoĭu în loc de baĭetandru şi băietoĭu; ba pînă şi băietan se rostesce une-orĭ băieţan. Sub raportul sensuluĭ, nu se deosebesce de băieţel, întrebuinţându-se de o potrivă despre copiĭ micĭ şi despre

adolescenţĭ saŭ chiar flăcăĭ în tótă firea.

Balada oltenéscă „Mocanca şi Vrăncénca“:

Şi cel Vrăncenaş,
Mândru *băieţaş*,
Vrâncénca 'şĭ lua,
A cas'o ducea,
Nunta îşĭ făcea...

(Col. l. Tr. 1883 p. 241).

Cântec poporan dela 1848:

Frunḑă verde lemn uscat,
Unde 'ĭ drumul la Banat,
Cu Ungurul să mĕ bat?
Fóiă verde arţăraş,
Spune 'mĭ, spune 'mĭ *băieţaş*,
Unde 'ĭ drumul la oraş?
Frunḑă verde mĕr sălciĭu,
Unde 'ĭ drumul la Sibiĭu,
Unde-a fost bătaea 'ntâiŭ?..

(G. D. T., Poes. pop. 489).

v. *Băiét*. — *Băieţel*.

Băieţèl (plur. *băieţeĭ*), s. m.; 1°. garçon, garçonnet, bambin; 2° chéri; 3° t. de Choréogr.: sorte de danse populaire; 4°. t. de Botan.: nom d'une fleur. In primele doue sensurĭ, *băieţel* este sinonim cu b ă i e ţ a ş, dar mult maĭ întrebuinţat.

Laurian-Massim: „*Băieţel*: 1°. în înţeles propriŭ: are un *băieţel* frumos ca un îngerel; 2°. în înţeles metaforic, ca expresiune de desmierdare în loc de ĭubit: de când te-aĭ dus, *băieţele*, n'am maĭ pus la gât mĕrgele...“

Balada „Corbea“:

Foc la case de ĭ-oĭ da,
Altele şĭ-o ridica,
Maĭ frumóse ca astea;
Pe dómna de ĭ-oĭ fura,
Altă Dómnă c'o afla
Maĭ frumósă ca asta;
Să 'ĭ fur şi eŭ *băieţelul*
Ca să 'ĭ arḑă sufleţelul
Şi să nu se maĭ gândéscă
P'altul să maĭ pedepséscă..;

după acéstă ameninţare, haĭducul

Pe scăriţă se suĭa,
La ĭatac că nimerĭa,
Şi 'n ĭatac că mi 'şĭ găsĭa
Légĕnul c o p i l u l u ĭ
Şi odrasla Domnuluĭ.
Corbea pe copil lua...

(G. D. T., Poes. pop. 535).

Balada „Păunaşul codrilor“:

— Cale bună, Românaş!
— Mulţumim, măĭ Păunaş.
— Măĭ b ă i e t e, *băieţele*,
Măĭ voĭnice, voĭnicele,
Dă-ne noue pe mândra
Ca să scapĭ cu vĭéţa ta.
— Ba eŭ mândra nu ţĭ-oĭu da
Pîn'ce capul sus mĭ-a sta...

„Dragă *băieţele*“ formézĕ refren la un cântec quasi-poporan, pe care l'aŭ respândit lăutariĭ:

Du-te, du-te, n'aĭ maĭ fi,
D r a g ă *băieţele*,
Să n'am de cine dori,
D r a g ă *băieţele*....

(G. D. T., Poes. pop. 287).

De asemenea într'un cântec adevĕrat poporan:

Frunḑuliţă treĭ smicele,
D r a g ă *băieţele*,
Légă calul de zăbrele,
D r a g ă *băieţele*...

(Ibid. 321).

„După cântec, şi un danţ ţĕrănesc de aci se numesce *Băieţelul*“ (Th. Cĭoban, Tutova, c. Fruntişaniĭ; D. Ursu, Sucéva, c. Ruginósa).

„Intre jocurile ţĕrănescĭ, unul se chiamă *Băieţelul*“ (pr. C. D. Gheucă, Iaşĭ, c. Galata; I. Chirica, Tutova, c. Cârjeónĭ; I. Şuşnea, Covurluĭu, c. Măluscenĭ).

„Unul din danţurile de aice se nu-

mesce *Băieţelul*“ (N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tirnauca).

„*Baieţelul* este un joc de brâŭ“ (N. Busuĭoc, Sucéva, c. Stolnicenĭ).

Iată şi aria joculuĭ ţĕrănesc *Băieţelul*, aşa după cum a transcris'o d. Vulpian (Jocurĭ de brăŭ No. 29) dela Moş-Paraschiv din Bărlad:

In sfîrşit, *băieţel* se chiamă şi un fel de flóre (I. Neculaŭ, Némţ, c. Serbescĭ).

Dar ce fel de flóre?

v. *Băiét.*— *Băieţaş.* — *Brâŭ.*

Băiesc, -ésca, adj.; „en garçon“ (Cihac). In antitesă cu f e t e s c, dar tot aşa de rar întrebuinţat. „*Băieţesc* =ce are asemĕnare, raport cu manierele saŭ mintea b ă i é t u l u ĭ“ (Costinescu).

v. *Băiét.*

Băieţèsce, adj.; en garçon, comme les garçons. In antitesă cu f e t e s c e. A se juca *băieţesce*. A petrece *băieţesce*.

v. *Băiét.*

[1]·**Bieţìcă**. — v. *Băiétă.*

[2]·**Băieţìcă** (sans pluriel), s. m.; t. famil.: vieux garçon. Se ḑice ironic la un om în vrîstă, dar scurt la stat saŭ care vrea să 'şĭ dea aerul de a fi tînĕr.

I. Ghica, Scrisórea XI p. 283: „Na şi ţie, *băieţică*, ḑicea [polcovnicul] unuĭ bătrân bondoc, vĕrsându 'ĭ érbă în corn şi alice în basma. Veḑĭ să nu mĕ daĭ éră de ruşine ca maĭ dĕunăḑĭ, de-aĭ lăsat bunătate de lup să tréca pre lângă tine şi să se ducă sănătos...“

v. *Băiét.* — *-ică.*

Băieţìme, s. f.; les garçons en général„ (Cihac).

v. *Băiét.* — *-ime.*

Băieţòĭu, (plur. *băieţoĭ*), s. m.; grand bambin. Laurian - Massim: „*Băieţoĭu*, formă augmentativă din b ă i é t: băiét mare; se ḑice maĭ ales în despreţ: *băieţoilor* să le taĭ nasul, că apoĭ se pré întind; un *băieţoĭu* ca tine nu s'amestecă cu băieţiĭ; frate-teŭ e băiét, ba *băieţoĭu...*“

v. *Băiét.* — *Băieţaş.*

Băióră (plur. *băióre*), s. f.; petit bain. „Băióră = baiă mică“ (Laurian-Massim). Derivat din b a i ă prin sufixul deminutival -ó r ă. Nu e sinonim cu b ă i ţ ă, care se întrebuinţéză numaĭ despre b a i ă în sens metalurgic.

v. [1]·*Baiă.* — *Băiţă.*— *-óră.*

Băiòs, -ósă, adj.; riche en minerai, métallifère. Cuprinḑênd b ă ĭ de metalurĭ lucrate saŭ nelucrate. Cuvîntul se află în Lexiconul Budan. „*Băios* = plin de b ă ĭ cu metale“ (Laurian-Massim).

v. [1]·*Baiă.*

Băigàt s. **buĭgàt** s. **bulgàt**, -ă, adj.; délirant, troublé, confus. Sinonim cu băiguit.

Basmul ardelenesc „Doftorul Toderaş" (Reteganu, Poveştĭ II p. 77): „Decĭ umbla ca *buĭgat* de cap prin cea pădure săcrétă, ar fi voit să deĭe ce-va bidiganiă de el şi să'l mănânce..."

D. Reteganu ne maĭ comunică din Ardél următórele exemple de întrebuinţarea acestuĭ cuvînt: „Bag-séma, e *buĭgat* orĭ ce 'ĭ cu el: ĭ-o luat Dumnedeŭ mintea. Dar nu fi *buĭgat*, că nu 'ĭ aşa. De când ĭ-o murit muĭerea, îmblă tot *buĭgat*, sălecuţu de el.

De frigure zacĭ în pat,
De dragostĭ umblĭ *buĭgat*..."

Despre importanţa acesteĭ forme, v. *Băiguesc.*

Băiguélă s. **Buĭguiélă** s. **bulguiélă** (plur. *-elĭ*), s. f.; délire, confusion, trouble, radotement. Costinescu: „*Buĭguélă*, buĭguire, buĭguitură=vorbire într'aĭurĭa". Poienar—Aaron—Hill, la cuvîntul „délire": „*bulguĭală* = aĭurire, mişcare mare, turburare ce o aţiţă în suflet patimele silnice".

v. *Băiguesc.* — *Băiguire.*

Băiguèsc s. **buĭguesc** s. **bulguesc** (*băiguit*, *buĭguit*, *bulguit*; *băiguire*, *buĭguire*, *bulguire)*, vb.; délirer, radoter, divaguer, extravaguer. Costinescu: „A *buĭgui* = a vorbi într'aĭurea, a aĭuri, a spune lucrurĭ extravagante, fără nicĭ un înţeles".

Biblia Serban-vodă, 1688, Lament. Jerem. III, 20:

.... şi va *buĭugui* (БꙋЮГꙋИ) asupra mé sufletul mieu...	.... et recolet super me anima mea...

grecesce: καὶ καταδολεσχήσει ἐπ' ἐμὲ ἡ ψυχή μου....

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Oct. 22 f. 76 b: „casele şi zidĭurile schimbate, şi oamenïĭ schimbaţ, âĭ părĭa că doară visadză saŭ *buĭguĭaşte*...."

Ibid. Noemvr. 24 f. 154 a: „şi l'au învăţat să crédzâ întru Hristos, şi să nu maĭ dzâcâ că 'ĭ nărocŭ şi cĭalĭa ce-a să paţâ omulŭ, cumŭ *buĭguĭa* întâĭ, ce să crédzâ în adevăratulŭ Dumnedzău..."

Cantemir, Ist. ieroglif (Mss. în Acad. Rom. f. 80): „până într'atâta pre muritorĭ *buiguești*, îmbeţĭ şi nebuneştĭ, cât şi spre tabăra adevăruluĭ desfrânate oştile nebunelor sale socotéle a 'ş slobozi nu să ruşinĭază..."

Ibid. f, 200: „când capul să ameţĭaşte, picĭoarele dovedesc; şi când mădularile *buĭguesc*, lipsa crierilor arată..."

Cantemir, Chron. II p. 348: „şi altele câte *buĭguĭaşte*, tuturor sânt ştiute; ce aceste cât de crude mincĭunĭ să fie, din istoriĭa trecută s'au dovedit..."

C. Stamati, Muza I p. 136:

Gólă aŭ încungĭurat
Ca o furiă din ĭad
Focuşorul ce ardea,
Pe Scaraoschi chemând,
Şi vorbe diavolescĭ
Băiguind din dinţĭ scrişca,
Din ochĭ scânteĭ slobodĭa...

Cântec din Moldova:

De urît zac pe picĭóre
Şi nicĭ capul nu mĕ dóre,
Băiguesc ca de lungóre...
(Şedĕtórea 1892 p. 50).

Se întrebuinţéză şi sub forma reflexivă.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar, 1683, na văznesenie f. 72 b: „ceresţile a celorŭ fără trupŭ şiragurĭ, de minune înspaĭmându-să, să *buĭguĭa* miraţŭ şi de tremurŭ cuprinşŭ..."

Ibid. Maĭ 21, f. 43 b, Esai. LX, 5:

.... şi te veĭ tĭame şi te veĭ *buĭgui* cu inema...	.... et timebis, et stupebis corde...

grecesce: καὶ ἐκστήσῃ τῇ καρδίᾳ...

Lex. Bud.: „mĕ *buĭguesc* de cap = deliro, in phantasiam incurro".

Forma *bulguesc* e fórte rĕspândită în viul graĭu: o cunosc atât Laurian-Massim (Gloss. 103) cum şi Cihac (II, 32), care indică câte-trele varianturile fonetice: *buĭguesc*, *băiguesc*, *bulguesc*. La Sava Bărcianu nicĭ nu există altă formă decât *bulguesc* „betäubt sein, irrereden, phantasiren"; de asemenea la Poienar-Aaron-Hill, la cuvîntul „délirer". „a *bulgui* = a se afla în mare mişcare saŭ turburare din lăuntru"; ĭar la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. ist. din Buc.): „*buĭguesc*, *bulguesc*". Faţă cu cele treĭ varianturĭ, este învederat că cuvîntul n'are a face cu slavicul бѹй „insipidus, temerarius, crudelis, petulans", căcĭ de acolo nu se póte explica nicĭ *ă* în *băiguesc*, nicĭ *l* în *bulguesc*; dar nicĭ cu latinul „vagor, quia tunc divagatur mens" (Lex. Bud.) érăşĭ n'are a face, căcĭ de acolo nu se póte explica *i* în *băiguesc*, nicĭ *l* în *bulguesc*. Sub raportul vocalismuluĭ, *u* după *b* fiind o labialisare din *ă*, ĭar sub raportul consonantismuluĭ un *ĭ* corelativ unuĭ *l* fiind o muĭare din acesta, prototipul românesc comun pentru cele treĭ varianturĭ trebuĭ să fie: bălguesc. In acest prototip sufixul verbal cel tot-d'a-una denominativ -uesc arată că tulpina cuvîntuluĭ este o formă nominală bălg, pentru care noĭ nu găsim o origine maĭ potrivită decât latinul valgus.

Ne sciind ca ce fel de nuanţă de sens va fi avut valgus în latinitatea rustică, sîntem siliţĭ a lua ca punct de plecare clasicitatea. Lătinesce valgus însemnà „oblique, de biais, de travers", de unde şi adverbul valgiter la Petroniŭ în „commovebat valgiter labia" =„strâmbà gura", „*bălguia* din buze". Acest sens general se constată de Nonius: „valgum est proprie intortum" (ap. Corssen, Ueb. Aussprache, I[2], 544). Se pare că la vechiĭ Romanĭ valgus se aplica fórte des la buze, căcĭ, afară de textul de maĭ sus din Petroniŭ, ĭată un altul din Plaut (Mil. glor. II, 1, 15):

Itaque hic meretrices labiis dum ductant [eum,
Majorem partem videas valgis saviis...

Acéstă aplicaţiune a luĭ valgus la gură a supravieţuit aprópe singură în medio-latina, judecând după următórele texturĭ din Du Cange::

„... mille valgia et contorsiones labiorum";

„Valgia pro retorsione labiorum quam facimus quando deridemus aliquem...";

„Valgiare, valgire, labia habere extrorsum prominentia...";

în fine, într'un glosar medieval latino-frances: „valgia, moè", adecă francesul modern „moue", care însemnéză gură strâmbă, „scălâmbătură, strâmbare din gură pentru a 'şĭ bate joc saŭ spre a 'şĭ arĕta nemulţumirea" (Poienar-Aaron-Hill).

Faţă cu aceste texturĭ este a-nevoe de a nu recunósce identitatea cea fundamentală de sens între latinul valgus şi românul bălg-: dela o extravagantă strâmbare curat materială din buze, graĭul românesc n'a făcut decât a trece în sfera morală la *băĭguire* din gură = „parler de travers", „valgiter loqui". Dela *băĭguesc* din gură s'a operat apoĭ d'a-dreptul transiţiunea logică la „mĕ *băĭguesc* de cap", „băi-

guit de minte", băiguit de fire" şi alte locuţiunĭ, carĭ ne întimpină în vechile texturĭ.

Afară de valgus, păstrat în denominativul bălguesc, Româniĭ cată să maĭ fi moştenit din latina şi o formă vulgară participială valgatus, de unde ardelénul băigat = bălgat, despre care se vorbesce la locul seŭ.

v. *Băigat.* — [1,2]*Băiguit.* — *Băiguire...*

Băiguiciùne. — v. *Băiguire.*

Băiguìre s. **buĭguìre** s. **bulguìre** (plur. *băiguirĭ, buĭguirĭ, bulguirĭ*), s. f.; l'infin. de băiguesc pris comme substantif: délire, extase, trouble, divagation. Sinonim cu substantivul băiguit şi cu băiguiciune.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Sept. 28 f. 34 b: „acélĭa č'au vădzut Ieremiĭa în *buĭguire...*"

Ibid. Noemvr. 23 f. 149 a: „nu în visŭ', ce în *buĭguire* să vădzu la scaunŭ de ğudeţŭ şedzând..."

Ibid. Oct. 16 f. 68 b: „o femĭae de cinste, luminată cu Duhulŭ luĭ Dumnedzău, fu în *buĭguire* de istâplenie...", unde „istâplenie" este paleoslavicul истѫплѥниѥ „extase".

Ibid. Noemvr. 4 f. 106 a: „*buĭguire* m'au lovitŭ astădz, nu'ĭ ačasta cetatĭa, m'am rătăcitŭ..."; şi maĭ jos: „cercâ şi n'aflâ pre nime cunoscutŭ, şi ĭarăş dzâsâ: blagoslovit Dumnedzău, mare *buĭguire* m'au lovitŭ..."; şi apoĭ: „aicĭa voĭ să şedz până cândŭ Dumnedzău va rădica de pre mine buĭguiciunĭa..."

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 98): „Comedie ca acéşta şi *buĭguire* într'acesta chip, din gura papagaiĭ în minţile tuturor dihaniilor răvărsindu-să..."

Ibid. f. 202: „Decĭ vrăjitoriĭ jertfa priimind, descântecul *buiguiriĭ* le citiră..."

Sava Bărcianu: „*Bulguire* = das Irrereden, Phantasiren".

v. *Băiguesc.*

[1]**Băiguìt** s. **buĭguìt** s. **bulguìt**, le part. passé de băiguesc pris comme substantif: délire, extase. Sinonim cu băiguire şi cu băiguiciune.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Oct. 26 f. 88 b: „Acĭastĭa le adeveriĭa acelŭ svinţitŭ Illustrie, că le-au vădzutŭ avidomâ au în *buĭguit...*"

Ibid. Ghen. 20 f. 270 a: „şi trecândŭ 2 dzâle, să războli Petrŭ acesta Patrichie şi cădzu în *buĭguit*, şi să vădzu unde 'ĭ ĭau sama de păcate..."

v. *Băiguesc.*

[2]**Băiguìt** s. **buĭguìt** s. **bulguìt, -ă,** le part. passé de băiguesc pris comme adjectif: délirant, confus, troublé. Sinonim cu băigat.

Miron Costin, Letop. I p. 354: „[Stefăniţă-vodă] n'aŭ ascultat, şi adăogându-se boala, şi ales toamna fiind, aşa de greŭ l'aŭ cuprins herbintéla, cât până la Tighinea aŭ stătut frănitic, adecă *buĭguit* de hire..."

Nic. Costin, Letop. I p. 65 (cfr. p. 9): „toate celelalte basne, câte uniĭ aŭ însămnat de tine den neştiinţă rătăciţĭ, alţiĭ den zavistie care în lume din némurĭ n'aŭ lipsit nicĭ o dată, alţiĭ den *buĭguite* scorniturĭ şi deşerte..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Oct. 5 f. 45 b: „ş'aŭ eşitu'ş din sâmţâre şi şedĭa *buĭguitŭ*, cu ochiĭ stlăpiţŭ în susŭ la podul casiĭ şi mişcăluindŭ cu budzele şoptâ ne'nţălésâ şi ne 'nchеĭatâ..."

Acelaşĭ, Psaltire 1673, ps. CXV:

Ce eŭ, *buĭguitŭ* de minte,
Dzâşŭ de totŭ omulŭ că minte...

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 99): „Iară tu frate, împedecat de bătrînéțe și *buiguit* de căruntéțe fiind, pre prorocul ce nu'ĭ știĭ știința, locul și țara, viĭ să'ĭ încarcĭ asupră'ĭ ocara..."

Ibid. f. 100: „In care vréme pardosul vărgat și rîsul cu negru picat, cu alalțĭ aĭ lor de preună, cel de demult în inimile sale ascuns vicleșug ce avea, la ivală și într'a tuturor privală a'l scoate începură, și ca cum de urgiĭa pizmei nebuniți și *buiguiți* ar fi fost fără nicĭ o rușine..."

I. Slavicĭ, Novele p. 63: „Cĭasurile treceaŭ, și în trecerea lor ea tot maĭ mult se ametĭa, încât, sosind ḑiua de Sâmbătă, ea umbla *buĭguită*, fără de a'șĭ maĭ puté da samă despre vre-un gând hotărît..."

v. *Băiguesc*. — *Băigat*.

Băiguitòr s. **buĭguitòr** s. **bulguitòr, -óre,** subst. et adj.; extravagant, confus, fantasque. Acela saŭ aceĭa care băiguesce. Poienar-Aaron-Hill la cuvîntul „délirant": „*bulguitor*=care vorbesce aĭurea".

Miron Costin, Letop. I p. 341: „Mihnea-vodă, Domnul muntenesc, om fără de nice o frică de Dumnezeŭ, fără de nice un temeĭu, dirept fantastic, adecă *buĭguitorĭu* în gândurĭ..."

Cantemir, Chron. II, 177: „uniĭ *buĭguitorĭ*, cariĭ pentru începătura némuluĭ Moldovenesc cu basne aŭ muruit hârtiĭa..."

Același, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 99): „numaĭ pre cât a mĭa proastă și acmu de bătrână *buiguitoarĕ* socotĭală ĭaste..."

Doĭnă din Banat:

Busuĭoc chitat ca noru,
Mĕ mâncașĭ, mândro, cu doru;
Dar nu'ĭ dor ca dorurile,
Ci e dor *bulguitor*,
Că tresar nóptea din somn;
Daŭ cu mâna după tine:
Daŭ de pĕrețĭ, vaĭ de mine!
Sărutaĭ și perina,
Gândind că eștĭ dumnéta...

(Hodoș, Poes. pop. 162).

v. *Băiguesc*.

Băiguitùră s. **buĭguitùră** s. **bulguitùră** (plur. *-urĭ*), s. f.; trouble, radotement, balbutiement. Sinonim cu băiguélă, cu băiguire, cu băiguicĭune, dar exprimând în specie o stare măruntă frecuentativă.

Cantemir, Chron. II p. 356: „Așé basne și blojeriturĭ și *buĭguiturĭ* sânt, câte către aceste Simeon Măzacul prepune și adaoge..."

Același, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 263): „Șoimul după ce prin multă vréme nu cu puțină dosadă bolbăiturĭ și *buiguiturĭ* ca acésta dela Hameleon ascultând, maĭ mult a'l maĭ răbda nu putu..."

Ibid. f. 79: „Cucunozul acéstĭa toate în loc de basnă și în *buiguiturĭ* de bătrânéțe le lua..."

v. *Băiguesc*.

Băimàc s. **buĭmàc, -ă,** subst. et adj.; 1° ahuri, confus, abasourdi, troublé; 2°. t. macéd.: bancal; 3°. t. de Géogr.: nom propre topique.

Cu primul sens:

Laurian-Massim: „*Buĭmac* = lassus, fessus, turbatus animo; amețit, obosit".

Costinescu, Vocab. I, 130, 132: „*Buĭmac* = amețit, amestecat, încurcat, fără orânduélă".

Ca sinonimĭ, se maĭ pot adăoga: zăpăcit, uluit.

Două pasage din I. Crĕngă cu traducerea de d. Damé;

„Oamenii săriră, *buĭmacĭ,* care din cotro... = les gens accoururent de tous côtés, étourdis...";

„Era *buĭmac* de cap și hămisit de fóme de atâta umblet... = il était abêti et defaillant de faim..."

Cu sensul al doilea și cu vocalismul cel organic, cuvîntul s'a păstrat la Macedo-românĭ.

Dr. Obedenaru, Dicț. maced. (Mss. în 'Acad. Rom. t. I p. 57): „*Băĭmac* = om saŭ cal care îșĭ lovesce genunchiĭ umblând", adecă se încurcă la picĭóre.

Cu sensul al treilea, un sat și un dél în districtul Bacăŭ se chiamă *Băĭmac* după numele pârîuluĭ *Băĭmac* (Ortensia Racoviță, Dicț. 111), conservând ast-fel în onomastica topică forma cea veche a cuvîntuluĭ, întocmaĭ ca la Macedo-românĭ, pe când în graĭul comun din Moldova nu se maĭ aude decât forma ulterióră *buĭmac.*

Ideea cea fundamentală, cuprinsă în ambele sensurĭ secundare de maĭ sus, este acea de prostiă, nicĭ decum acea de aĭurare, „délirant, radoteur", după cum pretinde Cihac (II, 32), confundând acest cuvînt cu 'băĭguit (v. *Băĭguesc*). Chiar însă dacă s'ar potrivi sensurile, totușĭ *buĭmac,* adecă *băimac,* n'ar avé a face cu slavicul бѹй „insipidus, temerarius, crudelis, petulans", de vreme ce *u* în forma *buĭmac* este o învederată scădere din primitivul *ă,* datorită acțiuniĭ celeĭ labialisatóre a luĭ *b.* Prototipul fonetic *băimac* a fost necunoscut atât luĭ Cihac, precum și luĭ Laurian și luĭ Massim, carĭ tocmaĭ de aceĭa se plecaŭ și eĭ spre derivațiunea din slavicul buĭ.

Presința luĭ *băimac* la Macedo-românĭ, maĭ ales cu o deosebită nuanță de înțeles, este fórte importantă, dovedind vechimea acestuĭ cuvînt, față cu care ni se presintă următórele două ipotese:

1°. o tulpină băim cu sufixul -ac;

2°. o composițiune nominală băi + mac.

In ambele ipotese ne întimpină unul și acelașĭ element comun băi, care ne duce la tulpina latină vulgară babe saŭ babi cu sensul de „prost": babeculus la Petroniŭ, babulus la Apuleĭu, baburrus și babiger la Isidor, babugus și babillio la glosatoriĭ medio-latinĭ (Du Cange), tóte însemnând „stultus" saŭ „hebes", de unde cu acelașĭ sens de „prost" spaniolul babieca, provențalul bavec, italianul babbeo saŭ babbione, babbuasso, babbuino etc. Latinul babe- saŭ babi- trebuĭa să devină la Românĭ baĭ, ca „aĭ = habes", „suĭu = subeo", „beĭ = bibis" etc., și apoĭ cu perderea accentuluĭ: băi.

In ipotesa *băim-ac,* tulpina băim se póte explica printr'un latin vulgar babinus, cu acelașĭ sufix ca în italianul babbuino, trecênd la noĭ finalul *n* în *m* ca în „bucĭu*m* = buci*n*um", „tărî*m* = terre*n*um", „mulță*m*esc = multă*n*esc" (v. *An*) etc.: din babìnus se nasce astfel prin intermediarul bavinus o formă românéscă băìn = băìm, care se scurtéză în băĭm ca în „curm" din „curîm", „usc" din „usùc", „fărm" din „fărîm".

In a doua ipotesă: *băi + mac,* elementul băi- fiindu-ne deja cunoscut, ne apare alăturea elementul -mac, care este din punct în punct latinul maccus, unul din termeniĭ ceĭ maĭ poporanĭ în antica Romă, căcĭ figură în așa numitele jocurĭ Atellane. Maccus însemnă „sot, niais, imbécile", și anume cu nuanța ironică, întru cât rîde cine-va de prostia altuĭa. Din dialectele neolatine, cuvîntul s'a păstrat în limba sardă: „maççu = pazzo, matto, de-

mente", cu augmentativul maccone „gran pazzo" (Spano), şi la Românĭ în mócă „idiot, stupid, care nu e bun la nemica, saŭ care tot ce face—face reŭ şi pe dos, face cu greŭ şi maĭ cu greŭ isprăvesce, care e de rîsul lumiĭ: un mócă de om, o mócă de muĭere" (Laurian-Massim). Latinesce maccus, deşi masculin, totuşĭ se aplică şi la femeĭ, de ex.: „maccus virgo" (Munk, De fab. Atell. 144 sq.); la Românĭ femininul mócă are întocmaĭ aceĭaşĭ întrebuinţare bi-sexuală.

v. *Mocan*. — *Mocărţan*.

Dacă *băimac* se descompune în băi + mac, atuncĭ el represintă un prototip latin rustic babimaccus, compus din doĭ sinonimĭ însoţiţĭ pentru a da ideeĭ o nuanţă intensivă, ca şi când s'ar dice: prost-prost. Este fenomenul de reduplicare logică, cunoscut în tóte graiurile şi din care un frumos exemplu e italianul „badaluccare", compus din „badare" şi din „alloccare", ambele însemnând de o potrivă a sta la pândă (Caix, Studj di etim. 5).

Cum óre să ne rostim acuma între cele două ipotese?

Noĭ ne plecâm maĭ mult către cea de'ntâĭu din ele, şi ĭată de ce. Tulpina băim = babinus existase în limba română, într'un mod independinte de orĭ-ce sufix, într'o formă verbală saŭ nominală din care a remas în graĭu adjectivul buĭmatec (= băimatec) corespundĕtor unuĭ latin babinaticus, compus din băim şi sufixul -atec ca în „selbatec", „nebunatec", „prostănatec", „roşiatec" etc.

v. *-atec*.

Alexandri, în admirabila'ĭ legendă despre Stat-palmă:

> Iată însă mândrul sóre că se 'ntunecă d'un nor!
> Urieşiĭ staŭ buĭmaticĭ, fumegând d'a lor sudóre:
> Rădic ochiĭ, şi pe cerurĭ vĕd trecĕnd în sbor, drept sóre,
> Fĕt-frumos cu Trestiana pe-un cal sprinten sburător...

Pe cât timp existinţa tulpineĭ băim este astfel constatată, capĕtă o nouă tăriă ipotesa cea cu sufixul -ac; dar nu încetéză totuşĭ de a fi numaĭ ipotesă, căcĭ i se póte opune posibilitatea ca *băimac* să se fi compus din aceĭaşĭ tulpină băim şi din cuvîntul mac, adecă: *băim+mac*, un cas în care compositiunea ar fi fost chĭar înlesnită prin identitatea între consóna cea finală şi între consóna cea iniţială ale celor două elemente: bă*im-m*ac.

Orĭ-care ipotesă s'ar admite, *băimac* este la noĭ una din rĕmăşiţele cele maĭ interesante ale latinităţiĭ rustice; o rĕmăşiţă conservată la Daco-românĭ şi la Macedo-românĭ de o potrivă.

Derivatele cele poporane din *băimac*, afară de

1°. buĭmatec,

sînt:

2°—4°. Buĭmăcesc, cu formele verbale buĭmăcire şi buĭmăcit.

Laurian-Massim: „Buĭmăcesc = a fi buĭmac, a lucra ca buĭmac".

Costinescu: „A se buĭmăci = a se ameţi, a se năuci..."

Alexandri, Rusaliile, sc. 3: „Că, ḑĕŭ, sînt de jelit! M'am buĭmăcit de istov de-o bucată de vreme. Nu'ĭ ḑi lăsată de Dumneḑeŭ în care să nu cadă câte o poroncă, când cu coroĭer, când cu teléga draculuĭ..."

Acelaşĭ, Florin şi Florica, sc. 11:

„Florin (buimăcindu-se): Aşa vroĭam să spun, stăpâna ta, nu a me, adică stăpâna me, nu a ta.

„Florica (rîḑĕnd în parte): S'o buĭmăcit..."

Basmul ardelenesc „Fiĭca a nouĕ mame" (Tribuna din Sibiŭ, 1885 No.

13): „Feciorul buĭmăcit, ca omul când îşĭ perde ce are maĭ drag şi maĭ scump pe lume, nu audì vorbele smeuluĭ, ba era p'aci să nu bage de sémă că Fiica-a-nouĕ-mame îĭ face semn cu capul să o aştepte la isvor..."; iar maĭ jos: „Feciorul, buimăcit şi amărît pînă în suflet, cum e omul în năcaz..."

Alt basm ardelenesc „Marţolea" (Tribuna din Sibiŭ 1885 No. 198): „Apoĭ se puse érăşĭ pe căutate, şi dând de uşa caseĭ, întrâ în lăuntru, dar érăşĭ tot de clătite dădea preste tot locul pe unde pipăĭa; ajungênd la pat, aflâ o grămadă de băieţĭ... tot lucrurĭ ce maĭ 'nainte nu le vĕduse.— Am greşit casa a bună samă, grăì ea din noŭ, buĭmăcită..."

Radulescu-Niger, Rustice III p. 330:

Bogatu 'n scurtă vreme
Lipsit de 'nţelepcĭune ajunge-un rĕtăcit:
Îĭ place linguşirea şi de pĕcate geme;
Remas bun, cumpĕtare! E trândav, buĭmăcit!...

5°. „Buĭmăciă = calitate saŭ faptă de *buĭmac*" (Laurian-Massim).

6°. Buĭmăcélă.

Costinescu: „buĭmăcélă, buĭmăcire, = starea persóneĭ buĭmăcite, uluite, ameţite; ameţélă, încurcătură în trebĭ; fapta de a se buĭmăci".

I. Créngă, Poveştĭ I p. 46: „Aşa dicênd, pornesce, şi mergênd prin pădure, s'a rĕtăcit; după multă trudă şi buĭmăcélă, în loc să ésă la drum, dă de un heleşteŭ..."

Acelaşĭ termen maĭ are şi o accepţiune poporană medicală:

„Intre bóle de om, trohnăria se dice buĭmăcélă" (V. Hornescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

v. *Năuc.* — *Uluit.* — *Zăpăcit.*

Băimàtec s. **buĭmàtec, ă-,** adj.; troublé, confus, abasourdi.

v. *Băimac.*

Băimăcélă s. **buĭmăcélă** (plur. *băimăcelĭ, buĭmăcelĭ*), s. f.; 1°. trouble, confusion, etourdissement; 2°. t. de Méd. popul.: catarrhe, rhume de cerveau.

v. *Băimac.*

Băimăcèsc s. **buĭmăcèsc** (*băimăcit* s. *buĭmăcit; băimăcire* s. *buĭmăcire*), vb.; troubler, étourdir, ahurir.

v. *Băimac.*

Băimăcià s. **buìmăcià,** s. f.; trouble, confusion, torpeur.

v. *Băimac.*

Băimăcìre s. **buĭmăcìre** (plur. *băimăcirĭ, buĭmăcirĭ*), s. f.; l'infin. de băimăcesc pris comme substantif: trouble, confusion, torpeur.

v. *Băimac.*

Băimăcìt s. **buĭmăcìt, -ă,** adj.; le part. passé de băimăcesc pris comme adjectif: troublé, confus, abasourdi.

v. *Băimac.*

Bâja! interj.; t. enfantin: avis de prendre garde à quelque chose qui brûle. „*Bâja,* se dice la copiĭ când se apropie de ce-va ferbinte" (pr. T. Petricu, Vasluĭu, c. Miclescĭ). Pare a fi o simplă onomatopeiă a băzăiriĭ foculuĭ: bâj cu amplificativul *-a.*

v. *Bâca.* — *Băzăesc.*

Băjàgnă, s. f.; besace, saccoche. In regiunea Năsăuduluĭ: „*Băjagnă* = desagă" (Gaz. Transilv. 1888 No. 54). Este în fond acelaşĭ cuvînt cu sinonimul desagă, dar pe când acesta ne-a venit prin intermediul bizantinuluĭ *δισάκιον, bejagnă* indică o provenință occidentală, negreşit indirectă, din latinul bisaccium, de unde francesul

besace, italianul bissaccia etc. De unde însă finalul -nă?
v. *Desagă*.

Băjenàr
Băjènià } — v. *Bej*...

Băjèscu. — v. *Băjescĭ*.

Băjèscĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Valachie. *Băjescĭ* este un nume topic născut din pluralul patronimiculuĭ Băjescu, care la rîndul seŭ presupune o formă nominala Baje saŭ Bâje, aparţinênd onomasticeĭ slavice: la Bohemĭ Bažata saŭ Bažek este un nume personal fórte obicĭnuit; la Ruşĭ în documente vechĭ: Баженъ şi Баженко (Moroškin, Славянскiй именословъ p. 6).

Crisov dela Mihnea-vodă din 1578 (Bibl. Acad. Rom. No. 113), între o mulţime de moşiĭ confirmate fostuluĭ mare logofĕt Staico: „*Băjeştii* (Бъжещи) cu morile".

Băjbâc s. **bojbâc** (plur. *băjbacĭ*, *bojbâcĭ*), s. m.; celui qui s'exprime difficilement, qui n'a pas les mots à sa disposition. Acela care vorbesce dibuind cuvintele saŭ pe pipăite. Deşi cunóscem numaĭ forma masculină, totuşĭ credem că se póte ḑice şi la feminin: băjbâcă saŭ bojbâcă. Derivă din tulpina verbuluĭ băjbăesc, dar nu prin sufixul -ac, ci prin imitaţiunea finaluluĭ din onomatopoeticul „băldăbâc" pentru a da astfel termenuluĭ o nuanţă maĭ comică. *Băjbâcul* nu e acela care bălbăesce saŭ care gângăvesce, ci acela care nicĭ o dată nu nimeresce cuvintele cele propriĭ pentru a exprime o idee, şi de aceea vorbesce încurcat şi lungesce vorba, ca dóră-dóră să le brodéscă. Exemplu: prietenul meŭ e aşa de *băjbâc*, încât trece un cés pînă ce'mĭ spune ceea ce i se 'nvîrtesce pe limbă.
v. *Băjbăesc*. — *Băldăbâc*.

Băjbăélă s. **bojbăélă** (plur. *băjbăelĭ*, *bojbăelĭ*), s. f.; marche à tâtons, mouvement dans l'obscurité en cherchant quelque chose. „*Bojbăélă*, bojbăire, căutare a ce-va prin întunerec, pe pipăite, fără a vedé" (Costinescu). Tótă nóptea auḑĭam un fel de *băjbăélă* în odaea de alăturĭ. E sinonim cu băjbăit, băjbăire, băjbăitură, dar arĕtând o stare maĭ prelungită.
v. *Băjbăesc*.

Băjbăèsc s. **bojbăèsc** (*băjbăil*, *bojbăit; băjbàire*, *bojbăire*), vb.; 1°. tâtonner, chercher à tâtons, aller à tâtons, se mouvoir dans l'obscurité en cherchant quelque chose; 2°. avoir la difficulté de s'exprimer, chercher et ne pas trouver facilement les mots en parlant.

In primul sens:

Costinescu: „A *bojbăi* = a căuta ce-va prin întunerec, a dibui cu ochiĭ închişĭ în cale".

Balada „Corbea":

> Aicea când am întrat,
> Ce-am vĕḑut când m'am uĭtat?
> *Băjbăiaŭ* şerpóĭcele
> Şi eraŭ ca acele,
> Bróscele ca nucile,
> Năpârcĭ ca undrelele...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 518).

Basmul din Bucovina „Ceĭ treĭ tălharĭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 272): „îşĭ legâ ochiĭ bine cu un tulpan şi începu a *bojbăi* ca prostul prin casă ca să pună mâna pe unul dintr'înşiĭ..."

I. Créngă, Poveştĭ I p. 267: „Păsărilă atuncĭ se lăţesce cât ce póte, începe a *bojbăi* prin tóte buruĭenele..."

Th. Speranția, „Țiganul la fugă“:

Un Țigan întrase nóptea
Într'o curte unde-va,
Ca să cumpere, se vede,
O găin', un puĭu, ce-va;
Și umblând el pe'ntunerec,
Băjbăind încetinel,
Hop că omul cel cu casa
Dă d'odată peste el...

A. Vlăhuță, Nuvele p. 33: „...închise cărțile și se duse în dormitor. Era întuneric și cam frig acolo. *Băjbăind*, merse la patul luĭ...“

Ibid. p. 55: „Uniĭ spun c'aŭ vĕḑut un om umblând încet pe déluri, uĭtându-se pe jos, *băjbăind* prin buruenĭ și respunḑênd trist cuĭ îl întreba ce caută...“

Ibid. p. 133: „Pârvu stete puțin în întuneric și ascultă, stăpânindu'șĭ resuflarea. Apoĭ ieși ĭar în tindă, călcând rar pe vîrfŭl degetelor, *băjbăi* în ungher sub râșniță, găsi toporul...“

Nu numaĭ omul *băjbăesce*, ci se póte ḑice tot așa de bine că: *băjbăesc* șóreciĭ, *băjbăesc* furnicile etc.

Avênd două forme: *băjbăesc* (= *bîjbăesc*) și *bojbăesc*, e evident că cea maĭ veche este *băjbăesc*, scăḑută apoĭ la *bojbăesc*, adecă din *ă* saŭ *î* la *o* saŭ *u*, printr'o acomodațiune de labialisare cu învecinatul *b*, întocmaĭ ca în „buĭguesc“ din „băiguesc“, „buĭmac“ din „băimac“, „bucsit“ din „băcsit“, „buduĭu“ din „băduĭu“, „bobârnac“ din „băbârnac“, „bobâŭ“ saŭ „boboŭ“ din „băbâŭ“ etc.

După Cihac (II, 15) *băjbăesc* este acelașĭ cuvînt ca băzăesc și însemnézăː „bourdonner, chuchoter, murmurer, grommeler, agacer, irriter, piquer au figuré, fouiller, fureter“, adecă are vr'o nouĕ sensurĭ, dintre carĭ nicĭ unul nu se potrivesce pe deplin. E pĕcat că d. Damé (Dict. roumain p. 113 și 147), luându-se după Cihac, traduce și el pe *băjbăesc* prin „bourdonner, fourmiller, grouiller“, deși—printr'o cĭudată neconsecință—sub forma *bojbăesc* el dă numaĭ sensul cel adevĕrat: „chercher à tâtons, tâtonner“. Cihac citéză numaĭ două texturĭ: unul din I. Crengă: „*bojbăind* prin tóte buruĭenele“, pe care noĭ îl dăm maĭ sus pe de 'ntregul, și altul din Alexandri: „când auḑi draciĭ șoptind și prin ólă *bojbăind*“, în carĭ amîndouĕ este numaĭ și numaĭ sensul de „tâtonner, chercher à tâtons“. Și tóte astea, Cihac le face pentru a ajunge cu orĭce preț la polonul bzikać, la maghiarul bizgat, la germanul biesen, carĭ nicĭ ele n'aŭ a face unul cu altul. *Băjbăesc* n'are românesce decât sensul general de a căuta fără a nemeri, de unde apoĭ două accepțiunĭ derivate:

1°. a căuta fără a nemeri umblând, la G. Baronzi (Limba română p. 100): „A *bisbăi*=a umbla rasnă, rôder, errer“;

2°. a căuta fără a nemeri vorbind, de unde s'a născut interesantul substantiv „bojbâc = om ce vorbesce reŭ, *bojbăesce*; se ḑice maĭ cu samă despre dascăl“ (Șeḑĕtórea 1893 p. 150).

Cu a doua accepțiune, *băjbăesc* se apropiă de italianul bisbigliare „murmurer, chuchoter, rendre un bruit sourd et confus“. Să nu uĭtâm că sub raportul morfologic sufixul verbal românesc -ăire are întocmaĭ aceĭașĭ funcțiune deminutivo-frequentativă ca italienesce sufixul verbal -igliare (v. *-ăesc*), ast-fel că remân fața 'n față tulpinele băjb (bîșb) = bisb.

Italianul bisbigliare este generalmente privit ca o onomatopeiă (Littré, v. Bisbille). Fie! Onomatopeiă în acest cas este și românul *băjbăesc*. Important e că acéstă onomatopeiă bisb, întru cât ea nu se găsesce la Slavĭ, la Germanĭ și la alte némurĭ, este un element comun româno-italic.

Dar să fie óre în adevĕr o onomatopeiă? saŭ nu cum-va va fi avênd numaĭ o aparenţă onomatopoetică prin reduplicarea luĭ bi?

Maĭ întâĭu, cată să despărţim pe italianul bisbigliare de sinonimul „pispissare“ saŭ „pispigliare“, care acela póte să fie o adevĕrată onomatopeiă, fără ca să fie neapĕrat onomatopoetic şi bisbigliare.

In dialectul veneţian a şovăi, a umbla într'un mod nesigur, a fi nehotărît, a zăbăvi în mers saŭ în vorbă, se ḑice bibiar: „bibiar in t'un logo = fermarsi oziosamente in un luogo, senza saperne uscire“ (Boerio, Diz. Venez. p. 79), adecă ce-va fórte aprópe de *băjbăesc*. In acest bibiar s'a recunoscut latinul bivium „chemin croisé“, fiind-că un om se opresce pe gândurĭ nehotărît când dă peste o rescruce: „bibiar = gleichsam zweifelnd am Scheidewege stehen“ (Körting, Roman. Wtb. p. 121). Latinul bivium însă, conservat în limba clasică, se scie că este o forma asimilativă din bisvium (= bis + via), care putea să se fi păstrat pe a locurĭ în latinitatea cea rustică şi care, în orĭ-ce cas, e maĭ sigur decât bis-viduta, de unde se trage francesul „bévue“ (Körting, Wtb. 121).

Dacă veneţianul bibiar vine din latinul bivium, atuncĭ italianul bisbigliare, de 'mpreună cu românul *băjbăesc*, póte să se urce la prototipul latin bisvium. Numaĭ prin trecerea mijlociuluĭ *v* în *b* cuvîntul va fi căpĕtat apoĭ un aer de onomatopeiă.

Cât se atinge de consonantismul formeĭ române, apoĭ în organicul bîsbăesc a trebuit fisiologicesce ca *s* naintea luĭ *b* să trécă în *z*: bîzbăesc (Miklosich, Lautl. d. rumun. Dialect., Conson. II p. 86), ĭar ulterióra trecere a luĭ *z* în *j* (ž) este aci maĭ legitimă decât în „mijloc = mizloc“.

Aşa dară, fie ca onomatopeiă, fie ca derivaţiune din bisvium, *băjbăesc* este la Românĭ un rest din latinitatea cea rustică.

v. *Băiguesc.*—*Băjbâc.*

Băjbăire s. **bojbăire**, l'infin. de băjbăesc pris comme substantif: action de marcher à tâtons, difficulté de trouver les mots en parlant.

v. *Băjbăesc.*—*Băjbăélă.*

1. **Băjbăit** s. **bojbăit, -ă**, le part. passé de băjbăesc pris comme adjectif: tâtonné, cherché à tâtons.

v. *Băjbăesc.*

2. **Băjbăit** s. **bojbăit,** le part. passé de băjbăesc pris comme substantif: tâtonnement.

v. *Băjbăesc.*—*Băjbăélă.*

Băjbăitòr s. **bojbăitòr, -óre,** subst. et adj.; celui ou celle qui tâtonne, qui marche dans l'obscurité en cherchant quelque chose. Care băjbăesce. Nu e sinonim cu băjbâc, care se aplică numaĭ la vorbirea cea încurcată prin căutarea cuvintelor.

v. *Băjbăesc.*—*Băjbâc.*

Băjbăitùră s. **bojbăitùră,** s. f.; tâtonnement. Intre sinonimiĭ băjbăélă, băjbăire şi băjbăit, *băjbăitură* exprimă cea maĭ scurtă durată şi cea maĭ puţină intensitate, cu o nuanţă tot-o-dată de despreţ.

v. *Băjbăesc.*—*Băjbăélă.*

Băl, -ă, adj.; blond, pâle, blanc tirant sur le jaune. *Băl* nu e sinonim cu alb, ci însemnéză o culóre mijlociă între alb şi între galben, saŭ maĭ bine o armonisare între aceste

doue culorĭ, o asociaţiune între ele; fiind însă o culóre fórte deschisă, adecă în oposiţiune cu închis, cu întunecos, de aceea maĭ tot-d'a-una se confundă cu noţiunea de alb. Adevĕratul alb e în antitesă cu negru, pe când antitesa luĭ *băl* este laĭu. Identificarea luĭ *băl* cu alb, care adesea ne întimpină în texturĭ, trebuĭ dară privită ca o simplă apropiare.

Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l Tr. 1883 p. 427): „*Bĕl*=Albus".

Doĭnă din Banat:

Din colè de Făgeţel
Este-un voĭnic nalt şi *băl*
Parcă 'l tras printr'un inel,
Dă-mĕ, maĭcă, după el...

(Reteganul, Cărţile săténuluĭ 1886 p. 15)

Alta tot de acolo:

Bâla care 'mĭ place mie,
Gura eĭ strugur de vie...

(Hodoş, Poes. pop. 55; cfr. 33).

Alta:

Frunḑă verde de dudâŭ,
Ce-am auḑit, *bălo*, iăŭ,
Că maĭcă-ta 'ĭ pare reŭ
Că te ĭubesc, *bălo*, iăŭ?
Spune, mândro maĭcă-ta
Că atuncĭ io te-oĭu lăsa
Când maĭca ţ'o numĕra
Fînu de pe douĕ care
Şi ĭérba din treĭ hotare...

(Ibid. 137).

Din munţiĭ Suceveĭ: *Bălâ*, băluca =bălae, blondă; óiă *bălâ*, cu obrajiĭ albĭ, curaţĭ de tot (Şeḑĕtórea 1893 p. 126).

Un boŭ alb de tot se ḑice băloniu; vaca albă — *bălă*; tot *bălă* şi bălae este o óiă albă..." (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

„Óia cu botul alb se ḑice *bâlă*" (S. Cincu, Brăila).

S. F. Marian: „*Bălă*=gălbie; óiă *bălă* = care aruncă în galben..."

Doĭnă din Ardél:

Păcurar cu oĭ băluţă,
Căpĕtatu-ţĭ-aĭ drăguţă?
De nu 'ţĭ veĭ fi căpĕtat,
Haĭ! că neĭca m'a lăsat...

(Hodoş, Poes. pop. 121).

„La óia albă se ḑice băluţă, la cea négră — lae" (D. Recénu, Banat, c. Bucova).

„Óia cu botul alb se ḑice băluţă" (C. Cĭurénu, Vasluĭu, c. Zăpodenĭ).

„La un câne alb, cĭobaniĭ ĭĭ ḑic băloĭu" (pr. M. Iubaş, Banat, Lugoş).

Băluţă, nume de familiă ţĕrănesc în districtul Sucéva (Şeḑĕtórea 1893 p. 13).

Despre Băluţă ca nume de danţ poporan, se va vorbi la locul seŭ.

La Macedo-românĭ, d. Weigand (Die Aromunen p. 297) indică forma *bel*, maĭ corect *băl* ca la noĭ, cu douĕ sensurĭ: 1°. berbec saŭ câĭne negru cu o pétă albă pe frunte; 2°. o petricică albă la jocurĭ copilărescĭ. Maĭ interesantă însă şi maĭ sigură sub raportul vocalic este forma balĭu „animal cu perĭ albĭ în frunte" (Laurian-Massim, Gloss. 48), maĭ cu samă cal. Numaĭ acéstă formă balĭu noĭ am putut'o controla. Ne temem ca cea adusă de d. Weigand să nu fie o greşélă.

Primitivul *băl* a despărut la noĭ din limba literară, unde se înlocuesce prin derivatele bălan (*băl*+an), bălaĭu (=*băl* + alĭu), bălăĭor (= *băl* + alĭu+or).

Din *băl* prin sufixul -aş se formézā masculinul bălaş, din care vine apoĭ bălăşel şi bălaşcu, şi femininul bălaşă cu deminutivul bălăşică.

Despre originea acestuĭ termen, care n'are a face cu slavicul бѣлъ,

v. *Bălan.*

²·**Băl.**— v. *Imbăl.* — *Bălăcesc.*

Bălàcĭu, s. m.; nom propre personnel et topique. In ambele sale accepţiunĭ, numele propriŭ *Bàlacĭu* ne întimpină maĭ ales în Muntenia.

Vr'o patru sate se numesc *Bălacĭu:* unul în Teleorman, doue în Ialomiţa şi unul în Vâlcea, afară de carĭ un mare sat în Mehedinţĭ se chiamă Bălăciţa (Frunḑescu), ceea-ce indică originea adjectivală a cuvîntuluĭ *bàlacĭu,* presupunêndu'ĭ o formă feminină bălace, de unde deminutivul bălăciţă.

Ca nume personal, într'un act oltenesc din 1665 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurezul, în Arch. Stat. din Buc. p. 64): „şi Şandru şi *Bălacĭu* fratele luĭ Costandin..."

In crisovul luĭ Constantin Brâncovénul din 1693 (Cond. Mss. Brâncov. în Arch. Stat. din Buc. p. 10), pintre maĭ mulţĭ boierinaşĭ oltenĭ: „i Răduţul sin *Bălacĭu* ot Comăneştĭ..."

Să fie óre un derivat din băl „blond" prin sufixul -acĭu, ca „stângacĭu" din „stâng"? Ceea-ce pare a întări acéstă derivaţiune, este că numele personal *Balacĭu* există şi la Macedo-românĭ (I. Caragiani).

Din topicul *Bălacĭu* se trage numele de familiă Bălăcénu; din personalul *Bălacĭu* — numele de familiă Bălăcescu, din care se formézá apoĭ topicul Bălăcescĭ.

v. *Băl.* — *Bălăcénu.* — *Bălăcescu.*

Bălàieş s. **Baláieş.** — v. *Bălaĭu.*

Bălàĭu s. **balàĭu, -àiă (-ae),** adj.; blond, pâle, blanc tirant sur le jaune. *Bălaĭu* derivă din băl prin sufixul intensiv -aĭu, care circulézá în graĭu maĭ des sub forma feminină -aiă decât sub cea masculină. De aceea *bălaĭu* se aude mult maĭ rar decât *bălae,* care corespunde celor-lalte feminine analóge, maĭ ales cĭobănescĭ: „lunae", „murgae", „surae", „brezae", „potae" etc.

v. ¹·*-aĭu.*

Intensivul *bălaĭu* nu se deosebesce de loc prin nuanţa de sens de intensivul bălan, ambele servind numaĭ a amplifica pe monosilabicul băl sub raportul formeĭ, fără a 'ĭ modifica înţelesul.

I. Văcărescu p. 353:

Bălaĭu 'ĭ perişor lucĭa l'a eĭ albeţe;
Tăriile 'ĭ din sîn ca legĭ îmĭ daŭ poveţe:
Legĭ simple ce aŭ drept firesce a supune,
Nu legĭ de duh tiran ce 'n jug viclén ne [pune...

Balada „Brumărelul":

Foicică ismă créţă,
Intr'o Joĭ de diminéţă
Tuturor li 'ĭ cu dulcéţă,
Numaĭ unul are gréţă:
Voĭnicel *bălaĭu* la faţă...

(G. D. T., Poes. pop. 450)

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 225: „Pĕrul eĭ *bălaĭu,* ca nisce sculurĭ de borangic, îĭ lumina obrajiĭ, gâtul şi umeriĭ.."

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 113: „Cu încetul tînĕra copilă îşĭ veni 'n simţirĭ; ochiĭ eĭ albaştri clipiră sub lungile 'ĭ gene *bălaie...*", unde pluralul nu e corect, căcĭ din *bàlae* se face *bălâĭ,* ca din „văpae — văpâĭ", „potae — potâĭ" etc.

Cântec moldovenesc:

Dragă mi 'ĭ oiţa lae
Şi leliţa cea *bălae,*
Dragă mi 'ĭ oiţa créţă
Şi leliţa cea istéţă...

(Şeḑĕtórea 1892 p. 218).

unde este de observat antitesa între *bălaĭu* și laĭu, asupra căriĭa noĭ revenim pe larg maĭ la vale.

Delavrancea, Trubadurul p. 32 : „Eram de ḑece anĭ. Și deschisesem ochiĭ pe o copilă cam de vîrsta mea, cu care adesea-orĭ colindam viile, spunêndu-ĭ câte vĕḑute și nevĕḑute. *Bălaea* 'ĭ ḑiceam eŭ, căcĭ era albă..."

P. Ispirescu, Un basm mitologic (Col. l. Tr. 1882 p. 307): „Cum se întórseră a-casă, deteră vaceĭ numele de *Bălaea*. Din ḑiua aceĭa pare-că norocirea desjugase la casa lor. Nu era lucru pe care să puĭe eĭ mâna și să nu le ésă în-de bine. Vaca *Bălaea* fĕtâ, și fĕtâ cu spor..."

Balada ardelenéscă „Horén":

— Ce căutațĭ pe-aicea?
— Căutâm pe soru-ta.
— Pe soru-mea nu voĭu da,
Dar voĭu da mĭeorĭ *bălâĭ*
Să cânte véra pe vâĭ..

(Familia din Pesta, 1886 p. 307).

Locuțiunea proverbială; înțarcă *bălaea* = s'en est fait".

D. Stancescu, Basme p. 199: „Vĕḑênd zmeul că nu e chip să se scape de el, învĕțâ pe mama luĭ Busuĭoc să se facă bolnavă și să 'l róge să 'ĭ lase eĭ cățeiĭ să 'ĭ maĭ ție de urît; ĭar când o fi el fără cățeĭ, atât ĭ-a fost, că înțarcă *bălaea*, nu maĭ vede lumina cu ochiĭ..."

Laurian-Massim: „a înțărcat *bălaĭa* = nu maĭ sînt mijlóce de traĭu, nu maĭ e de unde să se dea îndestulare pentru ce-va".

Proverb: „nicĭ lupul pre *bălaea*, nicĭ *bălaea* pre lup" (C. Negruzzi, Scrisórea XII) cu acelașĭ sens ca: „paza bună trece primejdia rea".

Bălae se ḑice și la o varietate de strugure (Jipescu, Opincaru p. 53); la d. Damé: „*bălae* = variété de raisin vermeil comme le chasselas".

Ca nume personal femeiesc, *Bălae* în actul municipal bărlădén din 1633 (Doc. rom. II No. 74, în Arch. Stat. din Buc.): „au venitu înnainté noastră Măriica și cu sora ei Grozava nepoatele luĭ Ion stolnicul, fétele *Bălaei* den Văléni..."

Forma cea obicĭnuită ca nume personal femeiesc nu este *Bălae*, ci Bălașă.

v. *Bălaș*.

Antitesa între *bălaĭu* și laĭu:

Jarnik, Sprachliches aus rumän. Volksmärchen p. 15: „Să nu spunețĭ nicĭ lae nicĭ *bălae*=saget weder schwarz, noch blond, d. h. weder das Eine, noch das Andere".

A. Pann, Prov. I, 85: „El nu scie ce e lae, nicĭ ce e *bălae*".

I. Créngă, Poveștĭ I p. 13:
„— D'apoĭ când or veni aĭ noștri?
„— Atuncĭ voĭ să vĕ facețĭ mórte în păpușoĭu, să nu spunețĭ nicĭ laie, nicĭ *bălaie*..."

Ibid. p. 247: „Ochilă vedea tóte cele, ca dracul, și numaĭ înghețaĭ ce da dintr'însul:

Că e lae,
Că 'ĭ *bălae*,
Că e cĭută,
Că 'ĭ cornută..."

Ibid. p. 285: „Ș'apoĭ când venĭa moșnégul de pe unde era dus, gura babeĭ umbla cum umblă melița: că fata luĭ nu ascultă, că 'ĭ ușernică, că 'ĭ leneșă, că 'ĭ soĭu reŭ, că 'ĭ laie, că 'ĭ *bălae*, și că s'o alunge dela casă..."

Ghicitórea despre „Cântar":

Lae
Bălae
Unghiă de gae,
Créstă de ridichiu.

(G. D. T., Poes. pop. 219).

Aci este locul de a limpeḑi originea enigmaticuluĭ laĭu, în privinţa căruĭa Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 235) se rostesce fórte corect că este „un cuvînt pastoral, pe care l'aŭ propagat cĭobaniĭ românĭ" (ein durch die rumänischen Hirten verbreitetes Hirtenwort"), adecă Româniĭ l'aŭ dat pe de o parte Albanesilor: „laĭ, laĭe = óĭă cu lână albă şi négră", pe de altă parte Bohemilor, adecă Moravilor: „laĭka=óĭă négră", şi Rutenilor: „laĭistyĭ=negru". In locuţiunile românescĭ „lae de Ţiganĭ" şi „Ţigan lăeş" sensul este de „négréţă", ca şi când s'ar ḑice: „cétă négră" saŭ „din cétă négră". Gustav Meyer ne scutesce de sarcina de a maĭ vorbi despre Rösler, care trăgea pe laĭu din turcul „laĭ = boue noire", şi despre Cihac, care grămădise cu ocasiunea acestuĭ cuvînt o grózā de vorbe slavice şi germane, ba n'a uitat nicĭ pe latinul latrare! Laĭu este curat românesc; dar de unde? Sensul fundamental al cuvîntuluĭ nu e „negru", ci „nenorocit". Acest sens apare la fie-care pas în literatura poporană macedo-română, şi s'a resfrânt acolo şi în verbul lăire „maudire" (Obedenaru, Texte p. 111). Printr'o asociaţiune de ideĭ fórte rĕspândită în familia indo-europeă în genere, noţiunea de „nenorocit" se desvóltă din acea de „stâng", şi acésta maĭ cu samă la vechiĭ Romanĭ, la carĭ ambiĭ sinonimĭ pentru „stâng": sinister şi laevus luaseră înţelesul de „nenorocit". Din forma latină archaică laivus (= gr. λαιός, λαιϜός) vine d'a-dreptul românul laĭu, după cum din „lavo" vine „laŭ"; şi horaţianul:

O ego laevus...

se traduce literalmente în macedo-româna prin: „o, io laĭu!"
v. *Laĭu.*

Din *bălaĭu* se forméză deminutivul bălăior, despre care a se vedé pe larg la locul seŭ, şi termenul deminutival cĭobănesc bălăică, care presupune pe masculinul bălăel.

„O óiă albă se ḑice bălăică" (G. Basoc, Tecucĭu, c. Homocea).

S. F. Marian: „bălăică, nume de viţică care aruncă în galben".

Este remarcabil apoĭ augmentativul Balaieş saŭ Bălaieş, format întocmaĭ ca „Rareş" din „rar", „Verdeş" din „verde", „Frunteş" din „frunte" etc. şi întrebuinţat de asemenea numaĭ ca nume propriŭ personal, maĭ ales în Moldova.

C. Sion, Arhondologhia p. 28: „Balaeş, Moldovan dela Bogzescĭ, ţinutul Némţuluĭ..."

Despre etimologiă,
v. *Bălan.*

[1]·**Bălàn** s. **balàn, -ă,** adj.; 1. blond, pâle, blanc tirant sur le jaune; 2° t. de Myth. popul.: nom d'une divinité, probablement Soleil. In primul sens, *bălan* este sinonim cu bălaĭu, ambele formaţiunĭ intensive, saŭ maĭ bine amplificative din băl, câte-trele avênd acelaşĭ înţeles, fără nicĭ o nuanţă distinctivă: tot ce s'ar puté ḑice este numaĭ dóră că *bălan* sună maĭ energic, ér bălaĭu maĭ desmĭerdător,—doue particularităţĭ fonetice, pe carĭ nu pré sciŭ să le utiliseze poeţiĭ, dar carĭ se pot surprinde în graĭul poporan.

A. Pann, Erotocrit, II, 82:

Că par'că sînt zugrăvite *bălanele* luĭ frumseţĭ...

C. Negruzzi, O alergare de caĭ, I:

„Dinainte era un om *balan* ce putea să aĭbă 35 anĭ. Chipul seŭ era frumos şi interesant, dar o întristare desnădejduită se vedea pe faţa sa palidă..."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 220: „Priviĭ la acea feréstră, dar tocmaĭ atuncĭ cercevelele se deschiseră şi o femeiă tînĕră, cu pĕrul *bălan* risipit în jurul obrajilor, privi drept şi lung la mine..."

Bălan despre boŭ:
Doĭnă din Ardél:

Vaĭ, mâncatu's de străinĭ
Ca érba de boĭ bătrânĭ,
Şi mâncatu's de duşmanĭ
Ca érba de boĭ *bălanĭ*...

(J. B. Poes. pop. 191).

„Colinda pluguluĭ":

Boĭ boureĭ,
In códă cudălbeĭ,
In frunte ţintaţĭ,
In córne 'nferaţĭ,
Pe pântece *bălanĭ*,
Pe spate plăvanĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 144).

Ghicitórea despre „Bricĭu":

Am un boŭ *balan*,
Pasce pe munte de cĭolan.

(Şedĕtórea 1892 p. 32).

Cântecul „Cărăuşul" din Bucovina:

Frundă verde de trifoĭ,
Trece badea pe la noĭ,
Cu căruţul cu doĭ boĭ:
Bădiţa cu pĕrul creţ
Şi cu ochişoriĭ verdĭ.
Stăĭ, bădiţă, stăĭ pe loc
Că-ţĭ e murgul slăbănog,
Şi *bălanul* n'are vlagă
Carul singur să ţi-l tragă,
Că-ţĭ e carul încărcat,
Şi-ţĭ e jugul despicat,
Despicat în patru părţĭ:
La proţap şi la lopăţĭ;
Căcĭ ţi-s boiĭ nemâncaţĭ,
Osteniţĭ şi 'nsetoşaţĭ,
Şi dacă-ĭ veĭ adăpa
Pînă ce nu vor mânca,
Cel *bălan* va sângera,
Ĭar' cel murg te va 'nşela...

(Marian, Poes. pop. II, 102).

Deminutiv din *bălan* este bălănel, la feminin bălănică.

S. F. Marian: „Bălănel, nume de boŭ, maĭ ales însă de viţel".

Bălan despre cal:
Cântec din districtul Bacăŭ:

Frundă verde de-un lipan!
Drag mĭ-a fost calul *bălan*,
Calul alb şi şéua négră,
Şéua négră, frâul verde,
Ţine'l, Dómne, nu mi'l perde!...

(Şedĕtórea 1892 p. 73).

Cântec din Moldova:

Frundă verde ş'un lipan,
Ah, aman, aman, aman!
Să puĭu şéua pe *balan*:
Cine m'a vedé călare,
Toţĭ să'mĭ dică căpitane...

(Sevastos, Cânt. 287).

Ghicitórea bucovinénă despre „Pléva şi grăunţele": „*Bălan* sare peste gard, dar Galbĕn remâne" (Sbiera, Poveştĭ p. 320), unde *bălan* şi galben exprimă doue nuanţe ale aceleĭaşĭ culorĭ.

Ca termen chromatic despre caĭ, însă numaĭ despre caĭ, românul *bălan*, sub forma scădută bulan, a trecut la Polonĭ şi la Ruşĭ: bułany, булaный „cal *bălan*", negreşit în epoca cea de înflorire a raseĭ cavaline în România, despre care noĭ vom avé a vorbi pe larg la locul seŭ.

v. *Cal*.

Bălan despre óiă:
Balada „Óia năsdrăvană":

Oiţă, oiţă,
Oiţă plăviţă,

Oiţă *bălană*
Cu lâna bărsană,
De treĭ ḑile 'ncóce
Guriţa nu'ţĭ tace...

(G. D. T, Poes. pop. 435).

Bălan despre c â n e:

I. Créngă, Poveştĭ I p. 147: „Ţibă! Hormuz; na! *Balan*; nea, Zurzan! daţi-vĕ 'n laturĭ, cotarle!..."

Bălan a fost o dată fórte obicĭnuit la Românĭ ca nume propriŭ personal, de unde şi mulţimea satelor numite B ă l ă n e s c ĭ, adecă „posteritatea luĭ *Bălan*", precum şi patronimicul B ă l ă n e s c u. Tot între numĭ topice figurézĕ femininul din *Bălan*: B ă l ă n é s ă şi B ă l ă n ó i ă (Frunḑescu).

Dela Românĭ numele personal *Bălan* a trecut şi la Bulgarĭ (Каравеловъ, Памятники быта Болгаръ), unde s'a amplificat apoĭ în B a l a n o v, B a l a n o v i c ĭ, B a l a n o l u, în carĭ nu se maĭ recunósce provenința cea românéscă.

Crisov dela Stefan-vodă din 1434 (Docum. Hurmuzaki vol. I part. 2 p. 868 şi 876):

... на Тѹтовѣ двѣ села, гдє єс Миклѣ ѡт Бахнѹ и гдє єс Б а л а н ъ ѡт Єтрымба...	... pe Tutova doue sate, unde este Miclé din Bahna şi unde este *Balan* din Strâmba...,

ĭar în crisovul din 1443 (ibid. p. 882) satul luĭ *Balan*. pórtă deja numele Б ъ л ъ н є щ и.

Crisov dela Ştefăniţă-vodă din 1661 (Cond. MSS. a Episc. Huşilor, t. IV p. 57, 58, în Arh. Stat. din Buc.): „*Bălan* din Iviniţăştĭ, ficĭorul luĭ Drăgan de acolo, şi cu nepoţiĭ săĭ Zota sin Burnar şi alţĭ nepoţĭ..."

Din familia boierécă Şincaĭ din Făgăraş, Stanilă *Balan* de Sinka căpĕtase nobleţa unguréscă la 1689 sub principele Apafi (Puşcariu, Date istorice p. 168).

Intre Româniĭ din Epir, menţionaţĭ pe la 1348 în crisovul ţaruluĭ serbesc Stefan Duşan, unul se chiăma *Balanŭ*: „Баланъ з братиωмъ и снови", adecă: „*Balanŭ* cu fraţiĭ şi cu fiiĭ" (Arch. ist. III p. 181); ĭar în crisovul ţaruluĭ Lazar din 1381 se menţionéză satul numit „vadul B a l a i ĭ": „село Б а л а н и н ь бродь" (Miklosich, Monum. Serbica p. 198).

In interesantul „Izvod de veciniĭ din Costeştĭ cariĭ au fost la Ghĭanghé şi la Prăjescul şi la Iani sulgĭarĭul" din sec. XVII (Doc. Rom. I No. 76 în Arch. Stat. din Buc.), pe lîngă „*Bălan* Leurdă" ne intimpină şi „B ă l ă u n (Бълъꙋн) sin Curé", o fórte remarcabilă formaţiune prin sufixul - u n ca în „căpcăun", „gărgăun", „văgăună" etc.

La prima vedere este legitim a trage pe românul b ă l, cu derivatele sale, din slavicul б ѣ л ъ, după cum o făcuse de'ntâĭu Miklosich (Slav. Elem. im Rumun. p. 16), cunoscênd numaĭ forma *bălan*, pe care Cihac (II, 6) o crede născută dintr'un tip intermediar b e a l a n, un tip fără urmă în graĭu şi 'n texturĭ, ba încă fisiologicesce imposibil, de vreme ce *e* trece la noĭ în *ea* exclusiv într'o silabă tonică, nu alt-fel.

Etimologia din б ѣ л ъ, în orĭ-ce cas, e maĭ bună decât acea din latinul b e l l u s, pe care o susţin Laurian-Massim (Gloss. 49), dar de unde, după o lege fonetică riguróşă, nu se putea nasce la Românĭ decât b e l saŭ b ĭ e l, ca în „mĭel", „viţel", „inel", „mişel" etc., nicĭ o dată b ă l, şi cu atât şi maĭ puţin b a l.

Din slavicul „бѣлъ" a remas la Românĭ verbul b e l e s c; din latinul „bellus" — femininul b ĭ e a la Oltenĭ; dar *bălan* nu este nicĭ latin, nicĭ slavic.

v. *Belesc.* — *Bĭea.*

Noï am ved̦ut maï sus că deja pe la 1348 se rostĭa românesce *balan*, ïar la 1381 b a l a e, nu b e l a n, nicĭ b e l a e. Pînă astăd̦ĭ în graĭul poporan formele cu *a* clar: *balan*, b a l a ĭ u, sînt fórte respândite, ceea ce totuşĭ s'ar puté atribui assimilaţiuniĭ cu accentatul *a* din silaba următóre. Nicĭ o asimilaţiune însă nu există în forma macedo-română b a l ĭ u „cheval marqué au front d'une étoile blanche" (Dr. Obedenaru, Texte macedo-române p. 74), compus din b a l şi din acelaşĭ sufix -ĭ u (= lat -eus) ca în macedo-românul „malĭu = lat. malleus". Este dară sigur că tulpina cea organică a cuvîntuluĭ e b a l, nu b e l, nicĭ b ĭ e l, adecă nu e nicĭ slavică, nicĭ latină, măcar-că este fórte veche la noĭ, de óră ce ne intimpină la toţĭ Românii fără deosebire.

Să fie óre dacică?

Vom începe prin a limped̦i un punct morfologic.

Sufixul a n- este la noĭ de originea slavică (v. ²·*an*), adecă posterior secoluluĭ VII. In *bălan* însă el nu este primitiv, ci substituit unuĭ alt sufix maĭ vechĭu, care — după cum ne vom încredinţa în dată — nu putea să fi fost altul decât sufixul -a l, atât de des în onomastica tracică: Dizala, Disztral, Attalus, Cothālas, Sadalas, Zantiala, Mucatralās etc. (Dumont, Monum. figurés de la Thrace, 78—81). Din prototipul b a l a l s'a făcut *balan* printr'o dissimitaţiune curat fonetică între ceĭ doĭ *l*, operându-se în acelaşĭ timp trecerea logică la un sufix fórte potrivit prin aceea că dă expresiuniĭ maĭ multă energiă, ca în „şoĭman", „corban", „golan", „vultan", „lungan" etc. Ceea ce confirmă realitatea prototipuluĭ b a l a l, este raportul seŭ către sinonimul b ă l a ĭ u, în care ne întimpină acelaşĭ sufix primar -a l amplificat prin sufixul secundar -ĭ u, adecă b ă l a l ĭ u = b a l + a l + ĭ u. Cu alte cuvinte, -a ĭ u în b ă l a ĭ u este muĭat din -a l ĭ u, nicĭ decum din -a n ĭ u. Dacă sufixul ar fi -a n ĭ u, atuncĭ *n* s'ar aud̦i fórte limpede în dialectul bănăţén, care 'l păstréză sistematic, de exemplu „întâ*n*ĭu = întâĭu", „călcâ*n*ĭu = călcâĭu", „cu*n*ĭu = cuĭu" etc., pe când la Bănăţenĭ se rostesce tot-d'a-una b ă l a ĭ u, întocmaĭ ca la noĭ, ceea ce constituă o probă irrecusabilă că b ă l a ĭ u nu vine din b a l + a n ĭ u, ci din b a l + + a l ĭ u, ïar prin urmare şi *bălan*, cu sufixul -a n cel furişat prin substituţiune după secolul VII, represintă un prototip anterior b a l a l = b a l + a l.

Inlăturându-se astfel din *bălan* elementul morfologic cel relativ maĭ noŭ -a n, vom repeta întrebarea: familia lexică b ă l, pe care noĭ am verificat'o ca fórte veche la toţĭ Româniĭ, să nu fie óre o remăşiţă dacică?

Macedo-românul b a l ĭ u este important nu numaĭ în privinţa fonetică, dar şi prin legătura sa cu noţiunea de „frunte": „cheval marqué a u f r o n t" (Dr. Obedenaru), „animal cu perĭ albĭ î n f r u n t e" (Laurian-Massim). Acéstă legătură se învederéză pretutindenea şi la Daco-românĭ, căcĭ întocmaĭ acelaşĭ înţeles are şi al nostru „b ă l = cu botul alb" (v. *Băl*), adecă „b ă l la cap", „b ă l la frunte".

Din dată ce acéstă particularitate se constată, sîntem strămutaţĭ d'a-dreptul la familia lexică albanesă:

1⁰. b a l ă „frunte, cap, vîrf";

2⁰. b a l ĭ e „tulpan alb, cu care femeile îşĭ învĕlesc fruntea";

3⁰. b a l ĭ o ş saŭ b a l ĭ a ş „cal saŭ boŭ cu fruntea albă";

4⁰. în fine, în dialectul gheghic b a l ĭ o ş „alb aruncând în galben", „blond, rothaarig" (Hahn, Alb. Stud. Wtb. 11),

„roux, des cheveux, bai, des chevaux“ (Dozon, Manuel, Vocab. 8).

Este cĭudat că Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 24, 25) desparte etimologicesce sensurile 1⁰ şi 2⁰ de sensurile 3⁰ şi 4⁰, afirmând că pe b a l ĭ o ş Albanesiĭ l'aŭ împrumutat dela Serbĭ şi uĭtând că serbul corespundĕtor b ĭ e l a ş „equus albus“ (Karadžić) nu numaĭ este un provincialism isolat, întrebuinţat anume în regiunea învecinată cu Albania, dar încă un provincialism care, împrumutat dela Albanesĭ, a păstrat la Serbĭ abĭa înţelesul de „alb“ şi a perdut pĕ acela de „frunte“. A despărţi unul de altul cele patru înţelesurĭ, este a scăpa din vedere că ele formézĕ învederat, prin fond şi prin formă, o singură familiă de cuvinte, în care sensul fundamental este acela de f r u n t e; un sens cu totul depărtat atât de latinul „bellus“ precum şi de slavicul „бѣлъ“, dar pe care însuşĭ Gustav Meyer pentru sensurile 1⁰ şi 2⁰ îl regăsesce în sanscritul b h ā l a „frunte“. Este de adaus că acest sanscrit b h ā l a însemnézĕ tot-o-dată „frunte“ şi „lumină“, adecă noţiunea de alb-galben pe lîngă acea de f r u n t e, şi că derivatul b h ā l a *n* k a vrea să ḑică: „acela care are pe frunte semne de noroc“. Astfel pentru sensurile 1⁰ şi 2⁰ Gustav Meyer a descoperit adevĕrata origine a preţiosuluĭ termen, carea se întinde însă într'un mod imperios şi asupra sensurilor 3⁰ şi 4⁰, adecă asupra familieĭ întregĭ. Ce-va maĭ mult decât atâta; tot Gustav Meyer a nemerit originea cea curat tracică a acestuĭ cuvînt la Albanesĭ, ĭar prin urmare cea dacică la Românĭ, comparându'l cu glosa frigiană la Hesychius: „*βαλήν, βασιλεύς*“, adecă „b a l ē n = rege, cap, fruntaş“. Ar maĭ fi putut adăuga că acest *βαλήν*, ca termen tracic din Asia, ne întimpină deja la Eschyl (Pers. 663).

Aşa dară se capĕtă următórea genealogiă indo-tracică:

indo-europeul b h a l a
- sanscr. b h ā l a „frunte, lumină“
  - bhāla*n*ka „cu semne de noroc pe frunte“
- tracic b a l a „frunte, lumină“
  - frigian b a l ē n „rege, cap, fruntaş“
  - epir. b a l a „frunte, alb-galben“
    - alban. b a l ă, b a l ĭ e, b a l ĭ o ş etc.
  - dacic b a l a „frunte, alb-galben“
    - român b ă l, b ă l a ĭ u, *bălan* etc.

Nu vom cerceta aci filiaţiunea între indo-europeul b h a l a şi între numele ḑeuluĭ lumineĭ la vechiĭ Celţĭ: B e l i s, B e l e n u s, B e l i n u s, Apollo B e l e n u s saŭ B e l e n u s Apollo în inscripţiunĭ, „le dieu blond, aux cheveux d'or“, al căruĭa nume este într'o evidentă legătură cu modernul celtic b e l e n „jaune d'or“ (Roget de Belloguet, Gloss. gaulois p. 374). Ne vom mărgini numaĭ a constata că şi la Românĭ în *bălan* s'a petrificat o urmă de sens mitologic. G. Baronzi, Limba Română p. 23, 82, aduce locuţiunea: „nóptea e murgă, sórele *bălan*“; dar ce-va mult maĭ caracteristic este idiotismul: „*Bălan* să'ţĭ alégă“, „nicĭ *Bălan* nu 'ţĭ alege“, care însemnézĕ în graĭul poporan „numaĭ D u m n e ḑ e ŭ ar puté să 'nţelégă“, „nicĭ D u m n e ḑ e ŭ nu póte să pricépă“.

I. Crénga, Scrierĭ I p. 151:

„— Ba nu, bade Ipate, n'aĭbĭ grijă; nu ţĭ-oiŭ maĭ cere vre-un lucru mare pînă pe-acolò. Ş'apoĭ ce ţi-oiŭ lua eŭ din casă, nu-ţĭ face trebuinţă d-tale.

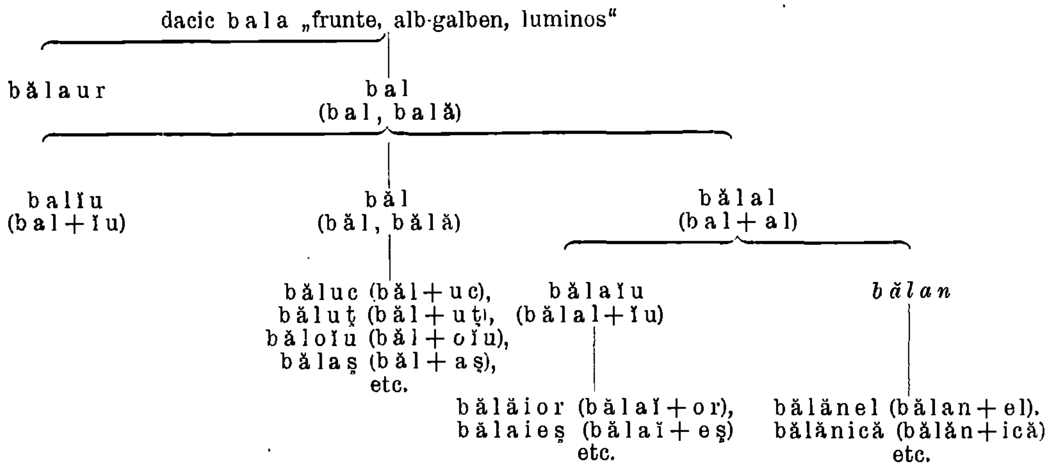
„— Apoĭ na, ḑise Ipate. Măsură-ĭ vorba cu îmblăciul. *Balan* să'ţĭ alégă din gură ce spuĭ, dacă nu vorbescĭ deslușit.

„— Apoĭ dă, bade Ipate..."

Acest „*Balan* s'alégă" din Moldova este învederat identic cu „Dumneḑeŭ s'alégă„ din Muntenia — în următorul pasagĭu din Jipescu, Opincaru p. 151: „Puĭcana a auḑit cu urechili ĭeĭ dĕla un boĭer bătrân, că parte din ghisurĭ sînt adĕvĕrate, parte nu, ca și vorbili: unili secĭ, altili pline. Dumneḑeŭ s'alégă!..."

Să nu uĭtâm însă că Românul ḑice în acelaşĭ sens: „nicĭ dracul nu póte să 'nţelégă". *Balan* dară însemnéză nu neapĕrat pe Dumneḑeŭ, ci în genere o putere supra-omenéscă, fie bună, fie rea, adecă ceea ce vechiĭ Grecĭ exprimaŭ prin cuvîntul *δαίμων*. Noţiunea fundamentală în ambele casurĭ este acea de „lumière, éclat".

In cele de maĭ sus noĭ am lăsat cu totul la o parte pe bălaur, membrul cel maĭ important al familieĭ băl, maĭ ales din punctul de vedere mitologic. Credem de cuviinţă a'ĭ consacra la locul seŭ un deosebit studiŭ. Aci însă menţiunea luĭ e necesară pentru a completa următórea genealogiă specială dacică a familieĭ lexice bala:

v. *Băl.* — *Bălaur.* — *Bălăior.*

[2]. **Bălàn** s. **Balàn,** n. pr. pers. et top. — v. [1]*Bălan.*

Bălàncă }
Bălàngă } — v. *Balancă.*

[1]. **Bălàş** s. **Balàş** și **Bălàşcu** s. **Balàşcu,** n. pers. m.; **Bălàşa** s. **Balàşa,** n. p. f.: Blondin, Blondine. După cum din alb derivă Albaş, caré ne întimpină numaĭ ca nume personal, tot aşa prin acelaşĭ sufix -aş numele personal *Bălaş* se trage din băl „blond", și n'are a face nicĭ cu forma ungurésca Balás din numele personal „Blasius", nicĭ cu pétra scumpă balaş „rubis balais".

Act oltenesc din 1729 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurez în Arch. Stat. din Buc., f. 336): „avănd Ion logofăt Podbănicénul heleşteŭ la Bodbaniţă, şi maĭ din susul luĭ au făcut şi *Balaş* căpitan alt heleşteŭ...“

Act moldovenesc din 1748 (Cond. Mss. a Doljescilor, t. 2 p. 203 în Arch. Stat. din Buc.): „dar acest *Bălaşcu* să apucă pi capul luĭ că n'au dărămat pe lăngă poeni să strici locul cel de fănaţi cu dărămătura, nici la baltă...“

v. *-aş.—Albaş.—Negraş.*

Masculinul *Bălaş* este mult maĭ rar decât forma feminină *Bălaşă.*

Act dela Constantin-vodă Brâncovénul din 1694 (Cond. Mss. Brâncov. în Arch. Stat. din Buc. p. 57): „fostu-ĭ-au rămas în urmă 2 féte copile micĭ anume: Maria şi *Bălaşa...*“

Cronica muntenéscă (Magaz. ist. IV, 336): „[soţia luĭ Constantin-vodă Basarabă] *Balaşa* aŭ făcut o mănăstire ce se chiamă Jitiĭanul den sus de Craiova lângă Jăĭu. Făcut'aŭ Dómna *Balaşa* şi un sicrin mare de argint poleit fórte iscusit, în carele aŭ pus trupul svântuluĭ Grigorie Decapolitul dela mănăstriţa, şi alte multe bunătăţĭ şi odóră scumpe aŭ făcut şi le-aŭ împărţit pre la Svântul-munte şi printr'alte părţĭ...“

Crisov dela Gheorghe-vodă Stefan din 1654 (Cond. Mss. a episcopieĭ Huşiĭ t. V p. 1286, în Arch. Stat. din Buc.): „acé parte de ocină din Brădiceştĭ ĭasti drĭaptă ocină şi cumpărătură îmmeĭ luĭ Aleuş, Agafieĭ, dela *Bălaşa*, dela Tudora...“

Act muntenesc din 1689 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Hurez în Arch. Stat. din Buc., f. 670): „Adecă eu Necula sin Colţiĭ clucer înpreună cu jupănésa mé anume *Bălaşa...*“

Balaşa circulézâ ca nume femeiesc ţerănesc în districtul Sucéva (Şeḑĕtórea 1893 p. 12).

In Moldova se ḑice *Bălaşă* şi la o căţé **bălae**: „Numile cĭobănescĭ la haĭte, adecă la căţele, sînt: Dolca, Zalda *Balaşa...*“ (pr. C. Alessandrescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

Deminutivul masculin **bălăşel** în doĭna din districtul Sucéva:

> Constantine *Bălăşele,*
> Vin la mama de mĕ cere;
> De m'a da, de nu m'a da,
> Scrie 'n carte că 's a ta...
>
> (Şeḑĕtórea 1893 p. 137).

De asemenea deminutivul feminin **bălăşică** din *bălaşă* alăturĭ cu **bălăică** din **bălae**:

„O óiă albă se ḑice **bălăică**, o capră albă—**bălăşică**“ (G. Basoc, Tecucĭu, c. Homocea).

Aceste forme deminutivale sînt importante pentru a înlătura orĭ-ce îndoélă despre originea numilor personale *Bălaş* şi *Bălaşă* din **băl**.

Să maĭ adăugâm că aceste numĭ personale: *Balaş* şi *Balaşă*, se aud şi la Macedo-românĭ (I. Caragiani).

v. *Băl.* — *Bălaĭu.* — *Bălan.*

[2] **Bălàş.** — v. *Balaş.*

[1] **Bălàur** s. **balàur** (plur. *bălaurĭ, balaurĭ*), s. m.; 1°. t. de Zool.: variété de Boa, Python Neurorum (Eichwald), grand serpent en général, serpent jaune ou doré: 2°. t. de Mythol. popul.: dragon, serpent ailé, hydre, génie de la grêle, personnification de la tempête. Laurian-Massim: „*Balaur* = 1°. şérpe de mărime prodigiósă; 2°. şérpe şi maĭ mic de culóre auriă; 3°. în Scriptură balena, leviathan; 4°. dracul, diavolul; 5°. om crud ce se nutresce din sudórea altora“. Costinescu: „*Balaur* = 1°. smeŭ, un monstru fabulos; 2°. un

şerpe mare cu aripĭ; 3° termen de astronomiă: o constelaţiune dela médi-nópte; 4° figurat: persónă mare, puternică şi îngrozitóre".

Sensul No. 3° din Laurian-Massim este o simplă greşélă. Sensul No. 3° din Costinescu este un neologism. Sensul 5° din Laurian-Massim şi sensul 4° din Costinescu vor avé locul lor deosebit, nu aci în cercetarea strict zoologico-mitologică a luĭ *bălaur*.

Cuvîntul merită a fi studiat într'un mod metodic din tóte puncturile de vedere, şi de aceea noĭ vom împărţi monografia de faţă în următórele şése paragrafurĭ: I. formele; II. diferenţiarea logică între *bălaur*, d r a c şi z m e ŭ, carĭ aveaŭ dintru 'ntâĭu unul şi acelaşĭ înţeles; III. caracteristica generală a *bălauruluĭ* în credinţele poporane române; IV. realitatea zoologică şi geografia *bălauruluĭ* în România, de unde se va vedé că acest cuvînt nu însemnézâ alt ce-va decât b ă l, b ă l a n saŭ b ă l a ĭ u, „blond, doré", despre a căruĭ origine dacică se vorbesce pe larg la locul seŭ; V. rolul cel mitologic al *bălauruluĭ*, a căruĭ asemĕnare nominală cu b a l e dete nascere unuĭ mit propriŭ Românilor; VI. legătura vorbeĭ *bălaur* cu vechĭul termen l a u r „dragon", remas dela Dacĭ şi prin analogiă cu care s'a modelat finalul în *băl-aur*.

I. F o r m e l e:

Fie în texturĭ, fie în viul graĭu, variantele *bălaur* şi *balaur* sînt de-o potrivă respândite.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 30 f. 38 b: „în groapă adâncă l'au băgatŭ, ce era plină de gângăniĭ veninate şi de *bălauri*..."

Nic. Costin, Letop. I p. 87: „nu ca un om facĭ, ci ca un *balaur* c u m p l i t omorĭ oamenĭ..."

Cantemir, Chron. II p. 179: „cu nişte groznicĭ ş e r p ĭ şi *bălaurĭ* pregĭur grumazĭ şi pregĭur mijloc încinsă şi înfăşurată..."

Acelaşĭ, Divanul lumiĭ, 1699 f. 16 b: „un omŭ carele într'un munte pustiĭu lăcuĭaşte, şi într'o g a u r ă d e *bălaurŭ* sau într'o peşteră de leu sau de urs sau de pardos vieţuĭaşte, oare ce fĭaliĭu de petrécere va să facă?...", unde e în contextul grecesc: „*εἰς μίαν τρύπαν δράκωντος*".

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLIX:

> Sau doar voĭu mânca eu carne de taur,
> Sau voĭu bé sânge de ţap ca un crud *bălaur*...

P. Ispirescu, Judecata vulpiĭ (Col. l. Tr. 1882 p. 604): „Omul caută în drépta, caută în stânga, şi dă de o văgăună, d'asupra căriĭ era un petroĭu mare. Ce să veḑĭ d-ta? Acolo era culcuşul unuĭ *balaur*..."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 152: „Uĭte, îmĭ ḑicea ctitorul mâniat, ce poftescĭ? Nu'ţĭ place sfîntul Gheorghe? Ce vitejesce stă pe cal? Şi cum omora *balaurul* spurcat, par'că ar ucide un verme, nicĭ nu se sinchisesce..."

Balada „Blăstemul":

> Imĭ dormĭa, orĭ nu dormĭa,
> Că ĭată se pomenĭa
> C'un *balaur* veninos
> Ce'l muşca pînă la os...
>
> (G. D. T., Poes. pop., 438).

Ghicitórea despre „Sabiă":

> Reteveĭu
> De teĭu,
> Limbă de *balaur*.
>
> (Ibid. 243).

La feminin b ă l ă u r ó ĭ c ă saŭ b a l a u r ó ĭ c ă, prin analogiă cu sufixul din „zmeóĭcă".

A. Odobescu, Scrierĭ I. p. 82: „Ca

o balauróĭcă mi se sumeţĭa împotrivă..."

Forma însă feminină cea veche este bălaură saŭ balaură.

Act romănăţén din 1693 (Cond. Mss. brăncovenéscă în Arch. Stat. din Buc. p. 8): „poteca Lupoaeĭ pănă în Bălaura, şi valé în jos pănă în Cuibul-Vulturuluĭ, dé acolé pănă în Făntăna-Bălauriĭ şi pănă în Gura-Bălauriĭ...", unde e fórte interesant grupul cel zoologic de numĭ topice: Lupóia, Vulturul şi Bălaura.

Deminutivul este bălăurel saŭ balaurel.

Colindă muntenéscă:

Căluşelul luĭ
Puĭul leuluĭ,
Şeuliţa luĭ
Falca smeuluĭ,
Chinguliţa luĭ
Doĭ balaureĭ
Cu capul de smeĭ,
De códe 'nodaţĭ,
La gură 'ncleştaţĭ...

(G. D. T. Poes. pop. 92).

II. Diferenţiarea logică între *bălaur*, drac şi zmeŭ.

In vechile nóstre texturĭ biblice prin *bălaur* se traduce grecul δράκων şi latinul draco, carĭ exprimă aceĭaşĭ noţiune de şérpe înaripat, cu unul saŭ maĭ multe capete şi cu córne.

Biblia Şerban-vodă 1688, Exod. VII, 9, 10, 12:

Şi aruncară fiişte-carele toĭagul luĭ, şi să făcură *bălauri*, şi înghiţi toĭagul luĭ Aaron toĭagile lorŭ...	Et projecerunt unusquisque virgam suam, et factae sunt dracones: et absorbuit virga Aaron virgas illorum...

grecesce: ἐγένοντο δράκοντες...

Ibid. Esther, I:

... şi ĭată 2 *bălauri* mari gata veniră înainte amăndoi să să lupte...	... et ecce duo dracones magni parati processerunt utrique ad colluctandum...

gr.: δύο δράκοντες...

Ibid. Apocal. XII. 3:

... şi ĭată *bălaur* mare de focŭ, având capete şapte şi coarne 10, şi preste capetele luĭ steme şapte. Şi coada luĭ trăgĭa a treĭa parte den stélele cerĭuluĭ....	... et ecce draco magnus rufus habens capita septem, et cornua decem; et in capitibus ejus diademata septem. Et cauda ejus trahebat tertiam partem stellarum cœli...

Mitropolitul Dosofteĭu, Parimiar 1683, f. 37 a, Esai. XXVII, 1:

... în dzua acĭaĭa va supra-aduce Dumnădzău sabiĭa sa cé svântă şi cé mare şi tare asupra *bălauruluĭ* şĭarpele celŭ îndărăpnicŭ...	In die illa inducet Deus gladium sanctum, et magnum, et fortem super draconem colubrum fugientem...

Acelaşĭ, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 507): „acel începătorĭu de răŭ şi adîncŭ *bălaurŭ*..."

De aci în Patrologia creştină figuréză fórte des lupta sfinţilor cu *bălaurĭ*, dintre carĭ cel maĭ vestit, fără îndoélă, este *bălaurul* cel omorît de sfîntul George.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noem. 10 f. 116 a, legenda St-luĭ Mil: „pripi pre un *bălaurŭ* întrândŭ în peşteră groznicŭ ca de dzéce stânjenĭ, şi'ĭ dzâsă: sosât'au, o *bălaurule*! asupra ta sabiĭa luĭ Dumnedzău, şi făcândŭ svânta cruce asupră'ĭ suflă svântulŭ, îndată crepă *bălaurulŭ*..."

Ibid. Sept. 18, f. 21 b, legenda St-luĭ

Eumenie: „Acesta pre un g r o z n i c ŭ *balaur* cu făclii l'aŭ părjolitŭ și l'aŭ umorâtŭ..."

Fie prin traducerea grécă, fie prin acea latină, *bălaurul* cel biblic a trecut la Românĭ nu sub numele seŭ evreesc, ci sub acel greco-latin: d r a c o, δρά-κων, care însă la noĭ s'a specialisat apoĭ exclusiv în sensul de d r a c „diable", negreșit maĭ tărdiŭ, adecă în epoca post-latină, de vreme ce o asemenea specialisare nu ne întimpină la ceĭ-lalțĭ Neo-latinĭ, unde pretutindenea cuvîntul a păstrat accepțiunea de *balaur*. Pînă la acéstă specialisare, Româniĭ cată să fi amestecat noțiunea cea posterióră biblică cu noțiunea cea anterióră italică despre d r a c o. „*Bălaurul* peste comóră" era la Romanĭ o veche locuțiune proverbială: „quasi thesaurum d r a c o" la Cicerone (Philipp. XIII, 5, 12), saŭ la Marțial (XII, 53, 3): „Ut m a g n u s d r a c o, quem canunt poetae custodem Scythici fuisse lucri" (cfr. Apul. Metam. 4, 9; Ovid. Met. IV, 647; Phaedr. IV, 19, 3 etc.). Nu din Biblia dară, ci anume dela Romanĭ a trecut în mitologia nóstră poporană rolul *bălaurulu*ĭ de a păzi comóre.

v. *Drac*.

Făcênd cunoscință cu Slaviĭ în secolul VII, Româniĭ aŭ căpĕtat pentru *bălaur* un noŭ nume: Z m e ŭ.

Biblia Șerban-vodă. 1688, Psalm. LXXIII, 13—14:

...tu zdrobiș capetele *bălaurilor* în apă. Tu zdrobiș capul z m e u l u i...	...tu contrivisti capita d r a c o n u m in aqua. Tu contrivisti capita d r a c o n i s...

Grecesce: τῶν δρακόντων, τοῦ δράκοντος...

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 492):

Lăudațĭ pre Domnul toțĭ *bălaurĭ*
De pre pămînt și z m e ĭ de prin gaurĭ...

Jocul copilăresc „d'a Smeul" (cerf-volant) în Transilvania se numesce pe a-locurĭ „cu *balaurul*" (R. Simu, c. Orlat).

Și cu slavicul z m e ŭ, ca și cu greco-latinul d r a c o, s'a întâmplat la noĭ o diferențiare logică, prin care el a încetat aprópe cu desăvîrșire, dacă nu în poesia poporană, cel puțin în basme, de a însemna pe *bălaur* saŭ vre-un alt fel de „șérpe".

D. L. Șăinénu, Basmele române p. 810: „În mitologia daco-română, Zmeiĭ aŭ o figură cu totul determinată și fundamental deosebită de a *balaurilor*, cu carĭ se confundă în basmele popórelor balcanice. Zmeiĭ sînt ființe în chip de om, dar cu proporțiunĭ maĭ marĭ: uriașĭ cu o códă soldósă, carĭ umblă călare pe caĭ năsdrăvanĭ cu maĭ multe inimĭ. In tóte apucăturile lor eĭ se apropie de om și de traiul seŭ: Zmeiĭ vorbesc ca ómeniĭ, locuesc în palaturĭ, aŭ femeĭ, copiĭ. Intr'un basm muntén, doĭ Zmeĭ se luptă de 9 anĭ fără a se puté dovedi. Fĕt-frumos, chemat într'ajutor, mântuiesce pe unul din Zmeĭ, tăind pe cel-lalt cu paloșul seŭ. Zmeul scăpat îmbrățișéză pe mântuitorul seŭ și-l duce acasă să-ĭ dea un cal năsdrăvan drept mulțumire. Maĭ adesea însă Fĕt-frumos e în perpetuă dușmăniă cu Zmeiĭ, carĭ răpesc fetele de împĕrațĭ (în chip de vînt saŭ nor) și le țin ascunse în palaturile lor. Une-orĭ fură chiar corpurile ceresci (sórele, luna, stelele). De aci lupte continue, carĭ forméză elementul cel maĭ familiar în basme, în carĭ Fĕt-frumos ese tot-d'auna învingĕtor și se cunună cu cea maĭ tînĕră din domnițele scăpate. Când lupta devine înverșunată, Zmeul și Fĕt-frumos se prefac într'o rótă saŭ pară de foc de diferite culorĭ: unul pară vînĕtă și altul pară galbenă, saŭ unul flacără galbenă și altul flacără roșie,

rótă de foc roşie şi rótă de foc verḑue, orĭ rótă de lemn şi rótă de fer..."

Despre *balaur* în basme, pe de altă parte, d. L. Şainénu, p. 813, ḑice: „Intr'o baladă dobrogénă „Zmeul şi Zmeóĭca", Zmeul îmbie pe 3 voinicĭ să-ĭ scóţă punga din puţ, în fundul căruia sta Zmeóĭca, care-ĭ înghiţi. Dar cel maĭ mic o despică cu paloşul, iar dintr'însa es ceĭ-lalţĭ doĭ voinicĭ „jumătate mistuiţĭ şi jumătate otrăviţĭ". El îĭ vindecă însă cu „apă din cea fântână, pentru lécurĭ tare bună". Aci vedem Zmeul asemĕnat cu *balaurul*, a căruĭ locuinţă principală e în fundul puţurilor. Varianta munténă e într'adevĕr întitulată „Şérpele", iar cea din Moldova „*Balaurul*". Fratele maĭ mare întră în puţ şi „Zmeóica îl îmbucă", iar „când burta îĭ despica, ḑece inşĭ din ea scotea". Imaginaţiunea poporuluĭ confundă une-orĭ aceste douĕ fiinţe mitice, deşi în genere ele aparţin la douĕ categoriĭ fundamental diferite: una făcênd parte din fiinţele umane, iar cea-laltă fiind o simplă varietate de şerpĭ cu forme fantastice. Ne vom opri un moment asupră-ĭ. *Balauriĭ* sînt şerpĭ uriaşĭ şi puternicĭ, cu solḑĭ galbenĭ saŭ verḑĭ şi într'aripaţĭ, vĕrsând foc din gură. Eĭ aŭ câte 12 limbĭ ascuţite şi capete numeróse: tăindu-se unul, cresce altul la loc. Eĭ sînt aşa de puternicĭ, încât înghit dintr'o dată voinicĭ înarmaţĭ saŭ cerbĭ cu córne, iar gura lor e aşa de mare, că ajunge cu o falcă în cer şi cu una în pămînt. De aci greutatea supra-umană de a rĕpune un asemenea monstru, a căruĭ nimicire constitue isbânda cea maĭ glorióză a luĭ Fĕt-frumos..."

„Despre Zmeĭ se ḑice că de-mult eraŭ neşte ómenĭ fórte marĭ, înaripaţĭ şi cu o putere nemărginită; ĭar *Balauriĭ* eraŭ neşte şerpĭ cu câte 12 capete, 12 aripĭ şi 24 de limbĭ, carĭ mâncaŭ ómenĭ şi tot ce le eşĭa înainte" (A. Popovicĭ, Vasluĭu, c. Doagile).

v. *Zmeŭ*.

III. Caracteristica generală a *bălauruluĭ*.

Ca punct de plecare pentru a înţelege ce este şi de unde vine *bălaurul*, ni se pare a fi de o extremă importanţă balada, saŭ maĭ bine variantul baladeĭ celeĭ menţionate maĭ sus de d. Şăĭnénu, aşa cum s'a povestit el d-luĭ G. D. Teodorescu (Poes. pop. 444—50) în Bucurescĭ de către Brăilénul Şolcan, care baladă este învederat născută pe malurile Prutuluĭ în Moldova de jos saŭ chĭar în Basarabia.

Se începe prin plecarea „voĭniculuĭ" la vînătóre:

Ca să'mĭ tot vîneze
Cu arme viteze
Délul Pisculuĭ,
Codriĭ Nistruluĭ,
Câmpiĭ Leşieĭ
Ş'aĭ Şovedrieĭ...

Pe drum i se pare că zăresce în depărtare:

Focul cum ardea,
Para cum lucĭa...;

plécă într'acolo, şi atuncĭ vede că:

Nu'ĭ zare de foc,
Ci mare *balaur*
Cu solḑiĭ de aur,
La sóre sclipind,
Ca focul lucind.
Voĭnic, de'l vedea,
La el năvălĭa,
Şoĭmĭ că trimetea,
Ogarĭ asmuţĭa,
Iar şérpele sta
Gura de'şĭ căsca
Şi vorbe 'ĭ vorbĭa:
— Voĭnic tinerel,

Nalt şi subţirel,
Ce te socotescĭ
Şi mĕ tot privescĭ,
Ţiind frigăruică
De fript păsăruică?
Nu's zare de foc
Aprinsă pe loc,
Ci's mare *balaur*
Cu solḑiĭ de aur,
La sóre sclipind,
Ca focul lucind!
Voĭnic, de'l vedea,
Pe loc se oprĭa,
Fiorĭ îl lua,
Iar proclet de şérpe,
Pustiĭa l'ar bate,
Din gură'ĭ ḑicea
Şi vorbe 'ĭ vorbĭa:
— Voĭnic tinerel,
Nalt şi subţirel,
Străin şi bogat,
De arme 'nţesat,
Ce-asmuţĭ şoĭmeiĭ
Şi ogăreiĭ?
Lasă'ţĭ armele
Şi săgeţile,
Şi vin' lângă mine,
Că ţi-o fi maĭ bine!
Voĭnic n'asculta,
Călare şedea,
Arme nu'şĭ lăsa.
Balaurul sta
Şi iér îĭ ḑicea:
— Voĭnic tinerel,
Nalt şi subţirel,
De nu vreĭ să viĭ,
Spune'mĭ déca sciĭ
Ce s'a întâmplat
Mă-ta când te-a fapt!
Ea când te-a făcut,
Ea, când te-a născut,
Mi-te-a înfăşat,
Mi-te-a legĕnat,
Şi mi-te-a culcat,
Ţiţă nu ţĭ-a dat.
Tu n'aĭ adormit
Ş'aĭ orăcăit,
Iar ea s'a sculat
Şi te-a blestemat.
Lapte când ţĭ-a dat,
Iér te-a blestemat:
„Sugĭ, măicuţă, sugĭ,
„Sugĭ să nu maĭ plângĭ,
„Suge-te-ar câiniĭ,
„Câiniĭ şi şerpiĭ,
„Şi *balauriĭ;*
„Câiniĭ Nistruluĭ
„Ş'aĭ pustiĭuluĭ,
„Şerpiĭ Leşieĭ
„Ş'aĭ Şovedrieĭ!
Când te-a blestemat,
Eŭ m'am întâmplat
Subt talpă de pat,
Şi eŭ te-am luat,
Că mie te-a dat.
Vremea c'a trecut,
Mare c'aĭ crescut,
Voĭnic te-aĭ făcut.
Tu că mĭ-aĭ plecat
Şi aĭ mânecat
Tot la vînătóre
Pentru 'nsurătóre,
Vînat să'ţĭ găsescĭ,
Mésa să'ţĭ gătescĭ.
Nimic n'aĭ găsit,
Făr' d'aĭ întâlnit
Sus pe rămurea
Mică turturea,
Dalbă viaţa ta.
Ea ţĭ-a tot cântat
Şi mi-te-a rugat
Să n'o săgetezĭ
Şi să n'o vinezĭ,
Că te-o ajuta,
Vĭéţa ţĭ-o scăpa.
Tu n'aĭ ascultat,
Cu săgeţĭ aĭ dat
Ş'aĭ venit aicĭ
In zare s'o frigĭ.
Mica turturea
E chiar vĭéţa ta
Pîrlită la zare
De *balaur* mare.
Vremea c'a sosit
Şi te-a poticnit;
La mine-aĭ venit
Că 'mĭ-eştĭ dăruit
Chiar de maĭca-ta,
Când te adapa
Şi te blestema.
Dar, de mila ta,
Eŭ nu te-oiŭ mânca,
Că greŭ te-o durea,
Ci m'oiŭ îndura
De te-oiŭ îmbuca!

Voĭnic, d'auḑia,
Voĭnic tremura,
Apoĭ mărmurĭa;
Iar şérpe, cum sta,

Vorba 'şĭ isprăvĭa
Şi se arunca
Cal de 'mpiedeca
Şi jos îl trântĭa:
Cal se scutura
Şi 'ndat scăpa,
Iar voinic cădea,
Şérpe 'l colăcĭa,
Gura 'şĭ deschidea
Şi mi'l îmbuca.
Şérpele ţivĭa
Şi mi'l îmbuca
Pîn' la jumătate,
Că maĭ mult nu póte
De arme 'ncărcate,
La brâŭ înţesate.
Voĭnicul ţipa
Şi se văieta...

Din gura *bălauruluĭ* îl scóte apoĭ pe voĭnic, venind dela Prut spre Nistru, adecă tot din regiunea Basarabieĭ,

Un tînĕr Huşén,
Pulu de Moldovén...

In timpul lupteĭ, *bălaurul* promite tînĕruluĭ Huşén:

Petre nestimate
Şi comorĭ bogate
Sub mine 'ngropate...

După ce'l scóte pe voĭnic din *bălaur*, tînĕrul Huşén:

In braţe 'l lua
Şi 'n fugă pleca,
La Nistru 'l ducea
La vadul de apă
Ce vitele-adapă.
La vad d'ajungea,
In apă 'l băga,
De bale 'l scălda,
Şi, unde 'l spĕla,
Nistrul se 'nchiega
De bale de şérpe
Pustiĭa l'ar bate...

In acéstă baladă, care trebuĭ să fie una din cele maĭ vechĭ aşa cum este în versiunea de maĭ sus, *bălaurul* ne apare, cu trăsurile sale cele maĭ caracteristice, ca:

A) fiinţă zoologică:

1°. un mare şérpe din regiunea Basarabieĭ:

Codriĭ Nistruluĭ,
Câmpiĭ Leşieĭ
Ş'aĭ Şovedrieĭ;

2°. un mare şérpe galben strălucitor:

Cu solḑiĭ de aur,
La sóre sclipind,
Ca focul lucind...

B) fiinţă mitologică:

1° şérpe prin formă şi om prin graĭu:

Iar şérpele sta
Gura de'şĭ căsca
Şi vorbe'ĭ vorbĭa;

2°. un şérpe care, înainte de a deveni *bălaur*, trăise sub pămînt:

Când te-a blăstemat,
Eŭ m'am întâmplat
Sub talpă de pat...

3°. şérpe păzitor de:

Petre nestimate
Şi comorĭ bogate.

IV. *Bălaur* ca fiinţă zoologică.

Din timpiĭ ceĭ maĭ vechĭ, Basarabia a fost ţéra *bălaurilor*, adecă a şerpilor marĭ şi primejdioşĭ. Prima urmă a acestuĭ interesant fapt din geografia zoologică noĭ am constatat'o de de-mult în „Istoria critică a Românilor" (ed. II p. 201), când am vorbit despre migraţiunile Neurilor după Erodot, cu şése secolĭ înainte de Crist, carĭ fuseseră siliţĭ a fugi din Basarabia sudică de mulţimea şerpilor: *ὄφιας γάρ σφι πολλοὺς μέν ἡ χώρη ἀνέφαινε*".

Colonelul rusesc Meier, care fusese în Basarabia pe la finea secoluluĭ trecut (Описаніе Очаковскія земли, Petersb. 1794 p. 19), crede că Ofiusa, „Ὀφιοῦσσα", adecă „oraş de şerpĭ", menţionat la Strabone (VII, 4, § 16) trebuĭa să fi fost cam pe locul Benderuluĭ actual, căcĭ—ḑice el—„între Bender şi satul Osmănesciĭ, unde la 1790 a stat cu tabăra regimentul de infanteriă Alexopolski, se află o mulţime nenumĕrată de şerpĭ (безчисленное множество)".

Balada „Grue Grozovanul" (Alexandri, Poes. pop. [2] 77) se începe cu:

Sus, pe câmpul Nistruluĭ,
Sub pólele ceriuluĭ,
La códa Ialpâuluĭ,
Unde fat Zmeóĭcele...

Intr'o notiţă manuscrisă a tatăluĭ meŭ, pe care mi-o trimisese când scrieam „Istoria critică", eŭ găsesc următórele: „La noĭ în Basarabia tot-d'a-una s'a creḑut în popor că *balauriĭ* există în realitate în laturile cele pădurόse ale Nistruluĭ şi că eĭ sînt nesce şerpĭ marĭ, cu cununĭ de foc pe cap şi cu limbĭ de văpae în gură, de a cărora atingere se aprinde şi arde érba. Naturalistul Eichwald (Журн. Мин. Народн. Просв. t. XXI, secţ. VII p. 31 sqq.) descrie pelea de *balaur*, găsită în codriĭ de lîngă Bălţĭ şi pe care o adusese la Petersburg baronul de Mure. Lungimea aceluĭ *balaur* era de peste 8 picióre, ĭar grosimea ca la un mare Boa. Cóstele şi pântecele eraŭ de culórea galbenă-albuiă (изжелто-бѣлаго цвѣта)".

Dela acest „galben-albuĭu", adecă băl saŭ bălan, s'a luat apoĭ că Româniĭ aŭ dat numele de *bălaur* la şerpiĭ ceĭ galbenĭ în genere.

„Poporul ḑice că *balaurul* este un şérpe fórte mare şi de culóre galbenă" (D. Damianu, Rîmnic-Sărat, c. Bălăcénu).

„*Bălaur* se ḑice la un şérpe fórte mare cu capul galben" (I. Chirică, Tutova, c. Cârjeóniĭ).

„*Balaur* este un fel de şérpe galben; năpârca un fel de şérpe negru" (A. Bărsănescu, Dolj, c. Vela).

Dela bălan s'a făcut apoĭ o firéscă transiţiune logică la auriŭ.

Balada ardelénă: „Drăguţa Pinteĭ":

Şi un şerpe mare *balaur*,
Maĭcă, cu capul de aur,
S'o băgat, când dormĭam eŭ...

(Reteganul, Cărţile săténuluĭ 1886 p. 106)

Balada „Mizil-craĭu":

Mare şérpe se făcea,
Şérpe *balaur*
Cu códa de aur,
Ochi 'n cap ca de taur...

(Ţara-nouă, 1886 p. 253).

Balada „Mitul":

Am simţit în sînul meŭ
Trupul rece, trupul greŭ
Al unuĭ spurcat *balaur*:
Şérpe cu córne de aur...

Din cele de maĭ sus înţelege deja orĭ-cine că cuvîntul *bălaur*, remas pînă acum o enigmă etimologică, este o formaţiune curat românéscă din băl, bălan, bălaĭu, însemnând literalmente: „galben-albuĭu" saŭ „auriŭ", o etimologiă asupra căriĭa noĭ vom reveni maĭ la vale; dar în acelaşĭ timp prin cele de maĭ sus ni se maĭ limpeḑesce împregĭurarea că dialectul macedo-român, depărtându-se cu totul de regiunea marilor şerpĭ de acéstă culóre, a perdut pe *bălaur*, saŭ—ceea ce este şi maĭ remarcabil—l'a conservat abia numaĭ ca nume propriŭ personal, pe când în Dacia luĭ Traian *bălaurul* a

rĕmas pretutindenea în graĭu, fiind la noĭ un element mitologic şi o seculară realitate zoologică tot-o-dată.

v. *Bălan*.

V. *Bălaur* ca fiinţă mitologică.

S. F. Marian (Albina Carpaţilor 1878 p. 9—10): „*Bălauriĭ* sînt fiinţe fioróse şi reutăcĭóse cu trup de şérpe şi graiŭ omenesc, carĭ dela nascere şi pînă ce împlinesc şépte anĭ petrec ne'ntrerupt la întunerec sub faţa pămîntuluĭ. Nicĭ o radă de sóre nu 'ĭ atinge, nicĭ un om pămîntén nu 'ĭ vede. Trupul lor, de o grosime şi lungime imaginară, e învălit cu solḑĭ verḑĭ saŭ galbenĭ ca aurul. Uniĭ aŭ numaĭ câte un cap, ĭar alţiĭ şi pînă la doĕ-spre-ḑecĭ. Capetele lor sînt înzestrate cu ochĭ marĭ şi înfocaţĭ, cu nărĭ din carĭ când se înfuriă împróşcă văpae, cu urechĭ şi limbĭ ascuţite, cu dinţĭ şi măsele veninóse, şi câte cu douĕ córne. Uniĭ aŭ aripĭ şi picĭóre, iar alţiĭ nu. După al şeptelea an, şerpiĭ, carĭ n'aŭ fost atinşĭ de nicĭ o radă de sóre şi n'aŭ fost vĕḑuţĭ de nicĭ un om pămîntén, es de sub faţa pămîntuluĭ, se fac *bălaurĭ* şi petrec prin pustietăţĭ necălcate de picĭor omenesc, prin codri şi pădurĭ stâncóse din lumea albă şi cea négră saŭ de pe tărîmul de jos. Eĭ retăcesc prin pescerele munţilor, prin locurĭ umede; se ascund în lacurĭ fără de fund, în ochĭurĭ şi ĭezere, în puţurĭ saŭ fântâne. Umblă pe lîngă marginile prăpăstiilor, la respântiile drumurilor; se pitulesc sub podurile pe carĭ trec voĭniciĭ Feţĭ-frumoşĭ, Năsdrăvaniĭ şi alţĭ vitejĭ şi fecĭorĭ de împĕraţĭ..."

Apoĭ în legătură cu fármecătoriĭ numiţĭ „Solomonarĭ", d. Marian (Aurora 1878 p. 55) ḑice: „Când voesc Solomonariĭ să se suĭe în norĭ, ĭeaŭ frîul cel de aur şi se duc la un lac fără de fund saŭ la o altă apă mare, unde sciŭ eĭ că locuesc *bălauriĭ*, ce sînt meniţĭ ca să'ĭ pórte călare. Sosind la lac, se plimbă puţin încolo şi 'ncóce pe mal, rostesc dintr'o carte nesce cuvinte misterióse, şi scuturând frîul vĕd îndată *bălauriĭ* eşind din fundul laculuĭ şi venind la dînşiĭ. Atuncĭ Solomonariĭ le aruncă frîul cel de aur în cap, se suiă călare pe dînşiĭ, se urcă de grabă în norĭ şi aicĭ încep a ferbe ghĭaţa pînă ce prefac noriĭ în sloĭ..."

v. *Şolomonar*.

I. Créngă, Poveştĭ I p. 121: „Iaca şi Délul-*Bălauruluĭ*, jupâneşică. Ĭa aicĭ a căḑut o dată un *bălaur* grozav de mare, care vĕrsa jăratec pe gură, şi când şuĭeră, clocotĭa codrul, gemeaŭ văile, fiérele tremuraŭ şi se băteaŭ cap în cap de spaĭmă; şi ţipeniă de om nu cuteḑa să maĭ trécă pe aicĭ.

„— Valeŭ! şi unde 'ĭ *bălaurul*, moş Nichifor?

„— D'apoĭ maĭ sciŭ eŭ, jupâneşică? Pădurea 'ĭ mare, el scie unde s'o fi înfundat. Uniĭ spun, că după ce-a mâncat fórte mulţĭ ómenĭ şi a ros tótă cója copacilor din codru, ar fi crepat chĭar aicĭ în locul acesta. Dela uniĭ am auḑit spuind că ĭ-ar fi dat lapte de vacă négră şi cu acésta l'ar fi făcut să se rădice ĭar în cer, de unde a căḑut..."

„*Bălauriĭ* se fac din şerpĭ pe carĭ nu 'ĭ vede nime în 9 anĭ; aceĭa se duc la ĭazĕr la Reteḑat şi se fac *bălaurĭ*" (P. Olténu, Trans., Haţeg).

„Când vine séra vre-un nor întunecos picând ghiaţă din el, se ḑice că acela e *balaurul*" (pr. M. Iubaşĭ, Banat, Lugoş).

„*Balauriĭ*, carĭ aicĭ se maĭ numesc şi ale, sînt creḑuţĭ de popor a fi nisce duhurĭ rele ce se fac pe cer în timpul

ploiĭ, şi că unde se întâlnesc doĕ ale, încep a se bate şi dărîmă tot ce întimpină în calea lor; ast-fel desrădăcinéză arborĭ, dă jos pătule şi coşerĭ, ĭeaŭ carăle ce se află la lucru şi le duc departe..." (M. Ciocălteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

v. [3] *Ală*.

Despre prefacerea şérpeluĭ celuĭ obicĭnuit în *bălaur*, se află şi la mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, II f. 58 b, legenda sf-tuluĭ Teodor Tiron:".. aproape de acelŭ locŭ era o pâdure mare, şi într'acéĭa pâdure era ascunsŭ un şérpe mare, şi de multâ vréme lâcuĭa acolo până să fâcuse *bâlaurŭ* (бълаѹрь) straşnicŭ, şi nime nu cuteḑa să trĭacâ pe acĭalĭa câi, că şi copacii aceiĭa pâdurĭ era roşi şi beliţi pre unde să trâgé acel şérpe, cătŭ şi mulţi oameni de frica lui ş'lâsase ţarinele..."

Ceea ce a scăpat cu totul din vederea d-luĭ S. F. Marian în privinţa roluluĭ mitologic al *bălauruluĭ*, este „fiertul mărgeleĭ", care constituă o trăsură fórte caracteristică prin aceea că este proprie numaĭ mitologieĭ poporane române.

M. Lupescu (Şeḑĕtórea 1893 p. 244): „*Balauriĭ* se fac din şerpĭ. Intr'o anumită ḑi primăvara se strîng la un loc o sumedenie de şerpĭ, şi maĭ marĭ şi maĭ micĭ, şi maĭ tinerĭ şi maĭ bătrânĭ, şi tóte aceste jivine îşĭ amestecă balele la un loc şi alcătuesc o pétră scumpă ce o înghite unul dintre eĭ, cel maĭ puternic. Operaţia acésta se numesce fiertul mărgeleĭ. Sérpele ce a înghiţit pétra scumpă, după ce a dovedit pe toţĭ ceĭ-lalţĭ şerpĭ, fuge prin pădurĭ şi prin codri, şi dacă 7 anĭ de ḑile nu vede faţă de om, atuncĭ din şérpe se face *balaur*. *Balaurii* sălăşluesc în norĭ, şi maĭ ales în ceĭ ce aduc pétra..."

„*Balaurii* se ḑic a fi şerpĭ fórte marĭ. In fie-care an toţĭ şerpiĭ se adună într'o ḑi hotărîtă şi, luptându-se între eĭ, le curg din gură un fel de bale, şi acela dintre şerpĭ care le înghite se preface în *balaur*. Acea luptă când se face, ómeniĭ ḑic că: ferbe pétra cea scumpă. *Bălaurii* sînt îmbrăcaţĭ cu solḑĭ" (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

L. Şăinénu (Basmele române p. 814): „într'o anumită ḑi de primăvéră se adună o sumedenie de şerpĭ, carĭ îşĭ amestecă balele, alcătuind acea spumă o pétră scumpă saŭ diamant: ea are însuşirea de a potoli fómea şi setea la ceĭ ce o ling. Şérpele care a înghiţit acéstă nestemată, se face *balaur*, adecă începe a se lungi şi îngroşa, îĭ cresc aripĭ şi dobândesce maĭ multe capete".

Şi d. Şainénu îşĭ pune aci întrebarea: „Să derive óre numele de *balaur*, fără analogie aĭurea, dela acéstă operaţiune genetică?" adecă dela cuvîntul bale?

Noĭ am vĕḑut deja maĭ sus că *bălaur* însemnéză „şérpe galben-albuĭu" şi se trage d'a-dreptul din tulpina băl, bălan, bălaĭu. In fond dară acest termen n'are a face cu bale. Poporul român moştenise însă din mitologia greco-latină că *bălaurul* păzesce comóre cu petre scumpe, ĭar pe de altă parte sciea că orĭ-ce şérpe e bălos, şi ast-fel printr'o asociaţiune de ideĭ fórte ingeniósă s'a născut numaĭ la Românĭ mitul despre creaţiunea nestimatelor din balele şerpilor şi despre prefacerea în *bălaur* a şérpeluĭ care înghite acele bale, un mit imposibil într'o altă limbă, întru cât într'o altă limbă nu se află ambele elemente ale acesteĭ etimologie poporane.

v. *Bală*.

VI. Laur-*bălaur*.

Cihac, care nicĭ o dată n'a admis că póte să existe vre-un singur cuvînt românesc trecut dela noĭ la alt cine-va dintre vecinĭ, ci tot-d'a-una numaĭ Românii aŭ luaţ tóte dela străinĭ, Cihac, (Dict. II, 7) susţine că al nostru *bălaur* ne-a venit dela Serbĭ.

Cumcă la Serbĭ blavor (blavur, blor, glavor) este un element neslavic, împrumutat, „Fremdwort", o constată şi Jagić (Arch. f. slav. Philol. I, 431), şi Matzenauer (Cizí slova p. 113), şi Miklosich (Etym. Wtb. d. slav. Spr. 13), toţĭ recunoscênd că Serbiĭ aŭ luat cuvîntul anume dela Românĭ; iar Karl Appel (**Филологическій вѣстник**, t. III p. 88) observă fórte bine că variantul serbesc glavor în loc de blavor „serpentis genus" resultă prin etimologiă poporană din curat slavicul glava „caput".

Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. alb. Spr. 11) a reeditat părerea luĭ Cihac, dar amplificând'o într'un mod fórte curios. El susţine că Românii în adevĕr aŭ luat pe *bălaur* dela Serbĭ, dar Serbiĭ l'aŭ împrumutat dela Albanesĭ, carĭ la rîndul lor l'aŭ căpĕtat dela vechiĭ Romanĭ. Şi cum aşa? Din latinul belua, ḑice Meyer, s'a născut albanesul bolă „grosse Schlange", care de 'ntâiu trebuĭa să fi fost bolvă şi care, printr'o altă formă ipotetică bolvură, corespunḑĕtóre unuĭ deminutiv latin érăşĭ ipotetic belvula, trecu apoĭ la Serbĭ în blavor.

Chiar dacă cuvintele bolvă şi bolvură cu sensul de „şérpe" ar exista la Albanesĭ, ceea-ce nu este, totuşĭ Gustav Meyer ar trebui să ne explice o împregĭurare esenţială. El recunósce că la Serbĭ blavor se aude numaĭ în dialectul muntenegrin şi la Ragusa, pe acolo adecă unde se scie că aŭ fost pe la finea véculuĭ de mijloc numeróse coloniĭ române, după cum arată Miklosich (Wander. d. Rum.), dar de unde e pré departe pînă la Olt şi maĭ ales pînă la Nistru. Serbiĭ dară ceĭ dela Ragusa şi dela Muntenegru nu puteaŭ să ne dea nouĕ pe *bălaur* decât numaĭ:

a) saŭ respândindu-l maĭ întâĭu printre ceĭ-lalţĭ Serbĭ pînă la Dunăre, ceea ce nu s'a întâmplat;

b) saŭ transmiţêndu'l Macedo-românilor, carĭ — dupa teoria luĭ Rösler — să'l aducă apoĭ în Dacia luĭ Traian, ceea ce de asemenea nu s'a întâmplat, de vreme ce *bălaur* nu există în dialectul macedo-român.

Prin urmare, încă o dată, chiar dacă ar fi la Albanesĭ bolvă şi bolvură, carĭ în realitate nu există la dînşiĭ decât numaĭ în ipotesa luĭ Gustav Meyer, totuşĭ călĕtoria luĭ *bălaur* de acolo prin Serbia pînă la noĭ ar fi o imposibilitate.

Nu maĭ vorbim despre transiţiunea fonetică a netoniculuĭ *bo-* în *ba-*, pe care Gustav Meyer nu crede de cuviinţă s'o explice.

După Hahn (Alb. Stud.) numirile şérpeluĭ la Albanesĭ sînt: ghĭarpăn saŭ ghĭarpăr, astrit, eştărhă, vittore, ĭulber, prevă şi buuroin. Dintre acestea numaĭ cel din urmă se începe cu *b*, şi Gustav Meyer, pentru a'şĭ întregi teoria de maĭ sus, îl trage din ipoteticul latin belvulonia printr'o formă érăşĭ ipotetică intermediară buluronĭe.

Remâne dară constatat că Albanesiĭ n'aŭ de loc pe *bălaur*, ĭar Serbilor dela Adriatică l'aŭ împrumutat aceĭ ciobanĭ românĭ din Pannonia, despre ale cărora migraţiunĭ într'acolo noĭ am vorbit pe larg în „Strat şi substrat".

La Laurian-Massim (Gloss. 50) cuvîntul *bălaur* a dat nascere la o cĭudată grămădire de întrebărĭ, din carĭ unele se apropiă de adevĕr, dar nicĭ una nu'l nemeresce. Iată-le pe rând:

a) nu cum-va să fie latinul bellua „féră“ cu sufixul -ur, ca în „bour“ din „boŭ“?

b) nu cum va din latinul bellua și din aurum, „așa încât *bălaur* ar însemna animal de mărime prodigiósă și de culóre auriă?“

c) nu cum-va „în relațiune de cumnățiă cu balena, cel maĭ mare animal?“

d) nu cum-va din grecul πέλωρ, πέλωρον, πελώριον „monstru, prodigiŭ, ce-va nespus de mare?“

e) nu cum-va „vorba balăriă să fie cumnată prin origine cu *bălaur*?“

Ar maĭ fi putut adăoga:

f) nu cum-va este grecul βελλερο „Drache, schlangenförmiges Ungethüm“ (Benfey, Griech. Wurzellex. II, 304), conservat în numele mitic Βελλεροφοντης?

Apoĭ maĭ jos: „Scim că *bălaurul* figură pe flamurele Dacilor, ca cel maĭ mare protector al ginții“.

De aci Laurian-Massim termină ḑicênd: „Cuvîntul merită de sigur cele maĭ seriόse investigațiunĭ.“

Și așa și este.

Singurul lucru, pe care niminea nu l'a băgat în samă, este asociațiunea între *bălaur* și între laur.

Fórte adesea se ḑice în literatura poporană „șérpe *bălaur*“, ca și când *bălaur* ar fi un simplu adjectiv, după cum și este în fond, de vreme ce însemnéză bălan: șérpe *bălaur* = șérpe galben-albuĭu. Exemple am vĕḑut deja maĭ sus în §-ul IV. Să observâm aci în trécĕt că la d. Gaster (Lit. popul. p. 422) începutul descânteculuĭ: „Tu șérpe *bălaură*...“ este o învederată greșélă în loc de „șérpe *bălaur*“, pe care d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 376) a reprodus'o întocmaĭ. O asemenea construcțiune ne întimpină și în vechile texturĭ, bună óră la mitropolitul Dosofteiŭ, Synaxar 1683, Noem. 15 f. 128 b: „s'au tras un șĭarpe mare *bălaurŭ* pre-afurișulŭ ș'au întratŭ în vistĭarĭulŭ celŭ împărătescŭ...“

Eĭ bine, în loc de acest „șérpe *bălaur*“ în descântecele poporane ne întimpină stereotipul laur *bălaur*, — o compositiune pe deplin analogă cu „Fĕt-logofĕt“ saŭ cu „Leŭ-paraleŭ“, carĭ prin formă întră în ceea ce linguiștiĭ germanĭ numesc „reduplicare frântă“, „gebrochene Reduplication“, ca și când ar fi unul și același cuvînt repetat câte de doĕ orĭ cu o modificare fonetică inițială în prima parte, dar carĭ în fond sînt câte doue vorbe deosebite, associate din causa assonanțeĭ, saŭ, vice-versa, assonate din causa associațiuniĭ.

Descântecul bucovinén de „Invĕlirea foculuĭ“ se începe așa:

Eŭ, focule, te 'nvĕlesc,
Te 'nvĕlesc, te potolesc,
Dar tu mi te desvĕlesce
Și mi te despotolesce,
Și te fă laur *balaur*,
Cu aripĭ și solḑĭ de aur,
Cu 99 de capurĭ,
Cu 99 de ochĭ,
Cu 99 de limbĭ,
Cu 99 de picĭóre,
Și te du 'n lume, peste lume,
La ursitul meŭ a-nume,
Și te du peste hotară
Pînă peste-a noua țară,
Și 'mĭ adu ursitul meŭ
Cel lăsat de Dumneḑeŭ....

(S. F. Marian, Vrăjĭ p. 12)

De asemenea în descântecul de „Incingerea brâuluĭ“:

Fă-te laur *balaur*
Cu solḑiĭ de aur...

(ibid. p. 17)

Descântec ardelenesc „de deochĭ“:

Du-te, Petre, p'un dél ascuţit
Căt o sâncea de cuţit,
Şi pînă în Marea-roşiă,
Acolo este un **şérpe**,
Laur *bălaur*,
Cu solḑĭ de aur...

(Reteganul, Cărţile săténului 1886 p. 91)

Vraja moldovenéscă „de Ursită" :

Brâne, brânişorul meŭ,
Fă-te şérpe **laur**
Şérpe ***balaur***,
Cu solḑiĭ de aur....

(G. D. T., Poes. pop. 37.)

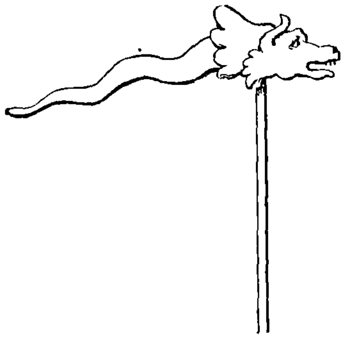
După cum alăturea cu **lăuruşcă** există o variantă **rouruşcă** (Cihac, I, 235), tot aşa din **laur** s'a desfăşurat o variantă **raur**, care ne întimpină într'un descântec muntenesc „de şérpe" din 1809 (ap. Gaster, Lit. popul. 419): „Plecărăură pe cărărăură şi se întâlni cu **şerpu-răură**, **şerpu-răura** muşcă pă **răură**, mult să vaĭcărăură...", unde acest **raur** saŭ **şérpe-raur** face să se modeleze după dînsul, pentru a da descânteculuĭ un aer maĭ misterios, aprópe tóte cele-lalte cuvinte şi se modeléză la rîndul seŭ şi el după dînsele, producêndu-se o galimatiă intenţionată din partea descântătoruluĭ.

Este învederat că acest **laur** n'are a face cu termenul botanic **laur**. Dar atuncĭ ce însemnéză el óre? şi de unde vine?

v. ¹.*Laur*. — ².*Laur*.

La Dacĭ *bălaurul* juca acelaşĭ rol ca aquila la vechiĭ Romanĭ: era emblema naţională. Alăturâm maĭ jos stégul dacic, aşa cum ni'l represintă Columna luĭ Traian.

Nu ne intereséză aci, dacă embleme analóge aŭ existat la vechiĭ Perşĭ, la Sciţĭ şi chiar la Chinesĭ. Despre *bălaurĭ* în credinţele diferitelor epoce şi ale diferitelor popóre, ceĭ doritorĭ pot utilisa bogata indicaţiune bibliografică la Liebrecht (Zur Volkskunde p. 70). Nouĕ ne ajunge a sci într'un mod categoric că emblema *bălauruluĭ* o avuseseră Daciĭ, cu carĭ ne légă o filiaţiune genealogică sigură:

La Dacĭ acest fel de stég, adecă acest *bălaur*, purta un nume din care s'a format latinul **labarum**.

In adevĕr, cuvîntul **labarum** nu este nicĭ latin, nicĭ grecesc, şi nu era cunoscut Romanilor înainte de epoca împĕratuluĭ Adrian, tocmaĭ de atuncĭ de când s'a introdus la dînşiĭ şi „dracones", stégurile cele cu *bălaur*, câte un stég la fie-care cohortă: „dracones etiam per singulas cohortes feruntur ad praelium" (Veget.). Apariţiunea cea simultană a luĭ **labarum** şi a figureĭ de şérpe înaripat immediat după Traian, este fórte caracteristică. Cuvîntul **labarum** cu sensul de „grand serpent" era nu numaĭ dacic, dar şi tracic în genere, de óră-ce se păstréză la Albanesĭ sub forma **ĭuliber**, trecênd la înţelesul de curcubeŭ: „*υλιbέϱ* = eine Art Schlange" (Hahn, Alb. Stud., Wtb. 138). Acest albanes **ĭuliber** presupune o formă tracică cu vocalismul scăḑut: **lubar**.

v. *Çurcubeŭ*.

Forma cea curat dacică a cuvîntuluĭ ni s'a transmis prin intermediul latinuluĭ **labarum**, adică **làbarum**, italienesce **làbaro**, cu tonul pe prima silabă. Din **làbarum** Româniĭ trebuiaŭ neapĕrat să facă **làur**, după cum din

fàbrum s'a făcut fàur, din tabànum — tăùn, din labrùsca — lăurùşcă, din hellèborum—alèur etc.

Aşa dară termenul nostru poporan cel compus laur-*bălaur* nu însemnéză alt ce-va decât „dragon doré“ saŭ „dragon jaune.“

Finalul în *bălaur* nu este un sufix, ci o composiţiune: băl-laur „flavus serpens“, care după ce s'a aglutinat pe deplin în *bălaur*, anticul laur „serpens“ s'a maĭ repetat apoĭ la început în formula cea sacramentală a descântecelor poporane.

Să se observe că pe laur „dragon“ Româniĭ l'aŭ transmis Bulgarilor, la carĭ în dialectul dela Prilép el se aude în locuţiunea proverbială „к'ол ла'ур іадит = ca un laur mănâncă„ „il avale comme un ogre“ (Stoilov în Періодическо списание t. IX, 1894 p. 319).

Este şi maĭ interesantă trecerea românuluĭ laur „dragon“ la Rutenĭ, carĭ aŭ format din el deminutivul raulik = laurik cu sensul de „limaçon“, literal „petit dragon, dragonneau.“ Spirala melculuĭ asemĕnându'l cu un şérpe încolăcit, nemţesce el se chiamă „Schnecke“, acelaşĭ cuvînt cu englesul snake „şérpe“ şi cu scandinavul snâkr „şérpe“, ca şi când am ḑice „şerpuleţ“ saŭ „şerpuşor“. La acéstă asociaţiune de ideĭ maĭ adăugêndu-se córnele melculuĭ, córne din causa cărora Româniĭ îl numesc „bourel“, adecă „taurillon“, se nasce o nouă metaforă de „serpent à cornes“, tocmaĭ noţiunea de „dragon“. Ast-fel ruténul raulik = laurik, ca deminutiv din vechĭul român laur „dragon“, se justifică pe deplin. Forma laurik, „лаврик“, există pînă astăḑĭ la Rutenĭ în graĭu alăturea cu metateticul raulik, „равлик“ (Zelechowski, Ruth. Wtb. I, 395), ĭar nu este nicĭ de cum o formă ipotetică. Cuvîntul, dintre toţĭ Slaviĭ, se găsesce numaĭ la Rutenĭ, şi nu i s'a aflat pînă acum nicĭ o etimologiă seriósă, căcĭ acea din slavicul „ry creuser“ (Miklosich, Etym. Wtb. 285) nu se împacă nicĭ cu sensul vorbeĭ, nicĭ cu fonetica.

O composiţiune morfologicesce analógă cu al nostru laur-*bălaur* este ruténul raulik-paulik, epitet stereotip quasi-reduplicat al melculuĭ şi care resultă dintr'o etimologiă poporană. „Lauro = Laurentius“ este un nume de botez fórte obicĭnuit la Rutenĭ. Raulik = laurik fiind considerat ca un deminutiv din acest nume de botez, poporul l'a asociat cu paulik, deminutiv din numele de botez Paul. Nascerea composiţiuniĭ este neapĕrat dintr'o epocă posterióră, când împrumutatul dela Româniĭ laur „dragon“ perduse deja la Rutenĭ sensul seŭ cel original, căcĭ pînă atuncĭ o asemenea etimologiă poporană nu se putea nasce.

In acest mod, filiaţiunile luĭ *bălaur* se reduc la următórea genealogiă:

tracic labar, lubar „dragon“
dacic labar alb. ĭuliber
latin làbarum
român làur + băl „doré“
bălaur „serpent doré“
bulgar laur „ogre“ rutén laurik „petit dragon“ serb blavor „grand serpent“

[2].*Bălaur.*— [3].*Bălaur.* — *Coclaură.* — *Idră.*

[2]. **Bălàur** s. **balàur,** s. m.; 1o homme cruel et redouté, barbe-bleue; 2o Bohémien. Ambele sensurĭ se trag de o potrivă din bălaur „dragon"; dar cel de 'ntâiŭ are în vedere natura interióră a bălauruluĭ: cruḑimea, ĭar cel al doilea se referă la natura exterióră: solḑiĭ, căcĭ poporul ḑice în bătae de joc că pelea Ţiganuluĭ lucesce ca şi când ar avé solḑĭ.

1o *Bălaur* „homme cruel":

Balada „Vulcan":

A 'nviat ghĭaurul,
El este *balaurul*...

(G. D. T., Poes. pop. 557)

Dionisie Eclesiarhul, Hronograf (Papiŭ, Monum. II. p. 210): „...slăbind (Pasvandu) au crepat ca un câine spurcat, scăpând ţéra şi Domniĭ de acest *bălaur* mare. Aşa ştie Dumnezeŭ birui pre ceĭ puternicĭ, că pe acest *bălaur* nu l'au putut birui oştile turceştĭ împărăteştĭ, ĭar o bubă l'au biruit..."

2°. *Bălaur* „Bohémien":

Basmul „Ţiganul cu treĭ suflete" (D. Stăncescu, Basme p. 303):
„Ţiganuluĭ îĭ zîmbi mustéţa.
„— Iacă prilejul! ḑise el.
„Intră colo ţanţoş în curte şi ḑise rudelor care plângeaŭ şi se văietaŭ după mort:
„— Ce'mĭ daţĭ, măĭ, să înviez pe mortul?
„— Fugĭ d'aci, *bălaure,* îĭ respunse omul, că daŭ d'a-asvîrlita cu tine...."

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act. II sc. 5:
„Lunătescu (către lăutar): Cântă cu suflet, *bălaure*!
„Alecu (mănios): Cine dracu aŭ adus cĭórele aeste?..."

Ibid., act. III sc. 8: „Măĭ, *bălaure,* cântă ţiitura, dar pe gâtul scripceĭ..."

Basmul „Voĭnicul cel cu cartea în mână" (Ispirescu, Legende p. 109): „Tocmaĭ pe când părerea de reŭ îl ajunsese şi maĭ şi, decât pînă aci, eraŭ trecênd printr'o pădure mare şi désă. D'o dată auḑi nisce *bălaurĭ* de lăutarĭ trăgênd din viorĭ de gândĭaĭ că mănâncă foc..", unde epitetul de *bălaur,* printr'o asociaţiune de ideĭ secundară, trece la noţiunea cea mitologică despre limbile de foc ale bălaurilor.

v. [1].*Bălaur.* — *Ţigan.*

[3]. **Bălàur** s. **Balàur,** s. m.; Dracon: 1o. n. pr. pers.; 2°. n. pr. top.

Ca nume personal bărbătesc, *Bălaur* figuréză în vechĭul pomelnic al mitropolieĭ din Bucurescĭ (Venelin, Gramaty p. 342). La 1527 în Ţéra-Românéscă era mare-logofĕt *Balaur* (Arch. Stat., M-rea Căldăruşanĭ, pach. 51 No. 4). La 1665, între ţeraniĭ mănăstiriĭ Hurezul: „*Bălaur* cu fiĭu-său Măteĭu" (Cod. MSS. în Arch. Stat. din Buc. f. 64 a). La 1729 între moşnenĭ din Oltenia: „*Bălaur* cu nepotu-său Costandin şi cu cetaşiĭ lor" (ibid. f. 569 b.). Pe la 1330, fratele ţaruluĭ bulgăresc Mihail purta numele Belaur; şi d. C. Jireček (Gesch. d. Bulg. 381) se 'ntrébă: nu cum-va să fie cuvîntul românesc bălaur?

Ca nume propriŭ topic, unele localităţĭ, şi maĭ ales înălţimĭ, pórtă numele *Bălaur,* bună-óră délul *Bălaur* în Tutova (Condrea, Dict. Geogr. 17), muntele *Bălaur* şi délul Bălăurel în Buzeŭ (Iorgulescu, Dict. 18, 29) etc.

A. Odobescu, Scrierĭ II, 186: „Când feciorul de împĕrat trecea pe délul *Balauruluĭ* d'a-stânga Slăniculuĭ, leghióna cea înfricoşată, cu o falcă în cer şi cu alta în pământ,

Şerpóĭca cu solḑiĭ verḑĭ,
Să n'o veḑĭ,
Să n'o viseḑĭ,

de grabă se svărcolĭa, se pitula şi se afunda pînă la gurile ĭaduluĭ, ca să n'o véḑă vitézul vînător..."
v. [1]. [2]. *Bălaur*.

Bălàură s. **Balàură**, s. f.; t. de Myth. pop.: dragonne, femelle du dragon. — v. [1]. *Bălaur*.

Bâlă. — v. *Băl*.

Bălăbàn s. **balabàn** (plur. *bălăbanĭ*, *balabanĭ*), s. m.; t. de Zool.: Falco subbuteo, Falco albus, hobereau. Un fel de şoĭm mic, dar fórte reŭ şi îndrăsneţ.

Cantemir, Ist. ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 16), enumĕră pâserile rapacĭ: „precum ĭaste brehnacé, şoimul, uleul, cucunozul, coruĭul, hîrăţul, *bălăbanul*.."

Cuvîntul *bălăban* ca nume de pasere s'a păstrat într'un joc copilăresc din Ialomiţa: „cu fie-care vorbă arătând la unul din ceĭ adunaţĭ: una-lana, ş'o dragana, ş'o păchiţa, măgăriţa, lanţura, parţura, corcodel, lişiţa, *balaban*..." Th. Theodorescu, c. Lupşanu).

Se póte ḑice cu siguranţă ca *bălăban* ne-a rĕmas moştenire dela Cumanĭ. In limba cumanică (Kuun, Codex Cumanicus p. 300): balaban „falco". Cuvîntul însă trebuĭa să fi fost comun diferitelor dialecte turanice, de óră-ce îl aŭ şi Turciĭ: „balaban, nom d'un épervier ou faucon blanc à tête épaisse" (Barbier de Meynard). Apoĭ dela Tătaiĭ l'aŭ căpĕtat Ruşiĭ: балабанъ, cu acelaşĭ sens saŭ cu cel apropiat de „falco lanarius", pe când la Polonĭ el a rĕmas numaĭ cu sensul derivat de hărţăgos saŭ bătăuş: „bałaban — ein Eisenfresser, Bramarbas; bałabański = eisenfresserisch" (Linde).

v. [2]. *Balaban*. — *Bălăbănesc*. — *Bălăbănos*. — *Blende*. — *Coruĭu*. — *Şoĭm*....

[2]. **Bălăbàn** s. **Balabàn** (plur. *Bălăbănescì*), s. m.; nom propre de famille qui correspond au français Hobereau. Fie ca poreclă personală, fie ca nume de ném, *Bălăban* e destul de rĕspândit în România, însemnând literalmente „Şoĭman" saŭ „Şoĭmulén", fie ca voĭnic, fie cu o nuanţă ironică de voĭnicos.

Balada bucovinénă „Ioviţă":

Balaban şi cu Ioviţă
Ce'ĭ este nepot de viţă
Şi fecior de Novăciţă!
Şi nepotul seŭ Ioviţă
Bea paharul neurat,
Sta la masă ne'nbiat;
Iară moşul *Balaban*,
Care'l bun de ĭartagan,
Spre Ioviţă se 'ntorcea
Şi din gur'aşa 'i ḑicea....

şi maĭ jos:

Venĭa Turciĭ ca ploia,
Tătarĭ ca nisipul
De-acoperĭaŭ pămîntul;
Iar voĭnicul *Balaban*,
Care'l bun de ĭartagan,
De nime nu se temea:
Vie! vie! tot ḑicea...

(Marian, Poes. pop. I, 72, 84)

Balada „Novac şi *Balaban*", versiunea munténă:

Balaban se năcăjĭa,
Mâna 'n buzunar băga,
Buzduganul că scotea,
In voĭnic că'l îndrepta:
Mergea pe cer văjăind,
Ca sfete Petre trăsnind...

(Ţara nouă 1887 p. 125)

Cântec satiric din Moldova:

Şi spre sat aŭ apucat,
Şi la crîşm'aŭ alergat:
— Măĭ Ióne *Balabane,*
Scól' de-aprinde-o luminare,
Dă'mĭ rachiŭ de cincĭ parale...·

(Sevastos, Cânt. mold. 318)

A se vedé varianta bucovinénă la S. F. Marian (Col. l. Tr. 1882 p. 153).

Despre un *Balaban* din timpul luĭ Duca-vodă, aşeḑat de'ntâiŭ în Moldova şi apoĭ dus cu negoţ la Lemberg în Galiţia, unde a ajuns milionar, vorbesc Nicolae Costin (Letop. II p. 37) şi Ion Neculcé ibid. p. 246): „Alexie *Balaban*, neguţitorul cel mare, carele aŭ avut şi câte-va bude în ţara Moldoveĭ maĭ nainte..."

Dar familia cea mare boieréscă *Bălàban*, trecută tot din Moldova în Polonia, era în secolul XVI: „*Balaban*, Geschlechtsname einer berühmten adelichen Familie im Lembergischen" (Linde). Zubrzycki (Kronika Lwowa p. 172) arată că un *Balaban* trăia în Galiţia pe la 1432, ĭar un altul pe la 1461. Cuvîntul fiind de origine tătăréscă, nu urméză că aceĭ *Bălăbanĭ* să fi fost Moldovenĭ, ba nicĭ măcar nóm unul cu altul, şi 'n orĭ-ce cas eĭ nu aveaŭ a face cu familia curat moldovenéscă *Bălăban*, din care era episcopul din Lemberg Arsenie *Balaban* şi fiĭul seŭ, episcop ortodox tot la Lemberg, Gedeon *Balaban*, după care cât p'aci era să-ĭ urmeze pe scaunul episcopal nepotul seŭ Isaia *Balaban* (Zubrzycki, op. cit. 238), astfel că *Bălăbănesciĭ* eraŭ să devină un fel de dinastiă bisericéscă, toţĭ ómenĭ ambiţioşĭ, violenţĭ, ĭubitorĭ de femeĭ şi de vînătóre, maĭ mult soldaţĭ decât călugărĭ (cfr. Zegota Pauli, Starożytnosci galicyjskie, p. 41 — 3). „In genere — ḑice Wiszniewski (Historya literatury polskiéj t. 8 p. 267)— învecinata biserică moldovenéscă, care era la mijloc între Polonia şi între Turcogrecia, exercità nu o mică înriurire asupra bisericeĭ rusescĭ din Polonia: atât Movilă precum şi *Balaban* aŭ fost Moldovenĭ." *Bălăbănesciĭ* se aşeḑară în Galiţia de pe la 1520—30, grămădind o mare avuţiă, devenind nobilĭ polonĭ şi câştigând atâta putere politică, încât la 1549 Arsenie *Balaban* a apucat aşa ḑicênd cu d'a-sila scaunul episcopal din Lemberg, şi tot cu d'a-sila, contra tuturor adversarilor, şi-l'a apropriat apoĭ Gedeon *Balaban*. Despre unul din aceştĭ *Bălăbănescĭ* contimpuranul Paprocki (ap. Linde, ad voc.) ḑice: „Ion *Balaban* nu aude, nu vorbesce, dar e un mare vitéz". Se vede că îndrăsnéla, ereditară în acéstă familiă, procurase strămoşuluĭ lor porecla de *Bălăban*, adecă „şoĭm".

După numele personal *Bălăban*, un sat în Tutova se chiamă B ă l ă b ă n e s c ĭ.

Intr'o descriere a „moşiilor din Moldova" de pe la 1850 (Codrescu, Bucĭumul 1875 p. 89): „B ă l ă b ă n e s c i ĭ, la ţinutul Tutoveĭ, ocolul Tîrguluĭ, moşie cu părţĭ şi răḑeşéscă, în care moşie are parte şi d-luĭ slugerul Vasile Chiru, care face schimb cu câţĭ-va răḑeşĭ de acolo, anume capitanul Constantin, polcovnicul Nicolaĭ *Balaban*, capitanul Dimitrie Taşcă şi preotul Scarlat *Balaban...*"

Sînt şi localităţĭ numite d'a-dreptul *Bălăban*, între carĭ un munte în districtul Buzeŭ (Iorgulescu, Dicţ. geogr. 18), o movilă în Ialomiţa (Frunḑescu) etc.

v. [1]·*Bălăban.—Bălăbănesc.*

Bălăbănélă (pl. *bălăbănelĭ*), s. f.; état de celui qui se démène en luttant. Sinonim cu b ă l ă b ă n i r e, care însă exprimă acţiune, ĭar nu stare, şi cu

substantivul b ă l ă b ă n i t. Degîabă atâta *bălăbănélă* saŭ b ă l ă b ă n i t, tot nu veĭ isbuti a scăpa. Privĭam *bălăbănéla* saŭ b ă l ă b ă n i t u l şóreceluĭ de a rumpe gratiile curseĭ.

v. *Bălăbănesc.*

Bălăbănèsc (*bălăbănit, bălăbănire*), vb.; ne pas rester tranquille, se démener, faire des efforts en luttant, lutter contre quelqu'un qui est plus fort, s'acharner à résister. Se aude numaĭ sub forma reflexivă: a s e *bălăbăni.*

Laurian-Massim: „a s e *bălăbăni* = a se lupta cu ce-va mare şi greŭ, a se lupta cu ce-va maĭ pe sus de puterile sale: copilul se *bălăbănĭa* cu un petroĭu de cincĭ ocă".

Constantin Golescu, Călătoria 1826 p. 99: „nu ne face cinste să înşiruim pricinile, pentru care unele sate şi uniĭ din scutelnicĭ şi poslujnicĭ oareş-ce să *bălăbănesc* în lume..."

A. Pann, I, 140:

Aşa, cinstite părinte, staŭ şi mĕ mir ce să fac!
Că'n loc să'mĭ mérgă 'nainte, îmĭ sporesce ca la rac:
Nu pocĭu de loc să leg douĕ, c'una mĕ *bălăbănesc,*
Maĭ mĕ rup, şi mĕ sparg încă, în loc să mĕ maĭ cârpesc...

Jipescu, Opincaru p. 16: „să se maĭ *bălăbănéscă* ţĕranu 'n umbletili dreptăţi, ali adevĕruluĭ şi ali munci sterpe..."

Basmul „Coman Vînătorul" (Col. l. Tr. 1882 p. 473): „Se sbătea strigóĭca şi se frămînta ca să scape din laţ, cât un lucru mare. Duduĭa pămîntul şi se cutremura prejmetele de trântiturile eĭ, silindu-se să scape de mórte. Dară Coman, încordându'şĭ tóte puterile, ţinu, şi ţinu bine, ochĭul ce făcuse cu bicĭul în care era vîrît capul strigóĭceĭ. S e *bălăbăniră* eĭ, se smucĭa dînsa, Coman n'o slăbi nicĭ în ruptul capuluĭ..."

Basmul „Voĭnicul cel fără de tată" (Ispirescu, Legende p. 121): „Câte-va ḑile se *bălăbăni* ea aşa cu valurile apelor..."

Cuvîntul vine dela b ă l ă b a n „faucon" şi însemnéză literalmente: a nu se lăsa în luptă, a înfrunta chiar o putere maĭ mare, a se purta ca un şoĭm.

Cihac (II, 5) confundă pe *bălăbănesc* cu b ă l ă l ă e s c şi cu b ă n ă n ă e s c, traducênd pe câte trele prin „balancer, brandiller, brimbaler" şi trăgêndu-le de o potrivă din ruténul v a l a n d a t i „brandiller, aller nonchalamment". O asemenea etimologiă n'are trebuinţă de a maĭ fi combătută.

v. 1·*Bălăban.* — *Bălăbănos.* — *Bălălăesc.* — *Bălăbun.*

Bălăbănèscĭ. — v. 2·*Bălăban.*

Bălăbănìre, **1.2·Bălăbănìt**. — v. *Bălăbănesc.* — *Bălăbănélă.*

Bălăbănòs, -ósă, adj.; ayant une expression offensive, ensanglanté, cruel, en parlant des yeux. Ochiĭ *bălăbănoşĭ,* privirea *bălăbănósă* = ca la un b ă l ă b a n, ca la un şoĭm gata de a sfăşia victima.

Jipescu, Opincaru p. 94: „pĕru aspru, nedărăcit, şi 'ntr'una stă vălvoĭu; ochi *bălăbănoşĭ,* gogonaţĭ, şi roşiţĭ dĕ neodină or dĕ rĕutate..."

v. 1·*Bălăban.*

Bălăbùn, adj. m.; „bavard, babillard, diseur de riens" (Pontbriant). Cuvîntul se găsesce numaĭ la Pontbriant, de'mpreună cu derivatele:

a) b ă l ă b u n é l ă „bavardage, caquetage, verbiage, commérage";

b) bălăbunesc „1°. bavarder, babiller, dire des fadaises; 2°. se tourner et se retourner dans son lit sans pouvoir dormir";

c) bălăbunire „action de bavarder, de babiller, de caqueter";

d) bălăbunitor „bavard, babillard, diseur de riens".

Pontbriant trage pe *bălăbun* din балабонить, un cuvînt care există în adevĕr cu acelaşĭ sens în limba ruséscă; dar întrebarea este: există óre în adevĕr *bălăbun* la Românĭ? Laurian şi Massim (Gloss. 46) afirmă că dînşiĭ: „nicĭ l'aŭ aflat, nicĭ l'aŭ audit unde-va". Eŭ însumĭ am putut constata că în Bucurescĭ o familiă pórtă numele *Bălabun*, însă numaĭ atâta. Cât se atinge de sensul „se tourner et se retourner dans son lit sans pouvoir dormir", acesta aparţine învederat cuvîntuluĭ bălăbănesc: „a se bălăbăni cu somnul", pe care Pontbriant nu'l cunósce.

v. [1.] *Rus.*

Bălăbunélă
Bălăbunèsc
Bălăbunìre
Bălăbunitòr — v. *Bălăbun.*

Bălăcărèsc (*bălăcărit, bălăcărire*), vb.; gargouiller, dire ou faire des saletés, „baver = souiller par d'indignes paroles" (Littré). Lexicon Budan: „Mĕ *bălăcăresc* = vorbesc spurcăcĭunĭ; spurce, obscoene loquor. Bălăcăritură saŭ bălăcăriă = obscoenum dictum, spurciloquium". Laurian-Massim: „Precât scim noĭ din câte am audit din gura poporuluĭ, acest verb însémnă: a umbla cu mâna saŭ cu cĭocul prin apă, şi maĭ ales prin apă necurată şi tinósă, prin tină, prin noroĭu: vedĭ cum raţele *bălăcăresc* prin lac; nu lăsa copilul să *bălăcărescă* în cófa cu apă".

„A se *bălăcări* = a se certa cu vorbe próste; de ex.: eĭ se *bălăcăresc* ca Ţiganiĭ" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Este invederat că acest cuvînt n'are a face cu rusul балагурить „jaser" (Cihac), nicĭ cu italianul baloccare „tromper par des promesses" (Lex. Bud.), ci este o formaţiune curat românéscă din bală „bave", după cum aŭ observat'o deja Laurian-Massim, carĭ însă n'aŭ explicat elementul sufixal.

Bălăcăresc nu vine d'a-dreptul din bală, ci din derivatul bălăcesc, de unde s'a născut de'ntâĭu substantivul bălăcăriă prin sufixul cel pejorativ -riă (= ar + iă), propriŭ tuturor dialectelor romanice, şi apoĭ de acolo verbul *bălăcăresc.*

v. *Băbăriă.* — *Jucăriă.*

Laurian-Massim se 'nşélă când înrudesc pe bălăcesc şi pe *bălăcăresc* cu balegă, despre a căruĭ origine curat turanică noĭ am vorbit la locul seŭ.

v. *Baligă.* — *Bălăcesc.*

Bălăcărìă (plur. *bălăcăriĭ*), s. f.; dévergondage, langage obscène, injure sale. Lex. Bud.: „Bălăcăritură saŭ *bălăcăriă* = obscoenum dictum, spurciloquium".

v. *Bălăcăresc.*

Bălăcărìre
Bălăcărìt — v. *Bălăcăresc.*

Bălăcăritòr, -óre, s. et adj.; „diseur d'obscénités, d'injures sales" (Pontbriant).

v. *Bălăcăresc.*

Bălăcăritùră. — v. *Bălăcăriă.*

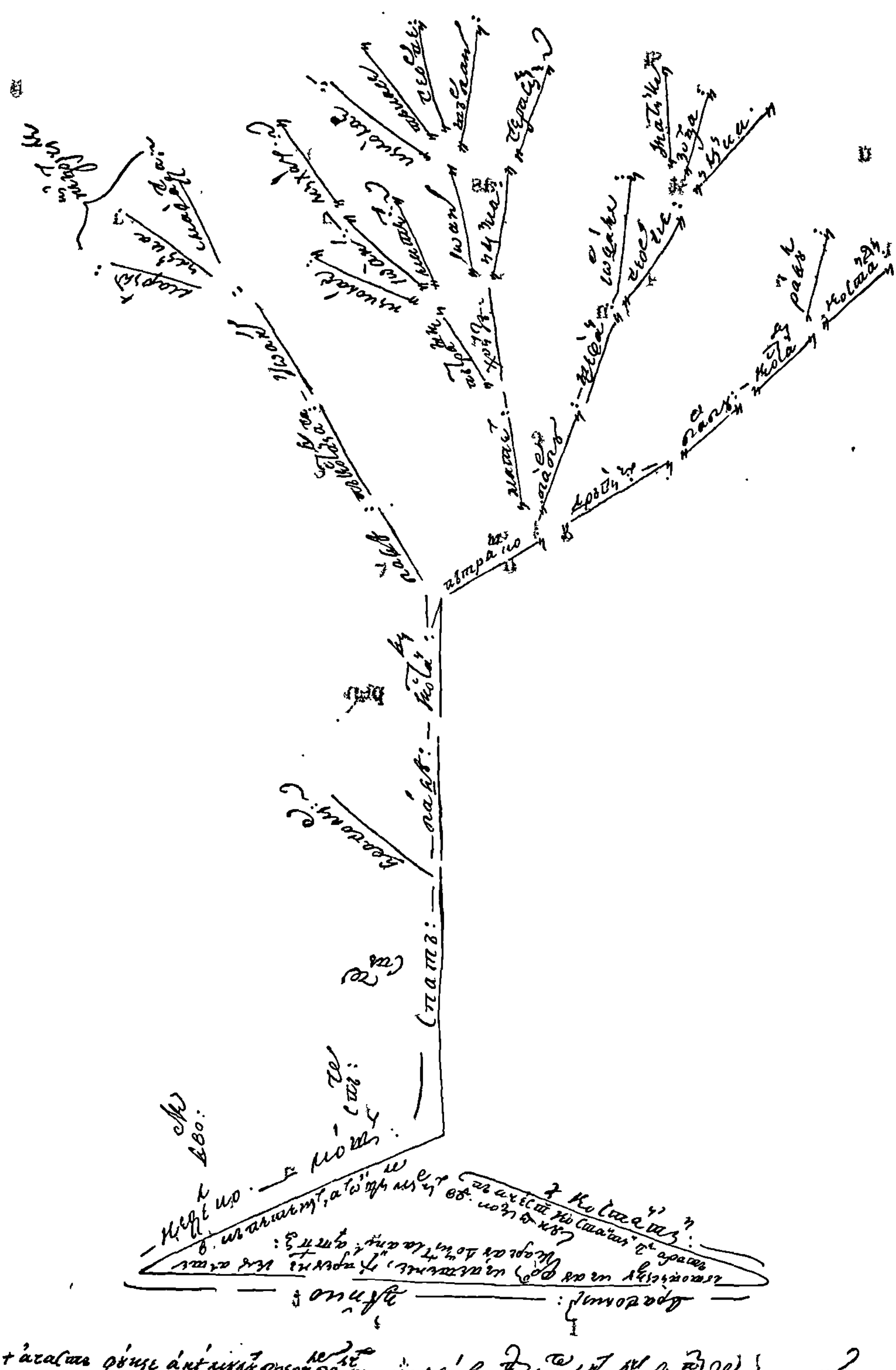
Bălăcénu (plur. *Bălăcenĭ*), n. pr. pers. m.; ancienne famille noble valaque. *Bălăcén* însemnéză „om dela Bălacĭu". *Bălăcenĭĭ* îșĭ trag originea anume din satul Bălacĭu în Teleorman și n'aŭ a face de loc cu Transilvania, de unde ar fi dispușĭ a'ĭ aduce și pe dînșiĭ partisaniĭ fantasmagorieĭ despre descălecarea Românilor din Făgăraș.

Amicul meŭ d. St. Grecénu mĭ-a pus la disposițiune o genealogiă a *Bălăcenilor*, scrisă cam pe timpul Zavereĭ de către episcopul Iosif Argeșiul, carele dice acolo: „Acéstă funiă a némuluĭ boerilor *Bălăcenĭ* mi-au spus'o răposatul șătrar Ioan *Bălăcénul* sin răposatuluĭ pitar Hrizé *Bălăcénu*". Genealogia în cestiune saŭ „funiă a némuluĭ" este atât de interesantă, nu numaĭ prin cuprins, dar chĭar și prin formă, încât noĭ nu ne sfiim a o reproduce maĭ jos în fac-simile.

După acéstă genealogiă, întemeiată pe documente de familiă, punctul de plecare al *Bălăcenilor* este un Constantin: „pă acest Costantin îl arată létopisețu că au fost căpetenie înpreună cu alte 2 căpeteniĭ aĭ oștilor Mircĭĭ-vodă Cozïĭanul, care aŭ domnit la anul 1387". Ce fel de létopiseț? — nu scim. Fiĭul luĭ Constantin se numĭa Dragomir; fiĭul acestuĭa purta de tot neobicĭnuitul nume de Gĭaĭcu, asupra căruĭa cată să ne oprim o clipă.

Gĭaĭcu *Bălăcénu* fiind numaĭ a doua generațiune după fundatorul Constantin, cată să fi trăit puțin după anul 1400. In dialectul bulgăresc din Dĭulgher, în care ne întimpină unele elemente lexice curat românescĭ fórte interesante, bună-óră kal „cheval" în loc de bulgarul konĭ, saŭ mînț „raison" pentru bulgarul um, învederat din pluralul român mințĭ (de exemplu în: bagă'țĭ mințile în cap, ĭ-aŭ furat mințile etc.) — în acel dialect gĭaĭcu (џаікꙋ), cu finalul *-u* cel flexionar românesc, vrea să dică „prêtre", „свещеник" (Сборник t. XI p. 185). Noĭ ne credem a fi în drept de a conchide de aci, cumcă în graĭul românesc din Muntenia de pe la 1400 cuvîntul gĭaĭcu însemna popă. Albanesce se aude de asemenea în dialectul din Scutarĭ gĭacue „cleric" (G. Meyer, Etym. Wtb. d. alb. Spr. 80). Forma românéscă gĭaĭcu și acea albanesă gĭacue s'aŭ desvoltat ambele printr'acelașĭ fonetism *gĭ* = *di*, dar fie-care pe o cale independinte, din termenul grec eclesiastic *διάκονος*, *διάκος* „diacre", de unde—printr'un alt fonetism și cu o altă nuanță de sens—s'aŭ născut polonul și bohemul žak „écolier, étudiant" (Linde). Genealogia *Bălăcenilor* ne restituă ast-fel o vorbă perdută din graĭu, dar tot-o-dată prin acéstă vorbă se confirmă până la un punct porțiunea cea veche din acéstă genealogiă, de vreme ce un nume ca Gĭaĭcu nu putea să fi fost inventat saŭ imaginat. Gĭacu *Bălăcénu* se traduce prin: „Popă *Bălăcénu*". Fost'a el popă în realitate saŭ numaĭ prin poreclă? acésta este o cestiune secundară.

Fiĭul luĭ Gĭaĭcu se chĭăma Nedelcu, formă slavică pentru numele „Dominic", și avea boieria de vornic. După cercetările d-luĭ St. Grecénu, acest vornic Nedelcu cu soția sa Ana aŭ fundat în Bucurescĭ biserica Sf. Gheorghe-vechĭu la anul 1492, ĭar portretele amînduror soților s'ar fi aflând la mănăstirea Tisména. Fiĭul luĭ Nedelcu și nepotul seŭ, Moșul și Spata, aŭ fost de o potrivă spătarĭ. Spata a avut doĭ fiĭ: pe Dragomir și pe Badea. Posteritatea celuĭ de 'ntâĭu e lăsată la o parte, ca ce-va necunoscut, și genealogia urméză înainte numaĭ cu linia

luĭ Badea, al căruĭa nepot de fiĭu, numit de asemenea Badea, este un personagĭu istoric fórte simpatic din epoca luĭ Mateĭu Basaraba.

Bălăcenii aŭ fost, pare-ni-se, cel de'ntâĭu ném boieresc din România, care a căpĕtat dela Austria, adecă dela aşa numitul pe atuncĭ „Sacrul Imperiŭ", titlul de „Graf" (Sulzer, Gesch. d. transalp. Daciens, III, 164; Engel, Gesch. d. Wal. II, 84) şi l'a românisat fórte cĭudat, întroducênd în graĭu un noŭ cuvînt: Conteş, format din amalgamarea latinuluĭ „comes" cu italianul „conte". Deja la 1654 se citesce în cronica muntenéscă un „conteş *Bălăcénul*" (Şincaĭ, Chron. III, 63). Acest „conteş" nu este alt cine-va decât al doilea Badea, ajuns maĭ târḑiŭ mare-vornic (Arch. ist. I. 60).

Pe când era încă numaĭ „căpitan", Badea *Bălăcenu* îşĭ căştigâ porecla de Uşurelul, fiind-că în interval ce-va ca de 24 óre, „o ḑi şi o nópte", el ajunsese călare dela Bucurescĭ la Iaşĭ cu o scrisóre dela Domnul muntenesc Constantin Basaraba cătră Domnul moldovenesc Stefan Gheorghie, o scrisóre prin care a scăpat de o mórte sigură pe fraţiĭ Toma şi Iordache Cantacuzinescĭ. Şi—ḑice Ion Neculce (Letop. II p. 207)—„ĭ-aŭ pus Munteniĭ nume de atunce Uşurelul, care după aceea multă milă aŭ avut dela Cantacuzinescĭ".

Călătoria căpitanuluĭ Badea este o adevĕrată minunăţiă pentru acele timpurĭ: el trebuĭa să fi schimbat pe drum o mulţime de caĭ, „caĭ de olac" după cum se ḑicea pe atunce, şi nu putea să se fi odihnit o singură clipă.

v. *Olac.*

La 1673, în bătălia dela Hotin între Turcĭ şi între Polonĭ, când Domnul moldovenesc Stefan Petriceĭcu a trecut în partea regeluĭ Ion Sobieski, printre mulţĭ boĭerĭ moldovenĭ era şi Muntênul conteş *Bălăcênul*, adecă „Uşurelul", care s'a distins şi de astă dată, purtându-se în luptă fórte vitejesce (Şincaĭ, III, 113).

Cronica moldovenéscă a luĭ Amiras (Letop. III p. 146) ḑice: „Multă vărsare de sânge s'aŭ făcut, şi care [Turc] scăpa din şanţurĭ, din Nistru nu scăpa, ĭar care scăpa şi din Nistru, din oastea ce era în ceea parte nu scăpa, că era mulţĭ şi de-aĭ noştri amestecaţĭ cu Leşiĭ, şi Badé *Bălăcénu* Contoş, de'ĭ omorĭa de maĭ nicĭ unul n'aŭ scăpat..."

Aceĭaşĭ cronică dă luĭ Badea *Bălăcénu* epitetul de: „tâlhar rău", un epitet care pare a fi în legătură cu epizodul povestit de cronica muntenéscă (Magaz. ist. V, 103): „Badea Vornicul *Bălăcén* în zilele luĭ Antonie Vodă aŭ ucis nişte neguţitorĭ Moscoviţĭ, împreună cu cariĭ era şi călugărĭ merşĭ pentru milă la Mosc, pre toţĭ omorîndu'ĭ cu o soţie a luĭ ce'l chiema Buta, averea le o aŭ luat..."

Despre fiĭul vorniculuĭ Badea, vel-aga Constantin *Bălăcénu*, ginerele luĭ Şerban-vodă Cantacuzin şi cel maĭ învierşunat duşman al luĭ Brâncovan, vorbesce pe larg Engel (Gesch. d. Wall. I, 336—42). Nu numaĭ cronicele muntenescĭ se ocupă de el, dar şi letopiseţele moldovenescĭ; însă nimenea nu'l caracteriséză maĭ nemerit ca Ungurul Cserei (ap. Şincai ad ann. 1690), care 'l cunoscuse personal. Constantin *Bălăcénu* vroĭa cu orĭ-ce preţ să ajungă Domn în Ţéra-Românéscă, şi credea că va puté să reuşéscă cu ajutorul Austrieĭ, pe care cu acest scop o îndemna să ocupe România. Adevĕrat boier, el era fórte ambiţios, dar şi fórte vitéz tot-o-dată. In lupta contra Turcilor, în care l'a vĕḑut însuşĭ Cserei, neminea nu s'a bătut maĭ bine decât *Bălăcénu*, care a şi căḑut acolo cu sabia în mână,

şi numaĭ mort a încăput apoĭ în mânile Brâncovanuluĭ.

Ion Neculce, Letop. II p. 262: „Aga *Bălăcénu* aŭ perit în războĭu; dar aŭ perit şi Sarascherul Turcesc, că l'aŭ lovit un glonţ tocmaĭ în gură. Zic că la acel războĭu să fie fost maĭ mult izbânda despre partea Căzacilor Brâncovanuluĭ, cărora le era cap un Moldovan anume Costin Căpitanul de Focşanĭ fecĭorul Nenuluĭ. După ce aŭ aflat Brâncovanul Vodă pe Aga *Bălăcénul* mort în războĭu, trimesu-ĭ-aŭ capul la Bucureştĭ de l'aŭ pus într'un prepeléc în mijlocul ogrăziĭ luĭ, de ĭ-aŭ şezut vr'un an capul în prepeléc, şi aŭ învăţat de ĭ-aŭ răsipit şi curţile şi ograda de aŭ rămas numaĭ jărişte..."

Ca maĭ tóte vechile némurĭ boierescĭ, *Bălăcenïĭ* aveaŭ şi eĭ o Cronică a ţereĭ, compilată într'adins pentru dînşiĭ şi conservată în familiă. Acéstă Cronică, cunoscută sub numele de Bălăcenéscă, se începea cu anul 1629 şi se termină cu 1724, vorbind despre Moldova şi despre Ţéra-Romănéscă tot-o-dată. O Bălăcéncă, care trăia la Viena, a împărtăşit'o la 1770 vestituluĭ Samuil Clain, dela care a căpĕtat'o apoĭ Şincaĭ, ĭar dela acesta Engel (Gesch. d. Wall. II p. 84).

In tot cursul epoceĭ fanariotice, *Bălăcenïĭ* represintaŭ în România politica austriacă, din causa căriĭa a perit în tortură sub Mavrocordaţĭ Ion *Bălăcénu*, fiĭul luĭ vel-agă Constantin (cfr. Engel, II, 12), ĭar în secolul nostru a suferit sub Caragea-vodă un alt Constantin *Bălăcénu*.

Ion Ghica, Scrisórea III: „(Caragea) era neîmpăcat cu boieriĭ carĭ, nevoind a fi instrumentele hrăpiriĭ luĭ, îĭ făceaŭ vre-o împotrivire, saŭ chiar vre-o simplă observaţiă. Ast-fel, pe Banul Constantin Filipescu l'a ţinut doĭ anĭ la moşie, la Bucov, cu pază de Arnăuţĭ; pe Banul Grigore Ghica l'a ţinut doĭ anĭ închis în casă, oprit de a vedé faţă de om; pe Vornicul Constantin *Bălăcénu*, de care se temea fiind-că acesta avea relaţiunĭ de familiă la Viena, l'a trimis surghĭun la Castoria..."

Este de observat în genealogia de maĭ sus a *Bălăcenilor*, că cele treĭ fiĭce ale luĭ Ión *Bălăcénu*, nepóte ale vestituluĭ Constantin vel-agă: Maria, Ilinca şi Smaragda, sînt numite Nemţóĭcele, fiind-că eraŭ crescute la Viena.

Marca *Bălăcenilor* presintă un scut împărţit în două câmpurĭ printr'o făşiă de aur, pe care figuréză treĭ săgeţĭ roşiĭ aşeḑate ca o stea exagonă: pe câmpul de sus, argintiŭ, este vulturul muntenesc pînă la picĭóre, cu crucea în cĭoc, tóte negre, avênd d'asupra din drépta sórele şi din stânga luna, ambele roşiĭ; pe câmpul de jos, albastru, în mijloc un leŭ întreg în picióre, cu cumpĕna într'o labă şi cu sabia gólă în cea-laltă, ĭar în drépta, la marginea inferióră a scutuluĭ, o apă de argint; capul leuluĭ, ca şi al vulturuluĭ, e întors spre drépta.

D'asupra acestuĭ scut este aquila imperială austriacă, cu o corónă contală.

Intru cât titlul de conte al *Bălăce*-

nilor nu e fantastic, nu este fantastică nicĭ acéstă marcă nobilitară, care cată să le fi fost confirmată de către Curtea din Viena. Noĭ credem însă că emblema cea veche, curat românéscă, a *Bălăcenilor* aŭ fost numaĭ cele treĭ săgețĭ dela mijloc, către carĭ eĭ îșĭ vor fi adaos apoĭ pe leul cel justițiar, adecă cu spata și cu cumpĕna, stând în fața apeĭ, ceea ce pare a simbolisà puterea lor lîngă Dunăre în districtul Teleorman, și 'n sfîrșit, maĭ tàrḑiŭ, ca semn de alianță cu familia domnitóre, s'a suprapus o parte din marca Țereĭ-Românescĭ.

Agă Constantin *Bălăcénu* este un personagĭu epic în poesia poporană. D. P. Gilortĕnu (Lumina pentru toțĭ, III, p. 70—72) a publicat o baladă întitulată: „Aga *Bălăcénu*", despre care ḑice că a cules'o dela lăutarul Ión Știrbu Purcel din Budescĭ, bătrân de 70 de anĭ, ĭar acesta o învĕțase în copilăriă dela tatăl seŭ lăutarul Gheorghe Știrbu de peste Olt. Balada se începe așa:

Pe luncile Cĭamrîuluĭ,
La poĭana mĕruluĭ,
Intre Clejanĭ
Și 'ntre Bucșanĭ,
S'a 'ntâlnit s'a 'ntâmpinat
Doĭ Domnĭ cu douĕ oștĭ:
Da pe nume cum îĭ chiamă?
— Este Aga *Bălăcénu*
Cu Costandin Brâncovénu.
Frângea Aga *Bălăcénu*
Pe Costandin Brâncovénu.
Când fu sórele colea,
Strigă Serafim Pașa:
„Boerĭ! cine s'o afla
Și s'o adevĕra
Să taie pe-Aga *Bălăcénu*?
Cu Bănia să'l măresc,
Cu banĭ mulțĭ sa'l dăruesc".
Nimenea nu se afla,
Nicĭ un boer s'adevĕra;
Se afla căpitan Costin,
Agăĭ *Bălăcénu* fin.
La Domniă se ducea
Și din gură cuvînta:
„Aĭ, Dómne măria ta,
Să-mĭ dăruescĭ Bănia
Că o să-mĭ stric nășia".
Domnul dacă auḑĭa
Bănia că-ĭ juruĭa.
Atuncĭ căpitan Costin,
Agăĭ *Bălăcénu* fin,
A luĭ cal că 'ncăleca
Și în óste se ducea...

Să se noteze concordanța acesteĭ balade cu relațiunea de maĭ sus a cronicaruluĭ Neculcea, după care principala causă a înfrângeriĭ luĭ agă *Bălăcénu* a fost tocmaĭ un căpitan Costin: „Costin Căpitanul de Focșanĭ fecĭorul Nenuluĭ".

Balada descrie apoĭ vitejia luĭ *Bălăcénu*:

Nu mi'șĭ taie cum se taie:
Staŭ Tătarĭ și Turcĭ tăiațĭ
Ca și snopiĭ secerațĭ...

In sfîrșit căpitanul Costin îl înșélă și'l omóră prin trădare, de aci îĭ taiă capul și:

La Domniă se ducea,
Sus pe scară se urca
Și din gură cuvînta:
„Aĭ, Dómne, măria ta,
Să'mĭ dăruescĭ Bănia,
Că mi-am stricat nășia".
Domnia dac'auḑĭa
Palme la obraz punea,
La treĭ césurĭ cuvînta:
„Bată-to maĭca Precista,
Să-țĭ dăruesc eŭ Bănia,
Că țĭ-aĭ stricat nășia?
Tu aĭ tăĭat pe nașu-to,
Mâne 'ĭ să taĭ și capul meŭ!"
Chip la gélat că făcea,
Capul luĭ Costin tăĭa...

Este fórte curios că într'un cântec poporan tocmaĭ din Bucovina un „Constantin *Bălăcénu*" ne apare ca un fel de Don-Juan, care scóte fetele din mințĭ:

Costantine *Bălăcene*!
Cu dulcĭ ochĭ şi dragĭ sprâncene
Şi cu gura ca de miere,
Vin la mama de mĕ cere.
De m'a da, de nu m'a da,
Scrie 'n carte că-s a ta...
Pe feréstă m'oiŭ fură
Ş'oiŭ veni la dumĭa-ta...
Pe feréstra cea din jos,
Costantine cel frumos ;
Pe feréstra cea din faţă,
Costantine chică créţă:
Chică créţă cât un smoc,
Gura ta de busuioc;
Chică créţă măruntele,
Gura ta de viorele...
(Marian, Poes. pop. II, 156).

Să se observe însă că în variantul sucevén al acestuĭ cântec ne întimpină Bălăşel în loc de *Bălăcén*:

Constantine Bălăşele,
Vin' la mama de mĕ cere...
(Şeḑĕtórea 1893, p. 137).

Vom termina printr'o caracteristică generală a *Bălăcenilor*, pe care o dă un cronicar muntenesc duşman al lor: „*Bălăcénu* Costandin, acolo la Braşov şezând, iĭ umbla mintea luĭ ceĭa ce cu vrednicie socotĭa că este, însă se înşela ca un *Bălăcén*, că *Bălăceniĭ* totdé-una îşĭ întindea mintea după nişte părerĭ nebune, adecă după vitejiĭ" (Magaz. istor. V p. 103). In epoca Brâncovanuluĭ, care deschide pe acea fanariotică, „vitejia" începuse deja a fi privită ca o „părere nebună"!

v. *Boier.—Bălaciu.—Bălaş.—Teleorman...*

1·**Bălăcènĭ**.—v. *Bălăcénu.*

2·**Bălăcènĭ**, n. pr. plur. top.: ancien nom d'un village en Moldavie. In Dicţionarul geografic al districtuluĭ Bacăŭ de d-na Racoviţă (p. 111, 458), ni se spune că a treĭa parte din actualul sat Rîpile, în plasa Tazlăul-de-jos, „era numită în vechime *Bălăceniĭ*; aci se află o cetate pe drépta Trotuşuluĭ, ale căriĭ urme se vĕd încă şi aḑĭ. Poporul ḑice că aceste întăririĭ aŭ fost făcute în timpul resboiuluĭ dintre Nemţĭ şi Turcĭ, pe când cătanele nemţescĭ purtaŭ pĕrul făcut códă, întocmaĭ ca femeile: Nemţiĭ cu códă". Apoĭ d-na Racoviţă ne maĭ spune că Bălăcénul se numesce un „dél în plasa Bistriţa-de-sus, de pe marginea comuneĭ Buda spre comuna Buhuş". In lista „moşiilor din Moldova" cam de pe la 1850 (T. Codrescu, Bucĭumul, t. I p. 89) satul *Bălăceniĭ* e pus în districtul Tutoveĭ, nu în al Bacăuluĭ. D. Radian (Judetul Bacăŭ p. 612) nu vorbesce de loc despre *Bălăcenĭ*. Se vede a fi o încurcătură, pe care noĭ lăsâm s'o descurce alţiĭ. Numele *Bălăcenĭ* în Moldova, ba încă „în vechime", ar fi ce-va interesant, care s'ar explica:

saŭ prin migraţiunea vre-uneĭ ramure a familieĭ boierescĭ Bălăcénu din Muntenia;

saŭ prin faptul că numele personal Bălacĭu a existat şi la Moldovenĭ, bună-óră în vechĭul pomelnic al mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. f. 62): „Лазара. Балача. Пжраска. Петра..."

v. *Bălacĭu.—Bălăcénu.*

Bălăcèsc (*bălăcit, bălăcire*), vb.; gargouiller, patauger, patrouiller. Poienar-Aaron-Hill: „Gargouiller = a gâlgăi, a borborosi, a *bălăci*, a bulbuca, se ḑice de copiĭ micĭ carĭ se jócă în apă. — Patauger = a *bălăci* în noroĭu, a se tăvăli în noroĭu. — Patrouiller = a *bălăci* cu mânile saŭ în alt chip în apă murdară".

Laurian-Massim: „Raţele *bălăcesc* în lac; copilul *bălăcesce* în apă; nu beţĭ apa din păhar, ci numaĭ vĕ jucaţĭ şi *bălăciţĭ* în ea; să fi vĕḑut cum băiatul se juca şi *bălăcĭa* în albiă, când l'am scăldat".

Costinescu: „A *bălăci*=a spĕlăci, a lincări cu mâĭnile în apă necurătă; a se muĭa, a se tăvăli în noroĭu, în glod; a se scălda, a se îmbăia făcênd nebuniĭ“.

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 157: „Pare că vĕd colo pe un biet vînător, bondoc şi pântecos, *bălăcind* ca vaĭ de dînsul, pe plóie şi pe slótă într'o luncă noroiósă...“

Delavrancea, Trubadurul p. 204: „copiiĭ, desculţĭ şi numaĭ în cămăşĭ gróse şi ridicate pînă la burta lor, doldoră de prune şi de mere, *bălăcĭaŭ* prin şuviţele de apă...“

Basmul „Brósca ţestósă“ (Ispirescu, Legende p. 34): „Ajungênd la marginea eleşteuluĭ, se aşeḍă şi el acolo jos, şi privind cu nedomerire, ĭa aşa numaĭ ca să ḍică şi el că face ce-va, *bălăcĭa* cu nuéua prin apă, şi făcea haz cum sărĭaŭ stropiĭ de apă, când o lovĭa...“

Ghicitórea despre „Luntrea“ (G. D. T., Poes. pop. 233):

Am o raţă:
Cu cĭocul *bălăcesce*,
Cu códa primitesce...

„Când raţele *bălăcesc* în apă, poporul crede că este a plóiă“ (V. Popas, Covurluĭu, c. Sloboḍia-Conachi).

Fiind-că Bulgariĭ aŭ şi eĭ verbul balakam „gargouiller“, Cihac (II, 6) afirmă că dela dînşiĭ l'aŭ luat Româniĭ, în loc de a constata pe vice-versa, de vreme ce bulgăresce acéstă vorbă nu are absolut nicĭ o etimologiă slavică. Laurian-Massim aŭ observat deja legătura între *bălăcesc* şi între bale; dar n'aŭ explicat elementul sufixal *-c-*. *Bălăcesc* nu vine d'a-dreptul din bale, ci din forma verbală băl, întrebuinţată maĭ mult în compusul îmbăl „salir, remplir de bave“. Din băl se formézá *bălăcesc* întocmaĭ ca din spĕl—spĕlăcesc, póte chĭar prin analogiă formală cu acesta din urmă, de care se apropiă şi prin sens.

v. *Bală.—Bălăcăresc.—Imbăl.— Spĕlăcesc.*

Bălăcèscĭ. — v. *Bălăcescu.*

Bălăcèscu (plur. *Bălăcescĭ*), n. pr. pers. m.: nom d'une famille noble valaque. Este patronimicul din numele personal Bălacĭu.

La 1737 egumen al Hurezuluĭ era Dionisie *Bălăcescul* (Cond. Mss. Arch. Stat. din Buc., f. 270), care era fiĭu al „Foteĭ căpitanul *Bălăcescul*“ şi frate cu „Mariĭa jupânésa dumnéluĭ Iane Dâmbovicénul vel clucer“ (ibid. f. 560, cfr. f. 710 b).

Nu scim, dacă din aceĭaşĭ familiă era poetul Constantin *Bălăcescu* din ḍilele nóstre, cel cu:

Iea'ţĭ căcĭula, fĕtul meŭ...

Din patronimicul *Bălăcescu* se formézá prin plural numele topic Bălăcescĭ, după cum se chiamă un sat în Gorj (Frunḍescu).

v. *Bălacĭu.*

Bălăcire (pl. *bălăcirĭ*), s. f.; l'infin. de bălăcesc pris comme substantif: action de gargouiller, pataugement, patrouillage. Sinonim cu bălăcélă, de care se deosebesce numaĭ prin aceea că exprimă o acţiune, ĭar nu o stare.

Costinescu: „Bălăcélă saŭ *bălăcire*= fapta d'a bălăci; spĕlătura, scăldătura migălósă a unuĭ vas în apă murdară; scăldătură nebunatecă în apă“.

Pasagĭul din A. Vlahuţă: „Ce sarbĕdă *bălăcire* într'o mlaştină de convenţiĭ şi de etichete ridicole“, la Fr. Damé: „quel triste pataugement

dans un marécage de conventions et de ridicules étiquettes".

v. *Bălăcesc.*

[1]·**Bălăcìt, -ă**; le part. passé de bălăcesc pris comme adjectif: patrouillé, gargouillé. Apă *bălăcită* de rațe. Copiĭ *bălăciți* în noroĭu.

v. *Bălăcesc.*

[2]·**Bălăcìt**, le part. passé de bălăcesc pris comme substantif: pataugement. Sinonim cu bălăcire, bălăcélă, bălăcitură: atâta *bălăcit* prin apă li s'a urît și copiilor; pré-mult *bălăcit.*

v. *Bălăcesc.*

Bălăcitùră (pl. *bălăciturĭ*), s. f.; pataugement. O nuanță maĭ deminutivă decât în sinonimiĭ bălăcire, bălăcélă, bălăcit. Spune copiilor să se lase de *bălăcitură* și să ésă din apă.

v. *Bălăcesc.*

Bălăcìța.—v. *Bălacĭu.*

Bălăcĭùșcă, s. f.; t. famil.: boisson trouble. Se dice cu despreț la vin, rachiŭ saŭ altă bĕutură tulbure, literalmente: bălăcită.

Jipescu, Opincaru p. 161: „Când să fîrșesc aci, îmĭ făcu argatu semn să ghiŭ să 'mbuc ce-va. Și hincă mĕ aflu c'o *bălăcĭușcă*, țoĭu dĕ rachiŭ în mână, să béŭ din plin. E! Noroc bun, hine!..."

v. *Bălăcesc.*—*-ușcă.*

Bălăièl |
Bălăìcă | .—v. *Bălănel.*

Bălăiélă. — v. *Bălăiesc.*

Bălăièsc (*bălăit, bălăire*), vb.; saliver, écumer de colère. Pontbriant traduce pe *bălăiesc* prin „gronder, bougonner". Laurian-Massim se 'nșélă dicênd că acest cuvînt nu se află decât numaĭ la Pontbriant. A *bălăi* însemnézā literalmente a scóte multe bale din gură, a spumega de mâniă saŭ de furiă.

Cronica muntenéscă din timpul luĭ Brâncovén (Magaz. ist. V p. 106): „[Radul postelnicul Golescul] mergând l'au găsit pre Haisler turburat de *bălăià* și mănios ca pre un urs împușcat, și nicĭ cum nu se apropià de vorba luĭ..."

Din *bălăiesc* se formézā substantiviĭ bălăiélă, bălăire, bălăitură, bălăit, tóte cu diferitele nuanțe ale sensuluĭ „spumegare de mâniă saŭ de furiă", și adjectivul bălăit, de exemplu: „vorbe bălăite = cu spume la gură".

La Dr. Polyzu în loc de *bălăiesc* este „bălesc = geifern, speicheln", pe care noĭ nu l'am găsit în graĭu saŭ în texturĭ.

Sufixul -ăesc în *bălăiesc* dă acestuĭ verb un caracter onomatopoetic.

v. *Bală.* — *Băluiesc.* — *-ăesc.*

Bălăiòr s. **bălăòr, -óră,** adj.; blond. Sinonim cu bălan și cu bălaĭu, dar maĭ desmierdător, fiind format prin sufixul deminutiv -or. Variantul maĭ obicĭnuit *bălăior* vine din bălaĭu, iar variantul maĭ rar *bălăor* din bălan, ca „bătrăor" din „bătrân", „gălbăor" din „galbĕn", „rumeor" din „rumen" etc. Se întrebuințézā numaĭ despre ómenĭ, și maĭ ales femininul *bălăióră* despre femeĭ, nicĭ o dată despre animale. Prin expresiunile „puĭca *bălăióră*" saŭ „căprióra *bălăióră*" se înțelege tot-d'a-una o fétă.

I. Văcărescu p. 550:

Eştĭ taĭnic'a vieţiĭ flóre,
Cu cosiţe *bălăióre*;
Spune-mĭ, draga mea, n'ascunde
Pe ce ţĕrmurĭ, pe ce unde
S'află unul care are
Cu temeĭu încredinţare...

Maĭ adesea faţa *bălăióră* se însoţesce cu pĕr galben.
Balada „Păunaşul codrilor":

Pe cel dél, pe cel colnic,
Trece-o puĭcă ş'un voĭnic,
Puĭculiţa *bălăióră*
Cu cosiţa gălbióră...

Doĭnă muntenéscă:

Fóiă verde ş'o crăiţă,
Am avut d'o puĭculiţă,
Puĭculiţă *bălăióră*
Cu cosiţa gălbióră,
Dar duşmaniĭ mĭ-o luară...

(G. D. T., Poes. pop. 82).

Colindă muntenéscă:

O domniţă smedióră,
Copiliţă *bălăióră*
Ce nicĭ rîde, nicĭ nu jócă,
Ci plânge mórte să'şĭ facă,
Pĕr galben dărăpănând,
Faţă albă sgăriind...

(Ibid. 819).

Bălăior însoţit cu rumen:
Doĭna ardelénă „Gelosia":

D'aĭ lua o *bălăióră*,
Bălăióră, rumeióră,
Dar'ar Dumneḑeŭ să'ţĭ móră!...

(Bibicescu, Poes. pop. 64).

Doĭnă din Banat:

Frunḑă verde sălcióră,
Am avut o *bălăióră*
Cu numele Mărióră,
Cu ochiĭ de porumbióră
Şi cu gura rumeióra...

(Hodoş, Poes. pop. 101).

O fétă *bălăióră* este pentru Român idealul frumuseţeĭ femeiescĭ.
Doĭna „Haĭducul":

Nu mĕ maĭ mînă la sapă,
Că pré e cu buza lată,
Bat'o pustiĭa s'o bată,
Şi mĭ-e frică
Că mĕ strică;
Mînă-mĕ la vînătóre
După fete *bălăióre*...

(G. D. T., Poes. pop. 290)

Balada „Fagul Miĭuluĭ":

Nuntă mare se 'ntocmesce,
Vestea 'n lume se lăţesce
C'a fost Vodă 'n vînătóre
Ş'a vînat o căprióră,
Căprióră *bălăióră*
Ce-a luat de soţióră...

(Ibid. 509).

Colindă muntenéscă:

Sfînta cruce că'şĭ făcea
Şi'n vînat că mi'şĭ pleca:
Vînătóre
'nsurătóre
După fete *bălăióre*...

(Ibid. 72.)

Doĭna „Barbu":

— Ce caţĭ, Barbule, la noĭ?
Nu sînt fete pe la voĭ?
— Ba sînt, da's cam mititele,
Nu mĕ pot iubi cu ele;
La voĭ sînt maĭ nălţişóre
Şi de chip maĭ *bălăióre*:
Mi le-aŭ făcut Dumneḑeŭ
Tocmaĭ de pe placul meŭ!...

(Alex., Poes. pop. 2. 335).

Doĭna „Puĭca *bălăióră*":

Frunḑă verde sălcióră,
Puĭculiţă *bălăióră*,
Tu n'aĭ tată, eŭ n'am mamă,
Amîndoĭ sîntem de-o samă...

(Ibid. 242).

Cântec din Bucovina:

Copiliţă *bălăióră*,
Ce-aĭ cercat pe la isvóră?
Aĭ dus apă la viţeĭ
Şi guriţă la flăcăĭ...

(Marian, Poes. pop. II, 234).

Doĭnă din Ardél:

Fóiă verde sălcióră!
Aoleo, maĭcă, mĕ dóre,
Mĕ dóre la inimióră
C'am audit astă-séră
Că drăguţul meŭ se 'nsóră
Şi 'şĭ ĭea una *bălăióră*,
Dar'ar Dumnedeŭ să móră!...

(Bibicescu, Poes. pop. 78).

Variantul *bălăor*:

Balada „Blăstemul“ din districtul Sucéva:

Voĭnicel tras prin inel
Şi cu trupul supţirel,
Copiliţă *bălăóră*
Cu cosiţa gălbióră...

(Şedĕtórea 1893 p. 5).

Cântec din Moldova:

La Cristescĭ între hotară
Cânt'un cuc de se omóră
Pentr'o puĭcă *bălăóră;*
La fântâna din răzóră
Beŭ voĭniciĭ de s'omóră
Pentr'o puĭcă *bălăóră*...

(Sevastos, Cânt. 49).

Insoţirea cea aprópe stereotipă a noţiuniĭ b ă l a n cu noţiunea f r u m o s în estetica nóstră poporană, ne pare a nu fi fără legătură cu originea naţionalităţiĭ române din cele doue elemente constitutive fundamentale: element italic şi element tracic. Texturile antice sînt unanime a constata că vechiĭ Tracĭ, ca şi Germaniĭ, eraŭ blondĭ, ba încă se deosebĭaŭ de Germanĭ prin culórea roşietecă, adecă auriă a pĕruluĭ. Aceste texturĭ sînt adunate de Diefenbach (Vŏlkerkunde Osteuropas p. 110), unde noĭ vedem pe Tracĭ „πυῤῥούς“, „ἐρυθρούς“, „flavos“. „Omnes in Thracia r u b r i procreantur“, dice Julius Firmicus în secolul IV. Romaniĭ şi Greciĭ observaŭ acéstă particularitate tocmaĭ pentru că la dînşiĭ, în Italia şi 'n Elada, ómeniĭ b ă l a n ĭ formaŭ o excepţiune, marea majoritate a ginţiĭ greco-italice consistând din ó c h e ş ĭ. In prima epocă a plămădiriĭ naţionalităţiĭ române, întru cât legionariĭ venĭaŭ din Occident fără neveste, sub-stratul etnic se compunea maĭ cu samă din femeĭ dacice, adecă din femeĭ blonde. De aci idealul cel blond al frumuseţeĭ femeiescĭ: *bălăióră*, pe când la bărbat idealul de frumuseţă presintă un amestec de pĕr negru cu mustéţa galbenă, ca în admirabila baladă „Mieóra“:

Musteĭóra luĭ
S p i c u l g r â u l u ĭ,
Perişorul luĭ
P é n a c o r b u l u ĭ...

Vom maĭ indica aci, ca obiect de cercetare pentru viitorul etnolog român, următórele doue fenomene, asupra natureĭ cărora noĭ din parte-ne ne abţinem de a ne rosti:

a) o c h i ĭ v e r d ĭ la Românĭ, ca şi l o s o j o s v e r d e s la Spaniolĭ, sînt priviţĭ ca o trăsură de frumuseţă femeéscă, ceea ce ni se pare a fi străin Germanilor şi Slavilor, la carĭ nicĭ nu există vre-un termen pentru acest fel de ochĭ;

b) în regiunile teritoriale apĕrate de ingrediente medievale turanice, maĭ cu deosebire în Oltenia şi la munte, aprópe toţĭ copiiĭ, pînă la o vîrstă destul de înaintată, sînt fórte blondĭ, cu pĕr galben şi chĭar albuĭu, care maĭ târdiŭ se închide, se întunecă, devine „cha-

tain foncé", ĭar nu se conservă deschis ca la Slavĭ şi la Germanĭ.

v. *Băl.—Bălaĭu.—Bălan...*

Bălăire }
Bălăit } . —*Bălăiesc.*

Bălăitòr, -óre, s. et adj.; „grondeur, bougon" (Pontbriant). — v. *Bălăiesc.*

Bălăitùră.—v. *Bălăiesc.*

Bălălăélă s. **bănănăélă** (plur. *bălălăielĭ, bănănăielĭ*), s. f.; action de brimbaler, de vaciller, de chanceler, fig. action de flâner. „*Bălălăélă* saŭ *bănănăélă*=bălălăire, bănănăire, mişcarea într'o parte saŭ alta a limbiĭ clopotuluĭ saŭ a altuĭ ce-va asemenea" (Costinescu).

v. *Bălălăesc.*

Bălălăèsc (*bălălăit, bălălăire*) s. **bănănăèsc** (*bănănăit, bănănăire*), vb.; brimbaler, balancer, vaciller, fig. flâner, perdre son temps. Se întrebuinţéză de o potrivă ambele forme, cea cu *l* şi cea cu *n*.

Poenar-Aaron-Hill, la cuvîntul „brimbaler": „a *bălălăi*, a *bănănăi*= se dice despre clopote când le trage pré-mult".

Laurian-Massim: „*Bălălăire*=a mişca într'o parte şi într'alta, a clătina, a agita, a legĕna, se dice maĭ ales de clopote şi de corp: ce *bănănăescĭ* aşa din cap şi din mânĭ? ţine'ţĭ capul şi nu'l tot *bănănăi*; vedĭ cum *bănănăesc* clopotele..."

Alexandri, Chiriţa în Iaşĭ, act II sc. 4:

„Chiriţa: Iaca ţuţuĭanu. Şĭ-a pus livréoa. Ian să videm, bine-o lucrat'o jidanu?

„Fecĭorul: Mĕ cam strînge la cóte şi 'n spate.

„Chiriţa: Da ce vreĭ? Să *bălălăescĭ* ca într'un sucman?... Aşa 'ĭ moda 'n Eşĭ..."

A. Vlahuţă, Nuvele p. 122: „fântâna părăsită, o grópă astupată c'un maldăr de spinĭ, asupra căriĭa a-jale scârţiĭa, *bălălăind* în bătaea vîntuluĭ, cumpĕna ce tot se maĭ ţinea pe crăcana uneĭ furcĭ butucóse..."

Ibid. 198: „Se clătina pe picĭóre, capul îĭ *bănănăĭa* pe umerĭ, braţele 'ĭ curgeaŭ moĭ şi grele d'a-lungul trupuluĭ..."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 200: „gros, roşu-verduĭu ca un ficat, şi fără gât, cu ochiĭ umflaţĭ şi repedĭ, mânile îĭ *bănănăe* în tóte părţile...", unde forma *bănănăe* presupune un verb de prima conjugaţiune (v. *Bălbăesc*).

Acelaşĭ, Trubadurul p. 90: „Stomacul a rîşnit o dĭ întrégă, gura a clevetit, picĭórele aŭ purtat greutatea trupuluĭ, mâĭnile aŭ *bănănăit...*"

Ibid. p. 169: „se pleca de mijloc, *bănănăĭa* cu mâĭnile moĭ în jurul trupuluĭ..."

Frasa adusă de d. Damé: „*bănănăĭaŭ* d'a'ncâtelea, celuiţĭ de rachiŭ=ils titubaient à qui mieux mieux, ivres d'eau-de vie".

Sensul figurat de „flâner" apare maĭ ales în substantivul bălălăŭ, despre care a se vede la locul seŭ.

Cihac (Dict. II, 5) confundă pe *bălălăesc* saŭ *bănănăesc* cu verbul bălăbănesc, care se deosebesce cu totul prin sens şi prin origine; apoĭ îl pune între „éléments slaves", trăgêndu'l din ruténul valandati „brandiller, aller nonchalamment", rusul valanditïsja „lambiner, chipoter", maĭ grămădind alăturea pe balbesŭ „flâneur", bolobanŭ „farceur" etc., carĭ n'aŭ a face nicĭ unul cu altul, nicĭ tóte la un loc cu vorba cea românéscă.

O etimologiă seriósă este indicată de

Laurian-Massim (Gloss. 47): „italianul ballicare, vechiu frances balloyer = a se mişca încóce şi 'ncolo, spaniolul balear = vînturare, care póte veni din ballare = săltare", către carĭ să maĭ adăogâm dialectalul comasc şi piemontes balà, balè „vaciller, branler" şi portugesul baltar „agiter, brandir". Prin urmare, ca şi românul balancă saŭ balangă cu verbiĭ bălăncăesc şi bălăngănesc, *bălălăesc* se trage d'a-dreptul din tulpina rustică curat romanică ball, care însemnà „s'agiter, hermuschwingen" (Körting, Roman. Wtb. 96). In *bălălăesc* reduplicarea —lălă— se datoréză sensuluĭ celuĭ onomatopoetic al cuvîntuluĭ, ca şi sufixul -ăesc saŭ -ănesc, despre care a se vedé la locul seŭ; ĭar forma cea neorganică bănănăesc vine prin propaginaţiune nasală din prototipul bălălănesc, care este un simplu variant al luĭ *bălălăesc*, întocmaĭ ca în „bombănesc=bombăesc", „cloncănesc=cloncăesc", „grohănesc = grohăesc" etc.

v. *-ăesc.—Balancă.*

Bălălăìre s. **bânănăìre** (plur. *bălălăirĭ*, *bănănăirĭ*); l'infin. de bălălăesc ou bănănăesc pris comme substantif: action de flâner. Sinonim cu bălălăélă şi cu substantivul bălălăit, tóte exprimênd de o potrivă acţiune, nu stare, de vreme ce însăşĭ noţiunea acestuĭ verb însemnéză numaĭ mişcare. *Bălălăirea* clopotelor. *Bălălăirea* mânilor.

v. *Bălălăesc.—Bălălăélă.*

1. **Bălălăìt** s. **bănănăìt**; le part. passé de bălălăesc ou bănănăesc pris comme substantif: action de brimbaler etc. *Bălălăitul* clopotelor. *Bănănăitul* mânilor.

v. *Bălălăire.*

2. **Bălălăìt** s. **bănănăìt**, **-ă**; le part. passé de bălălăesc ou bănănăesc pris comme adjectiv: brimbalant, vacillant, chancelant. In loc de adjectivul *bălălăit*, teoreticesce corect, se întrebuinţéză maĭ mult în graĭu forma gerundivală bălălăind: clopotul bălălăind, braţele bălălăind.

v. *Bălălăesc.*

Bălălâŭ (pl. *bălălâĭ*), s. et adj. m.; 1° balançant, vacillant, chancelant; 2° flâneur.

Primul sens este cel fundamental, cuvîntul fiind o formaţiune substantivală din verbul bălălăesc prin sufixul augmentativ pejorativ -âŭ, ca în „molâŭ", „ţingâŭ", „lingâŭ", „lălâŭ", „fătălâŭ" etc.

I. Créngă, Poveştĭ I p. 322: „Ivan atuncĭ se 'ntórce ĭar cu faţa 'n jos, cu capul *bălălâŭ* într'o parte, şi ĭar cu picióręle afară..."

Laurian-Massim: „*Bălălâŭ* = care bălălăesce, şi de aci = care 'şĭ perde timpul cu nemicurĭ, un perde-véră, un bate-podurĭ".

Alăturea cu *bălălâŭ* ar trebui să existe o formă *bănănâŭ*, pe care însă noĭ n'o găsim indicată nicăirĭ.

v. *Bălălăesc.—-âŭ.*

Bălămà.—v. *Balama.*

Bălăncănèsc s. **bălăngănèsc** s. **bălăngăèsc** (*bălăncănit*, *bălăncănire*; *bălăngănit*, *bălăngănire*; *bălăngăit*, *bălăngăire*), vb.; sonnailler, tinter. Derivat din balancă saŭ balangă prin sufixul cel onomatopoetic -ăesc = -ănesc.

Jipescu, Opincaru p. 154: „Maĭ trecu ce trecu, ş'apăĭ auḑi *bălăncănindă* un clopot dĕ acióĭe...", unde este de observat gerundiul cu -ndă, întrebuin-

ţat pe alocurĭ de ţeraniĭ noştri, întocmaĭ ca la Macedo-românĭ.
v. *Balancă.* — *Bălăngăit.* — *Bălălăesc.*

Bălănèl, bălănìcă, adj.; blondelet. Deminutiv desmierdător din b ă l a n, întrebuinţat despre ómenĭ şi despre unele animale domestice, maĭ ales însă forma cea feminină.
Jipescu, Opincaru p. 100: „Dînsa e femee naltă, *bălănică*, grăsulie...“
S. F. Marian: „*Bălănică,* bălăióră, bălăică, nume de viţică care aruncă în galben“.
v. *Bălan.*

Bălănèscĭ, n. pr. top. Numele propriŭ al unor sate, plural din B ă l ă n e s c u, care este o formă patronimică din B ă l a n.
Bălănesciĭ sat pe Tutova sub Stefan-vodă la 1443 (Ulĭanitzki, Матеріалы для исторіи, p. 61).
Despre *Bălănesciĭ* din districtul Némţ, C. Negruzi, Scrisórea I: „Să nu trecem cu nebăgare 'n sémă pe lângă *Bălănescĭ.* In ĭazul acesta, precum odinióră în fântâna Ipocreni, ades se scaldă Musele...“
Şi 'n notă: „Pe atuncĭ locuĭa acolo prietenul nostru fabulistul A. Donicĭ“.
v. *Bălan.*

Bălănèscu. — v. *Bălănescĭ.*

Bălăngăèsc }
Bălăngăìre } — v. *Bălăncănesc.*

Bălăngăìt, le part. passé de b ă l ă n g ă e s c pris comme substantif: tintement. Sinonim cu substantivul b ă l ă n g ă i r e, dar maĭ energic.
Delavrancea, Trubadurul p. 155: „ar fi dat şi caĭ şi căruţă numaĭ să nu se despartă de Irina, care 'l privi pînă îl perdu din ochĭ într'un nor de praf şi într'un *bălăngăit* depărtat de clopote...“
Ibid. p. 259: „Cine n'ar fi ascultat cu plăcere întórcerea vitelor dela păşĭune cu *bălăngăitul* lor depărtat, cu strigătele flăcăilor perdute de orăcăitul bróscelor gălăgióse?...“
v. *Bălăncănesc.* — *Balancă.*

Bălăngănèsc }
Bălăngănìt } — *Bălăncănesc.*

Bălănìcă. — v. *Bălănel.*

Bălărìă (plur. *bălăriĭ*), s. f.; gazon, mauvaise herbe, sorte de bruyère commune, endroit couvert de mauvaises herbes. Nu e sinonim cu b u r u é n ă, care are tot-o-dată sensul special de „iérbă de léc“ şi care nu exprimă ca *bălăria* noţiunea de o colectivitate de ierburĭ netrebuincĭóse, un spaţiŭ acoperit cu maĭ multe asemenea ierburĭ.
Doĭna „Frate răsneţ“:

> Iar acum, de când nu viĭ,
> Aŭ crescut tot *bălăriĭ*,
> Că de când ne-aĭ părăsit,
> Bucuria mĭ-a lipsit...
>
> (G. D. T., Poes. pop., 282; cf. Alex. 280).

A. Pann, Moş-Albu, II p. 12:

> Să 'l ascundem, ḑice altul, uĭte acolò vedeţĭ, —
> Şi ducêndu'l, îl băgară în *bălăriĭ* p r i n s c ă e ţ ĭ...

Acelaşĭ, Povestea vorbeĭ, III, 44:

> C'alta e mirosul flóreĭ
> Ş'alta este al putóreĭ,
> Alt miros dă florăria
> Ş'alt miros dă *bălăria*...,

unde locuţiunea este dată ca proverbială.
P. Ispirescu, Snóve p. 49: „Am auḑit aḑĭ pe stăpânul vieĭ ḑicênd: Mĕ, da ce mare a crescut *bălăriele* astea. Sĕptĕmâna viitóre am să puĭ s'o sape...“

Jipescu, Opincaru p. 72: „niminĭ nu pornește gónă să stârpéscă mălura, măzărichea, neghina, *bălăriili*, pălămida, ghimpi și mătrăguna...“

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 148: „În întrul curțiĭ buriana crescuse naltă, și abia se maĭ zăria în fund o grópă adâncă și mare, astupată p'a-locuria cu surpăturĭ de zid, printre carĭ resărise boziile și *bălăriile*; atâta maĭ rĕmăsese din falnicele case ale vorniculuĭ Socol...“

Delavrancea, Parazițiĭ p. 299: „în fața școleĭ o veche și murdară pivniță, plină cu gunoĭu; în jurul caselor o curte mare cu *bălăriĭ*...“

A. Vlahuță, Nuvele, p. 122: „Casa de istov năruită; nu se maĭ arăta pe locu'ĭ decât un morman înecat în *bălăriĭ*...“

Derivațiunea din slavicul бꙑлꙗ, бꙑлиѥ „planta, herba“ (Cihac, Dict. II, 7) ni se pare a fi singură admisibilă. Cuvîntul slavic a fost cunoscut în vechĭul graĭu românesc și fără sufixațiunea cea curat romanică pejorativă -riă. Așa la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, ghen. 13 f. 260 b: „la naltele vărvuri a munțâlorŭ au sosât și a pustieĭ nevoĭ bărbătĭaște răbdând, vara pălitŭ, ĭarna de răcélă și de ger căznitŭ, ĭară hrana âĭ era samorasle bâliĭ, băutura cu măsură...“, unde băliă „érbă“ este preces de adjectivul de asemenea slavic samoraslă „crescĕtóre de sine, sĕlbatecă“. S'ar puté, negreșit, ca la mitropolitul Dosofteĭu acest băliă să fie un slavism numaĭ literar, adecă nestrăbătut în popor. Chĭar atuncĭ însă originea vorbeĭ *bălăriă* ar remâné tot slavică, cu simpla deosebire că Româniĭ vor fi amplificat din capul loculuĭ pe împrumutatul bylĭ cu sufixul -riă, prin care se exprimă o adunătură de ceva reŭ.

v. *Buruénă*.—*-riă*.—*Samoraslă*.

Bălătùș. — v. *Bălătușel*.

Bălătușèl, s. m.;? Nu putem precisa nicĭ sensul, nicĭ originea acestuĭ cuvînt, care ne întimpină în ghicitórea din Ardél despre „pĕrul, fruntea, ochiĭ, nasul, gura și barba“:

Am o pădurice,
Din jos de pădurice
Am o poeniță,
Din jos de poeniță
Am doĭ luceferel,
Din jos de doĭ luceferel
Am o țarcă spurcată,
Din jos de țarcă spurcată
Am o móră ferecată,
Din jos de móră ferecată
Am un *bălătușel*.

(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 918,

unde *bălătușel* corespunde cu barba.

Bălătușel este învederat un al doilea deminutiv din bălătuș, care el-însușĭ deminutivéză pe bălat. Dar ce să fie acest bălat, care nu însemnéză „barbă“, ci numaĭ o caracteriséză printr'o comparațiune? După cum pĕrul e „pădurice“, fruntea—„poeniță“, ochiĭ—„luceferel“, nas—„țarcă“ și gura—„móră ferecată“, tot așa barba, saŭ maĭ bine bărbia, este „un *bălătușel*“.

Incă o dată:?

Bălățèsc.—v. *Măr*.

Bălăùră.—v. *Bălură*.

Bălbăiàre, **Bàlbăiàt**, **Bâlbăĭu**.— v. *Bălbăesc*.

Bălbăèsc (*bàlbăit*, *bălbăire*) s. **bâlbăĭu** (*bălbăĭat*, *bălbăĭare*), vb.; balbutier, bégayer, bredouiller. Agăngăni.

A vorbi peltic. A vorbi cepelég. A se încurca în vorbire. „A pronunţa reŭ ca copiiĭ ce abia învéţă a vorbi“ (Laurian-Massim).

Jipescu, Opincaru p. 153: „îşĭ ĭeaŭ căcĭula or pălăriĭea din cap, fac treĭ crucĭ, *bâlbâĭesc* câte-va cuvinte dĕ rugăcĭune şi apăĭ ĭear o aşază pĕ cap...“

Ibid. p. 110: „Feréscă sfântu! *bâlbâi* Rumânu...“

Ion Ghica, Scrisórea XIV: „*Bălbăia* zapciul somnoros şi speriat, nu sciea unde să se ascundă de frică...“

Pe cât timp în limba latină există absolut cu acelaşĭ sens balbus şi balbutire, este maĭ mult decât curiósă încăpĕţinarea luĭ Cihac (II, 7) de a slavisà cu orĭ-ce preţ pe românul *bălbăesc*, trăgêndu'l din paleo-slavicul бъблѩ „blaesum esse“ şi din diferite forme neo-slavice, carĭ tóte sînt fonetícesce maĭ depărtate decât cea latină, de unde *bălbăesc* vine d'a-dreptul prin sufixul nostru cel onomatopoetic -ăesc. Cihac nu uĭtă sinonimul bălbuţesc, aprópe identic cu latinul balbutio, dar contestă pur şi simplu întrebuinţarea luĭ în popor, deşi acéstă întrebuinţare este fórte reală la Româniĭ din Ardél. Apoĭ pe cel-lalt sinonim de aceĭaşĭ origine: bolborosesc, asupra căruĭa noĭ vom vorbi pe larg la locul seŭ, Cihac (II, 21) îl trage érăşi dela Slavĭ, dar de astă dată nu din бъблѩ, pe care'l înlocuesce prin bulgarul brŭborĭ. Este învederat că *bălbăesc*, bălbuţesc şi bolborosesc, cătră carĭ se maĭ adaogă bălbut, bălbutez, bălbos, tóte necunoscute luĭ Cihac, formézà la Românĭ o singură familiă lexică, aĭ căriĭa membri nu se pot desbina uniĭ de alţiĭ şi nu pot fi despărţiţĭ de latinul balbus. Intru cât acest balbus represintă el-însuşĭ o tulpină onomatopoetică indo-europeă, din care derivă de asemenea sanscritul barbaras şi grecul *βάρβαρος* (Curtius, Griech. Etym. [5] 290; Corssen, Krit. Beiträge, 385), tot pînă acolo se urcă şi unele din formaţiunile slavice cele citate de Cihac, nu tóte însă, căcĭ dînsul după obiceĭu grămădesce şi aci sub o singură rubrică o mulţime de lucrurĭ disparate; dar pentru Românĭ în specie, în orĭ-ce cas, este importantă numaĭ filiaţiunea cea directă, care ne duce la latinul balbus, ĭar nicĭ decum la filiaţiunile cele laterale ante-latine. A procede ca Cihac, este ca şi când ar susţine cine-va că românul „ochĭu“ nu vine din latinul „oculus“, ci din slavicul „oko“. Negreşit, nemine nu se îndoesce că cuvîntul slavic şi cuvîntul latin sînt fraţĭ din punctul de vedere cel indo-europeŭ; însă cuvîntul românesc în parte n'are nevoe de a urmări acea fràţiă, mulţumindu-se cu sorgintea cea immediată latină.

Ceĭ maĭ mulţĭ verbĭ cu -ăesc pot fi scurtaţĭ în -âĭu pentru a da tulpineĭ o nuanţă maĭ energică, trecênd astfel din a patra în prima conjugaţiune:

băzăesc — bâzăĭu,
ghĭorăesc — ghĭòrăĭu,
scârţăesc — scârţăĭu,
fâlfăesc — fâlfăĭu,
găfăesc — gâfaĭu,
pipăesc — pìpăĭu,
sbărnăesc — sbârnăĭu etc.

Tot aşa în loc de *bălbăesc* o formă maĭ energică este *bâlbăĭu*.

La Cantemir însă, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. f. 124): „la vîrstă brudie, la limbă bâlbăe, jigăniuţa acésta tuturor în ştire a fi să cade...“, bâlbăĭu este un adjectiv cu sensul de bălbăit.

v. *-ăesc*. — *Bălbăĭlă*. — [1.2.3.] *Bălbăit*...

Bălbăilă, s. m.; type de bègue, type de bredouilleur. La Cihac: „*bălbăilă*,

bègue, bredouilleur", ceea-ce se exprimă prin simplul bălbăit, pe când *bălbăilă* se formézĕ din bălbăesc cu acel sufix-ilă, care dă tot-d'a-una noţiunii cuprinse în tulpina cuvîntului o nuanţă de ce-va tipic saŭ legendar. Tocmaĭ de aceea formaţiunile cu -ilă n'aŭ plural.

Un *bălbăilă* este nu numaĭ un bălbăit, ci anume un bălbăit cunoscut tuturora, devenit aşa ḑicênd proverbial, după cum un „surḑilă", chiar la Cihac (I, 271), este nu numaĭ „sourd", ci „sourdaud". *Bălbăilă* se deosebesce dară atât de bălbăit, precum şi de bălbăitor, bălbos, bălbut.

v. *Bălbăesc.—ilă.*

Bălbăire (plur. *bălbăirĭ*), s. f; l'infin. de bălbăesc pris comme substantif: action de bégayer, bégaiement. Fapta de a bălbăi. Sinonim cu bălbăélă, bălbăitură şi cu substantivul bălbăit.

v. *Bălbăesc.*

1. **Bălbăit,-ă**, adj.; qui bégaie, qui bredouille. Se întrebuinţézĕ maĭ mult substantival. Versul din Eminescu:

Bălbăiţi cu gura strâmbă...

e tradus de d. Damé: „des bredouilleurs à la bouche torse."

v. *Bălbăilă.—Bălbăitor.*

2. **Bălbăit**, s. n.; bégaiement, bredouillement. *Bălbăitul* unuĭ copil. *Bălbăitul* unuĭ străin, care n'a învĕţat încă limba ţereĭ.

v. *Bălbăire.*

3. **Bălbăit**, adv.; en bredouillant, en bégayant. Cepeleg. Peltic. Bălbuţesce.

P. Ispirescu, Snóve p. 19: „bietul preot nu că nu sciea să citéscă; vorbia cam *bălbăit*, şi se temea să nu rîḑă lumea de el..."

v. *Bălbăesc.— Cepeleg.*

Bălbăitòr,-óre, subst. et adj.; qui bégaie, qui bredouille. Sinonim cu adjectivul bălbăit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 316): „Acmu în vârsta carĭa mă aflu, nu numai a grăi, ci nicĭ a asculta cuvinte *bălbăitoare* nu priimesc..."

v. 1. *Bălbăit.*

Bălbăitùră (plur. *bălbăiturĭ*), s. f.; bredouillement, bégaiement. Sinonim cu bălbăélă, dar cu o nuanţă deminutivală.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 263): „prin multă vréme nu cu puţină dosadă *bălbăeturĭ* şi buĭguiturĭ ca acésta dela Hameleon ascultând, maĭ mult a'l maĭ răbda nu putu..."

v. *Bălbăesc.—Bălbăélă.—-ură.*

Bălbòs,-ósă, adj.; bégayant, brédouillant. Cu labialisarea luĭ *bă* în *bo*, acest adjectiv s'a conservat la Oltenĭ în numele satuluĭ Bolboşĭ în Gorj (Frunḑescu, Dicţ. top. 53); dar şi maĭ bine, fără labialisare vocalică, în numele personal Bălbosé.

Act oltenesc din 1642 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Vieroş, f. 85, în Arch. Stat. din Buc.), pintre maĭ mulţĭ boierinaşĭ: „i ot Berivoeştĭ Bălbosé..."

Bălbos, amplificat din balb (us) prin sufixul -os, nu însemnézĕ tocmaĭ „bègue" saŭ „brédouilleur", ci maĭ mult „enclin à brédouiller, à bégayer".

v. *Bălbăesc.-Bălbut.*

Bălbùt,-ă, adj.; qui bégaie, qui brédouille. Formă ardelenéscă, trecută

în Dicţionarul luĭ Bobb din 1822: „*balbut*=balbus“. *Bălbut* este format din balb(us) prin analogiă cu „limbut“ (=ital. linguuto, provenţ. lengut) din „limbă“.
v. *Bălbuţesc.*

Bălbutàre
Bălbutèz }.—v. *Bălbuţesc.*
Bălbùţ

Bălbuţèsc (*bălbuţit, bălbuţire*), vb.; bógayer, brédouiller. Nu se deosebesce prin sens de bălbăesc. Cihac credea că acest cuvînt se află numaĭ în Dicţionarul Budan, pe când el se găsesce maĭ de'nainte în al luĭ Bobb: „*bălbutiesc*=balbutio“ şi în cel manuscris al luĭ Budaĭ-Delénu (MSS. în Muz. istor. din Buc.): „*bălbuţescu*=stammeln, stottern, lallen“. In Dicţionarul Budan se aduce şi o formă scurtată: bălbuţ, corespundĕtóre luĭ bâlbăĭu din bălbăesc. Apoĭ la Bobb se maĭ daŭ ca derivate: substantivul bălbuţitor „balbus“ şi adverbul bălbuţesce „balbute“. In fine, Budaĭ-Delénu maĭ are forma bălbutezu cu infinitivul bălbutare. Este învederat că tóte acestea se urcă de o potrivă, direct saŭ indirect, la latinul balbutire, italienesce balbutire, balbettare şi balbuzzare, în vechea francesă baubeter.
v. *Bălbăesc.—Bălbut.*

Bălbuţèsce
Bălbuţìre }.—v. *Bălbuţesc*
Bălbuţitòr

[1]**Bâlc** (plur. *bâlcurĭ*), s. n.; **bâlcă, bâŭcă** (plur. *bâlce, băŭce*), s. f.; vallée étroite et marécageuse dans les montagnes. Se apropiă prin sens de vagăună, dar într'o regiune muntósă saŭ pădurósă şi într'un loc mocirlos. Cihac (II,714) traduce pe *bâlc* prin „flaque, mare“, fără altă lămurire, numaĭ pentru a'l puté înrudi ast-fel cu albanesul pelk „flaque, étang“, cu turcul balčyk şi cu maghĭarul balkány „marais“, carĭ nicĭ ele nu se înrudesc unul cu altul şi dintre carĭ, după cum vom vedé maĭ jos, numaĭ termenul cel unguresc are a face cu românul *bâlc*; apoĭ tot de acolo Cihac trage numile proprie personale şi topice Bălcescu şi Bălcescĭ, carĭ derivă învederat prin sufixul patronimic -escu din numele propriŭ Balc (v. [2]*Balc*, p. 2381), cu totul de o altă origine.

Hotărnicia moldovenéscă din 1644 (A. I. R. I. p. 87): „...culmé délului Bănilă până într'un ştejar unde am aflat boorul vechĭu şi de acolo tot culmé în jos păn'tr'un plop întru carele am aflat boorul vechĭu şi păn în *bălcul* lui Balhic, şi apucă chičorul din mijloc şi pogoară în gura părăului răchiţii...“

Intr'o urare de colăcăriă din districtul Sucéva:

A trimis carăle în jos la Hărlăŭ
Şi aŭ fost drumul răŭ:
Aŭ fost drumul grunḑuros
Şi aŭ picat buţile din car jos,
Şi aŭ umplut fundurile
Unghĭurile,
Şi dógele
Prelógele,
Şi cercurile
Bâlcurile;
Aŭ rĕmas o buticică ológă
Dintr'un fund şi o dógă...
(Şedĕtórea 1892 p. 38).

Intr'o povestire ţĕrănéscă tot de acolo (ibid. 1895 p. 112): „Ion Ungurénu, tatăl luĭ Gheorghe Ungurénu, săpând nu de mult în dâmbul dela Gheorghe Suliţă, ca să astupe un *bâlc*, a dat peste o grópă arsă...“, unde e-

ditorul explică în parentesĭ pe *bâlc* prin lac.

Forma feminină *bâlcă* ne întimpină în terminologia topică a unor localităţĭ (I. Ionescu, Agricultura din Putna p. 471); ĭar forma *bâŭcă* se aude în graĭu la Muntenĭ tocmaĭ cu sensul de maĭ sus al luĭ *bâlc*.

„Cuvîntul *bâŭcă*, pronunţat şi *beŭcă*, însemnéză în regiunea Musceluluĭ o adâncătură strîmtă între délurĭ acoperite cu pădurĭ, tot-d'a-una cu sensul de loc reŭ; de ex.: a dat în *bâŭcă*, a intrat în *bâŭcă*, se dice vorbindu-se de un om care a condus căruţa într'o ast-fel de văgăună" (prof. M. Vlădescu).

Cu acelaşĭ sens noĭ am audit *bâŭcă* în districtul Olt.

Românul *bâlc*, *bâlcă*, *bâŭcă* este învederat acelaşĭ cuvînt cu rutènul balka, балка, „vallon", „Niederung, Thal in der Steppe" (Želechowski, Ruth. Wtb. I, 11). Cuvîntul există şi 'n unele dialecte rusescĭ cu sensul de „văgăună într'o pădure": „балка=оврагъ въ лѣсу" (Опытъ областнаго словаря, 1852 p. 6), ĭar masculinul balkan, балканъ, însemnéză acolo o vâlcică aşedată la mijloc între un dél şi o pădure (ibid). Să observâm că şi la Românĭ amplificatul bălcan este un nume de munte în Gorj, al unuĭ alt munte în Vâlcea, al unuĭ sat în Némţ. După Szinnyei (ap. Gr. Moldovan, Ungaria 1893 p. 286) dela Românĭ aŭ luat Unguriĭ cuvîntul balkany saŭ balkán „mocirlă, loc apătos care în vreme ploiósă e ca un lac", provincialism întrebuinţat numaĭ în părţile Ungarieĭ cele învecinate cu elementul românesc.

Se nasce acum întrebarea: óre Româniĭ aŭ luat pe *bâlc* (*bâlcă*, *bâŭcă*) dela Rutenĭ? saŭ nu cum-va viceversa?

Matzenauer (Cizí slova p. 103) constată că rutènul balka „vallis angusta" nu e de loc slavic, ci cu certitudine străin: „bez pochyby cizí". Nicĭ românesc însă, adecă romanic saŭ tracic, el nu este, ci cată să fie şi la noĭ un termen împrumutat. Considerând teritoriul pe care se aude acéstă vorbă, teritoriŭ ocupat întreg într'o epocă din vécul de mijloc de către némurĭ turanice, maĭ ales de Pecenegĭ şi apoĭ de Cumanĭ, ni se pare a fi maĭ mult decât probabil că Româniĭ, ca şi Rutenii, l'aŭ căpĕtat d'o potrivă d'a-dreptul dela vre-o seminţiă turcă; şi atuncĭ ni se explică în acelaşĭ timp termenul orografic Balcan din Bulgaria, care nicĭ antic nu este, nicĭ slavic, fiind curat turcesc: „Der Name Balkan ist türkisch und bezeichnet einfach ein Gebirge". Acest pasagĭu din Jireček (Gesch. d. Bulg. 6) trebuĭ rectificat întru cât-va. Turcesce balqan însemnéză nu un munte în genere, ci în specie: „chaîne de montagnes escarpées", ĭar balqanlyk „pays couvert de montagnes escarpées et boisées" (Barbier de Meynard). Sensul fundamental al tulpineĭ balc este „rîpă", de unde apoĭ într'un mod firesc s'aŭ desfăşurat atât sensul de „vale între munţĭ" saŭ „vale între pădurĭ", precum şi acela de „loc acoperit cu munţĭ şi pădurĭ rîpóse".

In forma *bâŭcă*=*bâlcă* este interesantă trecerea luĭ *l* în *ŭ* (*w*), un cas fórte rar în fonetica română, dar nu fără exemple, bună-óră „piŭă = lat. pila."

Deminutivul dela *bâlcă* este bălcuţă, după cum se numesce o localitate în Putna; ĭar din masculinul *bâlc* se formézà augmentativul bălcoĭu, numele uneĭ insule dunărene în dreptul Calafatuluĭ (Frundescu).

v. 1·*Coman*.

[2] **Bâlc**, n. pr. pers. m. O formă scădută din vechĭul nume românesc B a l c, deminutiv din B a l e. Ea ne întimpină în Pomelnicul mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova, în partea cea din secoliĭ XV–XVI (MSS. în Acad. Rom., f. 60 bis): „Помѣни Господи доуша рабь своих Бѫлка, Θεодѡра, Ѳофїѫ, Лоупша, Романа...“

v. [2] *Bale.*

Bălcàn }
Bâlcă } — v. *Bâlc.*

Bălcèscĭ. — v. *Bale.*

Bălcèscu (plur. *Bălcescĭ*), n. pr. pers.; nom d'une famille noble valaque. La feminin B ă l c é s c ă. Literalmente, *Bălcescu* însemnéză: din némul luĭ B a l c. *Bălcesciĭ* sînt o mică familiă boierésca de peste Olt, pe care a ilustrat'o unul din membriĭ seĭ: vestitul istoric Nicolae *Bălcescu,* fiĭul pitaruluĭ Barbu *Bălcescu.* Despre Nicolae *Bălcescu* a se vedé studiul d-luĭ Gr. Tocilescu în „Columna luĭ Traian“ 1875 p. 49–82, şi notiţa d-luĭ A. Odobescu în Scrierĭ, III p. 489–509.

v. [2] *Bale.* — *Bâlc.*

Bâlcĭu s. **bùlcĭu**, rostit monosilabic (plur. *bâlcĭurĭ, bulcĭurĭ*), s. n.; foire, marché, fête de village ou patronale. Laurian-Massim: „*Bâlcĭu* = tîrg ce se face la epoce fixe, maĭ ales pre la serbătorĭ.“ Cu acest sens, care este cel maĭ respândit, in Moldova se aude maĭ mult ĭ a r m a r o c, întrodus prin Polonĭ saŭ prin Rutenĭ, dar care nu este decât germanul „Jahrmarkt“.

Biblia Şerban-Vodă, 1688, Ezech. XLVI, 11:

Şi întru sărbătorĭ şi întru *bulcĭurĭ*...	Et in solemnitatibus et in n u n d i n i s...

Tot aşa în Biblia din Blaj, 1795.

Mitropolitul Dosofteĭu, Liturgĭar 1681 f. 103 b: „te găseştŭ unde 's a îngerilor d z ă č d e m i ĭ, a întăĭ născuţălor *bulcĭulŭ,* s c a u n e l e apostolilor, p r e s i d e n ţ i i l e prorocilor, s t é g u r i l e patriarşilorŭ...“, adecă *bulcĭu* este luat cu sensul general de „mulţime“, „assemblée“.

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Dec. 12 (f. 213 b): „şi să face *bulčulŭ* luĭ, adecă p r a z n i c u l ŭ luĭ, în besĭarica svântuluĭ şi vârhovnicŭ apostolŭ Petrŭ...“

Ibid. Dec. 13 (f. 217 b): „Judecară direptŭ lucru să-ĭ facă pomĭanele, dzuă de *bulčŭ* şi s ă r b ă t o a r e de bucurie...“

Ibid. Apr. 23 (f. 96 a): „...la Mitilinŭ ĭaste o svântă besĭarică vestită a svântuluĭ mare mucenicŭ Gheorghie, şi să strâng la dzua svinţiiĭ sale multŭ nărodŭ de facŭ *bulčŭ* şi p r a z n i c ŭ mare...“

Ibid. Dec. 19 f. 229: „şi să face *bulčulŭ* lor la mâcenicĭĭa luĭ svetyĭ Filimon“.

Cu sensul de serbare religiósă păgână, ibid. f. 164: „şi ş'aŭ obârşitu'şĭ pângăritul *bulcĭu*...“

Dionisie Eclesiarhul, Chron. (Papiŭ, Monum. II p. 222): „bea horelcă dela marchitanĭ, măcar să fie fost ocaoa un galbin, dar era cu îndestulare la marchitanĭ de tóte, că făcea mare negustorie ca la un *bâlcĭu* mare, şi câştiga banĭ în greŭ...“

Zilot, Cron. 51: „neguţătoriĭ îşĭ întinseră mrejile neguţătorilor, împrăştiindu-se pe la *bâlcĭurĭ* şi făcêndu'şĭ tot felul de pornire fiesce-care întru a sa neguţătorie...“

A. Pann, Moş-Albu, I p. 22:

Buni-óră ca o-dată, un sătén la *bâlcĭu* plecând,
Veni copilul la dînsul şi îl întrebă ḑicênd:

Unde veĭ să mergĭ, tătică? el: la *bâlcĭu*, co-
[pilul meŭ.
Fiĭul: cumpĕră'mĭ un fluer, de nu veĭ sa
[merg şi eŭ.
Tatăl seŭ, făgăduindu'ĭ şi la *bâlcĭu* dacă s'a
[dus,
Ca să'ĭ cumpere un fluer a-minte şi-a şi
[adus...

Ion Ghica, Scrisorĭ p. XVII: „la malurile vadurilor staŭ carăle şi căruţele, adunate ca la *bâlcĭu*, câte o septĕmână, aşteptând să scadă apa să pótă trece...", unde „ca la *bâlcĭu* = grămadă, mulţime" este o locuţiune proverbială.

I. Slavicĭ, Novele p. 99: „Dar *bâlcĭul* e maĭ ales o serbătóre de întâlnire şi de veselă petrecere. Lumea cea multă, ómeniĭ ce vin ca să védă şi să se arăte, fetele şi nevestele tinere gătite ca de nuntă, flăcăiĭ sprintenĭ şi gata de a se prinde la horă, căluşeriĭ mlădioşĭ şi ĭuţĭ la pas, întréga lume veselă nu se adună decât Duminică..."

Jipescu, Opincaru p. 107: „un sbor, un *bâlcĭu*, un tîrg, unde streini d'afară dĕ hotare şi dinăuntru îşĭ vînd mărfurili lor..."

Poporul numesce de asemenea *bâlcĭu* unele serbătorĭ mitologice; bunăóră: „Ielele, dice poporul, sînt nesce chipurĭ femeiescĭ carĭ umblă pe vînturĭ şi sînt fórte sburdalnice; se serbéză şi o di a lor, numită *Bulcĭul*-Rusaliilor..." (Severin, Tecucĭu, c. Codinescĭ).

Frâncu Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 54: „Crişeniĭ sub numirea *bulcĭu* înţeleg tîrgurile carĭ se ţin în di de serbătóre; astfel se dice: *bulcĭul* Sân-Tóderuluĭ, *bulcĭul* Sân-Barbareĭ, *bulcĭul* Sântă-Măriei etc. *Bulcĭul* Sân-Tóderuluĭ dela Hălmagĭu, de care ne ocupâm, se maĭ numesce şi *bulcĭul* sărutatuluĭ..."

In ce consistă óre acesta din urmă? „Daca în diua de Sân-Tóder e timp frumos, *bulcĭul* dela Hălmagiŭ geme de neveste tinere, care fiind feciόre s'aŭ măritat în timpul fruptuluĭ. La acest tîrg merg nevestele nóue din comunele Ţermure, Ociŭ, Ocişor, Poenarĭ, Ţuhescĭ, Bănescĭ, Hălmăgele etc. şi la care se asociază şi nevestele nóue din Hălmagiŭ. Trebue să însemnâm că numaĭ nevestele carĭ aŭ fost fete marĭ merg la tîrg, ĭar nu şi vĕduvele căsătorite din noŭ. Nevestele carĭ aŭ sócre merg împreună, ĭar carĭ n'aŭ se însoţesc câte douĕ şi câte treĭ, fórte frumos gătite şi cu cununile de mirese pe cap. De multe orĭ le duc socriĭ saŭ chiar bărbaţiĭ lor cu carul şi cu căruţele până la Hălmagiŭ, unde nu se preumblă de loc singure prin tîrg. Fie-care are în mână câte un ulcioruţ frumos împestriţat şi umplut cu vinars. Ajungênd nevestele la Hălmagiŭ, tîrgul are o înfăţişare interesantă. Voea bună, rîsul şi gluma e caracteristica acestuĭ tîrg. Des-de-diminétă nevestele încep a umbla prin tîrg însoţite de sócre saŭ câte douĕ şi câte treĭ, carĭ întâlnind consângenĭ şi cunoscuţĭ, saŭ vĕdêndu-ĭ din depărtare, alérgă la eĭ şi'ĭ sărută; ĭar aceştia le cinstesc cu banĭ, începênd dela creiţarĭ şi pînă la fiorinĭ. Cu străiniĭ sînt în mare reservă, căcĭ a rĕmâné nesărutată e cea maĭ mare ocară. Numaĭ când nevasta e positiv informată că nu va fi refusată, sărută şi pe străin. Sărutatul se întâmplă pe strade, prin birturĭ şi prin case pe la cunoscuţĭ. După sărutat nevasta primind cinstea, ea mulţumesce închinând din ulcior. A nu bé însémnă a batjocori nevasta şi pe aĭ seĭ. A fi sărutat de o nevastă în Hălmagiŭ la Sân-Tóder, însemnéză a fi un om de frunte şi de omeniă. Ómenĭ prăpădiţĭ, ticăloşiţĭ saŭ rĕŭ îmbrăcaţĭ sînt ocoliţĭ..."

După Cihac (II, 486) românul *bâlcĭu*

saŭ *bulcĭu* se trage d'a-dreptul din maghiarul bucsú saŭ búcsú, care însemnéză „congé, fête de la dédicace d'une églíse". De unde însă în cuvîntul nostru consóna *l*? Analogia cu „belşug"=ung. „böség" nu póte fi citată, căcĭ pe de o parte există o variantă românéscă „biuşag" fără *l*, pe care o aduce însuşĭ Cihac (II, 481), pe când o variantă românéscă „bâcĭu" saŭ „bucĭu" nu sa află; ĭar pe de altă parte, forma „belşug" saŭ maĭ bine „bilşug" a resultat din fusiunea maghiaruluĭ „böség" cu sinonimul slavic обилѣ „abundantia", astfel că numaĭ sufixul a remas unguresc. Noĭ nu respingem înrudirea termenuluĭ românesc cu cel maghiar, dar contestâm că cel de'ntâĭu a putut să se desfăşóre din cel al doilea, ci preferim a crede că ambele d'o potrivă s'aŭ născut dintr'un cuvînt cumanic, a căruĭ urmă noĭ o găsim în dialectul turc djagataic: bulčar „lieu pour le ralliement d'une armée", bolčaś „rendez-vous, congé, terme" (Vámbéry, Čagat. Sprachstud. 249). În acest mod dintr'un cumanic bulč- aŭ eşit atât maghiarul bucsu cu perderea luĭ *l*, precum şi românul *bulcĭu*, maĭ bine conservat nu numaĭ sub raportul fonetic, dar şi sub acela al sensuluĭ.

v. *Bulcĭug*.— [1]·*Coman*.

Bălcòĭu }
Bălcùţă } .—v. *Bălc*.

Băldăbâc, interj.; crac! paf! pouf! vlan! à la culbute, la tête la première. *Băldăbâc* însemnéză tot-d'a-una o cădere repede şi neaşteptată într'un gol, fie adânc, fie acoperit saŭ ascuns, fie cu apă.

A. Pann, Povestea vorbeĭ, I, 87:

Nu'ĭ venĭa prin minte că o să maĭ paţă;
Asvirli securea să dea într'o raţă;
Nu înnemeresce; raţele sbor, scapă,
Şi securea cade *bâldâbâc* în apă...

Basmul „Lucéfĕrul de ḑiuă" (Ispirescu, Legende p. 385): „Alergâ calul ce alergâ, şi *băldâbâc*! dete în fântâna în care căḑuse şi Siminoc..."

Basmul „Busuĭoc şi Musuĭoc" (D. Stăncescu, Basme p. 208): „Şi nu se maĭ gândi mult, ci *bâldâbâc*! s'aruncă şi el în apă. Acolo, dacă căḑu, nu se înnecâ, ci se întâlni cu frate-seŭ..."

P. Ispirescu, Snóve p. 41: „Păunica luâ un bolovan de pétră, şi, *bâldâbâc*! îl aruncâ în puţ..."

Marion, Viaţa la mahala p. 19: „se împiedecâ de fuste şi *bâldâbâc*! în mijlocul odăiĭ peste spatele măcelaruluĭ care snopise pe Grec..."

Deşi interjecţiunea *băldăbâc* este la noĭ tot ce póte fi maĭ poporan, totuşĭ la Cihac ea nu se află. E peste putinţă a presupune că el n'a cunoscut'o, de vreme ce ea se găsesce în autoriĭ ceĭ consultaţĭ de dînsul, bună-óră la Anton Pann. Dacă dară el n'o menţionéză, causa este numaĭ şi numaĭ că nu putea să'ĭ potrivéscă nicĭ o etimologiă, fie măcar atât de fantastică ca „hoţ" din slavicul „zlodêĭ".

Băldăbâc este sinonim cu băltâc, astfel că Dr. Polyzu, în Vocabularul seŭ cel revĕḑut de G. Baritz, la cuvîntul бѫлдѫбѫк ḑice: „veḑĭ бѫлтѫк", ér pe acesta din urmă îl traduce prin „platsch, plumps". Este învederat că băltâc derivă din baltă, însemnând literalmente „a cădé în baltă". La prima vedere s'ar puté crede că *băldăbâc* ar fi o amplificaţiune din băltâc; privind însă maĭ de aprópe, lucrul este foneticesce absurd ca un *t* să se amplifice în silaba *dăb*, pe când nicĭ chĭar simpla trecere a luĭ *t* în *d* nu există în graĭul românesc. Intre *băldăbâc* şi între băltâc se póte admite numaĭ o filiaţiune sufixală analogică, şi anume băltâc s'a format din baltă prin acăţarea finaluluĭ -âc ca în *băldăbâc*,

adecă *băldăbâc* a dat nascere luĭ băltâc, ĭar nu vice-versa. In adevĕr, băltâc, deşi fórte poporan, totuşĭ este cu mult maĭ rar decât *băldăbâc*, şi se scie că analogia pe terenul linguistic lucréză tot-d'a-una prin modelarea unuĭ element maĭ rar după un alt element maĭ des.

v. *Băltâc*.

Grupul fonetic bâc, de ex.: „a da bâca", „a face bâca", este o onomatopeiă specifică românéscă pentru noţiunea de „culbute", „la tête la première".

v. *Bâca*.

Grupul fonetic băl, pe de altă parte, este tulpina verbală romanică ball, înrudită cu grecul $\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omega$, păstrată în maĭ tóte dialectele neo-latine occidentale cu sensul fundamental de „s'agiter, herumschwingen" (Körting, Rom. Wtb. p. 96) şi pe care noĭ am întâlnit'o deja în unele vorbe române.

v. *Balancă*.—*Bălălăesc*.

In acest chip *băldăbâc* pare a nu fi alt ce-va decât o composiţiune: băl' de-bâc, scurtat din băl'de-bâca, în care preposiţiunea „de" jócă acelaşĭ rol sintactic ca în: „daĭ de rîpă", „îţĭ facĭ de cap" etc. Băl'de-bâc va fi însemnând atuncĭ literalmente: „tomber en faisant la culbute". Cele douĕ noţiunĭ sinonime „tomber" şi „culbute" s'aŭ asociat pentru a exprime astfel noţiunea cea comună într'un mod maĭ energic. Acest soĭu de reduplicare semasiologică, acelaşĭ sens fiind repetat prin aglutinarea a doue elemente lexice diferite, este un fenomen de composiţiune cunoscut în tóte graĭurile. Sintacticesee, băl'de-bâc se apropiă de aşa numita „figura etymologica" în gramatica greco-latină.

Băldăbâc, afară de băltâc, maĭ e sinonim cu tumba şi cu berbeléc, de carĭ se deosebesce:

1°. sub raportul morfologic, *băldăbâc* fiind tot d'a-una interjecţional, berbeléc tot-d'a-una adverbial: „de-a-berbelécul", ĭar tumba putênd să funcţioneze ca interjecţiune şi ca adverb;

2°. sub raportul semasiologic, berbeléc şi tumba exprimênd o acţiune în glumă saŭ după voinţă, pe când *băldăbâc* este o cădere fórte seriósă, neprevĕḑută saŭ pe neaşteptate.

Orĭ-cum să fie, este interesant a constata că ceĭ treĭ termenĭ sînt de o potrivă romanicĭ, căcĭ berbeléc e în legătură cu berbec, însemnând literalmente „marcher en bélier", ĭar tumba e de aceĭaşĭ origine latină ca şi francesul „tomber", spaniolul „tumbar" etc. (cfr. Cihac, I, 24, 290).

v. *Berbeléc*. — *Tumbă*. —*Băldăbesc*.

Băldăbélă. — v. *Băldăbesc*.

Băldăbèsc (*băldăbit*, *băldăbire*), vb.; s'exténuer de chaleur, languir à cause d'une chaleur excessive. Acest verb circuléză pe a-locurĭ în partea cea dunărénă a Ţereĭ-Românescĭ. Noĭ îl cunóscem din regiunea Bărăganuluĭ. El exprimă noţiunea cea fundamentală de „cădere" ca şi'n băldăbâc, dar anume „cădere de căldură".

„*Băldăghesc*, ca substantiv băldăghélă, băldăghelĭ = slăbiciunea saŭ ne'ndămâna pe care o simte omul véra după o căldură pré mare" (D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chĭóra).

Noĭ am constatat deja de de-mult că în graĭul ţerănesc din Ialomiţa *ghi* înlocuesce pe *bi* întocmaĭ ca în Moldova (p. 2233), astfel că *băldăghesc*, băldăghélă, băldăghelĭ represintă acolo pe: *băldăbesc*, băldăbélă, băldăbelĭ, carĭ foneticesce, ca şi prin sensul de „cădere", nu pot fi despărţite de băldăbâc, măcar-că nu e tocmaĭ uşor de a precisa modul de for-

mațiune. Este probabil că etimologia poporană a considerat în băldăbâc pe finalul -âc ca sufix, și atuncĭ din tulpina băldâb- a format verbul denominativ *băldăbesc.*

v. *Băldăbâc.*

Băldăghèsc. — v. *Băldăbesc.*

Bâlde, s. m.; n. pr.: Baudouin. O formă scurtată din Baldovin.

Act prahovén din 1596 (Cuv. d. bătr. I, 67): „Eu *Băldé* brat Puĭa ot Glodéni martur..."

Din *Bălde* femininul trebuĭ să fie Băldóe, de unde se trage numele uneĭ varietățĭ de strugurĭ la Jipescu, Opincaru p. 54: „băldoaĭe", în parentesĭ: „băldovaĭe", cu silaba -ov- păstrată din întregul „Baldovin".

Tot la Jipescu în aceĭașĭ listă de varietățĭ de strugurĭ se găsesce „voĭculésă", feminin dela numele bărbătesc „Voĭcu", ceea ce presintă o perfectă analogiă etimologică. Se pare că băldóea, ca și „voĭculésa", sînt nesce strugurĭ ce se cultivaŭ óre când saŭ se vindeaŭ maĭ cu deosebire de vĕduva unuĭ *Bălde* și vĕduva unuĭ Voĭcu.

v. *Baldovin.* — *Strugure.*

Băldimàn. — v. *Beldiman.*

Băldîr, s. **băldir** (plur. *băldîrurĭ, băldire*), s. n.; ventricule, estomac, caillette des animaux ruminants; fig.: homme obèse, ventru, gros pansu. Randă. Burtă. Burduf.

„*Băldir* se dice în Ilfov la stomacul vitelor. Figurat, cu ironiă, la un om gras: câtă *băldiru* are!" (Nic. Țincu).

In Bucurescĭ se aude și la feminin baldîră saŭ băldîră cu sensul figurat ironic de: femeiă mare și grasă.

Cuvîntul este învederat turcul baldyr „gras de la jambe, mollet chez les animaux" (Barbier de Meynard).

v. [1] *Turc.*—[1] *Coman.*

Băldîră s. **baldîră,** s. f.; t. iron.: femme grasse et grosse. — v. *Băldîr.*

Băldóiă
Băldovàiă — v. *Bălde.*

[1] **Bălegàr** s. **băligàr** (plur. *bălegare, băligare*), s. n.; fumier, tas de fumier. Din balegă prin sufixul neutru -ar = lat. -arium. Lexiconul Budan, Dr. Polyzu, Iser și alțiĭ fac la plural *bălegarurĭ,* ceea ce se aude fórte rar în graĭu.

Costinescu: „*Bălegarĭu* = grămadă de baligĭ, de gunoĭu, de pămînt gunoĭos, putred".

Laurian-Massim: „*Băligarĭu* = balegă multă mestecată cu paie, pusă la un loc și care, după ce putredesce, se póte aplica saŭ la îngrășarea agrilor, saŭ la facere de foc sub numire de tezec".

Ion Ionescu, Mehedințĭ p. 426: „*Bălegarul* cărat la ogor trebue îndată să se împrăștie bine și de o potrivă în tóte părțile, căcĭ de va sta în grămedĭ și 'l va apuca plóea, se scurge mursa din el numaĭ în locul în care a stat, și astfel acesta se îngrașă cu paguba celuĭ-lalt loc ce remâne lipsit de mursa *bălegaruluĭ*".

v. *Mursă.*

Proverb: „Cine se ĭea după muscă, ajunge la *bălegar*" (A. Pann, I, 117); cu variantele citate de d. I. Zanne, Proverb. I p. 526, unde aduce tot-o-dată explicațiunea luĭ Iordachi Golescu: „adecă cine ascultă pe nebunĭ, în blăstemățiĭ îl bagă". E și maĭ energic proverbul corespundĕtor italian: „E 'se

n'è andato in cacature di mosche" (Rolland, Faune popul. III, 309).

v. *Muscă.*

Basmul „Inşir'te mărgăritarï" (Ispirescu, Legende p. 69): „Cïorόïca, cum veḑù minunea asta, se duse de îngropâ copilaşiï în *băligarul* dela grajd..."

Hora „Răvaş":

Şi cămăşa ï-am spĕlat'o,
Pe mărăcinï ï-am uscat'o,
Cu *băligar* ï-am frecat'o...

(G. D. T., Poes. pop. 342).

O uraţiă de nuntă:

Pe la curţile Dv., boierï marï,
Cele cu var văruite,
Cu şindrilă acoperite:
Că noï avem neşte bordeie tupilate,
Cu *băligar* de cal sînt lucrate...

(P. Căderea, Nĕmţ, c. Bistricïóra).

Zilot, Cron. 13, despre mórtea Fanariotuluï Hangerli: „l'aŭ tîrît de picïóre ca pe un câne din case de sus, jos în mijlocul curţiï domnescï, aruncându'l pe zăpadă amestecată cu noroïu şi *băligar* de caï..."

v. *Baleg.—Balegă.—Tezec.*

[2]·**Bălegàr** s. **băligàr** (plur. *bălegarï, băligarï*), s. m.; t. de Zool.: Scarabaeus fimetarius, scarabé bedeau. „Gândac negru care trăesce în b ă l e g a r" (Tutova, c. Epurenï). Aşa se ḑice şi 'n Bucovina (S. F. Marian). Cuvîntul se trage din b a l e g ă prin sufixul masculin -a r = lat. -arius, fiind ast-fel o formaţiune diferită de neutrul b ă l e g a r.

v. [1]·*Bălegar.*

Bălegàre. — v. *Baleg.*

Bălegàt s. **băligàt, -ă**; le part. passé de b a l e g pris comme adjectif: fienté, plein de fiente. Pisone: „*Balegat*, î m b ă l e g a t = mânjit, souillé ou infesté avec des excréments". In privinţa animalelor, *bălegat* are sensul propriŭ de acoperit saŭ plin de b a l e g ă; în privinţa ómenilor, sensul figurat de murdar, soios, scârbos.

Descântec bucovinén „De eşit din ură":

Că eŭ m'am aflat,
Când am sinecat
Şi am mânecat,
Din dos întinată,
In faţă *băligată,*
De ură 'ncărcată...

(Col. l. Tr. 1882 p. 333.)

v. *Baleg.*

Bălegărèsc s. **băligărèsc** (*bălegărit, bălegărire; băligărit, băligărire*), vb.; 1o. amasser du fumier; 2o. engraisser la terre avec du fumier; 3o. remplir de fumier ou de fiente. Derivă d'a-dreptul din b ă l e g a r, nu din b a l e g ă, nicï din b a l e g. Laurian-Massim: „*Bălegăresc* = 1o. a pune la un loc multă balegă şi a forma un b ă l e g a r; 2o. a aşterne un agru cu b ă l e g a r; 3o. a umple tare de balegă, a amesteca cu multă balegă, de unde metaforic: a înjura cu vorbe próste şi spurcate; 4o a scóte multă balegă, a se bălega peste mĕsură, luat în acest inţeles maï mult ca reflexiv şi vorbind în specie de boï saŭ caï, dar aplicându-se şi la ómenï, saŭ în înţeles material: a eşi mult afară, saŭ în înţeles ideal: a se desonora cu fapte şi maï ales vorbe spurcate şi ruşinóse".

v. [1]·*Bălegar.*

Bălegărìre, **Bălegărìt**. — v. *Bălegăresc.*

Bălegòcïu s. **băligòcïu**, s. m.; sobriquet pour un homme malpropre, saligaut. M u r d a r, s o ï o s, însă numaï

ca poreclă. Din b a l e g ă prin sufixul pejorativ deminutival -o c ĭ u, scădut din -a c ĭ u.

Zapis muntenesc din 1674 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 303, în Arch. Stat. din Buc.): „au cumpărat Dumitru Chivărarĭul ocină dela Mihăilă fečorul luĭ Stan *Băligocĭu* ot Stănceștĭ...“

v. *Balegă.* — *-acĭu.* — *-ocĭu.* — *Murgocĭu.*

Bălegòs s. **băligòs, -ă,** „1o. plein de fumier, 2o. mou comme la bouse“ (Damé). Laurian-Massim: „*Bălegos* = plin de balegă, amestecat cu b a l e g ă în maĭ mare saŭ maĭ mică cantitate“.

Este interesant un sat întreg purtând epitetul puţin măgulitor de *Bălegoşĭ.*

Act muntenesc din 1706 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ, t. II f. 311 a, în Arch. Stat. din Buc.): „şi dintr'acé piatră să apuce pe muche în sus păn' în dél în hotarul Grabiciniĭ şi a *Bălegoşilor*...“

Alt act din 1719 (ibid. f. 319 a): „tréce peste apa Slăniculuĭ şi să împreună cu moşiile *Bălegoşilor*...“

Apoĭ într'un act din 1665 (ib. f. 379 b): „din *Băligoşĭ* Ion sin Stan şi din Şchéĭ Tudor...“

v. *Balegă.*—*-os.*

Bălegûţă s. **băligûţă** (plur. *bălegufe, băligufe*), s. f.; diminutif de b a l e g ă fiente (Laurian-Massim).

v. *Balegă.*—*-uţ.*

Bălènĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Roumanie. Frundescu (Dicţ. 22) indică în Moldova un singur sat *Bălenĭ* în Covurluĭu, ĭar în Muntenia un sat *Bălenĭ* în Mehedinţĭ, unul în Gorj, unul în Ilfov şi doue marĭ sate învecinate în Dîmboviţa: *Băleniĭ*-pămîntenĭ şi *Băleniĭ*-serbĭ. Numaĭ aceste doue din urmă presintă un interes istoric, fiind într'o strînsă legătură cu ilustra familiă boieréscă a B ă l e n i l o r, care ne apare ca stăpânĭ acolo deja în secolul XVI şi póte chĭar maĭ de 'nainte. In topografia din secolul trecut a generaluluĭ Baur (Mémoires sur la Valachie, Francf. 1778 p. 161) aceste sate se numesc *Bălenĭ*-de-sus şi *Bălenĭ*-de-jos, cu interesantul adaos: „deux villages avec des églises et des maisons de Boyards“, — biséricĭ şi maĭ ales c a s e b o i e r e s c ĭ v e c h ĭ, carĭ nu scim dacă maĭ există încă şi astădĭ, când ambele sate sînt proprietatea d-luĭ G. Gr. Cantacuzino. Ar fi important de a se cerceta, ceea ce noue nĭ-a fost peste putinţă. Ne întórcem la numele. *Bălenĭ* este un plural din B ă l é n, care la rîndul seŭ derivă din B a l ă, adecă B ă l é n însemnéză un om venit din localitatea numită B a l ă. Pe cât scim, în România se află numaĭ doue sate cu acest nume, ambele în Mehedinţĭ în apropiare unul de altul: Bala-de-sus în plaĭul Cloşanĭ şi Bala-de-jos în plasa Motru-de-sus. B ă l e n i ĭ de acolo sînt toţĭ moşnenĭ, dar strîmtoraţĭ în locurile lor, săracĭ şi siliţĭ a emigra din când în când pentru a'şĭ căuta mijlóce de hrană pe aĭurĭ. Este de credut că *Băleniĭ*-de-sus şi *Băleniĭ* de-jos din Dîmboviţă sînt o veche coloniă din cele doue B a l e oltenescĭ, decĭ — direct saŭ indirect — şi *Băleniĭ* de pe aĭurĭ. In orĭ-ce cas, acea coloniă devenise în curând o moşiă de baştină a familieĭ B ă l é n u, care şi ea se trăgea din Oltenia, fiind o ramură din casta Basarabilor. Este de observat că în secolul XVI, şi chĭar în prima jumătate a secoluluĭ XVII, membriĭ acesteĭ familie se numĭaŭ tot d'a-una „de *Bălenĭ*“, deşi fie-care poseda în *Bălenĭ* numaĭ câte o părticică şi fie-care avea maĭ multe moşiĭ marĭ întregĭ în afară. Acésta pare a însemna că toţĭ boieriĭ B ă l e n ĭ

privĭaŭ *Bălenĭĭ* ca adevĕratul cuĭb strămoşesc al némuluĭ lor. Maĭ este de observat că 'n vechime între ţeraniĭ din *Bălenĭ* şi între aceştĭ stăpânĭ aĭ lor exista un fel de intimitate patriarcală, ce-va ca în clanurile scotlandese. Aşa într'un act de hotărnicia din 1736 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucetul p. 158 şi 162, în Arch. Stat. din Buc.) o samă de locuitorĭ din *Bălenĭ* mărturisind despre hotare în defavórea luĭ Mateĭu Bălénu, boĭerul respunde: „aceştiĭa sînt slugile cele bătrîne dela moşiĭa mea, şi pe unde vor mărturisi aceştĭ bătrânĭ, pe acolo să se pue pietrile, că s î n t o d i h n i t", urmând apoĭ iscăliturile: „Gherghe părcălab ot *Bălénĭ* crescut în casa boerésca, — unchéş Dumitru ot *Bălénĭ* om de casa boerésca" etc.

v. *Bălénu.* — *Boier.*

Bălénu (plur. *Bălenĭ*), s. m.; n. pr. d'une illustre famille noble valaque. *Bălenĭĭ*, ca şi Creţulescĭĭ şi alte câte-va némurĭ boierescĭ maĭ remase pînă astăḑĭ, făceaŭ parte din casta B a s a r a b i l o r, căcĭ cu mult înainte de anul 1600 noĭ vedem dintr'înşiĭ „banĭ aĭ Craioveĭ", demnitate la care pe atuncĭ nu se putea urcà decât numaĭ un Basarabă (v. *Basarabă*). In secolul XVI şi maĭ încóce, cuĭbul lor eraŭ cele doue sate învecinate B ă l e n i ĭ din districtul Dîmboviţa, pe lîngă carĭ însă eĭ stăpânĭaŭ o mulţime de alte moşiĭ în diferite regiunĭ ale ţereĭ, fiind una din familiele boierescĭ cele maĭ avute. Amicul meŭ d. St. Grecénu mĭ-a atras atenţiunea asupra unuĭ manuscript autograf al cronicaruluĭ Radu Grecénu, aflător în Biblioteca Centrală din Bucurescĭ şi în care, vorbindu-se despre un crisov din 6976 (1468) dela „Radul voevoda Basaraba sin Vlad voevoda", dat „cinstit boieruluĭ jupan Mihail pentru moşia Ruşiĭ i procĭ", se adaogă: „dintr'acesta se trag boieriĭ *Bălenĭ*". Prin urmare, în epoca luĭ Constantin Brâncovénu *Bălenĭĭ* maĭ aveaŭ încă o genealogiă a némuluĭ lor, unde figură în cap „jupan Mihail" sub anul 1468. Acea genealogiă maĭ există ea óre? Observâm că în vechile crisóve muntenescĭ calificaţiunea de „jupan" se dă numaĭ boierilor din divanul domnesc.

Este probabil că frate cu „jupanul Mihail", în orĭ-ce cas o rudă fórte de aprópe, a fost Gherghina, părcălabul faĭmóseĭ cetăţĭ Poienariĭ în aceĭaşĭ epocă, om fórte bogat, care, neavênd copiĭ decât pe marele păharnic Drăghicĭ, mort fără posteritate, a fundat din temeliă şi a înzestrat cu tótă averea sa mănăstirea Nucetul din Dâmboviţa. In adevĕr, *Bălenĭĭ*, după cum vom constata maĭ jos, aŭ fost tot-d'a-una ctitorĭ aĭ acesteĭ mănăstirĭ sub cuvînt că ea fusese întemeĭată de némul lor. Despre acest părcălab Gherghina vorbesce pe larg un crisov al luĭ Radu vodă din 1502 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Nucetul, p. 2 sq. în Arch. Stat. din Buc.): „acé jumătate de Topolovenĭ fost'au de moşie a Miliĭ fecĭorul luĭ Voĭco al Tatuluĭ, ĭar jupânul Milé el au fost fugit preste munte în zilele răposatuluĭ părinteluĭ domnieĭ méle Vlad-voevod Călugărul de au rădicat alt Domn peste capul părinteluĭ domnieĭ méle, şi au dat Domnul Dumnezeu de au căzut Milé fecĭorul luĭ Voĭco al Tatuluĭ în mâĭnile părinteluĭ domnieĭ méle, decĭ l'au trimis de să'l arunce în cetaté Poenarilor, ĭar Voĭco al Tatuluĭ, tatăl Miliĭ, au mersu înainţé dregătorĭuluĭ domnieĭ méle Gherghiniĭ pârcălabul de au dat şi au închinat ce e maĭ sus zisă jumătate de sat den Topolovénĭ ca să 'ĭ scoaţă capul fii-săŭ Miliĭ dela cumplita moarte, şi ĭ-au scos capul luĭ...."

Pe la finea secoluluĭ XVI, sub Mih-

nea-vodă Turcitul, ne întimpină doĭ *Băleni*. In crisovul luĭ Mihnea din 1582 (Arch. Stat., M-rea Câmpulung pach. No. 1): „**Ѕ болѣри стари по име Пѣтрѹ бан ѡт Бѫлѣни, и Дрѫган бан, и Дрѫгич и Винтил ѡт Корнѫцѣни и Строе арм ѡт Мѫнещи....**“ (6 boierĭ bătrânĭ anume Petru ban de Băleni, și Drăgan ban, și Drăghicĭ, și Vintilă de Cornățenĭ, și Stroe armaș de Mănescĭ...) Apoĭ în crisovul din 1585 (Arch. Stat. M-rea Radu-vodă, pach. 39 doc. 2): „boierul Radu clucer ot Bălenĭ“. Din aceștĭ doĭ, banul Petru *Bălénu* era deja „bătrân“ la 1582, și este anevoe a determina timpul băniei sale, ca și felul de înrudire între dînsul și între clucerul Radu *Bălénu*. Este de creḑut că cel puțin de pe atuncĭ, dacă nu dintr'o epocă și maĭ veche, *Băleniĭ* eraŭ deja despărțițĭ în doue ramure, din carĭ una s'a ilustrat prin banul Udrea *Bălénu* sub Mihaĭu Vitézul, ĭar cea-laltă în cursul secoluluĭ XVII prin banul Gherghe *Bălénu*, unul din boieriĭ ceĭ maĭ neastîmpěrațĭ în întréga istoriă a Țeriĭ-Românescĭ, amîndoĭ meritând a fi studiațĭ maĭ de aprópe. Cele doue ramure sînt indicate ca deosebite în următorul zapis din 1641 (Cond. MSS. a episc. Buzeŭ, t. I, p. 485, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Badé postelnic de Bălénĭ ot sudstvo Dămbovița, fratele Udriĭ Banul, scris'am și mărturisescu cu acest zapis al mieu, ca să fie de mare credință la măna văru-mieu Barbuluĭ ĭuzbașa de Bădéni, ca să se știe: când au fost în zilele lu Șerban voevod, tămplatu-s'au văru-mieu ĭuzbașa robie, ĭar eu Badé postelnic fost'am văndut lu Dumitru Bălăroĭul toată parté mé de ocină deîn Maxin în județul Buzău, și am văndut și parté văru-mieu Barbuluĭ cătă au avut și el ocină în Maxin; ĭar după acéĭa încoace, când au fost acum în zilele domnu-nostru Io Mateĭu Basaraba voevod, ĭar eŭ Badé postelnic m'am tocmit cu văru-mieu Barbul pentru parté luĭ deîn Maxin de ĭ-am dat Barbuluĭ ĭuzbașa deîn parté mé de ocină deîn Negrésca, deîn parté Udréscă jumătate, și de moșie și de cumpărătoare de preste tot hotarul căt se va alége; și ne-am tocmit de a noastră bună voe, ca să fie moșie pentru moșie, și la tocméla noastră fost'au boĭarĭ mărturie anume: Gherghe spatar sin Ivașco biv vel dvornic ot Băléni, și egumenul Chiriță dela mănăstiré dela Măxinénĭ, i ot Sărata Dragomir dvornic, i ot Bădéni Crăcĭun armaș, i ot Vărăști Vladul armașul, i ot Chiojdu Balé logofăt, i Jipa logofăt ot Rătești; acésta mărturisescu ca să se știe și să se créză; și pentru credința pus'am și pecété; i ispisah az Lepădat logofăt u Trăgoviște mesța Ghen. 11 dni vŭ lét 7149.“

In acest zapis noĭ vedem pe de o parte pe banul Udrea cu fratele seŭ postelnicul Badea *Bălénu*, ĭar pe de alta pe spatarul Gherghe fiĭul mareluĭ vornic Ivașco *Bălénu*. Inrudirea între uniĭ și între ceĭ-lalțĭ cată să fi fost fórte depărtată, adecă eĭ nu eraŭ între dînșiĭ nicĭ măcar verĭ, după cum ceĭ de 'ntâĭu doĭ eraŭ verĭ cu ĭuzbașa Barbu Bădénu, maĭ tărḑiŭ mare-logofĕt, care însă putea să fi fost věr cu Udrea și cu Badea *Bălenĭ* numaĭ din partea femeéscă, căcĭ Bădeniĭ era un alt ném, un mare ném boieresc, dar fără vre-o însemnătate istorică.

Inainte de a trece maĭ departe, profit de acéstă ocasiune pentru a îndrepta o greșélă, care s'a strecurat în „Cuvente den bătrâni“ (t. I p. 140 sq.), unde eŭ am admis identitatea între Banul Udrea și între „Andreĭu călugărul carile amu fostu banŭ“ din aceĭașĭ epocă

a luĭ Mihaĭu Vitézul. Numele „Udrea“ fiind o formă poporană din „Andreĭu“, coincidinţa de timp şi de rang justifică acea greşélă. Acuma însă, faţă cu noul material de care pot dispune, eŭ nu mĕ sfiesc a recunósce că „Banul Udrea“ şi „Banul Andreĭu călugărul“ aŭ fost două persóne cu totul diferite. „Banul Andreĭu călugărul“ a trăit încă după anul 1601, când „Banul Udrea“ era deja mort; apoĭ el avusese o soră Samfira, măritată după un „Hrizea portarul“, pe a cărora fiĭcă numită „Malama“ a ţinut-o în căsătoriă un „Para postelnicul“, — amănunte genealogice absolut străine luĭ Banul Udrea, după cum ne vom încredinţa în dată. E probabil că „Banul Andreiŭ călugărul“ este acelaşĭ „Andreĭu“, pe care în crisóvele luĭ Mihaĭu Vitézul noĭ îl găsim pe la 1594 citat între boieriĭ Divanuluĭ ca mare-logofĕt: „жѹпан Ѧндрею велики логофет“ (Dr. Miletić şi Agura, Дако-Романитѣ p. 158; Cond. MSS. a mănăstiriĭ Vieroş în Arch. Stat. din Buc., f. 109) şi care înainte de a se călugări, va fi ocupat cât-va timp demnitatea de „Ban“.

Banul Udrea *Bălénu* este unul din ceĭ maĭ bunĭ hatmanĭ aĭ luĭ Mihaĭu Vitézul, „hatman“ prin excelinţă, singurul pe care cronicele îl numesc uneorĭ χатман, deşi acest rang nu exista în Ţéra-Românéscă. El nu era un simplu cap de guerillas ca Fărcaş-agă, ci un general în tótă puterea cuvîntuluĭ, pe care Mihaĭu-vodă îl întrebuinţa în expediţiunile cele maĭ grele, şi maĭ tot-d'a-una cu isbândă. Aşa a fost, bună óră, victoria luĭ Udrea asupra luĭ Hafiz-paşă la 1598, despre care contimpuranul Stavrino ḑice (Papiŭ, Tesaur I, 300): „Sultanul trimite pe „Afis-paşă, om fórte vitéz. Acesta îşĭ „aşéḑă tabăra la Nicopole, avênd 16,000 „ostaşĭ bunĭ şi 32 tunurĭ.... Mihaĭu „mişcă înainte pe Udrea, cu contin„gentul de Moldovenĭ, 1000 Căzacĭ şi „1000 Dorobanţĭ. Udrea trece îndată „peste Dunăre cu óstea şi sfăramă „tabăra luĭ Afis-paşă“:

Τότε γοργὰ ἐπέρασεν ὁ Οὔδρας τὸ φουσάτον,
Τὸ τάμπαρον τ' 'Αφῆς Πασιὰ, φέρνειτο ἄνω [κάτω.
Κ᾽οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐστάθησαν, διὰ νὰ πολεμήσουν,
Μὸν ἔδωκαν εἰς τὸ φευγιὸν, καὶ τρέχαν νὰ [γυρίσουν.
Καμήλαις, βίον, ἄρματα, τάφηκαν πομπιασμένοι,
Καὶ φεῖγαν, σὰν δὲν ἤθελαν, γυμνοὶ κ'ἐντρο- [πιασμένοι...

După cucerirea Moldoveĭ, Mihaĭu-vodă pusese acolo pe Banul Udrea în capul administraţiuniĭ (Magaz. ist. IV, 297). Nu maĭ menţionăm serviciele maĭ mărunte, fie în lupte de peste Carpaţĭ, fie în acelea contra Polonilor (Heidenstein, 358 etc.). Contra Polonilor, bună-óră, într'o bătăliă de lîngă Argeş, comandând avant-garda română, el a susţinut de treĭ orĭ atacul uneĭ armate mult maĭ numeróse şi n'a dat dos decât după ce perduse 1500 de ómenĭ, înlesnind ast-fel luĭ Mihaĭu timpul de a se retrage şi a se pune la adăpost.

Un oficer polon, Otfinowski (Powodzenia w Multaniech opisanie, Krakow, 1601), care fusese el-însuşĭ în acea luptă, a descris'o în versurĭ, unde mărturisesce despre vitejia luĭ Udrea:

... trzykroć mężnie z nami się potkali ...

Tot aşa ne spune Miron Costin (Letop. I, 225): „până în de treĭ orĭ aŭ dat războĭu Leşilor, ĭar a patra oară aŭ purces în răsipă oastea Udriĭ.“

Banul Udrea a avut noroc să'l cânte poeţiĭ, nu numaĭ grecesce şi polonesce, dar şi maĭ cu drept, negreşit, românesce. Bolintinénu ĭ-a consacrat o poemă întrégă, întitulată: „Andreĭu

saŭ luarea Nicopoluluĭ de Românĭ“. In acéstă operă puţin nemerită a poetuluĭ — el singur o numĭa „slabă“ — Udrea este un tînĕr Moldovén, care ĭubesce pe mîndra şi avuta Mariă, dar neputênd s'o ĭea, plécă la resboĭu sub stégul luĭ Mihaĭu Vitézul:

„Andreĭu se pornesce de astăḑĭ în lume
„Să'şĭ facă prin arme avere şi nume,
„Căcĭ póte Marieĭ să fie el drag,
„Dar lumea'ĭ ciudată... Andreĭu e sărac.
„Andreĭu se pornesce; şi cine nu scie
„Câţĭ plécă la arme să nu maĭ revie?“

In rĕsboĭu cu Turciĭ, frumósa Bulbuli, féta paşeĭ de Nicopole, vede pe Udrea şi 'l îndrăgesce, deşi el n'o cunósce; travestită apoĭ în sclav negritén, ea îl însoţesce la întórcere în ţéră, unde, acum vestit şi bogat, el se grăbesce la Maria, care'ĭ promisese că 'l va aştepta, dar o găsesce măritată şi —eroul móre de apoplexiă, ĭar pe mormîntu'ĭ se jertfesce, neapĕrat, şi credinciósa Bulbuli.

Precum vedeţĭ, Bolintinénu n'a brodit'o bine: poeticul Udrea nu era nicĭ Moldovén, nicĭ sărac, nicĭ apoplectic.

La 1598, în momentul de a pleca asupra luĭ Hafiz-paşa, Udrea *Bălénu*, pe atuncĭ mare-armaş, a scris românesce următorul testament, cu subscrierea şi cu pecetea sa, pe care noĭ îl reproducem după originalul păstrat în Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ printre documentele mănăstiriĭ Nucetul:

„Să se ştie ce las eu Udré fraţine-mieu Badiĭ: Maxinul tot şi Negrésca şi Muceştiĭ şi viile toate dela Pripor şi Bălteniĭ; şi am lăsat suroru-mé Grăjdaniĭ Leurdeniĭ cu mori cu tot şi cu viile, şi Bobeştiĭ dă sus cu tot, şi Stălpeniĭ parte me toată; ĭar mănăstiri Panaghiĭ ĭ-am lăsat Lu[pş]anul tot şi Lunga toată şi Ghigoĭasca toată şi Culcaţiĭ toţ şi Mărceştiĭ toţ şi Bărţiculeştiĭ toţ şi Fălfoĭaştiĭ toţ şi Racoviţa cu Rumâni cu tot; aceste toate le am lăsat sfintiĭ mănăstiri cu mare blestem; şi cine va călca aceste să fie blestemat de Domnul Hristos. Avgust 21 dni vŭlét 7106. Udré veliki armaş. (L. S.)“

Acest zapis este preţios nu numaĭ prin limba românéscă, atât de rară în actele cele înainte de 1600, dar maĭ cu samă sub raportul sigilografic, fiind-că pecetea banuluĭ Udrea *Bălénu*, deşi fórte grosolană, totuşĭ represintă aci într'un mod necontestabil cele d o ĕ c a p e t e d e s p ă r ţ i t e p r i n t r ' u n a r b o r e, pe carĭ noĭ le-am demonstrat deja a fi fost marca cea nobilitară a Basarabilor: veḑĭ maĭ sus la cuvintul *Basarabă*, maĭ ales pe pag. 2572—2573 peceţile din epoca luĭ Mircea cel Mare şi Vlad Ţepeş. Necunoscênd acest strămoşesc blazon al némuluĭ lor, *Băleniĭ* de astăḑĭ şĭ-aŭ croit un altul de tot fantastic, care se póte vedé pe frontispiciul capeleĭ lor în cimitirul Şerban-vodă.

Pe pecetea banuluĭ Udrea d'asupra scutuluĭ celuĭ cu ramurĭ se citesce cu cirilica:

ȢДРѢ

МШВЪТО

Rîndul de jos e anevoe de a fi înţeles. Primele doue litere **МШ** ar puté să fie o scurtare grafică din **АРМАШ**, şi atuncĭ restul s'ar citi: **ВЪТОР**, slavonesce „secundus“, adecă peste tot „armaş al doilea“, ceea ce ar însemna că pecetea fusese făcută de pe când Udrea nu era încă „**велікї армаш** = mare armaş“, după cum îl vedem în subscriere.

Iată acum documentul întreg în facsimile. Să observâm că sub velétul o mână modernă a scris greşit „716“ în loc de „7106“.

[illegible]

[illegible] то шꙋ не [illegible] шꙋ [illegible] ши-

[illegible] пре [illegible] шꙋ [illegible]

шꙋ [illegible] пани [illegible]

[illegible] пꙋтѣ. шꙋ [illegible] шꙋ.

[illegible] пꙋтѣ. шꙋ [illegible]

[illegible]

[illegible] ло [illegible] то. шꙋ [illegible]

[illegible] то. шꙋ [illegible] то. шꙋ [illegible]

[illegible] то. шꙋ [illegible] то. шꙋ [illegible]

[illegible] то [illegible]

[illegible]

[illegible] шꙋ [illegible]

[illegible] пани +

[illegible] [illegible]

ам[illegible] 716

Cu aceĭașĭ dată „21 august 1598“ ca în actul precedinte, se află în Arch. Stat. (M-rea Nucetul pach. 10 doc. 5) un alt act, nu însă original, ci o veche copiă întitulată: „Izvodul zapisuluĭ Udriĭ ce au fost marele armaș, scos după sărbesc pre rumănie“, și fără iscălitura luĭ Udrea, în locul căriĭa se citesce: „au scris Lupul logofăt“, ĭar pe dos: „s'au scris pă rumănie de Radul logofăt“. Acest act este transcris, fórte greșit, și în Condica Mss. a mănăstiriĭ Nucetul, compilată de „Radul logofețelul“ la 1745 (Arch. Stat. p. 140). Iată'l: „Scris'am eu jupan Udré vel armaș acésta a mé carte sfinteĭ și dumnezeeștiĭ mănăstirĭ den délul Târgoviștiĭ ci să chiamă sfănta Panaghia unde ĭaste hramul Uspeniĭa pré-sfinteĭ Bogorodiță, ca să'ĭ fie satul Cămpéniĭ, pentru că însum eu am dat sfinteĭ și dumnezeeștiĭ mănăstirĭ acest sat ci scrie maĭ sus, fiind den ostenéla mé când am fost armaș mare, pentru sufletul mieu și pentru sufletul părinților mieĭ și a rudeniilor méle, ca să ne fie vécĭnica pomenire, ĭar sfinteĭ mănăstirĭ de întărire și călugărilor de hrană; și ĭar am maĭ dat sfinteĭ mănăstirĭ satul Ghizdavețiĭ toțĭ cu tot hotarul, și în Luciĭanĭ parté luĭ Bogdan toată den uscat și den apă și den pădure și de pretutindené; și ĭar am maĭ dat sfinteĭ mănăstirĭ satul Belcĭugovul parté mé toată de peste tot, și ĭar am maĭ dat sfinteĭ mănăstirĭ satul Boldorogeștiĭ toțĭ cu tot hotarul, și Cărmicé ĭar cu tot hotarul, pentru că am dat acéste sate ci scriŭ maĭ sus sfinteĭ mănăstirĭ să'ĭ fie de hrană și de ajutor cu rumăniĭ; ĭar alte sate, anume Mărculeștiĭ toțĭ cu tot hotarul, și Lupșanul cu tot hotarul, și Culcațiĭ parté mé toată, și Maxinul parté mé toată, și Negrésca parté mé toată, și Băleniĭ parté mé toată, și Racovița toată cu tot hotarul, și Mătileștiĭ toțĭ, și Fundéniĭ toțĭ, și Cănéniĭ toțĭ, și Brețculeștiĭ toțĭ, și Fălfoeștiĭ toțĭ, și Micșaniĭ toțĭ, și Săcuĭaniĭ toțĭ, și Leurdéniĭ parté mé toată, și Stălpéniĭ parté mé toată, și Bercéniĭ toțĭ, și Gărbobeștiĭ de sus toțĭ, și Bobeștiĭ de jos toată parté mé, și toțĭ Țiganiĭ mieĭ cățĭ am avut eu; și acésté ci sănt maĭ sus zise sate eu le-am dat în măna jupănéseĭ méle anume Mușa, ca să le ție după moarté mé și ca să mă pomenéscă după moarte; ĭară de se va mărita ĭa sau va muri, nimic dentr'ale méle moșiĭ să n'aĭbă trébă, ci numaĭ să aĭbă a lua frate-mieu Maxinul și Băléniĭ parté mé toată, și soru-mé Grăjdana să ĭa Leurdéniĭ și Bercéniĭ parté mé toată, ĭar alalte sate și Țiganĭ să fie toate la sfănta mănăstire ci scrie maĭ sus; ĭar de voĭu peri eu la războĭu, și cariĭ den călugărĭ nu vor căuta de trupul mieu să'l îngroape în sfănta mănăstire, să fie proclețĭ și să fie despărțițĭ de sfănta mănăstire; și ĭar cine va vré să spargă acéstă tocmélă a mé, ĭar să fie procleţĭ și afurisițĭ și blestemațĭ de 318 sfințĭ părințĭ iže vŭ Nikiea (ceĭ dela Nikeĭa)“.

Acest act ne arată:

1°. colosala avuțiă a banuluĭ Udrea, după care putem judeca despre ceea ce aveaŭ pe atuncĭ ceĭ-lalțĭ *Bălenĭ;*

2°. nevésta banuluĭ Udrea se chiăma Mușa și era încă tînĕră, dar nu avea copiĭ;

3°. afară de fratele seŭ postelnicul Badea, banul Udrea maĭ avea o soră Grăjdana, traducere slavică a numeluĭ „Urbana“, despre care noĭ scim, după alte documente din condica cea manuscrisă a mănăstiriĭ Nucetul, că dînsa s'a măritat apoĭ după Leca-aga saŭ Leca-spatar, un alt vestit general de aĭ luĭ Mihaĭu-Vitézul (v. *Leca*).

La 1600, plecând peste Carpațĭ, Mihaĭu Vitézul a lăsat Muntenia pe măna

banuluĭ Udrea *Bălénu*, pe când Oltenia remase în grija Buzescilor (v. *Buzescu*). Din acéstă epocă s'a conservat interesanta epistolă, scrisă în Kaschau la 1 Maĭu 1601, în care Vodă comunică luĭ Udrea şi celor-lalţĭ boierĭ planul seŭ de a uni Moldova, Ţéra-Românéscă şi Ardélul sub protecţiunea Sultanuluĭ, căcĭ împĕratul austriac cu toţĭ aĭ luĭ sînt nesce „insipientes et stulti homines" (Hurmuzachi, Docum., vol. IV, part. I p. 249). Pe când le scriea însă acestea Mihaĭu Vitézul, Simeon Movilă cu armata polonă a reuşit a surprinde pe banul Udrea şi s'a grăbit a'ĭ tăĭa capul: „per causa di questi trattamenti di Michael in Valachia sono stati decapitati alcuni Boiari suoi seguaci, tra i quali gli primi furono Ban Udra et Kluchar Negre", scrie Sigismund Batori într'o epistolă din 15 iunie 1601 (Hurmuz., IV, I p. 255). — Despre acéstă catastrofă vorbesce, între altele, următorul act din 9 iulie 1601 (Arch. Stat. din Buc., M-rea Nucetul pach. 10 doc. 6): „—Pişet jupan Radul cluciar i jupan Stoĭca postelnic i jupan Radul postelnic siĭu naş knig svétéi bojestvenĭu monastir zovomag Panaghiĭa idej est hram uspenie précistii bogorodiţe (scrie jupân Radul clucer şi jupân Stoica postelnic şi jupân Radul postelnic acéstă carte a nóstră sfinteĭ dumneḑeescii mănăstirĭ numite Panaghia, unde este templul Adormiriĭ Pré-curateĭ Născĕtóre), ca să'ĭ fie acéste sate ale Udrei banul, anume Lupşanul tot şi Luînga toată şi Culcaţii toţ şi deîn Mărceşti căt va fi parté lui toată şi Mărculeştii toţ şi Fălfoeştii toţ şi Racoviţa toată cu rumănii şi cu tot venitul ce va fi într'acéste sate; păntru ca acéste sate ĭale săntu ale Udreĭ ban, ĭar într'acéĭa lui se-au priîns perecĭune de Simion vodă, deci atunce când au vrut să piĭară, el au chemat călugării deîn sfănta mănăstire viş pis (sus-scrisă) de ĭ-au învăţat cumu'l va îngrupa în mănăstire, ş'au dat acéste sate viş piş (sus-scrise) să fie mănăstirei şi lui pomană în vecie, deci l'au luat călugării de l'au dus cu mare cinste la svănta mănăstire şi l'au slujit şi l'au îngrupat în mănăstire cum a zis la moarté lui, ş'am văzut şi noi carté lui Simion vodă cum au fost lăsat Udré ban acéste ce's mai sus zise sate cu a lui limbă la moarté lui cu blăstem sfentei mănăstiri, însă cu mare blăstem, aş'au fost dat şi Simeon vodă acéste sate mănăstirei, aşijdere am dat şi noi sfentei mănăstirei viş pis ca să'ĭ fie acéste sate în vecie ocinu şi ohab cum au fost lăsat Udré ban la moarte lui, aşa să'ĭ fie dat şi de noi, amintré să nu fie preste zisa noastră. Pis u stol grad Trăgovişte az Gheorghe ms. Iulie 9 dni vlét 7109".

(L. S. — L. S. — L. S.)

De aci resultă că este cu totul greşită aserţiunea luĭ Miron Costin (Letop. I p. 226): „Udrea după aceea curănd a venit şi el şi s'aŭ închinat la Simeon-vodă". Din contra, tocmaĭ din causa nestrămutateĭ sale credinţe către Mihaĭu Vitézul, banul Udrea *Bălénu* a fost decapitat de către Simeon Movilă, lăsându-i-se abia numaĭ dreptul şi timpul de a face un testament, despre care vorbesce cu multă energiă un crisov dela Alexandru-vodă Iliaş din 1617 (Cond. Mss. a Nucetuluĭ f. 120 b): „acéste moşiĭ şi sate şi Ţiganĭ au fost ale Udriĭ banul încă de de-mult de cumpărătoare din zilele răpăosatuluĭ Mihail voevod, ĭar Udré banul el atuncé toate acéste moşiĭ şi Ţiganĭ ce sânt maĭ sus zişĭ fostu-le-au dat şi miluit la sfânta mănăstire încă maĭ de 'nainte vréme fiind el viu şi cu suflet, pentru că el fecĭorĭ de trup n'au avut; ĭar Udré banul au perit de sabie în zilele luĭ Simeon voevod, ĭar Udré banul el

aşa au strigat atuncé cu mare glas şi au zis toate moşiile şi satele ce scrie maĭ sus să fie sfinteĭ mănăstirĭ, că au fost toate alése de preste tot némul luĭ, şi trupul luĭ s'au îngropat la sfânta mânăstire...“

Ambele ramure ale *Bălenilor* fiind considerate tot-d'a-una de către membriĭ lor ca un singur ném, descendinte din boierul Mihail cel din 1468, a urmat de aci că mórtea banuluĭ Udrea a transmis fundaţiunea sa, mănăstirea Panaghia, d'a-dreptul sub patronagiul celor-lalţĭ *Bălenĭ*, ctitorĭ deja aĭ vechiĭ mănăstirĭ Nucetul, şi apoĭ la 1692 amîndoue mănăstirile aŭ fost întrunite prin următorul act fórte interesant pentru genealogia *Bălenilor* (Cond. Mss. a Nucet. p. 68): „Adecă eu Gligorie postelnic sin Ivaşco biv vel logofĕt nepotul răpăosatuluĭ Gherghe banul *Bălénul* înpreună cu unchĭu-mieu Ivaşco vornicul sin Pătru céuş *Bălénul*, prentr'acéstă a noastră mărturisim şi adăvărăm sfinţiĭ sale părinteluĭ igumenuluĭ Kir Ignatie şi la tot soborul sfinteĭ mânăstirĭ ce să chĭamă Nucetul, la care ĭaste hramul mareluĭ mucenic Gheorghie, unde şi noĭ ctitorĭ ne numim de la răpăosaţiĭ moşiĭ-strămoşiĭ noştri, cum că maĭ avănd noĭ o mânăstire ce să chĭamă Panaghiĭa hramul Uspenie Bogodiţă, care ĭaste făcută şi înălţată din temelie de strămoşul nostru Udré banul şi au fost tot suptu a noastră chivernisire până acum...“

Din ramura cea-laltă a *Bălenilor*, jócă un rol istoric în cursul secoluluĭ XVII succesivele patru generaţiunĭ:

Ivaşco mare-vornic;

Gherghe ban;

alt Ivaşco mare-logofĕt;

Grigorie de asemenea.

Despre cel de'ntâĭu se scie că la 1633, în bătălia dela Dudescĭ între Mateĭu Basaraba şi între rivalul seŭ Radu-Alexandru, în fruntea roşilor era „Ivaşco Vornicul *Bălénul*“ (Cron. munten. în Magaz. ist. IV p. 317).

Despre fiĭul seŭ Gherghe *Bălénu*, a căruĭa biografiă ar fi fórte interesantă, ne vom mulţumi a reproduce următórele câte-va texturĭ din cronice:

La 1659, când Constantin Basaraba Cârnul năvălise în Moldova contra luĭ Ghica-vodă Bătrânul, el avea cu sine şi pe Gherghe *Bălénu*, care a şi căḑut atuncĭ în robia tătărâscă.

Miron Costin, Letop. I p. 347: „Constantin Vodă aŭ luat drumul cel mare spre Scăntee, călărimea care încotro aŭ putut, uniĭ pre Bahluĭu, alţiĭ pren Cărligătură; şi s'aŭ topit mulţĭ Ungurĭ, şi den călărime, şi mulţĭ aŭ dat şi de pre ĭaz în heleşteŭ, mulţĭ şĭ-au pus capetele şi pren codri; éră carăle luĭ Constantin Vodă toate aŭ rămas la mănăstirea Galata den dĭal. Şi aşa mult Tătariĭ n'aŭ gonit, ferindu-se de pădurĭ. Atuncĭ aŭ căzut la robie Banul de Craĭova *Bălénul*...“

Cronica muntenéscă (Magaz. ist. IV, 353): „şi avură răsboĭu mare din josul tîrguluĭ Iaşilor, şi cât clipéla fura biruiţĭ Unguriĭ şi Munteniĭ de Tătarĭ, şi intrară în eĭ ca lupiĭ în oĭ de'ĭ respândiră şi'ĭ noroiră în Bahluĭu; tăiară pedestrimea tótă ca 2000, şi călărimea aşijderea, şi'ĭ robiră din destul; ĭară câţĭ scăpară prin codri, iĭ omora Moldovéniĭ, de abia aŭ scăpat Costandin Vodă cu puţineĭ ómenĭ, ĭar pre Gheorghie Vornicul *Bălénul* îl cuprinseră acolo viŭ, şi'l duseră rob la Crîm...“

Nic. Costin, Letop. II p. 19, sub anul 1678 despre domnia luĭ Duca-vodă în Muntenia: „Duca-vodă trăsesă din boerĭ pe uniĭ către sine de'ĭ făcusă aĭ seĭ, anume pre *Bălénul* cel bătrân, pre Staĭco Păharnicul, avea şi câţĭ-va din Grecĭ...“

Cronica muntenéscă (Magaz. ist. V

p. 5): „Antonie-vodă domnĭa fórte bine şi cu pace despre tóte părţile şi avea libov către toţĭ boĭariĭ, ĭar vrăjmaşul diavolul nu putù răbda, ci'şĭ află lăcaş în inimile unor boĭarĭ, anume Gherghe Vornicul *Bălénul* şi cu ginere seŭ Hrizea Vistiarul..."

Ibid. p. 27: „Făcut'au Şerban-vodă căsătorie uneĭ cocóne a luĭ anume Dómna Alexandra după fecĭorul luĭ Ivaşco *Bălenul* ce au fost mare logofĕt, anume Gligoraşco postelnicul. O mare minune au făcut acel Şerban-vodă cu ginere-seŭ Gligoraşco! Că tatăl luĭ, Ivaşco, şi moşu seŭ Gherghe din B ă - l e n ĭ, fost'au marĭ vrăjmaşĭ asupra luĭ Şerban-vodă şi a tótă casa părinţilor luĭ, ĭar Dumnezeu ne le-au dat a izbăndi după pohta lor, ci îndată au scurtat viéţa moşu-seŭ Gherghe *Bălénul*, şi dăruind Dumnezeu pre Şerban-vodă cu domnia Ţereĭ Româneşcĭ, ĭar tatăl luĭ, Ivaşco biv vel-logofăt, sciindu-se vinovat de către Şerban-vodă, n'au putut sta de faţă, ci încă din Ţarigrad au fugit la Moldova, înpreună cu Staĭco păharnicul din Bucşanĭ, şi acolo s'au pristăvit şi Ivaşco logofătul. Jupânésa luĭ, coconiĭ, încă au fugit la Moldova de aicĭ din ţéră. După petrecania luĭ Ivaşco logofătul, ĭar jupănésa luĭ, coconiĭ, şi cu Staĭco păharnicul s'au rădicat de au pribegit la Ardél..."

Constantin Filipescu, Cron. (Magaz. ist. II p. 34): „Şărban-Vodă (Cantacuzin) aŭ făcut nuntă mare şi cinstită, măritând pre fie-sa Smaragda după Gligorie Postelnic *Bălénul*, aducănd sol den Ardél pre Betlen Elec despre parté Craĭuluĭ, şi den Moldova dela Cantemir Vodă Velicĭco Hatmanul, fratele luĭ Miron Logofăt, cu cariĭ mare veselie aŭ avut; pentru că acéstă fiĭcă a luĭ Şărban-Vodă, fiind şi frumoasă şi înţeléptă, foarte o ĭubĭa tată-său, şi s'au nevoit prin multe vremĭ ca să'ĭ găséscă soţ asemĕné cu eă, de bun ném, frumos, înţelept, şi negăsind aice în ţară, fiind acest cocon de boĭar den ţară pribĭag în Ardél ĭar pentru frica luĭ Şărban-Vodă, şi fiind în casa luĭ Apafi Mihaĭ Craĭu Postelnic, auzindu-i-se politiile şi frumuseţé şi înţelepcĭuné, au pus în gând să'l facă ginere, şi trimiţând pre Costandin Căpitan Filipescul (fiind văr cu muma luĭ Gligorie *Bălénul*) acolo unde era lăngă Craĭu, l'au pornit şi l'au adus în ţară şi ĭ-au dat pre fie-sa nevastă..."

Sub Nicolae Mavrocordat, acest Gligorie *Bălénu* era unul din capiĭ partituluĭ austriac (Magaz. ist. IV, 54 etc.).

Nu maĭ urmărim istoria *Bălenilor* sub Fanarioţĭ şi în secolul nostru.

Maĭ avem insă ce-va de adaos.

Am spus la început că *Băleniĭ* eraŭ din casta cea Basarabéscă, deşi familia lor n'a domnit nicĭ o dată, după cum n'aŭ domnit nicĭ Creţulesciĭ şi nicĭ Buzesciĭ. Intre dînşiĭ însă şi între o ramură domnitóre a Basarabilor se vede a fi fost o veche înrudire, căcĭ cronicarul polon contimpuran Heidenstein (Rer. Polonicar. libri p. 362), vorbind anume despre banul Udrea *Bălénu*, ḑice că era rudă cu Petru vodă Cercel, ĭar prin urmare şi cu Mihaĭu Vitézul: „complures propinquitate ei (Petro Circello) conjuncti venerant, interque eos Udra exercitus Michaelis praefectus". Pasagĭul întreg este cam obscur.

v. *Boier*.

Bălèrcă. — v. *Barilcă*.

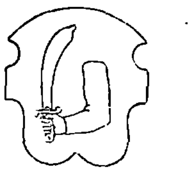
Bălercùţă (pl. *bălercuţe*), s. f.; petit baril, tonnelet. B u r i a ş. B u t o ĭ a ş.

Ghicitórea bucovinénă despre „Oul" (Sbiera, Poveştĭ p. 321): „Am o *bălercuţă* cu doue felurĭ de bĕuturĭ în ea şi nu se amestecă".

v. *Barilcă*.

Bălèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom propre de certains villages roumains. *Bălescĭ,* ca nume de sat, se găsesce în Moldova și'n Țéra-Românéscă. Este pluralul topic dela numele propriŭ personal B ă l e s c u, formațiune patronimică din B a l e.

Bălescĭĭ din Oltenia se menționéză deja în crisovul din 1429 dat mănăstiriĭ Tisména de împĕratul Sigismund (Venelin, Vlacho-Bolgarskiĭa gramaty p. 56), și în crisovul luĭ Vlad-vodă din 1493 (Miletić et Agura, Дако-ромънитѣ p. 133). Intr'un act oltenesc din 1650 (Doc. Rom. I No. 188 în Arch. Stat. din Buc.) boierul „Opré postelnic ot *Bălescĭ*" are următórea pecete:

Act vrâncén din 1676 (Doc. Rom. I No. 79 în Arch. Stat. din Buc.): „au cumpărat Apostol sînŭ Dănilă ot Vrancĭa dela Neculaĭu Mertic de *Bălești* o vie..."; și maĭ jos: „Neculaĭu Dărjan ot *Bălești* și Toader Pépine ot tam..."

Despre *Bălescĭĭ* din Vasluĭu, d. Chiriță (Dicț. geogr. 15) ḑice: „Se spune că pămîntul răḑășesc din bătrânĭ se împărțĭa in doĕ răḑășiĭ: una a unuĭ răḑăș Dima și alta a unuĭa Picĭorógă; partea de pămînt a luĭ Dima se numĭa Domnescĭ, ĭar a luĭ Picĭorógă—*Bălescĭ*".

v. *Bălescu.*

Bălèscu (plur. *Bălescĭ*), s. m., n. pr. de famille. Formațiune patronimică din numele masculin personal B a l e.

La 1593, un Român în Rîmnic: *Bălescul* (Doc. Rom. I No. 63 în Arch. Stat. din Buc.).

v. *Bale.*—*Bălescĭ.*

Bălèț.—v. *Beleț.*

Bălfèŭ.—v. *Bulfeŭ.*

Bălgàr (plur. *Bălgarĭ*), s. m.; t. de Géogr.: Bulgare. La mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, dec. 24 f. 236 b: „și'ĭ dzâsă: vedzŭ oștile a uniĭa si a alțăĭa părț? și elŭ fĭace: vădzŭ, Doamne, ĭacă Grecĭĭ tae pre *Bălgari*..." Deși pe aceĭași fóĭă citim: „Nichiforŭ asupra B u l g a r i l o r ŭ mĭarsă...", totușĭ variantul cel cu *-ă-* nu este o eróre de tipar, de vreme ce el represintă forma cea indigenă bulgâréscă a cuvîntuluĭ: Бѣлгар. De altmintrelea, Româniĭ pînă 'n timpiĭ modernĭ nu obicĭnuĭaŭ a numi pe Bulgarĭ nicĭ *Bălgarĭ*, nicĭ B u l g a r ĭ, ci le ḑiceaŭ tot-d'a-una Ș c h ĭ a ĭ (= Sclavi).

v. *Brașov.*—*Bulgar.*—*Șchĭaŭ.*

Bălgăràd, **Bălgràd**. — v. *Belgrad.*

Bălhàc saŭ **bulhàc** (plur. *bălhacurĭ, bulhacurĭ*), s. n., și **bălhócă** (plur. *bălhóce*), s. f; marais, flaque, bourbier. M o c i r l ă. S m â r c. R o v i n ă. S m o l n i ț ă. N ă m o l...

1⁰. Sub forma neutră, cea maĭ obicĭnuită:

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 153: „Apele cele maĭ bune de topit sînt tocmaĭ acele în care obicĭnuesc și Moldoveniĭ a topi; așa sînt tóte b ă l ț i l e, tóte b a h n e l e, *bulhacurile* și apele stătătóre..."

I. Créngă, Scrierĭ I p. 75: „Pornesce el și se duce tot înainte pe nișțe ponóre, pînă ce dă peste un *bulhac*. Și numaĭ ce étă că vede în *bulhac* o scrófă cu doĭ-spre-ḑece purceĭ, carĭ ședeaŭ tologițĭ în g l o d..."

Doĭna cu blăstem din Moldova:

Şi 'ncă te-oĭu maĭ blăstema,
Foc din gură mĭ-a pica,
Să aĭ casa racululuĭ
În fundul *bulhaculuĭ*
Şi hrana gândaculuĭ
În vîrful copaculuĭ...

(Sevastos, Cânt. mold. 73, 175).

Doĭnă din Covurluĭu:

— Cuculeţ cu pene verḑĭ,
Ce nu viĭ să ne maĭ veḑĭ?
Véra viĭ, véra te ducĭ,
Mĕ mir érna ce mănâncĭ!
— Mănânc putregaĭu de fag
Şi béŭ apă din *bulhac*
Şi cânt codruluĭ cu drag!...

(P. Bourénu, c. Tîrgu-Bujor).

Crisov dela Stefan-vodă Tomşa din 1623 (Cond. Mss. Asaki, t. I f. 25, în Arch. Stat. din Buc.), numile maĭ multor bălţĭ: „Rătundul i Cărligatul i Cărligăţelul i Vlaicul i *Bălhacul*..."

B. Iorgulescu, Dicţ. geogr. al jud. Buzeŭ p. 40: „*Bâlhacu* (Lacul Călugărilor), lac în cătunul Cotu-Cioriĭ, format din maĭ multe basine legate între ele prin viróge..."

2°. Sub forma feminină:

A. Vlahuţă, Nuvele p. 109: „copilul înainte şi surióra după el, ş'amîndoĭ îşĭ târesc piciórele în nişte cĭobote marĭ şi grele, pline vecĭnic pe din afară şi pe din lăuntru de noroĭul *bălhócelor* de prin mahalale..."

Bălhac şi *bălhócă* sînt formaţiunĭ deminutivale prin sufixul -ac. Alăturea cu ele maĭ există o formaţiune bălhuĭu, cu sufixul -uĭu, care are o funcţiune maĭ mult augmentativă.

„Balhuĭu, sinonim cu mocirlă şi cu nămol, numesce poporul pămîntul înmuĭat peste mĕsură cu apa ce vine de pe scursura uneĭ văĭ marĭ saŭ micĭ; când ómeniĭ trec prin astfel de locurĭ cu carul saŭ numaĭ cu vitele slobode, se înnomolesc saŭ se scufundă, încât abia cu mare greutate es afară. Când balhuĭul nu e adînc, ci numaĭ de 1—2 decimetri, atuncĭ se chĭamă şléf saŭ turbucală" (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

V. *-ac*. — *-uĭu*.

Cuvîntul dară, sub diferitele sale forme, circuléză în România întrégă, aşa că—despărţind sufixurile—tulpina balh trebuĭ să fie la noĭ veche.

Cihac (Dicţ. II, 8) cunósce numaĭ forma neutră *bălhac* saŭ *bulhac*, pe care, fără nicĭ o reservă, el o identifică cu băltac din baltă, ca şi când trecerea luĭ *t* în *h* ar fi ce-va fórte obicĭnuit în fonetica română, pe când o asemenea trecere este o absolută imposibilitate.

In aparenţă *bălhac*, *bălhócă*, bălhuĭu, ar puté să aĭbă a face cu baltă într'un mod indirect, anume prin fenomenul contaminaţiuniĭ între sinonimiĭ, baltă şi bahnă, ceea ce e cu totul independinte de legile fonetice ale graĭuluĭ. Acéstă ipotesă s'ar puté sprijini pe următorul fapt positiv:

In districtul Mehedinţĭ se află o plasă numită Blahniţă după numele părîuluĭ Blahniţă. In secolul XV, într'un crisov din 1429 (Venelin, **Влахо-болгарскія граматы** p. 56), aceĭaşĭ plasă se numĭa Blatniţă: **Блатница**, **Блатничко судство**. Este învederat că aci slavicul **блат** = baltă a trecut cu timpul în **блах-** nu prin *t*=*h*, ci prin confusiune cu bahnă. Să fie óre tot aşa pentru *bălhac*, *bălhócă*, bălhuĭu? Noĭ credem că nu.

In adevĕr, între „Blahniţă=Blatniţă" pe de o parte şi între *bălhac*=baltă+bahnă pe de alta, analogia e fórte depărtată, dacă vom admite că există o analogiă. „Blatniţă", din paleo-slavicul **блато**, era la noĭ un termen admini-

strativ cărturăresc, în care poporul nu maĭ recunoscea pe romănisatul b a l t ă, şi astfel iĭ căutà o înrudire cu poporanul b a h n ă, la deminutiv b a h n i ţ ă. Confusiunea era înlesnită aci prin perfecta asonanţă între „blatniţă" şi între „bahniţă". O asemenea asonanţă lipsesce cu desăvîrşire între *bălhac* şi între b a h n ă, chiar dacă între ambele vom pune la mijloc sinonimul b ă l t a c. In scurt, *h* din b a h n ă nu ne explică de loc pe *h* din *bălhac*.

In acest mod, originea cuvîntuluĭ remâne d'o cam dată necunoscută. Pentru aceĭ ce o vor cerceta în viitor, noĭ ne vom mărgini a indica doue potecĭ:

1°. Grupul consonantic *-lh-* în *bălhac*, *bălhócă*, b ă l h u ĭ u, adecă în tulpina b ă l h ă, póte să represinte pe un primitiv *v*, ca în s î l h ă din latinul s y l v a.

2°. In limba provenţală adjectivul b a l c, pentru care nu s'a găsit încă vre-o etimologiă seriósă, însemnéză „umed", bună-óră în textul medieval citat de Raynouard (Lex. II, 173): „una terra trop b a l c a = une terre très h u m i d e".

v. *Bahluĭu*. — *Bahnă*.

Bălhócă | **Bălhùĭu** } v. *Bălhac*.

Bâliă — v. *Bălăriă*.

Bălin. — v. *Bale*. — *Bălinescĭ*.

Bălindeţ — v. *Bolindeţ*.

Bălinèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom d'un village historique en Moldavie. Sat pe malul Siretuluĭ, astădĭ în districtul Dorohoĭu, altă dată în al Suceveĭ, în epoca luĭ Stefan cel Mare aparţinuse celebruluĭ logofĕt Ion Tĕutu.

Urechia, Letop. I p. 146: „Bogdan-vodă dacă aŭ stătut Domn, aŭ socotit întăĭu să'şĭ întăréscă lucrurile cu megieşiĭ şi să'şĭ arăte nume bun. Pe învăţătura tătâni-seŭ luĭ Ştefan-vodă trimis'aŭ la Împărăţia Turcilor pre Tăutul Logofătul cel mare cu slujitorĭ, pedestrime dărăbanĭ, de aŭ dus birul zece pungĭ de banĭ, şi s'aŭ închinat cu tótă ţéra la Sultan Suleĭman, Impăratul Turcesc; ĭară Împărăţia, de mare bucurie, cu dragoste ĭ-aŭ primit, şi aŭ dăruit toţĭ baniĭ Tăutuluĭ Logofătuluĭ celuĭ mare, şi ĭ-aŭ adus în ţéră, şi s'aŭ apucat cu aceĭ banĭ de aŭ zidit o iscusită biserică în sat în *Bălineştĭ*, pe Siret în ţinutul Suceviĭ, care trăeşte şi până astăzĭ..."

Biserica logofĕtuluĭ Tĕutu, aşa cum se află ea astădĭ, o descrie d. Filipescu-Dubăŭ (Dicţ. geogr. al jud. Dorohoĭu, p. 14) în următorul mod: „Acéstă biserică, construită pe délul de pe laturea dréptă a Siretuluĭ, este în afară de formă lungăréţă cu fundurile poligonale; temelia de pétră naltă de un metru dela suprafaţa terenuluĭ, cu doĕ rândurĭ de petre cioplite la partea superióră; păreţiĭ de cărămidă mare şi tare; cimentul cu muruĭală calcarică forméză un bloc în total; colţurile tóte de jos pînă sus de pétră mare cioplită, precum şi brâul de sub streşină de jur împrejur; ferestrele şi uşele încadrate cu pétră mare sculptată în ciubuce; tencuiala în genere a dispărut, zidul pretutindene gol, conţinênd în trupul seŭ, din loc în loc, olane smălţuite simetric aşĕdate, pe a cărora fundurĭ în bas-relief se vede marca Moldoveĭ, adecă: zimbrul, stéua, doĭ delfinĭ şi o femeiă. In lăuntrul bisericeĭ se vede că păreţiĭ aŭ fost în totul zugrăviţĭ cu chipurile Sfinţilor şi tablourĭ sacre; pe partea din drépta a păreteluĭ despărţitor corul de amvonă sînt zugrăvite a-fresco portretele: Lo-

gofĕtuluĭ Ioan Tĕutu, a soţieĭ sale Margareta şi ale fiilor: Petraşcu, Ioan şi Anastasia, în superbul costum Veneţian brodat cu aur, cum se vede la portretele ş'a altor Logofeţĭ-Marĭ, ceea ce ar lăsa a se crede că aşa era uniforma demnităţiĭ ce ocupaŭ; cingĕtórea cu paftale în petre scumpe, deasupra mantia măréţă, cu mânecele despicate şi gulerul de samur, iar pe cap tocul cu brodăriă de aur în arcade. Pardoséla în peristil are ḑece morminte, pe de-asupra cu lespeḑĭ pe carĭ abia la unele se pot discifra cu greŭ inscripţiunile slavone; ĭar la 3 imposibil, fiind stricate...“

Acele inscripţiunĭ aŭ fost reproduse de episcopul Melchisedec (Notiţe istorice 1885 p. 293) după copiile făcute de pictorul bucovinén Bucevschi. Cea maĭ importantă, negreşit, este inscripţiunea de pe mormîntul luĭ însuşĭ logofĕtul Tĕutu, şi tocmaĭ ea a dat loc la o gravă eróre cronologică. Iată-o cu traducerea episcopuluĭ Melchisedec:

„сѣ ест грωбъ пана Іωан Тъѹтѹла велика логофета гдна стефана воеводы. иже и прѣставися влѣт з҃ѳ мсца...(1501). (Acesta este mormîntul panuluĭ Ioan Tăutul mare logofĕt al Domnuluĭ Stefan voevoda, carele a reposat în anul 7009 luna...)“

Episcopul Melchisedec urmézā:

„Aci dâm de o greutate: acest mare logofĕt Ioan Tăutul móre încă trăind Marele Stefan. Prin urmare, nu este acel Tăutul carele, la începutul Domnieĭ luĭ Bogdan, în anul 1504, a închinat ţéra la Turcĭ. Letopiseţul nu ne spune numele acestuĭ din urmă Tăut logofĕtul. Trebue dar să presupunem, că Ioan Tăutul marele logofĕt al Mareluĭ Stefan va fi fost tată Tăutuluĭ mareluĭ logofĕt al luĭ Bogdan“.

Deja maĭ de 'nainte, la 1874 (Chronica Romanuluĭ, I p. 153) episcopul Melchisedec se încercase a despica pe logofĕtul Tĕutu în doĕ personage diferite, sub cuvînt că într'un crisov din 1499 se ḑice: „панѹ тъѹтѹлови логофет“, ceea ce—ḑice învĕţatul prelat—„ne arată că acest Tăutulov era fiĭul Tăutuluĭ precedent“, pe când „Тъѹтѹлови“ nu este de loc un patronimic „Tăutulov“, ci pur şi simplu dativul slavic, însemnând „luĭ Tĕutu“.

Tot atât de neîntemeĭată este şi explicaţiunea epitafuluĭ de maĭ sus, în care după cifra з҃ѳ s'a şters pe lespede cifra і. Restabilindu-se acéstă cifră, noĭ avem зѳі, adecă anul 7019=1511, ĭar nicĭ decum 7009=1501.

In scurt, marele logofĕt Ioan Tĕutu, care pînă la mórte se glorifică de a fi fost „al luĭ Stefan voevoda“, a murit în 1511. In adevĕr, cu un an înainte, în februariŭ 1510, noĭ îl vedem în capul boierilor luĭ Bogdan-vodă încheiând în Iaşĭ un tractat de pace cu Polonia, unde este numit: „Ioan Tăutul logofăt“ (Hurmuzachi, Docum., Suplem. II vol. I p. 2, 6).

Din inscripţiunile bisericeĭ din *Bălinescĭ* se constată că ea fusese zidită înainte de 1500, astfel că pasagiul din cronica luĭ Urechia nu se rapórtă la însăşĭ întemeiarea, ci numaĭ la înfrumuseţarea templuluĭ.

Tot în districtul Dorohoĭu se află un sat numit Bălinţĭ, care n'are altă importanţă decât numaĭ aceĭa că cuvîntul derivă din acelaşĭ nume personal Bălin, dar printr'un alt sufix. Maĭ are încă o însemnătate comică. Printr'o inexplicabilă zăpăcélă, póte printr'o glumă a unuĭ zeţar dela tipografiă, eminentul agronom Ion Ionescu, în „Agricultura română din judeţul Dorohoĭu“ (Buc. 1866 p. 399), a lăsat să se intercaleze următórea notiţă: „Aicĭ în Balinţĭ s'a găsit astăḑĭ diminéţă

un om bătrân care s'a spîn̦durat înfigênd un par în stréşina caseĭ şi legându-se cu brâul de gât..."

Un alt sat romănesc Bălinţĭ se află tocmaĭ în Bănat în regiunea Lugoşuluĭ (Hornyanszky, Geogr. Lexikon 1858 p. 22), ceea ce probézā că sufixul nu e rutenesc, după cum s'ar puté crede la prima vedere, ci trebuĭ să fie o contracţiune din uţ: Bălinuţ.'

v. *Boier.* — *Tĕutu.*

Bălinţĭ.—v. *Bălinescĭ.*

Bălişòr,-órā, adj.; blondinet. Unul dintre numerósele derivate din băl, format prin duplul sufix deminutival -iş+or, întocmaĭ ca „albişor" din „alb" etc.

In districtul Buzeŭ un vechĭu sat pórtă numele *Bălişóră.*

Zapis muntenesc din 1669 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 481, cfr. p. 455, în Arch. Stat. din Buc.): „6 megiĭaşĭ pe nume: din Gomoeştĭ Vasilie Cărlig, din *Bălişoară* Radul Vâlculuĭ, din Răspopĭ Ştefan Roşul, din Lipia Négul..."

v. *Băl.* —*-işor.*

Balmăjèsc s. **bălmăşèsc** *(bălmăjit, bălmăşit; bămăjire, bălmăşire)*, vb.; embrouiller, mettre sens dessus dessous, désorienter, tourner la tête. D. Damé se 'nşélă d̦icênd că acéstă vorbă e un moldovenism şi dându'ĭ nesce sensurĭ figurate neîntrebuinţate.

Lexicon Budan: „*Bălmăjesc* saŭ *bălmăşesc* = permisceo, turbulento".

Laurian-Massim: „*bălmeşire, bălmuşire* şi *bălmoşire* = a face ca un balmeş, a amesteca, a încurca urît, a ameţi".

Din sensul de „ameţesc" se desfăşórā apoĭ acela de „perd puterea":

„S'a *bălmăgit* = s'a muĭat" (R Simu, Trans., c. Orlat).

Noĭ am vĕd̦ut deja originea cea turanică a cuvîntuluĭ la Românĭ. Este interesantă întrebarea: rusul балмошный saŭ взбалмошный „étourdi, embrouillé, désorienté", care este isolat, fără nicĭ o familiă, vine óre d'a-dreptul dela Turanĭ? saŭ nu cum-va prin mijlocirea Românilor?

v. *Balmeş.*—*Bălmătrucă.*

Bălmăjìre
Bălmăjìt } —v. *Bălmăjesc.*

Bălmăjitòr, -óre, adj.; „qui embrouille" (Damé).—v. *Bălmăjesc.*

Bălmăjitùră s. **bălmăşitùră** (pl. *bălmăjiturĭ, bălmăşiturĭ*), s. f.; „pêle-mêle, embrouillamini" (Damé). Lexicon Budan: „*Bălmăjitură* = colluvies, mixtura".

v. *Bălmăjesc.*

Bălmăş...—v. *Bălmăj...*

Bălmătrùcă s. **bălmătùcă,** s. f.; t. culin.: sorte de talmouse. Cuvîntul se aude maĭ ales în Haţeg şi 'n Bănat.

„*Bălmătrucă* se face în ţinutul Petroşenilor din caş cu apă şi făină puţină; alţiĭ ĭĭ d̦ic şi unturuş" (P. Olténu, Trans., Haţeg).

„*Bălmătucă* = caş, unt şi puţină făină, fiert în căldare" (pr. A. Bocĭat, Banat, Lugoş).

„*Bălmătucă*, un fel de mâncare din brând̦ă" (D. Angeloni, Banat, c. Păucinescĭ).

„Intre mâncările rustice de aice: chisăliţă de tărîţă, mazere frămîntată şi cu zamă, plăcinte, *bălmătucă*, pupĭ, scoverd̦ĭ..." (N. Trîmbiţonĭu, Banat, c. Gradişte).

Sinonim cu balmoş, *bălmătrucă* saŭ *bălmătucă* cuprinde în sine aceïaşĭ tulpină balm-, dar cu sufixul deminutival atonic -otă: bàlmotă, ca în „pipotă“, „Albotă“ etc., de unde prin a doua deminuţiune: *bălmătucă* = băl m-o t-u că. In forma haţegană *bălmătrucă*, *r* este inorganic, ca în „salatră = salată“ etc.

Românul oriental balmotă, conservat în derivatul *bălmătucă*, este fórte interesant, căcĭ din Pannonia — negreşit prin migraţiunea medievală a Românilor de acolo spre Epir — el a străbătut şi la Albanesĭ: în dialectul gheghic bul'met „grăsime, unt“, cuvînt pentru care Gustav Meyer (Alban. Wtb. 53) nu găsesce o etimologiă.

v. *Balmoş.—ot.—uc.* — *Unturuş.*

Bălmătùcă. —v. *Bălmătrucă.*

Bălòĭu, -óiă, adj. et subst.; très blond, blond clair. Din băl prin sufixul augmentativ -oĭu. Se întrebuinţézá maĭ ales despre animale domestice: boĭ, cânĭ etc., în Bănat şi'n Haţeg cu sufixul nemuïat -oniu: *bălonĭu.*

Dicţionarul Mss. lugoşén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 405): „*Bĕlony.* Bos albus“.

Zapis muntenesc din 1685 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 241, în Arch. Stat. din Buc.): „omenĭ moşnenĭ ot Cărlomăneştĭ pre nume: Stan i Négul Scaunul ot Cărlomăneştĭ, Ion *Băloĭul* i Négul i Dragomir...“

Băloĭu—sat în judeţul Argeş (G. Lahovari, Dicţ. geogr. 32).

Tincu-Velea, Istoriόra (Sibiĭu 1865) p. 143: „despre vechimea Românilor în Vârşeţ, afară de spunerile ómenilor celor încă viĭ, Românĭ, Serbĭ, pot servi numile vechilor familiĭ românescĭ de aicĭ: Barbu, Şerban, Văcărescu, Bogdan, *Băloĭu...*“

Crisov dela Constantin Brâncovén din 1694 (Cond. Mss. Brâncovenéscă în Arch. Stat. din Buc. p. 49): „Radul Golescul vel agă ca să aibă a ţinéré şi a stăpâni ale dumisale părţĭ de moşie ce are de moştenire şi de cumpărătoare la satul Stoeneştii i Baloĭasca i den Dălmăneşti şi den Preotésca şi den Hrizoae ot sud Prabova...“, unde Baloésca însemnézá „a luĭ *Băloĭu*“, ca şi „Preotésca = a Preotuluĭ“. Este foneticesce interesant în acest crisov, că de patru saŭ cincĭ orĭ, de câte se repetă cuvîntul, pretutindenea el este cu *a* clar: Baloĭasca, ceea ce indică rostirea *Baloĭu* în loc de *Băloĭu.*

In Oltenia danţul poporan Băluţa se chiamă une-orĭ „hora luĭ *Băloĭu*“, probabil după numele unuĭ lăutar.

v. *Băl.* — *Bălaĭu.* — *Băluţă.*

Bălòs, -ósă, adj.; baveux, glaireux, visqueux. Laurian-Massim: „*Bălos* = 1°. plin de bale; 2°. cuĭ curg bale multe; 3°. de natura balelor, de ex.: uniĭ pescĭ scot prin scame saŭ pele o materiă *bălósă*“.

Dicţionarul Mss. lugoşén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕloş* = Biliosus, Phlegmaticus“.

„Vinul póte fi la gust: acru, dulce, pelin, petros şi *bălos*“ (N. Mereuţă, Tutova, c. Mânḑaţĭ).

„Cu privire la gust, vinul póte fi acru, acriŭ şi dulce saŭ dulcég; aceluĭ greŭ la bĕut i se ḑice *bălos*, şi acela care are puţin miros i se ḑice că are iz“ (V. Popa, Covurluĭu, c. Slobodia-Conachi).

„Poleĭu nu se ḑice pe la noĭ, dar se ḑice: ghĭaţă liştavă şi polighiţă, saŭ: e *bălos* locul“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„Intre epitetele poporale ce se daŭ

draculuĭ este şi acela de *bălosul*" (G. Dobrin, Trans., Făgăraş).

De aci în descântece se întrebuinţéză, între altele, epitetul: „voĭ *bălóselor*", cătră duhurĭ rele femeiescĭ.

In botanica poporană, un fel de cĭupercă, „agaricus viscidus", se numesce burete *bălos* din causa suculuĭ seŭ cleios. Se păstréză pe érnă, se ferbe şi se mănâncă cu usturoĭu.

Nu scim ce să fie:

„*Bălósele* se numesce o érbă ce se întrebuinţéză pentru durerĭ de spate" (C. Nicorescu, Covurluĭu, c. Lupescĭ).

v. [1]*Bală*.

Bălósele, s. f. plur. artic.; t. de Botan.—v. *Bălos*.

Bâloş, n. pr. m. O formă scădută din Baloş, derivat el însuşĭ din vechĭul nume personal Bală saŭ Bale.

Zapis moldovenesc din 1612 (A. I. R, I, 1 p. 71): „Toder Buzdug din Sălăvestre şi *Băloş* ot tam..."

De aci numele topic Băloşescĭ (A. I. R. I, 1 p. 47).

v. [2] *Bale*.—*Balş*.

Băloşèscĭ.— v. *Bâloş*.

Bălotèscĭ.—v. *Balotă*.

[1]**Băltàc** (plur. *băltacurĭ*), s. n.; bourbier, mare, flaque. Costinescu: „*Băltac* =baltă mică, lac mic, mocirlos". Format din baltă prin sufixul deminutival -ac, neutrul *băltac* e sinonim cu femininul băltócă, format prin acelaşĭ sufix scădut la -oc, şi 'n oposiţiune cu augmentativul băltăŭ. *Băltac* şi băltócă exprimă o nuanţă pejorativă, care lipsesce în deminutivul bălţiţă saŭ băltuţă. *Băltacul* inspiră tot-d'a-una desgust.

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ" (Ispirescu, Legende p. 343): „Dacă ajunse la fantână, se speriă bahniţa, vĕdênd fata vie nevătămată, ĭară pe balaur mort într'un *băltac* de sânge".

v. *Baltă*.—*Băltócă*.— -*ac*.

[2]**Băltàc**. — v. *Băltag*.

[1]**Băltàg** s. **băltàc** (plur. *băltage*, *băltace*), s. n.; hache d'armes, hallebarde, hachette. Laurian-Massim: „*băltac* şi *băltag*, armă în forma de secure cu doue ascuţişurĭ, bipennis". Costinescu: „*Baltag*, toporel cu códă lungă, astădĭ se pórtă de uniĭ călĕtorĭ la oblâncul şeleĭ".

In popor se rostesce maĭ adesea cu ambiĭ *a* clarĭ: *baltac*, *baltag*, prin asimilaţiunea celuĭ netonic cu cel tonic.

„Armele ciobănescĭ sînt: bĕţ saŭ bâtă, caţă şi *baltac*". (N. Coman, Buzeŭ, c. Macsenu).

„*Băltag* este un fel de toporaş pus în capul unuĭ bĕţ de corn" (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca; G. Bottez, Iaşĭ, c. Şipotele).

Băltagul la Românĭ era arma favorită de care haĭducul nicĭ chĭar la culcare nu se desparte.

Balada „Vâlcan":

Vâlcănaş şedea întins
Şi cu greŭ de somn cuprins,
Cu *baltacul* la călcâĭu,
Cu hangerul căpĕtâĭu,
Cu mustaţa resfirată
Şi cu barba destramată...

(G. D T., Poes. pop. 553).

La érnă, eşind din codru şi aşeḑându-se în sat, haĭducul scóte şi pune la o parte securea *băltaguluĭ*, lăsându'l numaĭ códă; apoĭ la primăvéră:

„Doĭna haĭduculuĭ":

Dat'a frunḑa faguluĭ,
Pus'am cruce satuluĭ
Şi códă *baltaculuĭ*,
Că am gândul draculuĭ
Asupra bogatuluĭ...

(Ibid., 289).

Maĭ întâĭu, securea *băltaguluĭ* trebuĭ bine ascuţită.

Balada „Badea“ :

Legătură mĭ-a făcut
Băltagul să i'l ascut...

(Ţara-nouă 1885 p. 521)

Băltagele sînt nu numaĭ cu toporaş, dar încă ţintuite saŭ ferecate.

„Doĭnă voĭnicéscă“ din Bucovina:

Şi's voĭnicĭ înarmaţĭ bine,
Nu le pasă, ḑeŭ! de nime,
Căcĭ aŭ arme oţelite
Şi *băltage* ţintuite...

(Marian, Bucov. II, 163).

Balada „Dobrişan“:

Cu gĭubele nărămzate,
Cu *baltage* ferecate
Tot cu petre nestimate...

(Vulpian, Texturĭ p. 43).

Călare, haĭducul îşĭ acaţă *băltagul* la oblâncul şeleĭ:

„Doĭnă voĭnicéscă“:

Bistriţo, apă de munte!
Bistriţo, şiroĭu de frunte!
Ce te făcuşĭ Dunăre
Şi te umflaşĭ tulbure?
De nu pot trece prin tine
Cu *baltagul* la cĭochine...

(Alex., Poes. pop. 2. 255).

Pedestru, haĭducul se raḑemă în *băltag*, ca popa în cârjă.

Balada „Codrénul“:

In *baltag* se reḑema,
Colea 'n vale se lăsa,
Colea 'n vale la strîmtóre
Unde trec mocanĭ cu sare...

şi maĭ jos:

Unde videam săracul,
Îmĭ ascundeam *baltagul*
Şi'ĭ dam banĭ de cheltuélă
Şi haĭne de priminélă;
Iar unde zărĭam Grecul,
Mult îmĭ ardea sufletul
Pîn' ce'ĭ retezam capul...

Observâm aci o curiositate. In versul precedinte d. Damé (Dict. I, 116) a citit:

Unde vedeam săracul,
Imĭ ascundeam b ă l t u g u l...,

ş'apoĭ fasonéză cuvîntul imaginar b ă l t u g, căruĭa 'ĭ dă sensul de „bâton“.

In mâna haĭduculuĭ, *băltagul* este o armă teribilă.

Balada „Neluca“:

— Ba, bădiţă, ba, nu vreŭ,
Că mĕ tem de dragul meŭ..
— Nu te teme, fata mea,
Că el de s'a supĕra,
Cu *baltagul* l'oĭu lovi,
Cu pămînt l'oĭu învăli...

Cântec bucovinén „Pĕscarul“:

Eŭ frumos iĭ mulţemiĭ,
Dar apoĭ mĕ repeḑiĭ,
Puseĭ stânga pe dîrlog
Şi'ĭ ţinuĭ fugarĭu 'n loc,
Puseĭ drépta pe *băltag*
Şi'l pupaĭ pe după cap:
El striga,
Se văieta...

(Marian, Bucov. II, 59).

Balada „Vidra“:

Las' să vie că nu'mĭ pasă,
Eŭ că l'oĭu pofti la masă,
Şi de-a maĭ vré altă hrană,
I-oĭu da treĭ *baltagĭ* pomană...

Balada „Stanciu“:

De ce să mĕ daŭ legat?
Muere's cu cârpă 'n cap?
Orĭ Jiean cu comanac?
Sciŭ poteriĭ ce-am să'ĭ fac:
Am pus mâna pe *baltag*
Şi m'am vîrtit rotiliţă
Ş'am scăpat de-o poteriţă...

(Sevastos, Cânt. moldov. 299).

Hora „Mariţica din Ploĭescĭ“:

— Albă eştĭ, frumósă eştĭ,
Cu bărbatul cum trăescĭ!
— Trăesc bine ca cu dracul,
Că s'a-séră mĭ-a spart capul,
Mĭ-a spart capul cu *baltacul*...

(G. D. T., Poes. pop. 316).

Despre o grózniсă lovitură de *băltag* la o petrecere între voĭnicĭ, vorbesce crisovul dela Alexandru-vodă Radu din 1624 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ, t. II f. 460, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă maĭ sus zisă vie fost'au de baştină a luĭ Coavăr tatăl Vladuluĭ, apoĭ Vladul au fost băut la o masă cu Şărbé fratele Raduluĭ, decĭ au fost lovit pe Şărbé cu un *baltag* peste o mănă şi i s'au uscat măna; apoĭ Şărbé au venit înaĭnté părinteluĭ domniĭ méle Io Radul voevod în răndul dintăĭ, împreună cu Coavăr tatăl Vladuluĭ, de au dat gloabă domnéscă 2000 de aspri gata...“

La curtea domnéscă din Moldova, *băltagul* era într'o vreme semnul caracteristic al Agăĭ, înlocuit apoĭ prin topuz.

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 292: „pănă la Grigorie-vodă în domnia a doua, Aga purta *baltag* şi cinstea i se păzĭa la acéstă rănduélă; ĭar atuncé Grigorie-vodă cu testament, care s'aŭ cetit în Spătărie rănduéla Agăĭ, aŭ suit Agiea după vel-Comis, dăndu'ĭ Domnul cu măna luĭ semn să poarte topuz, adecă buzdugan, şi de atuncé s'aŭ numit şi vel-Agă...“

Slujitoriĭ palatuluĭ domnesc aveaŭ şi eĭ *băltage*.

Ion Neculce, Letop. II p. 332: „ĭară Dimitru Saracĭul sluga luĭ Dimitraşco Vodă aŭ năvălit degrabă supt scara despre Doamna, unde era închis Iordachi Rusăt Vornicul cel bătrân, şi aŭ lovit lăcata cu *baltagul* de o aŭ stricat'o şi aŭ scos pre Vornicul Iordachi afară...“

Negreşit, al nostru *băltac* saŭ *băltag* este turcul b ă̦l t à, b a l t a k „hache, cognée, hallebarde“ (Cihac, II, 546), de unde însă nu resultă că Româniĭ l'aŭ luat neapĕrat dela Osmanliĭ; este maĭ probabil împrumutul din vre-un dialect turc medieval, bună-óră dela Cumanĭ saŭ dela Pecenegĭ. Vorbim despre împrumutul cel lexic, căcĭ însăşĭ arma, fiind una din cele maĭ primitive, trebuià să fi fost cunoscută maĭ de 'nainte Românilor sub un alt nume.

v. ²·*Băltag*. — *Băltăgaş*. — *Băltăcel*. — ¹·*Coman*.

²·**Băltàg** s. **băltăgàn**, s. m.; vent très fort, très violent, très perçant. Frumósă formaţiune metaforică: vînt puternic = care bate, lovesce, dobóră ca un b ă l t a g.

„La vîntul cel mare se dice pe la noĭ *băltagul*“ (D. Pop, Trans., Făgăraş, c. Copăcel).

„Vîntuluĭ dela rĕsărit i se dice *băltăgan*“ (P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

In variantul *băltăgan* s'a adaos sufixul cel intensiv -a n, dând astfel cuvîntuluĭ o nuanţă şi maĭ energică decât în simplul *băltag*.

Intrebuinţarea acesteĭ vorbe în Făgăraş şi 'n regiunea Brăileĭ tot o-dată, dovedesce că ea trebuĭa óre-când să fi fost respândită în întréga Ţéră-Românéscă.

v. [1]*Băltag.* — *Vînt.*

[3]**Băltàg**, n. pr. m. Poreclă analogă cu francesul „Hachette", și de aceĭașĭ natură cu poreclele române Măcĭucă, Bardă, etc.

In campania dela Prut din 1711, într'o nenorocită luptă între Dimitrie Cantemir și între Turcĭ, ḑice Nicolae Costin, Letop. II p. 118, „a perit și *Baltag* părcălabul de glonț".

Act moldovenesc din 1778 (Cond. MSS. a episc. Hușĭ, t. 5 p. 139, în Arch. Stat. din Buc.): „și ne-am dus din sus de satul Obileniĭ la cotul luĭ *Băltag* la gura uneĭ gărlițe micĭ..."

v. [1]*Băltag.*

Băltàn | **Băltànă** — *Băltăreț.* — *Bătlan.*

Băltâc, interj.; pouf! paf! vlan! Laurian-Massim: „*Băltâc*, expresiune onomatopoetică, prin care se exprimă căderea în apă și sonul ce resultă din acea cădere, saŭ mersul greŭ prin ape, lacurĭ, noróie saŭ glodurĭ, sinonim cu băldăbâc, cu diferința că acesta din urmă este maĭ expresiv ca *băltâc*. Reduplicat: a merge *băltâc-băltâc* = greŭ și scăpĕtând din lac în lac".

E lesne de înțeles că reduplicatul *băltâc-băltâc* nu maĭ e interjecțiune, ci un adverb, după cum îl și indică d. Damé (Dict. I, 116), traducêndu'l prin: „difficilement, avec précaution".

Cihac (II, 8) a scăpat din vedere pe *băltâc*, deși are pe derivatul băltăcăesc.

Originea luĭ *băltâc* din baltă noĭ am explicat'o deja la cuvîntul băldăbâc. Este o formațiune onomatopoetică curat românéscă, deși tulpina balt- derivă din slavicul blato, polonesce bloto, rusesce boloto, de unde s'ar fi putut forma la Slavĭ o interjecțiune analogă „blat-", „blot-", „bolot-", nicĭ o dată „bălt-"; ș'apoĭ nicĭ nu există la dînșiĭ o asemenea interjecțiune. Rușiĭ însă aŭ împrumutat pe de 'ntregul cuvîntul românesc, fie prin intermediul vecinilor noștri Rutenĭ, fie maĭ curând prin desele invasiunĭ în România în secolul trecut și 'n secolul actual, când Muscaliĭ nu putea să nu ĭea dela noĭ câte o vorbă și s'o ducă departe la nord, unde ea devenĭa apoĭ un provincialism rusesc, enigmă pentru viitorul filolog. Astfel în Dicționarul Academieĭ din Petersburg (ed. 1847, t. I p. 88) noĭ găsim:

„Бултыхъ, межд. означающее паденіе въ жидкость: И не замѣтили, какъ онъ бултыхъ въ воду";	„Bultăh, interjecțiunea care însemnéză cădere într'un liquid; de ex.: eĭ nicĭ n'aŭ observat când dînsul bultăh! în apă";

și după aceea verbul derivat:

„Бултыхнуться, упасть въ жидкость".	„A face bultăh, a cădé într'un liquid."

Pentru acest muscălesc bultăh! = *băltâc!* nu e cu putință nicĭ o etimologiă slavică.

De multe orĭ, sub Ecaterina, sub Alexandru, sub Nicolae saŭ sub vre-un alt tzar, Românul va fi exclamat „*bâltâc!*" la vederea unuĭ Căzac bét căḑênd în mocirlă, pentru ca acéstă interjecțiune sá se fi întipărit în mintea Muscaluluĭ și să plece cu dînsul la Volga, și póte chiar la Siberia!

v. *Băldăbâc.* — [1]*Rus.*

Băltăcăesc s. **băltăcèsc** (*băltăcăit, băltăcăire*; *băltăcit, băltăcire*), vb.; barboter, patauger. Laurian-Massim: „*Băltăcăire* și *băltăcire* = a merge prin la-

curĭ saŭ tină; a sări, a se arunca, a sălta, a se bate prin apă; a merge greŭ printr'un loc băltos saŭ tinos." Costinescu: „A *băltăcăi*, a *băltăci* = a alerga prin baltă înnotând saŭ sburând; a sbura cu peptul pe d'asupra şi piciórele prin apă; se ḑice de paserĭ."

Fie atuncĭ când e vorba de păserĭ, fie despre ómenĭ, *băltăcăesc* saŭ *băltăcesc* nu e tocmaĭ sinonim cu b ă l ă c e s c saŭ b ă l ă c ă r e s c, de carĭ se deosebesce şi prin origine. Ambiĭ termenĭ aŭ în vedere aprópe aceĭaşĭ acţiune, dar produsă prin diferite motive şi însoţită de diferite sensaţiunĭ. B ă l ă c e s c e cine-va jucându-se, cu plăcere saŭ de bună voe, pe când *băltăcăesce* cu desgust, de nevoe şi cu anevoe.

Băltăcăesc este format d'a-dreptul din interjecţiunea b ă l t â c prin sufixul onomatopoetic -ăesc. *Băltăcesc* este o formă maĭ rară, care s'a putut nasce pe o cale independinte din substantivul b ă l t a c, ca „mocirlesc" din „mocirlă". Intre ambele forme se observă o nuanţă de deosebire, *băltăcăesc* exprimênd o noţiune maĭ frequentativă.

v. ¹·*Băltac.* — *Băltâc.* — *-ăesc.*

Băltăcăire }
Băltăcăit } .— *Băltăcăélă.*

Băltăcăélă (pl. *băltăcăelĭ*), s. f.; action de barboter. Costinescu: „*Băltăcăélă* = lucrarea, fapta de a b ă l t ă c ă i; sburarea cu sgomot ce fac paserile prin baltă". Sinonim cu substantiviĭ b ă l t ă c ă i r e şi b ă l t ă c ă i t, între carĭ nu există aprópe nicĭ o deosebire, putêndu-se ḑice de o potrivă bine, de exemplu: *băltăcăéla*, b ă l t ă c ă i r e a şi b ă l t ă c ă i t u l raţelor prin stufiş. Nu se aud maĭ nicĭ o dată în asemenea cas formele: b ă l t ă c é l ă, b ă l t ă c i r e şi b ă l t ă c i t.

v. *Băltăcăesc.*

Băltăcél s. **băltăgél** (plur. *băltăcele*, *băltăgele*), s. n.; diminutif de b ă l t a g hache d'armes. Termen desmierdător pentru b ă l t a c saŭ b ă l t a g, chiar dacă acesta este de o mărime obicĭnuită.

Colindă muntenéscă:

Scrisă 'ĭ Marea tulbure
Cam cu noue vădurele,
Iar în noue vădurele
Sînt cam noue corăbĭele
Şi stegarĭ cu stegurele,
Căpitanĭ cu *băltăcele*...

(G. D. T., Poes. pop. 52)

v. ²·*Băltac.* — *Băltăgaş.*

Băltăcélă }
Băltăcesc }
Băltăcíre } . — v. *Băltăcăesc.* — *Băltăcăelă.*
Băltăcít }

Băltăgàn. — v. ²· *Băltag.*

Băltăgàş (pl. *băltăgaşe*), s. n.; diminutif de b ă l t a g hache d'armes. Ca şi sinonimul b ă l t ă c e l, *băltăgaş* nu însemnéză b ă l t a g în sens micşurător, ci în cel desmerdător.

Doĭnă din Bucovina:

Mĕ luaĭ séra pe lună
Cu flintuţa mea în mână:
Când flintuţa mea plesnia,
Un cĭocoĭu se prevălĭa!
I-aş maĭ da ş'un pumnuţ bun,
Să-ĭ sară punga din sîn;
I-aş maĭ da ş'un *băltăgaş*,
Să-ĭ sară vr'un gălbenaş...

(Familia, 1873 p. 115)

v. ¹·*Băltac*. — *Băltăcel*.

Băltărâŭ (plur. *băltărae?)*, s. n.; marais. Cuvîntul ne întimpină, de nu mĕ 'nşel, numaĭ la d. Damé (Dict. I, 116). Este un augmentativ din b ă l t a n, cu *n* trecut în *r* întocmaĭ ca în deminutivul corespunḑĕtor „băltăreţ = băltăneţ".

v. *Băltăreţ*. — *Băltărésca*. — *-âŭ*.

Băltărèţ, -éţă s. et adj.; 1°. marécageux, qui vient des marais; 2°. qui habite près des marais; 3°. vent qui souffle du sud et amène la pluie, autan. Laurian-Massim: „*Băltăreţ* = 1°. locuitor de pre lîngă bălţĭ: *băltăreţele* (muierile *băltăreţilor*) sciŭ mînă luntrile ca şi bărbaţiĭ lor; 2°. de baltă, de pe baltă, de lîngă baltă: păserile *băltăreţe*". Costinescu: *Băltăreţ* = 1°. care este dela baltă, care vine despre partea unde se află bălţĭ, ape multe; 2°. vîntul care bate despre bălţĭ şi care aduce plóiă".

1°. *Băltăreţ* ca adjectiv.

„Porciĭ se deosebesc în: porcĭ de ţéră şi porcĭ *băltăreţĭ*. Porciĭ *băltăreţĭ* sînt maĭ marĭ decât ceĭ de ţéră, însă sînt fórte plăpânḑĭ. Eĭ aŭ urechile lungĭ şi blegoşate, ast-fel că nu vĕd în lăturĭ" (T. Popescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

2°. *Băltăreţ* ca substantiv.

Sensul cel maĭ obicĭnuit este acela de „vîntul care suflă despre regiunea Dunăriĭ", o regiune care a purtat din vechime la Românĭ numele generic de B a l t ă în oposiţiune cu regiunea Carpaţilor, numită M u n t e. De aceea e bine la Sava Bărcianu: „*Băltăreţ*=der Donauwind".

Băltăreţul suflă despre sud; e cald; se maĭ numesce şi v î n t-d e l a-n i-m é ḑ ĭ" (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

„Vîntul care bate despre sud, se numesce *băltăreţ*. *Băltăreţul* este privit ca vîntul cel maĭ arḑĕtor; e însoţit maĭ tot-d'a-una de o plóiă caldă; nu e bun pentru recolte. Este în oposiţiune cu vîntul despre nord, numit M u n t é n u l. (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Socaricĭu; M. Popescu, Olt, c. Crăcĭuna-de-sus).

In antitesă cu M u n t é n ar trebui să se ḑică vînt B ă l t é n, nu *Băltăreţ*, după cum nu se ḑice „Muntăreţ". Forma b ă l t é n circuléză însă fórte rar ca vorbă comună, şi nicĭ n'a trecut în dicţionare, ci s'a păstrat maĭ mult în numele personal B ă l t é n u şi în numele a o mulţime de sate B ă l t e n ĭ, atât în Moldova cât şi 'n Muntenia (Frunḑescu, Dict. top. 27—8). De unde dară sufixaţiunea - ă r e ţ în *băltăreţ?*

Nu s'a putut nasce din colectivul b ă l t ă r i ă, în care e sufixul pejorativ -r i ă, pe când *băltăreţ* presupune un sufix primar -a r.

Formaţiunea b ă l t-ă r e ţ este identică morfologicesce cu l u n g-ă r e ţ, care vine prin rotacism din l u n g-a n, adecă:

lungăreţ = lungan + eţ;

băltăreţ = b ă l t a n + eţ.

In „lungan" sufixul este intensivul -a n, a căruĭa funcţiune e de a mări saŭ de a întări o noţiune (v. ³·*-an*): de tot lung. Tot aşa prototipul b ă l t a n însemnéză: de tot dela baltă, chĭar dela baltă. In graĭul comun acest b ă l t a n nu se maĭ aude, dar el ne maĭ întimpină în nomenclatura cea topică, adesea fórte preţiósă pentru desmormîntarea elementelor lexice despărute din circulaţiune. Aşa în Mehedinţĭ este o localitate B ă l t a n a în plasa Motrul-de-jos, şi B ă l t a n e în plasa Dumbrava (Frunḑescu). Ce-va maĭ mult; deja Cihac (II, 8) observase că numele de pasere b ă t l a n, numită altfel „boŭ-de-baltă", nu este decât o formă me-

tatetică din băltan, ceea ce confirmă cele de maĭ sus într'un mod definitiv.

v. *Baltă.* — *Băltărâŭ.* — *Băltărésca.* — *Bătlan.* — *R.* — *Vînt.*

Băltărésca, s. f. artic.; t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse. Un joc saŭ o horă, cunoscută într'o mare parte a Românieĭ, dar pe care aŭ scăpat'o din vedere atât d. T. Burada (Almanach musical 1877) precum şi d. Vulpian (Musica populară).

„Unul din danţurile ţĕrănescĭ de pe aice se numesce *Băltărésca*" (Teleorman, C. Popescu, c. Cióra; I. Stănescu, c. Odaea; Olt, S. Alexandrescu, c. Negrescĭ; Dolj, P. Chiriţescu, c. Poĭana; I. Sandulescu, c. Scăescĭ; I. Ionnescu, c. Işalniţa; Rîmnic-sărat, A. Mogoş, c. Obilescĭ; Covurluĭu, M. Ţigâie, c. Foltescĭ).

Numele *Băltărésca* este un rotacism în loc de Băltănésca, adecă dela Băltana saŭ Băltane în Mehedinţĭ, originea acestuĭ danţ poporan fiind probabil din Oltenia, unde este şi maĭ respândit.

v. *Băltăreţ.* — *Horă.* — *Joc.*

Băltărìă, s. f.; „grand marécage" (Cihac), grande masse d'eau stagnante. Din baltă prin sufixul colectiv pejorativ -riă. *Băltăriă* este o mare întindere de pămînt acoperită cu ape stătătóre, pe când o mică întindere, prin acelaşĭ sufix -riă acăţat la deminutivul „băltică", se dice bălticăriă.

v. *Baltă.* — *-riă.*

Băltâŭ (plur. *băltae* s. *băltâe*), s. n.; mare, flaque. Laurian-Massim: „*Baltâŭ* = massă de apă maĭ mică ca o baltă, dar maĭ mare ca un băltac". Figurat *băltâŭ* se aplică la orĭ-ce liquid, dar tot-d'a-una în sensul reŭ, sufixul -âŭ funcţionând obicĭnuit ca pejorativ.

Basmul „Gheorghe cel Vitéz" (Ispirescu, Legende, p. 134): „Impĕrătesa plecă singură la împĕratul. Pe drum, când ajunse la locul de luptă, vĕdù un *băltâŭ* de sânge şi alăturĭ o grópă mare unde eraŭ îngropaţĭ ómenĭ împĕrătescĭ..."

v. *Baltă.* — *Băltac* — *-âŭ.*

Bâlte, n. pr. m. Nu ne putem rosti, dacă numele personal *Bâlte* are saŭ nu are a face cu baltă luat ca poreclă: Baltă. Din *Bâlte*, ca şi din Baltă, póte să derive de o potrivă patronimicul Băltescu, de unde apoĭ topicul Băltescĭ, numele unuĭ sat în Prahova (Frunḑescu).

Zapis muntenesc din 1741 (Cond. MSS. a episc. Buz. t. I p. 255, în Arch. Stat. din Buc.): „Eu Iane dinpreună cu cĭata mé anume Tudor i Mire i On *Bâlte*..."

Băltènĭ. — v. *Băltăreţ.*

Băltescu / **Băltèscĭ**. — v. *Bâlte.*

Băltén. — v. *Băltăreţ.*

Bältìcă. — v. *Băltiţă.* — *Bălticăriă.*

Bälticărìă, s. f.; petite masse d'eau stagnante. Cuvîntul se află la Baronzi, Limba română p. 226.

v. *Băltăriă.*

Băltecèă s. **băltecìcă** (pl. *băltecele*), bourbier, flaque. Ce-va şi maĭ mic, saŭ numit într'un mod maĭ desmĭerdător decât băltică saŭ băltiţă. La Baronzi, Limba română p. 226, este numaĭ *băltecică*.

v. *Băltiţă.*

Băltecìcă. — v. *Băltecea.*

Băltină (plur. *băltine*), terrain marécageux près d'une rivière. Loc mlăştinos saŭ mocirlos lîngă un rîŭ. Un fel de băltiş, dar de o natură maĭ permanentă.

Acte muntenescĭ din 1672 şi 1699 (Cond. MSS. a Episc. Buzeŭ, t. II f. 26 a şi 50 b, în Arch. Stat. din Buc.): „pămînturĭ 4 arătoare dreptu taleri 4, anume unul în lazul Pordeştilor, altul la curmătura Altoeĭ, altul în *băltine* (БЪЛТИНЄ) pe malul Tăncabeĭ, altul în gorgane..."

Cuvîntul vine din slavicul blato, însă printr'o formaţiune curat românéscă, căcĭ slavonesce ar puté să fie blatina, nicĭ o dată baltina.

Aşa dară, cuvîntul fiind de o formaţiune curat românéscă, este fórte interesant de a 'l întâlni, ca un invederat românism, într'un manuscript slavo-bulgar din anul 1263, tot la plural ca şi 'n actele muntenescĭ de maĭ sus: „БАЛ'ТИНЫ" (Gorsky et Nevostruev, Описаніе славянскихъ рукописей Моск. Синод. Библ. t. II part. 2 p. 23). Editoriĭ îl explică prin: „văgăune în carĭ se scurge apa" (впадины куда стекаетъ вода). De acolo, ca un exemplu unic, fără nicĭ o lămurire, vorba a trecut la Miklosich (Lex. palaeosl. 11).

Băltină e aprópe sinonim cu rovină, pe care Cihac (II, 319) îl traduce prin „fondrière, marais, bourbier", şi pe care graĭul românesc l'a format din slavicul rovŭ, ровъ „λάκκος, fovea" prin acelaşĭ sufix -ină, ceea ce presintă un paralelism morfologic perfect.

v. *Baltă.* — *Băltiş.* — *-in.* — *Rovină.*

Băltiş (plur. *băltişe* s. *băltişurĭ*), s. n.; terrain bourbeux impraticable dans la saison des pluies. Sinonim cu băhniş, şi de o formaţiune analogă prin sufixul -iş. Definiţiunea dată de Costinescu: „*băltiş* = baltă mică formată prin ploĭ" nu e corectă. „*Băltiş* se ḑice la un câmp mocirlos" (C. Decusară, Tecucĭu, c. Ţigănescĭ). „*Băltiş* însemnéză tot una cu stuhăriă" (R. Coman, Rîmnic-sărat, c. Corbu).

Ambele pluralurĭ *băltişe* şi *băltişurĭ* ne întimpină la A. Odobescu:

Scrierĭ t. III p. 574: „O luptă destul de crâncenă se încăieră acolo, printre rovinele şi *băltişurile* după malul Dunăriĭ..."

Ibid. t. I p. 377: „un covor de érbă fragedă şi măruntă, scăldată p'alocurea de *băltişe* reslăţate ce se adunase din apele de plóiă..."

v. *Baltă.* — *Băhniş.*

Băltìţă (plur. *băltiţe*), s. f.; petit lac, marais. Deminutiv desmierdător din baltă prin sufixul -iţă, pe lîngă care se aude cu acelaşĭ sens şi bălticà prin sufixul -ică, ba încă băltuţă şi băltucă prin sufixurile -uc şi -uţ.

Zapis muntenesc din 1751 (Cond. MSS. a mănăstiriĭ Hurez f. 564, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă livéde mérge în lung din cĭutăriĭa domnéscă pănă în livadé ce au cumpărat dumnéluĭ vornicul Pascale dela popa Ispas, şi în lat mérge din *băltiţă* pănă în mărăciniĭ de preste drum..."

Crisov dela Scarlat Ghica din 1752 despre o localitate de lîngă Prut din districtul Lăpuşneĭ (Cond. MSS. a Episc. Huşĭ t. 4 p. 83, în Arch. Stat. din Buc.): „să începe moşiĭa de ĭasta parte de Prut din mijlocul şesuluĭ din balta Simiĭ din gĭumătate de toană şi cuprinde o *băltiţă* Hăjdeu şi altă *baltiţă* nouă din sus de Hăjdeu ce s'aŭ făcut,

şi în gĭos până în craciĭ Lunguluĭ..."
Figurat, în doina bucovinénă „Paserea străină":

Am în inimă un spin
Ş'o *băltiţă* cu venin...

(Marian, Bucov. II, 26).

v. *Băltuţă.*

Băltòc. — v. *Băltócă.*

Băltócă s. **băltógă** (plur. *băltóce, băltóge*), s. f.; mare, bourbier, flaque. Laurian-Massim: „*Băltócă*, aceĭaşĭ însemnare ca şi băltac, cu diferinţa însă că *băltóca* unesce în sine şi ideĭa de profunditate: am scăpĕtat într'o *băltócă* în care era să mĕ 'nec". Etimologicesce, neutrul băltac prin căderea sufixuluĭ -ac la -oc deduse nascere unuĭ neutru băltoc, al căruĭa plural feminin băltóce a făcut apoĭ să se nască prin analogiă singularul feminin *băltócă.*

„Poporul rostesce d'o potrivă *băltócă* şi *băltógă*" (G. Creţu, Iaşĭ, c. Teutescĭ).

Basmul „Stan Bolovan" (Reteganu, Poveştĭ ardelenescĭ, IV p. 23): „Când a fost lângă sat, dă pe nesce Ţiganĭ pescuind într'o *băltócă.* El, în loc să 'şĭ ţină drumul, se bagă 'n *băltócă* şi prinde pescĭ cu Ţiganiĭ. Şi stă până de către séră. Dar când merge a-casă cu câţĭ-va pescuţĭ, însă fără de pungă, căcĭ o scăpase 'n *băltócă...*"

Doĭna moldovenéscă:

Fóiă verde ş'o gherghină,
Rage-un boŭ într'o grădină,
Es'o fată şi 'l îngână.
Tacĭ, fată, nu mĕ 'ngâna!
Cât îmĭ trăia soţia,
Beam apa isvórelor,
Păsceam érba munţilor,
Da de când ea mĭ-a perit.
Beaŭ apa *băltógelor*,
Pasc érba prilógelor...

(Şedĕtórea, 1898 p. 286).

v. *Baltă.* — *Băltac.* — *-ac.* — *-oc.*

Băltòg }
Băltógă } . — v. *Băltócă.*

Băltòs, -ósă, adj.; marécageux. Laurian Massim: „*Băltos* = plin de bălţĭ, coperit de multe bălţĭ, vorbind de locurĭ; d. ex. ţinut *băltos*".

v. *Baltă.* — *-os.*

Băltùcă. — v. *Băltuţă.*

Băltuélă. — v. *Băltuesc.*

Băltuèsc (*băltuit, băltuire*), vb.; se déverser, inonder, se répandre au dehors (en parlant de l'eau). Se întrebuinţéză maĭ ales reflexiv: a se *băltui*: după atâtea ploĭ rîul s'a *băltuit*, eşind din malurĭ; dar se póte ḑice şi activ: după atâtea ploĭ, eşind din malurĭ, rîul a *băltuit* tot împregiurul seŭ. A *băltui* însemnéză literalmente: a face baltă, cu sufixul verbal denominativ -uesc. Este un termen fórte plastic, care însă se aude rar.

Lexicon Budan: „*Băltuesc*, mĕ *băltuesc* = inundo, exundo, austreten, überströmen oder schwemmen".

Substantival: băltuirea, băltuitul, băltuéla apelor.

v. *Baltă.* — *-uesc.*

Băltuìre }
Băltuìt } . — v. *Băltuesc.*

Băltùţă (plur. *băltuţe*), s. f.; petit lac, petit étang. Se deosebesce numaĭ prin sufix de băltucă, bălticä, băltecică, băltiţă, avênd acelaşĭ sens desmierdător.

Ţichindél, Fabule 1814 p. 136: „Doao broaşte petrecé într'o *băltuţă*; însă

acéĭa uscându-se véra de căldură, au pornit maĭ departe să caute apă..."
v. *Băltiţă.*

Bălţàr (plur. *bălţarĭ*), s. m.; celui qui fait ou qui vend des lacets, des bandes. Laurian-Massim: „*Bălţar*=care face saŭ vinde b a l ţ e".

Act muntenesc din 1648 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II f. 299, în Arch. Stat. din Buc.): „Badé săn Răzbicev i Dragomir *bilţar* ot Fureştĭ..."
v. *Balţ.*—*-ar.*

Bălţàre. — v. *Bălţez.*

[1]**Bălţàt, -ă,** adj.; bigarré, bariolé, tacheté, grivelé; homme ayant une dent proéminente; fig. inconstant, instable, versatile. Laurian-Massim: „Participiŭ pasiv din b ă l ţ a r e, cuvintul *bălţat* a devenit curat adjectiv, şi însémnă: I, în înţelesul cel maĭ usual, aplicat la vite: 1. maĭ des la boĭ şi la vacĭ cu pĕr în genere negru, saŭ de altă faţă, numaĭ să fie închis: *a)* încins pe la mijloc cu un brâŭ saŭ b a l ţ de pĕr alb; de ex.: vaca nóstră a născut un viţel *bălţat*; boiĭ aşa *bălţaţĭ* sînt maĭ rarĭ; de aci proverb: a umbla după boĭ *bălţaţĭ*, a vré boĭ *bălţaţĭ* = a dori lucrurĭ anevoe de căpĕtat; nu eştĭ tu maĭ *bălţat* ca alţiĭ = nu eştĭ maĭ distins, maĭ bun; — fórte des ca substantiv, lăsând să se înţelégă cuvintele boŭ saŭ vacă: hais Joĭan, cea *Bălţat! Bălţata* nóstră remâne stérpă şi est-timp. — *b)* maĭ rar: cu pete albe pe diferite părţĭ ale corpuluĭ, pete însă carĭ să aĭbă o mare întindere, aşa încât să 'nfăşóre părţĭ însemnate din corp, findcă la din contra vita n'ar maĭ fi *bălţată*, ci p e s t r i ţ a t ă. — *c)* dacă boul saŭ vaca aŭ în genere pĕr alb, atuncĭ, ca să merite numele de *bălţat*, cată să aĭbă la mijloc, saŭ pe alte părţĭ, fâşiĭ de pĕr negru saŭ de altă faţă închisă. — 2. după aceleaşĭ norme se aplică *bălţat* şi la caĭ, cu diferinţa numaĭ că ĭepele şi caiĭ *bălţaţĭ* fiind şi maĭ rarĭ ca boiĭ şi vacile *bălţate*, cuvîntul *bălţat* nu se ḑice pentru caĭ în mod absolut, fără substantiv, cum se ḑice pentru boĭ; *bălţatul*, *bălţata*, luate aşa absolut, se înţeleg pentru boŭ, pentru vacă, éră pentru cal saŭ iépă cată să se ḑică: iépă *bălţată*, cal *bălţat.* II. în înţeles metaforic şi maĭ rar: 1. de culorĭ carĭ nu sînt bine precise, întunecat, vînĕt, în doĭ perĭ etc.; 2. de stofe, păreţĭ, tabelurĭ etc. colorate cu diverse culorĭ, reŭ şi fără artă combinate între dînsele; 3. de opere şi producte ale spirituluĭ, în carĭ întră ideĭ luate dela rĕsărit şi dela apus, fără nicĭ o legătură între dînsele".

I°. *Bălţat* despre animale domestice.

Să lămurim maĭ întâĭu că se aplică nu numaĭ la boĭ şi la caĭ, după cum s'ar înţelege din Laurian-Massim, ci de asemenea la oĭ şi la capre.

Biblia Şerban-vodă 1688, Genes. XXX, 33, 35.

...Tot ce nu va fi *bălţatŭ* şi alb întru capre şi murg întru miei furat va fi cătră mine... Şi împărţi întru zăoa acéĭa ţapiĭ cei *bălţaţi* şi cei albi şi toate caprele céle *bălţate* şi albe...	Omne quodcumque non fuerit s p a r s u m et subalbum in capris, et fuscum in agnis, furto ablatum erit apud me... Et separavit in die illa hircos s p a r s o s et subalbos, et omnes capras s p a r s a s et subalbas...

Tot aşa în Biblia din Blaj 1795: „tot ce nu va fi *bălţatŭ* şi alb în capre şi săinŭ în mieĭ..."

Balada „Iancul mare“:

Ĭa voĭ, Turcilor, să'mĭ daţĭ
Vr'o cincĭ-ḑecĭ de boĭ *bălţaţĭ,*
Cu vĕrgĭ negre pe spinare,
Rotogóle
Pe supt póle...

(G. D. T., Poes pop. 481).

Doĭna „Aoleo“:

Vaca fuge,
Boul muge:
Ho, *bălţato!* na boĭastră!
Staţĭ că nu e bóla vóstră,
Ci e chĭar nevasta nóstră!...

(Alex., Poes., pop.[2] 352).

Pe acelaşĭ motiv satiric, cântecul muntenesc „Naşul şi finul“:

Merg cu tónta la obor,
Fug vacile de s'omor,
Gândesc că e bóla lor!
D'apoĭ un viţel *bălţat*
A rupt funea ş'a scăpat
Ş'a fugit pîn'a crĕpat!...

(G. D. T., Poes. pop. 353).

Variantă:

Iar viţelul cel *bălţat*
A fugit pîn'o crĕpat...

(Şeḑĕtórea 1893 p. 236).

Altă variantă:

Ş'avuĭ ş'un viţel *bălţat,*
Ş'a rupt cornul ş'a scăpat,
Ş'a fugit
Pîn'a plesnit...

(Ibid. 1892 p. 139).

„*Bàlţat* despre culórea vitelor = jumătate negru, jumătate alb“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„*Bălţat* = care are o vérgă preste trunchĭu“ (P. Olténu, Trans., Haţeg).

„La boĭ *bălţaţĭ* li se ḑice florenĭ; când le este numaĭ códa *bălţată* — cudalbĭ“ (I. Bejan, Covurluĭu, c. Smulţiĭ; V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

v. *Codalb.* — *Florén.*

„La un cal *bălţat* se ḑice pag“ (D. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

v. *Pag.* — *Bălţuĭcă.*

II. *Bălţat* despre alte animale.

La nunta ţĕrănéscă, când vornicul mireseĭ aduce o copilă de 4—6 anĭ, vornicul mireseĭ ḑice:

Pe d-vóstră vĕ rugăm
Ca cĭuta moţată,
Sub barbă *bălţată,*
Cu ţundra négră îmbrăcată,
Cu cisme roşi 'ncălţată.
Sĕ nĭ-o arătaţĭ...

(Marian, Nunta, 428, 481).

Une-orĭ în loc de *bălţat* se întrebuinţéză compusul înbălţat:

La cap cam biţată,
Sub barbă 'nbălţată...

(Ibid. 420).

unde este interesantă, ca fenomen de analogiă, trecerea din „moţat“ în „biţat“ prin asonanţă iniţială cu *bălţat.*

Delavrancea, Intre vis şi viéţă p. 130: „Grâul înfrăţise pe brazdă, trecuse d'o şchiópă, şi de s'ar fi dat afund cĭocârliile în stuful luĭ, şĭ-ar fi ascuns şi trupul cât un pumn, şi cĭocul limbut, şi moţul *bălţat* ca şi cum ar fi incondeĭat de mâna omuluĭ...“

A. Odobescu, Scrierĭ, t. III p. 181: „dumbrăvence cu aripĭ verḑĭ, pupăze cu creste *bălţate,* graurĭ pestriţĭ, sitarĭ, dropiĭ şi ieruncĭ, tóte picaŭ ca fermecate, când eşĭa el la vînătóre...“

Ibid. p. 42: „Eraŭ un spre-ḑece bursuceĭ, carĭ se svircolĭaŭ, chiţăind şi mierlăind sub ugerul mameĭ, uniĭ negri, alţiĭ murgĭ şi alţiĭ *bălţaţĭ*...“

v. *Bălţoĭu.* — *Bălţuĭu.*

III. *Bălţat* despre ómenĭ şi lucrurĭ.

Balada „Iancu Jianul“:

Frunduliţă lemn uscat,
Aoleo, ciocoiu *bălţat*,
Sînt treĭ anĭ de când te cat,
Sînt treĭ anĭ ş'o sĕptĕmână
Pîn' te dobândiĭ la mână...

(G. D. T., Poes. pop. 293).

Cântec poporan din Gorj:

— Fie maĭcă!... Eŭ mĕ duc
După ăst voĭnic haĭduc,
Că mĕ topesc după el,
Mult e mândru voĭnicel,
Ş'o să'mĭ facă norocul!
— Arde-l'ar să'l ardă focul!
Norocul luĭ e *bălţat*,
De l'aş vedé spînḑurat!...

(Col. l. Tr. 1873 p. 53).

Alexandri, Creditoriĭ, sc. 4:

„Alecu: O! Aglăiţă. Aglăiţă! Dumneḑeŭ trebuĭa să te facă împĕrat ca să scapĭ lumea de creditorĭ... Acum sînt sigur că nu m'or maĭ opri pînă mânĭ.

„Aglae: Ba ḑeŭ, nu pré... că bate nu sciŭ cine la uşă.

„Alecu: Încă o lighióe *bălţată!*...“

Basmul „Cele doue-spre-ḑecĭ fete“ (Ispirescu, Legende p. 242): „Apoĭ se cununară şi trăiră o viaţă fericită, cum se trăesce pe lumea nóstră asta *bălţata*...“

Radulescu-Niger, Rustice III p. 177: „Luĭ popa Tóder nu'ĭ păsa. Îĭ venise feciorul, care era soldat în Dobrogea, şi nu se maĭ sfîrşiaŭ chefurile de treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ. Heĭ, dar tóte aŭ capĕt pe lumea asta *bălţată*. După ce trecură ale treĭ ḑile ca treĭ césurĭ, feciorul popeĭ se porni iar la Dobrogea...“

Lexiconul Budan ne maĭ dă pe *bălţat* cu sensul de colţat, adecă un om avênd printre dinţĭ unul maĭ mare, care ese ca un colţ între ceĭ-lalţĭ: „cui dens deformiter prominet, dem ein Zahn unförmlich hervorragt“.

Fie într'un sens, fie în altul, în orĭ-ce cas cu o nuanţă ironică, maĭ multe sate în România pórtă numele de Bălţaţĭ: în Mehedinţĭ, în Rîmnic-sărat, în Teleorman, în Olt, în Vasluĭu (Frunḑescu).

v. *Bălţăţel.*

Bălţat este o formă participială a verbuluĭ bălţez, derivat din substantivul balţ „bande, bandelette, bandeau“ = lat. balteum „ceinture, ceinturon, sangle“. De aci, din semnificaţiunea cea fundamentală de „încins“, următórea desfăşurare de sensurĭ ulterióre:

1°. purtând o curea de altă culóre: boŭ *bălţat*, cal *bălţat* etc.;

2°. nu de aceĭaşĭ culóre, decĭ nestatornic, nesigur, reŭ: om *bălţat*, cĭocoĭu *bălţat*, lumea *bălţată*, noroc *bălţat* etc.

In primul sens, *bălţat* se confundă une-orĭ cu pestriţ, vîrgat, tărcat. In sensul al doilea este un idiotism, care nu póte fi înlocuit printr'un alt cuvînt fără a se perde energia şi plasticitatea expresiuniĭ.

v. *Balţ.* — ²·*Bălţat.* — ³·*Bălţat.* — ⁴·*Bălţat.* — *Bălţez...*

²·**Bălţàt**, n. pr. m.; sobriquet ayant le sens de Bigarré ou Bariolé.

Zapis moldovenesc din 1757 (Cond. Mss. a episc. Huşĭ t. 4 f. 62, în Arch. Stat. din Buc.): „Adam Luca sulgériul încă l'au cumpĕrat dela Pavăl *Bălţatul* izbaşé şi dela Ifrim *Bălţatul* şi dela Arteniĭ *Bălţatul*, feciorii luĭ Apostol *Bălţatul* izbaşa, şi întrebând noĭ pe aceştĭ răzeşĭ...“

Din *Bălţat*, prin patronimicul Bălţătescu, vine numele topic al mareluĭ sat Bălţătescĭ din Moldova.

Ion Neculce, Letop. II p. 426: „aŭ trimis Grigori Vodă pe sub munte, la Sucéva, la Câmpulung, la Némţ, la

Bălţăteştĭ şi la Grumăzeştĭ, la Bacăŭ, la Comăneştĭ, de aŭ strîns óste tinerĭ cu sineţe, ca vr'o treĭ-patru sute, de le da banĭ léfă..."

Axinti Uricarul, Letop. II p. 186—8, povestesce cĭudatuĭ proces pentru Bălţătescĭ între mănăstirea Hangu şi între familia Cantacuzin la 1715, un proces pe care Nicolae-vodă Mavrocordat l'a hotărît în favórea călugărilor şi după aceea—ce-va şi maĭ cĭudat—a dăruit acea mănăstire cu Bălţătesciĭ cu tot patriarhuluĭ Samuil din Alexandria, petrecĕtor pe atuncĭ în Moldova şi care s'a şi grăbit, firesce, să se răpédă „de aŭ văzut mănăstirea ce ĭ-aŭ închinat'o Nicolaĭ-vodă şi ţara".

v. [1].*Bălţat.*

[3]·**Bălţàt**, s. m.; t. macédo-roumain: veillée de campagne. Şeḑĕtóre.

Bolintinénu, în „Macedonele" sale, are o idilă întitulată „La *Bălţat*":

In serile de érnă, la Meţova frumósă,
Păstoriĭ se adună cu toţiĭ la un loc.
A tinerimiĭ flóre acolo e voiósă.
Lucréză, cântă, jócă în casă lîngă foc.
Dar pînă să nu jóce, cântărĭ de dor eĭ cântă.
Decĭ ĭată cum o dată *Bălţat*'a început...

În notă, Bolintinénu ḑice: „*Bălţat*, nume ce Româniĭ din Macedonia daŭ unor adunărĭ de séră între dînşiĭ, ceea ce în România noĭ chemăm clacă. Eĭ se adună în scopul de a lucra în comun pentru vre-un nefericit; de multe orĭ pentru a face trusoul uneĭ fete sărace ce are să se mărite. În aceste adunărĭ eĭ danţă, cântă saŭ spun basme, cinéză..."

Numele de *Bălţat* să aĭbă óre aci înţelesul de adunare saŭ petrecere pestriţă, un fel de tutti-frutti? Dr. Obedenaru (Dicţ. Mss. în Acad. Rom. t. II p. 516) aduce un alt termen macedo-român şi maĭ curios: „Cicna-prefti origine inconnue = şeḑĕtóre de fete, veillée, réunion de jeunes filles qui a lieu le soir, et où l'on raconte des histoires, on chante, on se dit des devinettes".

Cuvîntul cicna-prefti ni se pare a nu fi alt ce-va decât neo-grecul τζικνοπεύτη, pe care Weigel (Neugr. Wtb. 1796 p. 1182) ni'l dă cu sensul de: „der letzte Donnerstag vor Fastnachten, il giovedi grasso". Dar Greciĭ óre l'aŭ luat dela Românĭ? saŭ Româniĭ dela Grecĭ? acésta o lăsăm pentru altă dată.

v. [1]·*Bălţat.*—*Cicnesc.*—*Clacă.*

[4]**Bălţàt.**—v. *Bălţît.*

Bălţaţĭ, t. de Géogr.—v. [1]·*Bălţat.*

Bălţătèscu, **Bălţătèscĭ**.—v. [2]·*Bălţat.*

[1]·**Bălţătùră** (plur. *bălţăturĭ*), s. f.; bariolage, bigarrure, balzane. Costinescu: „*Bălţătură* = pestriţătură, amestecătură de felurĭ de colorĭ, de picăturĭ". Trebuĭ a se maĭ adăuga negreşit: *bălţătură* = péta saŭ curéua de altă colóre, care face că un animal se ḑice bălţat, adecă are o *bălţătură* pe pĕr.

v. [1]·*Bălţat.*

[2]·**Bălţătură**, s. f.; t. de Botan.: Marrubium vulgare, marrochemin. Acest termen este indicat de d. Damé (Dict. I, 116). Doctorul Brândză (Prodrom p. 398) ne dă numaĭ sinonimiĭ: Voronic, Unguraş, Cătuşnica selbatecă. Flórea acesteĭ plante, în adevĕr, e pestriţă, ceea ce justifică numele de *bălţătură*.

v. *Cătuşnică.* [1]·*Bălţătură.*

Bălţăţèl, -ţeà, adj.; 1°. diminutif

de bălţat bigarré; 2°. t. d'Agric.: variété de froment.

Cuvîntul circuléză în Oltenia maĭ ales cu sensul al doilea.

„Numirile grânelor sînt: grâŭ de Banat, ghirca, arnaut şi *bălţăţel*“ (G. Ionnescu, Dolj, c. Coţofeniĭ).

„...grâŭ curat saŭ grâŭ *băltăţel*“ (P. Jonescu, Dolj, c. Şimnic).

„La grâŭ *bălţătel* se ḑice şi pestriţ“ (D. Poppescu, Romanaţĭ, c. Gostaveţ).

v. 1·*Bălţat.*

Bălţèsc (*bălţit, bălţire*), vb.; relâcher, déroidir, détendre. Reflexiv: a se *bălţi* „se relâcher“. Cihac (I, 22) pune acest verb alăturea cu bălţez „barioler“, ca derivate de o potrivă din balţ, şi are dreptate; dar n'are de loc dreptate când îl înrudesce cu italianul balzare „sauter, rebondir“, care este cu totul de o altă origine (Körting, Roman. Wtb. ad v. ballizo), şi nicĭ prin sensul de „sauter“ nu se pré-apropiă de „relâcher“. *Bălţesc* şi bălţez s'aŭ desfăşurat, fie-care printr'un sufix verbal diferit, din cele doue semnificaţiunĭ ale românuluĭ balţ = lat. balteum, şi anume:

1°. semnificaţiunea de balţ „bandeau“, aplicându-se la bentele de altă culóre pe pĕrul animalelor dumestice, a dus la sensul de bălţez „barioler“;

2°. semnificaţiunea de balţ „voile de fiancée“, avênd în vedere că acest vĕl se lasă şi atârnă în jos, a dus la sensul de *bălţesc* „relâcher“.

La participiul adjectivat bălţit noĭ vom arĕta că diferenţiarea cea sufixală nu este primitivă şi că la început verbul în ambele sensurĭ făcea parte din prima conjugaţiune.

Tot din balţ, pe o altă cale, s'a format prin sufixul -uesc- un al treilea verb bălţuesc. Laurian-Massim: „bălţuesc = a lega şi strînge cu balţe, vorbind în specie de bucile rótelor“.

v. *Balţ.* — 1·*Bălţat.* — *Bălţit.*

Bălţèz (*bălţat, bălţare*), vb.; barioler, bigarrer. Reflexiv: a se *bălţa* „se barioler“. Costinescu: „A *bălţa* = a pestriţa, a împestriţa, a desemna cu felurĭ de culorĭ, de picăturĭ“. Acest verb avusese de 'ntâiu şi semnificaţiunea de „relâcher“, pentru care maĭ târḑiŭ, prin trecere în a patra conjugaţiune, s'a diferenţiat forma bălţesc.

v. *Bălţesc.*

Bălţire. — v. *Bălţesc.*

Bălţit, -ă, le part. passé de bălţesc pris comme adjectif: lâche, relaché, détendu, pendant.

In munţiĭ Suceveĭ: „*Bălţit* = lăsat, slăbit într'o parte“ (Şeḑetórea 1893 p. 126), adecă întocmaĭ ca balţul mireseĭ.

Cihac: „O frânghiă *bălţită* = une corde relâchée“.

Sinonim şi etimologicesce aprópe identic cu lăbărţat, care nu este alt ce-va decât o formă intensivă răbălţat, ca „răbufnesc“ lîngă „bufnesc“. Graţiă intensivuluĭ ră-, verbul răbălţez cu derivatele sale a remas în prima conjugaţiune cu unicul sens „relâcher“, pe când simplul bălţez, avênd doue sensurĭ fórte disparate, a trebuit să diferenţieze din sine la conjugaţiunea a patra forma bălţesc cu sensul „relâcher“, reservându'şĭ numaĭ pe acela de „barioler“. Astfel s'a născut *bălţit* în loc de primitivul bălţat.

In acest mod se rectifică originea luĭ lăbărţat = răbălţat, pe care Cihac (II, 163) îl trăgea din serbul labrda, dând acestuĭa sensul cu totul falsificat de „lèvre pendante“, pe când el nu însemnéză în realitate decât „lèvre“,

ironic „museau“, nicĭ o dată „quelque chose de pendant“, ĭar al nostru lă-bărţat este „pendant“, nu „lèvre“. De almintrea se scie de de-mult că serbul labrda, maĭ obicĭnuit labrnĭa, nu este un cuvînt slavic, ci un împrumut modern prin Dalmaţia din italianul labbro, labbrone (Matzenauer, Cizí slova p. 235).

v. *Balţ*. — [1.]*Bălţat*. — *Bălţesc*. — *Lăbărţez*.

Bălţitùră (plur. *bălţiturĭ*), s. f.; relachement (Cihac). — v. *Bălţesc*.

Bălţĭ, s. f. plur.; t. de Géogr.: nom d'une ville en Bessarabie. Deşi numele acesteĭ localităţĭ nu este decât pluralul românesc dela Baltă, totuşĭ Ruşiĭ aŭ botezat'o Бѣльцы, „Bieltzy“, ca şi când s'ar trage din cuvîntul slavic бѣлъ „alb“. Posiţiunea orăşeluluĭ între doue rîuleţe mocirlóse, care'l preface tómna şi primăvéra într'un cuĭb de frigurĭ, explică numele seŭ de *Bălţĭ*.

Doĭnă din Basarabia:

Maĭca s'a luat prin ţéră
Să ne strîngă grămăgĭóră
Să ne deĭe 'n *Bălţĭ* la şcólă,
Maĭ bine-am muri de bólă:
Moscălesce să 'nvĕţâm
Şi la şcólă să intrâm...,

unde Alexandri (Poes. pop. [2.] 404) observă: „*Bălţile* sînt un sat mare de pe malul Prutuluĭ în Basarabia“.

Acéstă notiţă are numaĭ doue greşelĭ: 1⁰. *Bălţile* nu sînt un sat; 2⁰. *Bălţile* nu se află „pe malul Prutuluĭ“, ci între rîuleţele Reut şi Reuţel, adecă maĭ aprópe de Nistru decât de Prut.

Sat pînă la 1818, *Bălţile* aŭ fost visitate atuncĭ în trécét de împĕratul Alexandru I, care aci a primit dela fratele seŭ Nicolae scirea despre nascerea mareluĭ duce Alexandru, devenit în urmă Alexandru II. De bucuriă, plecând din *Bălţĭ*, tzarul a poruncit ca acest sat să fie pe viitor oraş.

O bună monografiă despre *Bălţĭ* se póte citi la Zaščuk, Бессарабская область t. II p. 156—164.

v. *Baltă*.

Bălţòĭu s. **bălţùĭu**, **-óĭă** s. **-ùĭă**, adj. et subst.; t. pastor.: animal de couleur bigarrée. Forme poporane augmentative din tulpina bălţ(at).

„La un câne bălţat cĭobaniĭ îĭ ḑic *bălţoĭu*“ (V. Teodor, Rîmnic-sărat, c. Domniţa).

„Caprelor se daŭ numirĭ de: cĭută, roşiă, sultanică, muscurică, *bălţue* etc.“ (I. Bădescu, Muscel, c. Botenĭ).

La deminutiv: bălţuĭcă:

„La o vită bălţată cĭobaniĭ îĭ ḑic şi bălţuĭcă“ (C. Drăghicescu, Mehedinţĭ, c. Bistriţa).

v. [1]*Bălţat*.

Bălţòs. — v. *Bălţoşez*.

Bălţoşàt, **Bălţoşàre**. — v. *Bălţoşez*.

Bălţoşèz *(bălţoşat, bălţoşare)*, vb.; rapiécer, rapiéceter, faire quelque chose de pièces et de morceaux. Cărpesc. Petecesc. Formaţiune din adjectivul bălţos, ca „greţoşez“ din „greţos“, „blegoşez“ din „blegos“ etc.

Jipescu, Opincaru p. 56: „Lucru peticit, crâmpotit şi moşmândit ĭe cârpélă goală, şi maĭ rĕŭ sĕ coptorăşte spărtura când o dregĭ cu potlóge *bălţoşate*...“

v. [1.]*Bălţat*. — *-os*.

Bălţuèsc. — v. *Bălţesc*.

Bălţùĭu } .—v. *Bălţoĭu.*
Bălţùĭcă

Bălùcă. — v. *Băl.*

Băluèsc (*băluit*, *băluire*), vb.; saliver, couvrir de salive. Prin cele doue sufixurĭ specifice româneşcĭ: -ăesc şi -uesc, s'aŭ format la noĭ din substantivul bale fina nuanţă între verbul bălăesc = a scóte bale din gură de năcaz, şi între verbul *băluesc* = a acoperi ce-va cu bale, a umple de bale.

Fragment biblic din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 470): „dracul fiindu, dece *băluĭia* (бълѹиıа) minté şi firé oamenilor..."

v. *Bălăesc.* — *-uesc.*

Băluire } .— v. *Băluesc.*
Băluìt

Bălùr. — v. *Bălură.*

Bălùră s. f., saŭ **bălùr, bălăùr** (plur. *bălure*, *bălăure*), s. n.; t. de Botan.: Colchicum autumnale, Tuechien. Determinaţiunea a fost făcută de d. dr. Grecescu, după exemplarul trimis nouĕ din Gorj de d. învĕţător Haĭducescu sub numele de *bălură.*

„*Bălur* se ḑice la un fel de érbă, care se deosebesce de pir, cĭocărlan, pălămidă, boz, troscot, grâul-draculuĭ..." (P. Ciocălteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca; N. Poppescu, Dolj, c. Piscu).

„Ierburile cunoscute pe aicĭ sînt: sadină, pir, ştir, troscot, bolbură, *bălăur*, mohor, graşiţă şi păĭuş" (C. Corbénu, Olt, c. Alimăn escĭ; Elena Hurmuz, Teleorman, c. Caravaneţ).

Cuvîntul pare a circula numaĭ în regiunea Oltuluĭ, pe ambele sale malurĭ. Pe aĭurĭ aceĭaşĭ plantă se numesce Brânduşă-de-tómnă saŭ Brânduşeĭ (Dr. Brândză). Ea are o rădĕcină cepósă saŭ bulbósă; de aceea *bălură* saŭ *bălăur* ar puté să fie în legătură cu latinul bulbus „cépă"; formaţiunea însă, în orĭ-ce cas, este anevoe de explicat, căcĭ deminutivul latin bùlbulus ne-ar fi dat bòlbur saŭ bòlvur, de unde ajungem la *bălùr*, *bălăùr*, *bălùră*, numaĭ printr'o scădere a accentuluĭ, care trebuĭ justificată.

Bălùşcă, s. f.; t. de Botan.: Ornithogalum umbellatum, ornithogale à bouquet. Dr. Brândză (Prodrom p. 438) aduce sinonimiĭ: luşcă, găiniţă, plisc-păseresc. Eleniĭ numĭaŭ acéstă plantă ὀρνιθόγαλον, „lapte de pasere", din causa frumóseĭ albeţe a florilor eĭ. De aceea şi franţusesce ea se ḑice „la dame d'onze heures". Este învederat că *băluşcă*, de unde scurtat luşcă, vine prin sufixul desmierdător -uşcă din adjectivul băl „blond", însemnând literalmente „blondinette".

v. *Băl.* — *Luşcă.* — *-uşcă.*

Bălùţ, -ùţă, adj. et subst.; blondinet. Deminutiv din băl prin sufixul -uţ. Prin analogiă cu „drăguţă", forma feminină *băluţă* se întrebuinţéză şi despre bărbaţĭ, maĭ ales ca poreclă.

Zapis muntenesc din 1657 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I p. 373, în Arch. Stat. din Buc.): „adecă eŭ *Băluţă* fecĭorul Lieĭ nepot luĭ Comănicĭu din Scurteştĭ..."

v. *Băl.* — *-uţ.*

[1]**Bălùţă.** — v. *Băluţ.*

[2]**Bălùţă,** s. f.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. Un joc poporan, care în Dolj se maĭ numesce hora luĭ Băloĭu (D. Pompiliŭ, c. Cĭoroĭaş), ĭar în Vâlcea Măniósa (I. Haĭ-

ducescu). Se pare a fi propriŭ regiuniĭ Oltuluĭ pe ambele sale malurĭ.

„*Băluţă* se chiamă unul din danţurile ţĕrănescĭ de aicĭ" (B. Ionescu, Dâmboviţa, c. Săcuenĭ; pr. C. Ionescu, Mehedinţĭ, c. Şişesciĭ-de-jos; I. Popilian, Dolj, c. Plosca; C. Alimănescu, Olt, c. Bănănescĭ; I. Popescu, Teleorman, c. Tufenĭ).

Muzica *Băluţeĭ* s'a publicat de d. Vulpian, Jocurĭ de brâŭ No. 16, aşa cum a fost audită în Vâlcea:

ţesce încet. Lăutarul, saŭ maĭ cu samă un jucător gureş, strigă: Hi *baluţă*, hi!

Fóe verde busuĭoc,
Trageţĭ hora maĭ în loc,
Ca la noĭ la Topolog,
La Mariţa peste Olt!
Fóe verde de richită,
Ĭa vedeţĭ că e greşită!

saŭ:

Fóe verde busuĭoc,
Pe loc *băluţă*, pe loc,
Să maĭ aĭbă s'alta loc!

D. I. Haĭducescu descrie în următorul mod pe *Băluţa* din Gorj şi Vâlcea:

„Acéstă horă se începe în cerc, adecă de mână rotundă, şi se jócă făcênd doĭ paşĭ înainte cu piciorul drept şi doĭ paşĭ înapoĭ, cu puţină înclinare spre drépta, astfel că jocul se învîr-

„După ce jócă aşa cât-va timp prinşĭ de mână, conducĕtorul joculuĭ strigă:

Fóe verde de trifoĭ,
Şi la drépta câte doĭ!

„Atuncĭ hora se rumpe îndată, jucătoriĭ se întorc la drépta câte doĭ, o-

bicĭnuit un bărbat și o femeiă, mâĭnile le pun pe după spate, și hora urmézā tot în cerc, dar perechĭ-perechĭ.

„După cât-va timp capul joculuĭ strigă:

Fóe verde busuĭoc,
Faceţĭ hora ér la loc!

și perechile atuncĭ se lasă de braț, revin la front și se ĭeaŭ cu toţiĭ de mână, reîncepênd hora ca întâĭu. După un interval, capul joculuĭ ĭară strigă: Și la stânga tot așa! saŭ:

Fóe verde de trifoĭ,
Și la stânga câte doĭ!

saŭ:

Fóe verde ș'o lalea,
Și la stânga tot așa!

„Atuncĭ se face acelașĭ lucru ca și la drépta, dar cu picĭorul stâng înainte".

v. *Măniósa*.

Bălvàn s. **bulvàn** (plur. *bălvanĭ*, *bulvanĭ*), s. m.; poutre, pieu, palis. G r i n d ă. T ă l p ó e. T a r a c. S t o b o r. *Bălvan* este dublet cu b o l o v a n, ambele din paleo-slavicul бльвань „stipes vel statua" (Miklosich), dar b o l o v a n ne-a venit prin forma bulgară „boluvan", care se aplică la pétră, ĭar *bălvan* prin forma serbă „balvan", care se ḑice despre lemn. Forma *bălvan* nu circuléză decât în Oltenia și 'n Bănat.

„*Bălvan* = grinda ce se așéḑă în temelia caseĭ" (I. Haĭducescu, Gorj).

„*Bulvan* = un lemn mare. Părţile de lemn ale caseĭ sînt: *bulvaniĭ*, carĭ se pun pe fundament; în *bulvanĭ* se bag căţeiĭ, între căţeĭ se pun bârnele...." (S. Lĭuba, Bănat, c. Maĭdan).

Crisov dela Constantin Șérban-vodă din 1656, Cond. MSS. a mănăstiriĭ Hurezu f. 114 b, în Arch. Stat. din Buc.) „casăle și pimniţile de piĭatră și toată curté cumu 'ș ĭaste îngrădită cu *bălvanĭ*".

v. *Bolovan*.

Bănàr (plur. *bănarĭ*), s. m.; monnayeur, employé ou ouvrier à la Monnaie. In graĭul din epoca Fanarioţilor t a r a p h a n g i ŭ. Acela care lucréză la monetăria Statuluĭ, care face b a n ĭ, anume banĭ bunĭ, spre deosebire de c a l p u z a n, care falsifică moneta.

Crisov dela Duca-vodă din 1670 (Cond. Mss. Asachi, t. I f. 165 b, în Arch. Stat. din Buc.): „și au arătat înnainté noastră niște zapise făcute de mărturie, întâĭ un zapis dela mulţĭ oamenĭ bunĭ și boĭarĭ anume: Andoca ce au fostu clucĭar și Pinté pitarĭul și Pascal Corlaĭ uricarĭul și Alexandru *bănarĭul* d o m n e s c u..."

Zapis moldovenesc circa 1666 (Cond. Mss. Asachi t. I f. 50 b, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Gheorghiţă zlătarĭul, tatăl luĭ Enache zlătarĭul, și noĭ chizeșiĭ luĭ Enache, anume David starostele de neguţitorĭ, și Tudor cămănarĭul și Dumitrașcu Brașovanul, și alţĭ neguţitorĭ vr'o 30 lĭudi (ómenĭ), scriem și mărturisim cu acest zapis al nostru, cum au fostu Enache zlătarĭul *bănarĭu*, ș'au căzut la mare vină domnĭască la măriĭa sa Evstratie Dabije vodă, pusu-l'aŭ la închisoare în temniţă și era să dè măriĭ sale luĭ vodă 1000 de talerĭ; deci noĭ cu toţiĭ am mărsu de l'am luat în chizeșiĭa din temniţă ca să 'ș vănză ce are să plătĭască baniĭ gospod (domnescĭ), și așè n'au făcut, ce s'au sculat ș'au fugit la Rașcov în ţara căzăcéscă..."

Ion Neculce, Letop. II p. 366, pintre „boieriĭ și slujitoriĭ" credincĭoșĭ luĭ Dimitrie Cantemir, pune și pe: „Ioan *Bănarul* vel Căpitan". Acest *Bănar* a murit apoĭ colonel în armata ruséscă

(Vita Constantini Cantemiri, Moscva, 1773 p. 378).

v. [2]*Ban.* — *Bănăriă.* — *Calpuzan.* — *Taraphană...*

[1]**Bănàt** (plur. *bănaturĭ*), s. n.; „chagrin, déplaisir, peine, ressentiment, ennui, dérangement" (Damé). Laurian-Massim n'a pus acéstă vorbă nicĭ măcar în „Glosarĭu", deşi ea este fórte poporană, fórte respândită şi fórte trebuincĭósă. Cihac (II, 478) traduce pe *bănat* prin „soupçon, réprimande; a fi cu *bănat* = blâmer quelqu'un d'avoir fait quelque chose", — nesce sensurĭ pe carĭ acest cuvînt nu le are şi nu le-a avut nicĭ o dată. Venit d'a-dreptul din maghiarul b á n a t „chagrin, affliction, regret", al nostru *bănat* a păstrat întocmaĭ aceĭaşĭ semnificaţiune, şi nu trebuĭ confundat cu b ă n u e s c, b ă n u i r e, b ă n u é l ă, de carĭ se deosebesce cu totul sub raportul sensuluĭ. Sinonimiĭ luĭ *bănat* sînt: n ă c a z, m ă h n i r e, n e m u l ţ u m i r e, maĭ ales s u p ĕ r a r e saŭ s u p ĕ r.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar, 1683 f. 110 a (Noev. 6): „şi nu săputĭa curăţâ, arătândŭ greu *bănatŭ* dela milostivul Dumnedzău şi închipuindŭ păcatele nelesne curăţâte..."

Ibid. f. 146 b (Noev. 23): „Dară de vrĭame cu tu, împărate, că astădzŭ eştŭ şi mâĭne te topeştŭ ca omul, şi l u a ş ŭ atâta *bănat* că ce nu ţ'am cinstitŭ pre hiĭul tău, luîndŭ ocara pre tine şi nebăgarĭa sămiĭ, dară cu cât maĭ mult să va mâniĭa nemuritorĭul împăratŭ şi 'ş va l u a *bănat,* cândŭ necuraţâĭ pre fiĭulŭ svinţiiĭ sale, pre celŭ sângurŭ născut şi de o'mpreună fiinţâ, âl ocărăscŭ şi 'l defaĭmâ?..."

Ibid f. 177 b (Noev. 30): „nice ţâindu'ĭ rău că ce'l lăsară, nicĭ âĭ lovi cu cuvântŭ de *bănat*, ce cu blândŭ şi linicelŭ glasŭ le dzâsâ..."

Ibid. f. 42 (Mart. 17): „nice dănăoră n'au răpştit, nice le-au dzâsŭ cuvântŭ de *bănatŭ...*"

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 155): „Dările de pre an, de bună voe, fără lipsă, şi fără *bănat* strângându-le să le numere, cumpănĭască, în pungĭ băgându-le să le lége şi să le pecetluĭască..."

Miron Costin, Letop. I p. 218: „După acest răsboĭu şi perire a luĭ Razvan Vodă, s'aŭ aşezat Domnia luĭ Ieremia Vodă fără grijă, nice Bator Jigmond nu s'aŭ maĭ ispitit să trimiţă oştĭ în Moldova, ce având *bănat* pre Leşĭ de paguba oamenilor seĭ cu Răzvan, aŭ trimis solĭ cu j a l o b ă la Rodolf Impăratul..."

Ibid. p. 305: „nice o o p r é l ă saŭ vr'un *banat* despre cine-va n'au avut, ce cum aŭ venit fără grijă, aşa când ĭ-aŭ fost voea aŭ eşit..."

Nicolae Costin, Letop. II p. 84: „avea şi v ă t ă m a r e şi *bănat* mare Nicolaĭ Vodă asupra luĭ Ilie Spatarul Catargiul pentru s u p ă r ă r i l e ce făcuse aice în ţară pe vremea ce trecuse din ţara Muntenéscă cu Ilie Cantacuzino Vist de închisăse fără poroncă şi luase şi banĭ dela slujitoriĭ de Focşanĭ...", unde s u p ĕ r a r e are înţelesul cel fundamental de „asuprire".

Ibid. p. 95: „Pus'aŭ [Nicolae Mavrocordat] de aŭ făcut cărţĭ să se strice daniile cele ce s'aŭ făcut de Domniĭ maĭ de curând cu împuţinarea locurilor târgurilor domneştĭ, că venise jalobele dela căţĭ târgoveţĭ a câte-va târgurĭ cum n'aŭ unde se hrăni; ce pe urmă, maĭ nainte de ce le-ar trimite prin ţară să le sune, pricepând acum *bănaturĭ* despre o samă de boierĭ, cărora li se didese daniile şi miluirile acelor Domnĭ trecuţĭ, socotind să nu 'ĭ măhnéscă, aŭ părăsit...", unde „pricepênd *bănaturĭ* despre o samă de boierĭ" în-

semnéză: „aflând că o samă de boierĭ s'aŭ supĕrat".

Ion Neculce, Letop. II p. 204: „Leşiĭ văzând aşa, aŭ început a scrie cu *bănat* la Vasilie Vodă..."

Ibid. p. 272: „puind Constantin Duca-Vodă pe Lupul Gavriliţă Visternic mare, n'aŭ agiuns aceĭ banĭ două-triĭ lunĭ de cheltuélă Visterieĭ, care apoĭ maĭ pe urmă l'aŭ şi scos din Visternicie cu mare *bănat* pentru acea slujbă curată...", unde éră̦şĭ *bănat* nu este „prepus", ci „supĕrare".

De asemenea ibid. p. 408: „arătat'-aŭ Dumnezeŭ greŭ *bănat* asupra Creştinilor pentru multe păcatele şi fără-delegile noastre..."

Nic. Muste, Letop. III p. 37: „De aceste nimăruĭ cu *bănat* să nu fie, că pentru învăţătura şi aducerea aminte s'aŭ scris aice..."

Axinte Uricarul, Letop. II p. 136: „care înţălegănd Vizirul, ĭ-aŭ părut foarte răŭ şi aŭ scris la Caĭmacamul cu *bănat*, zicând că nu s'aŭ căzut să facă una ca aceĭa..."

Balada „Féta Raduluĭ":

Mĕ tânguesc prunilor
De jalea părinţilor,
Şi mĕ vaĭer bradilor
De *bănatul* fraţilor...

(G. D. T., Poes. pop. 84)

Doĭnă din Ardél:

Ţie ţi 'ĭ destul de dor,
Şi eŭ după tine mor;
Cându 'ĭ colea de luat,
Amîndoĭ tragem *bănat:*
Tune 'n tindă şi prin casă
Şi 'n capul cuĭ nu ne lasă!..

(Jarnic-Barsanu, Trans. 280).

Alta:

Ne-am ĭubi, nu cutedâm;
Ne-am lăsa, nu ne 'ndurâm;
De luat
Incă 'ĭ pĕcat,
De lăsat
E mult *bănat*...

(Ibid. 61)

Alta:

Maĭ bine de-aş fi murit
Decât să ne fi 'ntălnit,
Şi maĭ bine-aş fi şchĭopat
Când peste prag ţi-am călcat,
Decât să trag la *bănat*...

(Familia din Pesta 1886 p. 251).

Alta:

Măĭ bădiţă, bădiţele,
Mĭ-aĭ furat minţile mele,
Şi cu dorul m'aĭ lăsat
Tot în jale şi *bănat,*
Fără frică de pĕcat!...

(Ibid. p. 263).

Doĭnă din Bănat:

Nu maĭ pórtă niciĭ mărgele,
Nicĭ în degete inele,
Şi de dor şi de *bănat*
Şi cerceĭ ĭ-aŭ aruncat!...

(Hodoş, Poes. pop. 218).

Doĭnă din Bucovina:

Că te culcĭ sara cu sóre,
Şi te scolĭ la prândul mare,
Şi 'ncă 'ţĭ pare cu *bănat*
Că de nópte te-aĭ sculat...

(Marian, Bucov. II, 226).

Alta:

De-a fi spre vr'o reutate,
Voĭu scrie răvaş de carte,
Pe de laturĭ
Cu *bănaturĭ*,
La mijloc
Pară de foc...

(Ibid., 89).

Balada bucovinénă „Gheorghieş":

Moşule, te-aş întreba
De ceva de mi'ĭ erta;

Să nu'ţĭ fie cu *bănat*,
Unde sună puşca 'n sat?...

(Marian, Bucov. I, 19)

Doĭnă din Moldova:

De se mărita 'n alt sat,
Nu era nicĭ un *banat*;
Dar aşa 'ĭ în satul meŭ,
Sarmanul sufletul meŭ!
Dela mine-a treĭa casă,
Of inimióra mea arsă!...

(Sevastos, Cânt. mold. 64).

I. Crénga, Poveştĭ p. 127: „Da nu 'ţĭ fie cu *bănat*. om bun, că am şuguit şi eŭ..."

„Povestea uneĭ fete" (Şeḑĕtórea 1894 p. 153): „î m ĭ ţ i n şi eŭ c u *banat*: pututu-m'aş fi lasat în nedejdea unuĭ liliac ca aista!"

Doĭnă cătănéscă:

Frunḑă verde din treĭ sate,
Arde-te-ar focul cetate!
Pe treĭ părţĭ cu lemne verḑĭ,
Nicĭ urma să nu'ţĭ maĭ veḑĭ;
Pe de-o parte
Cu uscate,
Că pré mulţĭ ţ i ĭ în *bănate*
Fără nicĭ o dereptate!...

(Jarnik-Bârsanu. Trans. 313),

unde pluralul cel excepţional *bănate* s'a furişat numaĭ din causa rimeĭ.

In cele de maĭ sus, sînt de observat următórele locuţiunĭ:

„a lua *bănat*" (Dosofteĭu);
„cuvînt de *bănat*" (ibidem);
„a avé *bănat* pe..." (M. Costin);
„a avé *bănat* asupra..." (N. Costin);
„a trage *bănat*" (doĭna din Ardél);
„a trage la *bănat*" (ibidem);
„a'şĭ ţiné cu *bănat*" (basm moldovenesc)...

A desfiinţa din graĭu, saŭ măcar din literatură, o vorbă atât de romănizată, este o mare copilăriă, „să nu fie cu *bănat*".

Noĭ credem că ceea ce a înlesnit cuvîntuluĭ *bănat* întroducerea şi respândirea la Românĭ, a fost maĭ ales asonanţa sa cu p ă c a t, de care se apropiă şi prin sens şi graţiă căruĭa se părea poporuluĭ a fi o formaţiune curat românéscă.

v. *Bănuesc*.

[2]**Bănàt**, s. m.; t. de Géogr.: Banat de Temesvar. In loc de *Bănat* cărturariĭ aŭ întrodus la noĭ termenul T e m e ş i a n a, uĭtând că din *Bănat* se face B ă n ă ţ é n „habitant du Banat" şi b ă n ă ţ é n „propre au Banat", B ă n ă ţ é n c ă „habitante du Banat", b ă n ă ţ e n e s c „appartenant au Banat", b ă n ă ţ e n e s c e „en dialecte de Banat", pe când T e m e ş i a n a remâne stérpă. Cu tóte astea, nicĭ cuvîntul *Bănat* nu e vechĭu. El îşĭ póte urca originea cel mult pînă 'n secolul XVI, când pentru prima óră în capul administraţiuniĭ uneĭ părţĭ din *Bănat*, anume peste Lugoş şi Caransebeş, fusese numit un B a n, pe când înainte existaŭ în acea parte a Dacieĭ numaĭ C o m i ţ ĭ: „Comites Temesienses" în actele ungare, începênd de pe la 1203 (Féjer, Cod. diplom. V, I, 293).

v. [1]*Ban*.

Prin urmare *Bănat* a întrat în graĭul românesc din terminologia oficială austriacă, care dă acest nume teritoriuluĭ cuprins între Murăş la nord, Dunărea la sud, Tisa la occident, ĭar la orient rîul Cerna şi o ramură de Carpaţĭ întinsă în sus pînă la întâlnire cu Murăşul; un teritoriŭ avênd drept capitală Timişóra, numită astfel după rîul Timiş, care şerpuesce prin interiorul acesteĭ ţerĭ, aşa că numele'ĭ cel maĭ românesc ar fi „ţéra Timişuluĭ", „Timişén", „Timişéncă", „timişenesce", după cum şi trebuĭă să i se fi ḑis românesce înainte de întroducerea cuvîn-

tuluĭ *Bănat*. Orĭ-cum să fie, o dată înrădĕcinat în popor, acest cuvînt va remâné şi e bine să remână.

Cântec cătănesc din Ciclova:

Eĭ, *Bănat*, ţéră frumósă!
Remâĭ, mândro, sănătósă;
Remâĭ acum vrednicită
Şi de mine părăsită;
De-aĭ meĭ fraţĭ sînt depărtat
Ca şi cerul de *Bănat;*
Dar veni-voĭu eŭ a-casă,
Numaĭ Némţul nu mĕ lasă...

(Tribuna din Sibiŭ 1886, p, 1080).

Doĭnă bănăţenéscă:

Flóre verde din *Bănat!*
Să sciĭ, badeo, te-am lăsat;
Nu te las că eştĭ urît,
Ci te las că eştĭ pîrlit:
Că tu séra mĕ ĭubescĭ,
Mâne-ḑi mĕ povestescĭ...

(S. Lĭuba, c. Maĭdan).

Doĭnă din Ardél:

Las' să rabde, dacă şede;
Largă'ĭ lumea; el n'o vede?
Că de-aicĭ pînă 'n *Bănat*
Şi-ar afla loc aşeḑat;
Şi de-aicĭ pînă sub munte
Şi-ar afla loc óre-unde...

(Gaz. Transilv., 1888, No. 50).

Alta:

Haĭd' mândră cu mine 'n lume,
La maĭca ta nicĭ nu spune;
Iea'ţĭ haĭnele de pe pat,
Haĭd' cu mine la *Banat*,
Că *Banatu'*ĭ ţară bună,
Aflâm popĭ de ne cunună...

(Marian, Nunta p. 155).

Alta:

Aĭde mândro, aĭde dragă,
Să trecem măgura négră
La sfinţitul sóreluĭ
Prin frunḑişul codruluĭ
Şi prin ţéra Oltuluĭ;
Când o fi codrul gătat,
Să fiŭ cu tine 'n *Bănat...*

(Jarnik-Bârsanu, Trans. 62).

Alta:

Cântă, mândră, trăgănat,
Să te-aud dela *Banat*,
Că's cu treĭ caĭ de furat...

(ibid. 290)

Alta:

— Vino, lele, la *Banat!*
— Ba eŭ nu, că am bărbat...

(ib. 285).

Topografia *Bănatuluĭ*, statistica luĭ, împărţirea'ĭ administrativă după timpurĭ, archeologia'ĭ istorică şi pre-istorică, tóte acestea nu ne pot interesa de loc în casul de faţă; ba chĭar vicisitudinile sale politice ne preocupă aci abia întru atâta, întru cât ele sînt reductibile la o sintesă etnică a némuluĭ românesc de acolo, adecă la o generalitate, ĭar în specie numaĭ acelea din ele carĭ aruncă o lumină maĭ viuă saŭ cu totul neaşteptată asupra acesteĭ sintese.

Din tóte regiunile locuite astăḑĭ de Românĭ la nord de Dunăre, *Bănatul* şi Oltenia, cu prelungirea lor cea comună în ţéra Haţeguluĭ, sînt singurele carĭ represintă o continuitate ne'ntreruptă geografico-istorică a némuluĭ românesc, — un cuĭb de unde se românizà treptat ţerile spre apus, spre crivĕţ şi spre resărit, ba indirect şi cele de peste Dunăre, cuĭbul mereŭ descărcându'şĭ prisosul, dar remănênd tot-d'a-una plin.

Şi nicĭ nu putea să fi fost un alt cuĭb, întru cât *Bănatul* şi Oltenia aŭ fost cele de'ntâĭu porţiunĭ pe carĭ le cuceriseră în Dacia legionariĭ Romeĭ şi fără mânţinerea cărora eĭ nu puteaŭ stăpâni restul Provincieĭ Traiane. Ar fi o curată absurditate de a crede cine-va că colonisarea romană a fost maĭ compactă şi maĭ solidă în Transilvania saŭ pe aĭurĭ, unde ea era maĭ

depărtată de Italia și tot-o-dată maĭ apropiată de lumea cea barbară din Orient.

Deși învecinate, totușĭ *Bănatul* și Oltenia nu se confundaŭ întru cât-va decât numaĭ pe la Orșova și pe la Mehadia, avênd o liniă de demarcațiune firéscă pré bine determinată prin acel crescet al Carpaților care tocmaĭ între ele se lasă în jos și trece Dunărea pentru a se uni de dincolo cu Balcaniĭ. Din acéstă causă expansiunea elementuluĭ românesc din *Bănat* se operà maĭ în specie spre Pannonia, ĭar a elementuluĭ românesc din Oltenia tindea maĭ cu samă spre Nistru.

Migrațiunĭ dela Olt spre Timiș și vice-versa, firesce, s'aŭ întâmplat nu o dată, și una din ele, bună-óră, în timpiĭ moderni, a dat nascere în *Bănat* uneĭ poporațiunĭ oltenescĭ, așa numiților B u f a n ĭ, care nicĭ pînă astădĭ nu s'a confundat cu F r ă t u ț i ĭ saŭ Bănățeniĭ propriŭ dișĭ. Tocmaĭ acésta însă dovedesce că Oltenia și *Bănatul*, deși se întărĭaŭ din când în când reciproc prin revĕrsarea prisosuluĭ poporațiuniĭ într'o parte saŭ în cea-laltă, totușĭ îșĭ păstraŭ fie-care câte o individualitate deosebită.

Lăsând acum la o parte Oltenia, despre care se póte vedé maĭ ales la cuvîntul „Basarabă“, să ne oprim cu tot-dinadinsul asupra *Bănatuluĭ*, examinând în privința'ĭ maĭ de aprópe:

I. individualitatea dialectală;

II. individualitatea teritorială;

singurele doue cestiunĭ, carĭ întră d'adreptul în cadrul „limbeĭ istorice și poporane a Românilor“.

I. Individualitatea dialectală a *Bănatuluĭ*.

Acéstă cestiune ni se presintă sub doue puncturĭ de vedere:

1°. elementul lexic;

2°. elementul fonetico-morfologic.

Este ciudat că pentru ambele aceste puncturĭ, fruntașiĭ literatureĭ române din *Bănat*: Iorgovicĭ și Țichindél, fără a vorbi de scriitoriĭ ceĭ nouĭ de acolo, nu ne oferă aprópe nicĭ un material, căcĭ dînșii n'aŭ scris b ă n ă ț e n e s c e, ci în limba literară cea tipică, respândită la toțĭ Româniĭ prin cărțile bisericescĭ. Tot atât de puțin se póte culege din gramatica cea scrisă de Bănățénul Diaconovicĭ-Loga.

1° e l e m e n t u l l e x i c.

Intr'o scrisóre din Pesta dela 1 August 1871, publicată atuncĭ în Columna luĭ Traian pag. 117, eŭ diceam între altele:

„Scólele fiind în vacațiune, Biblio-„teca Universitățiĭ din Pesta este în-„chisă. Mulțumită amabilitățiĭ d-luĭ Dr. „Francisc Toldy, profesor, bibliotecar „și unul dintre învĕțațiĭ ceĭ maĭ renu-„mițĭ aĭ Ungarieĭ, ea mi se deschise „pentru vr'o treĭ óre. Acest interval, „maĭ mult decât scurt, mĭ-a procurat „totușĭ ocasiunea de a face douĕ des-„coperirĭ fórte prețióse, maĭ cu samă „din punctul de vedere al linguisticeĭ „române. Cea de 'ntâiŭ, este un ma-„nuscript cu totul necunoscut, înti-„tulat: Dictionarium Valachico-Lati-„num...“

Maĭ târdiŭ, pe la 1878, același manuscript ademenise în trécĕt băgarea de samă a d-luĭ N. Densușianu, care 'l menționéză în interesantul seŭ raport despre misiunea sciintifică ce i se încredințase din partea Academieĭ române, Anale, ser. II t. 2 secț. I p. 202.

Nicĭ eŭ însă la 1871, nicĭ d. N. Densușianu maĭ în urmă, nu studiarăm manuscriptul în cestiune maĭ de aprópe, ci numaĭ dóră în pripă, ceea ce ne retăcise pe amîndoĭ, astfel că eŭ îl consideram de proveninţă transilvană și

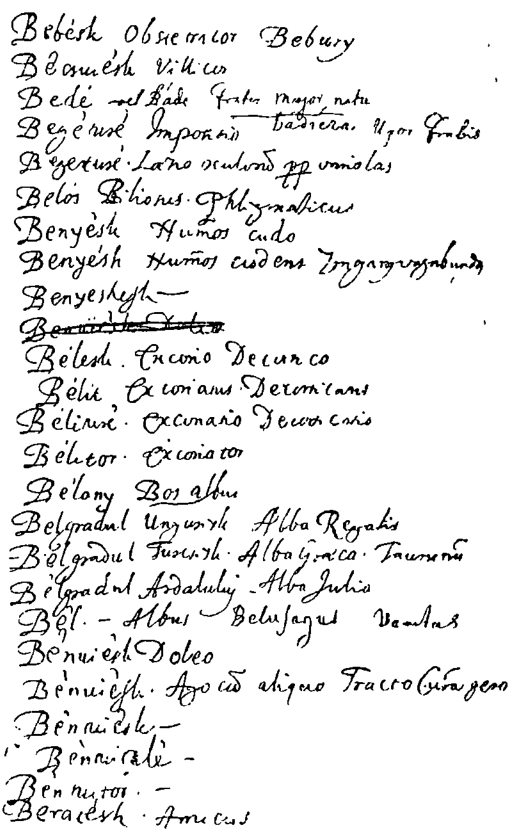
anume de pe la 1700, ïar urmaşul meŭ îl credea scris la 1742 şi cuprindênd „166 pag. + 9 foï“; patru aserţiunï — două ale mele şi două ale d-sale — de o potrivă inexacte.

In véra din 1883, eŭ mě oprisem în Pesta maï multe ḑile pentru a trage o copiă de pe o bună parte a manuscriptuluï. De aci, întorcêndu-mě în ţéră, el mi s'a trămis chiar la Bucurescï, graţiă extremeï amabilităţï a capilor Biblioteceï Universitare din Pesta, dd. Dr. Szilágyi şi Dr. Szádeczky. In acest mod am putut să 'mï întregesc lucrarea şi s'o maï revěḑ, avênd originalul de 'naintea ochilor.

Inainte de 1742, Dictionarium Valachico-Latinum formà un volum nelegat de 172 pagine, aruncat unde-va cu ne'ngrijire, aşa că ultimele şése foï, începênd dela pagina 161, muceḑiseră de umeḑélă. Ajuns în acéstă jalnică stare, manuscriptul a fost dat ca să se lege în pele la un loc cu 92 foï de hârtiă albă. Legătorul însă era atât de nedibacïu, încât din unele foï a tăiat câte un rînd scris, saŭ cel puţin o parte din litere. După ce s'a legat bine-reŭ, posesoriï succesivï aŭ început a scrie câte ce-va pe foile cele albe, dintre carï unul: „Itinerarium An. 1742 à 28 9bris ad 16 10bris. Cibinium. Szelendek vel Stolczenburg. Markseg etc.“, iar altul: „Connotationes ex Adagiis. Anno Salutis MDCCLXX.“ Aceste diverse notiţe fiind scrise tóte în urma legăriï, rîndurile lor aŭ remas intacte la mărginï. Faptul este dară că Dictionarium, muced deja în parte pînă a nu fi trecut prin fórfecile legătoruluï, e cu mult anterior anuluï 1742.

Inainte de a se da la legat, manuscriptul pare a fi colindat prin diferite mânï. Scris de autorul seŭ cu o cernélă rădăciniă, aprópe gălbuiă, şi cu o ortografiă propriă, maï mult saŭ maï puţin raţionată, despre care noï vom vorbi maï la vale, el s'a completat apoï din când în când cu câte un cuvînt scris la margine de alt cine-va, ba chiar de alţï doï şi treï, cu o cernélă generalmente négră saŭ negriciósă, cu ortografia curat unguréscă şi cu o învederată neprecepere a foneticeï române. Cel maï vechïu dintr'aceştï adăugětorï a scris întregele două pagine 171—172 dela fine. Un altul şï-a însemnat numele „Loncsa Josika“ pe pag. 20. Maï sînt vr'o câte-va adaosurï cu mâna posesoruluï dela 1742, care tot el pe primele patru pagine s'a încercat a da sinonimica ungară a cuvintelor române, de ex.: „Abure. Vapor. (Goz. Parah).“

Iată şi un fac-simile de pe pag. 16:

In acest fac-simile totul e scris de aceĭaşĭ mână şi cu aceĭaşĭ cernélă, afară de:

„Vel Báde. Frater major natu".

„Badícza. Uxor Fratris".

„Belusagul. Vanitas";

adaosurĭ doveditóre că acela care le făcuse — şi este anume adăugĕtorul cel maĭ vechĭu — nu sciea bine românesce, după cum o scieaŭ şi maĭ puţin ceĭ-lalţĭ adăogĕtorĭ posteriorĭ; pe când autorul primitiv poseda limba română în perfecţiune, adecă dialectul seŭ provincial.

Dacă vom considera acum că:

1. manuscriptul a fost legat nu maĭ târḑiŭ de anul 1742, probabilmente însă înainte de acel an;

2. pînă a nu fi fost legat, el trecuse prin vr'o doĭ saŭ treĭ stăpânĭ, carĭ îl adauseră pe rînd;

3. înainte de a fi fost adaus în acest mod, el zăcuse un timp óre-care în umeḑélă, unde cât p'aci era să se strice;

4. în tesă generală, manuscriptele schimbă pe posesoriĭ lor cu mult maĭ încet decât cărţile tipărite;

dacă — ḑic — vom lua în samă tóte acestea, atuncĭ va fi o socotélă fórte cumpĕtată de a pune data dicţionaruluĭ în cestiune, aşa cum eşise din condeĭul primuluĭ autor, cu vr'o cincĭ-ḑecĭ de anĭ înainte de 1742, adecă în a doua jumătate a seculuĭ XVII.

Sub raportul hârtieĭ, primele 172 pagine, adecă Dicţionarul propriŭ ḑis, se deosebesc cu totul de cele 92 foĭ adause la legarea cărţiĭ. Aceste din urmă sînt de o hârtiă grósă fără nicĭ un semn de fabrică. Cele de'ntâiŭ sînt de o hârtiă fină, avênd ca semn de fabrică: de o parte, douĕ cheĭ încrucişate; de alta, acele treĭ glónţe şi douĕ litere, carĭ aprópe tot aşa figuréză în documentele române de pe la începutul seculuĭ XVII şi chiar de pe la capĕtul seculuĭ XVI, de exemplu în actele dela 1596, 1605 şi 1636, reproduse în „Cuvente den bătrâni" t. 1, p. 66, 140 şi 229. Acelaşĭ semn peste tot, atât glónţele cu literele precum şi cheile, ba încă întocmaĭ aceiaşĭ calitate de hârtiă, ne întimpină într'un zapis inedit din 30 decembre 1680 al episcopieĭ de Argeş, aflător în Archivul Statuluĭ din Bucurescĭ. Iată-ne dară érăşĭ în a doua jumătate a seculuĭ XVII, ca şi pe temeiul celor patru considerante de maĭ sus. Aci însă, ca şi acolo, remâne deschisă posibilitatea ca manuscriptul să fie maĭ vechiŭ.

Să se observe, că singurul oraş din Moldova, pe care 'l menţionéză Dictionarium, este Sucéva. Acéstă particularitate, la prima vedere, ar permite a urca data manuscriptuluĭ pînă la anul 1600 şi chiar maĭ sus, căcĭ de atuncĭ încóce Sucéva perde orĭ-ce însemnătate faţă cu Iaşul, noua capitală a Moldoveĭ. Noĭ totuşĭ nu punem un mare temeiŭ pe acéstă împregĭurare, de óră ce autorul putea să fi cunoscut numele Suceveĭ din fântâne maĭ vechĭ, în carĭ nu va fi găsit nemic despre Iaşĭ. Nu avem decât a cita un exemplu. Intr'o carte a luĭ Paul Conrad Balthasar Han, întitulată „Alt und Neu Pannonia" şi tipărită în Nürnberg la 1686 în 4, se dă următórea enumeraţiune a oraşelor Moldoveĭ: „Die vor-„nehmsten Märkte (dann es gibt keine „Stadt darinnen) in der Moldau sind „Zuccavia oder Soczova (ein anderer „Author nennets Suchana) da sich der „Fürst aufhält, Niemeck, so allein mit „dem Schloss Romaniwiwar, unter allen „andern mit einer Maur umgeben, Va-„sluy, Totras, Barlaw, Varna (?), Oraz-„zonia, Cutinari und Cocina". Pe prima liniă Sucéva ca reşedinţă princiară, apoĭ despre Iaşĭ — nicăirĭ, şi acésta la

1686! Iată dară că remânem şi aci de o cam dată plus-minus în a doua jumătate a secoluluĭ XVII.

Un criteriŭ înteresant în aparinţă, este că autorul cunósce deja porumbul: „kukurudz", pe care primul seŭ adăugĕtor îl are de asemenea în lista plantelor dela finea manuscriptuluĭ: „turcicum triticum—kukuriza." In România porumbul, moldovenesce popuşoĭu, s'a întrodus cam pe la începutul secoluluĭ XVIII. Maĭ nainte, rolul aceşteĭ cereale juca la noĭ meĭul, după cum o spune un misionar catolic din Moldova într'o scrisóre din 1670: „totus ille populus pane ex milio vescitur" (ap. Kemény, Ueb. d. Bisthum zu Bakov în Kurz's Magazin t. 2 p. 76). Acésta însă nu forméză o obiecţiune seriósă contra vechimiĭ manuscriptuluĭ. In maĭ tótă Europa, porumbul a fost bine cunoscut încă din secolul XVI, dacă nu în cultura de câmp, cel puţin în grădinăriă (cfr. Hehn, Kulturpflanzen, ed. 3, p. 443—4). Afară de acésta, în manuscript figuréză „kukurudz" fără niciĭ o explicaţiune. Cuvîntul mamaligă nu e de loc. Vorba malaĭu, „mĕlaj", e tradusă prin „milliaceus panis", adecă pâne de meĭu, „panis ex milio" după expresiunea misionaruluĭ de maĭ sus. Maĭ pe scurt, ne aflâm tot în secolul XVII.

Dacă nu timpul, încaĭ locul unde s'a scris Dictionarium, iar prin urmare dialectul pe care 'l represintă, se póte precisa cu destulă certitudine; şi ĭată cum.

Din Moldova, precum am vĕḑut, autorul cunósce numaĭ Sucéva.

Din Ţéra-Românéscă, el indică treĭ localităţĭ, tóte de o însemnătate istorică:

„Argish. Oppidum în Valachia Transalpina".

„Bukureshty. Oppidum Valachiae Transalp".

„Kraiova. Oppidum Transalpinae".

Pe lîngă acestea, o particularitate interesantă:

„Olt. Aluthas fl."

„Oltañ".

Din Transilvania următórele:

„Bĕlgradul Ardaluluj. Alba Julia".

„Deva. Arx in Transylvania".

„Haczeg. Districtus sub Comitatu Hunyad".

„Koloshvar. Claudiopolis".

„Sibiny. Cibinium".

„Strej. Fluvius Haczagiensis".

Din acest tabel de un-spre-ḑecĭ numĭ, noĭ ne încredinţâm deja că partea occidentală a Ţereĭ-Românescĭ (Kraiova. — Olt. — Oltan) şi a Transilvanieĭ (Sibiny. — Deva. — Haczeg. — Strej), adecă partea cea apropiată de *Bănat*, era maĭ familiară autoruluĭ, căruĭa Clujul îĭ este cunoscut numaĭ sub forma unguréscă Koloshvar, ĭar Braşovul şi Făgăraşul de loc.

Dacă trecem acum la *Bănat*, Dictionarium ne dă următórea nomenclatură:

„Kricsova. Nomen pagi".

„Logosh. Logassium. Oppidum Hung. Infer."

„Macsovĕ. Pagus în districtu Sebesiensi".

„Marga. Pagus în fine Portae ferreae".

„Marmure. Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris".

„Strem. Sirmium. Plateae Caranseb. nomen".

„Teius. Tilietum. Promontorium Caransebesiense".

„Timish. Themisius fl."

„Timishan. Themisiensis".

„Timishorĕ. Themisvarium. Themisiopolis".

Să maĭ adăogâm:

„Krish. Fluvius Chrysius“.
„Krishan. Accola Chrysij“.
„Krishenesk. Chrysiensis“.

Din tóte acestea resultă nu numaĭ că autorul era Bănăţén, dar încă anume din regiunea Lugoşuluĭ.

In manuscriptul întreg nù sînt nicăirĭ menţionate nesce simple sate saŭ puncturĭ topografice fără vre-o importanţă, afară de cele cincĭ: Cricĭova, Macĭova, Marga, Strem, Teĭuş, şi maĭ încă altele treĭ, despre carĭ vom vorbi maĭ la vale, tóte în vecinătatea Lugoşuluĭ, precum nu departe de acolo şi Marmure. Căutând în Hornyánszky (Geograph. Lexikon d. Königreichs Ungarn, Pest, 1858), noĭ vedem că Cricĭova (Kricsova) este un sat românesc cu vr'o 900 locuitorĭ; Macĭova (Macsova) un alt sat românesc cu vr'o 300 locuitorĭ; Marga, dĭsă şi Vama-Margă, érăşĭ un sat românesc cu vr'o 1200 locuitorĭ; câte trele în aşa numitul „cerc al Lugoşuluĭ“ (Bezirk Lugos), la marginea Haţeguluĭ, de unde vine cunoscinţa maĭ de aprópe cu acéstă singură parte a Transilvanieĭ.

Autorul dară, cu o perfectă siguranţă, este un Bănăţén din Lugoş.

Şi tocmaĭ acésta ne deschide un câmp de cercetărĭ, căcĭ tocmaĭ regiunea Lugoşuluĭ, cuprindênd Caransebeşul cu hotarul Haţegan, şi tocmaĭ în a doua jumătate a secoluluĭ XVII, între 1640—1700, era din partea Românilor teatrul uneĭ remarcabile mişcărĭ literare óre-cum omogene, adică românesce cu litere latine.

Pe acest teatru ne sînt cunoscuţĭ pînă aci treĭ actorĭ: Stefan Fogarasi, Mihaĭu Halicĭu şi Ion Viski, cătră carĭ se maĭ adaugă acum un al patrulea, ba încă cel maĭ preţios.

Despre Fogarasi, a se vedé Cuvente den bătrâni t. 2 pag. 724—27. Preut din Lugoş, „Symista Oppidi Lugas“, el a publicat la 1647 în Alba-Julia: „Catechismus Latino-Ungarico-Valachicus“, 48 foĭ în 8, unde se scrie românesce cu litere latine, de ex.:

„Cred entrun Dumnedzeu, en Tatel
„á tot Puternik, roditorul tseruluj şi
„á poementuluj etc.“

Halicĭu, din Caransebeş lîngă Lugoş, a publicat în Basel la 1674 un vers în onórea amiculuĭ seŭ dr. Franciscus Papai, retipărit apoĭ în „Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia“, Leipzig, 1774, p. 127—8, de unde l'a reprodus într'un mod cu totul greşit reposatul Pumnul în „Lepturarĭu rumânesc“ t. 3 p. 67—8, şi pe care noĭ îl dâm aci după o copiă corectă, făcută de d. N. Densuşianu:

Kent szenetate, szerund la voi, Romanus Appolo,
La totz, ketz szvente 'n Empereczie sedetz,
De unde kunostince asteptem, si stince: fericse
De Amstelodam, pren chetz szte 'n omenie typar.
Legse derapte au dat frumosze csetate Geneva;
Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!
Prindetz maene sorory, ku cseszt nou oszpe: nainte,
Fratzi, Fretaczi, Nymphele, pasze kurund
Domnybuny, Mary Doctory, Daszkely, 's bunele Domnae
Cu patse ej fitz, cu payne si szare rugem.

In fine, Ion Viski este o interesantă descoperire a d luĭ Dr. Gr. Silasi în biblioteca Colegiuluĭ Reformat din Cluj, unde d-sa a dat peste un gros manuscript întitulat:

„A luj szvent David kraj si prorokul o szutye si csincs dzecs de soltari, cari

au szkrisz cu menile lui Viski János en Boldogfalva 1697“.

A se vedé studiul d-luĭ Silasi în revista Transilvania, 1875, No. 12, 13 şi 14, unde d-sa constată că Psaltirea luĭ Viski a fost „scrisă parte în Sântă-„Măria (Boldogfalva) lîngă Haţeg, parte „în Gioagiul-de-jos, în carĭ comune res-„pectivul pare a fi fost predicator re-„format“.

Ceea ce a scăpat din vederea d-luĭ Silasi, este că însuşĭ numele scriitoruluĭ în cestiune indică o localitate, probabilmente aceĭa de unde se trăgea el însuşĭ, saŭ cel puţin familia sa. Viski, cu postfixul unguresc adjectival *i*, însemnéză „din Viska“. Eĭ bine, peste Carpaţĭ se află treĭ sate românescĭ numite Visca, din carĭ două în ţéra Haţeguluĭ (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 1790, p. 111—112), ĭar unul în *Bănat* lîngă Lugoş (Hornyánszky, op. cit. p. 406). In acest mod, dacă nu prin locul unde trăia, încaĭ prin origine, Ion Viski era Haţegan saŭ Lugoşan, una din două.

D. Silasi crede că Psaltirea din 1697 ar fi o copiă după un original „de pre la mijlocul seclulul XVII, de nu şi maĭ de mult“. D-sa totuşĭ nu ne dă despre acésta nicĭ o probă decisivă; ş'apoĭ puţin ne importă o distanţă de câţĭ-va anĭ în plus saŭ în minus.

Lîngă Fogarasi, lîngă Haliciu, lîngă Viski, ca represintând aceiaşĭ mişcare literară curat lugoşénă dintre 1640—1700, maĭ avem dară acuma pe acela căruĭ i se datoresce Dictionarium Valachico-Latinum şi pe care noĭ îl numim Anonymus Lugoshiensis, pe cât timp nu scim cum îl chiamă. In adevĕr, pe pag. 172 a manuscriptuluĭ el scrisese ce-va în curmeḑiş, de unde se maĭ póte recunósce: „...Iacobus Olass.“ Dar óre să fie acésta numele autoruluĭ, ĭar nu cum-va al vre-unuĭ alt personagiŭ? Deşi în apropiere de Lugoş se găsesce un sat românesc numit Ollóság, de unde putea să fi fost acel Olass, totuşĭ noĭ preferim a nu risca o soluţiune, pe care de o cam dată nemic n'o argumentéză.

Fogarasi, Haliciu, Viski şi Anonymus Lugoshiensis scriŭ romănesce cu litere latine, luând toţĭ de basă ortografia unguréscă, pe care însă eĭ o modifică de o potrivă într'un mod esenţial; de exemplu:

pentru *ă* şi *â* saŭ *î* întrebuinţéză pe *e*, fie simplu, fie scurtat;

pentru *j* întrebuinţéză pretutindenĭ acelaşĭ semn ca pentru *ş*, nefăcênd nicĭ o distincţiune între ambele sonurĭ, de şi ortografia unguréscă are *zs* pentru al nostru *j*, iar *s* pentru *ş*;

pentru *ea* întrebuinţéză pe *a*, iar pentru *oa* pe o.

Ortografia cea maĭ puţin unguréscă este a Anonimuluĭ, care pe *s* nu'l scrie unguresce prin *sz*, nicĭ pe *ş* ungaresce prin *s*, ci pentru cel de 'ntâiŭ pune pe *s*, iar pentru cel-lalt composiţiunea *sh*, luată nu dela Englesĭ, ci din grafica unor dialecte slavice meridionale, veḑĭ bună óră la Katancsich, De Istro ejusque adcolis, Budae, 1798, p. 283.

De altmintrelea transcripţiunea la toţĭ e destul de confusă, scriindu-se acelaşĭ son *k* prin *k* şi prin *c*; acelaşĭ son *ce*, *ci* prin *cs* şi *ts*; acelaşĭ son *ţ* prin *cz*, *tz*, *c*; acelaşĭ son *ge*, *gi* prin *ds* şi *gs* etc.

Cea maĭ unguréscă, ba chiar de tot lipsită de simţul foneticeĭ române, este ortografia continuatorilor Anonimuluĭ, carĭ se recunosc dela prima vedere a fi fost Maghiarĭ. Ca specimen maĭ lung, ĭată o urare poporană, transcrisă pe prima din foile cele albe adause la legarea manuscriptuluĭ:

Pentru Mine
Pentru Tine
Pentru Noj

amandoj. Şi
Kusztanti lanoj.
Pentru Mine
Pentru Tine
Pentru noj aman
doj
Pentru Kásza
Pentru Másza
Pentru drága sapo
nyásza.

Vom observa în parentesĭ curiósa coincidinţă a acestuĭ cântec cu un altul de pe la 1680, citat cu ortografia polonă în „Vita Constantini Cantemirii" (ed. Acad. Rom. p. 43):

Constantine,
Fudze bine,
Niczi aj Casa,
Niczi masa,
Niczi draga dzupiniasa...

Fogarasi scriea la 1647, Haliciŭ la 1674, Viski la 1697. Pentru Anonymus Lugoshiensis nu se póte fixa o dată precisă. Din tóte consideraţiunile însă de maĭ sus, cată să'l punem maĭ aprópe de Fogarasi decât de Viski, cam pe aceiaşĭ liniă cronologică cu Haliciŭ, căruĭa el póte să'ĭ fie anterior, dar nicĭ într'un cas nu este maĭ noŭ decât acesta.

Orĭ-cum ar fi, Dictionarium Valachico-Latinum este cel maĭ vechiŭ vocabular al limbeĭ române, adecă traducênd din românesce într'o limbă străină, ĭar nu vice-versa, după cum traduc, de ex., din slavonesce în românesce acele glosare din secolul XVII, despre carĭ noĭ am vorbit în „Cuvente den bătrâni" t. I. p. 260 etc. Şi ce vocabular! Peste cincĭ miĭ de cuvinte.

D. V. A. Urechiă, dintr'o călĕtoriă făcută la Copenhaga, a fost adus însemnarea, cum-că în Biblioteca Regală de acolo se află un vechiŭ „Vocabularium Valachicum." Nu ne aducem aminte, unde anume şi în ce fel de termenĭ a fost publicată acea notiţă. Adresându-ne însă la d. Bruun, eruditul bibliotecar dela Copenhaga, iată ce nĭ-a respuns într'o epistolă din 22 Octobre 1883: „Certes, j'ai devant moi „un petit manuscrit intitulé: Vocabu„larium Valachicum, qui sur 17 pages „contient un vocabulaire d'environ 170 „mots valaques accompagnés d'une tra„duction latine. Mais ce manuscrit est „composé à la dernière moitié du „XVIII-e siècle par un dilettante da„nois, qui s'est occupé de beaucoup „de choses littéraires et linguistiques; „la valeur scientifique en est, sans doute, „nulle". In scurt, manuscriptul dela Copenhaga abia merită de a fi menţionat şi nu merită de a fi descoperit.

Peste doĭ secolĭ după Anonymus Lugoshiensis, noĭ nu găsim decât vr'o 10,000 de cuvinte în marele Lexicon Budan dela 1825, lucrat — după cum se ḑice pe frontispiciŭ — „de maĭ mulţĭ autorĭ în cursul a treĭ-ḑecĭ şi maĭ multor anĭ". Ce colosală muncă presupune dară prima încercare de acéstă natură, făcută de un singur om!

„DictionariumValachico-Latinum", aşa cum îl posedâm noĭ, nu este terminat. Dela cea de'ntâiu pagină autorul începe deja a-şĭ completa opera, adăugênd la margine cuvintele cele uĭtate. Aşa în rînd cu „Acĕ. Filum" el pune acolo „Ac", remas fără traducere. Aducem acest singur exemplu, căcĭ aci s'a întâmplat ce-va fórte cĭudat. Adăugĕtorul cel dela 1742, găsind pe acest „Ac", scrise după el „zérna", eşind astfel „A czérna", sinonim unguresc pentru „aţă", pe când bĭetul „Ac = Acus" dispare cu totul.

Apoĭ ordinea alfabetică nu e păzită cu stricteţă, fiind-că autorul se pregătĭa, firesce, a recopia manuscriptul întreg, după ce o dată îşĭ va fi isprăvit lucrarea.

Multe vorbe sînt scrise numaĭ românesce. Se vede că, întimpinând vre-o

dificultate de a le traduce bine lătinesce, autorul îşĭ reserva acéstă sarcină pentru urmă. In unele casurĭ însă, traducerea lipsesce numaĭ pentru derivatele dintr'un cuvînt tradus deja maĭ sus, ceea ce indică din partea lexicografuluĭ dorinţa de a merge ĭute înainte cu adunarea materialuluĭ românesc, fără a se opri la tréba secundară a găsiriĭ equivalentuluĭ latin. De exemplu: „Ferék. Polio. — Ferekĕturĕ. — Ferekĕtor".

Intre cuvintele cele lăsate fără explicaţiune vedem:

„Tinkova. —

„Zegusheny. —

„Zorlincze. —"

Câte-trele sînt numirĭ de sate de lîngă Lugoş. După repertoriul luĭ Hornyánszky, Tinkova numĕră astăḑĭ 750 locuitorĭ, Zeguşeniĭ (Zagushen) vr'o 600, Zorlinţa (Zorlencz-mare şi Zorlencz-mik) peste 3000 împărţiţĭ în doue comune.

Iată dară încă o probă, dacă ar maĭ fi nevoe după cele date maĭ sus, despre lugoşanismul autoruluĭ.

Şi ceea ce adaugă fórte mult la valórea opereĭ sale, este tocmaĭ că el se ţine cu stăruinţă de dialectul seŭ natal, ca şi când n'ar fi cunoscut de loc limba cea tipică de prin cărţile române din seculiĭ XVI şi XVII. După cum Psaltirea Şcheĭană, popa Grigorie din Măhacĭu şi Codicele Voroneţian ne-aŭ conservat cu scrupulositate un subdialect transilvănén stins fără altă urmă, după cum mitropolitul Dosofteĭu fonografiază sub dialectul moldovenesc, tot aşa cea maĭ scrupulósă conservare a sub-dialectuluĭ bănăţén se datoresce luĭ Anonymus Lugoshiensis pe prima liniă, de aci pe a doua liniă luĭ Ion Viski, apoĭ întru cât-va luĭ Fogarasi şi luĭ Halicĭu.

Judecând din cele cincĭ miĭ şi maĭ bine de cuvinte despre planul autoruluĭ, noĭ nu ne sfiim a afirma că, dacă lucrarea sa ar fi isprăvită, Româniĭ ar avé de doĭ seculĭ un cap-d'operă lexicografic, nu numaĭ cu vorbe comune şi cu numirĭ topice, dar încă:

cu forme duple, de ex.: mikutel şi mitutel, nime şi nimene, prĕnd şi prĕndzesk, kurt şi skurt, tikvĕ şi tiukĕ, straitzĕ şi traistĕ etc.;

cu expresiuni copilărescĭ, de ex.: abushile „infantium incessus quadrupes", papĕ „panis infantili sermone", placse „nomen lusus cum lapides jaciuntur ad metam" etc.;

cu termenĭ de choreografia poporană, de ex.: Iepuraska „saltus hajdonicus", un fel de danţ hoţesc;

cu interjecţiunĭ ţĕrănescĭ, de ex.: hesh „vox gallinas pellentis", ho „vox continentis pecora", hop „vox saltantis", aos „heus" etc.;

cu o bogată sinonimică, de ex. patru numĭ pentru şórece: sorecse „mus", spurk „mus", shomek „mus", hercz „mus"...

Ca specimen, publicâm aci întrégă litera *M*, care se începe cu numĕrul 2390. Am pus cu litere rărite, pentru a atrage atenţiunea, cuvintele cele maĭ remarcabile din punctul de vedere dialectologic.

Macsin. Molo.

Macsovĕ. Pagus in districtu Sebesiensi.

Macz. Intestinum.

Madzéré. Pisum.

Maj. Malleus.

Maj. Maius.

[Maj bine, maj ushor. Melius. Levius].

Majkĕ. Mater.

Mak. Papaver.

Makar. Quamvis. Licet.

Makarkare. Quilibet. Quivis.

Makarcsiné. Quicunque. Quivis.

Makarundé. Ubicunque. Quocunque.
Makardeunde. Undecunque.
Makarĕnkĕtro. Quocunque.
Mal. Argillosa terra.
Mamĕ. Mater.
Manĕ. Manna. Ros.
Maré. Mare. Pelagus.
Maré. Magnus, -a.
Marĕ. Pomum.
Mare lukru. Admirantis et spernentis exclamatio.
Martz. Mars. Feria 3-a.
Martzolya.
Marga. Pagus in fine Portae ferreae.
Marva ruskĕ. Malva hortensis.
Marmuré. Marmor.
Marmuré. Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris.
Margsiné. Margo. Finis.
[Martur. Testis].
[Marturiĕ. Testimonium].
Mas. Mansio.
Masĕ. Mensa.
Maskuré. Sus castratus.
Maskĕ.
Mecsinĕturĕ.
Mĕcsinish.
Mĕcsĕsk. Aenygma propono.
Mĕcsiturĕ. Aenygma.
Mĕczĕ. Cattus. Felis.
Mĕczishorĕ.
Mĕczishor. Intestinum parvum.
Mĕdzerijkĕ. Cicer sylvestre.
Mĕdregunĕ. Mandragora.
Mĕgar. Asinus.
Megĕrecz, idem.
Mĕgurĕ.
Megyĕlĕu. Convivium natale.
[Mehneszk. Evanesco. Abscedo. Torpesco].
Méj. Millium.
Mĕjran. Amaracus. Maiorana.
Mĕjugsĕl. Malleolus.
Mĕjdan.
Mejmukĕ. Simia.
Mĕkrish. Acetosa.
Mĕlaj. Milliaceus panis.
Mĕlkom. Silentium.
Mĕlkomish. In silentio.
Mélcs. Limax.
Melmesiĕ. Malvaticum.
Mĕmukĕ. Simia.
Mĕnĕ. Manus.
Mĕn. Maneo.
Mĕn. Mitto.
Mĕnos.
[Mĕndria. Superbia].
Mĕnestérgurĕ. Mantile. Manutergium.
Mĕnyé. Cras.
Mĕnshesk.
Mĕnyék. Diluculo consurgo. Praevenio. Maturo.
Mĕnyĕkĕ. Manica.
Menyiĕ. Ira.
Menyios. Iracundus.
Mĕnunt. Minutus.
Menuntzĕl, idem diminutivum.
Menuntedz. Minuo. Comminuo.
Mĕnkĕturĕ. Devoratio... ssio.
Mĕnkĕturĕ. Contentio.
Mĕnĕnk. Comedo.
Mĕnĕnkumĕ. Contendo.
Mĕnushĕ. Chirotheca.
Menzalĕ.
Mĕr. Pomus. Pomum.
Mĕr vĕratek. Pomum aestivale. Praecox.
Mĕr iĕrnaték. Malum serotinum.
Mĕr bunebrut. Malum sparuceum.
Mĕr dulcse. Pomum dulce.
Mĕr gushat.
Mĕr kĕnyĕsk.
Mĕr kodésh.
Mĕr kukurbetaricz.
Mĕr de svĕnt Pietru. Malum praecox.

Mĕr mushkĕtaricz. Malum Apianum. Muscatellum.
Mĕr flokos. Malum muscosum.
Mĕr nevéstesk.
Mĕr ordzĕn.
Mĕr pestricz.
Mĕr rutilat. Malum orbiculatum.
Mĕr sĕlcsin.
Mĕr vĕrgat. Malum variegatum.
Merariu. Anethum.
Méreu. Rectus.
Merejè. Recta.
Merg. Eo. Pergo. Progredior.
Merg naintè. Proficio.
Merg napoj. Deficio.
Mĕrg ĕnderĕt. Retrocedo.
Mergeritar. Margarita.
Mergsenaretz. Finitimus.
Mereiesk.
[Merĕcsin. Spina].
Mĕrit. Marito. Nuptui trado.
Mĕritumĕ. Nubo. Maritum duco.
Mĕritatĕ. Nupta.
Mérindĕ. Merenda.
Mĕriĕ. Magnitudo. Magnificentia.
Mĕros. Superbus.
Mérniczĕ. Metreta.
Mĕroshiĕ. Superbia.
Mĕrosheskumĕ. Superbio.
Mĕrunt. Minutus. Vide Menunt.
Mĕrsurĕ. Profectio. Progressus.
Mersurĕ nainte. Profectus.
Mĕrshav. Macer. Macilentus.
Mershavĕ. Macra. Macilenta.
Mersheveskumĕ. Macer fio.
Merturiĕ. Testis. Testimonium.
Merturisesk. Testificor.
Mĕrtzishor. Martius.
Mertzenĕ.
Mertzinos.
Mĕsaj. Mappa.
Măsè. Dens molaris.
Mésh. Soccus.
Meshinĕ. Pellis ovina.
Meserere. Misericordia.
Meserernik. Misericors.
Meserniczĕ. Macellum.
Mesercsiu. Lanio.
Mĕskĕ. Dromadarius.
Mesték. Misceo.
Mestekĕturĕ. Mistio.
Mĕsurĕ. Mensura.
Mĕsor. Mensuro.
Méshtér. Magister. Artifex.
Mershtĕrgsindĕ. (?)
Meshteresk. Magistrum ago. Artificium.
Meshtershig. Artificium.
Mĕtaniĕ. Reverentia. Inclinatio.
Metenagĕ. (?)
Metlikĕ. Artemisia tenuifolia.
Mĕtor. Purgo.
Mĕtur, idem.
Mĕturĕ. Scopae.
Mĕturat. Purgatus. Mundatus.
Mĕtrak. Baculus.
Mĕtricsĕ. Matrix.
Mè. Mea.
[Meure. Mora sylvestria]
Mĕzdralĕ.
Mĕzdresk.
Mezgaj. Inficio.
Mezgush.
Micz. Lana agnina.
Miczar.
Micsk. Moveo.
Micskumĕ. Moveor.
Micskĕturĕ. Motus.
Micskony. Pediculus gallinaceus.
Mjáon.
Mjèd. Medum.
Mjedar.
Mjèdz. Medium.
Mjèl. Agnus.
Mjèlushel. Agnellus.
Mjerè. Mel.
Mjériu. Caeruleus.
Mjeriè. Caerulea.
Mjèrcury. Mercurius.
Mjéu. Meus.
Miĕ. Mille.
Mik. Parvus.

Mikutèl. Parvulus.
Mikĕ. Parva.
Mikshor. Parvulus.
Mil. Milliare.
Milĕ. Gratia. Clementia.
Milos. Clemens. Pius.
Milămi. Misereor.
Milostiv. Clemens. Misericors.
Milostiveskumĕ. Misereor.
Milostivnik. Misericors.
Milosté. Gratia. Clementia.
Milkuièskumĕ. Supplico.
Milkuit. Supplex.
Milkuitor. Supplex.
Milkuialĕ.
Miluiĕsk. Misericordiam facio. Misereor.
Miluitor. Elaemosynarius.
Mint. Mentior.
Minte. Mens.
Mintsinos. Mendax.
Mintsunĕ. Mendacium.
Mincsĕ. Pila.
Mirak. Miraculum.
Miraz. Prodigium. Spectaculum.
Mirh. Mirrha.
Mirhuiĕsk. Mirrha ungo.
[Mirosz. Odor.]
[Mirele. Sponsus].
[Mirásza. Sponsa].
Mirumĕ. Miror.
[Misztujesk. Conquiesco.]
Misshĕ. Missa. Sacrificium.
Mishesk. Caecutio.
Mishinĕ.
Misir. Aegyptus.
Miskiĕ. Chalybs.
Mitutel. Parvulus.
Morè. Jus caulium.
Mort. Mortuus.
Mortĕ. Mortua.
Morté. Mors.
Mortĕcsuné. Lues. Morticinum.
[Morticsosz. Mortalis].
Morment. Sepulchrum.
Mormeiĕsk.
Morun. Huso.
Mosh. Avus.
Moshiĕ. Aviticum bonum.
Moshnyag. Vetulus.
Moshĕ. Avia.
Moskul. Moskovia.
Moskovitan. Moscovita.
[Mostele. Reliquiae corporum SS.]
Mosor.
Motĕ.
Motkĕ.
Motzok. Stupidus. Bardus.
Mozomajnĕ. Spectrum. Terriculamentum.
Mozgosesk. Moveo.
Mujĕdz. Mollio.
Mujat. Emollitus.
Muièré. Mulier. Foemina.
Muierèsk. Muliebris.
Muierotkĕ. Effeminatus.
Mujerushkĕ. Foemella.
Mujt. Obliviscor.
Muk. Pituita. Mucus.
Mukos. Pituitosus.
Mucsk. Mordeo.
Mucskĕturĕ. Morsus.
Mucskat. Morsus.
Mucskĕtor. Mordax.
Mukar. Emunctorium.
Mulg. Mulgeo.
Mult, -ĕ. Multus, -a. Multum.
Multzany. Deo Gratias.
Multzeny, idem.
Multziĕ. Multitudo.
Multzime, idem.
Multzenesk. Ago gratias.
Muncsèsk. Laboro. Torqueo.
Munkĕ. Labor.
[Müncz. Hinulus].
Muncsitor. Laborator.
Muncseskumĕ. Torqueor. Conor.
Munté. Mons.
Mur. Morus.
Murĕ. Morum.
Murĕ. Intestinum...
Murar. Molitor.
Murericzĕ.

Murony.
Murg.
Murgseshtè. Advesperascit.
Muritor, e. Mortalis.
Murĕdz. Macero. Acesco.
Murat. Maceratus. Acidus.
Mursĕ. Mulsum recens.
Muskĕ. Musca.
Muskuliczĕ.
Mushkĕtaricz. Muscatellum apianum.
Mushkyu. Muscus.
Mushkyu. Musculus.
Mustaczĕ. Mistax.
Mustĕcsos.
Must. Mustum.
Mustĕraczĕ.
Mut. Mutus.
Mut. Muto.
Mutat. Mutatus. Mutatio.

2. elementul fonetico-morfologic.

Tot ce s'a scris pînă acum maĭ noŭ, maĭ temeĭnic şi maĭ ne 'ncurcat asupra foneticeĭ şi morfologieĭ sub-dialectuluĭ bănăţenesc, se datoréză d-luĭ Enea Hodoş (Poeziĭ poporale, Caransebeş, 1892 p. 3—9), astfel că noĭ nu avem decât a reproduce aci literalmente cuvintele acestuĭ june folklorist:

„Graiul ţĕranuluĭ din *Bănat*, ca şi graiul ţĕranuluĭ din alte provincie, asĕmĕnat cu limba literară, ne înfăţişéză maĭ ales abaterĭ fonetice.

„O parte din însuşirile acestuĭ graĭu le găsim în graĭul ardelén, saŭ în cel moldovén, ba chĭar în cel macedo român; altele sînt ale sale particulare.

„Insemnâm, din punct de vedere gramatical, următórele însuşirĭ:

1. „Una din cele maĭ distinctive caracteristice a graĭuluĭ bănăţén este păstrarea luĭ *n* de'naintea luĭ *ĭ*. In *Bănat* nu se ḑice altfel decât: vinĭe (pentru vie de strugurĭ), călcânĭ, întânĭ, cunĭ, căpătânĭ, gutânĭ; tot aşa în câteva comune se ḑice fănină pentru făină saŭ fărină. La verbe asemenea este păstrat sunetul *n*, de ex.: tu rămânĭ, ţînĭ (dela a ţiné), vinĭ, punĭ, spunĭ, a încunĭa, a descunĭa, am descunĭat etc. Pentru sufixul augmentativ -oĭ şi -óĭe există numaĭ -onĭ şi -ónĭe: pietronĭ, pietrónĭe; sufixul -ónĭe maĭ adese e neaugmentativ: ursónĭe, vulpónĭe, lupónĭe, iepurónĭe; acelaşĭ sufix formézā numĭ proprie feminine derivate din masculine: din Popescu se face Popescónĭe (nevésta luĭ Popescu), Bibescónĭe, Gruescónĭe, etc.

„2. Sunetul *n* urmat de *i* saŭ *e* trece în ñ rostit ca în spaniola, saŭ ca *gn* în unele vorbe din franceza, saŭ ca *ny* în maghiara; dar deşi îl găsim şi în limba asta din urmă, totuşĭ nu putem să-l considerâm drept influenţă a limbeĭ maghiare: graĭul bănăţén a fost maĭ ferit de influenţa acesteĭ limbĭ decât este graĭul din părţile ungurene şi unele ardelene. Afară de acésta, în *Bănat* nu s'a prefăcut nicĭ sunetul *t* saŭ *k* urmat de *e* orĭ *i* în *ty*, nicĭ *d* saŭ *gh* urmat de aceleaşĭ în *gy* maghiar, după cum s'a prefăcut la Românĭĭ din Ungaria şi la uniĭ din Ardél, unde s'aŭ modificat în sens maghiar, ci în *Bănat* a suferit alte schimbărĭ, carĭ se vor arăta maĭ jos.

„3. Sunetele *b*, *p*, *f*, *v* urmate de *i* (ĭar *v* urmat de *u* în cuvîntul vulpe) remân nemodificate, ca şi în limba literară; şi nu aflâm în *Bănat* nicĭ pe ghine, nicĭ chită (ca în părţile Sibiuluĭ), nicĭ bgyiñe şi ptyită (ca în părţile ungurene), nicĭ bjiñe şi pcită (ca pe la Năsăud); asemenea nu se ḑice lupci orĭ luptyi, nicĭ hiŭ, nicĭ jiţăl şi jin (ca

pe la Blaj) orĭ in (ca la Brașov), ci numaĭ biñe, pită, lupĭ, fiŭ, vițăl, vin etc. Insă i c l é n și nu viclén.

„4. S'aŭ schimbat sunetele *t* și *d*, urmate de i saŭ e, în *ce* și *ge (dje)*, de ex.: frunce (frunte), ce (te), ciner (tiner), verge saŭ verdje (verde), Megía și Megíca cu tonul pe i (Medía și Medíca, numirile ce le dă poporul localităților cu numele oficial Mehàdia și Mehádica), Valeagenii, cu numele oficial Valeadeni. În cuvintele deget și dinte sunetul *d* s'a prefăcut în *gh*, și astfel se pronunță: ghejĭet și ghince; de altă parte se ḑice dă pentru de (dar și: djă), dân pentru din (dar și: djin). Sunetele *k* și *gh* urmate de e saŭ i remân nemodificate.

„5. Sunetul *ce* se schimbă, ca și în graĭul moldovenesc, și ca și în graĭul poporuluĭ din comitatul Zărânduluĭ, într'un sunet apropiat de *ș*, pe care nu-l putem transcrie exact: dulșĭe (dulce), șĭe maĭ fașĭ (ce maĭ facĭ) etc.

„6. In comunele Țerova, Ilova, Zlagna, Prisian, Poiana, Visag, după cum îmĭ comunică d. asesor consistorial Ion Ionaș, precum și eleviĭ din partea locuĭ, în locul sunetuluĭ *ș* se pronunță pretutindenea *s*, de ex.: sasă (șasă), sapte (șapte), cocosu rosu (cocoșu roșu), sade (șade). Invățătoriĭ din amintitele comune, după cum mărturisesc înșișĭ, aŭ greutățĭ cu copiiĭ de școlă pînă ce îĭ fac să rostéscă pe ș. Se pare curios că, pe lîngă tóte acestea, cele spuse în punctul precedent (5) aŭ valóre și pentru comunele aicĭ pomenite, adecă în loc de *ce* se rostesce acolo un *șĭe*.

„7. Sunetul *z* se rostesce maĭ totd'a-una ca *dz*, se ḑice nu numaĭ dzăc (ḑic), Dumnedzăŭ, ci și dzamă, dzăhar, dzimbet.

„8. Deosebirea între *ge* (dj) și *j* consistă într'aceea că *ge, gi* s'ar puté transcrie cu *jĭe, jĭi*, de ex.: mĭerjĭe (merge), însă jor (jur).

„9. Diftongul *ea* se aude maĭ mult ca *ĭa* la cuvintele de genul feminin terminate în *e* și articulate: valĭa, vulpĭa, carcĭa (cartea); maĭ adeseorĭ *e* din diftongul *ea* se pĭerde cu totul și remâne *a* singur: sară, țară, înfrunzască, vorbască, bat (bét), șasă, șapce; la imperfecte: auzam, culejam, vegĭam (vedeam), șegĭam (ședeam), țăñam (țineam), ș. a. Adjectivul feminin rea se pronunță rè (cu e închis), pronumele feminin ta asemenea: tè.

„10. Cuvintele terminate în *ea* nearticulate, ca stea, nea, cățea ș. a. se găsesc în vorbirea țĕranuluĭ din *Bănat* aprópe pretutindenea sub forma auă, de ex.: ñauă (néuă), stauă, cățauă, nuéuă, măsauă.

„11. In diftongul *oa* se pot deosebi doĕ sunete: un *u* și un *a*.

„12. Substantivele feminine terminate în *ă* fac pluralul maĭ mult cu *i* decât cu *e;* pluralul dela icoană este icoñĭ, articulat: icoñile; casă, plur. cășĭ, cășile; fată plur. fĭece, art. fĭecile; mamă, plur. mame, art. mamele, dar și mamile, maĭ este și mumâñĭ, ca dela tată tătâñĭ. In gen. și dat. sing. primesc numaĭ *i:* a icoñii, cășii, fecii (fetei), mamii ș. a. Dar și altfel *e* la plural este fórte rar; dela măr pl. este mĭeră; pară, pĭeră; frumos, frumósă, ș. a.

„13. Sufixele orĭ, arĭ și erĭ sînt în-

trebuinţate exclusiv pentru or, ar şi er; de ex.: învăţătorĭ (atât la sing. cât şi la plur.), frăgarĭ (sing. şi plur.), mâñerĭ etc. Uniĭ cărturarĭ pretind că în casurile acestea s'ar audi la singular nu numaĭ *ĭ*, ci şi un *u*. Atâta este sigur, că acest *u* năzuesce să dispară şi urma luĭ este deja cu totul efemeră, întocmaĭ ca şi la cuvintele terminate în consonantă.

„14. Alăturea formelor umblu şi umplu se maĭ întrebuinţéză uneorĭ îmblu şi împlu; însă numaĭ unghĭ şi nu înghĭ.

„15. Pe lîngă râd şi vând se dice maĭ des rid şi vind, asemenea rât şi rit. Vind se conjugă aşa: vind, vindz, vinge, vingem, vingeţ, vind; perf.: am vindut ş. c. l. Rid: mĕ rid, ce ridz, să rige, ñe rigem, vă rigeţ, să rid; perf.: m'am ris şcl. tot numaĭ cu pronumele reflexiv.

„16. Articlul pentru vorbe de gen masculin a pierdut pe *l*. Se rostesce articulat: omu, porcu, tot natu, socru (nearticulate cele doĕ ultime sînt tot aşa); boŭ articulat bòu (douĕ silabe). Exemple de nume propriĭ art. şi neart.: Gruescu, Pârvănescu, Mânescu, Puĭu ş. a. formézä genitivul şi dativul sing.: lu Gruescu, pl. Gruescilor, lu Mănescu şcl.

„17. Pentru articliĭ al, ai, ale, se folosesce numaĭ forma *a*.

„18. Pronumele reflexiv se întrebuinţézä şi duplicat în perfectul compus: m'am bătutu-mĕ, ci-aĭ sculatu-ce (te-ai sculatu-te), s'o 'mbătatu-să, l'am văzutu-l, ñ'-am dusu-ñe (ne-am dusune), v'aţĭ supĕratu-vĕ, s'or dusu-să, şcl.

„19. La verbul a fi însemnâm următórele forme:

„Indic. presinte: io mis, tu iescĭ, iel iĭ, noĭ ñis, voĭ vis, ieĭ îs şi ieĭ iăst, acest din urmă numaĭ ca verb predicativ. Exemple: io mis Bănăţan, noĭ ñis Băñăţenĭ, voĭ vis dân ţară ş. a. Se maĭ dice şi: noĭ ñisăm şi voĭ visăţ în unele locurĭ.

„Ind. imperf.: ieram, ieraĭ, iera, ieram, ieraţ, iera.

„Ind. perf.: fusăĭ, fusăş (silaba ultimă tonică), fu; fusărăm, fusărăţ, fură; se maĭ conjugă şi: fuşăĭ, precum şi fuĭ.

„Ind. perf. compus: am fost, aĭ fost, o fost, am fost, aţ fost, or fost.

„Ind. viitor: oĭ fi, iĭ fi, o fi, om fi, îţ fi, or fi.

„In Meedica, mi se spune, e folosită şi forma întrégă: voi fi, viĭ fi, va fi, vom fi, viţ fi, vor fi.

„Conjunctiv perfect: să fiŭ fost, să fiĭ fost, să fiă fost, să fim fost, să fiţ fost, să fiă fost.

„20. Perfectul simplu indicativ dela verbul daŭ: io gegeĭ (dedeĭ, cu acc. pe ultima), gegeş (şi daşĭ) gege (dede, cu acc. pe silaba primă), gegerăm, gegerăţ, gegeră (acc. pe prima silabă).

„Se maĭ conjugă şi aşa: dăgeĭ, dăgeş, dège, dăgerăm, dăgerăţĭ (acc. pretutindene pe *è* orĭ *e*), dègeră.

„21. Imperativul are o formă a sa particulară cu sufixele: areţ, ăreţ, ereţ, ireţ. Este de observat, că sufixele aicĭ înşirate se pun numaĭ în proposiţiunĭ negative imperative; proposiţiunile afirmative imperative aŭ aceiaşĭ formă ca şi limba literară. Exemple: nu cântareţĭ, nu strigareţĭ, nu bacereţĭ (nu batereţĭ), nu vorbireţĭ, nu urâreţĭ etc. Pretutindenea în *Bănat* este folosită forma acésta; icĭ colo, sub înrîurirea

şcólei, se folosesce astădĭ şi forma literară alăturea formeĭ de maĭ sus.

„22. Optativul presinte se conjugă în comunele Vărădia şi Pătaş, după cum mi se comunică de eleviĭ d'acolo, în modul următor:

„ío reaş veñí, tu reaĭ veñí, iel ar veñí, noĭ ream veñí, voĭ reaţ veñí, ĭeĭ ar veñí.

„23. Pronumele demonstrative: acesta, acela, acésta, aceea aŭ numaĭ formele:

„Masc. Sing. Nom. şi Ac. ăsta, hăsta; ăla, ahăla.

Masc. Sing. Gen. şi Dat. ăstùia; ălùia.

Masc. Plur. Nom. şi Ac. ăştea, hăştea, ahăştea, ăla.

Masc. Plur. Gen. şi Dat. ăstòra, ahăstòra; ălòra.

Fem. Sing. Nom. şi Ac. asta, ahasta; aea, ahaea.

Fem. Sing. Gen. şi Dat ăştèia; ăèia.

Fem. Plur. Nom. şi Ac. eştea, heştea, aheştea; elea, ălea.

Fem. Plur. Gen. şi Dat. ăstòra, ahăstòra; ălòra..."

Alăturând observaţiunile d-luĭ Enea Hodoş cu indicaţiunile fonetice din Anonymus Lugoshiensis, e lesne de a constata că numaĭ palatalisarea dentalelor *de* şi *te* în *ge* şi *ce* este un fenomen posterior, care tocmaĭ de aceea pare a fi datorit înriuririĭ Serbilor, la carĭ el ne întimpină ca ce-va organic. In cele-lalte privinţe, doĭ secolĭ n'aŭ adus absolut nicĭ o schimbare.

Trăsura cea maĭ caracteristică a consonantismuluĭ bănăţenesc: conservaţiunea luĭ *n* de 'naintea luĭ *ĭ*, distinge în acelaşĭ grad dialectul macedo-român; ĭar cu dialectul istriano-român unesce pe Bănăţenĭ o particularitate morfologică fórte interesantă, anume optativul presinte: *reaş*, *reaĭ*, *ream*, *reaţ*, pe care noĭ l'am explicat deja altă dată (v. [1]·*Aş*) în următorul mod:

„Poporul judecă limba după audĭ, nu după scris. In forme ca fire-*aş*, facere-*aş*, dicere-*aş*, alăturĭ cu *aş* fi, *aş* face, *aş* dice, urechea desparte silabic: fi-*réş*, face-*réş*, dice-*réş*. De aci, în loc de *aş* s'a născut în dialectul istriano-român forma *raş*, trecută dela construcţiunea inversă la cea directă. Frasa istriano-română: „n'am punĭava cu ce me *raş* copri, ni stramas pre carle *raş* zacé" (Miklosich, Rumun. Untersuch. I p. 42; cfr. Lautl., Lautgruppen p. 10) se transcrie daco-românesce: „n'am plapumă cu care m'*aş* acoperi, nicĭ saltea pe care *aş* zace" = „nicĭ saltea pe care zacere-*aş*". Ilustrul Ascoli, care atrăsese cel întâĭu atenţiunea asupra acesteĭ forme istriano-române (Stud. crit. I, 1861 p. 66), îĭ dă o altă explicaţiune. El crede că *raş* ar resulta din fusiunea luĭ vré cu *aş*, fusiune ocursă numaĭ la prima persónă singulară, pe când la cele-lalte persóne ar fi numaĭ v r é cu perderea luĭ *v*. In acest mod condiţionalul istriano-român:

raş ave
r a i ave
r a ave
r a m 'ave
r a ţ ave
r a ave

ar fi, după Ascoli:

v r e r e-*aş* ave
v r a i ave
v r a ave
v r a m ave etc.

„Eĭ bine, chĭar în acéstă ipotesă prima persónă singulară *raş* ar resulta, ca şi'n explicaţiunea nóstră de maĭ sus, din construcţiunea inversă v r e-*réş*. Noĭ

credem însă că nu numaĭ prima persónă singulară, dar şi cele-lalte s'aŭ născut din aceïaşĭ construcţiune inversă, cu saŭ fără verbul v r e r e, adecă cu ori-ce verb, şi anume:

raş ave = ave-*rêş* (= avere-*aş*)
rai ave = ave-*rëi* (= avere-ai)
ra ave = ave-*rér* (= avere-ar)
ram ave = ave-*rém* (=avere-am)
raţ ave = ave-*réţ* (= avere-aţĭ)
ra ave = ave-*rér* (=avere-ar)..."

In studiul „Strat şi substrat", noĭ am demonstrat că aşa numiţiĭ Macedo-românĭ şi Istriano-românĭ de astăḑĭ nu sînt alt ce-va decât Româniĭ ceĭ din Pannonia, pe carĭ în secoliĭ IX—X ĭ-a găsit acolo şi ĭ-a gonit peste Dunăre năvălirea Ungurilor. Este aprópe de mintea omuluĭ că dialectul acelor Românĭ din Pannonia, prin însăşĭ posiţiunea lor cea geografică, pe care nicĭ un crescet de munte n'o despărţïa de şesul Timişuluĭ, trebuïa să fi fost identic saŭ aprópe identic cu al Românilor din *Bănat.* Iată de ce este forte important de a urmări acele puncturĭ de conservatism dialectal, prin carĭ Bănăţeniĭ şi numaĭ Bănăţeniĭ se maĭ asociază pînă acum cu cele doue dialecte române trans-danubiane.

Există alte puncturĭ, vocalice, consonantice şi chïar morfologice, în carĭ graïul bănăţenesc se întâlnesce cu al Moldovenilor, ca şi când Moldoveniĭ, în specie ceĭ dela nord, ar fi o veche migraţiune dela Timiş prin ţéra Crişuluĭ şi prin Maramurăş, contopită apoĭ în Moldova de mijloc cu un curent sudic oltenesc, care jucase un rol însemnat în formaţiunea Statuluĭ Bărlădén, cu mult înainte de descălecarea Moldoveĭ în secolul XIV. Acéstă cestiune noĭ o vom desbate aïurïa.

v. *Bărlad.* — *Criş.*

II. **Individualitatea teritorială a *Bănatuluĭ.***

Treĭ cuvinte:
1°. T r o ĭ a n;
2°. A u ş o n ĭ u;
3°. F i l m a;
ne vor ajunge pentru a demonstra nestrămutata continuitate a naţionalităţiĭ române în regiunea dintre Tisa şi Cerna.

1°. T r o ĭ a n.

Intr'un manuscript paleo-slavic tocmaĭ din secolul XII, reprodus întreg de Srezniewsky (Извѣстія Академіи Наукъ по отдѣленію русскаго языка, t. 10, 1863, p. 551—574) se citesce următorul pasagĭu mitologic:

...Троꙗна Хърса Велеса Пероуна. на б҃ы обратиша бѣсомъ злыимъ вѣроваша...	...pe T r o ĭ a n, Hărs, Veles, Perun, şĭ-aŭ făcut ḑeĭ, în draciĭ ceĭ reĭ credeaŭ...

Hărs saŭ Hors, Veles saŭ Volos şi Perun sînt divinităţĭ slavice cunoscute, menţionate nu o dată în străvechea cronică a luĭ Nestor (cfr. Sacharow, Сказанія русскаго народа, t. 1, 1841, part. 1, p. 11—12). Ce caută însă printre aceştiïa, ba încă maĭ pe sus de ceĭ-lalţĭ treĭ, numele luĭ T r o ĭ a n, pe care nu'l descrie şi nu'l scie nicĭ un mitograf al Slavilor?

Un alt monument paleo slavic, după un manuscript din secolul XVI (Vostokov, Словарь церковно-славянскаго языка, 1861 t. 2 p. 232), aşéḑă pe acelaşĭ T r o ĭ a n, deşi nu la primul loc, între diferite divinităţĭ slavice:

...мнѧще богы многы, Пероуна и Хорса Дыꙗ и Троꙗна и инїи мнози...	...închipuindu-şĭ mulţĭ ḑeĭ: Perun şi Hors, Diĭu şi T r o ĭ a n, şi alţĭ mulţı...

şi maĭ adaogă:

... Пероунь въ Єлинѣхъ а Хорсь въ Кγпрѣ, Троıань бѧше ц҃рь въ Римѣ...	...Perun la Elenĭ, Hors la Cipru, ĭar Troĭan fusese împĕrat la Roma...

Aci este deja de tot învederată identitatea ḑeuluĭ slavic Troĭan cu marele împĕrat Traĭan, „Trajanus“, întemeiătorul Dacieĭ romane.

Să se observe că ambele manuscripte paleo-slavice sînt anume de originea bulgară (Drinow, Заселенie Балканскаго полуострова, p. 76).

Archeologul rus Kotlĭarewsky (Матерьялы для археологическаго словаря, p. 13—14, în Древности, t. 1, Moscva, 1865—67) combină aceste texturĭ cu următórele treĭ puncturĭ:

1. numele luĭ Troĭan figurézĕ de maĭ multe orĭ în vestita poemă rusă medievală despre Expediţiunea luĭ Igor la Dunăre, dintre carĭ o dată ca „drumul luĭ Troĭan“ (въ тропѹ Троıаню) şi o dată ca „ţéra luĭ Troĭan“ (въ землю Троıаню);

2. Serbiĭ şi Bulgariĭ conservă pînă astăḑĭ în legendele lor poporane memoria unuĭ „împĕrat Troĭan“ (царь Троiан);

3. aşa numitul val saŭ şanţ „al luĭ Troĭan“, care se începe la noĭ în România şi se prelungesce apoĭ departe în Rusia sudică, unde poporul îĭ conservă acelaşĭ nume, maĭ existând acolo chĭar o tradiţiune că fundatorul acesteĭ immense construcţiunĭ ar fi fost un „Troĭan împĕrat rîmlenesc“ (Троıана цара Єрманланскаго = Римлıанскаго).

Kotlĭarewsky trage de aci conclusiunea, că ḑeul Troĭan póte să nu fie în realitate decât divinisarea de către Slaviĭ meridionalĭ a împĕratuluĭ roman Traĭan.

Dar întrebarea cea fundamentală este:

1°. Divinisare să fie óre, când manuscriptul cel din secolul XII pune pe Traĭan între „draciĭ ceĭ reĭ“?

2°. Slaviĭ ceĭ meridionalĭ, aşeḑaţĭ pe peninsula balcanică nu înainte de secolul VI, adecă patru secolĭ după mórtea luĭ Traĭan, dela cine óre putut'aŭ eĭ să împrumute memoria mareluĭ împĕrat?

Vuk Karadzić (Lex. 750) reproduce următórea legendă serbéscă din Bosnia:

„Craĭul Troĭan în fie-care nópte pleca „în Sirmia, unde se ĭubĭa cu o nevéstă „saŭ fată, şi se întorcea de acolo în„ainte de zorĭ, căcĭ peste ḑi el se temea „a eşi la lumină, ca să nu-l topéscă „sórele. Cum sosĭa la ĭubita sa, îndată „dedea cailor ovăs, şi apoĭ petrecea „drăgostindu-se, pînă ce caiĭ isprăvĭaŭ „nutreţul şi pînă ce cocoşiĭ începeaŭ a „cânta. Intr'o nópte însă, fratele saŭ „bărbatul aceleĭ muĭerĭ a legat limbile „tuturor cocoşilor, ca să nu pótă cânta, „şi a dat cailor năsip în loc de ovăs. „Când dară craĭul, simţind vremea de „plecare, întrebă dacă caiĭ aŭ isprăvit „ovăsul, sluga i-a rĕspuns că nu. Maĭ „tărḑiŭ, înţelegênd cursa în care a că„ḑut, craĭul a încălecat în pripă ca să „fugă spre oraşul seŭ, dar în cale l'a „ajuns sórele. Ca să scape de raḑe, el „s'a ascuns sub un stog de fîn; însă „vitele, din nenorocire, aŭ împrăştiat „fînul, şi astfel sórele a topit pe Troĭan“.

Peste Olt, în districtul Romanaţĭ, există la noĭ pînă astăḑĭ aceĭaşĭ tradiţiune. Impĕratul cel topit de raḑele sóreluĭ se numesce aci „Domnul-de-rouă“, şi poporul asigură că drumul cel roman de pétră, care duce dela Dunăre la Olt prin Caracal, fusese făcut anume de către dînsul, „ca să pótă merge maĭ ĭute la amanta sa“.

Se scie că reposatul Bolintinénu a transformat acéstă tradiţiune olténă într'o frumósă baladă:

. . . .
Cum se face nópte, dela Istrul mare
  Cătră Olt te ducĭ,
Ca să ștergĭ de lacrimĭ, cu o sărutare,
  Ochiĭ eĭ ceĭ dulcĭ!
Află că o dată sórele pe cale
  De te va găsi,
Intr'o rouă dulce cu ḑilele tale
  Te va răsipi!
. . . .

Tot așa cunoscutul scriitor rus Weltmann a compus din tradițiunea serbă o poemă întrégă sub titlul de „Troĭan și Anghelița“ (Moscva, 1846).

Este interesant — în parentesĭ — că imaginea omuluĭ topit de raḑele sóreluĭ pare a fi o veche metaforă italică, pe care noĭ o găsim la Florus, când ḑice că Celțiĭ, neputênd suferi căldura, „par'că sînt topițĭ de sóre“: „quasi sole laxantur“. O altă metaforă înrudită tot despre Celțĭ este la anticul poet grec Callimachus, care'ĭ compară cu „fulgĭ de zăpadă“ (Roget de Belloguet, Ethnogénie gauloise p. 66).

In ce mod legenda română a putut să străbată în Bosnia, nĭ-o lămuresc cercetările d-luĭ C. Jireček, carĭ demonstră că acea țéră poseda în vécul de mijloc o numerósă populațiune curat românéscă, slavisată maĭ în urmă (Die Wlachen in den Denkmälern von Ragusa, Prag, 1879, p. 7—8).

Și totușĭ, însușĭ d. C. Jireček, cu treĭ anĭ înainte (Gesch. d. Bulg. 1876 p. 74—76), tocmaĭ pe numele luĭ Traian la Slaviĭ meridionalĭ întemeĭă posibilitatea că în epoca cuceririĭ Dacieĭ dînșiĭ vor fi locuit în vecinătate saŭ „póte chĭar în țéră (vielleicht auch im Lande selbst)“!

„Baladele bulgare — ḑice d. C. Jireček — cântă pînă astăḑĭ pe tzarul Troĭan, stăpân peste nenumĕrate comóre și la care din 70 de fântâne curge aur strălucit și argint curat. Sub Balcan este un oraș Troĭan cu o mănăstire. Pe Topolnița, aprópe de Tatar-Pazargik, este podul luĭ Troĭan (Troianov most), de care nu departe se află nesce ruine numite de țĕranĭ Troianov-grad și o trecĕtóre Troĭanova-Vrata...“

Cătră acestea, negreșit, se maĭ adaoge Troianov-grad din Serbia.

Numaĭ doĕ lucrurĭ scapă din vedere d-luĭ C. Jireček:

1°. necesitatea prealabilă de a demonstra într'un mod serios că Serbiĭ și Bulgariĭ aŭ locuit în Dacia saŭ măcar în vecinătate în epoca împĕratuluĭ Traĭan;

2°. împregĭurarea cea capitală că în legenda serbo-bulgară personagĭul luĭ Troĭan este o ființă antipatică, dușmană, chĭar diabolică, „un drac reŭ“ ca în manuscriptul cel din secolul XII, ceea ce nu ne intimpină nicĭ o dată la Românĭ.

Să luâm balada cea bulgăréscă, pe care o citéză d. C. Jireček și care a fost publicată de frațiĭ Miladinovtzi (**Бѫлгарски народни пѣсни**, 1861 p. 38—41). Dela primul vers ea sună:

Бог да біет кралїа от Троіана!...'
(Dumneḑeŭ să bată pe regele dela Troĭan!)...

Apoĭ la Serbĭ, după cum o constată însușĭ d. C. Jireček, Troĭan ne apare ca un monstru cu treĭ capete saŭ cu nesce urechĭ de țap.

In fine, dela profesorul A. Weselowsky (Записки Акад. Наукъ, Petersburg, t. XXXVII, suplem. No. 3 p. 89) noĭ aflâm că pînă și orașul Troĭan din Bosnia în baladele poporane serbescĭ se numesce „cel afurisit, unde se petrec nelegĭuirĭ“:

Дадоше joj проклетог Тројана
Ȣ коме се безаконје ради...

La prima așeḑare a Serbilor și a Bulgarilor pe Peninsula Balcanică, dînșiĭ

aŭ trebuit să susţină o crâncenă luptă cu vechĭul substrat românesc de acolo, şi acea luptă a avut drept efect, între altele, de a preface pe Traian cel „optimus“ al Românilor într'un element reŭ pentru Slavĭ, întocmaĭ după cum altă dată lupta între Eranĭ şi între Indienĭ schimbase pe indianul „deva“ (ḍeŭ) în eranicul „daiva“ (demon). O asemenea înreutăţire a sensuluĭ este o consecinţă firéscă a raportuluĭ internaţional între Slavĭ şi între Românĭ, pe când absolut nemic n'ar puté justifica fenomenul contrar al transformăriĭ Traĭanuluĭ celuĭ reŭ al Slavilor într'un Traian bun la Românĭ.

In cele ḍise maĭ sus, noĭ ne-am ferit de a atinge măcar pe „bădica Troĭan“ în colinda „Pluguluĭ“ cea publicată de Alexandri:

S'a sculat maĭ an
Bădica Troĭan
Ş'a încălecat
Pe-un cal învĕţat
Cu nume de Graur,
Cu şéua de aur...

Acest Troĭan ni s'ar fi părut o simplă mistificaţiune din partea luĭ Alexandri, dacă nu l'am regăsi în excelenta colecţiune de „Pluguşóre“ a d-luĭ G. Ghibănescu, anume într'o colindă din Trotuş (Analele literare, II, 1888, p. 42):

Şi se sculară maĭ an
Badică Troĭan
Şi'ncălecă pe-un cal negru ca corbul,
Iute ca focul...

Dar în alte treĭ „Pluguşóre“ din aceĭaşĭ colecţiune Troĭan este înlocuit prin „Machedon împĕrat“ saŭ „Alexandru împĕrat“, ĭar într'unul prin „Sfîntul Vasile“, ceea ce ne face a crede că şi dînsul nu este adevĕrat poporan, ci numaĭ cărturăresc, datorit popilor saŭ dascălilor de prin sate.

Întru cât am putut urmări pînă acuma, numele personal Troĭan nu există astăḍĭ nicăirĭ la Românĭ, şi póte că nicĭ n'a existat vre-o dată, de vreme ce nicĭ în documente nouĕ nu ni s'a întâmplat a'l găsi, ceea ce arată că străbuniĭ noştri îl considerau maĭ pe sus de calendarul omenesc, ca şi când ar fi un nume de divinitate, după cum nu se află numele personal „Isus“, ĭar numele personal „Cristea“ este „Cristofor“, nu „Crist“. Nicĭ la vechiĭ Romanĭ nimenea nu se chiăma „Jupiter“ saŭ „Apollo“. Iată de ce fórte reŭ fac aceĭa carĭ bagă pe furiş în colinde pe fantasticul „bădică Troĭan“. Dacă numele personal Troĭan, după cum am vĕḍut, circuléză la Slavĭ, acésta este tocmaĭ pentru că la dînşiĭ nu era nicĭ un motiv de a'l distinge de cele-lalte numĭ personale.

Pe la anul 1532 un Italian din Padova, Francesco dalla Valle, călătorĭa prin Ţéra-Românéscă. El ne-a lăsat „Una breve narracione“, conservată în Biblioteca San-Marco din Veneţia şi reprodusă de Academia Maghĭară (Magyar Történelmi tár, t. 3 p. 1—60). Ajungĕnd la Tîrgovişte, Dalla Valle trase cu aĭ seĭ la mănăstirea Délul, aĭ căruĭa călugărĭ — ḍice el — „ne fecero molte cortesie, et ne racontorno tutta l'historia della venuta di quelli popoli ad habitar in quel paese, che fu questa che havendo Trajano Imperatore debellato et acquistato quel paese, lo divise a suoi soldati...“ La Românĭ memoria luĭ Troĭan nu se învĕţa în şcólă, ci a fost tot-d'a-una viuă în tradiţiunea poporuluĭ. Şi totuşĭ Cihac (II, 423) nu se sfiesce a susţine că troĭan este la noĭ un „élément slave“! Să observâm că el cunósce acest cuvînt numaĭ cu următórele sensurĭ: „levée de terre, rempart, prairie entourée d'une levée de terre ou d'une haie, grande prairie

en général; monceau de neige fait par le vent, avalanche; chemin de St. Jacques, voie lactée".

Faţă cu forma Troïan=Traïanus, este metodic de a'şĭ pune întrebarea despre causa treceriĭ luĭ *-ra-* în *-ro-*, şi ar fi legitim chĭar de a bănui în acest fonetism o înriurire slavică, de vreme ce la Slavĭ există un nume personal propriŭ al lor „Troïan" dela трой „treĭ", adecă „triplu" saŭ „al treilea". Este învederat că o asemenea înriurire slavică posterióră asupra uneĭ vocale n'ar desminţi întru nemic originea primitivă românéscă a cuvîntuluĭ, ci numaĭ şi numaĭ ne-ar duce la următórea conclusiune: din latinul „Traianus" Româniĭ făcuseră „Trăean" şi l'aŭ împrumutat Slavilor; apoĭ pe românul „Trăean", printr'o etimologiă poporană dela трой, Slaviĭ il prefăcura în „Troïan"; în fine, forma cea slavisată „Troïan" s'a întors maĭ tărḑiŭ la Românĭ, înlăturând pe organicul „Trăean". Aşa dară, chĭar în acest cas nu era permis luĭ Cihac de a băga pe al nostru Troïan între „éléments slaves". Noĭ credem însă că pînă şi trecerea luĭ *-ra-* în *-ro-* a fost datorită la noĭ uneĭ etimologie poporane curat românescĭ, saŭ maĭ bine curat latine, cu totul independinţĭ de slavicul трой. Pe de o parte împĕratul Traian fiind privit de către posteritatea cuceritorilor Dacieĭ ca străbun al lor; pe de altă parte, dintr'o epocă îmmemorială, cu mult înainte de Tit-Liviŭ, toţĭ Romaniĭ privind ca străbunĭ aĭ lor pe anticiĭ Troïanĭ,—în forma cea poporană Troïan se făcuse de către Românĭ din capul loculuĭ o fusiune între ceĭ doĭ străbunĭ: Traianus şi Troianus, astfel că Troïan datéză la noĭ din prima epocă a graĭuluĭ românesc, şi dela noĭ a primit'o Slaviĭ, nicĭ decum vice-versa. Este curios că tocmaĭ Slaviĭ aŭ revenit în urmă la forma „Traĭan" printr'o etimologiă poporană a lor dela тражти „a trăi", după cum ne-o spune însuşĭ d. C. Jireček (Gesch. d. Bulg. 75): „Der Eigenname Trajan, Diminutiv Trajko, ist unter den Bulgaren allgemein gebräuchlich; der Accent auf der ersten Silbe: Trájan; die populäre Etymologie leitet den Namen von trajam duro, persevero auf, worauf sich auch ein bulgarischer Sittenspruch bezieht". Pentru Cihac dară ar trebui să fie un slavism chĭar atuncĭ când Româniĭ ar ḑice Trăean!

Bunul simţ cel maĭ elementar ar fi de ajuns pentru ca orĭ-cine să véḑă că pe Troïan Slaviĭ l'aŭ luat dela Românĭ şi că nu era chip să'l fi luat de aĭurĭ decât numaĭ dela Românĭ. Acésta însă ar probà descendinţa Românilor din legionariĭ luĭ Traian şi numaĭ atâta, fără a dovedi tot-o-dată şi continuitatea lor cea teritorială pe ţermul nordic al Dunăriĭ, căcĭ memoria mareluĭ împĕrat eĭ puteaŭ s'o ducă cu dînşiĭ în Balcanĭ sau în Rodop după teoria luĭ Rösler, ş'apoĭ s'o readucă înapoĭ peste maĭ mulţĭ secolĭ la întórcere în Carpaţĭ. Pentru a demonstra acéstă continuitate teritorială, să trecem acuma la periodul cel maĭ vechĭu, necunoscut încă, din istoria cuvîntuluĭ troïan.

Din cele patru drumurĭ romane, carĭ duceau dela Dunăre spre fundul Dacieĭ, doé treceaŭ prin Oltenia, cele-lalte doĕ prin *Bănat*. Ele aŭ fost făcute chĭar în prima epocă a cuceririĭ, şi aŭ trebuit apoĭ vécurĭ peste vécurĭ pînă ce pe alocurĭa să le distrugă timpul, căcĭ eraŭ aşternute cu pétră, „strata saxea viarum", şi încă nu cu un singur rînd de pétră, ci doue straturĭ suprapuse, legate la mijloc printr'un puternic ciment. O inscripţiune, găsită la

capĕtul sudic al unuĭa din cele doĕ drumurĭ romane bănăţene, ne spune:

IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. F
NERVA TRAIANVS AVG. GERM
PONTIF. MAXIMVS TRIB. POT. IIII
PATER. PATRIAE COS. IIII
MONTIBVS EXCISIS ANCONIBUS
SUBLATIS VIAM PATEFECIT

(Aschbach, Trajans Donaubrücke p. 4; Hirschfeld, Epigr. Nachlese p. 419, C. I. L. vol. III).

Intru cât descendinţiĭ cuceritorilor remâneaŭ pe loc în ţéra Timişuluĭ, aceste drumurĭ nu puteaŭ să nu fie identificate în tradiţiunea lor cu memoria împĕratuluĭ Traian, o memoriă care, firesce, nu există acolo decât numaĭ pentru dînşiĭ, nu pentru alte némurĭ, venite în aceiaşĭ regiune maĭ târḑiŭ.

Unul din cele doue drumurĭ trecea din *Bănat* în Serbia actuală; saŭ, maĭ corect, era o prelungire făcută de Traian a unuĭ drum roman maĭ vechĭu de peste Dunăre, cam de pe timpul împĕratuluĭ Tiberiŭ, dar numit de către locuitorĭ cu unul şi acelaşĭ nume de „drumul luĭ Traĭan".

In secolul VII elementul românesc cel transdanubian începuse a slăbi în ajun de a dispăré apoĭ de tot sub invasiunea Serbilor. Pe de altă parte, drumul cel roman de acolo, maĭ vechĭu cu vr'o şépte-ḑecĭ de anĭ şi executat în condiţiunĭ maĭ puţin traĭnice, se stricase. Ce a urmat de aci?

Pe la anul 600, generalul bizantin Commenţiol, aflându-se de dincolo de Dunăre în faţa maluluĭ bănăţenesc, cerceta cu stăruinţă pintre indigenĭ despre drumul luĭ Traian, „ὁδὸς Τραιανοῦ", şi neminĭ nu putea să'ĭ respunḑă nemic, pînă ce d'abia s'a găsit un moşnég de 112 anĭ, care ĭ-a spus că un asemenea drum existase cu 90 de anĭ înainte.

Acéstă naraţiune din Bizantiniĭ Teofilact şi Teofan, noĭ o dâm aci într'adins după Rösler (Slav. Ansiedlung an d. unteren Donau, p. 36—7), duşmanul cel maĭ înverşunat al continuităţiĭ Românilor în Dacia.

Vrea să ḑică numele luĭ Traian în unire cu noţiunea unuĭ drum roman de pétră putea să se uĭte după o trecere de timp, dacă condiţiunile de supravieţuire nu eraŭ favorabile; pentru casul contrariŭ însă, când adecă numele luĭ Traĭan în unire cu noţiunea unuĭ drum roman de pétră nu se uĭtă, ci persistă viŭ în gura poporuluĭ, se cer neapĕrat doue postulate:

a) posteritatea cuceritorilor Dacieĭ să se fi mănţinut pe acelaşĭ teritoriŭ;

b) urmele unuĭ asemenea drum să nu înceteze de a se înfăţişa vĕḑuluĭ aceleĭ posterităţĭ.

Insuşĭ Rösler, dacă ar maĭ trăi, ar fi silit a recunósce acéstă rigurósă logică a faptelor.

Eĭ bine, în secolul trecut, nu maĭ departe, Bănăţeniĭ numĭaŭ încă troĭan numaĭ drumurile cele de pétră, precum vedem în Dicţionarul Lugoşén circa 1670, despre care noĭ am vorbit maĭ sus şi unde se citesce: „Troian. Via strata", adecă: troĭan se numesce un drum de pétră.

Se putea óre permanenţa unuĭ termen de acéstă natură, dacă Româniĭ dela Timiş n'ar fi stat neclintiţĭ acolo dela Traian şi pînă astăḑĭ? Să presupunem un moment, după ipotesa luĭ Rössler, cumcă naţionalitatea română s'ar fi format în Macedonia saŭ în Epir, unde ea nu vĕḑuse drum de pétră şi de unde va fi început a se aşeḑa pe malul nordic al Dunăriĭ cu puţin înainte de secolul XII; — să presupunem una ca acésta, şi atuncĭ maĭ încerca-

ţi-vĕ a explica pe acel „troĭan=via strata“.

Reposatul Hunfalvy, într'un memoriŭ presintat în 1887 Congresuluĭ Orientaliştilor la Viena, contesta Românilor însăşĭ existinţa cuvîntuluĭ troĭan, pe care dînsul l'a găsit în Lexiconul Budan cu sensul de şes şi cu greşéla de tipar „troïun“. Lăcuind în Buda-Pesta, bietul Hunfalvy nu'şĭ deduse ostenéla de a consulta în biblioteca Universităţiĭ de acolo vechĭul vocabular bănăţén! Şi bine a făcut că nu l'a consultat, căcĭ—pătimaş şi dilettante cum era Hunfalvy, maĭ mult agitator internaţional decât om de sciinţă—ar fi fost în stare să suprime pe „troïan = via strata“.

Noĭ am vĕḑut maĭ sus că şi la Olteniĭ din Romanaţĭ drumul cel roman de pétră a remas în legătură cu numele luĭ Troïan, pe care însă, printr'o formă intermediară Roïan ca şi când ar deriva dela „rouă“, poporul l'a prefăcut acolo în legendarul „Domn-de-rouă“.

Dela noţiunea cea fundamentală de „via strata“, „drum de pétră“, conservată numaĭ la Bănăţenĭ, troĭan lesne a trecut apoĭ la ceĭ-lalţĭ Românĭ, prin diferite asociaţiunĭ de ideĭ, la noţiunile cunoscute luĭ Cihac, în carĭ tóte predomnesce una din doue: saŭ trăsura cea caracteristică de drum: troïan „voie lactée“, saŭ acea de rădicătură d'asupra pămîntuluĭ: troïan „levée de terre, avalanche“, saŭ chĭar ambele la un loc: valul troïan „retranchement prolongé“.

v. *Cale.—Troïan.*

2°. Auşoniu.

Am vĕḑut că ar fi fost o absolută imposibilitate, ca drumurile cele de pétră, făcute în *Bănat* de împĕratul Traian, să fi păstrat pînă 'n ḑilele nóstre la Româniĭ de acolo numele cel stereotip de troïan, dacă unul şi acelaşĭ element românesc n'ar fi locuit fără întrerumpere între Tisa şi intre Cerna în curs de ceĭ opt-spre ḑece vécurĭ dela cucerirea Dacieĭ.

Prin urmare, pe la începutul seculuĭ V, Hunniĭ luĭ Attila alegêndu'şĭ *Bănatul* drept centrul lor de operaţiune contra Occidentuluĭ, se aşeḑară tocmaĭ în mijlocul Românilor, carĭ eraŭ atuncĭ singuriĭ autoctonĭ aĭ ţereĭ.

Negreşit, acésta nu se dovedesce prin poemele germane medievale, carĭ sînt posterióre cu opt saŭ noue secolĭ şi unde menţiunea Românilor pe lîngă Attila este istoricesce interesantă numaĭ dóră întru cât privesce timpul redacţiuniĭ acelor poeme, cel mult timpul cu puţin anterior, adecă seculiĭ XI—XII. De aceea, nicĭ despre ducele român Ramung saŭ Nannunch din „Nibelungenlied“, nicĭ despre „Sigeher von Walachen“ din „Klage“, nicĭ despre săgetariĭ românĭ din „Biterolf und Dietlieb“, eŭ nu voĭu vorbi aice. Dar nimenea nu póte contesta şi n'a contestat nicĭ o dată, că pentru epoca Hunnilor cea maĭ preţiósă fântână istorică este Bizantinul Priscus, care literalmente împărţise pânea şi sarea cu însuşĭ Attila într'o localitate din actualul *Bănat.*

Priscus fusese născut în Tracia. El scriea grecesce, dar sciea şi lătinesce, limba oficială de pe atuncĭ; ba încă s'ar puté judeca după însuşĭ numele seŭ că va fi fost maĭ curând de originea latină. Amic cu consularul Maximin, Priscus l'a însoţit, cam pe la anul 448, într'o ambasadă, pe care împĕratul bizantin Teodosiŭ II a trimis'o la Attila. Itinerarul aceste ambasade a fost: dela Adrianopole la Sofia, apoĭ dela Sofia la Niş; prin ur-

mare, ambasadorii călătoriaŭ către Dunăre nu în linia dréptă, ci curmeḑiș spre apus. Tot spre apus aŭ plecat eĭ din Niș, și s'aŭ mirat mult, ḑice Priscus, când într'un loc cotitura drumuluĭ îĭ făcuse să créḑă că merg spre resărit: „ὑπὸ δὲ τῆς τοῦ τόπου ἀνωμαλίας ἐπὶ ἀνατολὰς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἔβλεπε τῆς ὁδοῦ“ (ed. Niebuhr p. 172). Este fórte important a constata acéstă direcțiune spre apus, căcĭ ea restórnă cu desăvîrșire teoria acelora carĭ aŭ susținut că ambasada a găsit pe Attila unde-va în Moldova saŭ în Țéra-Românéscă, adecă într'o direcțiune de tot opusă spre resărit dela Niș. Textul luĭ Priscus este în acéstă privință de o claritate perfectă.

Pășind dară către Dunăre într'o direcțiune sistematică spre apus dela Adrianopole prin Sofia și prin Niș, ambasada trebuĭa să ajungă cam în regiunea Singidunuluĭ, nu departe de Bielgradul de astăḑĭ. Despre rîurile pe carĭ le întimpinase în calea dela Adrianopole pînă la Dunăre, Priscus nu vorbesce nemic; după ce ajunge însă pe malul nordic al Dunăriĭ, el ne spune că, pînă a sosi de acolo la reședința luĭ Attila, ambasada a trebuit să tréCă maĭ multe ape navigabile, dintre carĭ cele maĭ marĭ sînt: „ὅτε Δρήκων λεγόμενος καὶ ὁ Τίγας καὶ ὁ Τιφήσας“, pasagĭu pe care Klassen îl traduce prin: „Drecon dictus, et Tigas, et Tiphisas“ (ed. Niebuhr p. 183). Profesorul Gooss (Geogr. u. Gesch. d. Tr. Daciens 1874 p. 22), cunoscênd numaĭ traducerea latină, bănuesce că „Tigas“ și „Drecon“ sînt doĕ numĭ ale Tiseĭ: „Drecon dictus et Tigas“, adecă: „rîul Drecon numit și Tigas“. După acéstă ingeniósă ipotesă, în textul grecesc ar fi a se citi: „ὅτε Δρήκων λεγόμενος καὶ Τίγας“ în loc de „καὶ ὁ Τίγας“. In adevĕr, „καὶ ὁ Τιφήσας“, care urméză immediat, ar fi putut să facă pe copist să adaoge un „ὁ“ și de'naintea luĭ „Τίγας“. Orĭ-cum însă, adaosul ar fi fórte vechĭu, de óră-ce, un secol maĭ tărḑiŭ, deja Iornande veḑuse în textul luĭ Priscus treĭ rîurĭ: „Tisiam, Tibisiamque et Driccam“, resturnând numaĭ ordinea numilor. Noĭ preferim dară a lăsa pasagĭul întocmaĭ cum este, fără a suprime pe un „ὁ“, și atuncĭ Tigas, pus la mijloc între Drecon și între Tiphesas, nu póte să fie alt ce-va decât Bega, un rîŭ bănățenesc intermediar între Tisa și între Timiș și care în unele locurĭ e navigabil chĭar pentru vapóre. Cumcă din cele treĭ rîurĭ cel maĭ important era Drecon, dovadă este că Priscus îl maĭ menționéză o dată, numindu'l „Drencon“ (ed. Nieb. p. 213). Cu alte cuvinte, ambasada bizantină a trecut succesiv prin rîurile Tisa, Bega și Timiș, înainte de a sosi la reședința luĭ Attila.

Itinerariul a pășit dară de astă dată dela apus spre resărit.

Acĭ se nasce întrebarea: punctul obiectiv al călĕtorieĭ fiind o parte centrală a *Bănatuluĭ*, de ce óre ambasada să fi mers pînă la Dunăre într'o direcțiune occidentală, în loc de a scurta calea apucând dela Sofia într'o liniă aprópe dréptă, fără a trece prin Niș? La acéstă întrebare respunde însușĭ Priscus. Pentru a găsi pe Attila, ambasada trebuĭa să'l caute acolo unde era prevenită că'l va găsi, și 'n adevĕr l'a și găsit spre apus de Tisa, de unde el se pregatĭa a năvăli asupra provincielor bizantine (ed. Nieb. p. 173). Sosind ambasada și presintându-se luĭ Attila, a primit dela dînsul porunca de a merge la reședința luĭ și de a'l aștepta acolo. Astfel se explică ambele direcțiunĭ ale călĕtorieĭ, cea occidentală trans-danubiană și cea orientală cis-danubiană.

Să se observe în relaţiunea luĭ Priscus următórele doue puncturĭ:

a) după trecerea Dunăriĭ, ambasada a înaintat de 'ntâiŭ puţin spre nord, depărtându-se de ţermul danubian, de care nu s'a maĭ apropiat: *„ἐπὶ τὰ ἀρκτικώτερα τῆς χώρας“* (ed. Nieb. p. 182);

b) după un timp nu îndelungat, s'a schimbat direcţiunea: *„ἑτέραν ὁδὸν ἐτράπημεν“* (ib. p. 182—3).

Óre ce sens póte avé aci schimbarea direcţiuniĭ? ş'apoĭ o schimbare impusă anume de către conducĕtoriĭ Hunnĭ, carĭ însoţĭaŭ ambasada pînă la reşedinţa luĭ Attila: *„τῶν ξεναγούντων ἡμᾶς Σκυθῶν τοῦτο ποιεῖν παρακελευσαμένων“*. Spre nord ambasadoriĭ nu puteaŭ înainta, căcĭ n'ar fi fost schimbarea direcţiuniĭ; spre sud şi maĭ puţin, căcĭ s'ar fi întors la Dunăre; dar nicĭ spre apus dînşiĭ nu puteaŭ să apuce, căcĭ acolo, în Ungaria sudică pînă la Buda-Pesta şi maĭ departe, n'ar fi dat peste marĭ rîurĭ navigabile. Prin urmare, singura schimbare posibilă a direcţiuniĭ era acea spre resărit, trecênd apoĭ Tisa, Bega şi Timişul pentru a se înfunda în actualul *Bănat*.

Este curios că o comunicaţiune epistolară fórte descusută din partea istoriculuĭ unguresc Szabó a putut să amăgéscă pe Amédée Thierry (Hist. d'Attila, 1864, t. 1 p. 89, 428) de a scrie următórele: „On a beaucoup discuté sur le lieu exact où cette résidence était située: les uns ont cru reconnaître Tokaï, d'autres la ville actuelle de Bude, d'autres encore des localités diverses; mais tous s'accordent à décider que ce lieu se trouvait dans le pays qui est aujourd'hui la Hongrie. Le récit de Priscus ne laisse d'ailleurs aucun doute sur ce point“.

Naraţiunea luĭ Priscus, vom dice şi noĭ, nu lasă nicĭ o îndoélă că ambasada bizantină n'a călĕtorit prin Ungaria, ci prin *Bănat*, înaintând pe un întins şes: *„ἐν πεδίῳ κειμένην“* (ed. Nieb. p. 183), unde se împedeca numaĭ dóră de bălţĭ: *„τοὺς λιμνάζοντας τόπους“* (ib.) şi unde, deşi eraŭ destule rîuleţe, totuşĭ lipsĭaŭ pétră şi lemn de construcţiune, carĭ trebuĭaŭ aduse de aĭurĭa: *„οὐδὲ γὰρ λίθος, οὐ δένδρον παρὰ τοῖς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἰκοῦσι βαρβάροις ἐστὶν, ἀλλὰ ἐπεισάκτῳ τῇ ὕλῃ κέχρηνται ταύτῃ“* (ibid. p. 188).

După acéstă descripţiune este învederat că reşedinţa luĭ Attila nu era în regiunea cea stâncósă şi pădurósă a Mehadieĭ, a Lugoşuluĭ, a Caransebeşuluĭ, ci în partea cea óblă şi băltósă a *Bănatuluĭ*, aceĭa pe care Griselini (Gesch. d. temesw. Ban. II) o numĭa „Flachland“ saŭ „platte Land“. Dar unde anume?

Priscus ne spune (ed. Nieb. p. 185) că pe drum, oprindu-se într'un sat, Bizantiniĭ aŭ dat acolo peste comitele Romulus şi alţĭ ambasadorĭ carĭ venĭaŭ la Attila din Roma, şi apoĭ împreună aŭ urmat calea înainte. Pentru a înţelege acéstă întâlnire, cată să admitem că ambasada cea romană venise pe teritoriul bizantin pînă la un oraş trans-danubian aşedat chiar în faţa *Bănatuluĭ*, cel maĭ apropiat de reşedinţa luĭ Attila, astfel ca să călĕtoréscă maĭ puţin pe pămîntul barbar, unde puteaŭ s'o întimpine neplăcerĭ saŭ pericole. Plecând dară dela Dunăre spre nord, era lucru firesc ca Romaniĭ să întâlnéscă pe Bizantinĭ, carĭ venĭaŭ din apus spre resărit, ceea ce s'a întâmplat, după naraţiunea luĭ Prisc, nu departe de reşedinţa luĭ Attila. Dacă noĭ am puté sci oraşul cel trans-danubian prin care trecuse ambasada cea romană, am avé o indicaţiune despre acea parte a *Bănatuluĭ* unde era atuncĭ centrul puteriĭ Hunnilor, căcĭ am căpĕta curat

geometricesce punctul de intersecţiune al ambelor ambasade.

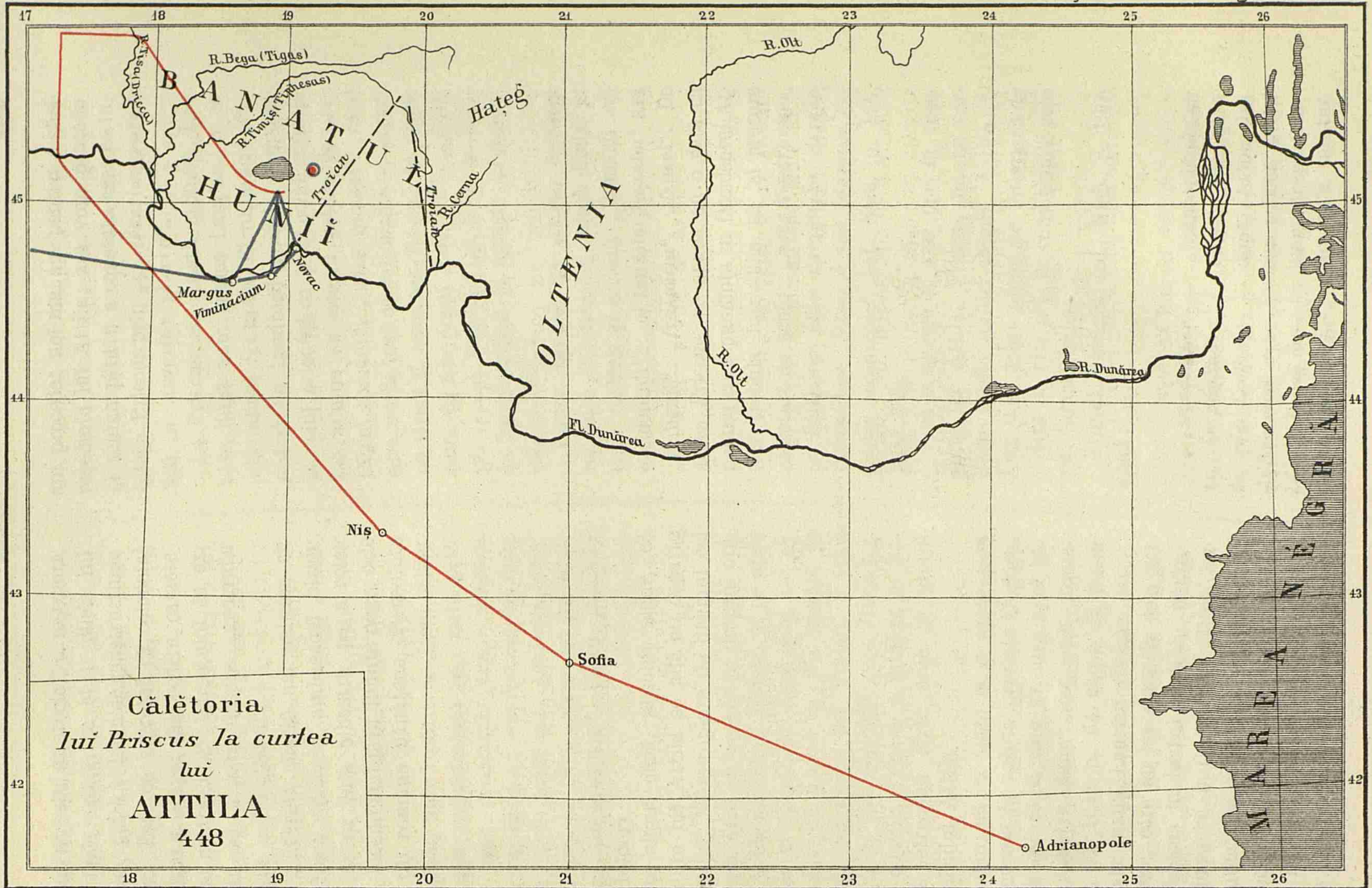
Priscus (ed. Nieb. p. 147) ne spune că Attila pretindea a avé drepturĭ asupra ţermuluĭ sudic al Dunăriĭ dela Pannonia spre resărit pînă la oraşul Novae: *„κατὰ τὸ ῥεῦμα τοῦ Ἴστρου ἀπὸ τῆς Παιόνων ἄχρι Νοβῶν τῶν Θρακίων“*. Oraşul Novae se afla tocmaĭ în faţa drumuluĭ bănăţén celuĭ de pétră, despre care noĭ am vĕḑut maĭ sus că, cu doĭ secolĭ înainte, îl căutase generalul bizantin Commenţiol. Pentru ca să ţină atât de mult la Novae, luĭ Attila acest punct îĭ erà de o deosebită importanţă strategică. În adevĕr, el corespunde pe malul opus nordic al Dunăriĭ tocmaĭ cu partea cea maĭ óblă şi băltósă a *Bănatuluĭ,* astfel că de aci, aprópe într'o linie dréptă, noĭ înaintâm spre nord cătră lacul Alibunar. Dacă ambasada romană va fi trecut Dunărea la Novae, după cum este fórte probabil, atuncĭ întâlnirea eĭ cu cea bizantină se va fi întâmplat unde-va nu departe de acest lac, de unde amîndoue împreună vor fi păşit înainte pînă la un punct óre-care apropiat de acolo.

Maĭ este o altă posibilitate, întemeĭată de asemenea pe textul luĭ Priscus şi care în fond duce la acelaşĭ resultat. Vorbind despre o ambasadă bizantină anteriórĕ, în fruntea căriĭa era Plinthas, Priscus ne spune că mersese pînă la Dunăre la oraşul Margus, unde o aşteptaŭ Hunniĭ ceĭ regalĭ: *„οἱ βασίλειοι Σκύθαι“* (ed. Nieb. p. 167), adecă tribul din care erà însuşĭ Attila. Este de creḑut că „Hunniĭ ceĭ regalĭ“ îşĭ aleseră un loc de întâlnire nu departe de însăşĭ reşedinţa cea regală. Vechĭul Margus este Semendria de astăḑĭ, nu cu mult maĭ spre apus de Novae. Trecênd Dunărea la Margus, ambasada cea romană, pentru ca să se pótă întâlni cu ambasadoriĭ bizantinĭ, trebuĭa să apuce tot în direcţiunea laculuĭ Alibunar, întocmaĭ ca şi 'n casul precedinte al treceriĭ prin Novae.

In fine, maĭ este o a treĭa posibilitate. Intre Margus şi între Novae era aşeḑat cam la mijloc, în posiţiunea actualuluĭ Kostolatz, oraşul Viminacium, un centru comercial şi politic însemnat, despre care Priscus vorbesce in doue locurĭ (ed. Nieb. p. 140, 190). Dacă ambasada cea romană a trecut Dunărea prin Viminacium, ea trebuĭa éraşĭ să înainteze tot spre lacul Alibunar.

Decĭ, în câte-trele ipotesele, de o potrivă posibile şi singurele posibile, reşedinţa luĭ Attila, ce-va spre resărit de punctul întâlniriĭ ambelor ambasade, nu putea să fi fost aĭurĭ decât unde-va în împregĭurimile orăşeluluĭ Vărşeţ de astăḑĭ.

In privinţa acestuĭ orăşel este de observat ce-va de o valóre capitală în cestiunea care ne preocupă. Felix Milleker, care a studiat Vĕrşetul într'un mod monografic, ne spune urmatórele despre muntele cel cu ruine de acolo, numit românesce „Cula“, adecă „turn“, ĭar nemţesce „Schlossberg“: „Acest munte — ḑice Milleker „— oferă o vedere predomnitóre nu nu„maĭ asupra văiĭ dela Biserica-albă şi „Oraviţa, dar încă spre occident şi spre „sud pînă la Dunăre şi pînă la Tisa. „Este o posiţiune, de unde se póte „vedé întregul *Bănat*“ (Werschetzer Gegend, Werschetz 1885 p. 25: „Dieser bot eine dominirende Uebersicht nicht nur in das Ung.-Weisskirchner-Oraviczaer Thal, sondern auch gegen Westen und Süden bis an die Donau und Theiss hin. Es ist dies ein Punkt, von dem man die ganze banater Gegend übersehen kann“). Noĭ întrebâm dacă Attila, barbar, dar mare general, putea să'şĭ alégă o altă reşedinţă maĭ nime

Călĕtoria
lui Priscus la curtea
lui
ATTILA
448

46928. Stabil. grafic I.V. Socecŭ. Bucuresci.

rită sub raportul strategic? o reşedinţă însă, unde astădĭ, ca şi 'n ḑilele luĭ Priscus, pétră şi lemn de construcţiune lipsesc. Este de regretat că colonelul Iannescu a scăpat din vedere caracterul cel strategic al Vărşeţuluĭ în excelenta sa lucrare despre „geografia militară a *Bănatuluĭ*“.

Pe alăturata chartă noĭ indicâm cu linia roşiă călětoria ambasadeĭ bizantine, ĭar cu linia albastră pe a celeĭlalte, însemnând prin liniuţe negre cele doue căĭ romane bănăţene. Reşedinţa luĭ Attila, spre resărit de lacul Alibunar, este represintată pe chartă printr'un cerc concentric roşu - albastru. Acea reşedinţă nu era tocmaĭ un oraş, ci un fórte mare sat: „*μέγιστη κώμη*“ (ed. Nieb. p. 187), „vicus ad instar civitatis amplissimae“ (Iorn. XXXIV ed. Holder).

Este sigur dară, absolut sigur, că reşedinţa luĭ Attila se află nu departe de Vărşeţ, în apropiare de drumul cel de pétră care se începea în dreptul oraşuluĭ trans-danubian Novae, şi pe unde elementul românesc, după cum am vědut deja, de vreme ce n'a încetat de a locui din epoca luĭ Traian, a trăit firesce şi sub dominaţiunea Hunnilor.

În adevĕr, Priscus a întâlnit pe Românĭ petrecênd fórte bine în gĭurul grózniculuĭ Attila.

Lăsâm aci cu totul la o parte ceea ce spusese în acéstă privinţă Ungurul Otrokocsi, după care s'a luat apoĭ bătrânul Petru Maior (Inceputul Românilor, ed. 1812 p. 64 sqq.). E puţin metodic însuşĭ Laurian (Magaz. istor. V, 208), care nu ĭea ostenéla de a citi pe Priscus în textul grecesc, mulţumindu-se cu o traducţiune latină nu pretutindenea exactă. Orĭ-ce problemă istorică controversată trebuĭ supusă uneĭ minuţióse analise, din care să resulte dela sineşĭ demonstraţiunea. Aşa am procedat noĭ maĭ sus pentru a găsi reşedinţa luĭ Attila; aşa vom procede şi acuma pentru a constata ceea ce înţelege Priscus prin „*ἡ Αὐσονίων φωνή*“ saŭ „*ἡ Αὐσονίων γλῶττα*“.

La Priscus nu există nicăirea L a t i n, după cum credea Laurian, ci se află numaĭ R o m a n. El numesce „*Ῥωμαῖοι*“ pe locuitoriĭ ambelor imperie, aĭ celuĭ oriental ca şi aĭ celuĭ occidental, anume cu sensul politic de „cetăţenĭ romanĭ“, „cives romani“; când este vorba însă de naţionalitate, atuncĭ pe Grecĭ îĭ numesce E l e n ĭ în oposiţiune cu adevĕraţiĭ R o m a n ĭ: „*Ἕλληνές τε καὶ Ῥωμαῖοι*“ (ed. Nieb. p. 203); ba întrebuinţéză şi numele „*Γραικός*“ (ib. p. 190).

Pintre supuşiĭ luĭ Attila, neminea nu sciea l ă t i n e s c e, adecă limba în care vorbĭaŭ şi scrieaŭ „Romaniĭ ceĭ occidentalĭ“: „*οἱ ἑσπέριοι Ῥωμαῖοι*“ saŭ „Italieniĭ“: „*Ἰταλιῶται*“, „*Ἰταλοί*“. De aceea Priscus ne spune nu o dată că pentru corespundinţa cu Occidentul Attila trebuĭa într'adins să 'şĭ procure secretarĭ de acolo: „*πρὸς Κωνστάντιον, ὃν Ἰταλιώτην ὄντα ὑπογραφέα Ἀττήλᾳ ἀπεστάλκει Ἀέτιος ὁ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων στρατηγὸς*“ (ed. Nieb. p. 176, 185, 208).

Pînă a ajunge şi a se opri la reşedinţa luĭ Attila, Priscus nu ne vorbesce nemic nicăirĭ despre A u s o n ĭ. Aice însă acest nume ne întimpină de o dată de treĭ orĭ, în condiţiunile cele maĭ caracteristice.

Primul pasagĭu (ed. Nieb. p. 190) sună:

. . . προσελθών τις, ὃν βάρβαρον ἐκ τῆς Σκυθικῆς ᾠήθην εἶναι στολῆς, Ἑλληνικῇ ἀσπάζεταί με φωνῇ,	...apropiându-se cine-va, pe care după haĭna luĭ cea scitică eŭ îl luam drept barbar, m'a salutat

χαῖρε προσειπὼν, ὥστε με θαυμάζειν, ὅτι γε δὴ ἑλληνίζει Σκύθης ἀνήρ. ξύγκλυδες γὰρ ὄντες πρὸς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλώσσῃ ζηλοῦσιν ἢ τὴν Οὔννων ἢ τὴν Γότθων, ἢ καὶ τὴν Αὐσονίων, ὅσοις αὐτῶν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιμιξία· καὶ οὐ ῥᾳδίος τις σφῶν ἑλληνίζει τῇ φωνῇ, πλὴν ὧν ἀπήγαγον αἰχμαλώτων ἀπὸ τῆς Θρᾳκίας καὶ Ἰλλυρίδος παραλίου...

în limba elenă, ḑicêndu'mĭ: *χαῖρε*, așa că eŭ, firesce, m'am mirat că unul dintre Sciţĭ vorbesce elenesce, căcĭ, amestecătură de némurĭ, eĭ se mulţumesc cu propria limbă barbară a fiecăruĭa, fie acea a Hunnilor, fie acea a Goţilor, ba fie acea a Ausonilor, aceĭa, carĭ sînt maĭ amestecaţĭ cu Romaniĭ, și nu ușor le vine lor a vorbi elenesce, afară numaĭ dóră de ceĭ robiţĭ din Tracia saŭ de pe cóstele Ilirieĭ...

Aci Priscus ne spune fórte neted că Ausoniĭ, carĭ sub dominaţiunea luĭ Attila locuĭaŭ în *Bănat* alăturea cu Hunniĭ și cu Goţiĭ, avênd o limbă a lor propriă, eraŭ și eĭ barbarĭ ca și ceĭ-lalţĭ, dar amestecaţĭ cu Romaniĭ, ceea ce'ĭ deosebĭa de Goţĭ și de Hunnĭ.

In pasagĭul al doilea (ed. Nieb. p. 206) la prânḑul luĭ Attila ne apare un ghiduș saŭ măscăricĭu numit Zercon, care făcea pe toţĭ să rîḑă, împletecind talmeș-balmeș la un loc vorbe luate din cele treĭ limbĭ ale ţereĭ, anume limba Ausonilor, a Hunnilor și a Goţilor: „*τότε δὲ διὰ τὸν τῆς εὐωχίας καιρὸν παρελθὼν τῷ τε εἴδει καὶ τοῖς ἐσθήμασι καὶ τῇ φωνῇ καὶ τοῖς συγκεχυμένως παῤ αὐτοῦ προφερομένοις ῥήμασι· τῇ γὰρ Αὐσονίων τὴν τῶν Οὔννων καὶ τὴν τῶν Γότθων παραμιγνὺς γλῶτταν πάντας διέχεεν...*“

In fine, în al treilea pasagĭu Priscus ne spune că, la același prânḑ, un barbar, care ședea la mésă lîngă dînsul și care cunoscea limba Ausonilor: „*συνιεὶς τῆς Αὐσονίων φωνῆς*“, ĭ-a vorbit în acéstă limbă, și Priscus l'a și înţeles, — ceea ce nu se putea întâmpla dacă Ausoniĭ n'ar fi avut un graĭu fórte apropiat de limba latină cea vorbită de pe atuncĭ.

Ce e dreptul, chĭar astăḑĭ, după patru-spre-ḑecĭ secolĭ, puţină lătinéscă ar trebui luĭ Priscus ca să pótă înţelege cântecul poporan adus de Bănăţénul Murgu (Wiederlegung, Ofen 1830 p. 53):

De pe munte 'n vale [vin,	De monte in vallem [venio,
In vale vin la rîul [lin,	In vallem venio ad [rivum lenem,
Setea lungă să mĭ-o [stîng	Sitim lo' gam ex[stinguam,
Care n'o puteam s'o [frâng;	Qualem non pote[ram frangere;
Vadul nu era în [cale,	Vadum non erat in [calle,
Ci în laturĭ maĭ în [vale...	Sed ad latus magis [in valle...

Cu atât maĭ vîrtos dialectul daco latin cată să fi fost de tot înţelegibil în secolul V, când dicţionarul seŭ consistă aprópe exclusiv din elemente latine și pré-puţine dacice.

Faţă cu cele treĭ pasage de maĭ sus, și maĭ ales cu pasagiul al treilea, indicele la ediţiunea cea Niebuhriană a luĭ Priscus, p. 615, comentéză fórte bine pe „Ausonica lingua“ prin „Romana rustica“.

Orĭ-cum s'ar citi și orĭ-cum s'ar interpreta textul luĭ Priscus, este maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă că în regiunea unde se afla reședinţa luĭ Attila locuiaŭ Românĭ și se vorbĭa românesce, ba chĭar uniĭ dintre Hunnĭ învĕţaseră limba română, dacă nu cum-va barbarul, care vorbise românesce luĭ

Priscus la prânḑul luĭ Attila, va fi fost el-însuşĭ un Român ajuns la o înaltă demnitate pintre Hunnĭ.

Dar pe aceĭ Românĭ de ce óre Priscus îĭ numesce Ausonĭ? ĭată o cestiune, pe care neminea încă nu şĭ-a pus'o pînă acuma.

După cum la întâlnirea Hunnuluĭ, care'ĭ vorbĭa grecesce, Priscus l'a întrebat cu mirare: cine este? tot aşa el trebuĭa din capul loculuĭ să întrebe: cine sînteţĭ? pe barbariĭ pe carĭ îĭ auḑĭa vorbind într'o limbă asemĕnată cu acea latină; şi dacă el îĭ distinge apoĭ de Hunnĭ şi de Goţĭ într'un mod sistematic prin numele de Ausonĭ, se vede că chĭar dînşiĭ ĭ-aŭ spus că aşa îĭ chiamă.

Este cea maĭ veche menţiune istorică a uneĭ vorbe curat romănescĭ, care ne presintă o tulpină latină şi doue sufixurĭ de asemenea latine, dar unite tóte printr'o formaţiune lexică propriă noueĭ naţionalităţĭ latine din Dacia.

La întrarea Goţilor şi a Hunnilor în actualul *Bănat*, Româniĭ de acolo eraŭ elementul etnic cel indigen, care avea tot dreptul de a se făli că eĭ sînt aborigenĭ, autoctonĭ, ceĭ bătrânĭ, stăpânĭ aĭ ţereĭ; şi tocmaĭ acésta cată să fi spus eĭ luĭ Priscus la întrebarea luĭ că cine sînt dînşiĭ, căcĭ tocmaĭ acésta vrea să ḑică românesce auşonĭu.

Cuvîntul auş, din latinul „avus“ prin sufixul „-uş“, acelaşĭ sufix desmierdător ca în femininul „mătuşă“ (= amita + uşă), însemnéză pînă astăḑĭ pe „bătrân“ nu numaĭ în dialectul macedo-român, dar şi la Oltenĭ, în districtul Olt maĭ cu samă, de unde resultă că altă dată, înainte de separaţiunea între Daco-românĭ şi între Macedo-românĭ, a fost o vorbă comună tuturor Românilor. Sufixul cel intensiv „-oĭu“, pe de altă parte, la Bănăţenĭ ca şi la Macedo-românĭ se rostesce tot-d'a-una „-onĭu“, derivând din sufixul latin „-òneus“. In scurt, vechĭul bănăţén auşonĭu are un înţeles ce-va ca lătinesce „senior“ faţă cu simplul „senex“. Să urmărim însă maĭ de aprópe acest înţeles, care va arunca o neaşteptată lumină asupra textuluĭ luĭ Priscus.

In România, pe lîngă auş, ba chĭar maĭ respândit în graĭu, este deminutivul auşel, despre care étă ce ne spune d. S. F. Marian (Ornit. I, 326): „Cea maĭ mică dintre tóte păserelele, „câte provin în Europa, şi tot-odată „una dintre cele maĭ frumuşele, este „auşelul, numit în Bucovina tartalac. „Auşelul e de nouĕ-ḑecĭ şi şése mi„limetri în lungime, de o sută cincĭ„ḑecĭ şi patru în lăţime, de patru-ḑecĭ „şi opt în lungimea aripelor şi de treĭ„ḑecĭ şi opt în lungimea coḑiĭ. El e pe „de asupra măsliniŭ, pe tîmple şi la„turile grumazuluĭ castaniŭ; marginile „frunţiĭ şi o trăsĕtură de-asupra ochi„lor sînt deschise, zăbelele şi cercul „ochilor albiĭ; vîrful capuluĭ galben, „părţile inferióre ale corpuluĭ galben„aprinse şi pe de lăturĭ ruginiŭ-casta„niĭ. Penele aripelor şi a coḑiĭ castaniĭ„închise şi pe mărginĭ măsliniĭ-deschise. „Ochiĭ castaniĭ-întunecaţĭ; rostul negru; „picĭórele castaniĭ. Auşelul e respân„dit maĭ peste tótă Europa. El petrece „véra prin pădurĭ, éră primăvéra şi „tómna prin grădinĭ. Nutreţul auşe„luluĭ sînt diferiţĭ cărăbuşĭ, musce şi „alte insecte micĭ..“

In tóte cele-lalte limbĭ neo-latine, ba maĭ în tóte limbile din Europa, numele auşeluluĭ este érăşĭ un deminutiv, dar anume dela cuvîntul „rege“. Aşa:

frances „roitelet“;
italian „realino“ şi „reillo“;
spaniol „reyezuelo“;
german „Zaunkönig“;
rusesc „korolëk“;

bohem „králiček“;
grec „βασιλίσκος“, etc.

Deja în latina clasică numele aușelului era „regulus“.

Dacă deminutivul din auș are sensul de „crăișor“, atuncĭ intensivul aușoniu cată să fi avut sensul de „rege“, negreșit nu ca cel maĭ bătrân în accepțiunea materială a cuvîntuluĭ, ci în accepțiunea cea morală: ca cel maĭ venerabil, de unde și latinul „senior“, literalmente „maĭ bătrân“, a devenit la Neo-latinĭ „seigneur“ și apoĭ „sire“, adecă tocmaĭ rege.

Există o dovadă, cumcă Româniĭ dela curtea luĭ Attila, ḑicênd luĭ Priscus că eĭ sînt aușonĭ, ĭ-aŭ și explicat tot-o-dată înțelesul vorbeĭ; și era, în adevĕr, un lucru cât se póte de firesc ca dînsul să le fi cerut o lămurire în acéstă privință, căcĭ după graĭul lor cel lătinesc el trebuĭa să'ĭ confunde cu anticiĭ Ausonĭ din Italia, despre carĭ nu se póte să nu fi citit vre-o dată, dar tocmaĭ acéstă confusiune îl încurca și maĭ mult. De ce sînteṭĭ voĭ Ausonĭ? ce însemnéză pentru voĭ acest nume? cum de aṭĭ ajuns în ṭéra Hunnilor? étă nesce întrebărĭ, pe carĭ împregĭurările le impuneaŭ orĭ-cuĭ faṭă cu Aușoniĭ dela Dunăre.

Noĭ am vĕḑut că în textul luĭ Priscus este întrebuințat pretutindenea, adecă de treĭ orĭ, numaĭ genitivul plural „Αὐσονίων“. Se scie că glosatoriĭ medievalĭ, când interpretaŭ un cuvînt, îl luaŭ în forma gramaticală în care îl găsĭaŭ. După acéstă particularitate caracteristică, este lesne de constatat că Suidas, lexicograful bizantin din secolul X, are în vedere anume pe Priscus, când pune glossa cu genitivul plural: „Αὐσονίων = Ἰταλῶν“.

Aci însă ne întimpină o nedumerire. Aceĭașĭ glosă: „Αὐσονίων. Ἰταλῶν“ se află și la Hesychius, lexicograf alexandrin din secolul IV, care trăise înainte de Priscus, și prin urmare nu putea să'l cunóscă. Este totușĭ nu maĭ puțin sigur că Suidas de asemenea nu cunoscuse lucrarea luĭ Hesychius nicĭ măcar de nume, ci numaĭ pe un istoric omonim din Milet. Astfel fiind, nemic nu ne împedecă a admite că la Hesychius glosa de maĭ sus este o interpolațiune, făcută de către un copist posterior epoceĭ luĭ Suidas. Să adăugâm că din lexiconul luĭ Hesychius ne-a remas un singur manuscript, după care l'a editat Musurus la 1514, ceea ce face peste putință o confruntațiune de texturĭ, pe când dela Suidas există maĭ multe manuscripte. Nedumerirea se înlătură dară fără multă dificultate, întru cât este maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă că Suidas a utilisat textul luĭ Priscus, și acésta nu o dată, ci de o mulțime de orĭ. Edițiunea Niebuhriană (p. 225—28) reproduce treĭ-spre-ḑecĭ fragmente, despre carĭ ḑice: „Sequentia, quae sine auctoris nomine apud Suidam leguntur, Prisco tribuenda esse videntur“. Către cele treĭ-spre-ḑecĭ fragmente, cată să maĭ adăogâm acum un al patru-spre-ḑecelea, luat de către Suidas tot din Priscus și tot „sine auctoris nomine“.

Inainte de a merge înainte, să maĭ lămurim o împregĭurare.

Descrierea călĕtorieĭ luĭ Priscus, așa cum a ajuns pînă la noĭ, este scurtată întru cât-va. Originalul cuprindea unele amănunte, carĭ aŭ fost suprese de către copiștĭ. Probă evidentă este următorul pasagĭu din Iornande: „Ad quem (At„tilam) in legationem se missum a „Theodosio iuniore Priscus historicus „tali voce inter alia refert: In„gentia siquidem flumina, id est Tisia, „Tibisiaque et Dricca transeuntes ve„nimus in locum illum, ubi dudum Vi„digoia, Gothorum fortissimus, Sarma-

„tarum dolo occubuit“. Deşi Iornande afirmă aci în modul cel maĭ positiv că reproduce propriele cuvinte ale luĭ Priscus, totuşĭ în textul grecesc cel ajuns pînă la noĭ întregul epizod: „ubi dudum Vidigoia etc.“ lipsesce cu desăvîrşire. In acelaşĭ chip copiştiĭ aŭ omis din Priscus cuvintele carĭ urméză în Suidas immediat şi fără separaţiune după glosa „Αὐσονίων. Ἰταλῶν“, şi anume: „καὶ Αὔσονες, οἱ βασιλεῖς“, adecă: „ïară Ausoniĭ însemnéză regĭ“.

Sîntem a u ş o n ĭ, ceea ce vrea să ḑică ceĭ maĭ bătrânĭ aice, adevĕraţĭ baştinaşĭ, moştenĭ şi domnĭ aĭ acestuĭ pămînt,—aŭ ḑis Româniĭ cătră Priscus; şi dînsul a înregistrat întocmaĭ declaraţiunea lor, cu singura deosebire că alfabetul grecesc îl silïa vrênd-nevrênd a pune un *s* în loc de *ş*.

Pînă acuma era o nestrăbătută enigmă de a găsi în secolul V la Priscus, lîngă Hunniĭ şi Goţiĭ luĭ Attila, pe „Ausoniĭ“ saŭ „Ausones“ din antica Italiă, un termen etnic care atuncĭ devenise deja de vécurĭ un simplu epitet poetic în literatura latină, şi care nicĭ chïar în Italia, cu atât şi maĭ puţin în provinciele romane, poporan n'a fost nicĭ o dată.

Şi câte enigme de felul acesta maĭ remân nescotocite şi nedeslegate în „istoria începutuluĭ Românilor în Dacia“! enigme pintre carĭ fórte multe s'ar fi descifrat pînă acuma, dacă istoriciĭ noştri s'ar deprinde a studia isvórele în texturĭ originale, nu în traducerĭ, şi dacă ar fi maĭ tarĭ în sciinţa limbeĭ, fără care istoria cea veche nu póte decât să şchïopĕteze în casul cel maĭ bun.

3°. F i l m a.

S'ar puté mira cine-va cu drept cuvînt, că în călĕtoria luĭ Priscus la curtea luĭ Attila nu se aflà nicĭ o menţiune despre Gepiḑĭ, deşi se scie, din totalitatea fântânelor istorice contimpurane, importantul rol pe care l'aŭ jucat eĭ în resboile luĭ Attila şi apoĭ în căderea dominaţiuniĭ hunnice.

Faptul este că pe Gepiḑĭ Priscus îĭ cuprinde sub numele generic de Goţĭ, „Γότθοι“.

Noĭ însă vom căuta aci a'ĭ deosebi pe uniĭ de alţiĭ, căcĭ cu Gepiḑiĭ naţionalitatea română cea de lîngă Timiş a avut mult a face, pe când cu Goţiĭ propriŭ ḑişĭ ea nu s'a cïocnit maĭ nicĭ o dată.

Cine óre să fi fost Gepiḑiĭ?

Pe când Goţiĭ ocupaŭ numaĭ regiunea de peste Nistru, se afla alăturea cu dînşiĭ o crengă separată din tulpina gotică.

Eraŭ aşa numiţiĭ Gepiḑĭ.

Posiţiunea lor geografică în acea epocă resultă fórte limpede din naraţiunea luĭ Iornande. El ḑice că eĭ locuiseră de 'ntâiŭ pe o insulă a Visleĭ, că de acolo s'aŭ întins peste o ţéră maĭ spaţiósă, fără a se depărta totuşĭ de reşedinţa primitivă, căcĭ n'aŭ încetat de a avé vecinĭ o ramură a Burgunḑilor, pe care şi Ptolemeŭ (Geogr. III, 5) o pune lîngă Visla; şi în fine, că acéstă nouă patriă a Gepiḑilor era numaĭ munţĭ şi numaĭ pădurĭ, după propria expresiune a unuĭ rege al lor, care—după Iornande: — „inclusum se montium quaeritans asperitate, silvarumque densitate constrictum“.

Cu aceste indicaţiunĭ în mână şi cu o mapă de 'naintea ochilor, e peste putinţă a nu recunósce Galiţia la pólele crescetuluĭ resăritén al Carpaţilor.

Din Galiţia Gepiḑiĭ aŭ trecut în Ungaria, întocmaĭ ca maĭ tărḑiŭ Maghiariĭ.

Textul luĭ Iornande este aci de o confusiune spăimîntătóre, pe care póte cine-va s'o descurce numaĭ dóră aducêndu-şĭ aminte că entusiastul istoric

al Goţilor trăia pe la anul 550 şi că tot pe atuncĭ scrieaŭ Bizantiniĭ Procopiŭ, Agathias şi Menandru, prin contexturile cărora sîntem datorĭ a'l controla.

Iornande (De reb. Get. XII, L) repetă mereŭ că Gepiḑiĭ stăpânesc Dacia întrégă, pe care érăşĭ întrégă — după el — o stăpâniseră maĭ 'nainte Goţiĭ. Când ajunge însă a delimita topograficesce hotarele aceste̦ĭ dominaţiunĭ a Gepiḑilor, ḑice că eĭ şedeaŭ lîngă fluviele Criş şi Mureş, între carĭ la mijloc maĭ bagă doue rîurĭ cu nisce numĭ problematice: „Gepidae sedent juxta flumina Marisia, Miliare, et Gilfil, et Grissia qui amnes supradictos excedit...“ (ibid. XXII).

Acésta'ĭ „întréga Daciă“?

Ş'apoĭ tocmaĭ în astă regiune nicĭ că a fost vre-o dată nu numaĭ o dominaţiune, dar nicĭ măcar o invasiune gotică, despre care să ne fi rĕmas o silabă în fântânele anticităţiĭ.

Intr'un alt pasagiŭ (ib. V), Iornande trage hotarele teritoriuluĭ gepidic cu totul altfel, şi anume: „Prin ţéra Ge-„piḑilor curg rîurĭ marĭ şi renumite, „căcĭ despre nord şi apus o scaldă Ti-„sianus, despre sud marea Dunăre, „despre rĕsărit o curmă fluviul Tavsis, „ale căruĭ unde ĭuţĭ şi spumânde se „reped furióse în Dunăre“.

Tisianus fiind Tisa; Tavsis, pe Tabla Peutingeriană Tivisco, în Priscus *Τιφήσας*, în Ptolemeŭ *Τίβισκος*, neputênd a fi alt ce-va decât Timişul; Gepidia este dară pămîntul dintre Tisa şi Timiş.

Cum óre acum să împăcâm pe Iornande cu Iornande?

Procopiŭ, Agathias şi Menandru ne spun într'un glas că Gepiḑiĭ stăpânĭaŭ oraşul Sirmiŭ cu regiunea învecinată, şi nu că o spun printr'o nudă afirmaţiune de felul aceleĭa a luĭ Iornande, dar înregistréză un şir de evenimente petrecute între Gepiḑĭ şi Longobarḑĭ, între Gepiḑĭ şi Grecĭ, între Gepiḑĭ şi Francĭ etc., tóte în actuala Serbiă.

Un alt scriitor sincronic, Ennòdiŭ, confirmă şi el mărturia celor treĭ Bizantinĭ, punênd în Gepidia apa „Ulca“, pe care o recunoscuse deja Katancsich (Tab. Peuting. I, 301), şi'mĭ pare bine că şi Rösler (Rom. Stud. 74) o recunósce a fi actuala Vukă, un rîŭ érăşĭ din regiunea Sirmiuluĭ (cfr. Fertig, Ennodius und seine Zeit, Passau, 1855).

Cum să explicâm óre cele două aserţiunĭ contradictóre ale luĭ Iornande faţă cu necontroversabila unanimitate a luĭ Procopiŭ, Agathias, Menandru şi Ennodiŭ?

Iornande scriea departe în Italia, copiând pe Cassiodor saŭ compilând de prin Ablavius şi alţĭ scriitorĭ perduţĭ, fără să observe vre-o dată că fântânele sale nu sînt tóte din aceĭaşĭ epocă. Extrema negligenţă a luĭ Iornande este ceea-ca l'a deochiat de de-mult în ochiĭ criticilor (Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, 47—52).

Totul se limpeḑesce, dacă vom restabili următórea ordine cronologică în migraţiunile Gepiḑilor:

Primul stabiliment, lîngă Visla;

Al douilea, în Galiţia;

Al treilea, lîngă Criş şi Mureş;

Ultimul, între Tisa şi Timiş, ĭar peste Dunăre, lîngă Sirmiŭ.

Cum dară Iornande, deşi descrie pe larg el-însuşĭ hotarele gepidice în primele patru migraţiunĭ, totuşĭ nu se satură de a celebra dominaţiunea Goţilor şi Gepiḑilor peste „t o t i u s Daciae fines“?

Aci érăşĭ el nu comite alt pĕcat decât pe acela de a nu fi înţeles fântânele de carĭ se servise.

Şi étă cum:

Bizantinul Procopiŭ este autoritatea autorităţilor în ceea ce privesce ambiĭ

ţermĭ aĭ Dunăriĭ. Ca secretar al luĭ Belisariŭ, el luase parte la tóte strălucitele expediţiunĭ ale mareluĭ căpitan şi cunoscea de aprópe tot felul de némurĭ germanice: Goţĭ, Gepiḑĭ, Vandalĭ, Longobarḑĭ etc. (cf. Dahn, Prokopius v. Caesarea, Berlin, 1865). Negreşit că neminea pe acest tărîm nu ne va puté conduce maĭ cu certitudine.

Eĭ bine, Procopiŭ ḑice într'un loc:

„Gepiḑiĭ, carĭ stăpâniaŭ urbea Sir-
„miŭ şi tótă Dacia, după ce împĕ-
„ratul Iustinian smulsese acea regiune
„de sub dominaţiunea Goţilor..."

Cu câte-va rîndurĭ maĭ jos:

„Impĕratul a dat Erulilor alte câte-va
„locurĭ din Dacia în gĭurul Singi-
„dunuluĭ, unde eĭ locuesc şi astăḑĭ" (De bello Goth., III, 33: *„Γήπαιδες δὲ πόλιν τε Σίρμιον καὶ Δακίας ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἁπάσας καταλαβόντες ἔσχον. Ἐπεὶ δέ τάχιστα βασιλεὺς αὐτὸς Ἰουστινιανὸς ὀφείλετο Γότϑους* etc. *καὶ ἄλλα μέντοι Δακίας χωρία δόντος βασιλέως Ερουλοι ἔσχον αμφὶ πόλιν Σιγγηδόνα"*).

Intr'un alt pasagiŭ:

„Maĭ 'nainte, pe când Dacia era
„tributară Goţilor, Gepiḑiĭ nu
„se mişcaŭ din fóstele lor locuinţe de
„dincolo de Istru, căcĭ atâta se
„temeaŭ de Goţĭ, încât nu cutezaŭ a
„trece fluviul" (ibid. III, 34).

Pentru scriitorul bizantin „dincolo de Istru" este naturalmente ţermul nordic. Prin urmare, pe ţermul sudic al Dunăriĭ se aflaŭ Goţiĭ, cărora le era tributară Dacia de acolo şi de gróza cărora tremuraŭ Gepiḑiĭ, aşeḑaţĭ atuncĭ lîngă Tisa.

Apoĭ érăşĭ:

„In Dacia şi in Pannonia sînt ora-
„şele Singidun şi Sirmiŭ pe malul Is-
„truluĭ" (ibid. I, 15).

Maĭ încă:

„Hotarele Dacieĭ, unde se află ur-
„bea Sirmiŭ..." (Procop. Hist. arcana, p. 18).

În fine:

„Gepiḑiĭ stăpânesc Singidunul şi Sir-
„miul cu regiunea învecinată..." (Proc., De bello Vand. I, 2).

Dacă aceste şése citaţiunĭ nu sînt de ajuns, Procopiŭ nĭ-ar maĭ procura altele vr'o douĕ-treĭ nu maĭ puţin decisive.

Sirmiul, adică Mitrovitz de astăḑĭ; Singidunul saŭ actualul Bielgrad; maĭ pe scurt Serbia, nicĭ decum România danubiană, étă dară tótă Dacia pe care o ocupaseră de'ntâiŭ Goţiĭ după trecerea lor peste Dunăre, precum nĭ-o spune şi însuşĭ Iornande (LV), ĭar retrăgêndu-se aceştiĭa, aŭ cuprins'o Gepiḑiĭ, pogorîţĭ acolo din laturea vest-carpatină, unde locuiseră maĭ 'nainte.

Confusiunea nominală între Dacia cis-danubiană pe de o parte, şi pe de alta între cele doue Dacie trans-danubiane, ale cărora hotare aŭ fost tot-d'a-una fórte reŭ definite, dar pe unde în realitate aŭ stăpânit cât-va timp német goto-gepidic în urma invasiuniĭ Hunnilor, acéstă confusiune nominală a făcut pe compilatorĭ de felul luĭ Iornande a plăsmui o fantastică dominaţiune a Goţilor şi Gepiḑilor peste tótă Dacia d'a-stânga Dunăriĭ.

Un alt vechiŭ scriitor tot atât de puţin scrupulos, „necriticul şi istoricesce nepĕsătorul Eutropiŭ" după cum îl califică Eichhorn (Gesch. d. Litteratur, Gott. 1805 p. 387), bagă şi el în Dacia Traiană nu numaĭ pe Tervingĭ şi Taifalĭ, dar încă şi pe Victofalĭ, pe carĭ adevĕratele fântâne nu'ĭ arată nicăirĭ decât spre apus de Timiş (Amm. Marcell. XVII, 12; Capitolin. M. Anton. XVI) şi despre carĭ nu ni se va cita un singur fapt pe teritoriul danubian al Românieĭ.

Istoriciĭ modernĭ, fără a'şĭ da oste-

néla de a scăpĕra lumină din confruntarea isvórelor, s'aŭ mulţumit a tot repeţi fabula, pînă ce, sub eleganta pénă a luĭ Rösler (Rom. Stud. 62), ea a luat nisce proporţiunĭ iperbolice pînă şi 'n cronologiă.

Din istoria Gepiḑilor ne preocupă de astă dată următórele doue puncturĭ:

1. Eĭ vorbĭaŭ un dialect gotic, fiind „ex Gothorum prosapia" după Iornande, γοτϑικὰ ἔϑνη după Procopiŭ, Γότϑοι după Priscus;

2. Eĭ aŭ locuit fórte îndelungat într'o parte a *Bănatuluĭ*, fiind astfel vecinĭ cu Românii de acolo, cu Auşoniĭ ceĭ de lîngă lacul Alibunar.

Pe la anul 600 un general bizantin maĭ dă încă lîngă Tisa peste urme de Gepiḑĭ, carĭ însă nu maĭ sînt atuncĭ o naţionalitate compactă, ci nesce şubrede remăşiţe (Theophylact. ap. Stritter, Gepaed. p. 387).

E remarcabil — în parentesă — că precum Goţiĭ propriŭ ḑişĭ ne-aŭ lăsat un preţios monument archeologic cu o inscripţiune runică în tesaurul de aur cel descoperit la Petrósa în regiunea Buzêuluĭ, tot aşa în *Bănat*, însă numaĭ acolo, a remas dela Gepiḑĭ érăşĭ un preţios monument archeologic scris cu rune, anume tesaurul de aur desmormîntat pe la finea seculuĭ trecut în comitatul de Torontal, despre care Dietrich (Runeninschriften des banater Fundes, în Pfeiffer, Germania, 1865, IX, 177—209) conchide că aparţine unuĭ popor gotic, dar diferit de Goţiĭ propriŭ ḑişĭ: „Fest steht aus der Sprache der Inschriften ein zum Kreis der Gothen gehöriger Stamm, und aus den Runen, dass es nicht genau derselbe war, dem wir den Ring von Bukarest, ursprünglich von Pietrossa, verdanken".

Orĭ-cum ar fi, Gepiḑiĭ aŭ locuit într'o parte a *Bănatuluĭ* cel puţin pînă în secolul VII.

In acest mod, prin durata secolară a unuĭ contact fie cât de indirect, Auşoniĭ luĭ Priscus aŭ fost puşĭ în stare şi — am puté chĭar ḑice — aŭ trebuit să împrumute dela Gepiḑĭ órecarĭ gotisme. Cu alte cuvinte, urmele gotice, dacă există unde-va la Românĭ, apoĭ numaĭ dóră în *Bănat*.

Acolo, în adevĕr, ne întimpină un gotism, singurul de astă-dată, dar necontestabil.

Reposatul filolog bănăţén Simeon Mangĭucă, într'un studiŭ fórte interesant ca adunare de material pentru botanica poporană română (Familia din Pesta, 1874, No. 43—49; cf. Col. l. Tr. 1876 p. 360), ḑice între altele:

„Frumóse credinţe are poporul no„stru şi despre locuinţa ḑînelor din „Ţéra-Românéscă, la locul cu apele „albe, unde se scaldă ḑînele şi unde „cresce şi flórea cea misteriósă, a căriĭ „trupină este învĕlită în pânḑă de pé„tră, şi care om póte căpĕta acea flóre, „acela este norocos, căcĭ dînsa 'l con„duce cu o atragere magică către lo„curile unde se aflā tesauriĭ îngropaţĭ, „şi acolo, punênd flórea pe pămînt, pe „loc es tesauriĭ pe faţa pămîntuluĭ. „Sufletul uneĭ muĭerĭ care a vătĕmat „ḑînele, purtat fiind de ḑîne spre chi„nuire şi resplătire, ajungênd cu ḑînele „pînă la locul cu apele albe şi vĕḑênd „acolo planta, cunoscênd'o a întins „mâna să o rumpă din pămînt, dar ob„servând'o o ḑînă, ĭ-a dat cu sbicĭul „peste mână de ĭ-a căḑut flórea din „mână. Dela locul cu apele albe din „Ţéra-Românéscă, plécă ḑînele în că„lĕtoriele lor, trec peste munţiĭ Orşo„veĭ, peste stânca cea mare dela Ber„zasca, trag la cărşiele Sascheĭ şi a „Cicloveĭ, de aci fac excursiunĭ prin „*Bănat*, apoĭ peste muntele Semenic „de lîngă Caransebeş, şi se întórnă în„napoĭ în Ţéra-Românéscă. In călĕto-

„riele lor, ḑînele bucuros petrec pe „poienele munţilor de iederă, de foiofiŭ, „de semenic şi de priboĭu (geranium „macrorhizum, grosswürzeliger Storch- „schnabel), unde ţin ele petrecerile, os- „pĕtările şi jocurile lor, purtând cu sine „cete de suflete pĕcătóse spre pedep- „sire. Intre ḑîne este una cu numele „F i l m a, maĭ mică, dar maĭ rea, care „maĭ tare chinuiă sufletul celor mor- „boşĭ (căcĭ sufletele le pórtă ele cu sine, „ĭar trupul stă ca şi amorţit a-casă în „pat), şi cele-lalte ḑîne nu strică voia „eĭ. Despre acéstă ḑînă ceĭ morboşĭ, „venindu-şĭ când şi când ce-va în fire, „se ḑice că murmură din buze: F i l m o! „dar nu mĕ chinui aşa tare, ci értă-mĕ!"

Mangĭucă maĭ adaugă:

„Tóte aceste despre ḑîne le-am auḑit „şi scris dela muierile sciutóre din Si- „cheviţa, maĭ vîrtos însă dela Ana Ju- „rescu de acolo".

Acéstă naraţiune este pentru noĭ cu atât maĭ preţiósă, cu cât se póte ga- ranta perfecta eĭ autenticitate. Man- giucă nu întrevedea de loc marea im- portanţă istorică şi linguistică a celor povestite d-sale de către baba Ana de- la Sicheviţa. Entusiast pentru elemen- tele latine ale naţionalităţiĭ române, inamic a tot ce nu e p u r r o m a n, fórte reŭ dispus maĭ cu deosebire pen- tru orĭ-ce lucru nemţesc, archeologul bănăţén şĭ-ar fi impus, de sigur, pa- triotica datoriă de a nu lăuda „frumó- sele credinţe ale poporuluĭ nostru de- spre locuinţa ḑînelor", dacă ar fi bănuit câtuşĭ de puţin că ele sînt tocmaĭ... g o t i c e!

Patologicesce vorbind, ḑîna Filma, aşa după cum o vedem în scenarul din legenda luĭ Mangĭucă, unde bolnavul o invócă „din când în când venindu-şĭ în fire", nu e alt ce-va decât febra, al căriĭ epifenomen ordinar este delirul, *τὸ παραφρονεῖν* al luĭ Ippocrat. Acéstă explicaţiune medicală concórdă, precum ne vom încredinţa îndată, cu înţelesul etimologic al cuvîntuluĭ.

Tremurul este punctul comun, unde febra se cĭocnesce şi se confundă cu diversele fase ale spaĭmeĭ, astfel că, luându-se una drept alta, în maĭ multe limbĭ însuşĭ numele f e b r e ĭ derivă din noţiunea s p a ĭ m e ĭ.

La Francesĭ „frayeur" şi „effroi", doue nuanţe de spaĭmă, provin din la- tinul „frigor", de unde la noĭ frigurĭ „febră".

La Sêrbĭ febra se chiamă грозница, dela гроза „teróre", ultimul grad de spaĭmă.

Cuvîntul nostru frică, la Albanesĭ frikă, este acelaşĭ cu grecul *φρίκη* „tremur", de unde *φρικώδης πυρετὸς* „febră".

Latinul febris „frigurĭ" se află în le- gătură cu grecul *φέβομαι* (mĕ tem) şi cu germanul „bebe" (tremur).

In monumentele paleo-slavice, febra se numesce трѧсавица, трѧсъкъ, трѧ- съца, bulgăresce „tresopatkă" saŭ „tre- scă", din aceiaşĭ radicală ario-europeă cu sensul de tremurare, din care Persiĭ aŭ făcut „tars" (spaĭmă), la Osetinĭ „tharsin" (temere), în limba zendică „tarsti" (spaĭmă) etc.

Boemesce „třas" însemnéză spaĭmă, ĭar „třasawka" febră.

In limba persiană spaĭma se ḑice „bîm", bóla în genere „bîmarî", un fel de febră în specie „bîmarî siah", lite- ralmente spaĭmă négră (Vullers, Lex. Persic. I, 304).

Maĭ pe scurt, ḑîna Filma, care re- presintă „febra" sub raportul medi- cal, prin însăşĭ acésta ar puté să fie „spaĭmă" în privinţa linguistică; a- decă, în vre-o limbă óre-care — vom cerceta maĭ jos în care anume — cu- vîntul f i l m a, maĭ 'nainte de a trece la

„febră“, putea să fi avut semnificaţiunea generală de „spaĭmă“.

Omul primitiv, înzestrat cu „corpolentissima fantasia“ după expresiunea luĭ Vico, dă obiectivitate tuturor impresiunilor sale, fie interne saŭ externe. Un pasagiŭ din cartea luĭ Iob (IV, 13—17) ḑice: „In gândurile visurilor „de nópte, când somnul cade peste ó- „menĭ, témă şi cutremur m'aŭ întim- „pinat şi făcură să se cutremure tóte „ósele mele, şi un duh trecu pe di- „naintea mea, şi pĕrul mi se sburli pe „cap; el stătu, dar nu cunoscuĭ faţa „sa; un chip era înaintea ochilor meĭ...“ In acest pasagiŭ, ca şi în legenda bănăţénă a luĭ Mangiucă, un bolnav, delirând în frigurĭ, vede „un chip înaintea ochilor seĭ“, un chip atât de teribil încât „i se sburlesce pĕrul pe cap“, şi care totuşĭ nu e în realitate decât „spaĭma-febră“ personificată.

Asemenĭ fenomene, fie „spaĭmă“, fie „febră“, fie ambele întrunite, ne apar adesea în mitologia diferitelor popóre, când ca ḑeĭ, când ca ḑîne, căcĭ sexul depinde de genul gramatical al cuvîntuluĭ.

La vechiĭ Romanĭ spaĭma era represintată prin ḑeiĭ Pallor şi Pavor.

La Elenĭ—prin ḑeul *Φόβος*, din aceiaşĭ radicală *φεβ* (temere), din care am vĕḑut maĭ sus că derivă latinul „febris“.

La Slaviĭ din Carniolia, ḑînele corespunḑĕtóre Furielor din mitologia clasică se chiamă дражена şi страшница (Venelin, Болгаре, Moscva 1829 t. I p. 145); cel de 'ntâiŭ cuvînt dela дрѫжѫ (tremur), cel-lalt dela страхъ (frică).

Ḑeul de destrucţiune din mitologia indiană, teribilul Çiva, acela din sudórea căruĭa — după Mahâbhârata — s'a născut febra (Muir, Sanscrit texts t. IV p. 314), se chĭamă Bhîma, adecă „spaĭmă“. Acelaşĭ nume îl pórtă de asemenea în monumente sanscrite maĭ multe alte ḑeităţĭ reutăcióse secundare, ĭar sub forma'ĭ cea femeiéscă Bhîmâ el se aplică la ḑeiţa morţiĭ Durgâ şi la o nimfă din cele ḑise „apsarasas“, a cărora principală misiune este de a perde pe muritorĭ saŭ de a-ĭ înnebuni (Roth-Böhtlingk, Sanskrit-Wtb. t. V p. 294; Gubernatis, Mitol. Vedica 1874 p. 193).

Pentru spaĭma luată în sens exclusiv de febră, selbaticiĭ Mantra, carĭ locuesc în Indo-china pe peninsula malaică, aŭ un ḑeŭ special, numit Hantu-bara-sisip (Ujfalvy, Revue de philol. t. II p. 139).

La Perşĭ, febra este „o ḑînă roşiă cu pĕr de flacărĭ“ (Tylor, Anfänge d. Cultur t. I p. 292).

In literatura sanscrită, febra e „regele bólelor“ (Roth-Böhtlingk, III, 168); rege, nu regină, căcĭ sanscritul jvara (febră) e masculin.

Romaniĭ, la carĭ febra era femeiă, aveaŭ pe ḑîna Febris. O inscripţiune, găsită în valea Haţeguluĭ în secolul XVI (Ackner-Müller, Inschr. in Dacien p. 19) sună:

FEBRI. DIVAE. FEBRI
SANCTAE. FEBRI. MAGNAE.
CAMILLA. AMATA. PRO.
FILIO. MALE. AFFECTO
P.

La Elenĭ divinitatea febreĭ era *Ἠπίαλος* saŭ *Ἐφιάλτης*, aceĭaşĭ — póte — pe care Omer (Odyss. V, 396) o numesce „demon de spaĭmă“, descriênd cumplitele durerĭ ale unuĭ bolnav.

In descântecele rusescĭ, febra este personificată prin doĕ-spre-ḑecĭ ḑîne „nepeptenate“ şi „neîncinse“ (Sacharov, Сказанія русскаго народа t. I, part. 2 p. 24).

„...Druh — ḑice Pictet (Origines indo-europ., ed. 1863 t. II p. 635—6) —

„s'applique dans le Rigvêda à une es-„pèce de démon mâle ou femelle, et „signifie malfaisant, nuisible, de la ra-„cine druh, nocere velle, odisse. De là „aussi drôha, drôgha, malice, offense, „haine, drôgdhar, ennemi, offenseur, „druhvan, drôhin, qui cherche à nuire, „malin, etc. Cette personnification du „mal reparaît chez les Iraniens dans „la Druj (au nomin. Drukhs) du Ven-„didad (Farg. VIII, passim), le démon „femelle qui se jette sur les cadavres „et qu'il faut chasser par divers pro-„cédés. Les inscriptions de Persépolis „offrent Druga comme le nom d'un es-„prit malin... Un correlatif du démon „indien Druh est le lithuanien drugis, „fièvre et surtout frisson fébrile. La „fièvre, en effet, était considérée comme „produite par un mauvais esprit, et „personnifiée comme tel".

La Boemĭ, după cum am vĕḑut maĭ sus, třasawka este „febră", ĭar třas „spaĭmă"; dar acelaşĭ Třas ne apare în anticele poesiĭ boeme dela Kraledvor ca „ḑeŭ al spaĭmeĭ":

„...ze stienov lesniech virazi Třas..."

Nu vom căuta de a maĭ îmmulţi a-nalogiele.

Ele sînt de ajuns pentru a ne convinge că Filma, prin care se idealiséză febra la Românii din *Bănat*, póte să aĭbă sensul etimologic de „spaĭmă".

Dacă însă Filma însemnéză în adevĕr spaĭmă, acésta cată să fie anume în vre-una din acele limbĭ, cu carĭ naţio-nalitatea română va fi avut óre-când vre-un punct de atingere, ĭar maĭ în specie Românii din *Bănat*.

Pentru a nu ne abate dela cererile metodeĭ linguistice, să stabilim maĭ întâĭu condiţiunile fonetice ale cuvîntuluĭ filma.

În limba română silaba *fi-* este tot-d'a-una originală, adecă nu provine nicĭ o dată din *fa-*, *fe-*, *fu-*, saŭ din vre-o altă combinaţiune silabică. Ca exemple avem: fiŭ (fio), fiĭu (filius), fiĭastru (filiaster), ficat (ficatum), fig (figo), fir (filum), fildeş (turc. fildiş), fistic (turc. fistîq), fitil (turc. fitil), fişec (turc. fişek), filă (φύλλα) etc. Din maghiarul „kép" Românii aŭ făcut „chip", dar pe maghiarul „fél" nu l'aŭ schimbat în „fil", ci l'aŭ lăsat „fel".

Încă o dată dară, orĭ-unde se află la noĭ silaba *fi-*, aceiaşĭ silabă *fi-*, ĭar nu alta orĭ-şi-care, trebuĭ să fi fost în limba de unde s'a luat cuvîntul.

Prototipul cel immediat al Filmeĭ române nu póte fi falma, felma, fulma, flama etc., ci neapĕrat filma.

Constatarea acestuĭ punct fonetic ne înlesnesce calea, înlăturând orĭ-ce etimologiă nemetodică.

Să ne întrebâm dară: de unde óre să fi luat Bănăţeniĭ pe ḑîna Filma?

Citind legenda pe care ne-o dă Mangiucă, ne-a isbit din capul loculuĭ caracterul vechĭu germanic al totalităţiĭ:

1°. Ḑînele călătoresc prin ţéră;

2°. Ele pórtă sufletele ómenilor morţĭ;

3°. Filma e cea maĭ mică din ḑîne;

4°. Ea este tot-o-dată cea maĭ rea;

5°. Cele-lalte ḑîne se tem de dînsa.

În mitologia scandinavă asemenĭ ḑîne se numĭaŭ Norne.

În saga Nornagestr, scrisă după celebrul scandinavist Rafn în seculiĭ XI saŭ XII (Antiquités russes, t. I p. 211), treĭ Norne, călĕtorind prin ţéră (thar fôru thâ um landit völvur), nemeresc la un copil în légĕn; pe când cele doĕ maĭ marĭ îl bine-cuvintéză cu dărniciă, se scólă cea maĭ mică (hin ŷngsta nornin) şi'l blastemă (Dietrich, Altnord. Lesebuch p. 320).

Iacob Grimm (Deutsche Myth. 1854 p. 381) reproduce următórea naraţiune, nu maĭ puţin caracteristică, dintr'un poet german de pe la 1200:

„Treĭ surorĭ ḑîne călătorĭaŭ prin ţéră „(ziehen durchs Land) pentru a căuta „de nevoile ómenilor. Cele de'ntâiŭ doĕ „pré-bune şi nesocotite, voĭaŭ cu grabă „să sbóre în ajutorul altora. Cea de a „treia însă, la care ele se supuneaŭ „(als höhere Macht verehren), numind'o „dómnă a lor, nu'ĭ lăsa să facă binele „(werden aber von der dritten zurück-„gehalten)..."

În „Istoria Danică" a luĭ Saxo Grammaticus, érăşĭ un scriitor scandinav din secolul XII, se descriŭ de asemenea treĭ ḑîne, dela carĭ depind sorţile omenescĭ şi dintre carĭ cele de'ntâĭu doĕ sînt bune, ĭar cea maĭ mică rea: „tertia vero protervioris ingenii invidentiorisque studii femina", — pasagĭu asupra căruĭa Grimm (op. cit. p. 387) observă: „die dritte Nymphe ist wiederum die bösgesinnte, das Geschenk der beiden ersten verringernde".

În fine, în vechea mitologiă nordică ḑînele Norne ne apar şi ca Valkyrie, adecă alegĕtóre, avênd misiunea de a lua şi a purta sufletele celor morţĭ.

Maĭ repetâm dară, nemic nu póte fi maĭ vechĭu germanic, ca cele cincĭ trăsurĭ din legenda luĭ Mangĭucă:

1°. Ḑînele călĕtoresc prin ţéră;
2°. Ele pórtă sufletele ómenilor morţĭ;
3°. Filma e cea maĭ mică dintre ḑîne;
4°. Ea este tot-o-dată cea maĭ rea;
5°. Cele-lalte ḑîne se tem de dînsa...

Un asemenea complex de elemente constitutive nu ne întimpină nicăirĭ aĭurĭ, nicĭ chĭar în miturile slavice, atât de înrudite de alminterea cu cele germanice (cfr. Potebnia, О долѣ, în Древности, Moscva 1865 p. 153—96).

Este remarcabil că la Slavĭ, atuncĭ când ḑînele lor se apropiă în unele puncturĭ de Norne, totuşĭ vedem că şi acolo tocmaĭ cele maĭ marĭ sînt maĭ grabnice a face reŭ, ĭar cea maĭ mică le maĭ reţine, adecă un fenomen diametralmente opus aceluĭa din mitologia scandinavă (Potebnia, op. cit. 192; Grohman, Sagen aus Böhmen 1863 p. 4; Miladinovtzi, op. cit. p. 16—19).

O excepţiune pînă la un punct formézĕ Croaţiĭ.

La dînşiĭ aşa numitele ḑîne Rodĭeniţe saŭ Sudieniţe se asémĕnă óre-cum cu Nornele scandinave. Profesorul Valjavec a scris în astă privinţă o monografiă întrégă, fórte interesantă, în care constată că şi la Croaţĭ cea maĭ mică din ḑîne este generalmente maĭ rea (ap. Jagić, Književnik 1865 t. II p. 53). Dar acéstă apropiare e numaĭ parţială, nu totală ca asemĕnarea ce se observă între ḑînele germane dela nord şi cele bănăţene ale luĭ Mangĭucă. Croaţiĭ nu confundă nicĭ o dată pe Norna, adecă ḑîna prevestitóre a sorţilor, cu Valkyria, care pórtă sufletele ómenilor morţĭ. Apoĭ ḑînele lor nu călĕtoresc într'un mod sistematic. În fine, însuşĭ d. Valjavec convine că, ceĭ-lalţĭ Slavĭ ne avênd nemic analog, s'ar puté bănui că Croaţiĭ vor fi împrumutat concepţiunea lor despre ḑîne anume dela Germanĭ. Să nu uităm vechea observaţiune a luĭ Şafarik (Slow. starožitnosti p. 548) că dintre toţĭ Slaviĭ cele maĭ multe gotisme se află la Serbĭ.

Grimm (D. Myth. p. 407) avusese dară şi nu încetéză de a avé dreptate când a ḑis: „noţiunea ḑînelor ursitóre nu s'a desvoltat la Slavĭ".

Aci este locul de a se încruci orĭcine de 'naintea lipseĭ de metodă a reposatuluĭ Cihac. Deşi ḑîna Filma nu are absolut nemic slavic şi deşi nicĭ o dată slavicul *vi* nu trece la Românĭ în *fi*, totuşĭ Cihac nu s'a sfiit a afirma (Dict. II p. XVI) că Filma nu e alt ce-va decât V i l a m a, dativul plural din serbul V i l a „ḑînă": „Le serbe moliti se Vilama est le datif pluriel que les Roumains du Banat ont changé en Filma".

Cu o asemenea nouă teoriă linguistică despre trecerea tuturor labialelor una într'alta şi maĭ ales despre paternitatea dativuluĭ plural, Cihac ar fi putut să sustină că „episcop" se trage d'a binele din „vobiscum"!

Nicĭ ceĭ-lalţĭ veciniĭ aĭ Românilor — despre ḑînele Ungurilor, bună-óră, se póte vedé monografia luĭ Ipolyi (Magyar myth. 1854 cap. IV) — nimenĭ afară de vechiĭ Germanĭ, nu ne înfăţişéză întrunite cele cincĭ puncturĭ esenţiale din naraţiunea luĭ Mangiucă:

1°. Ḑînele călĕtoresc prin ţéră;

2°. Ele pórtă sufletele ómenilor morţĭ;

3°. Filma e cea maĭ mică din ḑîne;

4°. Ea este tot-o-dată cea maĭ rea;

5°. Cele-lalte ḑîne se tem de dînsa...

După ce am constatat tiparul vechiŭ germanic al întregeĭ legende despre ḑîna Filma, acuma soluţiunea ni se presintă dela sine.

În limba gotică, pe care o vorbĭaŭ nu numaĭ Goţiĭ propriŭ ḑişĭ, dar şi Gepiḑiĭ ceĭ de lîngă Tisa, filma însemnéză „spaĭmă".

Textul luĭ Ulfila ne dă acest cuvînt de patru orĭ, de doĕ ca nume şi de doĕ ca verb, în câte-patru casurile cu preposiţiunea *us* (din), care însă este aci cu totul indiferinte, ca şi 'n goticul „*us*-agiths" (spăimîntat) din „agis" (spaĭmă), saŭ ca şi preposiţiunea analógă *ex* în al nostru s-paĭmă din „expavimen".

Ca nume, goticul film-, de genul feminin, se traduce tot-d'a-una prin „spaĭmă".

Iată texturile:

I. Marc XVI, 8:

Ulfila: dizuh than sat ijos reiro jah us-filmei...

Vulgata: invasit autem eas tremor et pavor...

Românesce: eraŭ cuprinse de cutremur şi de spaĭmă...

II. Luca V, 26:

Ulfila: jah us-filmei dissat allans..

Vulgata: et stupor prehendit omnes...

Românesce: şi spaĭma a cuprins pe toţĭ...

Ca verb, goticul film- se traduce prin „uĭmire", adecă situaţiunea în care omul îşĭ perde cumpĕtul:

III. Marc I, 22:

Ulfila: jah us-filmans vaurthun..

Vulgata: et attoniti fuerunt...

Românesce: şi s'aŭ uĭmit...

IV. Luca XI, 43:

Ulfila: us-filmans than vaurthun allai...

Vulgata: attoniti autem facti sunt omnes...

Românesce: şi se uĭmĭaŭ toţĭ...

Löbe, Gaugengigl, Diefenbach şi alţiĭ confundă pe goticul ulfilian „film-" (spaĭmă) cu germanul—nu goticul—„film" (pele), explicând spaĭma prin rădicarea peleĭ saŭ prin eşire din pele. Precum românul „speriare" (=ital. spaurare) nu se înrudesce câtuşĭ de puţin cu românul „pĕr" (=pilus), deşi „sper-" şi „pĕr" se asémĕnă în aparinţă, tot aşa germanul „film-" (pele) este absolutamente alt ce-va decât goticul „film-" (spaĭmă).

„Film-" (pele), după legea corespundinteĭ fonetice, nu diferă decât numaĭ dóră prin sufix de grecul πέλλα şi de latinul „pellis", pretutindenĭ cu acelaşĭ înţeles concret de „pele"; cât despre „film-" (spaĭmă), Fick este cel de'ntâiŭ care a isbutit să limpeḑéscă originea acesteĭ vorbe. Ca temă verbală, goticul „film-an" (uĭmire) corespunde vechĭuluĭ scandinav „fâlm-a" (tremurare) şi greculuĭ πελεμ-ίζω (sguduire); ca temă nominală, goticul „-film-ein-"

(spaĭmă) ne conduce — póte — la grecul *παλμός* (bătaiă de inimă); ca punct de plecare comun pentru acéstă întrégă familiă de cuvinte, este radicala „pal“, conservată în latinul „pel-lo“ (împing) și în grecul *πάλ-λω* (scutur); în fine, ca sens fundamental, o mișcare violentă saŭ—maĭ bine—febrilă (Kuhn, Zeitschr. XIX, 262—3; Fick, Vergl. Wtb.[2.] p. 373; idem, Ehemalige Einheit p. 234, 339).

Se scie că tulpina germanică primordială se despărția din capul loculuĭ în treĭ ramure: cea gotică, cea scandinavă și cea teutonică. Tóte popórele germanice, cu carĭ Românii, direct saŭ indirect, mult saŭ puțin, aŭ avut a face încóce dela secolul VII pînă astă-dĭ, aparțin fără excepțiune ramureĭ teutonice. In acéstă ramură teutonică, care se desbină în sute de dialecte și sub-dialecte, cuvîntul f i l m - (spaĭmă), fie ca verb, fie ca nume, nu se găsesce nicăirĭ. Chĭar în ramura scandinavă, maĭ apropiată de cea gotică și dela care avem prețióse monumente literare începênd din secolul VIII, acéstă vorbă nu se află cu vocala *i*, ci numaĭ cu *â* în fâlma (tremurare), saŭ cel mult cu *e*, dacă vom admite ca făcênd parte din aceiașĭ familiă pe islandesul felmr „spaĭmă“ (Höfer, Zeitschr. f. die Wiss. d. Spr., t. III p. 58). Prin urmare, Românii Bănățenĭ aŭ putut împrumuta pe dîna Filma exclusivamente din limba gotică, nu însă dela Goții propriŭ dișĭ, cu carĭ n'aŭ fost nicĭ o dată în contact, ci dela aceĭ Gepidĭ de lîngă Tisa, cu carĭ s'aŭ învecinat, la marginea occidentală a *Bănatuluĭ*, în curs maĭ mult de un secol.

Deja la Gepidĭ, póte și la Goții propriŭ dișĭ, vorba f i l m-, afară de sensul seŭ ulfilian de „spaĭmă“, cată să fi însemnat o dînă, o Nornă saŭ Valkyriă, căcĭ Românii Bănățenĭ împrumutară dela dînșiĭ nu un cuvînt comun, ci anume personificațiunea cea mitică, ba încă în legătură cu o legendă întrégă de un caracter vechĭu germanic fórte pronunțat: „dînele că„lătoresc, purtând sufletele ómenilor „morțĭ, ĭar cea maĭ rea din ele, deși „e maĭ mică, totușĭ poruncesce dînelor „celor bune“.

Negreșit însă că în fragmentul biblic al luĭ Ulfila, de vreme ce este biblic, nicĭ se póte aștepta cine-va de a întâlni o accepțiune păgână a vorbeĭ f i l m-. In acest mod, cercetarea nóstră umple o lacună în mitologia gotică.

Din cele doue cuĭburĭ ale Românismuluĭ, unul la Olt și celalalt la Timiș, Oltenia a fost scutită aprópe cu desăvîrșire de invasiunĭ străine, și totușĭ nu se póte dice că ea șĭ-a păstrat naționalitatea maĭ bine decât *Bănatul*, unde Românul a fost necontenit în contact cu tot felul de némurĭ barbare. Ceĭ maĭ plugarĭ dintre toțĭ Românii prin însășĭ natura unuĭ pămînt roditor peste mesură, Bănățenii se împăcaŭ cu Hunnii, cu Gepidiĭ, cu Avarii, cu Slavii, cu Ungurii, hrănindu'ĭ pe toțĭ rîndurĭ-rîndurĭ și lăsându'ĭ apoĭ pe toțĭ să plece înainte, pe când Românul remânea pe loc, adevĕratul a u ș o n ĭ u al țereĭ dela Attila și pînă astădĭ. Ne 'ntrerupta atingere cu străinii l'a făcut pe de o parte maĭ gelos de propria sa naționalitate și maĭ conservator de frică de a n'o perde; dar tot-o-dată, pe de altă parte, memoria aceleĭ atingerĭ s'a petrificat pe nesimțite, ca nesce straturĭ suprapuse, în graĭul și în legenda Românilor din *Bănat*, astfel că numaĭ la dînșiĭ noĭ găsim unele tradițiunĭ etnice medievale, pe carĭ în deșert le-am căuta în Oltenia, cu atât și maĭ puțin în Ardél.

Vom da un exemplu saŭ doue.

Am vorbit maĭ sus despre Gepiḑĭ, carĭ nu eraŭ decât o ramură de Goţĭ. După aceştĭ Goţĭ, precum îĭ numesce şi Priscus, *Bănatul* a fost cotropit de Avarĭ, pe carĭ însă ĭ-aŭ nemicit Franciĭ, anume Carloman prin fiĭul seŭ Pipin, gonindu'ĭ din regiunea Tiseĭ: „trans Tizam fluvium fugatis", după expresiunea contimpuranuluĭ Eginhard (cf. Zeuss, Die Deutschen p. 738). Bănăţeniĭ dară cunoscură acuma doue marĭ popóre germanice: pe Goţĭ şi pe Francĭ. „In *Bă*„*nat* pînă 'n ḑiua de astăḑĭ — ḑice „Simeon Mangĭucă (Albina din Viena, „1866 No. 88) — când vine vre-un „Némţ prin sate românescĭ, se ĭeaŭ „copiiĭ după el şi strigă drept semn „de batjocură: Némţ! Némţ! Goto„Frénţ! şi tot maĭ departe făcênd „versurĭ de batjocură, parte ruşinóse, „la fie-care sentenţă de doĕ versurĭ în „cadenţă repeţesc: Némţ! Némţ! Go„to-Frénţ!" Din generaţiune în generaţiune mumele românce din *Bănat* aŭ făcut pe copiiĭ lor să urască pe vechiĭ asupritorĭ Goţĭ şi Francĭ, carĭ vorbĭaŭ de o potrivă nemţesce şi ale cărora numĭ, întrunite în singurul Gotofrénţ, aŭ ajuns acolo pînă la noĭ ca un archaism supra-vieţuit în graĭul cel copilăresc.

S'a repetat mereŭ că „Ler-dómne", obicĭnuitul refren al colindelor române, este o reminiscenţă despre împĕratul Aurelian. Acéstă opiniune n'are nicĭ un temeĭu, şi chĭar nicĭ un sens. In cursul meŭ dela Facultatea de Litere din Bucurescĭ, eŭ am demonstrat deja că acel „Ler-Dómne" nu este alt ce-va decât „Lar Dominus" al mitologieĭ romane, asupra căruĭa voĭu reveni pe larg la locul seŭ (v. *Colindă*). Aurelian, în orĭ-ce cas, nu putea să fi fost drag Românilor din Dacia, pe carĭ tocmaĭ dinsul ĭ-a trădat, lăsându-ĭ fără administraţiune şi fără legiunĭ în prada barbarilor. O amintire despre Aurelian s'a păstrat totuşĭ, însă numaĭ la Bănăţenĭ; şi causa este că acest împĕrat, Dac de origine şi fórte celebru prin vitejiă, se născuse la Sirmium, actualul Mitrovitz, în faţa saŭ la cósta *Bănatuluĭ*. Legenda cea bănăţenéscă despre Aurelian merită a fi atinsă aci măcar în trécĕt.

Fraţiĭ Schott, în colecţiunea lor cea germană de basmurĭ române din *Bănat* (Walachische Mährchen, Stuttg. 1845 p. 213, 357), aŭ publicat unul întitulat „Mandschiferu", care lĭ-a fost comunicat din Oraviţa. Nesciind românesce, fraţiĭ Schott explicaŭ pe Mângiferu prin francesul „mange-fer", ceea ce ar fi la noĭ Mâncă-feru, nicĭ o dată însă „Mângiferu", care e pur şi simplu rostirea bănăţenéscă cea dialectală pentru numele compus Mân'-de-feru, franţusesce „main-de-fer".

Să se observe că în Mân'-de-feru, „mân'" nu este o scurtare din forma obicĭnuită „mână", ci forma românéscă cea veche organică „mânu", la plural „mânule", care nu o dată ne întimpină în tipăriturile din secoliĭ XVI şi XVII, bună-óră în următórele doue exemple după Ciparĭu (Principia p. 129):

1°. Pentateucul Orăştian din 1581: „mânule'ĭ era flocoase ca a lui Isav fratelui său mânu..."

2°. Omiliarul moldovenesc din 1643: „şi ai în cap cunună şi în mânu stég..."

„Mân'-de-feru" este dară archaicul „Mânu-de-feru".

v. *Mână.—Mân'de-feru.*

In basmul din Oraviţa, saŭ maĭ bine în legenda transformată în basm, Mân'-de-feru este un om din popor, care îşĭ începe cariera ca ostaş de rând, fórte sărac şi fórte cheltuitor, plăcêndu'ĭ maĭ mult vinul decât femeile, dar de o forţă

fisică și de o vitejiă atât de prodigióse, încât îngrozesce pe toțĭ și la urma urmelor ajunge împĕrat. Este caracteristic maĭ cu samă, cum Mân'-de-feru tăia ómenĭ cu sutele și cu miile, ca și când ar fi nesce musce.

N'are cine-va decât să alătureze legenda bănățenéscă cu biografia luĭ Aurelian cea scrisă de Flavius Vopiscus, unde ni se spune întocmaĭ așa despre sărăcia și cheltuelile acestuĭ împĕrat, eșit din poporul de jos: „humiliori loco natus", plăcêndu'ĭ maĭ mult vinul decât femeile: „vini et cibi paulo cupidior, libidinis rarae", ș'apoĭ de o forță fisică extra-ordinară: „nervis validissimis", și atât de vitéz, atât de tăĭetor de ómenĭ, încât într'o singură bătăliă a ucis cu mâna sa patru-ḑecĭ și opt de dușmanĭ, ĭar în diferite bătăliĭ din acelașĭ resboĭu peste noue-sute cincĭ-ḑecĭ: „Aurelianum manu sua bello Sarmatico uno die quadraginta et octo interfecisse, plurimis autem et diversis diebus ultra nongentos quinquaginta".

De ce însă Bănățeniĭ îl numesc pe Aurelian M â n'-d e-f e r u? îl numesc așa fiind-că tot așa îl numĭaŭ chĭar vechiĭ Romanĭ, tocmaĭ legionariĭ carĭ servĭaŭ sub dînsul pe când el era încă numaĭ colonel, „tribunus militum", spre a'l deosebi prin acéstă poreclă de un alt colonel Aurelian, maĭ puțin bătăios decât dînsul. Nĭ-o spune fórte neted Flavius Vopiscus: „quum essent in exercitu duo Aureliani tribuni, hic, et alius qui cum Valeriano captus est, huic signum exercitus apposuerat m a n u s a d f e r r u m, ut si forte quaereretur quis Aurelianus aliquid vel fecisset vel gessisset, suggereretur: Aurelianus m a n u a d f e r r u m, atque cognosceretur".

Intre latinul „Manu-ad-ferrum" și între românul „Mân'-de-feru" există aceĭașĭ diferință prepozițională ca franțusesce între „main-de-fer" și „main-au-fer".

M â n'-d e-f e r u, „manu ad-ferrum", ĭată dară singurul Aurelian cunoscut Românilor, și numaĭ celor dela Timiș, permițêndu-ne astfel a înșira acum cronologicesce continuitatea cea teritorială a elementuluĭ românesc din *Bănat:*

sub Traĭan;
sub Aurelian;
sub Hunnĭ;
snb Gepiḑĭ;
sub Francĭ...

v. *Abeș. — Almaș. — Bróncă. — Bufan. — Frățuț. — Glad...*

[3]·**Bănàt** (**grâŭ-**), t. d'Agric.; variété de froment. Se ḑice și „grâŭ de *Bănat*". „Sub acest nume se cunósce în agricultură, în comerciul de cereale și 'n industria morărituluĭ varietatea de grâŭ care se cultivă de preferință în *Bănat*, de unde'ĭ vine numele. Acéstă varietate este cu spicul alb, analog cu grâul bălan românesc, cu care are multă asemĕnare, deosebindu-se însă prin aceea că are un spic ce-va maĭ lung și bóbe maĭ rotunde, maĭ măricele și maĭ sticlóse. Este unul din grânele cele maĭ căutate de morarĭ pentru calitatea superióră a făineĭ ce se póte scóte din el. Introdus în România, acest grâŭ reușesce bine în primiĭ 3—4 anĭ, după care interval trebue adusă sĕmînță nouă" (P. S. Aurelian).

v. [2]·*Bănat. — Grâŭ.*

Bănàtul, s. m. artic.; t. de Chorégr.: sorte de danse villageoise. Sub acest nume d. Vulpian (Musica populară No. 35) pune un „joc de brâŭ", despre care ne lipsesce orĭ-ce altă informațiune.

v. *Joc.*

Bănănăèsc
Bănănăire — v. *Bălălăesc.*
Bănănăit

[1]·**Bănărèsc, -éscă,** adj.; propre à un monnayeur ou aux monnayeurs. Unelte *bănăresci.* Muncă *bănărésçă.* Ceea ce distinge meseria de bănar, de unde și adverbial: bănăresce = așa cum fac bănariĭ.
v. *Bănar.*—*-ar.*

[2]·**Bănărèsc** *(bănărit, bănărire),* vb.; peser une somme d'argent, compter la monnaie au poids. A căntări baniĭ, fiind pré-mulţĭ, în loc de a'ĭ numĕra unul câte unul. Literalmente, a trage baniĭ la cumpĕnă, cum se face la o bănăriă de către bănarĭ. Din acest verb a remas în graĭu numaĭ participiul substantivat bănărit, când e vorba de o mare bogăţiă în banĭ.
v. *Bănărit.*

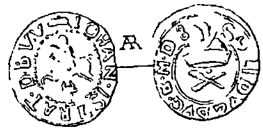
Bănărèsce. — v. [1]·*Bănăresc.*

Bănărìă (plur. *bănăriĭ*), s. f.; 1°. Hôtel des monnaies, monnaierie; 2°. grande somme d'argent. In primul sens, astădĭ se dice monetăriă, în epoca Fanarioţilor taraphană. Derivă prin sufixul -iă din bănar „monnayeur". Intru cât Statul, fie în Moldova, fie în Muntenia, bătea banĭ în ţéră începênd din secolul XIV, póte și maĭ 'nainte, este învederat că bănăria nu e ce-va noŭ la Românĭ.

Nic. Costin, Letop. II p. 5: „Făcut'aŭ Dabija Vodă și *bănărie* de banĭ de aramă la Sučavă..."

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „Era *bănărie* în cetatea Suceveĭ, care era dela Dabija Vodă și făcea șalăĭ de aramă, cariĭ numaĭ aice în ţară îmbla, 4 șalăĭ la un ban bun..."

In colecţiunea numismatică a Academieĭ Române se află un șalăŭ din *bănăria* luĭ Dabija-vodă:

Este curios că acest bănuţ a jucat un mare rol în istoria financiară a Polonieĭ. Sub anul 1662 scriitorul contimpuran Pasek (Pamiętniki, ed. Węglewski, Lwów 1877 p. 226) ne povestesce: „Prin specula unor supușĭ polonĭ s'aŭ întrodus atuncĭ în Polonia șalăiĭ moldovenescĭ (szelągi wołoskie), în schimbul cărora s'aŭ exportat în străinătate o mulţime mare de banĭ de argint și de aur, pentru care faptă aceĭ speculanţĭ nu merită de a purta numele de Polonĭ și vor trebui să dea o grea socotélă luĭ Dumnedeŭ, căcĭ aceĭ șalăĭ moldovenescĭ (te wołoskie szelągi) aŭ pricinuit o mare sărăciă, desperare și omor între ómenĭ. Incepênd dela Lemberg, la bâlciurĭ lumea se bătea pentru aceștĭ șalăĭ; după aceea însă eĭ s'aŭ retras din Polonia-mică și s'aŭ încuĭbat în Polonia-mare, întindêndu-se pînă la fluviul Odra și pînă la Marea-baltică, întocmaĭ ca o cumplită locustă (jako owa okrutna szarańcza)..."

Iată ce poznă făcuse *bănăria* luĭ Dabija-vodă!

In sensul al doilea, ca „grande somme d'argent", adus de Cihac (II, 8), se dice maĭ obicĭnuit bănărit și bănet.
v. *Bănar.* — *Bănărit.*

Bănărìre. — v. [2]·*Bănăresc.*

Bănărìt, s. n.; le part. passé de

bănăresc pris comme substantif: grande somme d'argent. Sensul propriŭ este: atâţia banĭ, încât nu se póte numera unul câte unul, ci trebuĭ căntărițĭ cu grămada, adecă trebuĭ *bănărit*, cum fac bănariĭ la bănăriă. *Bănărit* este maĭ mult decât bănet, care exprimă numaĭ noţiunea colectivă de mulţĭ banĭ.

I. Créngă, Poveştĭ I p. 67: „boierul acela, de mult *bănărit* ce avea, nu'ĭ maĭ sciea numĕrul..."

Ibid. p. 228: „Mulţĭ craĭ şi împĕraţĭ eşiaŭ înaintea luĭ Harap-alb, şi care din cotrò îl ruga, unul să'ĭ deĭe *bănărit* cât va cere el; altul să'ĭ deĭe fata şi jumătate de împĕrăţiă..."

v. ²·*Bănăresc.* — *Bănăriă.* — *Bănet.*

Bănăţén, -énă saŭ **-éncă,** s et adj.; habitant du Banat, propre au Banat. Serbiĭ, Unguriĭ şi Nemţiĭ din Bănat sînt şi eĭ *Bănăţenĭ*, dar cuvîntul se aplică maĭ în specie la Românii de a colo. Intre Româniĭ din Bănat se deosebesc aşa numiţiĭ Frătuţĭ de aşa numiţiĭ Bufanĭ, ceĭ de'ntâĭu fiind *Bănăţenĭ* de baştină, ceĭ-lalţĭ veniţĭ acolo din Ţéra-Românéscă. *Bănăţénca* se distinge întru cât-va prin port de Romănca din Oltenia.

Cuvîntul funcţionéză şi ca adjectiv, sinonim cu bănăţenesc, dar atuncĭ femininul e *bănăţénă* nu *bănăţéncă*. Grânele *bănăţene* se bucură de multă căutare. Vin *bănăţén*, scórţă *bănăţénă*, caĭ *bănăţenĭ* etc.

In Bănat se rostesce *Bănăţan*, *Bănăţancă*.

Sub numele de *Bănăţancă*, d. Vulpian (Jocurĭ de braŭ No. 21) a publicat musica unuĭ danţ poporan, despre care însă noĭ nu cunóscem amărunte.

v. ²·*Bănat.* — ¹·*Bănăţénă.* — *Bufan.* — *Codrén.* — *Frătuţ...*

¹·Bănăţénă, s. f.; t. de Vitic.: variété de raisin. „In comitatul Araduluĭ, struguriĭ aŭ maĭ multe numirĭ, şi adecă: strugure alb numit mustăfeĭ; strugure alb cam galben numit gălbănuţ; strugure alb numit ţîţa capreĭ, códa óieĭ, boldénă, *bănăţénă...*" (pr. D. Popoviciŭ, Bănat, c. Tincova).

v. *Bănăţén.* — *Strugure.*

²·Bănăţénă / **Bănăţéncă** — v. *Bănătén.*

Bănăţenèsc, -éscă, adj.; appartenant au Banat, propre au Banat. Graĭul *bănăţenesc* se deosebesce mult de cel oltenesc. Cântecele *bănăţenescĭ* aŭ fost adunate de d. Enea Hodoş. Doĭnă *bănăţenéscă* etc.

v. ²·*Bănat.* — *Bănăţén.*

Bănăţenèsce, adv.; à la façon du Banat, en dialecte de Banat. Aşa cum fac saŭ vorbesc Bănăţeniĭ. *Bănăţenesce* nu se rostesce „zic", ci „dzîc", întocmaĭ ca în Moldova. Am vĕḑut la Mehadia o ţerancă îmbrăcată *bănaţenesce*.

v. *Bănăţenesc.*

Băncea. — v. *Bănciluţă.*

Băncèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: nom de village. Topicul *Băncescĭ* este pluralul din Băncescu, formă patronimică din numele personal Banciu (v. ³·*Ban*). Un sat *Băncescĭ* se află în Tutova, o altă localitate cu acest nume în Argeş (Frunḑescu, Dicţ. 28), dar cel maĭ interesant este vechĭul sat moşnenesc *Băncesciĭ* din Buzeŭ, în legătură cu memoria legendareĭ Dómna Néga, care fusese şi ea moşnéncă acolo.

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 175, reproduce povestirea unuĭ ţeran Buzeuan: „In vremea de demult, pe când

ómeniĭ de pe lumea asta scieaŭ şi puteaŭ maĭ mult decât ce pot şi sciŭ ceĭ de acum, pe când pruncul de treĭ ḑile îţĭ numĕra numaĭ într'o clipă tóte stelele de pre cer şi vedea cu ochişoriĭ cum cresce ĭérba câmpuluĭ şi auḑĭa cu urechile cum sfărîie fusele când tórce păiajinul, pe vremea de atuncĭ trăia în plaĭurile Buzĕuluĭ o împĕrătésă tare şi mare, pe care o chiăma Dómna Néga. Ea îşĭ avea palatele eĭ tocmaĭ colo, în codriĭ Cislăuluĭ, unde se vĕd şi astăḑĭ, pe o măgură mare ocolită cu pîraĭe, temeliile de zid ale cetăţiĭ eĭ, ĭar grădinile şi liveḑile în carĭ ea se preumbla, când i se făcea urît a-casă, şi-le avea pe colnicele Laposuluĭ, unde stă şi acum puţul eĭ cu colac de pétră, săpat cu slove pe carĭ, ḑĕŭ, nicĭ ceĭ maĭ cărturarĭ din ḑioa de astăḑĭ nu le maĭ pot ghici. Din toţĭ copiiĭ câţĭ Dumneḑeŭ îĭ dase şi 'ĭ luase înapoĭ la sine, Dómna Néga rĕmăsese în văduviă numaĭ cu un fecĭor pe care 'l ĭubĭa ca lumina ochilor. Era şi drăgălaş, — bată'l fericea — puĭul de împĕrat!..."

Nu scim ce va fi făcut Dómna Néga pe la Cislăŭ şi pe la Lapoş, dar scim că ea trăĭa încă pe vremea luĭ Mihaĭu-Vitézul, căcĭ la 1600 dăruise o admirabilă cruce uneĭ mănăstirĭ rusescĭ din Kiev (Воскресное чтенiе 1840 p. 436 sq.), şi maĭ scim că era vĕduva luĭ Mihnea-vodă Turcitul, cu care a făcut pe Radu-vodă Mihnea, unul din ceĭ maĭ bunĭ şi maĭ înţelepţĭ din vechiĭ Domnĭ aĭ Românilor.

Crisov dela Radu-vodă Mihnea din 1622 (Cond Mss. a episc. Buzeŭ, în Arch. Stat. din Buc. t. III p. 97): „ca să'ĭ fie sfinteĭ mănăstirĭ [Aninósa] nişte morĭ dela *Bănceşti* din apa Buzăuluĭ, pentru că acéste morĭ aŭ fost ale răposateĭ mumeĭ domniĭ méle Doamneĭ Négăĭ, apoĭ când au fost la pristăviré domnieĭ eĭ, ĭar răposata muma domniĭ méle Doamna Néga singură aŭ dat şi aŭ adaos acéste de maĭ sus zise morĭ la sfânta şi dumnezeĭasca mănăstire..."

v. *Băncescu*. — *Négă*.

Băncèscu (plur. *Băncescı*), s. m.; nom d'une famille noble valaque. Un ném de moşnenĭ în Buzeŭ.

Zapis din 1705 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ, în Arch. Stat. din Buc. t. I, p. 109 *a*): „Adecă eŭ Părvul Odobénul dat'am zapisul mieu la măna dumnéluĭ nepotu-mieu luĭ Anton sin Dragomir căpitan *Băncescul*..."; şi'ntr'un alt act din acelaşĭ an (ibid. p. 109 b): „Anton căpitan sin Dragomir căpitan ot B ă n c e ş t i".

v. [3] *Ban*. — *Băncescĭ*.

Băncilă. — v. [3] *Ban*.

Băncilùţă (plur. *băncilu̦ţe*), s. f.; caparaçon. Ţ o l de cal. P ă t u r ă de cal. Şăinénu (Dicţ. germ. 33): „*Băncilu̦ţă*, Satteldecke".

Doĭnă din Dobrogea:

> Fóia verde alimon,
> Să pun murgul la pripon,
> Să'mĭ aştern o *băncilu̦ţă*
> Şi la căpĕtâĭu şeluţă...
>
> (Burada, Călĕt. p. 240)

unde editorul explică în notă *băncilu̦ţa* prin „cerga de sub şea".

Băncilu̦ţă este un termen fórte interesant, fiind întrodus la noĭ, probabilmente prin comerciŭ, dintr'o limbă neo-latină medievală, unde b a n c a l e saŭ b a n c a l însemnă cergă, „subsellii stragulum", bună-óră într'un text din Du Cange (ed. Carpent. I, 561): „duas cortinas, unum b a n c a l e, et sellam suam cum omni apparatu equestri". *Băncilu̦ţă* este a doua deminutivare din b ă n c e ă (plural b ă n c e l e), care presupune pe un medio-latin b a n c e l l a.

v. *Cal.*

Băncĭulêscĭ }
Băncĭulêscu } —v. [3]·*Ban.*

Băncùtă.—v. *Băncuță.*

Băncùță (plur. *băncuțe*), s. f.; petite pièce de monnaie, piece de 50 centimes. Laurian-Massim: „*Băncuță*=monetă de hărtiă de mică valóre, de ḑece cruceri". In Lexiconul Budan: „B ă n c u t ă = ban de hărtiă, der Bankozettel".

Jipescu, Opincaru p. 57: „negustoru încurcă lumea la cântar și stórce paĭsprece câștigurĭ dîn spinarea muștiriuluĭ: pĕ mine cu treĭ leițe la sare, pĕ cumĕtra cu șapte banĭ la frunḑișóră, pĕ Puĭcan cu douo parale la lipiea dĕ pâĭne, pĕ Tîrcav c'o *băncuță* d'ali dĕ cinḑecĭ dĕ banĭ..."

Delavrancea, Parazițiĭ p. 309: „nu le aveaŭ decât cu ajutorul *băncuțelor* și a jumătăților de sfanț..."

Doĭnă din Bănat:

Tinerețe, haĭne scumpe,
Cumpĕra-v'aș, n'am *băncuțe;*
Bătrânețe, haĭne rele,
Vinde-v'aș și n'am putere!

(Hodoș, Poez. pop. 153),

unde este de observat rima cea numaĭ vocalică, întocmaĭ ca la Spaniolĭ: -*u-e* (sc*u*mp*e*=bănc*u*ț*e*), -*e-e* (r*e*l*e*=put*e*r*e*).

Un cântec ardelenesc cu forma b ă n c u t ă, veḑi'l în Ungaria, 1892 p. 355.

Băncuță, cuvînt noŭ, deși fórte respândit, este o românisare din germanul „Bankozettel", adecă b a n c o ț (ettel). Transilvanul b a n c u t ă se apropiă maĭ mult prin final de germanul „Banknotte". In ambele casurĭ, asociațiunea de ideĭ cu românul b a n a ajutat nu puțin la înrădĕcînarea acestuĭ cuvînt în popor.

v. [1]*Némț.*

Băndàr
Băndàur
Bănḑàr
Bănḑòĭu } .—v. *Bondar.*

Bânde, n. pr. m.; Benoit? Să fie óre o scurtare poporană din B e n e d i c t=bohemesce B e n d a (Jungmann)? In România „Fata-*Bândeĭ*" se chiamă o moșiă în Muscel (Frunḑescu), ĭar augmentativul B ă n d o ĭ u „baltă în județul Brăila, plasa Balta, în mijlocul eĭ este și o insulă cu asemenea numire". In Moldova, între moșiile mănăstiriĭ Aron-vodă (Doc. Rom. II No. 6, în Arch. Stat. din Buc.) se menționéză la 1762: „B ă n d e ș t i ĭ de pe Prut", ceea ce presupune și pe un patronimic B ă n d e s c u.

v. [1]·*Ungur.*

Băndèscĭ }
Băndèscu } .—v. *Bânde.*

Băndólă, s. f.; t. famil.: femme lourde et paresseuse ou sans énergie. In munțiĭ Suceveĭ: „*Bandoàlî*=o păpălugă de femeiă care se tot duce încotrò apucă, unde calcă se cutremură" (Șeḑĕtórea 1893 p. 126). Cuvîntul la noĭ este luat d'a-dreptul dela Rutenĭ, la carĭ b a n d ò l ĭ a figuréză ca epitet feminin cu sensul de „rea, nenorocósă": „Бандоля = Reimwort zu доля: böses Schicksal" (Želechowski, Ruth. Wtb. I p. 12). Tot la Rutenĭ verbul b a n d i k u v a t i însemnéză a lucra încet, a fi lenevos: „бандикувати = langsam arbei-

ten" (ibid.). Nefiind slavică, remâne ca alţiĭ să cerceteze de unde anume vor fi căpĕtat Rutenii tulpina acestor doĕ cuvinte. La noĭ, în orĭ-ce cas, *băndólă* e un rutenism.

v. [1]·*Rus.*

Băngâŭ (plur. *băngâĭ*), s. m.; homme qui n'est remarquable que par sa longueur. Lungan. Deşirat. In munţiĭ Suceveĭ: „*Bangâŭ*=mare, lung" (Şeḑĕtórea 1893 p. 126). Vine din maghiarul banga „prost, nătărâŭ".

v. [1]·*Ungur.*—*Nătărâŭ.*

Bănésă (plur. *bănese*), s. f.; épouse d'un Ban. Soţia unuĭ Ban, de unde vine cuvîntul prin sufixul -ésă=lat. -issa.

Crisov dela Mateĭu Basarabă din 1646 (Cond. Mss. a mănastiriĭ Vieroş No. I p. 169, în Arch. Stat. din Buc.): „acéstă jumătate de sat din Bezdéd fost'au maĭ de 'nainte vréme al luĭ Şărban postelnic de Coĭanĭ şi a măne-sa jupănésiĭ Ancăĭ *bănesiĭ* de moşie încă maĭ de 'nainte vréme, ĭar după acéĭa când au fost în zilele răpăosatuluĭ Alexandru voevod cel bătrân sinŭ Mirciĭ voevod 7080 (1572), ĭar Şărban postelnic dinpreună cu mumă-sa jupănésa Anca *bănésa*..."

Zapis din 1714 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ, t. I p. 147, în Arch. Stat. din Buc.): „Adecă eu Mariĭa *bănésa* Milésca înpreună cu ginere-mieu Dumitraşco Brăiloĭu vel căpitan za Cerneţ..."

Maĭ multe sate în România pórtă numele de *Bănésa* după boeria uneĭ foste proprietare, dintre carĭ cel maĭ interesant este Storobănésa, adecă „Bătrâna-*bănésă*" în Teleorman.

v. [1]·*Ban.*—*-ésă.*—*Storobănésă.*

[1]·**Bănèsc, -éscă,** adj.; pécuniaire, relatif a la monnaie. Laurian-Massim: „*Bănesc*=de banĭ, în banĭ, relativ la banĭ: interese *bănescĭ*, afacere *bănéscă*".

v. [2]·*Ban.*

[2]·**Bănèsc, -èscă,** adj.; relatif à la dignité d'un Ban. Ceea ce se atinge de boieria Banuluĭ. Veniturile *bănescĭ*. Puterea *bănéscă*. Portul *bănesc*.

Cantemir, Chron. II p. 372: „s'aŭ tras spre Severin şi peste Olt, unde şi la stăpâniĭa *Bănéscă* uniĭ dintr'înşiĭ aŭ agĭuns..."

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 157: „o mulţime de pandurĭ *bănescĭ*, călcând peste trupul tovarăşuluĭ mort, se răpeḑiră cu săbiile scóse..."

v. [1].*Ban.*

[3]·**Bănèsc** (*bănit*, *bănire*), vb.; dépenser de l'argent. Format din ban, acest cuvînt se aude în Ardél. „A *băni*=a cheltui, de ex.: şĭ-o *bănit* şi el baniĭ, o remas numaĭ cu punga" (Reteganu).

v. [2]·*Ban.*

[4]·**Bănèsc** *(bănit, bănire)*, vb.; être Ban, avoir le rang de Ban. „A *băni*" dela Ban prin analogiă cu „a domni" dela „Domn".

Colindă munténéscă:

Slujésce'mĭ, slujésce
Pîn' la Sân-Văsiĭ
Să 'mpart boĭeriĭ,
Că te-oĭu ridica
Ban la Craĭova,
Şi tu că'ĭ *băni*
De te'ĭ ferici...

(G. D. T., Poes. pop 48).

v. [1]·*Ban.*

[5]·**Bănèsc** *(bănit, bănire)*, vb.; octroyer le rang de Ban, élever à la dignité de Ban. In vechĭul graĭu administrativ, pe lîngă verbul generic boĭe-

resc = fac pe cine-va boier, se între-buinţaŭ verbĭ specificĭ pentru aprópe fie-care boieriă în specie: a vornicì, a logofeţì, a spătărì etc. Astfel a *bănì* pe cine-va, însemnà a'l face Ban. Vodă a *bănit* pe Golescu. S'a *bănit* Ghica. Nu mě tot *băni!* când boeruluĭ i se urà să i se ḑică mereŭ „arhon Bane".

v. [3]*Boeresc.*

Bănèsca, s. f. artic.; t. de Choréogr.: nom. d'une danse villageoise. Nu avem amănunte asupra acestuĭ joc ţĕrănesc, ci numaĭ o indicaţiune.

„Danţurile cunoscute poporuluĭ pe aci sînt: brâul, sĕrba, sultănica, ungurésca, lăzésca, *bănésca,* floricica, birul, slănicul, mocăncuţa, băluţa, boerésca, slătărésca, siminocul, grădiniţa şi dura" (B. Ionescu, Dâmboviţa, c. Săcueniĭ).

E caracteristic un joc numit *Bănésca,* adecă cum jócă Baniĭ, alăturea cu un altul Boerésca = cum jócă Boeriĭ maĭ de jos.

v. *Joc.*

Bănèsce, adv.: pécuniairement, en argent. Laurian-Massim: „*Bănesce* = cu banĭ, pe banĭ, numerata pecunia".

v. [1]*Bănesc.*

Bănèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr: nom de certaines localités. Frunḑescu (Dicţ. top. 29) înşiră o mulţime de sate cu numele *Bănescì*: în Prahova, în Argeş, în Dîmboviţa, în Vlaşca, în Botoşanĭ. Cuvîntul derivă, fie din numele personal Ban, fie din titlul Ban, prin intermediul patronimiculuĭ Bănescu.

Crisov dela Mihnea-vodă din 1573 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Govora, p. 65, în Arch. Stat. din Buc): „fecĭoriĭ luĭ Ţalapie anume Barbul ot Lungeştĭ şi Negré ot *Băneştĭ...*"

Afară de *Bănesciĭ* din Botoşanĭ, indicaţĭ de Frunḑescu, catagrafia satelor moldovenescĭ circa 1859 (Bucĭumul Român, I p. 186) ne maĭ dă doue sate *Bănescĭ* în Tutova şi unul în Némţ.

v. [1]*Ban.*

Bănèscu. — v. *Bănescĭ.*

Bănèt, s. n.; pécule, beaucoup d'argent, grande somme en numéraire. Laurian-Massim: „*Bănet* = mare sumă de banĭ, avere mare în banĭ: *bănetul* luĭ nu l'are neminea; s'a strîns mult *bănet* în vistiriă; atâta *bănet* n'aţĭ putut strînge decât prĕdând lumea".

Bănet s'a format din ban prin sufixul colectival -et = lat. -etum, care dintru 'ntâĭu însemnà numaĭ o mulţime de arborĭ crescĕnd la un loc, dar pe care graĭul românesc, în diverginţă cu cele-lalte limbĭ romanice, l'a întins asupra noţiuniĭ de mulţime în genere, acésta însă maĭ cu samă în Muntenia şi 'n Moldova, fórte rar la Româniĭ de peste Carpaţĭ. Astfel între exemplele de maĭ jos despre *bănet,* trans-carpatin nu este nicĭ unul.

Filimon, Ciocoiĭ vechĭ p. 232:

„— Dar bine, mĕ, ce a făcut atâta *bănet* ce ĭ-a remas dela tată-seŭ?

„— A dat tot în cărţĭ.."

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 180: „Ce negoţ, ce daraverĭ, ce *bănet* s'ar face!..."

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 182: „eĭ s'aŭ aşeḑat jos, la pămînt, tustreĭ, ş'aŭ numĕrat banĭ mulţĭ între dînşiĭ; vorbĭaŭ încet şi se ţistuĭaŭ unul pe altul; el asculta cu drag cum îĭ zuruĭa în urechĭ *bănetul* lor..."

Basmul „Treĭ fraţĭ împĕraţĭ" (Ispirescu, Legende p. 274): „Cel ce va mânca inima găineĭ, de câte orĭ se va culca, se va pune la capul luĭ o pungă cu *bănet,* unde o va găsi când se va scula..."

Jipescu, Opincaru p. 46. „ómeni al-

tor nâţii îşĭ înţeséză pungóili cu *bănet* din negustorie, şi noĭ strîngem într'ali nóstre sărăcie lucie şi ofurĭ verḑĭ..."
Colindă muntenéscă:

Noue morĭ de sub pămînt
Ş'alte noue morĭ de vînt
Macinând aur ş'argint,
Cu piscóie pe feréstra
Să pice *bănet* în casă...

(G. D. T., Poes. pop. 83).

Balada „Dobrişénu":

Vr'o cincĭ-sute de mieore
Ce es véra fĕtătore,
Buţĭ cu vin şi stupĭ cu mĭere,
Mult *bănet* şi grea avere...

(Ibid. 474).

Balada „Corbea":

Iértă, Dómne, pe Corbea,
C'o da bir ca birniciĭ,
Găléta ca nemeşiĭ,
Bănetul ca vameşiĭ...

(Ibid. 519)

Balada „Stănislav Vitézul":

Paloşul dela Şupel
Cu tăişul de oţel,
Mult *bănet* cerea pe el...

(Ibid. 571).

Balada „Bolbocénu":

Bolbocénu negustoria,
Dar *bănet* ce câştiga
Cu săraci 'l împărţĭa...

(Ibid. 604).

Prin acelaşĭ sufix -et, din „galben" se face „gălbenet = mulţĭ galbenĭ", bună-óră în balada „Badĭul":

La negoţ negustorim
Şi cu el măcelărim,
G ă l b e n e t
Agonisim,
Cu *bănet*
L'îmbogăţim...

(Ibid. 583).

v. [2]*Ban.*—*Bănăriă.*—*-et.*

Bănèz.—v. *Bană.*

Bănìă, s. f.; dignité ou fonction de Ban. Boeria de Ban, veche şi cea maĭ mare la Muntenĭ, nouă şi printre cele micĭ în Moldova. Pînă pe la 1600, în Ţéra-Românéscă numaĭ ceĭ din némul Basarabilor puteaŭ să ajungă la *Băniă.*
Balada „Aga Bălăcénu":

„Aĭ, Domne măria ta,
Să-mĭ dăruescĭ *Bănia*
Că o să-mĭ stric năşia".
Domnul dacă auḑia,
Bania că-ĭ juruĭa;
Atuncĭ căpitan Costin,
Agăĭ Bălăcénu fiu,
A luĭ cal că 'ncăleca
Şi în óste se ducea...

(Lumina pentru toţĭ, III. 71).

Ion Neculcea, (Letop. II, p. 313): „pre Lupul Bogdan ĭar l'aŭ pus Hatman, pre Maxut vel Postelnic, pre Ilie Cantacuzino vel Spatar, pre Savin Zmucilă vel-Ban; şi de atunce se aşăză acéstă boĭerie cu temeĭu în Moldova de este aşezată la rănd, că maĭ înainte vreme, deşi era la vre-un Domn, une-orĭ şedea maĭ sus, ĭar alte-orĭ maĭ gĭos: dupre cum le fusăse alte boĭeriĭ, aşa şedè şi cu *Băniea* la divan; ĭar de aci înainte i s'aŭ aşezat rǎndul după Spatarul cel mare..."
Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 292: „acéstă boĭerie a *Băniei* în vechile vremĭ n'aŭ fost, şi nu de mult s'aŭ adaos şi acéstă boĭerie, făcându-i-se şi venit un ban de drobul de sare dela ocnă..."
v. [1]*Ban.*

[1]**Bănìcă.**—v. [3]*Ban.*

[2]**Bănìcă,** s. f.; t. de Botan.: Phyteuma, raiponce. Dr. Brândză (Prodrom.

p. 327) indică patru varietăţĭ din acéstă plantă, dar nu'ĭ dă nicĭ un nume românesc. Termenul *bănică* se găsesce, pare ni-se, numaĭ la d. Damé (Dicţ. fr. I, 118). Ar trebui verificat. Noĭ bănuim că la d. Damé *bănică* este o greşélă în loc de bănişor, după cum în adevĕr se numesce acéstă plantă în unele localităţĭ.

v. [3]*Bănişor*.

Bănicĭóră (plur. *bănicĭóre*), s. f.; petit boisseau. Deminutiv din baniţă. Ţeranul, când rógă pe cine-va să'l împrumute cu o baniţă de mălaĭu saŭ de alt ce-va, nu ḑice nicĭ o dată baniţă, ci *bănicĭóră*: ce mare lucru să 'mĭ facĭ bine cu o *bănicĭóră* saŭ două! In Oltenia, baniţa dela móră se numesce tot-d'a-una la deminutiv *bănicĭóră* (M. Cĭocâlteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

v. *Baniţă*.

Bănire. — v. [3.4.5.]*Bănesc*.

[1.]**Bănişòr** (plur. *bănişorĭ*), s. m.; monnaie, argent (avec une nuance de cajolerie). Laurian-Massim: „*Bănişor*, deminutiv din ban, maĭ vîrtos cu înţeles de resfăţare: a strîns băiatul *bănişorĭ*; cine era să'mĭ mănânce *bănişoriĭ* meĭ!" *Bănişor* e sinonim cu bănuţ, care însă exprimă o nuanţă maĭ puţin desmierdătóre, saŭ chĭar exclusiv deminutivă.

Fragment biblic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 271): „diĭn ce vom avé, să dâm şi să'i ajutăm, au *bânişorŭ*, au păĭne, au hăinişoare, au încălţămintŭ, macarŭ unŭ pâharŭ de apâ réce..."

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 157: „In sănătatea săracilor ţeranĭ, cărora le dăm fum de ardeĭu şi le punem ferul roşu pe pept, ca să le luăm *bănişoriĭ* din pungă..."

I. Creangă, Poveştĭ I. p. 49: „Nu te pune în póră, măĭ omule, cu împĕratul ĭaduluĭ, ci maĭ bine ĭea'ţĭ *bănişoriĭ* şi caută'ţĭ de nevoĭ..."

Jipescu, Opincaru p. 157: „Binili ce'l avem noĭ dĕla stăpânire, să caḑă pĕ capu, în casa şi pĕ chĭeptu ălor dĕ ne mănâncă nouo *bănişori*...!"

Balada „Darie":

> Măĭ Darie, puĭu de lotru,
> Ce ţiĭ drumul strîmt din codru,
> Şi despoĭ pe călĕtorĭ
> De-avuţiĭ, de *bănişorĭ*...
>
> (Marian, Bucov. II, 12).

„Pluguşor" din Dobrogea:

> Daţi-ne doĭ-treĭ leişorĭ
> De *bănişorĭ*,
> Că dór nu'ĭ marea
> Cu sarea;
> Daţi-ne doĭ-treĭ leişorĭ
> De *bănişorĭ*,
> Să facem un boldişor,
> Să 'mboldim cel bouşor...
>
> (Burada, Călĕt. p. 86).

Ca o gradaţiune logică faţă cu sinonimul bănuţ, în balada „Gheorghelaş":

> Toţĭ bănuţiĭ şi-a cărat
> Şi la mine ĭ-a 'ngropat:
> Cată colo după uşă
> C'am un uleĭu cu cenuşă,
> Şi ĭea cincĭ sute de leĭ,
> C'aŭ fost *bănişoriĭ* teĭ...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 599)

Singularul *bănişor* însemnéză banĭ saŭ avere în locuţiunea adusă de Dr. Polysu: „El are *bănişor* = er hat Geld, er ist reich".

v. [2.]*Ban*. — *Bănuţ*.

[2]**Bănişòr** (plur. *bănişorĭ*), s. m.; t. admin.: délégué du Ban de Craïova pour juger ou exécuter parmi les pay-

sans les choses de peŭ d'importance. Deminutiv din Ban prin sufixul compus -işor, precum prin sufixul de asemenea deminutival -el eraŭ formaţĭ vechiĭ termenĭ administrativĭ analogĭ: vornicel, spătărel, stolnicel etc., din vornic, spătar, stolnic...

Bănişoriĭ eraŭ dintru'ntâĭu numaĭ în Oltenia ca subalternĭ aĭ Banuluĭ; cu timpul însă, deja în secolul XVII, documentele ne arată *bănişorĭ* şi pe aĭurĭ în Ţéra-Românéscă. In crisóvele cele scrise slavonesce eĭ sînt generalmente numiţĭ сѫдци, adecă „judecătorĭ", ceea ce ne dă prima idee despre natura funcţiuniĭ lor.

„In vechime — ḑice Fotino (Ἱστ. τ. Δακίας t. III p. 457) — Banul avea sub dînsul *bănişorĭ*, carĭ judecaŭ diferite certurĭ, adultere şi alte afacerĭ în cele cincĭ judeţe".

Era un fel de judecătorĭ ambulanţĭ, „missi dominici", saŭ maĭ bine „missi discurrentes" din legislaţiunea medievală occidentală (v. Du Cange ad v. Missi).

Acéstă veche instituţiune a fost desfiinţată în secolul trecut de cătră Fanariotul Constantin Mavrocordat, care a concentrat atribuţiunile *bănişorilor* în mânile celor cincĭ ispravnicĭ (Sulzer, Gesch. d. trans. Dac. III, 128; Baur, Mém. sur la Val. p. 51).

Bănişoriĭ nu aveaŭ léfă, ci căpĕtaŭ o plată óre-care proporţională dela ceĭ judecaţĭ de dînşiĭ, ceea ce constituĭa un venit destul de bun. Din acest venit o parte anuală fixă se cuvenĭa Banuluĭ, care astfel primĭa dela toţĭ *bănişoriĭ* împreună suma de 500 leĭ pe an, ceea ce se numĭa venit al bănişorieĭ: „ἐκ τῆς Μπανισορίας" (Fotino, III, 458). Desfiinţându-se *bănişoriĭ*, acéstă sumă o plătĭaŭ Banuluĭ ispravniciĭ.

Judeţele din Oltenia fiind cincĭ, urméză că din fie-care judeţ se platĭa Banuluĭ 100 leĭ. Numĕrul satelor celor vechĭ în fie-care judeţ oltén fiind cam de 150—200, eraŭ fórte de ajuns câte ḑece *bănişorĭ* pe judeţ, câte unul adecă la 15—20 sate. Eraŭ dară în Oltenia întrégă plus-minus 50 *bănişorĭ*, fie-care contribuind la bănişoriă cu câte 10 leĭ pe an.

E de prisos a maĭ adăoga că *bănişoriĭ* eraŭ din boierĭ.

Crisov dela Alexandru-vodă Iliaş din 1629 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Govora p. 170, în Arch. Stat. din Buc.): „satul Cerneţul din judeţul Mehedinţĭ ca să fie volnic cu acéstă carte a domniĭméle să facă sat să fie slobozie să să strângă oameni striini Sărbi şi Arbănaşĭ şi Ungurénĭ şi oamenĭ fără bir şi fără dajde; ĭar de cătră domniĭa mĭa să aĭbă milă şi să fie în pace de bir şi de gălétă şi de fân şi de dijmă de stupĭ şi de gorştenĭ de oĭ şi de porcĭ şi de miĭare şi de céră şi birul bouluĭ şi al caluluĭ şi de oaĭa sécă şi de *bănişoriĭ* din judeţ şi de caĭ de olac şi de toate dăjdili şi mâncăturile câte sânt preste an în ţara domniĭ-méle, pentru că ĭ-am ertat domniĭa mĭa ca să să strângă oamenĭ streinĭ dintr'alte ţărĭ, oamenĭ fără bir şi fără dajde, numaĭ să aĭbă a dare de un om câte 2 galbinĭ într'un an, însă dela sveti Dimitrie 1 galbin şi la sveti Gheorghie 1 galbin, ĭar de alte dăjdĭ să fie de toate în pace cum scrie maĭ sus, drept acéĭa şi voĭ, birarilor, şi voĭ toate slugile domniĭ-méle, orĭ-cariĭ de ce slujbă veţ umbla într'acest judeţ, în vréme ce veţ vedé carté domniĭ méle, ĭar voĭ să căutaţĭ să vă ferіţ şi foarte în pace să lăsaţĭ satul Cerneţul..."

Crisov dela Mateĭu Basaraba din 1649 (A. I. R. I, 1 p. 107): „forte să vă feriţ şi în pace să'i lăsaţi [pe călugării din Argeş], să nu mai scorniţ cuvinte ca aceste; şi voi potropopilor, şi voi

bănişorilor, şi voi armăşeilor, şi voi toate slugile dumnie-méle carii veţ fi şi vornicei, încă să aveţ a vă feri de sfânta mănăstire şi de călugări şi de satul mănăstirii..."

Dela acelaşĭ din 1637 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Govora p. 228, în Arch. Stat. din Buc.): „să nu aĭbă nimené trébă să judece satul Glodul, nici cămăraşiĭ dela Ocnele céle marĭ, nicĭ *bănişoriĭ* de judeţ, nicĭ nimené, ci să aĭbă a-ĭ judeca pre dânşiĭ de toate părinte egumenul cu tot soborul, şi cine dintru dânşi va avé vină mare, să aĭbă a'l aduce pre el la domniĭa mé, ĭar alţiĭ întru dânşiĭ să nu între..."

v. 1·*Ban.*

3·**Bănişòr** (plur. *bănişorĭ*), s. m.; t. de Botan.: raiponce, Phyteuma. Póte să fie şi „Campanula rapunculus", numită franţusesce de asemenea „raiponce". Rădĕcinele ambelor acestor plante servesc de o potrivă ca salată. „*Bănişorĭ*, îĭ mănâncă ţeraniĭ cu oţet în loc de lăptucĭ" (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus; St. Istrătescu, Dîmboviţa, c. Cobia). *Bănişor* e deminutiv din ban „monnaie", ca şi termenul botanic bănuţeĭ, despre care a se vedé la locul seŭ.

v. 1·*Bănică.* — 1·*Bănuţeĭ.*

Bănişorìă. — v. 2*Bănişor.*

Bănițàre }
Bănițàt } — v. *Băniţez.*

Băniţèz (*băniţat, băniţare*), vb.; mesurer au boisseau. Costinescu: „A *băniţà* = a mĕsura grâne cu baniţa".

v. *Baniţă.*

Bănòs, -ósă, adj.; qui rapporte de l'argent, riche, opulent. Laurian-Massim: „*Bănos* = 1°. pentru persóne: plin de banĭ, avut în banĭ: om aşa de *bănos* încât nu'şĭ maĭ numĕră baniĭ, ci şi'ĭ mesóră cu baniţa: 2°. pentru lucrurĭ: care aduce mulţĭ banĭ, mult câştig: moşiă *bănósă*, négoţ *bănos*, măiestriĭ *bănóse*".

Balada „Chira":

Sculurĭ de mătase,
D'ale maĭ *bănóse*,
Fir şi ibrişin,
Postav d'ăl maĭ bun...

(G. D. T., Poes. pop. 649).

Varianta din Dobrogea:

Ghĭulurĭ de mătasă,
Marfă femeéscă,
Că e maĭ *bănósă*
Şi e maĭ frumósă...

(Burada, Călĕt. 107).

Balada „Darie":

Nopţĭ şi ḑile 'ntregĭ pândĭam,
Şi pre ceĭ *bănoşĭ* prindeam
Şi de banĭ îĭ despoĭam...

(Marian, Bucov. I, 10).

Doină din Ardél:

De mĭ-aş maĭ găsi o fată,
N'aş vré să mor nicĭ o dată;
Şi de n'o fi ea *bănósă*,
Numaĭ să fie frumósă...

(Bibicescu, Poes. pop. 177).

Cântec din Ardél:

Aşa ḑice popa nost
Când móre cel fără rost:
Mergeţĭ tare,
Că banĭ n'are;
Dar când móre vr'un bogat,
Unde'ţĭ cântă trăgănat:
Puneţĭ jos,
Că'ĭ *bănos*!...

(Jarnik Bărsanu, Trans. 463).

v. 2·*Ban.*

Băntălèsc.—v. *Băntuesc.*

Băntuèsc *(băntuit, băntuire)*, vb.; vexer, molester matériellement ou moralement.

Este cĭudat că dicţionarele româno-francese, explicând pe *bântuesc*, tocmaĭ pe „vexer“ şi pe „molester“ le-aŭ uĭtat cu desăvîrşire, traducênd *băntuesc* prin: „occasionner une perte, un dommage, léser, nuire à, offenser, choquer, blesser, attaquer“ (Pontbriant şi Damé), din carĭ cele maĭ multe, aprópe tóte, nu se potrivesc de loc cu sensul cuvîntuluĭ nostru.

E puţin exactă chĭar sinonimica din Lexiconul Budan: „*băntuesc*=vatĕm, întărît, tulbur“.

Pe toţĭ însă ĭ-aŭ întrecut Laurian-Massim (Gloss. 58), afirmând că *băntuesc* ar trebui înlocuit prin bat: „orĭ-cum, e maĭ bine a'l înlătura, precum s'a înlăturat în faptă (?), maĭ ales când, pe lîngă alte multe expresiunĭ, se póte supleni fórte bine şi cu batere, de ex.: inimiciĭ saŭ lotriĭ *băntuesc* ţéra = bat ţéra; pétra a *băntuit* reŭ bucatele = le-a bătut“.

Băntuesc nu este tocmaĭ „faire tort“, după cum îl traduce Cihac (II, 478), căcĭ „a face reŭ cuĭ-va saŭ la ce-va“ póte să fie pe furiş, într'ascuns, pe nesimţite, pe când *băntuesc* exprimă tot-d'a-una o acţiune pe faţă şi cu o violenţă óre-care, ceea ce corespunde pe deplin cu „vexer“ şi „molester“, cu „vexer“ maĭ cu deosebire, întru cât acesta, ca şi *băntuesc*, se aplică maĭ în specie la un reŭ pricinuit de către o autoritate, de către cine-va saŭ ce-va maĭ puternic.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Deuter. XXIII, 16:

Înpreună cu tine va lăcui întru voi, va lăcui în tot locul unde va plăcé luĭ, să nu'l *băntueşti* pre elŭ...	Tecum habitabit, in vos habitabit ubicunque placuerit ei, non tribulabis eum...

Ibid. Tobit, VI, 7:

...inima şi ficaţii, de va *bântui* pre cine-va drac sau duhŭ viclén, acésté trebue a le afuma înnainté omuluı sau a fămeii, şi nu să va mai *bântui*...	...cor et jecur, si quem turbaverit daemonium vel spiritus malignus, haec oportet suffire coram homine, vel muliere, et non ultra turbabitur...

Ibid. Dan. VI, 18:

...încuè Dumnăzău gurile leilor şi n'au *băntuit* pe Daniil...	...concluserat Deus ora leonum, et non affecerant molestia Danielem...

Ibid. Psalm. XXXIV, 13:

Şi eu, cândŭ ei mă *bântuĭa*, mă îmbrăcamŭ cu sacŭ...	Ego autem cum mihi molesti essent induebar cilicio...

In Psaltirea Şcheiană circa 1500 şi la Coresi 1577 figuréză în acest pasagĭu vechĭul sinonim dodeesc (= paleosl. ДОДѢІА „molestum fieri“): „E eu cându ei dodeiĭa'mi, înveştia-me în sacu...“

La mitropolitul Dosofteĭu, 1680: „cândŭ eĭ supăra mie, m'am înbrăcat în zăblău“.

Sinonimul dodeesc ne întimpină şi la Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698 f. 82 b: „acolo rélele chitirĭ sau vrăjmaşile ispitirĭ, carile ca demonii sau ca diavolii ĭĭ *bântuĭa* şi'i dodiĭa, nu vor tréce, nice către dânşii vre-o putére vor avé...“

Cu sensul figurat la Cantemir, Chron. I p. 171: „ca un stârv lângă drum mort, carele nările drumeţilor *bântuĭaşte...*“

Frumósă locuţiune proverbială la Ianache Văcărescu, Cron. (Papiŭ, Tesaur II p. 299): „şi nu s'aŭ *bântuit* nicĭ măcar cu un paĭu“.

Zilot, Cron. p. 17: „hoţiĭ Kărgĭalîĭ, care de multă vreme *bântuĭa* oraşele şi satele din ţéra turcéscă...“

Ibid. p. 41: „eşirea Pazvangiilor din ţéră aŭ fost prin postul Pascelor; apoĭ ĭar aŭ început când şi când a face supĕrărĭ şi a o *bântui*, trecênd, când pe faţă, când printr'ascuns, dincóce pe marginea Dunăriĭ şi făcênd jafurĭ şi hrăpirĭ...“

C. Negruzzi, Scrisórea VI: „Alexandru cel Bun făcu la 1402 o bisericuţă de lemn în cinstea S. Ioan Teologul, pe lîngă care se adunară câţĭ-va monahĭ; şi pentru adăpostirea lor şi a altor creştinĭ, în timpurile acelea pe când Moldova se *băntuĭa* de resbóie şi de rescóle, zidi aprópe de biserică şi un turn de pétră...“

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 106: „Mircea fusese aşeḑat Domn cu sila în ţéră de Pórta turcéscă, şi numaĭ hulă şi ură îşĭ rădicase asupră'şĭ prin năpăstuirile sale; ĭar maĭ ales pe boĭerĭ îĭ *bântuĭa* şi'ĭ muncĭa cu rĕutate, ca dóră să le plătéscă cu amar şi cu chinurĭ omorul tătâni-seŭ Mihnea...“, unde este de observat năpăstuesc ca sinonim cu *băntuesc*.

I. Créngă, Poveştĭ I p. 306: „După bucluc umbli, peste bucluc aĭ dat, măĭ jupâne Scaraoski. Să te învéţĭ tu de altă dată a maĭ *bântui* ómeniĭ, Sarsailă spurcat ce eştĭ!...“

Basmul „Fata cu pĭeze rele“ (Ispirescu, Legende p. 394): „Se silĭa, bĭetul împĕrat, cu toţĭ ceĭ 12 fiĭ aĭ seĭ, să facă pace, să fie între ómenĭ bună învoire, să oprécă relele ce'l *bântuĭa*, dar géba, pagubele curgeaŭ gârlă...“

In graĭul administrativ de altă dată *băntuesc* devenise un adevĕrat termen juridic, fórte des în crisóve şi'n zapise.

Crisov dela Simeon-vodă Movilă, 1602 (Doc. Rom. II No. 25, în Arch. Stat. din Buc.): „dereptu acéĭa şi vooa, tuturor slugilor domnii-méle carii veţi înbla preîn mesereri şi slujbele domnii-méle, de vrémo ce veţi vedé carté domnii-méle, ĭară voi să avăţi a vă feri de acel sat şi de svănta monastire să nu'i *băntuiţi* de nimic, nice să se plăngă calugherii...“

Zapis moldovenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I p. 151): „şi a rămaso acestă săracă Udrisca să n'ou *băĭntoĭască* (бъ-ѧтоıаскъ) nemene...“

Cartea mitropolituluĭ Luca al Ungrovlachieĭ către logofĕtul Hera, 1629 (Doc. Rom. I No. 282, în Arch. Stat. din Buc.): „dumnéta'l *băntueşti* să'i ĭai acéle moşii dela măna lui; derept acéĭa 'ţ grăesc vlădiciĭa mé, ca unui boĭarin bun şi înţilept şi bătrăn, să socoteşti dumnéta că nu'ţ ĭaste cu cale a'l *băntui...*“

Crisov dela Constantin-vodă Brâncovén din 1707 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ t. I p. 67, în Arch. Stat. din Buc.): „...sfinţiĭ sale părinteluĭ Damaschin episcopul ot Buzău şi altor oamenĭ ce vin să macine la morile sfinţiĭ sale, ca să fie în pace de căpitanul cu toţĭ călăraşiĭ ot Buzău, să nu-ĭ *băntuĭască* de olăcăriĭ şi de podvoade, să nu le ĭea caĭ de olac şi carăle de podvoade, ci să'ĭ lase în bună pace...“

Ca termen juridic, *băntuesc* ne apare la Românĭ deja în crisóvele muntenescĭ cele scrise slavonesce în secolul XV sub forma бантовати.

Crisov dela Dan-vodă din 1430 (A. I. R. I, 1 p. 73): „да их не смѣет

бантꙋвати ни сѫдєц ни глобник ни бирчи..."

Crisov dela Vlad-vodă din 1490 (A. I. R. I, 1 p. 6): „нитко да иχ нє смѣєт бантовати".

In vechĭul stil juridic, *băntuesc* e sinonim cu învăluesc, ĭar substantivul „băntuélă", după cum vom vedé la locul seŭ, cu substantivul „val".

Crisov dela Leon-vodă din 1630 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Nucet f. 33, în Arch. Stat. din Buc.): „și voĭ părcălabiĭ, cariĭ vețĭ fi de acum înainte în orașul domnieĭ mele la Tărgoviște, în vreme ce vețĭ vedé acéstă carte de ertăcĭune a domnieĭ mele, ĭar voĭ foarte să vă încredințațĭ și în pace să lăsațĭ toate bucatele sfinteĭ mănăstirĭ Nucetul de vamă, orĭ-căte va vinde în tărgu, de nimene băntuĭală să n'aĭbă, pentru că singur am ertat domniĭa-mé, precum ĭaste maĭ sus scris; ĭar cine să va ispiti a *băntui* saŭ a învălui pre sfănta mănăstire Nucetul de vamă, acela om rău va petrece..."

Alăturea cu *băntuesc (băntuescĭ, băntuesce)* se aude în graĭu o formă scurtată *bântuĭu (bântuĭ, bântue)*, ce-va maĭ energică.

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ" (Ispirescu, Legende p. 341): „Apoĭ d-ta nu sciĭ că aicĭ în făntănă este un balaur mare de șérpe care *bântue* omenirea?..."

Românul *băntuesc*, ca și serbul bantovati, vin d'a-dreptul din maghĭarul bántani; e probabil însă că la Ungurĭ cuvîntul este de o provenință administrativă medio-latină din bandire „proscribere, multam imponere" (cfr. Daničić, Rječnik iz starina t. I p. 26).

„Tot din bántani — ḑice d. Mândrescu (Elemente unguréscĭ p. 136) — s'a format și băntălesc, verb ce se aude prin Selagĭu, întocmaĭ ca confiscăluesc, contrăluesc etc."

v. *Băntuélă.* — *Dodeesc.* — *Năpăstuesc.* — *Invăluesc...*

Băntuélă (plur. *băntuelĭ*), s. f.; vexation, sous le rapport matériel ou moral; comme terme de théologie: tentation. Sensurile de: „lésion, dommage, nuisance, attaque, insulte, outrage, perte", pe carĭ le daŭ dicționarele romăno-francese (Pontbriant, Damé), sînt puțin exacte, ca și sinonimica română din Lexiconul Budan: „*Băntuélă* = vătĕmare, întărîtare, ispitire".

Accepțiunea cea teologică: *băntuélă* „tentation", ca sinonim cu ispită, ne apare fórte limpede în Biblia Șerban-vodă din 1688:

Deuter. VII, 19:

Băntuélele céle mari carele au văzut ochii tăi...	Tentationes magnas quas viderunt oculi tui...

Job. XIX, 12:

Și totŭ odată au venitŭ *băntuĭalele* luĭ preste mine...	Unanimiter autem venerunt tentationes ejus super me...

Luc. XXII, 28:

Iară voi sânteți carii ați rămasŭ cu mine întru *bântuélele* méle...	Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis..

Ca termen juridic, în actele administrative *băntuélă* e sinonim cu val.

Crisov dela Radu-vodă Leon din 1665 (A. I. R. I, 1 p. 56): „dă nemic val sau *băntuĭală* să n'aibă..."

Crisov dela Șerban-vodă din 1684 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ t. III p. 333, în Arch. Stat. din Buc.): „de cătră domniĭa mé vor fi aceștĭ oamenĭ în pace și ertațĭ de bir de țară, de

miere cu ĉară, de gălétă cu fân, de séma a doao şi a treĭa, de cară de oaste, de zaharéle, de sursat, de birul oştiĭ, de birul lefilor, de birul untuluĭ şi de orânduĭalele şi sataralele ce să pun pă silişte, şi de alte dăjdiĭ şi mâncăturĭ câte vor fi peste an în ţara domniĭ méle, de nicĭ unele v a l sau *bântuĭală* să n'aĭbă...“

Una din *bântuelile* cele maĭ obicĭnuite, şi tot-o-dată cele maĭ triste în istoria română, era atuncĭ când boieriĭ vroĭaŭ, prin tot felurĭ de tertipurĭ, să robéscă pe ţeraniĭ ceĭ liberĭ, carĭ stăpânĭaŭ de capul lor câte un petec de pămînt şi se numĭaŭ cu mândriă j u d e c ĭ saŭ c n e j ĭ, adecă „judices“ şi „principes“. Acest fel de nelegĭuire se ḑicea: *bântuélă* d e r u m â n i ă.

Crisov dela Constantin-vodă Şerban din 1654 (Cond. Mss. a mânăstiriĭ Hurez f. 322, în Arch. Stat. din Buc.): „...alţĭ săténĭ toţĭ câţĭ sânt şi să vor afla moşténĭ din satul Craĭoviţa şi cu fecĭoriĭ lor câţĭ Dumnezeŭ le va da, ca să fie j u d e c ĭ de acum înainte, în pace şi slobozĭ de rumânie, eĭ şi fecĭoriĭ lor şi cu toţĭ moşiĭ lor şi cu tot hotarul de către boĭarĭul domnieĭ méle Diĭcul spatar şi de către fecĭoriĭ luĭ şi de către toate rudeniile luĭ, de nimené *bântuĭală* de r u m â n i e să nu aĭbă, nicĭ de el, nicĭ de fecĭoriĭ luĭ, pentru că acest sat Craĭoviţa ce scrie maĭ sus eĭ aŭ fost c n é j ĭ cu ocinele lor încă maĭ de'nainte vréme...“

Crisovul luĭ Constantin-vodă Brâncovén din 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 18): „nepoţii Neculii Pupăză den sat den Runcn ot sud Gorjiĭ şi cu fečorii lor ce le va da Dumnezeu, ca să fie în pace şi slobozi de rumânie, ei şi cu toţi fečorii lor, de către Costandin postelnic fečorul Paraschivei peharnic nepotul Radului Banul Buzescul şi al jupânésii Elincăi Bănésii şi de către fečorii lui şi de către toate rudeniile lui şi de către tot némul cine s'ar trage den Radul Banul Buzescul, de către nimene nici un v a l şi nici o *bântuélă* să n'aibă de r u m â n i e...“

v. *Cnéz*. — [2]*Judec*. — [2]*Rumân*.

Ion Canta, Letop. III p. 185: „Acest Domn [Teodor Calimac] cu chivernisele dreptăţiĭ sale în treĭ anĭ aŭ purtat poroncile împărăteştĭ, împlinindu-le fară smintélă şi fără nicĭ o *bântuélă* a Porţeĭ, odihnind pre saracĭ cu dreptatea lor şi apărându'ĭ de toate împrotivirile, şi aŭ mântuit ţara de a s u p r e l e l e Lajilor, cariĭ împresurase ţara...“, unde „*bântuélă* a Porţii“ însemnéză „asuprelĭ din partea Turcilor“.

Zilot, Cron. p. 50: „Ĭa să venim acum ĭarăşĭ a maĭ arăta *bântuéla* săraceĭ ţerĭ ce aŭ cercat despre hoţiĭ Pazvangiĭ...“

Pe lîngă a s u p r é l ă, *bântuélă* e sinonim cu n ă p a s t e şi cu vechĭul d o d e é l ă.

v. *Bântuesc*. — *Asuprélă*. — *Dodeélă*. — *Năpaste*.

Bântuire (plur. *bântuirĭ*), s. f.; l'infin. de b â n t u e s c pris comme substantif: action de vexer, de molester. A s u p r i r e. Î n v ă l u i r e. N ă p a s t u i r e. D o d e i r e.

Zilot, Cron. p. 80:

Pădurile gemea tot pline de băjăniĭ,
Prin găurĭ petrecênd, prin găurĭ de jigăniı;
Dar unde s'aŭ simţit de hoţĭ vr'o *bântuire*?
Pĕr din capul cuiva'şĭ nu aŭ cercat clatire!...

C. Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénu, I: „Am auḑit, urmă Alexandru, de *bântuirile* ţereĭ şi am venit s'o mântuĭu...“

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 441: „El [Constantin Cantacuzino] mijlocise atuncĭ să aşeḑe în scaunul Domnieĭ pe

junele Grigoraşcu Ghica, care'ĭ făgădui să'l scutéscă în tótă viéţa luĭ de orĭ-ce grijă, de orĭ ce *bântuire...*"
v. *Băntuesc.* — *Băntuélă.*

Băntuìt, -ă, adj.; le part. passé de băntuesc pris comme adjectif: vexé, molesté. Asuprit. Invăluit. Năpăstuit. Dodeit.

Ianache Văcărescu, Cron. (Papiŭ, Tesaur II p. 277): „Sultan Mustafa, care fu cel maĭ cu multă înţelepcĭune împodobit decât toţĭ împăraţiĭ osmanliĭ a acestuĭ strălucit ném, şi cel maĭ mare politic între Musulmanĭ, aşijderea şi cel maĭ *băntuìt* de nenorocire..."

I. Créngă, Poveştĭ I p. 183: „pe vremile acele, maĭ tóte ţerile eraŭ *bântuite* de resbóie grozave..."

Negativul nebântuit e sinonim cu nesilit.

Crisov dela Constantin Brâncovén din 1695 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Ilurezu f. 6, în Arch. Stat. din Buc.): „Venit'aŭ la domniĭa mé de a lor bună voe, de nimené nesiliţĭ şi nebântuiţĭ..."
v. *Băntuesc.*

Băntuitòr,-óre, subst. et adj.; celui qui vexe, qui moleste. Asupritor, Invăluitor. Năpăstuitor. Dodeitor.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Job. XVI, 10:

...scârşni asupra mé dinţii, săgeţile *băntuitorĭului* lui pre mine căzură...	...fremuit super me dentibus, sagittae piratarum ejus super me deciderunt...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 152): „Ales şi maĭ vîrtos, pre uniĭ cariĭ şi poruncilor noastre ca nisce obraznicĭ îndrăznesc neascultători, şi supuşilor noştri *băntuitori*, şi publecăĭ răscolitori aĭavĭa s'au văzut şi s'au arătat..."
v. *Băntuesc.*

Bântuĭu. — v. *Băntuesc.*

Bănuélă (plur. *bănuele* şi *bănueli*), s. f.; soupçon, doute, prévention. Laurian-Massim: „*Bănuélă* = acţiunea saŭ resultatul acţiuniĭ de a bănui: a întra în *bănuélă* = a începe să prepună; a băga la *bănuélă* = a face să prepună".

Pe când verbul bănuesc exprimă ambele sensurĭ de „soupçonner" şi de „prendre en mauvaise part", ceĭ doĭ substantivĭ bănat şi *bănuélă* s'aŭ specialisat fie-care în câte un sens diferit, astfel că *bănuélă* însemnéză numaĭ „soupçon", ĭar bănat numaĭ „regret" saŭ „reproche", fără a se confunda vre-o dată. Infinitivul substantivat bănuire, avênd ambele sensurĭ, este sinonim cu bănat şi cu *bănuélă* tot-o-dată. Sinonim cu *bănuélă* în specie este prepus.

Pravila Mateĭu Basarabă, 1652, p. 1: „să nu crézâ lesne şi fără de întrebare prepunerile şi părăle şi *bănuĭalele...*"

Ibid. p. 237: „Cela ce aşteptă să moştenéscă ocinele şi avuţiĭa cuĭ-va, acela face prepus şi *bănuĭală* cum să fie otrăvit pre acéĭa rudă a luĭ..."

Ibid. p. 523: „Cade-se a ispiti *bănuĭalele* celora ce părăscŭ pre episcopi sau pre clirici..."

Ibid. p. 586: „nevoinţa lorŭ nu ĭaste altŭ ce-va fără numaĭ ce a face şi a lipi cinstiĭ preoţilorŭ *bănuĭale,* batjocuri, spurcăcĭuni şi ocărŭ şi numaĭ de aduceré netocmiri şi valure..."

Ibid. p. 609: „fămeile obrază deîn céle fără *bănuĭală,* adecă mumâni, surori şi mătuşi de tată sau de mumă..."

Ibid. p. 112: „nu o ştie adevĕratŭ

că curvéşte, ce numaĭ ce are aşa oarece *bănuĭală...*"

In Pravila luĭ Vasile Lupul, 1646, în loc de *bănuélă* se întrebuinţéză pretutindenea sinonimul p r e p u s, de exemplu f. 35:

„Un omŭ de va fi săracŭ, şi va începe a cheltui bani mulţi, face prepusŭ cumŭ să fie furatŭ..."

„Cela ce va avĭa în casa sa cinii bune ca acélĭa de furtuşagŭ, face prepusŭ şi acesta cum să fie elŭ furatŭ..."

„Cela ce-are putĭa face unŭ furtuşagŭ ce va să să facă să'l smintéscă să nu să facă, ĭară elu 'l lasă de să face, acesta face prepusŭ cum să fie cu ştirĭa lui acel furtuşagŭ..."

„Acéste p r e p u s u r i nu sămtŭ nice de o trébă gĭudeţului, mai vărtos căndŭ vor fi înprotiva vre-unui om bunŭ şi vestitŭ de lucrure bune..."

Locuţiunĭ:

a a v é *bănuélă* = „soupçonner";

a d a *bănuélă* } = prêter aux
a da loc de *bănuélă* } soupçons";

om d e *bănuélă* = „soupçonnable, sujet à caution";

a î n t r a î n *bănuélă* = „être pris de soupçons";

a s c ó t e d i n *bănuélă* = „écarter les soupçons"...

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 147): „A pomeni toate bunătăţile pre deplin căte avea Domnul, nu mă lasă obiceĭul istorieĭ, pentru ca să nu daŭ *bănuĭală* de colachie, care rumăneşte se chiamă cĭocoĭnicie..."

Crisov dela Mihaĭu Racoviţă din 1742 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Vieroş No. I p. 77, în Arch. Stat. din Buc.): „Dar Necolae polcovnicul încă au mai răspuns cumcă a r e *bănuĭală* că, fiind la o vréme toate scrisorile caseĭ socrusău la sfănta mănăstire, să nu să fie luat cărţile luĭ de acéstă moşie de cătră călugărĭ; care domniĭa-mé, pentru *bănuéla* luĭ ce are asupra călugărilor, aşa am hotărât..."

Legĭuire Caragea, 1818, p. 57: „de ĭaste om d e *bănuĭală*, sau risipitorĭu, sau de vieţuire urâtă, sau alt felĭu încât şi cu chizăşie să nu fie vrédnic..."

I. Văcărescu p. 333:

> Zioa de astăzĭ ţĭ-a fost fatală:
> Ce'ţĭ făcŭ soarta, n'aĭ *bănuélă*!..

A. Pann, Erotocrit, II p. 42:

> Văzând că soţul eĭ foarte pironiţĭ ochi 'şĭ [ţinea
> Şi cu luare aminte pe păstoriţa privĭa,
> A i n t r a t în *bănuială* că are amor cu ea...

A. Odobescu, Scrierĭ t. I p. 170: „Un neîncetat susur de taĭnică trădare iĭ şoptĭa la auḑ; mintea'ĭ se muncĭa cu tot felul de *bănuelĭ*..."

I. Créngă, Poveştĭ I p. 4: „Şi bărbatu-mieŭ, Dumneḑeŭ să'l ĭerte! nu s'a putut plânge că l'am înşelat saŭ ĭ-am risipit casa, deşi câte o dată eraŭ *bănuĭele*..."

Basmul „Voĭnicul cel fără tată" (Ispirescu, Legende p 127): „Zîmbi Ḑina când auḑi şi vĕḑu urcĭórele ce'ĭ dase Smeul. Nu ḑise însă nimic care să 'ĭ d e a vr'o *bănuélă*..."

„Poveste ţerănéscă" (ibid. p. 257): „Ca să te credem că tu aĭ făcut o aşa vitejiă, arată-ne vr'un semn, care să ne s c ó t ă d i n *bănuélă*..."

Balada „Ilinuţa Sanduluĭ":

> Ci tu, soro, să'mĭ aşternĭ
> Lîngă tine la picĭóre
> In ĭatacu'ţĭ de culcare,
> Că'ĭ ĭatacul de ferélă,
> Adăpost la *bănuélă*...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 642).

Balada „Tudorel":

Tu ibovnic ţĭ-aĭ găsit
Şi cu el te-aĭ îndrăgit;
Dar lasă c'aĭ nemerit!
O să te puĭu la 'ncercare
Să mĕ scoţĭ din *bănuélă*...

(Ibid. 674).

Proverb: „Nu se póte

Mórte fără *bănuélă*
Şi nuntă fără căélă".

(A. Pann, II, 113).

Altul:

Fiĭ ĭa orĭ-ce în ferélă,
Nu da loc de *bănuélă*...

(Ibid. I, 168).

v. [1]*Bănat*. — [1]*Bănuesc*. — *Bănuire*. — *Prepus*...

Bănuèlnic. — v. *Bănuicĭos*.

[1]**Bănuèsc** (*bănuit*, *bănuire*), vb.; 1°. soupçonner, supposer, se douter; 2°. prendre en mauvaise part, reprocher, regretter, se repentir. La Laurian-Massim se găsesce numaĭ primul sens, deşi sub-împărţit în două, fără ca a-céstă bifurcaţiune să fie tocmaĭ de trebuinţă: „*Bănuesc* = 1°. a prepune, a presupune, a'şĭ imagina, a crede: îmĭ *bănuesc* pe cine-va = cred că el a făcut saŭ comis ce-va; pe tine îmĭ *bănuesc* că mĭ-aĭ furat caiĭ; neavênd un césornic, îmĭ *bănuĭam* că e fórte tărḑiŭ; — 2°. a suspecta, a teme: nu e bine să'ţĭ *bănuescĭ* fără cuvînt muĭerea; cel cuĭ s'a furat ce-va, *bănuesce* tótă lumea..." In Lexiconul Budan, din contra, ne întimpină numaĭ sensul al doilea: „*Bănuesc* saŭ îmĭ *bănuesc* = îmĭ pare reŭ, doleo, me poenitet". Luându-se, pe semne, după Lexiconul Budan, d. Damé (I, 118) se înşélă când afirmă că sensul al doilea „regretter, se repentir" este propriŭ Transilvanieĭ, ca şi când ar fi necunoscut pe aĭurĭ, pe când de fapt în România Dunărénă ambele sensurĭ sînt de o potrivă respândite în graĭu şi 'n texturĭ. Adevĕrul este că Româniĭ trans-carpatinĭ nu cunosc primul sens, pe care nu'l are nicĭ prototipul cel unguresc al cuvîntuluĭ.

1°. *Bănuesc* = „soupçonner".

La Laurian-Massim aprópe tóte exemplele, cu o singură excepţiune, ni se presintă construite reflexiv: îmĭ *bănuesc*, ceea-ce este fórte exagerat, usul cel obicĭnuit fiind numaĭ *bănuesc*.

Pravila Mateĭu Basarabă, 1652, p. 252: „Cine se va vădi întru curvie, măcarŭ de nu va eşi de faţă, acela nu poate să o ĭa muĭare, că l'aŭ *bănuitŭ* oameniĭ că au înblat cu dinsa, ca să nu se adeveréze bănuĭala..."

Zapis din 1745 (Cond. Mss. a episc. Buzeŭ t. II p. 97, în Arch Stat. din Buc.): „*bănuind* noĭ cumcă ne-ar fi maĭ rămas şi nouo moşie nevăndută de părinţiĭ noştriĭ într'acest hotar al Pârscovuluĭ, alunecăndu-ne după nişte terfeloage de scrisorĭ vechĭ, ne-am sculat cu toţiĭ de am dat mare jalobă..."

I. Văcărescu, p. 352:

Moşnegiĭ cum mĭ-a 'mpărtăşit
Ascunsa lor ştiinţă,
Din număr eŭ am *bănuit*
A Ielelor fiinţă...

A. Pann, Erotocrit II p. 43:

Decĭ dorind să'şĭ vază soţul ce pasurĭ va [apuca
Şi ce urmare va face, din somn când să [va scula,
A mers într'un loc d'oparte ş'în nisce frunze [s'a pus,
Fără să o scie altul unde şi'n ce loc s'a dus.
Şi de multă nerăbdare inima eĭ se bătea,
Până să se 'ncredinţeze despre care *bănuĭa*...

Gr. Alexandrescu, „Incă o ḑi“:

Apoĭ dac'al teŭ suflet l'am *bănuit* vr'o dată,
Dacă nemulţum'rea 'mĭ adesea te-a măhnit,
E vremea de ĭertare; vecia ne'mpăcată
Mĕ chĭamă: cerul ĭértă acelor ce-aŭ ĭubit...

Delavrancea, Paraziţiĭ p. 210: „înainte de a'ĭ auḑi bine, le *bănuĭam* şóptele...“

Basmul „Lucéfĕrul de ḑioa“ (Ispirescu, Legende p. 385): „Busuĭoc, *bănuind* pe Siminoc că s'o fi îndrăgostit cu femeea luĭ, nu voi să'l créḑă când acesta iĭ mărturisi adevĕrul...“

Satira poporană „Cucul“:

Cóse 'n pat, cóse 'n gherghef,
Dar de cusut n'are chef,
Ci'mĭ ese-afară pe prag
Să véḑa pe cin' ĭ-e drag.
Dac'o 'ntrebĭ, dac'o cârtescĭ,
Ea ḑice c'o *bănuescĭ*,
Cu belea te pomenescĭ:
Tacĭ, barbate
Fermecate,
Nu le băga 'n samă tóte...

(G. D. T., Poes. pop. 345).

Cu sensul „soupçonner“, construcţiunea „a'şĭ *bănui* pe cine-va“ este rară şi e maĭ mult posesivă decât reflexivă: „soupçonner quelqu'un des siens“.

Radu Popescu, Cron. (Magaz. ist. IV p. 33): „nu socotĭa că aŭ venit bătaĭa luĭ Dumnezeŭ de le plăteşte după faptele lor, ci şĭ-aŭ *bănuit* pre o sor a măne-sii, mătuşa Doamniĭ, anume Olimbiada, călugăriţă de mulţĭ anĭ, că ea ar fi făcut fermece...“

Dionisie Eclesiarhul, Cron. (Papiŭ, Tesaur II p. 178): „s'aŭ întors Turciĭ înapoĭ la oraş, şi *bănuindu'*şĭ pe boĭerĭ că eĭ aŭ pricinuit spaĭma lor, aŭ chemat pe toţĭ boierii şi ĭ-aŭ jurat să ţie credinţa cu eĭ...“

Construcţiunea cu dativul în loc de acusativ póte să aĭbă în aparenţă sensul de „soupçonner“, în realitate însă însemnéză tot-d'a-una „prendre en mauvaise part“, ca la Conachi, bună-óră, p. 224:

Mĕ laud de frumuseţe, dar nu poţĭ să'mĭ [*bănuescĭ*,
Căcĭ le trag chiar dela tine, căcĭ tu mĕ [împodobeştĭ...

II. *Bănuesc* „prendre en mauvaise part“.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Luc. XIII, 14:

...maĭ marele sinagoguluĭ, *bănuind* căci o vindecă sâmbăta Isus, zicĭa...	...archisynagogus, indignans quia sabbato curasset Jesus, dicebat...

în contextul grecesc: ἀγανακτῶν.

Tot aşa în Noul Testament dela Bĕlgrad din 1648.

In Biblia luĭ Bobb, 1795: „măniindu-să căcĭ o vindecasă Isus sâmbăta...“

Biblia Şerban-vodă, Regn. I, XVIII, 9:

Şi era Saulŭ *bănuindŭ* pre Davidŭ den zioa acéĭa şi înnainte...	Et erat Saul invidens David ab illa die et deinceps...

în contextul grecesc: ὑποβλεπόμενος.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, Dec. 17, f. 24 (Daniel, XII, 27):

Şi déca audzâră Vavilonĭaniĭ, *bănuiră* foarte şi să porniră asupra împăratuluĭ...	...ut audierunt Babylonii, indignati sunt vehementer et congregati adversus regem...

Acelaşi, Synaxar 1683, Oct. 20, f. 75 a: „nu divi, frate, nice *bănui;* ğudeţulŭ luĭ Dumnedzău ĭaste direptŭ, č'aĭ poftitŭ aĭ dobânditŭ...“

Ibid. Oct. 9, f. 56 a: „Ce ţi-ĭ, nevastă? a ce nu laş să odihnéscă cariĭ

sântŭ aicĭa?—ĭară ĭa răspunsă și dzâsă: nu *bănui* dumnéta asupra șĭarbeĭ tale, că mare doru-mi'ĭ, c'am avutŭ numaĭ doĭ cuconĭ și ĭ-am îngropat astădz preamândoĭ..."

Ibid. Oct. 29, f. 94 a: „cu minunĭ și cu miracurĭ ĭ-au făcutu-ĭ fiĭ luminiĭ, pentr'acĭaĭa *bănuindŭ* Jidoviĭ și neputând răbda îndrăznirĭa luĭ, cu grabnică și fără vĭaste moarte l'au umorâtŭ..."

Ion Neculce, Letop. II p. 371: „oblicind Împăratul pentru Șeremet că'ĭ este jale de fecĭor, tare ĭ-aŭ *bănuit* și l'aŭ mustrat..."

Ibid. p. 405: „Atunce și Grigori Vodă, după ce aŭ venit la Iașĭ din oaste, trimis'aŭ arzŭ de jalobă la Împărăţie pentru stricăcĭunea ce aŭ făcut Tătariĭ ţăriĭ și pentru boĭeriĭ pribegĭ, ce sânt rude luĭ Mihaĭ Vodă, cum aŭ făcut atâte amestecăturĭ la Tătarĭ, fiind și cu îndemnarea luĭ Mihaĭ Vodă de s'aŭ făcut aceste. Decĭ Poarta aŭ *bănuit* tare luĭ Mihaĭ Vodă..."

I. Créngă, Poveștĭ I p. 6: „Și dacă Enachi se punea pe gene'ĭ, ea îndată lua apă rece și'șĭ spěla faţa, ca nu cum-va s'o vadă neadormita sócră și să'ĭ *bănuéscă*..."

Ibid. p. 107: „epele eraŭ ale luĭ, și când le grijĭa, grijite eraŭ, ĭară când nu,—n'avea cine să'ĭ *bănuéscă*..."

Ibid. p. 223: „așa a trebuit să se întâmple și n'aĭ cuĭ *bănui*, pentru că nu'ĭ după cum gândesce omul, ci'ĭ după cum vrea Domnul..."

Ibid. I p. 154: „Stăpâne, să nu *bănuescĭ*, da am să ḑic și eŭ o vorbă: de ce nu te însorĭ?..."

Ib. p. 190: „Luminate crăișor, să nu *bănuescĭ*, dar nu te ĭuţi așa de tare, că nu sciĭ de unde 'ţĭ póte veni agĭutor..."

In ultimele doue pasage, este de observat restrictivul da saŭ dar în legătură cu „să nu *bănuescĭ*". Tot așa în următórele doue texturĭ:

Doĭnă din Ardél:

Frunḑă verde-acuma cresce,
Iubesce, mândra, ĭubesce,
Da ĭea sama ce ĭubescĭ,
Nu cum-va să *bănuescĭ:*
Să nu ĭubescĭ o nalucă,
S'o ĭubescĭ și să se ducă...

(Jarnik-Barsanu, Trans. 251)

Alta:

De lacrămĭ nu'mĭ *bănuesc*,
Da'mĭ *banuesc* de obraz,
Că'ĭ de tiněr cu năcaz...

(Tribuna din Sibiŭ VI, p. 149).

Doĭnă din Moldova:

Cucul ḑice, mĭerla ḑice:
„Nu'ţĭ bé baniĭ, măĭ voĭnice!.."
Cucule, jivină rea,
Nu purta de grija mea!
Mĭerlușcă, pasere sură,
Nu'mĭ tot *bănui* din gură...

(Alex., Poes. pop. ². 298).

Invitare la nuntă:

Pîn' la pamînt m'oĭu pleca
Și tot voue m'oĭu ruga
Să veniţĭ
De bine-voitĭ,
Insă să nu *bănuiţĭ!...*

(Albina Carpaţilor 1879, p. 300).

Bănuesc „prendre en mauvaise part" se construesce fórte des cu reflexivul dativ: îmĭ *bănuesc*.

La Româniĭ din Biharia: „îmĭ *bănuesc*=îmĭ pare reŭ" (Conv. lit. 1887 p. 1005).

Psaltirea din Bělgrad, 1651, f. 92 a, resumatul psalmuluĭ L: „că'ș cunoaște păcatele și'ș *bănuĭaște* de ĭale..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 10, f. 209 a: „prosticĭa mâncare acĭa ce mânca era plină de ţânţari, a-

cĭasta o răbdă treĭ aĭ încheĭaţ, şi nemică n'au suspinatŭ nice ş'au *bănuitŭ...*"

Ibid. f. 210 b: „dodeit nu o dată sau de daori, ce 11 aĭ încheĭaţŭ, şi nu ş'au *bănuit...*"

Ibid. Oct. 26, f. 88 b: „acĭastĭa de vom dzâce cătră 'mpăratulŭ, ne tĭamemŭ să nu'ş *bănuĭască* p r e svinţia ta..."

Acelaşĭ, Psaltirea 1673 (ed. Bianu p. 276):

Dumnedzăŭ stătu 'n zborŭ mare
De Dumnedzăĭ, de domnĭ tare,
De'ĭ mustră pentru ğudĭaţe,
*Bănuindu'*şĭ schimbînd fĭaţe,
Şi le grăĭaşte cu scrăbă...

Ioan Canta, Letop. III p. 154: „...să le dee [boierilor pribegĭ] gĭupănesele şi toată averea, cu laude despre Adăl-Ghereĭ Sultan, că de nu le va da Grigorie Vodă gĭupănesele, apoĭ să nu'şĭ *bănuéscă...*"

Doĭnă din Ardél:

Busuĭoc cu fóĭa verde
Drăguţul cu alta'mĭ şede!
Şédă şi prubuluéscă,
Numaĭ să nu'şĭ *bănuéscă*
Nicĭ picĭorul n'oĭu întinde
Şi treĭ-patru m'or cuprinde,
Nicĭ afară n'oĭu eşi
Şi—ḑeŭ—altul mĭ-oĭu găsi...

(Jarnik-Bărsanu. Trans. 248),

Alta:

Auḑit'am auḑit
Că mândra s'a logodit;
Las'o să se logodéscă,
Numaĭ să nu'şĭ *bănuéscă*...

(Bibicescu, Trans. p. 191).

Alta:

Măgeran cu fir cĭuntat,
Vĕd bade că m'aĭ lăsat;
Mageran verde domnesc,
Lasă-mĕ — nu'mĭ *bănuesc...*

(Familia din Pesta 1884 p. 240).

Ca ceĭ maĭ mulţĭ verbĭ cu sufixele -ăesc şi -uesc, *bănuesc* are o formă poporană scurtată maĭ energică: *bânuĭu.*

Jipescu, Opincaru p. 61: „Pĕ chip îţĭ jócă mereŭ suferinţili şi grijili, ca flăcăraea unde se *bănuĭe* de comóră..."

Ibid. p. 156: „Mĕ bate gându să *bănuĭu* că ne'nşală ca pĕ copiĭ şi ne papă bani..."

v. *Bănuélă.*

²·**Bănuèsc** *(bănuit, bànuire)*, vb.; traiter avec quelqu'un une affaire, administrer ou gérer.

În Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 427) ne întimpină:

„Benuiesk = Doleo.

„*Bĕnuiesk*=Ago cum aliquo. Tracto. Curam gero".

Este greŭ a admite identitatea de origine a ambelor cuvinte. Primul este verbul cel obicĭnuit *bănuesc* „regretter" din maghiarul bánni. Al doilea se deosebesce cu desăvîrşire prin sens, apropiându-se maĭ mult de ban „monnaie", cu care lesne îl unesce asociaţiunea de ideĭ: a da şi a lua banĭ, a se îndeletnici cu treburĭ bănescĭ, a face socotelĭ.

v. ²·*Ban.*

Bănuicĭòs, -ósă, adj.; 1°. soupçonneux; 2°. suspect, sujet à caution. Laurian-Massim: „*Bănuicĭos*= 1°. aplecat a bănui; 2°. supus la bănuire". Costinescu are forma: „*Bănuincĭos*= bănuelnic, care bănuesce lesne, care se îndoesce despre ce-va, despre cineva", — printr'o falsă analogiă cu „putincĭos", care derivă din „puţinţă", pe când corespunḑĕtorul „bănuinţă" nu există. Numaĭ prin sensul „soupçonneux" *bănuicĭos* e sinonim cu bănuitor, dar prin ambele sensurĭ cu bănuelnic.

v. *Bănuesc.*

Bănuinciòs. — v. *Bănuicĭos.*

Bănuìre (plur. *bănuirĭ*), s. f.; l'infin. de bănuesc pris comme substantif: 1⁰. action de soupçonner; 2⁰. action de regretter, de prendre en mauvaise part. Peste Carpaţĭ circuléză numaĭ sensul al doilea. Lexicon Budan: „*Bănuire* = dolor, poenitudo".

Colindă din Bucovina:

Când îşĭ aducea a-minte
De traĭul de maĭ 'nainte,
Plângea tot cu tânguire
Si cu mare *bănuire*
De muĭa chïar petrile
Vĕrsându'şĭ lacrimile...

(Sbiera, Colinde p. 56).

v. *Bănuesc.* — *Bănuélă.*

Bănuit, -ă; le part. passé de bănuesc pris comme adjectif; 1⁰. soupçonné; 2⁰. mécontent.

Cu primul sens:

Zilot, Stihurĭ (Tocilescu, Revista, V p. 345:

Că mulţĭ ziceam: Manul Grecul, ba şi unchĭu luĭ Ipsilant,
Bănuit la Turcĭ urméză, decĭ nu scapă de gelat...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 103: „Acele strigăte, repeţite de miĭ de glasurĭ, porniră glótă cu volbură după piaţă şi toţĭ se răpeḑiră la locaşele *bănuiţilor* omorîtorĭ..."

Cu sensul al doilea:

Doĭnă din Bucovina:

Nu fi, bade, cu bănat
Că ţĭ-a fost plugul stricat!
Nu fi, bade, *bănuit*
Că ţĭ-e plugul hârbuit!
Nu sciŭ plugu'ĭ hârbuit,
Orĭ de cap eştĭ ameţit?
Da de te ţiĭ *bănuit*
Că ţĭ-e plugul hârbuit,
Să viĭ joĭ
Pîn' la noĭ...

(Marian, Bucov. II, 43).

v. *Bănuesc.*

Bănuitòr, -óre, adj; soupçonneux, ombrageux, jaloux. Laurian-Massim: „*Bănuitor* = care bânuesce, care e aplecat a bănui".

A. Pann, Moş-Albu I p. 9:

De-o fi, ziceam în sine'mĭ, vr'un om *bănuitor*
Şi cu arţag la beţiă, bătăios, gâlcevitor,
Cum va vedé pe mine la mĭez-de-noapte şezând
Cu nevasta luĭ în casă, te mirĭ ce ĭ-o da prin gând...

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 138: „Grecul *bănuitor* şi întărîtat smulse pe bĭéta Ancuţă din zadarnicele îngrijirĭ ale jupâniţelor curtence..."

Balada „Cucul şi turturica":

Pentru dumnéta
Eŭ n'aş ḑice ba,
Dar ḑic şi ḑic ba
Pentru maĭca ta,
Că'ĭ *bănuitóre*
Şi fermecătóre:
Ea 'mĭ va bănui
De te-oĭu pré ĭubi...

Doĭnă din Ardél:

Duce-m'aş în lume, duce,
Dragostea éră m'aduce;
Duce-m'aş departe 'n ţéră,
Dragostea mĕ'ntórnă éră.
Dragoste *bănuitóre*,
Rea copilă eştĭ sub sóre,
Că orĭ-unde-a merge voĭ,
Tu mĕ'ntornĭ ér înapoĭ!...

(Familia din Pesta 1885 p. 91).

v. *Bănuesc.* — *Bănuicĭos.*

Bănulèscĭ, s. m. pl.; t. de Géogr.: ancien nom d'un village en Valachie. Astăḑĭ, judecând după dicţionarul luĭ Frunḑescu, nicĭ o localitate în România nu se numesce *Bănulescĭ*, pluralul topic dela patronimicul Bănulescu, derivat el însușĭ din numele personal Ban, articulat Banul. Ce s'a făcut dară cu vechĭul sat *Bănulescĭ* din judeţul Buzeŭ, des în actele din epoca luĭ Mateĭu Basaraba și unde pe atuncĭ se întrebuinţă nu o dată acel nume personal Ban?

Crisov din 1649 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. I f. 171): „...și ĭar [au cumpărat] dela Cărnilég 1 loc din *Bănulești* drept 100 aspri gata, și ĭar au cumpărat Nan dela Stănae fata Voiniĭ un loc la faţa Banuluĭ drept 140 aspri..."

Alt crisov din acelașĭ an (ibid. f. 189 b): „și au fost mărturiĭ la acéste cumpărătorĭ anume de acolo din sat [*Bănuleștĭ*] Stancĭul și Fătul și Moș și Vlădan și Mihaĭ și Cărstiĭan și Stroe și Crăcĭun și Drăguș și Stoica și Banul..."

In secolul trecut *Bănulesciĭ* s'aŭ prefăcut în Bălunescĭ, bună-óră într'un zapis din 1780 (ibid. f. 389): „Înainté noastră avuse judecată egumenul Samoilă ot schit Alunișul cu Vasile ot Bălunești sin Moisică pentru moșiĭa dela Bălunești..."

Tot așa găsim Bălunescĭ în repertoriul topografic al luĭ Fotino (Ἱστ. τ. Δακίας t. III p. 199): „Μπελουνέστι".

In fine, în ḑilele nóstre *Bănulesciĭ* prin Bălunescĭ s'aŭ metamorfosat în Bălănescĭ, ca și când ar deriva din Bălan, uĭtându-se cu totul orĭ-ce tradiţiune a vechĭuluĭ nume. Este un mare sat moșnenesc, despre care d. B. Iorgulescu (Dicţ. geogr. Buz. p. 28) ne spune „In timp de invasiunĭ teritoriul acesteĭ comune, maĭ cu samă valea Băjenarilor și Vîrful-stâneĭ, aŭ servit multora ca un sigur asil. Numele pare a fi luat dela un Bălănescu, căcĭ ne întimpină des numirile: Nucul Bălănesculuĭ, Tufele Bălănesculuĭ etc."

Am adus într'adins acest specimen despre modul cum póte să disparǎ un vechĭu nume topic, nu printr'o schimbare propriŭ ḑisă, ci printr'o treptată sărire saŭ înlocuire a câte un sunet, pînă ce te pomenescĭ la urma urmelor cu un nume radicalmente diferit, care póte să dea nascere chĭar la o nouă legendă locală.

v. [3] *Ban*.

Bănulèscu. — v. *Bănulescĭ*.

Bănùţ (plur. *bănuţĭ*), s. m.; petite monnaie. Laurian-Massim: „*Bănuţ* = deminutiv din ban, ban micuţ: *bănuţĭ* de argint, de aramă, de aur etc." Sinonim cu bănișor.

A. Pann, Povestea vorbeĭ III p. 75:

> Că stăpânul caseĭ un *bănuţ* pĭerduse
> Și slugile toate era de el puse:
> Uniĭ așternutul scutura din case,
> Alţiĭ cernea praful care'l măturase...

Delavrancea, Vis și viéţă p. 95: „Scóse punga; se uĭtă în ea; dar ce să véḑă? In loc de dimon, *bănuţĭ* de aur ce luminaŭ ca jerateculŭ..."

Ibid. p. 108: „Trânti căcĭula, aruncă zăbunul, scóse punga din sîn, o lărgi la gură ș'o puse pe tarabă. *Bănuţiĭ* de aur sclipĭaŭ par'c'ar fi fost viĭ..."

Balada „Gheorghelaș":

> Și câţĭ anĭ l'am tot slujit,
> *Bănuţĭ* mĭ-am agonisit,
> Avere mĭ-am întocmit...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 595).

Doĭnă din Bucovina:

Frundă verde de-un *bănuț*,
Ce mî-e mie de-un drăguț!
Din cap când voĭu clătina,
Șepte-opt mî-oĭu căpĕta...

(Marian, Bucov. II, 155).

„Ursita saŭ ursitórea hotăresce sórta fie-căruĭ copil în cele treĭ ḑile dela nascere. Pentru aceea în nóptea a treĭa pune móșa în mijlocul caseĭ, lîngă femeea ce a născut, o mésă rotundă, pe ea așterne o pânḑă curată, pe pânḑă o azimă de pâĭne unsă cu miere de stup și d'asupra treĭ *bănuți* în treĭ părțĭ înfipțĭ în azimă; maĭ pune pe mésă un păhar cu apă, puțină metasă, un fir de busuĭoc, o pereche de bete și o bucată de pânḑă nouă..." (R. Michailénu, Mehedințĭ, c. Vînju-mare).

v. [2]*Ban.* — [1]*Bănișor.*

[2]**Bănùț** (plur. *bănuțĭ*), s. m.; t. de Zool.: germe de l'oeuf. Metaforă din bănuț „petite monnaie".

S. F. Marian, Ornit. II p. 256: „...când e să pună óuele sub cloșcă, atuncĭ maĭ întâĭu le cércă în zarea lumineĭ spre a vedé, carĭ sînt bune de pus și carĭ nu. Cele ce aŭ *bănuț* în partea rotundă și nu sînt cĭuruite, acelea sînt bune..."

v. [1]*Bănuț.*

Bănuțèl. — v. *Bănuțĭ.* — *Bănuțeĭ.*

Bănùțĭ saŭ **bănuțèĭ,** s. m. pl.; t. de Botan.: 1⁰. Bellis perennis, paquerette; 2⁰. Buxus, buis. „Bellis perennis = frușiță, *bănuțeĭ*, năstureĭ, flóre-frumósă" (Barcianu, Nomenclatura plantelor p. 9); și tot acolo (p. 10): „Buxus sempervirens = *bănuțeĭ*, merișor, cimișir". Lexicon Budan: „*Bănuțĭ* saŭ *bănuțeĭ* = buxus semper virens".

Laurian-Massim: „*Bănuțĭ*, o plantă ce stă tot-d'a-una verde, merișor, din causa formeĭ frunḑelor planteĭ, carĭ sînt mărunțele și rotungĭóre ca nesce banĭ mititeĭ. *Bănuțeĭ*, cu aceĭașĭ însemnare ca și *bănuțĭ*, plural din bănuțel, care, ca deminutiv din deminutivul bănuț, exprimă și maĭ bine una din calitățile planteĭ, adecă micimea și rotunḑimea frunḑelor eĭ".

Doĭnă din Ardél:

Frunḑă verde ș'un *banuț*,
Aséra mî-am prins drăguț;
Dar l'am prins intr'o cercare,
Să vedem ce fire are...

(Jarnik-Bârsanu, Trans. 66).

Alta:

Frunḑă verde ș'un *bănuț*,
Nu stă lumea 'ntr'un drăguț...
Ba stă, ḑeŭ, dacă'ĭ mândruț!
Frunḑă verde ș'o fraguță,
Nu stă lumea 'ntr'o draguță...
Ba stă, ḑeŭ, dacă'ĭ mândruța!...

(Ibid. 40.)

Alta:

Frunḑă verde treĭ pătace,
Ḑis'a mândra că mî-a face
O pénă de *bănuțeĭ*
Frumósa ca ochiĭ eĭ.
Frunḑa verde de gutue,
Eŭ am ḑis că nu'mĭ trebue
Făr' péna de măderan,
Sa ne maĭ ĭubim un an...

(Ibid. 43).

v [1]*Bănuț.* — [2]*Bănuțeĭ.*

[1]**Bănuțèĭ.** — v. *Bănuțĭ.*

[2]**Bănuțèĭ,** s. m. pl.; t. culin.: sorte de pâte. Un fel de tocmacĭ saŭ tăiețeĭ. Mâncare țerănéscă în Bănat: „*Bănuțeĭ*, un aluat tăiat mărunt în quadrat, se fierbe în zamă de carne de vită" (M. Juĭcă, Grădiștea-mică).

v. [1]*Bănuț.*

[1]**băr,** élément léxique constitutif

du mot desbâr. În limba română sînt maĭ mulţĭ verbĭ, compuşĭ din prefixul romanic negativ dis- şi din câte o tulpină despărută din graĭu. Aşa sînt bună-óră:

desgurḑesc=dis-gurd-;
desmĭerd=dis-merd-;
des-*băr*...

In desgurḑesc tulpina este învederat latinul gurdus „prost, greoĭu", de unde spaniolul gordo „gros, épais, imbécile" şi francesul gourd „perclus par le froid". Românul desgurḑesc corespunde perfect francesuluĭ dégourdir „redonner du mouvement à ce qui était engourdi" (Littré).

In desmĭerd, pe care Cihac (II, 495), printr'un adevĕrat saltum mortale etimologic, îl trage din maghiarul gyönyöritni „délecter", negativul dis- este urmat de latinul merda (fr. merde, span. mierda), însemnând literalmente „décrotter", a spĕla şi a curăţa de gunoĭu, cum fac mumele cu copiiĭ lor, maĭ ales la animale, la carĭ acéstă acţiune este o adevĕrată desmĭerdare.

În des*bâr* însă, pe care Cihac (II, 94) îl încumetresce fără sfiélă cu slavicul brati „prendre", eŭ nu găsesc nicĭ o tulpină latină, care să corespunḑă luĭ *băr*. De aceea prefer a crede că acest verb este o simplă contracţiune din desbaĭer „délier".

v. *Baĭer.*

[2]**Bâr** saŭ **bârrr** saŭ **bîrrr**, interj.; t. pastor.: cri du berger qui conduit et dirige ses moutons.

„*Bâr* este o exclamaţiune cĭobănéscă, de ex.: *bâr*, ţintato, la strungă! *bâr*, cĭolo, înnapoĭ! *bâr*, lae, *bâr! bâr*, bucălae, *bâr!*... (I. Simionescu, Tutova, c. Cărlomănescĭ).

„*Bârr*, óĭă de acolea! saŭ: *bârrea*, óĭă de acolea!" (învĕţ. Miron, Ţecucĭu, c. Găicéna), unde interjecţiunea este amplificată prin *-a* ca în „haĭda" etc.

„Când mînă oile, se ḑice: *bârr;* la capre: târr; la mâţă: hârr..." (pr. R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

Satira poporană „Luptele Ţiganuluĭ":

> Avea dada, avea,
> Avea o óĭă
> Lae
> Bucolae,
> Mândră şi lânósă,
> Tare speriósă.
> Eŭ ḑiceam: *bîrrr!*
> Ea făcea: hîrr!...
> Eŭ—hap dĕ lână.
> Ea—hap dĕ mână,
> Eŭ—hap dĕ barbă,
> Ea—hap dĕ érbă...
>
> (Marian, Satire p. 322).

Interjecţiunea *bâr* n'are a face cu latinul belare, de unde o trage Laurian-Massim (Gloss. 60); cu tóte acestea, póte să fie o onomatopeĭă romanică, de vreme ce o găsim şi 'n Occident: „Pour appeler les moutons on leur dit: brrr! brrr! Rozoy-en-Brie (Seine-et-Marne), communiqué par M. Leclerc; brrr! brrr! ta-â! ta-â! Suisse romande, Blavignac; beri-beri! ou berou-berou! languedocien, Azaïs" (Rolland, Faune popul. V, 128).

Să se observe tot-o-dată că din acelaşĭ grup-fonetic s'a născut însuşĭ numele óieĭ în albanesul berr, pe care Gustav Meyer (Alb. Wtb. 27, 33) îl alăturéză pe de o parte cu berr, barbero în maĭ multe dialecte italiene, ĭar pe de alta cu numele albanes al cĭobanuluĭ: „bari, wahrscheinlich altes Hirtenwort und mit berr zu verbinden".

v. *Óĭă.—Bărăesc.*

[1.2]**Bărâc.**—v. [1.2]*Barac.*

Bărâcă (plur. *bărace*), s. f.; brouil-

lard épais; gelée blanche, givre. Lexicon Budan: „*Băracă* = negură grósă, nebula crassa, item pruina". Este un deminutiv din b a r ă „loc băltos", cu aplicaţiunea noţiuniĭ de umeḑélă la atmosferă.

v. *Bară.* — *Bărăciă.*

Bărâgă. — v. *Barangă.*

* **Bărân,** s. m.; t. milit.: ancienne machine de siége pour battre les murailles.

v. *Bărănesc.*

Bărângă. — v. *Barangă.*

1·**Bărât,** s. n.; privilège, brevet. Din turcul b e r a t „diplôme". Prin *bărat* se înţelegea la noĭ c r i s o v u l, dat unuĭ individ saŭ uneĭ asociaţiunĭ, însă nu de Domnul ţereĭ, ci de Pórta Otomană.

Miron Costin, Letop. I p. 217: „să scótă u r i c de Domnie neschimbată în zilele luĭ, care uric în limba lor [Turcilor] se chiamă *berat...*"

Constantin Căpitanul, Cron. (Magaz. ist. II, 14): „Intr'acest an ş'aŭ înnoit Duca-vodă Domnia de al treilea an, după cum era obiceĭul, aducându'ĭ caftanul Lascarache Roset şi cu un agă mare, înaintea căruĭa ĭ-aŭ eşit Domnul cu boĭariĭ, cu slujitorimea, aducându'l cu cinste în Bucureştĭ, şi îmbrăcând caftanul după ce aŭ citit *baratul* de Domnie, aŭ dat cu 12 tunurĭ..."

Enache Cogălnicénu, Letop. III, p. 257: „Ear când aŭ fost vinerĭ Mart în 3, s'aŭ pogorit la Împăratul la Ealikioşk, triimeţind de aŭ rădicat pe Constantin-vodă şi l'aŭ adus la Kiuntruk, şi pe Linţul l'aŭ dus înaintea Împăratuluĭ; şi fiind că avea *băratul,* el vĕḑĕnd pe Împăratul aŭ scos *băratul,* care îndată aŭ apucat şi l'aŭ dat la Împăratul, şi acolo unde îl cetĭa, aŭ făcut cu mâna..."

v. 1·*Turc.*

2·**Bărât** (plur. *bărați*), s. m.; prêtre ou moine catholique. Şăĭnénu, Semas. p. 37: „Preotul catolic se numesce în Bucurescĭ *barat* din ungarul b a r á t (călugăr) dela paleo-slavicul b r a t (frate), de unde B ă r ă ţ i a, numele bisericeĭ catolice din Bucurescĭ..."

Nu numaĭ în Bucurescĭ, ci şi pe aĭurĭ în România preuţiĭ catolicĭ purtaŭ numele de *bărați*, de unde şi numele satuluĭ B ă r a ţ i ĭ în Moldova, în care „se află o biserică catolică fórte veche" (Ort. Racoviţa, Dicţ. geogr. Bacăŭ p. 116).

Crisov dela Constantin Mavrocordat, 1742 (Cond. Mss a mănăstiriĭ Nucetul f. 50 b, cfr. ibid. f. 54): „să aĭbă a luaré sfânta mânăstire tot vinăricĭul domnesc den délul Topolovénilor după valé Glămbocelului dela tot omul câţĭ vor avé viĭ într'acest dél al Topolovénilor pre moşiĭa sfinteĭ mânăstire, afară den viile *Băraților* cele vechi ce sânt e r t a t e de alţi răposaţi Domni mai de 'nainte vreme..."

A. Odobescu, Scrierĭ I p. 101: „Tótă obştea cuviósă, muĭerĭ şi bărbaţĭ, asculta cântările latinescĭ ale *băratuluĭ* şi resunetul măreţ al organuluĭ..."

v. *Bărateş.* — *Bărățiă.*

Bărâtă (plur. *bărăți*), s. f.; béret, toque de laine ou de feutre. Din italianul b e r e t t a, cuvîntul a ajuns la Românĭ prin turcul b a r a t a „bonnet long de drap rouge que portaient les bostangis" (Şaĭnénu).

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 225: „... şi sosind [Iordache Spatarul] în Iaşĭ, aŭ conăcit în curtea Domnéscă la cămară, prinzând trebele cu mare tărie şi nebăgatorĭu în samă, păn şi

cĭuhodarĭ cu *bărățĭ* își făcusă, care acest lucru altă dată n'aŭ maĭ fost ca să facă alt boĭer, făr de Domnie și Beĭzedele, măndrie peste samă..."

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 315: „... și vănătoriĭ ce se făcuse pănă la 100 de oamenĭ în 2 stégurĭ, și Roșiĭ ce se făcuse ĭar pănă la 100 de oamenĭ, cariĭ se purta în haĭne roșiĭ și în *bărățĭ* Arnăuțăștĭ..."

v. [1]*Turc.*

Bărâteș, s. m.; ami. Prieten. Din maghiarul barát „ami". Cuvîntul ne întimpină numaĭ în Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 426): „*Bĕratesh.* Amicus".

v. [2]*Bărat.*

Bărați, n. pr. top.—v. [2]*Bărat.*

Bâră, n. pr. pers. m. Vom începe prin a reproduce următórele texturĭ, luate numaĭ din Condica manuscriptă a episcopieĭ Buzeŭ (în Arch. Stat. din Buc.):

Zapis muntenesc circa 1690 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II f. 36): „Adecă eu Vișa și Rada, fetele *Bărăĭ* fecĭorul Cărsteĭ Dănculescul, făcut'am zapisul nostru..."

Zapis din 1712 (t. III f. 35): „Adecă eŭ Négoe diĭaconul sin Ion Bărăscul dat'am zapisul mieu la sfănta episcopie din Buzău și la cinstită măna sfințiĭ sale părinteluĭ kir Ioasaf episcupul Buzăuluĭ, precum să să știe că eu de a mé bună voe și de nimené silit am închinat sfinteĭ episcopiĭ schitul nostru dela Préjma în moșiĭa Cislăuluĭ, care schit ĭaste făcut din temelie din moșu-mieu popa *Băra* și de Iosif fiĭu-său..."

Zapis din 1673 (ibid. t. I f. 304): „Adecă eu Stoĭan cu făméĭa mé Bărcă și cu fecĭoriĭ mieĭ..."

Zapis din 1762 (ibid. t. III f. 168): „care loc mi l'au dăruit și mie călugărița Băroae..."

Așa dară din numele personal *Bâră* se formă patronimicul Bărăscu și femininul Băroae = nevésta saŭ văduva luĭ *Bâră*, pe lîngă care există și o formă femeéscă deminutivă Bârcă.

O localitate din județul Roman se numesce *Bârca* și tot așa se chiamă o altă localitate în Ilfov.

La Macedo-românĭ Bârcă se întrebuințéză ca nume bărbătesc (I. Caragiani).

Din patronimicul plural Bărăscĭ maĭ multe sate pórtă acest nume: în Olt, în Argeș, în Sucéva, în Rîmnic-Sărat, în Buzeŭ, în Putna.

Prin -ilă, sufix favorit al numilor bărbătescĭ personale, *Bâră* se amplifică în Bărilă. Numele cel mirenesc al nemuritoruluĭ mitropolit Dosofteĭu era Dimitrie Bărilă, ĭar după numile de botez ale părinților seĭ: „Leontar" și „Misira" (A. I. R., I, 118), se vede că dînșiĭ nu eraŭ Moldovenĭ de baștină, ci nesce Macedo-românĭ stabilițĭ în Moldova, unde fiĭul lor a ajuns apoĭ un adevĕrat lucéfĕr de credință și de sciință.

Cu vocalism scădut, *Bâră* și Bărilă devin Bere și Berilă. Ambele aceste forme ne întimpină, intre altele, într'un crisov dela Mihaĭu Vitézul din 1594 (Tocilescu, Rev. t. II p. 311).

Deja între aniĭ 1222—28, sub tzarul serbesc Stefan, sînt menționațĭ într'un crisov al acestuĭa treĭ Românĭ, fie-care cu numele Berilă: „а се Власи чьто сьмо дали сѣи цркькви, имена си соуть... Даниа, Берило, Нѣгь... Микь, Добриш, Берило... Берило, Мирошь, Велѣнь..." (Miklosich, Monum. Serbica p. 12, 13), alăturĭa cu carĭ figuréză acolo numĭ românescĭ ca: Bucur, Bală, Dedul, Singur etc.

Din Berilă numele patronimic Berilescu și numele topic Berilescĭ.

Zapis din 1690 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Snagov, f. 93, în Arch. Stat. din Buc.): „și din Berileștĭ „Stoĭca biv vel agă“, care iscălesce apoĭ: „Stoĭca agă Berilescul.“

Forma scăḑută Beră nu e rară în nomenclatura vechilor familiĭ boierescĭ din Ardél (Pușcariu, Date istorice t. II passim); așa:

Bera de Margina la 1437;
Bera de Mundra la 1600;
Bera de Livadia la 1640;
Bera de Venicze la 1667...

Dela scăḑutul Bere saŭ Beră vine patronimicul Berescu și topicul Berescĭ în loc de Bărăscu și Bărăscĭ. Localitățĭ cu nume Berescĭ sînt numeróse: în Bacăŭ, în Covurluĭu, în Putna, în Iașĭ, în Dorohoĭu, în Argeș, în Dolj, în Gorj, în Mehedințĭ, pe lingă caĭ Berésca în Prahova, în Argeș, în Iașĭ, în Vasluĭu (Frunḑescu).

Deminutivul Berică în zapisul muntenesc din 1627 (Doc. Rom. II No. 140 în Arch. Stat. din Buc.): „az Berica logofăt...“

Corelativ deminutivuluĭ feminin Bârcă, pe care l'am věḑut maĭ sus, cu acelaș sufix primar *-c-* este format numele bărbătesc Bârc saŭ Berc, de unde printr'o sufixațiune secundară Bârcĭu, Bercĭu, Bârce saŭ Berce. Dintre Româniĭ din Ardél: Bercse de Bikszád la 1500, Bercse de Hétbük la 1615, Barcsi de Alba-Iulia la 1631, Barcsan etc. (Pușcariu, l. c.). In România, numele personal Bercĭa într'un crisov din 1573 (Cuv. d. bătr. I p. 252), într'un zapis muntenesc din 1696 (ib. 152), într'un zapis moldovenesc din 1656 (A. I. R. III p. 233) etc.; apoĭ satul Bercĭoĭu în Argeș, satul Bărcĭóe în Putna, pîrâul Bărcescĭ etc., făra a maĭ vorbi despre intensivul Bărcan, căruĭ îĭ reservâm un loc deosebit.

Din forma Bărilă se nasce prin desmierdare numele personal Bârle cu patronimicul Bărlescu, de unde topicul Bărlescĭ în Buzeŭ, în Sucéva, în Iașĭ, în Gorj, ĭar una și aceĭașĭ localitate din Romanațĭ se ḑice Bărăscĭ și Bărluĭu, acéstă din urmă formă fiind un augmentativ din Bârle.

Din forma scăḑută Berle prin patronimicul Berlescu a eșit topicul Berlescĭ: în Ialomița, în Vâlcea, în Gorj, în Braila (Frunḑescu).

Bărle saŭ Berle e des la Româniĭ de peste Carpațĭ: Barle la 1471, Barla de Karansebes la 1537, Barla de Dragomirfalva la 1663, Berla de Karansebes la 1594, Berle de Kis-Buny la 1666 etc. (Pușcariu, l. c.).

Prin sufixele onomastice -oe și -ae, fórte obicĭnuite la Românĭ, se formézä Băroe saŭ Beroe și Bărae saŭ Berae. Beroe se găsesce în secolul XIV în Serbia printre Româniĭ ceĭ mulțĭ de acolo din acea epocă: Берое (Miklosich, Monum. Serbica, p. 97, 123), ĭar Bărae, maĭ sufixându-se prin -ac, a produs curiósa formă Bărăĭac, după cum se numesce o localitate în Mehedințĭ (Frunḑescu), și într'un zapis moldovenesc din 1697 (Cond. Mss. a episc. Hușĭ t. V f. 79 b, în Arch. Stat. din Buc.): „și la tocmala nóstră s'au tămplat și oamenĭ bunĭ anume Bărăĭacul egumenul de Căpriĭana...“

In fine, din *Bâră* prin sufixul deminutival -ac s'a format numele personal Bărac, conservat în topicul Bărăcescĭ din Praho (Frunḑescu); apoĭ o formă scăḑută arag, din care intensivul Bărăgan ne întimpină ca nume personal la Oltenĭ într'un crisov dela Radu-vodă Mihnea din 1615 (Cond. Mss. a mănastiriĭ Hurezu f. 410 a, în Arch. Stat. din Buc.):

„de-aciĭa în lacul cu crucé, la puţul luĭ Bărăgan“.

Astfel numele personal *Bâră*, lăsând la o parte formele cele patronimice şi topice, se ramifică în:

Beră,
Bere,
Berică,
Bârc,
Berc,
Bârcă,
Bârcĭu,
Bercĭu,
Berce,
Bărcĭoĭu,
Bercĭoĭu,
Bărilă,
Berilă,
Bârle,
Berle,
Bărluĭu,
Băroe,
Beroe,
Bărae,
Berae,
Bărăĭac,
Bărac,
Bărag,
Bărăgan...

Marea respândire a luĭ *Bâră* la Românĭ este cu atât maĭ interesantă, cu cât originea luĭ remâne problematică.

Moroškin (Славянскій именословъ, p. 31) pune pe *Bârà* (Бьрь) şi Bârcă (Бьрько) între numĭ slavice, dar singurul exemplu pe care 'l aduce este luat din aşa numitul Sinodic al tzaruluĭ Boris, o fântână bulgară plină de numĭ curat românescĭ: Albul, Bade, Balacĭu, Barbul, Bucur etc. Orĭ-ce ar fi, numaĭ slavic *Bâră* nu este.

Ar puté să fie un nume de origine cĭobânéscă în legătură cu interjecţiunea bâr şi cu verbul bărăesc, care însemnéză a bâlbăi saŭ a borborosi.

v. [2] *Bâr.—Bărăesc.—Bărcan...*

Bărăbar, adj. invar.; égal, de compagnie, d'accord. Un provincialism din Bănat, din serbul барабар „in èiner Linie“, de unde барабарење „das Gehen in gleicher Linie“, барабаритисе „sich in gleiche Linie stellen“, pe carĭ Serbiĭ, la rîndul lor, le-aŭ luat din perso-turcul barabar „ensemble, parallèle“.

„*Bărăbar* = de o potrivă saŭ asemenea; a bărăbări = a asemĕna, a se împăca uniĭ cu alţiĭ; bărăbărit = împăcat, doĭ saŭ maĭ mulţĭ“ (S. Lĭuba, Bănat, c. Maĭdan).

v. [1] *Turc.*

Bărăbărèsc, **Bărăbărìre**, **Bărăbărìt**.—v. *Bărăbar.*

Bârăc.—v. *Burec.*

Bărăcìă (plur. *bărăciĭ*), s. f.; petite flaque. „*Bărăciă* saŭ bolbochiţă numesce poporul o micuţă adunătură de apă, în care se scaldă raţele şi gâscele. *Bărăcia* e făcută de ómenĭ într'adins. Tot *bàrăciĭ* se numesc şi micşórele bolbochiţe ce se vĕd pe drum saŭ prin alte locurĭ în urma uneĭ ploĭ sdravene“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Cuvîntul, ca nume propriŭ al unuĭ loc apos, ne întimpină deja în crisovul dela Mihnea-vodă din 1589 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. II p. 135, în Arch. Stat. din Buc.): „ca să'ĭ fie un vad de moară ce se numéşte *Bărăcie...*“

Este şi maĭ interesant de a se găsi acest cuvînt în dialectul macedo-român: „una bărică, una băricĭe = mic heleşteŭ“ (I. Caragiani).

Bărăciă este format prin sufixul

colectival -iă din b ă r a c, deminutiv dela bară „terrain bourbeux". Din b ă-rac, printr'un alt sufix, vine forma ardelenéscă bărăciune: „Bărăciune se dice la o apă stătută, împuțită, de ex.: nu lăsa să beie jitele din b ă r ă c i u n e; saŭ: tătă diua am băut și io b ă r ă-c i u n e d'aceia, că nu'ĭ p'acolo nicĭ fântână, nicĭ isvor, numaĭ apă acea cu b ă r ă c i u n e" (I. Reteganu).

v. *Bară.*

Bărăciùne. — v. *Bărăciă.*

Bărăèsc (*bărăit, bărăire*), vb.; 1°. crier en conduisant les moutons; 2°. chuchoter, parler indistinctement. Din interjecțiunea b â r prin sufixul onomatopoetic -ă e s c.

Laurian-Massim: „*Bărăire* = a mîna oile, a le face să mérgă strigându-le b â r . . ."

Lexicon Budan: „*bărăesc* = oves ad mulctam compello; b ă r ă i t = compulsio ovium ad mulctam".

Descântec din Bucovina:

> De-a fi cu văduvă grasă,
> De-a fi cu fată frumósă,
> Cu dînsa să nu gräéscă,
> Să nu *bîrîéscă,*
> La mine sa se pornéscă...,

unde d. S. F. Marian (Vrăjĭ p. 15) observă: „Sub verbul a *bîrîi* se înțelege aicĭ atâta cât a borborosi saŭ a șopti, adecă a vorbi ce-va pe sub nas ca să nu'l poțĭ înțelege ce vorbesce. Iar verbul acesta este format dela adverbul b î r, cu care îndatinéză Româniĭ de pretutindenea a chema oile".

v. [2]*Bâr.*

Bărăgàn. — v. *Baragan.*

Bărăire, **Bărăit**. — v. *Bărăesc.*

Bărăiàc. — v. *Bâră.*

[1]**Bărănèsc** (*bărănit, bărănire*), vb.; tendre ardemment vers quelque chose. „*Bărănesc* după ce-va = năzuesc, mĕ bat; aliquid inhio, avide adpeto, alicui rei avide studeo; etwas sehnlich verlangen, nach etwas streben, sich nach etwas sehnen".

Numaĭ în Lexiconul Budan sensul cuvîntuluĭ e explicat destul de bine. La Pontbriant se începe deja încurcătura: „*bărănesc*=soupirer après, désirer ardemment, envier, convoiter". De asemenea la Cihac: „*bărănesc* = attendre, désirer quelque chose". Acéstă încurcătură maĭ cresce apoĭ la d. Damé: „*bărănesc* = attendre, désirer quelque chose, envier, convoiter, bougonner, grommeler".

Nicĭ o dată *bărănesc* nu însemnéză „attendre". Nicĭ o dată „bougonner, grommeler". Nicĭ o dată „désirer, soupirer après, envier, convoiter", de óră-ce tóte acestea nu exprimă o mișcare externă, și anume violentă saŭ impetuósă. De aceea chiar la Laurian-Massim: „*bărănesc* = a dori fórte, a umbla cu gura căscată după ce-va, a'ĭ curge balele după ce-va" nu este exact, căcĭ „dorința", fie ea cât de „fórte", nu este o mișcare externă, ĭar „gura căscată" și „curge balele" nu indică de loc violență saŭ impetuositate. O altă greșélă la Laurian-Massim este de a crede că *bărănesc* se întrebuințéză numaĭ în Ardél, pe când în realitate cuvîntul circuléză maĭ cu samă în Moldova.

Costachi Conachi, p. 260:

> Decĭ, patimile'țĭ mĕsóră, omule, și le slabesce,
> Dacă cătră fericire inima ta *bărănesce,*
> Căcĭ a le opri pornirea într'o dréptă mĕsurare
> Iĭ a asculta pe minte și 'nțelepcĭunea cea mare...

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit.

1787 p. 25): „póte că tu ĕĭ *bărăni* atuncĭ să'mĭ ĭeĭ sufletul din mine, orĭ maĭ sciŭ eŭ ce dracul ţĭ-a veni în cap să cerĭ!...“

Exemple comunicate de d. A. Naum:

„aŭ *bărănit* cu toţiĭ asupră'ĭ = s'aŭ aruncat repede asupra luĭ...“

„*bărănesce* mereŭ, şi veĭ isbuti...“

Cuvîntul n'are a face cu italianul baronare, care nicĭ nu există, ci pare a fi în Lexiconul Budan o simplă greşélă de tipar în loc de bramare; n'are a face nicĭ cu maghiarul várni „attendre“ (Cihac), dar şi maĭ puţin cu bărăesc şi cu bale (Laurian-Massim), ci este o fórte interesantă remăşiţă din vechea terminologiă ostăşéscă a Românilor.

La împresurarea şi baterea cetăţilor, pînă la întroducerea relativ modernă a tunurilor, arma cea maĭ puternică era o unéltă numită la vechiĭ Grecĭ „κριός“, ĭar la Romanĭ „aries“, adecă „berbec“, fiind-că ea consista dintr'un lemn gros şi lung, în capul căruĭa figură o bucată de fer în formă de cap de berbec: ostaşiĭ ţinênd în mânĭ acéstă unéltă, se aruncaŭ impetuos şi cu capul berbeculuĭ isbĭaŭ şi doboraŭ zidul cetăţiĭ.

Slavonesce berbecul se ḑice баранъ, şi tot aşa se numĭa şi unélta cea de asediŭ. Ca termen ostăşesc, polonul baran cată să fi pĕtruns în secolul XIV la Moldovenĭ, de unde a despărut apoĭ când acea unéltă încetase de a maĭ fi întrebuinţată, dar a despărut lăsând Românilor în graĭu verbul *bărănesc*, literalmente: a se repeḑi furios cu bĕranul pentru a atinge saŭ a isbi ce-va. Tot aşa lătinesce din sinonimul „aries“ se formase verbul „arietare“ cu un sens apropiat de al nostru *bărănesc*, ĭar substantivul „arietatio“ ne întimpină în medio latina, bună-óră: „dum portas robustissima arietatione concutere tenderent“ (Du Cange).

Este de constatat că Româniĭ luaseră dela Slavĭ pe băran numaĭ cu sensul de „bélier comme machine de guerre“, căcĭ pentru sensul de „bélier comme gros billot servant à enfoncer des pieux“, care slavonesce se chiamă de asemenea баранъ, noĭ am păstrat pe vechĭul latin „aries“: „ariéte = o unéltă de bătut parĭ“ în Lexiconul Budan.

v. [2]*Arete*. — *Berbece*.

* [2]**Bărănèsc** (*bărănit*, *bărănire*), vb.; t. milit.: lancer contre une forteresse la machine de guerre nommée bélier.

v. [1]*Bărănesc*.

Bărănìre, **Bărănìt**. v. *Bărănesc*.

Bărànţă. — v. *Boranţă*.

Bărătàt,-ă, adj.; décrété, prédestiné, fatal. Ursit. Menit.

Cunóscem de o cam dată acest cuvînt numaĭ din Dolj. „*Bărătat* = destinat. De ex.: aşa e *bărătat* omul să muncéscă şi pămîntul să facă bucate“ (N. P. Guran, Craiova).

Intru cât turcul berat, de unde românul bărat şi neo-grecul μπαράτι, însemnéză „décret, privilége“, de aci verbul bărătez „décreter, privilégier“, de unde apoĭ forma participială *bărătat*.

v. [1]*Turc*.

Bărătăèsc (*bărătăit*, *bărătaire*) saŭ **bărăţèsc** (*bărăţit*, *bărăţire*), vb.; vociférer, outrager en paroles.

Balada „Badea“:

Tu nainte să te ducĭ,
Drumul drept să nu apucĭ;
Eŭ în urmă am să viŭ
Tot răcnind,
Bărătăind
Şi din pistóle trăsnind...

(Ţara-nouă, 1885 p. 225, 226).

Colindă din Dobrogea:

Tot strigând
Şi *bărăţind,*
Striga tare
'n gura mare...

(Burada, Călĕt. 52).

Balada „Dobrişan" tot de acolo:

Mihnea-vodă că dormĭa,
Şi apoĭ mi se trezĭa,
El pe slugĭ le *bărăţia,*
Şi din gur'aşa grăia...

(Ibid. 186).

unde editorul explică în notă pe *bără ţesc* prin ocăresc.

Forma *bărătăesc,* cu sufixul onomatopoetic -ăesc, vine d'a-dreptul din termenul latin ostăşesc baritus, strigăt de rĕsboĭu, pe lîngă care Romaniĭ maĭ aveaŭ cuvîntul barritus „răcnet de elefant", doue vorbe identice prin sunet şi atât de asemĕnate prin sens, încât era peste putinţă ca graĭul poporan să nu fi ajuns a le privi ca o singură vorbă. Se crede că pe baritus Romaniĭ îl împrumutaseră dela Germanĭ; fie; noue ne ajunge a sci că acest împrumut avusese loc înainte de formaţiunea naţionalităţiĭ române, la care cuvîntul a trecut ca o moştenire curat romană.

Forma posterióră *bărăţesc,* cu acelaşĭ înţeles fundamental, se rapórtă cătră *bărătăesc* ca „tăresc" cătră „tărăesc". Perḑênd elementul cel onomatopoetic -ăesc, ea pe de o parte a căpĕtat o nuanţă de sens maĭ puţin frequentativă, ĭar pe de alta a devenit maĭ puţin energică, ast-fel că în texturile de maĭ sus *bărătăesc* se asociază cu rîcnesc, pe când luĭ *bărăţesc* îĭ corespunde strig şi chĭar numaĭ ocăresc.

Este fórte interesant de a urmări în limba românéscă asemenea remăşiţe ale vechilor termenĭ ostăşescĭ, fie ele latine, fie barbare.

La Laurian-Massim (Dicţ. I, 119) ne întimpină o a treĭa formă a aceluĭaşĭ cuvînt, anume: „Băretare, baret, băretat=a'şĭ vĕrsa focul în vorbe, a nu maĭ tăcé din gură, a blăstĕma când pentru una, când pentru alta: muĭerea asta nu face decât baretă tótă ḑiua; baretă bărbatul, baretă copiiĭ, baretă argaţiĭ, baretă tótă lumea; de băretatul eĭ toţĭ avem să luâm lumea în cap". Laurian-Massim propun derivaţiunea dintr'un prototip latin „balitare, sberare continuă, ca formă iterativă din balare = sberare". Este învederat că e mult maĭ aprópe iterativul barrito din verbul latin barrio „răcnesc", ceea ce ne readuce la etimologia cea ostăşéscă de maĭ sus.

v. *Atîrn.—Bălaur.—Bărănesc.—Merindă.—Tăbăresc...*

Bărâtuĭu *(bărătuit, bărătuire)* saŭ **bărâştuĭu** *(bărăştuit, bărăştuire),* vb.; 1°. se faire passage, passer à travers; 2°. solliciter. Cu ambele sale sensurĭ, cuvîntul ne e cunoscut numaĭ din Ardél.

„A *bărătui* = a resbate la tîrg când se tocmesce marfa" (R. Simu, Trans. c. Orlat).

La Moţiĭ din Ardél: „*bărătue* saŭ *bărăştue* = umblă, trage nădejde la ce-va" (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 98; cfr. Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 4).

Etimologia = ?

Bărăţiă, s. f.; église catholique. Maĭ

în specie, acest cuvînt se întrebuinţéză despre biserica franciscană din Bucuresci; în genere însă, orĭ-ce biserică de rit catolic este o *bărăţiă*, cuvîntul derivând din bărat „prêtre catholique". Este o greşélă, când reposatul Dimitrie Berindeĭu (Revista română, I, 621) ḑice: „Am vorbit de dificultăţile ce întimpinară catoliciĭ în cercările lor de a'şĭ stabili o biserică în Bucurescĭ; în fine, prin stăruinţa ambasadorilor austriacĭ, preotul catolic obţinu dela Pórtă un înadins berat. Acésta făcu ca poporul să'l numéscă preotul cu beratul, saŭ prin abreviaţiune beratul, ĭar biserice̮ĭ luĭ să'ĭ ḑică *Băraţiă*".

Astfel graĭul românesc posedă pentru noţiunea de „temple" următórea diferenţiare de termenĭ:

biserică „temple orthodoxe";
bărăţiă „temple catholique";
capişte „temple arménien";
havră „temple juif";
gĭamiă „temple musulman"...
v. [1]*Bărat.—Bucurescĭ.*

Bărbànţă.—v. *Bărbunc.*

[1]**Bărbàt** (plur. *bărbaţĭ*), s. m.; 1°. homme, mâle; 2°. mari, époux. In primul sens, *bărbat* este în antitesă cu femeiă saŭ muĭerè; în sensul al doilea, cu sóţă saŭ nevéstă. In ambele sensurĭ corespunde perfect adjectivuluĭ latin barbatus „bărbos", de unde italianul barbato, spano-portugesul barbado, provenţalul barbat.

Insuşirea de a avé saŭ de a puté să aĭbă barbă este ce va care dela cea de'ntâĭu vedere deosebesce pe *bărbat* de femeiă saŭ de muĭere. De aceea un copil, deşi de sex masculin, adecă de partea bărbătéscă, totuşĭ nu este încă *bărbat*. De aceea éră̦şĭ unuĭ spân i se póte ḑice că nu e *bărbat*. Acéstă însuşire însă fiind caracteristică numaĭ la om, saŭ maĭ bine ḑicênd numaĭ la o mare parte a omeniriĭ, de vreme ce şi 'ntre ómenĭ există némurĭ fără barbă, —este curios că Neo-greciĭ din latinul barbatus aŭ făcut pe al lor *βαρβάτος* „animal non châtré" şi *βαρβάτον ἄλογον* „cheval amblier", ceea ce n'are a face de loc cu noţiunea de barbă. Cu acelaşĭ sens dela Neo-grecĭ la Albanesĭ varvat (G. Meyer). Este învederat că Neo-greciĭ n'aŭ luat cuvîntul d'a-dreptul din latina, care nu duce la o asociaţiune de ideĭ cu „animal non châtré", ci l'aŭ împrumutat dintr'o altă limbă, în care se operase deja, anume în privinţa omeniriĭ, trecerea sensuluĭ de „bărbos" la „sex cu barbă", de unde apoĭ „sex masculin în genere", ĭar prin urmare *βαρβάτος* este un curat românism în neo-gréca.

Afară de limba română, în tóte celelalte dialecte romanice latinul barbatus, maĭ adesea un tip poporan barbutus, a conservat pretutindenea într'un mod exclusiv înţelesul cel literal al adjectivuluĭ „bărbos", fără a se substantivà ca sinonim cu al nostru *bărbat* „homme, mâle". Acéstă diverginţă între limba română şi între surorile'ĭ din Occident dă nascere la o cercetare despre causa fenomenuluĭ.

In timpul colonisăriĭ Dacieĭ, după cum se póte constata pe bas-relievurile Columneĭ Traiane, toţĭ legionariĭ romanĭ eraŭ raşĭ şi numaĭ dóră în cetele cele auxiliare, compuse din barbarĭ, se vĕd ómenĭ bărboşĭ; Daciĭ însă toţĭ purtaŭ barbă, adecă eraŭ barbati în tótă puterea cuvîntuluĭ. Cu chipul acesta, înainte de cucerirea romană, pentru o femeiă indigenă noţiunea de barbă era într'o strînsă legătură cu noţiunea de sex masculin, astfel că cuvîntul nostru *bărbat* mi se pare a fi o simplă traducere latină a uneĭ vorbe dacice despărute din graĭu.

Un admirabil specimen de asemenea dacisme travestite lătinesce este cuvîntul nostru omuşor „luette, uvule, noeud de la gorge". Ca înfăţişare materială, cine óre se póte îndoi că acest omuşor este un deminutiv din om, adecă din latinul homo? Şi totuşĭ ca fond, el n'are absolut nemic lătinesc, fiind o asociaţiune de ideĭ dacică, maĭ corect daco-tracică, pe care noĭ o regăsim întocmaĭ în sinonimul albanes nĭeridh, deminutiv dela nĭer „om", dar nicăirĭ în cele-lalte limbĭ:

lătinesce uvula „struguşor",
spaniolesce campanilla „clopoţel",
nemţesce Zäpfchen „dopuşor",
rusesce язычекъ „limbuţă" etc.

Pentru omuşor = nĭeridh paralelismul româno-albanes este decisiv (Cuv. d. batr., Suplem. (1880) p. LXXVI; cf. G. Meyer, Etym. Wtb. (1891) p. 313). Pentru *bărbat*, de o cam dată, ne lipsesce un termen de comparaţiune; dar faptul e absolut de aceĭaşĭ natură, şi este fórte important de a urmări în limba română asemenea dacisme mascate.

I. *Bărbat* „homme, mâle".

Laurian-Massim: „opusul muieriĭ în genere prin sex; de ex.: numĕrul *bărbaţilor* născuţĭ este aprópe egal cu al muierilor".

Maĭ trebuĭ adăogat că, în sfera sexuluĭ bărbătesc, *bărbat* este opus copiluluĭ saŭ—după cum se ḑice în graĭul vechĭu—coconuluĭ, de ex.: nu maĭ eştĭ copil şi ţĭ-a venit timpul să te porţĭ ca un *bărbat*.

Adesea în loc de *bărbat* se ḑice om, maĭ ales la singular, de ex.: am vĕḑut un om şi doue femeĭ. Rar se aude la plural. Nu se ḑice: am vĕḑut doĭ ómenĭ şi o femeiă, ci: doĭ *bărbaţĭ* şi o femeiă,—căcĭ în pluralul „ómenĭ" se cuprind ambele sexurĭ.

Codicele Voroneţian circa 1500, Act. Ap. XXII, 1:

Bărbaţi fraţi şi părinţi, ascultaţi...	Viri fratres et patres, audite...

Ibid. XXV, 14:

Uîn *bărbatu*, gice, oare-carele fuglu ĭaste lăsatu de Filicu...	...dicens: Vir quidam est derelictus a Felice vinctus...

Ibid. XXIII, 27:

Bărbatul acesta priînsu de Iudei...	Virum hunc comprehensum a Judaeis...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688: „pre acesta omŭ fiindŭ prinsŭ de Jidovi..."

Ibid., XXV, 17:

...dzişu se aducă *bărbatul*...	...jussi adduci virum...

unde la Şerban-vodă: „porunciĭu să să aducă omulŭ..."

Ibid. XXIV, 5:

...aflămu acestu *bărbatu* pierdzătorĭu...	...invenimus hunc hominem pestiferum...

unde la Şerban-vodă: „aflândŭ pre omulŭ acesta..."

Coresi, 1577, ps. V, 7:

Bărbatŭ cruntŭ şi hitlénŭ nu agonisésţe Domnului...	Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus...

Ibid. XXXIX, 5:

Ferecatŭ *bărbatŭ* ce ĭaste numele Domnului upovăire lui...	Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus...

Ibid. LXXIX, 18:

Fie mâna ta spre *bărbatŭ* derépta ta...	Fiat manus tua super virum dexterae tuae...

Ibid. XCL, 7:

Bărbatŭ fără mente nu cunoaşte...	Vir imprudens non cognoscet...

la Silvestru, 1651: „omulŭ nebunŭ nu cunoaşte...

Ibid. CXXXIX, 12:

Bărbatŭ limbutŭ nu derége se în pămêntŭ; *bărbatulŭ* nedereptŭ rău vănéză în putredire...	Vir linguosus non dirigetur super terram; virum injustum mala venabuntur in interitum...

Noul Testament din Belgrad, 1648, Matth. XIV, 21:

...era *bărbaţ* ca la cinci mie, fără muieri şi coconi...	...fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis...

Ibid. XIX, 4:

...făcătorĭul au făcut dintăi *barbatul* şi muĭaré.	...qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos...

Ibid. Marc. X, 6:

...*bărbatulŭ* şi muĭaré ĭ-aŭ făcutŭ Dumnezău...	...masculum et feminam fecit eos Deus...

Ibid. Luc., I, 27:

...să va scula la gĭudeţŭ cu *bărbaţii* rudeĭ aceştiĭa şi 'ĭ va osăndi pre eĭ...	...surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit illos...

Ibid. XXIII, 49—50:

Sta toţ cunoscuţii luĭ departe şi muierile carele venise după el deîn Galilea, văzănd acéstě. Atuncé ĭaca unŭ *bărbat* anume Iosifŭ, sfétnicŭ...	Stabant autem omnes noti ejus a longe, et mulieres quae secutae eum erant a Galilaea, haec videntes. Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio...

Ibid. Io. I, 30:

...după mine vine unŭ *bărbat*, carele înnainte mi e pus...	...post me venit vir qui ante me factus est...

Ibid. Act. Ap. I, 10:

...ĭaca doi *bărbaţ* stătură înnainté lorŭ...	...ecce duo viri adstiterunt juxta illos...

Ibid. VIII, 27:

...şi ĭaca un *bărbatŭ* Arapŭ famăn...	...et ecce vir Aethiops, eunuchus...

Ibid. XVII, 12:

Şi mulţi deîntr'ănşi crezură, şi deîn muerile Grecilor céle de frunte, şi *bărbaţi* nu puţineĭ...	Et multi quidem crediderunt ex eis, et mulierum gentilium honestarum, et viri non pauci...

Ibid. XXII, 4:

...legăndŭ şi dăndŭ în temniţă *bărbaţŭ* şi muĭeri...	...alligans et tradens in custodias viros ac mulieres...

Ibid. Ep. Jac. I, 8:

Că *bărbatulŭ* cu inimă îndoită neaşezatu e...	Vir duplex animo inconstans est...

Ibid. Paul. Corinth. XIII, 11:

Cănd era cocon, ca coconul grăĭa, ca coconulŭ	Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sa-

ADDENDA

(VEḌI ADDENDA DUPĂ PAG. 2224).

(Cu steluța în cap sînt indicate comunicațiunile din partea d-luĭ Aureliŭ Candrea)

Abitir.

La colóna 88, după rîndul 28, a se intercala:

Balada „Mizilic-craĭu“:

Atuncĭ Mizilic-craĭu
In casă că mi'şĭ întra
Şi din gură cuvînta:
— Ce e gróza lupuluĭ,
Maĭ *abitir* a împĕratuluĭ...

(Ţara-noua 1887 p. 252).

Acătare.

La colóna 133, după rîndul 43, a se intercala:

* Forma amplificată *acătărilea* (= *a-cătare*-le-a) cu însemnarea de „bon, excellent, exquis“, maĭ circuléză în Moldova.

Contemporanul V, sem. I, 293: „...somnul ce'l pălĭa mereŭ nu'ĭ părea *acătărilea*...“

Ibid. VII. sem. I, 290: „...după Irina ceĭa nu'ĭ nicĭ-o-dată borşul *acătărilea*...“

Ibid. 466: „...da ce să nu fie un lucru *acătărilea*?...“

Ibid. sem. II, 6: „...aşa li se cade, că de-ĭ femeĭa *acătărilea*, o ucid...“

Acì.

La colóna 172, după rîndul 36, a se intercala:

* Pe lîngă idiotismul „cât p'*aci*“, maĭ avem în româneşce şi reduplicatul „p'*aci*-p'*aci*“ cu aceiaşĭ însemnare de „peu s'en faut“.

Ispirescu, Legende 12: „Şoĭmulénul meŭ, pentru care p'*aci*-p'*aci* era să'mĭ pĭerḍ vĭéța pînă l'am dobândit, a 'mbătrânit şi el...“

Aci... aci, cu însemnarea francezuluĭ „tantôt... tantôt“:

De la Vrancea, Sultănica 237: „Haĭ să spunem ghicitorĭ, ḍise Dorofteĭ care începuse a cânta, legănând capul, cam fără voĭe, *aci* p'un umĕr, *aci* pe cel-lalt...“

Créngă, Scrierĭ II 65: „...ținînd la urechĭ câte o lespegĭóră fierbinte dela sóre, cu argint printr'însele, şi *aci* sărĭam într'un picĭor, *aci* în celalalt, *aci* plecam capul la drépta şi la stânga...“

Acolisesc.

La colóna 200, după rîndul 4, a se intercala:

Este curios că graĭul prefăcea pe *a-colisesc* în *ocolisesc* printr'o etimologiă poporană dela ocolesc, adecă a se lega de cine-va nu d'a-dreptul, ci pe încungĭurate. Aşa într'un crisov dela Duca-vodă din 1681 (Melchisedec, Chron. Roman. I, 309). „s'au fost *ocolisind* Bazga şi Apostol Beţivul de locul svintei episcopii fără ispravă şi cu mare năpaste..."

La colóna 214, după rîndul din urmă, a se intercala:

Acròĭu, -óiă, adj.; très aigrelet. Se întrebuinţéză în graĭul Românilor din Selagĭu (Tribuna din Sibiiŭ, VII, 333) Fiind compus din acru prin sufixul cel intensiv -oĭu (=lat. -oneus), *acroĭu* este maĭ mult decât acriŭ.
v. *Acriŭ.*

Adăvăsesc.

La colóna 291, după rîndul 34, a se intercala:

Intr'o a patra formă, la Moţiĭ din Ardél, s'a perdut nu numaĭ *a*, dar şi *d* a trecut în *t:* „a *tăvăsi* = a prăpădi, de ex.: tóte vitele mi s'or *tăvăsit* = tóte vitele mi s'aŭ prăpădit" (Francu-Candrea, Rotacismul p. 62).

La colóna 306, după rîndul 18, a se intercala:

* ²·**Ademenìt,-ă,** le part. passé d'ademenesc pris comme substantif: action d'attirer, séduction.

Conv. lit. XX p. 137: „ar fi dus, sărmanele, mult şi bine dorul *ademenituluĭ,* căcĭ el, berbantul, în tótă viéţa n'a *ademenit* decât o singură femeiă..."
v. *Ademenesc.*

Adiĭu.

La colóna 345, după rîndul 6, a se intercala:

La Moţiĭ din Ardél forma „a *aduĭa*" a păstrat maĭ cu samă sensul latinuluĭ „adire blandis verbis" din Plaut, căcĭ ea însemnéză în genere „a mângăia" (Francu-Candrea, Rotacismul p. 48).

La colóna 384, înainte de rîndul 1, a se intercala:

Adùĭu.—v. *Adiĭu.*

La colóna 457, după rîndul 4, a se intercala:

Aft.—v. *Aht.*

Agăţare.

La colóna 494, în rîndul 9, a se adăoga:

Acest cuvînt însă are sensul maĭ propriŭ de „accroc". Costinescu: „Agăţătură = sfîşiitură la haĭnă apucându-se saŭ prinḑêndu-se de ce-va; lucrul de care îşĭ rupe cine-va haĭna agăţând'o".

La colóna 494, după rîndul 25, a se intercala:

Agăţătòr, -óre, subst. et adj.; grimpant, qui s'accroche. Costinescu: „*Agăţător* = care se urcă, se agăţă prin ajutorul labelor, unghiilor". Se ḑice şi despre unele vegetale. Iedera şi viţa sînt plante *agăţătóre*, al cărora luger fiind pré-slab, caută să se burice în sus agăţându-se prin cârcee de alte plante saŭ răḑemătorĭ. Scaĭul şi căptălanul sînt de asemenea *agăţătóre*, deşi

eĭ nu se suiă, ci se agaţă prin gogóşele lor de lucrurĭ de alăturĭ.

Substantivul feminin *agăţătóre* (plur. *agăţătorĭ)* însemnéză o unéltă cu cuĭe saŭ cu cârlige saŭ cu cângĭ, făcută într'adins pentru agăţat pe ea haĭne, rufe, provisiunĭ saŭ altele.

v. *Agâţ*. — *Cărceĭu*. — *Cârlig*...

Agăţătóre. — v. *Agăţător*.

Aht.

La colóna 548, după rîndul 2, a se intercala:

Pe lîngă *aht*, se maĭ aude pe alocurĭ şi aft.

Doĭnă din Bucovina:

Inimă — pămînt şi lut —
Multe afturĭ le-am avut,
Afturĭ grele cu durere,
Mândră fără măngăiere...

(Marian, Ornit. I, 37).

Ajteḑeŭ.

La colóna 609, după rîndul 2, a se intercala:

In loc de *ajteḑeŭ* se aude une-orĭ *ajte-ḑiua*, o formă nu maĭ puţin interesantă.

Trifulescu (Lumina pentru toţĭ, 1886 p. 415): „Din gura sătencelor române la ţesutul pânḑeĭ:

„Mariţa, o săténcă, se duse la vecina sa Ióna şi găsind'o ţesênd la pânḑă, iĭ ḑise după obiceĭu: *Ajte-ḑiua*, surată Iónă!

„Ióna respunse: Ţum-tale, surată Mariţo..."

La colóna 609, după rîndul 10, a se intercala:

Ajteḑiua. — v. *Ajteḑeŭ*.

Alagea.

La colóna 670, după rîndul 41, a se intercala:

P. Ispirescu, Snóve p. 77: „Ce să facă el ca să ésă d'acolo? Să întrebe nu'ĭ venĭa la socotélă, ca să nu paţă vr'o *alagea*..."

Altiţă.

La colóna 778, în rîndul 30, după cuvîntul «din» a se adăoga:

primitivul „lătiţă", de unde prin împrumut medieval dela Românĭ vine

---

[1]Alde.

La colóna 784, după rîndul 40, a se intercala:

Pe lîngă moldovenescul Aldomir se maĭ póte adăoga muntenescul Aldimir în crisovul luĭ Alexandru-vodă Mircea din 1575 (Mănăstirea Cozia pach. XXIV No. 2, în Arch. Stat. din Buc.): „покȣпи Стоика ѡчинȣ ȣ Стȣдинна ѡт Алдимир мѣсто за виноград..."

Este fórte interesant de a regăsi acest nume Aldomir saŭ Aldimir, sub forma Oldamur, la un principe al Cumanilor, pe care cronica maghiară îl menţionéză sub anul 1282: „Oldamur Dux Cumaniae" (Chron. Budense ed. Podhradczky p. 207; Katona, Hist. crit. Arpad. t. VI p. 866). Nu cum-va va fi fost Român?

v. *Bărlad*.

La colóna 792, după rîndul 22, a se intercala:

Aldimir, n. pr. m. — v. [1]*Alde*.

La colóna 793, după rîndul 16, a se intercala:

Àldur.—v. *Aldan* şi Addenda la t. II şi III.

Alăman.

La colóna 871, după rîndul 24, a se intercala:

Intr'un crisov dela Vlad-vodă din 1510 (Mănăstirea Câmpulung No. 2, în Arch. Stat. din Buc.) se menţionéză un *Alăman* (Ѧлѣманѹ) mare buclucaş, care, după ce deduse fiiceĭ sale Maria satul Stănesciĭ drept zestre, se încerca apoĭ cu orĭ-ce preţ a 'şĭ relua moşia, mergênd cu judecata pînă la Domniă.

Dintr'un crisov dela Petraşcu-vodă din 1561, relativ la acelaşĭ sat Stănescĭ (No. 9 ibid.), se vede că numele *Alăman* era fórte obicĭnuit pe acolo, astfel că pe atuncĭ un *Alăman* se judeca cu doĭ popĭ, pe al cărora tată Radu îl desmoştenise bunicul lor numit de asemenea *Alăman*, şi 'l desmoştenise anume fiind că era bătăuş.

Alunat.

La colóna 948, după rîndul 2, a se intercala:

*Alăturea cu forma participială *alunat*, se aude în Moldova şi verbul a l u n e z „écarquiller les yeux, ouvrir de grands yeux".

Contemporanul, VII, 467: „Ochiĭ îĭ eraŭ rătăciţĭ şi a l u n a ŭ ce-va a încrucişat..."

Ibid. 469: „Când se maĭ potoli rîsul, începu a îndesa şi a da din cap, a l u n â n d ochiĭ..."

Ib. 470: „... tot suflă un scrum închipuit dela capĕtul de ţigară cel stins de treĭ césurĭ, plécă urechea înspre femeiă şi a l u n é z ă ochiĭ cumplit..."

Alună.

La colóna 952, în rîndul 17, după «a l o n a» a se adăoga:

, saŭ maĭ bine a l l o n a, cu *ll*, fără care nu s'ar explica *l* în românul *alună*, şi

---

La colóna 955, la capĕt, înainte de «[1]Alunică», a se intercala:

Alunèz.—v. *Alunat.*

Anghelina.

La colóna 1199, după rîndul 42, a se intercala:

*Intr'o ghicitóre din Bucovina despre „Cloşca şi Ulĭul" (Marian, Ornit. I, 124), Cloşca pórtă epitetul de A n g h e l u ş ă:

A n g h e l u ş a ferbe pere,
Tandalic vine şi cere;
A n g h e l u ş a nu se 'ndură,
Tandalic vine şi fură...

La colóna 1293, după rîndul 17, a se intercala:

Apăràe (plur. *apărâĭ*), s. f.; beaucoup d'eau versée par terre. O interesantă fusiune poporană din a p ă şi din pluralul p ă r a e dela „părîŭ", literalmente a face să se umple casa de părae.

I. Crénga, Poveştĭ I p. 65:

„... şi tórnă el tótă apa cea din fântână pe jăratec, pînă ce stinge focul de tot şi se rĕcoresce cuptĭorĭul; ba încă face şĭ-o *apărae* prin casă, de s'a îndrăcit de cĭudă hîrca dela bucătăriă..."

v. *Apă.*—*Părîŭ.*

Arbure.

La colóna 1485, în rîndul 17, a se adăoga:

Este cĭudat că d. I. Bogdan (Vechile cronice p. 121 nota) confundă pe hatmanul C o p a c ĭ u cu hatmanul *Arbure*, făcênd din amîndoĭ un singur personagĭu. Tot la d. I. Bogdan (ibid. p. 157, 207) ni se pare a fi greşită în Cronica luĭ Macarie lectura următoruluĭ pasagĭu: „Михоуль, великь оубо саномь родомь же Арбанась", pe care'l traduce: „Mihul, boer mare, A r b ă n a ş de ném". Era hatmanul Mihu *Arbure*, ĭar nicĭ decum A r b ă n a ş.

Argea.

La colóna 1577, în rîndul 14, după punct a se intercala:

Cihac ar maĭ fi putut adăoga că grecul *ἀργαλειὸς* „jugum textorium" (Passow, Carmina p. 602) a trecut şi la Albanesĭ. Astfel într'un cântec albanes din Sicilia:

Morè, biliе, 'nd'a r g a l î...
Bre, fétă, care şeḑĭ la resboĭu...
(Camarda, Append. al Gramm. p. 86).

Şi totuşĭ n'are a face cu romănul *argea*.

Arnică.

La colóna 1720, după rîndul 31, a se intercala:

*A se lovi cu capul de *arnice*, este o locuţiune proverbială, prin care se exprimă neplăcerile uneĭ lungĭ călětorie.

„Eh, că destul te-aĭ chinuit tu pînă acum, luând délurile în pept şi lovindu-te cu capul de *arnice*..." (Tribuna din Sibiŭ, VII, 13).

Asan.

La colóna 1798, după rîndul 41, a se intercala:

Despre Constantin *Asani* Cilibiul vorbesce sub anul 1621 Miron Costin, Letop. I p. 264: „aşezasă în gĕndul seŭ Alexandru Vodă numaĭ să omoare pre o samă de boĭerĭ, ales pre Vasilie Lupul Vornicul şi pre Cehan Vornicul şi pre Savin Hatmanul şi pre Buhuş Visternicul şi pre Ureche Spatarĭul. Costin era mazil la ţéră; ce orĭ să 'l tragă în partea sa Alexandru Vodă, orĭ alt gănd avea, ăl chemasără la curte şi 'ĭ dară Hătmăniea. Ce văzănd Costin lucrul îngroşet între domnie şi între sfat de gândurĭ spurcate şi foarte rele, şĭ-aŭ luat zioa bună pre căte-va zile şi aŭ eşit la ţéră. Iară celoralalţĭ boĭerĭ toate găndurile luĭ Alexandru Vodă aŭ descoperit Costantin *Aseni*, o m de casa luĭ A l e x a n d r u V o d ă..."

Este probabil că tocmaĭ cu acest Alexandru-vodă, crescut grecesce în Stambul, se va fi întrodus în Moldova némul *Asanilor*.

La colóna 1824, după rîndul 36, a se intercala:

***Ascunḑiş** (plur. *ascunḑişurĭ*), s. n.; cachette. Sinonim cu a s c u n s ó r e.

Basmul „Fata de împĕrat cu stea în frunte" (Convorbirĭ literare XX, 404): „Colo tărḑiŭ, maĭ cătră mĭeḑul nopţiĭ, eşi şi fata luĭ Verde-Impĕrat cu îngăduinţa maĭ mareluĭ curţiĭ împĕrătescĭ, şi în *ascunḑişul* eĭ de maĭ 'nainte se îmbrăcă cu haĭna cea minunată de diamant..."

v. *Ascunsóre.* — *iş*.

Astruc.

La colóna 1910, după rîndul 31, a se intercala:

*Considerând forma românéscă a-

parte, i-am puté admite un prototip latin abstruco în loc de adstruco. La Tertullian, adv. Marc. 4, 27, se citesce: „... negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam", unde abstruo însemnéză „a ascunde" (v. Wölflin, Arch. f. lat. Lexik. VI, 568). Precum din „apo", „batuo", „mando", s'aŭ făcut „apuco", „battuco", „manduco" (v. la cuvîntul *Apuc*), tot așa din abstruo s'a putut face abstruco, apoĭ astruco cu perderea luĭ *b* ca în „ascund = abscondo". Dela a „ascunde" mortul pînă la a „îngropa" nu e o mare depărtare.

-aș.

La colóna 1959, după rîndul 18, a se intercala:

Registrul armateĭ căzăcescĭ în 1649 (Реестра войска Запорожскаго, Moscva, 1875) este plin de Românĭ, carĭ își făceaŭ așa ḑicênd o șcólă militară printre Căzacĭ. Nu e de mirare dară că ne întimpină acolo o mulțime de numĭ personale cu sufixul -așcu: Fedorașco (p. 101, 160), Dumitrașco (p. 165, 169), Petrașco (p. 165, 176), Romașco (p. 196), Ionașco (p. 336) etc., carĭ nu sînt de loc căzăcescĭ.

Dintre acestea, este maĭ ales interesantă forma Romașcu.

Atîrn.

La colóna 2062 după rîndul 19, a se intercala:

*Cu acelașĭ sens tîrnă în balada „Corbea":

Și 'șĭ avea Corbea, 'șĭ-avea
O căță cu nume Dulfa,
De bĕtrână ce era,
Pĕr pe dînsa nu avea;
Avea culcuș într'o tîrnă
Și 'nvĕlișul dintr'o lână...

(Biblioteca Familieĭ, anul I-iŭ, p. 395).

La colóna 2140, după rîndul 20, a se intercala:

Aușòiu. | **Aușòniu.** — v. [2]*Bănat.*

Strat și substrat.

La pag. XX din introducerea la tomul II, după rîndul 16, a se intercala:

Asupra acestuĭ punct trebuĭ să atragem atențiunea cu tot-dinadinsul, căcĭ ștrengarĭ sciințificĭ al-de d. Oblak dela Gratz (Archiv für slav. Philologie) s'aŭ și grăbit deja a ne acusa de ignoranță, „Unwissenheit", fiind-că cuteḑarăm a pune la o parte fonetica cea proto-slavică și am insistat în casul de față numaĭ asupra foneticelor slavice dialectale posteriόre. D. Oblak n'a trecut încă peste vrîsta de a crede că tot ce sbόră se mănâncă, adecă tot ce se găsesce in manualurĭ este sacrosfînt. Manualurile cele cunoscute luĭ, le-am cunoscut și noĭ, și cine όre nu le cunόsce! Dar ceea ce scim noĭ și ceea ce n'a venit timpul

să scie şi d. Oblak, este că tóte foneticele din lume aŭ câte o cronologiă propriă fie-căriĭa. In acest mod, ca să vorbim pedagogicesce, aşa ca să ne pótă înţelege chĭar d. Oblak, fonetica limbeĭ *x* a avut în cursul istorieĭ sale perióda *a*, perióda *b* şi perióda *c*. Dacă în perióda *b* s'a diferenţiat din limba *x* un dialect óre-care *z*, fonetica acestuĭ dialect *z* are a face numaĭ şi numaĭ cu fonetica periódeĭ *b* a limbeĭ *x*, nicĭ de cum cu perióda *a*. Linguiştĭ al-de d. Oblak îşĭ închipuesc a fi grozavĭ, când compară, bună óră, graĭul ţigănesc d'a-dreptul cu sanscrita saŭ cu vedica, în loc de a se mărgini cu vre-un dialect pracrit, după cum o cere bunul simţ.

Babalîc.

La colóna 2254, după rîndul 21, a se intercala:

In cronica luĭ Dionisie Eclesiarhul (Papiŭ, Tesaur, II p. 190—95), *babalîc* are sensul de v e n e r a b i l, însă când vorbesc Turciĭ între dînşiĭ, de ex.:

„... aŭ început a se sfătui cu el, fiind om bătrân şi vestit la resbóie; după altele ĭ-aŭ ḑis: *babalîc*, să punem tréba în lucrare...“

„... aŭ scris Căpitan-paşa luĭ Leŭ-paşa pitac: Multă sănătate şi dragoste măriеĭ tale *babalîc*...“

La colóna 2282, după rîndul 26, a se intercala:

Bàbeş, n. pr.; t. de Géogr.: nom d'une montagne. Frunḑescu: „*Babeş*, munte şi stână în judeţul Prahova, plaĭul Teléjen, aprópe de hotar, cu 1000 pogóne pădure“. Acéstă localitate este interesantă prin următorul crisov dela Mateĭu-vodă Basaraba din 1644 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Snégov, f. 65, în Arch. Stat. din Buc.): „... să ĭa ce va fi venitul dupre la s t ă n e l e b o e r é ş t ĭ dupre munţiĭ sfinteĭ mănăstirĭ Snégovuluĭ ce să chiamă Gărbova şi dela Floréĭu şi dela Radila şi dela *Babeşul* şi dela Zănógă, cum au fost şi maĭ de 'nainte p r e l é g e b ă t r ă n ă, pentru că am miluit domniĭa mé cu tot venitul acestor munţĭ de pre stănele boeréştĭ să fie sfinteĭ mănăstirĭ întărire şi călugărilor de hrană, cum am văzut domniĭa mé şi carté răposatuluĭ bătrănuluĭ Alexandru voevod fecĭorul Mirciĭ voevod pentru aceştĭ muţĭ dela lét 7077 (1569) veche şi spartă...“

Babeş este o curiósă formaţiune din b a b ă prin sufixul - e ş, care rare-orĭ se acaţă la substantivĭ, ci maĭ cu samă la adjectivĭ.

v. *Babă*.—*-eş*.

Baboĭu.

La colóna 2286, după rîndul 10, a se intercala;

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societăţiĭ archeologice din Moscva, p. 127): „перкъ: *baboĭu*“.

Bacĭu.

La colóna 2298, după rîndul 19, a se intercala:

Să maĭ adăogăm în trécĕt că la Saşiĭ din Ardél românul *bacĭu* a căpĕtat sensul onorific de om venerabil în genere: „B a a t s c h u, Ehrenbenennung

älterer Männer, dem hochdeutschen Meister, Herr entsprechend" (Sitzungsber. d. Wiener Akad., hist.-phil. Kl., t. I p. 234).

La colóna 2353, după rîndul 40, a se intercala:

Baìnschi. — v. *Băinţi.*

Baier.

La colóna 2361, după rîndul 10, a se intercala:

Glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societăţiĭ archeologice din Moscva) are cuvîntul de doue orĭ:

f. 209: „оуѕлоносїє: *baerul* care poartă cei nebuni la gătu";

f. 231 b: „оуѕоношєнїє: *baer* ci dau fărmăcătorii să poarte la gătu".

Balamut.

La colóna 2369, după rîndul 38, a se intercala:

Glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societăţiĭ archeologice din Moscva, f. 251) traduce pe slavicul шєпотникъ „blagueur, menteur" prin doĭ sinonimĭ românescĭ: „ćocotniţa, *balamut.*

v. *Cĭocotniţă.*

La colóna 2390, după rîndul 11, a se intercala:

Balmùt, s. m.; t. de Myth.: nom d'un sabre légendaire. — v. *Basm.*

Balş.

La colóna 2394, după rîndul 21, a se intercala:

Istoricul serb Miĭatović, într'un studiŭ publicat englesesce (The eastern and western Review, 1893 January, p. 96), ne spune că în archivul particular al *Bălşescilor* se află următórele treĭ acte: 1°. un crisov moldovenesc din 1493, în care se dice că eĭ sînt „principĭ veniţĭ din Serbia": 2°. doĕ scrisorĭ din 1490, prin carĭ împĕratul Frederic III recomandă Domnuluĭ Moldoveĭ şi Domnuluĭ Ţĕreĭ-Românescĭ pe „principiĭ serbescĭ Teodor şi Ivan *Balşa*". Putem asigura pe d. Miĭatović că aceste treĭ acte sînt cu totul imaginare. De aceĭaşĭ natură este împregĭurarea că Balşiĭ din Serbia purtaŭ în marca lor nobilitară o stea, şi că tot o stea ne întimpină pe pecetea *Bălşescilor*, dar — numaĭ dela anul 1800 încóce.

Inainte de d. Mijatović, episcopul Melchisedec (Chron. Rom. I p. 143) se încercase a trage pe *Bălşescĭ* din familia cea princiară serbéscă, fiindcă în douĕ crisóve dela Stefan cel Mare, din 1471 şi din 1487, se vorbesce despre satul Poĭana pe apa Moldoveĭ: „гдє бйли кнѣзовє Бълош и Данчюл", adecă „unde aŭ fost cnezĭ Băloş şi Dancĭul". De aci reposatul prelat trage conclusiunea că: „Nu e de mirare că aceştĭ Knezĭ serbescĭ, după ce patria lor a cădut sub Turcĭ, aŭ dobândit azil în Moldova cea independinte şi ospitalieră pentru confraţiĭ creştinĭ". Nu acésta este de mirare, ci e de mirare că episcopul Melchisedec nu sciea că chinezĭ se numĭaŭ la Românĭ de'ntâĭu primariĭ satelor, ĭar maĭ tărdiŭ toţĭ ţeraniĭ ceĭ liberĭ, ceea ce n'are a face de loc cu nicĭ o familiă princiară din Serbia saŭ de pe aĭurĭ.

v. *Chinez.*

La locul seŭ noĭ vom vedé că adevĕrata posteritate românéscă a familieĭ Balša din Serbia sînt Catargiiĭ, aşedaţĭ de'ntâĭu în Oltenia şi apoĭ trecuţĭ în Moldova.

v. *Catargiŭ.*

Barangă.

La colóna 2484, în rîndul 38, a se adăoga:

Intr'un zapis din Buzeŭ din 1780 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. III f. 639): „... eu avĕnd o Ţigancă în Ţigănia episcupieĭ, măritată după un Ioniţă Lăutaru fecior *Barangăĭ*.

Barbă.

La colóna 2507, după rîndul 41, a se intercala următorul alineat:

Intru cât se atinge de Ţéra-Românéscă, pedépsa prin raderea *barbeĭ* se constată într'un mod decisiv prin crisovul luĭ Constantin-vodă Şerban din 1654, care se află în posesiunea contelui Talievicĭ la Craiova şi unde se ḑice că ţeraniĭ din satul Dărvar în Mehedinţĭ, fiind prinşĭ cu minciuna şi cu clevetirea împotriva boierilor Filişenĭ, drept pedépsă „aŭ avut capetele şi *barbele* rase ca nesce ómenĭ reĭ şi viclenĭ: „бритꙋет главе им и брадове ꙗкож нѣци чловѣци зли и лꙋкави".

La colóna 2850, după rîndul 34, a se intercala:

Bădénu (plur. *Bădenĭ*), n. pr. m.; une ancienne famille noble valaque. O veche familiă boierésca din judeţul Buzeŭ, despre care v. *Bălénu*.

Bâhă.

La colóna 2872, după rîndul 40, a se adăuga alineatul:

Cartea de judecată a mitropolitului Teodosie din 1669 (Magaz. ist. I p. 408): „Iar Stroie vornicul el prindea *bâha* cumcă nu ştie de acea ştire nimică. Decĭ aceştĭ boĭarĭ eĭ scoaseră o carte a luĭ Grigorie Voevod, carele îl da şi 'l mărturisiĭa că el l'aŭ îndemnat şi ĭ-aŭ zis să omoare pre Costandin Postelnicul, încă puindu'ĭ şi blestem mare căcĭ l'aŭ adus la acea cale rea. Iar Stroie vornicul ĭar prinse *băha* şi de aceĭa, zicĕnd că'ĭ éste voĭa să scrie ce'ĭ va fi voĭa. După aceĭa aceştĭ boĭarĭ maĭ scoaseră 3 răvăşale scrise cu singură mâna luĭ la Costandin comisul Vărzariul, în care răvaşă scriea tocma deplin vĕnzare şi îndemnare a nu 'l lăsa viŭ, ci a'l omorâ. Atuncĭa el singur se cunoscu şi se vădi aĭave că éste Iuda..."

Bâhă.

La colóna 2872, după rîndul cel de pe urmă, a se adăoga:

„Pe la noĭ un om care a comis ce-va reŭ, ca să nu 'l judece pune *bîva*, adecă nu spune. Un cal, care póte, dar nu voesce să tragă, se ḑice bîvaş" (S. Lĭuba, Bănat, c. Maĭdan).

Prin urmare, cuvîntul e vechĭu şi există de o potrivă în Moldova, în Muntenia, în Ardél şi 'n Bănat.

Bâhă.

La colóna 2873, în rîndul 23, după , a se adăoga:

La Bulgarĭ *băhă* este un învederat împrumut dela Românĭ, care există numaĭ în locuţiunea „a prinde *bâhă*" cuprinsă în proverbul: бъхъ не хваща, а не плаща = „nu tăgăduesce, dar nicĭ nu plătesce" (Duvernois, Словарь болгарскаго языка, p. 182, 2478).

Băiaş.

La colóna 2886, după rîndul 33, a se intercala:

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în bibl. Societăţiĭ archeologice din Moscva, f. 98):

„лазѥбнаꙗ: feredeu, bae;
лазѥбникъ: *băiaş*“.

Bălacĭu.

La colóna 2927, după rîndul 24, a se intercala:

Deminutivul Balacĭco (Балачко) ne întimpină ca nume personal în faĭmósa poemă poporană serbă despre „Nunta luĭ Duşan“ (Karadžić, Пiесме t. II p, 151 sq.). Este „Balacĭco-voevoda din oraşul Letĭan“, un uriaş din capul căruĭa es flacărĭ şi furtune şi care este cel maĭ periculos duşman al Serbilor, adecă nu e Serb el-însuşĭ, şi nicĭ Bulgar, căcĭ vorbesce cu despreţ despre Bulgarĭ. Acest nume Balacĭco ne întimpină una singură dată în literatura poporană serbă, ĭar în cea bulgară nicĭ o dată. Este învederat românul *Bălacĭu*. Despre acésta noĭ ne vom încredinţa şi maĭ bine, când ne va veni rîndul a vorbi, în întroducerea la tomul IV, despre miticul oraş Letĭan.

La colóna 3017, după rîndul 12, a se intercala:

Bălcén (plur. *bălcenĭ*), s. m.; celui qui va à une foire ou qui en revient. Formaţiune oltenéscă din bâlcĭu „foire“, care ne întimpină în descântecul de obrintit din Vâlcea: „Împărţiră turta cu toţĭ drumaşiĭ, cu toţĭ *bâlceniĭ*...“ (Dr. Manolescu, Apĕrătorul sănĕtăţiĭ, II p. 264).

v. *Bălcĭu*.

Bălişor.

La colóna 3057, după rîndul 27, a se intercala:

Crisov dela Mihnea-vodă din 1580 (Cond. Mss. a episc. Buz. t. III f. 26, 27 etc., în Arch. Stat. din Buc.): „ca să'ĭ fie luĭ satul Cornul *Bălişoruluĭ* tot cu tot hotarul până în apa Buzăuluĭ...“

Băluţ.

La colóna 3092, după rîndul 35, a se intercala:

Doĭnă românéscă din Serbia (Picot, Chants pop. d. Roumains de Serbie p. 15):

Aĭd, *băluţă*, să fugim,
Să fugim, să pribegim!
Acuma e bun de fugă,
Acuma e érba crudă...

Băltăreţ.

La colóna 3072, după rîndul 8, a se intercala:

Prognostic ţĕrănesc:

Când bate *băltăreţul*,
Iea'ţĭ toĭagul şi săculeţul.

(Dr. Crăinicénu, Igiena ţĕranuluĭ p. 27).

Băltină.

La colóna 3075, după rîndul 15, a se intercala

Hotărnicia oltenéscă din 1749 (Cond. Mss. a mănăstiriĭ Jitianu p. 69, în Arch. Stat. din Buc.): „şi de acolo pe la capul moşiĭ spre amiază-noapte dirept în ulmĭ, în crângul lu Epure, şi de acolé drept în *băltină* (бълтинъ) în hotar, de acĭĭa pe *bâltină* (бѫлтинъ) în jos pe lîngă otarul Bereştilor...“

---

¹·Bănat.

La colóna 3160, după rîndul 8, a se intercala:

Maĭ întâiŭ, pentru a nu lăsa nicĭ o nedumerire în mintea cititoruluĭ, să lămurim pe deplin composiţiunea cea morfologică a cuvîntuluĭ.

Am spus că a u ş o n ĭ u este de treĭ orĭ romanic: prin tulpina „avus“ şi prin ambele sufixurĭ „-uş“ şi „-onĭu“. Sufixul „-uş“ este aci maĭ cu deosebire remarcabil, fiind nu numaĭ latin prin origine, dar încă specific românesc prin formaţiune, astfel că, graţiă luĭ, priscianul *αὐσόνιος* ni se presintă ca un element exclusiv daco-latin, nu romanic în genere. In adevĕr, acest sufix deminutival „-uş“, ca şi sufixurile românescĭ de funcţiune analógă „-aş“ şi „-iş“, câte-trele s'aŭ născut din sufixurile latine primare „-ascus“, „-iscus“, „-uscus“ amplificate prin sufixul latin secundar „-eus“ saŭ „-ius“, adecă din „-asceus (-ascius)“, „-isceus (-iscius)“, „-usceus (-uscius)“. Mărginindu-ne la sufixul „-uscus“, el ne întimpină lătinesce în „molluscum“, „labrusca“, „asinusca“, „atrusca“, „palusca“, „Mutuscus“, „Etruscus“ etc. Amplificarea acestuĭ sufix primar prin secundarul „-eus“ saŭ „-ius“ este tot aşa de normală ca şi amplificarea prin „-eus“ saŭ „-ius“ a sufixuluĭ „-ucus“ în „Albucius“ din „albucus“ saŭ în „pannuceus“ din pannus“, — forme rare în latina clasică, dar cu atât maĭ preţióse prin aceea că ele distingeaŭ tocmaĭ latinitatea cea vulgară. In acest mod, românul m ă t u ş ă represintă pe un latin „amituscea“, românul a u ş pe „avusceus“, românul intensiv a u ş o n ĭ u din Priscus pe „avusceoneus“ saŭ „avuscioneus“. Grupul consonantic *sc* în sufixul „-usceus (-uscius)“ a trecut la Românĭ în sonul palatal *ş* întocmaĭ ca în fa*ş*ă = ital. fa*sc*ia = reto-roman faš = lat. fa*sc*ia“ saŭ în „u*ş*ă = ital. u*sc*io = reto-roman uš = lat. ostium (o*sc*ium), un fonetism a căruĭa vechime se justifică pe deplin prin acéstă concordanţă italo-retică.

Acuma să aprofundâm sen ul „senior“ al cuvîntuluĭ a u ş o n ĭ u la Priscus.

---

²·Bănat.

La colóna 3163, în rîndul 20, a se intercala:

Dionisie Fotino, care trăia pintre noĭ în ḑilele nóstre şi care sciea bine românesce, tot încă nu putea să scrie grecesce altfel decât: *Μουσάτ* (Muşat), *Ἀρμάσης* (armaş), *Ἰάσιον* (Ia*ş*ĭ), *Ῥόσοι* (ro*ş*iĭ), *Καλαράσιδες* (călăra*ş*ĭ), *μπανισὸρ* (băni*ş*or) etc.

Aldan.

La colóna XII din Addenda tomuluĭ II, după rîndul 35, a se intercala:

Din à l d u r, cu conservarea accentuluĭ şi cu trecerea luĭ *-ld-* în *-nd-* ca în „ande = alde“ (v. ²·*Alde*), s'aŭ născut tot în Ardél doue forme aspirate: *handur* şi *durhan*, din carĭ cea a doua este o simplă metatesă din cea de 'ntâĭu: *dur-han* = *han-dur*, o metatesă fórte curiósă, dar învederată.

Următórea notiţă despre aceste doue forme o datorim d-luĭ Ioan Reteganul: „*Hàndur* şi *durhàn* = cânepa mare, grósă, ce se sémĕnă prin mălaie, porumbarĭ, cucuruze, şi care servesce de sĕmînţă. Sînt şi *handurĭ* de véră, din carĭ fac copiiĭ sbicĭurĭ; aceştiĭa sînt neteḑĭ şi abia cam ca degetul de groşĭ, dar sĕmînţă se face numaĭ din *handuriĭ* ceĭ de tómnă. Auḑĭ muierile vorbind: — Mândră ţ'i cânepa, Părască? — Laso 'n foc că'ĭ numaĭ *handurĭ!* — Io încă

am nesce *durhanĭ* cât nu sciŭ să'ĭ topesc să'ĭ îngrădesc în gard..."

In acest mod genealogia de maĭ sus al cuvîntuluĭ trebuĭ completată, pe lîngă ramura cea formată prin sufixul tonic -àn: *ald+an*, printr'o altă ramură cu sufixul netonic -ur(=ulus)

àld+ur
|
àndur
|
hàndur
|
durhàn.